๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

วินยปิฎเก

วชิรพุทฺธิ-ฏีกา

คนฺถารมฺภกถา

ปญฺญาวิสุทฺธาย ทยาย สเพฺพ;
วิโมจิตา เยน วิเนยฺยสตฺตา;
ตํ **จกฺขุภูตํ** สิรสา นมิตฺวา;
โลกสฺส โลกนฺตคตสฺส **ธมฺมํ**๚

สงฺฆญฺจ สีลาทิคุเณหิ ยุตฺต-
มาทาย สเพฺพสุ ปเทสุ สารํ;
สเงฺขปกาเมน มมาสเยน;
สโณฺจทิโต ภิกฺขุหิตญฺจ ทิสฺวา๚

สมนฺตปาสาทิกสญฺญิตาย ;
สมฺพุทฺธโฆสาจริโยทิตาย;
สมาสโต ลีนปเท ลิขิสฺสํ;
สมาสโต ลีนปเท ลิขีตํ๚

สญฺญา นิมิตฺตํ กตฺตา จ, ปริมาณํ ปโยชนํ;
สพฺพาคมสฺส ปุเพฺพว, วตฺตพฺพํ วตฺตุมิจฺฉตาติ๚ –

วจนโต **สมนฺตปาสาทิเก**ติ สญฺญา๚ **ทีปนฺตเร ภิกฺขุชนสฺส อตฺถํ นาภิสมฺภุณาตี**ติ นิมิตฺตํ๚ **พุทฺธโฆโสติ ครูหิ คหิตนามเธเยฺยนา**ติ กตฺตา๚ **สมธิกสตฺตวีสติสหสฺสมเตฺตน ตสฺส คเนฺถนา**ติ ปริมาณํ๚ **จิรฏฺฐิตตฺถํ ธมฺมสฺสา**ติ ปโยชนํ๚

ตตฺราห – ‘‘วตฺตพฺพํ วตฺตุมิจฺฉตาติ ยํ วุตฺตํ, ตตฺถ กถํวิโธ วตฺตา’’ติ? อุจฺจเต –

ปาฐตฺถวิทูสํหีโร, วตฺตา สุจิ อมจฺฉโร;
จตุกฺกมปริจฺจาคี, เทสกสฺส หิตุสฺสุโกติ๚ (มหานิ. อฏฺฐ. คนฺถารมฺภกถา);

ตตฺร ปฐียเตติ **ปาโฐ**๚ โส หิ อเนกปฺปกาโร อตฺถานุรูโป อตฺถานนุรูโป เจติ๚ กถํ? สนฺธายภาสิโต พฺยญฺชนภาสิโต สาวเสสปาโฐ นิรวเสสปาโฐ นีโต เนโยฺยติ๚ ตตฺร อเนกตฺถวตฺตา **สนฺธายภาสิโต** นาม ‘‘มาตรํ ปิตรํ หนฺตฺวา’’ติอาทิ (ธ. ป. ๒๙๔)๚ เอกตฺถวตฺตา **พฺยญฺชนภาสิโต** นาม ‘‘มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา’’ตฺยาทิ (ธ. ป. ๑, ๒; เนตฺติ. ๙๐, ๙๒; เปฏโก. ๑๔)๚ **สาวเสโส** นาม ‘‘สพฺพํ, ภิกฺขเว, อาทิตฺต’’มิตฺยาทิ (มหาว. ๕๔; สํ. นิ. ๔.๒๘)๚ วิปรีโต **นิรวเสโส** นาม ‘‘สเพฺพ ธมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺตี’’ตฺยาทิ (มหานิ. ๑๕๖; ปฏิ. ม. ๓.๕)๚ ยถา วจนํ, ตถา อวคนฺตโพฺพ **นีโต** นาม

‘‘อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา’’ตฺยาทิฯ ยุตฺติยา อนุสฺสริตโพฺพ **เนโยฺย** นาม ‘‘เอกปุคฺคโล, ภิกฺขเว’’ตฺยาทิ (อ. นิ. ๑.๑๗๐)ฯ

อโตฺถปิ อเนกปฺปกาโร ปาฐโตฺถ สภาวโตฺถ เญยฺยโตฺถ ปาฐานุรูโป ปาฐานนุรูโป สาวเสสโตฺถ นิรวเสสโตฺถ นีตโตฺถ เนยฺยโตฺถตฺยาทิฯ ตตฺถ โย ตํตํสญฺญาปนตฺถมุจฺจารียเต ปาโฐ, ส **ปาฐโตฺถ** ‘‘สาตฺถํ สพฺยญฺชน’’มิตฺยาทีสุ (ปารา. ๑; ที. นิ. ๑.๑๙๐) วิยฯ รูปารูปธมฺมานํ ลกฺขณรสาทิ **สภาวโตฺถ** ‘‘สมฺมาทิฎฺฐิํ ภาเวตี’’ตฺยาทีสุ (วิภ. ๔๘๙; สํ. นิ. ๕.๓) วิยฯ โย ญายมาโน หิตาย ภวติ, ส ญาตุมรหตฺตา **เญยฺยโตฺถ** ‘‘อตฺถวาที ธมฺมวาที’’เตฺยวมาทีสุ (ที. นิ. ๑.๙, ๑๙๔; ๓.๒๓๘; ม. นิ. ๑.๔๑๑) วิยฯ ยถาปาฐํ ภาสิโต **ปาฐานุรูโป** ‘‘จกฺขุ, ภิกฺขเว, ปุราณกมฺม’’นฺติ (สํ. นิ. ๔.๑๔๖) ภควตา วุตฺตมโต จกฺขุมฺปิ กมฺมนฺติฯ พฺยญฺชนจฺฉายาย อตฺถํ ปฎิพาหยมาเนน วุโตฺต **ปาฐานนุรูโป**ฯ วเชฺชตพฺพํ กิญฺจิ อปริจฺจชิตฺวา ปริเสสํ กตฺวา วุโตฺต **สาวเสสโตฺถ** ‘‘จกฺขุญฺจ ปฎิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชตี’’ติ (สํ. นิ. ๔.๖๐; มหานิ. ๑๐๗) จ, ‘‘สเพฺพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส, สเพฺพ ภายนฺติ มจฺจุโน’’ตฺยาทีสุ (ธ. ป. ๑๒๙) วิยฯ วิปรีโต **นิรวเสสโตฺถ** ‘‘สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมเญฺจว ตุมฺหากญฺจ (ที. นิ. ๒.๑๕๕; มหา. ๒๘๗; เนตฺติ. ๑๑๔)ฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, โก มนฺตา โก สทฺธาตา…เป.… อญฺญตฺร ทิฎฺฐปฺปเทหี’’ตฺยาทิ (อ. นิ. ๗.๖๖)ฯ สทฺทวเสเนว เวทนีโย **นีตโตฺถ** ‘‘รูปา สทฺทา รสา คนฺธา, โผฎฺฐพฺพา จ มโนรมา’’ตฺยาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๑๕๑, ๑๖๕; มหาว. ๓๓) วิยฯ สมฺมุติวเสน เวทิตโพฺพ **เนยฺยโตฺถ** ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, วลาหกูปมาปุคฺคลา’’ตฺยาทีสุ วิย (อ. นิ. ๔.๑๐๑; ปุ. ป. ๑๕๗)ฯ อาห จ –

‘‘โย อโตฺถ สทฺทโต เญโยฺย, นีตตฺถํ อิติ ตํ วิทู;
อตฺถเสฺสวาภิสามคฺคี, เนยฺยโตฺถ อิติ กถฺยเต’’ติฯ

เอวํ ปเภทคเต ปาฐเตฺถ วิชานาตีติ **ปาฐตฺถวิทู**ฯ น สํหีรเต ปรปฺปวาทีหิ ทีฆรตฺตํ ติตฺถวาเสเนเตฺยส**ํหีโร**ฯ ภาวนายาคมาธิคมสมฺปนฺนตฺตา วตฺตุํ สโกฺกตีติ **วตฺตา,** สเงฺขปวิตฺถารนเยน เหตุทาหรณาทีหิ อวโพธยิตุํ สมโตฺถตฺยโตฺถฯ โสจยตฺยตฺตานํ ปเร เจติ **สุจิ,** ทุสฺสีลฺยทุทฺทิฎฺฐิมลวิรหิโตตฺยโตฺถฯ ทุสฺสีโล หิ อตฺตานมุปหนฺตฺวาเทยฺยวาโจ จ ภวตฺยปตฺตาหาราจาโร อิว นิจฺจาตุโร เวโชฺชฯ ทุทฺทิฎฺฐิ ปรํ อุปหนฺติ, นาวสฺสํ นิสฺสโย จ ภวตฺยหิวาฬคหากุโลอิว กมลสโณฺฑฯ อุภยวิปโนฺน สพฺพถาปฺยนุปาสนีโย ภวติ คูถคตมิว ฉวาลาตํ คูถคโต วิย จ กณฺหสโปฺปฯ อุภยสมฺปโนฺน ปน สุจิ สพฺพถาปฺยุปาสนีโย เสวิตโพฺพ จ วิญฺญูหิ, นิรุปทฺทโว อิว รตนากโรฯ นาสฺส มจฺฉโรตฺย**มจฺฉโร,** อหีนาจริยมุฎฺฐีตฺยโตฺถฯ สุตฺตสุตฺตานุโลมาจริยวาทอตฺตโนมติสงฺขาตสฺส จตุกฺกสฺสาปริจฺจาคี, ตทตฺถเสฺสว พฺยาขฺยาเตตฺยโตฺถฯ อถ วา ปจฺจกฺขานุมานสทฺทตฺถาปตฺติปฺปเภทสฺส ปมาณจตุกฺกสฺสาปริจฺจาคีฯ

‘‘เอกํสวจนํ เอกํ, วิภชฺชวจนาปรํ;
ตติยํ ปฎิปุเจฺฉยฺย, จตุตฺถํ ปน ฐาปเย’’ติฯ –

เอวํ วุตฺตจตุกฺกสฺส วา อปริจฺจาคี; หิตฺสฺสุโก อิติ โสตูนํ หิตาโยสฺสุโก, เตสมวโพธนํ ปติ ปเตฺถตี ตฺยโตฺถ; โส เอโส สุจิตฺตา ปิโย; จตุกฺกสฺส อปริจฺจาคิตฺตา ครุ; อสํหีรตฺตา ภาวนีโย; เทสกตฺตา วตฺตา; หิตฺสฺสุกตฺตา วจนกฺขโม; ปาฐตฺถวิทุตฺตา คมฺภีรกถํ กตฺตา; อมจฺฉรตฺตา โน จฎฺฐาเน นิโยชโกติ;
‘‘ปิโย ครุ ภาวนีโย, วตฺตา จ วจนกฺขโม;
คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา, โน จฎฺฐาเน นิโยชโก’’ฯ (อ. นิ. ๗.๓๗; เนตฺติ. ๑๑๓) –

อิติอภิหิโต เทสโก;
โสตา อิทานิ อภิธียเต –

ธมฺมาจริยครุ สทฺธา-ปญฺญาทิคุณมณฺฑิโต;
อสฐฺฐามาโย โสตาสฺส, สุเมโธ อมตามุโข ฯ

ตตฺถ ธมฺมครุตฺตา กถํ น ปริภวติ, อาจริยครุตฺตา กถิกํ น ปริภวติ, สทฺธาปญฺญาทิคุณปฏิมณฺฑิตตฺตา อตฺตานํ น ปริภวติ, อสฐฺฐามายตฺตา อมตาภิมุขตฺตา จ อวิกฺขิตฺตจิโตฺต ภวติ, สุเมธตฺตา โยนิโสมนสิกโรตีตฺยโตฺถฯ วุตฺตเญฺหตํ –

''ปญฺจหิ, ภิกฺขเว, ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต สุณโนฺต สทฺธมฺมํ ภโพฺพ นิยามํ โอกฺกมิตุํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ สมฺมตฺตํฯ กตเมหิ ปญฺจหิ? น กถํ ปริโภติ, น กถิกํ ปริโภติ, น อตฺตานํ ปริโภติ, อวิกฺขิตฺตจิโตฺต ธมฺมํ สุณาติ เอกคฺคจิโตฺต, โยนิโส จ มนสิ กโรตี''ติ (อ. นิ. ๕.๑๕๑)ฯ

ตํลกฺขณปฺปตฺตตฺตา ภาวนา ภวติ สวนเสฺสตฺยุโตฺต โสตาฯ

คนฺถารมฺภกถาวณฺณนา

อิทานิ อสฺสารโมฺภ – ตตฺถ **โย**ติ อนิยมนิเทฺทโส, เตน วิสุทฺธชาติกุลโคตฺตาทีนํ กิเลสมลวิสุทฺธิยา, ปูชารหตาย วา อการณตํ ทเสฺสตฺวา โย โกจิ อิมิสฺสา สมนฺตปาสาทิกาย อาทิคาถาย นิทฺทิฏฺฐโลกนาถตฺตเหตุํ ยถาวุตฺตเหตุมูเลน ถิรตรํ อจลํ กตฺวา ยถาวุตฺตเหตุกาลํ อจฺจนฺตเมว ปูเรโนฺต อวสาเน ยถาวุตฺตเหตุผลํ สมฺปาเทตฺวา ยถาวุตฺตเหตุผลปฺปโยชนํ สาเธติ, โสว ปรมปูชารโหติ นิยเมติฯ

เอตฺตาวตา –

ภยสโมฺมหทุทฺทิฏฺฐิ-ปณาโม เนส สพฺพถา;
ปญฺญาปุพฺพงฺคโม เอโส, ปณาโมติ นิทสฺสิโตฯ

ตตฺร เหตูติ อติทุกฺกรานิ ตึสปารมิตาสงฺขาตานิ ปุญฺญกมฺมานิฯ ตานิ หิ อจฺจนฺตทุเกฺขนกสิเรน วจนปถาตีตานุภาเวน มหตา อุสฺสาเหน กรียนฺตีติ อติทุกฺกรานิ นามฯ อติทุกฺกรตฺตาเอว หิ เตสํ อติทุลฺลภํ โลเก อนญฺญสาธารณํ นาถตฺตสงฺขาตํ ผลํ ผลนฺติ, ตํ ตตฺถ เหตุผลํ; เหตุมูลํ นาม ยถาวุตฺตสฺส เหตุโน นิปฺผาทนสมตฺถา มหากรุณา, สา อาทิปณิธานโต ปฏฺฐาย ''มุโตฺต โมเจสฺสามี''ติอาทินา นเยน ยาว เหตุผลปฺปโยชนา, ตาว อโพฺพจฺฉินฺนํ ปวตฺตติฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ –

''สกานนา สคฺริวรา สสาครา,
คตา วินาสํ พหุโส วสุนฺธรา;
ยุคนฺตกาเล สลิลานลานิเล,
น โพธิสตฺตสฺส มหาตปา กุโต''ติฯ

ยาย สมนฺนาคตตฺตา **''นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺสา''**ติ อาหฯ เหตุกาลํ นาม จตุอฏฺฐโสฬสอสเงฺขยฺยยาทิปฺปเภโท กาโล, ยํ สนฺธายาห **''กปฺปโกฏีหิปิ อปฺปเมยฺยํ กาล''**นฺติฯ

ตตฺถ อจฺจนฺตสํโยคเตฺถ อุปโยควจนํ เวทิตพฺพํ ‘‘มาสํ อธีเต, ทิวสํ จรตี’’ติอาทีสุ วิยฯ กาม ญฺจ โส กาโล อสงฺขฺเยฺยยฺยวเสน ปเมเยฺย วิเญฺญยฺโย, ตถาปิ กปฺปโกฏิวเสน อวิเญฺญยฺยตํ สนฺธาย ‘‘กปฺปโกฏีหิปิ อปฺปเมยฺยํ กาล’’นฺติ อาหฯ ตตฺถ กาลยตีติ **กาโล,** ขิปติ วิทฺธํสยติ สตฺตานํ ชีวิตมิติ อโตฺถฯ กล วิเกฺขเปฯ ตตฺถ กปฺปียติ สํกปฺปียติ สาสปปพฺพตาทีหิ อุปมาหิ เก วลํ สํกปฺปียติ, น มนุสฺสทิวสมาสสํวจฺฉราทิคณนาย คณียตีติ **กโปฺป**ฯ เอกนฺติอาทิ คณนปถสฺส โกฏิภูตตฺตา โกฏิ, กปฺปานํ โกฏิโย กปฺปโกฏิโย ฯ ตาหิปิ น ปมียตีติ อปฺปเม โยฺย, ตํ **อปฺปเมยฺยํฯ กโรโนฺต**ติ นานตฺตตฺตา ธาตูนํ ทานํ เทโนฺต, สีลํ รกฺขโนฺต, โลภกฺขนฺธ โต นิกฺขมโนฺต, อตฺตหิตปรหิตาทิเภทํ ตํ ตํ ธมฺมํ ปชานโนฺต, วิวิเธน วายาเมน ฆเฏโนฺต วา ยมโนฺต, ตํ ตํ สตฺตาปราธํ ขมโนฺต, ปฏิญฺญาสมฺมุติปรมตฺถสจฺจานิ สจฺจายโนฺต, ตํ ตํ สตฺตหิตํ อธิฏฺฐหโนฺต, สกลโลกํ เมตฺตายโนฺต, มิตฺตามิตฺตาทิเภทํ ปกฺขปาตํ ปหาย ตํ ตํ สตฺตํ อชฺฌุ เปกฺขโนฺต จาติ อโตฺถฯ **เขทํ คโต**ติ อนนฺตปฺปเภทํ มหนฺตํ สํสารทุกฺขํ อนุภวนเฏฺฐน คโต, สมฺปโตฺตตฺยโตฺถฯ สํสารทุกฺขญฺหิ สารีริกํ มานสิกญฺจ สุขํ เขทยติ ปาตยตีติ ‘‘เขโท’’ติ วุจฺจ ติฯ **โลกหิตายา**ติ อิทํ ยถาวุตฺตเหตุผลปฺปโยชนนิทสฺสนํ, ‘‘สํสารทุกฺขานุภวนการณนิทสฺ สน’’นฺติปิ เอเก –

> ‘‘‘ชาติสํสารทุกฺขานํ, คนฺตุํ สโกฺกปิ นิพฺพุตึ;
> จิรลฺลิโฏฺฐปิ สํสาเร, กรุณาเยว เกวล’นฺติฯ –

จ วุตฺต’’นฺติ, ตมยุตฺตํฯ น หิ ภควา โลกหิตาย สํสารทุกฺขมนุภวติฯ น หิ กสฺสจิ ทุกฺขานุภวนํ โลกสฺส อุปการํ อาวหติฯ เอวํ ปเนตํ ทเสฺสติ ตึสปารมิตาปเภทํ เหตุํ, ปารมิตาผลภูตํ นาถตฺต สงฺขาตํ ผลญฺจฯ ยถา จาห ‘‘มมญฺหิ, อานนฺท, กลฺยาณมิตฺตํ อาคมฺม ชาติธมฺมา สตฺตา ชาติ ยา ปริมุจฺจนฺตี’’ติอาทิ (สํ. นิ. ๑.๑๒๙; ๕.๒)ฯ ตตฺถ ภควา ยถาวุตฺตเหตูหิ สตฺตานํ วิเนยฺยภา วนิปฺผาทนปญฺญาพีชานิ วปิ, เหตุผเลน ปริปกฺกินฺทฺริยภาเวน ปรินิปฺผนฺนวิเนยฺยภาเว สเตฺต วินยิ, สํสารทุกฺขโต โมจยีติ อโตฺถฯ น เอวํ สํสารทุเกฺขน โลกสฺส อุปการํ กิญฺจิ อกาสิ, ตสฺมา กโรโนฺต อติทุกฺกรานิ โลกหิตายาติ สมฺพโนฺธฯ อิมิสฺสา โยชนาย สพฺพปฐมสฺส โพธิสตฺตสฺส อุปฺปตฺติกาลโต ปฏฺฐาย โพธิสตฺตสฺส นาถตฺตสงฺขาตปารมิตาเหตุผลาธิคโม เวทิตโพฺพฯ โย นาโถติ หิ สมฺพโนฺธ อธิเปฺปโตฯ อิมสฺส ปนตฺถสฺส –

> ‘‘ยเทว ปฐมํ จิตฺต-มุปฺปนฺนํ ตว โพธเย;
> ตฺวํ ตเทวสฺส โลกสฺส, ปูชิเก ปริวสิตฺถ’’ฯ –

อิติ วจนํ สาธกํฯ ปฐมจิตฺตสฺส ปารมิตาภาโว รุกฺขสฺส องฺกุรโต ปฏฺฐาย อุปฺปตฺติอุปมาย สาเธตโพฺพฯ เอตฺถาห – ‘‘เขทํ คโตติ วจนํ นิรตฺถกํ , ยถาวุตฺตนเยน คุณสาธนาสมฺภว โต’’ติ? น, อนฺตรา อนิวตฺตนกภาวทีปนโตฯ ทุกฺกรานิ กโรโนฺต เขทํ คโต เอว, น อนฺตรา เขทํ อสหโนฺต นิวตฺตตีติ ทีเปติฯ โลกทุกฺขาปนยนกามสฺส วา ภควโต อตฺตโน ทุกฺขานุภวน สมตฺถตํ ทเสฺสติฯ

> ‘‘ยสฺส กสฺสจิ วรโทสฺสํ, ยาวาหํ สพฺพสตฺตทุกฺขานิ;
> สพฺพานิ สพฺพกาลํ ยุคํ, ปทุมเสฺสว พุชฺฌโนฺตมฺหี’’ติฯ –

เอวํอธิปฺปายสฺส อตฺตมตฺตทุกฺขานุภวนสมตฺถตาย กาเยว กถาติ อติสยํ อตฺถํ ทเสฺสตีติ อ โตฺถฯ อถ วา **เขทํ คโต**ติ พฺยาปารํ ปริจยํ คโตติปิ อโตฺถ สมฺภวติฯ กมฺมาทีสุ สพฺยาปารํ ปุริสํ ทิสฺวา สนฺติ หิ โลเก วตฺตาโร ‘‘ขิโนฺนยํ กเมฺม, ขิโนฺนยํ สเตฺต’’ติอาทิฯ อิมิสฺสา โยชนาย นา

โถติ อิมินา พุทฺธตฺตาธิคมสิทฺธํ โกฏิปฺปตฺตํ นาถภาวํ ปตฺวา ฐิตกาโล ทสฺสิโตติ เวทิตพฺพํฯ เกจิ ‘‘มหาการุณิกสฺสาติ วทโนฺต พุทฺธภูตสฺสาติ ทเสฺสตี’’ติ ลิขนฺติ, ตํ น สุนฺทรํ วิย, โพธิสตฺตกาเลปิ ตโพฺพหารสพฺภาวโตฯ ตสฺมา โส เอตฺตกํ กาลํ ทุกฺกรานิ กโรโนฺต อวสาเน ทุกฺกรปารมิตาปาริปูริยา ตาสํ ผลภูตํ นาถภาวํ ปตฺวา โลกหิตาย พฺยาปารํ คโตติ อยมโตฺถ นิทสฺสิโต โหติฯ ‘‘โพธิํ คโต’’ติ วุเตฺตปิ สุพฺยตฺตํ เหตุผลํ ทสฺสิตํ โหติฯ พุทฺธภาวปฺปตฺตเสฺสว จ นาถสฺส นโม กโต โหติ วิเสสวจนสพฺภาวโต, น โพธิสตฺตสฺสฯ เอวํ สเนฺตปิ วินยาธิกาโร อิธาธิเปฺปโตฯ โส จ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย ยาวมรณกาลา โหติฯ ตํ อติวิย ปริตฺตํ กาลํ ลชฺชิโน อติสุกรํ สีลมตฺตํ เอกกสฺส อตฺตโน หิตาย อตฺตมตฺตทุกฺขาปนยนาธิปฺปาเยน ปริปูเรโนฺต โก นาม อิธโลกปรโลกาติกฺกมสุขํ น คเจฺฉยฺย, นนุ ภควา สกลโลกทุกฺขาปนยนาธิปฺปาเยน กปฺปโกฏีหิปิ อปฺปเมยฺยํ กาลํ กโรโนฺต อติทุกฺกรนิรสฺสาทํ เขทํ คโตติ อญฺญาปเทเสน คุณํ วเณฺณติ อาจริโยฯ

โลกหิตายาติ เอตฺถ โลกิยติ เอตฺถ ทุกฺขนฺติ โลโก, ลุยเต วา ชาติชรามรณทุเกฺขหีติ โลโก, อิมินา สตฺตโลกํ ชาติโลกญฺจ สงฺคณฺหาติฯ ตสฺมา ตสฺส สตฺตโลกสฺส อิธโลกปรโลกหิตํ อติกฺกนฺตปรโลกานํ วา อุจฺฉินฺนโลกสมุทยานํ โลกานํ , อิธ ชาติโลเก โอกาสโลเก วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารสงฺขาตญฺจ หิตํ สมฺปิเณฺฑตฺวา โลกสฺส, โลกานํ, โลเก วา หิตนฺติ สรูเปกเทเสกเสสํ กตฺวา ‘‘โลกหิต’’มิเจฺจวาหฯ **นาโถ**ติ สพฺพสตฺตานํ อาสยานุสยจริยาธิมุตฺติเภทานุรูปธมฺมเทสนสมตฺถตาย ‘‘ธมฺมํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ…เป.… ตํ สุณาถา’’ติ (ม. นิ. ๓.๔๒๐) เอวํ ยาจนเฏฺฐนาปิ นาถเตติ นาโถฯ ภิกฺขูนํ วีติกฺกมานุรูปํ สิกฺขาปทปญฺญาปเนน ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกาย จ กรุณาย อุปคนฺตฺวา ตปติ, สุตฺตนฺตวเสน วา เตสํ สพฺพสตฺตานํ อนุสยิเต กิเลเส กรุณาย จ ปญฺญาย จ อุปคนฺตฺวา ตปติ, อภิธมฺมวเสน วา เต เต สงฺขาเร อนิจฺจาทิลกฺขณวเสน อุปปริกฺขิตฺวา อตฺตโน กิเลเส ปญฺญาย อุเปจฺจ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ตปตีติ ตปนเฏฺฐนาปิ นาถเตติ นาโถฯ สเทวเก โลเก อปฺปฏิปุคฺคลตฺตา เกนจิ อปฺปฏิหตธมฺมเทสนตฺตา ปรมจิตฺติสฺสริยปฺปวตฺติโต จ อิสฺสริยเฏฺฐนาปิ นาถเตติ นาโถฯ ‘‘ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสี’’ติ (มหาว. ๙๐) วจนโต สมฺปหํสนสงฺขาเตน อาสีสเฏฺฐน, ปณิธานโต ปฏฺฐาย ‘‘กถํ นามาหํ มุโตฺต โมจยิสฺสามี’’ติอาทินา นเยน อาสีสเฏฺฐน วา นาถเตติ นาโถติ เวทิตโพฺพ, สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ จตูหิปิ นาถเงฺคหิ จตุเวสารชฺชจตุปฏิสมฺภิทาทโยสเพฺพปิ พุทฺธคุณา โยเชตพฺพา, อติวิตฺถาริกภยา ปน น โยชิตาฯ

นโมติ ปรมตฺถโต พุทฺธคุณพหุมานปพฺภารา จิตฺตนติ, จิตฺตนติปฺปภวา จ วจีกายนติฯ อตฺถุ เมติ ปาฐเสเสน สมฺพโนฺธฯ **มหาการุณิกสฺสา**ติ เอตฺถ สพฺพสตฺตวิสยตฺตา มหุสฺสาหปฺปภวตฺตา จ มหตี กรุณา **มหากรุณา**ฯ ตตฺถ ปณิธานโต ปฏฺฐาย ยาวอนุปาทิเสสนิพฺพานปุรปฺปเวสา นิยุโตฺตติ มหาการุณิโก, ภควาฯ เอตฺถ จ มหาการุณิกสฺสาติ อิมินา ยถาวุตฺตเหตุมูลํ ทเสฺสติฯ นิกฺกรุโณ หิ ปรทุเกฺขสุ อุทาสิโน พุทฺธตฺถาย ปณิธานมตฺตมฺปิ อติภาริยนฺติ มญฺญโนฺต อปฺปเมยฺยํ กาลํ อติทุกฺกรํ เหตุํ ปูเรตฺวา นาถตฺตสงฺขาตํ เหตุผลปฺปโยชนภูตํ โลกหิตํ กถํ กริสฺสติฯ ตสฺมา สพฺพคุณมูลภูตตฺตา มหากรุณาคุณเมว วเณฺณโนฺต ‘‘นโม มหาการุณิกสฺสา’’ติ อาหฯ เอตฺตาวตา เหตุอนุรูปํ ผลํ, ผลานุรูโป เหตุ, ทฺวินฺนมฺปิ อนุรูปํ มูลํ, ติณฺณมฺปิ อนุรูปํ ปโยชนนฺติ อยมโตฺถ ทสฺสิโต โหติฯ

เอวํ อจฺฉริยปุริโส, นาโถ นาถคุเณ ฐิโต;
นโมรโห อนาถสฺส, นาถมานสฺส สมฺปทํฯ

เอตฺถ สิยา ‘‘อเนเกสุ ภควโต คุเณสุ วิชฺชมาเนสุ กสฺมา ‘มหาการุณิกสฺสา’ติ เอกเมว คหิต’’นฺติ? อุจฺจเต –

โทสหีนสฺส สตฺถสฺส, โจทนา ตุ น วิชฺชเต;
โทสยุตฺตมสตฺถญฺจ, ตสฺมา โจทนา อปตฺตกาติฯ

น มยา โจทนา กตา, กินฺตุ ปุจฺฉา เอว กตาฯ อปิจ –

‘‘ผลํ สติปิ รุเกฺขเฑฺฒ, น ปตตฺยวิกมฺปิเต;
โจทนา ยา’ตฺถุ สตฺถานํ, ปุจฺฉนาตฺยตฺถผลํ มหตาฯ

‘‘นโภตฺตุํ กุรุเต สมฺมา, คหิตุํ นาฑฺฒเต ฆฏํ;
อเกฺขเป หิ กเต ตทิ-จฺฉิสฺสาณาพุทฺธิพนฺธนํฯ

‘‘ยถา หิมปโท ปโทฺธ, ปพุโทฺธ คนฺธลิมฺปิยา;
ภินฺนตฺถวิรมเสฺสวํ, สตฺถกตาตฺถลิมฺปิยา’’ติฯ –

เอวํ เจกํ –

สมฺมาปิ โจทนา ตํ ขลุ, คุรโว วิวากฺยา วิวทฺธ;
ยติสิสฺสา อาฆฏฺฏิตาติ-วาเกฺยนาภฺยธิกํ โคปยฯ

สรวตี อาเจรํ กิลิฏฺฐา, ตทิจฺฉิสฺสชิตาตฺตานํ;
ชยตฺยตฺตานมาเจโร, สทสฺสเสฺสว สารถีติฯ –

อโตฺรจฺจเต –

ยสฺส หิ วากฺยสหสฺสํ, วาเกฺย วาเกฺย สตญฺจ ชิวฺหา;
นามํ ทสพลคุณปเทสํ, วตฺตุํ กเปฺปนปิ น สกฺกาฯ

ยถา –

พุโทฺธปิ พุทฺธสฺส ภเณยฺย วณฺณํ,
กปฺปมฺปิ เจ อญฺญมภาสมาโน;
ขีเยถ กโปฺป จิรทีฆมนฺตเร,
วโณฺณ น ขีเยถ ตถาคตสฺสาติฯ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๓๐๔; ๓.๑๔๑; ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔๒๕; อุทา. อฏฺฐ. ๕๓; จริยา. อฏฺฐ. นิทานกถา) –

โจตฺตตฺตา น สกฺกา ภควตํ คุณานมวเสสาภิธาตุํฯ

อปิจ –

ยถา ตฺวํ สตฺตานํ, ทสพล ตถา ญาณกรุณา;
คุณทฺวนฺทํ เสฏฺฐํ, ตว คุณคณา นาม ติคุณาติฯ –

สพฺพคุณเสฏฺฐตฺตา มูลตฺตา จ เอกเมว วุตฺตํฯ อถ วา ‘‘ฉสุ อสาธารณญาเณสุ อญฺญตรตฺตา ตคฺคหเณน เสสาปิ คหิตาว สหจรณลกฺขเณนา’’ติ จ วทนฺติฯ วิเสสโต ปเนตฺถ อภิธมฺมสฺส เกวลํ ปญฺญาวิสยตฺตา อภิธมฺมฏฺฐกถารมฺเภ อาจริเยน ‘‘กรุณา วิย สเตฺตสุ, ปญฺญา ยสฺส มเหสิโน’’ติ ปญฺญาคุโณ วณฺณิโต เตสํ เตสํ สตฺตานํ อาสยานุสยจอยาธิมุตฺติเภทานุรูปปริจฺฉินฺทนปญฺญาย, สเตฺตสุ มหากรุณาย จ อธิการตฺตาฯ สุตฺตนฺตฏฺฐกถารมฺเภ ‘‘กรุณาสีตลหทยํ, ปญฺญาปโชฺชตวิหตโมหตม’’นฺติ ภควโต อุโภปิ ปญฺญากรุณาคุณา วณฺณิตาฯ อิธ ปน วินเย อาสยาทินิรเปกฺขํ เกวลํ กรุณาย ปากติกสเตฺตนาปิ อโสตพฺพารหํ สุณโนฺต, อปุจฺฉิตพฺพารหํ ปุจฺฉโนฺต, อวตฺตพฺพารหญฺจ วทโนฺต สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสีติ กรุณาคุโณเยเวโก วณฺณิโตติ เวทิตโพฺพฯ

ปญฺญาทยา อตฺตปรตฺถเหตู,
ตทนฺวยา สพฺพคุณา ชินสฺส;
อุโภ คุณา เต คุณสาครสฺส,
วุตฺตา อิธาจริยวเรน ตสฺมาฯ

เอตฺตาวตา อฏฺฐกถาทิคาถา,
สมาสโต วุตฺตปทตฺถโสภา;
อยมฺปิ วิตฺถารนโยติ จาหํ,
อุทฺธํ อิโต เต ปฏิสํขิปามิฯ

ทุติยคาถาย **อสมฺพุธ**นฺติ ธมฺมานํ ยถาสภาวํ อพุชฺฌโนฺตฯ **พุทฺธนิเสวิต**นฺติ พุทฺธานุพุทฺธปเจฺจกพุเทฺธหิ โคจรภาวนาเสวนาหิ ยถารหํ นิเสวิตํฯ ***ภวา ภว***นฺติ วตฺตมานภวโต อญฺญํ ภวํ **คจฺฉติ** อุปคจฺฉติ, ปฏิปชฺชตีติ อโตฺถฯ อถ วา ***ภโว***ติ สสฺสตทิฏฺฐิฯ ตสฺส ปฏิปกฺขตฺตา ***อภโว***ติ อุเจฺฉททิฏฺฐิฯ ***ภโว***ติ วา วุทฺธิฯ ***อภโว***ติ หานิฯ ***ภโว***ติ วา ทุคฺคติฯ ***อภโว***ติ สุคติฯ ‘‘อปฺปมาณา ธมฺมา, อเสกฺขา ธมฺมา’’ติอาทีสุ (ธ. ส. ติกมาติกา ๑๓, ๑๑) วิย หิ วุทฺธิอตฺถตฺตา อการสฺสฯ ภาวยตีติ ***ภโว,*** ชาติฯ ภวตีติ วา ***ภโว***ฯ สวิการา พหุวิธขนฺธุปฺปตฺติ ทีปิตาฯ ***อภโว***ติ วินาโส, ชาติภาวํ มรณภาวญฺจ คจฺฉตีติ วุตฺตํ โหติฯ เอตฺถ อรหนฺตานํ มรณมฺปิ ขณิกวเสน คเหตพฺพํฯ ภเวสุ อภโว ภวาภโว, ตํ ***ภวาภวํ,*** ภเวสุ อภาวปญฺญตฺตึ คจฺฉตีติ อโตฺถฯ **ชีวโลโก**ติ สตฺตโลโก, สงฺขารโลกโอกาสโลกานํ ภวาภวคมนาสมฺภวโต สตฺตโลกํ ชีวโลโกติ วิเสเสติฯ **อวิชฺชาทิกิเลสชาลวิทฺธํสิโน**ติ เอตฺถ นวปิ โลกุตฺตรธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติฯ อปจยคามิตา หิ จตุมคฺคธมฺมสฺส โอธิโส อวิชฺชาทิกิเลสชาลวิทฺธํโส, โส อสฺส อตฺถิ, ตทารมฺมณํ หุตฺวา ตตฺถ สหายภาวูปคมเนน นิพฺพานสฺสาปิฯ ยถาห ‘‘โย โข, อาวุโส, ราคกฺขโย…เป.… อิทํ วุจฺจติ นิพฺพาน’’นฺติฯ อรหตฺตสฺสาปิ ตถา ราคาทิกฺขยวจนสพฺภาวโตฯ ผลสามเญฺญน ติณฺณมฺปิ ผลานํ อตฺถีติ นววิโธเปส ‘‘อวิชฺชาทิกิเลสชาลวิทฺธํสี’’ติ วุจฺจติฯ อถ วา สหจรณลกฺขณกอารณตาย ปฏิปกฺขโคจรคฺคหณตาฯ อนภิหิโตปิ หิ ธมฺมสฺส ตตฺราภิหิโตว พุชฺฌิตโพฺพ อิติ วจนโต การณโคจรคฺคหเณน จตฺตาริปิ ผลานิ คหิตานิฯ นรกาทีสุ อปตมานํ ธาเรติ สุคติยํ อุปฺปาทเนนาติ **ธโมฺม**ฯ ปุน สุคติมฺหิ อชนนการี อกุสลธเมฺม นิวาเรตฺวา โปเสติ ปวเตฺตติ วเฑฺฒตีติ ธโมฺมฯ โส ปน กามรูปารูปเภทโต ติวิโธ อจฺจนฺตสุขาวหนโต, ตโตปิ อุตฺตมตฺตา **ธมฺมวโร**ฯ

เอตฺถาห – ‘‘จตุนฺนํ, ภิกฺขเว, อริยสจฺจานํ อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริต’นฺติ (ที. นิ. ๒.๑๕๕; มหาว. ๒๘๗) วจนโต จตุสจฺจธมฺมํ อสมฺพุธํ ภวา ภวํ

คจฺฉติ ชีวโลโกติ สิทฺธํฯ ตสฺมา ยํ อสมฺพุธํ คจฺฉติ, ตเสฺสว ‘‘ตสฺสา’’ติ อเนฺต ตํนิเทฺทเสน นิยมนโต จตุสจฺจธโมฺมปิ อวิชฺชาทิกิเลสชาลวิทฺธํสี ธมฺมวโรติ จาปชฺชติฯ อญฺญถา ‘‘นโม อวิชฺชาทิกิเลสชาลวิทฺธํสิโน ธมฺมวรสฺส ตสฺสา’’ติ ตํนิเทฺทเสน สมานวิภตฺติกรณํ น ยุชฺชติ อติปฺปสงฺคนิยมนโต, ‘‘อวิชฺชาทิกิเลสชาลวิทฺธํสิโน ธมฺมวรสฺสา’’ติ วจนํ วิเสสนวจนํฯ ตสฺมา ทุกฺขสมุทยสจฺจานํ ตพฺภาวปฺปสโงฺค นตฺถีติ เจ? น, ตํนิเทฺทเสน สมานวิภตฺติฎฺฐาเน อวิเสสิตตฺตาฯ อปิ จ มคฺคสจฺจนิโรธสเจฺจสุ ผลานํ อปริยาปนฺนตฺตา นว โลกุตฺตรธมฺมา สงฺคหิตาติ วจนวิโรโธ, ผลานํ อสงฺคเห เวรญฺชกณฺฑวณฺณนายํ น เกวลํ อริยมโคฺค เจว นิพฺพานญฺจ, อปิ จ อริยผลธเมฺมหิ สทฺธิํ ปริยตฺติธโมฺมปีฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘ราควิราคมเนชมโสกํ…เป.… ธมฺมมิมํ สรณตฺถมุเปหี’’ติ (วิ. ว. ๘๘๗) วจนวิโรโธ จาติ ปุพฺพาปรวิรุทฺธา เอสา คาถา สาสนวิรุทฺธา จา’’ติ? วุจฺจเต – สพฺพเมตมยุตฺตํ วุตฺตคาถตฺถาชานนโตฯ เอตฺถ หิ อาจริเยน ปวตฺติปวตฺติเหตุวิสยวิภาโค จ ทสฺสิโตฯ กถํ? ตตฺถ **อสมฺพุธ**นฺติ อสโมฺพโธ, โส อตฺถโต อวิชฺชา, ตาย จ ตณฺหุปาทานานิ คหิตานิ, ตโยปิ เต ธมฺมา สมุทยสจฺจํ, ภวาภวนฺติ เอตฺถ ทุกฺขสจฺจํ วุตฺตํฯ สุคติทุคฺคติปฺปเภโท หิ ภโว อตฺถโต ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา โหนฺติฯ ‘‘เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตี’’ติ (มหาว. ๑) วจนโต ทุกฺขปฺปวตฺติ **ปวตฺติ** นาม, ทุกฺขสมุทโย **ปวตฺติเหตุ** นาม, อวิชฺชาสงฺขาตสฺส จ ปวตฺติเหตุสฺส อคฺคหิตคฺคหเณน นิโรธมคฺคสจฺจทฺวยํ **วิสโย** นามฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘ตตฺถ กตมา อวิชฺชา? ทุเกฺข อญฺญาณํ…เป.… ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฎิปทาย อญฺญาณ’’นฺติ (วิภ. ๒๒๖)ฯ

เอตฺถ จ นิโรธสจฺจํ พุเทฺธน โคจราเสวนาย อาเสวิตํ, มคฺคสจฺจํ ภาวนาเสวนายฯ เอตฺตาวตา อสมฺพุธํ พุทฺธนิเสวิตํ ยนฺติ อุปโยคปฺปโตฺต โย วิสโย นิโรโธ จ มโคฺค จ, ตสฺส ยถาวุตฺตาวิชฺชาทิกิเลสชาลตฺตยวิทฺธํสิโน นโม ธมฺมวรสฺสาติ อยํ คาถาย อโตฺถฯ ปริยตฺติธโมฺมปิ กิเลสวิทฺธํสนสฺส สุตฺตนฺตนเยน อุปนิสฺสยปจฺจยตฺตา กิเลสวิทฺธํสนสีลตาย ‘‘อวิชฺชาทิกิเลสชาลวิทฺธํสี’’ติ วตฺตุํ สมฺภวติฯ เอวญฺหิ สติ ราควิราคาติ คาถโตฺถ, โส ธมฺมํ เทเสติ…เป.… พฺรหฺมจริยํ ปกาเสตีติ สุตฺตโตฺถ จ อเสสโต คหิโต โหติฯ อถ วา อิมาย คาถาย เกวลํ ปริยตฺติธโมฺมว คหิโต โหติ, ยํ สนฺธายาห ‘‘โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ…เป.… พฺรหฺมจริยํ ปกาเสตี’’ติ (ที. นิ. ๑.๑๙๐; ปารา. ๑), ตมฺปิ อสมฺพุธํ พุเทฺธเหว นิเสวิตํ โคจราเสวนาย อนญฺญนิเสวิตํฯ ยถาห ‘‘ภควํมูลกา โน, ภเนฺต, ธมฺมา ภควํเนตฺติกา ภควํปฎิสรณา…เป.… ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตี’’ติ (สํ. นิ. ๒.๑๔๖)ฯ

ตติยคาถาย สีลาทโย กิญฺจาปิ โลกิยโลกุตฺตรา ยถาสมฺภวํ ลพฺภนฺติ, ตถาปิ อเนฺต ‘‘อริยสงฺฆ’’นฺติ วจนโต สีลาทโย จตฺตาโร ธมฺมกฺขนฺธา โลกุตฺตราวฯ เอตฺถ จ ‘‘สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณปฺปภุตีหี’’ติ วตฺตเพฺพ สรูเปกเสสํ กตฺวา **‘‘วิมุตฺติญาณปฺปภุตีหี’’**ติ วุตฺตํฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ วิมุตฺตีติ ผลธมฺมาว สุเตฺต อธิเปฺปตา, ตถาปิ ‘‘มคฺคา วุฎฺฐหิตฺวา มคฺคํ ปจฺจเวกฺขติฯ ปหีเน กิเลเส ปจฺจเวกฺขติฯ ผลํ ปจฺจเวกฺขติฯ นิพฺพานํ ปจฺจเวกฺขตี’’ติ (ปฎิ. ๑.๑.๔๑๐) วจนโต มคฺคาทิปจฺจเวกฺขณญาณํ วิมุตฺติญาณนฺติ เวทิตพฺพํฯ วิมุตฺติ วิโมโกฺข ขโยติ หิ อตฺถโต เอกํฯ ‘‘ขเย ญาณํ อนุปฺปาเท ญาณนฺติ (ธ. ส. ทุกมาติกา ๑๔๒; ที. นิ. ๓.๓๐๔) เอตฺถ ขโย นาม มโคฺค, ราคกฺขโย โทสกฺขโยติ ผลนิพฺพานานํ อธิวจน’’นฺติ สุเตฺต อาคตเมวฯ ปหีนกิเลสานํ ขโย ปากติโก ขโย เอวฯ **ปภุติ**-สเทฺทน ติโสฺส วิชฺชา ฉ อภิญฺญา จตโสฺส ปฎิสมฺภิทาติ เอวมาทโย คุณา สงฺคหิตาฯ สมนฺนาคมเฎฺฐน อปริหีนเฎฺฐน จ ยุโตฺตฯ **เขตฺตํ ชนานํ กุสลตฺถิกาน**นฺติ ‘‘อนุตฺตรํ ปุญฺญเกฺขตฺตํ โลกสฺสา’’ติ สุตฺตโต กุสลสฺส วิรุหนฎฺฐานตฺตา, สุตฺตนฺตนเยน อุปนิสฺสยปจฺจยตฺตา จ กามํ กุสลสฺส เขตฺตํ โหติ สโงฺฆ, น กุสลตฺถิกานํ ชนานํฯ ตสฺมา น ยุชฺชตีติ เจ? น, สุตฺตตฺถสมฺภวโตฯ สุเตฺต ‘‘อนุตฺตรํ ปุญฺญ

เกฺขตฺตํ โลกสฺสา’’ติ (สํ. นิ. ๔.๓๔๑) หิ วุตฺตํฯ กสฺส โลกสฺส? ปุญฺญตฺถิกสฺส เขตฺตํ สโงฺฆ, ปุญฺญุปนิสฺสยตฺตา ปุญฺญเกฺขตฺตํ โหติ สโงฺฆ, กุสลตฺถิกานนฺติ จ วุจฺจนฺติฯ โลเกปิ หิ เทวทตฺตสฺส เขตฺตํ ยญฺญทตฺตสฺส เขตฺตํ สาลิยวุปนิสฺสยตฺตา สาลิเขตฺตํ ยวเขตฺตนฺติ จ วุจฺจติฯ **อริยสงฺฆ**นฺติ วิคตกิเลสตฺตา อริยํ ปริสุทฺธํ อริยานํ, อริยภาวํ วา ปตฺตํ สีลทิฏฺฐิสามเญฺญน สงฺฆตฺตา สงฺฆํฯ ‘‘อริย-สเทฺทน สมฺมุติสงฺฆํ นิวาเรตี’’ติ เกจิ ลิขนฺติ, ตํ น สุนฺทรํ วิมุตฺติญาณคุณคฺคหเณน วิเสสิตตฺตาฯ **สิรสา**ติ อิมินา กามํ กายนติํ ทเสฺสติ, ตถาปิ อุตฺตมสเงฺฆ คุณคารเวน อุตฺตมงฺคเมว นิทฺทิสโนฺต ‘‘สิรสา นมามี’’ตฺยาหฯ สิรสฺส ปน อุตฺตมตา อุตฺตมานํ จกฺขุโสตินฺทฺริยานํ นิสฺสยตฺตา, เตสํ อุตฺตมตา จ ทสฺสนานุตฺตริยสวนานุตฺตริยเหตุตาย เวทิตพฺพาฯ เอตฺถาห – อนุสนฺธิกุสโล

> ‘‘อุโปคฺฆาโต ปทเญฺจว, ปทโตฺถ ปทวิคฺคโห;
> โจทนาปฺรตฺยวชฺชานํ, พฺยาขฺยา ตนฺตสฺส ฉพฺพิธา’’ติฯ –

เอวมวตฺวา กสฺมา รตนตฺตยปณามํ ปฐมํ วุตฺตนฺติ? วุจฺจเต – สตาจารตฺตาฯ อาจาโร กิเรส สปฺปุริสานํ, ยทิทํ สํวณฺณนารเมฺภ รตนตฺตยปูชาวิธานํฯ ตสฺมา ‘‘สตาจารโต ภฏฺฐา มา มยํ โหมา’’ติ กรียติ, จตุคมฺภีรภาวยุตฺตญฺจ วินยปิฏกํ สํวเณฺณตุกามสฺส มหาสมุทฺทํ โอคาหนฺตสฺส วิย ปญฺญาเวยฺยตฺติยสมนฺนาคตสฺสาปิ มหนฺตํ ภยํ โหติ, ภยกฺขยาวหเญฺจตํ รตนตฺตยคุณานุสฺสรณชนิตํ ปณามปูชาวิธานํฯ ยถาห ‘‘เอวํ พุทฺธํ สรนฺตาน’’นฺติอาทิ (สํ. นิ. ๑.๒๔๙)ฯ อปิจาจริโย สตฺถุปูชาวิธาเนน อสตฺถริ สตฺถาภินิเวสสฺส โลกสฺส ยถาภูตํ สตฺถริ เอว สมฺมาสมฺพุเทฺธ สตฺถุสมฺภาวนํ อุปฺปาเทติ, อสตฺถริ สตฺถุสมฺภาวนํ ปริจฺจชาเปติ, ‘‘ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อตฺตโน ทหตี’’ติ วุตฺตโทสํ ปริหรติฯ อนฺตรายพหุลตฺตา ขนฺธสนฺตติยา วิปฺปกตาย วินยสํวณฺณนาย อตฺตโน อายุวณฺณสุขพลานํ ปริกฺขยสมฺภวาสงฺกาย ‘‘อภิวาทนสีลิสฺส…เป.… อายุ วโณฺณ สุขํ พล’’นฺติ (ธ. ป. ๑๐๙) วุตฺตานิสํเส ยาว สํวณฺณนาปริโยสานา ปเตฺถติฯ อปิ เจตฺถ พุทฺธสฺส ภควโต ปณามปูชาวิธานํ สมฺมาสมฺพุทฺธภาวาธิคมตฺถํ **พุทฺธยานํ** ปฏิปชฺชนฺตานํ อุสฺสาหํ ชเนติฯ โลกิยโลกุตฺตรเภทสฺส, โลกุตฺตรเสฺสว วา สทฺธมฺมสฺส ปูชาวิธานํ ปเจฺจกพุทฺธภาวาธิคมตฺถํ **ปเจฺจกพุทฺธยานํ** ปฏิปชฺชนฺตานํ อุสฺสาหํ ชเนติฯ สทฺธมฺมปฏิเวธมตฺตาภิลาสิโน หิ เตฯ ปรมตฺถสงฺฆปูชาวิธานํ ปรมตฺถสงฺฆภาวาธิคมตฺถํ **สาวกยานํ** ปฏิปชฺชนฺตานํ อุสฺสาหํ ชเนติ, มงฺคลาทีนิ วา สาตฺถานิ อนนฺตรายานิ จิรฏฺฐิติกานิ พหุมตานิ จ ภวนฺตีติ เอวํลทฺธิกานํ จิตฺตปริโตสนตฺถํ ‘‘ปูชา จ ปูชเนยฺยาน’’นฺติ ภควตา ปสตฺถมงฺคลํ กโรติฯ วุจฺจเต จ –

> ‘‘มงฺคลํ ภควา พุโทฺธ, ธโมฺม สโงฺฆ จ มงฺคลํ;
> มงฺคลาทีนิ สาตฺถานิ, สีฆํ สิชฺฌนฺติ สพฺพโสฯ

> ‘‘สตฺถุ ปูชาวิธาเนน, เอวมาที พหู คุเณ;
> ลภตีติ วิชานโนฺต, สตฺถุปูชาปโร สิยา’’ติฯ

เอตฺถ จ สตฺถุปธานตฺตา ธมฺมสงฺฆานํ ปูชาวิธานํ สตฺถุปูชาวิธานมิเจฺจว ทฎฺฐพฺพํ สาสนโต โลกโต จฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘สตฺถา’’ติ ธโมฺม สุคเตน วุโตฺต;
> นิพฺพานกาเล ยมโต ส สตฺถา;
> สุวตฺถิคาถาสุ ‘‘ตถาคโต’’ติ;

สโงฺฆ จ วุโตฺต ยมโต ส สตฺถาฯ

กิญฺจ ภิโยฺย –

ธมฺมกาโย ยโต สตฺถา, ธโมฺม สตฺถา ตโต มโต;
ธมฺมฏฺฐิโต โส สโงฺฆ จ, สตฺถุสงฺขฺยํ นิคจฺฉติฯ

สนฺติ หิ โลเก วตฺตาโร โกสคตํ อสึ คเหตฺวา ฐิตํ ปุริสํ วิสุํ อปรามสิตฺวา ‘‘อสึ คเหตฺวา ฐิโต เอโส’’ติฯ เตเนวาห จาริยมาตฺรเจฺจวา –

‘‘นมตฺถุ พุทฺธรตฺนาย, ธมฺมรตฺนาย เต นโม;
นมตฺถุ สงฺฆรตฺนาย, ติรตฺนสมวานยี’’ติฯ

อปิจ สพฺพธเมฺมสุ อปฺปฏิหตญาณนิมิตฺตานุตฺตรวิโมกฺขปาตุภาวาภิสงฺขาตํ ขนฺธสนฺตานมุปาทาย ‘‘พุโทฺธ’’ติ ยทิ ปญฺญาปิยติ, ธโมฺม ปณามารโหติ กา เอว กถา, สโงฺฆ จ ‘‘สเงฺฆ โคตมิ เทหิ, สเงฺฆ เต ทิเนฺน อหเญฺจว ปูชิโต ภวิสฺสามิ สโงฺฆ จา’’ติ วุตฺตตฺตา ภาชนนฺติ ทีเปติฯ อถ วา ‘‘พุทฺธสุโพธิโต ธโมฺม อาจริยปรมฺปราย สุวณฺณภาชเน ปกฺขิตฺตเตลมิว อปริหาเปตฺวา ยาวชฺชตนา อาภตตฺตา เอว มาทิสานมฺปิ โสตทฺวารมนุปฺปโตฺต’’ติ สงฺฆสฺส อาจริโย อตีว อาทเรน ปณามํ กโรติ ‘‘สิรสา นมามี’’ติฯ

เอวํ อเนกวิธํ ปณามปฺปโยชนํ วทนฺติ, อาจริเยน ปน อธิเปฺปตปฺปโยชนํ อตฺตนา เอว วุตฺตํ **‘‘อิเจฺจวมจฺจนฺตนมสฺสเนยฺย’’**นฺติอาทินา จตุตฺถคาถายฯ **อิเจฺจว**นฺติ เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท รตนตฺตยปูชาวิธานปริสมตฺตโตฺถฯ ยทิ เอวํ ยถาวิหิตมตฺตเมว ปูชาวิธานํ อรหติ รตนตฺตยํ, น ตโต อุทฺธนฺติ อาปชฺชตีติ อนิฏฺฐปฺปสงฺคนิวารณตฺถํ ‘‘เอวมจฺจนฺตนมสฺสเนยฺย’’นฺติ อาหฯ ตตฺถ เอวนฺติ อิมินา ยถาวุตฺตวิธึ ทเสฺสติฯ ยถาวุเตฺตน วิธินา, อเญฺญน วา ตาทิเสน อจฺจนฺตเมว มุหุตฺตมปิ อฏฺฐตฺวา อภิกฺขณํ นิรนฺตรํ นิยเมน นมสฺสนารหํ นมสฺสมานสฺส หิตมหปฺผลกรณโตติ อโตฺถฯ เอวํวิธํ ทุลฺลภเฏฺฐน มหปฺผลเฏฺฐน จ สิทฺธํ รตนภาวํ รตนตฺตยํ นมสฺสมาโน ยํ ปุญฺญาภิสนฺทํ อลตฺถํ อลภึฯ อกุสลมลํ ตทงฺคาทิปฺปหาเนน ปุนาตีติ ปุญฺญํฯ กิเลสทรถปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิยา สีตลตฺตา จิตฺตํ อภิสเนฺทตีติ อภิสโนฺทฯ ปุญฺญญฺจ ตํ อภิสโนฺท จาติ ปุญฺญาภิสโนฺท, ตํ **ปุญฺญาภิสนฺทํฯ คณฺฐิปเท** ปน ‘‘ปุญฺญมหตฺตํ’’นฺติ ภณนฺติ, ‘‘วิปุล’’นฺติ วจนโต โส อโตฺถ น ยุชฺชตีติ อาจริโยฯ อถ วา ปุญฺญานํ อภิสโนฺท ปุญฺญาภิสโนฺท , ตํ **ปุญฺญาภิสนฺทํ**ฯ สนฺท สวเนติ ธาตุฯ ตสฺมา ปุญฺญโสตํ ปุญฺญสฺสยนฺติ อโตฺถ ยุชฺชติ, ตํ ปน วิปุลํ, น ปริตฺตนฺติ ทสฺสิตํ **วิปุล**-สเทฺทนฯ

ปญฺจมคาถา **ยสฺมึ** วินยปิฏเก ปาฬิโต จ อตฺถโต จ อนูนํ ลชฺชีปุคฺคเลสุ ปวตฺตนเฏฺฐน **ฐิเต** สกลํ ติวิธมฺปิ **สาสนํ** เตเสฺวว ปุคฺคเลสุ **ปติฏฺฐิตํ** โหติฯ กสฺส สาสนนฺติ เจ? **อฏฺฐิตสฺส** ภควโตฯ ภควา หิ ฐิติเหตุภูตาย อุเจฺฉททิฏฺฐิยา อภาเวน อฏฺฐิโตติ วุจฺจติฯ อุเจฺฉททิฏฺฐิโก หิ ปรโลเก นิรเปโกฺข เกวลํ กามสุขลฺลิกานุโยคมนุยุญฺชโนฺต ติฏฺฐติ, น ปรโลกหิตานิ ปุญฺญานิ กตฺตุํ พฺยาวโฏ โหติ, สสฺสตทิฏฺฐิโก ตานิ กตฺตุํ อายูหติฯ ภควา ปน ตถา อติฏฺฐโนฺต อนายูหโนฺต มชฺฌิมํ ปฏิปทํ ปฏิปชฺชโนฺต สยญฺจ โอฆํ ตริ, ปเร จ ตาเรสิฯ ยถาห ‘‘อปฺปติฏฺฐํ ขฺวาหํ, อาวุโส, อนายูหํ โอฆมตริ’’นฺติ (สํ. นิ. ๑.๑)ฯ จตุพฺรหฺมวิหารวเสน สเตฺตสุ สุฏฺฐุ สมฺมา จ ฐิตสฺสาติ อตฺถวเสน วา **สุสณฺฐิตสฺส**ฯ สุสณฺฐิตตฺตา เหส เกวลํ สตฺตานํ ทุกฺขํ อปเนตุกาโม หิตํ อุปสํหริตุกาโม สมฺปตฺติยา จ ปโมทิโต อปกฺขปติโต จ หุตฺวา วินยํ เทเสติ, ตสฺมา

อิมสฺมึ วินยสํวณฺณนาธิกาเร สารุปฺปาย ฤติยา โถเมโนฺต อาห ‘‘สุสณฺฐิตสฺสา’’ติฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘มนาปิเย จ โข, ภิกฺขเว, กมฺมวิปาเก ปจฺจุปฏฺฐิเต’’ติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๕; ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๘๖) สุตฺตสฺส, ‘‘สุสณฺฐานา สุรูปตา’’ติ (ขุ. ปา. ๘.๑๑) สุตฺตสฺส จ วเสน สุสณฺฐิตสฺสาติ อโตฺถ วุโตฺต, โส อธิเปฺปตาธิการานุรูโป น โหติฯ **อมิสฺสน**ฺติ กึ วินยํ อมิสฺสํ, อุทาหุ ปุพฺพาจริยานุภาวนฺติ? โนภยมฺปิฯ อมิสฺสา เอว หิ วินยฏฺฐกถาฯ ตสฺมา ภาวนปุํสกวเสน อมิสฺสํ ตํ วณฺณยิสฺสนฺติ สมฺพโนฺธฯ **ปุพฺพาจริยานุภาว**นฺติ อฏฺฐกถา ‘‘ยสฺมา ปุเร อฏฺฐกถา อกํสู’’ติ วจนโต เตสํ อานุภาโว นาม โหติฯ กิญฺจิ อปุพฺพํ ทิสฺวา สนฺติ หิ โลเก วตฺตาโร ‘‘กเสฺสส อานุภาโว’’ติฯ อถ วา ภควโต อธิปฺปายํ อนุคนฺตฺวา ตํตํปาเฐ อตฺถํ ภาวยติ วิภาวยติ, ตสฺส ตสฺส วา อตฺถสฺส ภาวนา วิภาวนาติ อานุภาโว วุจฺจติ อฏฺฐกถาฯ

ปุพฺพาจริยานุภาเว สติ กึ ปุน ตํ วณฺณยิสฺสนฺติ อิมินา อารเมฺภนาติ ตโต วุจฺจนฺติ ฉฏฺฐสตฺตมฏฺฐมนวมคาถาโยฯ ตตฺถ อริยมคฺคญาณมฺพุนา นิโทฺธตมลตฺตา วิสุทฺธวิเชฺชหิ, เตเนว นิโทฺธตาสวตฺตา วิสุทฺธปฏิสมฺภิเทหิ, วิสุทฺธปฏิสมฺภิทตฺตา จ สทฺธมฺมสํวณฺณนโกวิเทหีติ โยชนา เวทิตพฺพาฯ เกจิ ‘‘ปุพฺพาจริยาติ วุเตฺต โลกาจริยาปิ, สาสเน ราหุลาจริยาทโยปิ สงฺคยฺหนฺติ, เต อปเนตุํ กามญฺจาติอาทิ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ ‘‘ตํ วณฺณยิสฺส’’นฺติ วุตฺตตฺตา ปุพฺพฏฺฐกถาย อูนภาโว ทสฺสิโตติ เจ? น, จิเตฺตหิ นเยหิ สํวณฺณิโตติ ทเสฺสตุํ **‘‘กามญฺจา’’**ติ อาทิ วุตฺตํฯ สทฺธมฺมํ สํวเณฺณตุํ โกวิเทหิ, ตาย สํวณฺณนาย วา โกวิเทหิ **สทฺธมฺมสํวณฺณนโกวิเทหิ**ฯ

สเลฺลขิเยติ กิเลสชาตํ พาหุลฺลํ วา สลฺลิขติ ตนุํ กโรตีติ สเลฺลโข, สเลฺลขสฺส ภาโว สเลฺลขิยํ, ตสฺมึ สเลฺลขิเยฯ **โนสุลภูปเมหี**ติ อสุลภูปเมหิฯ **มหาวิหารสฺสา**ติ มหาวิหารวํสสฺสฯ ปญฺญาย อจฺจุคฺคตเฏฺฐน ธโช อุปมา เอเตสนฺติ ธชูปมา, เตหิ **ธชูปเมหิ**ฯ สมฺพุทฺธวรํ อนฺอเยหิ อนุคเตหิ **สมฺพุทฺธวรนฺวเยหิ,** พุทฺธาธิปฺปายานุเคหีติ อธิปฺปาโยฯ อิธ วร-สโทฺท ‘‘สามํ สจฺจานิ พุทฺธตฺตา สมฺพุโทฺธ’’ติ วจนโต ปเจฺจกพุทฺธาปิ สงฺคยฺหนฺติฯ ตสฺมา เต อปเนตุํ วุโตฺตฯ

อฏฺฐกถาย อูนภาวํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อตฺตโน กรณวิเสสํ ตสฺส ปโยชนญฺจ ทเสฺสตุํ **‘‘สํวณฺณนา’’**ติอาทิมาหฯ **น กิญฺจิ อตฺถํ อภิสมฺภุณาตี**ติ กิญฺจิ ปโยชนํ ผลํ หิตํ น สาเธตีติ อโตฺถ ‘‘น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน กิญฺจิ อตฺถํ อนุโภตี’’ติอาทีสุ (ปารา. ๕๓๘) วิยฯ **อเชฺฌสนํ พุทฺธสิริวฺหยสฺสา**ติ อิมินา ยสฺมา สหมฺปติพฺรหฺมุนา อชฺฌิเฏฺฐน ธโมฺม เทสิโต ภควตา, สาริปุตฺตสฺส อเชฺฌสนํ นิสฺสาย วินโย ปญฺญโตฺต, ตสฺมา อยมฺปิ อาจริโย ตํ อาจริยวตฺตํ ปูเชโนฺต อิมํ สํวณฺณนํ พุทฺธสิริเตฺถรสฺส ยาจนํ นิสฺสาย อกาสีติ ทเสฺสติฯ **สมนุสฺสรโนฺต**ติ ตสฺสาภาวํ ทีเปติ อาทรญฺจฯ

ตโต ปรํ เทฺว คาถาโย กตฺตพฺพวิธิทสฺสนตฺถํ วุตฺตาฯ เตน ตาสุ อฏฺฐกถาสุ วุตฺตวินิจฺฉยปจฺจยวิมตึ วิโนเทติ, เอกฏฺฐกถาย กุสลสฺส วา ‘‘อยํ นโย อฏฺฐกถายํ นตฺถี’’ติ ปฏิเกฺขปํ นิวาเรติ, อยุตฺตตฺถปริจฺจาเคน ตตฺถ อภินิวิฏฺฐานํ อภินิเวสํ ปริจฺจชาเปติ, เถรวาททสฺสเนน วินยวินิจฺฉยํ ปติ วินยธรานํ การโณปปตฺติโต อุหาโปหกฺกมํ ทเสฺสติ, อยุตฺตเตฺถรวาทปฏิเกฺขเปน ปุคฺคลปฺปมาณตํ ปฏิกฺขิปตีติ อิเม จานิสํสา กตฺตพฺพวิธิทสฺสเนน ทสฺสิตา โหนฺติฯ สํวณฺณนํ ตญฺจ สมารภโนฺต ตสฺสา สํวณฺณนาย มหาอฏฺฐกถํ สรีรํ กตฺวา สมารภิสฺสํ, มหาปจฺจริยมฺปิ โย วุโตฺต วินิจฺฉโย, ตเถว กุรุนฺทีนามาทีสุ โลเก วิสฺสุตาสุ อฏฺฐกถาสุ จ โย วุโตฺต วินิจฺฉโย, ตโตปิ วินิจฺฉยโต มหาอฏฺฐกถานเยน, วินยยุตฺติยา วา ยุตฺตมตฺถํ ตสฺส สรีรสฺส อลงฺ

การํ วิย คณฺหโนฺต สมารภิสฺสํฯ กึ สํวณฺณนเมว, น อญฺญนฺติ ทสฺสนตฺถํ ปุน สํวณฺณนาคฺคหณํฯ อถ วา อโนฺตคธเตฺถรวาทํ สํวณฺณนํ กตฺวา สมารภิสฺสนฺติ โยชนา เวทิตพฺพาฯ เถรวาทา หิ พหิอฎฺฐกถาย วิจรนฺติฯ เอตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน จูฬปจฺจริอนฺธกอริยฎฺฐกถาปนฺนวาราทโยปิ สงฺคหิตา ฯ ตตฺถ **ปจฺจรี** นาม สีหฬภาสาย อุฬุมฺปํ กิร, ตสฺมึ นิสีทิตฺวา กตตฺตา ตเมว นามํ ชาตํฯ กุรุนฺทีวลฺลิวิหาโร นาม อตฺถิ, ตตฺถ กตตฺตา **กุรุนฺที** นาม ชาตาฯ

สมฺม สมารภิสฺสนฺติ กตฺตพฺพวิธานํ สเชฺชตฺวา อหํ ฐิโต, ตสฺมา **ตํ เม นิสาเมนฺตู**ติ คาถาย ตํ สํวณฺณนํ เม มม, มยา วา วุจฺจมานนฺติ ปาฐเสโส ฯ **นิสาเมนฺตุ** ปสฺสนฺตุ ปญฺญาจกฺขุนา สุณนฺตุ วา สทฺธาวีริยปีติปาโมชฺชาภิสงฺขาเรน สงฺขริตฺวา ปูชยนฺตา **สกฺกจฺจํ ธมฺมํ**ฯ กสฺส ธมฺมํ? **ธมฺมปฺปทีปสฺส ตถาคตสฺส**ฯ กึ ทเสฺสติ? ปทีปฎฺฐานิโย หิ ธโมฺม หิตาหิตปฺปกาสนโต, ปทีปธรฎฺฐานิโย ธมฺมธโร ตถาคโต, ตสฺมา ปรินิพฺพุเตปิ ตสฺมึ ตถาคเต ตตฺถ โสกํ อกตฺวา สกฺกจฺจ ธมฺมํ ปฎิมานยนฺตา นิสาเมนฺตูติ ทเสฺสติฯ อถ วา ‘‘ธมฺมกายา ตถาคตา’’ติ (ที. นิ. ๓.๑๑๘) วจนโต ธโมฺม จ โส ปทีโป จาติ **ธมฺมปฺปทีโป,** ภควาฯ

โย ธมฺมวินโย ยถา พุเทฺธน วุโตฺต, โส ตเถว พุทฺธปุเตฺตหิ สาวเกหิ **ญาโต** อวพุโทฺธ, เยหิ **เตสํ** พุทฺธปุตฺตานํ **มตึ** อธิปฺปายํ **อจฺจชนฺตา** นิรวเสสํ คณฺหนฺตาฯ **ปุเร**ติ ปุรา, โปราณเตฺถรา วาฯ **อฎฺฐกถา**ติ อฎฺฐกถาโย, อุปโยคพหุวจนํฯ

ยํ อตฺถชาตํ อฎฺฐกถาสุ วุตฺตํ, ตํ สพฺพมฺปิ ปมาทเลขกานํ ปมาทเลขมตฺตํ วชฺชยิตฺวาฯ กึ สเพฺพสมฺปิ ปมาณํ? น, กินฺตุ สิกฺขาสุ สคารวานํ อิธ วินยมฺหิ ปณฺฑิตานํ, มหาอฎฺฐกถายํ ปน สเจฺจปิ อลิเกปิ ทุกฺกฎเมว วุตฺตํ, ตํ ปมาทเลขนฺติ เวทิตพฺพํฯ ปมาทเลขํ วชฺชยิตฺวา ปมาณํ เหสฺสตีติ สมฺพโนฺธฯ

ตโต จาติ อฎฺฐกถาสุ วุตฺตอตฺถชาตโต **ตนฺติกฺกมํ** ปาฬิกฺกมํฯ สุตฺตนฺตา สุตฺตาวยวาฯ อโนฺตติ หิทํ อพฺภนฺตราวยวสมฺภาวนาทีสุ ทิสฺสติฯ สุตฺตเนฺตสุ ภวา สุตฺตนฺติกา, เตสํ **สุตฺตนฺติกานํ,** สุตฺตนฺตคเนฺถสุ อาคตวจนานนฺติ อโตฺถฯ อถ วา อมียตีติ อโนฺต, สาธียตีติ อธิปฺปาโยฯ เกน สาธียติ? สุเตฺตน, สุตฺตสฺส อโนฺต สุตฺตโนฺต, โก โส? โส โส อตฺถวิกโปฺป, ตสฺมึ สุตฺตเนฺต นิยุตฺตานิ วจนานิ สุตฺตนฺติกานิฯ เตสํ **สุตฺตนฺติกานํ** วจนานมตฺถํฯ ตสฺส ตสฺส อาคมสุตฺตสฺส อภิธมฺมวินยสุตฺตสฺส จานุรูปํ ปริทีปยนฺตี, อยํ ตาเวตฺถ สมาสโต อตฺถวิภาวนา – ‘‘อิติปิ โส ภควา’’ติอาทีนํ (สํ. นิ. ๒.๔๑; ๕.๔๗๙; อ. นิ. ๖.๑๐; ปารา. ๑) สุตฺตนฺติกานํ วจนานมตฺถํ อาคมสุตฺตนฺตานุรูปํฯ ‘‘วิวาทาธิกรณํ สิยา กุสลํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากต’’นฺติ (จูฬว. ๒๒๐) เอวมาทีนํ อภิธมฺมสุตฺตนฺติกานํ วจนานมตฺถํ อภิธมฺมสุตฺตนฺตานุรูปนฺติ เอวมาทิฯ **เหสฺสตี**ติ ภวิสฺสติ, กรียิสฺสตีติ อธิปฺปาโยฯ **วณฺณนาปี**ติ เอตฺถ **อปิ**-สโทฺท สมฺปิณฺฑนโตฺถ, โส ตสฺมาติ ปเทน โยเชตโพฺพฯ กถํ? ปณฺฑิตานํ ปมาณตฺตาปิ วิตฺถารมคฺคสฺส สมาสิตตฺตาปิ วินิจฺฉยสฺส อเสสิตตฺตาปิ ตนฺติกฺกมสฺส อโวกฺกมิตตฺตาปิ สุตฺตนฺติกวจนานํ สุตฺตนฺตฎฺฐกถานุรูปํ ทีปนโตปิ ตสฺมาปิ สกฺกจฺจํ อนุสิกฺขิตพฺพาติฯ เอตฺถ ‘‘ตนฺติกฺกมํ อโวกฺกมิตฺวา’’ติ วจเนน สิเทฺธปิ ‘‘อฎฺฐกถาจริยา เวรญฺชกณฺฑาทีสุ ‘สุตฺตนฺติกานํ ภาโร’ติ คตา, มยํ ปน วตฺวาว คมิสฺสามา’’ติ ทเสฺสตุํ ‘‘สุตฺตนฺติกาน’’นฺติ วุตฺตํ กิรฯ

คนฺถารมฺภกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

พาหิรนิทานกถาวณฺณนา

ตทงฺควินยาทิเภเทน วินยสฺสพหุตฺตา วินโย ตาว ววตฺถเปตพฺโพฯ ‘‘พุเทฺธน ธมฺมํ วินโย จ วุโตฺต’’ติ ปุเพฺพ วุตฺตตฺตา อิทานิ ‘‘วุตฺตํ เยนา’’ติ น วตฺตพฺพนฺติ เจ? ตสฺส เอวมาทิวจนํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ **ธาริตํ เยน จาภตํฯ ยตฺถปฺปติฏฺฐิตเญฺจต**นฺติ วจนํ สกลมฺปิ วินยปิฏกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อตฺตปจฺจกฺขวจนํ น โหตี**ติ อาหจฺจ ภาสิตํ น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ น หิ ภควโต อตีตาทีสุ อปฺปจฺจกฺขํ กิญฺจิ อตฺถิฯ ยทิ อตฺตปจฺจกฺขวจนํ น โหติ, ปทโสธมฺมาปตฺติํ น ชเนยฺยาติ เจ? น, สาวกภาสิตสฺสปิ ปทโสธมฺมาปตฺติชนนโตฯ นิยมาภาวา อติปฺปสโงฺคติ เจ? น, ปทโสธมฺมสิกฺขาปทฎฺฐกถายํ ‘‘สงฺคีติตฺตยํ อารุฬฺห’’ติ วิเสสิตตฺตาฯ ตถา อฎฺฐกถา ยมฺปิ สงฺคีติํ อารุฬฺหตฺตา ‘‘ขนฺธานญฺจ ปฎิปาฎิ…เป…. สํสาโรติ ปวุจฺจตี’’ติ (ธ. ส. อฎฺฐ. นิทานกถา; วิภ. อฎฺฐ. ๒๒๖ สงฺขารปทนิเทฺทส) เอวมาทิวจนํ, ยญฺจ สงฺคีติอารุฬฺหกฺกมานุคตํ, ตํ ปทโสธมฺมาปตฺติํ ชเนตีติ อายสฺมา อุปติโสฺสฯ

ปฐมมหาสงฺคีติกถาวณฺณนา

ปฐมมหาสงฺคีติ นาม จาติ เอตฺถ **จ**-สโทฺท อติเรกโตฺถ, เตน อญฺญาปิ อตฺถีติ ทีเปติฯ ตมฺปิ สาลวนํ อุปคนฺตฺวา มิตฺตสุหเชฺช อปโลเกตฺวา นิวตฺตนโต **อุปวตฺตน**นฺติ ปากฎํ ชาตํ กิรฯ **ยมกสาลาน**นฺติ เอกา กิร สาลปนฺติ สีสภาเค, เอกา ปาทภาเคฯ ตตฺราปิ เอโก ตรุณสาโล สีสภาคสฺส อาสเนฺน โหติ, เอโก ปาทภาคสฺส, มูลขนฺธวิฎปเตฺตหิ อญฺญมญฺญํ สํสิพฺพิตฺวา ฐิตสาลานนฺติปิ วุตฺตํฯ **อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา**ติ อิตฺถมฺภูตลกฺขเณ กรณวจนํ ‘‘กตกิโจฺจ ปีติช หาส เจโต อเวรมุเขนาภตกุณฺฑเลนา’’ติอาทีสุ วิยฯ ปรินิพฺพาเน ปรินิพฺพานเหตุ, ตสฺมิํ ฐาเน วา มา โสจิตฺถ จิเตฺตน, มา ปริเทวิตฺถ วาจาย ‘‘ปริเทวนํ วิลาป’’นฺติ วจนโตฯ **มหาสมเณนา**ติ นิสฺสกฺกเตฺถ กรณวจนํฯ สูริยํ’สูภิ ปฎุกรา’ภา’ริณสฺส ตาณา อิตฺยเตฺรวฯ ยญฺจ ภควโต อนุคฺคหํ, ตสฺส อนุคฺคหสฺสาติ อาจริยาฯ เอกเจฺจ ปน ‘‘ยํ ยสฺมา อหํ อนุคฺคหิโต’’ติ วทนฺติฯ **นิพฺพสนานี**ติ นิฎฺฐิตวสนกิจฺจานิ, มยา ปริภุญฺชิตฺวา อปนีตานิ ฯ ยทิ สุยฺตฺตานิ ธาเรสฺสสีติ ปุจฺฉติ, กวจสทิสานิ สาณานิฯ อิสฺสริยสทิสา นว อนุปุพฺพวิหาราทโยฯ อฎฺฐ สมาปตฺติโย นิโรธสมาปตฺติ จ ปฎิลาภกฺกเมน **‘‘อนุปุพฺพวิหารา’’**ติ วุตฺตาฯ

> อนาคเต สนฺนิกเฎฺฐ, ตถาตีเต จิรนฺตเน;
> กาลทฺวเยปิ กวีหิ, ปุราสโทฺท ปยุชฺชเตฯ

สตฺถุสาสนเมว ปริยตฺติ สตฺถุสาสนปริยตฺติ, สา สุตฺตเคยฺยาทิวเสน นวงฺคาฯ ติปิฎกเมว สพฺพปริยตฺติปฺปเภทํ ธาเรนฺตีติ **ติปิฎกสพฺพปริยตฺติปฺปเภทธรา**ฯ ‘‘วินา น สกฺกา’’ติ น วตฺตพฺพํ ‘‘ติปิฎกสพฺพปริยตฺติปฺปเภทธเร’’ติ วุตฺตตฺตา, เอวํ สเนฺตปิ อตฺถิ วิเสโส เตหิ สมฺมุขาปิ อสมฺมุขาปิ สุตํ, เถเรน ปน อสมฺมุขาปฎิคฺคหิตํ นาม นตฺถีติฯ **น วาย**นฺติ เอตฺถ **วา**ติ วิภาสา, อญฺญาสิปิ น อญฺญาสิปีติ อโตฺถฯ **ตตฺร** อุจฺจินเนฯ พหุสโทฺท วิปุลฺลโตฺถ ‘‘อนนฺตปารํ พหุ เวทิตพฺพมิตฺย’’เตฺรวฯ ปุเพฺพ ‘‘ติปิฎกสพฺพปอยตฺติปฺปเภทธเร’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘พหุ จาเนน…เป…. ปริยโตฺต’’ติ น ยุชฺชตีติ เจ? น, ติปิฎกสฺส อนนฺตตฺตา, ตสฺมา อเมฺห อุปาทาย เตน พหุ ปริยโตฺตติ อธิปฺปาโยฯ อิตรถา อานนฺทเตฺถโร เตหิ อปฺปสฺสุโตติ อาปชฺชติ, ‘‘อสมฺมุขา ปฎิคฺคหิตํ นาม นตฺถี’’ติ วจนวิโรโธ จฯ **อฑฺฒมาโส อติกฺกโนฺต**ติ เอตฺถ เอโก ทิวโส นโฎฺฐ, โส ปาฎิปททิวโส, โกลาหลทิวโส นาม โส, ตสฺมา อิธ น คหิโตฯ สํเวควตฺถุํ กิเตฺตตฺวา กีฬนฺโต **สาธุกีฬนํ** นามฯ **เสฺวปี**ติ **อปิ**-สโทฺท อเปกฺขามนฺตานุญฺญายฯ สุภสุตฺตํ ‘‘อจิรปรินิพฺพุเต ภควตี’’ติ (ที. นิ. ๑.๔๔๔) วุตฺตตฺตา จตุราสีติธมฺมกฺขนฺธสหเสฺสสุ อโนฺตคธํ น โหตีติ เจ? น, ภควโต กาเล ลทฺธนยตฺตา กถาวตฺถุ วิยฯ ฉฑฺฑิตา ปติตา อุกฺลาปา **ฉฑฺฑิตปติ**

ตอุกฺลาปาฯ อาณา เอว อปฺปฏิหตเฏฺฐน จกฺกนฺติ **อาณาจกฺกํ**ฯ เอกโต เอตฺถ นิปตนฺตีติ **เอกนิปาตนํฯ อากาเสน อาคนฺตฺวา นิสีทีติ เอเก**ติ เอตํ ทุติยวาเร คมนํ สนฺธายาติ อายสฺมา อุปติโสฺส ฯ ปฐมํ วา อากาเสน คนฺตฺวา ปริสํ ปตฺวา ภิกฺขุปนฺตึ อปีเฬโนฺต ปถวิยํ นิมฺุชฺชิตฺวา อาสเน เอว อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ อุภยถา จ อาปาถํ คโต, เตน อุภยมฺปิ ยุชฺชติ, อญฺญถา ทฺวีสุ เอกํ อภูตํ อาปชฺชติฯ

อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป อายสฺมนฺตํ อุปาลึ ปุจฺฉิ…เป…. อายสฺมา อุปาลิ เตฺถโร วิสฺสเชฺชสีติ อิทํ ปุเพฺพ ‘‘ปฐมํ อาวุโส อุปาลี’’ติอาทินา (จูฬว. ๔๓๙) วุตฺตปุจฺฉาวิสฺสชฺชนํ สงฺขิปิตฺวา สงฺคีติการเกหิ ทสฺสิตวจนนฺติ **คณฺฐิปเท** ลิขิตํฯ ตถา โหตุ, กิมตฺถํ ปเนตฺถ ‘‘นิทานมฺปิ ปุจฺฉิ, ปุคฺคลมฺปิ ปุจฺฉิ, วตฺถุมฺปิ ปุจฺฉี’’ติ เอวํ ปุเพฺพ ทสฺสิตานุกฺกเมน อวตฺวา ‘‘วตฺถุมฺปิ ปุจฺฉิ, นิทานมฺปิ ปุจฺฉิ, ปุคฺคลมฺปิ ปุจฺฉี’’ติ เอวํ อนุกฺกโม กโตติ? ‘‘วตฺถุมูลกตฺตา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ เอเกฯ เอตฺถ ปน วิจารณา เวรญฺชกเณฺฑ สมฺปเตฺต กรียติฯ **ราชาคารเก**ติ เอวํนามเก อุยฺยาเนฯ อภิรมนารหํ กิร ราชาคารมฺปิฯ ตตฺถ, ยสฺส วเสเนตํ เอวํ นามํ ลภติฯ อถ โข ‘‘อายสฺมา มหากสฺสโป’’ติอาทินา ปุเพฺพ วุตฺตเมว สงฺขิปิตฺวา ทเสฺสติ สงฺคีติการโก วสีคโณฯ ยทิ เอวํ ยถา นิทานมฺปิ ปุจฺฉิ, ปุคฺคลมฺปิ ปุจฺฉีติ เอตฺถ ปุจฺฉากฺกโม ทสฺสิโต, ตถา อานนฺทเตฺถรสฺส วิสฺสชฺชนกฺกโมปิ กิมตฺถํ น ทสฺสิโตติ เจ? อิมินานุกฺกเมน สงฺคหํ ปญฺจปิ นิกายา อนารุฬฺหาติ ทสฺสนตฺถํฯ กถํ ปน อารุฬฺหาติ? อายสฺมา มหากสฺสโป ปญฺจปิ นิกาเย อนุกฺกเมเนว ปุจฺฉิ, อานนฺทเตฺถโร ปน อนุกฺกเมเนว ปุจฺฉิตมฺปิ อปุจฺฉิตมฺปิ ตสฺส ตสฺส สุตฺตสฺส สภาวํ อนฺตรา อุปฺปนฺนํ วตฺถุํ อุเทฺทสนิเทฺทสกฺกมํ มาติกาวิภงฺคกฺกมนฺติ เอวมาทิสพฺพํ อนุรูปวจนํ ปกฺขิปิตฺวา วิสฺสเชฺชสิ, เตเนวาห **‘‘เอเตเนว อุปาเยน ปญฺจปิ นิกาเย ปุจฺฉี’’**ติฯ อถ วา ‘‘อมฺพลฏฺฐิกายํ ราชาคารเก’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘ราชาคารเก อมฺพลฏฺฐิกาย’’นฺติ อุปฺปฏิปาฏิวจเนนปิ อิมมตฺถํ ทีเปติฯ ‘‘อมฺพลฏฺฐิกายํ วิหรติ ราชาคารเก’’ติ หิ วุตฺตํฯ

คหการนฺติ อิมสฺส อตฺตภาวเคหสฺส การกํ ตณฺหาวฑฺฒกึ คเวสโนฺต เยน ญาเณน สกฺกา โส ทฏฺฐุํ, ตสฺสตฺถาย ทีปงฺกรปาทมูเล กตาภินีหาโร เอตฺตกํ กาลํ อเนกชาติสํสารํ ตํ ญาณํ อวินฺทโนฺต วิจรินฺติ อโตฺถฯ **ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุน**นฺติ อิทํ คหการกคเวสนสฺส การณวจนํฯ **สพฺพา เต ผาสุกา**ติ ตว สพฺพา อนวเสสกิเลสผาสุกา มยา ภคฺคาฯ **คหกูฏํ** นาม อวิชฺชาฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณํ **โสมนสฺสมยํ**ฯ น หิ โสมนสฺสมยํ ญาณํ ขนฺธสภาวเภทโตฯ **ทฬฺหีกมฺมสิถิลกรณปฺปโยชนา**ติ เยภุยฺยตาย วุตฺตํ, ตํ ปน ตตฺถ ตตฺถ ปกาสยิสฺสามฯ **อญฺญมญฺญสงฺกรวิรหิเต ธเมฺม จ วินเย จา**ติ เอตฺถ ปาณาติปาโต อกุสลนฺติ เอวมาทีสุ มรณาธิปฺปายสฺส ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทกปฺปโยคสมุฏฺฐาปิกา เจตนา อกุสลํ, น ปาณสงฺขาตชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปเจฺฉทกสงฺขาโต อติปาโตฯ ตถา อทินฺนสฺส ปรสนฺตกสฺส อาทานสงฺขาตา วิญฺญตฺติ อพฺยากโต ธโมฺม, ตพฺพิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปิกา เถยฺยเจตนา อกุสโล ธโมฺมติ (ปฏฺฐา. ๑.๑.๒๗) เอวมาทินา อญฺญมญฺญสงฺกรวิรหิเต ธเมฺม ปฏิพโล วิเนตุํฯ ชาตรูปรชตํ ปรสนฺตกํ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหนฺตสฺส ยถาวตฺถุํ ปาราชิกถุลฺลจฺจยทุกฺกเฏสุ อญฺญตรํ, ภณฺฑาคาริกสีเสน ทิยฺยมานํ คณฺหนฺตสฺส ปาจิตฺติยํ, อตฺตตฺถาย คณฺหนฺตสฺส นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, เกวลํ โลลตาย คณฺหนฺตสฺส อนามาสทุกฺกฏํ, รูปิยฉฑฺฑกสมฺมตสฺส อนาปตฺตีติ เอวํ อญฺญมญฺญสงฺกรวิรหิเต วินเยปิ ปฏิพโล วิเนตุนฺติ อโตฺถฯ **ภาเวตี**ติ วเฑฺฒติ, เอเตน ผลวเสน ชวนวเสน จ จิตฺตสฺส วุทฺธึ ทเสฺสติฯ ‘‘อวิสิฏฺฐ’’นฺติ ปาโฐ, สาธารณนฺติ อโตฺถฯ

เทเสนฺตสฺส วเสเนตฺถ, เทสนา ปิฏกตฺตยํ;

สาสิตพฺพวเสเนตํ, สาสนนฺติปิ วุจฺจติฯ

กเถตพฺพสฺส อตฺถสฺส, วเสนาปิ กถาติ จ;
เทสนา สาสนา กถา, เภทเมฺปวํ ปกาสเยฯ

สาสนสฺส นปุํสกตฺตา **“ยถา…เป…. ธมฺมสาสนานี**”ติ วุตฺตํฯ **ทุจฺจริตสํกิเลสํ** นาม อตฺถโต เจตนา, ตถาการปฺปวตฺตจิตฺตุปฺปาโท วาฯ อนิจฺจาทิลกฺขณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา ปวตฺตตฺตา วิปสฺสนาจิตฺตานิ วิสยโต โลกิยา’ภิสมโย อสโมฺมหโต โลกุตฺตโร, โลกุตฺตโร เอว วา อภิสมโย วิสยโต นิพฺพานสงฺขาตสฺส อตฺถสฺส, อิตรสฺส มคฺคาทิกสฺส อสโมฺมหโตติปิ เอเกฯ เอตฺถ ‘‘ปฏิเวโธ’’ติ วุตฺตํ ญาณํ, ตํ กถํ คมฺภีรนฺติ เจ? คมฺภีรสฺส อุทกสฺส ปมาณคฺคหณกาเล ทีเฆน ปมาเณน ภวิตพฺพํ, เอวํ อลพฺภเนยฺยภาวทสฺสนตฺถํ อิทานีติ วุตฺตนฺติ เอเกฯ **ยสฺส จตฺถาย** มคฺคผลตฺถายฯ **ตญฺจ อตฺถํ นานุโภนฺติ** นาธิคจฺฉนฺติ กญฺจิ อตฺตนา อธิเปฺปตํ, อิติวาทปโมกฺขญฺจฯ กสฺมา? อตฺถสฺส อนุปปริกฺขิตฺวา คหิตตฺตาฯ อธิคตผลตฺตา **ปฏิวิทฺธากุโปฺป**ฯ ปุน ขีณาสวคฺคหเณน อรหนฺตเมว ทเสฺสติ, น เสกฺขํฯ โส หิ ยถา ภณฺฑาคาริโก รโญฺญ กฏกมกุฏาทึ โคเปตฺวา อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ อุปเนติ, เอวํ สเหตุกานํ สตฺตานํ มคฺคผลตฺถาย ธมฺมํ เทเสติฯ ตาสํเยว ตตฺถ วินยปิฏเก ปเภทโต วุตฺตตฺตา, วายมิตฺวา ตา เอว ปาปุณาตีติ อาจริยาฯ กิมตฺถํ ติโสฺสว วิชฺชา ตตฺถ วิภตฺตาติ? สีลสมฺปตฺติยา เอตปรมุปนิสฺสยภาวโตฯ ‘‘อปเรหิปิ สตฺตหงฺคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ วินยธโร โหติฯ อาปตฺตึ ชานาติ, อนาปตฺตึ, ลหุกํ อาปตฺตึ, ครุกํ อาปตฺตึ, อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ…เป…. ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ…เป…. อาสวานญฺจ ขยา…เป…. อุปสมฺปชฺช วิหรตี’’ติ (ปริ. ๓๒๗) สุตฺตเมตฺถ สาธกํฯ วินยํ ปริยาปุณิตฺวา สีลสมฺปตฺตึ นิสฺสาย อาสวกฺขยญาเณน สเหว วิย ทิพฺพจกฺขุปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณานิ ปฏิลภติฯ วิสุํ เอเตสํ ปริกมฺมกิจฺจํ นตฺถีติ ทสฺสนตฺถํ ตาสํเยวาติ วุตฺตนฺติ จ วทนฺติ เอเกฯ อภิธเมฺม ปน ติโสฺสวิชฺชา ฉ อภิญฺญา จตโสฺส จ ปฏิสมฺภิทา อเญฺญ จ สมฺมปฺปธานาทโย คุณวิเสสา วิภตฺตาฯ กิญฺจาปิ วิภตฺตา, ตถาปิ วิเสสโต ปญฺญาชาติกตฺตา จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา ปาปุณาตีติ ทสฺสนตฺถํ **ตาสํ ตเตฺถวา**ติ อวธารณวิปลฺลาโส กโตฯ อตฺตนา ทุคฺคหิเตน ธเมฺมนาติ ปาฐเสโสฯ กตฺตริ เจตํ กรณวจนํ, เหตุเตฺถ จ, อตฺตนา ทุคฺคหิตเหตูติ อธิปฺปาโยฯ **กสฺมา ปนา**ติ ‘‘อนุโลมิโก’’ติ วุตฺตตฺถํ ทีเปติฯ

ปฐมมหาสงฺคีติกถาวณฺณนานโยฯ

ทุติยสงฺคีติกถาวณฺณนา

ปนฺนภาราติ ปติตกฺขนฺธภาราฯ ‘‘ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา’’ติ (สํ. นิ. ๓.๒๒) หิ วุตฺตํฯ ‘‘สมฺมุขา ภวิสฺสาม น ภวิสฺสามา’’ติ วตฺตาโรฯ เตสุ ทหรา กิรฯ **ชมฺมิ**นฺติ ลามกํฯ

ทุติยสงฺคีติกถาวณฺณนานโยฯ

ตติยสงฺคีติกถาวณฺณนา

พฺรหฺมโลกา จวิตฺวาติ เอตฺถ จตฺตาโร มคฺคา ปญฺจานนฺตริยานิ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐีติ อิเมเยว นิยตา, น มหคฺคตา, ตสฺมา ปณิธิวเสน เหฏฺฐุปปตฺติปิ โหติฯ **อติจฺฉถา**ติ อติจฺจ อิจฺฉถ, คนฺตฺวา ภิกฺขํ ปริเยสถาติ อธิปฺปาโยฯ **เกฏุภํ** นาม กพฺยกรณวิธิยุตฺตํ สตฺถํฯ กิริยากปฺปํ อิเตฺยเก, กตฺตาขฺยาทิลกฺขณยุตฺตสตฺถํฯ **อสนฺธิมิตฺตา**ติ ตสฺสา นามํฯ ตสฺสา กิร สรีเร สนฺธโย น

ปญฺญายนฺติ, มธุสิตฺถเกน กตํ วิย สรีรํ โหติฯ ตสฺมา ‘‘เอวํนามิกา ชาตา’’ติปิ วทนฺติฯ มาคธเกน ปเตฺถน จตฺตาโร ปตฺถา อาฬฺหกํ, จตฺตาริ อาฬฺหกานิ โทณํ, จตุโทณา มานิกา, จตฺุมานิกา ขาริกา, วีสติขาริโก วาโหติฯ **เกถุมาลา**ติ ‘‘สีสโต อุฎฺฐหิตฺวา ฐิโต โอภาสปฺุโญฺช’’ติ วทนฺติฯ ราชิทฺธิอธิการปฺปสงฺคเนตํ วตฺถุ วุตฺตํ, นานุกฺกเมนฯ อนุกฺกเมน ปน พุทฺธสาสนาวหารํ วตฺถุํ ทีเปโนฺต **‘‘ราชา กิรา’’**ติอาทิมาหฯ กิเลสทมเนน **ทนฺต**ํฯ กายวาจาหิ **คุตฺต**ํฯ ‘‘ปาจีนมุโข’’ติปิ ปาโฐ อตฺถิฯ ปุเพฺพ เชฎฺฐภาติกตฺตา เตเนว ปริจเยน ปตฺตคฺคหณตฺถาย อาการํ ทเสฺสติฯ **อภาสี**ติ ‘‘ภาสิสฺสามี’’ติ วิตเกฺกสิฯ อปเร ‘‘อญฺญาตนฺติ วุเตฺตปิ สพฺพํ อภณี’’ติ วทนฺติฯ **อมต**นฺติ นิพฺพานสงฺขาตาย นิวตฺติยา สคุณาธิวจนํ, ตสฺสา **อปฺปมาโท ปทํ** มโคฺคฯ **มจฺจู**ติ ปวตฺติยา สโทสาธิวจนํ, ตสฺสา ปมาโท ปทํ มโคฺคติ เอวํ จตฺตาริ สจฺจานิ สนฺทสฺสิตานิ โหนฺติฯ สงฺฆสรณคตตฺตา สงฺฆนิสฺสิตา ปพฺพชฺชา, ภณฺฑุกมฺมสฺส วา ตทายตฺตตฺตาฯ นิโครธเตฺถรสฺสานุภาวกิตฺตนาธิการตฺตา ปุเพฺพ วุตฺตมฺปิ ปจฺฉา วตฺตพฺพมฺปิ สมฺปิเณฺฑตฺวา อาห ‘‘ปุน ราชา อโสการามํ นาม มหาวิหารํ กาเรตฺวา สฎฺฐิสหสฺสานิ…เป.… จตุราสีติวิหารสหสฺสานิ การาเปสี’’ติฯ ‘‘ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส วา ปจฺจเวกฺขิตปริโภโค’’ติ วจนโต เสกฺขาว ปรมตฺถโต ทายาทา, ตถาปิ เถโร มหินฺทกุมารสฺส ปพฺพชฺชตฺถํ เอเกน ปริยาเยน โลกธมฺมสิเทฺธน เอวมาห **‘‘โย โกจิ มหาราช…เป.… โอรสํ ปุตฺต’’**นฺติฯ วุตฺตญฺหิ **เวเท** –

> ‘‘องฺคา องฺคา สมฺภวสิ, หทยา อธิชายเส;
> อตฺตา เว ปุโตฺต นามาสิ, ส ชีว สรโทสต’’นฺติฯ

ตสฺมา อิมินา ปริยาเยน โอรโส ปุโตฺต มาตาปิตูหิ ปพฺพชิโต เจ, อตฺถโต เต สยํ ปพฺพชิตา วิย โหนฺติฯ ธมฺมกถิกา กสฺมา นาโรเจนฺติ? ราชา ‘‘เถรํ คณฺหิตฺวา อาคจฺฉถา’’ติ อมเจฺจ เปเสสิ, ธมฺมกถิกา เถรสฺส อาคมนกาเล ปริวารตฺถาย เปสิตา, ตสฺมาฯ อปิจ เตน วุตฺตวิธินาว วทนฺติ จณฺฑตฺตา, จณฺฑภาโว จสฺส ‘‘อมฺพํ ฉินฺทิตฺวา เวฬุยา วตึ กโรหี’’ติ วุตฺตอมจฺจวตฺถุนา วิภาเวตโพฺพฯ กสฺมา ปน ธมฺมกถิกา ราชาณาปนํ กโรนฺตีติ? ‘‘สาสนํ ปคฺคเหตุํ สมโตฺถ’’ติ วุตฺตตฺตาฯ **ทีปกติตฺติโร**ติ กูฎติตฺติโรฯ อยํ ปน กูฎติตฺติรกเมฺม นิยุโตฺตปิ สุทฺธจิโตฺต, ตสฺมา ตาปสํ ปุจฺฉิฯ **สาณิปาการ**นฺติ สาณิปากาเรนฯ วิภชิตฺวา วทตีติ **วิภชฺชวาที** ‘‘อตฺถิ เขฺวส พฺราหฺมณ ปริยาโย’’ติอาทินา (ปารา. ๕)ฯ อปิจ **สสฺสตวาที** จ ภควา ‘‘อตฺถิ, ภิกฺขเว, อชาตํ อภูตํ อสงฺขต’’นฺติอาทิ (อิติวุ. ๔๓)-วจนโตฯ **เอกจฺจสสฺสติโก** จ ‘‘สปฺปจฺจยา ธมฺมา, อปฺปจฺจยา ธมฺมา’’ติ (ธ. ส. ทุกมาติกา ๗) วจนโตฯ **อนฺตานนฺติโก** จ –

> ‘‘คมเนน น ปตฺตโพฺพ, โลกสฺสโนฺต กุทาจนํ;
> น จ อปฺปตฺวา โลกนฺตํ, ทุกฺขา อตฺถิ ปโมจนํ’’ฯ (สํ. นิ. ๑.๑๐๗; อ. นิ. ๔.๔๕);

‘‘อนมตโคฺคยํ, ภิกฺขเว, สํสาโร ปุพฺพโกฎิ น ปญฺญายตี’’ติ (สํ. นิ. ๒.๑๒๔; จูฬนิ. กปฺปมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๖๑) วจนโตฯ **อมราวิเกฺขปิกปกฺขมฺปิ** อีสกํ ภชติ ภควา ‘‘สสฺสโต โลโกติ อพฺยากตเมตํ อสสฺสโต โลโกติ อพฺยากตเมต’’นฺติอาทิอพฺยากตวตฺถุทีปนโต สมฺมุติสจฺจทีปนโต จฯ ตญฺหิ อชฺฌตฺตพหิทฺธาทิวเสน น วตฺตพฺพํฯ ยถาห ‘‘อากิญฺจญฺญายตนํ น วตฺตพฺพํ อชฺฌตฺตารมฺมณนฺติปี’’ติอาทิ (ธ. ส. ๑๔๓๗)ฯ ตถา **อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกปกฺขมฺปิ** ภชติ ‘‘ลทฺธา มุธา นิพฺพุติํ ภุญฺชมานา’’ติ (ขุ. ปา. ๖.๗; สุ. นิ. ๒๓๐) วจนโตฯ ตตฺถ หิ มุธาติ อธิจฺจสมุปฺปนฺนเววจนํฯ **สญฺญีวาทาทิโก** จ ภควา สญฺญีภวอสญฺญีภวเนวสญฺญีนาสญฺญีภววเสนฯ **อุเจฺฉทวาที** จ ‘‘อหญฺหิ, พฺราหฺมณ, อุเจฺฉทํ วทามิ ราคสฺสา’’ติ (ปารา. ๖) วจนโตฯ **ทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานวาที** จ ‘‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริย’’นฺติ (มหาว. ๒๓; ที.

นิ. ๒.๒๑๕; สํ. นิ. ๓.๓๕) วจนโต, ‘‘นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว’’ติ (มหาว. ๑๖) วจนโต, ทิฏฺฐิว ธ
เมฺม นิโรธสมาปตฺติทีปนโต จฯ เอวํ เตน เตน ปริยาเยน ตถา ตถา เวเนยฺยชฺฌาสยานุรูปํ วิภ
ชิตฺวา วทตีติ วิภชฺชวาที ภควาติฯ

ตติยสงฺคีติกถาวณฺณนานโยฯ

ปุปฺผนาโม สุมนเตฺถโรฯ มหาปทุมเตฺถโรติ เอเกฯ มหึสกมณฺฑลํ **อนฺธรฏฺฐนฺ**ติ วทนฺ
ติฯ **ธมฺมจกฺขุ** นาม ตโย มคฺคาฯ โสตาปตฺติมคฺคนฺติ จ เอเกฯ ปญฺจปิ รฏฺฐานิ **ปญฺจ จีนรฏฺ
ฐานิ** นามฯ **ราชคเห**ติ เทวิยา กตวิหาเรฯ **สิลกูฏมฺหี**ติ ปพฺพตกูเฏฯ **วฑฺฒมานนฺ**ติ อลงฺ
กรณจุณฺณํฯ อริยเทเส อตีว สมฺมตํ กิรฯ เอกรเสน นาถกรณา อิติ ทมิฬ้าฯ **สารปามงฺคนฺ**ติ
อุตฺตมํ ปามงฺคํฯ เปตวตฺถุอาทินา สํเวเชตฺวา อภิสมยตฺถํ สจฺจสํยุตฺตญฺจฯ **เมฆวนุยฺยานํ**
นาม มหาวิหารฏฺฐานํฯ ‘‘ทฺวาสฏฺฐิยา เลเณสู’’ติ ปาโฐฯ **ทสภาติกนฺ**ติ อภยกุมาราทโย ทส,
เต อิธ น วุตฺตาฯ **วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา**ติ จาตุมาสินิยา ปวารณายาติ อโตฺถฯ ปฐมปวารณา
ย วา ปวาเรตฺวา เอกมาสํ ตเตฺถว วสิตฺวา กตฺติกปุณฺณมาสิยํ อโวจ, อญฺญถา ‘‘ปุณฺณมายํ
มหาวีโร’’ติ วุตฺตตฺตา น สกฺกา คเหตุํฯ **มหาวีโร**ติ พุโทฺธปจาเรน ธาตุโย วทติฯ **ชงฺฆปฺ
ปมาณนฺ**ติ ‘‘ถูปสฺส ชงฺฆปฺปมาณ’’นฺติ วทนฺติฯ **มาตุลภาคิเนยฺยา** จูโฬทรมโหทราฯ ธร
มานสฺส วิย พุทฺธสฺส รสฺมิ สรสรสฺมิ, รโญฺญ เลขาสาสนํ อเปฺปสิ, เอวญฺจ มุขสาสนมโวจฯ
โทณมตฺตา มคธนาฬิยา ทฺวาทสนาฬิมตฺตา กิรฯ ‘‘ปริจฺฉินฺนฏฺฐาเน ฉิชฺชิตฺวา’’ติ ปาโฐฯ
สพฺพทิสาหิ ปญฺจ รสฺมิโย อาวเฏฺฏตฺวาติ ปญฺจหิ ผเลหิ นิกฺขนฺตตฺตา ปญฺจ, ตา ปน
ฉพฺพณฺณาวฯ **กตฺติกชุณฺหปกฺขสฺส ปาฏิปททิวเส**ติ ชุณฺหปกฺขสฺส ปฐมทิวเสติ อโตฺถฯ
มหาโพธิฏฺฐาเน ปริวาเรตฺวา ฐิตนาคยกฺขาทิเทวตากุลานิฯ **โคปกา** นาม ราชปริกมฺมิโน ต
ถาภาวกิจฺจาฯ เตสํ กุลานํ นามนฺติปิ เกจิฯ อุทกาทิวาหา กาลิงฺคาฯ กาลิเงฺคสุ ชนปเทสุ ชา
ติสมฺปนฺนํ กุลํ กาลิงฺคกุลนฺติ เกจิฯ

ปฐมปาฏิปททิวเสติ ทุติยอุโปสถสฺส ปาฏิปททิวเสติ อโตฺถฯ ตตฺถ ฐิเตหิ สมุทฺทสฺส
ทิฏฺฐตฺตา ตํ ฐานํ สมุทฺทสาลวตฺถุฯ **โสฬส ชาติสมฺปนฺนกุลานิ** อฏฺฐ พฺราหฺมณามจฺจกุลา
นิฯ มหาอริฏฺฐเตฺถโร เจติยคิริมฺหิ ปพฺพชิโตฯ **อมจฺจสฺส ปริเวณฏฺฐาเน**ติ สมฺปติกาลวเส
นาหฯ มหินฺทเตฺถโร ทฺวาทสวสฺสิโก หุตฺวา ตมฺพปณฺณิทีปํ สมฺปโตฺต, ตตฺถ เทฺว วสฺสานิ วสิตฺ
วา วินยํ ปติฏฺฐาเปสิ, ทฺวาสฏฺฐิวสฺสิโก หุตฺวา ปรินิพฺพุโตฯ **วินโย สํวรตฺถายา**ติ วินยปิฏกํ,
ตสฺส ปริยาปุณนํ วาฯ ยถาภูตญาณทสฺสนํ สปฺปจฺจยนามรูปปริคฺคโหฯ มคฺคาทิปจฺจเวกฺขเณ
อสติ อนฺตรา ปรินิพฺพานํ นาม นตฺถิ เสกฺขสฺส มรณํ วา, สติเยว โหติฯ ตสฺมา อาห **‘‘วิมุตฺติ
ญาณทสฺสน’’**นฺติฯ **อนุปาทาปรินิพฺพานตฺถายา**ติ กญฺจิ ธมฺมํ อนุปาทาย อคฺคเหตฺวา อี
สกมฺปิ อนวเสเสตฺวา ปรินิพฺพานตฺถายาติ อโตฺถฯ **อุปนิสา**ติ ‘‘วินโย สํวรตฺถายา’’ติอาทิกา
การณปรมฺปราฯ เอตฺตาวตา อตฺตหิตนิปฺผตฺติํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ปรหิตนิปฺผตฺติํ ทเสฺสตุํ
‘‘เอตทตฺถํ โสตาวธาน’’นฺติ อาหฯ ตสฺสโตฺถ – อตฺตโน วินยกถนํ วินยมนฺตนญฺจ อุคฺคเหตุํ
ปเรสํ โสตสฺส โอทหนํ **โสตาวธานํ**ฯ ตโต อุคฺคหิตวินยกถามนฺตนานํ เตสํ อุปนิสา ยถาวุตฺ
ตการณปรมฺปรา สิทฺธาเยวาติ น ปุน ทสฺสิตาติ เวทิตพฺพาฯ อญฺญถา เอตทตฺถา อุปนิสาติ อิ
มินา วจเนเนว อนุปาทาปรินิพฺพานสฺส สงฺคหิตตฺตา อนุปาทาปรินิพฺพานโต อุทฺธํ โสตาวธา
นาสมฺภวโต เอตทตฺถํ โสตาวธานนฺติ อเนฺต น สมฺภวตีติ นิรตฺถกํ ภเวยฺย, น จ นิรตฺถกํ ปรหิต
นิปฺผตฺติยา มูลการณทสฺสนตฺถตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ

เอวํ ยถา ยถา ยํ ยํ, สมฺภเวยฺย ปทํ อิธ;

ตํ ตํ ตถา ตถา สพฺพํ, ปโยเชยฺย วิจกฺขโณติฯ

พาหิรนิทานกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาราชิกวณฺณนา

เวรญฺชกโณฺฑ

เวรญฺชกณฺฑวณฺณนา

“เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ เตน โข ปน สมเยน เวสาลิยา อวิทูเร กลนฺทคาโม นาม โหตี”ติ วินยนิทาเน อารภิตเพฺพ เวรญฺชกณฺฑสฺส อารโมฺภ กิมโตฺถติ เจ? วุจฺจเต – มูลโต ปภุติ วินยนิทานํ ทเสฺสตุํฯ ยทิ เอวํ “ปฐมํ อาวุโส อุปาลิ ปาราชิกํ กตฺถ ปญฺญตฺตนฺติ, เวสาลิย”นฺติ วจเนน วิรุชฺฌตีติ เจ? น วิรุชฺฌติฯ กสฺมา? กตฺถ ปญฺญตฺตนฺติ หิ นิทานปุจฺฉาฯ เอวํ สเนฺตปิ “ปฐมสฺส ปาราชิกสฺส กึนิทาน”นฺติ ปุจฺฉิเต สาธารณมหานิทานวิสฺสชฺชนํ อยุตฺตํ วิยาติ? นายุตฺตํ, สเพฺพสํ สิกฺขาปทานํ ปาเฏกฺกํ นิทานสฺส ปุฏฺฐตฺตา ตสฺส วิสฺสเชฺชตพฺพตฺตา จ สพฺพสาธารณมหานิทานํ ปฐมมาหฯ เอกเนฺตน ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนกฺกเมน ปาราชิกาทีนิ สงฺคหํ อาโรปิตานิฯ กถํ อาโรปิตานีติ เจ? อายสฺมตา มหากสฺสเปน อนุกฺกเมน สโพฺพปิ วินโย ปุจฺฉิโต, ปุเฏฺฐน จ อายสฺมตา อุปาลิเตฺถเรน ยถาสมฺภวํ นิรนฺตรํ วิสฺสชฺชิตเมวฯ อปุจฺฉิตานิปิ วินีตวตฺถุอาทีนิ ยุชฺชมานานิ วตฺถูนิ อโนฺตกตฺวา วิสฺสชฺชนกฺกเมเนว คณสชฺฌายมกํสูติ เวทิตพฺพํฯ อญฺญถา เวรญฺชกณฺฑํ ปฐมปาราชิกเสฺสว นิทานนฺติ วา อนธิการิกํ วา นิปฺปโยชนํ วา ปาเฏกฺกํ สิกฺขาปทนิทานปุจฺฉานนฺตรํ ตเทว วิสฺสเชฺชตพฺพนฺติ วา อาปชฺชติ, ตสฺมา อาทิโต ปภุติ วินยนิทานํ ทเสฺสตุํ **“เตน สมเยนา”**ติ อาทิ อารทฺธํฯ

อิทานิ นิทานภณเน ปโยชนํ วกฺขาม – วินยสฺสอาณาเทสนตฺตา ภควโต ตาว อาณารหภาวทีปนํ , อาณาภูตสฺส จ วินยสฺส อนญฺญวิสยภาวทีปนํ, อาณาย ฐิตานํ สาวกานํ มหานุภาวทีปนญฺจาติ ติวิธมสฺส ปโยชนํฯ กถํ? อาณาสาสนารโห หิ ภควา ปหีนกิเลสตฺตา, อธิคตคุณวิเสสตฺตา, โลกเชฏฺฐเสฏฺฐตฺตา, ตาทิภาวปฺปตฺตตฺตา จ, อรสรูปตาทีหิ อฏฺฐหิ อโกฺกสวตฺถูหิ อกมฺปนโต ภควโต ตาทิภาวปฺปตฺติ เวทิตพฺพา, อฏฺฐนฺนมฺปิ เตสํ อโกฺกสวตฺถูนํ อตฺตนิ สมฺภวปริยายทีปนปาฬิยา ปหีนกิเลสตา เวทิตพฺพา ฯ จตุนฺนํ ฌานานํ ติสฺสนฺนญฺจ วิชฺชานํ อธิคมปริทีปเนน อธิคตคุณวิเสสตา เวทิตพฺพาฯ “นาหํ ตํ พฺราหฺมณ ปสฺสามิ สเทวเก…เป.… มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา”ติ จ “เชโฏฺฐ เสโฏฺฐ โลกสฺสา”ติ จ วจเนน เชฏฺฐเสฏฺฐตา เวทิตพฺพา, อิทญฺจ ภควโต อาณารหภาวทีปนปฺปโยชนํฯ “อาคเมหิ ตฺวํ สาริปุตฺต, อาคเมหิ ตฺวํ สาริปุตฺต, ตถาคโตว ตตฺถ กาลํ ชานิสฺสตี”ติ วจนํ อนญฺญวิสยภาวทีปนํฯ “สาธาหํ, ภเนฺต, ปถวึ ปริวเตฺตยฺย”นฺติ จ “เอกาหํ, ภเนฺต, ปาณึ อภินิมฺมินิสฺสามี”ติ จ “สาธุ, ภเนฺต, สโพฺพ ภิกฺขุสโงฺฆ อุตฺตรกุรุํ ปิณฺฑาย คเจฺฉยฺยา”ติ จ อิเมหิ เถรสฺส ตีหิ สีหนาเทหิ อาณาย ฐิตานํ สาวกานํ มหานุภาวตาทีปนํ เวทิตพฺพํฯ สาวตฺถิยาทีสุ อวิหริตฺวา กิมตฺถํ ภควา เวรญฺชายเมวตทา วิหาสีติ เจ? นเฬรุยกฺขสฺส ปีติสญฺชนนตฺถํ, ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภิกฺขาวเสน อกิลมนตฺถํ, เวรญฺชพฺราหฺมณสฺส ปสาทสญฺชนนตฺถํ, มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส อานุภาวทีปนฏฺฐานภูตตฺตา, สาริปุตฺตเตฺถรสฺส วินยปญฺญตฺติยาจนเหตุภูตปริวิตกฺกนฏฺฐานภูตตฺตา จฯ เตสุ ปจฺฉิมํ พลวการณํ, เตน วุตฺตํ อฏฺฐกถายํ “เตน สมเยนาติ เยน กาเลน อายสฺมโต…เป.… เตน กาเลนา”ติฯ ปุริเมสุ จตูสุ อสงฺคหการเณสุ ปฐเมน ภควา เมตฺตาภาวนาทินา อมนุสฺสานํ จิตฺตสํรกฺขเณน ภิกฺขูนํ อาทรํ ชเนติฯ ทุติเยน ปริสาวจเรน ภิกฺขุนา เอวํ ปริสา สงฺคเหตพฺพา, เอวํ อปฺปิเจฺฉน สนฺตุเฏฺฐน จ ภวิตพฺพนฺติ วา ทเสฺสติฯ ตติเยน ปจฺจเย นิรเปเกฺขน กุลานุคฺคโห กาตโพฺพติฯ จตุเตฺถน เอวํ มหานุภาเวนาปิ ปจฺจยตฺถํ น โลลุปฺปํ กาตพฺพํ, เกวลํ ปรทตฺตุปชีวิ

นา ภวิตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ ‘‘เตนาติอาทิปาฐสฺส…เป.… วินยสฺสตฺถวณฺณน’’นฺติ วจนโต อโญฺญ เตนาติอาทิปาโฐ, อโญฺญ วินโย อาปชฺชติฯ

> ‘‘เตนาติอาทิปาฐมฺหา, โก อโญฺญ วินโย อิธ;
> ตสฺสตฺถํ ทสฺสยนฺตฺว, กเร วินยวณฺณน’’นฺติฯ –

เจ? นนุ วุตฺตํ ปุเพฺพว ‘‘อิทญฺหิ พุทฺธสฺส ภควโต อตฺตปจฺจกฺขวจนํ น โหตี’’ติอาทิ, ตสฺมา อุปาลิเตฺถเรน วุตฺตสฺส เตนาติอาทิปาฐสฺส อตฺถํ นานปฺปการโต ทสฺสยนฺต กริสฺสามิ วินยสฺส ภควโต อตฺตปจฺจกฺขวจนภูตสฺส อตฺถวณฺณนนฺติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ยทิ เอวํ ‘‘เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา เวรญฺชายํ วิหรตีติ เอวมาทิวจนปฏิมณฺฑิตนิทานํ วินยปิฏกํ เกน ธาริต’’นฺติอาทิวจนํ วิรุชฺฌติ ‘‘เตน สมเยนา’’ติอาทิวจนสฺส วินยปิฏกปริยาปนฺนภาวทีปนโตติ เจ? น, อญฺญเตฺถปิ ตโพฺพหารสิทฺธิโต ‘‘นานาวิธภิตฺติกมฺมปฏิมณฺฑิตวสโน ปุริโส’’ติอาทีสุ วิยฯ วินยสฺสาทิภาเวน สงฺคีติการเกหิ อนุญฺญาตตฺตา วินยปริยาปนฺนตาปิ ยุชฺชติ ตสฺส วจนสฺสฯ เอตฺถาห – ยถา สุตฺตเนฺต ‘‘เอกํ สมย’’นฺติ จ, อภิธเมฺม จ ‘‘ยสฺมิํ สมเย’’ติ อนิยมโต วุตฺตํ, ตถา อวตฺวา อิธ ‘‘เตน สมเยนา’’ติ ปฐมํ ตํนิเทฺทโสว กสฺมา วุโตฺตติ? วุจฺจเต – ตสฺส ตสฺส สิกฺขาปทปญฺญตฺติสมยสฺส, ยสฺส วา สิกฺขาปทปญฺญตฺติเหตุภูตสฺส สมยสฺส เหตุ ภควา ตตฺถ ตตฺถ วิหาสิ, ตสฺส จ สมยสฺส อตีตสฺส เตสํ สงฺคีติการกานํ วสีนํ สุวิทิตตฺตาฯ กถํ? ‘‘เย เต ภิกฺขู อปฺปิจฺฉา เต อุชฺฌายนฺตี’’ติอาทิวจนโต, ‘‘อถ โข เต ภิกฺขู ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุ’’นฺติ จ ‘‘อถ โข ภควา เอตสฺมิํ นิทาเน สนฺนิปาตาเปตฺวา’’ติ จ ‘‘ภิกฺขูนํ ตทนุจฺฉวิกํ ตทนุ…เป.… ทส อตฺถวเส ปฏิจฺจ สงฺฆสุฏฺฐุตายา’’ติ จ ‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยาถา’’ติ จ ขนฺธเกสุ จ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตีหิ สรณคมเนหิ ปพฺพชฺช’’นฺติอาทิ วินยกฺกมสฺส วจนโต โย โส สิกฺขาปทปญฺญตฺติสมโย, ตสฺส ตสฺส วินยกฺกมสฺส โส ปญฺญตฺติสมโย จ สุวิทิโต เตสํ ปญฺจสตานํ ธมฺมธรานํ ภิกฺขูนํ, นายํ นโย สุตฺตนฺตาภิธเมฺมสุ สมฺภวติฯ ตสฺมา สุวิทิตตฺตา เตน สมเยน เหตุภูเตน วิหรตีติ วิหรติปเทน เอกสมฺพนฺธตฺตา จ ปฐมํ ยํนิเทฺทสาทิโน อสมฺภวโต จ วินยปิฏเก ตํนิเทฺทโสว ปฐมํ วุโตฺตฯ กถํ? เอตฺถ ‘‘เยน โข ปน สมเยน เวสาลิยา อวิทูเร กลนฺทคาโม นาม โหตี’’ติ วา ‘‘เยน โข ปน สมเยน เวสาลี…เป.… โหตี’’ติ วา อสมฺภวโต ยํนิเทฺทเสน อวตฺวา ตํนิเทฺทสเสฺสว สมฺภวโต **‘‘เตน โข ปน สมเยน…เป.… กลนฺทคาโม นาม โหตี’’**ติ วุตฺตนฺติ, เกวลํ สุวิทิตตฺตา วาฯ **อนิยมนิเทฺทสวจน**นฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ยถาวุตฺตนเยน นิยมนิเทฺทสวจนเมเวตํ ตํนิเทฺทสตฺตา, ตถาปิ สมฺปติกาลวเสน ตทิตเรสํ ภิกฺขูนํ อวิทิตตฺตา ‘‘อนิยมนิเทฺทสวจน’’นฺติ วุตฺตํฯ ยํ ปน วุตฺตํ ‘‘อยญฺหิ สพฺพสฺมิมฺปิ วินเย ยุตฺตี’’ติ, ตํ ตพฺพหุเลน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ยทิ สพฺพํ เตนาติ ปทํ อนิยมนิเทฺทสวจนํ ภเวยฺย, เตน หิ ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทนฺติ เอตฺถ อิทมฺปิ ปุเพฺพ สิทฺธตฺถํ เตนาติ ปทํ อนิยมนิเทฺทสวจนํ ภเวยฺยฯ ‘‘เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา อุรุเวลายํ วิหรตี’’ติอาทีสุ วุตฺตํ เตนาติ ปทญฺจ อนิยมนิเทฺทสวจนํ ภเวยฺย, น จ โหติ, ตสฺมา เยสํ เตน ตํนิเทฺทเสน นิทฺทิฏฺฐโตฺถ อวิทิโต, เตสํ วเสนาห ‘‘อนิยมนิเทฺทสวจนเมต’’นฺติฯ อถ วา ตโต ปฐมํ ตทตฺถาทสฺสนโต ปจฺฉาปิ ตํสมฺพเนฺธน ยํนิเทฺทสทสฺสนโต จ ‘‘อนิยมนิเทฺทสวจนเมต’’นฺติ วุตฺตํฯ อถ วา ปุพฺพณฺหาทีสุ อยํ นามาติ อนิยเมตฺวา กาลปริทีปนสฺส สมยสทฺทสฺส อุปปทภาเวนปิ เอวํ วตฺตุมรหติ ‘‘ยทิทํ อนิยมนิเทฺทสวจน’’นฺติฯ อถ วา ‘‘เตนา’’ติ วุเตฺต เตน ฌเฏ̣น ปเฏ̣นาติ สพฺพตฺถปฺปสงฺคนิวารณตฺถํ นิยมํ กโรติ ‘‘สมเยนา’’ติฯ เกน ปน สมเยน? ปรภาเค อตฺถโต สิเทฺธน สาริปุตฺตสฺส ปริวิตกฺกสมเยนฯ เอตฺถาห – วิตกฺกสมโย เจ อิธาธิเปฺปโต, ‘‘ปรโต อิธ ปน เหตุอโตฺถ กรณโตฺถ จ สมฺภวติฯ โย หิ โส สิกฺขา

ปทปญฺญตฺติสมโย สาริปุตฺตาทีหิปิ ทุพฺพิเญฺญยฺย, เตน สมเยน เหตุภูเตน กรณภูเตน จา''ติอาทิวจนํ วิรุชฺฌตีติ? น, พาหุเลฺลน วุตฺตตฺตาฯ สุตฺตนฺตาภิธมฺเมสุ วิย อวตฺวา อิธ วินยปิฏเก กรณวจเนน กสฺมา นิเทฺทโสติ หิ โจทนาฯ ตสฺมา ตสฺสา วิสฺสชฺชเน พาหุเลฺลน กรณวจนปฺปโยชนํ วตฺตุกาโม อาจริโย อาห ''โย โส สิกฺขาปทปญฺญตฺติสมโย''ติอาทิฯ น สมฺปติวุจฺจมานเสฺสว กรณวจนสฺส ปโยชนํ วตฺตุกาโม, อิมสฺส ปน เหตุอโตฺถว สมฺภวติ, น กรณโตฺถ, ตสฺมา อาห **''อปรภาเค อตฺถโต สิเทฺธนา''**ติอาทิฯ **สมยญฺจา**ติ อาคมนปจฺจยสมวายํ ตทนุรูปกาลญฺจ อุปาทายาติ อโตฺถฯ ปจฺจยสามคฺคิญฺจ อาคมนกาลญฺจ ลภิตฺวา ชานิสฺสามาติ อธิปฺปาโยฯ

เอตฺถาห – ยถา ''เอโกว โข, ภิกฺขเว, ขโณ สมโย จา''ติ เอตฺถ ขณสมยานํ เอโก อโตฺถ, ตถา กาลญฺจ สมยญฺจ อุปาทายาติ กาลสมยานํ เอโก อโตฺถ สิยา, อปิจ อาคมนปจฺจยสมวาโย เจตฺถ สมโย กาลสฺสาปิ อาคมนปจฺจยตฺตา สมยคฺคหเณเนว โส คหิโตติ วิสุํ กาโล กิมตฺถํ คหิโตติ จ? วุจฺจเต – อเปฺปว นาม เสฺวปีติ กาลสฺส ปฐมํ นิยมิตตฺตา น สมโย กาลโตฺถฯ ตสฺมิํ เสฺวติ นิยมิตกาเล อิตเรสํ อาคมนปจฺจยานํ สมวายํ ปฏิจฺจ อุปสงฺกเมยฺยาม ยถานิยมิตกาเลปิ ปุพฺพณฺหาทิปฺปเภทํ ยถาวุตฺตสมวายานุรูปํ กาลญฺจ อุปาทายาติ เสฺวติ ปริจฺฉินฺนทิวเส ปุพฺพณฺหาทิกาลนิยตภาวํ ทเสฺสติ, ตสฺมา กาลสมยานํ น เอกตฺถตฺตา กาลสฺส วิสุํ คหณมฺปิ สาตฺถกนฺติ เวทิตพฺพํฯ ยสฺมา ขเณ ขเณ ตฺวํ ภิกฺขุ ชายสิ จ ชียสิ จ มียสิ เจติ ภิกฺขุนิยา สนฺติเก อภิกฺขณํ คจฺฉตีติ (ปาจิ. ๑๙๘) จ ขเณ ขเณ ภาสติ สตฺถุสาสนนฺติ จ ขณสโทฺท อเนกโตฺถ, ตถา สมยสโทฺท จ, ตสฺมา เอกเมเกน นิยเมโนฺต **''เอโกว โข, ภิกฺขเว, ขโณ จ สมโย จา''**ติ อาหฯ ขณสมยานํ อโตฺถ เอกโตฺถ ยุชฺชติ ขโณ โอกาสลาโภ, อฏฺฐกฺขณวชฺชิโต นวโม ขโณติ อโตฺถฯ อตฺตโน อตฺตโน อุเจฺฉทาทโย ทิฏฺฐิคตสงฺขาเต สมเย เอตฺถ ปวทนฺตีติ **สมยปฺปวาทโก**ฯ เสฺวว ตินฺทุกาจีรสงฺขาตาย ติมฺพรุรุกฺขปนฺติยา ปริกฺขิตฺตตฺตา **ตินฺทุกาจีรํ**ฯ **เอกสาลเก**ติ เอโก สาลรุโกฺขฯ ''กุฏิกา''ติปิ วทนฺติฯ **อตฺถาภิสมยา**ติ อตฺตโน หิตปฏิลาภาฯ **ธีโร**ติ จ **ปณฺฑิโต** วุจฺจติ, นาโญฺญฯ **สมฺมา มานาภิสมยา**ติ สุฏฺฐุ มานสฺส ปหาเนน, สมุเจฺฉทวเสน สุฏฺฐุ มานปฺปหาเนนาติ อโตฺถฯ **ทุกฺขสฺส ปีฬนโฏฺฐ**ติอาทีสุ ''จตุนฺนํ สจฺจานํ จตูหิ อากาเรหิ ปฏิเวโธ''ติอาทีสุ ขนฺธปญฺจกสงฺขาตสฺส ทุกฺขสฺส ทุกฺขาการตาย โฏฺฐฯ **สงฺขตโฏฺฐ** การณุปฺปตฺติอโตฺถ, ทุกฺขาย เวทนาย **สนฺตาปโฏฺฐ**ฯ สุขาย เวทนาย **วิปริณามโฏฺฐ**ฯ ปีฬนฏฺฐาทิโกว **อภิสมยโฏฺฐ**ติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **คโพฺภกฺกนฺติสมโย**ติอาทีสุปิ ปถวีกมฺปนอาโลกปาตุภาวาทีหิ เทวมนุเสฺสสุ ปากโฏฯ **ทุกฺกรการิกสมโย**ปิ กาโฬ สมโณ โคตโม น กาโฬติอาทินา ปากโฏฯ สตฺตสตฺตาหานิ จ อญฺญานิ จ **ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารสมโย**ฯ

อจฺจนฺตเมว ตํ สมยนฺติ อารมฺภโต ปฏฺฐาย ยาว ปตฺตสนฺนิฏฺฐานา, ตาว อจฺจนฺตสมฺปโยเคน ตสฺมิํ สมเยฯ **กรุณาวิหาเรน วิหาสี**ติ กรุณากิจฺจวิหาเรน ตสฺมิํ สมเย วิหาสีติ อโตฺถฯ ตํ สมยญฺหิ กรุณากิจฺจสมยํฯ ญาณกิจฺจํ กรุณากิจฺจนฺติ เทฺว ภควโต กิจฺจานิ, อภิสโมฺพธิ **ญาณกิจฺจํ,** มหากรุณาสมาปตฺติํ สมาปชฺชิตฺวา เวเนยฺยสตฺตาวโลกนํ กตฺวา ตทนุรูปกรณํ **กรุณากิจฺจํ**ฯ ''สนฺนิปติตานํ โว, ภิกฺขเว, ทฺวยํ กรณีย''นฺติ (ม. นิ. ๑.๒๗๓; อุทา. ๑๒, ๒๘) หิ วุตฺตํ, ตํ ภควาปิ กโรติเยวฯ อถ วา อาคนฺตุเกหิ ภิกฺขูหิ อาทิสมาโยคญฺจฯ ตตฺถ กรุณากิจฺจํ วิหารํ ทเสฺสโนฺต ''กรุณาวิหาเรน วิหาสี''ติ อาหฯ **อธิกรณญฺหิ กาลโตฺถ**ติ เอตฺถ **หิ**-กาโร การณโตฺถฯ ตตฺถ หิ อภิธมฺเม กาลสมูหขณสมวายเหตุสงฺขาตวเสน ปญฺจวิโธ สมยโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ กาลสมูหโตฺถ สมโย กถํ อธิกรณํ โหติ? อธิกรณมุปฺปตฺติฏฺฐานํ ปุพฺพเณฺห ชาโตติ ยถา, เอวํ กาลโตฺถ สมยสโทฺท ทฏฺฐโพฺพฯ กถํ ราสโตฺถ? ยวราสิมฺหิ ชา

โตติ ยถาฯ ตสฺมา ยสฺมึ กาเล ปุเณฺช วา จิตฺตํ สมุปฺปนฺนํ, ตสฺมึ กาเล ปุเณฺช วา ผสฺสาทโย อุปฺปชฺชนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ **อธิกรณญฺหี**ติ เอตฺถ อภิธเมฺม นิทฺทิฏฺฐํ อธิกรณํ กาลโฏฺฐ สมูหโฏฺฐ จ โหติ, ‘‘ยสฺมึ สมเย’’ติ วุตฺตํ อธิกรณํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ อิทานิ ภาเวน ภาวลกฺขณญฺจ ทเสฺสนฺโต **‘‘ตตฺถ วุตฺตาน’’**มิจฺจาทิมาหฯ ตตฺถ อภิธเมฺม วุตฺตานํ ภาโว นาม กินฺติ? อุปฺปตฺติ วิชฺชมานตา, สา เตสํ ตตฺถ วุตฺตานํ ผสฺสาทิธมฺมานํ, สา ปน สมยสฺส ภาเวน ภาโว ลกฺขียติ ญายติ, ตสฺมา ตตฺถ ภุมฺมวจนนิเทฺทโส กโตติ วุตฺตํ โหติฯ

ตตฺถ **ขโณ** นาม อฎฺฐกฺขณวินิมุโตฺต นวโม ขโณ, ตสฺมึ สติ อุปฺปชฺชติฯ **สมวาโย** นาม จกฺขุนฺทฺริยาทิการณสามคฺคี, ตสฺมึ สติ อุปฺปชฺชติฯ **เหตุ** นาม รูปาทิอารมฺมณํฯ ตสฺมา ตสฺมึ ขณการณสมวายเหตุมฺหิ สติ เตสํ ผสฺสาทีนํ ภาโว วิชฺชมานตา โหตีติ วุตฺตํ โหติฯ **อิธ ปน เหตุอโตฺถ กรณโตฺถ จ สมฺภวตี**ติ เอตฺถ อตฺถทฺวยเมกสฺส สมฺภวตีติ อิธ วินเย วุตฺตสฺส สมยสทฺทสฺส กตฺตุกรณเตฺถ ตติยา เหตุมฺหิ จ อิตฺยุตฺตตฺตตาฯ **โส ทุพฺพิเณฺญโยฺย**ติ ‘‘ตถาค โตว ตตฺถ กาลํ ชานิสฺสตี’’ติ วุตฺตตฺตาติ วุตฺตํ โหติฯ เตน สมเยนาติ ตสฺส สมยสฺส การณา ‘‘อเนฺนน วสติ วิชฺชาย วสตี’’ติ ยถา, อนฺนํ วา วิชฺชํ วา ลภามีติ ตทตฺถํ วสตีตฺยโตฺถฯ เอวํ ‘‘เตน สมเยน วิหรตี’’ติ วุเตฺต เหตฺวเตฺถ ตติยา ทฎฺฐพฺพา, ตสฺมา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา สมยญฺจ วีติกฺกมญฺจ โอโลกยมาโน ตตฺถ ตตฺถ วิหาสีติ วุตฺตํ โหติฯ ตติยปาราชิกาทีสุ ‘‘อิจฺฉามหํ, ภิกฺขเว, อฑฺฒมาสํ , ปฏิสลฺลียิตุ’’นฺติ (ปารา. ๑๖๒) เอวมาทีสุ ทฎฺฐพฺพา, ตสฺมา ทุติยา กาลทฺธาเน อจฺจนฺตสํโยเคติ ทุติยาตฺร สมฺภวติ ‘‘มาสมธีเต ทิวสมธีเต’’ติ ยถาฯ อิธ ปน เหตุอโตฺถ กรณโตฺถ จ สมฺภวตีติ เอตฺถ ยสฺส กรณวจนสฺส เหตุอโตฺถ สมฺภวติ, เตน สม เยน เหตุภูเตน ตํ ตํ วตฺถุวีติกฺกมสงฺขาตํ วีติกฺกมสมยสงฺขาตํ วา สิกฺขาปทปญฺญตฺติเหตุญฺจ อเปกฺขมาโน ภควา ตตฺถ ตตฺถ วิหาสิฯ ยสฺส กรณโตฺถ สมฺภวติ, เตน กรณภูเตน สมเยน สมฺป เตฺตน สิกฺขาปทานิ ปญฺญาปยโนฺต ภควา ตตฺถ ตตฺถ วิหาสีติ อธิปฺปาโยฯ

คณฺฐิปเท ปน ‘‘สุทินฺนาทีนํ วีติกฺกโมว การณํ นาม, ตสฺส นิยมภูโต กาโล ปน กรณเมว ตํ กาลํ อนติกฺกมิตฺวาว สิกฺขาปทสฺส ปญฺญเปตพฺพตฺตา’’ติ วุตฺตํ, ตํ นิโทฺทสํฯ ยํ ปน วุตฺตํ ‘‘อิทํ กรณํ ปุพฺพภาคตฺตา ปฐมํ วตฺตพฺพมฺปิ ปจฺฉา วุตฺต’’นฺติ, ตํ ทุวุตฺตํฯ เหตุอตฺถโต หิ ยถา ปจฺฉา กรณโตฺถ โยชิยมาโน อนุกฺกเมเนว โยคํ คจฺฉติ, ตถา จ โยชิโตฯ ยํ ปน อฎฺฐกถาจริ โย ปจฺฉา วุตฺตํ อิทํ กรณตฺถํ ปฐมํ โยเชตฺวา ปฐมํ วุตฺตํ เหตุอตฺถํ ปจฺฉา โยเชสิ, ตํ โยชนาสุข ตฺตาติ เวทิตพฺพนฺติ **อาจริเยน** ลิขิตํฯ อิโต ปฎฺฐาย ยตฺถ ยตฺถ ‘‘อาจริเยน ลิขิต’’นฺติ วา ‘‘อา จริยสฺส ตโกฺก’’ติ วา วุจฺจติ, ตตฺถ ตตฺถ อาจริโย นาม **อานนฺทาจริโย** กลสปุรวาสีติ คเหต โพฺพฯ เอตฺถาห – ยถา สุตฺตเนฺต ‘‘เอกํ สมยํ ภควา’’ติ วุจฺจติ, ตถา ‘‘เตน สมเยน ภควา เวร ญฺชาย’’นฺติ วตฺตพฺพํ, อถ สเวววจนํ วตฺตุกาโม เถโร, ตถาคโต สุคโตติอาทีนิปิ วตฺตพฺพานิ, อถ อิมเสฺสว ปททฺวยสฺส คหเณ กิญฺจิ ปโยชนํ อตฺถิ, ตํ วตฺตพฺพนฺติ? วุจฺจเต – เกสญฺจิ พุทฺธสฺส ภควโต ปรมคมฺภีรํ อชฺฌาสยกฺกมํ อชานตํ ‘‘อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท อนาทีนว ทเสฺส…เป…. อภิวิญฺญาเปสี’’ติอาทิกํ (ปารา. ๓๖) ‘‘อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ สุทินฺนํ ปฎิ ปุจฺฉี’’ติอาทิกญฺจ (ปารา. ๓๙) ‘‘สาทิยิ ตฺวํ ภิกฺขูติฯ นาหํ ภควา สาทิยิ’’นฺติอาทิกญฺจ (ปารา. ๗๒) ตถา ปุราณโวหาริกํ ภิกฺขุํ ปุจฺฉิตฺวา เตน วุตฺตปริเจฺฉเทน ทุติยปาราชิกปญฺญาปนญฺจ เทวทตฺตสฺส ปพฺพชฺชานุชานนญฺจาติ เอวมาทิกํ วินยปริยตฺตึ ทิสฺวา พุทฺธสุพุทฺธตํ ปฎิจฺจ สงฺ กา สมฺภเวยฺย, ‘‘ตถา กึ ปน ตุยฺหํ ฉวสฺส เขฬาสกสฺสา’’ติ (จูฬว. ๓๓๖) เอวมาทิกํ ผรุสวจน ปฎิสํยุตฺตํ วินยปริยตฺตึ นิสฺสาย ขีณาสวตฺตํ ปฎิจฺจ สงฺกา สมฺภเวยฺย, ตทุภยสงฺกาวิโนทนตฺถํ อายสฺมตา อุปาลิเตฺถเรน อิทเมว ปททฺวยคฺคหณํ สพฺพตฺถ กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เตเนตํ ทีเปติ – กามํ สพฺพเญฺญยฺยพุทฺธตฺตา พุโทฺธเยว, ภคฺคสพฺพโทสตฺตา ภควาว, โส สตฺถาติฯ ปรโตปิ

วุตฺตํ ‘‘ชานนฺตาปิ ตถาคตา ปุจฺฉนฺติ…เป.… อนตฺถสํหิเต เสตุฆาโต ตถาคตาน’’นฺติ (ปารา. ๑๖)ฯ สุตฺตเนฺต จ วุตฺตํ ‘‘สเณฺหนปิ เกสิ วิเนมิ ผรุเสนปี’’ติอาทิ (อ. นิ. ๔.๑๑๑)ฯ

อสาธารณเหตุมฺหีติ เอตฺถ กุสลมูลานิ น อกุสลานํ กทาจิ มูลานิ โหนฺติ, ตถา อกุสลมูลานิ กุสลานํ, อพฺยากตมูลานิ น กทาจิ กุสลานนฺติ อยเมว นโย ลพฺภติ, ยสฺมา กุสลา เหตู ตํสมุฏฺฐานานํ รูปานํ เหตุปจฺจเยน ปจฺจโย (ปฏฺฐา. ๑.๑.๔๐๑ อาทโย), ตสฺมา กุสลานิ กุสลานํเยวาติอาทินโย น ลพฺภติฯ ปุจฺ วุจฺจเต กุฏฺฐา, เต มนฺทยติ นาสยตีติ **ปุจิมโนฺทฯ สตฺตานํ หิตสุขนิปฺผาทนาธิมุตฺตต**นฺติ เอตฺถ สามญฺญโต วุตฺตสเตฺต ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ทเสฺสตุํ **‘‘มนุสฺสานํ อุปการพหุลต’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **พหุชนหิตายา**ติ พหุโน ชนสฺส หิตตฺถายฯ ปญฺญาสมฺปตฺติยา ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกหิตูปเทสโก หิ ภควาฯ **สุขายา**ติ สุขตฺถายฯ จาคสมฺปตฺติยา อุปการกสุขสมฺปทายโก หิ เอสฯ เมตฺตากรุณาสมฺปตฺติยา โลกานุกมฺปาย มาตาปิตโรวิยฯ โลกสฺส รกฺขิตโคปิตา หิ เอสฯ **เทวมนุสฺสาน**นฺติ เอตฺถ ภพฺพปุคฺคเล เวเนยฺยสเตฺตเยว คเหตฺวา เตสํ นิพฺพานมคฺคผลาธิคมาย อตฺตโน อุปฺปตฺติํ ทเสฺสติฯ ‘‘อตฺถายา’’ติ หิ วุเตฺต ปรมตฺถตฺถาย นิพฺพานาย, ‘‘หิตายา’’ติ วุเตฺต ตํสมฺปาปกมคฺคตฺถายาติ วุตฺตํ โหติ, มคฺคโต อุตฺตริ หิตํ นาม นตฺถีติฯ **สุขายา**ติ ผลสมาปตฺติสุขตฺถาย ตโต อุตฺตริ สุขาภาวโตฯ **ทิฏฺฐิสีลสงฺฆาเตนา**ติ เอตฺถ สมาธิํ ปญฺญญฺจ อคฺคเหตฺวา ทิฏฺฐิสีลมตฺตคฺคหณํ สพฺพเสกฺขาเสกฺขสามญฺญตฺตาฯ **โกสมฺพกสุเตฺต**ปิ (ม. นิ. ๑.๔๙๒) ‘‘สีลสามญฺญคโต วิหรติ, ทิฏฺฐิสามญฺญคโต วิหรตี’’ติ วุตฺตํฯ ทิฏฺฐิคฺคหเณน ปญฺญาปิ คหิตาติ เจ? น, โสตาปนฺนาทีนมฺปิ ปญฺญาย ปริปูรการิภาวปฺปสงฺคโต, ตสฺมา เอกลกฺขณานมฺปิ ตาสํ ปญฺญาทิฏฺฐีนํ อวตฺถนฺตรเภโท อตฺถิ ธิติสมาธินฺทฺริยสมฺมาสมาธีนํ วิย ฯ **อญฺญาสี**ติ เอตฺถ โสตทฺวารานุสาเรน ญาตา, อตฺถา สุตาติ หิ วุจฺจนฺติ ‘‘สุตเมตํ, โภ โคตม, ปาปกา สมาจารา ทิสฺสนฺติ เจว สุยฺยนฺติ จา’’ติอาทีสุ วิยฯ ‘‘ภิกฺขุ โข, อุปาลิ , สงฺฆํ ภินฺทตี’’ติอาทีสุ (จูฬว. ๓๕๔) วิย **อวธารณเตฺถ** วาฯ เวรญฺชายํ **ภโว** วิชฺชมาโนฯ **อิตฺถมฺภูตสฺส** เอวํ ภูตสฺสฯ กถํ ภูตสฺส? สกฺยปุตฺตสฺส สกฺยกุลา ปพฺพชิตสฺส, เอวํ หุตฺวา ฐิตสฺส กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโตติ อภิสเทฺทน โยเค อุปโยควจนานิ โหนฺตีติ อโตฺถฯ

กามุปาทานปจฺจยา เอว เมตฺตํ ภาเวติ, พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตตีติ อิมินา กามุปาทานเหตุ กมฺมํ กตฺวา กามภเว เอว นิพฺพตฺตตีติวาทีนํ วาโท ปฏิกฺขิโตฺตติ วทนฺติ, ‘‘พฺรหฺมโลเก ปณีตา กามา’’ติ สุตฺวา, กเปฺปตฺวา วา ปจฺฉา ‘‘ตตฺถ สมฺปตฺติํ อนุภวิสฺสามี’’ติ กามุปาทานปจฺจยา ตทุปคํ กโรตีติ พฺรหฺมโลเกปิ กามนียเฏฺฐน กามา, ‘‘ตทารมฺมณตฺตา ตณฺหา กามุปาทานนฺติ วุตฺตา’’ติ จ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ กมฺมญฺจ จกฺขุสฺส ชนกการณํ, กมฺมสฺส มูลการณํ ตณฺหา, ตสฺมา น มูลการณํ โหติ ชนกํฯ รูปตณฺหาทโย ทุกฺขสจฺจํ ขนฺธปริยาปนฺนตฺตา, ‘‘ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ, ตมฺปิ ทุกฺข’’นฺติ (ที. นิ. ๒.๓๘๗; ม. นิ. ๑.๑๓๑; วิภ. ๑๙๐) วจนโต จฯ **ตสฺส มูลการณภาเวน สมุฏฺฐาปิกา**ติ ตสฺส การณภูตสฺส อิมสฺส ขนฺธปญฺจกสฺส สมุฏฺฐาปิกาติ โยเชตพฺพํฯ ‘‘อาสวสมุทยา อวิชฺชาสมุทโย’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๐๓) วจนโต ตสฺส เอว การณนฺติปิ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ อปิจ ‘‘รูปาทิ วิย ตณฺหาปิ ตณฺหาย อุปฺปตฺติปฺปหานฏฺฐาน’’นฺติ วจนโต รูปาทิ วิย ตณฺหาปิ ทุกฺขสจฺจํ กตํฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘รูปตณฺหา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชตี’’ติ (ที. นิ. ๒.๔๐๐; วิภ. ๒๐๓) จ ‘‘เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียตี’’ติ (ที. นิ. ๒.๔๐๑; ม. นิ. ๑.๑๓๔) จฯ **วิสุทฺธิมเคฺค** ‘‘สพฺพากาเรน ปน อุปาทานกฺขนฺธปญฺจกํ ทุกฺขเญฺจว อริยสจฺจญฺจ อญฺญตฺร ตณฺหายา’’ติ วจนโต อิธ รูปตณฺหาทโย ทุกฺขสจฺจนฺติ วจนํ วิรุชฺฌตีติ เจ? น, อญฺญมญฺญาสงฺกรภาเวน ทเสฺสตุํ ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตตฺตาฯ ยทิ ตณฺหา อุปาทานกฺขนฺธปริยาปนฺนา น ภเวยฺย, **สจฺจวิภเงฺค** ‘‘ตตฺถ กตเม สํขิเตฺตน ปญฺจุ

ปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขาฯ เสยฺยถิทํ, รูปุปาทานกฺขนฺโธ ..เป.... วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธ’’ติ (วิภ. ๒๐๒) เอตฺถ ‘‘ฐเปตฺวา ตณฺหํ สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ’’ติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺย, น จ วุตฺตํ, ตสฺมา ทุกฺขสจฺจปริยาปนฺนา ตณฺหาติ เจ? น, เหตุผลสงฺกรโทสปฺปสงฺคโตฯ น สงฺกรโทโสติ เจ? สจฺจวิภงฺคปาฬิยญฺหิ ปญฺจหิ โกฏฺฐาเสหิ สมุทยสจฺจํ นิทฺทิฏฺฐํฯ

กถํ? ตณฺหาติ เอโก วาโร, ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสาติ ทุติโย, ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมาติ ตติโย, ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานีติ จตุโตฺถ, ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมาติ ปญฺจโม วาโรติฯ อาม นิทฺทิฏฺฐํ, ตถาปิ อภิธมฺมภาชนิเยเยว, น อญฺญสฺมึ, โส จ นโย อริยสจฺจนิเทฺทเส น ลพฺภติฯ ตถา หิ ตตฺถ ‘‘จตฺตาริ สจฺจานิ’’เจฺจวาห, สุตฺตนฺตภาชนิยปญฺหปุจฺฉเกสุ วิย ‘‘จตฺตาริ อริยสจฺจานี’’ติ น วุตฺตํ, ตสฺมา สุตฺตนฺตภาชนิโยว ปมาณํ ตตฺถ จ ตณฺหาย วุตฺตตฺตาฯ ยถาห ‘‘ตตฺถ กตมํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ, ยายํ ตณฺหา โปโนภวิกา...เป.... เสยฺยถิทํ, กามตณฺหา’’ติอาทิ (วิภ. ๒๐๓)ฯ ‘‘ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺข’’นฺติ (สํ. นิ. ๓.๑๕) อิมินา ปริยาเยน วุตฺตตฺตา ตตฺถ วุตฺตมฺปิ ปมาณเมวฯ ‘‘ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปถวีกสิณ’’นฺติ (ธ. ส. ๑๘๖ อาทโย) วจนโต ‘‘กสิณานี’’ติ ฌานานิ วุตฺตานิฯ เกจิ ‘‘อุคฺคหนิมิตฺตปฏิภาคนิมิตฺต สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ ‘‘ทฺวตฺตึสาการาปิ ปณฺณตฺตึ วิสฺสเชฺชตฺวา ปฏิกูลาติ สติ ปฏฺฐเปตพฺพา’’ติ วจนโต สติโคจรา รูปาทโย จ เวทิตพฺพาฯ

สทฺธาหิโรตฺตปฺปพาหุสจฺจวีริยารมฺภปฏฺฐิตสติสมฺปชญฺญตาติ อิเม **สตฺต สทฺธมฺมา** นามฯ **สภาวโต**ติ ทุกฺขโตฯ **น จวตี**ติ เทเว สนฺธายฯ **ญาเตยฺย**นฺติ ญาตพฺพํฯ **ทเฏฺฐยฺย**นฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ อถ วา ปน ‘‘นาหํ คมเนน โลกสฺส อนฺตํ ญาเตยฺย’’นฺติ วทามีติ อโตฺถฯ **โลก**นฺติ ขนฺธโลกํฯ **คมเนน น ปตฺตโพฺพ**ติ สรีรคมเนน, อคติคมเนน วา น ปตฺตโพฺพ, อริยคมเนน โลกนฺตํ ปตฺวาว ทุกฺขา อตฺถิ ปโมจนนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **สมิตาวี**ติ สมิตกิเลโสฯ **อาหารฏฺฐิติกา**ติ ปจฺจยฏฺฐิติกาฯ เย เกจิ ปจฺจยฏฺฐิติกา, สเพฺพ เต ลุชฺชนปลุชฺชนเฏฺฐน เอโก โลโกติ อธิปฺปาโยฯ สงฺขารา หิ สกสกปจฺจยายตฺตตาย สตฺตา วิสตฺตา สตฺตา นามฯ **ปริหรนฺติ** ปริจรนฺติฯ **ทิสา**ติ อุปโยคพหุวจนํฯ **ภนฺติ** ปฏิภนฺติฯ เก เต? เตเยว วิโรจมานา ปภสฺสรา จนฺทิมสูริยาฯ **อฏฺฐ โลกธมฺมา** สงฺขาราวฯ **‘‘สิเนรุสฺส สมนฺตโต’’**ติ วจนโต ยุคนฺธราทโย สิเนรุํ ปริกฺขิปิตฺวา ปริมณฺฑลากาเรน ฐิตาติ วทนฺติฯ ปริกฺขิปิตฺวา อจฺจุคฺคโต โลกธาตุ อยํฯ **‘‘ม-**กาโร ปทสนฺธิกโร’’ติ วทนฺติฯ อญฺญถาปิ ลกฺขณาทิเภทโต สงฺขารโลกํ, อาสยานุสยเภทโต สตฺตโลกํ, จกฺกวาฬาทิปริมาณโต โอกาสโลกญฺจ สพฺพถาปิ วิทิตตฺตา โลกวิทูฯ

วิมุตฺติญาณทสฺสนํ กามาวจรํ ปริตฺตํ โลกิยํ, เตน สพฺพํ โลกํ กถํ อภิวติ? อสทิสานุภาวตฺตา สพฺพญฺญุตญฺญาณํ วิยฯ ตณฺหิ อตฺตโน วิสเย ภควโต สพฺพญฺญุตญฺญาณคติกํ , ลหุตรปฺปวตฺติ จ ภวงฺคจิตฺตทฺวยานนฺตรํ อุปฺปตฺติโตฯ น กสฺสจิ เอวํลหุตรํ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, อปิ อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส, ตสฺส กิเรส จิตฺตวาโร ปญฺจทสภวงฺคานนฺตรนฺติฯ **อคฺคิสิขธูมสิขา** จ นาคา กิร สีหฬทีเปฯ อตฺถสฺส ทีปกํ ปทํ **อตฺถปทํ**ฯ เอกตฺถทีปกํ ปทํ, สพฺพเมตํ วากฺยนฺติ อโตฺถฯ **อฏฺฐ ทิสา** นาม อฏฺฐ วิโมกฺขา, สมาปตฺติโย วาฯ สตฺถวาโห สตฺถาติ นิปาติโต ยถา ปิสิตาโส ปิสาโจฯ อุทเก มณฺฑูโก อหํ อาสึ, น ถเล มณฺฑูโก, วาริมตฺตเมว โคจโร, ตสฺส เมตว ธมฺมํ สุณนฺตสฺส สีสํ ทเณฺฑน สนฺนิรุมฺภิตฺวาติ ปาฐเสโสฯ อนาทรเตฺถ วา สามิวจนํฯ ‘‘เอตฺตเกนปิ เอวรูปา อิทฺธิ ภวิสฺสตี’’ติ สิตํ กตฺวาฯ **วิโมโกฺข**ติ เจตฺถ มโคฺค, ตทนนฺตริกํ **ญาณํ** นาม ผลญาณํ, ตสฺมึ ขเณ พุโทฺธ นามฯ **สพฺพสฺส พุทฺธตฺตา**ติ กตฺตริฯ **โพเธตา**ติ เห

ตฺกตฺตริฯ เสฏฺฐตฺถทีปกํ วจนํ **เสฏฺฐํ** นาม, ตถา **อุตฺตมํ**ฯ **สจฺฉิกาปญฺญตฺตี**ติ สพฺพธมฺมานํ สจฺฉิกรณวเสน สยมฺภุตา ปญฺญตฺติ, อตฺตนา เอว วา ญาตา สจฺฉิกตาติปิ สจฺฉิกาปญฺญตฺติฯ **ภคี** ภควา จีวรปิณฺฑปาตาทีนํฯ **ภชี** อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิฯ **ภาคี** อตฺถธมฺม วิมุตฺติรสสฺสฯ ราคาทิกิเลสคณ**ภคฺคมกาสี**ฯ **ภาวิตตฺตโน** ภาวิตกาโยฯ ภวสฺส อนฺตํ นิพฺพานํ มคฺคาธิคเมน ตํ คโตติ **ภวนฺตโค**ฯ

‘‘โลภํ , ภิกฺขเว, เอกํ ธมฺมํ ปชหถา’’ติอาทินา (อิติวุ. ๑) นเยน เอกกาทิวเสนาคเต ค เหตฺวา วทติฯ สํกิเลสตณฺหาทิฏฺฐิทุจฺจริตสํกิเลสวเสน อนิจฺจทุกฺขมนตฺตาสุเภสุ นิจฺจนฺติ อาทิ**วิปริเยสา**ฯ จีวรเหตุ วา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, ปิณฺฑปาต เสนาสนอิติภวาภวเหตุ วา (อ. นิ. ๔.๙)ฯ **เจโตขิลา** สตฺถริ กงฺขติ, ธเมฺม, สเงฺฆ, สิกฺขาย, สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโตติ (ที. นิ. ๓.๓๑๙; วิภ. ๙๔๑) อาคตา **ปญฺจ**ฯ กาเม อวีตราโค โหติ… เป.… กาเย, รูเป, ยาวทตฺถํ อุทราวเทหกํ ภุญฺชิตฺวา, อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปณิธาย พฺรหฺมจริยํ จรตีติ (ที. นิ. ๓.๓๒๐; วิภ. ๙๔๑) อาคตา **ปญฺจ วินิพนฺธา**ฯ วิวาทมูลานิ โกโธ อุปนาโห ม โกฺข ปฬาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเฐยฺยํ ถมฺโภ สารมฺโภ สนฺทิฏฺฐิปรามาสิตา อาธานคฺคา หี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคิตา (อ. นิ. ๖.๓๖; ที. นิ. ๓.๓๒๕)ฯ **วิภเงฺค** ปน ‘‘โกโธ มโกฺข อิสฺสา สาเฐยฺยํ ปาปิจฺฉตา สนฺทิฏฺฐิปรามาสิตา’’ติ (วิภ. ๙๔๔) อาคตํฯ ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา, ปริ เยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภ, ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย, เอวํ ฉนฺทราโค, อโชฺฌสานํ, ปริคฺคโห, มจฺฉริยํ, อารโกฺข, อารกฺขาธิกรณํ, ทณฺฑาทานสตฺถาทาน…เป.… อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺตีติ (ที. นิ. ๒.๑๐๔; ๓.๓๕๙; อ. นิ. ๙.๒๓; วิภ. ๙๖๓) วุตฺตานํฯ รูปสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐพฺพธมฺมตณฺหาติ ฉ, ตา กามภววิภวตณฺหาวเสเนว อฏฺฐารส, ตา เอว อชฺฌตฺติกสฺสุปาทาย อฏฺฐารส, พาหิรสฺสุปาทาย อฏฺฐารสาติ ฉตฺตึส, ตา อตีเต ฉตฺตึส, อนาคเต ฉตฺตึส, ปจฺจุปฺปเนฺน ฉตฺตึสาติ เอวํ **อฏฺฐสตตณฺหาวิจริตานี**ติฯ มาเรตีติ มาโร, ปมาโท ‘‘ปมาโท มจฺจุโน ปท’’นฺติ (ธ. ป. ๒๑) วจนโตฯ สมฺมาอาชีววินาสนโต วา กิเลสา วุจฺจนฺติ ‘‘มาโร’’ติ, วธกูปมตฺตา ขนฺธาว มาราฯ อภิสงฺขารา ชาติทุกฺขาภินิพฺพตฺตาปนโต, ชาตสฺส ชราทิสมฺภวโต จ มาราฯ เอกภวปริยาปนฺนชีวิตมารณโต มจฺจุ มาโรฯ **อณิมตา** นาม ปรมาณุ วิย อทสฺสนูปคมนํฯ **ลฆิมตา** สรีเรน, จิเตฺตน วา สีฆคมนํฯ **มหิมตา** จนฺทิมสูริยาทีนมฺปิปาณินา ปรามสนาทิฯ **ปตฺติ** นาม ยถิจฺฉิต เทสปฺปตฺติฯ ปกาสนตา, ลาภกสฺสตฺถสาธนํ วา **ปากมฺมํ**ฯ อีสตฺตํ นาม **สยํวสิตา**ฯ วสิตฺตํ นาม **อปรวสิตา**ฯ **ยตฺถกามาวสายิตํ** นาม ยตฺถิจฺฉติ ยทิจฺฉติ ยาวทิจฺฉติ, ตตฺถ ตาว ตทตฺถ สาธนํฯ **ปีฬนสงฺขตสนฺตาปวิปริณามเฏฺฐน วา ทุกฺขมริยสจฺจ**นฺติอาทิมฺหิ อิทํ โจทนาปุพฺพงฺคมํ อตฺถวิสฺสชฺชนํ – ทุกฺขาทีนํ อเญฺญปิ รูปตณฺหาทโย อตฺถา อตฺถิ, อถ กสฺมา จตฺตาโร เอว วุตฺตาติ เจ? อญฺญสจฺจทสฺสนวเสน อาวิภาวโตฯ

‘‘ตตฺถ กตมํ ทุเกฺขญาณํ, ทุกฺขํ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา’’ติอาทินาปิ (วิภ. ๗๙๔) นเยน เอเกกสจฺจารมฺมณวเสนาปิ สจฺจญาณํ วุตฺตํฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ ปสฺสติ, ทุกฺขสมุทยมฺปิ โส ปสฺสตี’’ติอาทินา (สํ. นิ. ๕.๑๑๐๐) นเยน เอกํ สจฺจํ อารมฺมณํ กตฺวา เสเสสุ กิจฺจนิปฺผตฺติวเสนาปิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ยทา เอเกกํ สจฺจํ อารมฺมณํ กโรติ, ตทา สมุทยทสฺสเนน ตาว สภาวโต **ปีฬน**ลกฺขณสฺสาปิ ทุกฺขสฺส ยสฺมา ตํ อายูหนลกฺขเณน สมุทเยน อายูหิตํ สงฺขตํ, ตสฺมาสฺส โส **สงฺขตโฏฺฐ** อาวิ ภวติฯ ยสฺมา ปน มโคฺค กิเลสสนฺตาปหโร สุสีตโล, ตสฺมาสฺส มคฺคทสฺสเนน **สนฺตาปโฏฺฐ** อาวิ ภวติ นนฺทสฺส อจฺฉราทสฺสเนน สุนฺทริยา อนภิรูปภาโว วิยฯ อวิปริณามธมฺมสฺส ปน นิโรธสฺส ทสฺสเนน ตสฺส วิปริณามโฏฺฐ อาวิ ภวตีติ วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ สภาวโต **อายูหน**ลกฺขณสฺสปิ สมุทยสฺส ทุกฺขทสฺสเนน **นิทานโฏฺฐ** อาวิ ภวติ อสปฺปายโภชนโต อุปฺปนฺนพฺยาธิทสฺสเนน โภชนสฺส พฺยาธินิทานภาโว วิยฯ วิสํโยคภูตสฺส นิโรธ

สฺส ทสฺสเนน **สํโยคโฏฺโฐ**ฯ นิยฺยานภูตสฺส จ มคฺคสฺส ทสฺสเนน **ปลิโพธโฏฺโฐ**ติฯ ตถา นิสฺสรณสฺสาปิ นิโรธสฺส อวิเวกภูตสฺส สมุทยสฺส ทสฺสเนน **วิเวกโฏฺโฐ** อาวิ ภวติฯ มคฺคทสฺสเนน **อสงฺขตโฏฺโฐ**ฯ อิมินา หิ อนมตเคฺค สํสาเร มโคฺค น ทิฏฺฐปุโพฺพ, โสปิ จ สปฺปจฺจยตฺตา สงฺขโต เอวาติ อปฺปจฺจยธมฺมสฺส อสงฺขตภาโว อติวิย ปากโฏ โหติฯ ทุกฺขทสฺสเนน ปนสฺส **อมตโฏฺโฐ** อาวิ ภวติฯ ทุกฺขญฺหิ วิสํ, อมตํ นิพฺพานนฺติฯ ตถา **นิยฺยาน**ลกฺขณสฺสาปิ มคฺคสฺส สมุทยทสฺสเนน ‘‘นายํ เหตุ นิพฺพานสฺส ปตฺติยา, อยํ เหตู’’ติ **เหตฺวโตฺถ** อาวิ ภวติฯ นิโรธทสฺสเนน **ทสฺสนโฏฺโฐ** ปรมสุขุมรูปานิ ปสฺสโต ‘‘วิปฺปสนฺนํ วต เม จกฺขู’’ติ จกฺขุสฺส วิปฺปสนฺนภาโว วิยฯ ทุกฺขทสฺสเนน **อธิปเตยฺยโฏฺโฐ** อเนกโรคาตุรกปณชนทสฺสเนน อิสฺสรชนสฺส อุฬารภาโว วิยาติ เอวเมตฺถ ลกฺขณวเสน, เอกสฺส อญฺญสจฺจทสฺสนวเสน จ อิตเรสํ ติณฺณํ อาวิภาวโต เอเกกสฺส จตฺตาโร อตฺถา วุตฺตาฯ **อุปธิวิเวโก** นิกฺกิเลสตาฯ

ปฏิปกฺขํ อตฺถยนฺตีติ **ปจฺจตฺถิกา**ฯ ปติ วิรุทฺธา อมิตฺตา **ปจฺจามิตฺตา**ฯ **สจฺฉิกตฺวา ปเวเทตี**ติ เอตฺตาวตา ภควโต สพฺพญฺญุตํ ทีเปติฯ เตน ญาณสมฺปตฺตึ ทีเปตฺวา อิทานิ กรุณาสมฺปตฺตึ ทีเปตุํ **‘‘โส ธมฺมํ เทเสสี’’**ติอาทิมาหฯ อถ วา กึ โส ปเวเทสีติ? ญาณํ, ตํ สพฺพํ ติโลกหิตภูตเมวฯ โส ธมฺมํ เทเสสีติ กีทิสํ? **‘‘อาทิกลฺยาณ’’**นฺติอาทิฯ อเนน วจเนน วตฺตุํ อรหภาวํ ทีเปติฯ **สาสนธโมฺม**ติ โอวาทปริยตฺติฯ **กิจฺจสุทฺธิยา**ติ กิเลสปฺปหานนิพฺพานารมฺมณกิจฺจสุทฺธิยาฯ **สาสนพฺรหฺมจริยํ** นาม สิกฺขตฺตยํ, นวโกฏิสหสฺสานีติอาทิกํ วาฯ มคฺคเมว พฺรหฺมจริยํ **มคฺคพฺรหฺมจริยํ**ฯ ตสฺส ปกาสกํ ปิฏกตฺตยํ อิธ **สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ** นามฯ ฉสุ อตฺถปเทสุ สเงฺขปโต กาสนํ **สงฺกาสนํ**ฯ อาทิโต กาสนํ **ปกาสนํ**ฯ อุภยมฺปิ วิตฺถาเรตฺวา เทสนํ **วิวรณํ**ฯ ปุน วิภาคกรณํ **วิภชนํ**ฯ โอปมฺมาทินา ปากฏกรณํ **อุตฺตานีกรณํ**ฯ โสตูนํ จิตฺตปริโตสชนเนน, จิตฺตนิสาเนน จ **ปญฺญาปนํ** เวทิตพฺพํฯ พฺยญฺชนปเทสุ อกฺขรณโต **อกฺขรํ,** ‘‘เอกกฺขรปทมกฺขร’’นฺติ เอเกฯ วิภตฺติอนฺตํ **ปทํ**ฯ พฺยญฺชยตีติ **พฺยญฺชนํ,** วากฺยํฯ ปทสมุทาโย วา วากฺยํฯ วิภาคปกาโส **อากาโร** นามฯ ผุสตีติ ผโสฺสติอาทิ นิพฺพจนํ **นิรุตฺติ,** นิรุตฺติยา นิทฺทิฏฺฐสฺส อปเทโส **นิเทฺทโส** นามฯ ผุสตีติ ผโสฺส, โส ติวิโธ – สุขเวทนีโย ทุกฺขเวทนีโย อทุกฺขมสุขเวทนีโยติฯ เอเตสุ อยํ โยชนา – อกฺขเรหิ สงฺกาสยติ, ปเทหิ ปกาสยติ, พฺยญฺชเนหิ วิวรติ, อากาเรหิ วิภชติ, นิรุตฺตีหิ อุตฺตานึ กโรติ, นิเทฺทเสหิ ปญฺญาเปติฯ อกฺขเรหิ วา สงฺกาสยิตฺวา ปเทหิ ปกาเสติ, พฺยญฺชเนหิ วิวริตฺวา อากาเรหิ วิภชติ, นิรุตฺตีหิ อุตฺตานึ กตฺวา นิเทฺทเสหิ ปญฺญาเปติฯ อกฺขเรหิ วา อุคฺฆาเฏตฺวา ปเทหิ วิเนติ อุคฺฆฏิตญฺญุํ, พฺยญฺชเนหิ วิวริตฺวา อากาเรหิ วิเนติ วิปญฺจิตญฺญุํ, นิรุตฺตีหิ เนตฺวา นิเทฺทเสหิ วิเนติ เนยฺยนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อโตฺถ**ติ ภาสิตโตฺถฯ ตเสฺสวตฺถสฺส ปฏิวิชฺฌิตโพฺพ สโก สโก ภาโว **ปฏิเวโธ** นามฯ ตํ อุภยมฺปิ อโตฺถ นามฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อตฺถคมฺภีรตาปฏิเวธคมฺภีรตาหิ สาตฺถ’’**นฺติฯ **ธโมฺม**ติ วา **เทสนา**ติ วา พฺยญฺชนเมวฯ นิโทฺทสภาเวน ปริสุทฺธํ สาสนพฺรหฺมจริยํ, สิกฺขตฺตยปริคฺคหิโต มโคฺค จ, อุภยมฺปิ พฺรหฺมจริยปเทน สงฺคหิตํฯ **ปฏิปตฺติยา**ติ ปฏิปตฺติเหตุฯ **อาคมพฺยตฺติโต**ติ ปุนปฺปุนํ อธียมานา ขนฺธาทโย ปากฏา โหนฺติฯ ทุรุตฺตสตฺถานิ อธียมานานิ สโมฺมหเมวาวาหนฺติฯ

๒-๓. **กจฺจิ ขมนียํ** สีตุณฺหาทิฯ **กจฺจิ ยาปนียํ** ยถาลเทฺธหิ ชีวิตสาธเนหิ ชีวิตํฯ **อปฺปาพาธ**นฺติ อโรฺปปสคฺคํ, **อปฺปาตงฺก**นฺติ อปฺปโรคํฯ **กจฺจิ ลหุฏฺฐานํ** สรีรกิจฺจฯ **กจฺจิ พลํ** สมณกิจฺจฯ **กจฺจิ ผาสุวิหาโร** ยถาวุตฺตนเยน อปฺปาพาธตาย, อนุกฺกณฺฐนาทิวเสน วาฯ สตฺตสฏฺฐิโต ปฏฺฐาย **ปจฺฉิมวโย,** อุตฺตรามุโขติ วุตฺตํ โหติฯ โลกวิวรเณ ชาเต อิธ กึ โอโลเกสิ, นเตฺถตฺถ ตยา สทิโสปีติ อาห **‘‘ตฺวํ สเทวกสฺส โลกสฺส อโคฺค’’**ติอาทิฯ **อาสภึ** อุตฺตมํฯ **อุปปตฺติวเสน** เทวาฯ รูปานํ ปริโภควเสน, ปตฺถนาวเสน วา อุปฺปนฺนา ราคสมฺปยุตฺตา โสม

นสฺสเวทนานุรูปโต อุปฺปชฺชิตฺวา หทยตปฺปนโต อมฺพรสาทโย วิย ‘‘รูปรสา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **ตถาคตสฺส ปหีนา**ติ อธิการวเสนาหฯ ตถาคตสฺสปิ หิ กสฺสจิ เต ปหีนาติ มตฺถกจฺฉินฺนตาโล วิย กตาฯ กถํ? รูปรสาทิวจเนน วิปากธมฺมธมฺมา คหิตา, เต วิชฺชมานาปิ มตฺถกสทิสานํ ตณฺหาวิชฺชานํ มคฺคสเตฺถน ฉินฺนตฺตา อายตึ ตาลปนฺติสทิเส วิปากกฺขนฺเธ นิพฺพเตฺตตุํ อสมตฺถาชาตาฯ ตสฺมา ตาลาวตฺถุ วิย กตาฯ ‘‘กุสลโสมนสฺสาปิ เอตฺถ สงฺคหิตา’’ติ วทนฺติฯ ปฐมมเคฺคน ปหีนา กมฺมปถฏฺฐานิยา, ทุติเยน อุจฺฉินฺนมูลา โอฬาริกา, ตติเยน ตาลาวตฺถุกตา กามราคฏฺฐานิยาฯ จตุเตฺถน อนภาวํกตา รูปราคารูปราคฏฺฐานิยาฯ อปริหานธมฺมตํ ปน ทีเปโนฺต **‘‘อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา’’**ติ อาหฯ ตทงฺคปฺปหาเนน วา ปหีนา วิปสฺสนากฺขเณ, ฌานสฺส ปุพฺพภาคกฺขเณ วา, วิกฺขมฺภนปฺปหาเนน อุจฺฉินฺนมูลา ฌานกฺขเณฯ ‘‘วิวิเจฺจว กาเมหี’’ติ (ปารา. ๑๑) หิ วุตฺตํฯ สมุเจฺฉทปฺปหาเนน ตาลาวตฺถุกตา ตติยวิชฺชาธิคมกฺขเณฯ อิตฺถมฺภูตา ปน เต รูปรสาทโย อนภาวํกตา อายติมนุปฺปาทธมฺมาติ เอกเมวิทํ อตฺถปทํฯ ปฐมาย วา อภินิพฺภิทาย ปหีนา, ทุติยาย อุจฺฉินฺนมูลา, ตติยาย ตาลาวตฺถุกตาฯ อิตฺถมฺภูตา ยสฺมา อนภาวํกตา นาม โหนฺติ, ตสฺมา อายตึอนอุปฺปาทธมฺมาติ เวทิตพฺพาฯ อถ วา ทุกฺขญาเณน ปหีนา, สมุทยญาเณน อุจฺฉินฺนมูลา , นิโรธญาเณน ตาลาวตฺถุกตา, มคฺคญาเณน อนภาวํกตา, ปจฺจเวกฺขณญาเณน อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาติ เวทิตพฺพาฯ โลกิยมเคฺคน วา ปหีนา, ทสฺสนมเคฺคน อุจฺฉินฺนมูลา, ติวิเธน ภาวนามเคฺคน ตาลาวตฺถุกตาติอาทิฯ พฺราหฺมณสฺส อวิสยตฺตา ธมฺมรสา น อุทฺธฎาฯ

๑๑. **ธมฺมธาตุ**นฺติ เอตฺถ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ธมฺมธาตุ นามฯ อนุกมฺปวจนานุรูปํ **‘‘ปุณฺณจโนฺท วิยา’’**ติ วุตฺตํ, สูริยวจนํ **‘‘สุปฺปฎิวิทฺธตฺตา’’**ติวจนานุรูปํ, ปถวีสมจิตฺตตาย การณํ **‘‘กรุณาวิปฺผาร’’**นฺติ วทนฺติฯ ปฎิจฺฉาเทตเพฺพ หิ อตฺตโน คุเณ ‘‘อารทฺธํ โข ปน เม วีริย’’นฺติอาทินา ปกาเสโนฺต อตฺตโน กรุณาวิปฺผารํ ปกาเสตีติ คเหตโพฺพฯ **วรภูริเมธโส** วรปุถุลญาโณ, ภูรีติ วา ภูมิ, ภูมิ วิย ปตฺถฎวรปโญฺญติ อโตฺถฯ อพุชฺฌิ เอตฺถาติปิ อธิกรเณน **รุโกฺข โพธิ**ฯ สยํ พุชฺฌติ, พุชฺฌนฺติ วา เตน ตํสมงฺคิโนติ **มโคฺค โพธิ,** เอวํ **สพฺพญฺญุตญฺญาณมฺปิ**ฯ พุชฺฌียตีติ **นิพฺพานํ โพธิ**ฯ ติสฺสนฺนํ วิชฺชานํ อุปนิสฺสยวโต ยถาสมฺภวํ **ติโสฺส วิชฺชา** เวทิตพฺพาฯ เอกคฺคตาวเสน **ติกฺขภาโว**ฯ ติโกฺขปิ เอกโจฺจ สโร ลกฺขํ ปตฺวา กุโณฺฐโหติ, น ตถา อิทํฯ สตินฺทฺริยวเสนสฺส **ขรภาโว,** สทฺธินฺทฺริยวเสน **วิปฺปสนฺนภาโว,** อนฺตรา อโนสกฺกิตฺวา กิเลสปจฺจตฺถิกานํ สุฏฺฐุ อภิภวนโต วีริยินฺทฺริยวเสนสฺส **สูรภาโว** จ เวทิตโพฺพฯ มคฺควิชายนตฺถํ คพฺภคฺคหณกาโล สงฺขารุเปกฺขานนฺตรมนุโลมตฺตาฯ

ฉโนฺทติ จ สงฺกโปฺปติ จ อวตฺถนฺตรเภทภิโนฺน ราโคว –

‘‘เสนหาตฺถฺยงฺคมุเปติ,
รตฺตหทโย ราเคน;
สมฺมคเต รตฺตกามมุเปติ,
กามปติตํ โลกสฺส มาตฺราลมตี’’ติ –

อาทีสุ วิย –

วิภเงฺคเยว กิญฺจาปิ อโตฺถ วุโตฺตติ เอตฺถ อยมธิปฺปาโย – วิภงฺคปาฬึ อาเนตฺวา อิธ วุโตฺตปิ สเพฺพสํ อุปการาย น โหติ, ตสฺมา ตํ อฎฺฐกถานเยเนว ปกาสยิสฺสามีติฯ **อิโต**ติ กาเมหิฯ กายวิเวกาทีสุ อุปธิวิเวโก ตติโย, ตสฺมา ตติยํ ฉเฑฺฑตฺวา เทฺว คเหตฺวา ตทงฺคาทีสุ วิกฺขมฺภนวิเวกํ คเหตฺวา **‘‘ตโย เอวา’’**ติ วุตฺตาฯ เอวํ สติ จิตฺตวิกฺขมฺภนา เอกตฺถา เอวาติ วิ

เสโส น สิยาติ เจ? อปฺปนาวารตฺตา น ปเนวํ ทฏฺฐพฺพํฯ กายวิเวกคฺคหเณน ปุพฺพภาคคฺคหณํ ญายติ, ตสฺมา **จิตฺตวิเวโก**ติ ตทงฺควิเวโก วุตฺโต, วิกฺขมฺภเนน อปฺปนากาเลติ คเหตพฺพํ อสงฺกรโตฯ อถ วา จิตฺตวิเวเกน ตทงฺควิกฺขมฺภนา คหิตา, อิตเรน วิกฺขมฺภนวิเวโก เอวาติปิ ยุตฺตํ, กิเลสกามตฺตา วา ทฺวีสุ กเมฺมสุ ปริยาปโนฺน ปฺริโส วิยฯ ยถา อวิชฺชมาเนน อวิชฺชมา นปญฺญตฺติวเสน โลเก ''สผโล รุโกฺข''ติ วุจฺจติ, ตเถว วิชฺชมาเนน วิชฺชมานปญฺญตฺติวเสน สาสเน ''สวิตกฺกํ สวิจารํ ฌาน''นฺติ วุจฺจตีติ อธิปฺปาโยฯ

วูปสมาติ เอตฺถ เกสํ วูปสมาติ, กิํ ปฐมชฺฌานิกานํ, อุทาหุ ทุติยชฺฌานิกานนฺติ? เอตฺถ ยทิ ปฐมชฺฌานิกานํ, นตฺถิ เตสํ วูปสโมฯ น หิ ปฐมชฺฌานํ วิตกฺกวิจารรหิตํ อตฺถิฯ ยทิ ทุติยชฺฌานิกานํ, นเตฺถว วูปสโม ตตฺถ ตทภาวาติ เจ? เตเนตํ วุจฺจติ **''สมติกฺกมา''**ติ, สมติกฺกโมปิ น เตสํเยวฯ กินฺตุ สกลสฺสปิ ปฐมชฺฌานธมฺมราสิสฺสาติ เจ? เตเนตํ วุจฺจติ **''โอฬาริกสฺส ปน สมติกฺกมา''**ติอาทิฯ สเพฺพปิ ปฐมชฺฌานธมฺมา โอฬาริกาว ทุติยชฺฌานโต, น เกวลํ วิตกฺกวิจารทฺวยเมวาติ เจ? น วิตกฺกวิจาราเยว เตหิ สมฺปยุตฺตานํ โอฬาริกภาวโตติ เตเสฺวว อาทีนวทสฺสเนน ทุติยชฺฌานกฺขเณ เตสํ อภาโว โหติฯ เตน วุตฺตํ **''ทุติยชฺฌานกฺขเณ อปาตุภาวา''**ติ, ยสฺส ธมฺมสฺสานุภาเวน, โยเคน วา อิทํ ฌานํ **''สมฺปสาทน''**นฺติ วุจฺจติ **''เอโกทิภาว''**นฺติ จ, ตสฺส ทสฺสนตฺถํ สทฺธาสมาธโย **วิภเงฺค** วุตฺตาฯ **ปณีตโภชนสิกฺขาปเท** (ปาจิ. ๒๕๗ อาทโย) สปฺปิอาทโย วิยาติ วุเตฺต อยํ อตฺถวณฺณนา น วิรุชฺฌติฯ **สมํ ปสฺสตี**ติ ลีนุทฺธจฺจํ ปหาย ขีณาสวสฺส ฉสุ ทฺวาเรสุ อิฏฺฐานิฏฺฐฉฬารมฺมณาปาเถ ปริสุทฺธปกติภาวาวิชหนาการภูตา อุเปกฺขา **ฉฬงฺคุเปกฺขา**ฯ นีวรณาทิปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนาคหเณ มชฺฌตฺตภูตา อุเปกฺขา, อยํ **สงฺขารุเปกฺขา** นามฯ วิจินเน มชฺฌตฺตภูตา อุเปกฺขา **วิปสฺสนุเปกฺขา** นามฯ ตตฺถ ฉฬงฺคุเปกฺขา พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา โพชฺฌงฺคุเปกฺขา ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขา ฌานุเปกฺขา ปาริสุทฺธุเปกฺขา จ อตฺถโต เอกา ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาว, อวตฺถาเภเทน เภโท เนสํฯ สงฺขารุเปกฺขาวิปสฺสนุเปกฺขานมฺปิ เอกตา ปญฺญาวเสน, กิจฺจวเสน ปน ทฺวิธตา เวทิตพฺพาฯ

ฉฬงฺคุเปกฺขา กามาวจรา, พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา รูปาวจราติอาทินา ภูมิวเสนฯ ฉฬงฺคุเปกฺขา ขีณาสวเสฺสว, พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา ติณฺณมฺปิ ปุถุชฺชนเสกฺขาเสกฺขานนฺติ เอวํ ปุคฺคลวเสนฯ ฉฬงฺคุเปกฺขา โสมนสฺสุเปกฺขาสหคตจิตฺตสมฺปยุตฺตา, พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา อุเปกฺขาสหคตจิตฺตสมฺปยุตฺตา เอวาติ เอวํ จิตฺตวเสนฯ ฉฬงฺคุเปกฺขา ฉฬารมฺมณา, พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา ธมฺมารมฺมณาวาติ อารมฺมณวเสนฯ เวทนุเปกฺขา เวทนากฺขเนฺธน สงฺคหิตา, อิตรา นว สงฺขารกฺขเนฺธนาติ ขนฺธสงฺคหวเสนฯ ฉฬงฺคุเปกฺขา พฺรหฺมวิหารโพชฺฌงฺคฌานุเปกฺขา ปาริสุทฺธิตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขา จ อตฺถโต เอกา, ตสฺมา เอกกฺขเณ เอกาว สิยา, น อิตรา, ตถา สงฺขารุเปกฺขาวิปสฺสนุเปกฺขาปิฯ เวทนาวีริยุเปกฺขานํ เอกกฺขเณ สิยา อุปฺปตฺตีติฯ ฉฬงฺคุเปกฺขา อพฺยากตา, พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา กุสลาพฺยากตา, ตถา เสสาฯ เวทนุเปกฺขา ปน สิยา อกุสลาปิฯ เอวํ กุสลตฺติกวเสนฯ ทสเปตา สเงฺขเปน จตฺตาโรว ธมฺมา วีริยเวทนาตตฺรมชฺฌตฺตญาณวเสนฯ ''ทุกฺขโทมนสฺสสุขโสมนสฺสาน''นฺติ เอวํ ปหานกฺกเมน อวตฺวา วิภเงฺค วุตฺตนเยน กสฺมา วุตฺตานีติ เจ? สุตฺตานุรกฺขณตฺถํฯ **อิฏฺฐานิฏฺฐวิปรีต**นฺติ เอตฺถ ''อารมฺมณวเสน อคฺคเหตฺวา อิฏฺฐานิฏฺฐวิปรีตากาเรน อนุภวตีติ คเหตพฺพ''นฺติ วทนฺติฯ กสฺมา? เอกํเยว กสิณํ อารพฺภ สเพฺพสํ ปวตฺติโตฯ ตติยชฺฌานโต ปฏฺฐาย อุปการา หุตฺวา อาคตาติ สติสีเสน เทสนา กตา, วิคตวลาหกาทินา โสมฺมตาย รตฺติยา วลาหกาทินา กาลุสฺสิเย สติปิ ทิวา วิย อนุปการิกา น โหติ รตฺติํ, ตสฺมา **''อตฺตโน อุปการกเตฺตน วา''**ติ วุตฺตํฯ ''สูริยปฺปภาภิภวา, รตฺติยา อลาภาติ อิเม เทฺว เหตู อปริสุทฺธตาย การณํฯ โสมฺมภาเวน, อตฺตโน อุปการกเตฺตน จาติ อิเม

เทฺว สภาคตาย การณ’’นฺติ วทนฺติ, ตสฺสา อปริสุทฺธาย ชาติยาติ วุตฺตํ โหติ, ตสฺมา การณว จนนฺติ เอเกฯ

ฌานกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปุเพฺพนิวาสกถาวณฺณนา

๑๒. จิเตฺตกคฺคตาสภาคตฺตา ฌานานํ **“เกสญฺจิ จิเตฺตกคฺคตตฺถานี”**ติ อาหฯ กุสลานํ ภโวกฺกมนสภาคตฺตา **“เกสญฺจิ ภโวกฺกมนตฺถานี”**ติฯ อสภาคตฺตา เสสฏฺฐาเนสุ ‘‘ปาทกตฺถานี’’ติ อวตฺวา **“ปาทกานี”**ติ อาหฯ เตน ปาทกภูตานมฺปิ ยถาสมฺภวํ จิเตฺตกคฺคตา ภโวกฺกมนตาวหตํ, อิตเรสํ ยถาสมฺภวํ ปาทกตาวหตญฺจ ทีเปติฯ อสภาคตฺตา ชวนวิปสฺสนาปาทกานิ สมานานิ อภิญฺญาปาทกานิ จ โหนฺติ, อภิญฺญาปาทกานิ จ วิปสฺสนาปาทกานิ โหนฺตีติปิ ทีเปติ, ตถา ปาทกาภาวํ ทีเปติฯ อภิญฺญาย หิ จตุตฺถเมว ปาทกํ, น อิตรานิฯ เตสุ จตุตฺถสฺส ตติยํ ปาทกํ, ตติยสฺส ทุติยํ, ทุติยสฺส ปฐมนฺติฯ อถ วา ‘‘จตฺตาริ ฌานานี’’ติ ยถาลาภโต วุตฺตํฯ

> วินยนิทานนิมิตฺตํ, เวรญฺชนิวาสกปฺปนํ;
> สตฺถุ ยสฺมา ตสฺมา ภควา, วิชฺชตฺตยมาห เวรเญฺชฯ

วุตฺตเญฺหตํ ‘‘วินเย สุปฺปฏิปโนฺน ภิกฺขุ สีลสมฺปตฺตึ นิสฺสายา’’ติอาทิ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.ปฐมมหาสงฺคีติกถา)ฯ สีลวโต หิ สีลปจฺจเวกฺขณตฺถํ รตฺติฏฺฐานทิวาฐาเนสุ นิสิโนฺนสฺส นิสชฺชนโต ปฏฺฐาย อตฺตโน อตีตกิริยานุสฺสรณพหุลตาย ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติวิชฺชา อปฺปกสิเรน สมิชฺฌติฯ ตถา อตฺตานํ ปฏิจฺจ สตฺตานํ จุติปริคฺคหณสีลตาย จุตูปปาตญาณํ อปฺปกสิเรน สมิชฺฌติ, อุทกาทีสุ สุขุมตฺต ทสฺสนสีลตาย ทิพฺพจกฺขุญาณํ สมิชฺฌติฯ ยสฺมา สตฺตวิธเมถุนสํโยคปริวชฺชเนน, กามาสวาทิปริวชฺชเนน วา พฺรหฺมจริยํ อขณฺฑาทิภาวํ ปาปุณาติ, ตสฺมาสฺส อาสวกฺขยญาณํ อปฺปกสิเรน สมิชฺฌตีติ เอตฺถ วินยนิทาเน วิชฺชตฺตยเมว ทสฺสิตํ, ตสฺมา อาห **“เยสญฺจ คุณานํ ทายกํ อโหสิ, เตสํ เอกเทสํ ทเสฺสโนฺต”**ติ, อญฺญถา วิชฺชตฺตยปฏิลาภมตฺตปฺปสโงฺค สิยาติฯ

โส เอวนฺติ อิมินา กิญฺจาปิ จตุนฺนํ ฌานานํ ปุพฺพภาคปฏิปทาปิ สงฺคหํ คจฺฉติ, น เกวลํ ปุริมชฺฌานตฺติกเมว, ตถาปิ เกวลํ ปุริมชฺฌานตฺติกเมว คณฺหโนฺต ‘‘เอวนฺติ จตุตฺถชฺฌานกฺกมนิทสฺสนเมตํ, อิมินา ปฐมชฺฌานาธิคมาทินา กเมน จตุตฺถชฺฌานํ ปฏิลภิตฺวาติ วุตฺตํ โหตี’’ติ อาห, ตํ กสฺมาติ เจ? สมฺภารภูมิตฺตาฯ วุตฺตเญฺหตํ **อฏฺฐกถายํ** (วิสุทฺธิ. ๒.๓๘๑) ‘‘เอตฺถ จ ปุริมานิ ตีณิ ฌานานิ ยสฺมา ปีติผรเณน จ สุขผรเณน จ สุขสญฺญญฺจ ลหุสญฺญญฺจ โอกฺกมิตฺวา ลหุมุทุกมฺมญฺญกาโย หุตฺวา อิทฺธึ ปาปุณาติ, ตสฺมา อิมินา ปริยาเยน อิทฺธิลาภาย สํวตฺตนโต สมฺภารภูมิโยติ เวทิตพฺพานิฯ จตุตฺถชฺฌานํ ปน อิทฺธิลาภาย ปกติภูมิ เอวา’’ติฯ อิทเมว วา อตฺถํ สนฺธายาห ‘‘ปุเพฺพ อิมานิ จตฺตาริ ฌานานิ เกสญฺจิ อภิญฺญาปาทกานี’’ติฯ ยทิ เอวํ จตุตฺถชฺฌานมฺปิ อโนฺตกตฺวา เอวนฺติ กิมตฺถํ น วุตฺตํฯ ตญฺหิ ปกติภูมีติ เจ? น วตฺตพฺพํ, จตุตฺถชฺฌานโต ปรสฺส สมาหิตาทิภาวปฺปตฺตสฺส จิตฺตสฺส อตฺถิภาวปฺปสงฺคโตฯ ยสฺมา ยสฺมึ สติ ‘‘ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสี’’นฺติ วุตฺตํ, ตสฺมา ตสฺมึ จตุตฺถชฺฌานจิเตฺต ปกติภูมิภาวปฺปเตฺต อภิญฺญาปาทเก ชาเต ปริกมฺมจิตฺตํ ‘‘ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณาย อภินินฺนาเมสี’’นฺติ อาหฯ **อภินีหารกฺขมํ โหตี**ติ เอตฺถ ตํ อิทฺธิวิธาธิคมตฺถาย ปริกมฺมจิตฺตํ อภินี

หรติฯ กสิณารมฺมณโต อปเนตฺวา อิทฺธิวิธาภิมุขํ เปเสสิฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘อภิญฺญาปาทกชฺฌานโต อิทฺธิวิธญาณาทีนํ นีหรณตฺถ’’นฺติ วุตฺตตฺตา อภินีหารกฺขมนฺติ อโตฺถ ปกปฺปิโตฯ

โส เอวํ สมาหิเต เอวํ อาเนญฺชปฺปตฺตติ โยชนา เวทิตพฺพา ทุติยวิกปฺป, **นีวรณทูรีภาเวน วิตกฺกาทิสมติกฺกเมนา**ติ ปฐมชฺฌานาทีนํ กิจฺจสงฺคณฺหนโตฯ อยํ โยชนา ปฐมวิกปฺป น สมฺภวติ ‘‘ปริสุเทฺธติอาทีสุ ปนา’’ติ วจเนน ‘‘เอวา’’นฺติ ปทสฺส อนุปฺปพนฺธนิวารณโตฯ เตเนว ‘‘อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิภาเวน ปริสุเทฺธ’’ติอาทิมาหฯ **อิจฺฉาวจราน**นฺติ ‘‘อโห วตาหํ อาปตฺติเญฺจว อาปโนฺน อสฺสํ, น จ มํ ภิกฺขู ชาเนยฺยุ’’นฺติอาทินา (ม. นิ. ๑.๖๐) นเยน อุปฺปนฺนอิจฺฉาวเสน ปวตฺตานํ โกปอปจฺจยานํ อภาเวน อนงฺคเณติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ ปน ยถาวุตฺตปฺปการา อิจฺฉาปิ ปฐมชฺฌานาทีนํ อธิคมาย อนฺตรายิกา ‘‘สมฺปชานมุสาวาโท โข ปนายสฺมโนฺต อนฺตรายิโก ธโมฺม’’ติ (มหาว. ๑๓๔) วุตฺตตฺตา, ปเคว อิจฺฉาวจรา โกปอปจฺจยา, ตสฺมา วุตฺตํ **‘‘ฌานปฎิลาภปจฺจนีกานํ ปาปกานํ อิจฺฉาวจราน’’**นฺติอาทิฯ กตฺถจิ ปน ‘‘ฌานปฎิลาภปจฺจยานํ อิจฺฉาวจราน’’นฺติ โปตฺถเกสุ ปาโฐ ทิสฺสติ, โส ปมาทเลโข, **คณฺฐิปเท** จ ‘‘อโห วต สตฺถา มมเญฺญว ปฎิปุจฺฉิตฺวา ธมฺมํ เทเสยฺยา’’ติ โย ตทโตฺถ ลิขิโต, โส ทุลฺลิขิโตฯ น หิ ฌานปฎิลาภปจฺจยา โกปาทโย **อนงฺคณสุเตฺต** (ม. นิ. ๑.๕๗ อาทโย) วุตฺตา, ‘‘น จ ยุตฺติโต สมฺภวนฺติ ฌานลาภิโน ตทภาวา’’ติ อาจริโย วทติ, ตํ วีมํสิตพฺพํฯ เอตฺถ วิชฺชตฺตยสฺส อุตฺตรุตฺตรวิเสสทสฺสนตฺถํ ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต’’ติอาทินา ปุนปฺปุนํ อฎฺฐงฺคนิทสฺสนํ กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อุตฺตรุตฺตรวิเสสา เจภาสํ อตฺตทุกฺขปรทุกฺขทสฺสนตทุปสมตฺตทีปนโต เวทิตพฺพาฯ ภควา หิ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาเณน อตฺตโน อนนฺตสํสารทุกฺขํ ปสฺสิตฺวา, จุตูปปาตญาเณน ปรสฺส จ โลกสฺส อาสวกฺขยญาเณน ตทุภยวูปสมตฺตญฺจ ปสฺสิตฺวา ตํ เทเสติ, ปฐเมน วา อตฺตทุกฺขทสฺสนโต อตฺตสิเนหปริจฺจาคํ ทีเปติฯ ทุติเยน ปรทุกฺขทสฺสนโต ปเรสุ โกปปริจฺจาคํ, ตติเยน อริยมคฺคทสฺสนโต โมหปริจฺจาคญฺจ ทีเปติฯ เอวํ นานาคุณวิเสสทีปนโต อิมเสฺสว โลกิยาภิญฺญาทฺวยสฺส อิธ คหณํ กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ยสฺมา อตีตชาติ เอว นิวาโส, ตสฺมา ‘‘อตีตชาตีสู’’ติ น วตฺตพฺพนฺติ เจ? น, ชาติยา เอกเทเสปิ นิวาสโวหารสิทฺธิทสฺสนโตฯ **ปาฬิยํ** กิญฺจาปิ ‘‘เอกมฺปิ ชาติํ เทฺวปิ ชาติโย’’ติอาทิวจเนน สกลชาติยา อนุสฺสรณเมว ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติ วิย ทิสฺสติ, น เอวํ ทฎฺฐพฺพํฯ ตเทกเทสานุสฺสรณมฺปิ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติ เอวาติ ทสฺสนตฺถํ, ภุมฺมวจนํ กตํ โอกาสาทิสงฺคหตฺถญฺจฯ **‘‘ฉินฺนวฎุมกานุสฺสรณาทีสู’’**ติ **อาทิ**-สเทฺทน อนิวุตฺถโลกธาตุทีปรฎฺฐนครคามาทิคฺคหณํ เวทิตพฺพํฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘เตสํ ฉินฺนวฎุมกานํ โลกุตฺตรสีลาทีนิ น ภควตา โพธิสตฺตกาเล วิญฺญาตานี’’ติ วุตฺตํฯ อตฺถาปตฺติโต โลกิยานิ วิญฺญาตานีติ อาปชฺชติ, ตํ ทิพฺพจกฺขุญาณาธิกาเร ‘‘อริยานํ อุปวาทกา’’ติ วจเนน สเมนฺตํ วิย ทิสฺสติฯ น หิ อริเย อปสฺสนฺตสฺส เอวํ โหติฯ กิมตฺถํ ปเนตฺถ อนุสฺสติ วุตฺตา, นนุ เอส วิชฺชาธิกาโรติ เจ? อาทิกมฺมิกสฺส สติวเสน นิพฺพตฺติโต, อตีตธมฺมานํ สติยา วิเสสาธิการตฺตา จฯ วุตฺตญฺหิ ‘‘อนุสฺสรามี’’ติฯ

> ‘‘วตฺตมาเนสุ วิชฺชาน-มตีเตสฺวสฺส สรติ;
> อนาคเตสุ ธเมฺมสุ, สรติ วิชฺชาน ปณิธี’’ติฯ

อาจริยกุมาริเตน สิโลโกปิ วุโตฺตฯ

ตตฺถ ราเค อุสฺสนฺนตเร เตโชสํวโฎฺฎฯ โทเส อาโปสํวโฎฺฎฯ โมเห วาโยสํวโฎฺฎฯ เกจิ ‘‘โทเส เตโชสํวโฎฺฎ, ราเค อาโปสํวโฎฺฎ, โมเห วาโยสํวโฎฺฎ’’ติ วทนฺติฯ ยสฺมา อมฺตฺราติ จิตฺตํ, วจนํ วา ภวาทินิยเมน โหติ, ตสฺมา **‘‘ภเว วา’’**ติอาทิฯ **เอวํนาโม เอวํโคโตฺต**ติ ปททฺว

เยน อชฺฌตฺตพหิทฺธามูลกํ ปญฺญตฺติสงฺขาตํ โคจรนิวาสํ ทีเปติฯ **ปวตฺตผลโภชโน** สยํปติต ผลาหาโรฯ **จตุราสีติกปฺปสหสฺสปรมายุปริยนฺโต วา**ติ ปณิธานโต ปุเพฺพฯ ปฏินิวตฺตนฺตสฺส ปจฺจเวกฺขณํ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณํ น โหติฯ ''ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณลาภีนํ ปเนตํ อานุภาวปริทีปน''นฺติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **อมุตฺรา**ติ เอตฺถ ปฐมโยชนายํ สีโหกฺกนฺตวเสน อนุสฺสรณํ วุตฺตํ, ตญฺจ โข อนุโลมวเสนฯ ''ปฏิโลมวเสนา''ติปิ ลิขนฺติ, ตํ ทุวิเญฺญยฺยํฯ สีโหกฺกนฺตํ ทเสฺสตุํ **''อเนกาสุ กปฺปโกฏีสู''**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ยถา ต**นฺติ นิทสฺสเนน ปฏิปตฺติสาธารเณน ผลสาธารณตํ ทเสฺสนฺโต พฺราหฺมณสฺส อาทรํ ชเนติ, อตฺตานเมเวกํ อุกฺกํเสตีติ วจนํ นิวาเรติฯ ''สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี''ติ ตสฺส ปุเพฺพ อุปฺปนฺนจิเตฺต เอว นิโยเชติฯ **ปฐมา อภินิพฺภิทา**ติ วจเนน อวิชฺชณฺฑโกสสฺส พหุปฏลภาวํ ทเสฺสติ, เตน อฏฺฐคุณิสฺสริยาทินา อนภินิพฺภิทํ ทีเปติฯ

ปุเพฺพนิวาสกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทิพฺพจกฺขุญาณกถาวณฺณนา

๑๓. **''จุตูปปาตญาณายา''**ติ ผลูปจาเรน วุตฺตํฯ อิทญฺหิ ทิพฺพจกฺขุญาณํ รูปารมฺมณตฺตา ปริตฺตปจฺจุปฺปนฺนอชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณํ โหติฯ น จุตึ วา ปฏิสนฺธึ วา อารมฺมณํ กโรติฯ ตสฺมา ''ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานามี''ติ (ปารา. ๑๓) วจนํ วิย ผลูปจาเรเนว วุตฺตมิทนฺติ เวทิตพฺพํฯ ทิพฺพวิหารสนฺนิสฺสิตตฺตา การโณปจาเรน ทิพฺพํฯ อิมินา ปน เกจิ อาจริยา ''กุสลากุสลา จกฺขู ทิพฺพจกฺขุ กามาวจร''นฺติ วทนฺติ, เต ปฏิเสธิตา โหนฺติฯ จตุตฺถชฺฌานปญฺญา หิ เอตฺถ อธิเปฺปตาฯ **มหาชุติกตฺตา มหาคติกตฺตา**ติ เอเตสุ ''สทฺทสตฺถานุสาเรนา''ติ วุตฺตํฯ เอกาทสนฺนํ อุปกฺกิเลสานํ เอวํ อุปฺปตฺติกฺกโม อุปกฺกิเลสภาโว จ เวทิตโพฺพ, มหาสตฺตสฺส อาโลกํ วเฑฺฒตฺวา ทิพฺพจกฺขุนา นานาวิธานิ รูปานิ ทิสฺวา ''อิทํ นุ โข กิ''นฺติ วิจิกิจฺฉา อุทปาทิ, โส อุปกฺกิเลโส **อุปกฺกิเลสสุเตฺต** (ม. นิ. ๓.๒๓๖ อาทโย) ''วิจิกิจฺฉาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิมฺหิ จวิ, สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปาน''นฺติ วจนโตฯ ตโต ''รูปานิ เม ปสฺสโต วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชติ, อิทานิ น กิญฺจิ มนสิ กริสฺสามี''ติ จินฺตยโต อมนสิกาโร, ตโต กิญฺจิ อมนสิกโรนฺตสฺส ถินมิทฺธํ อุทปาทิ, ตโต ตสฺส ปหานตฺถํ อาโลกํ วเฑฺฒตฺวา รูปานิ ปสฺสโต หิมวนฺตาทีสุ ทานวรกฺขสาทโย ปสฺสนฺตสฺส ฉมฺภิตตฺตํ อุทปาทิ, ตโต ตสฺส ปหานตฺถํ ''มยา ทิฏฺฐภยํ ปกติยา โอโลกิยมานํ นตฺถิ, อทิเฏฺฐ กึ นาม ภย''นฺติ จินฺตยโต อุปฺปิลาวิตตฺตํ อุทปาทิฯ **คณฺฐิปเท** ปน ''อุปฺปิลํ ทิพฺพรูปทเสฺสเนนา''ติ วุตฺตํ, ''ตํ ทุวุตฺตํ ปรโต อภิชปฺปาวจเนน ตทตฺถสิทฺธิโต''ติ **อาจริโย** วทติฯ ตโต ฉมฺภิตตฺตปฺปหานตฺถํ ''มยา วีริยํ ทฬฺหํ ปคฺคหิตํ, เตน เม อิทํ อุปฺปิลํ อุปฺปนฺน''นฺติ วีริยํ สิถิลํ กโรนฺตสฺส กายทุฏฺฐุลฺลํ กายทรโถ กายาลสิยํ อุทปาทิ, ตโต ตํ จชนฺตสฺส อจฺจารทฺธวีริยํ อุทปาทิ, ตตฺถ โทสํ ปสฺสโต อติลีนวีริยํ อุปทาทิ, ตโต ตํ ปหาย สมปฺปวเตฺตน วีริเยน ฉมฺภิตตฺตภยา หิมวนฺตาทิฏฺฐานํ ปหาย เทวโลกาภิมุขํ อาโลกํ วเฑฺฒตฺวา เทวสงฺฆํ ปสฺสโต ตณฺหาสงฺขาตา อภิชปฺปา อุทปาทิ, ตโต ''มยฺหํ เอกชาติกรูปํ มนสิ กโรนฺตสฺส อภิชปฺปา อุปฺปนฺนา, ตสฺมา ทานิ นานาวิธํ รูปํ มนสิ กริสฺสามี''ติ กาเลน เทวโลกาภิมุขํ, กาเลน มนุสฺสโลกาภิมุขํ อาโลกํ วเฑฺฒตฺวา นานาวิธานิ รูปานิ มนสิ กโรโต นานตฺตสญฺญา อุทปาทิ, ตโต ''นานาวิธรูปานิ เม มนสิ กโรนฺตสฺส นานตฺตสญฺญา อุทปาทิ, ตสฺมา ทานิ อภิชปฺปาทิภยา อิฏฺฐาทินิมิตฺตคฺคาหํ ปหาย เอกชาติกเมว รูปํ มนสิ กริสฺสามี''ติ ตถา กโรโต อภินิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ อุทปาทิ เอวํ ปหีนอุปกฺกิเลสสฺสาปิ อนธิฏฺฐิตตฺตาฯ โอภาสญฺหิ โข ชานามิ, น จ รูปานิ ปสฺสามีติอาทิชาตํฯ

ตสฺสโตฺถ – ยทา ปริกมฺมภาสเมว มนสิ กโรมิ, ตทา โอภาสํ สญฺชานามิ, ทิเพฺพน จกฺขุนา รูปานิ น จ ปสฺสามิ, รูปทสฺสนกาเล จ โอภาสํ น ชานามีติฯ กิมตฺถมิทํ วุตฺตํ, น หิ เอตํ อุปกฺกิเลสคตนฺติ? น เกวลํ อุปกฺกิเลสปฺปชหนเมเวตฺถ กตฺตพฺพํ, เยน อิทํ วิสุทฺธํ โหติ, อญฺญมฺปิ ตทุตฺตริ กตฺตพฺพํ อตฺถีติ ทสฺสนตฺถํฯ **วิจิกิจฺฉา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส**ติอาทีสุ ‘‘อิเม ธมฺมา อุปกฺกิเลสาติ อาทีนวทสฺสเนน ปชหึ, น มยฺหํ ตทา อุปฺปนฺนตฺตา’’ติ เกจิ วทนฺติฯ **มานุสกํ วา**ติ อิมินา สภาวาติกฺกมํ ทเสฺสติฯ **มํสจกฺขุนา วิยา**ติ อิมินา ปริยตฺติคฺคหณํ, วณฺณมตฺตารมฺมณตญฺจ อุปเมติฯ วณฺณมเตฺต เหตฺถ สตฺต-สโทฺท, น ‘‘สเพฺพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา’’ติ (อ. นิ. ๑๐.๒๗) เอตฺถ วิย สพฺพสงฺขเตสุ, หีนชาติอาทโย โมหสฺส **นิสฺสโนฺท** วิปาโกฯ กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา ปุเพฺพ อตีตภเว อเหสุํ, สมฺปติ นิรยํ อุปปนฺนาติ เอวํ ปาฐเสเสน สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ ‘‘ยถากมฺมูปคญาณญฺหิ เอกนฺตมตีตารมฺมณํ, ทิพฺพจกฺขุ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณ’’นฺติ อุภินฺนํ กิจฺจวเสน วุตฺตํฯ **มหลฺลโก**ติ สมณานํ สารุปฺปมสารุปฺปํ, โลกาจารํ วา น ชานาตีติ อธิปฺปาเยน วุตฺตตฺตา คุณปริธํสเนน ครหตีติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติ (สํ. นิ. ๒.๔๑; ๕.๙๙๘, ๑๐๐๔) วุโตฺต อริยปุคฺคโล มคฺคาวรณํ กาตุํ สมตฺถํ ผรุสวจนํ ยทิ กเถยฺย, อปายคมนียมฺปิ กเรยฺย, เตน โส อปายุปโคปิ ภเวยฺย, ตสฺมา อุปปริกฺขิตพฺพนฺติ เอเกฯ **‘‘วายามํ มา อกาสี**ติ เถเรน วุตฺตตฺตา มคฺคาวรณํ กโรตี’’ติ วทนฺติฯ ปุเพฺพว โสตาปเนฺนน อปายทฺวาโร ปิหิโต, ตสฺมาสฺส สคฺคาวรณํ นตฺถิฯ **‘‘ปากติก**นฺติ ปวตฺติวิปากํ อโหสี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘วุทฺธิ เหสา, ภิกฺขเว, อริยสฺส วินเย, โย อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรตี’’ติ (ม. นิ. ๓.๓๗๐; ที. นิ. ๑.๒๕๑) วจนโต ปากติกํ อโหสีติ เอเกฯ **สเจ โส น ขมตี**ติ โสตาปนฺนาทีนํ ขนฺติคุณสฺส มนฺทตาย วา อายตึ ตสฺส สุฏฺฐุ สํวรตฺถาย วา อกฺขมนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **สุขานํ วา อายสฺส** อารมฺมณาทิโน อภาวา กาลกญฺจิกา อสุรา โหนฺติฯ ‘‘อิโต โภ สุคตึ คจฺฉา’’ติ (อิติวุ. ๘๓) วจนโต **มนุสฺสคติปิฯ ทิพฺพจกฺขุญาณวิชฺชา**ติ ทิพฺพจกฺขุเมว ทสฺสนเฏฺฐน ญาณํ, ตสฺส ตสฺส อตฺถสฺส วินฺทนเฏฺฐน วิชฺชาติ อโตฺถฯ

ทิพฺพจกฺขุญาณกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาสวกฺขยญาณกถาวณฺณนา

๑๔. โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺตติ กึ ปุริมสฺมึเยว, อุทาหุ อญฺญสฺมึเยว จตุตฺถชฺฌานจิเตฺตฯ **อฏฺฐกถายมฺปิ** ยโต วุฏฺฐาย ปุริมวิชฺชาทฺวยํ อธิคตํ, ตเทว ปุน สมาปชฺชนวเสน อภินวํ อภิณฺหํ กตนฺติ ทสฺสนตฺถํ ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺตติ อิธ วิปสฺสนาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานจิตฺตํ เวทิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ เอตฺถาห – ยทิ ตเทว ปุน สมาปชฺชนวเสน อภินวํ กตํ, อถ กสฺมา ปุเพฺพ วิย ‘‘วิปสฺสนาปาทกํ อภิญฺญาปาทกํ นิโรธปาทกํ สพฺพกิจฺจสาธกํ สพฺพโลกิยโลกุตฺตรคุณทายกํ อิธ จตุตฺถชฺฌานจิตฺตํ เวทิตพฺพ’’นฺติ อวตฺวา ‘‘อิธ วิปสฺสนาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานจิตฺตํ เวทิตพฺพ’’นฺติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ , นนุ อิธ ตถาวจนฏฺฐานเมว ตํ อรหตฺตมเคฺคน สทฺธึ สพฺพคุณนิปฺผาทนโต, น ปฐมวิชฺชาทฺวยมตฺตนิปฺผาทนโตติ? วุจฺจเต – อริยมคฺคสฺส โพชฺฌงฺคมคฺคงฺคฌานงฺคปฏิปทาวิโมกฺขวิเสสนิยโม ปุพฺพภาควุฏฺฐานคามินีวิปสฺสนาย สงฺขารุเปกฺขาสงฺขาตาย นิยเมน อโหสีติ ทสฺสนตฺถํ วิปสฺสนาปาทกมิธ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ ปริยาปนฺนตฺตา, น ตทารมฺมณมเตฺตนฯ **ปริยายโต**ติ อเญฺญนปิ ปกาเรนฯ **‘‘อิเม อาสวา’’**ติ อยํ วาโร กิมตฺถํ อารโทฺธ? ‘‘อาสวานํ ขยญาณายา’’ติ อธิการานุโลมนตฺถํฯ **มคฺคกฺขเณ หิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ผลกฺขเณ วิมุตฺตํ โหตี**ติ อิทํ เอกตฺตนเยน วุตฺตํฯ ยญฺหิ วิมุจฺจมานํ, ตเทว อปรภาเค วิมุตฺตํ นาม โหติฯ ยญฺจ วิมุตฺตํ, ตเทว ปุพฺพภาเค วิมุจฺจมานํ นาม โหติฯ ภุญฺชมาโน เอว หิ โภชนปริโยสาเน ภุตฺตาวี นามฯ ‘‘อิมินา ปจฺจเวกฺขณญาณํ ทเสฺสตี’’ติ ปจฺจเวกฺขณ

ญาณสฺส จ ปฏฺฐาเน ‘‘มคฺคา วุฏฺฐหิตฺวา มคฺคํ ปจฺจเวกฺขติ, ผลํ, นิพฺพานํ, ปหีเน กิเลเส ปจฺจเวกฺขตี’’ติ อยมุปฺปตฺติกฺกโม วุโตฺต ฯ ปวตฺติกฺกโม ปเนตฺถ สรูปโต อตฺถโตติ ทฺวิธา วุโตฺต ฯ ตตฺถ ‘‘วิมุตฺตมิติ ญาณํ อโหสี’’ติ สรูปโต จตุพฺพิธสฺสปิ ปจฺจเวกฺขณญาณสฺส ปวตฺติกฺกมนิทสฺสนํ ฯ ‘‘ขีณา ชาตี’’ติอาทิ อตฺถโต ฯ เตเนว อเนฺต ‘‘อพฺภญฺญาสิ’’นฺติ ปุคฺคลาธิฏฺฐานํ เทสนํ อกาสิ ปจฺจเวกฺขณญาณสฺส ตถา อปฺปวตฺติโต ฯ อปฺปฏิสนฺธิกํ โหตีติ ชานโนฺต ‘‘ขีณา ชาตี’’ติ ชานาติ นาม ฯ ‘‘ทิพฺพจกฺขุนา ปจฺจุปฺปนฺนานาคตํสญาณ’’นฺติ อนาคตํสญาณสฺส จ ทิพฺพจกฺขุสนฺนิสฺสิตตฺตา วุตฺตํ ฯ

อาสวกฺขยญาณกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

อุปาสกตฺตปฏิเวทนากถาวณฺณนา

๑๕. **กณฺณสุขโต หทยงฺคมโต**ติ วจนเมว สนฺธาย วุตฺตํ ฯ **อนตฺตุกฺกํสนโต**ติอาทิ ปุคฺคลวเสน, **กณฺณสุขโต**ติ โสตินฺทฺริยํ สนฺธาย ฯ **อาปาถารมณียโต**ติ ญาณาปาถารมณียโต ฯ สยเมว **เหฏฺฐามุขชาตํ วา,** มโคฺค ปน อโสโก โหติ ฯ ตทา หิ โสโก ปหียมาโน ฯ จริยาทิอนุกูลโต **อปฺปฏิกูลํ** ฯ **‘‘มธุรมิม’’**นฺติ วุตฺตตฺตา ‘‘ธมฺมมิม’’นฺติ วจนํ อธิกํ วิย ทิสฺสติ ฯ ตสฺมา ‘‘ราควิราคมิม’’นฺติ เอวํ วิสุํ วิสุํ โยเชตฺวา ปุน ปิเณฺฑตฺวา ธมฺมมิมํ อุเปหีติ โยเชตพฺพํ, ‘‘ธมฺมเมว สรณตฺถมุเปหี’’ติ ปฐนฺติ กิราติ ทีเปติ ฯ สรณคตานํ เตเนว สรณคมเนน ภยํ สนฺตาสํ ทุคฺคตึ ปริกฺกิเลสํ ทุกฺขํ หึสตีติ รตนตฺตยํ **สรณํ** นาม ฯ ตปฺปสาทตคฺครุตาทีหิ วิหตกิเลโส ตปฺปรายนตาการปฺปวโตฺต จิตฺตุปฺปาโท **สรณคมนํ** ฯ ตํสมงฺคีสโตฺต **สรณํ คจฺฉติ** ฯ ปเภเทน ปน ทุวิธํ สรณคมนํ โลกุตฺตรํ โลกิยนฺติ ฯ ตตฺถ โลกุตฺตรํ ทิฏฺฐสจฺจานํ มคฺคกฺขเณ สรณคมนุปกฺกิเลสสมุเจฺฉเทน นิพฺพานารมฺมณํ หุตฺวา กิจฺจโต สกเลปิ รตนตฺตเย อิชฺฌติ ฯ โลกิยํ ปุถุชฺชนานํ สรณคมนุปกฺกิเลสํ ตทงฺควิกฺขมฺภเนน อารมฺมณโต พุทฺธาทิคุณารมฺมณํ หุตฺวา อิชฺฌติ ฯ ตํ อตฺถโต รตนตฺตเย สทฺธาปฏิลาโภ สทฺธามูลิกา จ สมฺมาทิฏฺฐิ ฯ โลกุตฺตรสฺส จตฺตาริ สามญฺญผลานิ วิปากผลํ, สพฺพทุกฺขกฺขโย อานิสํสผลํ ฯ ‘‘โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ…เป.… สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี’’ติ (ธ. ป. ๑๙๐-๑๙๒) หิ วุตฺตํ ฯ โลกิยสฺส ภวโภคสมฺปทา ฯ ‘‘เย เกจิ พุทฺธํ สรณํ คตาเส’’ติ (ที. นิ. ๒.๓๓๒; สํ. นิ. ๑.๓๗) หิ วุตฺตํ ฯ โลกิยสรณคมนํ ตีสุ วตฺถูสุ อญฺญาณสํสยมิจฺฉาญาณาทีหิ สํกิลิสฺสติ, น มหาชุติกํ โหติ, น มหาวิปฺผารํ ฯ โลกุตฺตรสฺส นตฺถิ สํกิเลโส ฯ โลกิยสฺส สาวโชฺช อนวโชฺชติ ทุวิโธ เภโท ฯ ตตฺถ อญฺญสตฺถาราทีสุ อตฺตสนฺนิยฺยาตนาทีหิ สาวโชฺช โหติ, โส อนิฏฺฐผโล ฯ อนวโชฺช กาลกิริยาย, โส อวิปากตฺตา อผโล ฯ โลกุตฺตรสฺส เนวตฺถิ เภโท ฯ ภวนฺตเรปิ หิ อริยสาวโก อญฺญํ สตฺถารํ น อุทฺทิสติ ฯ โย โกจิ สรณคโต คหโฏฺฐ **อุปาสโก** ฯ รตนตฺตยอุปาสนโต อุปาสโก ฯ ปญฺจ เวรมณิโย **สีลํ** ฯ สตฺถสตฺตมํสมชฺชวิสวาณิชฺชารหิตํ ธเมฺมน ชีวิกํ **อาชีโว** ฯ วุตฺตสีลาชีววิปตฺติ **วิปตฺติ** นาม ฯ วิปรีตา **สมฺปตฺติ** ฯ

๑๖. **ลจฺฉาม นุ โข**ติ ทุคฺคเต สนฺธาย วุตฺตํ ฯ **สกฺขิสฺสาม นุโข โน**ติ สมิเทฺธ สนฺธาย ฯ **ตตฺถ** เวรญฺชายํ ฯ **ปคฺคยฺหตี**ติ ปตฺตํ ปคฺคโห, เตน ปคฺคเหน ปเตฺตนาติ อโตฺถ ฯ **สมาทาเยวา**ติ นิทสฺสนํ ฯ **น จ วฏฺฏตี**ติ ปุน ปากํ กิญฺจาปิ วฏฺฏติ, ตถาปิ น สุฏฺฐุ ปกฺกตฺตา วุตฺตํ, ‘‘อุตฺตณฺฑุลภตฺตํ ลภิตฺวาปิ ปิเธตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อฏฺฐกถาวจนเญฺจตฺถ สาธกํ ฯ ‘‘สาวกานํ วา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสามี’’ติ อิมินา วจเนน อาชีวปาริสุทฺธิสีลํ สนฺธาย ‘‘ปจฺฉา สีล’’นฺติ วุตฺตํ ฯ อุปาลิเตฺถโรปิ ตํ ตํ วตฺถุํ ปฏิจฺจ ภควตา พหูนิ สิกฺขาปทานิ ปญฺญตฺตานิ อตฺถีติ ทีเปติ ฯ ยทิ เอวํ เวรญฺชายํ ‘‘เอตสฺส ภควา กาโล’’ติ วจนํ น สเมตีติ เจ? น, ตโต ปุเพฺพ สิกฺขา

ปทาภาวปฺปสงฺคโตฯ เถโร ปน ปญฺญตฺตานิ ฐเปตฺวา อิทานิ ปญฺญเปตพฺพานิ ปาติโมกฺขุเทฺทสปฺปโหนกานิ สนฺธายาหฯ ภควาปิ ''น ตาว สาริปุตฺต สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตี''ติ ***ภทฺทาลิสุตฺเต*** (ม. นิ. ๒.๑๓๔; อาทโย) วิย เอกเจฺจสุ ปญฺญเตฺตสุปิ ตโต ปรํ ปญฺญเปตพฺพานิ สนฺธายาหฯ อิเธว **อฏฺฐกถายํ** ''สามมฺปิ ปจนํ สมณสารุปฺปํ น โหติ น จ วฏฺฏตี''ติ วจนญฺจ, ตถา ''รตฺติเจฺฉโท วา วสฺสเจฺฉโท วา''ติอาทิวจนานิ จ อตฺถิฯ อญฺญถา ''ทฺวีหากาเรหิ พุทฺธา ภควโนฺต ภิกฺขู ปฏิปุจฺฉนฺตี''ติ อิเธเวทํ ปาฬิฐปนํ วิรุชฺฌตีติ อาจริเยน วิจาริตํ, ตํ สุนฺทรํ ปุเพฺพปิ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทสมฺภวโตฯ กินฺตุ อิธ ปาฬิฐปนวิโรธวิจารณา ปน นิปฺปโยชนา วิย มม ทิสฺสติฯ กสฺมา? อุปาลิเตฺถเรน สงฺคีติกาเล วุตฺตปาฬุตฺตาฯ **รตฺติเจฺฉโท**ติ สตฺตาหกิจฺจํ สนฺธาย วุโตฺตฯ ''สตฺตาหกรณีเยน คนฺตฺวา รตฺติเจฺฉโท วา วสฺสเจฺฉโท วา เอกภิกฺขุนาปิ น กโต''ติ วุตฺตํ กิร **มหาอฏฺฐกถายํ,** ตสฺมา วสฺสเจฺฉทสฺส การเณ สติ สตฺตาหกิจฺจํ กาตุํ วฏฺฏตีติ เอเกฯ วินยธรา ปน นิจฺฉนฺติ, ตสฺมา อฏฺฐกถาธิปฺปาโย วีมํสิตโพฺพ, อิมาย เวรญฺชายํ อปฺปิจฺฉตาทิปฏิปทาย ปสนฺนาฯ สาลีนํ วิกติ **สาลิวิกติ**ฯ

๑๗-๘. **อุปฺปนฺนผโล**ติ พหุผโลฯ ''ขุทฺทํ มธุ''นฺติ ปาโฐฯ **เถรํ สีหนาทํ นทาเปตุํ ปุจฺฉี**ติ อิมินา อาจริโย ยํ ปุเพฺพ อาณาย ฐิตานํ สาวกานํ มหานุภาวตาทสฺสนํ ''เวรญฺชายํ นิวาสปฺปโยชน''นฺติ อเมฺหหิ วุตฺตํ, ตํ สมฺปาเทติ, ราชคเห เวรญฺชายญฺจาติ อุภยตฺถ วิตกฺกุปฺปาเท เอกโต ปิเณฺฑตฺวา ทเสฺสโนฺต **''อถ โข อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺสา''**ติอาทิมาหฯ กาลํ สนฺธาย **จิรํ,** ฐิตึ สนฺธาย **จิรา**ติ วิคฺคโหฯ

กามํ หิโนติ อตฺตโน ผลนิพฺพตฺติยา สหายํ คจฺฉตีติ กตฺตริ **เหตุ,** ตถาปิ อิธ เตน กรณภูเตน ตสฺส ผลํ หิโนติ ปวตฺตตีติ **เหตุ**ฯ ตถา ฌฏนฺติ เตนาติ ฌโฏฯ **กิลาสุโน**ติ ปโยชนาภาเวน อวาวฏาฯ **อโพฺพกิณฺณานิ** วิสภาเคหิฯ **อาคามินิยา** อนาคเตติ อโตฺถฯ อิเมสํเยว โนติ ทสฺสนตฺถํ ''สพฺพพุทฺธานํ หี''ติ วุตฺตํฯ **ยาวสาสนปริยนฺตา**ติ ยาว พุทฺธา ธรนฺติ, ตาวาติ อโตฺถฯ ขตฺติยพฺราหฺมณาว อุจฺจา, ตตฺถาปิ วิเสสํ ทเสฺสตุํ ''อุจฺจนีจอุฬารุฬารโภคา''ติฯ ''มนสิ กตฺวา''ติปิ ปาโฐฯ อุปสมฺปาทฺยอุปสมฺปาทฺยอิเจฺจตํ ทฺวยํ มาคเธ ''อุปสมฺปชฺชา''ติ วุจฺจติฯ **อนุปาทายา**ติ อารมฺมณกรณวเสน อคฺคเหตฺวาฯ **อาสเวหี**ติ กตฺตริ ตติยาวิภตฺติฯ **จิตฺตานี**ติ ปจฺจตฺตพหุวจนํฯ **วิมุจฺจิํสู**ติ กมฺมการเกฯ วิโมจิตานีติ อธิปฺปาโยติ อาจริโยฯ อาสเวหีติ ปทญฺจ ปจฺจเตฺต กรณวจนํ กตฺวา **คณฺฐิปเท** อโตฺถ ปกาสิโตฯ ยทิ อริยมเคฺคน นิรุทฺธานํ อาสวานํ วเสน อนาสวตา, โลเก จิตฺตานิปิ อนาสวา สิยุํฯ น หิ นิรุทฺธานิ จิตฺตานิ อารมฺมณานิ กโรนฺตีติ ตานิ อนิรุทฺธาสววเสน สาสวานีติ เจฯ โสตาปนฺนสฺส มคฺคจิตฺตํ อุปริมคฺควชฺฌาสววเสน สาสวํ, อวสิฏฺฐาสวสมุจฺฉินฺทนานุภาวตฺตา ผลานิ สาสวานิ สิยุนฺติ? น, อาสวสมุจฺฉินฺทนานุภาวาคตผลตฺตาฯ ภิํสนสฺส กรณํ ภิํสนกตํ, ตสฺมิํ **ภิํสนกตสฺมิํ,** ภิํสนกิริยายาติ อโตฺถฯ อิตฺถิลิงฺคํ วิปลฺลาสํ กตฺวา นปุํสกลิงฺคํ, ปุริสลิงฺคํ วา กตฺวาฯ **นิมิตฺตเตฺถ**ติ เอตฺถ –

> ''จมฺมนิ ทีปินํ หนฺติ, ทเนฺตสุ หนฺติ กุญฺชรํ;
> วาเลสุ จามริํ หนฺติ, สิเงฺคสุ สรโภ หโต''ติฯ –

อธิกรณํฯ

๒๐-๒๑. นจิรฏฺฐิติกการเณ กถิเต จิรฏฺฐิติกการณํ อตฺถโต วุตฺตปฏิปกฺขวเสน กิญฺจาปิ สิทฺธํ, ตถาปิ ตํ เถรสฺส วินยปญฺญตฺติยาจนาย โอกาสกรณาธิปฺปายโต วินยปญฺญตฺติยาจโนกาสํ ปาเปตุํ ปุน ภควนฺตํ ''โก ปน, ภเนฺต, เหตู''ติ ปุจฺฉิฯ ภควาปิ ยาจนํ สมฺปฏิจฺฉิตุกาโม พฺยากาสิฯ ''อาสวฏฺฐานียา สเงฺฆ ปาตุภวนฺตี''ติ ปุคฺคลสฺส สงฺฆปริยาปนฺนตฺตา วุตฺตํฯ **อา**

ทรตฺถวเสเนเวตฺถ ทฺวิกฺขตฺตุํ วุตฺตนฺติ ยสฺมา เถโร ปุเพฺพ ราชคเห, สมฺปติ เวรญฺชายนฺติ ทฺวิกฺขตฺตุํ กาจิ, ตสฺมา อาทเรน ปุนปฺปุนํ ยาจยมานํ ปสฺสิตฺวา สยมฺปิ ภควา อาทเรเนว ''อาคเมหิ ตฺวํ สาริปุตฺตา''ติ อาหฯ เตเนตํ ทีเปติ ''มา ตฺวํ ปุนปฺปุนํ ยาจาหิ, สมฺปฏิจฺฉิตาว มยา เต ยาจนา, ปุเพฺพนนุ ตวยาจนํ สมฺปฏิจฺฉตาว มยา เอตฺตเก กาเล เอตฺตกานิ สิกฺขาปทานิ ปญฺญตฺตานิ, น ตาว เม สาวกานํ อาณาปาติโมกฺขุเทฺทสานุชานนกาโล สมฺปโตฺต, ตกฺกานุมานวเสน ตยา 'เอตสฺส ภควา กาโล'ติ ปุนปฺปุนํ นิทฺทิสิยมาโนปิ เนส โส กาโล, กินฺตุ ตถาคโตว ตตฺถ กาลํ ชานิสฺสตี''ติฯ ยสฺมา ปน ''สิกฺขาปทปญฺญตฺติกาลโต ปภุติ อาณาปาติโมกฺขเมว อุทฺทิสิยตี''ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ปาติโมกฺขุเทฺทสปฺปโหนกสิกฺขาปทเมว สนฺธายาหฯ ''ตตฺถาติ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยาจนาเปกฺขํ ภุมฺมวจน''นฺติ เอกเมว ปทํ วุตฺตํ ตสฺสา สิทฺธิยา อิตรสฺส สิทฺธิโตฯ ''สาวกานํ วิสยภาวนฺติ อิมินา มหาปทุมเตฺถรวาโท ปฏิกฺขิโตฺต''ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํ, ตํ สุนฺทรํ วิยฯ สมฺมุเข **ครหา**ฯ ปรมฺมุเข **อุปวาโท**ฯ ''น, ภิกฺขเว, อูนทสวเสฺสน…เป.… ทุกฺกฏสฺสา''ติ (มหาว. ๗๕) อิทํ สิกฺขาปทํ ภควา พุทฺธเตฺตน ทสวสฺสิโก หุตฺวา ปญฺญเปสิ อูนทสวสฺสิกสฺส ตสฺส ตถา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา อภาวโตฯ น ตทา อติเรกทสวสฺสิโกว ทสวสฺสิกานํ รตฺตญฺญุมหตฺตปฺปตฺติโต, ตสฺมา ตํ สิกฺขาปทํ เวรญฺชายํ วสฺสาวาสโต ปุเพฺพ ราชคเห เอว ปญฺญตฺตนฺติ สิทฺธํ, ตสฺมิํ สิเทฺธ สิทฺธเมว ''ยาว น สโงฺฆ รตฺตญฺญุมหตฺตํ ปโตฺตติ วจนํ อิโต ปุเพฺพ ปฐมยาจนายปิ วุตฺต''นฺติฯ **อฎฺฐกถายมฺปิ** รตฺตญฺญุมหตฺตปฺปตฺตกาเล ''เทฺว สิกฺขาปทานี''ติ คณนปริเจฺฉทวจนํ ปฐมยาจนาย วุตฺตวจนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อญฺญถา รตฺตญฺญุมหตฺตปฺปตฺตกาเล เทฺว เอว, น อญฺญนฺติ อาปชฺชติฯ

''อถ โข อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺสา''ติอาทิมฺหิ อยมาทิโต ปฏฺฐาย อตฺถวิภาวนา – อยํ กิรายสฺมา อสฺสชิเตฺถรโต ปฏิลทฺธํ เอกคาถามตฺตกํ ธมฺมปริยายํ นยสตสหเสฺสหิ วิเวเจโนฺต อรหตฺตํ ปตฺวา สาวกปารมีญาเณ ฐิโต ''อโห วต มหานุภาโวยํ สทฺธโมฺม, โย วินาปิ ธมฺมสามินา ปรมฺมุขโต สุตมเตฺตปิ มยฺหํ มหนฺตํ คุณวิเสสํ ชเนสิ, สาธุ วตายํ สทฺธโมฺม จิรํ ติเฎฺฐยฺยา''ติ จิเนฺตโนฺต ''กตเมสานํ นุ โข พุทฺธานํ ภควนฺตานํ…เป.… น จิรฏฺฐิติก''นฺติ ตมตฺถํ, การณญฺจ อตฺตโน อคฺคสาวกญาเณน ปฏิวิชฺฌิตฺวา ''สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติอาทิจิรฏฺฐิติการณ''นฺติ นิฎฺฐํ กตฺวา วินยปญฺญตฺติยาจโนกาสกรณตฺถํ ภควนฺตํ ปุจฺฉิฯ ตโต ปญฺหสฺส วิสฺสชฺชเน วินยปญฺญตฺติยาจโนกาเส สมฺปเตฺต ''เอตสฺส ภควา กาโล, เอตสฺส สุคต กาโล''ติ วินยปญฺญตฺติํ ยาจิฯ ตโต ภควา ตสฺสา ยาจนาย สมฺปฏิจฺฉิตภาวํ, ''เอตสฺส ภควา กาโล''ติ วุตฺตกาลสฺส อกาลตํ, กาลสฺส จ อนญฺญวิสยตํ ทีเปโนฺต ''อาคเมหิ ตฺว''นฺติอาทิมาห, ตโต ภควา ตสฺส ยาจนํ, สเตฺตสุ การุญฺญตญฺจ ปฏิจฺจ ''เตน โข ปน สมเยน ภิกฺขู อนุปชฺฌายกา อนาจริยกา อโนวทิยมานา''ติอาทินา (มหาว. ๖๔) นเยน เวปุลฺลมหตฺตํ ปฏิจฺจ สตฺถา สาวกานํ อุปชฺฌายวตฺตาทีนิ วินยกมฺมานิ, ตทนุรูปสิกฺขาปทานิ จ ปญฺญเปสิฯ ตโต อนุกฺกเมน ทฺวาทสมวสฺสํ เวรญฺชายํ วสิฯ ตทา จ อายสฺมา สาริปุโตฺต สตฺถารา นิทฺทิเฎฺฐสุ จิรฏฺฐิติเหตูสุ ชาเตสุ ''นวงฺคสตฺถุสาสนมหตฺตตา จ สมฺปติ ชาตา, วินยปญฺญตฺติ จ พหุตรา ชาตา, ปาติโมกฺขุเทฺทโส เอเวโก น ตาว สาวกานํ อนุญฺญาโต, โส จ ปริสุเทฺธน สเงฺฆน กรียติฯ สโงฺฆปิ เอตรหิ ปริสุโทฺธ ปจฺฉิมกสฺส โสตาปนฺนตฺตา''ติ จิเนฺตตฺวา ปาติโมกฺขุเทฺทสํ อนุชานาเปตุกาโม ยตฺตเกหิ จ สิกฺขาปเทหิ ปาติโมกฺขุเทฺทโส อนุชานียติ, ตตฺตกานํ ปญฺญตฺติยาจนปุพฺพงฺคมํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ ยาจโนฺต ปุพฺพุปฺปนฺนวิตกฺกสูจนปุจฺฉาวิสฺสชฺชนกฺกมวเสน ยาจโนกาเส สมฺปเตฺต ''เอตสฺส ภควา กาโล''ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ ''ยํ ภควา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปยฺยา''ติ ปาติโมกฺขุเทฺทสปฺปโหนกสิกฺขาปทํ สนฺธายาห, อยมโตฺถ ***ภทฺทาลิสุเตฺตน*** (ม. นิ. ๒.๑๓๔ อาทโย) ทีเปตโพฺพ ฯ ตตฺถ หิ

พหูสุ สิกฺขาปเทสุ ปญฺญตฺเตสุ, ปญฺญปิยมาเนสุ จ ‘‘น ตาว ภทฺทาลิ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตี’’ติอาทิ (ม. นิ. ๒.๑๔๕) วุตฺตํ อปญฺญตฺตํ อุปาทาย, ตถา อิธาปิ อปญฺญตฺตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ปริสุทฺธตฺตา สงฺฆสฺส สมฺปติ สาวกานํ อาณาปาติโมกฺขุเทฺทสํ นานุชานามีติ ทเสฺสโนฺต **‘‘นิรพฺพุโท’’**ติอาทิมาหฯ น หิ ปริสุเทฺธ สเงฺฆ โอวาทปาติโมกฺขุเทฺทสสฺส อนุเทฺทสการณํ อตฺถิ, ตสฺมิํ สติ อาณาปาติโมกฺขุเทฺทสานุชานนาธิปฺปายโตฯ ตถา จ โส ตโต อฎฺฐนฺนํวสฺสานํ อจฺจเยน อนุญฺญาโตฯ ยถาห **ปาติโมกฺขฐปนกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๓๘๖) ‘‘น ทานาหํ, ภิกฺขเว, อิโต ปรํ อุโปสถํ กริสฺสามิ…เป…. ปาติโมกฺขํ อุทฺทิเสยฺยาถา’’ติฯ ยํ ปน **อุปสมฺปทกฺขนฺธเก** (มหาว. ๑๒๙) ‘‘เตน โข ปน สมเยน ภิกฺขู อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อุปสมฺปาเทตฺวา เอกกํ โอหาย ปกฺกมิํสุ…เป…. โส ตสฺสา เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวิตฺวา จิเรน อาคมาสี’’ติ วตฺถุ อาคตํ, ตํ สุทินฺนวตฺถุโต ปรโต อุปฺปนฺนมฺปิ ตตฺถ ยถาธิการํ สโมธาเนตุํ วุตฺตํฯ ตถา ตเตฺถว ‘‘อุภยานิ โข ปนสฺส ปาติโมกฺขานิ วิตฺถาเรน สฺวาคตานิ โหนฺตี’’ติอาทินา (ปาจิ. ๑๔๗; อ. นิ. ๘.๕๒; ๑๐.๓๓) องฺคานิปิ เวทิตพฺพานิฯ น หิ อาทิโต เอว อุภโตปาติโมกฺขานิ สิทฺธานีติฯ อปิจ อาทิโต ปฎฺฐาย อยมนุกฺกโม เวทิตโพฺพ, เสยฺยถิทํ – ราหุลกุมาเร อุปฺปเนฺน โพธิสโตฺต นิกฺขมิตฺวา ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรํ กตฺวา สตฺตเม อภิสมฺพุโทฺธ, ตสฺมิํ เอว สํวจฺฉเร กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา ราหุลกุมารํ ปพฺพาเชสิฯ **อมฺพลฎฺฐิกราหุโลวาทสุตฺตฎฺฐกถายํ** (ม. นิ. อฎฺฐ. ๒.๑๐๗ อาทโย) ‘‘อยญฺหิ อายสฺมา สตฺตวสฺสิกกาเล ภควนฺตํ จีวรกเณฺณ คเหตฺวา ‘ทายชฺชํ เม สมณ เทหิ, ทายชฺชํ เม สมณ เทหี’ติ ทายชฺชํ ยาจมาโน ภควตา ธมฺมเสนาปติ สาริปุตฺตเตฺถรสฺส นิยฺยาเทตฺวา ปพฺพาชิโต’’ติ จ วุตฺตํ, ตสฺมา ราหุลกุมารํ อารพฺภ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตีหิ สรณคมเนหิ สามเณรปพฺพชฺช’’นฺติ (มหาว. ๑๐๕) วุตฺตตฺตา สรณคมนูปสมฺปทา ปฐมวสฺสพฺภนฺตเร เอว ปฎิกฺขิตฺตา, ญตฺติจตุตฺถกมฺมวเสน อุปสมฺปทา อนุญฺญาตาติ ปญฺญายติฯ อปิจ **ราหุลวตฺถุมฺหิ** ‘‘น, ภิกฺขเว, อนนุญฺญาโต มาตาปิตูหิ ปุโตฺต ปพฺพาเชตโพฺพ, โย ปพฺพาเชยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา’’ติ (มหาว. ๑๐๕) สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา อิโต ปุเพฺพปิ สิกฺขาปทานิ ปญฺญตฺตานีติ สิทฺธํฯ

> สุตฺวา จ โย เหตุนิโรธมคฺคํ,
> นิโรธุปายํ ปฎิวิชฺฌิ ขิปฺปํ;
> ชาโตวเปเกฺขน อเสสเมตํ,
> โลกํ วิปสฺสี สุคตคฺคสิโสฺสฯ

> โส ธมฺมเสนาปติ อคฺคสิโสฺส,
> สทฺธมฺมราชสฺส ตถาคตสฺส;
> สยํ มุนิเนฺทน ยสสฺส ปโตฺต,
> อเนกโส โสฬสธา ปสโตฺถฯ

> ตสฺมา หิ สิกฺขาปทพนฺธกาโล,
> ญาตุมฺปิ โลเก อติภาริโยว;
> ปเคว สิกฺขาปทภาวเภโท,
> ปเคว อโญฺญ อุภยตฺถ ตตฺถฯ

> ปเจฺจกพุทฺธา อปิ ตํ ทฺวยนฺตุ,
> ญาตุํ น สกฺกาว ปเคว เนตุํ;
> นิสฺสํสยํ ตตฺถ ตถาคโตว,

ชานิสฺสติจฺจาห ตถาคโตติฯ

อิเจฺจตมตฺถํ อิธ ภิกฺขุ ญตฺวา,
สิกฺขาปทานํ กมภาวเภทํ;
ญาตุํ สยํ โน น ปเร จ เนตุํ,
ปริเยสิตโพฺพ อิธ ยุตฺติมโคฺคฯ

ตตฺถ กมเภโท สิกฺขาปทานํ ปรโต อาวิ ภวิสฺสติฯ ภาวเภโท ตาว อุกฺขิตฺตกานุวตฺตนปจฺจยา ภิกฺขุ อนาปตฺติโก, ภิกฺขุนี ปน สมนุภฏฺฐา ปาราชิกา โหติฯ ปาราชิกาปตฺติปฏิจฺฉาทเน ภิกฺขุสฺส ทุกฺกฏํ, ภิกฺขุนิยา ปาราชิกํฯ ทุฏฺฐุลฺลํ อาโรเจนฺตสฺส, ปฏิจฺฉาเทนฺตสฺส จ ปาจิตฺติยํฯ มหาสาวชฺชํ ปาราชิกํ อาโรเจนฺตสฺส, ปฏิจฺฉาเทนฺตสฺส จ ภิกฺขุสฺส ทุกฺกฏํฯ อิเจฺจวมาทีหิ อภาวเภทสิกฺขาปทานํ อิธ ภาวเภเทน ยุตฺติปริเยสนํ สาธยมาโนปิ สิยา อนุมฺมาทวิฆาตภาคีติฯ เอตฺตาวตา สกลสฺสปิ วินยปิฏกสฺส วิตกฺกยาจนกาลกาลญฺญูการณผลปโยชเนหิ สตฺตหิ อเงฺคหิ ปฏิมณฺฑิตํ นิทานมายสฺมตา อุปาลิเตฺถเรน นิทสฺสิตํ โหติฯ ตตฺถ เถรสฺส วินยปญฺญตฺติยาจนเหตุภูโต **วิตโกฺก** นามฯ ตเสฺสว ‘‘เอตสฺส ภควา กาโล’’ติอาทินา ปวตฺตา **ยาจนา** นามฯ รตฺตญฺญูเวปุลฺลลาภคฺคพาหุสจฺจมหตฺตปฺปตฺติ **กาโล** นามฯ สพฺพญฺญู เอว **กาลญฺญู** นามฯ อาสวฏฺฐานียานํ ธมฺมานํ ปาตุภาโว **การณํ** นามฯ ‘‘เตสํเยว อาสวฏฺฐานียานํ ธมฺมานํ ปฏิฆาตายา’’ติ วจนโต อาสวฏฺฐานียธมฺมปฏิฆาโต **ผลํ** นามฯ ‘‘ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺสา’’ติ วจนโต สาสนพฺรหฺมจริยสฺส จิรฏฺฐิติ **ปโยชน**นฺติ เวทิตพฺพํฯ โหติ เจตฺถ –

‘‘วิตโกฺก ยาจนา กาโล, กาลญฺญู การณํ ผลํ;
ปโยชนนฺติ สตฺตงฺคํ, นิทานํ วินยสฺสิธา’’ติฯ

๒๒. **อนฺติมมณฺฑล**นฺติ อพฺภนฺตรมณฺฑลํฯ ตญฺหิ อิตเรสํ อโนฺต โหติ, ขุทฺทกมณฺฑลํ วาฯ อนุมติทานวเสน เตสํ ภิกฺขูนํ **ทตฺวา**ฯ เตสํ พุทฺธานํ จาริกาย วิเนตพฺพา **เวเนยฺยสตฺตา**ฯ **โอจินนฺตา วิยา**ติ พหุปุปฺผํ คจฺฉํ มาลาการา จิรํ โอจินนฺติ, เอวํ พหุเวเนยฺเยสุ คามาทีสุ จิรํ วสนฺตา เวเนยฺยปุญฺญํ ปริหรนฺตา จรนฺติฯ **สนฺตํ สุขํ,** น เวทนาสุขํ วิย สปริปฺผนฺทํฯ **ทสสหสฺสจกฺกวาเฬ**ติ เทวานํ วเสน วุตฺตํฯ มนุสฺสา ปน อิมสฺมึเยว จกฺกวาเฬ โพธเนยฺยา อุปฺปชฺชนฺติฯ มหากรุณาย ธุวํ สตฺตสมวโลกนํฯ **โอติเณฺณ**ติ ปริสมชฺฌํ อาคเต, อาโรจิเต วาฯ เยน การเณน มยํ ตุมฺหากํ เทยฺยธมฺมํ ทเทยฺยาม, ตํ กฺโต สกฺกา ลทฺธุํฯ พหุกิจฺจา หิ ฆราวาสาติฯ ทุติยวิกเปฺป **ต**นฺติ เทยฺยธมฺมํฯ ‘‘ตุเมฺหหิ ตํ กฺโต ลทฺธา’’ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘ปฐมํ กิริยํ เปกฺขติ, ทุติยํ เทยฺยธมฺม’’นฺติ วทนฺติฯ **อาจริโย** ปน ‘‘ปฐมโยชนาย ยํ ทานปุญฺญํ, ตํ กฺโต ลพฺภาฯ ปุญฺญนฺตรายพหุลา หิ ฆราวาสาติฯ ทุติยโยชนาย เตมาสพฺภนฺตเร ยมหํ ทเทยฺยํ, อติกฺกนฺตกาลตฺตา ตมหํ สมฺปติ กฺโต ทเทยฺยนฺติ ทเสฺสตี’’ติ วทติฯ สีลาทิกุสลธมฺมสนฺทสฺสนาทิ**ธมฺมรตนวสฺสํ**ฯ

๒๓. ปตฺตุณฺณเทเส ปตฺตุณฺณํ ปฏวรํฯ **มหายาค**นฺติ มหาทานํฯ **ปริปุณฺณสงฺกปฺป**นฺติ เตมาสํ โสตพฺพํ อชฺช สุณินฺติฯ

ตตฺริทนฺติ อิทํ การณํฯ

อุปาลิ ทาสโกติ **อาจริยปรมฺปรโต**ฯ พาหิรพฺภนฺตรนิทานํ, สิกฺขาปทานํ ปญฺญตฺติฏฺฐานสงฺขาตํ อาเวณิกนิทานญฺจ สนฺธายาห **“นิทานสฺส ปเภททีปนโต”**ติฯ เถรวาทาทิ **วตฺถุปฺปเภโท**ฯ สกาย ปฏิญฺญาย เมตฺติยํ ภิกฺขุนึ นาเสถาติอาทิ **ปรสมยวิวชฺชนโต**ติอาทิฯ **วิภงฺคนยเภททสฺสนโต**ติ ติโสฺส อิตฺถิโย ภูมฏฺฐํ ถลฏฺฐนฺติอาทิฯ เอตฺถาห – กึ ภควโต มาราวฏฺฏนปฏิฆาตาย สตฺติ นตฺถีติ? อตฺถิ, ตถาปิสฺส ปจฺฉา อุปคฺคตกาเล ปสาทเหตุตฺตา อธิวาเสติฯ เอตฺถ อุปคฺคตาธิฏฺฐานํ วตฺตพฺพํฯ พุทฺธานํ อาจิณฺณนฺติ ทิชทสฺสเนน กิํปโยชนนฺติ เจ? มาราวฏฺฏนเหตุ พฺราหฺมณสฺส ปุญฺญนฺตราโยติ ปโยชนํฯ

ทิโชปิ โส มารมโนรถสฺส,
ภงฺคํ กโรโนฺต ชินปุงฺควสฺส;
สสฺสิสฺสสงฺฆสฺส อทาสิ ทานํ,
อเสสกํ กปฺปิยภณฺฑเภทํฯ

กึ ภควา สสิโสฺส ตาว มหนฺตํ กปฺปิยภณฺฑํ อุพฺภณฺฑิกํ กตฺวา อคมาสีติ? น อคมาสิ, เตมาสิภาคิยํ ปน ปุญฺญราสิกํ เทยฺยธมฺมํ อปฺปฏิกฺขิปโนฺต พฺราหฺมณสฺส อุปายโต สตฺถา อทาสิฯ

ตทญฺญถา มารมโนรโถว,
ปูโร สิยา เนว ทิชสฺส ภิโยฺย;
ปาปํ มหนฺตํ อปิ ปาปุเณยฺย,
มิจฺฉาภิมาเนน ตถาคเต โสฯ

ตสฺมา ภควา อสฺสาทิยโนฺต ตํ เทยฺยธมฺมํ อปฺปฏิกฺขิปโนฺต อุปาเยน พฺราหฺมณสฺส ปุญฺญพุทฺธึ กตฺวา, มารสฺส จ มโนรถวิฆาตํ กตฺวา อคมาสีติ, ‘‘อยํ นโย อฏฺฐกถํ วินาปิ ปาฬินยานุโลมโต สิโทฺธ’’ติ วทนฺติฯ กถํ? –

‘‘สตฺถา สสิโสฺส ยทิ อคฺคเหสิ,
ทิชสฺส ตํ จีวรมาทิโตว;
นาถสฺส โน วีสติวสฺสกาเล,
วิรุชฺฌเต ชีวกยาจนาปิ;
ตถาปิ สพฺพํ สุวิจารยิตฺวา,
ยุตฺตํ นยํ จินฺตยิตุํว ยุตฺต’’นฺติฯ

อิทานิ อายสฺมา อุปาลิเตฺถโร วินยปญฺญตฺติยา สาธารณนิทานํ ทเสฺสตฺวา สิกฺขาปทานํ ปาเฏกฺกํ ปญฺญตฺติฏฺฐานสงฺขาตํ นิทานมาทึ กตฺวา ปุคฺคลปญฺญตฺติอนุปญฺญตฺติวิภาคาปตฺติเภทนฺตราปตฺติอาทิกํ นานปฺปการํ วิธึ นิชฺชฏํ นิคฺคุมฺพํ กตฺวา ทเสฺสตุํ **“อถ โข ภควา เวรญฺชายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา”**ติอาทิมาหาติฯ อิธ ฐตฺวา –

สิกฺขาปทาน สเพฺพสํ, กมเภทํ ปกาสเย;
ตสฺมึ สิเทฺธ นิทานานํ, กมสิทฺธิ ยโต ภเวฯ

ตตฺถ สพฺพสิกฺขาปทานํ ยถาสมฺภวํ เทสนากฺกโม ปหานกฺกโม ปฏิปตฺติกฺกโม อุปฺปตฺติกฺกโมติ จตุพฺพิโธ กโม ลพฺภติฯ ตตฺถ ภควตา ราชคเห ภิกฺขูนํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ อนุชานเนฺตน

ปาติโมกฺขุเทฺทสสฺส โย เทสนากฺกโม อนุญฺญาโต, ตํ เทสนากฺกมมนุโลเมนฺต อายสฺมา มหากสฺสโป ปฐมํ ปาราชิกุเทฺทสํ ปุจฺฉิ, ตทนนฺตรํ สงฺฆาทิเสสุเทฺทสํ, ตโต อนิยตุเทฺทสํ วิตฺถารุเทฺทสญฺจ ปุจฺฉิตฺวา ตทนนฺตรํ ภิกฺขุนีวิภงฺคญฺจ เตเนว อนุกฺกเมน ปุจฺฉิ, นิทานุเทฺทสโนฺต คธานญฺจ สรูเปน อนุทฺทิฏฺฐานํ ปุจฺฉนตฺถํ ขนฺธเกปิ ปุจฺฉิฯ เอเตน จ ขนฺธเก ปญฺญตฺตา ถุลฺลจฺจยา สงฺคหิตา โหนฺติฯ ปุจฺฉิตานุกฺกเมเนว อุปาลิเตฺถโร ตํ สพฺพํ สาปตฺติเภทาทิกํ เทเสโนฺต ถุลฺลจฺจยทุพฺภาสิตอาปตฺติสมุฏฺฐานาทิทีปกํ อโนฺตกตฺวา เทเสสิ, อยเมตฺถ เทสนากฺกโมฯ อุภโตวิภงฺคขนฺธกโต ปน อุจฺจินิตฺวา ตทา ปริวารปาฬิ วิสุํ กตาฯ อิมเมว นยํ สนฺธาย **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตํ ‘‘เอเตเนว อุปาเยน ขนฺธกปริวาเรปิ อาโรเปสุ’’นฺติอาทิ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.ปฐมมหาสงฺคีติกถา)ฯ อปิจ **ปาฬิยา** ‘‘เอเตเนวุปาเยน อุภโตวินเย ปุจฺฉิฯ ปุฏฺโฐ ปุฏฺโฐ อายสฺมา อุปาลิ วิสฺสเชฺชสี’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, ตสฺมา มหากสฺสโป อุภโตวิภเงฺค เอว ปุจฺฉิฯ วิสฺสเชฺชโนฺต ปน อายสฺมา อุปาลิ นิวรเสสํ เทเสโนฺต ขนฺธกปริวาเร อโนฺตกตฺวา เทเสสิฯ ตทา จ ขนฺธกปริวารปาฬิ วิสุํ กตาติ อยํ เทสนากฺกโมฯ ยทิ เอวํ นิทานุเทฺทโส ปฐมํ เทเสตโพฺพติ เจ? น, ตทสมฺภวโตฯ โส หิ ‘‘ยสฺส สิยา อาปตฺตี’’ติอาทินา (มหาว. ๑๓๔) นเยน ปวตฺตตฺตา ปฐมํ สิกฺขาปทสงฺคหิตาสุ อาปตฺตีสุ อทสฺสิตาสุ น สมฺภวติฯ ‘‘ยานิ มยา ภิกฺขูนํ ปญฺญตฺตานิ สิกฺขาปทานิ, ตานิ เนสํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ อนุชาเนยฺย’’นฺติ วจนโต สิกฺขาปทาเนว ปฐมํ เทเสตพฺพานีติ ปาราชิกุเทฺทสกฺกโม สมฺภวติฯ

ปาราชิกุเทฺทสาทิสงฺคหิตานํ อาปตฺติอกุสลานํ ยโถฬาริกกฺกเมน ปหาตพฺพตฺตา ปหานกฺกโมเปตฺถ สมฺภวติฯ อุปสมฺปนฺนสมนนฺตรํ ‘‘ตาวเทว จตฺตาริ อกรณียานิ อาจิกฺขิตพฺพานี’’ติ (มหาว. ๑๒๙) วจนโต ‘‘สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสู’’ติ (ที. นิ. ๑.๑๙๓) วจนโต จ ยถาครุกํ อาจิกฺขณํ สิกฺขเนน ปฏิปตฺติกฺกโมเปตฺถ สมฺภวติ, เอวมิเมหิ ตีหิ กเมหิ เทเสตพฺพานเมฺปเตสํ สิกฺขาปทานํ ยถาสมฺภวํ อุปฺปตฺติกฺกโม สมฺภวติฯ ตถา หิ ยํ ยํ สาธารณํ, ตํ ตํ ภิกฺขุํ อารพฺภ อุปฺปเนฺนน เอว วตฺถุสฺมึ ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี ฉนฺทโส เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยา’’ติ ภิกฺขุนีนมฺปิ ปญฺญตฺตํฯ อญฺญถา ตํ ภิกฺขุนีนํ อนุปฺปนฺนปญฺญตฺติ สิยาฯ ตโต ‘‘อนุปฺปนฺนปญฺญตฺติ ตสฺมึ นตฺถี’’ติ (ปริ. ๒๔๗) **ปริวาเร** เอตํ วจนํ วิรุชฺฌติ, เอตฺตาวตา ปุริเมน กมตฺตเยน ปฐมํ เทเสตพฺพตํ ปเตฺต ปาราชิกุเทฺทเส ปฐมุปฺปนฺนตฺตา เมถุนธมฺมปาราชิกํ สพฺพปฐมํ เทเสตุกาโม อุปาลิเตฺถโร ‘‘ตตฺร สุทํ ภควา เวสาลิย’’นฺติ เวสาลิเมว ปาเปตฺวา ฐเปสิฯ อญฺญถา พาราณสิยํ ปญฺญตฺตานํ ‘‘น, ภิกฺขเว, มนุสฺสมํสํ ปริภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ (มหาว. ๒๘๐) เอวมาทีนํ เทสนาธิปฺปาเย สติ พาราณสึ ปาเปตฺวา ฐเปยฺยาติฯ

อพฺภนฺตรนิทานกถา นิฏฺฐิตาฯ

เวรญฺชกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑. ปาราชิกกโณฺฑ

๑. ปฐมปาราชิกํ

สุทินฺนภาณวารวณฺณนา

ปฐมเสฺสตฺถ นิทาเน, ฐตฺวา ปาราชิกสฺส วิเญฺญยฺย;
โจทนาปริหารนโย, ปุคฺคลวตฺถุปฺปกาสเนเยวฯ

ตตฺถ ภควา เวรญฺชายํ วุตฺถวโสฺส อนุปุเพฺพน จาริกํ จรโนฺต กตฺติกชุณฺหปเกฺข เอว เวสาลิํ ปาปุณิตฺวา ยาว ปฐมปาราชิกสิกฺขาปทปญฺญาปนํ, ตาว อฏฺฐ วสฺสานิ เวสาลิยํเยว วิหรโนฺต วิย ปาฬิกฺกเมน ทิสฺสติ, น จ ภควา ตาวตฺตกํ กาลํ ตเตฺถว วิหาสิฯ โส หิ สุทินฺนสฺส สาวกานํ สนฺติเก ปพฺพชฺชํ อุปสมฺปทญฺจ อนุชานิตฺวา ยถาภิรนฺตํ ตตฺถ วิหริตฺวา จาริกํ จรโนฺต เภสกฬาวนํ ปตฺวา ตตฺถ เตรสมํ วสฺสํ วสิ, เตเนว อนุกฺกเมน สาวตฺถิํ ปตฺวา จุทฺทสมํ วสฺสํ วสิ, ปนฺนรสมํ กปิลวตฺถุมฺหิ, โสฬสมํ อาฬวิยํ, ตโต วุตฺถวโสฺส จาริกํ จรโนฺต ราชคหํ ปตฺวา สตฺตรสมํ วสิ, อิมินา อนุกฺกเมน อปรานิปิ ตีณิ วสฺสานิ ตเตฺถว วสิฯ เอตฺตาวตา ภควา ปริปุณฺณวีสติวโสฺส ราชคหโต อนุปุเพฺพน เวสาลิํ ปาปุณิ, ตโต อุปสมฺปทาย อฏฺฐวสฺสิโก สุทิโนฺน เวสาลิยํเยว เมถุนํ ธมฺมํ อภิวิญฺญาเปสิ, ตโต ภควา ตสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ ปฐมํ ปาราชิกํ ปญฺญเปสีติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ ยสฺมา อุปาลิเตฺถโร อิโต ปฐมตรํ ตตฺถ เวสาลิยญฺจ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานิ อทเสฺสตุกาโม, วินยนิทานานนฺตรํ ปฐมปาราชิกเมว ทเสฺสตุกาโม, ตสฺมา เวสาลิยํ ปฐมํ นิวาสํ, ปจฺฉา อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส ปญฺญตฺติกาเล นิวาสญฺจ เอกโต กตฺวา ‘‘ตตฺร สุทํ ภควา เวสาลิย’’นฺติอาทิมาห, เตน วุตฺตํ ‘‘ปฐมเสฺสตฺถ นิทาเน, ฐตฺวา …เป.… ปกาสเนเยวา’’ติฯ ตสฺมา อิมสฺมิํ ปฐมปาราชิกสฺส ปญฺญตฺติฏฺฐานสงฺขาเต นิทาเน ฐตฺวา ‘‘เตน โข ปน สมเยน เวสาลิยา อวิทูเร กลนฺทคาโม นาม โหติ…เป.… อญฺญตรํ วชฺชิคามํ อุปนิสฺสาย วิหรตี’’ติ เอตสฺมิํ อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส ปุคฺคลปฺปกาสเน, ‘‘เตน โข ปน สมเยน วชฺชี ทุพฺภิกฺขา โหติ…เป.… ติกฺขตฺตุํ เมถุนํ ธมฺมํ อภิวิญฺญาเปสี’’ติ (ปารา. ๓๐) อิมสฺมิํ วตฺถุปฺปกาสเน จ โจทนานโย, ปริหารนโย จ เวทิตโพฺพติ วุตฺตํ โหติฯ ตตฺรายํ ปกาสนา – กิมตฺถํ เถเรน อเญฺญสํ สิกฺขาปทานํ ปุคฺคลวตฺถูนิ วิย สเงฺขปโต อวตฺวา ยตฺถ จ โส อุปฺปโนฺน, ยถา จ ธเมฺม ปสโนฺน, ยถา จ ปพฺพชิโต, ยถา จ อิมํ วตฺถุํ อุปฺปาเทติ, ตํ สพฺพํ อนวเสเสตฺวา ปุคฺคลวตฺถูนิ วิตฺถารโต วุตฺตานีติ เจ? วุจฺจเต –

เอวํ สทฺธาย กิเจฺฉน, มหเนฺต โภคญาตเก;
หิตฺวา ปพฺพชิตานมฺปิ, เปสลานมฺปิ สพฺพโสฯ

สพฺพลามกธมฺมายํ, เมถุโน ยทิ สมฺภเว;
น ธมฺมเทสนาเยว, สิทฺธา วิรติ สพฺพโสฯ

ตสฺมา นวงฺคสทฺธเมฺม, สตฺถารา เทสิเตปิ จ;
วินโย ปญฺญเปตโพฺพ, ตโต ธมฺมวิสุทฺธิหิฯ

วินยาภาวโต เอวํ, อชฺฌาจาโร ภวิสฺสติ;
ตสฺมา วินยปญฺญตฺติ, สาตฺถิกา เปสลสฺสปิฯ

อนาทีนวทสฺสาวี, ยสฺมา ยํ ปาปมาจริ;
วินโยเยว สทฺธานํ, อาทีนววิภาวิโนฯ

ตสฺมา สทฺธานุสารีนํ, วินโย สาตฺถโกว ยํ;
ธโมฺม ธมฺมานุสารีนํ, ตโต อุภยเทสนาฯ

อปิ จ ยทิ ปณฺณตฺติวีติกฺกมํ อกโรนฺตสฺสาปิ ยาว พฺรหฺมโลกา อยโส ปตฺถโฏ, ปเควเญฺญสนฺติ ทสฺสนตฺถํ อชฺฌาจารสฺส ปากฏภาวทีปนํฯ กถํ? –

อภพฺพ อรหตฺตสฺส, สุทินฺน ปุตฺตมาตโร;
ภพฺพานุปฺปนฺนปญฺญตฺติ, ตทตฺถํ น กตา อยํฯ

นนุ มาคณฺฑิกํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา มาตาปิตูนมฺสฺสา หิตตฺถํ ธมฺมํ เทเสตีติ อิมมตฺถํ ทเสฺสตุํ พีชกพีชกมาตูนํ อรหตฺตุปฺปตฺติ เถเรน ทีปิตาฯ ‘‘เตน โข ปน สมเยน เวสาลิยา อวิทูเร กลนฺทคาโม นาม โหติ, เยน สมเยน สุทินฺโน ปุราณทุติยิกาย เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวี’’ติ วา ‘‘เยน สมเยน ภควา ปฐมปาราชิกํ ปญฺญเปสี’’ติ วา วจนํ อิธ น ยุชฺชติฯ กสฺมา? ‘‘อิธ ปน เหตุอโตฺถ กรณโตฺถ จ สมฺภวตี’’ติ วุตฺตํ อฏฺฐกถาวจนญฺหิ อิธ น ลพฺภติฯ จิรนิวิโฏฺฐ หิ โส คาโม, น ตสฺมิํเยว สมเยติฯ ยสฺมา ปน โส จิรนิวิโฏฺฐปิ จ คาโม อตฺตโน นิวิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย สพฺพกาลมตฺถีติ วตฺตพฺพตํ อรหติ, เตน ปริยาเยน ‘‘เตน โข ปน สมเยน เวสาลิยา อวิทูเร กลนฺทคาโม นาม โหตี’’ติ วุตฺตํฯ

๒๕-๖. **อนุญฺญาโตสิ ปน ตฺว**นฺติ สมณวตฺตทสฺสนตฺถํ ภควา ปุจฺฉติฯ **มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาต**นฺติ เอตฺถ ชนเกเหว อนนุญฺญาตทสฺสนตฺถํ ปุจฺฉีติ วุตฺตํฯ **น โข สุทินฺน ตถาคตา**ติ ‘‘ปพฺพาเชตุ มํ ภควา’’ติ ยาจนาวเสน ปเนวมาห, น ภควา สยํ สรณานิ ทตฺวา ปพฺพาเชสิฯ **ทุกฺขสฺสา**ติ เอตฺถ ‘‘กลภาคมฺปี’’ติ ปาฐเสโสฯ **วิกปฺปทฺวเยปี**ติ ทุติยตติยวิกเปฺปสุฯ **ปุริมปทสฺสา**ติ กิญฺจีติ ปทสฺสฯ **อุตฺตรปเทนา**ติ ทุกฺขสฺสาติ ปเทนฯ **สมานวิภตฺตี**ติ สามิวจนํฯ ยถา กิํ? ‘‘กสฺสจิ ทุกฺขสฺสา’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘กิญฺจิ ทุกฺขสฺสา’’ติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อกามกา วินา ภวิสฺสามา**ติ ตยา สทฺธิํ อมริตฺวา อกามา ชีวิสฺสามฯ สเจปิ น มราม, อกามกาว ตยา วิโยคํ ปาปุณิสฺสาม, ตยิ ชีวมาเน เอว โน มรณํ ภเวยฺย, มรเณนปิ โน ตยา วิโยคํ มยํ อกามกาว ปาปุณิสฺสามฯ

๓๐. **กติปาหํ พลํ คาเหตฺวา**ติ กสฺมา ปนายํ ตถา ปพฺพชฺชาย ติพฺพจฺฉโนฺท อนุญฺญาโต สมาโน กติปาหํ ฆเรเยว วิลมฺพิตฺวา กายพลญฺจ อคฺคเหสีติ? อนุมติทาเนน มาตาปิตูสุ สหายเกสุ จ ตุโฏฺฐ เตสํ จิตฺตตุฏฺฐตฺถํฯ เกสุจิ อฏฺฐกถาโปตฺถเกสุ เกจิ อาจริยา ‘‘อยํ สุทินฺโน ชีวกวตฺถุโต ปจฺฉา ปํสุกูลิกธุตงฺควเสน ปํสุกูลิโก ชาโต’’ติ สญฺญาย ‘‘คหปติจีวรํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปํสุกูลิกธุตงฺควเสน ปํสุกูลิโก โหตี’’ติ ลิขนฺติ, ตํ ‘‘อจิรูปสมฺปโนฺน’’ติ วจเนน วิรุชฺฌติฯ ‘‘ตถา สุทินฺโน หิ ภควโต ทฺวาทสเม วเสฺส ปพฺพชิโต , วีสติเม วเสฺส ญาติกุลํ ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ สยํ ปพฺพชฺชาย อฏฺฐวสฺสิโก หุตฺวา’’ติ, ‘‘ภควโต หิ พุทฺธตฺตํ ปตฺตโต ปฏฺฐาย ยาว อิทํ วตฺถํ, เอตฺถนฺตเร วีสติ วสฺสานิ น โกจิ คหปติจีวรํ สาทิยิ, สเพฺพ ปํสุกูลิกาว อเหสุ’’นฺติ จ วุเตฺตน อฏฺฐกถาวจเนน วิรุชฺฌติ, ปพฺพชฺชาย อฏฺฐวสฺสิโก, น อุปสมฺปทายฯ อุปสมฺปทํ ปน **ชีวกวตฺถุโต** (มหาว. ๓๒๖) ปจฺฉา อลตฺถ, ตสฺมา อวสฺสิโก ญาติกุลํ ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ สิยาติ เจ? น, ‘‘อลตฺถ โข สุทินฺโน กลนฺทปุโตฺต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อลตฺถ อุปสมฺปท’’นฺติ เอกโต อนนฺตรํ วุตฺตตฺตาฯ ปพฺพชฺชานนฺตรเมว หิ โส อุปสมฺปโนฺน เตรสธุตงฺคคุเณ สมาทาย วตฺตโนฺต อฏฺฐ วสฺสานิ วชฺชิคาเม วิหริตฺวา นิสฺสยมุตฺตตฺตา สยํวสี หุตฺวา ‘‘เอตรหิ โข วชฺชี ทุพฺภิกฺขา’’ติอาทิตกฺกวเสน เยน เวสาลี ตทวสริ, ตสฺมา ‘‘ปํสุกูลิกธุตงฺควเสน ปํสุกูลิโก โหตี’’ติ เอตฺตโกเยว ปาโฐ เยสุ โปตฺถเกสุ ทิสฺสติ, โสว ปมาณโต คเหตโพฺพฯ ‘‘อารญฺญิโก โหตี’’ติ อิมินา ปญฺจ เสนาสนปฏิสํยุตฺตานิ สงฺคหิตานิ เนสชฺชิกงฺคญฺจ วิหารสภาคตฺตา, ‘‘ปิณฺฑปาติโก’’ติ อิมินา ปญฺจ ปิณฺฑปาตปฏิสํยุตฺตานิ, ‘‘ปํสุกูลิโก’’ติ อิมินา เทฺว จีวรปฏิสํยุตฺตานิ สงฺคหิตานีติฯ ญาติฆรูปคมนการณทีปนาธิปฺปายโต สปทานจาริกงฺคํ วิสุํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘มา อติหราเปสุ’’นฺติ กาลพฺยตฺตยวเสน วุตฺตํฯ ธมฺมสฺสนฺตรายกรตฺตา ‘‘อิมํ นย’’นฺติ อนโยเยวฯ

เยภุเยฺยน หิ สตฺตานํ, วินาเส ปจฺจุปฏฺฐิเต;
อนโย นยรูเปน, พุทฺธิมาคมฺม ติฏฺฐติฯ

๓๖. อปญฺญตฺเต สิกฺขาปเทติ เอตฺถ ทุวิธํ สิกฺขาปทปญฺญาปนํฯ กถํ? ‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยาถา’’ติ เอวํ สอุทฺทสานุทฺทสเภทโต ทุวิธํฯ ตตฺถ ปาติโมกฺเข สรูปโต อาคตา ปญฺจ อาปตฺติกฺขนฺธา สอุทฺเทสปญฺญตฺติ นามฯ สาปิ ทุวิธา สปุคฺคลาปุคฺคลนิทฺเทสเภทโตฯ ตตฺถ ยสฺสา ปญฺญตฺติยา อนฺโต อาปตฺติยา สห, วินา วา ปุคฺคโล ทสฺสิโต, สา สปุคฺคลนิทฺเทสาฯ อิตรา อปุคฺคลนิทฺเทสาติ เวทิตพฺพาฯ สปุคฺคลนิทฺเทสาปิ ทุวิธา ทสฺสิตาทสฺสิตาปตฺติเภทโตฯ ตตฺถ อทสฺสิตาปตฺติกา นาม อฏฺฐ ปาราชิกา ธมฺมาฯ ‘‘ปาราชิโก โหติ อสํวาโส’’ติ หิ ปุคฺคโลว ตตฺถ ทสฺสิโต, นาปตฺติฯ ทสฺสิตาปตฺติกา นาม ภิกฺขุนีปาติโมกฺเข ‘‘สตฺตรส สงฺฆาทิเสสา ธมฺมา นิสฺสารณียํ สงฺฆาทิเสส’’นฺติ หิ ตตฺถ อาปตฺติ ทสฺสิตา สทฺธึ ปุคฺคเลน, ตถา อปุคฺคลนิทฺเทสาปิ ทสฺสิตาทสฺสิตาปตฺติโตว ทุวิธาฯ ตตฺถ อทสฺสิตาปตฺติกา นาม เสขิยา ธมฺมาฯ เสสา ทสฺสิตาปตฺติกาติ เวทิตพฺพาฯ สาปิ ทุวิธา อนิทฺทิฏฺฐการกนิทฺทิฏฺฐการกเภทโตฯ ตตฺถ อนิทฺทิฏฺฐการกา นาม สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ มุสาวาท โอมสวาท เปสุญฺญ ภูตคาม อญฺญวาทก อุชฺฌาปนก คณโภชน ปรมฺปรโภชน สุราเมรย องฺคุลิปโตทก หสธมฺม อนาทริย ตลฆาตกชตุมฏฺฐก สิกฺขาปทานํ วเสน ปญฺจทสวิธา โหนฺติฯ เสสานํ ปุคฺคลนิทฺเทสานํ วเสน นิทฺทิฏฺฐการกา เวทิตพฺพาฯ

อนุทฺทสปญฺญตฺติปิ ปทภาชนนฺตราปตฺติวินีตวตฺถุปฏิกฺเขปปญฺญตฺติอวุตฺตสิทฺธิวเสน ฉพฺพิธา โหนฺติฯ ตตฺถ ‘‘เยภุเยฺยน ขายิตํ อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ (ปารา. ๖๑) เอวมาทิกา ปทภาชนิเย สนฺทิสฺสมานาปตฺติ **ปทภาชนสิกฺขาปทํ** นามฯ ‘‘น เตฺวว นเคฺคน อาคนฺตพฺพํ, โย อาคเจฺฉยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติอาทิกา (ปารา. ๕๑๗) **อนฺตราปตฺติสิกฺขาปทํ** นามฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ทิวา ปฏิสลฺลียเนฺตน ทฺวารํ สํวริตฺวา ปฏิสลฺลียิตุ’’นฺติ (ปารา. ๗๕) เอวมาทิกา **วินีตวตฺถุสิกฺขาปทํ** นามฯ ‘‘โลหิตุปฺปาทโก, ภิกฺขเว, อนุปสมฺปโนฺน น อุปสมฺปาเทตโพฺพ, อุปสมฺปโนฺน นาเสตโพฺพ’’ติ (มหาว. ๑๑๔) เอวมาทิกา **ปฏิเกฺขปสิกฺขาปทํ** นามฯ ขนฺธเกสุ ปญฺญตฺตทุกฺกฏถุลฺลจฺจยานิ **ปญฺญตฺติสิกฺขาปทํ** นามฯ ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี นจฺจํ วา คีตํ วา วาทิตํ วา ทสฺสนาย คเจฺฉยฺย, ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๘๓๔) อิมินา วุเตฺตน ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี นเจฺจยฺย วา คาเยยฺย วา วาเทยฺย วา ปาจิตฺติย’’นฺติ เอวมาทิกํ ยํ กิญฺจิ อฏฺฐกถาย ทิสฺสมานํ อาปตฺติชาตํ, วินยกมฺมํ วา **อวุตฺตสิทฺธิสิกฺขาปทํ** นามฯ ฉพฺพิธเมฺปตํ ฉหิ การเณหิ อุทฺทสารหํ น โหตีติ อนุทฺทสสิกฺขาปทํ นามาติ เวทิตพฺพํฯ เสยฺยถิทํ – ปญฺจหิ อุทฺทเสหิ ยถาสมฺภวํ วิสภาคตฺตา ถุลฺลจฺจยทุพฺภาสิตานํ, สภาควตฺถุกมฺปิ ทุกฺกฏถุลฺลจฺจยทฺวยํ อสภาคาปตฺติกตฺตา, อนฺตราปตฺติปญฺญตฺติสิกฺขาปทานํ นานาวตฺถุกาปตฺติกตฺตา, ปฏิเกฺขปสิกฺขาปทานํ เกสญฺจิ วินีตวตฺถุปญฺญตฺติสิกฺขาปทานญฺจ อทสฺสิตาปตฺติกตฺตา, อทสฺสิตวตฺถุกตฺตา เภทานุวตฺตกถุลฺลจฺจยสฺส, อทสฺสิตาปตฺติวตฺถุกตฺตา อวุตฺตสิทฺธิสิกฺขาปทานนฺติฯ เอตฺตาวตา ‘‘ทุวิธํ สิกฺขาปทปญฺญาปนํ อุทฺทสานุทฺทสเภทโต’’ติ ยํ วุตฺตํ, ตํ สมาสโต ปกาสิตํ โหติฯ

ตตฺถ **อปญฺญตฺเต สิกฺขาปเท**ติ สอุทฺทสสิกฺขาปทํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอกเจฺจ อาจริยา เอวํ กิร วณฺณยนฺติ ‘‘จตฺตาโร ปาราชิกา กติวสฺสาภิสมฺพุเทฺธน ภควตา ปญฺญตฺตาติอาทินา ปุจฺฉํ กตฺวา เตสุ ปฐมปาราชิโก เวสาลิยํ ปญฺญโตฺต ปญฺจวสฺสาภิสมฺพุเทฺธน เหมนฺตานํ ปฐเม มาเส ทุติเย ปเกฺข ทสเม ทิวเส อฑฺฒเตยฺยโปริสาย ฉายาย ปุรตฺถาภิมุเขน นิ

สิเนฺนน อฑฺฒเตรสานํ ภิกฺขุสตานํ มเชฺฌ สุทินฺนํ กลนฺทปุตฺตํ อารพฺภ ปญฺญตฺโต’’ติ, ตํ น ยุชฺชติ, กสฺมา? –

> ยสฺมา ทฺวาทสมํ วสฺสํ, เวรญฺชายํ วสิ ชิโน;
> ตสฺมิญฺจ สุโทฺธ สโงฺฆติ, เนว ปาราชิกํ ตทาฯ
>
> เถรสฺส สาริปุตฺตสฺส, สิกฺขาปญฺญตฺติยาจนา;
> ตสฺมึ สิทฺธาติ สิทฺธาว, ครุกาปตฺติ โน ตทาฯ
>
> โอวาทปาติโมกฺขญฺจ, กึ สตฺถา จตฺวสฺสิโก;
> ปฏิกฺขิปิ กิมาณญฺจ, สมตฺตํ อนุชานิ โสฯ
>
> อชาตสตฺตุํ นิสฺสาย, สงฺฆเภทมกาสิ ยํ;
> เทวทโตฺต ตโต สงฺฆ-เภโท ปจฺฉิมโพธิยํฯ
>
> อาราธยึสุ มํ ปุเพฺพ, ภิกฺขูติ มุนิภาสิตํ;
> สุตฺตเมว ปมาณํ โน, โสว กาโล อนปฺปโกติฯ

ยํ ปน วุตฺตํ ‘‘อถ ภควา อชฺฌาจารํ อปสฺสโนฺต ปาราชิกํ วา สงฺฆาทิเสสํ วา น ปญฺญเปสี’’ติ, ตํ สกลสิกฺขาปทํ สนฺธายาหฯ น เกวลํ สอุเทฺทสสิกฺขาปทมตฺตํ, เตน สอุเทฺทสานุเทฺทสปญฺญตฺติเภทํ สกลํ ปาราชิกํ สนฺธายาหาติ วุตฺตํ โหติฯ กิญฺจาปิ นาภิปรามสนมฺปิ กายสํสโคฺค, ตถาปิ เอตํ วิเสสนิยมนโต, อจฺฉนฺทราคาธิปฺปายโต จ วิสุํ วุตฺตํฯ ฉนฺทราครตฺตเสฺสว หิ กายสํสโคฺค อิธาธิเปฺปโตฯ อสุจิปาเน ปน หตฺถินิยา ตาปสปสฺสาวปาเนน **วาลกาโพฺย** นาม อุปฺปชฺชติ, วาลกาพฺยสฺส วตฺถุ วตฺตพฺพํฯ **มณฺฑพฺยสฺส** นาภิยา ปรามสเนเนว กิรฯ รูปทสฺสเน ปน เวชฺชกา อาหุ –

> ‘‘ถีนํ สนฺทสฺสนา สุกฺกํ, กทาจิ จลิโตวเร;
> ตํ คามธมฺมกรณํ, ทฺวยสมํ สงฺคมิย;
> คพฺภาทีติ อยํ นโย, ถีนํ ปุริสทสฺสนาสีตฺยูปเนยฺย’’ฯ

ตถาปฺยาหุ –

> ‘‘ปุปฺผิเก เอธิยฺย สุเทฺธ, ปสฺสํ นรญฺจ อิตฺถิ ตํ;
> คพฺภญฺจ นเยตฺยุตฺต-มิติ ตสฺมา กาโส อิตี’’ติฯ

ราโชโรโธ วิยาติ สีหพฺยีเป เอกิสฺสา อิตฺถิยา ตถา อโหสิ, ตสฺมา กิร เอวํ วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ ยาว พฺรหฺมโลกา สโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉิ, น ตํ มนุสฺสานํ วิสโย อโหสิ เตสํ รูปํ วิยฯ เตเนว ภิกฺขู ปุจฺฉิํสุ ‘‘กจฺจิ โน ตฺวํ อาวุโส สุทินฺน อนภิรโต’’ติฯ

๓๙. **กลี**ติ โกโธ, ตสฺส สาสนํ **กลิสาสนํ,** กลโหฯ **คามธมฺม**นฺติ เอตฺถ ชนปทธมฺมํ ชนปทวาสีนํ สิทฺธิํฯ **อตฺตา**ติ จิตฺตํ, สรีรญฺจฯ **อสุตฺตนฺตวินิพทฺธ**นฺติ วินยสุเตฺต อนาคตํ, สุตฺตาภิธเมฺมสุปิ อนาคตํ, **ปาฬิวินิมุตฺต**นฺติ อโตฺถฯ **กุสุมมาล**นฺติ นานาคุณํ สนฺธายาหฯ **รตนทาม**นฺติ อตฺถสมฺปตฺติํ สนฺธาย วทติฯ **ปฏิกฺขิปนาธิปฺปายา** ภทฺทาลิ วิยฯ ปทนิรุตฺติพฺยญฺชนานิ นามเววจนาเนว ‘‘นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺตี’’ติอาทีสุ (ธ. ส. ๑๓๑๕) วิยฯ นิปฺ

ปริยาเยน วิรติ สิกฺขาปทํ นามฯ อกุสลปเกฺข ทุสฺสีลฺยํ นาม เจตนาฯ กุสลปเกฺขปิ เจตนา ปริยายโต **วิภเงฺค** ''สิกฺขาปท''นฺติ วุตฺตํฯ **สงฺฆสุฏฺฐุตายา**ติ เอตฺถ โลกวชฺชสฺส ปญฺญาปเน สงฺฆสุฏฺฐุตา โหติ ปากฏาทีนวโตฯ ปณฺณตฺติวชฺชสฺส ปญฺญาปเน สงฺฆผาสุตา โหติ ปากฏา นิสํสตฺตาฯ ตตฺถ ปฐเมน ทุมฺมงฺกูนํ นิคฺคโห, ทุติเยน เปสลานํ ผาสุวิหาโรฯ ปฐเมน สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาโต, ทุติเยน ทิฏฺฐธมฺมิกานํฯ ตถา ปฐเมน อปฺปสนฺนานํ ปสาโท, ทุติเยน ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาโวฯ ''ปุเพฺพ กตปุญฺญตาย โจทิยมานสฺส ภพฺพกุลปุตฺตสฺสา''ติ วุตฺตตฺตา ''สุทินฺนํ ตํ กุกฺกุจฺจํ วิโนเทตฺวา อรหตฺตํ สจฺฉากาสิ, เตเนว ปพฺพชฺชา อนุญฺญาตา''ติ วทนฺติ, อุปปริกฺขิตพฺพํฯ ตถา ปฐเมน สทฺธมฺมฏฺฐิติ, ทุติเยน วินยานุคฺคโห โหตีติ เวทิตโพฺพฯ

อปิเจตฺถ วตฺถุวีติกฺกเม ยตฺถ เอกนฺตากุสลภาเวน, ตํ สงฺฆสุฏฺฐุภาวาย ปญฺญตฺตํ โลกวชฺชโต, ยตฺถ ปณฺณตฺติชานเน เอว อตฺถาปตฺติ, น อญฺญทา, ตํ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา วาปิ ปสาทุปฺปาทพุทฺธิยา ธมฺมเทสนาปฏิสํยุตฺตํ, อิตรญฺจ เสขิยํ, อิทํ **โลกวชฺชํ** นามฯ วตฺถุโน ปณฺณตฺติยา วา วีติกฺกมเจตนายาภาเวปิ ปฏิกฺขิตฺตสฺส กรเณ, กตฺตพฺพสฺส อกรเณ วา สติ ยตฺถ อาปตฺติปฺปสโงฺค, ตํ สพฺพํ ฐเปตฺวา สุราปานํ **ปณฺณตฺติวชฺช**นฺติ เวทิตพฺพํฯ อาคนฺตุกวตฺตํ, อาวาสิก, คมิก, อนุโมทน, ภตฺตคฺค, ปิณฺฑจาริก, อารญฺญก, เสนาสน , ชนฺตาฆร, วจฺจกุฏิ, สทฺธิวิหาริก, อุปชฺฌาย, อเนฺตวาสิก, อาจริยวตฺตนฺติ เอตานิ อคฺคหิตคฺคหณนเยน คณิยมานานิ **จุทฺทส,** เอตานิ ปน วิตฺถารโต **เทฺวอสีติ มหาวตฺตานิ** นาม โหนฺติฯ สตฺตหิ อาปตฺติกฺขเนฺธหิ สํวโร **สํวรวินโย** ปญฺญตฺติสิกฺขาปทเมวฯ ตตฺถ **ปญฺญตฺติวินโย** สมถวินยตฺถาย **สมถวินโย** สํวรวินยตฺถาย **สํวรวินโย** ปหานวินยตฺถายาติ โยชนา เวทิตพฺพาฯ **ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสู**ติ เอกมิว วุตฺตํ สงฺฆสุฏฺฐุตาย สติ สงฺฆผาสุ ภวิสฺสตีติ ทีปนตฺถํฯ ปกรียนฺติ เอตฺถ เต เต ปโยชนวิเสสสงฺขาตา อตฺถวสาติ อตฺถวสํ **''ปกรณ''**นฺติ วุจฺจติฯ ทสสุ ปเทสุ เอเกกํ มูลํ กตฺวา ทสกฺขตฺตุํ โยชนาย ปทสตํ วุตฺตํฯ ตตฺถ ปจฺฉิมสฺส ปทสฺส วเสน **อตฺถสตํ** ปุริมสฺส วเสน **ธมฺมสตํ** อตฺถโชติกานํ นิรุตฺตีนํ วเสน นิรุตฺติสตํ, ธมฺมภูตานํ นิรุตฺตีนํ วเสน นิรุตฺติสตนฺติ **เทฺว นิรุตฺติสตานิ,** อตฺถสเต ญาณสตํ, ธมฺมสเต ญาณสตํ ทฺวีสุ นิรุตฺติสเตสุ เทฺว ญาณสตานีติ **จตฺตาริ ญาณสตานิ** เวทิตพฺพานิฯ เอตฺถ **สงฺฆสุฏฺฐุตา**ติ ธมฺมสงฺฆสฺส สุฏฺฐุภาโวติ อโตฺถฯ ''อตฺถปทานีติ อฏฺฐกถาฯ ธมฺมปทานีติ ปาฬี''ติ วุตฺตํ กิรฯ

เมถุนํ ธมฺมนฺติ เอวํ พหุลนเยน ลทฺธนามกํ สกสมฺปโยเคน, ปรสมฺปโยเคน วา อตฺตโน นิมิตฺตสฺส สกมเคฺค วา ปรมเคฺค วา ปรนิมิตฺตสฺส สกมเคฺค เอว ปเวสปวิฏฺฐฐิตุทฺธรเณสุ ยํ กิญฺจิ เอกํ ปฏิสาทิยนวเสน เสเวยฺย ปาราชิโก โหติ อสํวาโสติฯ เกจิ ปน ''ปเวสาทีนิ จตฺตาริ วา ตีณิ วา เทฺว วา เอกํ วา ปฏิเสเวยฺย, ปาราชิโก โหติฯ วุตฺตเญฺหตํ 'โส เจ ปเวสนํ สาทิยติ, ปวิฏฺฐํ, ฐิตํ, อุทฺธรณํ สาทิยติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา'ติอาที''ติ (ปารา. ๕๙) วทนฺติ, เตสํ มเตน จตูสุปิ จตโสฺส ปาราชิกาปตฺติโย อาปชฺชติฯ เตเยว เอวํ วทนฺติ ''อาปชฺชตุ เมถุนธมฺมปาราชิกาปตฺติ เมถุนธมฺมปาราชิกาปตฺติยา ตพฺภาคิยา''ติ, ''อตฺตโน วีติกฺกเม ปาราชิกาปตฺตึ, สงฺฆาทิเสสาปตฺติญฺจ อาปชฺชิตฺวา สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย คหฏฺฐกาเล เมถุนาทิปาราชิกํ อาปชฺชิตฺวา ปุน ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปชฺชิตฺวา เอกํ สงฺฆาทิเสสาปตฺตึ เอกมเนกํ วา ปฏิกริตฺวาว โส ปุคฺคโล ยสฺมา นิราปตฺติโก โหติ, ตสฺมา โส คหฏฺฐกาเล สาปตฺติโกวาติ อนุตฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺนสฺสาปิ อเตฺถว อาปตฺติวุฏฺฐานํฯ วุฏฺฐานเทสนาหิ ปน อสุชฺฌนโต 'ปโยเค ปโยเค อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา'ติ น วุตฺตํ คณนปโยชนาภาวโตฯ กิญฺจาปิ น วุตฺตํ, อถ โข **ปทภาชเน** 'อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา'ติ วจเนนายมโตฺถ สิโทฺธ''ติ ยุตฺติญฺจ วทนฺติฯ ยทิ เอวํ **มาติกายมฺปิ** ''โย ปน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย ปาราชิก''นฺติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺย, ปาราชิกสฺส อนวเสสวจนมฺปิ น ยุเชฺชยฺยฯ สเพฺพปิ หิ อาปตฺติกฺขเนฺธ ภิกฺขุคณนญฺจ อนวเสเสตฺวา ติฏฺฐตีติ อนวเส

สวจนนฺติ กตฺวา ปเวเสว อาปตฺติ, น ปวิฏฺฐาทีสุ, ตเมเวกํ สนฺธาย ‘‘ยสฺส สิยา อาปตฺตี’’ติ ปาราชิกาปตฺติมฺปิ อโนฺต กตฺวา นิทานุทฺเทเส วจนํ เวทิตพฺพํฯ ตสฺมา **มาติกายํ** ‘‘ปาราชิก’’นฺติ อวตฺวา ‘‘ปาราชิโก โหตี’’ติ ปุคฺคลนิทฺเทสวจนํ เตน สรีรพนฺธเนน อุปสมฺปทาย อภพฺพภาวทีปนตฺถํฯ ‘‘อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ **ปทภาชเน** วจนํ อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺนสฺสาปิ ปาราชิกสฺส อสํวาสสฺส สโต ปุคฺคลสฺส อเถยฺยสํวาสกภาวทีปนตฺถํฯ น หิ โส สํวาสํ สาทิยโนฺตปิ เถยฺยสํวาสโก โหติ, ตสฺมา ‘‘อุปสมฺปโนฺน ภิกฺขุ’’เตฺวว วุจฺจติฯ เตเนวาห ‘‘อสุโทฺธ โหติ ปุคฺคโล อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺน, ตเญฺจ สุทฺธทิฏฺฐิ สมาโน อโนกาสํ การาเปตฺวา อโกฺกสาธิปฺปาโย วเทติ, อาปตฺติ โอมสวาเทน ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (ปารา. ๓๘๙)ฯ อนุปสมฺปนฺนสฺส ตทภาวโต สิโทฺธ โส ‘‘อุปสมฺปโนฺน ภิกฺขุ’’เตฺวว วุจฺจตีติฯ เตน ปทโสธมฺมํ สหเสยฺยญฺจ น ชเนติ, ภิกฺขุเปสุญฺญาทิญฺจ ชเนตีติ เวทิตพฺพํฯ ภิกฺขุนีนํ สงฺฆาทิเสเสสุ ปน ภิกฺขุสงฺฆาทิเสสโต วุฏฺฐานวิธิวิเสสทสฺสนตฺถํ ‘‘อยมฺปิ ภิกฺขุนี…เป.… อาปนฺนา’’ติ (ปาจิ. ๖๗๙) ปุคฺคลนิทฺเทสํ กตฺวาปิ ปาราชิกโต อธิปฺปายนฺตรทสฺสนตฺถํ ‘‘นิสฺสารณียํ สงฺฆาทิเสส’’นฺติ (ปาจิ. ๖๗๙) อาปตฺตินามคฺคหณญฺจ กตํฯ เอตฺตาวตา สปุคฺคลนิทฺเทเส ทสฺสิตาทสฺสิตาปตฺติทุกํ วิตฺถาริตํ โหติฯ อปุคฺคลนิทฺเทเสสุ เสขิเยสุ อาปตฺติยา ทสฺสนการณํ เสขิยานํ **อฏฺฐกถาย**เมว วุตฺตํฯ ตทภาวโต อิตเรสุ อาปตฺติทสฺสนํ กตํฯ อปุคฺคลนิทฺเทเสสุปิ ทสฺสิตาทสฺสิตาปตฺติทุกญฺจ วิตฺถาริตํ โหตีติฯ

ปฐมปญฺญตฺติกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สุทินฺนภาณวารํ นิฏฺฐิตํฯ

มกฺกฏีวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๐-๑. ทุติยปญฺญตฺติยํ ‘‘อิธ มลฺลา ยุชฺฌนฺตี’’ติอาทีสุ วิย ปฏิเสวตีติ วตฺตมานวจนํ ปจุรปฏิเสวนวเสน วุตฺตํ, ‘‘ตญฺจ โข มนุสฺสิตฺถิยา, โน ติรจฺฉานคตายา’’ติ ปริปุณฺณตฺถมฺปิ ปฐมํ ปญฺญตฺตึ อตฺตโน มิจฺฉาคาเหน วา เลสโอฑฺฑนตฺถาย วา เอวมาหฯ ปริปุณฺณตฺถํเยว นิยเมตุํ ‘‘นนุ อาวุโส ตเถว ตํ โหตี’’ติ วุตฺตํ, เตเนว มกฺกฏีวตฺถุ วินีตวตฺถูสุ ปกฺขิตฺตํ อวิเสสตฺตา, ตถา วชฺชิปุตฺตกวตฺถุฯ วิจารณา ปเนตฺถ ตติยปญฺญตฺติยํ อาวิ ภวิสฺสติฯ ‘‘นนุ, อาวุโส, ภควตา อเนกปริยาเยนา’’ติอาทิ น เกวลํ สอุทฺเทสสิกฺขาปเทเนว สิทฺธํ, ‘‘ติรจฺฉานคตาทีสุปิ ปาราชิก’’นฺติ อนุทฺเทสสิกฺขาปเทนปิ สิทฺธนฺติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อถ วา ยทิ สอุทฺเทสสิกฺขาปทํ สาวเสสนฺติ ปญฺญเปสิ, อิมินา อนุทฺเทสสิกฺขาปเทนาปิ กึ น สิทฺธนฺติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสามี’’ติ ตเทว สิกฺขาปทํ ปฐมปญฺญตฺตเมว เลสตฺถิกานํ อเลโสกาสํ กตฺวา อาเมฑิตตฺถํ กตฺวา ปญฺญเปสฺสามีติ อโตฺถฯ อญฺญถา ‘‘อญฺญวาทเก วิเหสเก ปาจิตฺติย’’นฺติอาทีสุ (ปาจิ. ๑๐๑) วิย วตฺถุทฺวเยน อาปตฺติทฺวยํ อาปชฺชติ, น จาปชฺชติ, โส เอวโตฺถ อเญฺญนาปิ วจเนน สุปฺปกาสิโต, สุปริพฺยตฺตกรณเตฺถน ทฬฺหตโร กโตติ อธิปฺปาโยฯ ตติยปญฺญตฺติยมฺปิ อเญฺญสุ จ เอวํ วิสุโทฺธฯ

ยสฺส สจิตฺตกปเกฺขติอาทิมฺหิ ปน คณฺฐิปทนโย ตาว ปฐมํ วุจฺจติ, **สจิตฺตกปเกฺข**ติ สุราปานาทิอจิตฺตเก สนฺธาย วุตฺตํฯ สจิตฺตเกสุ ปน ยํ เอกนฺตมกุสเลเนว สมุฏฺฐาปิตญฺจฯ อุภยํ โลกวชฺชํ นามฯ สุราปานสฺมิญฺหิ ‘‘สุรา’’ติ วา ‘‘ปาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วา ชานิตฺวา ปิวเน อกุสลเมว, ตถา ภิกฺขุนีนํ คนฺธวณฺณกตฺถาย เลปเน, เภสชฺชตฺถาย เลปเน อโทสตฺตา ‘‘อวิจารณีย’’นฺติ เอตฺตกํ วุตฺตํฯ ตตฺถ น วฏฺฏตีติ ‘‘ชานิตฺวา’’ติ วุตฺตวจนํ น ยุชฺชติ ปณฺณตฺติวชฺชสฺสาปิ โลกวชฺชภาวปฺปสงฺคโตฯ อิมํ อนิฏฺฐปฺปสงฺคํ ปริหริตุกามตาย **วชิรพุทฺธิเตฺถรสฺส**

คณฺฐิปเท วุตฺตํ ''อิธ สจิตฺตกนฺติ จ อจิตฺตกนฺติ จ วิจารณา วตฺถุวิชานเนเยว โหติ, น ปณฺณตฺติวิชานเนฯ ยทิ ปณฺณตฺติวิชานเน โหติ, สพฺพสิกฺขาปทานิ โลกวชฺชาเนว สิยุํ, น จ สพฺพสิกฺขาปทานิ โลกวชฺชานิ , ตสฺมา วตฺถุวิชานเนเยว โหตี''ติ, อิทํ ยุชฺชติฯ กสฺมา? ยสฺมา เสขิเยสุ ปณฺณตฺติชานนเมว ปมาณํ, น วตฺถุมตฺตชานนนฺติ, ยํ ปน ตเตฺถว วุตฺตํ ''ปสุตฺตสฺส มุเข โกจิ สุรํ ปกฺขิเปยฺย, อโนฺต เจ ปวิเสยฺย, อาปตฺติ, ตตฺถ ยถา ภิกฺขุนิยา อธกฺขกํ อุพฺภชาณุมณฺฑลํ ปรสฺส อามสนาทิกาเล กายํ อจาเลตฺวา จิเตฺตเนว สาทิยนฺติยา อาปตฺติ 'กิริยาว โหตี'ติ วุตฺตา เยภุเยฺยน กิริยสมฺภวโต, ตถา อยมฺปิ ตทา กิริยาว โหตี''ติ, ตํ สุวิจาริตํ อเนกนฺตากุสลภาวสาธนโตฯ สุราปานาปตฺติยา เอกนฺตากุสลตา ปน มชฺชสญฺญิโนปิ สกึ ปโยเคน ปิวโต โหตีติ กตฺวา วุตฺตาฯ

อยํ ปเนตฺถ อโตฺถ – สิกฺขาปทสีเสน อาปตฺตึ คเหตฺวา ยสฺส สิกฺขาปทสฺส สจิตฺตกสฺส จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺชํฯ สจิตฺตกาจิตฺตกสงฺขาตสฺส อจิตฺตกสฺส จ สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตมฺปิ สุราปานาทิ โลกวชฺชนฺติ อิมมตฺถํ สมฺปิเณฺฑตฺวา ''ยสฺส สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺช''นฺติ วุตฺตํฯ สจิตฺตกปเกฺขติ หิ อิทํ วจนํ อจิตฺตกํ สนฺธายาหฯ น หิ เอกํสโต สจิตฺตกสฺส สจิตฺตกปเกฺขติ วิเสสเน ปโยชนํ อตฺถิฯ ยสฺมา ปเนตฺถ ปณฺณตฺติวชฺชสฺส ปณฺณตฺติชานนจิเตฺตน สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว, วตฺถุชานนจิเตฺตน สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ สิยา กุสลํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากตํ, ตสฺมา ''ตสฺส สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมวา''ติ น วุจฺจตีติ ''เสสํ ปณฺณตฺติวชฺช''นฺติ วุตฺตํฯ อธิมาเน วีติกฺกมาภาวา, สุปินเนฺต อโพฺพหาริกตฺตา สุปินเนฺต วิชฺชมานาปิ วีติกฺกมเฉยา อโพฺพหาริกภาเวนาติ วุตฺตํ โหติฯ อิทํ ปน วจนํ ทฬฺหีกมฺมสิถิลกรณปฺปโยชนตฺตา จ วุตฺตํ, เตน ยํ วุตฺตํ พาหิรนิทานกถาธิกาเร ''ทฬฺหีกมฺมสิถิลกรณปฺปโยชนาติ เยภุยฺยตาย วุตฺต''นฺติอาทิ, ตํ สุวุตฺตเมวาติ เวทิตพฺพํฯ

มกฺกฏีวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วชฺชิปุตฺตกวตฺถุวณฺณนา

๔๓-๔. วชฺชีสุ ชนปเทสุ วสนฺตา **วชฺชิโน** นาม, เตสํ ปุตฺตาฯ **ยาวทตฺถ**นฺติ ยาวตา อโตฺถ อธิปฺปาโยติ วุตฺตํ โหติ, ตตฺถ ยํ วุตฺตํ ''สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํอนาวิกตฺวา''ติ, ตํ กามํ สิกฺขาปจฺจกฺขาเน, ตเทกเฎฺฐ จ ทุพฺพลฺยาวิกรเณ ปณฺณเตฺต สติ ยุชฺชติ, น อณฺณถาฯ ตถาปิ อิทานิ ปณฺณเปตพฺพํ อุปาทาย วุตฺตํ, กถญฺหิ นาม ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู อติเรกจีวรํ ธาเรสฺสนฺติ (ปารา. ๔๕๙), อาฬวกา ภิกฺขู กุฏิโย การาเปนฺติ อปฺปมาณิกาโย (ปารา. ๓๔๒), ภิกฺขุนิโย เทฺว วสฺสานิ ฉสุ ธเมฺมสุ อสิกฺขิตสิกฺขํ สิกฺขมานํ วุฎฺฐาเปนฺติ (ปาจิ. ๑๐๗๗), สเงฺฆน อสมฺมตํ วุฎฺฐาเปนฺตีติอาทิ (ปาจิ. ๑๐๘๔) วิย ทฎฺฐพฺพํฯ น หิ ตโต ปุเพฺพ อธิฎฺฐานํ วิกปฺปนํ วา อนุญฺญาตํฯ ยทภาวา อติเรกจีวรนฺติ วเทยฺย, ปมาณํ วา น ปณฺณตฺตํ, ยทภาวา อปฺปมาณิกาโยติ วเทยฺย, เอวํสมฺปทมิทํ ทฎฺฐพฺพํฯ ''อุลฺลุมฺปตุ มํ, ภเนฺต, สโงฺฆ อนุกมฺปํ อุปาทายา''ติ (มหาว. ๗๑, ๑๒๖) อุปสมฺปทํ ยาจิตฺวา อุปสมฺปเนฺนน อุปสมฺปนฺนสมนนฺตรเมว ''อุปสมฺปเนฺนน ภิกฺขุนา เมถุโน ธโมฺม น ปฎิเสวิตโพฺพ, อสกฺยปุตฺติโย''ติ (มหาว. ๑๒๙) จ ปณฺณเตฺตน อสฺสมณาทิภาวํ อุปคนฺตุกาเมน นนุ ปฐมํ อชฺฌุปคตา สิกฺขา ปจฺจกฺขาตพฺพา, ตตฺถ ทุพฺพลฺยํ วา อาวิกาตพฺพํ สิยา, เต ปน ''สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวิํสู''ติ อนุปณฺณตฺติยา โอกาสกรณตฺถํ วา ตํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ''โส อาคโต น อุปสมฺปาเทตโพฺพ''ติ กิญฺจาปิ เอเตฺถว วุตฺตํ, ตถาปิ อิตเรสุปิ ปาราชิเกสุ ยถาสมฺภวํ เวทิตพฺพํฯ น หิ สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา โย ปาราชิกวตฺถุํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ

อาทิยติ, มนุสฺสวิคฺคหํ วา ชีวิตา โวโรเปติ, ปฏิวิชานนฺตสฺส อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ วา อุลฺลปติ, โส อาคโต น อุปสมฺปาเทตพฺโพฯ อนุปญฺญตฺติ หิ ทฬฺหีกมฺมสิถิลกมฺมกรณปฺปโยชนาฯ สา หิ ยสฺส ปาราชิกํ โหติ อญฺญา วา อาปตฺติ, ตสฺส นิยมทสฺสนปฺปโยชนาติลกฺขณานุปญฺญตฺติกตฺตาฯ เอวญฺหิ อเนฺต อวตฺวา อาทิมฺหิ วุตฺตา ''คามา วา อรญฺญา วา''ติ (ปารา. ๙๑) อนุปญฺญตฺติ วิยฯ ปริปุเณฺณ ปเนตสฺมิํ สิกฺขาปเท –

> ''นิทานา มาติกาเภโท, วิภโงฺค ตํนิยามโก;
> ตโต อาปตฺติยา เภโท, อนาปตฺติ ตทญฺญถา''ติฯ –

อยํ นโย เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ สุทินฺนวตฺถุ มกฺกฏิวตฺถุ วชฺชิปุตฺตกวตฺถุ จาติ ติปฺปเภทํ วตฺถุ อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส นิทานํ นาม, ตโต นิทานา ''โย ปน, ภิกฺขุ, ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน…เป.… อสํวาโส''ติ อิมิสฺสา มาติกาย เภโท ชาโตฯ ตตฺถ หิ ''อนฺตมโส ติรจฺฉานคตายา''ติ อิตฺถิลิงฺควจเนน ''สจฺจํ, อาวุโส, ภควตา สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, ตญฺจ โข อิตฺถิยา โน ปุริเส โน ปณฺฑเก โน อุภโตพฺยญฺชนเก จา''ติ มกฺกฏิปาราชิโก วิย อโญฺญปิ เลสํ โอเฑฺฑตุํ สกฺกติ, ตสฺมา ตาทิสสฺส อเลโสกาสสฺส ทสฺสนตฺถํ อิทํ วุจฺจติฯ มกฺกฏิวตฺถุสงฺขาตา นิทานา ''อนฺตมโส ติรจฺฉานคตายปี''ติ มาติกาวจนเภโท น อิตฺถิยา เอว เมถุนสิทฺธิทสฺสนโต กโต, ตสฺมา **วิภโงฺค ตํนิยามโก** ตสฺสา มาติกาย อธิเปฺปตตฺถนิยามโก วิภโงฺคฯ **วิภเงฺค** หิ ''ติโสฺส อิตฺถิโยฯ ตโย อุภโตพฺยญฺชนกาฯ ตโย ปณฺฑกาฯ ตโย ปุริสาฯ มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มเคฺค…เป.… ติรจฺฉานคตปุริสสฺส เทฺว มเคฺค''ติอาทินา (ปารา. ๕๖) นเยน สพฺพเลโสกาสํ ปิทหิตฺวา นิยโม กโตฯ

เอตฺถาห – ยทิ เอวํ สาธารณสิกฺขาปทวเสน วา ลิงฺคปริวตฺตนวเสน วา น เกวลํ ภิกฺขูนํ, ภิกฺขุนีนมฺปิ ''สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน''ติ วิภเงฺค วตฺตพฺพํ สิยาฯ ตทวจเนน ภิกฺขุนี ปุริสลิงฺคปาตุภาเวน ภิกฺขุภาเว ฐิตา เอวํ วเทยฺย ''นาหํ อุปสมฺปทกาเล ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺนา, ตสฺมา น อปฺปจฺจกฺขาตสิกฺขาปิ เมถุนธเมฺมน ปาราชิกา โหมี''ติ? วุจฺจเต – ตถา น วตฺตพฺพํ อนิฏฺฐปฺปสงฺคโตฯ ภิกฺขุนีนมฺปิ ''สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน''ติ วุเตฺต ภิกฺขุนีนมฺปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ อตฺถีติ อาปชฺชติ, ตญฺจานิฏฺฐํฯ อิทํ อปรํ อนิฏฺฐปฺปสโงฺคติ ''สพฺพสิกฺขาปทานิ สาธารณาเนว, นาสาธารณานี''ติฯ อปิจายํ ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺนวาติ ทสฺสนตฺถํ ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตํเยว อุปชฺฌ''นฺติอาทิ (ปารา. ๖๙) วุตฺตํ, อปิจ โย ตถา เลสํ โอเฑฺฑตฺวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวโนฺต วชฺชิปุตฺตกา วิย ปาราชิโก โหติฯ เต หิ ''ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน''ติ วจนาภาเว สติ ''อาปตฺติํ ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อาปนฺนา ปาราชิก''นฺติ วุตฺตา ภควตาฯ เอตฺถ ปน ''ภิกฺขเว''ติ วุตฺตตฺตา เกจิ ภิกฺขุลิเงฺค ฐิตา, ''อิทานิ เจปิ มยํ, ภเนฺต อานนฺท, ลเภยฺยาม ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ลเภยฺยาม อุปสมฺปท''นฺติ วุตฺตตฺตา เกจิ วิพฺภนฺตาติ เวทิตพฺพาฯ **ตโต อาปตฺติยา เภโท**ติ ตโต วิภงฺคโต ''อกฺขายิเต สรีเร ปาราชิกํ, เยภุเยฺยน ขายิเต ถุลฺลจฺจย''นฺติอาทิ อาปตฺติยา เภโท โหติฯ **อนาปตฺติ ตทญฺญถา**ติ ตโต เอว วิภงฺคโต เยนากาเรน อาปตฺติ วุตฺตา, ตโต อเญฺญนากาเรน อนาปตฺติเภโทว โหติฯ ''สาทิยติ อาปตฺติ ปาราชิกสฺส, น สาทิยติ อนาปตฺตี''ติ หิ วิภเงฺค อสติ น ปญฺญายติฯ เอตฺตาวตา สมาสโต คาถาโตฺถ วุโตฺต โหติฯ เอตฺถ จ ปน –

> ''นิทานมาติกาเภโท, วิภงฺคสฺส ปโยชนํ;
> อนาปตฺติปกาโร จ, ปฐโม นิปฺปโยชโน''ติฯ –

อิมํ นยํ ทเสฺสตฺวาว สพฺพสิกฺขาปทานํ อโตฺถ ปกาสิตโพฺพฯ กถํ? ภควตา ปน เยนากาเรน ยํ สิกฺขาปทํ ปญฺญาปิตํ, ตสฺส อาการสฺส สมตฺถํ วา อสมตฺถํ วาติ ทุวิธํ นิทานํ, อยํ **นิทานเภโท**ฯ มาติกาปิ นิทานาเปกฺขา นิทานานเปกฺขาติ ทุวิธาฯ ตตฺถ จตฺตฺถปาราชิกาทิสิกฺขาปทานิ นิทานาเปกฺขานิฯ น หิ วคฺคุมุทาตีริยา ภิกฺขู สยเมว อตฺตโน อตฺตโน อสนฺตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ มุสาวาทลกฺขณํ ปาเปตฺวา ภาสึสุฯ อญฺญมญฺญสฺส หิ เต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส คิหีนํ วณฺณํ ภาสึสุ, น จ ตาวตา ปาราชิกวตฺถุ โหติฯ ตตฺถ เตน เลเสน ภควา ตํ วตฺถุํ นิทานํ กตฺวา ปาราชิกํ ปญฺญเปสิ, เตน วุตฺตํ ''นิทานาเปกฺข''นฺติฯ อิมินา นเยน นิทานาเปกฺขานิ ญตฺวา ตพฺพิปรีตานิ สิกฺขาปทานิ นิทานานเปกฺขานีติ เวทิตพฺพานิ, อยํ **มาติกาเภโท**ฯ

นานปฺปการโต มูลาปตฺติปฺปโหนกวตฺถุปโยคจิตฺตนิยามทสฺสนวเสน มาติกาย วิภชนภาวทีปนตฺถํ เตสํ อปฺปโหนกตาย วา ตทญฺญตรเวกลฺลตาย วา วีติกฺกเม สติ อาปตฺติเภททสฺสนตฺถํ, อสติ อนาปตฺติทสฺสนตฺถญฺจาติ สพฺพตฺถ ตโย อตฺถวเส ปฏิจฺจ มาติกาย วิภชนํ วิภโงฺค อารภียตีติ เวทิตโพฺพฯ เอตฺถ ปน ''ภิกฺขโกติ ภิกฺขุ, ภิกฺขาจริยํ อชฺฌุปคโตติ ภิกฺขุ, ภินฺนปฏธโรติ ภิกฺขู''ติ เกวลํ พฺยญฺชนตฺถทีปนวเสน ปวโตฺต วา, ''สมญฺญาย ภิกฺขู''ติ ภิกฺขุภาวสมฺภวํ อนเปกฺขิตฺวาปิ เกวลํ ภิกฺขุ นาม ปวตฺติฏฺฐานทีปนวเสน ปวโตฺต วา, ''เอหิ ภิกฺขูติ ภิกฺขุ, สรณคมเนหิ อุปสมฺปโนฺนติ ภิกฺขุ, ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน อุปสมฺปโนฺนติ ภิกฺขู''ติ อุปสมฺปทานฺตเรนาปิ ภิกฺขุภาวสิทฺธิทีปนวเสน ปวโตฺต วา, ''ภโทฺร ภิกฺขุ, สาโร ภิกฺขุ, เสโกฺข ภิกฺขุ, อเสโกฺข ภิกฺขู''ติ ภิกฺขุกรเณหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคตภิกฺขุทีปนวเสน ปวโตฺต วา วิภโงฺค อชฺฌุเปกฺขิโต สพฺพสามญฺญปทตฺตา, ตถา อญฺญภาคิยสิกฺขาปทาทีสุ สทฺวารวเสน, อธิกรณทสฺสนาทิวเสน ปวโตฺต จ อชฺฌุเปกฺขิโต อิตรตฺถ ตทภาวโตติ เวทิตโพฺพฯ

ตตฺถ ติโสฺส อิตฺถิโยติอาทิ วตฺถุนิยมทสฺสนวเสน ปวโตฺต, มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มเคฺค เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺตสฺส อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติอาทิ ปโยคนิยมทสฺสนวเสน ปวโตฺต, ภิกฺขุสฺส เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐิเตติอาทิ จิตฺตนิยมทสฺสนวเสน ปวโตฺต, สาทิยติ อาปตฺติ ปาราชิกสฺส, น สาทิยติ อนาปตฺตีติอาทิ วตฺถุปโยคนิยเม สติ จิตฺตนิยมภาวาภาววเสน อาปตฺตานาปตฺติทสฺสนตฺถํ ปวโตฺต, มตํ เยภุเยฺยน ขายิตํ อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสาติอาทิ วตฺถุสฺส อปฺปโหนกตาย วีติกฺกเม อาปตฺติเภททสฺสนตฺถํ ปวโตฺต, น สาทิยติ อนาปตฺตีติ จิตฺตนิยมเวกเลฺลน วีติกฺกมาภาวา อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ ปวโตฺตติฯ เอวํ อิตเรสุปิ สิกฺขาปเทสุ ยถาสมฺภวนโย อยนฺติ ปโยชโน วิภโงฺคฯ

อนาปตฺติวาโร ปน มูลาปตฺติโต, ตทเญฺญกเทสโต, สพฺพาปตฺติโต จ อนาปตฺติทีปนวเสน ติวิโธฯ ตตฺถ โย ปฐโม, โส วิภโงฺค วิย ตโย อตฺถวเส ปฏิจฺจ ปวโตฺตฯ กตเม ตโย? มาติกาปทานํ สาตฺถกนิรตฺถกานํ ตทญฺญถา อุทฺธรณานุทฺธรณวเสน สปฺปโยชนนิปฺปโยชนภาวทีปนตฺถํ, ตทญฺญถา ปฏิปตฺติกฺกมทสฺสนตฺถํ, อาปตฺติปฺปโหนกฏฺฐาเนปิ วิสฺสชฺชนตฺถญฺจาติฯ กถํ? **เอฬกโลมสิกฺขาปเท** ''ภิกฺขุโน ปเนว อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺนสฺส เอฬกโลมานิ อุปฺปเชฺชยฺยุํ, อากงฺขมาเนน ภิกฺขุนา ปฏิคฺคเหตพฺพานี''ติ (ปารา. ๕๗๒) เอตานิ เกวลํ วตฺถุมตฺตทีปนปทานีติ นิรตฺถกานิ นาม, เตสํ อนาปตฺติฯ ''อทฺธานมคฺคํ อปฺปฏิปนฺนสฺส อุปฺปเนฺน เอฬกโลเม อนาปตฺติ, อากงฺขมาเนน ปฏิคฺคหิเต''ติอาทินา นเยน ตทญฺญถา อนุทฺธรเณน นิปฺปโยชนภาโว ทีปิโต โหติ, ยทิทํ **มาติกายํ** ''เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยา''ติ, อิทํ สาตฺถกํฯ ตสฺส สปฺปโยชนภาวทีปนตฺถํ ''อนาปตฺติ อชานนฺตสฺส อสาทิยนฺตสฺสา''ติ วุตฺตํฯ ยสฺมา ชานนสาทิยนภาเวน อาปตฺติ, อเสวนฺตสฺส อนาปตฺติ, ตสฺมา วุตฺตํ **มาติกายํ** ''โย ปน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย, ปาราชิโก โหติ อสํวาโส''ติ อธิปฺปาโยฯ ''ปรปริคฺคหิตํ ปรปริคฺคหิตสญฺญิตา ครุ

ปริกฺขาโร เถยฺยจิตฺตํ อวหรณ’’นฺติ วุตฺตานํ ปญฺจนฺนมฺปิ องฺคานํ ปาริปูริยา เปตติรจฺฉานคต ปริคฺคหิเต อาปตฺติปฺปโหนกฎฺฐาเนปิ วิสฺสชฺชนตฺถํ ‘‘อนาปตฺติ เปตปริคฺคหิเต’’ติอาทิ (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยปาราชิกวณฺณนา) วุตฺตํฯ อนาปตฺติ อิมํ ชาน, อิมํ เทหิ, อิมํ อาหร, อิมินา อ โตฺถ, อิมํ กปฺปิยํ กโรหีติ ภณตีติอาทิ ปน ตทญฺญถา ปฏิปตฺติกฺกมทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ เวทิ ตพฺพํฯ เอตฺตาวตา ‘‘นิทานมาติกาเภโท’’ติอาทินา วุตฺตคาถาย อโตฺถ ปกาสิโต โหติฯ

เอตฺถ ปฐมปญฺญตฺติ ตาว ปฐมโพธึ อติกฺกมิตฺวา ปญฺญตฺตตฺตา, อายสฺมโต สุทินฺนสฺส อฏฺฐวสฺสิกกาเล ปญฺญตฺตตฺตา จ รตฺตญฺญุมหตฺตํ ปตฺตกาเล ปญฺญตฺตาฯ ทุติยอนุปญฺญตฺติ พาหุสจฺจมหตฺตํ ปตฺตกาเล อุปฺปนฺนาฯ โส หายสฺมา มกฺกฎิปาราชิโก ยถา มาตุคามปฏิสํยุ เตฺตสุ สิกฺขาปเทสุ ติรจฺฉานคติตฺถี อนธิเปฺปตา, ตถา อิธาปีติ สญฺญาย ‘‘สจฺจํ, อาวุโส, ภควตา สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, ตญฺจ โข มนุสฺสิตฺถิยา, โน ติรจฺฉานคติตฺถิยา’’ติ อาหฯ ตติยา นุปญฺญตฺติ ลาภคฺคมหตฺตํ ปตฺตกาเล อุปฺปนฺนาฯ เต หิ วชฺชิปุตฺตกา ลาภคฺคมหตฺตํ ปตฺตา หุตฺวา ยาวทตฺถํ ภุญฺชิตฺวา นฺหายิตฺวา วรสยเนสุ สยิตฺวา ตติยานุปญฺญตฺติยา วตฺถุํ อุปฺปาเท สุํ, เต จ เวปุลฺลมหตฺตํ ปเตฺต สเงฺฆ อุปฺปนฺนา, สยญฺจ เวปุลฺลมหตฺตํ ปตฺตาติ ‘‘เวปุลฺลมหตฺต เมฺปตฺถ ลพฺภตี’’ติ วุตฺตํฯ อิทํ ปฐมปาราชิกสิกฺขาปทํ ติวิธมฺปิ วตฺถุํ อุปาทาย จตุพฺพิธมฺปิ ตํ กาลํ ปตฺวา ปญฺญตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ตตฺถ **โย ปนา**ติ อนวเสสปริยาทานปทํฯ ***ภิกฺขู***ติ ตสฺส อติปฺปสงฺคนิยมปทํฯ ***ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน***ติ ตสฺส วิเสสนวจนํฯ น หิ สโพฺพปิ ภิกฺขุนามโก ยา ภควตา ยาย กายจิ อุปสมฺปทาย อุปสมฺปนฺนภิกฺขูนํ เหฎฺฐิมปริเจฺฉเทน สิกฺขิตพฺพสิกฺขา วิหิตา, ‘‘เอตฺถ สห ชีวนฺตี’’ติ โย จ อาชีโว วุโตฺต, ตํ อุภยํ สมาปโนฺนว โหติฯ กทา ปน สมาปโนฺน อโหสิ? ยาย กายจิ อุปสมฺปทาย อุปสมฺปนฺนสมนนฺตรเมว ตทุภยํ ชานโนฺตปิ อชานโนฺตปิ ตทชฺฌุปคตตฺตา สมาปโนฺน นาม โหติฯ **สห ชีวนฺตี**ติ ยาว สิกฺขํ น ปจฺจกฺขาติ, ปาราชิกภาวญฺจ น ปาปุณาติ, ยํ ปน วุตฺตํ **อนฺธกฎฺฐกถายํ** ‘‘สิกฺขํ ปริปูเรโนฺต สิกฺขาสมาปโนฺน สาชีวํ อวีติกฺกมโนฺต สาชีว สมาปโนฺน โหตี’’ติ, ตํ อุกฺกฎฺฐปริเจฺฉทวเสน วุตฺตํฯ น หิ สิกฺขํ อปริปูเรโนฺต กามวิตกฺกาทิพ หุโล วา เอกจฺจํ สาวเสสํ สาชีวํ วีติกฺกมโนฺต วา สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน นาม น โหติฯ อุกฺกฎฺฐปริเจฺฉเทน ปน จตุกฺกํ ลพฺภติ อตฺถิ ภิกฺขุ สิกฺขาสมาปโนฺน สีลานิ ปจฺจเวกฺขโนฺต น สาชีวสมาปโนฺน อจิตฺตกํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมโนฺต, อตฺถิ น สิกฺขาสมาปโนฺน กามวิตกฺกาทิพหุโล สาชีวสมาปโนฺน นิราปตฺติโก, อตฺถิ น สิกฺขาสมาปโนฺน น จ สาชีวสมาปโนฺน อนวเสสํ อาปตฺตึ อาปโนฺน, อตฺถิ สิกฺขาสมาปโนฺน จ สาชีวสมาปโนฺน จ สิกฺขํ ปริปูเรโนฺต สาชีวญฺจ อวีติกฺกมโนฺต, อยเมว จตุโตฺถ ภิกฺขุ อุกฺกโฎฺฐ อิธ อธิเปฺปโต สิยาฯ น หิ ภควา อนุกฺกฎฺฐํ วตฺตุํ ยุโตฺตติ เจ? น, ‘‘ตตฺร ยายํ อธิสีลสิกฺขา, อยํ อิมสฺมึ อเตฺถ อธิเปฺปตา สิกฺขา’’ติวจนวิโรธโตฯ อุกฺกฎฺฐคฺคหณาธิปฺปาเย สติ ‘‘สิกฺขาติ ติโสฺส สิกฺขา’’ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ สิกฺขตฺตยสมาปโนฺน หิ สพฺพุกฺกโฎฺฐติฯ

‘‘เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยา’’ติ ปรโต วจนํ อเปกฺขิตฺวา อธิสีลสิกฺขาว วุตฺตาติ เจ? น, ตสฺสาปิ อภพฺพตฺตาฯ น หิ อธิสีลสิกฺขํ ปริปูเรโนฺต สาชีวญฺจ อวีติกฺกมโนฺต เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุํ ภโพฺพ, ตํ สิกฺขํ อปริปูเรโนฺต สาชีวญฺจ วีติกฺกมโนฺต เอว หิ ปฏิเสเวยฺยาติ อธิปฺปาโย, ตสฺมา เอวเมตฺถ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ยสฺมา สิกฺขาปทสงฺขาโต สาชีโว อธิสีลสิกฺขเมว สงฺคณฺหาติ, เนตรํ อธิจิตฺตสิกฺขํ อธิปญฺญาสิกฺขํ วา, ตสฺมา ‘‘ตตฺร ยายํ อธิสีลสิกฺขา, อยํ อิมสฺมึ อเตฺถ อธิเปฺปตา สิกฺขา’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา อธิสีลสิกฺขาย สงฺคาหโก สาชีโว สิกฺขาสาชีโวติ วุโตฺตฯ อิติ สาชีววิเสสนตฺถํ สิกฺขาคฺคหณํ กตํฯ ตทตฺถทีปนตฺถเมว **วิภเงฺค** สิกฺขํ อปรามสิตฺวา ‘‘ตสฺมึ

สิกฺขติ, เตน วุจฺจติ สาชีวสมาปนฺโน''ติ วุตฺตํ , เตน เอกเมวิทํ อตฺถปทนฺติ ทีปิตํ โหติฯ ตญฺจ อุปสมฺปทูปคมนนฺตรโต ปฏฺฐาย สิกฺขนาธิการตฺตา ''สิกฺขตี''ติ จ ''สมาปนฺโน''ติ จ วุจฺจติฯ โย เอวํ ''สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน''ติ สงฺขฺยํ คโต, ตาทิสํ ปจฺจยํ ปฏิจฺจ อปรภาเค สาชีวสงฺขาตเมว สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย, ตสฺมิํเยว จ ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยาติ อยมโตฺถ ยุชฺชติฯ กินฺตุ อฏฺฐกถานโย ปฏิกฺขิโตฺต โหติฯ โส จ น ปฏิเกฺขปารโหติ เตน ตทนุสาเรน ภวิตพฺพํฯ

อธิปฺปาโย ปเนตฺถ ปริเยสิตโพฺพ, โส ทานิ วุจฺจติ – สเพฺพสุปิ สิกฺขาปเทสุ อิทเมว ภิกฺขุลกฺขณํ สาธารณํ, ยทิทํ ''ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน''ติฯ ขีณาสโวปิ สาวโก อาปตฺติํ อาปชฺชติ อจิตฺตกํ, ตถา เสโกฺขฯ ปุถุชฺชโน ปน สจิตฺตกมฺปิ, ตสฺมา เสกฺขาเสกฺขปุถุชฺชนภิกฺขูนํ สามญฺญมิทํ ภิกฺขุลกฺขณนฺติ กตฺวา เกวลํ สิกฺขาสมาปนฺโน, เกวลํ สาชีวสมาปนฺโน จ อุภยสมาปนฺโน จาติ สรูเปกเทเสกเสสนเยน ''สิกฺขาสาชีวสมอาปนฺโน''เตฺวว สมฺปิเณฺฑตฺวา อุกฺกฏฺฐคฺคหเณน อนุกฺกฏฺฐานํ คหณสิทฺธิโต อฏฺฐกถายํ อุกฺกโฏฺฐว วุโตฺตฯ ตเมว สมฺปาเทตุํ ''ตสฺมิํ สิกฺขติ, เตน วุจฺจติ สาชีวสมาปนฺโน''ติ เอตฺถ สิกฺขาปทสฺส อวจเน ปริหารํ วตฺวา ยสฺมา ปน โส อสิกฺขมฺปิ สมาปนฺโน, ตสฺมา สิกฺขาสมาปนฺโนติปิ อตฺถโต เวทิตโพฺพติ จ วตฺวา ''ยํ สิกฺขํ สมาปนฺโน ตํ อปฺปจฺจกฺขาย ยญฺจ สาชีวํ สมาปนฺโน ตตฺถ ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา''ติ วุตฺตนฺติ อยมฏฺฐกถายํ อธิปฺปาโย เวทิตโพฺพฯ เอตสฺมิํ ปน อธิปฺปาเย อธิสีลสิกฺขาย เอว คหณํ สพฺพตฺถิกตฺตา, สีลาธิการโต จ วินยสฺสาติ เวทิตพฺพํฯ ยถา จ สิกฺขาปทํ สมาทิยโนฺต สีลํ สมาทิยตีติ วุจฺจติ, เอวํ สิกฺขาปทํ ปจฺจกฺขโนฺต สีลสงฺขาตํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาตีติ วตฺตุํ ยุชฺชติ, ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตํ ''ยํ สิกฺขํ สมาปนฺโน, ตํ อปฺปจฺจกฺขายา''ติฯ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย ปฏิเสวิตเมถุนสฺส อุปสมฺปทํ อนุชานโนฺต น สมูหนติ นามฯ น หิ โส ภิกฺขุ หุตฺวา ปฏิเสวิ, ''โย ปน ภิกฺขู''ติ จ ปญฺญตฺตํฯ เอตฺตาวตา สมาสโต ''สิกฺขาสาชีวสมาโนฺน''ติ เอตฺถ วตฺตพฺพํ วุตฺตํฯ

กิํ อิมินา วิเสสวจเนน ปโยชนํ, นนุ ''โย ปน ภิกฺขุ สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา…เป.… อสํวาโส''ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพนฺติ เจ ? น วตฺตพฺพํ อนิฏฺฐปฺปสงฺคโตฯ โย ปน สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน เถยฺยสํวาสาทิโก เกวเลน สมญฺญามเตฺตน, ปฏิญฺญามเตฺตน วา ภิกฺขุ, ตสฺสาปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ อตฺถิฯ สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย จ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺตสฺส ปาราชิกาปตฺติฯ โย วา ปจฺฉา ปาราชิกํ อาปตฺติํ อาปชฺชิตฺวา น สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน ตสฺส จ, โย วา ปกฺขปณฺฑกตฺตา ปณฺฑกภาวูปคมเนน น สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน ตสฺส จ ตทุภยํ อตฺถีติ อาปชฺชติฯ ''ปณฺฑกภาวปเกฺข จ ปกฺขปณฺฑโก อุปสมฺปทาย น วตฺถู''ติ วุตฺตํ, ตสฺมา อิตรสฺมิํ ปเกฺข วตฺถูติ สิทฺธํ, ตสฺมิํ ปเกฺข อุปสมฺปโนฺน ปณฺฑกภาวปเกฺข ปณฺฑกตฺตา น สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน, โส ปริจฺจชิตพฺพสิกฺขาย อภาเวน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย มุเขน ปรสฺส องฺคชาตคฺคหณาทโย เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย, ตสฺส กุโต ปาราชิกาปตฺตีติ อธิปฺปาโยฯ อยํ นโย อปณฺฑกปกฺขํ อลภมานเสฺสว ปรโต ยุชฺชติ, ลภนฺตสฺส ปน อรูปสตฺตานํ กุสลานํ สมาปตฺติกฺขเณ ภวงฺควิเจฺฉเท สติปิ อมรณํ วิย ปณฺฑกภาวปเกฺขปิ ภิกฺขุภาโว อตฺถิฯ สํวาสํ วา สาทิยนฺตสฺส น เถยฺยสํวาสกภาโว อตฺถิ อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺนสฺส วิยฯ น จ สหเสยฺยาทิกํ ชเนติฯ คณปูรโก ปน น โหติ อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปโนฺน วิย, น โส สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน, อิตรสฺมิํ ปน ปเกฺข โหติ, อยํ อิมสฺส ตโต วิเสโสฯ กิมยํ สเหตุโก, อุทาหุ อเหตุโกติ? น อเหตุโกฯ ยโต อุปสมฺปทา ตสฺส อปณฺฑกปเกฺข อนุญฺญาตา สเหตุกปฏิสนฺธิกตฺตาฯ ปณฺฑกภาวปเกฺขปิ กิสฺส นานุญฺญาตาติ เจ? ปณฺฑกภูตตฺตา โอปกฺกมิกปณฺฑกสฺส วิยฯ

อปิจ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺนติ อิมินา ตสฺส สิกฺขาสมาทานํ ทีเปตฺวา ตํ สมาทินฺนสิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ตตฺถ จ ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวาติ วตฺตุํ ยุชฺชติ, น อญฺญถาติ อิมินา การเณน ยถา วุตฺตานิฏฺฐปฺปสงฺคโต “โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขายา”ติ อาทิ วุตฺตํฯ ยถา เจตฺถ, ตถา “โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา คามา วา อรญฺญา วา อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิเยยฺย (ปารา. ๘๙), สุคตจีวรปฺปมาณํ จีวรํ การาเปยฺย อติเรกํ วา, เฉทนกํ ปาจิตฺติย”นฺติอาทินา (ปาจิ. ๕๔๘) นเยน สพฺพตฺถ โยเชตพฺพํ ฯ **อนฺตมโส ติรจฺฉานคตายปี**ติ มนุสฺสิตฺถึ อุปาทาย วุตฺตํฯ น หิ “ปเคว ปณฺฑเก ปุริเส วา”ติ วตฺตุํ ยุชฺชติฯ เสสํ ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตนยเมวฯ

อยํ ปฐมปาราชิกสฺส มาติกาย ตาว วินิจฺฉโยฯ

จตุพฺพิธวินยกถาวณฺณนา

๔๕. **นีหริตฺวา**ติ เอตฺถ สาสนโต นีหริตฺวาติ อโตฺถฯ “ปญฺจหุปาลิ, อเงฺคหิ สมนฺนาคเตน ภิกฺขุนา นานุยุญฺชิตพฺพํฯ กตเมหิ ปญฺจหิ? สุตฺตํ น ชานาติ, สุตฺตานุโลมํ น ชานาตี”ติ (ปริ. ๔๔๒) เอวมาทิโต หิ ปริยตฺติสาสนโต สุตฺตํ, สุตฺตานุโลมญฺจ นีหริตฺวา ปกาเสสุํฯ “อนาปตฺติ เอวํ อมฺหากํ อาจริยานํ อุคฺคโห ปริปุจฺฉาติ ภณตี”ติ เอวมาทิโต ปริยตฺติสาสนโต อาจริยวาทํ นีหริตฺวา ปกาเสสุํฯ **ภารุกจฺฉกวตฺถุสฺมิํ** “อายสฺมา อุปาลิ เอวมาห – อนาปตฺติ, อาวุโส, สุปินเนฺตนา”ติ (ปารา. ๗๘) เอวมาทิโต ปริยตฺติสาสนโต เอว อตฺตโนมติํ นีหริตฺวา ปกาเสสุํฯ ตาย หิ อตฺตโนมติยา เถโร เอตทคฺคฏฺฐานํ ลภิฯ อปิ จ วุตฺตเมฺหตํ ภควตา “อนุปสมฺปเนฺนน ปญฺญเตฺตน วา อปญฺญเตฺตน วา วุจฺจมาโน…เป.… อนาทริยํ กโรติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา”ติ (ปาจิ. ๓๔๓)ฯ ตตฺถ หิ ปญฺญตฺตํ นาม สุตฺตํฯ เสสตฺตยํ อปญฺญตฺตํ นามฯ เตนายํ “จตุพฺพิธญฺหิ วินยํ, มหาเถรา”ติ คาถา สุวุตฺตาฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ นาคเสนเตฺถเรนฯ **อาหจฺจปเทนา**ติ อฏฺฐ วณฺณฏฺฐานานิ อาหจฺจ วุเตฺตน ปทนิกาเยนาติ อโตฺถ, อุทาหเฏน กเณฺฐกฺกเนฺตน ปทสมูเหนาติ อธิปฺปาโยฯ **รเสนา**ติ ตสฺส อาหจฺจภาสิตสฺส รเสน, ตโต อุทฺธเฏน วินิจฺฉเยนาติ อโตฺถฯ สุตฺตจฺฉายา วิย หิ สุตฺตานุโลมํฯ อาจริยวาโท **“อาจริยวํโส”**ติ วุโตฺต **ปาฬิยํ** วุตฺตานํ อาจริยานํ ปรมฺปราย อาภโตว ปมาณนฺติ ทสฺสนตฺถํฯ **อธิปฺปาโย**ติ การโณปปตฺติสิโทฺธ อุหาโปหนยปฺปวโตฺต ปจฺจกฺขาทิปมาณปติรูปโกฯ **อธิปฺปาโย**ติ เอตฺถ “อตฺตโนมตี”ติ เกจิ อตฺถํ วทนฺติฯ

ปริวารฏฺฐกถายํ , อิธ จ กิญฺจาปิ “สุตฺตานุโลมํ นาม จตฺตาโร มหาปเทสา”ติ วุตฺตํ, อถ โข มหาปเทสนยสิทฺธํ ปฏิกฺขิตฺตาปฏิกฺขิตฺตํ อนุญฺญาตานนุญฺญาตํ กปฺปิยากปฺปิยนฺติ อตฺถโต วุตฺตํ โหติฯ ตตฺถ ยสฺมา ฐานํ โอกาโส ปเทโสติ การณเววจนานิ “อฏฺฐานเมตํ, อานนฺท, อนวกาโส”ติอาทิ (ปารา. ๔๓) สาสนโต, “นิคฺคหฏฺฐาน”นฺติ จ “อสนฺทิฏฺฐิฏฺฐาน”นฺติ จ “อสนฺทิฏฺฐิ จ ปน ปเทโส”ติ จ โลกโต, ตสฺมา **มหาปเทสา**ติ มหาการณานีติ อโตฺถฯ การณํ นาม ญาปโก เหตุ อิธาธิเปฺปตํฯ มหนฺตภาโว ปน เตสํ มหาวิสยตฺตา มหาภูตานํ วิยฯ เต ทุวิธา วินยมหาปเทสา สุตฺตนฺติกมหาปเทสา จาติฯ ตตฺถ วินยมหาปเทสา วินเย ปโยคํ คจฺฉนฺติ, อิตเร อุภยตฺถาปิ, เตเนว **ปริวาเร** อนุโยควเตฺต “ธมฺมํ น ชานาติ, ธมฺมานุโลมํ น ชานาตี”ติ (ปริ. ๔๔๒) วุตฺตํฯ ตตฺถ **ธมฺม**นฺติ ฐเปตฺวา วินยปิฏกํ อวเสสปิฏกทฺวยํฯ **ธมฺมานุโลม**นฺติ สุตฺตนฺติเก จตฺตาโร มหาปเทเสฯ ตตฺถ โย ธมฺมํ ธมฺมานุโลมเญฺจว ชานาติ, น วินยํ วินยานุโลมญฺจ, โส “ธมฺมํ รกฺขามี”ติ วินยํ อุพฺพินยํ กโรติ, อิตโร “วินยํ รกฺขามี”ติ ธมฺมํ อุทฺธมฺมํ กโรติ, อุภยํ ชานโนฺต อุภยมฺปิ สมฺปาเทติฯ

ตตฺริทํ มุขมตฺตํ – ตตฺถ ปฐโม ‘‘โส เจ ปเวสนํ สาทิยติ, ปวิฏฺฐํ, ฐิตํ, อุทฺธรณํ สาทิยติ อาปตฺติ, น สาทิยติ อนาปตฺตี’’ติ เอตฺถ วิปฺปฏิปชฺชติฯ โส หายสฺมา สุขเวทนียสฺส อุปาทินฺนโผฏฺฐพฺพสฺส, กายินฺทฺริยสฺส จ สมาโยเค สติ ปฏิวิชานโนฺต กายิกสุขเวทนุปฺปตฺติมเตฺตน สาทิยติ นามาติ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ตสฺส อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ อเสวนาธิปฺปายสฺสปิ อาปตฺติปฺปสงฺคํ กโรติ, ตถา ยสฺส สนฺถตตฺตา วา โยนิโทสวเสน วา ทุกฺขา อสาตา เวทนา, วาโตปหฏคตฺตตาย วา เนว กายิกเวทนา, ตสฺส ชานโต อชานโตปิ ‘‘อนาปตฺติ อสาทิยนฺตสฺสา’’ติ (ปารา. ๗๖) สุตฺตนฺตํ ทเสฺสตฺวา เสวนาธิปฺปายสฺสาปิ อนาปตฺติปฺปสงฺคํ กโรติ, ตถา ยทิ โมจนราเคน อุปกฺกมโต มุเตฺต สงฺฆาทิเสโส, ปเคว เมถุนราเคนาติ ทุกฺกฏฏฺฐานํ คเหตฺวา สงฺฆาทิเสสฏฺฐานํ กโรติ, เอวํ วินยํ อุพฺพินยํ กโรติ นามฯ อิตโร ‘‘อนาปตฺติ อชานนฺตสฺสาติ วุตฺตตฺตา ชานโต ชานเนเนว สุขเวทนา โหตุ วา มา วา สาทิยนา โหตี’’ติ วตฺวา อเสวนาธิปฺปายสฺสปิ ชานโต อนาปตฺติฏฺฐาเน อาปตฺตึ กโรติ, อนวชฺชํ สาวชฺชํ กโรตีติ เอวํ ธมฺมํ อุทฺธมฺมํ กโรติฯ อุภยํ ปน ชานโนฺต ‘‘ภิกฺขุสฺส เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐิเตติ (ปารา. ๕๗) วจนโต เสวนจิตฺตเมเวตฺถ ปมาณํ, ตสฺส ภาเวน อาปตฺติ ปาราชิกสฺส, อภาเวน อนาปตฺตี’’ติ วตฺวา อุภยมฺปิ รกฺขติ สมฺปาเทติฯ อิมินา นเยน สพฺพสิกฺขาปเทสุ ยถาสมฺภวํ สปฺปโยชนา กาตพฺพาฯ

สงฺคีตึ อาโรเปตฺวา ฐปิตปาฬิโต วินิมุตฺตํ กตฺวา ฐปิตตฺตา **ปาฬิวินิมุตฺตา** อตฺถโต, นยโต, อนุโลมโต จ ปาฬิ**โอกฺกนฺตวินิจฺฉยปฺปวตฺตา** อนุปวิฏฺฐวินิจฺฉยวเสน ปวตฺตาติ อโตฺถฯ ‘‘น สมูหนิสฺสตี’’ติ ชานโนฺตปิ ภควา เกวลํ ‘‘เตสํ มตํ ปจฺฉิมา ชนตา มม วจนํ วิย ปมาณํ กโรตู’’ติ ทสฺสนตฺถญฺจ ปรินิพฺพานกาเล เอวมาห ‘‘อากงฺขมาโน, อานนฺท, สโงฺฆ มมจฺจเยน ขุทฺทานุขุทฺทกานิ สิกฺขาปทานิ สมูหนตู’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๑๖), เตเนตํ สิทฺธํ ‘‘ปญฺญตฺตมฺปิ เจ สิกฺขาปทํ สมูหนิตุํ ยสฺส สงฺฆสฺส อนุญฺญาตํ ภควตา, ตสฺส ปญฺญตฺตานุโลมํ อติเรกตฺถทีปนํ, ปเควานุญฺญาตํ ภควตา’’ติฯ กิญฺจ ภิโยฺย อูนาติริตฺตสิกฺขาปเทสุ อาจริยกุเลสุ วิวาโท อญฺญมญฺญํ น กาตโพฺพติ ทสฺสนตฺถญฺจฯ กสฺมา สโงฺฆ น สมูหนีติ? อญฺญมญฺญํ วิวาทปฺปสงฺคทสฺสนโตฯ ภควตา จ ‘‘สเพฺพเหว สมเคฺคหิ สโมฺมทมาเนหิ อวิวทมาเนหิ สิกฺขิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ จ เอกเจฺจ เถรา เอวมาหํสูติ จ อญฺญวาททสฺสนโต วิวทมาเนหิ สิกฺขิตพฺพํ ชาตํ, ตทภาวตฺตมฺปิ ญตฺติทุติยกมฺมวาจํ สาเวตฺวา อวิวทมาเนเหว สิกฺขิตพฺพํ อกาสิฯ

อปิจาติ อตฺตโน มติยา ปากฏกรณตฺถํ อารโมฺภฯ ตตฺถ ‘‘สุตฺตนฺตาภิธมฺมวินยฏฺฐกถาสู’’ติ วจนโต ปิฏกตฺตยสฺสปิ สาธารณา เอสา กถาติ เวทิตพฺพา, ‘‘อถ ปนายํ กปฺปิย’’นฺติอาทิวินยเสฺสวฯ **การกสงฺฆสทิส**นฺติ สงฺคีติการกสงฺฆสทิสํฯ ‘‘สุตฺตาทิจตุกฺกํ อปฺปจฺจกฺขาย เตน อวิรุทฺธสฺส กมฺมสฺส การกสงฺฆสทิส’’นฺติ **ธมฺมสิริเตฺถรสฺส คณฺฐิปเท** วุตฺตํ, ตํ อยุตฺตํ, ‘‘สุตฺตเมว พลวตรํฯ สุตฺตญฺหิ อปฺปฏิวตฺติยํ การกสงฺฆสทิส’’นฺติ เอเตหิ ปเทหิ อยุตฺตตฺตาฯ **ปากติเก** ปน **คณฺฐิปเท** ‘‘ตมตฺถํ วินิจฺฉินิตฺวา ตสฺส การกสงฺฆสทิส’’นฺติ วุตฺตํฯ **ปรวาที**ติ อมฺหากํ สมยวิชานนโก อญฺญนิกายิโกติ วุตฺตํฯ **ปรวาที สุตฺตานุโลม**นฺติ กถํ? ‘‘อญฺญตฺร อุทกทนฺตโปนา’’ติ (ปาจิ. ๒๖๖) สุตฺตํ สกวาทิสฺส, ตทนุโลมโต นาฬิเกรผลสฺส อุทกมฺปิ อุทกเมว โหตีติ ปรวาที จฯ

> ‘‘นาฬิเกรสฺส ยํ โตยํ, ปุราณํ ปิตฺตพนฺธนํ;
> ตเมว ตรุณํ โตยํ, ปิตฺตฆํ พลพนฺธน’’นฺติฯ –

เอวํ ปรวาทินา วุตฺเต สกวาที ธญฺญผลสฺส คติกตฺตา, อาหารตฺถสฺส จ ผรณโต ‘‘ยาวกาลิกเมว ต’’นฺติ วทนฺโต ปฏิกฺขิปติฯ **ปโร อาจริยวาท**นฺติ ‘‘สุงฺกํ ปริหรตีติ เอตฺถ อุปจารํ โอกฺกมิตฺวา กิญฺจาปิ ปริหรติ, อวหาโร เอวา’’ติ อฏฺฐกถาวจนโต ‘‘ตถา กโรโนฺต ปาราชิกมาปชฺชตี’’ติ ปรวาทินา วุตฺเต สกวาที ‘‘สุงฺกํ ปริหรติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ สุตฺตํ ตเตฺถว อาคตมหาอฏฺฐกถาวจเนน สทฺธิํ ทเสฺสตฺวา ปฏิเสเธติ, ตถา กโรนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวาติฯ **ปโร อตฺตโนมตี**ติ เอตฺถ ‘‘ปุเรภตฺตํ ปรสนฺตกํ อวหราติ ปุเรภตฺตเมว หริสฺสามีติ วายมนฺตสฺส ปจฺฉาภตฺตํ โหติ, ปุเรภตฺตปโยโคว โส, ตสฺมา มูลฏฺฐ น มุจฺจตีติ ตุมฺหากํ เถรวาทตฺตา มูลฏฺฐสฺส ปาราชิกเมวา’’ติ ปรวาทินา วุตฺเต สกวาที ‘‘ตํ สเงฺกตํ ปุเร วา ปจฺฉา วา ตํ ภณฺฑํ อวหรติ, มูลฏฺฐสฺส อนาปตฺตี’’ติ (ปารา. ๑๑๙) สุตฺตํ ทเสฺสตฺวา ปฏิกฺขิปติฯ

ปโร สุตฺตนฺติ ‘‘อนิยตเหตุธโมฺม สมฺมตฺตนิยตเหตุธมฺมสฺส อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย’’ติ สุตฺตํ ปฏฺฐาเน ลิขิตํ ทเสฺสตฺวา ‘‘อริยมคฺคสฺส น นิพฺพานเมวารมฺมณ’’นฺติ ปรวาทินา วุตฺเต สกวาที ‘‘อารมฺมณตฺติกาทิสุตฺตานุโลเม น โอตรตี’’ติ ปฏิกฺขิปติฯ สุตฺตานุโลเม โอตรนฺตํเยว หิ สุตฺตํ นาม, เนตรํฯ เตน วุตฺตํ ปาฬิอาคตํ ปญฺญายตีติ เอตฺตเกนปิ สิเทฺธ **ติโสฺส สงฺคีติโย อารุฬฺหปาฬิอาคตํ ปญฺญายตี**’’ติอาทิฯ ตาทิสญฺหิ ปมาทเลขนฺติ อาจริโยฯ ‘‘อปฺปมาโท อมตํ ปทํ, ปมาโท มจฺจุโน ปท’’นฺติ (ธ. ป. ๒๑; เนตฺติ. ๒๖) วจนโต ทินฺนโภชเน ภุญฺชิตฺวา ปริสฺสยานิ ปริวชฺชิตฺวา สติํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา วิหรโนฺต นิโจฺจ โหตีติฯ เอวรูปสฺส อตฺถสฺส วเสน อารุฬฺหมฺปิ สุตฺตํ น คเหตพฺพํ, เตน วุตฺตํ โน เจ ตถา ปญฺญายตีติ สิเทฺธปิ **‘‘โน เจ ตถา ปญฺญายติ, น โอตรติ น สเมตี**’’ติฯ **‘‘พาหิรกสุตฺตํ วา**’’ติ วุตฺตตฺตา อตฺตโน สุตฺตมฺปิ อเตฺถน อสเมนฺตํ น คเหตพฺพํฯ **ปโร อาจริยวาท**นฺติอาทีสุ ทฺวีสุ นเยสุ ปมาทเลขวเสน ตตฺถ ตตฺถ อาคตฏฺฐกถาวจนํ เถรวาเทหิ สทฺธิํ โยเชตฺวา เวทิตพฺพํฯ

อถ ปนายํ อาจริยวาทํฯ **ปโร สุตฺต**นฺติ ปรวาทินา ‘‘มูลพีชํ นาม หลิทฺทิ สิงฺคิเวรํ วจา…เป.… พีเช พีชสญฺญี ฉินฺทติ วา เฉทาเปติ วา ภินฺทติ วา…เป.… อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสาติ (ปาจิ. ๙๑) ตุมฺหากํ ปาฬฺตฺตา หลิทฺทิคณฺฐิํ ฉินฺทนฺตสฺส ปาจิตฺติย’’นฺติ วุตฺเต สกวาที ‘‘ยานิ วา ปนญฺญานิ อตฺถิ มูเล สญฺชายนฺตี’’ติอาทิํ ทเสฺสตฺวา ตสฺส อฏฺฐกถาสงฺขาเตน อาจริยวาเทน ปฏิกฺขิปติฯ น หิ คณฺฐิมฺหิ คณฺฐิ ชายตีติฯ **ปโร สุตฺตานุโลม**นฺติ ปรวาทินา ‘‘อนาปตฺติ เอวํ อมฺหากํ อาจริยานํ อุคฺคโหติ วจนสฺสานุโลมโต ‘อมฺหากํ โปราณภิกฺขู เอกปาสาเท คพฺภํ ถเกตฺวา อนุปสมฺปเนฺนน สยิตุํ วฏฺฏตีติ ตถา กตฺวา อาคตา, ตสฺมา อมฺหากํ วฏฺฏตี’ติ ตุเมฺหสุ เอว เอกเจฺจสุ วทเนฺตสุ ตุมฺหากํ น กิญฺจิ วตฺตุํ สกฺกา’’ติ วุเตฺต สกวาที ‘‘สุตฺตํ สุตฺตานุโลมญฺจ อุคฺคหิตกานํเยว อาจริยานํ อุคฺคโห ปมาณ’’นฺติอาทิอฏฺฐกถาวจนํ ทเสฺสตฺวา ปฏิเสเธติฯ **ปโร อตฺตโนมติ**นฺติ ‘‘ทฺวารํ วิวริตฺวา อนาปุจฺฉา สยิเตสุ เก มุจฺจนฺตี’’ติ เอตฺถ ปน เทฺวปิ ชนา มุจฺจนฺติ โย จ ยกฺขคหิตโก, โย จ พนฺธิตฺวา นิปชฺชาปิโตติ ตุมฺหากํ เถรวาทตฺตา อเญฺญ สเพฺพปิ ยถา ตถา วา นิปนฺนาทโยปิ มุจฺจนฺตีติ ปฏิเสเธติฯ

อถ ปนายํ อตฺตโนมติํฯ **ปโร สุตฺต**นฺติ ‘‘อาปตฺติํ อาปชฺชนฺตี’’ติ ปรวาทินา วุเตฺต สกวาที ‘‘ทิวา กิลนฺตรูโป มเญฺจ นิสิโนฺน ปาเท ภูมิโต อโมเจตฺวาว นิทฺทาวเสน นิปชฺชติ, ตสฺส อนาปตฺตี’’ติอาทิอฏฺฐกถาวจนํ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๗๗) ทเสฺสตฺวา เอกภเงฺคน นิปนฺนาทโยปิ มุจฺจนฺตีติ ปฏิเสเธติฯ **อถายํ อตฺตโนมติํ**ฯ **ปโร สุตฺตานุโลม**นฺติ ‘‘โทมนสฺสํ ปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ เสวิตพฺพมฺปิ อเสวิตพฺพมฺปีติอาทิวจเนหิ (ที. นิ. ๒.๓๖๐) สํสนฺทนโต สทารโปเส โทโส ตุมฺหากํ นตฺถิ, เตน วุตฺตํ ‘ปุตฺตทารสฺส สงฺคโห’’’ติ (ขุ. ปา. ๕.๖; สุ. นิ. ๒๖๕) ปรวาทินา วุเตฺต กิญฺจาปิ สกวาที พหุสฺสุโต น โหติ, อถ โข ราคสหิเตเนว อกุสเลน

ภวิตพฺพนฺติ ปฏิกฺขิปติฯ เสเสสุปิ อิมินา นเยน อญฺญถาปิ อนุรูปโต โยเชตพฺพํฯ อิทํ สพฺพํ อุปติสฺสเตฺถราทโย อาหุฯ ธมฺมสิริเตฺถโร ปน ‘‘เอตฺถ ปโรติ วุโตฺต อญฺญนิกายิโก, โส ปน อตฺตโน สุตฺตาทีนิเยว อาหรติฯ ตานิ สกวาที อตฺตโน สุตฺตาทิมฺหิ โอตาเรตฺวา สเจ สเมติ คณฺหาติ, โน เจ ปฏิกฺขิปตี’’ติ วทติฯ

จตุพฺพิธวินยกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

สิกฺขาปทวิภเงฺค ปน กิญฺจาปิ **โย ปนา**ติ อนวเสสปริยาทานปทํ, ตถาปิ **ภิกฺขู**ติ อิมินา ปรปเทน สมานาธิกรณตฺตา ตทนุรูปาเนวสฺส วิภงฺคปทานิ วุตฺตานิฯ ภิกฺขุนิพฺพจนปทานิ ตีณิ กิญฺจาปิ สภิกฺขุภาวสฺส, อภิกฺขุภาวสฺส จาติ ยสฺส กสฺสจิ ปพฺพชิตสฺส สาธารณานิ, ตถาปิ ‘‘อสุโทฺธ โหติ ปุคฺคโล อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺน, ตเญฺจ สุทฺธทิฏฺฐิ สมาโน อโนกาสํ การาเปตฺวา จาวนาธิปฺปาโย วเทติ, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสเสน ทุกฺกฏสฺสา’’ติ เอวมาทิสุตฺตํ นิพฺพจนตฺถยุโตฺตว ปุคฺคโล ‘‘อาปตฺติ สงฺฆาทิเสเสน ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (ปารา. ๓๘๙) เอตฺถ วตฺถุ, น อิตโร คิหิภูโตติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ สพฺพสฺสปิ วินยปิฏกสฺส สาธารณํ ภิกฺขุลกฺขณํ วตฺถุญฺหิ ภควา อารภิฯ โย ปน สุโทฺธ เอว สมาโน เกนจิ การเณน คิหิลิเงฺค ฐิโต, โส อตฺตโน สภิกฺขุภาวตฺตา เอว วตฺถุ โหติ, อสุโทฺธปิ ภิกฺขุลิเงฺค ฐิตตฺตาติ อยมโตฺถ ทสฺสิโต โหติฯ อสุโทฺธปิ ญาตเกหิ, ปจฺจตฺถิเกหิ วา ราชภยาทิการเณน วา กาสาเวสุ สอุสฺสาโหว อปนีตกาสาโว วตฺถุ เอว ปุน กาสาวคฺคหเณน เถยฺยสํวาสกภาวานุปคมนโต, ภิกฺขุนิพฺพจนเตฺถ อนิกฺขิตฺตธุรตฺตาติ วุตฺตํ โหติฯ โย ปน ลิงฺคเตฺถนโก ภิกฺขุนิพฺพจนตฺถํ สยเญฺจ อชฺฌุปคโต, สํวาสํ เถเนโนฺต, ตเญฺจ สุทฺธทิฏฺฐิ สมาโน อโนกาสํ การาเปตฺวา จาวนาธิปฺปาโย วเทติ, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสเสน ทุกฺกฏสฺสาติ อยมฺปิ อโตฺถ ทสฺสิโต โหติฯ

‘‘สมญฺญาย ภิกฺขุ ปฏิญฺญาย ภิกฺขู’’ติ วจนทฺวยํ ยถาวุตฺตตฺถเญฺจ อตฺถํ อุปพฺรูเหติ, อนฺตรา อุปฺปนฺนาย นิยตาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา อุปจฺฉินฺนกุสลมูโล เกวลาย สมญฺญาย, ปฏิญฺญาย จ ‘‘ภิกฺขู’’ติ วุจฺจติ, น ปรมตฺถโตติ อิมํ อติเรกตฺถํ ทีเปติฯ กึ วุตฺตํ โหติ? ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, อญฺญํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุปสฺสามิ, ยํ เอวํ มหาสาวชฺชํ ยถยิทํ, ภิกฺขเว, มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิปรมานิ, ภิกฺขเว, มหาวชฺชานี’’ติ อาหจฺจภาสิตํ สงฺคีติตฺตยารุฬฺหํ สุตฺตํ, **อฏฺฐกถาย**มฺปิสฺส ‘‘มิจฺฉาทิฏฺฐิปรมา เอเตสนฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐิปรมานี’’ติ (อ. นิ. ๑.๓๑๐) วุตฺตํฯ ปญฺจ อานนฺตริยกมฺมานิ มหาสาวชฺชานิ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ ปน มหาสาวชฺชตราติ อธิปฺปาโยติฯ กสฺมา? เตสญฺหิ ปริเจฺฉโท อตฺถิ, สพฺพพลวมฺปิ กปฺปฏฺฐิติกเมว โหติ, นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิยา ปน ปริเจฺฉโท นตฺถิ, ตาย สมนฺนาคตสฺส ภวโต วุฏฺฐานํ นตฺถิ, ตสฺมา ‘‘อิมสฺส ภิกฺขุกรณา กุสลา ธมฺมา สํวิชฺชนฺตี’’ติ วา ‘‘สุโทฺธวาย’’นฺติ วา น สกฺกา วตฺตุํฯ ‘‘ทิฏฺฐิวิปตฺติปจฺจยา เทฺว อาปตฺติโย อาปชฺชตี’’ติ วุตฺตตฺตา น สกฺกา ‘‘อสุโทฺธ’’ติ วา ‘‘อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺน’’ติ วา วตฺตุํฯ เอส หิ อุภโตปิ ปเกฺข น ภชติ, เตน วุตฺตํ ‘‘สมญฺญาย, ปฏิญฺญาย จ ภิกฺขุ, น ปรมตฺถโต’’ติฯ

กิมตฺถํ ปเนวํ มหาสาวชฺชาย นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิยา ปาราชิกํ ภควา น ปญฺญเปสีติ? ทุพฺพิชานตฺตาฯ ปกติยาเปสา ทิฏฺฐิ นาม ‘‘สมฺมา’’ติ วา ‘‘มิจฺฉา’’ติ วา ทุวิเญฺญยฺยา, ปเคว ‘‘นิยตา’’ติ วา ‘‘อนิยตา’’ติ วาติฯ ตตฺถ ปาราชิกาปตฺติยา ปญฺญตฺตาย ภิกฺขู อญฺญมญฺญํ อสมทิฏฺฐิกํ ปาราชิกํ มญฺญมานา อุโปสถาทีนิ อกตฺวา อจิเรเนว สาสนํ วินาเสยฺยุํ, สยเญฺจ อปุญฺญํ ปสเวยฺยุํ สุเทฺธสุปิ ภิกฺขูสุ วิปฺปฏิปตฺติยา ปฏิปชฺชเนนฯ ตสฺมา อุปายกุสลตาย ปาราชิกํ อปญฺญาเปตฺวา ตสฺส อุเกฺขปนียกมฺมํ, สมฺมาวตฺตเญฺจ ปญฺญาเปตฺวา ตํ สเงฺฆน อสโมฺภคํ,

อสํวาสญฺจ อกาสิฯ ภควา หิ ตสฺส เจ เอสา ทิฏฺฐิ อนิยตา, สมฺมาวตฺตํ ปูเรตฺวา โอสารณํ ลภิตฺวา ปกตโตฺต ภเวยฺยฯ นิยตา เจ, อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ โส นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิโก สมฺมาวตฺตํ ปูเรตฺวา โอสารณํ ลภิตฺวา ปกตโตฺต ภเวยฺยฯ เกวลํ ''สมณฺญายภิกฺขุ ปฏิญฺญายภิกฺขู''ติ นามมตฺตธารโก หุตฺวา ปรํ มรณา อริโฏฺฐ วิย สํสารขาณุโกว ภวิสฺสตีติ อิมํ นยํ อทฺทสฯ

อฏฺฐสุ อุปสมฺปทาสุ ติโสฺสเวตฺถ วุตฺตา, น อิตรา ปาฏิปุคฺคลตฺตา, ภิกฺขูนํ อสนฺตกตฺตา จฯ ตตฺถ หิ โอวาทปฏิคฺคหณปญฺหพฺยากรณูปสมฺปทา ทฺวินฺนํ เถรานํ เอว, เสสา ติโสฺส ภิกฺขุนีนํ สนฺตกาติ อิธ นาธิเปฺปตา, ติสฺสนฺนมฺปิ อุปสมฺปทานํ มชฺฌ ''ภโทฺร ภิกฺขู''ติอาทีนิ จตฺตาริ ปทานิ วุตฺตานิ ติสฺสนฺนํ สาธารณตฺตาฯ เอหิภิกฺขุภาเวน วา สรณคมนญตฺติจตุเตฺถน วา อุปสมฺปโนฺน หิ ภโทฺร จ สาโร จ เสโกฺข จ อเสโกฺข จ โหติ, อุปสมฺปทวจนํ ปน เนสํ สาวกภาวทีปนตฺถํฯ อิเม เอว หิ อาปตฺตึ อาปชฺชนฺติ, น สมฺมาสมฺพุทฺธา, ปเจฺจกพุทฺธา จฯ

อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโตติ เอตฺถ จ อาปตฺตึ อาปชฺชิตุํ ภพฺพา ญตฺติจตุเตฺถเนว กเมฺมน อุปสมฺปนฺนาฯ น หิ อเญฺญ เอหิภิกฺขุสรณคมนโอวาทปฏิคฺคหณปญฺหพฺยากรณาหิ อุปสมฺปนฺนา อาปตฺตึ อาปชฺชิตุํ ภพฺพา, เตเนเต ปฏิกฺขิปิตฺวา ''อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต ภิกฺขู''ติ อนฺติโมว วุโตฺตติ กิร **ธมฺมสิริเตฺถโร,** ตํ อยุตฺตํฯ ''เทฺว ปุคฺคลา อภพฺพา อาปตฺตึ อาปชฺชิตุํ พุทฺธา จ ปเจฺจกพุทฺธา จา''ติ (ปริ. ๓๒๒) เอตฺตกเมว วุตฺตนฺติฯ อญฺญถา เอหิภิกฺขุอาทโยปิ วตฺตพฺพา สิยุํฯ กิญฺจ ภิโยฺย ''เทฺว ปุคฺคลา ภพฺพา อาปตฺตึ อาปชฺชิตุํ ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จา''ติ สามเญฺญน วุตฺตตฺตา จ, อปิจ อาปตฺติภยฏฺฐานทสฺสนโต จฯ กถํ? อายสฺมา สาริปุโตฺต อาวสถปิณฺฑํ กุกฺกุจฺจายโนฺต น ปฏิคฺคเหสิ, จีวรวิปฺปวาสภยา จ สพฺพํ ติจีวรํ คเหตฺวา นทิํ ตรโนฺต มนํ วุโฬฺห อโหสิ มหากสฺสโปฯ กิญฺจ สรณคมนูปสมฺปทาย อุปสมฺปเนฺน อารพฺภ สทฺธิวิหาริกวตฺตาทีนิ อสมฺมาวตฺตนฺตานํ เนสํ ทุกฺกฏานิ จ ปญฺญตฺตานิ ทิสฺสนฺติ, ตสฺมา ทุพฺพิจาริตเมตํฯ **อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต ภิกฺขู**ติ ปฏิกฺขิตฺตาย สรณคมนูปสมฺปทาย อนุญฺญาตปฺปสงฺคภยาติ **อุปติสฺสเตฺถโร,** อาปตฺติยา ภพฺพตํ สนฺธาย ตสฺมิมฺปิ วุเตฺต ปุเพฺพ ปฏิกฺขิตฺตาปิ สา ปุน เอวํ วทเนฺตน อนุญฺญาตาติ ภิกฺขูนํ มิจฺฉาคาโห วา วิมติ วา อุปฺปชฺชติ , ตสฺมา น วุตฺตาติ วุตฺตํ โหติ, ตํ ''ภิกฺขุนี นาม อุภโตสเงฺฆ อุปสมฺปนฺนา''ติ (ปาจิ. ๑๖๑) อิมินา สเมติฯ อิทญฺหิ สากิยาทีนํ อนุญฺญาตอุปสมฺปทาย อนุปฺปพนฺธภยา วุตฺตํฯ

อยํ ปเนตฺถ อมฺหากํ ขนฺติ – ภิกฺขุ-ปทนิเทฺทสตฺตา ยตฺตกานิ เตน ปเทน สงฺคหํ คจฺฉนฺติ, เย จ วินยปิฏเก ตตฺถ ตตฺถ สนฺทิสฺสนฺติ สยํ อาปตฺตาปชฺชนเฏฺฐน วา ทุฏฺฐุลฺลาโรจนปฏิจฺฉาทนาทีสุ ปเรสํ อาปตฺติกรณเฏฺฐน วา, เต สเพฺพปิ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ยทิทํ ตสฺส ภิกฺขุ-ปทสฺส วิเสสนตฺถํ วุตฺตํ ปรปทํ ''สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน''ติ, ตสฺส วเสน อิทํ วุตฺตํ ''อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต ภิกฺขู''ติฯ โส เอว หิ กมฺมวาจานนฺตรเมว สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน โหติ ตโต ปฏฺฐาย สอุเทฺทสสิกฺขาปทานํ อุปฺปตฺติทสฺสนโต, ตเสฺสว จ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ ทิสฺสติ, เนตรสฺสฯ ตเสฺสว จ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ สมฺภวติ ''อุลฺลุมฺปตุ มํ, ภเนฺต, สโงฺฆ อนุกมฺปํ อุปาทายา''ติ (มหาว. ๗๑, ๑๒๖) วตฺวา สมาทินฺนตฺตา, ตเสฺสว จ อุปสมฺปนฺนสมนนฺตรเมว อกรณียนิสฺสยาจิกฺขนทสฺสนโต, วินยํ ปาติโมกฺขํ อุเทฺทสํ ปจฺจกฺขามีติอาทิสิกฺขาปจฺจกฺขานลกฺขณปาริปูริโต จาติ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ อุปาทาย โส เอว อิธาธิเปฺปโตติ วุตฺตํ โหติฯ

ยสฺมา ปนสฺส สิกฺขาปจฺจกฺขานํ สพฺพถา ยุชฺชติ, ตสฺมา ''สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย ตํ ตํ วตฺถุํ วีติกฺกมนฺตสฺส ตโต ตโต อาปตฺติโต อนาปตฺติ, อิตรสฺส อาปตฺตี''ติ วตฺตุํ ยุชฺชติ, ตสฺมา ''ยตฺถ ยตฺถ สาวชฺชปญฺญตฺติ, อนวชฺชปญฺญตฺติ วา, อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต ภิกฺขูติ วุจฺจติ, ตตฺถ

ตตฺถ ตทชฺฌาจารเตฺถนายเมว ญตฺติจตุตฺเถน อุปสมฺปนฺโน อธิเปฺปโต นามา’’ติ วตฺตุํ ยุชฺชตี ติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ สเนฺต ยํ วุตฺตํ ‘‘ยาย กายจิ อุปสมฺปทาย อยํ อิมสฺมิํ ‘เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตฺวา ปาราชิโก โหตี’ติ อเตฺถ ภิกฺขูติ อธิเปฺปโต’’ติ, ตมฺปิ น วตฺตพฺพเมวฯ กถํ โหติ? วิโรธโทโสปิ ปริหโต โหติฯ กถํ? สเจ ญตฺติจตุตฺเถน อุปสมฺปนฺโน เอว อิธาธิเปฺปโต ‘‘ภิกฺขู’’ติ จ ‘‘อุปสมฺปโนฺน’’ติ จ, เตน น อุปสมฺปโนฺน อนุปสมฺปโนฺน นามาติ กตฺวา ญตฺติจตุตฺถกมฺมโต อญฺญถา อุปสมฺปนฺนา นาม มหากสฺสปเตฺถราทโย อิตเรสํ อนุปสมฺปนฺนฏฺฐาเน ฐตฺวา สหเสยฺยปทโสธมฺมาปตฺติํ ชเนยฺยุํ, โอมสนาทิกาเล จ ทุกฺกฏเมว ชเนยฺยุนฺติ เอวมาทิโก วิโรธโทโส ปริหโต โหตีติ สพฺพํ อาจริโย วทติฯ **มงฺคุรจฺฉวิ** นาม สาโมฯ

ยสฺมา เต อติมหนฺต ชาติมโท จิตฺตํ ปริยุฏฺฐาติ, ตสฺมา ตุเมฺหหิ มม สาสเน เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ฯ **‘‘สาตสหคตา** ปฐมชฺฌานสุขสหคตา อสุเภ จ อานาปาเน จา’’ติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **อุทฺธุมาตกสญฺญา**ติ อุทฺธุมาตกนิมิเตฺต ปฏิลทฺธปฐมชฺฌานสญฺญาฯ **รูปสญฺญา**ติ ปถวีกสิณาทิรูปาวจรชฺฌานสญฺญาฯ โส ตํ พฺยากาสิ ‘‘อวิภูตา, ภเนฺต, อุทฺธุมาตกสญฺญา อวฑฺฒิตพฺพตฺตา อสุภานํ, วิภูตา, ภเนฺต, รูปสญฺญา วฑฺฒิตพฺพตฺตา กสิณาน’’นฺติฯ ปญฺจอุปสมฺปทกฺกโม **มหาวคฺคา** คหิโตฯ **ญตฺติจตุเตฺถนา**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ญตฺติ สพฺพปฐมํ วุจฺจติ, ติสฺสนฺนํ ปน อนุสฺสาวนานํ อตฺถพฺยญฺชนเภทาภาวโต อตฺถพฺยญฺชนภินฺนา ญตฺติตาสํ จตุตฺถาติ กตฺวา ‘‘ญตฺติจตุตฺถ’’นฺติ วุจฺจติฯ พฺยญฺชนานุรูปเมว อฏฺฐกถาย ‘‘ตีหิ อนุสฺสาวนาหิ เอกาย จ ญตฺติยา’’ติ วุตฺตํ, อตฺถปวตฺติกฺกเมน ปเทน ปน ‘‘เอกาย ญตฺติยา ตีหิ อนุสฺสาวนาหี’’ติ วตฺตพฺพํฯ ยสฺมา ปเนตฺถ ‘‘จตฺตาริมานิ, ภิกฺขเว, กมฺมานิ (มหาว. ๓๘๔), ฉ อิมานิ, ภิกฺขเว, กมฺมานิ อธมฺมกมฺมํ วคฺคกมฺม’’นฺติ (มหาว. ๓๘๗) วจนโต กุปฺปกมฺมมฺปิ กตฺถจิ ‘‘กมฺม’’นฺติ วุจฺจติ ตสฺมา **‘‘อกุเปฺปนา’’**ติ วุตฺตํฯ

ยสฺมา อกุปฺปมฺปิ เอกจฺจํ น ฐานารหํ, เยน อปฺปโตฺต โอสารณํ ‘‘โอสาริโต’’ติ **จเมฺปยฺยกฺขนฺธเก** (มหาว. ๓๙๕ อาทโย) วุจฺจติ, ตสฺมา **‘‘ฐานารเหนา’’**ติ วุตฺตํฯ ยทิ เอวํ ‘‘ฐานารเหนา’’ติ อิทเมว ปทํ วตฺตพฺพํ, น ปุพฺพปทํ อิมินา อกุปฺปสิทฺธิโตติ เจ? ตํ น, อฏฺฐานารเหน อกุเปฺปน อุปสมฺปโนฺน อิมสฺมิํ อเตฺถ อนธิเปฺปโตติ อนิฏฺฐปฺปสงฺคโตฯ ทฺวีหิ ปเนเตหิ เอกโต วุเตฺตหิ อยมโตฺถ ปญฺญายติ ‘‘เกวลํ เตน อกุเปฺปน อุปสมฺปโนฺน อยมฺปิ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต ‘ภิกฺขู’ติ, ฐานารเหน จ อุปสมฺปโนฺน อยมฺปิ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต ‘ภิกฺขู’ติ, กุเปฺปน อุปสมฺปโนฺน นาธิเปฺปโต’’ติฯ เตนายมฺปิ อโตฺถ สาธิโต โหติ ‘‘โย ปน, ภิกฺขุ, ชานํ อูนวีสติวสฺสํ ปุคฺคลํ อุปสมฺปาเทยฺย, โส จ ปุคฺคโล อนุปสมฺปโนฺน’’ติ (ปาจิ. ๔๐๓) วจนโต ยาว น ญายติ, ตาว สมญฺญายภิกฺขุปฏิญฺญายภิกฺขุภาวํ อุปคโตปิ น ปุเพฺพ ทสฺสิต สมญฺญายภิกฺขุปฏิญฺญายภิกฺขุ วิย อเญฺญสํ ภิกฺขูนํ อุปสมฺปนฺนฏฺฐาเน ฐตฺวา โอมสนปาจิตฺติยาทิวตฺถุ โหติ, เกวลํ อนุปสมฺปนฺนฏฺฐาเน ฐตฺวา ‘‘อนุปสมฺปเนฺน อุปสมฺปนฺนสญฺญี ปทโส ธมฺมํ วาเจติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติอาทิ (ปาจิ. ๔๗) อาปตฺติวตฺถุเมว หุตฺวา ติฏฺฐติฯ อกุเปฺปน อุปสมฺปโนฺน ปน ปจฺฉา ปาราชิโกปิ ชาติโต อุปสมฺปนฺนฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ ‘‘ปณฺฑโก, ภิกฺขเว, อนุปสมฺปโนฺน น อุปสมฺปาเทตโพฺพ, อุปสมฺปโนฺน นาเสตโพฺพ’’ติอาทินา (มหาว. ๑๐๙) นเยน วุเตฺตสุ ปน วชฺชนียปุคฺคเลสุ โกจิ ปุคฺคโล ‘‘อุปสมฺปโนฺน’’ติ วุจฺจติ, โนปิ อุปสมฺปนฺนฏฺฐาเน ติฏฺฐติ, โกจิ ติฏฺฐตีติ เวทิตพฺพํฯ

เอตฺถ ปน อตฺถิ กมฺมํ อกุปฺปํ ฐานารหํ, อตฺถิ ฐานารหํ นากุปฺปํ, อตฺถิ อกุปฺปเญฺจว น ฐานารหญฺจ, อตฺถิ นากุปฺปํ น จ ฐานารหนฺติ อิทํ จตุกฺกํ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ ปฐมํ ตาว วุตฺตํ, ตติยจตุตฺถานิ ปากฏานิฯ ทุติยํ ปริยาเยน ภิกฺขุนิสงฺฆโต เอกโตอุปสมฺปนฺนาย ลิงฺคปริวเตฺต สติ

ลพฺภติฯ ตสฺส หิ ปุคฺคลสฺส ปุเพฺพ สิกฺขมานกาเล ลทฺธํ ญตฺติจตุตฺถอุปสมฺปทากมฺมํ กิญฺจาปิ อกุปฺปเญฺจว ฐานารหญฺจ, ปุริสลิเงฺค ปน ปาตุภูเต ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตํเยว อุปชฺฌํ ตเมว อุปสมฺปท’’นฺติ (ปารา. ๖๙) เอตฺถ อปริยาปนฺนตฺตา ตสฺส ปุคฺคลสฺส เกวลํ สามเณรภาวาปตฺติโต กมฺมํ ทานิ กุปฺปํ ชาตนฺติ วุจฺจติฯ ลิงฺคปริวตฺเตน จีวรสฺส อธิฏฺฐานวิชหนํ วิย ตสฺส ปุคฺคลสฺส ภิกฺขุนิสเงฺฆน กตาย อุปสมฺปทาย วิชหนํ โหตีติ เวทิตพฺพํ, อญฺญถา โส ปุคฺคโล อุปสมฺปโนฺน ภิกฺขูติ อาปชฺชติฯ อถ วา ลิงฺคปริวตฺต อสติปิ ตํ เอกโตอุปสมฺปทากมฺมํ กุปฺปติ, ยถาฐาเน น ติฏฺฐติฯ ตสฺมา น ตาว สา ‘‘ภิกฺขุนี’’ติ สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ ยสฺมา อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อาปชฺชิตฺวาปิ อนาปชฺชิตฺวาปิ อุปฺปพฺพชิตุกามตาย คิหิลิงฺคํ สาทิยนฺติยา ปุนปิ อุปสมฺปทา อุภโตสเงฺฆ ลพฺภติ, ตสฺมา เตน ปริยาเยน ‘‘กุปฺปตีติ กุปฺป’’นฺติ วุจฺจติ, ยถาวุตฺตกมฺมโทสาภาวโต ปน ‘‘ฐานารห’’นฺติฯ ภิกฺขุนี ปน คิหิลิงฺคํ สาทิยนฺติกาเล น ปุริสลิงฺคปาตุภาเว สติ ภิกฺขูสุ อุปสมฺปทํ ลพฺภตีติ สาธกํ การณํ น ทิสฺสติ, สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย อุปฺปพฺพชิตา เจ, ลภตีติ เอเก, ตํ ปนายุตฺตํ ภิกฺขุนิยา สิกฺขาปจฺจกฺขนาภาวโตติ อมฺหากํ ขนฺตีติ อาจริโยฯ ‘‘ยถา ‘กตฺตพฺพ’นฺติ วุตฺตํ, ตถา อกเต กุปฺปตีติ กตฺวา กรณํ **สตฺถุสาสน**’’นฺติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ยตฺถ ยตฺถ **‘‘คณฺฐิปเท**’’ติ วุจฺจติ, ตตฺถ ตตฺถ **‘‘ธมฺมสิริเตฺถรสฺส คณฺฐิปเท**’’ติ คเหตพฺพํฯ

สาชีวปทภาชนียวณฺณนา

‘‘มหาโพธิสตฺตา นิยตา’’ติ วุตฺตํ **อนุคณฺฐิปเท**ฯ ยตฺถ **‘‘อนุคณฺฐิปเท**’’ติ, ตตฺถ **‘‘วชิรพุทฺธิเตฺถรสฺสา**’’ติ คเหตพฺพํฯ สาวกโพธิปเจฺจกโพธิสมฺมาสโมฺพธีติ วา ตีสุ โพธีสุ สมฺมาสโมฺพธิยํ สตฺตา โพธิสตฺตา **มหาโพธิสตฺตา** นามฯ ปาติโมกฺขสีลพหุกตฺตา, ภิกฺขุสีลตฺตา, กิเลสปิทหนวเสน วตฺตนโต, อุตฺตเมน ภควตา ปญฺญตฺตตฺตา จ **อธิกํ,** พุทฺธุปฺปาเทเยว ปวตฺตนโต **อุตฺตม**นฺติ อญฺญตรสฺมิํ **คณฺฐิปเท**ฯ กิญฺจาปิ ปเจฺจกพุทฺธาปิ ธมฺมตาวเสน ปาติโมกฺขสํวรสีเลน สมนฺนาคตาว โหนฺติ, ตถาปิ **‘‘พุทฺธุปฺปาเทเยว ปวตฺตตี**’’ติ นิยมิตํ เตน ปริยาเยนาติฯ เตนาห **‘‘น หิ ตํ ปญฺญตฺติํ อุทฺธริตฺวา**’’ติอาทิฯ ปาติโมกฺขสํวรโตปิ จ มคฺคผลสมฺปยุตฺตเมว สีลํ อธิสีลํ, ตํ ปน อิธ อนธิเปฺปตํฯ น หิ ตํ ปาติโมกฺขุเทฺทเสน สงฺคหิตนฺติฯ สมนฺตภทฺรกํ การณวจนํ สพฺพสิกฺขาปทานํ สาธารณลกฺขณตฺตา อิมิสฺสา อนุปญฺญตฺติยา อริยปุคฺคลา จ เอกจฺจํ อาปตฺติํ อาปชฺชนฺตีติ สาธิตเมตํ, ตสฺมา **‘‘น หิ ตํ สมาปโนฺน เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวตี**’’ติ อฏฺฐกถาวจนํ อสมตฺถํ วิย ทิสฺสตีติ? นาสมตฺถํ, สมตฺถเมว ยสฺมิํ ยสฺมิํ สิกฺขาปเท สาสา วิจารณา, ตสฺส ตเสฺสว วเสน อฏฺฐกถาย ปวตฺติโตฯ ตถา หิ **กงฺขาวิตรณิยํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) อุทกุเกฺขปสีมาธิกาเร ‘‘ติมณฺฑลํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา อนฺตรวาสกํ อนุกฺขิปิตฺวา อุตฺตรนฺติยา ภิกฺขุนิยา’’ติ วุตฺตํ **ภิกฺขุนิวิภเงฺค** อาคตตฺตาฯ เอเสว นโย อเญฺญปิ เอวรูเปสุฯ กิมตฺถนฺติ เจ ตํ? ปาฬิกฺกมานุวตฺตเนน ปาฬิกฺกมทสฺสนตฺถํฯ ตตฺริทํ สมาสโต อธิปฺปายทีปนํ – ปทโสธมฺมสิกฺขาปทสฺส ติกปริเจฺฉเท อุปสมฺปเนฺน อุปสมฺปนฺนสญฺญี, อนาปตฺติ, อกฏานุธมฺมสิกฺขาปทวเสน อุปสมฺปเนฺน อุกฺขิตฺตเก สิยา อาปตฺติ, ตถา สหเสยฺยสิกฺขาปเทติ เอวมาทิฯ อโตฺถ ปเนตฺถ ปรโต อาวิ ภวิสฺสติฯ

ยํ วุตฺตํ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ตโตปิ จ มคฺคผลจิตฺตเมว อธิจิตฺตํ, ตํ ปน อิธ อนธิเปฺปต’’นฺติ จ, ‘‘ตโตปิ จ มคฺคผลปญฺญาว อธิปญฺญา, สา ปน อิธ อนธิเปฺปตาฯ น หิ ตํสมาปโนฺน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวตี’’ติฯ ‘‘ตตฺร ยายํ อธิสีลสิกฺขา, อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปตา สิกฺขา’’ติ อิมาย ปาฬิยา วิรุชฺฌติฯ อยญฺหิ ปาฬิ อธิสีลสิกฺขาว อิธ อธิเปฺปตา, น อิตราติ ทีเปติฯ อฏฺฐกถาวจนํ ตาสมฺปิ ติณฺณํ โลกิยานํ อธิเปฺปตตํ ทีเปติฯ อยํ ปเนตฺถ อฏฺฐกถาธิปฺปาโย – ติโสฺสปิ โลกิยา สิกฺขา อิมสฺมิํ ปฐมปาราชิเก สมฺภวนฺติ, กาเลนาปิ อธิจิตฺตปญฺญาลาภี ภิกฺขุ ตถารูปํ

อสปฺปายํ ปจฺจยํ ปฏิจฺจ ตโต ตโต อธิจิตฺตโต, อธิปญฺญาโต จ อาวตฺติตฺวา สีลเภทํ ปาปุเณยฺยาติ ฐานเมตํ วิชฺชติ, น โลกุตฺตรจิตฺตปญฺญาลาภี, อยํ นโย อิตเรสุปิ สเพฺพสุ อทินฺนาทานาทีสุ สจิตฺตเกสุ ลพฺภติ, อจิตฺตเกสุ ปน อิตโรปิฯ ตถาปิ เกวลํ วินยปิฏกสฺส, ปาติโมกฺขสีลสฺส จ สงฺคาหกตฺตา ''สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขายา''ติ อิมสฺมึ อุตฺตรปเท ปจฺจกฺขานารหา อธิสีลสิกฺขาว โลกิยาติ ทสฺสนตฺถํ ปาฬิยํ ''ตตฺร ยายํ อธิสีลสิกฺขา, อยํ อิมสฺมึ อเตฺถ อธิเปฺปตา สิกฺขา''ติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

เอตฺถ **สิกฺขา**ติ กายวจีทุจฺจริตโต วิรตี จ เจตนา จ, อญฺญตฺร เจตนาเยว เวทิตพฺพาฯ **สิกฺขาปทนฺ**ติ สอุเทฺทสสิกฺขาปทํ, เอกจฺจํ อนุเทฺทสสิกฺขาปทญฺจ ลพฺภติฯ **จิตฺตสฺส อธิกรณํ กตฺวา**ติ ตสฺมึ สิกฺขตีติ อธิกรณเตฺถ ภุมฺมนฺติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **ยถาสิกฺขาปทนฺ**ติ ปจฺจเวกฺขณวเสน วุตฺตํฯ สีลปจฺจเวกฺขณาปิ หิ สีลเมว, ตสฺมา สุปฺปฏิจฺฉนฺนาทิจาริเตฺตสุ วิรติวิปฺปยุตฺตเจตนํ ปวเตฺตเนฺตปิ สิกฺขํ ปริปูเรเนฺตเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ ''สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติย''นฺติ (ปาจิ. ๒) วุตฺตมริยาทํ อวีติกฺกมเนฺต ''ตสฺมิญฺจ สิกฺขาปเท สิกฺขตี''ติ วุจฺจติฯ อญฺญตรสฺมึ ปน **คณฺฐิปเท** วุตฺตํ **''สิกฺขา**ติ ตํ สิกฺขาปทํ สิกฺขนภาเวน ปวตฺตจิตฺตุปฺปาโทฯ **สาชีว**นฺติ ปญฺญตฺติฯ ตทตฺถทสฺสนตฺถํ ปุเพฺพ เมถุนสํวรเสฺสตํ อธิวจน''นฺติฯ ยสฺมา สิกฺขาย คุณสมฺมตาย ปุญฺญสมฺมตาย ตนฺติยา อภาวโต โลกสฺส ทุพฺพลฺยาวิกมฺมํ ตตฺถ น สมฺภวติฯ ปตฺถนียา หิ สา, ตสฺมา ''ยญฺจ สาชีวํ สมาปโนฺน, ตตฺถ ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา''ติ วุตฺตํฯ อาณาย หิ ทุพฺพลฺยํ สมฺภวตีติ อายสฺมา อุปติโสฺสฯ

สิกฺขาปจฺจกฺขานกถาวณฺณนา

เอตฺถ ยามีติ อมุกสฺมึ ติตฺถายตเน, ฆราทิมฺหิ วาฯ **ภาววิกปฺปากาเรนา**ติ ''อหํ อสฺส''นฺติ อาคตตฺตา ยํ ยํ ภวิตุกาโม, ตสฺส ตสฺส ภาวสฺส วิกปฺปากาเรน, ภิกฺขุภาวโต อญฺญภาววิกปฺปากาเรนาติ อธิปฺปาโยฯ

๔๖. **หนฺทา**ติ วจสาเยวฯ **คิหิภาวํ ปตฺถยมาโน**ติอาทิปเทหิ จิตฺตนิยมํ ทเสฺสติฯ เอเกเนว จิเตฺตน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนาติฯ

๕๑. **พุทฺธํ ธมฺม**นฺติอาทิปเทหิ เขตฺตนิยมํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ อาทิโต จุทฺทสหิ ปเทหิ สภาวปริจฺจาโค, ปจฺฉิเมหิ อฏฺฐหิ ภาวนฺตราทานญฺจ ทสฺสิตํ โหติฯ **ปจฺจกฺขามิ ธาเรหี**ติ เอเตหิ กาลนิยมํ ทเสฺสติฯ **วทตี**ติ อิมินา ปเทน ปโยคนิยมํ ทเสฺสติฯ **วิญฺญาเปตี**ติ อิมินา วิชานนนิยมํ ทเสฺสติฯ **อุมฺมตฺตโก สิกฺขํ ปจฺจกฺขาติ, อุมฺมตฺตกสฺส สนฺติเก สิกฺขํ ปจฺจกฺขาตี**ติอาทีหิ ปุคฺคลนิยมํ ทเสฺสติฯ **อริยเกน มิลกฺขสฺส สนฺติเก สิกฺขํ ปจฺจกฺขาตี**ติอาทีหิ ปนปุคฺคลาทินิยเมปิ สติ วิชานนนิยมาสมฺภวํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ ''ยาย มิลกฺขภาสาย กาลนิยโมนตฺถิ, ตายปิ ภาสาย กาลนิยมตฺถทีปเน สติ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ รุหตีติ โน มตี''ติ **อาจริโย**ฯ **ทวายา**ติอาทีหิ เขตฺตาทินิยเม สติปิ จิตฺตนิยมาภาเวน น รุหตีติ ทเสฺสติฯ **สาเวตุกาโม น สาเวตี**ติ จิตฺตนิยเมปิ สติ ปโยคนิยมาภาเวน น รุหตีติ ทเสฺสติฯ **อวิญฺญุสฺสสาเวติ, วิญฺญุสฺส น สาเวตี**ติ จิตฺตเขตฺตกาลปโยคปุคฺคลวิชานนนิยเมปิ สติ ยํ ปุคฺคลํ อุทฺทิสฺส สาเวติ, ตเสฺสว สวเน น รุหติ, น อญฺญสฺสาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, เตน วุตฺตํ **อฏฺฐกถายํ** ''ยทิ อยเมว ชานาตูติ เอกํ นิยเมตฺวา อาโรเจติ, ตเญฺจ โส เอว ชานาติ, ปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ อถ โส น ชานาติ…เป…. อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา''ติฯ **สพฺพโส วา ปน น สาเวติ, อปฺปจฺจกฺขา โหติ สิกฺขา**ติ จิตฺตาทินิยเมเนว สิกฺขา ปจฺจกฺขาตา โหติ, น อญฺญถาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เอตฺตาวตา ''สิกฺขา…เป…. ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา''ติ ปทสฺส ปทภาชนํ ตีหิ อา

กาเรหิ ทสฺสิตํ โหติฯ ตตฺถ เทฺว อมิสฺสา, ปจฺฉิโม เอโก มิโสฺสติ เวทิตโพฺพฯ **เตเนว วจีเภเทนา**ติ ตทตฺถทีปนมตฺตํ วจนํ สุตฺวาว เตเนว วจีเภเทน ชานาเปตีติ อโตฺถฯ **จิตฺตสมฺปยุตฺตน**ฺติ ปจฺจกฺขาตุกามตาจิตฺตสมฺปยุตฺตํฯ **สมยญฺญู** นาม ตทธิปฺปายชานนมเตฺตน โหติฯ

๕๓. วณฺณปฏฺฐานํ พุทฺธคุณทีปกํ สุตฺตํฯ อุปาลิคหปตินา วุตฺตา กิร **อุปาลิคาถา**ฯ ปญฺญาณํ สญฺญาณนฺติ อตฺถโต เอกํ, ตสฺมา **โพธิปญฺญาณ**นฺติ โพธิสญฺญาณํ, โพธิพีชนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

ทฺวินฺนมฺปิ นิยเมตฺวาติ เอตฺถ ‘‘ทฺวีสุปิ ชานเนฺตสุ เอว ปจฺจกฺขามีติ อธิปฺปาเยน วุเตฺต เตสุ เอโก เจ ชานาติ, น ปจฺจกฺขาตา โหตี’’ติ อญฺญตรสฺมิมฺปิ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํ, ตํ อฏฺฐกถาย น สเมติฯ ‘‘คิหี โหมี’’ติ วา ‘‘คิหิมฺหี’’ติ วา วุเตฺต กิญฺจาปิ วตฺตมานวจนํ โหติฯ ‘‘ธาเรหี’’ติ อตฺถาภาวา จ ‘‘ธาเรหี’’ติ วุเตฺต จ ปรสฺสุปริ คจฺฉติ, ตสฺมา น โหติฯ **สนฺทิฏฺฐิกํ ธมฺมน**ฺติ สพฺพตฺถ ธมฺมวจนํ วุตฺตํ ยํ สนฺธาย ‘‘สนฺทิฏฺฐิก’’นฺติ วทติ, ตํ ปกาเสตุํฯ อญฺญถา ‘‘วิชิตวิชยํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วุเตฺต จกฺกวตฺติอาทีสุปิ ตปฺปสงฺคโต พุทฺธสโทฺทปิ อวสาเน วตฺตโพฺพ ภเวยฺยฯ อาจริยเววจเนสุ ปน **โย มํ ปพฺพาเชสี**ติอาทิ อุปชฺฌํ อคฺคเหตฺวา, ปรํ วา อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติฯ **โอกลฺลโก**ติ กปณาธิวจนํฯ **โมฬิพโทฺธ**ติ สิขาพโทฺธ, โอมุกฺกมกุโฏ วาฯ **เจลฺลโก** อเถโรฯ **เจฏโก** มชฺฌิโมฯ **โมฬิคโลฺล** มหาสามเณโรฯ มนุสฺสวิคฺคหนาคาทีนํ นาครูปาทีนํ วา สนฺติเก, ภาสาชานนกินฺนราทีนํ วาฯ ‘‘เทวตา นาม มหาปญฺญา’’ติ กิร ปาโฐฯ **ทวายา**ติ สหสาฯ **รวาภเญฺญนา**ติ ขลิตภเญฺญนฯ อกฺขรสมยานญฺหิ นาภิญฺญาตาย วา กรณานํ อวิสทตาย วา โหติ รวาภญฺญํฯ อวิเธยฺยินฺทฺริยตาย **‘‘โปตฺถกรูปสทิสสฺสา’’**ติ วุตฺตํ, **ครุเมธสฺส** มนฺทปญฺญสฺสฯ กิตฺตาวตา ปน ครุเมโธ โหตีติ เจ? สมเย อโกวิทตายฯ

สิกฺขาปจฺจกฺขานกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มูลปญฺญตฺติกถาวณฺณนา

๕๕. ‘‘ปฏิเสวตินามา’’ติ ปทํ มาติกายํ นตฺถิ, ตสฺมา **‘‘ปฏิเสเวยฺยาติ เอตฺถา’’**ติอาทิมาหฯ ‘‘เอโส เมถุนธโมฺม นามา’’ติ สพฺพปาฬิโปตฺถเกสุ, อฏฺฐกถายํ ‘‘เอโส วุจฺจติ เมถุนธโมฺม นามา’’ติ อุทฺธฏํฯ **อิตฺถิยา นิมิเตฺตน อตฺตโน นิมิตฺตน**ฺติ ทุวิเญฺญยฺยเมตํ ทสฺสิตํฯ อตฺตโน นิมิเตฺตน อิตฺถิยา นิมิตฺตํ สุวิเญฺญยฺยตฺตา น ทสฺสิตํฯ **จตฺตาริ ฐานานิ มุญฺจิตฺวา**ติ เอตฺถ อพฺภนฺตรตลํ ฉุปนฺตํเยว สนฺธาย วุตฺตํ, อจฺฉุปนฺตํ นีหรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **มชฺฌน**ฺติ องฺคปฺปเทสํฯ **อุปริภาคมชฺฌน**ฺติ อุปริภาคสฺส องฺคปฺปเทสํฯ **นฏฺฐกายปฺปสาทน**ฺติ เอตฺถ อุปหตินฺทฺริยสฺส อาปตฺติสมฺภวโต อิธาปิ อาปตฺตีติ เจ? เนติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘มตจมฺมํ วา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ มตจมฺมญฺหิ อนุปาทินฺนํ, อุปาทิเนฺน เอว ปาราชิกาปตฺติฯ **อปิธาย** อปฺปฏิจฺฉาเทตฺวาฯ ยถา ทนฺตา น ทิสฺสนฺติ, ตถา ปิธาเยว นิสีทิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ

โคนโสติ โคณปิฏฺฐิโก มณฺฑลสโปฺป, ยสฺส ปิเฏฺฐ โลหิตกานิ มณฺฑลานิ ทิสฺสนฺติฯ กลลปริจยวาริจารมจฺฉคฺคหเณน กิญฺจาปิ สมุทฺท มหามุขา หตฺถิสรีรมฺปิ เอกปฺปหาเรน คิลิตุํ สมตฺถา ตโต มหนฺตตรา จ คหิตา โหนฺติ, เตสํ มุขาทีสุ เมถุนธโมฺม น สมฺภวตีติ ตตฺถ ฐานปริเจฺฉโท นตฺถีติ เอเก, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ **เอตเมว หี**ติ อนนฺตรํ สนฺธายฯ สทฺธึ โยชนาย อกฺขรโยชนายฯ ‘‘ปญฺญตฺตํ ปน สิกฺขาปทํ สเพฺพหิปิ ลชฺชีปุคฺคเลหิ สมํ สิกฺขิตพฺพภาวโต สมสิกฺขตา นามาติ วุตฺตตฺตา สพฺพสิกฺขาปทํ สพฺพภิกฺขูหิ สิกฺขิตพฺพํฯ น หิ กสฺสจิ อูนมธิกํ วา อตฺถี’’ติ ตสฺส **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **ปริวาเร** ปน –

‘‘น อุกฺขิตฺตโก น จ ปน ปาริวาสิโก,
น สงฺฆภิโนฺน น จ ปน ปกฺขสงฺกโนฺต;
สมานสํวาสกภูมิยา ฐิโต,
กถํ นุ สิกฺขาย อสาธารโณ สิยา’’ติฯ (ปริ. ๔๗๙) –

วุตฺตํฯ **ตทฏฺฐกถาย** จ ‘‘อยํ ปญฺหา นหาปิตปุพฺพกํ สนฺธาย วุตฺตาฯ อยญฺหิ ขุรภณฺฑํ ปริหริตุํ น ลภติ, อเญฺญ ลภนฺติฯ ตสฺมา สิกฺขาย อสาธารโณ’’ติ วุตฺตํฯ ตํ สพฺพํ ยถา สํสนฺทติ สเมติ, ตถา เวทิตพฺพํ ฯ ภิกฺขุนีนํเยว สาธารณานิ สิกฺขาปทานิปิ ภิกฺขุ สิกฺขติ, เอวมโญฺญปิ อนฺหาปิตปุพฺพโก ภิกฺขุ ตํ สิกฺขาปทํ สิกฺขติ เอว ตทตฺถโกสลฺลตฺถนฺติ กตฺวา สพฺพมฺปิ สิกฺขาปทํ สมสิกฺขตา นามาติฯ ยํ ตํ วุตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ **‘‘ติโสฺส อิตฺถิโย’’**ติอาทิวิภโงฺคตํนิยามโกติลกฺขณตฺตา วตฺถุนิยมนตฺถํ วุตฺตํฯ เตน อมนุสฺสิตฺถิปฺปสเงฺคน กเต สุวณฺณรชตาทิมเย ปฏิกฺขิปติฯ อิโต ปฏฺฐาย เย จ ‘‘ตโย อตฺถวเส ปฏิจฺจ วิภโงฺค ปวตฺตตี’’ติ ปุเพฺพ วุตฺตา, เต ยถาสมฺภวํ โยเชตฺวา เวทิตพฺพาฯ

ปฐมจตุกฺกกถาวณฺณนา

๕๗. **อาปตฺติ ปาราชิกา อสฺส โหตี**ติ เอตฺถ ยสฺมา สา อกุสลา อาปตฺติ ตสฺส ภิกฺขุโน สีลสมฺภวํ อภิภวติ, ราคาภิภเว ตสฺมึ ปาราชิกาติ ลทฺธนามา ปุพฺพภาเค อาปนฺนา ทุกฺกฏถุลฺลจฺจยาทโย อาปตฺติโย อภิภวิตฺวา วินาเสตฺวา สยเมวกา อสฺสฯ วตฺถุนา สภาคาหิ วา อสภาคาหิ วา อญฺญาหิ ปาราชิกเตฺตน สมานชาติกาหิ อาปตฺตีหิ สยํ นาภิภวียตีติ เอเกฯ ตํ ตํ ปุเพฺพ วิจาริตเมวฯ ยทา ปน จตโสฺสปิ ปาราชิกาปตฺติโย เอกโต โหนฺติ, ตทา ตา ตสฺส ภิกฺขุโน ภิกฺขุภาวํ อภิภวนฺติ, อภิกฺขุํ กโรนฺติ, อนุปสมฺปนฺนํ กโรนฺติ, สมญฺญายปิ ภิกฺขุ น โหติฯ โอมสวาทปาจิตฺติยํ น ชเนตีติ เอเกฯ ทุติเยน อตฺถวิกเปฺปน ปาราชิกสฺส ธมฺมสฺส ปตฺติ สมฺปตฺติ อาปตฺตีติ อโตฺถ สงฺคหิโต โหตีติ กตฺวา อาปตฺติสมฺปตฺติวาทีนํ สงฺคหิโต โหติ, ยุชฺชติ เจสา ปรสาเปกฺขาฯ สาปตฺติโก นาม โส ภิกฺขุ โหติ, อญฺญถา ตสฺส ขณภเงฺคน อนาปตฺติโก ภเวยฺย, น จ โหตีติฯ กทา ปน โหตีติ? ยทา กาลํ กโรติ, ยทา จ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย สามเณราทิภูมิยํ ติฏฺฐติฯ ยทิ เอวํ สิกฺขาย ปจฺจกฺขาตาย ปาราชิกาปตฺติ ปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา จาติ อุภยํ ตสฺส เอกโต อตฺถิ, สงฺฆาทิเสสาทิอาปตฺติ สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน กึ น ปจฺจกฺขาตา, ปุน อุปสมฺปเนฺนน เทสาเปตพฺพาฯ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ อาปตฺติวุฏฺฐานํ ชาตํ, อภิกฺขุ อาปตฺติโต วุฏฺฐาติ, คหโฏฺฐ วุฏฺฐาติ, สามเณโร วุฏฺฐาติ, ตโต วินยวิโรธา น วุฏฺฐาติฯ หญฺจิ ปน วุฏฺฐาติ คหโฏฺฐ, สามเณโร วา สีลสมฺปโนฺนว ฌานลาภี อสฺส, โสตาปตฺติผลสฺส วา อรหตฺตผลสฺส วา ลาภี อสฺส, ปาราชิกาปตฺติยา สาปตฺติโก อรหา อสฺสฯ อุกฺขิตฺตโก อุปฺปพฺพชิโต วา ปริวาสารโห มานตฺตารโห อุปฺปพฺพชิโต วา สีลสมฺปโนฺน ฌานลาภี อสฺส, โสตาปตฺติผลสฺส, อรหตฺตผลสฺส วา ลาภี อสฺส, สาปตฺติโก สนฺตรายิโก อรหา อสฺส, โส ปุน อุปสมฺปโนฺน ปริวาสํ, มานตฺตํ วา ทตฺวา อเพฺภตโพฺพ อุกฺขิตฺตโก โอสาเรตโพฺพติ สมาโน อยํ อุปลโพฺภติฯ

อยํ ปเนตฺถ วินิจฺฉโย – ปาราชิกํ ธมฺมํ อาปโนฺน ยาว ภิกฺขุภาวํ ปฏิชานาติ สาทิยติ สํวาสํ, สนฺตรายิกตฺตา อุโปสถทิวสาทีสุ คหฏฺฐสฺส วิย สยเมว สีลํ สมาทิยนฺตสฺสปิ น สีลสมาทานํ รุหติ, ปเคว ฌานาทีนิฯ โส เจ ภิกฺขุภาวํ น สาทิยติ น ปฏิชานาติ สํวาสํ น สาทิยติ, เกวลํ ภิกฺขูนํ อาวิกตฺวา ราชเวริโจราทิภเยน กาสาวํ น ปริจฺจชติ, อนุปสมฺปโนฺนว โหติ สหเสยฺยาทึ ชเนติ, สีลสฺส จ ฌานาทีนญฺจ ภาคี โหติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

‘‘อาปนฺเนน วิสุทฺธาเปกฺขน สนฺตี อาปตฺติ อาวิกาตพฺพา, อาวิกตา หิสฺส ผาสุ โหติ, ปฐมสฺส ฌานสฺส อธิคมายา’’ติอาทิ (มหาว. ๑๓๔-๑๓๕)ฯ

ตตฺถ **สนฺตี อาปตฺตีติ** สาวเสสานวเสสปฺปเภทา สพฺพาปิ อาปตฺติ อาปนฺนา อธิเปฺปตาฯ เอวํ สเนฺตปิ ปเคว คหฏฺฐาทิภูมิยํ ฐิโต ฌานาทีนํ ภาคี อสฺส สุทฺธเนฺต ฐิตตฺตา, โย ปน อุกฺขิตฺตโก อโนสาริโต, ครุธมฺมํ วา อาปชฺชิตฺวา อวุฏฺฐิโต สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย คหฏฺฐาทิภูมิยํ ฐิโต, น โส ฌานาทีนํ ภาคีเยว ภวติ น สุทฺธเนฺต ฐิตตฺตา, สกรณียตฺตา จ, เตเนว ภควตา ‘‘โส ปุน อุปสมฺปโนฺน โอสาเรตโพฺพ’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ตสฺส ปุคฺคลสฺส เต ภิกฺขุกาเล อาปนฺนา อนฺตรายิกา ธมฺมา วิปฺปฏิสารํ ชนยิตฺวา อวิปฺปฏิสารมูลกานํ ปาโมชฺชาทีนํ สมฺภวํ นิวาเรนฺติ, โน สกาสาเวสฺเยวฯ โน เจ นิวาเรนฺติ, สมฺภวติฯ ครุกํ อาปชฺชิตฺวา ภิกฺขูนํ อาวิกตฺวา เจ อุปฺปพฺพชิโต, ปกตโตฺต หุตฺวา อุปฺปพฺพชิโตติ กตฺวา ฌานาทีนํ ภาคี อสฺส ‘‘อาวิกตา หิสฺส ผาสุ โหตี’’ติ วุตฺตตฺตาฯ ปเคว ภิกฺขุกาเล, น เตฺวว อุกฺขิตฺตโก สกรณียตฺตาติ เอเกฯ ตทนุวตฺตนโก ปน ตํ ลทฺธึ ปหาย ภาคี อสฺสฯ น, ภิกฺขเว, สคหฏฺฐาย ปริสาย (มหาว. ๑๕๔) สิกฺขาปจฺจกฺขาตกสฺส อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺนกสฺส นิสินฺนปริสายาติ (มหาว. ๑๘๓) เอตฺถ คหโฏฺฐ นาม ปกติยา คิหิลิเงฺค ฐิโตฯ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย ภิกฺขุลิเงฺค ฐิโต สิกฺขาปจฺจกฺขาตโกฯ โส สกาสาเวสุ สาเปกฺขตฺตา สามเณรภาวํ ปตฺถยมาโน เตเนว ลิเงฺคน ตีหิ สรณคมเนหิ สามเณโร โหติฯ อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปโนฺน สํวาสํ สาทิยโนฺตปิ ปจฺฉา ปุเพฺพ วุตฺตกฺกเมน อสาทิยิตฺวา สามเณรภาวํ ปตฺถยมาโน สิกฺขาปจฺจกฺขาตโก วิย ตีหิ สรณคมเนหิ สามเณโร โหติ, น ปุน กาสาวํ ปฏิคฺคาหาเปตโพฺพ ภิกฺขูหิ ปฐมํ ทินฺนลิเงฺคเยว ฐิตตฺตาฯ โย ปน ปาราชิโก โจทิยมาโน ปราชิตฺวา ‘‘หนฺท, ภเนฺต, สามเณโร ภวามิ, สรณานิ เทถา’’ติ วทติ, ‘‘สาธุ คณฺหาหี’’ติ น วตฺตโพฺพ, คิหิลิเงฺค ฐเปตฺวา ปุน กาสายานิ ปฏิคฺคาหาเปตฺวา ปพฺพาเชตโพฺพฯ ‘‘อิทํ ปน สพฺพํ อตฺตโน มติยา วุตฺตตฺตา วิจาเรตฺวา คเหตพฺพ’’นฺติ อาจริโย วทติฯ **ปเวสนํ** นาม องฺคชาตํ ปเวเสนฺตสฺส องฺคชาเตน สมฺผุสนํฯ **ปวิฏฺฐํ** นาม ยาว มูลา ปเวเสนฺตสฺส วิปฺปกตกาเล วายามกาโลฯ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสมเย องฺคชาตํ **ฐิตํ** นามฯ **อุทฺธรณํ** นาม นีหรณกาโลฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘วายามโต โอรมิตฺวา ฐานํ ฐิตํ นามา’’ติ วุตฺตํ, ตํ อสงฺกรโต ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ปเวสนปวิฏฺฐอุทฺธรณกาเลสุปิ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ โหติเยวฯ

ปฐมจตุกฺกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เอกูนสตฺตติทฺวิสตจตุกฺกกถาวณฺณนา

๕๙-๖๐. ‘‘มตํ เยภุเยฺยน อกฺขายิต’’นฺติ วจนโต อมตํ เยภุเยฺยน ขายิตมฺปิ ปาราชิกวตฺถุเมวาติ ทเสฺสติฯ สพฺพโส ขายิตํ, อุปฺปาฏิตํ วา ถุลฺลจฺจยวตฺถุเมวาติ ทเสฺสติ, ตถา ‘‘เยภุเยฺยน ขายิต’’นฺติ วจนโต มตํ สพฺพขายิตํ, อุปฺปาฏิตํ วา ทุกฺกฏวตฺถูติ ทเสฺสติฯ **น จ สาวเสสํ ปญฺญเปนฺติ**ฯ กึ การณา? **อิทญฺหิ สิกฺขาปทํ โลกวชฺชํ, น ปณฺณตฺติวชฺชํ**ฯ ตตฺถ สิกฺขาปทนฺติ ปาราชิกํ อธิเปฺปตํฯ ตตฺถ ถุลฺลจฺจยมฺปิ หิ โลกวชฺชํ, น ปณฺณตฺติวชฺชํฯ อถ วา อุภยมฺปิ อนวเสสํ ปญฺญตฺตํฯ ปาราชิกเขเตฺต หิ เหฏฺฐิมโกฏึ ปาเปตฺวา ฐปิเต ตโต ปรํ ถุลฺลจฺจยนฺติ ปญฺญตฺตเมว โหติฯ ตตฺถ ถุลฺลจฺจยเขตฺตมฺปิ ปาราชิกเขตฺตํ วิย เหฏฺฐิมปริเจฺฉเทน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อุปฑฺฒกฺขายิเต ถุลฺลจฺจย**นฺติ ยตฺถ นิมิตฺตํ ขายิตํ, ตํ ทุกฺกฏวตฺถูติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺถาห – ปณฺณตฺติวชฺชํ กึ สาวเสสเมว ภควา ปญฺญาเปตีติ? นฯ เอกํสโต ปน ยถาสมฺภวํ ตตฺถ ตตฺถ ปกาสยิสฺสาม, กิมตฺถํ ปน ภควา อุปฑฺฒกฺขายิเต ปาราชิกํ น ปญฺญาเปสีติ อยํ ตาว อปุจฺฉา พุทฺธวิสยตฺตา วินยปญฺญตฺติยาฯ อิทํ ปเนตฺถ การณปติรูปกํ ‘‘อุปฑฺฒภาว

สฺส ทุพฺพินิจฺฉยตฺตา’’ติฯ เยภุเยฺยน ขายิตํ นาม วจฺจมคฺคปสฺสาวมคฺคมุขานํ จตูสุ โกฏฺฐาเสสุ เทฺว โกฏฺฐาเส อติกฺกมฺม ยาว ตติยโกฏฺฐาสปริโยสานา ขาทิตํ, ตติยโกฏฺฐาสํ อติกฺกมฺม ยาว จตุตฺถโกฏฺฐาสปริโยสานา ทุกฺกฏวตฺถุฯ

ยทิปิ นิมิตฺตํ สพฺพโส ขายิตนฺติ ‘‘ชีวมานกสรีรํเยว สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ **อลฺลสรีเร**ติ อภินเว, อกุถิเต วา มนุสฺสานํ ชีวมานสรีเร อกฺขินาสาทีสุ ถุลฺลจฺจยเมวฯ **ติรจฺฉานคตานํ หตฺถิอสฺสาทีนํ นาสาย วตฺถิโกเส จ ถุลฺลจฺจย**นฺติ ‘‘อมเคฺคน อมคฺคํ ปเวเสติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ อิมาย **ปาฬิยา** อตฺถวิเสเสนตฺถ วุตฺตํฯ **อุปกจฺฉกาทีสุ ทุกฺกฏํ, สเพฺพสมฺปิ ติรจฺฉานคตานํ อกฺขิกณฺณวเณสุ ทุกฺกฏํ, อวเสสสรีเรปิ ทุกฺกฏเมวา**ติ อิทํ วินีตวตฺถุสฺมิํ ‘‘เอหิ, ภเนฺต, เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวา’’ติ ฯ ‘‘อลํ ภคินิ เนตํ กปฺปตี’’ติ (ปารา. ๗๙) อิมินา ตาว เมถุนราคาภาโว ทสฺสิโต โหติฯ ‘‘เอหิ, ภเนฺต, อูรุนฺตริกาย ฆเฏฺฏหิ…เป…. โส ภิกฺขุ ตถา อกาสี’’ติ อิมินา ตาว โมจนสฺสาโท ทสฺสิโต โหติ, เตเนวาห ภควา ‘‘อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’ติฯ ‘‘โย ปน เมถุนราเคน อูรุนฺตริกาย ฆเฏฺฏติ, ตสฺส ทุกฺกฏ’’นฺติ สิทฺธนฺติ กตฺวา วุตฺตํฯ

มนุสฺสานํ อกฺขิกณฺณวณาทิ ถุลฺลจฺจยวตฺถุ, ติรจฺฉานคตานํ ทุกฺกฏวตฺถูติ เอตฺถ ทุวิเญฺญโยฺย ปาฬิเลโส, ตสฺมา ‘‘น จ, ภิกฺขเว, รตฺตจิเตฺตน องฺคชาตํ ฉุปิตพฺพํ, โย ฉุเปยฺย, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ วจนโต รตฺตจิเตฺตน อกฺขิกณฺณวณํ ฉุปนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ สิทฺธนฺติ อยํ **จมฺมกฺขนฺธเก** ปาฬิเลโสติ เวทิตโพฺพฯ **‘‘ชีวมานกปุริสสฺสา**ติ ชีวมานกสโทฺท มเต วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ ญาปนตฺถํ วุโตฺต’’ติ วทนฺติฯ **มหาอฏฺฐกถายํ ปนา**ติ อิทํ กิญฺจาปิ ‘‘กตฺวา มหาอฏฺฐกถํ สรีร’’นฺติ วุตฺตํ, อถ โข เสสอฏฺฐกถาสุ ‘‘เมถุนราเคน มุเขนา’’ติ วจนาภาวโต ตเตฺถว ภาวโต ตํ วจนํ ปาฬิวจเนน สํสนฺทิตฺวา ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน **‘‘ตํ สพฺพมฺปี**ติ มหาอฏฺฐกถายเมว เมถุนราเคน อิตฺถิยา นิมิตฺตํ อปฺปเวเสโนฺต ฉุปติ, ถุลฺลจฺจย’’นฺติ จ วุตฺตํฯ ‘‘เมถุนราเคน มุเขนา’’ติปิ กตฺถจิ, ปาฬิยํ อวิเสเสน ‘‘น จ, ภิกฺขเว, รตฺตจิเตฺตน องฺคชาตํ ฉุปิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘ตํ สพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ **ปุริมํ ปสํสนฺตี**ติ ติรจฺฉานคติ…เป…. วุตฺตนเยเนว ถุลฺลจฺจยํ, กายสํสคฺคราเคน ทุกฺกฏนฺติอาทิอฏฺฐกถาวจเนหิ สํสนฺทนโตฯ **‘‘ตํ สพฺพมฺปิ…เป…. ปุริมํ ปสํสนฺตี’’**ติ อิทํ สงฺคีติโต ปจฺฉา สีหฬทีปเกหิ อาจริเยหิ ปาฬิยา, อฏฺฐกถายญฺจ วุตฺตวจนํ สํสนฺทิตฺวา วุตฺตวินิจฺฉโยติ วุตฺตํฯ เอตฺถ **อิตรถา หี**ติ ปกติมุเขนฯ กสฺมา ทุกฺกฏนฺติ เจ? ‘‘องฺคุลิพีชาทีนิ ปเวเสนฺตสฺส ทุกฺกฏ’’นฺติ วุตฺตตฺตา ยุตฺตํฯ **ติรจฺฉานคติตฺถิยา ปสฺสาวมคฺค**นฺติ เอตฺถ มหาอฏฺฐกถายมฺปิ ปุเพฺพ ‘‘นิมิตฺต’’นฺติ วตฺวา เอตฺถ ‘‘ปสฺสาวมคฺค’’นฺติ วุตฺตตฺตา อวเสสนิมิเตฺต ทุกฺกฏนฺติ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติฯ **วุตฺตนเยเนวา**ติ เมถุนราเคนฯ **ถุลฺลจฺจย**นฺติ จ **ขนฺธเก** ปสฺสาวนิมิตฺตวเสเนวาคตตฺตา อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพํฯ

เอกูนสตฺตติทฺวิสตจตุกฺกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สนฺถตจตุกฺกเภทกกถาวณฺณนา

๖๑-๒. **อิตฺถินิมิตฺตํ ขาณุํ กตฺวา**ติ อิตฺถินิมิตฺตสฺส อโนฺต ขาณุํ ปเวเสตฺวา สมตลํ วา กตฺวา อติริตฺตํ วา ขาณุํ ฆเฏฺฏนฺตสฺส ทุกฺกฏํ ปเวสาภาวาฯ อีสกํ อโนฺต ปเวเสตฺวา ฐิตํ ขาณุเมว เจ องฺคชาเตน ฉุปติ, ปาราชิกํฯ ‘‘อุปฺปลคนฺธา อุปฺปลภาวา’’ติปิ ทีปวาสิโน ปฐนฺติ กิรฯ **สุตฺตํ *ภิกฺขุมฺห*ี**ติ เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐิเตติ (ปารา. ๕๗) เอตฺถ วิยฯ ‘‘สุตฺตภิกฺขุมฺหี’’ติ จ ปฐนฺติ, ตํ อุชุกเมวฯ

สนฺตตจตุกฺกเภทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนา

ปกิณฺณเก ยานิ สิกฺขาปทานิ ‘‘กิริยานี’’ติ วุจฺจนฺติ, เตสํ วเสน กาโย, วาจา จ สห วิญฺญตฺติยา เวทิตพฺพาฯ อกิริยานํ วเสน วินา วิญฺญตฺติยา เวทิตพฺพา, จิตฺตํ ปเนตฺถ อปฺปมาณํ ภูตาโรจนสมุฏฺฐานสฺส กิริยตฺตา, อจิตฺตกตฺตา จฯ ตตฺถ กิริยา อาปตฺติยา อนนฺตรจิตฺตสมุฏฺฐานา เวทิตพฺพาฯ อวิญฺญตฺติชนกมฺปิ เอกจฺจํ พาหุลฺลนเยน ‘‘กิริย’’นฺติ วุจฺจติ, ยถยิทํ ปฐมปาราชิกํ วิญฺญตฺติยา อภาเวปิ ‘‘โส เจ สาทิยติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ หิ วุตฺตํ ‘‘น สาทิยติ อนาปตฺตี’’ติ จฯ วิญฺญตฺติสงฺขาตาปิ กิริยา วินา เสวนจิตฺเตน น โหติ จิตฺตชตฺตา, วิการรูปตฺตา, จิตฺตานุปริวตฺติกตฺตา จฯ ตสฺมา กิริยาสงฺขาตมิทํ วิญฺญตฺติรูปํ อิตรํ จิตฺตชรูปํ วิย ชนกจิตฺเตน วินา น ติฏฺฐติ, อิตรํ สทฺทายตนํ ติฏฺฐติ, ตสฺมา กิริยาย สติ เอกนฺตโต ตชฺชนกํ เสวนจิตฺตํ อตฺถิเยวาติ กตฺวา น สาทิยติ อนาปตฺตีติ น ยุชฺชติฯ ยสฺมา วิญฺญตฺติชนกมฺปิ สมานํ เสวนจิตฺตํ น สพฺพกาลํ วิญฺญตฺตึ ชเนติ, ตสฺมา วินาปิ วิญฺญตฺติยา สยํ อุปฺปชฺชตีติ กตฺวา ‘‘สาทิยติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ วุตฺตํฯ นุปฺปชฺชติ เจ, น สาทิยติ นาม, ตสฺส อนาปตฺติ, เตเนว ภควา ‘‘กึจิตฺโต ตฺวํ ภิกฺขู’’ติ จิตฺเตเนว อาปตฺตึ ปริจฺฉินฺทติ, น กิริยายาติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺตาวตา ฉ อาปตฺติสมุฏฺฐานานิ, ตานิ เอว อาปตฺติกรา ธมฺมา นามาติ จ, จตูหากาเรหิ อาปตฺตึ อาปชฺชติ กาเยน วาจาย กายวาจาหิ กมฺมวาจาย อาปชฺชตีติ จ เอตานิ สุตฺตปทานิ อวิโรธิตานิ โหนฺติ, อญฺญถา วิโรธิตานิฯ กถํ? ยญฺหิ อาปตฺตึ กมฺมวาจาย อาปชฺชติ, น ตตฺถ กายาทโยติ อาปนฺนํ, ตโต กมฺมวาจาย สทฺธึ อาปตฺติกรา ธมฺมา สตฺตาติ อาปชฺชติ, อถ ตตฺถาปิ กายาทโย เอกโต วา นานาโต วา ลพฺภนฺติฯ ‘‘จตูหิ อากาเรหี’’ติ น ยุชฺชติ, ‘‘ตีหากาเรหิ อาปตฺตึ อาปชฺชตี’’ติ วตฺตพฺพํ สิยาติ เอวํ วิโรธิตานิ โหนฺติฯ กถํ อวิโรธิตานีติ? สวิญฺญตฺติกาวิญฺญตฺติกเภทภินฺนตฺตา กายาทีนํฯ ยา กิริยา อาปตฺติ, ตํ เอกจฺจํ กาเยน สวิญฺญตฺติเกน อาปชฺชติ , เอกจฺจํ สวิญฺญตฺติยา วาจาย, เอกจฺจํ สวิญฺญตฺติกาหิ กายวาจาหิ อาปชฺชติฯ ยา ปน อกิริยา อาปตฺติ, ตํ เอกจฺจํ กมฺมวาจาย อาปชฺชติ, ตญฺจ โข อวสิฏฺฐาหิ อวิญฺญตฺติกาหิ กายวาจาหิเยว, น วินา ‘‘โน เจ กาเยน วาจาย ปฏินิสฺสชฺชติ, กมฺมวาจาปริโยสาเน อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’ติ (ปารา. ๔๑๔, ๔๒๑) วจนโตฯ อวิเสเสน วา เอกจฺจํ อาปตฺตึ กาเยน อาปชฺชติ, เอกจฺจํ วาจาย, เอกจฺจํ กายวาจาหิฯ ยํ ปเนตฺถ กายวาจาหิ, ตํ เอกจฺจํ เกวลาหิ กายวาจาหิ อาปชฺชติ, เอกจฺจํ กมฺมวาจาย อาปชฺชตีติ อยมโตฺถ เวทิตโพฺพติ เอวํ อวิโรธิตานิ โหนฺติฯ

ตตฺรายํ สมาสโต อตฺถวิภาวนา – **กาเยน อาปชฺชตี**ติ กาเยน สวิญฺญตฺติเกน อกตฺตพฺพํ กตฺวา เอกจฺจํ อาปชฺชติ, อวิญฺญตฺติเกน กตฺตพฺพํ อกตฺวา อาปชฺชติ, ตทุภยมฺปิ กายกมฺมํ นามฯ อกตมฺปิ หิ โลเก ‘‘กต’’นฺติ วุจฺจติ ‘‘อิทํ ทุกฺกฏํ มยา, ยํ มยา ปุญฺญํ น กต’’นฺติ เอวมาทีสุ, สาสเน จ ‘‘อิทํ เต, อาวุโส อานนฺท, ทุกฺกฏํ, ยํ ตฺวํ ภควนฺตํ น ปุจฺฉี’’ติอาทีสุ (จูฬว. ๔๔๓), เอวมิธ วินยปริยาเย กาเยน อกรณียมฺปิ ‘‘กายกมฺม’’นฺติ วุจฺจติ, อยเมว นโย **วาจาย อาปชฺชตี**ติอาทีสุฯ ตตฺถ **สมุฏฺฐาน**คฺคหณํ กตฺตพฺพโต วา อกตฺตพฺพโต วา กายาทิเภทาเปกฺขเมว อาปตฺตึ อาปชฺชติ, น อญฺญถาติ ทสฺสนตฺถํฯ **กิริยา**คฺคหณํ กายาทีนํ สวิญฺญตฺติกาวิญฺญตฺติกเภททสฺสนตฺถํฯ **สญฺญา**คฺคหณํ อาปตฺติยา องฺคานงฺคจิตฺตวิเสสทสฺสนตฺถํ, เตน ยํ จิตฺตํ กิริยาลกฺขเณ, อกิริยาลกฺขเณ วา สนฺนิหิตํ, ยโต วา กิริยา วา อกิริยา วา

โหติ, น ตํ อวิเสเสน อาปตฺติยา องฺคํ วา อนงฺคํ วา โหติ, กินฺตุ ยาย สญฺญาย ‘‘สญฺญาวิโมกฺข’’นฺติ วุจฺจติ, ตาย สมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ องฺคํ, อิตรํ อนงฺคนฺติ ทสฺสิตํ โหติฯ อิทานิ เยน จิเตฺตน สิกฺขาปทํ สจิตฺตกํ โหติ, ยทภาวา อจิตฺตกํ, เตน ตสฺส อวิเสเสน สาวชฺชตฺตา โลกวชฺชภาโวว วุจฺจติ, กินฺตุ สาวชฺชํเยว สมานํ เอกจฺจํ โลกวชฺชํ เอกจฺจํ ปณฺณตฺติวชฺชนฺติ ทสฺสนตฺถํ **โลกวชฺช**คฺคหณํฯ จิตฺตเมว ยสฺมา ‘‘โลกวชฺช’’นฺติ วุจฺจติ, ตสฺมา มโนกมฺมมฺปิ สิยา อาปตฺตีติ อนิฎฺฐปฺปสงฺคนิวารณตฺถํ **กมฺม**คฺคหณํฯ ยํ ปเนตฺถ อกิริยาลกฺขณํ กมฺมํ, ตํ กุสลตฺติกวินิมุตฺตํ สิยาติ อนิฎฺฐปฺปสงฺคนิวารณตฺถํ **กุสลตฺติก**คฺคหณํฯ ยา ปเนตฺถ อพฺยากตา อาปตฺติ, ตํ เอกจฺจํ อเวทนมฺปิ สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปนฺโน อาปชฺชตีติ กตฺวา เวทนาตฺติกํ เอตฺถ น ลพฺภตีติ อนิฎฺฐปฺปสงฺคนิวารณตฺถํ **เวทนาตฺติก**คฺคหณํ กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ สิกฺขาปทญฺหิ สจิตฺตกปุคฺคลวเสน ‘‘ติจิตฺตํ ติเวทน’’นฺติ ลทฺธโวหารํ อจิตฺตเกนาปนฺนมฺปิ ‘‘ติจิตฺตํ ติเวทน’’มิเจฺจว วุจฺจติฯ ตถฺริทํ สุตฺตํ ‘‘อตฺถาปตฺติ อจิตฺตโก อาปชฺชติ อจิตฺตโก วุฎฺฐาติ (ปริ. ๓๒๔)ฯ อตฺถาปตฺติ กุสลจิโตฺต อาปชฺชติ กุสลจิโตฺต วุฎฺฐาตี’’ติอาทิ (ปริ. ๔๗๐)ฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘สญฺญา สทา อนาปตฺติเมว กโรติ, จิตฺตํ อาปตฺติเมว, อจิตฺตกํ นาม วตฺถุอวิชานนํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ วีติกฺกมชานนํ, อิทเมเตสํ นานตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ

สพฺพสงฺคาหกวเสนาติ สพฺพสิกฺขาปทานํ สงฺคหวเสนฯ ภิกฺขุนิยา จีวรทานาทิ **กิริยา กิริยโต**ฯ ชาตรูปรชตปฎิคฺคหณาทิ **สิยา กิริยโต**ฯ อุปนิกฺขิตฺตาปฎิเกฺขเป **สิยา อกิริยโต**ฯ เทสิตวตฺถุกปมาณาติกฺกนฺตกุฎิกรเณ **สิยา กิริยโต,** อเทสิตวตฺถุกปมาณาติกฺกนฺตกรเณ **สิยา กิริยากิริยโต**ฯ **ยํ จิตฺตงฺคํ ลภติเยวา**ติ กายจิตฺตํ วาจาจิตฺตนฺติ เอวํฯ **วินาปิ จิเตฺตนา**ติ เอตฺถ วินาปิ จิเตฺตน สหาปิ จิเตฺตนาติ อธิปฺปาโยฯ โย โส สวิญฺญตฺติโก, อวิญฺญตฺติโก จ วุโตฺต กาโย, ตสฺส กมฺมํ กายกมฺมํ, ตถา วจีกมฺมํฯ ตตฺถ สวิญฺญตฺติโก กาโย อุปฺปตฺติยา กมฺมํ สาเธติ, อิตโร อนุปฺปตฺติยาฯ ตถา วาจาติ เวทิตพฺพํ, **สิกฺขาปท**นฺติ ‘‘โย ตตฺถ นามกาโย ปทกาโย’’ติ วจนโต วีติกฺกเม ยุชฺชตีติ วุตฺตํฯ ‘‘หสิตุปฺปาทโวฎฺฐพฺพนานิปิ อาปตฺติสมุฎฺฐาปกจิตฺตานิฯ อิทมฺปิ น มยา ปริจฺฉินฺนนฺติ หสมาโน ปสฺสติ ยทา, ตทา โวฎฺฐพฺพนํ ชวนคติก’’นฺติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ อภิญฺญาจิตฺตานิ ปญฺญตฺติํ อชานิตฺวา อิทฺธิวิกุพฺพนาทิกาเล คเหตพฺพานิฯ

เอตฺถ ปน โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน…เป.… เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวโนฺต อตฺถิ โกจิ ปาราชิโก โหติ อสํวาโส, อตฺถิ โกจิ น ปาราชิโก โหติ อสํวาโสฯ ทุกฺกฎถุลฺลจฺจยวตฺถูสุ ปฎิเสวโนฺต อตฺถิ โกจิ น ปาราชิโกฯ ปกฺขปณฺฑโก อปณฺฑกปเกฺข อุปสมฺปโนฺน ปณฺฑกปเกฺข เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวโนฺต โส ปาราชิกํ อาปตฺติํ นาปชฺชตีติ น ปาราชิโก นามฯ น หิ อภิกฺขุโน อาปตฺติ นาม อตฺถิฯ โส อนาปตฺติกตฺตา อปณฺฑกปเกฺข อาคโต กิํ อสํวาโส โหติ น โหตีติ? โหติ, ‘‘อภโพฺพ เตน สรีรพนฺธเนนา’’ติ (ปารา. ๕๕; มหาว. ๑๒๙) หิ วุตฺตํฯ ‘‘โย ปน, ภิกฺขุ, ภิกฺขูนํ…เป.… อสํวาโส’’ติ (ปารา. ๔๔) วุตฺตตฺตา โย ปน ภิกฺขุภาเวน เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวติ, โส เอว อภโพฺพฯ นายํ อปาราชิกตฺตาติ เจ? น, ‘‘พฺยเตฺตน ภิกฺขุนา ปฎิพเลน สโงฺฆ ญาเปตโพฺพ’’ติ (มหาว. ๘๖) วุตฺตฎฺฐาเน ยถา อภิกฺขุนา กมฺมวาจาย สาวิตายปิ กมฺมํ รุหติ กมฺมวิปตฺติยา อสมฺภวโต, เอวํสมฺปทมิทํ ทฎฺฐพฺพํฯ ตตฺริทํ ยุตฺติ – อุปสมฺปนฺนปุโพฺพ เอว เจ กมฺมวาจํ สาเวติ, สโงฺฆ จ ตสฺมิํ อุปสมฺปนฺนสญฺญี, เอวเญฺจ กมฺมํ รุหติ, น อญฺญถาติ โน ขนฺตีติ อาจริโยฯ คหโฎฺฐ วา ติตฺถิโย วา ปณฺฑโก วา อนุปสมฺปนฺนสญฺญี กมฺมวาจํ สาเวติ, สเงฺฆน กมฺมวาจา น วุตฺตา โหติ, ‘‘สโงฺฆ อุปสมฺปาเทยฺย, สโงฺฆ อุปสมฺปาเทติ, อุปสมฺปโนฺน สเงฺฆนา’’ติ (มหาว. ๑๒๗) หิ วจนโต สเงฺฆน กมฺมวาจาย วตฺตพฺพาย สงฺฆปริยาปเนฺนน, สงฺฆปริยาปนฺนสญฺญิเตน วา เอเกน วุตฺตา สเงฺฆน วุตฺตาว โหตีติ เวทิตโพฺพ, อยเมว สพฺพก

เมฺมสุ ยุตฺติฯ ตถา อตฺถิ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺโต โกจิ นาเสตพฺโพ ‘‘โย ภิกฺขุนีทูสโก, อยํ นาเสตพฺโพ’’ติ วุตฺตตฺตา เอว, โส อนุปสมฺปนฺนว, สหเสยฺยาปตฺติอาทึ ชเนติ, ตสฺส โอมสเน จ ทุกฺกฏํ โหติฯ อภิกฺขุนิยา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺโต น นาเสตพฺโพ ‘‘อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺโน, ภิกฺขเว, อนุปสมฺปนฺโน…เป.… นาเสตพฺโพ’’ติ ปาฬิยา อภาวโตฯ เตเนว โส อุปสมฺปนฺน สงฺขฺยํ คจฺฉติ, น สหเสยฺยาปตฺตาทึ ชเนติ, เกวลํ อสํวาโสติ กตฺวา คณปูรโก น โหติ, เอกกมฺมํ เอกุเทฺทโสปิ หิ สํวาโสติ วุโตฺตฯ สมสิกฺขตาปิ สํวาโสติ กตฺวา โส เตน สทฺธึ นตฺถีติ ปทโสธมฺมาปตฺตึ ปน ชเนตีติ การณจฺฉายา ทิสฺสติฯ ยถา ภิกฺขุนิยา สทฺธึ ภิกฺขุสงฺฆสฺส เอกกมฺมาทิโน สํวาสสฺส อภาวา ภิกฺขุนี อสํวาสา ภิกฺขุสฺส, ตถา ภิกฺขุ จ ภิกฺขุนิยา, ปทโสธมฺมาปตฺตึ ปน ชเนติฯ ตถา ‘‘อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺโนปิ เอกโจฺจ โย นาเสตโพฺพ’’ติ อวุโตฺตติ อิมินา นิทสฺสเนน สา การณจฺฉายา คหณํ น คจฺฉติฯ

อปิ จ ‘‘ภิกฺขุ สุตฺตภิกฺขุมฺหิ วิปฺปฏิปชฺชติ, ปฏิพุโทฺธ สาทิยติ, อุโภ นาเสตพฺพา’’ติ (ปารา. ๖๖) จ, ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, เมตฺติยํ ภิกฺขุนึ นาเสถา’’ติ (ปารา. ๓๘๔) จ วจนโต โย สงฺฆมชฺฌํ ปวิสิตฺวา อนุวิชฺชเกน อนุวิชฺชิยมาโน ปราชาปิโต, โสปิ อนุปสมฺปนฺนว, น โอมสวาทปาจิตฺติยํ ชเนตีติ เวทิตพฺพํฯ กิญฺจาปิ ‘‘อุปสมฺปนฺนํ อุปสมฺปนฺนสญฺญี ขุํเสตุกาโม’’ติ **ปาฬิ** นตฺถิ, กิญฺจาปิ **กงฺขาวิตรณิยํ** ‘‘ยํ อโกฺกสติ, ตสฺส อุปสมฺปนฺนตา, อนญฺญาปเทเสน ชาติอาทีหิ อโกฺกสนํ, ‘มํ อโกฺกสตี’ติ ชานนา, อตฺถปุเรกฺขารตาทีนํ อภาโวติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานี’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. โอมสวาทสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ, ตถาปิ ทุฏฺฐโทสสิกฺขาปเท ‘‘อสุโทฺธ โหติ ปุคฺคโล อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปนฺโน, ตเญฺจ สุทฺธทิฏฺฐิ สมาโน โอกาสํ การาเปตฺวา อโกฺกสาธิปฺปาโย วเทติ, อาปตฺติ โอมสวาทสฺสา’’ติ (ปารา. ๓๘๙) วจนโต อสุเทฺธ อุปสมฺปนฺนสญฺญาย เอว โอมสนฺตสฺส ปาจิตฺติยํฯ อสุทฺธทิฏฺฐิสฺส ทุกฺกฏํฯ ‘‘สุโทฺธ โหติ ปุคฺคโล, อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อนชฺฌาปนฺโน, ตเญฺจ สุทฺธทิฏฺฐิ สมาโน โอกาสํ การาเปตฺวา อโกฺกสาธิปฺปาโย วเทติ, อาปตฺติ โอมสวาทสฺสา’’ติ (ปารา. ๓๘๙) วจนโต ปน **กงฺขาวิตรณิยํ** ‘‘ตสฺส อุปสมฺปนฺนตา อุปสมฺปนฺนสญฺญิตา’’ติ น วุตฺตํ อเนกํสิกตฺตา ตสฺส องฺคสฺสาติ เวทิตพฺพํฯ

อปิ เจตฺถ สิกฺขาปจฺจกฺขาตกจตุกฺกํ เวทิตพฺพํ, อตฺถิ ปุคฺคโล สิกฺขาปจฺจกฺขาตโก น สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน, อตฺถิ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน น สิกฺขาปจฺจกฺขาตโก, อตฺถิ สิกฺขาปจฺจกฺขาตโก เจว สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน จ, อตฺถิ เนว สิกฺขาปจฺจกฺขาตโก น สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺนฯ ตตฺถ ตติโย ภิกฺขุนีสิกฺขาปจฺจกฺขาตโก เวทิตโพฺพฯ สา หิ ยาว น ลิงฺคํ ปริจฺจชติ, กาสาเว สอุสฺสาหาว สมานา สามเณรา จวิตุกามา สิกฺขํ ปจฺจกฺขนฺตีปิ ภิกฺขุนี เอว สิกฺขาสาชีวสมาปนฺนาวฯ วุตฺตญฺหิ ภควตา ‘‘น, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนิยา สิกฺขาปจฺจกฺขาน’’นฺติ (จูฬว. ๔๓๔)ฯ กทา จ ปน สา อภิกฺขุนี โหตีติ? ยทา สามเณรา จวิตุกามา คิหินิวาสนํ นิวาเสติ, สา ‘‘วิพฺภนฺตา’’ติ สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ วุตฺตญฺหิ ภควตา ‘‘ยเทว สา วิพฺภนฺตา, ตเทว อภิกฺขุนี’’ติ (จูฬว. ๔๓๔)ฯ กิตฺตาวตา ปน วิพฺภนฺตา โหตีติ? สามเณรา จวิตุกามา กาสาเวสุ อนาลยา กาสาวํ วา อปเนติ, นคฺคา วา คจฺฉติ, ติณปณฺณาทินา วา ปฏิจฺฉาเทตฺวา คจฺฉติ, กาสาวํเยว วา คิหินิวาสนาการเนน นิวาเสติ, โอทาตํ วา วตฺถํ นิวาเสติ, สลิเงฺคเนว วา สทฺธึ ติตฺถิเยสุ ปวิสิตฺวา เกสลุญฺจนาทิวตํ สมาทิยติ, ติตฺถิยลิงฺคํ วา สมาทิยติ, ตทา วิพฺภนฺตา นาม โหติฯ ตตฺถ ยา ภิกฺขุนิลิเงฺค ฐิตาว ติตฺถิยวตํ สมาทิยติ, สา ติตฺถิยปกฺกนฺตโก ภิกฺขุ วิย ปจฺฉา ปพฺพชฺชมฺปิ น ลภติ, เสสา ปพฺพชฺชเมวเกํ ลภนฺติ, น อุปสมฺปทํฯ **ปาฬิยํ** กิญฺจาปิ ‘‘ยา สา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนี สกาสาวา ติตฺถายตนํ สงฺกนฺตา, สา อาคตา น อุปสมฺปาเทตพฺพา’’ติ วจนโต ยา ปฐมํ วิพฺภมิตฺวา ปจฺฉา ติตฺถายตนํ สงฺกนฺตา, สา อาคตา อุปสมฺปาเทตพฺพาติ อนุญฺญาตํ วิย ทิสฺสติฯ

สงฺคีติอาจริเยหิ ปน ‘‘จตุวีสติ ปาราชิกานี’’ติ วุตฺตตฺตา น ปุน สา อุปสมฺปาเทตพฺพา, ตสฺมา เอว สิกฺขาปจฺจกฺขานํ นานุญฺญาตํ ภควตาฯ อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปนฺนา ปน ภิกฺขุนี เอวฯ ปกฺขปณฺฑกีปิ ภิกฺขุนี เอวฯ **กินฺติ** ปุจฺฉาฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๖๗. วินีตานิ วินิจฺฉิตานิ วตฺถูนิ **วินีตวตฺถูนิ**ฯ **เตสํ เตสํ** ‘‘เตน โข ปน สมเยน อญฺญต โร ภิกฺขู’’ติอาทีนํ **วตฺถูนํ** ปาเฐกฺกํ นามคณนํ อุทฺธริตฺวา อุทฺธริตฺวา อูนาธิกโทสโสธนเฏฺฐน อุทฺทานา จ ตา มตฺราทิสิทฺธิคาถาหิ ฉนฺทวิจิติลกฺขเณน คาถา จาติ **‘‘อุทฺทานคาถา นามา’’**ติ วุตฺตํ, **เท, โสธเน** อิติ ธาตุสฺส รูปํ อุทฺทานาติ เวทิตพฺพํฯ อิมา ปน อุทฺทานคาถา ธมฺมสงฺคาหกเตฺถเรหิ สงฺคีติกาเล ฐปิตา, กตฺถาติ เจ? ปทภาชนียาวสาเนฯ **‘‘วตฺถุคาถา** นาม ‘เตน โข ปน สมเยน อญฺญตโร ภิกฺขู’ติอาทีนํ อิเมสํ วินีตวตฺถูนํ นิทานานี’’ติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํ, ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตนเยน วินีตวตฺถูนิ เอว ‘‘วตฺถุคาถา’’ติ วุตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ อิทเมตฺถ สมาสโต อธิปฺปายนิทสฺสนํ – ‘‘อาปตฺติํ ตฺวํ, ภิกฺขุ, อาปนฺโน ปาราชิก’’นฺติ มูลาปตฺติทสฺสนว เสน วา, ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขุ, ปาราชิกสฺส, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺส, ทุกฺกฏสฺสา’’ติ อาปตฺติเภท ทสฺสนวเสน วา, ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขุ, อสาทิยนฺตสฺสา’’ติ อนาปตฺติทสฺสนวเสน วา ยานิ วตฺถูนิ วินีตานิ วินิจฺฉิตานิ, ตานิ วินีตวตฺถูนิ นามฯ เตสํ วินีตวตฺถูนํ นิทานวตฺถุทีปิกา ตนฺติ **วตฺถุคาถา** นามฯ อุทฺทานคาถาว ‘‘วตฺถุคาถา’’ติ วุตฺตาติ เอเกฯ เตสํ ‘‘อิมินา ลกฺขเณน อายติํ วินยธรา วินยํ วินิจฺฉินิสฺสนฺตี’’ติ วจเนน วิรุชฺฌติฯ น หิ อุทฺทานคาถายํ กิญฺจิปิ วินิจฺฉยลกฺขณํ ทิสฺสติ, อุทฺทานคาถานํ วิสุํ ปโยชนํ วุตฺตํ ‘‘สุขํ วินยธรา อุคฺคณฺหิสฺสนฺตี’’ติ, ตสฺมา ปโยชน นานตฺตโตเปตํ นานตฺตํ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถายํ วิคฺคโห – วตฺถูนิ เอว คาถา วตฺถุคาถาฯ วินี ตวตฺถุโต วิเสสนตฺถเมตฺถ คาถาคฺคหณํฯ อุทฺทานคาถาโต วิเสสนตฺถํ วตฺถุคฺคหณนฺติ เวทิ ตพฺพํฯ เกจิ ปน ‘‘คาถานํ วตฺถูนีติ วตฺตเพฺพ วตฺถุคาถาติ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ มกฺกฏิวตฺถุํ อเญฺญ ตตฺถ ภิกฺขู อาโรเจสุํ, อิธ สยเมวฯ ตตฺถ การณสฺส ‘‘ภควตา สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺต’’นฺติ วุตฺตตฺตา วชฺชิปุตฺตกาปิ อเญฺญ เอวฯ ‘‘ตตฺถ อานนฺทเตฺถโร, อิธ เต เอวา’’ติ อญฺญตรสฺมิํ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ อาจริยสฺส อธิปฺปาโย ปุเพฺพ วุโตฺต, ตสฺมา อุปปริกฺขิตพฺพํฯ

๖๗-๘. **ญตฺวา**ติ อปุจฺฉิตฺวา สยเมว ญตฺวาฯ **โปกฺขร**นฺติ สรีรํ เภริโปกฺขรํ วิยฯ โลกิยา อวิกลํ ‘‘สุนฺทร’’นฺติ วทนฺติ, ตสฺมา วณฺณโปกฺขรตายาติ ปฐเมนเตฺถน วิสิฏฺฐกายจฺฉวิตายาติ อโตฺถ, ทุติเยน วณฺณสุนฺทรตายาติฯ ‘‘อุปฺปลคพฺภวณฺณตฺตา สุวณฺณวณฺณา, ตสฺมา อุปฺ ปลวณฺณาติ นามํ ลภี’’ติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **นีลุปฺปลวณฺณา กายจฺฉวี**ติ วจนํ ปน สามจฺฉวิํ ทีเปติฯ โลเก ปน ‘‘อุปฺปลสมา ปสตฺถสามา’’ติ วจนโต ‘‘ยา สามา สามวณฺณา สามตนุ มชฺฌา, สา ปาริจริยา สเคฺค มม วาโส’’ติ วจนโต สามจฺฉวิกา อิตฺถีนํ ปสตฺถาฯ ‘‘ยาวสฺสา นํ อนฺธการ’’นฺติปิ ปาโฐฯ กิเลสกาเมหิ วตฺถุกาเมสุ โย น ลิมฺปติฯ

๖๙. **อิตฺถิลิงฺคํ ปาตุภูต**นฺติ อิตฺถิสณฺฐานํ ปาตุภูตํ, ตญฺจ โข ปุริสินฺทฺริยสฺส อนฺตรธาเนน อิตฺถินฺทฺริยสฺส ปาตุภาเวนฯ เอวํ ปุริสินฺทฺริยปาตุภาเวปิฯ เอเตน ยถา พฺรหฺมานํ ปุริสินฺทฺริยํ นุปฺปชฺชติ, เกวลํ ปุริสสณฺฐานเมว อุปฺปชฺชติ, ยถา จ กสฺสจิ ปณฺฑกสฺส วินาปิ ปุริ สินฺทฺริเยน ปุริสสณฺฐานํ อุปฺปชฺชติ, น ตถา เตสนฺติ ทสฺสิตํ โหติ, ตํ ปน อิตฺถินฺทฺริยํ, ปุริสินฺทฺ ริยํ วา อนฺตรธายนฺตํ มรนฺตานํ วิย ปฏิโลมกฺกเมน สตฺตรสมจิตฺตกฺขณโต ปฏฺฐาย อนฺตรธา ยติฯ ปจฺจุปฺปเนฺน อินฺทฺริเย นิรุเทฺธ อิตรํ วิสภาคินฺทฺริยํ ปาตุภวติฯ ยสฺมา มหานิทฺทํ โอกฺกนฺต เสฺสว กิรสฺส วิสภาคินฺทฺริยํ ปาตุภวติ, ตสฺมา **‘‘รตฺติภาเค นิทฺทํ โอกฺกนฺตสฺสา’’**ติ วุตฺตํฯ

‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตํเยว อุปชฺฌํ ตเมว อุปสมฺปท’’นฺติ วจนโต ปวตฺตินีเยว อุปชฺฌายา, อุปสมฺปทาจริยา ภิกฺขุนีเยว อาจริยาติ กตฺวา ตาสํ อุปชฺฌายวตฺตํ, อาจริยวตฺตญฺจ อิมินา ภิกฺขุนาสทาสายํ ปาตํ ภิกฺขุนุปสฺสยํ คนฺตฺวา กาตพฺพํ, ตาหิ จ อิมสฺส วิหารํ อาคมฺม สทฺธิวิหาริกวตฺตาทิ กาตพฺพํ นุ โขติ เจ? ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนีหิ สงฺคมิตุ’’นฺติ วจเนน วินาภาวทีปนโต เกวลํ น ปุน อุปชฺฌา คเหตพฺพา, น จ อุปสมฺปทา กาตพฺพาติ ทสฺสนตฺถเมว ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตํเยว อุปชฺฌ’’นฺติอาทิ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ ***ภิกฺขุนีหิ สงฺคมิตุ***นฺติ ภิกฺขูหิ วินา หุตฺวา ภิกฺขุนีหิ เอว สทฺธึ สมงฺคี ภวิตุํ อนุชานามีติ อตฺโถ, ตสฺมา อิมินา ปาฬิเลเสน ‘‘ตสฺสา เอว คามนฺตราทีหิ อนาปตฺตี’’ติ อฏฺฐกถาวจนํ สิทฺธํ โหติ, อาคนฺตฺวา สงฺคมิตุํ สกฺกา, ยญฺจ ภควตา คมนํ อนุญฺญาตํ, ตํ นิสฺสาย กุโต คามนฺตราทิปจฺจยา อาปตฺติฯ น หิ ภควา อาปตฺติยํ นิโยเชตีติ ยุตฺตเมว ตํ, อญฺญถา ‘‘ยา อาปตฺติโย ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีหิ อสาธารณา, ตาหิ อาปตฺตีหิ อนาปตฺตี’’ติ ปาฬิวจนโต น คามนฺตราทีหิ อนาปตฺตีติ อาปชฺชติฯ สาธารณตา อาปตฺติเยว ‘‘ยา อาปตฺติโย ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีหิ อสาธารณา, ยา จ ภิกฺขุนีหิ สงฺคมนฺติยา คามนฺตรนทีปารรตฺติวิปฺปวาสคณโอหียนาปตฺติโย, ตาหิ อาปตฺตีหิ อนาปตฺตี’’ติ น วุตฺตตฺตาติ เจ? น วุตฺตํ อนิฏฺฐปฺปสงฺคโตฯ ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ สงฺกนฺตายปิ ตสฺสา ตา ปหาย อญฺญาหิ สงฺคมนฺติยา คามนฺตราทีหิ อนาปตฺติ เอว สพฺพกาลนฺติ อิมสฺส อนิฏฺฐปฺปสงฺคโต ตถา น วุตฺตนฺติ อโตฺถฯ ตตฺถ คามนฺตราปตฺตาทิวตฺถุํ สญฺจิจฺจ ตสฺมึ กาเล อชฺฌาจรนฺตีปิ สา ลิงฺคปาตุภาเวน การเณน อนาปชฺชนโต อนาปตฺติฯ อนาปชฺชนเฏฺฐเนว วุฏฺฐาติ นามาติ เวทิตพฺพาฯ ตถา โยคีอนุปฺปเนฺน เอว กิเลเส นิโรเธติฯ อพนฺธโนปิ ปโตฺต ‘‘อูนปญฺจพนฺธโน’’ติ วุจฺจติ, สพฺพโส วา ปน น สาเวติ อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา, เอวมิธ อนาปนฺนาปิ อาปตฺติ วุฏฺฐิตา นาม โหตีติ เวทิตพฺพาฯ

ยสฺมา ปน สา ปุริเสน สหเสยฺยาปตฺตึ อนาปชฺชนฺตีปิ สโกฺกติ ภิกฺขุนีหิ สงฺคมิตุํ , ตสฺมา อนาปตฺตีติ กตฺวา อฏฺฐกถายํ ‘‘อุภินฺนมฺปิ สหเสยฺยาปตฺติ โหตี’’ติ วุตฺตํฯ วุตฺตเญฺหตํ **ปริวาเร** ‘‘อปเรหิปิ จตูหากาเรหิ อาปตฺตึ อาปชฺชติ สงฺฆมเชฺฌ คณมเชฺฌ ปุคฺคลสฺส สนฺติเก ลิงฺคปาตุภาเวนา’’ติ (ปริ. ๓๒๔)ฯ ยํ ปน วุตฺตํ **ปริวาเร** ‘‘อตฺถาปตฺติ อาปชฺชโนฺต วุฏฺฐาติ วุฏฺฐหโนฺต อาปชฺชตี’’ติ (ปริ. ๓๒๔), ตสฺส สหเสยฺยาทึ อาปชฺชติ อสาธารณาปตฺตีหิ วุฏฺฐาติ, ตทุภยมฺปิ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ทูเร วิหาโร โหติ ปญฺจธนุสติกํ ปจฺฉิมํ, วิหารโต ปฏฺฐาย คามํ ปวิสนฺติยา คามนฺตรํ โหตีติ อโตฺถฯ **สํวิทหนํ ปริโมเจตฺวา**ติ อทฺธานคมนสํวิทหนํ อกตฺวาติ อโตฺถฯ **ตา โกเปตฺวา**ติ ปริจฺจชิตฺวาติ อโตฺถฯ **‘‘ปริปุณฺณวสฺสสามเณเรนาปี’’**ติ วจนโต อปริปุณฺณวสฺสสฺส อุปชฺฌายคฺคหณํ นตฺถีติ วิย ทิสฺสติฯ **วินยกมฺมํ กตฺวา ฐปิโต**ติ วิกเปฺปตฺวา ฐปิโตฯ อวิกปฺปิตานํ ทสาหาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยตา เวทิตพฺพาฯ **ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา สตฺตาหํ วฏฺฏตี**ติ ปน ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ สนฺนิธึ ภิกฺขุนีหิ ปฏิคฺคาหาเปตฺวา ปริภุญฺชิตุ’’นฺติ (จูฬว. ๔๒๑) วจนโต วุตฺตํฯ **อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนนา**ติ วตฺถุํ อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนน วา ปฏิคฺคหเณน วา ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชิสฺสามีติฯ **ปกฺขมานตฺตกาเล ปุนเทว ลิงฺคํ ปริวตฺตติ ฉารตฺตํ มานตฺตเมว ทาตพฺพ**นฺติ สเจ, ภิกฺขุกาเล อปฺปฏิจฺฉนฺนาย อาปตฺติยา, โนปฏิจฺฉนฺนายาติ โน ลทฺธีติ อาจริโยฯ

ปริวาสทานํ ปน นตฺถีติ ภิกฺขุนิยา ฉาทนาสมฺภวโต วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ สเจ ภิกฺขุนี อสาธารณํ ปาราชิกาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ปุริสลิงฺคํ ปฏิลภติ, ภิกฺขูสุ อุปสมฺปทํ น ลภติ, ปพฺพชฺชํ ลภติ, อนุปพฺพชิตฺวา ภิกฺขุภาเว ฐิโต สหเสยฺยาปตฺตึ น ชเนติฯ วิพฺภนฺตาย ภิกฺขุนิยา ปุริสลิเงฺค ปาตุภูเต ภิกฺขูสุ อุปสมฺปทํ น ลภติ, ปาราชิกํฯ อวิพฺภนฺตมานสฺส คหฏฺฐเสฺสว สโต ภิกฺขุนีทูสกสฺส สเจ อิตฺถิลิงฺคํ ปาตุภวติ, เนว ภิกฺขุนีสุ อุปสมฺปทํ ลภติ, น ปุน ลิงฺคปริว

เตฺต ชาเต ภิกฺขูสุ วาติฯ ภิกฺขุนิยา ลิงฺคปริวเตฺต สติ ภิกฺขุ โหติ, โส เจ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย วิพฺภมิตฺวา อิตฺถิลิงฺคํ ปฏิลเภยฺย, ภิกฺขุนีสุ อุปสมฺปทํ ปฏิลภติ อุภยตฺถ ปุเพฺพ ปาราชิกภาวํ อปฺปตฺตตฺตาฯ ยา ปน ภิกฺขุนี ปริปุณฺณทฺวาทสวสฺสา ปุริสลิงฺคํ ปฏิลเภยฺย, อุปสมฺปโนฺน ภิกฺขุ เอวฯ ปุน สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย อาคโต น อุปสมฺปาเทตโพฺพ อปริปุณฺณวีสติวสฺสตฺตาฯ ปุน ลิงฺคปริวเตฺต สติ ภิกฺขุนีสุ อุปสมฺปทํ ลภติฯ เอวํ เจ กตทฺวาทสสงฺคหสฺส ทารกสฺส ลิงฺคปริวเตฺต สติ คิหิคตา อิตฺถี โหติ, ปริปุณฺณทฺวาทสวสฺสา อุปสมฺปาเทตพฺพา กิรฯ ภิกฺขุนิยา อิตฺถิลิงฺคนฺตรธาเนน, ภิกฺขุสฺส วา ปุริสลิงฺคนฺตรธาเนน ปกฺขปณฺฑกภาโว ภเวยฺย, น สา ภิกฺขุนี ภิกฺขุนีหิ นาเสตพฺพา ภิกฺขุ วา ภิกฺขูหิ ปุน ปกติภาวาปตฺติสมฺภวา ฯ ปกติปณฺฑกํ ปน สนฺธาย ‘‘ปณฺฑโก นาเสตโพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ ปกฺขปณฺฑโก หิ สํวาสนาสนาย นาเสตโพฺพ, อิตโร อุภยนาสนายาติ อโตฺถฯ ยทิ เตสํ ปุน ปกติภาโว ภเวยฺย, ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตํเยว อุปชฺฌํ ตเมว อุปสมฺปทํ ตานิเยว วสฺสานิ ภิกฺขุนีหิ สงฺคมิตุ’’นฺติ อยํ วิธิ สมฺภวติฯ สเจ เนสํ ลิงฺคนฺตรํ ปาตุภเวยฺย, โส จ วิธิ, ยา อาปตฺติโย ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีหิ สาธารณา, ตา อาปตฺติโย ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก วุฏฺฐาตุํ อสาธารณาหิ อนาปตฺตีติ อยมฺปิ วิธิ สมฺภวติฯ ยํ วุตฺตํ **ปริวาเร** ‘‘สห ปฏิลาเภน ปุริมํ ชหติ, ปจฺฉิเม ปติฏฺฐาติ, วิญฺญตฺติโย ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ, ปญฺญตฺติโย นิรุชฺฌนฺติ, สห ปฏิลาเภน ปจฺฉิมํ ชหติ, ปุริเม ปติฏฺฐาติ, วิญฺญตฺติโย’’ติอาทิ, ตํ ยถาวุตฺตวิธึ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อมฺหากํ ขนฺตีติ อาจริโยฯ อิตฺถิลิงฺคํ, ปุริสลิงฺคํ วา อนฺตรธายนฺตํ กึ สกลมฺปิ สรีรํ คเหตฺวา อนฺตรธายติ, อุทาหุ สยเมวฯ กิเญฺจตฺถ – ยทิ ตาว สกลํ สรีรํ คเหตฺวา อนฺตรธายติ, อยํ ปุคฺคโล จุโต ภเวยฺยฯ ตสฺมา สามญฺญา จุโต ภเวยฺย, ปุน อุปสมฺปชฺชโนฺต โอปปาติโก ภเวยฺยฯ อถ สยเมว อนฺตรธายติ, โสปิ ภาโว ตสฺส วิรุชฺฌติฯ อิตฺถินฺทฺริยาทีนิ หิ สกลมฺปิ สรีรํ พฺยาเปตฺวา ฐิตานีติ ขณนิโรโธ วิย เตสํ อนฺตรธานํ เวทิตพฺพํ, ตสฺมา ยถาวุตฺตโทสปฺปสงฺคาภาโว เวทิตโพฺพฯ อญฺญมญฺญํ สํสฏฺฐปฺปภานํ ทีปานํ เอกปฺปภานิโรเธปิ อิตริสฺสา ฐานํ วิย เสสสรีรฏฺฐานํ ตตฺถ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ

๗๑-๒. มุจฺจตุ วา มา วา ทุกฺกฏเมวาติ โมจนราคาภาวโตฯ **อวิสโย**ติ อสาทิยนํ นาม เอวรูเป ฐาเน ทุกฺกรนฺติ อโตฺถฯ เมถุนธโมฺม นาม อุภินฺนํ วายาเมน นิปชฺชติ ‘‘ตสฺส ทฺวยํทฺวยสมาปตฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา, ตสฺมา ตฺวํ มา วายาม, เอวํ เต อนาปตฺติ ภวิสฺสติ, กิริยเญฺหตํ สิกฺขาปทนฺติ วุตฺตํ โหติ, ‘‘อาปตฺตึ ตฺวํ ภิกฺขุ อาปโนฺน ปาราชิก’’นฺติ วจนโต อกิริยเมฺปตํ สิกฺขาปทํ เยภุเยฺยน ‘‘กิริย’’นฺติ วุจฺจตีติ สิทฺธํ โหติฯ

๗๓-๔. ‘‘ปาราชิกภเยน อากาสคตเมว กตฺวา ปเวสนาทีนิ กโรนฺตสฺส สหสา ตาลุกํ วา ปสฺสํ วา องฺคชาตํ ฉุปติ เจ, ทุกฺกฏเมวา’’ติ วทนฺติฯ กสฺมา? น เมถุนราคตฺตาติ, วีมํสิตพฺพํฯ ทนฺตานํ พาหิรภาโว โอฏฺฐานํ พาหิรภาโว วิย ถุลฺลจฺจยวตฺถุ โหตีติ วุตฺตํ ‘‘พหิ นิกฺขนฺตทเนฺต ชิวฺหาย จ ถุลฺลจฺจย’’นฺติฯ **ตํ ปุคฺคลํ วิสญฺญึ กตฺวา**ติ วจเนน โส ปุคฺคโล ขิตฺตจิโตฺต นาม โหตีติ ทสฺสิตํ โหติฯ โย ปน ปุคฺคโล น วิสญฺญีกโต, โส เจ อตฺตโน องฺคชาตสฺส ธาตุฆฏฺฏนจริณิชฺฌิณิกาทิสญฺญาย สาทิยติ, เมถุนสญฺญาย อภาวโต วิสญฺญีปกฺขเมว ภชตีติ ตสฺส อนาปตฺติจฺฉายา ทิสฺสติฯ ‘‘เมถุนเมตํ มเญฺญ กสฺสจิ อมนุสฺสสฺสา’’ติ ญตฺวา สาทิยนฺตสฺส อาปตฺติ เอวฯ **ปณฺฑกสฺส เมถุนธมฺม**นฺติ ปณฺฑกสฺส วจฺจมเคฺค วา มุเข วา, ภุมฺมเตฺถ วา สามิวจนํฯ อเวทยนฺตสฺสปิ เสวนจิตฺตวเสน อาปตฺติ สนฺถเตเนว เสวเน วิยฯ

อุปหตินฺทฺริยวตฺถุสฺมึ ‘‘เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ, โส อาโรเจสี’’ติ ทุวิโธ ปาโฐ อตฺถิฯ ตตฺถ ‘‘อาโรเจสุ’’นฺติ วุตฺตปาโฐ ‘‘เวทิยิ วา โส ภิกฺขเว’’ติ วุตฺตตฺตา สุนฺทรํ, อญฺญถา ‘‘อาปตฺตึ ตฺวํ ภิกฺขู’’ติ วตฺตพฺพํ สิยาฯ ‘‘เวทิยา วา’’ติ ทีปวาสิโน ปฐนฺติ กิร, เมถุนธมฺมสฺส ปุพฺพปโยคา

หตฺถคฺคาหาทโย, ตสฺมา ‘‘ทุกฺกฏเมวสฺส โหตี’’ติ อิมินา ปุริมปเทน สมฺพนฺโธฯ ยสฺมา ปน ทุกฺกฏเมวสฺส โหติ, ตสฺมา ยาว สีสํ น ปาปุณาติ ปุคฺคโล, ตาว ทุกฺกเฏ ติฏฺฐตีติ สมฺพนฺธ เวทิตโพฺพฯ สีสํ นาม มคฺคปฏิปาทนํฯ **‘‘สีสํ น ปาปุณาตี**ติ ปาราชิกํ น โหติ ตาว ปุพฺพปโย คทุกฺกเฏ ติฏฺฐตี’’ติ อญฺญตรสฺมึ **คณฺฐิปเท** ลิขิตํ ฯ **อุจฺจาลิงฺคปาณกทเฏฺฐนา**ติ เอตฺถ ภา วนิฏฺฐาปจฺจโย เวทิตโพฺพฯ ทเฏฺฐน ทํเสน ขาทเนนาติ หิ อตฺถโต เอกํฯ

๗๖-๗. สงฺคามสีเส ยุทฺธมุเข โยธปุริโส วิยาติ ภิกฺขูติ **‘‘สงฺคามสีสโยโธ ภิกฺขู’’**ติ วุจฺจติฯ **รุกฺขสูจิทฺวารํ** อุปิลวาย, เอเกน วา พหูหิ วา กณฺฏเกหิ ถกิตพฺพํ **กณฺฏกทฺวารํ**ฯ ทุสฺสทฺวารํ สาณิทฺวารญฺจ **ทุสฺสสาณิทฺวารํ**ฯ ‘‘กิลญฺชสาณี’’ติอาทินา วุตฺตํ สพฺพมฺปิ ทุสฺสสาณิ ยเมว สงฺคเหตฺวา วุตฺตํฯ เอกสทิสตฺตา **‘‘เอก’’**นฺติ วุตฺตํฯ **อากาสตเล**ติ หมฺมิยตเลติ อโตฺถฯ **อยเมฺหตฺถ สเงฺขโป**ติ อิทานิ วตฺตพฺพํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘กิญฺจิ กโรนฺตา นิสินฺนา โหนฺตีติ วุตฺตตฺตา นิปนฺนานํ อาปุจฺฉนํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘ยถาปริเจฺฉทเมว จ น อุฏฺฐาติ, ตสฺส อา ปตฺติเยวา’’ติ กิญฺจาปิ อวิเสเสน วุตฺตํ, อนาทริยทุกฺกฏาปตฺติ เอว ตตฺถ อธิเปฺปตาฯ กถํ ปญฺญายตีติ? ‘‘รตฺติํ ทฺวารํ วิวริตฺวา นิปโนฺน อรุเณ อุคฺคเต อุฏฺฐหติ, อนาปตฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา, **มหาปจฺจริยํ** วิเสเสตฺวา ‘‘อนาทริยทุกฺกฏาปิ น มุจฺจตี’’ติ วุตฺตตฺตา จ, เตน อิตรสฺมา ทุกฺกฏา มุจฺจตีติ อธิปฺปาโยฯ **ยถาปริเจฺฉทเมว จ น อุฏฺฐาติ, ตสฺส อาปตฺติเยวา**ติ เอตฺถ น อนาทริยทุกฺกฏํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยถาปริเจฺฉทเมวาติ อวธารณตฺตา ปริเจฺฉทโต อพฺภนฺตเร น โหตีติ วุตฺตํ โหติฯ ปุน ‘‘สุปตี’’ติ วุตฺตฏฺฐาเน วิย สนฺนิฏฺฐานํ คเหตฺวา วุตฺตํฯ **เอวํ นิปชฺช โนฺต**ติ นิปชฺชนกาเล อาปชฺชิตพฺพทุกฺกฏเมว สนฺธาย วุตฺตํ, ตสฺมา ยถาปริเจฺฉเทน อุฏฺฐ หนฺตสฺส เทฺว ทุกฺกฏานีติ วุตฺตํ โหตีติฯ **อนฺธกฏฺฐกถาย**มฺปิ ‘‘ยทิ รตฺติํ ทฺวารํ อสํวริตฺวา นิป โนฺน ‘ทิวา วุฏฺฐหิสฺสามี’ติ, อนาทริเย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตํ, เอตฺถาปิ ‘‘นิปโนฺน’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘อรุเณ อุฏฺฐิเต อุฏฺฐาหี’’ติ น วุตฺตตฺตา จ ชานิตพฺพํฯ **‘‘มหาปจฺจริยํ** อนาทริยทุกฺ กฏเมว สนฺธาย วุตฺตํ, น **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตทุกฺกฏ’’นฺติ เอเก วทนฺติฯ **ตสฺส อนาปตฺตี**ติ อตฺถ โต อนิปนฺนตฺตา วุตฺตํฯ ‘‘สเจ ปน รตฺติํ สํวริตฺวา นิปโนฺน, อรุณุฏฺฐานสมเย โกจิ วิวรติ, ทฺวาร ชคฺคนาทีนิ อกตฺวา นิปนฺนสฺส อาปตฺติเยวฯ กสฺมา? อาปตฺติเขตฺตตฺตา’’ติ วทนฺติฯ

ยสฺมา ยกฺขคหิตโกปิ วิสญฺญีภูโต วิย ขิตฺตจิโตฺต นาม โหติ, อสฺส ปาราชิกาปตฺติโต อ นาปตฺติ, ปเคว อญฺญโต, ตสฺมา ‘‘ยกฺขคหิตโก วิย วิสญฺญีภูโตปิ น มุจฺจตี’’ติ ยํ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํ, ตํ ปุเพฺพ สญฺจิจฺจ ทิวา นิปโนฺน ปจฺฉา ยกฺขคหิตโกปิ วิสญฺญีภูโตปิ น มุจฺจติ นิปชฺชน ปโยคกฺขเณ เอว อาปนฺนตฺตาติ อธิปฺปาเยน วุตฺตํฯ **พนฺธิตฺวา นิปชฺชาปิโตว มุจฺจตี**ติ น ยกฺขคหิตกาทีเสฺวว, โสปิ ยาว สยเมว สยนาธิปฺปาโย น โหติ, ตาว มุจฺจติฯ ยทา กิลโนฺต หุตฺ วา นิทฺทายิตุกามตาย สยนาธิปฺปาโย โหติ, ตทา สํวราเปตฺวา, ชคฺคาเปตฺวา วา อาโภคํ วา กตฺวา นิทฺทายิตพฺพํ, อญฺญถา อาปตฺติฯ สภาโค เจ นตฺถิ, น ปสฺสติ วา, น คนฺตุํ วา สโกฺกติฯ จิรมฺปิ อธิวาเสตฺวา ปจฺฉา เวทนาโฏฺฏ หุตฺวา อนาโภเคเนว สยติ, ตสฺส ‘‘อนาปตฺติ เวท นาฏฺฏสฺสา’’ติ วจเนน อนาปตฺติ, **ตสฺสาปิ อวิสยตฺตา อาปตฺติ น ทิสฺสตี**ติ วิสญฺญีภาเวเนว สุปนฺตสฺส ‘‘อนาปตฺติ ขิตฺตจิตฺตสฺสา’’ติ วจเนน น ทิสฺสติฯ **อาจริยา ปน เอวํ น กถยนฺตี**ติ อ วิเสเสน ‘‘น ทิสฺสตี’’ติ น กถยนฺติ, ยทิ สญฺญํ อปฺปฏิลภิตฺวา สยติ, อวสวตฺตตฺตา อาปตฺติ น ทิสฺสติ, สเจ สญฺญํ ปฏิลภิตฺวาปิ กิลนฺตกายตฺตา สยนํ สาทิยโนฺต สุปติ, ตสฺส ยสฺมา อวสวตฺตตฺตํ น ทิสฺสติ, ตสฺมา อาปตฺติ เอวาติ กถยนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ

มหาปทุมเตฺถรวาเท ยกฺขคหิตโก ขิตฺตจิตฺตโก มุจฺจติฯ พนฺธิตฺวา นิปชฺชาปิโต อสย นาธิปฺปายตฺตา, เวทนาฏฺฏตฺตา จ มุจฺจตีติ อธิปฺปาโยฯ เอวํ สเนฺต ปาฬิอฏฺฐกถา, เถรวาโท จ

สเมติ, ตสฺมา เตสํ เตสํ วินิจฺฉยานํ อยเมว อธิปฺปาโยติ โน ขนฺตีติ อาจริโย, **อนุคณฺฐิปเท** ปน ยกฺขคหิตโกปิ วิสญฺญีภูโตปิ น มุจฺจติ นาม, ปาราชิกํ อาปชฺชิตุํ ภพฺพ โส อนฺตรนฺตรา สญฺญาปฏิลาภโตติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘พนฺธิตฺวา นิปชฺชาปิโต วา’’ติ กุรุนฺทีวจเนน เอกภงฺคน นิปนฺนมฺปิ น มุจฺจตีติ เจ? มุจฺจติเยวฯ กสฺมา? อตฺถโต อนิปนฺนตฺตาฯ กุรุนฺทีวาเทน มหาอฏฺฐกถาวาโท สเมติฯ กสฺมา? อวสวตฺตสามญฺญโตฯ กิญฺจาปิ สเมติ, อาจริยา ปน เอวํ น กถยนฺติฯ น เกวลํ เตเยว, มหาปทุมเตฺถโรปีติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘มหาปทุมเตฺถเรนา’’**ติ วุตฺตํฯ **มหาปทุมเตฺถรวาเท** ‘‘ปาราชิกํ อาปชฺชิตุํ อภพฺพ ยกฺขคหิตโก นามา’’ติ จ วุตฺตํ, ตตฺถ อาจริยา ปน เอวํ วทนฺติ ‘‘สเจ โอกฺกนฺตนิโทฺท อชานนฺโตปิ ปาเท มญฺจกํ อาโรเปติ, อาปตฺติเยวาติ วุตฺตตฺตา โย ปน ปติตฺวา ตเตฺถว สยติ น วุฏฺฐาติ, ตสฺส อาปตฺติ อนฺตรนฺตรา ชานนฺตสฺสาปิ อชานนฺตสฺสาปิ โหตี’’ติ ฯ สพฺพฏฺฐกถาสุ วุตฺตวจนานิ สมฺปิเณฺฑตฺวา ทเสฺสตุํ **‘‘อิธ โก มุจฺจติ โก น มุจฺจตี’’**ติ วุตฺตํฯ ยกฺขคหิตโก วา วิสญฺญีภูโต วา น เกวลํ ปาราชิกํ อาปชฺชิตุํ ภพฺพ เอว, สพฺพมฺปิ อาปชฺชติฯ เอวํ ‘‘พนฺธิตฺวา นิปชฺชาปิโตว มุจฺจตี’’ติ วจเนน ตสฺสปิ อวสวตฺตตฺตา ‘‘อาปตฺติ น ทิสฺสตี’’ติ เอวํ น กถยนฺติฯ ยสฺมา อุมฺมตฺตกขิตฺตจิตฺตเวทนาเฏฺฏสุ อญฺญตโร น โหติ, ตสฺมา ‘‘อาปตฺติเยวา’’ติ กถยนฺติฯ อิทํ กิร สพฺพํ น สงฺคีตึ อารุฬฺหํฯ ‘‘ปเวสนํ สาทิยตีติอาทินา วุตฺตตฺตา อกิริยาปิ โหตีติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ, ยทา ปน สาทิยติ, ตทา สุขุมาปิ วิญฺญตฺติ โหติ เอวาติ อิธ กิริยา เอวา’’ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

ปฐมปาราชิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยปาราชิกํ

ธนิยวตฺถุวณฺณนา

๘๔. ทุติเย ราชูหิ เอว ปริคฺคหิตตฺตา ‘‘ราชคห’’นฺติ ลทฺธนามเก สมีปเตฺถน, อธิกรณเตฺถน จ ปฏิลทฺธภุมฺมวิภตฺติเก คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต จตูหิ วิหาเรหิ วิหรนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ ตสฺส ‘‘วสฺสํ อุปคจฺฉึสู’’ติ อิมินา สมฺพนฺโธ เวทิตโพฺพฯ ตโย เอว หิ ญตฺตึ ฐเปตฺวา คณกมฺมํ กโรนฺติ, น ตโต อูนา อธิกา วา อกิริยตฺตาฯ ตตฺถ วินยปริยาเยน สงฺฆคณปุคฺคลกมฺมโกสลฺลตฺถํ อิทํ ปกิณฺณกํ เวทิตพฺพํ – อตฺถิ สงฺฆกมฺมํ สโงฺฆ เอว กโรติ, น คโณ น ปุคฺคโล, ตํ อปโลกนกมฺมสฺส กมฺมลกฺขเณกเทสํ ฐเปตฺวา อิตรํ จตุพฺพิธมฺปิ กมฺมํ เวทิตพฺพํฯ อตฺถิ สงฺฆกมฺมํ สโงฺฆ จ กโรติ, คโณ จ กโรติ, ปุคฺคโล จ กโรติฯ กิญฺจาติ? ยํ ปุเพฺพ ฐปิตํฯ วุตฺตเญฺหตํ **ปริวารฏฺฐกถายํ** ‘‘ยสฺมึ วิหาเร เทฺว ตโย ชนา วสนฺติ , เตหิ นิสีทิตฺวา กตมฺปิ สเงฺฆน กตสทิสเมวฯ ยสฺมึ ปน วิหาเร เอโก ภิกฺขุ โหติ, เตน ภิกฺขุนา อุโปสถทิวเส ปุพฺพกรณปุพฺพกิจฺจํ กตฺวา นิสิเนฺนน กตมฺปิ กติกวตฺตํ สเงฺฆน กตสทิสเมว โหตี’’ติ (ปริ. อฏฺฐ. ๔๙๕-๔๙๖)ฯ ปุนปิ วุตฺตํ ‘‘เอกภิกฺขุเก ปน วิหาเร เอเกน สาวิเตปิ ปุริมกติกา ปฏิปฺปสฺสมฺภติ เอวา’’ติฯ อตฺถิ คณกมฺมํ สโงฺฆ กโรติ, คโณ กโรติ, ปุคฺคโล กโรติ, ตํ ตโย ปาริสุทฺธิอุโปสถา อเญฺญสํ สนฺติเก กรียนฺติ, ตสฺส วเสน เวทิตพฺพํฯ อตฺถิ คณกมฺมํ คโณว กโรติ, น สโงฺฆ น ปุคฺคโล, ตํ ปาริสุทฺธิอุโปสโถ อญฺญมญฺญํ อาโรจนวเสน กรียติ, ตสฺส วเสน เวทิตพฺพํฯ อตฺถิ ปุคฺคลกมฺมํ ปุคฺคโลว กโรติ, น สโงฺฆ น คโณ, ตํ อธิฏฺฐานุโปสถวเสน เวทิตพฺพํฯ อตฺถิ คณกมฺมํ เอกโจฺจว คโณ กโรติ, เอกโจฺจ น กโรติ, ตตฺถ อญตฺติกํ เทฺว เอว กโรนฺติ, น ตโยฯ สญตฺติกํ ตโยว กโรนฺติ, น ตโต อูนา อธิกา วา, เตน วุตฺตํ ‘‘ตโย เอว หิ ญตฺตึ ฐเปตฺวา คณกมฺมํ กโรนฺติ, น ตโต อูนา อธิกา วา อกิริยตฺตา’’ติฯ ตสฺมา ตโยว วินยปริยาเยน สมฺปหุลา, น ตโต อุทฺธนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘กิญฺจาปิ กมฺมลกฺขณํ ตโยว กโรนฺติ, อถ โข เตหิ กตํ สเงฺฆน กตสทิสนฺติ

วุตฺตตฺตา เอเกน ปริยาเยน ตโย ชนา วินยปริยาเยนปิ สโงฺฆ''ติ วุตฺตํ, อิทํ สพฺพมฺปิ วินยกมฺมํ อุปาทาย วุตฺตํ, ลาภํ ปน อุปาทาย อนฺตมโส เอโกปิ อนุปสมฺปนฺโนปิ ''สโงฺฆ''ติ สงฺขฺยํ คจฺฉติ กิรฯ ปวารณาทิวสสฺส อรุณุคฺคมนสมนนฺตรเมว ''วุตฺถวสฺสา''ติ วุจฺจนฺติ, อุกฺกํสนเยน ''ปาฏิปทิวสโต ปฏฺฐายา''ติ วุตฺตํ, เตเนว **''มหาปวารณาย ปวาริตา''**ติ วุตฺตํฯ อญฺญถา อนฺตราเยน อปวาริตา ''วุตฺถวสฺสา''ติ น วุจฺจนฺตีติ อาปชฺชติฯ ถมฺภาทิ กฎฺฐกมฺมนฺติ เวทิตพฺพํฯ เกจิ ตนุกํ ทารุตฺถมฺภํ อโนฺตกตฺวา มตฺติกามยํ ถมฺภํ กโรนฺติ, อยํ ปน ตถา น อกาสิ, เตน วุตฺตํ ''สพฺพมตฺติกามยํ กุฏิกํ กริตฺวา''ติฯ เตลมิสฺสาย ตมฺพมตฺติกายฯ

๘๕. ''มา ปจฺฉิมา ชนตา ปาเณสุ ปาตพฺยตํ อาปชฺชี''ติ อิมินา อนุทฺเทสสิกฺขาปเทน ยตฺถ อิฏฺฐกปจน ปตฺตปจน กุฏิกรณ วิหารการาปน นวกมฺมกรณ ขณฺฑผุลฺลปฏิสงฺขรณ วิหารสมฺมชฺชน ปฏคฺคิทาน กูปโปกฺขรณีขณาปนาทีสุ ปาตพฺยตํ ชานเนฺตน ภิกฺขุนา กปฺปิยวจนมฺปิ น วตฺตพฺพนฺติ ทเสฺสติ, เตเนว ปริยายํ อวตฺวา เตสํ สิกฺขาปทานํ อนาปตฺติวาเรสุ ''อนาปตฺติ อสติยา อชานนฺตสฺสา''ติ วุตฺตํฯ ''อนฺตราปตฺติสิกฺขาปท''นฺติปิ เอตสฺส นามเมวฯ ''คจฺฉเถตํ, ภิกฺขเว, กุฏิกํ ภินฺทถา''ติ อิมินา กตํ ลภิตฺวา ตตฺถ วสนฺตานมฺปิ ทุกฺกฏเมวาติ จ สิทฺธํฯ อญฺญถา หิ ภควา น ภินฺทาเปยฺยฯ เอส นโย เภทนกํ เฉทนกํ อุทฺทาลนกนฺติ เอตฺถาปิ, อาปตฺติเภทาวฯ ตโต เอว หิ เภทนกสิกฺขาปทาทีสุ วิย ''อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ น วุตฺตํ, ตถา อญฺญสฺสตฺถาย กโรติ, เจติยาทีนํ อตฺถาย กโรติ, ทุกฺกฏเมวาติ จ สิทฺธํ, อญฺญถา กุฏิการสิกฺขาปทาทีสุ วิย ''อญฺญสฺสตฺถาย วาสาคารํ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ, อนาปตฺตี''ติ นยเมว วเทยฺย, น ภินฺทาเปยฺยฯ สพฺพมตฺติกามยภาวํ ปน โมเจตฺวา กฎฺฐปาสาณาทิมิสฺสํ กตฺวา ปริภุญฺชติ, อนาปตฺติฯ ตถา หิ เฉทนกสิกฺขาปทาทีสุ ภควตา นโย ทิโนฺน ''อเญฺญน กตํ ปมาณาติกฺกนฺตํ ปฏิลภิตฺวา ฉินฺทิตฺวา ปริภุญฺชตี''ติอาทีสุฯ เกจิ ปน ''วยกมฺมมฺปีติ เอเตน มูลํ ทตฺวา การาปิตมฺปิ อตฺถิ, เตน ตํ อเญฺญน กตมฺปิ น วฎฺฎตีติ สิทฺธ''นฺติ วทนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ กสฺมา? สมฺภาเร กิณิตฺวา สยเมว กโรนฺตสฺสาปิ วยกมฺมสมฺภวโตฯ กึ วา ปาฬิเลเส สติ อฏฺฐกถาเลสนโยฯ **อิฏฺฐกาหิ คิญฺชกาวสถสเงฺขเปน กตา วฎฺฎตี**ติ เอตฺถ ปกติอิฏฺฐกาหิ จินิตฺวา กตตฺพาวสโถ **คิญฺชกาวสโถ** นามฯ สา หิ ''มตฺติกามยา''ติ น วุจฺจติ, ''อิฏฺฐกกุฏิกา''เตฺวว วุจฺจติ, ตสฺมา ถุสโคมยติณปลาลมิสฺสา มตฺติกามยาปิ อปกฺกิฏฺฐกมยาปิ ''สพฺพมตฺติกามยา''เตฺวว วุจฺจตีติ โน ขนฺตีติ อาจริโย, ภสฺมาทโย หิ มตฺติกาย ทฬฺหิภาวตฺถเมว อาทียนฺติ, อปกฺกิฏฺฐกมยาปิ คิญฺชกาวสถสงฺขฺยํ น คจฺฉติ, น จ อายสฺมา ธนิโย เอกปฺปหาเรเนว กุมฺภกาโร วิย กุมฺภํ ตํ กุฏิกํ นิฏฺฐาเปสิ, อนุกฺกเมน ปน สุกฺขาเปตฺวา สุกฺขาเปตฺวา มตฺติกาปิเณฺฑหิ จินิตฺวา นิฏฺฐาเปสิ, อปกฺกิฏฺฐกมยา กุฏิ วิย สพฺพมตฺติกามยา กุฏิ เอกาพทฺธา โหติ, น ตถา ปกฺกิฏฺฐกมยา, ตสฺมา สา กปฺปตีติ เอเกฯ สพฺพมตฺติกามยาย กุฏิยา พหิ เจ ติณกุฏิกาทึ กตฺวา อโนฺต วสติ, ทุกฺกฏเมวฯ สเจ ตตฺถ ตตฺถ ฉิทฺทํ กตฺวา พนฺธิตฺวา เอกาพทฺธํ กโรติ, วฎฺฎติฯ อโนฺต เจ ติณกุฏิกาทึ กตฺวา อโนฺต วสติ, วฎฺฎติฯ การโก เอว เจ วสติ, กรณปจฺจยา ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ, น วสนปจฺจยาฯ สเจ อโนฺต วา พหิ วา อุภยตฺถ วา สุธาย ลิมฺปติ, วฎฺฎติฯ ยสฺมา สพฺพมตฺติกามยา กุฏิ สุกรา ภินฺทิตุํ, ตสฺมา ตตฺถ ฐปิตํ ปตฺตจีวราทิ อคุตฺตํ โหติ, โจราทีหิ อวหริตุํ สกฺกา, เตน วุตฺตํ **''ปตฺตจีวรคุตฺตตฺถายา''**ติฯ

ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉยวณฺณนา

เตน โข ปน สมเยน ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู อุจฺจาวเจ ปเตฺต ธาเรนฺติ, อุจฺจาวจานิ ปตฺตมณฺฑลานิ ธาเรนฺตี''ติ (จูฬว. ๒๕๓) เอวมาทีนิ วตฺถูนิ นิสฺสาย ''น, ภิกฺขเว, อุจฺจาวจา ปตฺตา

ธาเรตพฺพา, โย ธาเรยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติอาทินา นเยน อกปฺปิยปริกฺขาเรสุ จ ทุกฺกฏํ ปญฺญตฺตํฯ กสฺมา? ตทนุโลมตฺตาฯ ยตฺถาปิ น ปญฺญตฺตํ, ตตฺถ ‘‘น, ภิกฺขเว, อุจฺจาวจานิ ฉตฺตานิ ธาเรตพฺพานิ, โย ธาเรยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติอาทินา (จูฬว. ๒๖๙-๒๗๐) นเยน ทุกฺกฏํ สมฺภวติ, ตสฺมา **‘‘ตตฺรายํ ปาฬิมุตฺตโก’’**ติ อารภิตฺวา สพฺพปริกฺขาเรสุ วณฺณมฏฺฐํ, สวิการํ วา กโรนฺตสฺส อาปตฺติ ทุกฺกฏนฺติ ทีเปเนฺตน **‘‘น วฏฺฏตี’’**ติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺถาห – ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ฐเปตฺวา ปหรณิํ สพฺพํ โลหภณฺฑํ, ฐเปตฺวา อาสนฺทิํ ปลฺลงฺกํ ทารุปตฺตํ ทารุปาทุกํ สพฺพํ ทารุภณฺฑํ, ฐเปตฺวา กตกญฺจ กุมฺภการิกญฺจ สพฺพํ มตฺติกาภณฺฑ’’นฺติ (จูฬว. ๒๙๓) วุตฺตตฺตา ยถาฐปิตํ วเชฺชตฺวา อิตรํ สพฺพํ วณฺณมฏฺฐมฺปิ สวิการมฺปิ อวิเสเสน วฏฺฏตีติ? วุจฺจเต – ตํ น ยุตฺตํ ยถาทสฺสิตปาฬิวิโรธโต, ตสฺมา ‘‘ฐเปตฺวา ปหรณิ’’นฺติ เอวํ ชาติวเสน อยํ ปาฬิ ปวตฺตา, ยถาทสฺสิตา ปาฬิ วณฺณมฏฺฐาทิวิการปฏิเสธนวเสน ปวตฺตาติ เอวํ อุภยมฺปิ น วิรุชฺฌติ, ตสฺมา ยถาวุตฺตเมวฯ **อารเคฺคน** นิขาทนเคฺคน, ‘‘อารเคฺคริว สาสโป’’ติ (ม. นิ. ๒.๔๕๘; ธ. ป. ๔๐๑; สุ. นิ. ๖๓๐) เอตฺถ วุตฺตนยโต อารเคฺคนฯ

ปฏฺฏมุเข วาติ ปฏฺฏโกฏิยํฯ **ปริยเนฺต**ติ จีวรปริยเนฺตฯ เวณิอุหุมฺนิยุเปญฺญามฯ **อคฺฆิยนฺ**ติ เจติยํฯ **คยมุคฺครนฺ**ติ ตุลาทณฺฑสณฺฐานํ, คยา สีเส สูจิกา โหติ, มุขปตฺตา ลทฺราฯ **อุกฺกิรนฺติ** นีหรนฺติ กโรนฺติ ฐเปนฺติฯ **โกณสุตฺตปิฬกา** นาม คณฺฐิกปฏฺฏาทิโกเณสุ สุตฺตมยปิฬกาฯ ยํ เอตฺถ จีวรํ วา ปโตฺต วา ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ วุโตฺต, ตตฺถ อธิฏฺฐานํ รุหติ, วิกปฺปนาปิ รุหตีติ เวทิตพฺพํฯ **เทฑฺฑุโภ**ติ อุทกสโปฺปฯ **อจฺฉี**ติ กุญฺชรกฺขิฯ **โคมุตฺตกนฺ**ติ โคมุตฺตสณฺฐานา ราชิโยฯ กุญฺจิกาย เสนาสนปริกฺขารตฺตา สุวณฺณรูปิยมยาปิ วฏฺฏตีติ ฉายา ทิสฺสติ, **‘‘กุญฺจิกาย วณฺณมฏฺฐกมฺมํ น วฏฺฏตี’’**ติ วจนโต อเญฺญ กปฺปิยโลหาทิมยาว กุญฺจิกา กปฺปนฺติ ปริหรณียปริกฺขารตฺตาฯ **อารกณฺฏโก** โปตฺถกาทิกรณสตฺถกชาติฯ **‘‘อามณฺฑกสารโก** อามลกผลมโย’’ติ วทนฺติ ฯ ตาลปณฺณพีชนีอาทีสุ **‘‘วณฺณมฏฺฐกมฺมํ วฏฺฏตี’’**ติ วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ ตานิ กุญฺจิกา วิย ปริหรณียานิ, อถ โข ‘‘อุจฺจาวจานิ น ธาเรตพฺพานี’’ติ ปฏิเกฺขปาภาวโต วุตฺตํฯ เกวลญฺหิ ตานิ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วิธูปนญฺจ ตาลวณฺฏญฺจา’’ติอาทินา (จูฬว. ๒๖๙) วุตฺตานิฯ **คณฺฐิปเท** ปน **‘‘เตลภาชเนสุ วณฺณมฏฺฐกมฺมํ วฏฺฏตี**ติ เสนาสนปริกฺขารตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ **ราชวลฺลภา**ติ ราชกุลูปกาฯ **สีมา**ติ อิธาธิเปฺปตา ภูมิ, พทฺธสีมา จฯ ‘‘เยสํ สนฺตกา เตสํ สีมา, ตตฺถ ปเรหิ น กตฺตพฺพ’’นฺติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ‘‘ภูมิ จ สีมา จ เยสํ สนฺตกา, เตหิ เอว วาเรตพฺพาฯ เยสํ ปน อเญฺญสํ ภูมิยํ สีมา กตา, เต วาเรตุํ น อิสฺสรา’’ติ วทนฺติ ฯ ‘‘สงฺฆเภทาทีนํ การณตฺตา ‘มา กโรถา’ติ ปฏิเสเธตพฺพา เอวา’’ติ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** วุตฺตํ กิรฯ

๘๖-๗. ทารุกุฏิกํ กาตุํ, กตฺตุนฺติ จ อตฺถิฯ **ขณฺฑาขณฺฑิกนฺ**ติ ผลาผลํ วิย ทฏฺฐพฺพํฯ **อาณาเปหี**ติ วจนํ อนิเฏฺฐ เอว วุจฺจตีติ กตฺวา **พนฺธํ อาณาเปสิ**ฯ **อิสฺสริยมตฺตายา**ติ สมิทฺธิยํ มตฺตาสโทฺทติ ญาเปติฯ

๘๘. ‘‘เอวรูปํ วาจํ ภาสิตฺวา’’ติ จ ปาโฐฯ **โลเมน ตฺวํ มุโตฺต, มา ปุนปิ เอวรูปมกาสี**ติ อิทํ กิํ พฺยาปาททีปกํ, ทารูสุปิ โลภกฺขนฺธทีปกํ วจนํ โสตาปนฺนสฺส สโต ตสฺส ราชสฺส ปติรูปํฯ นนุ นาม ‘‘ปุเพฺพ กตํ สุกตํ ภเนฺต, วเทยฺยาถ ปุนปิ เยนโตฺถ’’ติ ปวาเรตฺวา อตีว ปีติปาโมชฺชํ อุปฺปาเทตพฺพํ เตน สิยาติ? สจฺจเมตํ โสตาปนฺนตฺตา อตีว พุทฺธมามโก ธมฺมมามโก สงฺฆมามโก จ, ตสฺมา ภิกฺขูนํ อกปฺปิยํ อสหโนฺต, สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา จ โอกาสํ กตฺตุกาโม ‘‘สุปฺปยุตฺตานิ เม ทารูนี’’ติ ตุฏฺฐจิโตฺตปิ เอวมาหาติ เวทิตพฺพํฯ อิเมหิ นาม เอวรูเป ฐาเนฯ **‘‘อาคตปทานุรูเปนา**ติ อเญฺญหิ วา ปเทหิ, อิโต โถกตเรหิ วา อาคตกาเล ตทนุรูปา

โยชนา กาตพฺพา''ติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ''น เกวลํ อิมสฺมึเยว สิกฺขาปเท, อเญฺญสุปิ อาคจฺฉนฺติ, ตสฺมา ตตฺถ ตตฺถ อาคตปทานุรูเปน โยชนา เวทิตพฺพา''ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **อุชฺฌายนโตฺถ** อทินฺนสฺสาทินฺนตฺตาว, เต อุชฺฌายึสุฯ

รุทฺรทามโก นาม รุทฺรทามกาทีหิ อุปฺปาทิโตฯ พาราณสินคราทีสุ เตหิ เตหิ ราชูหิ โปราณสตฺถานุรูปํ ลกฺขณสมฺปนฺนา อุปฺปาทิตา **นีลกหาปณา**ฯ เตสํ กิร ติภาคํ อคฺฆติ รุทฺรทามโก, ตสฺมา ตสฺส ปาโท ถุลฺลจฺจยวตฺถุ โหติฯ มาสโก ปน อิธ อปฺปมาณํฯ กหาปโณ กิญฺจิ กาเล อูนวีสติมาสโก โหติ, กิญฺจิ กาเล อติเรกวีสติมาสโกฯ ตสฺมา ตสฺส กหาปณสฺส จตุตฺถภาโค ปญฺจมาสโก วิย อติเรกปญฺจมาสโก วา อูนปญฺจมาสโก วา ปาโทติ เวทิตพฺพํฯ อิมสฺสตฺถสฺส ทีปนตฺถํ **''ตทา ราชคเห วีสติมาสโก กหาปโณ โหตี''**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ รชตมโย สุวณฺณมโย ตมฺพมโย จ **กหาปโณ** โหติฯ สุวณฺณภูมิยํ วิย ปาโทปิ ยตฺถ ตมฺพมโยว กโต โหติ, ตตฺถ โสว ปาโทติ อาจริโยฯ ยสฺมา ปาโท เอกนีลกหาปณคฺฆนโก, ตสฺมา ตสฺส ปาทสฺส จตุตฺถภาโคว สิยา ปาโทติ เอเกฯ อิทํ น ยุชฺชติฯ โย จ ตตฺถ ปาทารโห ภโณฺฑ, ตสฺส จตุตฺถภาคเสฺสว ปาราชิกวตฺถุภาวปฺปสงฺคโตฯ ยทิ ปาทารหํ ภณฺฑํ ปาราชิกวตฺถุ, สิทฺธํ ''โสว ปาโท ปจฺฉิมํ ปาราชิกวตฺถู''ติ ฯ น หิ สพฺพตฺถ ภณฺฑํ คเหตฺวา นีลกหาปณเคฺฆน อคฺฆาเปนฺติฯ ยสฺมา ตสฺส ตเสฺสว กหาปณเคฺฆน อคฺฆาเปนฺติ, ตสฺมา ตสฺส ตสฺส ชนปทสฺส ปาโทว ปาโทติ ตทคฺฆนกเมว ปาทคฺฆนกนฺติ สิทฺธํ, **''โส จ โข โปราณสฺส นีลกหาปณสฺส วเสน, น อิตเรส**นฺติ ยตฺถ ปน นีลกหาปณา วฬญฺชํ คจฺฉนฺติ, ตเตฺถวา''ติ เกจิ วทนฺติ, อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพํฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๙๒. **คามา วา อรญฺญา วา**ติ ลกฺขณานุปญฺญตฺติกตฺตา ปฐมปญฺญตฺติยา อาทิมฺหิ วุตฺตาฯ **ยโต วา อปกฺกนฺตา,** โส **อมนุโสฺส นาม**ฯ ''อมนุสฺสคามํ อปารุปิตฺวา, คามปฺปเวสนญฺจ อนาปุจฺฉา ปวิสิตุํ วฏฺฏตี''ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ''ยโต คามโต อาคนฺตุกามา เอว อปกฺกนฺตา, ตํ คามํ เอวํ ปวิสิตุํ น วฏฺฏตี''ติ วทนฺติ เอเกฯ เกจิ ปน ''ยกฺขปริคฺคหภูโตปิ อาปณาทีสุ ทิสฺสมาเนสุ เอว 'คาโม'ติ สงฺขฺยํ คจฺฉติ, อทิสฺสมาเนสุ ปเวสเน อนาปตฺตี''ติ วทนฺติฯ ''คาโม เอว อุปจาโร คามูปจาโรติ เอวํ กมฺมธารยวเสน คหิเต กุรุนฺทฏฺฐกถาทีสุ วุตฺตมฺปิ สุวุตฺตเมว โหตี''ติ วทนฺติฯ ''ตสฺส ฆรูปจาโร คาโมติ อาปชฺชตี''ติ วจนํ ปฏิกฺขิปติฯ ''คามสฺสุปจาโร จ คาโม จ คามูปจาโร จา''ติ วทนฺติ, ตํ วิรุชฺฌติ, นฯ ''อิเมสํ ลาภาทีสุ ลกฺขณํ สนฺธาย **มหาอฏฺฐกถายํ** 'ฆรํ ฆรูปจาโร'ติอาทิ วุตฺตํ, ตํ น มยํ ปฏิกฺขิปามา''ติ จ วทนฺติฯ **''กตปริเกฺขโป จา**ติ ฆรสฺส สมนฺตโต ตตฺตโก อุปจาโร นามา''ติ **คณฺฐิปเท** ลิขิตํฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน **''โย โย อฏฺฐกถาวาโท วา เถรวาโท วา ปจฺฉา วุจฺจตี**ติ อิโต อนาคตํ สนฺธาย วุตฺตํ, นาตีตํฯ ยทิ อตีตมฺปิ สนฺธาย วุตฺตํ, มหาปทุมเถรวาโทว ปมาณํ ชาตนฺติ อาปชฺชติ, ตสฺมา อนาคตเมว สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาจริยา กถยนฺตี''ติ วุตฺตํฯ **เสสมฺปี**ติ คามูปจารลกฺขณมฺปิฯ

ตตฺรายํ นโยติ ตสฺส คามูปจารสฺส คหเณ อยํ นโยฯ **วิกาเลคามปฺปเวสนาทีสู**ติ เอตฺถ ''คามปฺปเวสนญฺหิ พหิ เอว อาปุจฺฉิตพฺพ''นฺติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ''ตํ อฏฺฐกถาย น สเมตี''ติ วทนฺติฯ ''คามสงฺขาตูปจารํ สนฺธาย วุตฺต''นฺติ คหิเต สเมตีติ มม ตกฺโกฯ **''อาทิ**-สทฺทโต ฆเร ฐิตานํ ทินฺนลาภภาชนาทีนี''ติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ''คามูปจาเร ฐิตานํ ปาปุณิตพฺพลาภํ สญฺจิจฺจ อเทนฺตานํ ปาราชิก''นฺติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ **กุรุนฺท**ิอาทีสุ ปาฬิยํ

วุตฺตวจนานุโลมวเสน วุตฺตตฺตา ‘‘ปมาทเลขา’’ติ น วตฺตพฺพํ, มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตวินิจฺฉโย สงฺคีติโต ปฏฺฐาย อาคโตฯ **‘‘ยเญฺจตํ มหาอฏฺฐกถาย’’**นฺติอาทิ สีหฬทีเป อฏฺฐกถาจริเยหิ วุตฺตํ ‘‘วินิจฺฉยนโย’’ติ จฯ **เลฑฺฑุปาเตเนว ปริจฺฉินฺทิตโพฺพ**ติ ปริเกฺขปารหฏฺฐานํ, น อุปจารํฯ โส หิ ตโต อปเรน เลฑฺฑุปาเตน ปรจฺฉิโนฺนฯ อิมสฺมิํ **อทินฺนาทานสิกฺขาปเท**ติ นิยเมน อญฺญตฺถ อญฺญถาติ อตฺถโต วุตฺตํ โหติฯ เตน วา นิยเมน ยถารุตวเสนาปิ อโตฺถ อิธ ยุชฺชติฯ **อภิธเมฺม ปนา**ติอาทินา อญฺญถาปิ อตฺถาปตฺติสิทฺธํ ทเสฺสติฯ

‘‘ปริจฺจาคาทิมฺหิ อกเต ‘อิทํ มม สนฺตก’นฺติ อวิทิตมฺปิ ปรปริคฺคหิตเมว ปุตฺตกานํ ปิตุ อจฺจเยน สนฺตกํ วิย, ตํ อตฺถโต อปริจฺจเตฺต สงฺคหํ คจฺฉตี’’ติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ‘‘เถนสฺส กมฺมํ **เถยฺยํ,** เถเนน คเหตพฺพภูตํ ภณฺฑํฯ เถยฺยนฺติ สงฺขาตนฺติ เถยฺยสงฺขาต’’นฺติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ตํ เถยฺยํ ยสฺส เถนสฺส กมฺมํ, โส ยสฺมา เถยฺยจิโตฺต อวหรณจิโตฺต โหติ, ตสฺมา ‘‘เถยฺยสงฺขาต’’นฺติ ปทํ อุทฺธริตฺวา ‘‘เถยฺยจิโตฺต อวหรณจิโตฺต’’ติ ปทภาชนมฺปิ เตสํ โปราณานํ ยุชฺชเตว, ตถาปิ อฏฺฐกถายํ วุตฺตนเยเนว คเหตพฺพํฯ ‘‘ยญฺจ ปุพฺพภาเค ‘อวหริสฺสามี’ติ ปวตฺตํ จิตฺตํ, ยญฺจ คมนาทิสาธกํ, ปรามสนาทิสาธกํ วา มเชฺฌ ปวตฺตํ, ยญฺจ ฐานาจาวนปโยคสาธกํ , เตสุ อยเมเวโก ปจฺฉิโม จิตฺตโกฏฺฐาโส อิธ อธิเปฺปโต ‘เถโน’ติ อปเร’’ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ อูนมาสกมาสปาทาทีสุ ‘‘อวหรณจิเตฺตสุ เอกจิตฺตโกฏฺฐาโสติ อาจริยา วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ

ปญฺจวีสติอวหารกถาวณฺณนา

ปญฺจวีสติ อวหารา นาม วจนเภเทเนว ภินฺนา, อตฺถโต ปน อภินฺนาฯ **อากุลา ทุวิเญฺญยฺยวินิจฺฉยา**ติ อาจริยานํ มุเข สนฺติเก สพฺพากาเรน อคฺคหิตวินิจฺฉยานํ ทุวิเญฺญยฺยาฯ ทุกติกปฏฺฐานปาฬิ (ปฏฺฐา. ๕.๑.๑ อาทโย, ทุกติกปฏฺฐานปาฬิ) วิย อากุลา ทุวิเญฺญยฺยวินิจฺฉยา, เกวลํ ตํ อาจริยา ปุพฺพาปรวิโรธมกตฺวา สงฺคีติโต ปฏฺฐาย อาคตนยมวินาเสตฺวา วณฺณยนฺตีติ ‘‘ปฏฺฐานปาฬิมิวาติ อปเร วทนฺตี’’ติ จ วุตฺตาฯ **โปราณา**ติ สงฺคีติอาจริยาฯ **อยเมตฺถ สามีจิ** เอว, สเจ น เทติ, อาปตฺติ นตฺถิ, ปาราชิกภยา ปน ยถา สิกฺขากาโม เทติ, เอวํ ทาตพฺพเมวฯ ยานิ ปเนตฺถ วตฺถูนิ, ตานิ สีหฬทีเป อาจริเยหิ สงฺฆาทีนมนุมติยา อฏฺฐกถาสุ ปกฺขิตฺตานิ, ‘‘อนาคเต พฺรหฺมจารีนํ หิตตฺถาย โปตฺถการุฬฺหกาลโต ปจฺฉาปี’’ติ วุตฺตํฯ อาณตฺติกํ อาณตฺติกฺขเณปิ คณฺหาติ, กาลนฺตเรนาปิ อตฺถสาธโก, กาลนฺตรํ สนฺธายาติ อิทเมเตสํ นานตฺตํฯ **ภเฏฺฐ**ติ อปคเตฯ **อนฺตรสมุเทฺท** อตฺรุมฺหุเทฯ **ผรติ** สาเธติฯ **นวโธโต**ติ นวกโตฯ **ปาสาณสกฺขร**นฺติ ปาสาณญฺจ สกฺขรญฺจฯ

ภูมฏฺฐกถาทิวณฺณนา

๙๔. มหาอฏฺฐกถายํ ปน สเจฺจปิ อลิเกปิ ทุกฺกฏเมว วุตฺตํ, ตํ ปมาทลิขิตนฺติ เวทิตพฺพนฺติ ยเถตรหิ ยุตฺติยา คเหตพฺพาฯ ตตฺถ ‘‘จตุวเคฺคน ฐเปตฺวา อุปสมฺปทปวารณอพฺภานาทิสพฺพํ สงฺฆกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี’’เจฺจว วตฺตเพฺพ ‘‘อุปสมฺปทปวารณกถินพฺภานาทีนี’’ติ ลิขนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ ตํ อาจริยา ‘‘ปมาทเลขา’’เตฺวว วณฺณยนฺติ, เตน วุตฺตํ ‘‘ปมาทลิขิต’’นฺติฯ ยํ ยํ วจนํ มุสา, ตตฺถ ตตฺถ ปาจิตฺติยนฺติ วุตฺตํฯ ทุกฺกฏสฺส วจเน ปโยชนาภาวา **‘‘อทินฺนาทานสฺส ปุพฺพปโยเค’’**ติ วุตฺตํฯ อเญฺญสมฺปิ ปุพฺพปโยเค ปาจิตฺติยฏฺฐาเน ปาจิตฺติยเมวฯ **ปมาทลิขิต**นฺติ เอตฺถ อิธ อธิเปฺปตเมว คเหตฺวา อฏฺฐกถายํ วุตฺตนฺติ คหิเต สเมติ วิยฯ อาจริยา ปน **‘‘ปาจิตฺติยฏฺฐาเน ปาจิตฺติย’’**นฺติ วตฺวา ทุกฺกเฏ วิสุํ วตฺตเพฺพ ‘‘สจฺจาลิเก’’ติ สาม

ญฺญโต วุตฺตตฺตา ‘‘ปมาทเลขา’’ติ วทนฺตีติ เวทิตพฺพาติฯ ‘‘กุสลจิตฺเตน คมเน อนาปตฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘ทานญฺจ ทสฺสามี’’ติ วจเนน อนาปตฺติ วิยฯ

ปาจิตฺติยฏฺฐาเน ทุกฺกฏา น มุจฺจตีติ ปาจิตฺติเยน สทฺธึ ทุกฺกฏมาปชฺชติฯ **พหุกาปิ อาปตฺติโย โหนฺตู**ติ ขณนพฺยูหนุทฺธรเณสุ ทส ทส กตฺวา อาปตฺติโย อาปนฺโน, เตสุ อุทฺธรเณ ทส ปาจิตฺติโย เทเสตฺวา มุจฺจติ, ชาติวเสน **‘‘เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตี’’**ติ **กุรุนฺทิยํ** วุตฺตํ, ตสฺมา ปุริเมน สเมติฯ ‘‘สโมธาเนตฺวา ทสฺสิตปโยเค ‘‘ทุกฺกฏ’’นฺติ วุตฺตตฺตา สมานปโยคา พหุทุกฺกฏตฺตํ ญาเปติฯ **ขณเน พหุกานี**ติ สมานปโยคตฺตา น ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ **อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณนา**ติ ยถา ปเนตฺถ, เอวํ อเญฺญสุปิ เอวรูปานิ อฏฺฐกถาย อาคตวจนานิ สงฺคีติโต ปฏฺฐาย อาคตตฺตา คเหตพฺพานีติ อโตฺถฯ ‘‘อิธ ทุติยปาราชิเก คเหตพฺพา, น อเญฺญสู’’ติ **ธมฺมสิริเตฺถโร** กิราหฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘ปุริมขณนํ ปจฺฉิมํ ปตฺวา ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, เตเนว เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตี’’ติ วุตฺตํ, ‘‘วิสภาคกิริยํ วา ปตฺวา ปุริมํ ปฏิปฺปสฺสมฺภตี’’ติ จ วุตฺตํฯ

เอวํ เอกฏฺฐาเน ฐิตาย กุมฺภิยา ฐานาจาวนเญฺจตฺถ ฉหากาเรหิ เวทิตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ **กุมฺภิยา**ติ ภุมฺมวจนํฯ **อุทฺธํ อุกฺขิปโนฺต เกสคฺคมตฺตมฺปิ ภูมิโต โมเจติ, ปาราชิก**นฺติ เอตฺถ มุขวฏฺฏิยา ผุโฏฺฐกาสํ พุเนฺทน โมจิเต ‘‘ฐานาจาวนเญฺจตฺถ ฉหากาเรหิ เวทิตพฺพ’’นฺติ อิมินา สเมติ, ตถา อวตฺวา ‘‘ภูมิโต มุเตฺต เกสคฺคมตฺตมฺปิ อติกฺกเนฺต ภูมิโต โมจิตํ นาม โหตี’’ติ ทฬฺหํ กตฺวา วทนฺติ, อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพํฯ เอตฺถ เอกเจฺจ เอวํ อตฺถํ วทนฺติ ‘‘ปุเพฺพ ขณเนฺตน อวเสสฏฺฐานานิ วิโยชิตานิ, ตสฺมึ วิมุเตฺต ปาราชิก’’นฺติฯ **สเงฺขปมหาปจฺจริยาทีสุ** วุตฺตวจนสฺส ปมาทเลขภาโว ‘‘อตฺตโน ภาชนคตํ วา กโรติ, มุฏฺฐึ วา ฉินฺทตี’’ติ วจเนน ทีปิโตฯ

ยํ ปน **‘‘ปีตมเตฺต ปาราชิก’’**นฺติ วุตฺตํ, ตํ ยเถตรหิ ‘‘ปญฺจวิญฺญาณา อุปฺปนฺนวตฺถุกา อุปฺปนฺนารมฺมณา’’ติ ปทสฺส ‘‘อุปฺปนฺนวตฺถุกาหิ อนาคตปฏิเกฺขโป’’ติ อฏฺฐกถาวจนํ ‘‘อสมฺภินฺนวตฺถุกา อสมฺภินฺนารมฺมณา ปุเรชาตวตฺถุกา ปุเรชาตารมฺมณา’’ติ วจนมเปกฺขิตฺวา อตีตานาคตปฏิเกฺขโปติ ปริวเตฺตติ, ตถา ตาทิเสหิ ปริวตฺต’นฺติ เวทิตพฺพํฯ น หิ อฏฺฐกถาจริยา ปุพฺพาปรวิรุทฺธํ วทนฺติฯ ยํ ปน อาจริยา ‘‘อิทํ ปมาทลิขิต’’นฺติ อปเนตฺวา ปกฺขิปิตฺวา วจนกาเลวาเจนฺติ, อุทฺทิสนฺติ, ตเมว จ อิมินาปิ อาจริเยน ‘‘ปมาทลิขิต’’นฺติ ปฏิกฺขิตฺตํฯ ยญฺจ สุตฺตํ ทเสฺสตฺวา เต ปฏิกฺขิปนฺติ, ตเมว จ ทเสฺสเนฺตน อิมินา ปฏิกฺขิตฺตํ, เตน วุตฺตํ **‘‘ตํ ปน ตเตฺถว วา’’**ติอาทิฯ

อนาปตฺติมตฺตเมว วุตฺตนฺติ เนว อวหาโร น คีวา อนาปตฺตีติ พฺยญฺชนโตว เภโท, น อตฺถโตติ ทสฺสนตฺถํฯ **ตํ ปมาทลิขิตํ** กตเรหีติ เจ? ปุเพฺพ วุตฺตปฺปกาเรหิ, เลขเกหิ วา, เอส นโย สพฺพตฺถฯ ‘‘น หิ ตเทว พหูสุ ฐาเนสุ ยุตฺตโต ปาราชิกมหุตฺวา กตฺถจิ โหตี’’ติ สพฺพํ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **ทุฏฺฐปิตํ วา ฐเปตี**ติ เอตฺถ ตโต ปคฺฆริสฺสตีติ ฐานาจาวนํ สนฺธาย กตตฺตา ปาราชิกํ ตํ ปน คณฺหตุ วา มา วา ตเตฺถว ‘‘ภินฺทตี’’ติอาทิวจนโต เวทิตพฺพํฯ **‘‘ตเตฺถวา**ติ ฐานาจาวนํ อกโรโนฺตว ฐานา อจาเวตุกาโมว เกวลํ ‘ภินฺทตี’ติ อฏฺฐกถาวจนโต จ ญาเปตพฺพ’’นฺติ อญฺญตรสฺมึ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ตถา ‘‘ปคฺฆริเตหิ ตินฺตปํสุํ คเหตฺวา อุทเก ปกฺขิปิตฺวา ปจิตฺวา คเหตุํ สกฺกา, ตสฺมา คหณเมว สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ อปเรฯ ‘‘ริตฺตกุมฺภิยา อุปริ กโรติ, ภณฺฑเทยฺย’’นฺติ วุตฺตํ, ตํ อาณตฺติยา วิรุชฺฌติ, ‘‘ยทา สโกฺกสิ, ตทา ตํ ภณฺฑํ อวหรา’’ติ อตฺถสาธโก อาณตฺติกาเล เอว ปาราชิกํฯ อปิจ อาวาฏกาทีนิ ถาวรปโยคานิ จ เอตฺถ สาธกา

นิฯ นตฺถิ กาลกตปโยคานิ ปาราชิกวตฺถูนีติ ตสฺมา อุปฺปริกฺขิตพฺพนฺติ เอเกฯ ยตฺถ ยตฺถ **“อปเร”**ติ วา **“เอเก”**ติ วา วุจฺจติ, ตตฺถ ตตฺถ สุฏฺฐุ อุปปริกฺขิตฺวา ยุตฺตํ คเหตพฺพํ, อิตรํ ฉฑฺเฑตพฺพํฯ **วทนฺตี**ติ อาจริยา วทนฺติฯ **น, อญฺญถา คเหตพฺพตฺถโต**ติ ปาฬิปริหรณตฺถํ วุตฺตํฯ **เอวเมเก วทนฺตี**ติ ตํ น คเหตพฺพํฯ กสฺมา? ‘‘ปสฺสาวํ วา ฉฑฺเฑตี’’ติ จ ‘‘อปริโภคํ วา กโรตี’’ติ จ อตฺถโต เอกตฺตา, อฏฺฐกถาย ‘‘มุคฺคเรน โปเถตฺวา ภินฺทตี’’ติ วุตฺตตฺตาปิฯ

อยํ ปเนตฺถ สาโรติอาทิกถาย ‘‘อมฺหากํ อาจริยสฺส วจน’’นฺติ **ธมฺมสิริเตฺถโร** อาหฯ สงฺคหาจริยานํ วาโทติ เอเกฯ ปุพฺเพ วุตฺตาปิ เต เอว, ตสฺมา **โวหารวเสนา**ติ อฉฑฺเฑตุกามมฺปิ ตถา กโรนฺตํ ‘‘ฉฑฺเฑตี’’ติ โวหรนฺติฯ **เอวเมเตสํ ปทานํ อโตฺถ คเหตโพฺพ**ติ เอวํ สเนฺต ‘‘ฐานาจาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกฏ’’นฺติ อฏฺฐกถาวจเนน อติวิย สเมติ, ตตฺถ ฐานาจาวนจิตฺตสฺส นตฺถิตาย ฐานา จุตมฺปิ น ‘‘ฐานา จุต’’นฺติ วุจฺจตีติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ **อิตรถาปี**ติ เถยฺยจิตฺตาภาวา ฐานา จาเวตุกามสฺสปิ ทุกฺกฏํ ยุชฺชติฯ

๙๖. สยเมว ปติตโมรเสฺสว อิโต จิโต จ กโรโต ถุลฺลจฺจยํฯ อากาสฏฺฐวินิจฺฉเย ตปฺปสเงฺคน ตสฺมิํ เวหาสาทิคเตปิ อสโมฺมหตฺถํ เอวํ คเหตพฺพนฺติ วุตฺตํฯ ‘‘เอวมญฺญตฺราปิ สามิเส’’ติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ‘‘ฐานาจาวนํ อกโรโนฺต จาเลตี’’ติ วจนโต ฐานาจาวเน ถุลฺลจฺจยํ นตฺถีติ วุตฺตํ โหติฯ เกจิ อผนฺทาเปตฺวา ฐานาจาวนาจาวเนหิปิ ทุกฺกฏถุลฺลจฺจเย วทนฺติฯ ‘‘เต ฐานาจาวนํ อกโรโนฺตติ อิมํ อฏฺฐกถาวจนํ ทเสฺสตฺวา ปฏิเสเธตพฺพา’’ติ เกจิ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ

๙๗. เฉทนโมจนาทิ อุปริภาคํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อวสฺสํ ฐานโต **อากาสคตํ กโรติ**ฯ เอตฺถ ‘‘เอกโกฏิํ นีหริตฺวา ฐปิเต วํเส ฐิตสฺส อากาสกรณํ สนฺธายา’’ติ เกจิ วทนฺติฯ เต ปน อถ ‘‘มูลํ อเจฺฉตฺวา วลยํ อิโต จิโต จ สาเรติ, รกฺขติฯ สเจ ปน มูลโต อนีหริตฺวาปิ หเตฺถน คเหตฺวา อากาสคตํ กโรติ, ปาราชิก’’นฺติ อฏฺฐกถาวจนํ ทเสฺสตฺวา ปฏิเสเธตพฺพาฯ **ภิตฺตินิสฺสิต**นฺติ ภิตฺติยา อุปตฺถมฺภิตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เอเกฯ **ภิตฺติํ นิสฺสาย ฐปิต**นฺติ นาคทนฺตาทีสุ ฐิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ฉินฺนมเตฺต**ติ อุปริ อุคฺคนฺตฺวา ฐิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๙๘. **อุปริ ฐิตสฺส ปิฏฺฐิยา**ติ เอตฺถ อโธ โอสารณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เหฏฺฐา โอสาเรนฺตสฺส อุปริมสฺส ปิฏฺฐิยา เหฏฺฐิเมน ฐิโตกาสํ อติกฺกนฺตมเตฺต ปาราชิกํ, อุทฺธํ อุกฺขิปนฺตสฺส อุทกโต มุตฺตมเตฺตฯ ‘‘เอวํ คหิเต ภูมเฏฺฐ วุเตฺตน สเมตี’’ติ วทนฺติฯ มตมจฺฉานํ ฐิตฏฺฐานเมว ฐานํ กิรฯ เถยฺยจิเตฺตน มาเรตฺวา คณฺหโต อูนปาทคฺฆนเก ทุกฺกฏํ, สหปโยคตฺตา ปาจิตฺติยํ นตฺถีติ เอเกฯ **มทนผลวสาทีนี**ติ เอตฺถ **สีหฬภาสา** กิร **วส** อิติ วิสนฺติ อโตฺถ, ครุฬากาเรน กตฺเปฺปยิตํ วาฯ

๙๙. **ปุเพฺพ** ปาเส พทฺธสูกรอุปมาย **วุตฺตา เอว**ฯ ‘‘ถเล ฐปิตาย นาวาย น ผุโฏฺฐกาสมตฺตเมวา’’ติ ปาโฐฯ ‘‘วาโต อาคมฺมาติ วจนโต วาตสฺส นตฺถิกาเล ปโยคสฺส กตตฺตา อวหาโร นตฺถิ, อตฺถิกาเล เจ กโต, อวหาโรวา’’ติ วทนฺติฯ ‘‘ภณฺฑเทยฺยํ ปน เกสนฺติ เจ? เยสํ หเตฺถ กหาปณานิ คหิตานิ, เตสํ วา, นาวาสามินา นาวาย อคฺคหิตาย นาวาสามิกสฺส วา’’ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

๑๐๔. **นิรมฺพิตฺวา** อุปริฯ **อกตํ วา ปน ปติฏฺฐเปตี**ติ อปุพฺพํ วา ปฏฺฐเปตีติ อโตฺถฯ

๑๐๖. คามเฏฺฐ วา ‘‘คาโม นามา’’ติ น วุตฺตํ ปฐมํ คามลกฺขณสฺส สพฺพโส วุตฺตตฺตาฯ

๑๐๗. อรญฺญเฏฺฐ **อรญฺญํ นามา**ติ ปุน น เกวลํ ปุเพฺพ วุตฺตลกฺขณเญฺญว อรญฺญนฺติ อิธาธิเปฺปตํ, กินฺตุ ปรปริคฺคหิตเมว เจตํ โหติ, ตํ อิธาธิเปฺปตนฺติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เตเนว อ เตฺถปิ อรญฺญคฺคหณํ กตํฯ **อเคฺคปิ มูเลปิ ฉินฺนา**ติ เอตฺถ ''น เวเฐตฺวา ฐิตา, ฉินฺนมเตฺต ป ตนกํ สนฺธาย วุตฺต''นฺติ วทนฺติฯ **ตเจฺฉตฺวา ฐปิโต**ติ อรญฺญสามิเกหิ ปเรหิ ลเทฺธหิ ตเจฺฉตฺ วา ฐปิโตฯ **อทฺธคโตปี**ติ จิรกาลิโกปิฯ **''น คเหตโพฺพ**ติ อรญฺญสามิเกหิ อนุญฺญาเตนปี''ติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **ฉลฺลิยา ปริโยนทฺธํ โหตี**ติ อิมินา สามิกานํ นิรเปกฺขตํ ทีเปติฯ เตน วุตฺตํ **''คเหตุํ วฏฺฏตี''**ติฯ ยทิ สามิกานํ สาเปกฺขตา อตฺถิ, น วฏฺฏติฯ

๑๐๘. ตตฺถ ''ภาชเนสุ โปกฺขรณีตฬาเกสุ จ คาโว ปโกฺกสตีติ อิโต ปฏฺฐาย ตโย ทส วารา อาทิเมว ทเสฺสตฺวา สํขิตฺตา''ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **นิพฺพหนอุทกํ** นาม ตฬา กรกฺขณตฺถาย อธิโกทกนิกฺขมนทฺวาเรน นิกฺขมนอุทกํฯ **''คเหตุํ น ลภตี**ติ สามีจิกมฺมํ น โหตี''ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ อิโต ปฏฺฐาย ''วุตฺต''นฺติ วุเตฺต **อนุคณฺฐิปเท**ติ คเหตพฺพํฯ **อ นิกฺขเนฺต** อุทเกติ ปาฐเสโส, สุกฺขมาติกาปโยคตฺตา ภณฺฑเทยฺยมฺปิ น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **ตฬากํ นิสฺสาย เขตฺตสฺส กตตฺตา**ติ ''สพฺพสาธารณํ ตฬากํ โหตี''ติ ปฐมํ วุตฺตตฺตา ตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ''ยสฺมา ตฬากคตํ อุทกํ สพฺพสาธารณมฺปิ มาติกาย สติ ตํ อติกฺกมิตฺวา คเหตุํ น วฏฺฏติ, ตสฺมา ตํ สนฺธาย **กุรุนฺทิยาทีสุ อวหาโรติ วุตฺต''**นฺติ อปเร อาหูติฯ **อิมินา ลกฺขเณน น สเมตี**ติ ยสฺมา สพฺพสาธารณเทโส นาม ตญฺจ ตฬากํ สพฺพสาธารณํ, กติกาภา วา จ **มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตเมว ยุตฺต**นฺติ อาหาจริโยฯ

๑๐๙. **''ตโต ปฏฺฐาย อวหาโร นตฺถี**ติ เถยฺยายปิ คณฺหโต, ตสฺมา ยถามุณฺฑมหา เชตพฺพตฺตา, อรกฺขิตพฺพตฺตา, สพฺพสาธารณตฺตา จ อญฺญมฺปิ สงฺฆสนฺตกํ อิทํ น โหตี''ติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

๑๑๐. **อุชุกเมว ติฏฺฐตี**ติ เอตฺถ ''สมีเป รุกฺขสาขาทีหิ **สนฺธาริตตฺตา** อีสกํ ขลิตฺวา อุ ชุกเมว ติฏฺฐติ เจ, อวหาโรฯ ฉินฺนเวณุ วิย ติฏฺฐติ เจ, อนาปตฺตี''ติ วุตฺตํ, ตํ สุวุตฺตํ, ตสฺส วินิจฺ ฉเย ''สเจ ตานิ รกฺขนฺตี''ติ วุตฺตตฺตาฯ **โน อญฺญถา**ติ สมฺปเตฺต เจ วาเต วาตมุขโสธนํ กโร ติ, ปาราชิกนฺติ อโตฺถฯ

๑๑๑. **อเญฺญสุ ปน วิจารณา เอว นตฺถี**ติ เตสุ อปฺปฏิกฺขิปิตตฺตา อยเมว วินิจฺฉโยติ วุตฺตํ โหติฯ ''เอเตน ธุรนิเกฺขปํ กตฺวาปิ โจเรหิ อาหฏํ โจเทตฺวา คณฺหโต อนาปตฺตีติ ทีปิตํ โหตี''ติ วุตฺตํฯ

๑๑๒. **เอเสว นโย**ติ อุทฺธาเรเยว ปาราชิกํ, กสฺมา? อเญฺญหิ ปเตฺตหิ สาธารณสฺส สญฺ ญาณสฺส วุตฺตตฺตาฯ **ปทวาเรนา**ติ โจเรน นีหริตฺวา ทินฺนํ คเหตฺวา คจฺฉโตฯ **คามทฺวาร**นฺติ โวหารมตฺตเมว, คามนฺติ อโตฺถ อาณตฺติยา ทฏฺฐพฺพตฺตา, ทฺวินฺนมฺปิ อุทฺธาเร เอว ปาราชิกํฯ **อสุกํ นาม คามํ คนฺตฺวา**ติ วจเนน ยาว ตสฺส คามสฺส ปรโต อุปจาโร, สพฺพเมตํ อาณตฺตเมว โหติฯ ''ฐตฺวา วา นิสีทิตฺวา วา วิสฺสมิตฺวา ปุริมเถยฺยจิตฺตํ วูปสมิตฺวา คมนตฺถเญฺจ ภณฺฑํ น นิกฺขิตฺตํ, ยถาคหิตเมว, ปทวาเรน กาเรตโพฺพติ, นิกฺขิตฺตเญฺจ, อุทฺธาเรนา''ติ จ ลิขิตํฯ เกวลํ **''ลิขิต''**นฺติ วุเตฺต **คณฺฐิปเท** คเหตพฺพํฯ **เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโนฺต**ติ ฐานาจาวนํ อกตฺวา นิวตฺถปารุตนีหาเรน ''ปุเพฺพเวทํ มยา คหิต''นฺติ เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโนฺตฯ ''นเฏฺฐ ภณฺฑ เทยฺยํ กิรา''ติ ลิขิตํฯ **''อโญฺญ วา''**ติ วจเนน เยน ฐปิตํ, เตน ทินฺเนน อนาปตฺตีติ ทีปิตํ โหติ โคปกสฺส ทาเน วิย, ''เกวลํ อิธ ภณฺฑเทยฺยนฺติ อปเร''ติ วุตฺตํฯ **''อโญฺญ วา''**ติ วจนโต เยน

ฐปิตํฯ โส วาติปิ ลพฺภตีติ วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ วา-สทฺเทน ยสฺส หเตฺถ ฐปิตํ, โส วา เทติ ราชคเห คณโก วิย ธนิยสฺส, ตสฺมา ปาราชิกํ ยุตฺตํ วิยฯ

ตว ถูลสาฏโก ลโทฺธติ วุตฺตกฺขเณ มุสาวาเท ทุกฺกฏํฯ **ตสฺส นามํ ลิขิตฺวา**ติ เอตฺถ ‘‘เตน ‘คเหตฺวา ฐเปยฺยาสี’ติ อาณตฺตตฺตา นามเลขนกาเล อนาปตฺติ กุสสงฺกมนสทิสํ น โหตี’’ติ วุตฺตํฯ **น ชานนฺตี**ติ น สุณนฺตีติ อโตฺถฯ สเจ ชานิตฺวาปิ จิเตฺตน น สมฺปฏิจฺฉนฺติ เอเสว นโยฯ ชานเนฺตน ปน รกฺขิตุํ อนิจฺฉเนฺต ปฏิกฺขิปิตพฺพเมว เอตนฺติ วตฺตํ ชานิตพฺพํฯ **อุมฺมเคฺคนา**ติ ปุราปาณํ ขณิตฺวา กตมเคฺคนาติ อโตฺถฯ

นิสฺสิตวาริกสฺส ปน สภาคา ภตฺตํ เทนฺติ, ตสฺมา ยถา วิหาเร ปนฺติ, ตเถว กาตพฺพนฺติ **สมฺปตฺตวารํ อคฺคเหตุํ น ลภนฺติ,** ‘‘ตสฺส วา สภาคา อทาตุํ น ลภนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ **อตฺตทุติยสฺสา**ติ น หิ เอเกนานีตํ ทฺวินฺนํ ปโหติ, สเจ ปโหติ ปาเปตพฺพนฺติ ทเสฺสตุํ **“ยสฺส วา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **“ปริปุจฺฉํ เทตี**ติ ปุจฺฉิตปญฺหสฺส วิสฺสชฺชนํ กโรตี’’ติ ลิขิตํฯ สงฺฆสฺส ภารํ นาม ‘‘สทฺธมฺมวาจนา เอวา’’ติ วุตฺตํ, ‘‘นวกมฺมิโกปิ วุจฺจตี’’ติ จ, **“อิโต ภณฺฑโต วฑฺฒนฺตํ ปุน อโนฺต ปวิสตี**ติ มหาอฎฺฐกถาปทสฺส กุรุนฺทีสเงฺขปฎฺฐกถาหิ อธิปฺปาโย วิวริโต’’ติ ลิขิตํฯ

๑๑๓. **คจฺฉเนฺต ยาเน วา**ติ เอตฺถ ‘‘สุงฺกฎฺฐานสฺส พหิ ฐิตํ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ **อุปติสฺสเตฺถโร** วทติ กิรฯ ‘‘คจฺฉเนฺต ยาเน วาติอาทิ สุงฺกฎฺฐานพฺภนฺตเร คเหตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ พหิ ฐิตสฺส วตฺตพฺพเมว นตฺถิ, ‘‘อโนฺต ฐตฺวา’’ติ อธิกาเร วุตฺตตฺตา เจติ ยุตฺตํ – ยานาทีสุ ฐปิเต ตสฺส ปโยคํ วินาเยว คเตสุ ปาราชิโก น โหติฯ กสฺมา น ภณฺฑเทยฺยนฺติ เจ? สุงฺกฎฺฐานสฺส พหิ ฐิตตฺตาฯ อรญฺญเฎฺฐ ‘‘อสฺสติยา อติกฺกมนฺตสฺสปิ ภณฺฑเทยฺยเมวา’’ติ (ปารา. อฎฺฐ. ๑.๑๐๗) วุตฺตํ เตสํ สปริคฺคหิตตฺตาฯ อิธ ปน ‘‘อตฺร ปวิฎฺฐสฺสา’’ติ วจนโต น พหิ ฐิตสฺส, ตํ กิร สุงฺกสเงฺกตํฯ **อญฺญํ หราเปตี**ติ ตตฺถ ‘‘สหตฺถา’’ติ วจนโต อนาปตฺติฯ **นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺตี**ติ อฎฺฐกถาโต **ปาจิตฺติยํ,** อุปจารํ โอกฺกมิตฺวา ปริหรเณ สาทีนวตฺตา ทุกฺกฏํฯ

สุงฺกฎฺฐาเน สุงฺกํ ทตฺวาว คนฺตุํ วฎฺฎตีติ อิทํ ทานิ วตฺตพฺพานํ มาติกาติ **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ ‘‘อนุราธปุรสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ สุงฺกํ คณฺหนฺติ, เตสุ ทกฺขิณทฺวารสฺส ปุรโต มเคฺค ถูปารามโต อานนฺทเจติยํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เชตวนวิหารสฺสนฺตรปาการสฺสาสเนฺน นิวิเฎฺฐ, โย น คามํ ปวิสโนฺต อุปจารํ โอกฺกโนฺต โหติฯ ถูปารามโต จ มหาเจติยํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ราชวิหารํ คจฺฉโนฺต น โอกฺกมตี’’ติ กิร **มหาอฎฺฐกถายํ** อาคตํฯ **เอตฺถ จา**ติ สุงฺกฆาเต ‘‘ทฺวีหิ เลฑฺฑุปาเตหีติ อาจริยปรมฺปราภตา’’ติ ลิขิตํฯ **ทฺวีหิ เลฑฺฑุปาเตหี**ติ สุงฺกฆาตสฺส ปริเจฺฉเท อฎฺฐปิเต ยุชฺชติ, ฐปิเต ปน อติเรกโยชนมฺปิ สุงฺกฆาตํ โหตีติ ตโต ปรํ เทฺว เลฑฺฑุปาตา อุปจาโรติ คเหตพฺพํฯ โส ปเนตฺถาปิ ทุวิโธ พาหิรพฺภนฺตรเภทโตฯ ตตฺถ ทุติยเลฑฺฑุปาตสงฺขาตํ พาหิโรปจารํ สนฺธาย **ปาฬิยํ, มหาอฎฺฐกถาย**ญฺจ ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ อพฺภนฺตรํ สนฺธาย **กุรุนฺทิย**นฺติ โน ขนฺติฯ ‘‘อตฺร ปวิฎฺฐสฺส สุงฺกํ คณฺหนฺตูติ หิ นิยมิตฎฺฐานํ เอกนฺตโต ปาราชิกเขตฺตํ โหติ, ตญฺจ ปริกฺขิตฺตํ, เอโก เลฑฺฑุปาโต ทุกฺกฏเขตฺตํ, อปริกฺขิตฺตเญฺจ, ทุติโย เลฑฺฑุปาโตติ โน อธิปฺปาโย’’ติ อาจริโย วทติฯ

๑๑๔. **ธนํ ปน คตฎฺฐาเน วฑฺฒตี**ติ เอตฺถ ‘‘วฑฺฒิยา สห อวหารกสฺส ภณฺฑเทยฺย’’นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘ตํ วฑฺฒึ ทสฺสามี’’ติ อคฺคเหสิ, ตตฺถ กมฺมํ อกโรนฺตสฺส วฑฺฒตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ เกวลํ อาฐปิตเขตฺตสฺส น วฑฺฒติฯ ‘‘ยํ ธนํ วฑฺฒิ, ตํ เทนฺตสฺส อวหารกสฺส วฑฺฒิยา อทาเน ปาราชิกํ โหตี’’ติ วทนฺติฯ

นาเมนาติ สปฺปนาเมน วา สามิเกน กเตน วาฯ

๑๑๖. ราชฆรสฺส **อโนฺตวตฺถุมฺหิ,** ปริกฺขิตฺตราชงฺคณํ วา อโนฺตวตฺถุฯ อปริกฺขิเตฺต ราชงฺคเณ ฐิตสฺส สกลนครํ ฐานํฯ โคณสฺส ‘‘อปริกฺขิเตฺต ฐิตสฺส อกฺกนฺตฎฺฐานเมว ฐาน’’นฺติ วุตฺตตฺตา **ขณฺฑทฺวาร**นฺติ อตฺตนา ขณฺฑิตจฺฉิทฺทํฯ **ตเตฺถว ฆาเตตี**ติ ‘‘ชีวิตินฺทฺริยารมฺมณตฺตา วธกจิตฺตสฺส ปาจิตฺติยํ โหตีติ? น โหติฯ กสฺมา? อทินฺนาทานปโยคตฺตาฯ ตมฺปิ เถยฺยจิตฺตํ สงฺขารารมฺมณํว โหติฯ อิธ ตทฺภยํ ลภติ สทฺธิํ ปุพฺพภาคาปรภาเคหี’’ติ วุตฺตํฯ

๑๑๘. **ตสฺสุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิก**นฺติ ยทิ โย อาณโตฺต อวสฺสํ ตํ ภณฺฑํ หรติ, อาณตฺติกฺขเณ เอว ปาราชิกํฯ ‘‘อิธ ติณฺณํ กสฺมา ปาราชิกํ, นนุ ‘ตุเมฺห, ภเนฺต, ตโย หรถา’ติ วุตฺตตฺตา ถุลฺลจฺจยํ, อิตเรสญฺจ ปฏิปาฏิยา เอเกกสฺสาณตฺตตฺตา เอเกเกน จ ทุกฺกเฎน ภวิตพฺพํฯ กถํ, เอโก กิร มาสคฺฆนกํ ปริสฺสาวนํ เถเนตฺวา เทเสตฺวา นิรุสฺสาโห เอว วา หุตฺวา ปุน มาสคฺฆนกํ สูจิํ ตเถว กตฺวา ปุน มาสคฺฆนกนฺติ เอวํ สิยาติ? น เอวํ, ตํ ยถา อุปฺปลเถนโก เยน วตฺถุ ปูรติ ตาว สอุสฺสาหตฺตา ปาราชิโก อาสิ, เอวมิเม สอุสฺสาหาว น เทสยิํสุ วา’’ติ ลิขิตํ, **ปาฬิยํ, อฎฺฐกถายญฺจ** สํวิทหิตฺวา คเตสุ เอกสฺสุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิกํ วินา วิย อาณตฺติยา กิญฺจาปิ วุตฺตํ, อถ โข ‘‘ตสฺสายํ อโตฺถ’’ติ วตฺวา ปจฺฉา วุตฺตวินิจฺฉเยสุ จ เอกภณฺฑเอกฎฺฐานาทีสุ จ สมฺพหุลา เอกํ อาณาเปนฺตีติ อาณตฺติเมว นิยเมตฺวา วุตฺตํ, ตสฺมา อาณตฺติ อิจฺฉิตพฺพา วิย, วีมํสิตพฺพํฯ ‘‘‘เอกภณฺฑํ เอกฎฺฐาน’นฺติ จ ปาโฐ ‘เอกกุลสฺส ภณฺฑ’นฺติ วจนโต’’ติ วทนฺติฯ

๑๑๙-๑๒๐. **โอจรเก วุตฺตนเยเนวา**ติ อวสฺสํหาริเย ภเณฺฑฯ **ตํ สเงฺกต**นฺติ ตสฺส สเงฺกตสฺสฯ อถ วา ตํ สเงฺกตํ อติกฺกมิตฺวา ปจฺฉา วาฯ อปตฺวา ปุเร วาฯ เอส นโย **ตํ นิมิตฺต**นฺติ เอตฺถาปิฯ อกฺขินิขณนาทิกมฺมํ ลหุกํ อิตฺตรกาลํ, ตงฺขเณ เอว ภณฺฑํ อวหริตุํ น สกฺกา, กิญฺจิ ภณฺฑํ ทูรํ โหติ, กิญฺจิ ภาริยํ, ตํ คเหตุํ ยาว คจฺฉติ ยาว อุกฺขิปติ, ตาว นิมิตฺตสฺส ปจฺฉา โหติฯ สเจ ตํ ภณฺฑํ อธิคตํ วิย อาสนฺนํ, ลหุกญฺจ, สกฺกา นิมิตฺตกฺขเณ อวหริตุํ, ตเมว สนฺธาย วุตฺตํ กินฺติ? น, ปุเพฺพ วุตฺตมฺปิ ‘‘ตโต ปฎฺฐาย เตเนว นิมิเตฺตน อวหรตี’’ติ วุจฺจติ อารทฺธตฺตาฯ ยทิ เอวํ ‘‘ปุเรภตฺตปโยโค เอโส’’ติ วาโร ปมาณํ โหติ, น จ ตํ ปมาณํ **มหาปทุมเตฺถรวาทสฺส** ปจฺฉา วุตฺตตฺตา, น สเงฺกตกมฺมํ วิย นิมิตฺตกมฺมํ ทฎฺฐพฺพํฯ ตตฺถ หิ กาลปริเจฺฉโท อตฺถิ, อิธ นตฺถิ, อิทเมว เตสํ นานตฺตํฯ

๑๒๑. **ตญฺจ อสโมฺมหตฺถ**นฺติ เอโก ‘‘ปุเรภตฺตาทีสุ วา, อกฺขินิขณนาทีนิ วา ทิสฺวา คณฺหา’’ติ, เอโก คเหตพฺพํ ภณฺฑนิสฺสิตํ กตฺวา ‘‘ปุเรภตฺตํ เอวํ วณฺณสณฺฐานํ ภณฺฑํ คณฺหา’’ติ วทติ, เอวํวิเธสุ อสโมฺมหตฺถํ เอวํวิธํ สเงฺกตํ นิมิตฺตญฺจ ทเสฺสตุนฺติ จ, **ยถาธิปฺปาย**นฺติ ทุติโย ตติยสฺส ตติโย จตุตฺถสฺสาติ เอวํ ปฏิปาฏิยา เจ วทนฺตีติ อโตฺถฯ สเจ ทุติโย จตุตฺถสฺส วเทติ, น ยถาธิปฺปาโยติ จฯ **‘‘ปฏิคฺคหิตมเตฺต**ติ อวสฺสํ เจ ปฏิคฺคณฺหาติ, ปุเพฺพว ถุลฺลจฺจย’’นฺติ จ ลิขิตํฯ ปฏิคฺคณฺหกานํ ทุกฺกฎํ สพฺพโตฺถกาสาภาวโต น วุตฺตํฯ ปาราชิกาปชฺชเนเนตํ ทุกฺกฎํ อาปชฺชิตฺวา อาปชฺชนฺติ กิรฯ อตฺถสาธกาณตฺติเจตนาขเณ เอว ปาราชิโก โหตีติ อธิปฺปาโยฯ ตตฺถ มคฺคฎฺฐานิยํ กตรํ, กตรํ ผลฎฺฐานิยนฺติ ‘‘อตฺถสาธกเจตนา นาม มคฺคานนฺตรผลสทิสา’’ติ วุตฺตตฺตา ผลฎฺฐานิยา เจตนาติ สิทฺธํฯ อาณตฺติ เจ มคฺคฎฺฐานิยา สิยา, เจตนาสหชตฺตา น สมฺภวติ, ตถา ภณฺฑสฺส อวสฺสํหาริตา จ น สมฺภวติฯ อาณตฺติกฺขเณ เอว หิ ตํ อวสฺสํหาริตํ ชาตนฺติ อวหารกสฺส ปฏิคฺคณฺหเณฺจ, ตมฺปิ น สมฺภวติ อนาคตตฺตาฯ เจตนา เจ มคฺคฎฺฐานิยา โหติ, อาณตฺติอาทีสุ อญฺญตรํ, ภณฺฑสฺส อวสฺสํหาริตา เอว วา

ผลฎฺฐานิยา เจ, อโตฺถ น สมฺภวติฯ ปาราชิกาปตฺติ เอว หิ ผลฎฺฐานิยา ภวิตุมรหติ, น อญฺญนฺติ เอวํ ตาว อิธ โอปมฺมสํสนฺทนํ สมฺภวติ เจตนา มคฺคฎฺฐานิยา, ตสฺสา ปาราชิกาปตฺติภาโว ผลฎฺฐานิโยฯ ยถา กึ? ยถา **ปฎิสมฺภิทามคฺค** ''สทฺธาย ญาณํ ธมฺมปฎิสมฺภิทาฯ สทฺธาย สทฺทเตฺถ ญาณํ อตฺถปฎิสมฺภิทา''ติ เอตฺถ อโญฺญ สโทฺธ, อโญฺญ สทฺธาย สทฺทโตฺถติ สิทฺธํ, ยถา จ ''เอโก อโมหสงฺขาโต ธโมฺม สมฺปยุตฺตกานํ ธมฺมานํ เหตุปจฺจเยน ปจฺจโย อธิปติสหชาตอญฺญมญฺญนิสฺสยอินฺทฺริยมคฺคสมฺปยุตฺตอตฺถิอวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย''ติ เอตฺถ อโมโห ธโมฺม อโญฺญ, อเญฺญ ตสฺส เหตุปจฺจยตาทโยติ สิทฺธํฯ ยถา จ **วินยปิฎเก** ยานิ ฉ อาปตฺติสมุฎฺฐานานิ, เอวํ ยถาสมฺภวํ ''สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา''ติ วุจฺจนฺติ, เตสํ อญฺญา อาปตฺติสมุฎฺฐานตา, อโญฺญ อาปตฺติกฺขนฺธภาโวติ สิทฺธํฯ อิมินา อาปตฺติกฺขนฺธนเยน อาปตฺตาธิกรณสฺส กติ ฐานานีติ? สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา ฐานานีติฯ กติ วตฺถูนีติ? สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา วตฺถูนีติฯ กติ ภูมิโยติ? สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา ภูมิโยติ เอวมาทโยปิ ทเสฺสตพฺพาฯ ตถา หิ ตสฺสา เอวํ มคฺคฎฺฐานิยาย อตฺถสาธิกาย เจตนาย ยสฺมา อญฺญา ปาราชิกาปตฺติตา อนตฺถนฺตรภูตา อาการวิเสสสงฺขาตา ผลฎฺฐานิยา อตฺถิ, ตสฺมา ''อตฺถสาธกเจตนา นาม มคฺคานนฺตรผลสทิสา''ติ วุตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ อถ วา เกวลํ ธมฺมนิยามตฺตํเยว อุปมเตฺตน อาจริเยน เอวํ วุตฺตนฺติปิ สมฺภวตีติ น ตตฺถ โอปมฺมสํสนฺทนํ ปริเยสิตพฺพํ, ''อิทํ สพฺพํ เกวลํ ตกฺกวเสน วุตฺตตฺตา วิจาเรตฺวา คเหตพฺพ''นฺติ อาจริโยฯ

ภูมฎฺฐกถาทิวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อาปตฺติเภทวณฺณนา

๑๒๒. ''วิภงฺคนยทสฺสนโต''ติ วุตฺตตฺตา ตํ สมฺปาเทตุํ **''อิทานิ ตตฺถ ตตฺถา''**ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **องฺควตฺถุเภเทน จา**ติ อวหารงฺคชานนเภเทน วตฺถุสฺส หริตพฺพภณฺฑสฺส ครุกลหุกภาวเภเทนาติ อโตฺถฯ อถ วา องฺคญฺจ วตฺถุเภเทน อาปตฺติเภทญฺจ ทเสฺสโนฺตติ อโตฺถฯ **อติเรกมาสโก อูนปญฺจมาสโก**ติ เอตฺถ **วา**-สโทฺท น วุโตฺต, ตีหิปิ เอโก เอว ปริเจฺฉโท วุโตฺตติฯ **อนชฺฌาวุฎฺฐกํ** นาม อรญฺญปาลกาทินา น เกนจิ มมายิตํฯ **ฉฑฺฑิตํ** นาม อนตฺถิกภาเวน อติเรกมตฺตาทินา สามิเกน ฉฑฺฑิตํฯ นฎฺฐํ ปริเยสิตฺวา ฉินฺนาลยตฺตา **ฉินฺนมูลกํฯ อสฺสามิกวตฺถู**ติ อจฺฉินฺนมูลกมฺปิ ยสฺส สามิโก โกจิ โน โหติ, นิรเปกฺขา วา ปริจฺจชนฺติ, ยํ วา ปริจฺจตฺตํ เทวตาทีนํ, อิทํ สพฺพํ อสฺสามิกวตฺถุ นามฯ เทวตาทีนํ วา พุทฺธธมฺมานํ วา ปริจฺจตฺตํ ปเรหิ เจ อารกฺขเกหิ ปริคฺคหิตํ, **ปรปริคฺคหิต**เมวฯ ตถารูเป หิ อทินฺนาทาเน ราชาโน โจรํ คเหตฺวา หนนาทิกํ กเรยฺยุํ, อนารกฺขเก ปน อาวาเส, อภิกฺขุเก อนารามิกาทิเก จ ยํ พุทฺธธมฺมสฺส สนฺตกํ, ตํ ''อาคตาคเตหิ ภิกฺขูหิ รกฺขิตพฺพํ โคเปตพฺพํ มมายิตพฺพ''นฺติ วจนโต อภิกฺขุกาวาสสงฺฆสนฺตกํ วิย ปรปริคฺคหิตสงฺขฺยเมว คจฺฉตีติ ฉายา ทิสฺสติฯ อิสฺสโร หิ โย โกจิ ภิกฺขุ ตาทิเส ปริกฺขาเร โจเรหิปิ คยฺหมาเน วาเรตุํ ปฎิพโล เจ, พลกฺกาเรน อจฺฉินฺทิตฺวา ยถาฐาเน ฐเปตุนฺติฯ อปริคฺคหิเต ปรสนฺตกสญฺญิสฺส ฉสุ อากาเรสุ วิชฺชมาเนสุปิ อนาปตฺติ วิย ทิสฺสติ , ''ยํ ปรปริคฺคหิตญฺจ โหตี''ติ องฺคภาโว กิญฺจาปิ ทิสฺสติ, ปรสนฺตเก ตถาปฎิปนฺนเก สนฺธาย วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ อตฺตโน สนฺตกํ โจเรหิ หฎํ, โจรปริคฺคหิตตฺตา ปรปริคฺคหิตํ โหติ, ตสฺมา ปโร เจตํ เถยฺยจิโตฺต คณฺหติ, ปาราชิกํฯ สามิโก เอว เจ คณฺหติ, น ปาราชิกํ, ยสฺมา โจเทตฺวา, อจฺฉินฺทิตฺวา จ โส ''มม สนฺตกํ คณฺหามี''ติ คเหตุํ ลภติฯ ปฐมํ ธุรํ นิกฺขิปิตฺวา เจ ปจฺฉา เถยฺยจิโตฺต คณฺหติ, เอส นโยฯ สามิเกน ธุรํ นิกฺขิตฺตกาเล โส เจ โจโร กาลํ กโรติ, อโญฺญ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหติ, น ปาราชิโกฯ อนิกฺขิตฺตกาเล เอว เจ กาลํ กโรติ, ตํ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหนฺตสฺส ภิกฺขุโน ปาราชิกํ มูลภิกฺขุสฺส สนฺตกภาเว ฐิตตฺตาฯ โจรภิกฺขุมฺหิ

มเต ‘‘มตกปริกฺขาร’’นฺติ สโงฺฆ วิภชิตฺวา เจ ตํ คณฺหติ, มูลสามิโก ‘‘มม สนฺตกมิท’’นฺติ คเหตุํ ลภติฯ

เอตฺถาห – ภูมฏฺฐาทินิมิตฺตกมฺมปริโยสานา เอว อวหารเภทา, อุทาหุ อเญฺญปิ สนฺตีติฯ กิเญฺจตฺถ ยทิ อเญฺญปิ สนฺติ, เตปิ วตฺตพฺพาฯ น หิ ภควา สาวเสสํ ปาราชิกํ ปญฺญเปติฯ โน เจ สนฺติ, เย อิเม ตุลากูฏกํสกูฏมานกูฏอุโกฺกฏนวญฺจนนิกติสาจิโยควิปราโมสอาโลปสาหสาการา จ สุตฺตเงฺคสุ สนฺทิสฺสมานา, เต อิธ อาคเตสุ เอตฺถ สโมธานํ คจฺฉนฺตีติ จ ลกฺขณโต วา เตสํ สโมธานคตภาโว วตฺตโพฺพติ? วุจฺจเต – ลกฺขณโต สิโทฺธวฯ กถํ? ‘‘ปญฺจหิ อากาเรหี’’ติอาทินา นเยน องฺควตฺถุเภเทนฯ อาปตฺติเภโท หิ **ปาฬิยํ** (ปารา. ๑๒๘-๑๓๐) วุโตฺต เอว, **อฎฺฐกถาย**ญฺจ ‘‘กูฏมานกูฏกหาปณาทีหิ วา วเญฺจตฺวา คณฺหติ, ตเสฺสวํ คณฺหโต อวหาโร เถยฺยาวหาโร’’ติ (ปารา. อฎฺฐ. ๑.๑๓๘; กงฺขา. อฎฺฐ. ทุติยปาราชิกวณฺณนา) อาคตตฺตา ตุลากูฏคหณาทโย เถยฺยาวหาเร สโมธานํ คตาติ สิทฺธํฯ วิปราโมสอาโลปสาหสาการา จ อฎฺฐกถายาคเต ปสยฺหาวหาเร สโมธานํ คจฺฉนฺติฯ อิมํเยว วา ปสยฺหาวหารํ ทเสฺสตุํ ‘‘คามฎฺฐํ อรญฺญฎฺฐ’’นฺติ มาติกํ นิกฺขิปิตฺวา ‘‘คามฎฺฐํ นาม ภณฺฑํ จตูหิ ฐาเนหิ นิกฺขิตฺตํ โหตี’’ติ อาทินา นเยน วิภาโค วุโตฺตฯ เตเนทํ วุตฺตํ โหติ – คหณาการเภทสนฺทสฺสนตฺถํ วิสุํ กตํฯ น หิ ภูมิตลาทีหิ คามารญฺญฎฺฐํ ยํ กิญฺจีติฯ ตตฺถ ยํ ตุลากูฏํ, ตํ รูปกูฏงฺคคหณปฏิจฺฉนฺนกูฏวเสน จตุพฺพิธมฺปิ เวหาสเฏฺฐ สโมธานํ คจฺฉติฯ หทยเภทสิขาเภทรชฺชุเภทวเสน ติวิเธ มานกูเฏ ‘‘สุวายํ หทยเภโท มริยาทํ ฉินฺทตี’’ติ เอตฺถ สโมธานํ คจฺฉติฯ หทยเภโท หิ สปฺปิเตลาทิมินนกาเล ลพฺภติฯ ‘‘ผนฺทาเปติ อตฺตโน ภาชนคตํ กโรตี’’ติ เอตฺถ สิขาเภโทปิ ลพฺภติฯ โส ‘‘ติลตณฺฑุลาทิมินนกาเล ลพฺภตี’’ติ วุตฺตํฯ เขตฺตมินนกาเล รชฺชุเภโท สโมธานํ คจฺฉติฯ ‘‘ธมฺมํ จรโนฺต สามิกํ ปราเชตี’’ติ เอตฺถ อุโกฺกฏนํ สโมธานํ คจฺฉตีติ เต จ ตถา วญฺจนนิกติโยปิฯ

อาปตฺติเภทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อนาปตฺติเภทวณฺณนา

๑๓๑. น จ คหิเต อตฺตมโน โหติ, ตสฺส สนฺตกํ วิสฺสาสคาเหน คหิตมฺปิ ปุน ทาตพฺพนฺติ อิทํ ‘‘เตน โข ปน สมเยน เทฺว ภิกฺขู สหายกา โหนฺติฯ เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ…เป.… อนาปตฺติ, ภิกฺขุ, วิสฺสาสคฺคาเห’’ติ (ปารา. ๑๔๖) อิมินา อสเมนฺตํ วิย ทิสฺสติฯ เอตฺถ หิ ‘‘โส ชานิตฺวา ตํ โจเทสิ อสฺสมโณสิ ตฺว’’นฺติ วจเนน อนตฺตมนตา ทีปิตาฯ ปุน ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขุ, วิสฺสาสคฺคาเห’’ติ วจเนน อตฺตมนตายปิ สติ วิสฺสาสคฺคาโห รุหตีติ ทีปิตนฺติ เจ? ตํ น, อญฺญถา คเหตพฺพตฺถโตฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – ปาราชิกาปตฺติยา อนาปตฺติ วิสฺสาสสญฺญาย คาเห สติ, โสปิ ภิกฺขุ สหายกตฺตา น กุโทฺธ โจเทสิ, ปิโย เอว สมาโน ‘‘กจฺจิ อสฺสมโณสิ ตฺวํ, คจฺฉ, วินิจฺฉยํ กตฺวา สุทฺธเนฺต ติฎฺฐาหี’’ติ โจเทสิฯ สเจปิ โส กุโทฺธ เอว โจเทยฺย, ‘‘อนาปตฺตี’’ติ อิทํ เกวลํ ปาราชิกาภาวํ ทีเปติ, น วิสฺสาสคฺคาหสิทฺธํฯ โย ปน ปริสมเชฺฌ ลชฺชาย อธิวาเสติ, น กิญฺจิ วทตีติ อโตฺถฯ ‘‘ปุนวตฺถุกามตาธิปฺปาเย ปน โสปิ ปจฺจาหราเปตุํ ลภตี’’ติ วุตฺตํฯ สเจ โจโร ปสยฺห คเหตุกาโมปิ ‘‘อธิวาเสถ, ภเนฺต, อิธ เม จีวรานี’’ติ วตฺวา จีวรานิ เถเรน ทินฺนานิ, อทินฺนานิ วา สยํ คเหตฺวา คจฺฉติ, เถโร ปุน ปกฺขํ ลภิตฺวา โจเทตุํ ลภติ, ปุเพฺพ อธิวาสนา อธิวาสนสงฺขยํ น คจฺฉติ ภเยน ตุณฺหีภูตตฺตา, ‘‘ยํ จีวรํ อิธ สามิโก ปจฺจาหราเปตุํ ลภตี’’ติ วุตฺตํฯ สามิกสฺส ปากติกํ กาตพฺพํ, ‘‘อิทํ กิร วตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ สเจ สงฺฆสฺส สนฺตกํ เกนจิ ภิกฺขุนา คหิตํ, ตสฺส เตน สงฺฆสฺส วา ธมฺมสฺส วา อุปการิตา อตฺถิ,

คหิตปฺปมาณํ อปโลเกตฺวา ทาตพฺพํฯ ‘‘โส เตน ยถาคหิตํ ปากติกํ กตฺวา อนโณ โหติ, คิลาน าทีนมฺปิ เอเสว นโย’’ติ วุตฺตํฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนา

สาหตฺถิกาณตฺติกนฺติ เอกภณฺฑํ เอวฯ ‘‘ภาริยญฺหิทํ ตฺวมฺปิ เอกปสฺสํ คณฺห, อหมฺปิ เอกปสฺสํ คณฺหามีติ สํวิทหิตฺวา อุภเยสํ ปโยเคน ฐานาจาวเน กเต กายวาจาจิตฺเตหิ โหติ ฯ อญฺญถา ‘สาหตฺถิกํ วา อาณตฺติกสฺส องฺคํ น โหติ, อาณตฺติกํ วา สาหตฺถิกสฺสา’ติ อิมินา วิ รุชฺฌตี’’ติ ลิขิตํฯ **ธมฺมสิริเตฺถโร** ปน ‘‘น เกวลํ ภาริเย เอว วตฺถุมฺหิ อยํ นโย ลพฺภติ, ปญฺจมา สกมตฺตมฺปิ เทฺว เจ ชนา สํวิทหิตฺวา คณฺหนฺติ, ทุวินฺนมฺปิ ปาเฏกฺกํ, สาหตฺถิกํ นาม ตํ กมฺมํ, สาหตฺถิกปโยคตฺตา เอกสฺมึเยว ภเณฺฑ, ตสฺมา ‘สาหตฺถิกํ อาณตฺติกสฺส องฺคํ น โหตี’ติ วจน มิมํ นยํ น ปฏิพาหติฯ ‘สาหตฺถิกวตฺถุองฺคนฺติ สาหตฺถิกสฺส วตฺถุสฺส องฺคํ น โหตี’ติ ตตฺถ วุตฺตํฯ อิธ ปน ปโยคํ สนฺธาย วุตฺตตฺตา ยุชฺชตี’’ติ อาห กิร, ตํ อยุตฺตํ กายวจีกมฺมนฺติ วจนาภา วา, ตสฺมา สาหตฺถิกาณตฺติเกสุ ปโยเคสุ อญฺญตเรน วายมาปตฺติ สมุฏฺฐาติ , ตถาปิ ตฺริตตฺริ ตา หุตฺวา วิโลปนาทีสุ คหณคาหาปนวเสเนตํ วุตฺตํฯ ยถา กาเลน อตฺตโน กาเลน ปรสฺส ธมฺมํ อารพฺภ สีฆํ สีฆํ อุปฺปตฺตึ สนฺธาย ‘‘อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา ธมฺมา’’ติ (ธ. ส. ติกมาติกา ๒๑) วุตฺตา, เอวํสมฺปทมิทนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ตตฺถปิ เย อนุตฺตราทโย เอกนฺตพหิทฺธารมฺมณา วิญฺญาณญฺจายตนาทโย เอกนฺ ตอชฺฌตฺตารมฺมณา, อิตเร อนิยตารมฺมณตฺตา ‘‘อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา’’ติ วุจฺจนฺติ, น เอ กกฺขเณ อุภยารมฺมณตฺตาฯ อยํ ปน อาปตฺติ ยถาวุตฺตนเยน สาหตฺถิกา อาณตฺติกาปิ โหติ เยว, ตสฺมา อนิทสฺสนเมตนฺติ อยุตฺตํฯ ‘‘ยถา อนิยตารมฺมณตฺตา ‘อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา’ติ วุตฺตา, ตถา อนิยตปโยคตฺตา อยมฺปิ อาปตฺติ ‘สาหตฺถิกาณตฺติกา’ติ วุตฺตาติ นิทสฺสนเม เวต’’นฺติ เอกเจฺจ อาจริยา อาหุฯ ‘‘อิเม ปนาจริยา อุภินฺนํ เอกโต อารมฺมณกรณํ นตฺถิฯ อตฺถิ เจ, ‘อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณํ ธมฺมํ ปฏิจฺจ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ธโมฺม อุปฺปชฺชติ เหตุปจฺจ ยา’ติอาทินา (ปฏฺฐา. ๒.๒๑.๑ อชฺฌตฺตารมฺมณติก) ปฏฺฐานปาเฐน ภวิตพฺพนฺติ สญฺญาย อาหํสุ, เตสํ มเตน ‘สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา’ติ วจนํ นิรตฺถกํ สิยา, น จ นิรตฺถกํ, ตสฺมา อเตฺถว เอกโต อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ธโมฺมฯ ปุน ‘อยํ โส’ติ นิยเมน อชฺฌตฺตพหิทฺธาร มฺมณา ธมฺมา วิย นิทฺทิสิตพฺพาภาวโต น อุทฺธโฏ สิยาฯ ตตฺถ อนุทฺธฏตฺตา เอว **ธมฺมสงฺ คหฏฺฐกถายํ** อุภินฺนมฺปิ อชฺฌตฺตพหิทฺธาธมฺมานํ เอกโต อารมฺมณกรณธมฺมวเสน ‘อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา’ติ อวตฺวา ‘กาเลน อชฺฌตฺตพหิทฺธา ปวตฺติยํ อชฺฌตฺตพหิทฺธาร มฺมณ’นฺติ วุตฺตํ, ตสฺมา **คณฺฐิปเท** วุตฺตนโยว สาโรติ โน ตโกฺก’’ติ อาจริโยฯ ตตฺถ ‘‘กายวจี กมฺม’’นฺติ อวจนํ ปนสฺส สาหตฺถิกปโยคตฺตา เอกปโยคสฺส อเนกกมฺมตฺตาว, ยทิ ภเวยฺย, มโนกมฺมมฺปิ วตฺตพฺพํ ภเวยฺย, ยถา ตตฺถ มโนกมฺมํ วิชฺชมานมฺปิ อโพฺพหาริกํ ชาตํ, เอวํ ตสฺมึ สาหตฺถิกาณตฺติเก วจีกมฺมํ อโพฺพหาริกนฺติ เวทิตพฺพํ, ตํ ปน เกวลํ กายกมฺมสฺส อุปนิสฺสยํ ชาตํ, จิตฺตํ วิย ตตฺถ องฺคเมว ชาตํ, ตสฺมา วุตฺตํ ‘‘สาหตฺถิกปโยคตฺตา’’ติ, ‘‘องฺคภาวมตฺตเมว หิ สนฺธาย ‘สาหตฺถิกาณตฺติก’นฺติ วุตฺตนฺติ โน ตโกฺก’’ติ จ, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ

กายวาจา สมุฏฺฐานา, ยสฺสา อาปตฺติยา สิยุํ;
ตตฺถ กมฺมํ น ตํ จิตฺตํ, กมฺมํ นสฺสติ ขียติฯ

กิริยากิริยาทิกํ ยญฺจ, กมฺมากมฺมาทิกํ ภเว;
น ยุตฺตํ ตํ วิรุทฺธตฺตา, กมฺมเมกํว ยุชฺชติฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๑๓๒. **อนาปตฺติ, ภิกฺขุ, จิตฺตุปฺปาเท**ติ เอตฺถ เกวลํ จิตฺตํ, ตเสฺสว อุปฺปาเทตพฺพาปตฺตีหิ อนาปตฺตีติ อโตฺถฯ เอตฺถาห – อุปนิกฺขิตฺตสาทิยนาทีสุ, สเพฺพสุ จ อกิริยสิกฺขาปเทสุ น กายงฺคโจปนํ วา วาจงฺคโจปนํ วา, อปิจาปตฺติ, กสฺมา อิมสฺมิํเยว สิกฺขาปเท อนาปตฺติ, น สพฺพาปตฺตีหีติ? น, กสฺมาฯ

กตฺตพฺพา สาธิกํ สิกฺขา, วิญฺญตฺติํ กายวาจิกํ;
อกตฺวา กายวาจาหิ, อวิญฺญตฺตีหิ ตํ ผุเสฯ

น เลสภาวตฺตาฯ สปฺปาเย อารมฺมเณ อฏฺฐตฺวา ปฏิลทฺธาเสวนํ หุตฺวา ตโต ปรํ สุฏฺฐุ ธาวตีติ **สนฺธาวติ**ฯ ตโต อภิชฺฌาย สหคตํ, พฺยาปาทสหคตํ วา หุตฺวา วิเสสโต ธาวตีติ **วิธาวติ**ฯ

๑๓๗. **วณํ กตฺวา คเหตุ**นฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ อิมินา สิกฺขาปเทน อนาปตฺติ, อิตฺถิรูปสฺส นาม ยตฺถ อามสนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ เกจิฯ ‘‘กายปฏิพทฺธคฺคหณํ ยุตฺตํ, ตํ สนฺธาย วฏฺฏตีติ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ อุภยํ วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ

กุสสงฺกามนวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๓๘. **มหาปจฺจริยา**ทีสุ ยํ วุตฺตํ ‘‘ปทุทฺธาเรเนว กาเรตโพฺพ’’ติ, ตํ สุวุตฺตํฯ กินฺตุ ตสฺส ปริกปฺปาวหารกมตฺตํ น ทิสฺสตีติ ทสฺสนตฺถํ อิทํ วุตฺตํฯ อุทฺธาเร วายํ อาปโนฺน, ตสฺมา ทิสฺวา คจฺฉโนฺต ‘‘ปทุทฺธาเรเนว กาเรตโพฺพ’’ติ อิทํ ตตฺถ ทุวุตฺตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ กถํ? ‘‘สาฏกตฺถิโก สาฏกปสิพฺพกเมว คเหตฺวา พหิ นิกฺขมิตฺวา สาฏกภาวํ ญตฺวา ‘ปจฺฉา คณฺหิสฺสามี’ติ เอวํ ปริกเปฺปตฺวา คณฺหติ, น อุทฺธาเร เอวาปชฺชติฯ ยทา พหิ ฐตฺวา ‘สาฏโก อย’นฺติ ทิสฺวา คจฺฉติ, ตทา ปทุทฺธาเรเนว กาเรตโพฺพ’’ติ น วุตฺตเมตํ, กินฺตุ กิญฺจาปิ ปริกโปฺป ทิสฺสติ, ปุพฺพภาเค อวหารกฺขเณ น ทิสฺสตีติ น โส ปริกปฺปาวหาโร, อยมโตฺถ **มหาอฏฺฐกถายํ** วุโตฺตว, ตสฺมา ‘‘ญายเมวา’’ติ วทนฺติฯ **กมฺมนฺตสาลา** นาม กสฺสกานํ วนเจฺฉทกานํ เคหานิฯ **อยํ ตาวา**ติ สเจ อุปจารสีมนฺติอาทิ ยาว เถรวาโท มหาอฏฺฐกถานโย, ตตฺถ **เกจิ ปนา**ติอาทิ น คเหตพฺพํ เถรวาทตฺตา ยุตฺติอภาวโต, น หิ สาหตฺถิเก เอวํวิธา อตฺถสาธกเจตนา โหติฯ อาณตฺติเก เอว อตฺถสาธกเจตนาฯ ‘‘เสสํ มหาปจฺจริยํ วุเตฺตนเตฺถน สเมตี’’ติ วุตฺตํฯ

กุสสงฺกามนกรเณ สเจ ปโร ‘‘นายํ มม สนฺตโก’’ติ ชานาติ, อิตรสฺส หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกาปตฺติ ขีลสงฺกามเน วิยฯ ‘‘อตฺตโน สนฺตกํ สเจ ชานาติ, น โหตี’’ติ วทนฺติฯ เอวํ สเนฺต ปญฺจกานิ สงฺกรานิ โหนฺตีติ อุปปริกฺขิตพฺพํฯ

๑๔๐. **ปรานุทฺทยตายา**ติ เอตฺถ ปรานุทฺทยตาย โกฏิปฺปเตฺตน ภควตา กสฺมา ‘‘อนาปตฺติ เปตปริคฺคเห ติรจฺฉานคตปริคฺคเห’’ติ (ปารา. ๑๓๑) วุตฺตนฺติ เจ? ปรานุทฺทยตาย เอวฯ ยสฺส หิ ปริกฺขารสฺส อาทาเน ราชาโน โจรํ คเหตฺวา น หนนาทีนิ กเรยฺยุํ, ตสฺมิมฺปิ นาม สมโณ โคตโม ปาราชิกํ ปญฺญเปตฺวา ภิกฺขุํ อภิกฺขุํ กโรตีติ มหาชโน ภควติ ปสาทญฺญถตฺตํ อาปชฺชิตฺวา อปายุปโค โหติฯ อเปตปริคฺคหิตา รุกฺขาที จ ทุลฺลภา, น จ สกฺกา ญาตุนฺติ รุกฺขาทีหิ ปาปภีรุโก อุปาสกชโน ปฏิมาฆรเจติยโพธิฆรวิหาราทีนิ อกตฺวา มหโต ปุญฺญกฺขนฺธ

โต ปริหาเยยฺยฯ ‘‘รุกฺขมูลเสนาสนํ ปํสุกูลจีวรํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชา’’ติ (มหาว. ๑๒๘) วุตฺตนิสฺสยา จ อนิสฺสยา โหนฺติฯ ปรปริคฺคหิตสญฺญิโน หิ ภิกฺขู รุกฺขมูลปํสุกูลานิ น สาทิยิสฺสนฺตีติ, ปพฺพชฺชา จ น สมฺภเวยฺยุํ, สปฺปทุฏฺฐกาเล ฉาริกตฺถาย รุกฺขํ อคฺคเหตฺวา มรณํ วา นิคเจฺฉยฺยุํ, อจฺฉินฺนจีวราทิกาเล สาขาภงฺคาทึ อคฺคเหตฺวา นคฺคา หุตฺวา ติตฺถิยลทฺธิเมว สุลทฺธิวิย ทีเปนฺตา วิจเรยฺยุํ, ตโต ติตฺถิเยเสฺวว โลโก ปสีทิตฺวา ทิฏฺฐิคฺคหณํ ปตฺวา สํสารขาณุโก ภเวยฺย, ตสฺมา ภควา ปรานุทฺทยตาย เอว ‘‘อนาปตฺติ เปตปริคฺคเห’’ติอาทิมาหาติ เวทิตพฺพํฯ

๑๔๑. **อปรมฺปิ ภาคํ เทหี**ติ ‘‘คหิตํ วิญฺญตฺติสทิสตฺตา เนว ภณฺฑเทยฺยํ น ปาราชิก’’นฺติ ลิขิตํ, อิทํ ปกติชเน ยุชฺชติฯ ‘‘สเจ ปน สามิโก วา เตน อาณตฺโต วา ‘อปรสฺส สหายภิกฺขุสฺส ภาคํ เอส คณฺหาติ ยาจติ วา’ติ ยํ อปรภาคํ เทติ, ตํ ภณฺฑเทยฺย’’นฺติ วทนฺติฯ

๑๔๘-๙. **ขาทนฺตสฺส ภณฺฑเทยฺย**นฺติ โจรสฺส วา สามิกสฺส วา สมฺปตฺตสฺส ทินฺนํ สุทินฺนเมว กิรฯ **อวิเสเสนา**ติ ‘‘อุสฺสาหคตานํ วา’’ติ อวตฺวา วุตฺตํ, น หิ กติปยานํ อนุสฺสาหตาย สงฺฆิกมสงฺฆิกํ โหติฯ **มหาอฎฺฐกถาย**มฺปิ ‘‘ยทิ สอุสฺสาหาว คจฺฉนฺติ, เถยฺยจิตฺเตน ปริภุญฺชโต อวหาโร โหตี’’ติ วุตฺตตฺตา ตทุภยเมกํฯ ฉฑฺฑิตวิหาเร อุปจารสีมาย ปมาณํ ชานิตุํ น สกฺกา, อยํ ปน ภิกฺขุ อุปจารสีมาย พหิ ฐตฺวา ฆณฺฏิปหรณาทึ กตฺวา ปริภุญฺชติ ขาทติ, เตน เอวํ ขาทิตํ สุขาทิตนฺติ อโตฺถฯ ‘‘อิตรวิหาเร ตตฺถ ทิตฺตวิธินาว ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘สุขาทิตํ อโนฺตวิหารตฺตา’’ติ ลิขิตํ, **อาคตานาคตานํ สนฺตกตฺตา**ติ ‘‘จาตุทฺทิสสฺส สงฺฆสฺส เทมี’’ติ ทินฺนตฺตา วุตฺตํฯ เอวํ อวตฺวา ‘‘สงฺฆสฺส เทมี’’ติ ทินฺนมฺปิ ตาทิสเมวฯ ตถา หิ พหิฐิโต ลาภํ น ลภติ ภควโต วจเนนาติ เวทิตพฺพํฯ

๑๕๓. **‘‘มตสูกโร’’**ติ วจนโต ตเมว ชีวนฺตํ ภณฺฑเทยฺยนฺติ กตฺวา ทาตุํ น ลภติฯ วชฺฌํ วฎฺฎตีติ ทีปิตํ โหติฯ **มทฺทโนฺต คจฺฉติ, ภณฺฑเทยฺย**นฺติ เอตฺถ กิตฺตกํ ภณฺฑเทยฺยํ, น หิ สกฺกา ‘‘เอตฺตกา สูกรา มทฺทิตฺวา คตา คมิสฺสนฺตี’’ติ ชานิตุนฺติ? ยตฺตเก สามิกานํ ทิเนฺน เต ‘‘ทินฺนํ มม ภณฺฑ’’นฺติ ตุสฺสนฺติ, ตตฺตกํ ทาตพฺพํฯ โน เจ ตุสฺสนฺติ, อติกฺกนฺตสูกรมูลํ ทตฺวา กึ โอปาโต ขณิตฺวา ทาตโพฺพติ? น ทาตโพฺพฯ อถ กึ โจทิยมานสฺส อุภินฺนํ ธุรนิเกฺขเปน ปาราชิกํ โหตีติ? น โหติ, เกวลํ กปฺปิยปริกฺขารํ ทตฺวา โตเสตโพฺพว สามิโก, เอเสว นโย อเญฺญสุปิ เอวรูเปสูติ โน ตกฺกติ อาจริโยฯ ‘‘ตทเหว วา ทุติยทิวเส วา มทฺทโนฺต คจฺฉตี’’ติ วุตฺตํฯ **คุเมฺพ ขิปติ, ภณฺฑเทยฺยเมวา**ติ อวสฺสํ ปวิสนเก สนฺธาย วุตฺตํฯ เอตฺถ เอกสฺมึ วิหาเร ปรจกฺกาทิภยํ อาคตํฯ **มูลวตฺถุเจฺฉท**นฺติ ‘‘สพฺพเสนาสนํ เอเต อิสฺสรา’’ติ วจนโต อิตเร อนิสฺสราติ ทีปิตํ โหติฯ

๑๕๖. **อารามรกฺขกา**ติ วิสฺสฎฺฐวเสน คเหตพฺพํฯ **อธิปฺปายํ ญตฺวา**ติ เอตฺถ ยสฺส ทานํ ปฏิคฺคณฺหนฺตํ ภิกฺขุํ, ภาคํ วา สามิกา น รกฺขนฺติ น ทเณฺฑนฺติ, ตสฺส ทานํ อปฺปฏิจฺฉาเทตฺวา คเหตุํ วฎฺฎตีติ อิธ สนฺนิฎฺฐานํฯ ตมฺปิ ‘‘น วฎฺฎติ สงฺฆิเก’’ติ วุตฺตํฯ **อยเมว ภิกฺขุ อิสฺสโร**ติ ยตฺถ โส อิจฺฉติ, ตตฺถ อตฺตญาตเหตุํ ลภติ กิร อโตฺถฯ อปิจ ‘‘ทหโร’’ติ วทนฺติฯ **สวตฺถุก**นฺติ สห ภูมิยาติ วุตฺตํ โหติฯ **‘‘ครุภณฺฑํ โหตี’’**ติ วตฺวา **‘‘ติณมตฺตํ ปน น ทาตพฺพ’’**นฺติ วุตฺตํ, ตํ กินฺตุ ครุภณฺฑนฺติ เจ, อรกฺขิยอโคปิยฎฺฐาเน, วินสฺสนกภาเว จ ฐิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **กปฺปิเยปิ จา**ติ วตฺวา, อวตฺวา วา คหณยุเตฺต มาตาทิสนฺตเกปิ เถยฺยจิตฺตุปฺปาเทนฯ อิทํ ปน สิกฺขาปทํ ‘‘ราชาปิเมสํ อภิปฺปสโนฺน’’ติ (ปารา. ๘๖) วจนโต ลาภคฺคมหตฺตํ, เวปุลฺลมหตฺตญฺจ ปตฺตกาเล ปญฺญตฺตนฺติ สิทฺธํฯ

๓. ตติยปาราชิกํ

ปฐมปญฺญตฺตินิทานวณฺณนา

๑๖๒. **ตีหิ สุเทฺธนา**ติ เอตฺถ **ตีหี**ติ นิสฺสกฺกวจนํ วา โหติ, กรณวจนํ วาฯ นิสฺสกฺกปกฺเข กายวจีมโนทฺวาเรหิ สุเทฺธนฯ ตถา ทุจฺจริตมเลหิ วิสเมหิ ปปเญฺจหีติอาทินา นเยน สพฺพกิเลสตฺติเกหิ โพธิมเณฺฑ เอว สุเทฺธนาติ โยเชตพฺพํฯ กรณปกฺเข **ตีหี**ติ กายวจีมโนทฺวาเรหิ สุเทฺธนฯ ตถา ตีหิ สุจริเตหิ, ตีหิ วิโมเกฺขหิ, ตีหิ ภาวนาหิ, ตีหิ สีลสมาธิปญฺญาหิ สุเทฺธนาติ สพฺพคุณตฺติเกหิ โยเชตพฺพํฯ **วิภาวิต**นฺติ เทสนาย วิตฺถาริตํ, วิภูตํ วา กตํ วิหิตํ, ปญฺญตฺตํ วา โหติฯ **สํวณฺณนา**ติ วตฺตมานสมีเป วตฺตมานวจนํฯ

น เกวลํ ราชคหเมว, อิทมฺปิ นครํฯ **สปริเจฺฉท**นฺติ สปริยนฺตนฺติ อโตฺถฯ สปริเกฺขปนฺติ เอเกฯ “**หํสวฏฺฏกจฺฉทเนนา**ติ หํสปริเกฺขปสณฺฐาเนนา”ติ ลิขิตํฯ **กายวิจฺฉินฺทนิยกถ**นฺติ อตฺตโน อตฺตภาเว, ปรสฺส วา อตฺตภาเว ฉนฺทราคปฺปหานกรํ วิจฺฉินฺทนกรํ ธมฺมกถํ กเถติฯ **อสุภา เจว** สุภาการวิรหิตตฺตาฯ **อสุจิโน จ** โทสนิสฺสนฺทนปภวตฺตาฯ **ปฏิกูลา จ** ชิคุจฺฉนียตฺตา ปิตฺตเสมฺหาทีสุ อาสยโตฯ **อสุภาย วณฺณ**นฺติ อสุภาการสฺส, อสุภกมฺมฏฺฐานสฺส วา วิตฺถารํ ภาสติฯ สามิอเตฺถ เหตํ สมฺปทานวจนํฯ **อสุภ**นฺติ อสุภนิมิตฺตสฺส อาวิภาวาย ปจฺจุปฏฺฐานาย วิตฺถารกถาสงฺขาตํ วณฺณํ ภาสภีติ อโตฺถฯ เตสํเยว อาทิมชฺฌปริโยสานานํ ทสหิ ลกฺขเณหิ สมฺปนฺนํ กิเลสโจเรหิ อนภิภวนียตฺตา ฌานจิตฺตํ **มญฺชูสํ** นามฯ

ตตฺริมานีติ เอตฺถายํ ปิณฺฑโตฺถ – ยสฺมึ วาเร ปฐมํ ฌานํ เอกจิตฺตกฺขณิกํ อุปฺปชฺชติ, ตํ สกลมฺปิ ชวนวารํ อนุโลมปริกมฺมอุปจารโคตฺรภุอปฺปนาปฺปเภทํ เอกตฺตนเยน ‘‘ปฐมํ ฌาน’’นฺติ คเหตฺวา ตสฺส ปฐมชฺฌานสฺส อปฺปนาปฏิปาทิกาย ขิปฺปาทิเภทาย อภิญฺญาย อธิคตาย กิจฺจนิปฺผตฺตึ อุปาทาย อาคมนวเสน **ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาที**ติ เวทิตพฺพาฯ ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาย กิจฺจนิปฺผตฺติวเสน **อุเปกฺขานุพฺรูหนา มเชฺฌ**ติ เวทิตพฺพาฯ ปริโยทาปกญาณสฺส กิจฺจนิปฺผตฺติวเสน **สมฺปหํสนา ปริโยสาน**นฺติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ อาทิจิตฺตโต ปฏฺฐาย ยาว ปฐมชฺฌานสฺส อุปฺปาทกฺขณํ, เอตสฺมึ อนฺตเร **ปฏิปทาวิสุทฺธี**ติ เวทิตพฺพาฯ อุปฺปาทฐิติกฺขเณสุ อุเปกฺขานุพฺรูหนา, ฐิติภงฺคกฺขเณสุ สมฺปหํสนาติ เวทิตพฺพาฯ ลกฺขียติ เอเตนาติ ลกฺขณนฺติ กตฺวา ‘‘วิสุทฺธิปฏิปตฺติปกฺขนฺทเน’’ติอาทินา ปุพฺพภาโค ลกฺขียติ, ติวิเธน อชฺฌุเปกฺขเนน มชฺฌํ ลกฺขียติ, จตุพฺพิธาย สมฺปหํสนาย ปริโยสานํ ลกฺขียตีติฯ เตน วุตฺตํ **“ทส ลกฺขณานี”**ติฯ

ปาริพนฺธกโตติ นีวรณสงฺขาตปาริพนฺธกโต วิสุทฺธตฺตา โคตฺรภุปริโยสานํ ปุพฺพภาคชวนจิตฺตํ **“จิตฺตวิสุทฺธี”**ติ วุจฺจติฯ ตถา วิสุทฺธตฺตา ตํ จิตฺตํ มชฺฌิมํ สมาธินิมิตฺตสงฺขาตํ อปฺปนาสมาธึ ตทตฺถาย อุปคจฺฉมานํ เอกสนฺตติวเสน ปริณาเมนฺตํ ปฏิปชฺชติ นามฯ เอวํ ปฏิปนฺนสฺส ตสฺส ตตฺถ สมถนิมิเตฺต ปกฺขนฺทนํ ตพฺภาวูปคมนํ โหตีติ กตฺวา **“ตตฺถ จิตฺตปกฺขนฺทน”**นฺติ วุจฺจติฯ เอวํ ตาว ปฐมชฺฌานุปฺปาทกฺขเณ เอว อาคมนวเสน ปฏิปทาวิสุทฺธิ เวทิตพฺพาฯ เอวํ **วิสุทฺธสฺส** อปฺปนาปฺปตฺตสฺส ปุน วิโสธเน พฺยาปาราภาวา **อชฺฌุเปกฺขนํ** โหติฯ สมถปฺปฏิปนฺนตฺตา ปุน สมาธาเน พฺยาปาราภาวา จ **สมถปฺปฏิปนฺนสฺส อชฺฌุเปกฺขนํ** โหติฯ กิเลสสํสคฺคํ ปหาย เอกเนฺตน อุปฏฺฐิตตฺตา ปุน เอกตฺตุปฏฺฐาเน พฺยาปาราสมฺภวโต **เอกตฺตุปฏฺฐานสฺส อชฺฌุเปกฺขนํ** โหติฯ **ตตฺถ ชาตาน**นฺติ ตสฺมึ จิเตฺต ชาตานํ สมาธิปญฺญานํ

ยุคนทฺธภาเวน **อนติวตฺตนเฏฺฐน** นานากิเลเสหิ วิมุตฺตตฺตาฯ สทฺธาทีนํ **อินฺทฺริยานํ** วิมุตฺติรเสเน**กรสเฏฺฐน** อนติวตฺตเนกสภาวานํ เตสํ ทฺวินฺนํ อุปคตํ ตชฺชํ ตสฺสารุปฺปํ ตทนุรูปํ วีริยํ ตถา จิตฺตํ โยคี วาเหติ ปวเตฺตตีติ กตฺวา **ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน** จ วิเสสภาคิยภาวตฺตา **อาเสวนเฏฺฐน** จ **สมฺปหํสนา** โหตีติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อปิเจตฺถ ‘‘อนนฺตราตีตํ โคตฺรภุจิตฺตํ เอกสนฺตติวเสน ปริณาเมนฺตํ ปฏิปชฺชติ นามา’’ติ ลิขิตํฯ ตตฺถ หิ ปริณาเมนฺตํ ปฏิปชฺชตีติ เอตานิ วจนานิ อตีตสฺส น สมฺภวนฺติ, ยญฺจ ตทนนฺตรํ ลิขิตํ ‘‘อปฺปนาสมาธิจิตฺตํ อุปคจฺฉมานํ โคตฺรภุจิตฺตํ ตตฺถ ปกฺขนฺทติ นามา’’ติฯ อิมินาปิ ตํ น ยุชฺชติ, ‘‘ปฏิปตฺติกฺขเณ เอว อตีต’’นฺติ วุตฺตตฺตา ‘‘โคตฺรภุจิตฺตํ ตตฺถ ปกฺขนฺทตี’’ติ วจนเมว วิรุชฺฌตีติ อาจริโยฯ ‘‘เอกจิตฺตกฺขณิกมฺปิ โลกุตฺตรจิตฺตํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรตี’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘เอกจิตฺตกฺขณิกสฺสาปิ ฌานสฺส เอตานิ ทส ลกฺขณานี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘ตโต ปฏฺฐาย อาเสวนา ภาวนา เอวา’’ติปิ วุตฺตํฯ **‘‘อธิฏฺฐานสมฺปนฺน**นฺติ อธิฏฺฐาเนน สหคต’’นฺติ ลิขิตํฯ ตสฺสโตฺถ – ยญฺจ ‘‘อาทิมชฺฌปริโยสานสงฺขาต’’นฺติ วุตฺตํ, ตํ เตสํ ติณฺณมฺปิ กลฺยาณกตาย สมนฺนาคตตฺตา ติวิธกลฺยาณกตญฺจฯ เอวํ ติวิธจิตฺตํ ตทธิคมมูลกานํ คุณานํ, อุปริฌานาธิคมสฺส วา ปทฏฺฐานเฏฺฐน อธิฏฺฐานํ โหติ, ตสฺมา จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานภาเวน สมฺปนฺนตฺตา อธิฏฺฐานสมฺปนฺนํ นามาติฯ

อทฺธมาสํ ปฏิสลฺลียิตุนฺติ เอตฺถ อาจริยา เอวมาหุ ‘‘ภิกฺขูนํ อญฺญมญฺญวธทสฺสนสวนสมฺภเว สตฺถุโน สติ ตสฺส อุปทฺทวสฺส อภาเว อุปายาชานนโต ‘อยํ อสพฺพญฺญู’ติ เหตุปติรูปกมเหตุํ วตฺวา ธมฺมิสฺสรสฺสาปิ ตถาคตสฺส กเมฺมสฺวนิสฺสริยํ อสมฺพุชฺฌมานา อสพฺพทสฺสิตมธิจฺจโมหา พหุชนา อวีจิปรายนา ภเวยฺยุํ, ตสฺมา โส ภควา ปเคว เตสํ ภิกฺขูนํ อญฺญมญฺญํ วธมานภาวํ ญตฺวา ตทภาโวปายาภาวํ ปน สุวินิจฺฉินิตฺวา ตตฺถ ปุถุชฺชนานํ สุคติลาภเหตุเมเวกํ กตฺวา อสุภเทสนาย วา รูปสทฺททสฺสนสวเนหิ นิปฺปโยชเนหิ วิรมิตฺวา ปเคว ตโต วิรมณโต, สุคติลาภเหตุกรณโต, อวสฺสํ ปญฺญาปิตพฺพาย ตติยปาราชิกปญฺญตฺติยา วตฺถาคมทสฺสนโต จ อตฺตโน สพฺพทสฺสิตํ **ปริกฺขกานํ** ปกาเสนฺโต วิย ตมทฺธมาสํ เวเนยฺยหิตนิปฺผตฺติยา ผลสมาปตฺติยา อวกาสํ กตฺวา วิหริตุกาโม **‘อิจฺฉามหํ, ภิกฺขเว, อทฺธมาสํ ปฏิสลฺลียิตุ**’นฺติ อาทิมาหา’’ติฯ อาจริยา นาม **พุทฺธมิตฺตเตฺถรธมฺมสิริเตฺถรอุปติสฺสเตฺถรา**ทโย คณปาโมกฺขา, อฏฺฐกถาจริยสฺส จ สนฺติเก สุตปุพฺพาฯ ตโต อเญฺญ เอเกติ เวทิตพฺพาฯ ‘‘สเกน กาเยน อฏฺฏียนฺติ…เป…. ภวิสฺสนฺตี’’ติ อิทํ ปรโต ‘‘เย เต ภิกฺขู อวีตราคา, เตสํ ตสฺมิํ สมเย โหติ เอว ภยํ, โหติ โลมหํโส, โหติ ฉมฺภิตตฺต’’นฺติ อิมินา น ยุชฺชติ, อิทญฺจ ภควโต อสุภกถารมฺมณปฺปโยชเนน น สเมตีติ เจ? น, ตทตฺถาชานนโตฯ สเกน กาเยน อฏฺฏียนฺตานมฺปิ เตสํ อริยมเคฺคน อปฺปหีนสิเนหตฺตา ขีณาสวานํ วิย มรณํ ปฏิจฺจ อภยํ น โหติ, ภยญฺจ ปน อสุภภาวนานุโยคานุภาเวน มนฺทีภูตํ อนฏฺฏียนฺตานํ วิย น มหนฺตํ หุตฺวา จิตฺตํ โมเหสิฯ อปายุปเคเต สเตฺต นากาสีติ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อถ วา อิทํ ปุริมสฺส การณวจนํ, ยสฺมา เตสํ ตสฺมิํ สมเย โหติ เอว ภยํ, ฉมฺภิตตฺตํ, โลมหํโส จ, ตสฺมา ‘‘เตน โข ปน สมเยน ภควา อสุภกถํ กเถตี’’ติอาทิ วุตฺตนฺติฯ

อถ วา สเกน กาเยน อฏฺฏียนฺตานมฺปิ เตสํ โหติ เอว ภยํ, มหานุภาวา วีตราคาติ ขีณาสวานํ มหนฺตํ วิเสสํ ทเสฺสติ, อติทุปฺปสเหยฺยมิทํ มรณภยํ, ยโต เอวํวิธานมฺปิ อวีตราคตฺตา ภยํ โหตีติปิ ทเสฺสติฯ ตทเญฺญ เตสํ ภิกฺขูนํ ปญฺจสตานํ **อญฺญตรา**ฯ เตเนทํ ทีเปติ ‘‘ตํ ตถาอาคตํ อสิหตฺถํ วธกํ ปสฺสิตฺวา ตทเญฺญสมฺปิ โหติ เอว ภยํ, ปเคว เตสนฺติ กตฺวา ภควา ปฐมเมว เตสํ อสุภกถํ กเถสิ, ปรโต เตสํ นาโหสิฯ เอวํ มหานิสํสา เนสํ อสุภกถา อาสี’’ติฯ โย ปเนตฺถ ปจฺฉิโม นโย , โส ‘‘เตสุ กิร ภิกฺขูสุ เกนจิปิ กายวิกาโร วา วจีวิกาโร วา น กโต, สเพฺพ สตา สมฺปชานา ทกฺขิเณน ปเสฺสน นิปชฺชิํสู’’ติ อิมินา อฏฺฐกถาวจเนน สเมติฯ

อปเร ปนาหูติ กุลทฺธิปฏิเสธนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘อยํ กิร ลทฺธี’’ติ วจนํ ‘‘มารเธยฺยํนาติกฺกมิสฺสตี’’ติ วจเนน วิรุชฺฌตีติ เจ? น วิรุชฺฌติฯ กถํ? อยํ ภิกฺขุ อฌาเตโนฺต มารวิสยํ อติกฺกมิสฺสติ อกุสลกรณโต จฯ ฌาเตโนฺต ปน มารเธยฺยํ นาติกฺกมิสฺสติ พลวตฺตา กมฺมสฺสาติ สยํ มารปกฺขิกตฺตา เอวํ จิเนฺตตฺวา ปน ‘‘เย น มตา, เต สํสารโต น มุตฺตา’’ติ อตฺตโน จ ลทฺธิ, ตสฺมา ตํ ตตฺถ อุภเยสํ มเคฺค นิโยเชนฺตี เอวมาห, เตเนว ‘‘มารปกฺขิกา มาเรน สมานลทฺธิกา’’ติ อวตฺวา ‘‘มารสฺสา นุวตฺติกา’’ติ วุตฺตาฯ ‘‘อิมินา กึ วุตฺตํ โหติ? ยสฺมา มารสฺส อนุวตฺติ, ตสฺมา เอวํ จิเนฺตตฺวาปิ อตฺตโน ลทฺธิวเสน เอวมาหา’’ติ เกจิ ลิขนฺติฯ มม สนฺติเก เอกโต อุปฏฺฐานมาคจฺฉนฺติ, อตฺตโน อตฺตโน อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติเก อุเทฺทสาทึ คณฺหาติฯ

อานาปานสฺสติสมาธิกถาวณฺณนา

๑๖๕. อยมฺปิ โข, ภิกฺขเวติ อิมินา กึ ทเสฺสติ? เยสํ เอวมสฺส ‘‘ภควตา อาจิกฺขิตกมฺมฏฺฐานานุโยคปจฺจยา เตสํ ภิกฺขูนํ ชีวิตกฺขโย อาสี’’ติ, เตสํ ตํ มิจฺฉาคาหํ นิเสเธติฯ เกวลํ เตสํ ภิกฺขูนํ ปุเพฺพ กตกมฺมปจฺจยาว ชีวิตกฺขโย อาสิ, อิทํ ปน กมฺมฏฺฐานํ เตสํ เกสญฺจิ อรหตฺตปฺปตฺติยา, เกสญฺจิ อนาคามิสกทาคามิโสตาปตฺติผลปฺปตฺติยา , เกสญฺจิ ปฐมชฺฌานาธิคมาย, เกสญฺจิ วิกฺขมฺภนตทงฺคปฺปหาเนน อตฺตสิเนหปอยาทานาย อุปนิสฺสโย หุตฺวา, เกสญฺจิ สุคติยํ อุปฺปตฺติยา อุปนิสฺสโย อโหสีติ สาตฺถิกาว เม อสุภกถา, กินฺตุ ‘‘สาธุ, ภเนฺต ภควา, อญฺญํ ปริยายํ อาจิกฺขตู’’ติ อานเนฺทน ยาจิตตฺตา อญฺญํ ปริยายํ อาจิกฺขามิ, ยถา โว ปุเพฺพ อาจิกฺขิตอสุภกมฺมฏฺฐานานุโยคา, เอวํ อยมฺปิ โข ภิกฺขเวติ โยชนา เวทิตพฺพาฯ **‘‘อสฺสาสวเสน อุปฏฺฐานํ สตี’’**ติ วุตฺตํฯ สา หิ ตํ อสฺสาสํ, ปสฺสาสํ วา อารมฺมณํ กตฺวา ปุพฺพภาเค, อปรภาเค ปน อสฺสาสปสฺสาสปภวนิมิตฺตํ อารมฺมณํ กตฺวา อุปฏฺฐาตีติ จ ตถา วุตฺตาฯ

อสุเภ ปวตฺตํ อสุภนฺติ วา ปวตฺตํ ภาวนากมฺมํ อสุภกมฺมํ, ตเทว อญฺญสฺส ปุนปฺปุนํ อุปฺปชฺชนกสฺส การณเฏฺฐน ฐานตฺตา **อสุภกมฺมฏฺฐานํ,** อารมฺมณํ วา อสุภกมฺมสฺส ปทฏฺฐานเฏฺฐน ฐานนฺติ อสุภกมฺมฏฺฐานนฺติ อิธ อสุภชฺฌานํ, เตเนว **‘‘โอฬาริการมฺมณตฺตา’’**ติ วุตฺตํฯ **ปฏิเวธวเสนา**ติ วิตกฺกาทิองฺคปฏิลาภวเสนฯ **อารมฺมณสนฺตตายา**ติ อนุกฺกเมน สนฺตกาลํ อุปาทาย วุตฺตกายทรถปฺปฏิปสฺสทฺธิวเสน นิพฺพุโตฯ **ปริกมฺมํ วา**ติ กสิณปริกมฺมํ กิร นิมิตฺตุปฺปาทปริโยสานํฯ ตทา หิ นิรสฺสาทตฺตา อสนฺตํ, อปฺปณิหิตญฺจฯ ยถา อุปจาเร นีวรณวิคเมน, องฺคปาตุภาเวน จ **สนฺตตา** โหติ, น ตถา อิธ, อิทํ ปน **‘‘อาทิสมนฺนาหารโต’’**ติ วุตฺตํฯ ทุติยวิกเปฺป **อเสจนโก**ติ อติตฺติกโร, เตน วุตฺตํ **‘‘โอชวโนฺต’’**ติฯ เจตสิกสุขํ ฌานกฺขเณปิ อตฺถิ, เอวํ สเนฺตปิ ‘‘อุโภปิ ฌานา วุฏฺฐิตเสฺสว คเหตพฺพา’’ติ วุตฺตํฯ สมเถน สกสนฺตาเน **อวิกฺขมฺภิเต**ฯ อิตรถา ปาปกานํ ฌาเนน สหุปฺปตฺติ สิยาฯ ขนฺธาทีนํ โลกุตฺตรปาทกตฺตา **นิเพฺพธภาคิยํ,** วิเสเสน ยสฺส นิเพฺพธภาคิยํ โหติ, ตํ สนฺธาย วาฯ ‘‘อนิจฺจานุปสฺสีติอาทิจตุกฺกวเสน อนุปุเพฺพน อริยมคฺควุฑฺฒิปฺปโตฺต สมุจฺฉินฺทติ, เสสานเมตํ นตฺถี’’ติ ลิขิตํฯ

ตถาภาวปฏิเสธโน จาติ โสฬสวตฺถุกสฺส ติตฺถิยานํ นตฺถิตาย วุตฺตํฯ สพฺพปฐมานํ ปน จตุนฺนํ ปทานํ วเสน โลกิยชฺฌานเมว เตสํ อตฺถิ, ตสฺมึ โลกุตฺตรปทฏฺฐานํ นตฺถิ เอวฯ **‘‘ผลมุตฺตมนฺ**ติ ผเล อุตฺตม’’นฺติ วุตฺตํฯ **อุตุตฺตยานุกูล**นฺติ คิมฺเห อรเญฺญ, เหมเนฺต รุกฺขมูเล, วสนฺตกาเล สุญฺญาคาเร คโตฯ เสมฺหธาตุกสฺส **อรญฺญํ,** ปิตฺตธาตุกสฺส **รุกฺขมูลํ,** วาตธาตุกสฺส สุญฺญาคารํ อนุกูลํฯ โมหจริตสฺส อรญฺญํ อนุกูลํ มหาอรเญฺญ จิตฺตํ น สงฺกุฏติ, โทสจริตสฺส รุกฺขมูลํ, ราคจริตสฺส สุญฺญาคารํฯ ฐานจงฺกมานิ อุทฺธจฺจปกฺขิกานิ, สยนํ ลีนปกฺขิกํ, ปลฺลงฺกาภุชเนน นิสชฺชาย ทฬฺหภาวํ, อุชุกายํ ปณิธาเนน อสฺสาสปสฺสาสานํ ปวตฺตนสุขํ ‘‘ปริ

มุขํ สติ''นฺติ อิมินา อารมฺมณปริคฺคหูปายํ ทเสฺสติฯ **การี**ติ กรณสีโล ฯ เอตสฺส วิภงฺเค ''อสฺส สติ ปสฺสสตี''ติ อวตฺวา **''สโต การี''**ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา ''อสฺสสติ ปสฺสสตี''ติ วุเตฺต ''ปฐมจตุกฺกํ เอว ลพฺภติ, น เสสานี''ติ จ **''ทีฆํอสฺสาสวเสนา**ติ อโลปสมาสํ กตฺวา''อิติ จ ''เอกตฺถตาย อวิเกฺขป''นฺติ จ ''อสโมฺภควเสน ปชานโต''ติ จ ''เตน ญาเณนา''ติ จ **''ปชานโต**ติ วุตฺตญาเณนา''ติ จ **''สโตการี**ติ สติสมฺปชญฺญาหิการี''ติ จ ''ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสิโน อสฺสาสาว ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสิอสฺสาสา''ติ จ ลิขิตํฯ **อุปฺปฏิปาฏิยา อาคต**มฺปิ ยุชฺชเตว, เตน ฐาเนน ปฏิสิทฺธํฯ **ตาลุํ อาหจฺจ** นิพฺพายนโต กิร โปตโก สมฺปติชาโตว ขิปิตสทฺทํ กโรติ, ฉนฺทปาโมชฺชวเสน ฉ ปุริมา ตโยติ **นวฯ เอเกนาการเนา**ติ อสฺสาสวเสน วา ปสฺสาสวเสน วา เอวํ อานาปานสฺสตึ ภาวยโต กาเย **กายานุปสฺสนาสติกมฺมฏฺฐานภาวนา** สมฺปชฺชติฯ

กาโยติ อสฺสาสปสฺสาสาฯ อุปฏฺฐานํ สติฯ **ทีฆ**นฺติ สีฆํ คตํ อสฺสาสปสฺสาสํฯ **อทฺธานสงฺขาเต**ติ กาลสงฺขาเต วิย กาลโกฏฺฐาเสติ อโตฺถ, ทีฆกาเล วาติ อโตฺถฯ เอโก หิ อสฺสาสเมวูปลเกฺขติ, เอโก ปสฺสาสํ, เอโก อุภยํ, ตสฺมา ''วิภาคํ อกตฺวา''ติ วา วุตฺตํ, **ฉโนฺท**ติ เอวํ อสฺสาสโต, ปสฺสาสโต จ อสฺสาโท อุปฺปชฺชติ, ตสฺส วเสน กตฺตุกมฺยตาฉโนฺท อุปฺปชฺชติฯ ตโต **ปาโมชฺช**นฺติฯ อสฺสาสปสฺสาสานํ ทุวิเญฺญยฺยวิสยตฺตา **จิตฺตํ วิวตฺตติ,** คณนํ ปหาย ผุฏฺฐฏฺฐานเมว มนสิ กโรนฺตสฺส เกวลํ **อุเปกฺขาว สณฺฐาติฯ จตฺตาโร วณฺณา**ติ ''ปตฺตสฺส ตโย วณฺณา''ติอาทีสุ วิย จตฺตาโร สณฺฐานาติ อโตฺถฯ

ตถาภูตสฺสาติ อานาปานสฺสตึ ภาวยโตฯ **สํวโร**ติ สติสํวโรฯ อถ วา ปฐเมน ฌาเนน นีวรณานํ, ทุติเยน วิตกฺกวิจารานํ, ตติเยน ปีติยา, จตุเตฺถน สุขทุกฺขานํ, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา รูปสญฺญาย, ปฏิฆสญฺญาย, นานตฺตสญฺญาย วา ปหานํฯ ''สีลนฺติ เวรมณิ สีลํ, เจตนา สีลํ, สํวโร สีลํ, อวีติกฺกโม สีล''นฺติ (ปฏิ. ม. ๑.๓๙ โถกํ วิสทิสํ) วุตฺตวิธินาเปตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ''อตฺถโต ตถา ตถา ปวตฺตธมฺมา อุปธารณสมาธานสงฺขาเตน สีลนเฏฺฐน สีลนฺติ วุจฺจนฺตี''ติ วุตฺตํฯ ตถา ''อยํ อิมสฺมึ อเตฺถ อธิเปฺปตา สิกฺขา''ติ เอตฺถาปิ เจตนาสีลเมว, กตฺถจิ วิรติสีลมฺปีติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ อญฺญถา ปณฺณตฺติวเชฺชสุปิ สิกฺขาปเทสุ วิรติปฺปสโงฺค อโหสิ , ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรตีติ กตฺวา ตสฺสาปิ วิรติปฺปสโงฺคฯ **ตสฺมึ อารมฺมเณ**ติ อานาปานารมฺมเณฯ **ตาย สติยา**ติ ตตฺถ อุปฺปนฺนสติยาฯ **''เตน มนสิกาเรนา**ติ อาวชฺชเนนา''ติ ลิขิตํฯ เอเตน นานาวชฺชนปฺปวตฺติทีปนโต นานาชวนวาเรหิปิ สิกฺขติ นามาติ ทีปิตํ โหติ, เยน ปน มนสิกาเรน วาฯ **ญาณุปฺปาทนาทีสู**ติ เอตฺถ อาทิสเทฺทน ยาว ปริโยสานํ เวทิตพฺพํฯ **''ตตฺรา**ติ ตสฺมึ อานาปานารมฺมเณฯ **เอวน**ฺติ อิทานิ วตฺตพฺพนเยนา''ติ ลิขิตํฯ **ตตฺรา**ติ เตสํ อสฺสาสปสฺสาสานํ วาฯ ตญฺหิ ''ปุเพฺพ อปริคฺคหิตกาเล''ติ อิมินา สุฏฺฐุ สเมติฯ ''ปฐมวาโท ทีฆภาณกานํฯ เต หิ 'ปฐมชฺฌานํ ลภิตฺวา นานาสเน นิสีทิตฺวา ทุติยตฺถาย วายามโต อุปจาเร วิตกฺกวิจารวเสน โอฬาริกจิตฺตปฺปวตฺติกาเล ปวตฺตอสฺสาสปสฺสาสวเสน โอฬาริกา'ติ วทนฺติฯ 'มชฺฌิมภาณกา ฌานลาภิสฺส สมาปชฺชนกาเล, เอกาสนปฏิลาเภ จ อุปรูปริ จิตฺตปฺปวตฺติยา สนฺตภาวโต ปฐมโต ทุติยสฺสุปจาเร สุขุมตํ วทนฺตี'''ติ ลิขิตํฯ

วิปสฺสนายํ ปนาติ จตุธาตุววตฺถานมุเขน อภินิวิฏฺฐสฺส อยํ กโม, อญฺญสฺส จาติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺตกํ รูปํ, น อิโต อญฺญนฺติ ทสฺสนํ สนฺธาย **''สกลรูปปริคฺคเห''**ติ วุตฺตํฯ **รูปารูปปริคฺคเห**ติ เอตฺถ อนิจฺจตาทิลกฺขณารมฺมณิกภงฺคานุปสฺสนโต ปภุติ พลวตี วิปสฺสนาฯ **ปุเพฺพ วุตฺตนเยนา**ติ สเพฺพสํเยว ปน มเตน อปริคฺคหิตกาเลติอาทินาฯ **โสธนา** นาม วิสฺสชฺชนํฯ **อสฺสา**ติ ''ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขาร''นฺติ ปทสฺสฯ

ปุรโต นมนา **อานมนา**ฯ ติริยํ นมนา **วินมนา**ฯ สุฏฺฐุ นมนา **สนฺนมนา**ฯ ปจฺฉา นมนา **ปณมนา**ฯ ชาณุเก คเหตฺวา ฐานํ วิย **อิญฺชนา**ติ อานมนาทีนํ อาวิภาวตฺถมุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ยถารูเปหิ อานมนาทิ วา กมฺปนาทิ วา โหติ, ตถารูเป ปสฺสมฺภยนฺติ สมฺพนฺโธฯ **อิติ กิรา**ติ อิติ เจฯ **เอวํ สเนฺต**ติ สนฺตสุขุมมฺปิ เจ ปสฺสมฺภติฯ **ปภาวนา**ติ อุปฺปาทนํฯ อสฺสาสปสฺสาสานํ วูปสนฺตตฺตา อานาปานสฺสติสมาธิสฺส ภาวนา น โหติฯ ยสฺมา ตํ นตฺถิ, ตสฺมา น สมาปชฺชติ, สมาปตฺติยา อภาเวน น วุฏฺฐหนฺติฯ **อิติ กิรา**ติ เอวเมตํ ตาว วจนนฺติ ตเทตํ ฯ สโทฺทว สทฺทนิมิตฺตํ, ''สโต อสฺสสติ สโต ปสฺสสตี''ติ ปทานิ ปติฏฺฐเปตฺวา ทฺวตฺตึสปทานิ จตฺตาริ จตุกฺกานิ เวทิตพฺพานิฯ

อปฺปฏิปีฬนนฺติ เตสํ กิเลสานํ อนุปฺปาทนํ กิญฺจาปิ เจติยงฺคณวตฺตาทีนิปิ อตฺถโต ปาติโมกฺขสํวรสีเล สงฺคหํ คจฺฉนฺติ ''ยสฺส สิยา อาปตฺตี''ติ (มหาว. ๑๓๔) วจนโตฯ ตถาปิ ''น ตาว, สาริปุตฺต, สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ อุทฺทิสติ ปาติโมกฺขํ, ยาว น อิเธกเจฺจ อาสวฏฺฐานิยา ธมฺมา สเงฺฆ ปาตุภวนฺตี''ติ เอตฺถ อนธิเปฺปตตฺตา **''อาภิสมาจาริก''**นฺติ วุตฺตํฯ ''ยํ ปเนตฺถ อาปตฺติฏฺฐานิยํ น โหติ, ตํ อมิสฺสเมวา''ติ วุตฺตํฯ

ยถาวุเตฺตนาติ โยคานุโยคกมฺมสฺส ปทฏฺฐานตฺตาฯ **สลฺลหุกวุตฺติ** อฏฺฐปริกฺขาริโกฯ **ปญฺจสนฺธิกํ กมฺมฏฺฐาน**นฺติ เอตฺถ ฌานมฺปิ นิมิตฺตมฺปิ ตทตฺถโชติกาปิ ปริยตฺติ อิธ กมฺมฏฺฐานํ นามฯ คมนาคมนสมฺปนฺนตาทิ **เสนาสน**ํฯ สํกิลิฏฺฐจีวรโธวนาทโย **ขุทฺทกปลิโพธา**ฯ ''อนฺตรา ปติตํ นุ โข''ติ วิกมฺปติฯ

อชฺฌตฺตํ วิเกฺขปคเตนาติ นิยกชฺฌเตฺต วิเกฺขปคเตนฯ **สารทฺธา** อสมาหิตตฺตาฯ **อุปนิพนฺธนถมฺภมูลํ** นาม นาสิกคฺคํ, มุขนิมิตฺตํ วาฯ **ตเตฺถวา**ติ นาสิกคฺคาทินิมิเตฺตฯ **''โทลาผลกสฺส** เอกปเสฺส เอว **อุโภ โกฏิโย มชฺฌญฺจ ปสฺสตี''**ติ วทนฺติฯ

อิธ ปนาติ กกจูปเมฯ **เทสโต**ติ ผุสนกฏฺฐานโตฯ **''นิมิตฺตํ ปฏฺฐเปตพฺพ**นฺติ นิมิเตฺต สติ ปฏฺฐเปตพฺพา''ติ วุตฺตํฯ ครูหิ ภาเวตพฺพตฺตา **ครุกภาวนํฯ เอกเจฺจ อาหู**ติ เอกเจฺจ ฌายิโน อาหุฯ

''สญฺญานานตายา''ติ วจนโต เอกเจฺจหิ วุตฺตมฺปิ ปมาณเมว, สงฺคีติโต ปฏฺฐาย อฏฺฐกถาย อนาคตตฺตา ตถา วุตฺตํฯ ''มยฺหํ ตารกรูปํ นุ โข อุปฏฺฐาตี''ติอาทิปริกเปฺป อสติปิ ธาตุนานเตฺตน เอตาสํ ธาตูนํ อุปฺปตฺติ วิย เกวลํ ภาวยโต ตถา ตถา อุปฏฺฐาติฯ ''น นิมิตฺต'นฺติ วตฺตุํ น วฏฺฏติ สมฺปชานมุสาวาทตฺตา''ติ วุตฺตํฯ **กมฺมฏฺฐาน**นฺติ อิธ วุตฺตปฏิภาคนิมิตฺตเมวฯ

นิมิเตฺต ปฏิภาเคฯ **นานาการ**นฺติ ''จตฺตาโร วณฺณา วตฺตนฺตี''ติ วุตฺตนานาวิธตํฯ **วิภาวยนฺ**ติ ชานํ ปกาสยํฯ **อสฺสาสปสฺสาเส**ติ ตโต สมฺภูเต นิมิเตฺต, อสฺสาสปสฺสาเส วา นานาการํฯ นิมิเตฺต หิ จิตฺตํ ฐเปโนฺตว นานาการตญฺจ วิภาเวติ, อสฺสาสปสฺสาเส วา สกํ จิตฺตํ นิพนฺธตีติ วุจฺจติฯ ตารกรูปาทิ**วณฺณโต**ฯ กกฺขฬตฺตาทิ**ลกฺขณโต**ฯ

อฏฺฐกถาสุ ปฏิกฺขิตฺตนฺติ อาสนฺนภวงฺคตฺตาติ การณํ วตฺวา สีหฬฏฺฐกถาสุ ปฏิกฺขิตฺตํฯ กสฺมา? ยสฺมา ฉเฏฺฐ, สตฺตเม วา อปฺปนาย สติ มคฺควีถิยํ ผลสฺส โอกาโส น โหติ, ตสฺมาฯ อิธ โหตูติ เจ? น, โลกิยปฺปนาปิ หิ อปฺปนาวีถิมฺหิ โลกุตฺตเรน สมานคติกาวาติ ปฏิลทฺธชฺฌาโนปิ ภิกฺขุ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารตฺถาย ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา สตฺตาหํ นิสีทิตุกาโม จตุเตฺถ, ปญฺจเม วา อเปฺปตฺวา นิสีทติ, น ฉเฏฺฐ, สตฺตเม วาฯ ตตฺถ หิ อปฺปนาฯ ตโต ปรํ อปฺปนาย อาธาร

ภาวํ น คจฺฉติฯ อาสนฺนภวงฺคตฺตา จตุตฺถํ, ปญฺจมํ วา คจฺฉติ ถเล ฐิตฆโฏ วิย ชวนานมนฺตเร ฐิตตฺตาติ กิร อาจริโยฯ

ปุถุตฺตารมฺมณานิ อนาวชฺชิตฺวา ฌานงฺคาเนว อาวชฺชนํ **อาวชฺชนวสี** นามฯ ตโต ปรํ จตุนฺนํ, ปญฺจนฺนํ วา ปจฺจเวกฺขณจิตฺตานํ อุปฺปชฺชนํ, ตํ **ปจฺจเวกฺขณวสี** นามฯ เตเนว ‘‘ปจฺจเวกฺขณวสี ปน อาวชฺชนวสิยา เอว วุตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ **สมาปชฺชนวสี** นาม ยตฺตกํ กาลํ อิจฺฉติ ตตฺตกํ สมาปชฺชนํ, ตํ ปน อิจฺฉิตกาลปริเจฺฉทํ ปติฏฺฐาเปตุํ สมตฺถตาติฯ ‘‘อธิฏฺฐานวสิยา วุฏฺฐานวสิโน อยํ นานตฺตํ อธิฏฺฐานานุภาเวน ชวนํ ชวติ, วุฏฺฐานานุภาเวน ปน อธิเปฺปตโต อธิกํ ชวตี’’ติปิ วทนฺติฯ อปิจ ปถวีกสิณาทิอารมฺมณํ อาวชฺชิตฺวา ชวนญฺจ ชวิตฺวา ปุน อาวชฺชิตฺวา ตโต ปญฺจมํ ฌานํ จิตฺตํ โหติ, อยํ กิร อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉโทฯ ภควโต ปน อาวชฺชนสมนนฺตรเมว ฌานํ โหตีติ สพฺพํ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

‘‘วตฺถุนฺติ หทยวตฺถุํฯ **ทฺวาร**นฺติ จกฺขาทิฯ **อารมฺมณ**นฺติ รูปาที’’ติ ลิขิตํฯ ยถาปริคฺคหิตรูปารมฺมณํ วา วิญฺญาณํ ปสฺสติ, อญฺญถาปิ ปสฺสติฯ กถํ? ‘‘ยถาปริคฺคหิตรูปวตฺถุทฺวารารมฺมณํ วา’’ติ วุตฺตํฯ ยถาปริคฺคหิตรูเปสุ วตฺถุทฺวารารมฺมณานิ ยสฺส วิญฺญาณสฺส, ตํ วิญฺญาณํ ยถาปริคฺคหิตรูปวตฺถุทฺวารารมฺมณํ ตมฺปิ ปสฺสติ, เอกสฺส วา อารมฺมณสทฺทสฺส โลโป ทฏฺฐพฺพติ จ มม ตกฺโก วิจาเรตฺวาว คเหตพฺพํฯ

ตโต ปรํ ตีสุ จตุกฺเกสุ เทฺว เทฺว ปทานิ เอกเมกํ กตฺวา คเณตพฺพํฯ สมเถน **อารมฺมณโต** วิปสฺสนาวเสน **อสโมฺมหโต** ปีติปฏิสํเวทนเมตฺถ เวทิตพฺพํฯ ‘‘ทุกฺขเมตํ ญาณ’’นฺติอาทีสุ ปน ‘‘อารมฺมณโต อสโมฺมหโต’’ติ ยํ วุตฺตํ, อิธ ตโต วุตฺตนยโต อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺตํฯ ตตฺถ หิ เยน โมเหน ตํ ทุกฺขํ ปฏิจฺฉนฺนํ, น อุปฏฺฐาติ, ตสฺส วิหตตฺตา วา เอวํ ปวเตฺต ญาเณ ยถารุจิ ปจฺจเวกฺขิตุํ อิจฺฉิติจฺฉิตกาเล สมตฺถภาวโต วา ทุกฺขาทีสุ ตีสุ อสโมฺมหโต ญาณํ วุตฺตํฯ นิโรเธ อารมฺมณโต ตํสมฺปยุตฺตา ปีติปฏิสํเวทนา อสโมฺมหโต น สมฺภวติ โมหปฺปหานาภาวา, ปฏิสมฺภิทาปาฬิวิโรธโต จฯ ตตฺถ **‘‘ทีฆํ อสฺสาสวเสนา’’**ติอาทิ อารมฺมณโต ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ **ตาย สติยา เตน ญาเณน สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติ** ตทารมฺมณสฺส ปฏิสํวิทิตตฺตาติ เอตฺถ อธิปฺปาโยฯ **‘‘อาวชฺชโต’’**ติอาทิ อสโมฺมหโต ปีติปฏิสํเวทนํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ อนิจฺจาทิวเสน ชานโต, ปสฺสโต, ปจฺจเวกฺขโต จฯ ตทธิมุตฺตตาวเสน อธิฏฺฐหโต, อธิมุจฺจโต, ตถา วีริยาทึ สมาทหโต ขณิกสมาธินาฯ

อภิเญฺญยฺยนฺติ ญาตปริญฺญายฯ **ปริเญฺญยฺย**นฺติ ตีรณปริญฺญายฯ สพฺพญฺหิ ทุกฺขสจฺจํ อภิเญฺญยฺยํ, ปริเญฺญยฺยญฺจฯ ตตฺร จายํ ปีตีติ ลิขิตํฯ **อภิเญฺญยฺย**นฺติอาทิ มคฺคกฺขณํ สนฺธายาหาติ วุตฺตํฯ มเคฺคน อสโมฺมหสงฺขาตวิปสฺสนากิจฺจนิปฺผตฺติโต มโคฺคปิ อภิเญฺญยฺยาทิอารมฺมณํ กโรโนฺต วิย วุโตฺตฯ **วิปสฺสนาภูมิทสฺสนตฺถ**นฺติ สมเถ กายิกสุขาภาวา วุตฺตํฯ **ทฺวีสุ จิตฺตสงฺขารปเทสู**ติ จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที…เป…. สิกฺขติ ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที…เป…. สิกฺขตีติ เอเตสุฯ โมทนาทิ สพฺพํ ปีติเววจนํฯ อนิจฺจานุปสฺสนาทิ กิเลเส, ตมฺมูลเก ขนฺธาภิสงฺขาเรฯ **เอวํ ภาวิโต**ติ น จตุกฺกปญฺจกชฺฌานนิพฺพตฺตเนน ภาวิโตฯ เอวํ สพฺพาการปริปุณฺณํ กตฺวา ภาวิโตฯ วิปสฺสนามคฺคปจฺจเวกฺขณกาเลสุปิ ปวตฺตอสฺสาสมุเขเนว สพฺพํ ทสฺสิตํ อุปายกุสเลน ภควตาฯ

๑๖๘. กสฺมา อิทํ วุจฺจติ อเมฺหหีติ อธิปฺปาโยฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๑๗๒. **อุสฺสุกฺกวจน**นฺติ ปากฏสทฺทสญฺญา กิร, สมานกปทนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘สุตฺวา ภุญฺชนฺตี’’ติ เอตฺถ วิย สญฺจิจฺจ โวโรเปตุกามสฺส สญฺจิจฺจปทํ โวโรปนปทสฺส อุสฺสุกฺกํ, สเญฺจตนา จ ชีวิตา โวโรปนญฺจ เอกเสฺสวาติ วุตฺตํ โหติฯ น เกวลํ เจตสิกมเตฺตเนว โหติ, ปโยโคปิ อิจฺฉิตโพฺพ เอวาติ ทเสฺสตุํ วุตฺตานีติ กิร **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ ‘‘ชานิตฺวา สญฺชานิตฺวา เจจฺจ อภิวิตริตฺวา’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘ชานนฺโต…เป.… วีติกฺกโม’’ติ โวโรปนมฺปิ ทสฺสิตํ, ตสฺมา พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวา อโตฺถ ทสฺสิโตฯ วีติกฺกมสงฺขาตตฺถสิทฺธิยา หิ ปุริมเจตนา อตฺถสาธิกา โหติฯ **สพฺพสุขุมอตฺตภาว**นฺติ รูปํ สนฺธาย วุตฺตํ, น อรูปํฯ อตฺตสงฺขาตานญฺหิ อรูปานํ **ขนฺธวิภเงฺค** (วิภ. ๑ อาทโย) วิย อิธ โอฬาริกสุขุมตา อนธิเปฺปตาฯ **มาตุกุจฺฉิสฺมิ**นฺติ เยภุยฺยวจนํ, โอปปาติกมนุเสฺสปิ ปาราชิกเมว, อรูปกาเย อุปกฺกมาภาวา ตคฺคหณํ กสฺมาติ เจ? อรูปกฺขเนฺธน สทฺธึ ตเสฺสว รูปกายสฺส ชีวิตินฺทฺริยสมฺภวโตฯ เตน สชีวโกว มนุสฺสวิคฺคโหปิ นาม โหตีติ สิทฺธํฯ เอตฺถ **มาตุกุจฺฉิสฺมิ**นฺติ มนุสฺสมาตุยา วา ติรจฺฉานมาตุยา วาฯ วุตฺตญฺหิ **ปริวาเร** (ปริ. ๔๘๐) –

> ‘‘อิตฺถึ หเน จ มาตรํ, ปุริสญฺจ ปิตรํ หเน;
> มาตรํ ปิตรํ หนฺตฺวา, น เตนานนฺตรํ ผุเส;
> ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา’’ติฯ

ปฐมนฺติ ปฏิสนฺธิจิตฺตเมวฯ เอกภวปริยาปนฺนาย หิ จิตฺตสนฺตติยา ปฏิสนฺธิจิตฺตํ ปฐมจิตฺตํ นามฯ จุติจิตฺตํ ปจฺฉิมํ นามฯ อญฺญถา อนมตเคฺค สํสาเร ปฐมจิตฺตํ นาม นตฺถิ วินา อนนฺตรสมนนฺตรนตฺถิวิคตปจฺจเยหิ จิตฺตุปฺปตฺติยา อภาวโตฯ ภาเว วา นวสตฺตปาตุภาวโทสปฺปสงฺคโตฯ **อยํ สพฺพปฐโม มนุสฺสวิคฺคโห**ติ กิญฺจาปิ อิมํ ชีวิตา โวโรเปตุํ น สกฺกา, ตํ อาทึ กตฺวา สนฺตติยา ยาว มรณา อุปฺปชฺชนกมนุสฺสวิคฺคเหสุ อปริมาเณสุ ‘‘สพฺพปฐโม’’ติ ทิสฺสติฯ ยทา ปน โย มนุสฺสวิคฺคโห ปุพฺพาปริยวเสน สนฺตติปฺปโตฺต โหติ, ตทา ตํ ชีวิตา โวโรเปตุํ สกฺกาฯ สนฺตตึ วิโกเปนฺโต หิ ชีวิตา โวโรเปติ นามฯ เอตฺถ จ นานตฺตนเย อธิเปฺปเต สติ ‘‘สพฺพปฐโม’’ติ วจนํ ยุชฺชติ, น ปน เอกตฺตนเย สนฺตติยา เอกตฺตาฯ เอกตฺตนโย จ อิธาธิเปฺปโต ‘‘สนฺตตึ วิโกเปตี’’ติ วจนโต, ตสฺมา ‘‘สพฺพปฐโม’’ติ วจนํ น ยุชฺชตีติ เจ? น, สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนพหุตฺตาฯ ยสฺมา ปน สนฺตติ นาม อเนเกสํ ปุพฺพาปริยุปฺปตฺติ วุจฺจติ, ตสฺมา ‘‘อยํ สพฺพปฐโม’’ติ วุโตฺต, เอวเมตฺถ เทฺวปิ นยา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ, อญฺญถา ‘‘สนฺตตึ วิโกเปตี’’ติ อิทํ วจนํ น สิชฺฌติฯ กิญฺจาปิ เอตฺถ ‘‘สนฺตตึ วิโกเปตี’’ติ วจนโต สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนเมว อธิเปฺปตํ, น อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนํ วิย ทิสฺสติ, ตถาปิ ยสฺมา สนฺตติปจฺจุปฺปเนฺน วิโกปิเต อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนํ วิโกปิตเมว โหติ, อทฺธาปจฺจุปฺปเนฺน ปน วิโกปิเต สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนํ วิโกปิตํ โหตีติ เอตฺถ วตฺตพฺพํ นตฺถิฯ ตสฺมา **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ตทุภยมฺปิ โวโรเปตุํ สกฺกา, ตสฺมา ตเทว สนฺธาย ‘สนฺตตึ วิโกเปตี’ติ อิทํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพ’’นฺติ อาหฯ ‘‘สนฺตตึ วิโกเปตี’’ติ วจนโต ปกติยา อายุปริยนฺตํ ปตฺวา มรณกสเตฺต วีติกฺกเม สติ อนาปตฺติ วีติกฺกมปจฺจยา สนฺตติยา อโกปิตตฺตาฯ วีติกฺกมปจฺจยา เจ อายุปริยนฺตํ อปฺปตฺวา อนฺตราว มรณกสเตฺต วีติกฺกมปจฺจยา อาปตฺติ, กมฺมพโทฺธ จาติ โน ตกฺกติ อาจริโยฯ ‘‘มรณวณฺณํ วา สํวเณฺณยฺย, มรณาย วา สมาทเปยฺย, อยมฺปิ ปาราชิโก โหติ อสํวาโส’’ติ วจนโต วา เจตนากฺขเณ เอว ปาราชิกาปตฺติ เอกนฺตากุสลตฺตา, ทุกฺขเวทนตฺตา, กายกมฺมตฺตา, วจีกมฺมตฺตา, กิริยตฺตา จาติ เวทิตพฺพํฯ

สตฺตฏฺฐชวนวารมตฺตนฺติ สภาคารมฺมณวเสน วุตฺตํ, เตเนว **‘‘สภาคสนฺตติวเสนา’’**ติ อาทิ วุตฺตํ ฯ อตฺตโน ปฏิปเกฺขน สมนฺนาคตตฺตา สมนนฺตรสฺส ปจฺจยํ โหนฺตํ ยถา ปุเร วิย อ

หุตฺวา ทุพฺพลสฺสฯ **ต**นฺติ ชีวิตินฺทฺริยวิโกปนํฯ

อีตินฺติ สตฺตวิธวิจฺฉิกาทีนิ ยุเทฺธ ฑํสิตฺวา มารณตฺถํ วิสฺสเชฺชนฺติฯ **ปชฺชรก**นฺติ สรีร ฑาหํฯ **สูจิก**นฺติ สูลํฯ **วิสูจิก**นฺติ สุกฺขมาติสารํวสยํฯ **ปกฺขนฺทิย**นฺติ รตฺตาติสารํฯ ทฺวตฺติพฺ ยามสตปฺปมาเณ มหากาเย นิมฺมินิตฺวา ฐิตนาคุทฺธรณํ, กุชฺฌิตฺวา โอโลกิเต ปเรสํ กาเย วิสม รณํ วา ฑาหุปฺปาทนํ วา ปโยโค นามฯ

เกจีติ มหาสงฺฆิกาฯ อยํ อิตฺถีฯ **กุลุมฺพสฺสา**ติ คพฺภสฺสฯ กถํ สา อิตรสฺสาติ เจ? ตสฺส ทุเฏฺฐน มนสานุปกฺขิเต โส จ คโพฺภ สา จ อิทฺธีติ อุภยมฺปิ สเหว นสฺสติ, ฆฏฺคีนํ เภทนิพฺ พายนํ วิย เอกกฺขเณ โหติฯ ‘‘เตสํ สุตฺตนฺติเกสุ โอจริยมานํ น สเมตี’’ติ ลิขิตํ, ‘‘เตสํ มตํ ค เหตฺวา ‘ถาวรีนมฺปิ อยํ ยุชฺชตี’ติ วุเตฺต ติกวเสน ปฏิเสธิตพฺพนฺติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ สาหตฺถิ กนิสฺสคฺคิยปโยเคสุ สนฺนิฏฺฐาปกเจตนาย สตฺตมาย สหุปฺปนฺนกายวิญฺญตฺติยา สาหตฺถิกตา เวทิตพฺพาฯ อาณตฺติเก ปน สตฺตหิปิ เจตนาหิ สห วจีวิญฺญตฺติสมฺภวโต สตฺตสตฺต สทฺทา เอกโต หุตฺวา เอเกกกฺขรภาวํ คนฺตฺวา ยตฺตเกหิ อกฺขเรหิ อตฺตโน อธิปฺปายํ วิญฺญาเปติ, ตท วสานกฺขรสมุฏฺฐาปิกาย สตฺตมเจตนาย สหชาตวจีวิญฺญตฺติยา อาณตฺติกตา เวทิตพฺพาฯ ตถา วิชฺชามยปโยเคฯ กาเยนาณตฺติยํ ปน สาหตฺถิเก วุตฺตนโยวฯ ถาวรปโยเค ยาวตา ปรสฺส มรณํ โหติ, ตาวตา กมฺมพโทฺธ, อาปตฺติ จฯ ตโต ปรํ อติสญฺจรเณ กมฺมพทฺธาติพหุตฺตํ เวทิตพฺพํ สติ ปรํ มรเณฯ ปาราชิกาปตฺติ ปเนตฺถ เอกาฯ อตฺถสาธกเจตนา ยสฺมา เอตฺถ จ ทุติยปาราชิเก จ ลพฺภติ, น อญฺญตฺถ, ตสฺมา ทฺวินฺนมฺปิ สาธารณา อิมา คาถาโย –

> ‘‘ภูตธมฺมนิยามา เย, เต ธมฺมา นิยตา มตา;
> ภาวิธมฺมนิยามา เย, เตว อนิยตา อิธฯ
>
> ‘‘ภูตธมฺมนิยามานํ, ฐิตาว สา ปจฺจยฏฺฐิติ;
> ภาวิธมฺมนิยามานํ, สาเปกฺขา ปจฺจยฏฺฐิติฯ
>
> ‘‘เตนญฺญา เหตุยา อตฺถิ, สาปิ ธมฺมนิยามตา;
> ตสฺสา ผลํ อนิยตํ, ผลาเปกฺขา นิยามตาฯ
>
> ‘‘เอวญฺหิ สพฺพธมฺมานํ, ฐิตา ธมฺมนิยามตา;
> ลทฺธธมฺมนิยามา ยา, สาตฺถสาธกเจตนาฯ
>
> ‘‘เจตนาสิทฺธิโต ปุเพฺพ, ปจฺฉา ตสฺสาตฺถสิทฺธิโต;
> อวิเสเสน สพฺพาปิ, ฉพฺพิธา อตฺถสาธิกาฯ
>
> ‘‘อาณตฺติยํ ยโต สกฺกา, วิภาเวตุํ วิภาคโต;
> ตสฺมา อาณตฺติยํเยว, วุตฺตา สา อตฺถสาธิกาฯ
>
> ‘‘มิจฺฉเตฺต วาปิ สมฺมเตฺต, นิยตานิยตา มตา;
> อภิธเมฺม น สพฺพตฺถิ, ตตฺถ สา นิยตา สิยาฯ
>
> ‘‘ยา เถยฺยเจตนา สพฺพา, สหตฺถาณตฺติกาปิ วา;
> อภิธมฺมนเยนายํ, เอกนฺตนิยตา สิยาฯ

‘‘ปาณาติปาตํ นิสฺสาย, สหตฺถาณตฺติกาทิกา;
อภิธมฺมวเสเนสา, ปเจฺจกํ ตํ ทุกํ ภเชฯ

‘‘ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉโท, เจตนา เจติ ตํ ทฺวยํ;
น สาหตฺถิกกเมฺมน, ปเควาณตฺติกาสมํฯ

‘‘ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉโท, เจตนา เจติ ตํ ทฺวยํ;
น สาหตฺถิกกเมฺมน, ปเควาณตฺติกาสมํฯ

‘‘ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทกฺขเณ วธกเจตนา;
จิราฐิตาติ โก ธโมฺม, นิยาเมติ อาปตฺติกํฯ

‘‘ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทกฺขเณ เจ วธโก สิยา;
มโต สุโตฺต ปพุโทฺธ วา, กุสโล วธโก สิยาฯ

‘‘กุสลตฺติกเภโท จ, เวทนาตฺติกเภโทปิ;
สิยา ตถา คโต สิโทฺธ, สหตฺถา วธกเจตนา’’ติฯ

ยานิ ปน พีชอุตุกมฺมธมฺมจิตฺตนิยามานิ ปญฺจ อฎฺฐกถาย อาเนตฺวา นิทสฺสิตานิ, เตสุ อยมตฺถสาธกเจตนา โยคํ คจฺฉตีติ มเญฺญ ‘‘อยํ อตฺถสาธกเจตนานิยโม นตฺถี’’ติ เจตนานํ มิจฺฉตฺตสมฺมตฺตนิยตานมฺปิ นตฺถิภาวปฺปสงฺคโตฯ ภชาปิยมานา เยน, เตน สเพฺพปิ ยถาสมฺภวํ กมฺมจิตฺตนิยาเม ภชนฺติ คจฺฉนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ ชีวิเต อาทีนโว มรณวณฺณทสฺสเน น วิภโตฺตว, อิธ ปน สงฺกปฺปปเท อตฺถโต ‘‘มรณสญฺญี มรณเจตโน มรณาธิปฺปาโย’’ติ เอวํ อวิภูตตฺตา วิภโตฺต, อปากฎตฺตา, อโนฬาริกตฺตา วา อวิภาคา การิตา วาฯ **นยิทํ วิตกฺกสฺส นามนฺ**ติ น วิตกฺกเสฺสว นามํ, กินฺตุ สญฺญาเจตนานมฺปิ นามนฺติ คเหตพฺพํฯ **กงฺขาวิตรณิย**มฺปิ เอวเมว วุตฺตํฯ

๑๗๔. **กายโต**ติ วุตฺตตฺตา ‘‘สตฺติญฺญู’’ติ วตฺตเพฺพ วจนสิลิฏฺฐตฺถํ **‘‘อุสฺสตฺติอาทินา’’**ติ วุตฺตํฯ **อนุเทฺทสิเก** กมฺมสฺสารมฺมณํ โส วา โหติ, อโญฺญ วาฯ **อุภเยหี**ติ กิญฺจาปิ ปฐมปฺปหาโร น สยเมว สโกฺกติ, ทุติยํ ลภิตฺวา ปน สโกฺกโนฺต ชีวิตวินาสนเหตุ อโหสิ, ตทตฺถเมว หิ วธเกน โส ทิโนฺน, ทุติโย ปน อเญฺญน จิเตฺตน ทิโนฺน, เตน สุฎฺฐุ วุตฺตํ **‘‘ปฐมปฺปหาเรเนวา’’**ติ, ‘‘เจตนา นาม ทารุณาติ ครุํ วตฺถุํ อารพฺภ ปวตฺตปุพฺพภาคเจตนา ปกติสภาววธกเจตนา, โน ทารุณา โหตี’’ติ อาจริเยน ลิขิตํฯ ‘‘ปุพฺพภาคเจตนา ปริวารา, วธกเจตนาว ทารุณา โหตี’’ติ วุตฺตํฯ **ยถาธิปฺปาย**นฺติ อุโภปิ ปฎิวิชฺฌติ, สาหตฺถิโกปิ สเงฺกตตฺตา น มุจฺจติ กิรฯ

กิริยาวิเสโส อฎฺฐกถาสุ อนาคโตฯ ‘‘เอวํ วิชฺฌ, เอวํ ปหร, เอวํ ฆาเตหี’ติ ปาฬิยา สเมตีติ อาจริเยน คหิโต’’ติ วทนฺติฯ **ปุรโต ปหริตฺวา**ติอาทิ วตฺถุวิสเงฺกตเมว กิรฯ **เอตํ คาเมฐิต**นฺติ ปุคฺคโลว นิยมิโตฯ **โย ปน ลิงฺควเสน ‘‘ทีฆํ…เป…. มาเรหี’’ติ อาณาเปติ อนิยเมตฺวา**ฯ ยทิ นิยเมตฺวา วทติ, ‘‘เอตํ ทีฆ’’นฺติ วเทยฺยาติ อปเรฯ อาจริยา ปน ‘‘ทีฆนฺติ วุเตฺต นิยมิตํ โหติ, เอวํ อนิยเมตฺวา วทติ, น ปน อาณาปโก ทีฆาทีสุ อญฺญตรํ มาเรหีติ อธิปฺปาโย’’ติ วทนฺติ กิรฯ ‘‘อโตฺถ ปน จิเตฺตน เอกํ สนฺธายปิ อนิยเมตฺวา อาณาเปตี’’ติ ลิขิตํฯ **‘‘อิตโร อญฺญํ ตาทิสํ มาเรติ, อาณาปโก มุจฺจตี’’**ติ วุตฺตํ ยถาธิปฺปายํ น คตตฺตาฯ ‘‘เอวํ ทีฆา

ทิวเสนาปิ จิเตฺตน อนิยมิตเสฺสวาติ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสตี’’ติ อญฺญตรสฺมึ **คณฺฐิปเท** ลิขิตํ, สุฏฺฐุ วีมํสิตฺวา สพฺพํ คเหตพฺพํ, **โอกาสสฺส นิยมิตตฺตา**ติ เอตฺถ โอกาสนิยมํ กตฺวา นิทฺทิสโนฺต ตสฺมึ โอกาเส นิสินฺนํ มาเรตุกาโมว โหติ, สยํ ปน ตทา ตตฺถ นตฺถิฯ ตสฺมา โอกาเสน สห อตฺตโน ชีวิตินฺทฺริยํ อารมฺมณํ น โหติ, เตน อตฺตนา มาราปิโต ปโร เอว มาราปิโตฯ กถํ? สยํ รโสฺส จ ตนุโก จ หุตฺวา ปุพฺพภาเค อตฺตานํ สนฺธาย อาณตฺติกฺขเณ ‘‘ทีฆํ รสฺสํ ถูลํ พลวนฺตํ มาเรหี’’ติ อาณาเปนฺตสฺส จิตฺตํ อตฺตนิ ตสฺสาการสฺส นตฺถิตาย อญฺญสฺส ตาทิสสฺส ชีวิตินฺทฺริยํ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตติ, เตน มูลฏฺฐสฺส กมฺมพโทฺธฯ เอวํสมฺปทมิทนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ทูตปรมฺปรานิเทฺทเส อาณาเปติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ อิตรสฺส อาโรเจติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ อาจริยเนฺตวาสีนํ ยถาสมฺภวํ อาโรจเน, ปฏิคฺคณฺหเน ทุกฺกฏํ สนฺธาย วุตฺตํฯ น วธโก ปฏิคฺคณฺหาติ, ตสฺส ทุกฺกฏนฺติ สิทฺธํ โหติฯ ตํ ปน โอกาสาภาวโต น วุตฺตํฯ มูลเฏฺฐน อาปชฺชิตพฺพาปตฺติยา หิ ตสฺส โอกาโส อปริจฺฉิโนฺน, เตนสฺส ตสฺมึ โอกาเส ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํฯ วธโก เจ ปฏิคฺคณฺหาติ, มูลโฏฺฐ อาจริโย ปุเพฺพ อาปนฺนทุกฺกเฏน สห ถุลฺลจฺจยมฺปิ อาปชฺชติฯ กสฺมา? **มหาชโน หิ เตน ปาเป นิโยชิโตติ**ฯ อิทํ ปน ทุกฺกฏถุลฺลจฺจยํ วธโก เจ ตมตฺถํ น สาเวติ อาปชฺชติฯ ยทิ สาเวติ, ปาราชิกเมวาปชฺชติฯ กสฺมา? อตฺถสาธกเจตนาย อภาวาฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘ปฏิคฺคณฺหติ, ตํ ทุกฺกฏํ โหติฯ ยทิ เอวํ กสฺมา ปาเฐ น วุตฺตนฺติ เจ? วธโก ปน ‘สาธุ กโรมี’ติ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา ตํ น กโรติฯ เอวญฺหิ นิยเม ‘มูลฏฺฐสฺส กึ นาม โหติ, กิมสฺส ทุกฺกฏาปตฺตี’ติ สญฺชาตกงฺขานํ ตทตฺถทีปนตฺถํ ‘มูลฏฺฐสฺส อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘วธโก ปฏิคฺคณฺหาติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส, มูลฏฺฐสฺส จ อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ วุตฺตํ น สิลิสฺสติ, มูลเฏฺฐน อาปชฺชิตพฺพาปตฺติทสฺสนาธิการตฺตา วธโก ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ วุตฺตํฯ

วิสกฺกิยทูตปทนิเทฺทเส ‘‘วตฺตุกามตาย จ กิเจฺฉเนตฺถ วตฺวา ปโยชนํ นตฺถีติ ภควตา น วุตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ ยํ ปน **‘‘มูลฏฺฐเสฺสว ทุกฺกฏ’’**นฺติ อฏฺฐกถายํ วุตฺตํฯ ตตฺรายํ วิจารณา – อาจริเยน อาณเตฺตน พุทฺธรกฺขิเตน ตทเตฺถ สงฺฆรกฺขิตเสฺสว อาโรจิเต กิญฺจาปิ โย ‘‘สาธู’’ติ ปฏิคฺคณฺหาติ, อถ โข อาจริยเสฺสเวตํ ทุกฺกฏํ วิสเงฺกตตฺตา, น พุทฺธรกฺขิตสฺส, กสฺมา? อตฺถสาธกเจตนาย อาปนฺนตฺตาฯ เตเนว ‘‘อาณาปกสฺส จ วธกสฺส จ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ **ปาฬิยํ** วุตฺตํ, ตํ ปน มูลเฏฺฐน อาปชฺชิตพฺพทุกฺกฏํ ‘‘มูลฏฺฐสฺส อนาปตฺตี’’ติ อิมินา อปริจฺฉิโนฺนกาสตฺตา น วุตฺตํฯ

อวิสเงฺกเต ‘‘มูลฏฺฐสฺส อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา วิสเงฺกเต อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ สิทฺธนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘วธโก ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ อิทํ ปน ทุกฺกฏํ วธกเสฺสวฯ โส หิ ปฐมํ อาณาปกํ พุทฺธรกฺขิตํ ปาราชิกาปตฺตึ ปาเปตฺวา สยํ ชีวิตา โวโรเปตฺวา อาปชฺชิสฺสตีติ กิญฺจาปิ **ปาฬิยํ** ‘‘โส ตํ ชีวิตา โวโรเปติ, อาณาปกสฺส จ วธกสฺส จ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ น วุตฺตํ, ตถาปิ ตํ อตฺถโต วุตฺตเมว, ‘‘ยโต ปาราชิกํ ปญฺญตฺต’’นฺติ ปุเพฺพ วุตฺตนยตฺตา จ ตํ น วุตฺตํฯ ‘‘โส ตํ ชีวิตา โวโรเปติ, อาปตฺติ สเพฺพสํ ปาราชิกสฺสา’’ติ หิ ปุเพฺพ วุตฺตํฯ เอตฺถ ปุเพฺพ อาจริยเนฺตวาสิกานํ วุตฺตทุกฺกฏถุลฺลจฺจยาปตฺติโย ปฐมเมว อนาปนฺนา ปาราชิกาปตฺติยา อาปนฺนตฺตาฯ ตถาปิ วธกสฺส ปาราชิกาปตฺติยา เตสํ ปาราชิกภาโว ปากโฏ ชาโตติ กตฺวา ‘‘อาปตฺติ สเพฺพสํ ปาราชิกสฺสา’’ติ เอกโต วุตฺตํ, น ตถา ‘‘อาณาปกสฺส, วธกสฺส จ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ เอตฺถฯ กสฺมา? วธกสฺส ทุกฺกฏาปตฺติยา อาปนฺนตฺตาฯ โส หิ ปฐมํ ทุกฺกฏาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ปจฺฉา ปาราชิกํ อาปชฺชติฯ ยทิ ปน อเนฺตวาสิกา เกวลํ อาจริยสฺส ครุกตาย สาสนํ อาโรเจนฺติ สยํ อมรณาธิปฺปายา สมานา ปาราชิเกน อนาปตฺติฯ

อกปฺปิยสาสนหรณปจฺจยา ทุกฺกฏาปตฺติ โหติ เอว, อิมสฺสตฺถสฺส สาธนตฺถํ **ธมฺมปทวตฺถูหิ** มิคลุทฺทกสฺส ภริยาย โสตาปนฺนาย ธนุอุสฺสูลาทิทานํ นิทสฺสนํ วทนฺติ เอเกฯ ตํ **ติตฺติรชาตเกน** (ชา. ๑.๔.๗๓ อาทโย) สเมติ, ตสฺมา สุตฺตญฺจ อฏฺฐกถญฺจ อนุโลเมตีติ โน ตกฺกติ อาจริโยฯ อิธ ปน ทูตปรมฺปราย จ ''อิตฺถนฺนามสฺส ปาวท, อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามํ ปาวทตู''ติ เอตฺถ อวิเสเสตฺวา วุตฺตตฺตา วาจาย วา อาโรเจตุ, หตฺถมุทฺทาย วา, ปเณฺณน วา, ทูเตน วา อาโรเจตุ, วิสงฺเกโต นตฺถิฯ สเจ วิเสเสตฺวา มูลโฏฺฐ, อนฺตราทูโต วา วทติ, ตทติกฺกเม วิสงฺเกโตติ เวทิตพฺพํฯ

อิทานิ อิมสฺมิํเยว อธิการทฺวเย **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตนโย วุจฺจติ – ''วธโก ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ วธกเสฺสว อาปตฺติ, น อาณาปกสฺส พุทฺธรกฺขิตสฺสฯ ยทิ ปน โส วชฺฌมรณามรเณสุ อวสฺสมญฺญตรํ กโรติ, พุทฺธรกฺขิตสฺสาณตฺติกฺขเณ เอว ปาราชิกทุกฺกเฏสุ อญฺญตรํ สิยาฯ ''อิติ จิตฺตมโน''ติ อธิการโต ''จิตฺตสงฺกโปฺป''ติ เอตฺถาปิ อิติ-สโทฺท วิย ''วธโก ปฏิคฺคณฺหาติ, มูลฏฺฐสฺส อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา''ติ อธิการโต ''มูลฏฺฐสฺส อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ วุตฺตเมว โหติฯ กสฺมา สรูเปน น วุตฺตนฺติ เจ? ตโต จุตฺตริ นยทานตฺถํฯ ''มูลฏฺฐสฺส อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ หิ วุเตฺต มูลฏฺฐเสฺสว วเสน นิยมิตตฺตา ''ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏํ โหตี''ติ น ญายติฯ ''วธโก ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ หิ อนิยเมตฺวา วุเตฺต สกฺกา อุภเยสํ วเสน ทุกฺกเฏ โยเชตุํฯ ตสฺมา เอว หิ อฏฺฐกถาจริเยหิ อธิการํ คเหตฺวา **''สงฺฆรกฺขิเตน สมฺปฏิจฺฉิเต มูลฏฺฐเสฺสว ทุกฺกฏนฺติ เวทิตพฺพ''**นฺติ วุตฺตํฯ ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส เนว อนุญฺญาตํ, น ปฏิกฺขิตฺตํ, เกวลนฺตุ พุทฺธรกฺขิตสฺส อนิยมิตตฺตา ปฏิกฺขิตฺตํ, ตสฺส ปน ปาราชิกทุกฺกเฏสุ อญฺญตรํ ภเวยฺยาติ อยมโตฺถ ทีปิโต, ตสฺมา ตมฺปิ สุวุตฺตํฯ ยสฺมา อุภเยสํ วเสน โยเชตุํ สกฺกา, ตสฺมา อาจริเยหิ ''ปฏิคฺคณฺหนฺตเสฺสเวตํ ทุกฺกฏ''นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ มูลโฏฺฐ เนว อนุญฺญาโต ''มูลฏฺฐสฺสา''ติ วจนาภาวโต, น จ ปฏิกฺขิโตฺต ''ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ **ปาฬิยา** อภาวโต, ปฏิคฺคณฺหนปจฺจยา วธกสฺส ทุกฺกฏํ สิยาติ นยํ ทาตุํ ''มูลฏฺฐสฺสา''ติ **ปาฬิยํ** อวุตฺตตฺตา ''ตํ ปฏิคฺคณฺหนฺตเสฺสเวตํ ทุกฺกฏ''นฺติ ยํ วุตฺตํ, ตมฺปิ สุวุตฺตํฯ ตตฺร หิ พุทฺธรกฺขิตสฺส ปฏิกฺขิตฺตํ, วุตฺตนเยน ปน ตสฺส อาปตฺติ อนิยตาติฯ กสฺมา ปน **อฏฺฐกถายํ** อนุตฺตานํ ปฏิคฺคณฺหนปจฺจยา วธกสฺส ทุกฺกฏํ อวตฺวา มูลฏฺฐเสฺสว วเสน ทุกฺกฏํ วุตฺตนฺติ เจ? อนิฏฺฐนิวารณตฺถํฯ ''สงฺฆรกฺขิเตน สมฺปฏิจฺฉิเต ปฏิคฺคณฺหนปจฺจยา ตสฺส ทุกฺกฏ''นฺติ หิ วุเตฺต อนนฺตรนเยน สรูเปน วุตฺตตฺตา อิธาปิ มูลฏฺฐสฺส ถุลฺลจฺจยํ **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตเมว โหตีติ อาปชฺชติฯ อิติ ตํ เอวํ อาปนฺนํ ถุลฺลจฺจยํ อุตฺตานนฺติ ตํ อวตฺวา ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ อนุตฺตานตฺตา อฏฺฐกถายนฺติ อิมํ อนิฏฺฐคฺคหณํ นิวาเรตุํ ''มูลฏฺฐเสฺสเวตํ ทุกฺกฏ''นฺติ วุตฺตํฯ อาจริเยน หิ วุตฺตนเยน ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏมฺปิ อุตฺตานเมวฯ อุตฺตานญฺจ กสฺมา อมฺหากํ ขนฺตีติ วุตฺตนฺติ เจ? ปฏิปตฺติทีปนตฺถํฯ ''ปีฏฺฐกตฺตยาทีสุ อปฺปฏิหตพุทฺธิโยปิ อาจริยา สรูเปน **ปาฬิยํ อฏฺฐกถายญฺจ** อวุตฺตตฺตา เอวรูเปสุ นาม ฐาเนสุ เอวํ ปฏิปชฺชนฺติ, กิมงฺคํ ปน มาทิโสติ สุหทยา กุลปุตฺตา อนาคเต วุตฺตนยมนติกฺกมิตฺวา สงฺกรโทสํ วิวเชฺชตฺวา วณฺณนาเวลญฺจ อนติกฺกมฺม ปฏิปชฺชนฺตี''ติ จ อปเรหิ วุตฺตํฯ อยํ ปน **อฏฺฐกถาย** วา อวุตฺตตฺตา เอวรูเปสุ นาม ปาโฐ อาจริเยน ปจฺฉา นิกฺขิตฺตตฺตา เกสุจิ โปตฺถเกสุ น ทิสฺสตีติ กตฺวา สพฺพํ ลิขิสฺสามฯ เอวํ สเนฺต ปฏิคฺคหเณ อาปตฺติเยว น สิยา, สญฺจริตฺตปฏิคฺคหณมรณาภินนฺทเนสุปิ จ อาปตฺติ โหติ, มารณปฏิคฺคหเณ กถํ น สิยา, ตสฺมา ปฏิคฺคณฺหนฺตเสฺสเวตํ ทุกฺกฏํ, เตเนเวตฺถ ''มูลฏฺฐสฺสา''ติ น วุตฺตํฯ ปุริมนเยปิ เจตํ ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส เวทิตพฺพเมว, โอกาสาภาเวน ปน น วุตฺตํฯ ตสฺมา โย โย ปฏิคฺคณฺหาติ, ตสฺส ตสฺส ตปฺปจฺจยา อาปตฺติเยวาติ อยเมตฺถ อมฺหากํ ขนฺติฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ อทินฺนาทาเนปีติฯ

๑๗๕. อรโห รโหสญฺญีนิเทฺทสาทีสุ กิญฺจาปิ **ปาฬิยํ, อฏฺฐกถาย**ญฺจ ทุกฺกฏเมว วุตฺตํ, ตถาปิ ตตฺถ ปรมฺปราย สุตฺวา มรตูติ อธิปฺปาเยน อุลฺลปนฺตสฺส อุเทฺทเส สติ อุทฺทิฏฺฐสฺส มรเณน อาปตฺติ ปาราชิกสฺส, อสติ ยสฺส กสฺสจิ มรเณน อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ ‘‘อิตฺถนฺนาโม สุตฺวา เม วชฺฌสฺส อาโรเจตู’’ติ อุทฺทิสิตฺวา อุลฺลปนฺตสฺส วิสเงฺกตตา ทูตปรมฺปราย วุตฺตตฺตา เวทิตพฺพาฯ สเจ ‘‘โย โกจิ สุตฺวา วทตู’’ติ อุลฺลปติ, วโชฺฌ สยเมว สุตฺวา มรติ, วิสเงฺกตตฺตา น ปาราชิกํฯ โย โกจิ สุตฺวา วทติ, โส เจ มรติ, ปาราชิกํฯ ‘‘โย โกจิ มม วจนํ สุตฺวา ตํ มาเรตู’’ติ อุลฺลปติ, โย โกจิ สุตฺวา มาเรติ, ปาราชิกํ, สยเมว สุตฺวา มาเรติ, วิสเงฺกตตฺตา น ปาราชิกนฺติ เอวํ ยถาสมฺภโว เวทิตโพฺพฯ

๑๗๖. มูลํ ทตฺวา มุจฺจตีติ เอตฺถ ภินฺทิตฺวา, ภญฺชิตฺวา, จวิตฺวา, จุเณฺณตฺวา, อคฺคิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา วา ปเคว มุจฺจตีติ อตฺถโต วุตฺตเมว โหติฯ **เยสํ หตฺถโต มูลํ คหิต**นฺติ เยสํ ญาตก ปริวาริตานํ หตฺถโต มูลํ เตน ภิกฺขุนา คหิตํ, โปตฺถกสามิกหตฺถโต ปุเพฺพ ทินฺนมูลํ ปุน คเหตฺวา เตสเญฺญว ญาตกาทีนํ ทตฺวา มุจฺจติ, เอวํ โปตฺถกสามิกเสฺสว สนฺตกํ ชาตํ โหติฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘สเจปิ โส วิปฺปฏิสารี หุตฺวา สีฆํ เตสํ มูลํ ทตฺวา มุจฺจตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ เยน ธเนน โปตฺถโก กีโต, ตญฺจ ธนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ กสฺมา? โปตฺถกสามิกหตฺถโต ธเน คหิเต โปตฺถเก อทิเนฺนปิ มุจฺจนโตฯ สเจ อญฺญํ ธนํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ยุตฺตํ โปตฺถกสฺส อตฺตนิยภาวโต อโมจิตตฺตาฯ สเจ โปตฺถกํ สามิกานํ ทตฺวา มูลํ น คณฺหาติ, น มุจฺจติ อตฺตนิยภาวโต อโมจิตตฺตาฯ สเจ โปตฺถกํ มูลเฏฺฐน ทิยฺยมานํ ‘‘ตเวว โหตู’’ติ อเปฺปติ, มุจฺจติ อตฺตนิยภาวโต โมจิตตฺตาฯ เอตฺถายํ วิจารณา – ยถา เจติยํ วา ปฏิมํ โปกฺขรณึ เสตุํ วา กิณิตฺวา คหิตมฺปิ การกเสฺสเวตํ ปุญฺญํ, น กิณิตฺวา คหิตสฺส, ตถา ปาปมฺปิ เยน โปตฺถโก ลิขิโต, ตเสฺสว ยุชฺชติ, น อิตรสฺสาติ เจ? น, ‘‘สตฺถหารกํ วาสฺส ปริเยเสยฺยา’’ติ วจนโตฯ ปเรน หิ กตสตฺถํ ลภิตฺวา อุปนิกฺขิปนฺตสฺส ปาราชิกนฺติ สิทฺธํฯ เอวํ ปเรน ลิขิตมฺปิ โปตฺถกํ ลภิตฺวา ยถา วโชฺฌ ตํ ปสฺสิตฺวา มรติ, ตถา อุปนิกฺขิเปยฺย ปาราชิกนฺติ สิทฺธํ โหตีติฯ **เจติยาที**ติ เอตมนิทสฺสนํ กรณปจฺจยํ หิ ตํ กมฺมํ อิทํมรณปจฺจยนฺติ เอวํ อาจริเยน วิจาริตํฯ มม ปน เจติยาทินิทสฺสเนเนว โสปิ อโตฺถ สาเธตโพฺพ วิย ปฏิภาติฯ

ตตฺตกา ปาณาติปาตาติ ‘‘เอกาปิ เจตนา กิจฺจวเสน ‘ตตฺตกา’ติ วุตฺตา สติปฏฺฐาน สมฺมปฺปธานานํ จตุกฺกตา วิยา’’ติ ลิขิตํฯ **ปมาเณ ฐเปตฺวา**ติ อตฺตนา อธิเปฺปตปฺปมาเณฯ ‘‘กตํ มยา เอวรูเป อาวาเฏ ขณิเต ตสฺมึ ปติตฺวา มรตู’’ติ อธิปฺปาเยน วธโก อาวาฏปฺปมาณํ นิยเมตฺวา สเจ ขณิ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘อิมสฺมึ อาวาเฏ’’**ติฯ อิทานิ ขณิตพฺพํ สนฺธาย เอตฺตกปฺปมาณสฺส อนิยมิตตฺตา **‘‘เอกสฺมิมฺปิ กุทาลปฺปหาเร’’**ติอาทิ วุตฺตํ, สุตฺตนฺติกเตฺถเรหิ กิญฺจาปิ อุปฺปฐตํ, ตถาปิ สนฺนิฏฺฐาปกเจตนา อุภยตฺถ อเตฺถวาติ อาจริยาฯ พหูนํ มรเณ อารมฺมณนิยเม กถนฺติ เจ? วเชฺฌสุ เอกสฺส ชีวิตินฺทฺริเย อาลมฺพิเต สเพฺพสมาลมฺพิตเมว โหติฯ เอกสฺส มรเณปิ น ตสฺส สกลํ ชีวิตํ สกฺกา อาลมฺพิตุํ น อุปฺปชฺชมานํ, อุปฺปนฺนํ, นิรุชฺฌมานํ, อตฺถิตายปาณาติปาตเจตนาว ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา, ปุเรชาตารมฺมณา จ โหติ, ตสฺมา ตมฺปิ ยุชฺชติฯ ปจฺฉิมโกฏิยา เอกจิตฺตกฺขเณ ปุเรชาตํ หุตฺวา ฐิตํ ตํ ชีวิตมาลมฺพณํ กตฺวา สตฺตมชวนปริยาปนฺนเจตนาย โอปกฺกเม กเต อตฺถโต ตสฺส สตฺตสฺส สพฺพํ ชีวิตินฺทฺริยมาลมฺพิตํ, โวโรปิตญฺจ โหติ, อิโต ปนญฺญถา น สกฺกา; เอวเมว ปุพฺพภาเค ‘‘พหูปิสเตฺต มาเรมี’’ติ จิเนฺตตฺวา สนฺนิฏฺฐานกาเล วิสปกฺขิปนาทีสุ เอกํ ปโยคํ สาธยมานา วุตฺตปฺปการเจตนา เตสุ เอกสฺส วุตฺตปฺปการํ ชีวิตินฺทฺริยํ อาลมฺพณํ กตฺวา อุปฺปชฺชติ, เอวํ อุปฺปนฺนาย ปเนกาย สเพฺพปิ เต มาริตา โหนฺติ ตาย เอว สเพฺพสํ มรณสิทฺธิโต, อญฺญถา น สกฺกา โวโรเปตุํ, อาลมฺพิตุํ วาฯ ตตฺถ เอกาย เจตนาย พหูนํ มรเณ อกุสลราสิ กถนฺติ เจ? วิสุํ วิสุํ มรเณ ปวตฺตเจตนานํ กิจฺจก

รณโตฯ กถํ? ตา ปน สพฺพา อุปปชฺชเวทนียาว โหนฺติ, ตสฺมา ตาสุ ยาย กายจิ ทินฺนาย ปฏิสนฺธิยา อิตรา สพฺพาปิ ‘‘ตโต พลวตรกุสลปฏิพาหิตา อโหสิกมฺม’’นฺติอาทิโกฏฺฐาสํ ภชนฺติ, ปุนปิ วิปากํ ชนิตุํ น สโกฺกนฺติฯ อปราปริยเวทนียาปิ วิย ตํ ปฏิพาหิตฺวา กุสลเจตนา ปฏิสนฺธึ เทติ, ตถา อยมฺปิ เจตนา อนนฺตรภเว เอว ปฏิสนฺธิทานาทิวเสน ตาสํ กิจฺจเลสกรณโต เอกาปิ สมานา ‘‘ราสี’’ติ วุตฺตาฯ ตาย ปน ทินฺนาย ปฏิสนฺธิยา อติติโกฺข วิปาโก โหติฯ อยเมตฺถ วิเสโสติอาทิ **อนุคณฺฐิปเท** ปปญฺจิตํฯ

อมริตุกามา วาติ อธิปฺปายตฺตา โอปปาติกมรเณปิ อาปตฺติฯ ‘‘‘นิพฺพตฺติตฺวา’ติ วุตฺตตฺตา ปตนํ น ทิสฺสตีติ เจ? โอปปาติกตฺตํ, ปตนญฺจ เอกเมวา’’ติ ลิขิตํฯ อถ วา **‘‘สพฺพถาปิ อนุทฺทิเสฺสวา’’**ติ วจนโต เอตฺถ มรตูติ อธิปฺปายสมฺภวโต **‘‘อุตฺตริตุํ อสโกฺกนฺต มรติ ปาราชิกเมวา’’**ติ สุวุตฺตํฯ สเจ ‘‘ปติตฺวา มรตู’’ติ นิยเมตฺวา ขณิโต โหติ, โอปปาติกมนุโสฺส จ นิพฺพตฺติตฺวา ฐิตนิยเมเนว ‘‘อุตฺตริตุํ น สกฺกา’’ติ จิเนฺตตฺวา มรตีติ ปาราชิกจฺฉายา น ทิสฺสติ, เตน วุตฺตํ ‘‘อุตฺตริตุํ อสโกฺกนฺต’’ติฯ โส หิ อุตฺตริตุํ อสโกฺกนฺต ปุนปฺปุนํ ปติตฺวา มรติ, เตน ปาโตปิ ตสฺส สิโทฺธ โหตีติ อธิปฺปาโยฯ ตตฺถ สิยา – โย ปน ‘‘อุตฺตริตุํ อสโกฺกนฺต มรตี’’ติ วุโตฺต, โส โอปาตขณนกฺขเณ อรูปโลเก ชีวติฯ วธกเจตนา จ ‘‘อนิยโต ธโมฺม มิจฺฉตฺตนิยตสฺส ธมฺมสฺส อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย, รูปชีวิตินฺทฺริยํ มาตุฆาติกมฺมสฺส ปิตุฆาติกมฺมสฺส อรหนฺตฆาติกมฺมสฺส รุหิรุปฺปาทกมฺมสฺส อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย’’ติ (ปฏฺฐา. ๒.๑๕.๓๘ มิจฺฉตฺตนิยตตฺติก) วจนโต รูปชีวิตินฺทฺริยารมฺมณํ โหติ, น จ ตํ อรูปาวจรสตฺตสฺสตฺถิ, น จ สา เจตนา ‘‘อนิยโต ธโมฺม มิจฺฉตฺตนิยตสฺส ธมฺมสฺส ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, อารมฺมณปุเรชาตํ วตฺถุปุเรชาตํ อารมฺมณปุเรชาตํฯ รูปชีวิตินฺทฺริยํ มาตุฆาติกมฺมสฺส ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย’’ติ (ปฏฺฐา. ๒.๑๕.๔๘ มิจฺฉตฺตนิยตตฺติก) วจนโต อนาคตารมฺมณา โหติฯ อโญฺญ อิธ ปติตฺวา มรณกสโตฺต นตฺถิ, เอวํ สเนฺต วธกเจตนาย กึ อารมฺมณนฺติ เจ? ยสฺส กสฺสจิ อิธ ชีวนกสตฺตสฺส ปจฺจุปฺปนฺนํ ชีวิตินฺทฺริยํ อารมฺมณํฯ กิญฺจาปิ โส น มรติ, อถ โข ปาณาติปาโต โหติ เอวฯ ยถา กึ ‘‘ยถากฺกเมน ฐิเต สตฺต ชเน เอเกน กเณฺฑน วิชฺฌิตฺวา มาเรมี’’ติ ปุพฺพภาเค จิเนฺตตฺวา สนฺนิฏฺฐานกาเล เตสุ เอกสฺส ชีวิตมารมฺมณํ กตฺวา กณฺฑํ วิสฺสเชฺชติ, กโณฺฑ ตํ วิรชฺฌิตฺวา อิตเร ฉ ชเน มาเรติ, เอวํ สเนฺตปิ อยํ ปาณาติปาตี เอว โหติ, เอวมิธาปิ ‘‘โย โกจี’’ติ วิกเปฺปนฺตสฺส วธกเจตนา ยสฺส กสฺสจิ ชีวิตารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตติ, ตสฺมึ อมเตปิ อิตรสฺส วเสน ปาณาติปาตีฯ สเจ อรหา หุตฺวา ปรินิพฺพายติ, อรหนฺตฆาตโกว โหติฯ เอส นโย สพฺพตฺถ เอวรูเปสุฯ อยเมว เหตฺถ อาจริยปรมฺปราคตา ยุตฺติ วินิจฺฉยกถาติ วุตฺตํฯ

ปตนรูปํ ปมาณนฺติ เอตฺถ ยถา มาตุยา ปติตฺวา ปริวตฺตลิงฺคาย มตาย โส มาตุฆาตโก โหติ, น เกวลํ ปุริสฆาตโก, ตสฺมา ปตนเสฺสว วเสน อาปตฺติฯ กสฺมา? ปตนรูปมรณรูปานํ เอกสนฺตานตฺตา, ตเทว หิสฺส ชีวิตินฺทฺริยํ, ตสฺส หิ ปริวตฺตนํ นตฺถิ, อิตฺถิปุริสินฺทฺริยาเนว ปวตฺติยํ นิรุชฺฌนุปฺปชฺชนกานิ, อิตฺถิปุริโสติ จ ตตฺถ โวหารมตฺตเมว, ตสฺมา มาตุฆาตโกว, น ปุริสฆาตโกติ, ยถา ตสฺส ปตนรูปวเสนาปตฺติ, ตถา อิธาปิ ปตนรูปวเสน ถุลฺลจฺจยํ เอกสนฺตานตฺตาติ อยํ ปฐมเถรวาเท ยุตฺติฯ ทุติเย กิญฺจาปิ เปโต ปติโต, ยโกฺข จ, อถ โข อเหตุกปฏิสนฺธิกตฺตา อกุสลวิปากสฺส ‘‘วาเมน สูกโร โหตี’’ติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒๙๖; มหานิ. อฏฺฐ. ๑๖๖) เอตฺถ วุตฺตยกฺขานํ ปฏิสนฺธิ วิย สพฺพรูปานํ สาธารณตฺตา, อมนุสฺสชาติกตฺตา จ ติรจฺฉานรูเปน มเต มรณรูปวเสน ปาจิตฺติยํ, วตฺถุวเสน ลหุกาปตฺติยา ปริวตฺตนา โหติ เอว ตตฺถชาตกรุกฺขาทิเฉทนปาจิตฺติยปริวตฺตนํ วิยฯ อยเมว ยุตฺตตโร, ตสฺมา ปจฺฉา วุโตฺตฯ ปาราชิกสฺส ปน มนุสฺส

ชาติโก ยถา ตถา วา ปติตฺวา ยถา ตถา วา มรตุ, ปาราชิกเมว ครุกตฺตาฯ ครุกาปตฺติยา หิ วิปริวตฺตนา นตฺถีติ วุตฺตํฯ

ถุลฺลจฺจยํ ติรจฺฉาเน, มเต เภทสฺส การณํ;
สรูปมรณํ ติโสฺส, ผุโสฺส มเญฺญติ อญฺญถาฯ

คณฺฐิปเท ปน ''ทุติยวาเท ปุถุชฺชนสฺส ปติตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา มรนฺตสฺส วเสน วุตฺต''ติ ลิขิตํฯ ''ติรจฺฉาเน''ติ เอตฺถ เกจิ วทนฺติ ''เทวา อธิเปฺปตา''ติฯ ''สกสกรูเปเนว มรณํ ภวติ นาญฺญถา''ติ จ วทนฺติฯ **ยกฺขเปตรูเปน มเตปิ เอเสว นโย**ติ ถุลฺลจฺจยนฺติ อโตฺถฯ ''ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคหมรเณ วิยา''ติ ลิขิตํฯ **ปหารํ ลทฺธา**ติ สตฺตานํ มารณตฺถาย กตตฺตา วุตฺตํฯ

๑๗๗. **สาธุ สุฏฺฐุ มรตู**ติ วจีเภทํ กโรติฯ **วิสภาคโรโค**ติ สรีรโฐฺฐ คณฺฑปีฬกาทิฯ

๑๗๘. **กาฬานุสารี**ติ เอกิสฺสา ลตาย มูลํ กิรฯ มหากจฺฉเปน กตปุปฺผํ วาฯ **หํสปุปฺผนฺ**ติ หํสานํ ปกฺขปตฺตํฯ เหฎฺฐา วุตฺตนเยน สาหตฺถิกาณตฺติกนยเญฺหตฺถ โยเชตฺวา กายวาจาจิตฺตโต สมุฎฺฐานวิธิ ทเสฺสตโพฺพฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๑๘๐. **มรณตฺถิกาว หุตฺวา**ติ อิมสฺส กายสฺส เภเทน สคฺคปาปนาธิปฺปายตฺตา อตฺถโต มรณตฺถิกาว หุตฺวา เอวํอธิปฺปายิโน มรณตฺถิกา นาม โหนฺตีติ อตฺตโน มรณตฺถิกภาวํ อชานนฺตา อาปนฺนา ปาราชิกํฯ น หิ เต ''อตฺตโน จิตฺตปฺปวตฺตึ น ชานนฺตี''ติ วุจฺจนฺติฯ **โวหารวเสนา**ติ ปุพฺพภาคโวหารวเสนฯ สนฺนิฎฺฐาเน ปเนตํ นตฺถิฯ ปาเส พทฺธสูกรโมจเน วิย น โหติฯ **ยถานุสนฺธินา**ติ อนฺตรา อมริตฺวาติ อโตฺถฯ **อปฺปฎิเวกฺขิตฺวา**ติ อวิจาเรตฺวาฯ เหฎฺฐิมภาเค หิ กิสฺมิญฺจิ วิชฺชมาเน วลิ ปญฺญายติฯ **ทสฺสิเต**ติ อุทฺธริตฺวา ฐปิเตฯ **ปฎิพนฺธนฺ**ติ ตยา ปฎิพนฺธํ, ปริโภคนฺตรายํ สงฺฆสฺส มา อกาสีติ อโตฺถฯ

๑๘๑-๒. ยสฺมา กิริยํ ทาตุํ น สกฺกา, ตสฺมา **''ปฐมํ ลทฺธ''**นฺติ วุตฺตํฯ ปุเพฺพปิ อตฺตนา ลทฺธปิณฺฑปาตโต ปณีตปณีตํ เทโนฺต ตตฺถปิ อตฺตการิยํ อทาสิฯ **อสญฺจิจฺจา**ติ เอตฺถ อญฺญํ อากฑฺฒนฺตสฺส อญฺญสฺส ปตเน สเพฺพน สพฺพํ อภิสนฺธิ นตฺถิฯ **น มรณาธิปฺปายสฺสา**ติ ปฎิโฆ จ ปโยโค จ อตฺถิ, วธกเจตนา นตฺถิฯ **อชานนฺตสฺสา**ติ เอตฺถ ''วตฺถุอชานนวเสน อชานนฺตสฺส โทโส นตฺถิ, อิทํ กิร เตสํ นานตฺตํฯ 'อสญฺจิโจฺจ อห'นฺติ **ปาฬิยํ** น ทิสฺสติฯ **อฎฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตา ตถารูปาย ปาฬิยา ภวิตพฺพ''นฺติ วทนฺติฯ **โน เจ, ถุลฺลจฺจย**นฺติ เอตฺถ ''ทุกฺขเวทนา เจ นุปฺปชฺชติ, ทุกฺกฎเมวา''ติ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ **''มุคฺครา** นาม ขาทนทณฺฑกาฯ **เวมา** นาม เตสํ ขาทนทณฺฑกานํ เหฎฺฐา จ อุปริ จ ติริยํ พนฺธิตพฺพทณฺฑา''ติ ลิขิตํฯ เหฎฺฐาว ทุวิธาปิ ปฐนฺติฯ **หตฺถปฺปโตฺต วิย ทิสฺสติ** ''ตสฺส วิเกฺขโป มา โหตู''ติ **อุปจฺฉินฺทติ**ฯ **วิเสสาธิคมํ พฺยากริตฺวา** ตปฺปภวํ สกฺการํ ลชฺชียโนฺต **อาหารํ อุปจฺฉินฺทติ** สภาคานํ พฺยากตตฺตาฯ เต หิ กปฺปิยเขตฺตํ อาโรเจนฺติฯ

๑๘๖. **อกตวิญฺญตฺติยา**ติ น วิญฺญตฺติยาฯ สา หิ อนุญฺญาตตฺตา กตาปิ อกตา วิยาติ อกตวิญฺญตฺติฯ '''วเทยฺยาถ, ภเนฺต เยนโตฺถ'ติ เอวํ อกตฎฺฐาเน วิญฺญตฺติ อกตวิญฺญตฺตี''ติ

ลิขิตํฯ ติตฺถิยภูตานํ มาตาปิตูนํ สหตฺถา ทาตุํ น วฏฺฏตีติฯ **ปิตุจฺฉา** นาม ปิตุภคินีฯ **สเจปิ น ยาจนฺติ** ‘‘ยาจิตุํ ทุกฺข’’นฺติ, สยํ วา เอวํ วตฺตุมสโกฺกนฺตาฯ ‘‘ยทา เตสํ อโตฺถ ภวิสฺสตี’’ติ อาโภคํ กตฺวา วาฯ **‘‘เวชฺชกมฺมํ วา น โหตี’**ติ วจนโต ยาว สตฺตโม กุลปริวโฏฺฏ, ตาว เภสชฺชํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **สพฺพปเทสู**ติ มหามาตุยาจูฬมาตุยาติอาทีนํฯ

วุตฺตนเยน ปริเยสิตฺวาติ ‘‘สามเณเรหิ วา’’ติอาทินาฯ ‘‘น อกตวิญฺญตฺติยา’’ติ วทนฺติฯ ‘‘ปจฺจาสีสติ สเจ, ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติฯ **กปฺปิยวเสนา**ติ ปุปฺผํ อาเนถาติอาทินาฯ **‘‘ปูชํ อกาสี’**ติ วุตฺตตฺตา สยํ คเหตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ

‘‘ภณถา’’ติ วุเตฺต ปน กาตพฺพํฯ ธมฺมญฺหิ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ **โน เจ ชานนฺติ, น ปาทา อปเนตพฺพา**ฯ อวมงฺคลนฺติ หิ คณฺหนฺติฯ

โจรนาคสฺส หิ อามฏฺฐํ ทิเนฺน กุชฺฌิสฺสติ, อนามฏฺฐํ น วฏฺฏตีติ องฺคุลนฺตเร โถกํ ภตฺตํ คเหตฺวา ปเตฺต ภตฺตํ สพฺพํ อทาสิ, โส เตน ตุสฺสิฯ **วรโปตฺถกจิตฺตตฺถรณ**นฺติ สิพฺพิตฺวา กาตพฺพตฺถรณวิกติฯ **ปิตุราชา** ทมิฬสฺส ปราชิโต **โรหเณ** โสฬสวสฺสานิ วสิตฺวา มิตฺตามจฺจปริวุโต ‘‘รชฺชํ คณฺหามี’’ติ อาคนฺตฺวา อนฺตรามเคฺค อปฺปมตฺตกสฺส การณา เอกํ อมจฺจํ ฆาตาเปสิฯ เสสา ภเยน ปลายนฺตา อรเญฺญ อนฺตรามเคฺค โจเรหิ วิลุตฺตา **หมฺพุคลฺลกวิหารํ** คนฺตฺวา ตตฺถ จาตุนิกายิกติสฺสเตฺถโร เตสํ สงฺคหํ กตฺวา ปุน อาเนตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสิ, เตหิ สทฺธิํ รชฺชํ คเหตฺวา ราชา **หมฺพุคลฺลกติสฺสเตฺถรสฺส** อภยคิริวิหารํ อกาสิฯ เสสาปิ เอเกกวิหารํ การาเปสุํ กิรฯ

๑๘๗. โจรสมีปํ เปเสนฺเต **‘‘วาฬยกฺขวิหารํ** เปเสตี’’ติ อิมินา สทิโสฯ กสฺมา? มรณาธิปฺปายตฺตาฯ ตฬากาทีสุ มจฺฉาทิคฺคหณตฺถํ เกวฏฺฏํ อญฺญาปเทเสน ‘‘ตฬากตีรํ คจฺฉา’’ติ ปหิณนฺตสฺส ปาณาติปาเตน ภวิตพฺพํ, ‘‘วาฬยกฺขวิหารํ ปาเหสี’’ติ อิมสฺส สทิโสฯ กสฺมา? ‘‘มรณาธิปฺปายตฺตา’’ติ วจนสฺสานุโลมโต, **อฏฺฐกถาย**มฺปิ ‘‘เอวํ วาฬยกฺขมฺปี’’ติ วุตฺตตฺตาฯ

๑๘๙. **ตํ ตตฺรฏฺฐิตํ ฉินฺทนฺตน**ฺติ **ตํ**-สโทฺท เอกเจฺจสุ นตฺถิฯ อิตเรสุ ปาราชิกถุลฺลจฺจยํ อาปนฺนาติ อโตฺถฯ ‘‘อิมํ ฉินฺทิตฺวา สีฆํ คนฺตฺวา สงฺฆสฺส ปตฺตจีวรํ ทสฺสามี’’ติ กุสลจิเตฺตนปิ ฉินฺทิตุํ น วฏฺฏติ อนนุญฺญาตตฺตาฯ **อญฺญสฺส ปน ภิกฺขุโน วฏฺฏติ** อนุญฺญาตตฺตาฯ

๑๙๐. กถํ? กุฏิรกฺขณตฺถญฺหิ ภควตา ปฏิคฺคิทานาทิ อนุญฺญาตํ, กุฏิ นาเมสา ภิกฺขูนํ อตฺถายฯ ตสฺมา ‘‘ภิกฺขุรกฺขณตฺถํ อญฺญสฺส ภิกฺขุสฺส วฏฺฏตี’ติ วตฺตพฺพเมตฺถ นตฺถี’’ติ วุตฺตํฯ ยทิ เอวํ อจฺฉินฺนจีวรสฺส นคฺคภาวปฺปฏิจฺฉาทนตฺถํ ภูตคามปาตพฺยตา ภควตา อนุญฺญาตา, ชีวิตรกฺขณตฺถญฺจ สปฺปทฏฺฐกาเล อนุญฺญาตํ, ตสฺมา ‘‘อปิ ชีวิตํ ปริจฺจชิตพฺพํ, น จ รุโกฺข วา ฉินฺทิตโพฺพ’’ติอาทิ น วตฺตพฺพํ สิยา, ตสฺมา ตํ นิทสฺสนํ อปฺปมาณํ, อฏฺฐกถาจริโย เอเวตฺถ ปมาณํฯ เอตฺถ ปนายํ อาจริยสฺส ตโกฺก – อริยปุคฺคเลสุปิ สตฺตา นคฺคิยํ ปสฺสิตฺวา อปฺปสาทํ กตฺวา นิรยูปคา ภวิสฺสนฺติ , ตถา สปฺปา จ ฑํสิตฺวา, เตสํ ปาปวิโมจนตฺถํ ภูตคามปาตพฺยตา อนุญฺญาตาฯ ทานปตีนํ จิตฺตรกฺขณตฺถํ ปฏิคฺคิทานาทิฯ อญฺญถา โลกสฺส ปุญฺญนฺตราโย, สงฺฆสฺส จ ลาภนฺตราโย โหติฯ วธกสฺส ปน จิตฺตหิตกรณํ นตฺถิ, ตํ ปน อวีติกฺกมํ, ชีวิตปริจฺจชนํ ปสฺสิตฺวา วา ‘‘อโห ทุกฺกรํ กต’’นฺติ ปสาทเมว ลเภยฺยุนฺติ อตฺตโน น วฏฺฏติ, อญฺญสฺส วฏฺฏติฯ อญฺญถา ติตฺถิยานํ อสทฺธมฺมสิทฺธิยาติฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘ชีวิตตฺถาย รุกฺขํ ฉินฺทนฺตสฺส อตฺตสิเนหวเสน ฉินฺทนโต อกุสลตฺตา น วฏฺฏติ, อญฺญสฺส วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ อเนเกสุ รุเกฺขน โอตฺถเตสุ, โอปาเต วา ปติเตสุ อเญฺญน อญฺญสฺสตฺถาย รุกฺขเฉทนาทิ กาตุํ วฏฺฏติ,

กสฺมา? ปรปริตฺตาณาธิปฺปายโตติฯ **ปริตฺต**นฺติ รกฺขณํ, ตํ ทเสฺสตุํ **“สมนฺตา ภูมิตจฺฉน”**นฺติ อาทิ วุตฺตํฯ

๑๙๑. **ตีหิ มาริเต ปน วิสเงฺกต**นฺติ เอตฺถ ตีสุ เอเกน มาริเตปิ ‘‘เขตฺตเมว โอติณฺณตฺตา ปาราชิก’’นฺติ วุตฺตตฺตา ตโยปิ เอกโต หุตฺวา มาเรนฺติ เจ, อาปชฺชติ, เตเนว วุตฺตํ **“ปริเจฺฉทพฺภนฺตเร วา อวิสเงฺกต”**นฺติฯ **“ปริเจฺฉทาติกฺกเม ปน สพฺพตฺถ วิสเงฺกตํ โหตี”**ติ วุตฺตตฺตา ทฺวินฺนํ พลํ คเหตฺวา ตติโย เจ มาเรติ อาปชฺชติ วิย ทิสฺสติ, วีมํสิตพฺพํฯ **“เทฺว มาเรนฺตู”ติ วุเตฺต เอเกน วา ทฺวีหิ วา มาริเต ปาราชิก**นฺติ ‘‘ทฺวินฺนํ ปหารานํ มรเณ สติ เทฺว มาริตา นาม โหนฺติ, อสติ เอโกว โหติ, ตสฺมา วิชานิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ

ตติยปาราชิกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถปาราชิกํ

วคฺคุมุทาตีริยภิกฺขุวตฺถุวณฺณนา

๑๙๓. จตุเตฺถ วคฺคุ จ สา โมทยติ จ สเตฺตติ **วคฺคุมุทา**ฯ ‘‘วคฺคุมทา’’ติปิ ปาโฐ, ตสฺส วคฺคุ จ สา ปสนฺนสุทฺธตรงฺคสมิทฺธตฺตา สุขุมา จาติ อโตฺถ ชีวิตวคฺคุตฺถนิตา ชีวิตตฺถนฺติ นี ลุปฺปลนฺติอาทีสุ วิยฯ มทสฺสาติ จ พหุขชฺชโภชฺชปานาทิสมิทฺธา นที ฉณทิวเสสูติ นิรุตฺติ เวทิตพฺพาฯ วคฺคุ ปริสุทฺธาติ โลเกน สมฺมตาติ กิร อโตฺถฯ **ภาสิโต** ภวิสฺสตีติ ปาฐเสโสฯ

๑๙๔-๕. วณฺณวา วณฺณวโนฺต วณฺณวนฺตานีติปิ สิชฺฌติ กิร พหุวจเนนฯ ยสฺมา อินฺทฺริยานํ อูนตฺตํ, ปูรตฺตํ วา นตฺถิ, ตสฺมา **“อภินิวิโฎฺฐกาสสฺส ปริปุณฺณตฺตา”**ติ วุตฺตํฯ ฉฎฺฐสฺส อภินิวิโฎฺฐกาโส หทยวตฺถุฯ จตุอิริยาปถจเกฺก **ปากตินฺทฺริเย**ฯ **อตฺตโน ทหตี**ติ อตฺตนา ทหติ, อตฺตนา ปฎิวิทฺธํ กตฺวา ปเวเทตีติ อธิปฺปาโยฯ **สนฺต**นฺติ วตฺตมานํฯ **โคตฺรภุโน**ติ โคตฺตมตฺตํ อนุภวตฺตา นามมตฺตกเมวาติ อโตฺถฯ

สวิภงฺคสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๗. **ปทภาชเน** ‘‘ติโสฺส วิชฺชา’’ติ วุตฺตตฺตา อรูปาวจรชฺฌานานิ ปฎิกฺขิตฺตานีติ เจ? น, ตเตฺถว ‘‘ยํ ญาณํ, ตํ ทสฺสนํ, ยํ ทสฺสนํ, ตํ ญาณ’’นฺติ ทสฺสนปเทน วิเสเสตฺวา วุตฺตตฺตา, ตสฺมา เอว **อฎฺฐกถายํ “วิชฺชาสีเสน ปทภาชนํ วุตฺต”**นฺติ วุตฺตํฯ **ธุรํ กตฺวา**ติ ปุริมํ กตฺวาฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๑๙๙. อนาคเต อุปฺปชฺชนกราคาทีนํ การณตฺตา ราคาทโยว **นิมิตฺตํ** นามฯ ติสฺสนฺนญฺจ วิชฺชานํ อญฺญตรํ สนฺธาย ‘‘วิชฺชานํ ลาภิมฺหี’’ติ ภณติ, ปาราชิกํ, น วตฺถุวิชฺชาทีนํ กิเลสนหานเมว วุตฺตํ, ตํขณตฺตา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมปฺปวตฺติ น โหตีติ เจ? น, มคฺคกิจฺจทีปนโตฯ เตเนว **“มเคฺคน วินา นตฺถี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **จิตฺต**นฺติ จิตฺตสฺส วิคตนีวรณตาติ อโตฺถฯ ‘‘ยาวญฺจ วิชฺชา อนาคตา, ตาว วิปสฺสนาญาณสฺส ลาภิมฺหี’ติ วทโนฺต ยทิ โลกุตฺตรํ สนฺธาย วทติ, โสปิ จ ตถา ชานาติ, ปาราชิกเมว โลกุตฺตรสฺสปิ ตํนามตฺตา’’ติ วทนฺติฯ **“อวิเสเสนาปิ วทโต ปาราชิกํ วุตฺต**นฺติ โลกุตฺตรํ สนฺธาย วทโต ‘ปาราชิก’นฺติ วตฺตุํ ยุชฺชติฯ ยถา กึ ‘วิชฺชานํ ลาภิมฺหี’ติ ภณโนฺตปิ ปาราชิกเมวา’ติ วุตฺตฎฺฐาเน วตฺถุวิชฺชาทีนํ สมฺภเวปิ ตาสํ อนธิเปฺปตตฺตา ปาราชิกํ โหติ, เอวมิธาปิฯ **น สกฺกา อญฺญํ ปมาณํ กาตุ**นฺติ อตฺตโน คุณมา

โรเจตุกาโม โลกิเยน สมฺมิสฺสํ อตฺถปฏิสมฺภิทํ วทโต ปาราชิกนฺติ ปมาณํ กาตุํ น สกฺกา, อิตรถา โหตี’’ติ อปเรหิ วุตฺตํ, ‘‘ตํ ปุพฺพาปรวิรุทฺธํ, ตสฺมา วิชฺชานิทสฺสนํ อิธ อนิทสฺสนํ สาสเน วตฺถุวิชฺชาทีนํ วิชฺชาวิธานาภาวาฯ ภควตา วิภตฺตเขตฺตปเท วา เตสํ ปริยายวจนานํ อนามฏฺฐตฺตา น สกฺกา อญฺญํ ปมาณํ กาตุ’’นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘ปฏิสมฺภิทานํ ลาภีมฺหี’ติ วุเตฺต ปริยาเยน วุตฺตตฺตา ถุลฺลจฺจยํ ยุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, วิจาเรตพฺพํฯ **วีมํสิตฺวา คเหตพฺพ**นฺติ ‘‘โย เต วิหาเร วสตี’’ติอาทีหิ สํสนฺทนโต ปริยายวจนตฺตา ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํฯ ‘‘นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชามี’ติ วา ‘ลาภีมฺหาหํ ตสฺสา’ติ วา วทโตปี’’ติ วุตฺตวจนมฺปิ ‘‘สเจ ปนเสฺสวํ โหตี’’ติอาทิวจนมฺปิ อตฺถโต เอกเมว, โสปิ หิ อตฺตโน วิเสสํ อาโรเจตุเมว วทติฯ ‘‘โย เต วิหาเร วสตี’ติอาทีสุ อหํ-วจนาภาวา ปริยาโย ยุชฺชติ, อิธ ปน ‘ลาภีมฺหาหํ ตสฺสา’ติ อตฺตานํ นิทฺทิสติ, ตสฺมา ปาราชิกํ อาปชฺชิตุํ ยุตฺตํ วิยา’’ติ วทนฺติฯ ‘‘มหาปจฺจริยาทิวจนํ อุตฺตริมนุสฺสธเมฺมสุ เอโกปิ น โหติ, ตสฺมา ปริยาเยน วุตฺตตฺตา น โหตี’’ติ วทนฺติ, สุฏฺฐุ อุปปริกฺขิตพฺพํฯ ผลสจฺฉิกิริยา-ปทโต ปฏฺฐาย เอว ปาโฐ คเหตโพฺพ, ผลสจฺฉิกิริยายปิ เอเกกมฺปิ เอเกกผลวเสน ปาราชิกํ เวทิตพฺพํฯ

ราคสฺส ปหานนฺติอาทิตฺติเก กิเลสปฺปหานเมว วุตฺตํ, ตํ ปน ยสฺมา มเคฺคน วินา นตฺถิฯ ตติยมเคฺคน หิ ราคโทสานํ ปหานํ, จตุเตฺถน โมหสฺส, ตสฺมา ‘‘ราโค เม ปหีโน’’ติอาทีนิ วทโตปิ ปาราชิกํฯ **ราคา จิตฺตํ วินีวรณตา**ติอาทิตฺติเก โลกุตฺตรเมว วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘ราคา เม จิตฺตํ วินีวรณ’’นฺติอาทีนิ วทโต ปาราชิกเมวาติฯ **อกุปฺปธมฺมตฺตา**ติ เกจิ อุตฺตรวิหารวาสิโนฯ กสฺมา น โหตีติ เจ? ‘‘อิติ ชานามิ, อิติ ปสฺสามี’’ติ วตฺตมานวจเนเนว **มาติกายํ** วุตฺตตฺตาฯ ยทิ เอวํ **ปทภาชเน** ‘‘สมาปชฺชึ, สมาปโนฺน’’ติอาทินา วุตฺตตฺตา ‘‘อตีตตฺตภาเว โสตาปโนฺนมฺหี’’ติ วทโตปิ โหตูติ เจ? น, อญฺญถา อตฺถสมฺภวโตฯ กถํ? อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนวเสน วตฺตมานตา คเหตพฺพาติ ญาปนตฺถํ วุตฺตํ, น อตีตตฺตภาวํฯ อตีตตฺตภาโว หิ ปริยาเยน วุตฺตตฺตา ‘‘ถุลฺลจฺจย’’นฺติ วุตฺตนฺติ อาจริยาฯ

๒๐๐. **‘‘สเจปิ น โหติ, ปาราชิกเมวา’’**ติ อฏฺฐานปริกปฺปวเสน วุตฺตํ กิรฯ ‘‘อิติ วาจา ติ วงฺคิกา’’ติ วกฺขติฯ **นเตฺถต**นฺติ ปุริเม สติ ปจฺฉิมสฺสาภาวา สมาปชฺชึ, สมาปโนฺนติ อิเมสํ กิญฺจาปิ อตฺถโต กาลวิเสโส นตฺถิ, วจนวิเสโส ปน อตฺถิ เอวฯ

๒๐๗. **อุเกฺขฏิโต**ติ อุตฺตาสิโตฯ ขิฏ อุตฺราสเนฯ

สุทฺธิกวารกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วตฺถุกามวารกถาวณฺณนา

วิญฺญตฺติปเถติ วิชานนฏฺฐาเน, เตน ‘‘วิญฺญตฺติปถมติกฺกมิตฺวา ฐิโต ภิกฺขุ ทิพฺพาย โสตธาตุยา สุตฺวา ชานาติ, น ปาราชิกนฺติ ทีเปตี’’ติ วุตฺตํฯ **ฌานํ กิร สมาปชฺชิ**นฺติ เอตฺถ โส เจ ‘‘เอส ภิกฺขุ อตฺตโน คุณทีปนาธิปฺปาเยน เอวํ วทตี’’ติ ชานาติ, ปาราชิกเมวฯ อญฺญถา ชานาตีติ เจ? ปาราชิกจฺฉายา น ทิสฺสตีติ อาจริโยฯ

วตฺถุกามวารกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนาปตฺติเภทกถาวณฺณนา

อนุลฺลปนาธิปฺปาโยติ ยทิ อุลฺลปนาธิปฺปาโย ภเวยฺย, ทุกฺกฏเมวาติ อปเรฯ ‘‘ตํ ปรโต ‘นาวุโส, สกฺกา ปุถุชฺชเนน อธิวาเสตุ’นฺติ วตฺถุนา สํสนฺทิตฺวา คเหตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๒๒๕-๖. ทุกฺกร อาคาร อาวฏกาม อภิรติวตฺถูสุ ‘‘ยทิ อุลฺลปนาธิปฺปาโย ภเวยฺย, ปาราชิก’’นฺติ วทนฺติ, การณํ ปน ทุทฺทสํ, ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ วิย, วีมํสิตพฺพํฯ **ยาเนน วา อิทฺธิยา วา คจฺฉนฺโตปิ ปาราชิกํ นาปชฺชตี**ติ ปทสา คมนวเสเนว กติกาย กตาย ยุชฺชติฯ **‘‘อปุพฺพํ อจริมํ คจฺฉนฺโต**ติ หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา อญฺญมญฺญสฺส หตฺถํ คณฺหนฺโต วิย คจฺฉนฺโต’’ติ วุตฺตํฯ อุเฏฺฐถ เอถ คจฺฉามาติ เอวํ สหคมเน ปุพฺพาปรา คจฺฉนฺโตปิ นาปชฺชตีติ อาจริยสฺส ตกฺโกฯ **วสนฺตสฺสา**ติ ตถา วสนฺโต เจ อุปาสเกน ทิสฺสติ, ปาราชิโก โหติฯ ‘‘รตฺตึ วสิตฺวา คจฺฉนฺโต น ปาราชิโก’’ติ วุตฺตํฯ **นานาเวรชฺชกา**ติ นานาชนปทวาสิโนฯ **สงฺฆลาโภ**ติ ยถาวุฑฺฒํ อตฺตโน ปาปุณนโกฏฺฐาโสฯ

๒๒๘. **อิธา**ติ ‘‘โก นุ โข’’ติอาทินา วุเตฺต ปญฺหากเมฺมฯ **ธมฺมธาตุ** สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ

๒๓๒. **น อุปฺปฏิปาฏิยา**ติ น สีโหกฺกนฺตวเสน อนุสฺสริฯ ตสฺมา อนฺตราภวภูตา เอกา เอว ชาตีติ ปฏิวิชฺฌตีติ อโตฺถฯ

นิคมนวณฺณนา

๒๓๓. **จตุวีสตี**ติ เอตฺถ มาตุฆาตกปิตุฆาตกอรหนฺตฆาตกา ตติยปาราชิกํ อาปนฺนาฯ ภิกฺขุนิทูสโก, ลมฺพิอาทโย จ จตฺตาโร ปฐมปาราชิกํ อาปนฺนา เอวาติ กตฺวา กุโต จตุวีสตีติ เจ? น, อธิปฺปายาชานนโตฯ มาตุฆาตกาทโย หิ จตฺตาโร อิธานุปสมฺปนฺนา เอว อธิเปฺปตา, ลมฺพิอาทโย จตฺตาโร กิญฺจาปิ ปฐมปาราชิเกน สงฺคหิตา, ยสฺมา เอเกน ปริยาเยน เมถุนธมฺมปฏิเสวิโน น โหนฺติ, ตสฺมา วิสุํ วุตฺตาฯ ‘‘เอกกมฺมํ เอกุเทฺทโส สมสิกฺขตา’’ติ เอวํ วุตฺตสํวาสสฺส อภพฺพตามตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘ยถา ปุเร ตถา ปจฺฉา’’**ติฯ อญฺญถา เนสํ สมญฺญายปฏิญฺญายภิกฺขุภาโวปิ นตฺถีติ อาปชฺชติฯ

จตุตฺถปาราชิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาราชิกกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สงฺฆาทิเสสกโณฺฑ

๑. สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๓๕. ‘‘โอกฺกมนฺตาน’’นฺติ ปาโฐฯ เอตฺถาห – ‘‘โย ปน ภิกฺขู’’ติ การโก อิธ กสฺมา น นิทฺทิโฎฺฐติ? **อภิ**-นิเทฺทเสน อิมสฺส สาเปกฺขาภาวทสฺสนตฺถํฯ กถํ? กณฺฑุวนาทิอธิปฺปายเจตนาวเสน เจเตนฺตสฺส กณฺฑุวนาทิอุปกฺกเมน อุปกฺกมนฺตสฺส, เมถุนราควเสน อูรุอาทีสุ ทุกฺกฏวตฺถูสุ, วณาทีสุ ถุลฺลจฺจยวตฺถูสุ จ อุปกฺกมนฺตสฺส สุกฺกวิสฺสฏฺฐิยา สติปิ น สงฺฆาทิเสโสฯ โม

จนสฺสาทสงฺขาตาธิปฺปายาเปกฺขาว สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ สติ อุปกฺกเม, น อญฺญถา “อนาปตฺติ น โมจนาธิปฺปายสฺสา”ติ วจนโตฯ ตสฺมา ตทตฺถทสฺสนตฺถํ อิธ การโก น นิทฺทิโฏฺฐ, อญฺญถา “โย ปน ภิกฺขุ สเญฺจตนิกํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ อาปเชฺชยฺยา”ติ การเก นิทฺทิเฏฺฐ “เจเตติ น อุปกฺกมติ มุจฺจติ, อนาปตฺตี”ติ วุตฺตวจนวิโรโธฯ “สเญฺจตนิกาย สุกฺกวิสฺสฏฺฐิยา อญฺญตฺร สุปินนฺตา”ติ ภุมฺเม นิทฺทิเฏฺฐปิ โสว วิโรโธ อาปชฺชติ, ตสฺมา ตทุภยวจนกฺกมํ อวตฺวา “สเญฺจตนิกา สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ อญฺญตฺร สุปินนฺตา”ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ นิมิตฺตเตฺถ ภุมฺมวจนาภาวโต เหตฺวตฺถนิยโม น กโต โหติฯ ตสฺมึ อกเต สเญฺจตนิกา สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ อญฺญตฺร สุปินนฺตา สงฺฆาทิเสสาปตฺติ, อุปกฺกเม อสติ อนาปตฺตีติ อยมโตฺถ ทีปิโตติ เวทิตพฺพํฯ

๒๓๖-๗. **สเญฺจตนิกา**ติ เอตฺถ ปฐมวิคฺคเหน อุปสคฺคสฺส สาตฺถกตา ทสฺสิตา, ทุติเยน อิกปจฺจยสฺสฯ วาตปิตฺตเสมฺหรุหิราทิ**อาสยเภทโต**ติ อโตฺถฯ **ธาตู**ติ เอตฺถ “ปถวีธาตุอาทโย จตโสฺส, จกฺขุธาตุอาทโย วา อฏฺฐารสา”ติ **คณฺฐิปเท** ลิขิตํฯ **วตฺถิสีส**นฺติ วตฺถิปุฏสฺส สีสํฯ “องฺคชาตสฺส มูลํ อธิเปฺปตํ, น อคฺคสีส”นฺติ วทนฺติฯ **ตเถวา**ติ “นิมิเตฺต อุปกฺกมโต”ติ อาทึ คณฺหาติฯ **ตโต มุจฺจิตฺวา**ติ “น สกลกายโต, ตสฺมา ปน ฐานา จุตมเตฺต โหตู”ติ **คณฺฐิปเท** ลิขิตํฯ “ทกโสตํ โอติณฺณมเตฺต”ติ อิมินา น สเมตีติ เจ ? ตโต ทกโสโตโรหณเญฺจตฺถาติอาทิ วุจฺจติฯ ตสฺสโตฺถ – นิมิเตฺต อุปกฺกมํ กตฺวา สุกฺกํ ฐานา จาเวตฺวา ปุน วิปฺปฏิสารวเสน ทกโสโตโรหณํ นิวาเรตุํ อธิวาเสมีติฯ ตโต พหิ นิกฺขมเนฺต อธิวาเสตุํ น สกฺกา, ตถาปิ อธิวาสนาธิปฺปาเยน อธิวาเสตฺวา อนฺตรา ทกโสตโต อุทฺธํ นิวาเรตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย “อนิกฺขเนฺต วา”ติ วุตฺตํฯ กสฺมา? ฐานา จุตญฺหิ อวสฺสํ ทกโสตํ โอตรตีติ อฏฺฐกถาธิปฺปาโย คณฺฐิปทาธิปฺปาเยน สเมติฯ **ตโต มุจฺจิตฺวา**ติ สกฏฺฐานโตฯ สกสรีรโต หิ พหิ นิกฺขนฺตเมว โหติ, ตโต “พหิ นิกฺขเนฺต วา อนิกฺขเนฺต วา”ติ วจนํ วิรุเชฺฌยฺยฯ ยสฺมา ปน ตมฺหา ตมฺหา สรีรปเทสา จุตํ อวสฺสํ ทกโสตํ โอตรติ, ตสฺมา วุตฺตํ “ทกโสตํ โอติณฺณมเตฺต”ติ, อิมินา จ อาปตฺติยา ปากฏกาลํ ทเสฺสติ, กึ วุตฺตํ โหติ? โมจนสฺสาเทน นิมิเตฺต อุปกฺกมโต สุกฺกํ พหุตรมฺปิ สรีรปเทสา จุตํ ตตฺถ ตตฺถ ลคฺคาวเสสํ ยตฺตกํ เอกา ขุทฺทกมกฺขิกา ปิเวยฺย, ตตฺตเก ทกโสตํ โอติณฺณมเตฺต สงฺฆาทิเสสาปตฺติฯ วุตฺตญฺหิ **กงฺขาวิตรณิยํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปทวณฺณนา) “ทกโสตํ อโนติเณฺณปิ สงฺฆาทิเสโส”ติอาทิฯ ตตฺตกสฺส พหิ นิกฺขมนํ อสลฺลเกฺขโนฺต “เจเตติ อุปกฺกมติ น มุจฺจติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา”ติ วจนโต ถุลฺลจฺจยนฺติ สญฺญาย เทเสโนฺตปิ น มุจฺจติ, ปสฺสาวมฺปิ วณฺณตํ ปสฺสิตฺวา วตฺถิโกสคตสฺส ปิจฺฉิลตาย วา ญตฺวา สงฺฆาทิเสสโต วุฏฺฐาตพฺพํฯ อยเมตฺถ ตติยเตฺถรวาเท ยุตฺติฯ สพฺพาจริยา อิเม เอว ตโย เถรา, เตสมฺปิ ทกโสโตโรหณํ นิมิเตฺต อุปกฺกมนนฺติ อยํ ทุติโย วินิจฺฉโย สาธารณโต เอตฺถ, เอวํ **อุปติสฺสเตฺถโร** วทติ กิรฯ

ฐานา จุตญฺหิ อวสฺสํ ทกโสตํ โอตรตีติ กตฺวา **“ฐานา จาวนมเตฺตเนเวตฺถ อาปตฺติ เวทิตพฺพา”**ติ วุตฺตํฯ ทกโสตํ โอติเณฺณ เอว อาปตฺติฯ สุกฺกสฺส หิ สกลํ สรีรํ ฐานํ, อโนติเณฺณ ฐานา จุตํ นาม น โหตีติ วีมํสิตพฺพํฯ อาภิธมฺมิกตฺตา เถรสฺส “สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ นาม ราคสมุฏฺฐานา โหตี”ติ (กถา. อฏฺฐ. ๓๐๗) **กถาวตฺถุฏฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตา สมฺภโว จิตฺตสมุฏฺฐาโน, “ตํ อสุจึ เอกเทสํ มุเขน อคฺคเหสิ, เอกเทสํ องฺคชาเต ปกฺขิปี”ติ (ปารา. ๕๐๓) วจนโต อุตุสมุฏฺฐาโน จ ทิสฺสติ, โส จ โข อวีตราคเสฺสว “อฏฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส ยํ อรหโต อสุจิ มุเจฺจยฺยา”ติ (มหาว. ๓๕๓; กถา. ๓๑๓) วจนโตฯ **ปรูปาหารฏฺฐกถายํ** “อตฺถิ ตสฺส อาสโยติ ตสฺส สุกฺกสฺส อุจฺจารปสฺสาวานํ วิย ปติฏฺฐาโนกาโส อตฺถี”ติ (กถา. อฏฺฐ. ๓๐๙) จนโต ตสฺส อาสโยติ สิทฺธํฯ ปากติกจิตฺตสมุฏฺฐานรูปํ วิย อสํสฏฺฐตฺตา, นิกฺขมนโต จ “วตฺถิสีสํ, กฏิ, กาโย”ติ ติธา สุกฺกสฺส ฐานํ ปกเปฺปนฺติ อาจริยาฯ สปฺปวิสํ วิย ตํ ทฏฺฐพฺพํ, น จ วิ

สสฺส ฐานนิยโม, โกธวเสน ผุสนฺตสฺส โหติ, เอวมสฺส น จ ฐานนิยโม, ราควเสน อุปกฺกมนฺตสฺส โหตีติ ตโกฺกฯ

โขภกรณปจฺจโย นาม เภสชฺชเสนาสนาหาราทิปจฺจโยฯ **สํสคฺคเภทโตปี**ติ เอเตสุ ทฺวีหิปิ ตีหิปิฯ **ปหีนวิปลฺลาสตฺตา**ติ เอตฺถ ยํ กิญฺจิ สุปินเนฺตน เสกฺขปุถุชฺชนา ปสฺสนฺติ, ตํ สพฺพํ วิปลฺลตฺถํ อภูตเมวาติ อาปชฺชติฯ ตโต ''ยํ ปน ปุพฺพนิมิตฺตโต ปสฺสติฯ ตํ เอกนฺตสจฺจเมว โหตี''ติ อิทํ วิรุชฺฌติ, ตสฺมา น วิสยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ โส หิ สโจฺจ วา โหติ, อลิโก วาติ กตฺวา ตเณฺจ สนฺธาย วุตฺตํ สิยา, ''อเสกฺขา ปหีนวิปลฺลาสตฺตา สจฺจเมว ปสฺสนฺติ, นาสจฺจ''นฺติ วตฺตพฺพํ สิยาฯ กินฺตุ ทสฺสนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตญฺหิ อภูตํ, อปสฺสโนฺตปิ หิ ปสฺสโนฺต วิย อสุณโนฺตปิ สุณโนฺต วิย อมุนโนฺตปิ มุนโนฺต วิย โหติฯ สจฺจมฺปิ วิปสฺสตีติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ **ตํ รูปนิมิตฺตาทิอารมฺมณํ น โหติ,** อาคนฺตุกปจฺจุปฺปนฺนํ รูปนิมิตฺตาทิอารมฺมณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ กมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตภูตานิ หิ รูปนิมิตฺตาทีนิ ภวงฺคสฺส อารมฺมณานิ โหนฺติ เอวฯ ตตฺถ กมฺมนิมิตฺตมตีตเมว, คตินิมิตฺตํ โถกํ กาลํ ปจฺจุปฺปนฺนํ สิยาฯ

อีทิสานีติ ปจฺจกฺขโต อนุภูตปุพฺพปริกปฺปิตาคนฺตุกปจฺจุปฺปนฺนรูปนิมิตฺตาทิอารมฺมณานิ, ราคาทิสมฺปยุตฺตานิ จาติ อโตฺถฯ **มกฺกฏสฺส นิทฺทา ลหุปริวตฺตา โหติ**ฯ โส หิ รุกฺขสาขโต ปตนภยา อภิกฺขณํ อุมฺมีลติ จ สุปติ จฯ มนุสฺสา กิญฺจาปิ ปุนปฺปุนํ อุมฺมีลนฺติ สุพฺยตฺตตรํ ปฏิพุทฺธา วิย ปสฺสนฺติ, อถ โข ปฏิพุทฺธานํ ปุนปฺปุนํ ภวโงฺคตรณํ วิย สุปินกาเลปิ เตสํ ภวโงฺคตรณํ โหติ, เยน ''สุปตี''ติ วุจฺจติฯ ''ภวงฺคจิเตฺตน หิ สุปตี''ติ วจนโต ภวโงฺคตรณํ กรชกายสฺส นิรุสฺสาหสนฺตภาวูปนิสฺสยตฺตา ''นิทฺทา''ติ วุจฺจติฯ สา กรชกายสฺส ทุพฺพลภาเวน สุปินทสฺสนกาเล ภวงฺคโต อุตฺตรเณ สติปิ นิรุสฺสาหสนฺตภาวปฺปตฺติยา ''ปวตฺตตี''ติ จ วุจฺจติ, ยโต สตฺตา ''ปฏิพุทฺธา''ติ น วุจฺจนฺติ, กรชกายสฺส นิรุสฺสาหสนฺตสภาวปฺปตฺติโต จ ตนฺนิสฺสิตํ หทยวตฺถุ น สุปฺปสนฺนํ โหติ, ตโต ตนฺนิสฺสิตาปิ จิตฺตปฺปวตฺติ อสุปฺปสนฺนวฏฺฏินิสฺสิตทีปปฺปภา วิยฯ เตเนว **อฏฺฐกถายํ** ''สฺวายํ ทุพฺพลวตฺถุกตฺตา เจตนาย ปฏิสนฺธึ อากฑฺฒิตุํ อสมโตฺถ''ติอาทิ วุตฺตํฯ

คณฺฐิปเท ปน ''ทุพฺพลวตฺถุกตฺตาติ สุปิเน อุปฏฺฐิตํ นิมิตฺตมฺปิ ทุพฺพล''นฺติ ลิขิตํฯ ตํ อเนกตฺถํ สพฺพมฺปิ นิมิตฺตํ โหติ, น จ ทุพฺพลารมฺมณวตฺถุกตฺตา เจตนา, ตาย จิตฺตปฺปวตฺติ ทุพฺพลา อตีตานาคตารมฺมณาย, ปญฺญตฺตารมฺมณาย วา อทุพฺพลตฺตา, อวตฺถุกาย ทุพฺพลภาโว น ยุชฺชติ เจตนาย อวตฺถุกาย ภาวนาปภาวายาติเรกพลสพฺภาวโตฯ ภาวนาพลสมฺปฺปิตญฺหิ จิตฺตํ อรูปมฺปิ สมานํ อติภาริยมฺปิ กรชกายํ คเหตฺวา เอกจิตฺตกฺขเณเนว พฺรหฺมโลกํ ปาเปตฺวา ฐเปติฯ ตปฺปฏิภาคํ อนปฺปิตมฺปิ กามาวจรจิตฺตํ กรชกายํ อากาเส ลงฺฆนสมตฺถํ กโรติ, ปเคเวตรํฯ กึ ปเนตฺถ ตํ อนุมานการณํ, เยน จิตฺตเสฺสว อานุภาโวติ ปญฺญาเยยฺย จิตฺตานุภาเวน วา ลทฺธาเสวนาทิกิริยาวิเสสนิพฺพตฺติทสฺสนโต, ตสฺมา ทุพฺพลวตฺถุกตฺตาติ ทุพฺพลหทยวตฺถุกตฺตาติ อาจริยสฺส ตโกฺกฯ อตฺตโน มนฺทติกฺขากาเรน ตนฺนิสฺสิตสฺส จิตฺตสฺส มนฺทติกฺขภาวนิปฺผาทนสมตฺถเญฺจ, หทยวตฺถุ จกฺขุโสตาทิวตฺถุ วิย อินฺทฺริยํ ภเวยฺย, น เจตํ อินฺทฺริยํฯ ยโต **ธมฺมสงฺคเห** อุปาทายรูปปาฬิยํ อุเทฺทสารหํ น ชาตํฯ อนินฺทฺริยตฺตา หิ ตํ กายินฺทฺริยสฺส อนนฺตรํ น อุทฺทิฏฺฐํ, วตฺถุรูปตฺตา จ อวตฺถุรูปสฺส ชีวิตินฺทฺริยสฺส อนนฺตรมฺปิ น อุทฺทิฏฺฐํ, ตสฺมา ยํ วุตฺตํ ''ตสฺส อสุปฺปสนฺนตฺตา ตนฺนิสฺสิตา จ จิตฺตปฺปวตฺติ อสุปฺปสนฺนา โหตี''ติ, ตํ น สิทฺธนฺติ เจ? สิทฺธเมว อนินฺทฺริยานมฺปิ สปฺปายาสปฺปายอุตุอาหาราทีนํ ปจฺจยานํ สมาโยคโต, จิตฺตปฺปวตฺติยา วิการทสฺสนโต, ปจฺจกฺขตฺตา จฯ ยสฺมา อปฺปฏิพุโทฺธปิ ปฏิพุทฺธํ วิย อตฺตานํ มญฺญตีติฯ เอตฺตาวตา กรชกายสฺส นิรุสฺสาหสนฺตภาวาการวิ

เสโส นิทฺทา นามฯ สา จิตฺตสฺส ภวงฺคตรณาการวิเสเสน โหติ, ตาย สมนฺนาคโต สโตฺต ภวงฺคโต อุตฺติโณฺณ สุปินํ ปสฺสติ, โส ‘‘กปิมิทฺธปเรโต’’ติ วุจฺจติ, โส สุโตฺต อปฺปฏิพุโทฺธ โหตีติ อยมโตฺถ สาธิโต โหติฯ

ยสฺมา ภวงฺควารนิรนฺตรตาย อจฺจนฺตสุโตฺต นาม โหติ, ตสฺมา **“ยทิ ตาว สุโตฺต ปสฺสติ, อภิธมฺมวิโรโธ อาปชฺชตี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน นิทฺทากฺขเณ น ปฏิพุโทฺธ นาม โหติ, ตสฺมา **“อถ ปฏิพุโทฺธ ปสฺสติ, วินยวิโรโธ”**ติอาทิ วุตฺตํ, ยสฺมา จ อขีณนิโทฺท, อโนติณฺณภวโงฺค จ อตฺถิ, ตสฺมา **“กปิมิทฺธปเรโต ปสฺสตี”**ติ วุตฺตํฯ อญฺญถา อยํ เนว สุโตฺต น ปฏิพุโทฺธ, อตฺตนา ตํ นิทฺทํ อโนกฺกโนฺต อาปเชฺชยฺยฯ เอตฺตาวตา จ อภิธโมฺม, วินโย, นาคเสนเตฺถรวจนํ ยุตฺติ จาติ สพฺพํ อญฺญมญฺญสํสนฺทิตํ โหติฯ ตตฺถ **กปิมิทฺธปเรโต**ติ ภวงฺคโต อุตฺติณฺณนิทฺทาปเรโตฯ สา หิ อิธ กปิมิทฺธํ นามฯ ‘‘ตตฺถ กตมํ มิทฺธํ? ยา กายสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา…เป.… สุปนํ, อิทํ วุจฺจติ มิทฺธ’’นฺติ (ธ. ส. ๑๑๖๓) เอวมาคตํฯ อิทญฺหิ อรูปํ, อิมสฺส ผลภูโต กรชกายสฺส อกลฺยตา’ปจลายิกาสุปิ นิทฺทาวิเสโส การโณปจาเรน ‘‘กปิมิทฺธ’’นฺติ ปวุจฺจติฯ ยเญฺจว ‘‘กปิมิทฺธปเรโต โข, มหาราช, สุปินํ ปสฺสตี’’ติ (มิ. ป. ๕.๓.๕ โถกํ วิสทิสํ) วุตฺตนฺติฯ

ยํ ตํ อาปตฺติวุฎฺฐานนฺติ เอตฺถ เยน วินยกเมฺมน ตโต วุฎฺฐานํ โหติ, ตํ อิธ อาปตฺติวุฎฺฐานํ นามฯ **อวยเว สมูหโวหาเรน วา**ติ เอตฺถ สาขเจฺฉทโก รุกฺขเจฺฉทโกติ วุจฺจตีติอาทิ นิทสฺสนํ, เวทนากฺขนฺธาทิ รุฬฺหีสทฺทสฺส นิทสฺสนํฯ **น จ มยา**ติ วีมํสนปทสฺส ตสฺส กิริยํ สนฺธาย, โมจเน จ สนฺนิฎฺฐานํ สนฺธาย มุจฺจนปกติยา จาติ วุตฺตํฯ

๒๔๐. **เคห**นฺติ ปญฺจกามคุณาฯ **วนภงฺคิย**นฺติ ปาภติกํฯ สมฺปยุตฺตสุขเวทนามุเขน ราโคว ‘‘อสฺสาโท’’ติ วุโตฺตฯ **สุปนฺตสฺส จา**ติ อิทํ กปิมิทฺธปเรโต วิย ภวงฺคสนฺตติํ อวิจฺฉินฺทิตฺวา สุปนฺตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ **ชคฺคนตฺถายา**ติ โสธนตฺถายฯ

๒๖๖. ‘‘ทารุธีตลิกเลปจิตฺตานํ องฺคชาตปฏินิชฺฌาเนปิ ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติฯ ‘‘อุปฺปเนฺน ปริฬาเห โมจนราคโช’’ติ ลิขนฺติฯ วาลิกาย วา ‘‘หตฺถิกามํ นสฺสตี’’ติ เอตฺถ วิย ‘‘อาปตฺติตฺว’’นฺติ สพฺพตฺถ ปาโฐฯ ‘‘เอหิ เม ตฺวํ, อาวุโส สามเณร, องฺคชาตํ คณฺหาหี’’ติ อาคตตฺตา ‘‘วจีกมฺม’’นฺติปิ วตฺตุํ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติฯ เอวํ สเนฺต อญฺญํ ‘‘เอวํ กโรหี’’ติ อาณตฺติยาปิ อาปตฺติ สิยาติ สงฺกรํ โหติฯ ตสฺมา น วุตฺตนฺติ คเหตพฺพนฺติ เกจิฯ

๒๖๗. ‘‘ปุปฺผาวลิยํ สาสวฬิย’’นฺติ ทุวิโธ กิรฯ

สุกฺกวิสฺสฎฺฐิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. กายสํสคฺคสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๗๐. ‘‘โอติโณฺณ’’ติ อิมินาสฺส เสวนาธิปฺปายตา ทสฺสิตาฯ ‘‘วิปริณเตน จิเตฺตน มาตุคาเมน สทฺธิ’’นฺติ อิมินาสฺส วายาโม ทสฺสิโตฯ ‘‘สทฺธิ’’นฺติ หิ ปทํ สํโยคํ ทีเปติ, โส จ ปโยโค สมาคโม อลฺลียนํฯ เกน จิเตฺตน? วิปริณเตน จิเตฺตน, น ปตฺตปฏิคฺคหณาธิปฺปายาทินาติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘กายสํสคฺคํ สมาปเชฺชยฺยา’’ติ อิมินาสฺส วายมโต ผสฺสปฏิวิชานนา ทสฺสิตา โหติฯ วายมิตฺวา ผสฺสํ ปฏิวิชานโนฺต หิ สมาปชฺชติ นามฯ เอวมสฺส ติวงฺคสมฺปตฺติ ทสฺสิตา โหติฯ อถ วา **โอติโณฺณ**ฯ เกน? วิปริณเตน จิเตฺตน ยกฺขาทินา สโตฺต วิยฯ อุปโยคเตฺถ วา เอตํ

กรณวจนํฯ โอติโณฺณ วิปริณตํ จิตฺตํ กูปาทึ วิย สโตฺตฯ อถ วา ‘‘ราคโต อุตฺติโณฺณ ภวิสฺสามี’’ติ ภิกฺขุภาวํ อุปคโต, ตโต อุตฺติณฺณาธิปฺปายโต วิปริณเตน จิเตฺตน เหตุภูเตน ตเมว ราคํ **โอติโณฺณ**ฯ มาตุคาเมน อตฺตโน สมีปํ อาคเตน, อตฺตนา อุปคเตน วาฯ เอเตน มาตุคามสฺส สารตฺตตา วา โหตุ วิรตฺตตา วา, สา อิธ อปฺปมาณา, น ภิกฺขุนีนํ กายสํสเคฺค วิย อุภินฺนํ สารตฺตตาย ปโยชนํ อตฺถิฯ

กายสํสคฺคนฺติ อุภินฺนํ กายานํ สมฺปโยคํฯ **ปทภาชเน** ปน ‘‘สมาปเชฺชยฺยาติ อชฺฌาจาโร วุจฺจตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ สมาปชฺชนํ สนฺธาย, น กายสํสคฺคํฯ กายสํสคฺคสฺส สมาปชฺชนา หิ ‘‘อชฺฌาจาโร’’ติ วุจฺจติฯ **อฎฺฐกถายํ** ปน ‘‘โย โส กายสํสโคฺค นาม, โส อตฺถโต อชฺฌาจาโร โหตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ ปรโต **ปาฬิยํ** ‘‘เสวนาธิปฺปาโย, น จ กาเยน วายมติ, ผสฺสํ ปฎิวิชานาติ, อนาปตฺตี’’ติ (ปารา. ๒๗๙) วุตฺตลกฺขเณน วิรุชฺฌตีติฯ ผสฺสปฎิวิชานนาย หิ สํสโคฺค ทีปิโตฯ โส เจ อชฺฌาจาโร โหติ, กถํ อนาปตฺติ โหตีติฯ สุวุตฺตเมตํ, กินฺตุ ‘‘กายสํสคฺคํ สมาปเชฺชยฺยา’’ติ ปทํ อุทฺธริตฺวา ‘‘อชฺฌาจาโร วุจฺจตี’’ติ อุภินฺนมฺปิ ปทานํ สามญฺญภาชนียตฺตา, สมาปชฺชิตพฺพาภาเว สมาปชฺชนาภาเวน ‘‘โส อตฺถโต อชฺฌาจาโร โหตี’’ติ วุตฺตํ สิยาฯ

‘‘หตฺถคฺคาหํ วา’’ติ เอตฺถ หเตฺถน สโพฺพปิ อุปาทิณฺนโก กาโย สงฺคหิโต, น ภินฺนสนฺตาโน ตปฺปฎิพโทฺธ หตฺถาลงฺการาทิฯ เวณิคฺคหเณน อนุปาทิณฺนโก อภินฺนสนฺตาโน เกสโลมนขทนฺตาทิโก กมฺมปจฺจยอุตุสมุฎฺฐาโน คหิโตติ เวทิตพฺพํฯ เตเนวาห **อฎฺฐกถายํ** ‘‘อนุปาทิณฺนเกนปิ เกนจิ เกสาทินา อุปาทิณฺนกํ วา อนุปาทิณฺนกํ วา ผุสโนฺตปิ สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชติเยวา’’ติ (ปารา. อฎฺฐ. ๒.๒๗๔)ฯ เตน อนุปาทิณฺนกานมฺปิ เกสโลมาทีนํ องฺคภาโว เวทิตโพฺพฯ เอวํ สเนฺตปิ ‘‘ผสฺสํ ปฎิชานาตีติ ติวงฺคสมฺปตฺติยา สงฺฆาทิเสโสฯ ผสฺสสฺส อปฺปฎิวิชานนโต ทุวงฺคสมฺปตฺติยา ทุกฺกฎ’’นฺติ อิมินา ปาฬิอฎฺฐกถานเยน วิรุชฺฌตีติ เจ? น, ตทตฺถชานนโตฯ ผุฎฺฐภาวญฺหิ ปฎิวิชานโนฺตปิ ผสฺสํ ปฎิวิชานาติ นาม, อยเมโก อโตฺถ, ตสฺมา มาตุคามสฺส, อตฺตโน จ กายปริยาปนฺนานํ เกสาทีนํ อญฺญมญฺญํ ผุฎฺฐภาวํ ผุสิตฺวา ตํ สาทิยนํ ผสฺสํ ปฎิวิชานาติ นาม, น กายวิญฺญาณุปฺปตฺติยา เอวฯ อเนกนฺติกเญฺหตฺถ กายวิญฺญาณํฯ มาตุคามสฺส อุปาทิณฺนเกน กาเยน, อนุปาทิณฺนเกน วา กาเยน ภิกฺขุโน อุปาทิณฺนกกาเย ผุเฎฺฐ ปสนฺนกายินฺทฺริโย เจ โหติ, ตสฺส กายวิญฺญาณํ อุปฺปชฺชติ, เตเนว ผสฺสํ ปฎิวิชานาติ นาม โส โหติฯ อนุปาทิณฺนกกาโย, โลลุโปฺป อปฺปสนฺนกายินฺทฺริโย วา โหติ, ติมิรวาเตน อุปหตกาโย วา ตสฺส กายวิญฺญาณํ นุปฺปชฺชติฯ น จ เตน ผสฺสํ ปฎิวิชานาติ นาม, เกวลํ เสวนาธิปฺปาเยน วายมิตฺวา กายสํสคฺคํ สมาปชฺชโนฺต ผสฺสํ ปฎิวิชานาติ นาม มโนวิญฺญาเณน, เตน วุตฺตํ ‘‘กายสํสคฺคํ สมาปเชฺชยฺยาติ อิมินาสฺส วายมโต ผสฺสปฎิวิชานนา ทสฺสิตา’’ติฯ อปโรปิ ภิกฺขุ มาตุคามสฺส กายปฎิพเทฺธน วา นิสฺสคฺคิเยน วา ผุโฎฺฐ กายวิญฺญาณํ อุปฺปาเทเนฺตน ผสฺสํ ปฎิวิชานาติ นาม, ตสฺมา วุตฺตํ ‘‘อเนกนฺติกเญฺหตฺถ กายวิญฺญาณ’’นฺติฯ อปโร วตฺถํ ปารุปิตฺวา นิทฺทายนฺตํ มาตุคามํ กายสํสคฺคราเคน วตฺถสฺส อุปริภาเค สณิกํ ผุสโนฺต วตฺถนฺตเรน นิกฺขนฺตโลมสมฺผสฺสํ อปฺปฎิวิชานโนฺตปิ เสวนาธิปฺปาโย กาเยน วายมิตฺวา ผสฺสํ ปฎิวิชานาติ นาม, สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชติฯ ‘‘นีลํ ฆเฎฺฎสฺสามีติ กายํ ฆเฎฺฎติ, สงฺฆาทิเสโส’’ติ หิ วุตฺตํฯ อยํ ทุติโย อโตฺถฯ เอวํ อเนกตฺถตฺตา, เอวํ ทุวิเญฺญยฺยาธิปฺปายโต จ **มาติกาฎฺฐกถายํ** ผสฺสปฎิวิชานนํ องฺคเนฺตฺวว น วุตฺตํฯ ตสฺมิญฺหิ วุเตฺต ฐานเมตํ วิชฺชติ, ยํ ภิกฺขุ สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชิตฺวาปิ นเขน โลเมน สํสโคฺค ทิโฎฺฐ, น จ เม โลมฆฎฺฎเนน กายวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ, ติมิรวาตถทฺธคโตฺต จาหํ น ผสฺสํ ปฎิวิชานามีติ อนาปนฺนสญฺญี สิยาติ น วุตฺตํ, อปิจ ‘‘ผสฺสํ ปฎิวิชานาติ, น จ ผสฺสํ ปฎิวิชานาตี’’ติ จ เอเตสํ ปทานํ **อฎฺฐกถายํ** วุตฺตนยํ ทเสฺสตฺวา โส ปญฺญาเปตโพฺพฯ เอตฺตาวตา น ตทตฺถชานนโตติ การณํ วิตฺถาริตํ โหติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๒๗๑. **“รตฺตํ จิตฺตํ อิมสฺมึ อเตฺถ อธิเปฺปตํ วิปริณต”**นฺติ กิญฺจาปิ สามเญฺญน วุตฺตํ, **วินีตวตฺถูสุ** “มาตุยา มาตุเปเมน อามสติ…เป…. อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา”ติ วุตฺตตฺตา กาย สํสคฺคราเคเนว รตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตถา “มาตุคาโม นาม มนุสฺสิตฺถี”ติ กิญฺจาปิ อวิเสเสน วุตฺตํ, อถ โข อวินฏฺฐินฺทฺริยาว มนุสฺสิตฺถี อิธาธิเปฺปตา “มติตฺถิยา กายสํสคฺคํ สมาปชฺชิ…เป. … อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา”ติ วุตฺตตฺตาฯ “มนุสฺสิตฺถี”ติ เอตฺตาวตา สิเทฺธ “น ยกฺขี น เปตี น ติรจฺฉานคตา”ติ วจนํ อวินฏฺฐินฺทฺริยาปิ น สพฺพา มนุสฺสวิคฺคหา อิตฺถี อิธ มนุสฺสิตฺถี นามฯ ยกฺขิอาทโย หิ อตฺตโน ชาติสิเทฺธน อิทฺธิวิเสเสน อิชฺฌนฺติโย มนุสฺสวิคฺคหาปิ โหนฺตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตาสุ ยกฺขี ถุลฺลจฺจยวตฺถุ โหติ วินีตวตฺถูสุ ยกฺขิยา กายสํสเคฺคน ถุลฺลจฺจยสฺส วุตฺตตฺตาฯ ตทนุโลมตฺตา เปติตฺถี, เทวิตฺถี จ ถุลฺลจฺจยวตฺถุฯ ติรจฺฉานคติตฺถี ทุกฺกฏวตฺถุฯ ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคหิตฺถี จ ถุลฺลจฺจยวตฺถุเมวาติ เอเกฯ **วิภเงฺค** ปน “มนุสฺสิตฺถี จ โหติ มนุสฺสิตฺถิสญฺญี”ติ ปาฬิยา อภาเวน “อิตฺถี จ โหติ ยกฺขิสญฺญี”ติอาทิวจเน สติ ยกฺขิอาทีนํ อนิตฺถิตาปสงฺคโต, “อิตฺถี จ โหติ อิตฺถิสญฺญี”ติอาทิมฺหิ ยกฺขิอาทีนํ อโนฺตกรเณ สติ ตาสํ สงฺฆาทิเสสวตฺถุภาวปฺปสงฺคโต จ ยกฺขิอาทโย น วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ เอเก ปน **“วินีตวตฺถุมฺหิ** ‘อญฺญตโร ภิกฺขุ ติรจฺฉานคติตฺถิยา กาย…เป…. ทุกฺกฏสฺสา’ติ เอตฺถ อมนุสฺสวิคฺคหา ปากติกติรจฺฉานคติตฺถี อธิเปฺปตา, ตสฺมา ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ ‘อิตฺถี จ โหติ ติรจฺฉานคตสญฺญีติ ติรจฺฉานคตา จ โหติ อิตฺถิสญฺญี’ติอาทิวาเรสุปิ ปากติกติรจฺฉานคโตว อธิเปฺปโต, โส จ ติรจฺฉานคตปุริโสวฯ เตเนว ทุฏฺฐุลฺลวาจาอตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปเทสุ มนุสฺสปุริสปฏิสํยุตฺตวารา วิย ติรจฺฉานปฏิสํยุตฺตวาราปิ นาคตา”ติ วทนฺติฯ ตถา ปณฺฑโกติ อิธ มนุสฺสปณฺฑโกว, ปุริโสติ จ อิธ มนุสฺสปุริโสว อาคโต, ตสฺมา อมนุสฺสิตฺถี อมนุสฺสปณฺฑโก อมนุสฺสปุริโส ติรจฺฉานคติตฺถี ติรจฺฉานคตปณฺฑโก มนุสฺสามนุสฺสติรจฺฉานคตอุภโตพฺยญฺชนกา จาติ อฏฺฐ ชนา อิธ นาคตา, เตสํ วเสน วตฺถุสญฺญาวิมติเภทวเสน อาปตฺติเภทาเภทวินิจฺฉโย, อนาคตวารคณนา จ อสมฺมุยฺหเนฺตน เวทิตพฺพา, ตถา เตสํ ทุกมิสฺสกาทิวารา, อาปตฺติอนาปตฺติเภทวินิจฺฉโย จฯ “ตตฺถ อมนุสฺสปณฺฑกอมนุสฺสปุริสติรจฺฉานคติตฺถิติรจฺฉานคตปณฺฑกาติ จตฺตาโร ทุกฺกฏวตฺถุกา, อมนุสฺสิตฺถิมนุสฺสอุภโตพฺยญฺชนกา ถุลฺลจฺจยวตฺถุกา, อมนุสฺสอุภโตพฺยญฺชนกา ติรจฺฉานคตอุภโตพฺยญฺชนกา ทุกฺกฏวตฺถุกา, **ปาฬิยํ** ปน อมนุสฺสิตฺถิยา อนาคตตฺตา อมนุสฺสปณฺฑกา, อุภโตพฺยญฺชนกา ปุริสา จ นาคตาฯ ติรจฺฉานคติตฺถิปณฺฑกอุภโตพฺยญฺชนกา ติรจฺฉานคตปุริเสน สมานคติกตฺตา นาคตา, มนุสฺสอุภโตพฺยญฺชนโก มนุสฺสปณฺฑเกน สมานคติกตฺตา อนาคโต”ติ วทนฺติฯ **อฏฺฐกถายํ** (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๒๘๑) ปน “นาคมาณวิกายปิ สุปณฺณมาณวิกายปิ กินฺนริยาปิ คาวิยาปิ ทุกฺกฏเมวา”ติ วุตฺตตฺตา ตเทว ปมาณโต คเหตพฺพํฯ

ตตฺรายํ วิจารณา – “น, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตสฺส นิสินฺนปริสาย ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตพฺพ”นฺติ (มหาว. ๑๘๓) เอตฺถ “ติรจฺฉานคโตติ ยสฺส อุปสมฺปทา ปฏิกฺขิตฺตา”ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตา ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคโห ปากติกติรจฺฉานคโต วิสิโฏฺฐ, ตถา ยกฺขเปตติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคหานํ “ติรจฺฉานคตสฺส จ ทุกฺขุปฺปตฺติยํ อปิจ ทุกฺกฏเมวา”ติ เอตฺถ วิเสเสตฺวา วุตฺตตฺตา จ “ปตนรูปํ ปมาณํ, น มรณรูป”นฺติ เอตฺถ อาปตฺติวิเสสวจนโต จ “อุภโต อวสฺสุเต ยกฺขสฺส วา เปตสฺส วา ปณฺฑกสฺส วา ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคหสฺส วา อธกฺขกํ อุพฺภชาณุมณฺฑลํ กาเยน กายํ อามสติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา”ติ (ปาจิ. ๖๖๑) สามเญฺญน วจนโต จ โส วิสิโฏฺฐติ สิทฺธํฯ วิสิฏฺฐตฺตา จ ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคหิตฺถิยา กายสํสคฺคํ สมาปชฺชนฺตสฺสาติ วิเสโส โหติ, ตสฺมา ตตฺถ อาปตฺติวิเสเสน ภวิตพฺพํฯ

ยทิ กายสํสคฺคสิกฺขาปเท ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคหิตฺถีปิ อธิเปฺปตา, รูปสามเญฺญน สญฺญาวิราคตฺตาสมฺภวโต ทุฏฺฐุลฺลวาจาอตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปเทสุปิ สา วตฺตพฺพา ภเวยฺย, สา จ นาคตาฯ สรูเปน สํขิตฺตวารตฺตา นาคตาติ เจ? อิตฺถี จ โหติ ติรจฺฉานคโต จ อุภินฺนํ อิตฺถิสญฺญีติ อิธ อาคตตฺตา ปุริสลิงฺคนิเทฺทโส น ยุชฺชติ, ตสฺมา ติรจฺฉานคตปุริโส จ อิธ อาคโต, ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคหิตฺถิยา **ปาฬิยํ** อนาคตายปิ ทุกฺกฏเมว **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตาติ อิมสฺส วจนสฺส การณจฺฉายา ปริเยสิตพฺพาติ อธิปฺปาโยฯ อิทํ น ยุชฺชติฯ กสฺมา? อิตฺถีนํ, ปุริสานญฺจ เอกโต วจเน ปุริสลิงฺคสพฺภาวโตฯ อิธ ติรจฺฉานคตปุริสปณฺฑกิตฺถิโย ติโสฺสปิ เอกโต สมฺปิเณฺฑตฺวา ‘‘ติรจฺฉานคโต’’ติ วุตฺตํฯ

ตตฺถ จ มนุสฺสวิคฺคหามนุสฺสวิคฺคเหสุ อิตฺถิปณฺฑกปุริสสญฺญิตา ยถาสมฺภวํ เวทิตพฺพาฯ ทุฏฺฐุลฺลวาจาทิสิกฺขาปททฺวเย วารานํ สํขิตฺตตฺตา ปุริสติรจฺฉานคตาทโย นาคตาฯ ยถาวุเตฺตสุ อาปตฺติ, ตถา ตตฺถาปิฯ อญฺญถา ปุริสํ โอภาสนฺตสฺส จ อนาปตฺตีติ ปณฺฑกํ โอภาสนฺตสฺส จ ถุลฺลจฺจยนฺติ **มาติกาฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ ตสฺมา เต วารา สํขิตฺตาติ ปญฺญายนฺตีติฯ วิเสโส จ ปณฺฑเก, ปุริเส, ติรจฺฉานคเต จ อิตฺถิสญฺญิสฺส อตฺถิ, ตถาปิ ตตฺถ ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, ตสฺมา **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตเมว ปมาณนฺติ ทฺวินฺนเมเตสํ วาทานํ ยตฺถ ยุตฺติ วา การณํ วา อติเรกํ ทิสฺสติ, ตํ วิจาเรตฺวา คเหตพฺพนฺติ อาริจโยฯ เอวรูเปสุ ฐาเนสุ สุฏฺฐุ วิจาเรตฺวา กเถตพฺพํฯ

ตตฺถ **ปาฬิยํ** อาคตวารคณนา ตาว เอวํ สเงฺขปโต เวทิตพฺพา – อิตฺถิมูลกา ปญฺจ วารา ปณฺฑกปุริสติรจฺฉานคตมูลกา จ ปญฺจ ปญฺจาติ วีสติ วารา เอกมูลกา, ตถา ทุมูลกา วีสติ, มิสฺสกมูลกา วีสตีติ สฏฺฐิ วารา, ตานิ ตีณิ วีสติกานิ โหนฺติฯ เอเกกสฺมิํ วีสติเก เอเกกมูลวารํ คเหตฺวา กาเยน กายปฏิพทฺธวารา ตโย วุตฺตาฯ เสสา สตฺตปญฺญาส วารา สํขิตฺตา, ตถา กายปฏิพเทฺธน กายวารา ตโย วุตฺตา, เสสา สํขิตฺตา, เอวํ กายปฏิพเทฺธน กายปฏิพทฺธวาเรปิ นิสฺสคฺคิเยน กายวาเรปิ นิสฺสคฺคิเยน กายปฏิพทฺธวาเรปิ นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยวาเรปิ ตโย ตโย วารา วุตฺตา, เสสา สํขิตฺตาฯ เอวํ ฉนฺนํ ติกานํ วเสน อฏฺฐารส วารา อาคตาติ สรูปโต วุตฺตา, เสสา เทฺวจตฺตาลีสาธิกานิ ตีณิ วารสตานิ สํขิตฺตานิฯ ตโต ปรํ มาตุคามสฺส สารตฺตปเกฺข กาเยน กายนฺติ เอกเมกํ วเฏฺฏตฺวา ปุเพฺพ วุตฺตา อฏฺฐารส วารา อาคตาติ เอกวีสติวารา สรูเปน อาคตา, นววุตาธิกานิ ตีณิ วารสตานิ สํขิตฺตานิฯ ตโต ปรํ อาปตฺตานาปตฺติทีปกา จตฺตาโร เสวนาธิปฺปายมูลกา จตฺตาโร โมกฺขาธิปฺปายมูลกาติ เทฺว จตุกฺกา อาคตาฯ

ตตฺถายํ วิเสโส – ยทิทํ มาติกาย ปรามสนปทํ, เตน ยสฺมา อามสนาทีนิ ฉุปนปริโยสานานิ ทฺวาทสปิ ปทานิ คหิตานิ, ตสฺมา ปทุทฺธารํ อกตฺวา ‘‘อามสนา ปรามสนํ ฉุปน’’นฺติ อาหฯ **ปรามสนํ** นาม อามสนาฯ ‘‘ฉุปน’’นฺติ หิ วุเตฺต ปรามสนมฺปิ วิสุํ เอกตฺตํ ภเวยฺยาติ เวทิตพฺพํฯ อิตฺถี จ โหติ อิตฺถิสญฺญี จาติ อิมสฺมิํ ปฐมวาเร เอว ทฺวาทสปิ อามสนาทีนิ โยเชตฺวา ทสฺสิตานิฯ ตโต ปรํ อาทิมฺหิ เทฺว ปทานีติ จตฺตาริ ปทานิ อาคตานิ, อิตรานิ สํขิตฺตานีติ เวทิตพฺพานิฯ นิสฺสคฺคิเยน กายวาราทีสุ ปน สพฺพากาเรน อลาภโต อามสนเมวเกํ อาคตํ, เนตรานิฯ ‘‘สโญฺจเปติ หรตี’’ติ ปาโฐ, สโญฺจเปติ จฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน **‘‘ปุริมนเยเนวา**ติ รชฺชุวตฺถาทีหิ ปริกฺขิปเน’’ติ จ ปจฺฉา **‘‘ปุริมนเยเนวา**ติ สมฺมสนา โหตี’’ติ จ ‘‘เวณิคฺคาเห อาปตฺติยา ปญฺญตฺตตฺตา โลมผุสเนปิ สงฺฆาทิเสโส’’ติ จ ‘‘ตํ ปกาเสตุํ **อุปาทินฺนเกน หี**ติอาทิ วุตฺต’’นฺติ จ ลิขิตํฯ

ยถานิทฺทิฏฺฐนิเทฺทเสติ อิมสฺมิํเยว ยถานิทฺทิเฏฺฐ นิเทฺทเสฯ ‘‘สทิสํ อคฺคเหสี’’ติ วุเตฺตตาทิสํ อคฺคเหสีติ ครุกํ ตตฺถ การเยติ อโตฺถ, กายสํสคฺควิภเงฺค วาติ อโตฺถฯ อิตโรปิ กาย

ปฏิพทฺธฉุปนโกฯ **คหเณ จา**ติ คหณํ วาฯ **วิราคิเต**ติ วิรเทฺธฯ **สารตฺต**นฺติ กายสํสคฺคราเคน รตฺตํ, อตฺตนา อธิเปฺปตนฺติ อโตฺถฯ ‘‘มาตุภคินิอาทิวิรตฺตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ วิรตฺตํ ญาติเปมวเสน คณฺหิ, เอตฺถ ทุกฺกฏํ ยุตฺตํฯ ‘‘กายสํสคฺคราคํ วา สารตฺตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ วิรตฺตํ มาตรํ คณฺหิ, อนธิเปฺปตํ คณฺหิฯ เอตฺถ **มหาสุมเตฺถร**วาเทน ถุลฺลจฺจยํ ‘‘กายํ คณฺหิสฺสามี’’ติ กายปฺปฏิพทฺธํ คณฺหาติ, ถุลฺลจฺจยนฺติ ลทฺธิกตฺตาฯ ‘‘อิตฺถี จ โหติ อิตฺถิสญฺญี สารโตฺต จ, ภิกฺขุ จ นํ อิตฺถิยา กาเยน กายํ อามสติ, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’ติ (ปารา. ๒๗๓) วจนโต สงฺฆาทิเสโสปิ ขายติฯ ‘‘วิรตฺตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ สารตฺตํ คณฺหาติ, เอตฺถปิ สงฺฆาทิเสโสว ขายติ ‘‘นีลํ ฆเฏฺฏสฺสามี’ติ กายํ ฆเฏฺฏติ, สงฺฆาทิเสโส’’ติ วจนโตฯ เอตฺถ ปน ‘‘น ปุพฺพภาเค กายสํสคฺคราคตฺตา’’ติ **อนุคณฺฐิปเท** การณํ วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘ครุกาปตฺติภเยน ‘นีลเมว ฆเฏฺฏสฺสามี’ติ วายามโนฺต กายํ ฆเฏฺฏติ, ปุพฺพภาเค ตสฺส ‘กายปฏิพทฺธํ ฆเฏฺฏสฺสามี’ติ ปวตฺตตฺตา ทุกฺกเฏน ภวิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ **ธมฺมสิริเตฺถโร** ‘‘เอวรูเป สงฺฆาทิเสโส’’ติ วทติ กิรฯ ‘‘อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนกอิตฺถิยา ปุริสอุภโตพฺยญฺชนกปุริเส วุตฺตนเยน อาปตฺติเภโท, อิตฺถิลิงฺคสฺส ปฏิจฺฉนฺนกาเลปิ อิตฺถิวเสเนว อาปตฺตี’’ติ วทนฺติฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๒๘๑. **ติณณฺฑุปก**นฺติ หิริเวราทิมูลานิ คเหตฺวา กตฺตพฺพํฯ **ตาลปณฺณมุทฺทิก**นฺติ ตาลปณฺณมยํ องฺคุลิมุทฺทิกํ, เตน ตาลปณฺณมยํ กฏํ, กฏิสุตฺตกํ, กณฺณปิฬนฺธนาทิ สพฺพํ น วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ ตมฺพปณฺณิวาสิโน อิตฺถิรูปํ ลิขิตํ, กฏิกปฏญฺจ น ฉุปนฺติ กิรฯ อากรโต มุตฺตมโตฺตฯ **รตนมิโสฺส**ติ อลงฺการตฺถํ กโต กญฺจนลตาทิวินโทฺธฯ **สุวเณฺณน สทฺธิํ โยเชตฺวา ปจิตฺวา**ติ สุวณฺณรสํ ปกฺขิปิตฺวา ปจิตฺวาฯ **พีชโต** ธาตุปาสาณโต **ปฏฺฐายฯ เถโร น กปฺปตี**ติ ‘‘ตุมฺหากํ เปสิต’’นฺติ วุตฺตตฺตาฯ ‘‘เจติยสฺส ปูชํ กโรถา’’ติ วุเตฺต วฏฺฏติ กิรฯ **พุพฺพุฬกํ** ตารกํฯ อารกูฏโลหมฺปิ ชาตรูปคติกเมวฯ

วุตฺตเญฺหตํ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** –

‘‘อารกูฏโลหํ สุวณฺณสทิสเมว, สุวณฺณํ อนุโลเมติ, อนามาส’’นฺติฯ

‘‘เภสชฺชตฺถาย ปน วฏฺฏตี’’ติ วจนโต **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตนเยกเทโสปิ อนุญฺญาโต โหตีติ ตตฺถ ตตฺถ อธิปฺปายํ ญตฺวา วิภาเวตพฺพํฯ

กายสํสคฺคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๘๓. ตติเย ตโย สงฺฆาทิเสสวารา ตโย ถุลฺลจฺจยวารา ตโย ทุกฺกฏวารา ตโย กายปฏิพทฺธวาราติ ทฺวาทส วารา สรูเปน อาคตาฯ ตตฺถ ตโย สงฺฆาทิเสสวารา ทุติยสิกฺขาปเท วุตฺตาติ ติณฺณํ วีสติกานํ เอเกกมูลา วาราติ เวทิตพฺพา, ตสฺมา อิธ วิเสสาติ ปญฺญาส วารา สํขิตฺตา โหนฺติ, อญฺญถา อิตฺถี จ โหติ เวมติโก สารโตฺต จ, ภิกฺขุ จ นํ อิตฺถิยา วจฺจมคฺคํ ปสฺสาวมคฺคํ อาทิสฺส วณฺณมฺปิ ภณติ…เป.… อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ อิตฺถี จ โหติ ปณฺฑกปุริสสญฺญี ติรจฺฉานคตสญฺญี สารโตฺต จ, ภิกฺขุ จ นํ อิตฺถิยา วจฺจมคฺคํ ปสฺสาวมคฺคํ อาทิสฺส วณฺณมฺปิ ภณติ อโกฺกสติปิ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ ปณฺฑโก จ โหติ ปณฺฑกสญฺญี สารโตฺต จ, ภิกฺขุ จ นํ ปณฺฑกสฺส วจฺจมคฺคํ อาทิสฺส วณฺณมฺปิ ภณติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสาติ เอวมา

ทีนํ อาปตฺติฏฺฐานานํ อนาปตฺติฏฺฐานตา อาปชฺเชยฺย, น จาปชฺชติ, ปณฺฑเก อิตฺถิสญฺญิสฺส ทุกฺกฏนฺติ ทีเปตุํ ‘‘อิตฺถี จ ปณฺฑโก จ อุภินฺนํ อิตฺถิสญฺญี อาปตฺติ สงฺฆาทิเสเสน ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘ปณฺฑเก ปณฺฑกสญฺญิสฺส ถุลฺลจฺจย’’นฺติ วุตฺตเมว โหติ, ตสฺมา สพฺพตฺถ สํขิตฺตวาเรสุ ถุลฺลจฺจยฏฺฐาเน ถุลฺลจฺจยํ, ทุกฺกฏฏฺฐาเน ทุกฺกฏมฺปิ วุตฺตเมว โหตีติ เวทิตพฺพํฯ ตถา ‘‘อิตฺถี จ โหติ เวมติโก สารโตฺต จ, ภิกฺขุ จ นํ อิตฺถิยา วจฺจมคฺคํ ปสฺสาวมคฺคํ ฐเปตฺวา อธกฺขกํ อุพฺภชาณุมณฺฑลํ อาทิสฺส วณฺณมฺปิ ภณติ…เป…. ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติอาทินา นเยน ถุลฺลจฺจยเขเตฺตปิ ยถาสมฺภวํ อุทฺธริตพฺพาฯ ตถา ‘‘อิตฺถี จ โหติ เวมติโก สารโตฺต จ, ภิกฺขุ จ นํ อิตฺถิยา กายปฏิพทฺธํ อาทิสฺส วณฺณมฺปิ ภณติ…เป…. ทุกฺกฏสฺสา’’ติอาทินา นเยน กายปฏิพทฺธวาราปิ ยถาสมฺภวํ อุทฺธริตพฺพาฯ กายปฺปฏิพทฺธวารตฺติกํ วิย นิสฺสคฺคิยวารตฺติกํ ลพฺภมานมฺปิ อาปตฺติวิเสสาภาวโต น อุทฺธฏํฯ กายปฺปฏิพทฺธวารตฺติเก ปน ทินฺนนยตฺตา ตมฺปิ ตทนุโลมา วารา จ อุทฺธริตพฺพาฯ สพฺพตฺถ น-วิญฺญู ตรุณทาริกา, มหลฺลิกา อุมฺมตฺติกาทิกา จ อนธิเปฺปตา, ปเคว ปากติกา ติรจฺฉานคติตฺถีนํ, ตถา ปณฺฑกาทโยปีติ เวทิตพฺพาฯ เสสํ ทุติเย วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๒๘๕. **วุตฺตนยเมวา**ติ ‘‘กายสํสเคค อิตฺถิลกฺขเณนา’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘อิตฺถิลกฺขเณนา’’ติ กิร มหาอฏฺฐกถาปาโฐฯ **สีสํ น เอตี**ติ อโกฺกสนํ น โหติ, ฆฏิเต ปน โหติฯ ตตฺรายํ วิเสโส – อิเมหิ ตีหิ ฆฏิเต เอว สงฺฆาทิเสโส วจฺจมคฺคปสฺสาวมคฺคานํ นิยตวจนตฺตา, อโจฺจฬาริกตฺตา วา, น อเญฺญหิ อนิมิตฺตาสีติอาทีหิ อฏฺฐหิฯ ตตฺถ อโลหิตาสิ, ธุวโลหิตาสิ, ธุวโจฬาสิ, ปคฺฆรณีสิ, อิตฺถิปณฺฑกาสิ, เวปุริสิกาสีติ เอตานิ ฉ มคฺคานํ อนิยตวจนานิ, อนิมิตฺตาสิ, นิมิตฺตมตฺตาสีติ เทฺว ปทานิ อนโจฺจฬาริกานิ จ, ยโต อฏฺฐปทานิ ‘‘สงฺฆาทิเสสํ น ชเนนฺตี’’ติ วุตฺตานิ, ตสฺมา ตานิ ถุลฺลจฺจยวตฺถูนิฯ ปริพฺพาชกวตฺถุมฺหิ วิย อโกฺกสมตฺตตฺตา ทุกฺกฏวตฺถูนีติ เอเกฯ อิตฺถิปณฺฑกาสิ, เวปุริสิกาสีติ เอตาเนว ปทานิ สกลสรีรสณฺฐานเภททีปกานิ สุทฺธานิ สงฺฆาทิเสสํ น ชเนนฺติ สกลสรีรสามญฺญตฺตา, อิตรานิ ชเนนฺติ อสามญฺญตฺตาฯ ตานิ หิ ปสฺสาวมคฺคเมว ทีเปนฺติ สิขรณี-ปทํ วิยฯ **อุภโตพฺยญฺชนาสี**ติ วจนํ ปน ปุริสนิมิเตฺตน อสงฺฆาทิเสสวตฺถุนา มิสฺสวจนํฯ ปุริสอุภโตพฺยญฺชนกสฺส จ อิตฺถินิมิตฺตํ ปฏิจฺฉนฺนํ, ปุริสนิมิตฺตํ ปากฏํ โหติฯ ยทิ ตมฺปิ ชเนติ, กถํ อนิมิตฺตาสีติอาทิปทานิ น สงฺฆาทิเสสํ ชเนนฺตีติ เอเก, ตํ น ยุตฺตํฯ ปุริสสฺสปิ นิมิตฺตาธิวจนโต, ‘‘เมถุนุปสํหิตาหิ สงฺฆาทิเสโส’’ติ มาติกาย ลกฺขณสฺส วุตฺตตฺตา จ เมถุนุปสํหิตาหิปิ โอภาสเน ปฏิวิชานนฺติยา สงฺฆาทิเสโส, อปฺปฏิวิชานนฺติยา ถุลฺลจฺจยํ, อิตเรหิ โอภาสเน ปฏิวิชานนฺติยา ถุลฺลจฺจยํ, อปฺปฏิวิชานนฺติยา ทุกฺกฏนฺติ เอเก, สพฺพํ สุฏฺฐุ วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ

๒๘๗. **หสโนฺต**ติ ยํ อุทฺทิสฺส ภณติ, สา เจ ปฏิวิชานาติ, สงฺฆาทิเสโสฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๒๘๙. ‘‘ปฏิวุตฺตํ นามา’’ติ ปาโฐฯ **โน**-สโทฺท อธิโกฯ ‘‘อกฺขรลิขเนนปิ โหตี’’ติ วทนฺติ, ตํ อาวชฺชนสมนนฺตรวิธินา สเมติ เจ, คเหตพฺพํฯ

ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๐. จตฺเตฺถ ตโย สงฺฆาทิเสสวารา อาคตา, เสสา สตฺตปญฺญาส วารา ถุลฺลจฺจยทุกฺกฏาปตฺติกาย สํขิตฺตาติ เวทิตพฺพา, ตโต อญฺญตโร อสมฺภวโต อิธ น อุทฺธโฏฯ เสสโยชนกฺกโม วุตฺตนเยน เวทิตโพฺพฯ **นครปริกฺขาเรหี**ติ ปาการปริขาทีหิ นครปริวาเรหิฯ **เสตปริกฺขาโร**ติ เสตาลงฺกาโร, สีลาลงฺกาโรติ อโตฺถ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๕.๔)ฯ **จกฺกวีริโย**ติ วีริยจโกฺกฯ **วสลํ ทุคฺคนฺธ**นฺติ นิมิตฺตํ สนฺธายาห, ตเทว สนฺธาย ‘‘กึ เม ปาปกํ, กึ เม ทุคฺคนฺธ’’นฺติ วุตฺตํฯ

๒๙๑. **สนฺติเก**ติ ยตฺถ ฐิโต วิญฺญาเปติฯ ‘‘ปฐมวิคฺคเห สเจ ปาฬิวเสน โยเชตีติ กามเหตุปาริจริยาอโตฺถฯ **เสส**นฺติ ‘อธิปฺปาโย’ติ ปทํ พฺยญฺชนํ อตฺถาภาวโตฯ ทุติเย ปาฬิวเสน กามเหตุ-ปทานิ พฺยญฺชนานิ เตสํ ตตฺถ อตฺถาภาวโตฯ เอวํ จตฺตาริ ปทานิ ทฺวินฺนํ วิคฺคหานํ วเสน โยชิตานีติ อปเร วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ

๒๙๕. เอเตสุ สิกฺขาปเทสุ เมถุนราเคน วีติกฺกเม สติ สงฺฆาทิเสเสน อนาปตฺติฯ ตสฺมา ‘‘กึ ภเนฺต อคฺคทานนฺติฯ เมถุนธมฺม’’นฺติ อิทํ เกวลํ เมถุนธมฺมสฺส วณฺณภณนตฺถํ วุตฺตํ, น เมถุนธมฺมาธิปฺปาเยน ตทตฺถิยา วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ, ปรสฺส ภิกฺขุโน กามปาริจริยาย วณฺณภณเน ทุกฺกฏํฯ ‘‘โย เต วิหาเร วสติ, ตสฺส อคฺคทานํ เทหี’’ติ ปริยายวจเนนปิ ทุกฺกฏํฯ ‘‘อตฺตกามปาริจริยาย วณฺณํ ภาเสยฺยฯ ยา มาทิสํ สีลวนฺต’’นฺติ จ วุตฺตตฺตาติ เอเกฯ ปญฺจสุ อเงฺคสุ สพฺภาวา สงฺฆาทิเสโสวาติ เอเกฯ วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘อิมสฺมึ สิกฺขาปทฺทวเย กายสํสเคฺค วิย ยกฺขิเปตีสุ ทุฏฺฐุลฺลตฺตกามวจเน ถุลฺลจฺจย’นฺติ วทนฺติฯ **อฏฺฐกถาสุ** ปน นาคต’’นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘อุภโตพฺยญฺชนโก ปน ปณฺฑกคติโกวา’’ติ วทนฺติฯ

อตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๗. **อหมฺหิ ทุคฺคตา**ติ อหํ อมฺหิ ทุคฺคตาฯ **อหํ ขฺวโยฺย**ติ เอตฺถ อโยฺยติ พหุวจนํ โหติฯ

๒๙๘. **โอยาจนฺตี**ติ นีจํ กตฺวา เทเว ยาจนฺติฯ **อายาจนฺตี**ติ อุจฺจํ กตฺวา อาทเรน ยาจนฺติฯ อลงฺการาทีหิ **มณฺฑิโต** เกสสํวิธานาทีหิ **ปสาธิโต**ฯ ‘‘มณฺฑิตกรเณ ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๓๐๓. สห ปริทเณฺฑน วตฺตมานาติ อโตฺถฯ ฉนฺทวาสินี นาม ‘‘ปิยา ปิยํ วเสตี’’ติ ปาฬิ, ปุริสํ วาเสตีติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘ปิโย ปิยํ วาเสตี’’ติ อฏฺฐกถาฯ

ตํ กิริยํ สมฺปาเทสฺสตีติ อวสฺสํ อาโรเจนฺติยา เจ อาโรเจตีติ อโตฺถฯ ทฺวินฺนํ มาตาปิตูนํ เจ อาโรเจติ, สงฺฆาทิเสโสติ วินยวินิจฺฉเย ‘‘วตฺถุ โอโลเกตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ วตฺถุมฺหิ จ **‘‘อุทายิเตฺถโร** คณิกาย อาโรเจสี’’ติ วุตฺตํฯ ตํ ‘‘มาตาทีนมฺปิ วทโต วิสเงฺกโต นตฺถี’’ติ อฏฺฐกถาวจนโต นิปฺปโยชนํฯ **ตํ ปเนต**นฺติ อาจริยสฺส วจนํฯ **มาตุรกฺขิตํ พฺรูหี**ติ เปสิตสฺส คนฺตฺวา มาตาปิตุรกฺขิตํ วทโต ตสฺส ตสฺสา มาตุรกฺขิตภาเวปิ สติ วิสเงฺกตเมว, กสฺมา? ‘‘ปิตุรกฺขิตาทีสุ อญฺญตรํ วทนฺตสฺส วิสเงฺกต’’นฺติ วุตฺตตฺตา อิตรถา **อาทิ**-สโทฺท นิรตฺถโก สิยาฯ เอกํ ทสกํ อิตเรน ทสเกน โยเชตฺวา ปุเพฺพ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิยํ วุตฺตนยตฺตา มาตุรกฺขิตาย มาตา อตฺตโน ธีตุสนฺติกํ ปหิณตีติ คเหตพฺพํฯ

๓๓๘. **อนภินนฺทิตฺวา**ติ วจนมตฺตเมว, ยทิปิ อภินนฺทติ, ยาว สาสนํ นาโรเจติ, ตาว ‘‘วีมํสิโต’’ติ น วุจฺจติฯ **สาสนาโรจนกาเล**ติ อาณาปกสฺส สาสนวจนกฺขเณฯ **ตติยปเท วุตฺตนเยนา**ติ เอกงฺคสมฺปตฺติยา ทุกฺกฏนฺติ อโตฺถฯ **วตฺถุคณนาย สงฺฆาทิเสโส**ติ อุภยวตฺถุคณนาย กิรฯ

๓๓๙. **จตุเตฺถ อนาปตฺตี**ติ เอตฺถ ปน ‘‘ปฏิคฺคณฺหาติ น วีมํสติ น ปจฺจาหรติ, อนาปตฺตีติ เอตฺถ วิย ‘คจฺฉโนฺต น สมฺปาเทติ, อาคจฺฉโนฺต วิสํวาเทตี’ติ อนาปตฺติปาฬิยาปิ ภวิตพฺพนฺติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, เอกเจฺจสุ โปตฺถเกสุ ‘‘อตฺถี’’ติปิฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๓๔๑. **อลํวจนียา**ติ น วจนียา, นิวารเณ **อลํ**-สโทฺทฯ **เถรปิตา วทตี**ติ ชิณฺณปิตา วทตีติ อโตฺถฯ กิญฺจาปิ เอตฺถ ‘‘อิตฺถี นาม มนุสฺสิตฺถี น ยกฺขี น เปตี น ติรจฺฉานคตา, ปุริโส นาม มนุสฺสปุริโส น ยโกฺข’’ติอาทิ นตฺถิ, ตถาปิ กายสํสคฺคาทีสุ ‘‘มนุสฺสิตฺถี’’ติ อิตฺถีววตฺถานสฺส กตตฺตา อิธาปิ มนุสฺสิตฺถี เอวาติ ปญฺญายติฯ เมถุนปุพฺพภาคตฺตา มนุสฺสอุภโตพฺยญฺชนโก จ ถุลฺลจฺจยวตฺถุโกว โหติ, เสสา มนุสฺสปณฺฑกอุภโตพฺยญฺชนกติรจฺฉานคตปุริสาทโย ทุกฺกฏวตฺถุกาว มิจฺฉาจารสาสนงฺคสมฺภวโตติ เวทิตพฺพํฯ ยถาสมฺภวํ ปน วารา อุทฺธริตพฺพาฯ ปญฺญตฺติอชานเน วิย อลํวจนียภาวาชานเนปิ อจิตฺตกตา เวทิตพฺพาฯ **ทุฏฺฐุลฺลาทีสุปี**ติ ‘‘อิมสฺมิมฺปี’’ติ วุตฺตเมว โหติฯ ‘‘เลขํ เนตฺวา ปฏิเลขํ อาโรจิตสฺสาปิ สญฺจริตฺตํ นตฺถิ สญฺจริตฺตภาวมชานนฺตสฺสา’’ติ วทนฺติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. กุฏิการสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๒. **ยาจนา**ติ ‘‘เทถ เทถา’’ติ โจทนาฯ **วิญฺญตฺตี**ติ อิมินา โน อโตฺถติ วิญฺญาปนาฯ ‘‘หตฺถกมฺมํ ยาจิโต อุปกรณํ, มูลํ วา ทสฺสตี’’ติ ยาจติ, น วฏฺฏตีติฯ วฏฺฏติ เสนาสเน โอภาสปริกถาทีนํ ลทฺธตฺตาติ เอเกฯ **อนชฺฌาวุตฺถก**นฺติ อสฺสามิกํฯ **น อาหฏํ ปริภุญฺชิตพฺพ**นฺติ ‘‘สูโปทนวิญฺญตฺติทุกฺกฏํ โหตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘กิญฺจาปิ ครุภณฺฑปฺปโหนเกสูติ วุตฺตํ, ตถาปิ ยํ วตฺถุวเสน อปฺปํ หุตฺวา อคฺฆวเสน มหา หริตาลหิงฺคุลิกาทิ, ตํ ยาจิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ

๓๔๔. **โส กิรา**ติ อิสิฯ ตทา อชฺฌคมา **ตทชฺฌคมา**ฯ

๓๔๘-๙. น หิ สกฺกา ยาจนาย กาตุํ, ตสฺมา สยํ ยาจิตเกหิ อุปกรเณหีติ อธิปฺปาโยฯ **พฺยญฺชนํ สเมติ,** น อโตฺถฯ กสฺมา? อิธ อุภเยสํ อธิเปฺปตตฺตา, ตํ ทเสฺสโนฺต **‘‘ยสฺมา ปนา’’**ติอาทิมาหฯ **อิธ วุตฺตนเยนา**ติ อิมสฺมิํ สิกฺขาปทวิภเงฺค วุตฺตนเยนฯ ‘‘สญฺญาจิกายา’’ติ วจนโต กโรเนฺตนาปิ, ‘‘ปเรหิ ปริโยสาเปตี’’ติ วจนโต การาเปเนฺตนาปิ ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ **อุโภเปเต** การกการาปกาฯ **พฺยญฺชนํ วิโลมิตํ ภเวยฺย,** ‘‘การยมาเนนา’’ติ หิ พฺยญฺชนํ ‘‘กโรเนฺตนา’’ติ วุเตฺต วิโลมิตํ โหติ อตทตฺถตฺตาฯ น หิ การาเปโนฺต นาม โหติฯ **‘‘อิธ วุตฺตนเยนา**ติ เทสิตวตฺถุกปมาณิกนเยนฯ เอวํ สเนฺต ‘กโรเนฺตน วา การาเปเนฺตน วา’ติ วจนโต กโรเนฺตนาปิ ปเรหิ วิปฺปกตํ วตฺตพฺพนฺติ เจ, ตทตฺถวิสฺสชฺชนตฺถํ ‘ยทิ ปนาติอาทิมาหา’’’ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ‘‘สญฺญาจิกาย กุฏิํ กโรโนฺต’’ติ วจนวเสน วุตฺตํฯ ‘‘อายามโต จ วิตฺถารโต จา’’ติ อวตฺวา วิกปฺปตฺถสฺส **วา**-สทฺทสฺส คหิตตฺตา เอกโตภาเคปิ วฑฺฒิเต อาปตฺติ

เอวฯ ปมาณยุตฺตมโญฺจ กิร นววิทตฺถิฯ '''จตุหตฺถวิตฺถารา'ติ วจเนน 'ติริยํ ติหตฺถา วา'ติ วจนมฺปิ สเมติ 'ยตฺถ ปมาณยุตฺโต'ติอาทิสนฺนิฏฺฐานวจนาสมฺภวโต''ติ วุตฺตํฯ **ปมาณโต อูนตรมฺปี**ติ วิตฺถารโต จตุปญฺจหตฺถมฺปิ ทีฆโต อนติกฺกมิตฺวา วุตฺตปมาณเมว เทสิตวตฺถุฯ อเทสิตวตฺถุญฺหิ กโรโต อาปตฺติฯ ปมาณาติกฺกนฺตา กุฏิ เอว ปมาณาติกฺกนฺตํ กุฏึ กเรยฺยาติ วุตฺตตฺตาฯ ''ถมฺภตุลา''ติ ปาโฐฯ **อนุสฺสาวนานเยนา**ติ เอตฺถ ''ทมิฬภาสายปิ วฏฺฏตี''ติ วทนฺติฯ

๓๕๓. **จารภูมิ** โคจรภูมิฯ **น คหิตา**ติ น วาริตาฯ **อฏฺฐกถายํ** ''การณาย คุตฺติพนฺธนาคารํ, อกรณฏฺฐานํ วา ธมฺมคนฺธิกา หตฺถปาทจฺฉินฺทนกา คนฺธิกา''ติ ลิขิตํฯ **ทฺวีหิ พลิพทฺทหี**ติ เหฏฺฐิมโกฏิยา กิร วุตฺตโต อาวิชฺชิตุํ น สกฺกา ฉินฺนาวฏตฺตา, นิคมนสฺสาปิ **อตฺถปฺปกาสนตฺถํ วุตฺต**นฺติ เวทิตพฺพํฯ **ปาจิน**นฺติ วตฺถุ อธิฏฺฐานํฯ **ตทตฺถายา**ติ ตจฺฉนตฺถายฯ **ปณฺณสาลมฺปี**ติ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตกุฏิเมว ปณฺณจฺฉทนํฯ เตเนว **''สภิตฺติจฺฉทน''**นฺติ วุตฺตํ, อลิตฺตํ กิร สพฺพํ วฏฺฏติฯ ปุเพฺพ โถกํ ฐปิตํ ปุน วเฑฺฒตฺวาฯ **ตสฺมิ**นฺติ ทฺวารพนฺธเน วา วาตปาเน วา ฐปิเตฯ **ปฐมเมวา**ติ เอตฺถ ปตฺตกาเล เอวาติ กิร **ธมฺมสิริเตฺถโรฯ อุปติสฺสเตฺถโร** ฐปิตกาเลวาติ กิรฯ ปุริเมน เลปสฺส อฆฏิตตฺตา ทุติเยน วตฺตสีเสน กตตฺตา อุภินฺนมฺปิ อนาปตฺติฯ สเจ อาณเตฺตน กตํ, ''กโรติ วา การาเปติ วา''ติ วจนโต อาปตฺติ อุภินฺนํ สติ อตฺตุเทฺทสิกตาย, อสติ มูลฏฺฐเสฺสวฯ เหฏฺฐิมปฺปมาณสมฺภเว สติ สพฺพมตฺติกามยํ กุฏึ กโรโต อาปตฺติ ทุกฺกเฏน สงฺฆาทิเสโสติ อาจริยสฺส ตโกฺกฯ

๓๕๔. ฉตฺตึส จตุกฺกานิ นาม อเทสิตวตฺถุกจตุกฺกํ เทสิตวตฺถุกจตุกฺกํ ปมาณาติกฺกนฺตจตุกฺกํ ปมาณิกจตุกฺกํ อเทสิตวตฺถุกปมาณาติกฺกนฺตจตุกฺกํ เทสิตวตฺถุกปมาณิกจตุกฺกนฺติ ฉ จตุกฺกานิ, เอวํ สมาทิสติวาราทีสุปิ ปญฺจสูติ ฉตฺตึสฯ **อาปตฺติเภททสฺสนตฺถ**นฺติ เอตฺถ ยสฺมา ''สารเมฺภ เจ, ภิกฺขุ, วตฺถุสฺมึ อปริกฺกมเน…เป.… สงฺฆาทิเสโส''ติ **มาติกายํ** อวิเสเสน วุตฺตตฺตา สารมฺภอปริกฺกมเนปิ สงฺฆาทิเสโสวาติ มิจฺฉาคาหวิวชฺชนตฺถํ อาปตฺติเภโท ทสฺสิโต, ตสฺมา วุตฺตานีติ อธิปฺปาโยฯ **วิภเงฺค** เอวํ อวตฺวา กิมตฺถํ **มาติกายํ** ทุกฺกฏวตฺถุ วุตฺตนฺติ เจ? ภิกฺขู อภิเนตพฺพา วตฺถุเทสนาย, เตหิ ภิกฺขูหิ วตฺถุ เทเสตพฺพํฯ กีทิสํ? อนารมฺภํ สปริกฺกมนํ, เนตรํ, อิตรสฺมึ ''สารเมฺภ เจ ภิกฺขุ วตฺถุสฺมึ อปริกฺกมเน''ติ เอวํ อานิสํสวเสน อาคตตฺตา วุตฺตํฯ ยสฺมา วตฺถุ นาม อตฺถิ สารมฺภํ, อตฺถิ อนารมฺภํ, อตฺถิ สปริกฺกมนํ, อตฺถิ อปริกฺกมนํ, อตฺถิ สารมฺภํ สปริกฺกมนํ, อตฺถิ สารมฺภํ อปริกฺกมนํ, อตฺถิ อนารมฺภํ สปริกฺกมนํ, อตฺถิ อนารมฺภํ อปริกฺกมนนฺติ พหุวิธตฺตา วตฺถุ เทเสตพฺพํ อนารมฺภํ สปริกฺกมนํ, เนตรนฺติ วุตฺตํ โหติฯ กิมตฺถิกา ปเนสา เทสนาติ เจ? ครุกาปตฺติปญฺญาปนเหตุปริวชฺชนุปายตฺถาฯ วตฺถุเทสนาย หิ ครุกาปตฺติปญฺญาปนเหตุตฺตา อกตวิญฺญตฺติ คิหีนํ ปีฬาชนเนน อตฺตทุกฺขปรทุกฺขเหตุภูโต จ สารมฺภภาโวติ เอเต วตฺถุเทสนาปเทเสน อุปาเยน ปริวชฺชิตา โหนฺติฯ น หิ ภิกฺขุ อกปฺปิยกุฏิกรณตฺถํ คิหีนํ วา ปีฬานิมิตฺตํ สารมฺภวตฺถุฯ กุฏิกรณตฺถํ วา วตฺถุํ เทเสนฺตีติ ปฐมเมว สาธิตเมตํฯ **โวมิสฺสกาปตฺติโย**ติ ทุกฺกฏสงฺฆาทิเสสมิสฺสกาปตฺติโยฯ

๓๕๕. ตตฺถ ''ทฺวีหิ สงฺฆาทิเสเสหี''ติ วตฺตเพฺพ ''ทฺวินฺนํ สงฺฆาทิเสเสนา''ติ วิภตฺติพฺยตฺตเยน, วจนพฺยตฺตเยน จ วุตฺตํฯ ''อาปตฺติ ทฺวินฺนํ สงฺฆาทิเสสาน''นฺติปิ ปาโฐฯ

๓๖๔. **น ฆฏยติ** ฉทนเลปาภาวโต, อนาปตฺติ, ตํ ปรโต สาธิยติฯ ฉทนเมว สนฺธาย อุลฺลิตฺตาวลิตฺตตา วุตฺตาติฯ ''กุกฺกุฏจฺฉิกเคหํ วฏฺฏตีติ วตฺวา ปุน ฉทนํ ทณฺฑเกหีติอาทินา นเยน ตํ ทเสฺสเนฺตหิ ติณปณฺณจฺฉทนากุฏิกาว วุตฺตาฯ ตตฺถ ฉทนํ ทณฺฑเกหิ ทีฆโต ติริยญฺจ

ชาลํ วิย พนฺธิตฺวา ติเณหิ วา ปเณฺณหิ วา ฉาเทตุํ อุลฺลิตฺตาทิภาโว ฉทนเมว สนฺธาย วุโตฺตติ ยุตฺตมิทํฯ ตสฺมา มตฺติกามยํ ภิตฺติํ วฑฺฒาเปตฺวา อุปริ อุลฺลิตฺตํ วา อวลิตฺตํ วา อุภยํ วา ภิตฺติ ยา ฆฏิตํ กโรนฺตสฺส อาปตฺติ เอว วินาปิ ภิตฺติเลเปนา’’ติ ลิขิตํฯ **‘‘‘โส จ ฉทนเมว สนฺธา ยา**’ติ ปธานวเสน วุตฺตํ, น เหฎฺฐาภาคํ ปฎิกฺขิตฺต’’นฺติ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ **เอตฺถา**ติ ติณกุฎิ กายฯ **ยถาสมาทิฎฺฐายา**ติ ยถาวุตฺตปฺปการนฺติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘อาปตฺติ การุกานํ ติณฺณํ ทุกฺ กฎาน’’นฺติอาทิมฺหิ โส สุณาติฉกฺกมฺปิ ลพฺภติฯ อุภยตฺถ สมาทิฎฺฐตฺตา อาณาปกสฺส อนาปตฺ ติฯ อาณตฺตสฺส ยถา สมาทิฎฺฐํ อาณาปเกน, ตถา อกรณปจฺจยา ทุกฺกฎํฯ สเจ ‘‘อหเมฺปตฺถ วสามี’’ติ อตฺตุเทฺทสมฺปิ กโรติ, สงฺฆาทิเสโสวฯ **‘‘กุฎิํ กโรถา’’**ติ อวิเสเสน วุตฺตฎฺฐาเน ปน อาณาปกสฺสาปิ สงฺฆาทิเสโส อจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺสฯ

อหญฺจ วสิสฺสามีติ เอตฺถ ปรสฺส ยสฺส กสฺสจิ อุทฺทิฎฺฐสฺส อภาวา อาปตฺติ เอว ‘‘ก โรนฺตสฺส วา’’ติ นิยมิตตฺตา, อนาปตฺติ อวิภตฺตตฺตาฯ ‘‘อิธ ปญฺญตฺติชานนมตฺตเมว จิตฺต’’นฺติ จ ลิขิตํฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน **อหญฺจ วสิสฺสามี**ติ เอตฺถ โย ‘‘มยฺหํ วาสาคารญฺจ ภวิสฺสตี’’ติ อิจฺฉติ, ตสฺสาปตฺติฯ โย ปน อุโปสถาคารํ อิจฺฉติ, ตสฺส อนาปตฺติ, ตสฺมา ‘‘อุภยํ สเมตี’’ติ วตฺ วา จ ‘‘วินยวินิจฺฉเย อาคเต ครุเก ฐาตพฺพ’’นฺติ วจนโต มหาปจฺจริวาทโต อิตโร ปจฺฉา วตฺต โพฺพติ เจ? น, พลวตฺตา ฯ ‘‘วาสาคารํ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ, อนาปตฺตี’’ติ วจนโต, โภชนสาลา ทีนมฺปิ อตฺถาย อิมินา กตตฺตา สงฺกรา ชาตาฯ ยถา – เทฺว ตโย ‘‘เอกโต วสิสฺสามา’’ติ กโรนฺ ติ, รกฺขติ ตาวาติ เอตฺถ วิยฯ ‘‘อิทํ ฐานํ วาสาคารํ ภวิสฺสติ, อิทํ อุโปสถาคาร’’นฺติ วิภชิตฺวา ก เตปิ อาปตฺติ เอวฯ ทฺวีสุ มหาปจฺจริวาโท พลวา, ตสฺมา ‘‘ปจฺฉา วุโตฺต’’ติอาทินา อตีว ปปญฺ จิตํฯ กิํ เตนฯ ‘‘อตฺตนา วิปฺปกตํ อตฺตนา จ ปเรหิ จ ปริโยสาเปตี’’ติอาทินา นเยน อปรานิปิ จตุกฺกานิ ยถาสมฺภวํ โยเชตฺวา ทเสฺสตพฺพานิ, เลณาทีสุ กิญฺจาปิ สงฺฆาทิเสเสน อนาปตฺติ, อกตวิญฺญตฺติยา สติ ตปฺปจฺจยา อาปตฺติ เอวฯ

กุฎิการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๗. วิหารการสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖๖. สตฺตเม **วา**-สโทฺท อวธารณโตฺถติ เวทิตโพฺพฯ

วิหารการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๘. ปฐมทุฎฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๐. **สาวเกน ปตฺตพฺพ**นฺติ ปกติสาวกํ สนฺธาย วุตฺตํ, น อคฺคสาวกํฯ ยถูปนิสฺสยยถา ปุคฺคลวเสน **‘‘ติโสฺส วิชฺชา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ เกนจิ สาวเกน **ติโสฺส วิชฺชา,** เกนจิ **จตโสฺส ปฎิ สมฺภิทา,** เกนจิ **ฉ อภิญฺญา,** เกนจิ เกวโล **นวโลกุตฺตรธโมฺม**ติ เอวํ วิสุํ วิสุํ ยถาสมฺภวํ วุตฺ ตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๓๘๒. **‘‘เย เต ภิกฺขู สุตฺตนฺติกา’’**ติอาทิวจนโต ธรมาเนปิ ภควติ ปิฎกตฺตยปริเจฺฉโท อตฺถีติ สิทฺธํฯ **ธมฺมกถิกา**ติ อาภิธมฺมิกา **รติยา อจฺฉิสฺสนฺตี**ติอาทิ อายสฺมโต ทพฺพสฺส เนสํ ติรจฺฉานกถาย รตินิโยชนํ วิย ทิสฺสติ, น ตถา ทฎฺฐพฺพํฯ สุตฺตนฺติกาทิสํสคฺคโต เตสํ สุตฺตนฺติ กาทีนํ ผาสุวิหารนฺตรายํ, เตสมฺปิ ติรจฺฉานกถารติยา อภาเวน อนภิรติวาสํ, ตโต เนสํ สาม ญฺญา จาวนญฺจ ปริวชฺชโนฺต เอวํ จิเนฺตสีติ ทฎฺฐพฺพํฯ **‘‘นิมฺมิตานํ ธมฺมตา**ติ สาวเกหิ นิมฺมิ

ตานํเยว, น พุเทฺธหี''ติ วทนฺติฯ ''สาธกตมํ กรณ''นฺติ เอวํ วุตฺเต กรณเตฺถเยว ตติยาวิภตฺตีติ อโตฺถฯ

๓๘๓-๔. **ยนฺติ** เยนฯ **''กตฺตา**ติ กตฺตา, น กตฺตา''ติ ลิขิตํฯ ''ภริยํ วิย มํ อชฺฌาจรตี''ติ วทนฺติยา พลวตี โจทนาฯ **เตน หี**ติ เอตฺถ ยถา ฉุปนมเตฺต วิปฺปฏิสารีวตฺถุสฺมิํ กายสํสคฺคราค สมฺภวา อปุจฺฉิตฺวา เอว สงฺฆาทิเสสํ ปญฺญาเปสิ, ตเถว ปุเพฺพวสฺสา ทุสฺสีลภาวํ ญตฺวา วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ยทิ ตาว ภูตาย ปฏิญฺญาย นาสิตา, เถโร การโก โหติฯ อถ อภูตาย, ภควตา ''นาเสถา''ติ น วตฺตพฺพํ, วุตฺตญฺจ, ตสฺมา วุตฺตํ **''ยทิ ตาว ปฏิญฺญาย นาสิตา, เถโร การโก โหตี''**ติฯ

อถ อปฺปฏิญฺญายาติ ''อเยฺยนมฺหิ ทูสิตา''ติ อิมํ ปฏิญฺญํ วินา เอว ตสฺสา ปกติทุสฺสีลภาวํ สนฺธาย นาสิตา, เถโร อการโก โหติฯ **อภยคิริวาสิโน**ปิ อตฺตโน สุตฺตํ วตฺวา ''ตุมฺหากํ วาเท เถโร การโก''ติ วทนฺติ, กสฺมา? ทุกฺกฏํ มุสาวาทปจฺจยา ลิงฺคนาสนาย อนาเสตพฺพตฺตาฯ ปาราชิกเสฺสว หิ ลิงฺคนาสนาย นาเสตพฺพาฯ ''นาเสถา''ติ จ วุตฺตตฺตา ปาราชิกาว ชาตา, สา กิํ สนฺธาย, ตโต เถโร การโก อาปชฺชติฯ ''สกาย ปฏิญฺญาย นาเสถา''ติ วุเตฺต ปน อปาราชิกาปิ อตฺตโน วจเนน นาเสตพฺพา ชาตาติ อธิปฺปาโยฯ **มหาวิหารวาสิโน**ปิ อตฺตโน สุตฺตํ วตฺวา ''ตุมฺหากํ วาเท เถโร การโก''ติ จ วทนฺติฯ กสฺมา? ''สกาย ปฏิญฺญาย นาเสถา''ติ หิ วุเตฺต ปฏิญฺญาย ภูตตฺตา อาปชฺชติ ''นาเสถา''ติ วจนโตฯ ภูตาเยว หิ ปฏิญฺญาย นาเสตพฺพา โหติ, นาภูตายาติ อธิปฺปาโยฯ **ปุริมนเย**ติ ทุกฺกฏวาเทฯ ปุริโม ยุตฺติวเสน ปวโตฺต, ปจฺฉิโม ปาฬิวจนวเสน ปวโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ

๓๘๕-๖. **ปีติสุเขหี**ติ เอตฺถ ''สุเขนา''ติ วตฺตเพฺพ ปีติคฺคหณํ ตติยชฺฌานสุขํ, กายิกญฺจ อปเนตุํ สมฺปยุตฺตปีติยา วุตฺตํฯ สเจ จุทิตกวเสน กตํ อมูลกํ นาม, ''อนชฺฌาปนฺนํ อกต''นฺติ วเทยฺย, อิเม กริสฺสนฺติ, ตสฺมา ''ตาทิสํ ทิฏฺฐสญฺญี หุตฺวา โจเทตี''ติ ปาโฐ ฯ ''เอเตน นเยน สุตมุตปริสงฺกิตานิปิ วิตฺถารโต เวทิตพฺพานี''ติ ปาโฐฯ **''จตุนฺนํ อญฺญตเรนา''**ติ ปาติโมกฺขุเทฺทเส เอว อาคเต คเหตฺวา วุตฺตํ, อิตเรสํ อญฺญตเรนาปิ อนุทฺธํเสนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโสสวาติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ ภิกฺขุภาวา หิ จาวนสมตฺถโตฯ ''สมีเป ฐตฺวา''ติ วจนโต ปรมฺมุขา โจเทนฺตสฺส, โจทาเปนฺตสฺส วา สีสํ น เอติฯ ทิฏฺฐเญฺจ สุเตน ปริสงฺกิเตน โจเทติ โจทาเปติ, สุตปริสงฺกิตํ วา ทิฏฺฐาทีหิ โจทิเต วา โจทาปิเต วา สีสํ เอติ เอว อมูลเกน โจทิตตฺตาฯ วุตฺตเญฺหตํ ''ทิฏฺฐสฺส โหติ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชโนฺต, ตเญฺจ โจเทติ 'สุโต มยา…เป…. สงฺฆาทิเสสสฺสา''ติ (ปารา. ๓๘๗)ฯ ''อสุโทฺธ โหติ ปุคฺคโล อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺน, ตเญฺจ อสุทฺธทิฏฺฐิ สมาโน อโนกาสํ การาเปตฺวา จาวนาธิปฺปาโย วเทติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ โอกาสํ การาเปตฺวา จาวนาธิปฺปาโย วเทติ, อนาปตฺตี''ติ (ปารา. ๓๘๙) อิมินา น-สเมนฺตํ วิย ขายติ, กถํ? ทิฏฺฐสฺส โหติ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชโนฺต นาม อสุโทฺธ ปุคฺคโล โหติ, ''อญฺญตรสฺมิํ อสุทฺธทิฏฺฐิ สมาโน ตเญฺจ โจเทติ 'สุโต มยา ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺนสี'ติ, อาปตฺติ วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสสสฺสา''ติ วจนโต ปุริมนเยนาปตฺติฯ ''จาวนาธิปฺปาโย วเทติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ วจนโต ปจฺฉิมนเยน สงฺฆาทิเสเสน อาปตฺตีติ เทฺว ปาฬินยา อญฺญมญฺญํ วิรุทฺธา วิย ทิสฺสนฺติ, น จ วิรุทฺธํ พุทฺธา กถยนฺติ, ตสฺมา เอตฺถ ยุตฺติ ปริเยสิตพฺพาฯ อฏฺฐกถาจริยา ตาวาหุ ''สมูลเกน วา สญฺญาสมูลเกน วา โจเทนฺตสฺส อนาปตฺติ, อมูลเกน วา ปน สญฺญาอมูลเกน วา โจเทนฺตสฺส อาปตฺตี''ติฯ ตสฺสโตฺถ – ทสฺสนสวนปริสงฺกนมูเลน สมูลเกน วา ตทภาเวน อมูลเกนาปิ สญฺญาสมูลเกน วา โจเทนฺตสฺส อ

นาปตฺติ, ทสฺสนาทิมูลาภาเวน อมูลเกน วา ตพฺภาเวน สมูลเกนาปิ สญฺญาอมูลเกน วา โจเทนฺตสฺส อาปตฺติ, ตสฺมา ทิฏฺฐสฺส โหติฯ

ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชโนฺตติอาทิมฺหิ ทสฺสนมูเลน สมูลเกนาปิ ‘‘สุโต มยา’’ติ วจนโต สญฺญาอมูลเกน วา โจเทติ, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสฯ ตทตฺถสฺส อาวิภาวตฺถํ ‘‘ทิเฏฺฐ เวมติโก’’ติอาทิ วารา วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ

อสุโทฺธ โหติ ปุคฺคโลติอาทิมฺหิ ปน สมูลเกน, สญฺญาสมูลเกน วา โจทิตตฺตา อนาปตฺตีติฯ เอวเมวํ ปน ตทตฺถทีปนตฺถํ เต วารา วุตฺตาฯ ตตฺถ หิ ‘‘อทิฏฺฐสฺส โหตี’’ติอาทิวารา อมูลเกน โจเทนฺตสฺส อาปตฺติ โหตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตาฯ ‘‘ทิเฏฺฐ เวมติโก’’ติอาทินา สญฺญาอมูลเกน โจเทนฺตสฺส อาปตฺติ โหตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตาฯ อญฺญถา ‘‘ทิฏฺฐสฺส โหติ, ทิเฏฺฐ เวมติโก’’ติอาทิวารา นิพฺพิเสสา ภเวยฺยุํฯ อิทํ ปเนตฺถ สนฺนิฏฺฐานํ-ยถา อสุทฺธํ ปุคฺคลํ อโนกาสํ การาเปตฺวา โจเทนฺตสฺส ทุกฺกฏํ, อโกฺกสาธิปฺปายสฺส จ โอมสวาเทน ทุกฺกฏสฺส, ตถา อสุทฺธทิฏฺฐิโกปิ อสุทฺธํ อสุทฺธทิฏฺฐิ อมูลเกน โจเทติ, อาปตฺติฯ สมูลเกน วา โจเทติ, อนาปตฺติ ตํ สนฺนิฏฺฐานํ ยถา ‘‘อนาปตฺติ สุเทฺธ อสุทฺธทิฏฺฐิสฺส อสุเทฺธ อสุทฺธทิฏฺฐิสฺสา’’ติ อิมินา สํสนฺทติ, ตถา คเหตพฺพํฯ อญฺญถา ยุตฺติ ปริเยสิตพฺพาฯ

สีลสมฺปโนฺนติ เอตฺถ ‘‘ทุสฺสีลสฺส วจนํ อปฺปมาณํฯ ภิกฺขุนี หิ ภิกฺขุมฺหิ อนิสฺสรา, ตสฺมา อุกฺกฏฺฐนเย วิธึ สนฺธาย เถเรน วุตฺตํฯ ทุติยเตฺถเรน ภิกฺขุนี อชานิตฺวาปิ โจเทติ, สิกฺขมานาทโย วา โจเทนฺติ, เตสํ สุตฺวา ภิกฺขุ เอว วิจาเรตฺวา ตสฺส ปฏิญฺญาย กาเรนฺติฯ โก เอตฺถ โทโสติ อิทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตติเยน ติตฺถิยานํ วจนํ สุตฺวาปิ ภิกฺขุ เอว วิจาเรนฺติ, ตสฺมา น โกจิ น ลภตีติ เอวํ สพฺพํ สเมตีติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ **ติํสานิ** ติํสวนฺตานิฯ **อนุโยโค**ติ ปฏิวจนํฯ **เอหิตี**ติ อาคมิสฺสติฯ **ทิฏฺฐสนฺตาเนนา**ติ ทิฏฺฐนเยน, ทิฏฺฐวิธาเนนาติ อธิปฺปาโยฯ **ปติฏฺฐายา**ติ ปติฏฺฐํ ลภิตฺวาฯ **ฐาเน**ติ ลชฺชิฏฺฐาเนฯ

คาหนฺติ ‘‘อหํ โจเทสฺสามี’’ติ อตฺตาทานคฺคหณํฯ **เจตนา**ติ อตฺตาทานคฺคหณเจตนาฯ **โวหาโร**ติ อิโต, เอโตฺต จ ญตฺวา ปกาสนํฯ **ปณฺณตฺตี**ติ นามปญฺญตฺติฯ ยา วจีโฆสารมฺมณสฺส โสตทฺวารปฺปวตฺตวิญฺญาณสนฺตานสฺส อนนฺตรํ อุปฺปเนฺนน อุปลทฺธปุพฺพสเงฺกเตน มโนทฺวารวิญฺญาเณน วิญฺญายติ, ยสฺสา วิญฺญาตตฺตา ตทโตฺถ ปรมโตฺถ วา อปรมโตฺถ วา ตติยวารํ อุปฺปเนฺนน มโนวิญฺญาเณน วิญฺญายตีติ นามาทีหิ ฉหิ พฺยญฺชเนหิ ปาฬิยา ปกาสิตา, สา ‘‘วิชฺชมานปญฺญตฺติ อวิชฺชมานปญฺญตฺตี’’ติอาทินา ฉธา อาจริเยหิ ทสฺสิตาฯ ตพฺภาคิยภาโว อตพฺภาคิยภาโว จ นิปฺผนฺนธมฺมเสฺสว ยุชฺชติ, น ปญฺญตฺติยา อธิกรณียวตฺถุตฺตา, อธิกรเณ ปวตฺตตฺตา จ อธิกรโณ มญฺจเฏฺฐ มโญฺจปจาโร วิยาติ จฯ **‘‘ปริยาเยนา**ติ อมูลกานามปญฺญตฺติ นตฺถิฯ ปริยายมตฺตํ, สภาวโต นตฺถิฯ อภิธานมตฺตเมว, อภิเธยฺยํ นตฺถี’’ติ จ ลิขิตํฯ **อิเธวา**ติ อิมสฺมึ เอว สิกฺขาปเทฯ **น สพฺพตฺถา**ติ วิวาทาธิกรณาทีสุฯ กสฺมา? **น หี**ติ อาทิฯ วิวาทาธิกรณาทีนมตฺถิตา วิย อมูลกํ อธิกรณํ นตฺถีติฯ **ปุเพฺพ วุตฺตสมเถหี**ติ ‘‘ยํ อธิกิจฺจ สมถา วตฺตนฺตี’’ติ วุตฺตสมเถหีติ อธิปฺปาโยฯ อปิจ **สภาวโต นตฺถี**ติ อปฺปฏิลทฺธสภาวตฺตา วุตฺตํฯ อนุปฺปนฺนํ วิย วิญฺญาณาทิฯ **น หิ วิวาทาทีนํ ปณฺณตฺติ อธิกรณโฏฺฐ**ติ ปณฺณตฺติํ อธิกิจฺจ สมถา น ปวตฺตนฺติ, ตสฺมา น ตสฺสา อธิกรณียตาติ น วิวาทาทีนํ ปณฺณตฺติ อธิกรณโฏฺฐติ อธิปฺปาโยฯ โหติ เจตฺถ –

> ‘‘ปาราชิกาปตฺติ อมูลิกา เจ,
> ปณฺณตฺติมตฺตา ผลมคฺคธมฺมา;

จตุตฺถปาราชิกวตฺถุภูตา,
ปณฺณตฺติมตฺตาว สิยุํ ตเถวฯ

‘‘ตโต ทฺวิธา มคฺคผลาทิธมฺมา,
สิยุํ ตถาตีตมนาคตญฺจ;
ปณฺณตฺติฉกฺกํ น สิยา ตโต วา,
ปริยายโต สมฺมุติวาทมาหา’’ติฯ

อนุวทนฺตีติ อโกฺกสนฺติฯ **กิจฺจยตา**ติ กรณียตาฯ ตํ กตมนฺติ เจ? **อปโลกนกมฺม**นฺติ อาทิฯ **กิจฺจ**นฺติ วิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปกจิตฺตํ กิร อธิเปฺปตํฯ

๓๘๗. **สุตาทีนํ อภาเวน อมูลกตฺต**นฺติ เอตฺถ โย ทิสฺวาปิ ‘‘ทิโฏฺฐสิ มยา’’ติ วตฺตุํ อส โกฺกโนฺต อตฺตโน ทิฏฺฐนิยาเมเนว ‘‘สุโตสิ มยา’’ติ วทติฯ ตสฺส ตสฺมิํ อสุทฺธทิฏฺฐิตฺตา อาปตฺ ติ, อิธ ปน โย ปุเพฺพ สุตฺวา อนาปตฺติ, ปจฺฉา ตํ วิสฺสริตฺวา สุทฺธทิฏฺฐิ เอว สมาโน วทติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘เอส นโย สพฺพตฺถาติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ เชฏฺฐพฺพติโก กาเกกปุปฺผิวตฺตา ฯ **ยทเคฺคนา**ติ ยาวตา, ยทา วาฯ **โน กเปฺปตี**ติอาทิ เวมติกาภาวทีปนตฺถเมว วุตฺตนฺติ ทเสฺ สติฯ เตน เวมติโกว นสฺสรติ สมฺมุโฬฺฐ นามาติ อาปชฺชติ, ตํ น ยุตฺตํ ตทนนฺตรภาวโต, ตสฺมา ทุติยเตฺถรวาโท ปจฺฉา วุโตฺตฯ

๓๘๙. **สพฺพตฺถา**ติ สพฺพอฏฺฐกถาสุฯ **โอกาสกมฺม**นฺติ โอกาสกรณํฯ ‘‘โอกาเสน กมฺมํ โอกาสกมฺม’’นฺติ ลิขิตํฯ อสูริยํ ปสฺสติ กญฺญาติ เอตฺถ ยถา กญฺญา สูริยํ น ปสฺสตีติ ภวติ, เอวํ ‘‘อโนกาสํ กาเรตฺวา’’ติ วุเตฺต โอกาสํ น กาเรตฺวาติ โหติฯ

ปฐมทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทุติยทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๑. **เวฬุวเนเยวา**ติ อิทํ เตหิ วุตฺตเวลํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘ปุเพฺพ มยํ อาวุโส สุเตน อโว จุมฺหา’’ติ ‘‘อเมฺหหิ สา อุสฺสาหิตา กุปิเตหิ อนตฺตมเนหี’’ติอาทิวจนํ สนฺธาย วุตฺตํ, **อญฺญ ภาคสฺส อิท**นฺติ มนุสฺสภิกฺขุภาวโต อญฺญภาคสฺส ติรจฺฉานฉคลกภาคสฺส อิทํ ฉคลกชาตํ อธิ กรณํฯ **อญฺญภาโค วา อสฺส อตฺถี**ติ โส ติรจฺฉานฉคลกภาวสงฺขาโต อญฺญภาโค อสฺส ฉคลกสฺส อตฺถีติ สฺวายํ ฉคลโก อญฺญภาคิยํ อธิกรณํ นามฯ

ตตฺถ ปฏิมาย สรีรํ, สิลาปุตฺตกสฺส สรีรนฺติ นิทสฺสนํ, ปฐมํ ปเนตฺถ นิพฺพจนํ ชาติปทโตฺถ ติวาทีนํ มเตน วุตฺตํฯ สา หิ สามิภาเวน, นิจฺจภาเวน จ ปธานตฺตา สตฺติสภาเว ฐิตาฯ ตพฺพิปรี ตกตฺตา พฺยตฺตากติ ชาติโย ตุ ปทโตฺถ อิติ อิมสฺส สุตฺตสฺส วเสน ทุติยํ นิพฺพจนํ วุตฺตนฺติ เวทิ ตพฺพํฯ **นามกรณสญฺญาย อาธาโร**ติ เอตฺถ นามเมว นามกรณํฯ นามํ กโรนฺตานํ สญฺญา นามกรณสญฺญา, ตสฺสาฯ มนุสฺสชาติโก ฉคลกชาติอาธาโร นามฯ น หิ ตํ นามํ กจฺฉปโลมํ วิย อนาธารนฺติ อธิปฺปาโยฯ ตํ ปน ฉคลกสฺส ทโพฺพติ ทินฺนนามํ ‘‘เทโส’’ติ วุจฺจติฯ ตสฺมา เถรํ อมูลเกนาติอาทินา อญฺญมฺปิ วตฺถุํ เถรสฺส ลิสฺสติ สิลิสฺสติ โวหารมเตฺตเนว, น อตฺถโต, อีสกํ อลฺลียตีติ เลโสติ อธิปฺปาโยฯ ยสฺมา เทสเลสา อตฺถโต นินฺนานากรณา, ตสฺมา ‘‘กญฺจิ เทสํ เลสมตฺตํ อุปาทายา’’ติ อุทฺธริตฺวา ‘‘ทส เลสา ชาติเลโส’’ติอาทิ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ยถา นิทาเน , เอวํ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยมฺปิ มาติกายมฺปิ อยเมวโตฺถฯ ยสฺมา **อญฺญภาคิ**

ยสฺส อธิกรณสฺสาติ ฉคลกสฺสฯ **กญฺจิเทสํ เลสมตฺตํ อุปาทายา**ติ ทโฎฺพติ นามํ อุปา ทายาติ อยมโตฺถ อฎฺฐุปฺปตฺติวเสเนว อาวิภูโต, ตสฺมา น วิภโตฺตฯ กิญฺจ ภิโยฺย อนิยมตฺตาฯ น หิ เมตฺติยภูมชกานํ วิย สเพฺพสมฺปิ ฉคลกเมว อญฺญภาคิยํ อธิกรณํ โหติฯ อญฺญํ โคมหิํ สา ทิกมฺปิ โหติ, น จ เมตฺติยภูมชกา วิย สเพฺพปิ นามเลสมตฺตเมว อุปาทิยนฺติฯ อญฺญมฺปิ ชาติ เลสาทิํ อุปาทิยนฺติ, ตสฺมา อนิยมตฺตา จ ยถาวุตฺตนเยน น วิภตฺตํฯ กิญฺจ ภิโยฺย ตถา วุเตฺต ฉคลกเสฺสว อญฺญภาคิยตา สมฺภวติ, น อญฺญสฺส, เยน โสว ทสฺสิโตฯ เลโส จ นาม เลโสว, น ชาติอาทิ, เยน โสว ทสฺสิโตติ เอวํ มิจฺฉาคาหปฺปสงฺคโต จ ตถา น วิภโตฺตฯ

๓๙๓. **อญฺญภาคิยสฺสา**ติ จุทิตกโต อญฺญสฺสฯ **อธิกรณสฺสา**ติ มนุสฺสสฺส วา อม นุสฺสสฺส วา ติรจฺฉานคตสฺส วาติ เอวํ วตฺตพฺพํฯ เอวญฺหิ วุเตฺต มนุสฺสาทีนํเยว ชาติเลสาทโย วุตฺตา โหนฺติ, อญฺญถา จตุนฺนํ อธิกรณานํ เต อาปชฺชนฺติ ‘‘อธิกรณสฺส กญฺจิ เทสํ เล สมตฺต’’นฺติ สามิวจนํ ปุพฺพงฺคมํ อุทฺทิฎฺฐตฺตาติ เจ? น, นามสฺส วิย ชาติอาทีนํ มนุสฺสาทีนํ อาธารภาวนิยมสมฺภวโต, อธิกรณภาวานิยมโตติ วุตฺตํ โหติฯ นิยเม จ สติ ชาติยา อาธาโร ชาติ, ลิงฺคสฺส จ ลิงฺคํ, อาปตฺติยา จ อาปโนฺน อาธาโร, วิรุทฺธานมฺปิ อสมานาทินฺนานมฺปิ ปตฺต จีวรานํ สามิโก อาธาโร, เยน อธิกรณสงฺขฺยํ คเจฺฉยฺยาติ อาปชฺชตีติ อธิกรณสฺสาติ ปทํ อภา เชตพฺพเมว ภเวยฺยาติ น อุทฺธริตพฺพํ สิยา, อุทฺธริตพฺพํฯ ตสฺมา **‘‘อธิกรณ**นฺติ **วจนสามญฺญ โต’’**ติอาทิ สพฺพํ วตฺตพฺพํฯ **อปากฎา** อิโต อญฺญตฺร ทสฺสิตฎฺฐานาภาวโตฯ **ชานิตพฺพา จ วินยธเรหิ** ยสฺมา อญฺญถา **ปริวาเร** ‘‘วิวาทาธิกรณํ จตุนฺนํ อธิกรณานํ วิวาทาธิกรณํ ภชตี’’ติอาทินา นเยน อนาคตฎฺฐาเน ‘‘กสฺมา’’ติ วุเตฺต การณํ น ปญฺญาเยยฺย, ตสฺมา เตสํ ตพฺภาคิยตา จ อญฺญภาคิยตา จ ชานิตพฺพา วินยธเรหิฯ ตาสุ หิ วิญฺญาตาสุ วิวาทาธิกรณํ วิ วาทาธิกรณํ ภชติฯ กสฺมา? ตพฺภาคิยตฺตาฯ อิตรํ น ภชติ อญฺญภาคิยตฺตาติ สุขการณโต ปญฺญายนฺติ, ตสฺมา **วจนสามญฺญโต ลทฺธํ อธิกรณํ นิสฺสายา**ติอาทิฯ ตตฺถ ยสฺมา อา ปตฺตญฺญภาคิยํ มหาวิสยํ, อิตเรหิ อสทิสนิเทฺทสญฺจ, ตสฺมา ตํ อธิกรณปริยาปนฺนมฺปิ สมานํ วิสุํ วุตฺตํ ‘‘อาปตฺตญฺญภาคิยํ วา โหตี’’ติฯ อธิกรณปริยาปนฺนตฺตา จ ‘‘อธิกรณญฺญภาคิยํ วา’’ติ เอตฺถ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถาปิ มหาวิสยตฺตา, **มาติกายํ** อาคตตฺตา จ ปฐมํ อญฺญ ภาคิยตา วุตฺตา, ปจฺฉา ตพฺภาคิยตาติ เวทิตพฺพาฯ ตตฺถ ยสฺมา อธิกรณญฺญภาคิยวจเนน อตฺ ถาปตฺตินเยน สิทฺธํฯ อธิกรณํ ตพฺภาคิยํ, ตสฺมา ‘‘อธิกรณํ ตพฺภาคิยํ โหตี’’ติ เอวํ อุเทฺทสํ อกตฺวา ‘‘กถํ อธิกรณํ อธิกรณสฺส ตพฺภาคิยํ โหตี’’ติ ปุจฺฉาปุพฺพงฺคมนิเทฺทโส กโตฯ ตตฺ ถาปิ อาปตฺตาธิกรณสฺส อญฺญภาคิยตา กิญฺจาปิ ปาราชิเกน อนุทฺธํสิภาธิการตฺตา ปาราชิ กานํเยว วเสน วุตฺตา, อถ โข เสสาปตฺติกฺขนฺธวเสนาปิ เวทิตพฺพาฯ ยา จ สา โจทนา ‘‘อสุโก นาม ภิกฺขุ สงฺฆาทิเสสํ อชฺฌาปชฺชโนฺต ทิโฎฺฐ โหตี’’ติอาทิกา, ตตฺถ ‘‘สงฺฆาทิเสเส ถุลฺ ลจฺจยทิฎฺฐิ โหติ, ทุพฺภาสิเต สงฺฆาทิเสสทิฎฺฐิ โหตี’’ติ เอวมาทิกา วินเย อปกตญฺญุตาย, ตํตํวตฺถุสริกฺขตาย วา วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ สพฺพตฺถาปิ ‘‘ปาราชิกทิฎฺฐิ โหตี’’ติ น วุตฺตํฯ ต ถาสญฺญิโน อนาปตฺติโตฯ **‘‘ตพฺภาคิยวิจารณาย’’**นฺติ ตพฺภาคิยปทนิเทฺทเส อญฺญภาคิย ตายปิ นิทฺทิฎฺฐตฺตา วุตฺตํฯ

วตฺถุสภาคตายาติ อนุวาทวตฺถุสภาคตายาติ อโตฺถฯ อญฺญถา ‘‘จตโสฺส วิปตฺติโย’’ติ วจนํ วิรุเชฺฌยฺยฯ **สภาวสริกฺขาสริกฺขโต จา**ติ สภาเวน สทิสาสทิสโตฯ ตตฺถ ฌานาทิวตฺถุ วิสภาคตายปิ สภาวสริกฺขตาย อุตฺตริมนุสฺสธมฺมปาราชิกาปตฺติ ตเสฺสว ตพฺภาคิยาว โหติฯ ตถา วตฺถุวเสน อนุวาทาธิกรณํ, กิจฺจาธิกรณญฺจ ปาเฎกฺกํ จตุพฺพิธมฺปิ วุตฺตญฺญภาคิยํ น ชาตํ, ตสฺมา ตทญฺญภาคิยตาย วิหิตาย ตพฺภาคิยตา ปาริเยสยุตฺติยา อวุตฺตาปิ สิชฺฌตีติ กตฺ วา ‘‘อญฺญภาคิยเมว ปฐมํ นิทฺทิฎฺฐ’’นฺติปิ วตฺตุํ ยุชฺชติฯ **เอกํเสน ตพฺภาคิยํ น โหตี**ติ สริกฺ

ขวเสน อรหตฺตํ อาปตฺติ อนาปตฺตีติ วิวาทสพฺภาวโต อพฺยากตภาเวน วิวาทาธิกรณสฺสปิ อญฺญภาคิยํ สิยา, **ปาฬิยํ** อาปตฺตาธิกรณสฺส วุตฺตตฺตา เอวํ วุตฺตํ, **อาทิโต ปฏฺฐายา**ติ ‘‘อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺสา’’ติ อิโต ปฏฺฐายฯ ‘‘เมถุนราเคน มนุสฺสวิคฺคโห โทเสนาติอาทินา สริกฺขโต จา’’ติ ลิขิตํฯ ตํ วตฺถุวิสภาคตาย เอว สิทฺธํฯ อยํ ปน วตฺถุสภาคตายปิ สติ อาปตฺติสภาคตา สริกฺขโตติ โน ตกฺกติ จ, เอกสฺมิมฺปิ หิ วตฺถุสฺมิํ อาปตฺติเภโท โหตีติ **อาจริโย**ฯ ปรโต วุตฺตนเยน เวทิตพฺพนฺติ สมฺพนฺโธฯ

‘‘กิจฺจเมว กิจฺจาธิกรณ’’นฺติ วุตฺตตฺตา สงฺฆกมฺมานเมตํ อธิวจนํฯ **กมฺมลกฺขณ**นฺติ กมฺมานํ สภาวํฯ **ตํ นิสฺสายา**ติ ปุเพฺพว หิ สํวิธาย สโงฺฆ กมฺมํ กโรติฯ อถ วา **ปุริมํ ปุริม**นฺติ ปริวาสอุเกฺขปนิยาทีนิ สงฺฆกมฺมานิ นิสฺสาย อพฺภานโอสารณาทิ อุปฺปนฺนนฺติ กตฺวา วุตฺตํฯ ตสฺมา กิญฺจาปิ สงฺฆกมฺมเมว กิจฺจาธิกรณํ, ตถาปิ เสสวิเสโส ลพฺภตีติ ทเสฺสติฯ

๓๙๔. อตฺถโต เอกํ, ตสฺมา เทสสฺส อตฺถมวตฺวา ‘‘เลโส’’ติอาทิ วุตฺตํ กิรฯ

๓๙๕. **สวตฺถุกํ กตฺวา**ติ ปุคฺคลสฺส อุปริ อาโรเปตฺวา ขตฺติยาทิภาเวน เอกชาติโกปิ ทีฆรสฺสกาฬโกทาตาทีนํ ทิฏฺฐสุตปริสงฺกิตานํ วเสน อญฺญภาคิยตา, ทีฆํ ขตฺติยํ อชฺฌาจรนฺตํ ทิสฺวา รสฺสาทิขตฺติยปญฺญตฺติยา อาธารภาวโต ชาติเลเสน โจเทติ, เอกํ วา ขตฺติยํ อชฺฌาจรนฺตํ ทิสฺวา ตโต วิสิฏฺฐญฺญภาคภูตํ ขตฺติยํ ชาติเลสํ คเหตฺวา ‘‘ขตฺติโย ทิโฏฺฐ ตฺวํ ขตฺติโยสี’’ติ โจเทติ ทิฏฺฐาทิอญฺญภาเคนฯ เอตฺถ จ ‘‘ทีฆาทโย, ทิฏฺฐาทโย จ ชาตินามาทีนํ วตฺถุภูตตฺตา อธิกรณ’’นฺติ ลิขิตํฯ ตํ ‘‘อธิกรณภาวานิยมโต’’ติ วุตฺตโทสํ นาติกฺกมติ, **อฎฺฐกถายํ** ‘‘ขตฺติยชาติปญฺญตฺติยา อาธารวเสน อธิกรณตา จ เวทิตพฺพา’’ติ วุตฺตํฯ ตมฺปิ นามโคตฺตโต อญฺญิสฺสา นามโคตฺตปญฺญตฺติยา นาม กสฺสจิ อภาวโต น สพฺพสาธารณํ, ตสฺมา ‘‘อธิกรณสฺสา’’ติ ปทุทฺธารณํ อธิกรณจตุกฺกทสฺสนตฺถํ, ตํ สมานวจนทสฺสนตฺถนฺติ โน ตกฺกติฯ ตตฺถ **ทีฆาทิโน วา ทิฏฺฐาทิโน วา**ติ เอตฺถ ทีฆาทิตา, ทิฏฺฐาทิตา จ อญฺญภาโค, โย จุทิตโก อิตรสฺส วิเสโส ยโต อโญฺญติ วุจฺจติฯ

๓๙๙. **ลหุกํ อาปตฺติ**นฺติ ปาราชิกโต ลหุกาปตฺติ สงฺฆาทิเสสาทิฯ เตเนว อเนฺต ตํ ทเสฺสเนฺตน ‘‘ภิกฺขุ สงฺฆาทิเสสํ อชฺฌาปชฺชโนฺต ทิโฏฺฐ โหตี’’ติอาทิ วุตฺตํฯ อาปตฺติเลโสปิ กิมตฺถํ ชาติเลสาทโย วิย น วิตฺถาริโตติ เจ? ตถา อสมฺภวโตติ เวทิตพฺพํฯ

๔๐๐. **สาฎฺฐกปโตฺต สรีรฎฺฐปโตฺตฯ อาปตฺติยา**ติ ปาราชิกาปตฺติยา อญฺญภาคิยํ สงฺฆาทิเสสาทิ, อธิกรณญฺจ อาปตฺติปญฺญตฺติยาฯ ‘‘เลโส นาม อาปตฺติภาโค’’ติ วุตฺตตฺตา อาปตฺติภาวเลโส วุโตฺตติ เวทิตโพฺพ, ตสฺมา ปาราชิกาปตฺติโต อญฺญภาคิยสฺส อาปตฺติปญฺญตฺติยา อาธารณเฎฺฐน ‘‘อธิกรณ’’นฺติ สงฺขฺยํ คตสฺส สงฺฆาทิเสสาทิโน อาปตฺตินิกายสฺส อาปตฺติภาวเลสํ คเหตฺวา โจทนา อาปตฺติเลสโจทนาติ เวทิตพฺพาฯ

๔๐๘. **อนาปตฺติ ตถาสญฺญี โจเทติ วา โจทาเปติ วา**ติ อาปตฺตญฺญภาคิยโจทนายเมว, น อญฺญตฺถฯ เอตฺตาวตา ปฐมทุฎฺฐโทเส วุตฺตวิจารณาย สํสนฺทิตํ โหติ, ตํ อิธ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? **กงฺขาวิตรณิยา** วจนโตฯ วุตฺตญฺหิ ‘‘ตตฺถ อิธ จ อาปตฺตญฺญภาคิยโจทนาย ตถาสญฺญิโนปิ อนาปตฺตี’’ติฯ

อญฺญาภาคิยสิกฺขํ โย, เนว สิกฺขติ ยุตฺติโตฯ คเจฺฉ วินยวิญฺญูหิ, อญฺญภาคิยตญฺจ

โสติฯ

ทุติยทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปฐมสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๐๙. ‘‘วชฺชํ น ผุเสยฺยา’’ติ จ ปาโฐฯ

๔๑๐. **เตสํ** อนุรูปาชานนโต **อสพฺพญฺญู อสฺส**ฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ (มหาว. ๒๐๔) วุตฺตตฺตา ปฏิกฺขิตฺตเมวฯ **ติโกฏิปริสุทฺธ**นฺติ ปรสฺส ปาปปสงฺคนิวารณตฺถํ วุตฺตํ, น ปฏิจฺจกมฺมนิวารณตฺถํ **โกฏีหี**ติ อาการเรหิฯ **ปริสุทฺธ**นฺติ วิมุตฺตํฯ ทสหิ เลเสหิ อุทฺทิสฺส กตํ สมณา ปริภุญฺชนฺติ, อสฺสมณา อิเมติ สาสนสฺส ครหภาโว อาคเจฺฉยฺย , ครหปจฺจยา โลโก วา อปุญฺญํ อริยูปวาทํ ปสเวยฺย, เตหิ วิมุตฺตนฺติ อโตฺถฯ **วาคุร**นฺติ มิคชาลํฯ **อตฺตโน อตฺถาย วา**ติอาทินา ปเรสํ อตฺถาย กเต กปฺปิยภาวํ ทเสฺสตฺวา ภิกฺขูนญฺจ อเญฺญสญฺจ อตฺถาย กเต ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘มตานํ เปตกิจฺจตฺถายา’’**ติอาทิมาหฯ

ยํ ยํ หีติอาทิ ตสฺส การณสฺส ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ปุน ปญฺจนฺนํ สหธมฺมิกานํ อตฺถาย กตํ น กปฺปตีติ วุตฺตนฺติ กิร **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ **คณฺฐิปเท** ‘‘ภิกฺขูนเมว สุทฺธานํ อตฺถาย กตํ น วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ อปเรหิ ปน **‘‘มตานํ เปตกิจฺจตฺถายา**ติอาทินา วุเตฺตปิ กปฺปติ, **ภิกฺขูนํเยว อตฺถายา**ติ อิมินา ‘ภิกฺขูนมฺปิ ทตฺวา มยํ ภุญฺชิสฺสามา’ติ กตมฺปิ วุตฺตํฯ ปุน ‘ปญฺจสุ เอกํ อุทฺทิสฺสกตํ อิตเรสํ น กปฺปตี’ติ ทสฺสนตฺถํ **‘ปญฺจสุ หิ สหธมฺมิเกสู**ติอาทิ วุตฺต’นฺติ วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ อญฺญตรสฺมิํ ปน **คณฺฐิปเท** ‘‘อมฺหากนฺติ จ ราชยุตฺตาทีนนฺติ จ วุเตฺต วฏฺฏตีติ วตฺวา ‘ตุมฺหาก’นฺติ อวตฺวา ‘เปตกิจฺจตฺถายาติ วุเตฺตปิ วฏฺฏตี’ติ จ ทเสฺสตฺวา สพฺพตฺถ วุตฺตานํ, อาทิสเทฺทน สงฺคหิตานญฺจ ลกฺขณํ ฐเปเนฺตน ‘ภิกฺขูนํเยวา’ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘ภิกฺขูนํ อุทฺทิเฏฺฐ เอวาติ อธิปฺปาเยนา’ติ วุตฺตํฯ น ‘ตุมฺหากํ, อมฺหากญฺจาติ วุเตฺต อนาปตฺตี’ติ ทสฺสนตฺถํฯ กสฺมา? มิสฺสกวารสฺส อภาวาฯ ลกฺขณํ นาม วุตฺตานํ, วุตฺตสทิสานญฺจ โหติฯ ‘สเจ เปตกิจฺจตฺถายาติ วุตฺตฏฺฐาเน ภิกฺขูนํ โภชนํ สนฺธาย กโรนฺตี’ติ วทนฺติ มหาอฏฺฐกถายญฺจ ‘ตสฺมิํ วาเร จ น ตุมฺหากนฺติ วุเตฺต วฏฺฏตี’ติ วุตฺตตฺตาฯ เตเนว อิธาปิ ‘เปตกิจฺจตฺถาย, มงฺคลาทีนํ วา อตฺถาย กเตปิ เอเสว นโย’ติ ปุเพฺพ วุตฺตตฺถวเสน วุตฺตํฯ ‘อวธารณเตฺถน มิสฺสเก วฏฺฏตี’ติ เจ? ‘กปฺปิยมํสสฺส หิ ปฏิคฺคหเณ อาปตฺติ นตฺถี’ติ วจเนน อกปฺปิยปฏิคฺคหเณ อาปตฺตีติ อาปนฺนํ, ‘ตญฺจ คเหตพฺพํ สิยา’ติ ปฏิกฺขิปิตพฺพา’’ติ วุตฺตํ, ตํ สุนฺทรํ วิย ทิสฺสติ, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ **ยตฺถ จา**ติ ภิกฺขูนํ อตฺถาย กเตปิฯ ตมตฺถํ อาวิ กาตุํ **‘‘สเจ ปนา’’**ติอาทิ วุตฺตํ ฯ เอตฺถ ปน ‘‘ภิกฺขุนีนํ ทุกฺกฏํ, อิตเรสํ ทณฺฑกมฺมวตฺถู’’ติ วทนฺติฯ **กปฺปํ นิรยมฺหี**ติ อสเงฺขยฺยกปฺปํฯ วิวฏฺฏฏฺฐายิกาเลเยว สงฺฆเภโท โหตีติฯ **กปฺป**นฺติ อายุกปฺปํฯ

๔๑๑. **กุสล**นฺติ เขมํฯ **อาปตฺติภยา กตา ลชฺชีหี**ติ เอตฺถ อาปตฺติภเยน อวสฺสํ อาโรเจนฺตีติ ทสฺสนตฺถํ ‘‘ลชฺชี รกฺขิสฺสตี’’ติ (วิสุทฺธิ. ๑.๔๒; ปารา. อฏฺฐ. ๑.๔๕) โปราณวจนสฺสานุรูปโต **‘‘อเญฺญหิ ลชฺชีหี’’**ติ วุตฺตํฯ อลชฺชิสฺสปิ อนาโรเจนฺตสฺส อาปตฺติเยว ‘‘เย ปสฺสนฺติ เย สุณนฺตี’’ติ วจนโตฯ

๔๑๖. **อสมนุภาสนฺตสฺสา**ติ กมฺมการเก กตตฺถนิเทฺทโส, สมนุภาสนกมฺมํ อกริยมานสฺสาติ อโตฺถฯ **โอทิสฺส อนุญฺญาโต** นาม อุมฺมตฺตกขิตฺตจิตฺตเวทนฏฺฏาทิโก ‘‘อนาปตฺติ อาทิกมฺมิกสฺสา’’ติ **อริฏฺฐสิกฺขาปเท** อาคตตฺตา อตฺถีติ เจ? **ยมฺปี**ติอาทิฯ **สา ปเนสา** อนาปตฺติฯ

โส วุจฺจตีติ ตตฺถ อาคโตปิ สกมฺมพฺยาวโฏปิ เอวํ วุจฺจติฯ **เอเตนุปาเยนา**ติ อสมนุภาสนฺตสฺส จ อาทิกมฺมิกสฺส จ วุตฺตตฺถวเสนฯ **ฐเปตฺวา อริฏฺฐสิกฺขาปท**นฺติ ตตฺถ อาทิกมฺมิกปทาภาวาฯ

ติวงฺคิกนฺติ เอตฺถ วาจาย เอว ปฏินิสฺสชฺชนฺตสฺส โอฏฺฐจลนาทิกายวิญฺญตฺติ โหติ, ตสฺมา ทุวิธมฺปิ วิญฺญตฺตึ กเถนฺตสฺส โหติฯ วจีเภทํ กาตุํ อสโกฺกนฺตสฺส กายวิการํ กโรนฺตสฺส อนาปตฺติยา ภวิตพฺพํฯ กสฺมา? ติวเงฺคสุ เอกสฺส ปริหีนตฺตา, ตสฺมา ติวงฺคภาโว อาปตฺติยา, องฺคหานิภาโว อนาปตฺติยาติ คเหตพฺพํฯ เอตฺถ สิยา – ยทิ องฺคหานิภาเวน อนาปตฺติ, เอวํ สเนฺตปิ วิการํ อกตฺวา จิเตฺตเนว วิสฺสเชฺชนฺตสฺส อนาปตฺติยา ภวิตพฺพนฺติ? ตํ น, กสฺมา? **อฏฺฐกถายํ** ‘‘กายวิการํ วา วจีเภทํ วา อกโรนฺตเสฺสว ปน อาปชฺชนโต อกิริย’’นฺติ หิ วุตฺตํ, ‘‘จิตฺตํ วา อนุปฺปาเทนฺตสฺส วา’’ติ น วุตฺตํ, ตสฺมา จิตฺตญฺจ นาม วิญฺญตฺติปฏิพทฺธํ เอวาติ วิสุํ องฺคภาเวเนว วุตฺตตฺตา ชานิตพฺพนฺติ เจ? ตํ น, ทฺวินฺนํเยว อกิริยาติ, ตสฺมา จิเตฺตน วิสฺสเชฺชนฺตสฺสาปิ อาปตฺติ วิย ทิสฺสติ, อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพํฯ ตตฺถ ‘‘อกุสลจิตฺต’’นฺติ วุตฺตนฺติ เจ? ‘‘จิตฺตพาหุลฺลโต วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ เตปิ กิร พาหุลฺลโต วทนฺติฯ

ปฐมสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ทุติยสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๒. **สญฺญี**ติ สญฺญิโนฯ

ทุติยสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. ทุพฺพจสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๔. **ปตํ** ปติตํ วิวริ วิวฏฺฏยิฯ เอกโต อุสฺสาเรติ จ คิฬิตโต ฐเปติ จฯ เอกปํสุกูปกนทีสงฺขํ **ทีฆมูลกปณฺณเสวาลํ เสวาลํ** ทณฺฑิสิปิปฺปริํ **ปณกํ** เปสิฏฺฐึ นิสฺสาเรติฯ **ติลพีชก**นฺติ สุขุมมูลปณฺณกํ หุตฺวา อุทกปิเฏฺฐ ปตฺถริกํ **อุทกปปฺปฏกํ** นิสฺสาเรติฯ

๔๒๕-๖. ‘‘ทุพฺพจชาติโก’’ติปิ ปฐนฺติฯ **อปทาเนนา**ติ ปุราณกเมฺมนฯ ‘‘กึ ปุเพฺพปิ มยํ เอวรูปํ กโรมาติอาทินา เอกูนวีสตี’’ติ **มหาปจฺจริยํ** กิร วุตฺตํฯ **มหาอฏฺฐกถายญฺจ อนุมานสุตฺตฏฺฐกถายญฺจ** ‘‘โสฬสวตฺถุกา’’ติ วุตฺตํ, ตํ สเมติฯ

ทุพฺพจสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๓. กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๑. น เกวลํ วิหาโร เอว กีฏาคิริ, โสปิ คาโม **‘‘กีฏาคิริ’’**เจฺจว วุจฺจติฯ คามญฺหิ สนฺธาย ปรโต ‘‘น อสฺสชิปุนพฺพสุเกหิ ภิกฺขูหิ กีฏาคิริสฺมึ วตฺถพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ เอกสํวจฺฉเร ทฺวิกฺขตฺตุํ วสฺสติ กิร, ตํ สนฺธาย **‘‘ทฺวีหิ เมเฆหี’’**ติ วุตฺตํฯ **สมธิก**นฺติ ฉ ชเน สนฺธายฯ **อกตวตฺถุ**นฺติ นวํ อฏฺฐุปฺปตฺติํฯ ‘‘ชาภิสฺมนาทิคจฺฉํ อลฺลานํ หริตานํ เอวา’’ติ ลิขิตํฯ ภูตคามพีชคามเภทโต ปเนส เภโทฯ **วตฺถุถายา**ติ วติอตฺถายฯ **ยํกิญฺจี**ติ โสทกํ วา นิรุทกํ วาฯ **อารามาทิอตฺถายา**ติ วนราชิกาทิอตฺถายฯ มาลาวจฺฉโรปนํ กุลทูสกํเยว สนฺธาย, คนฺถนาทิสพฺพํ

น สนฺธาย วุตฺตนฺติฯ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? ตํ ทเสฺสตุํ **“พุทฺเธน ธมฺโม”**ติอาทิฯ ‘‘อาเวพํ อาพิพํ’’นฺติปิ ปาโฐฯ

โคปฺผนนฺติ คนฺถนํฯ **เวฐิม**นฺติ ตคฺคติกเมวฯ **เวธิมํ** อเญฺญน เกนจิ ปุปฺผํ เวเธตฺวา กตํ ฯ **กณฺฏกมฺปิ พนฺธิตุ**นฺติ เอตฺถ ‘‘สยํ วิชฺฌนตฺถํ น วฏฺฏติฯ อญฺญสฺสตฺถาย วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ชาลมยํ วิตานํ **ชาลวิตานํ**ฯ **ปุปฺผปฏิจฺฉกํ** ควกฺขํ วิย สฉิทฺทํ กโรนฺติฯ **ตาลปณฺณคุฬก**นฺติ ตาลปณฺณมยํ ปุน กตมฺปิ ปฏิฉิชฺชกเมวฯ **ธมฺมรชฺชุ** เจติยํ วา โพธึ วา ปุปฺผปฺปเวสนตฺถํ อาวิชฺฌิตฺวา พทฺธรชฺชุฯ ‘‘กาสาเวน พทฺธมฺปิ สุตฺตวากาทีหิ พทฺธํ ภณฺฑิตสทิส’’นฺติ ลิขิตํฯ **อํสภณฺฑิกํ** ปสิพฺพเก ปกฺขิตฺตสทิสตฺตา เวธิมํ น ชาตํ, ตสฺมา ‘‘สิถิลพทฺธสฺส อนฺตรนฺตรา ปกฺขิปิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘อญฺญมญฺญํ อผุสาเปตฺวา อเนกกฺขตฺตุมฺปิ ปริกฺขิปิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **ปูริต**นฺติ ทีฆโต ปสาเรตฺวา ปูริตํฯ **ฆฏิกทามโอลมฺพโก**ติ ‘‘ยมกทามโอลมฺพโก’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘เคณฺฑุขรปตฺตทามานํ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา เจลาทีหิ กตทามมฺปิ น วฏฺฏติ อกปฺปิยานุโลมตฺตา’’ติ วทนฺติฯ

‘‘เรจกํ นาม ตถาลาสิยนาฏนฏานํ นจฺจ’’นฺติ ลิขิตํฯ ตํ ‘‘ปริวตฺตนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘สาริโย นาม รุตสุนขา สิงฺคาลกมฺมกุรุงฺคเกฬิปเน ฐิตา’’ติ กิร ปาโฐฯ ‘‘นิพฺพุชฺฌนฺตี’’ติ ปาฬิฯ

๔๓๒. **อพลพลา**ทิ-ปทานํ อุปฺปฏิปาฏิยาฯ ยถา ปาโมกฺขานํ วเสน สเพฺพปิ ‘‘อสฺสชิปุนพฺพสุกา’’ติ วุตฺตา, ตถา ปาโมกฺขปฺปตฺตสาวกสฺส วเสน ตทายตฺตวุตฺติเน สเพฺพปิ ‘‘สาริปุตฺตา’’ติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห สาริปุตฺตา’’ติฯ

๔๓๓. ‘‘คาเม วา น วสิตพฺพ’’นฺติ อิมินาว ตสฺมึ คาเม อญฺญตฺถ น วสิตพฺพนฺติ สิทฺธํฯ ‘‘ตสฺมึ วิหาเร วา’’ติ กสฺมา วุตฺตนฺติ เจ? อตฺถสพฺภาวโตฯ ยสฺมิญฺหิ คาเม กุลทูสกกมฺมํ กตํ, ตสฺมึ คาเม, ยสฺมึ วิหาเร วสเนฺตน กุลทูสนํ กตํ, ตํ วิหารํ ฐเปตฺวา อญฺญสฺมึ วสิตุํ น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํฯ ตํ กถนฺติ เจ? ‘‘คาเม วา น วสิตพฺพ’’นฺติ วจเนน ยสฺมึ คาเม กุลทูสนกมฺมํ กตํ, ตสฺมึ วิหาเรปิ วสิตุํ น ลพฺภตีติ อาปนฺนํ, ตํ ทิสฺวา ‘‘ตสฺมึ วิหาเร’’ติ วุตฺตํ, เตน ตสฺมึ คาเม อญฺญสฺมึ วสิตุํ ลพฺภตีติ สิทฺธํฯ ‘‘ตสฺมึ วิหาเร วสเนฺตนา’’ติ อิมินา ตสฺมึ คาเม อญฺญตฺถ วสเนฺตน สามนฺตคาเม ปิณฺฑาย จริตุํ วฏฺฏตีติ ทีปิตํ โหติฯ **สามนฺตวิหาเรปี**ติ สามนฺตวิหาโร นาม ตสฺมึเยว คาเม ตสฺส วิหารสฺส สามนฺตวิหาโร จ ตสฺส คามสฺส สามนฺตวิหาโร จาติ อุภยํ วุจฺจติ, เอเตน ตสฺมึ คาเม อญฺญตฺถ วสเนฺตน ตสฺมึ คาเม ปิณฺฑาย น จริตพฺพํฯ สามนฺตคาเมปิ ปิณฺฑาย จริตุํ วฏฺฏติ, ปุน ยสฺมึ คาเม กุลทูสนกมฺมํ กตํ, ตสฺส สามนฺตคาเม กุลทูสกวิหารสฺส สามนฺตวตฺถุวิหาเร วสเนฺตน ตสฺมึ คาเมปิ จริตุํ วฏฺฏติฯ ยสฺมึ สามนฺตคาเม กุลทูสกํ น กตํ, ตสฺมิมฺปิ จริตุํ วฏฺฏติ, เนว วิหาเรติ อธิปฺปาโยฯ **‘‘น นคเร จริตุ’’**นฺติ วุตฺตตฺตา อญฺญสฺมึ วิหาเร ตสฺมึ คาเม วสิตุํ วฏฺฏตีติ ทีปิตํ โหตีติ เอเกฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน วิจารณา เอว นตฺถิ, ตสฺมา สุฏฺฐุ วิจาเรตฺวา กเถตพฺพํฯ

๔๓๖-๗. **ทาเปตุํ น ลภนฺติ,** ปุปฺผทานญฺหิ สิยาฯ **ตเสฺสว น กปฺปตี**ติ เอตฺถ ยาคุอาทีนิ อาเนตฺวา ‘‘ททนฺตู’’ติ อิจฺฉาวเสน วทติ เจ, สเพฺพสํ น กปฺปติ, เกวลํ ปน สุทฺธจิเตฺตน อตฺตานํ วา ปเรสํ วา อนุทฺทิสิตฺวา ‘‘อิเม มนุสฺสา ทานํ ทตฺวา ปุญฺญํ ปสวนฺตู’’ติ วทนฺตสฺส ตเสฺสว น กปฺปติ ยาคุอาทีนํ ปจฺจยปฏิสํยุตฺตกถาย อุปฺปนฺนตฺตาฯ **มหาอฏฺฐกถายมฺปิ** ‘‘ปญฺจนฺนมฺปิ สหธมฺมิกาน’’นฺติ วิเสเสตฺวา อวุตฺตตฺตา อตฺถโต สยเมวาติ อปเรฯ อาจริยา ปน ‘‘ยถา **มหาปจฺจริยํ, กุรุนฺทิยญฺจ** ‘ตเสฺสวา’ติ วิเสเสตฺวา วุตฺตํ, เอวํ **มหาอฏฺฐกถายํ** วิเสเสตฺวา น วุตฺตํ, ตสฺมา สเพฺพสํ น กปฺปตี’’ติ วทนฺติฯ

กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เตรสกกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อนิยตกโณฺฑ

๑. ปฐมอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๔๔-๕. **อุเทฺทส**นฺติ อุทฺทิสนํ, อาสาฬฺหินกฺขตฺตํ นาม วสฺสูปคมปูชาฯ **โสตสฺส รโห**ติ เอตฺถ **รโห**-วจนสามญฺญโต วุตฺตํ ทุฏฺฐุลฺลสามญฺญโต ทุฏฺฐุลฺลาโรจนปฺปฏิจฺฉาทนสิกฺขาปเทสุ ปาราชิกวจนํ วิยฯ ตสฺมา **''จกฺขุสฺส รเหเนว ปน ปริเจฺฉโท กาตโพฺพ''**ติ วุตฺตํฯ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? ''มาตุคาโม นาม ตทหุชาตาปิ ทาริกา''ติ วจนโต, ''อลํกมฺมนิเยติ สกฺกา โหติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุ''นฺติ วจนโต จ รโหนิสชฺชสฺสาโท เจตฺถ เมถุนสนฺนิสฺสิตกิเลโส, น ทุติเย วิย ทุฏฺฐุลฺลวาจสฺสาทกิเลโส, ตสฺมา จ ปญฺญายติ ''โสตสฺส รโห นาธิเปฺปโต''ติฯ เกจิ ปน ''ตญฺจ ลพฺภตีติ วจนสฺส ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, เตน ทุติเย วุตฺตา วิญฺญู ปฏิพลา คหิตา โหตี''ติ วทนฺติฯ **เยน วา สา**ติ เอตฺถ **วา**-สโทฺท ''เตน โส ภิกฺขุ กาเรตโพฺพ วา''ติ โยเชตโพฺพ, โส จ วิกปฺปโตฺถ, ตสฺมา กาเรตโพฺพ วา ปฏิชานมาโน, น วา กาเรตโพฺพ อปฺปฏิชานมาโนติ อโตฺถฯ เตน วุตฺตํ **อฏฺฐกถายํ** ''ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตโพฺพ…เป.… น กาเรตโพฺพ''ติฯ ตสฺมา เอว **ปาฬิยํ** ตทตฺถทฺวยทสฺสนตฺถํ ''สา เจ เอวํ วเทยฺยา''ติอาทิ วุตฺตํฯ ''สเทฺธยฺยวจสา''ติ อิมินา โสตาปนฺนา อตฺถภญฺชนกํ น ภณนฺติ, เสสํ ภณนฺตีติ วาทีนํ วาโท ปฏิเสธิโต โหติฯ ''ทิฏฺฐ''นฺติ วุตฺตตฺตา ''โอโลเกสี''ติ สุนฺทรํฯ **รเกฺขยฺยาสี**ติ มม วิเสสํ กสฺสจิ นาโรเจยฺยาสีติ อธิปฺปาโยฯ

๔๔๖. ''สา เจ เอวํ วเทยฺย 'อยฺยสฺส มยา สุตํ นิสินฺนสฺส มาตุคามํ ทุฏฺฐุลฺลาหิ วาจาหิ โอภาเสนฺตสฺสา'''ติ, อิทํ กิมตฺถเมตฺถ วุตฺตํ, น อธิเปฺปตเญฺหตํ อิธ โสตสฺส รโห นาธิเปฺปโตติ กตฺวาติ เจ? อลํกมฺมนิยฏฺฐาเน ทุฏฺฐุลฺลวาจาปิ ลพฺภติ, น ปน นาลํกมฺมนิยฏฺฐาเน เมถุนนฺติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพนฺติฯ ยถา เอตํ, ตถา ''สา เจ เอวํ วเทยฺย 'อยฺยสฺส มยา สุตํ มาตุคามสฺส สนฺติเก อตฺตกามปาริจริยาย วณฺณํ ภาสนฺตสฺสา'''ติ เอตมฺปิ อิธ ลพฺภติ, น ทุติเย นาลํกมฺมนิยฏฺฐานตฺตาติ เอเกฯ **กงฺขาวิตรณิยํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยานิยตสิกฺขาปทวณฺณนา) อิธาปิ ทุติยานิยตาธิกาเร ปาราชิกาปตฺติญฺจ ปริหาเปตฺวา ทุฏฺฐุลฺลวาจาปตฺติยา วุตฺตตฺตา ปฐมานิยเต ทุฏฺฐุลฺลวาจาปตฺติ น วุตฺตาติ เจ? ''สา เจ''ติ ตสฺสา ปาฬิยา โปตฺถกา โสเธตพฺพาฯ **คณฺฐิปเท** จ ''อิธ สิกฺขาปเท เมถุนกายสํสคฺครโหนิสชฺชานเมวาคตตฺตา จกฺขุสฺสรโหว ปมาณ''นฺติ ลิขิตํ, ทุติยานิยตาธิกาเร จ ''อนโนฺธ กายสํสคฺคํ ปสฺสติ, อพธิโร ทุฏฺฐุลฺลํ สุณาติ, กายจิตฺตโต กายสํสโคฺค, วาจาจิตฺตโต ทุฏฺฐุลฺลํ, อุภเยหิ อุภย''นฺติ จ ลิขิตํฯ **อฏฺฐกถายํ** ''สมุฏฺฐานาทีนิ ปฐมปาราชิกสทิสาเนวา''ติ วุตฺตตฺตาปิ ทุฏฺฐุลฺลวาโท น สุนฺทโร ''ตทหุชาตา''ติ วุตฺตตฺตาติฯ

ปฐมอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๓. ทุติเย เกสุจิ โปตฺถเกสุ ''น เหว โข ปน ปฏิจฺฉนฺนํ อาสนํ โหติ อาสน''นฺติ ลิขิตํฯ ''อาสนนฺติ อธิกํ, อุทฺธริตานุรูป''นฺติ ลิขิตํฯ เทฺวปิ รหา อิธ อธิเปฺปตา กายสํสคฺคทุฏฺฐุลฺล

วาจารโหนิสชฺชคฺคหณโตฯ ยทิ เอวํ ‘‘มาตุคาโม นาม วิญฺญู ปฏิพลา’’ติ กิมตฺถํ วุตฺตนฺติ? อย เมว หิ มาตุคาโม ทฺวินฺนมฺปิ กายสํสคฺคทุฏฺฐุลฺลวาจานํ เอกโต วตฺถุภูโต, ตสฺมา วุตฺตํฯ กาย สํสคฺคสฺส วตฺถุภูโต ทสฺสิโต, น อิตรสฺสาติ กตฺวา ทุฏฺฐุลฺลวาจเมว สนฺธาย ตสฺสา วตฺถุํ ทเสฺส นฺต เอวมาหฯ

เอตฺถาห – ยถา ปฐเม อนธิเปฺปตาปิ ทุฏฺฐุลฺลวาจา สมฺภววิเสสทสฺสนตฺถํ วุตฺตา, อิธาปิ กายสํสคฺโค, กสฺมา น ตสฺส วเสน จกฺขุสฺส รโห คเหตพฺโพติ? อาม น คเหตพฺโพ, น จ คหิ โต, คหิโต เอว ปน นิสชฺชวเสน, น หิ องฺคสฺส นิสชฺชา วิเสโสติฯ อปฺปฏิจฺฉเนฺน สติ กถํ จกฺขุสฺส รโหติ เจ? ทูรตฺตาฯ ปฐเม กสฺมา อิตฺถิสตมฺปิ อนาปตฺตึ น กโรติ, อิธ กสฺมา เอกาปิ ก โรตีติ เจ? โน วุจฺจติ สิทฺธตฺตาฯ สิทฺธํ โหติ, ยทิทํ อญฺญตโร ภิกฺขุ เวสาลิยํ มหาวเน…เป…. ทฺวารํ วิวริตฺวา นิปโนฺน โหติ…เป…. สมฺพหุลา อิตฺถิโย ยาวทตฺถํ กตฺวา ปกฺกมึสูติ (ปารา. ๗๗)ฯ ตสฺมา น เมถุนสฺส มาตุคาโม ทุติโย โหติฯ อิตฺถิโย หิ อญฺญมญฺญิสฺสา วชฺชํ ปฏิจฺฉา เทนฺติ, เตเนว ภิกฺขุนีนํ วชฺชปฏิจฺฉาทเน ปาราชิกํ ปญฺญตฺตํฯ ตถา ‘‘อายสฺมา อุทายี ตา อิตฺถิ โย วิหารํ เปกฺขาเปตฺวา ตาสํ อิตฺถีนํ วจฺจมคฺค’’นฺติ (ปารา. ๒๘๓) เอตฺถ ‘‘ยา ปน ตา อิตฺถิโย หิริมนา, ตา นิกฺขมิตฺวา ภิกฺขู อุชฺฌาเปนฺตี’’ติ (ปารา. ๒๘๓) วจนโต ทุฏฺฐุลฺลสฺส มาตุคาโม ทุติโย โหตีติ สิทฺธนฺติ อธิปฺปาโยฯ อุภยตฺถาปิ อุมฺมตฺตกาทิกมฺมิกานํ อนาปตฺตีติ เตสํ ปาเฏฺฐกํ **นิทาเน** อาคตํ, อาทิกมฺมิกานํ อนาปตฺตีติ อโตฺถฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน **‘‘อเจลกวเคฺค** รโหปฏิจฺฉนฺนาสนสิกฺขาปเท ‘วิญฺญู ปุริโส ทุติโย โหตี’ติ (ปาจิ. ๒๘๘) อิมสฺส อนุรูป โต ‘อิตฺถีนํ สตมฺปิ อนาปตฺตึ น กโรตี’ติ วุตฺต’’นฺติ จ, ‘‘ทุติยานิยเต ‘อิตฺถีปิ ปุริโสปี’ติ อิทํ **ภิกฺขุนีวเคฺค** โอสานสิกฺขาปทสฺส, **อเจลกวเคฺค** อปฺปฏิจฺฉนฺนาสนสิกฺขาปทสฺส จ **อนาปตฺติวาเร** ‘โย โกจิ วิญฺญู ปุริโส ทุติโย’ติ วุตฺตํฯ อิเมสํ อนุรูปโต วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพ’’นฺติ จ วุตฺตํฯ

ทุติยอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปกิณฺณกวณฺณนา

อปิเจตฺถ อิทํ ปกิณฺณกํ, เสยฺยถิทํ – อิทํ อนิยตกณฺฑํ นิปฺปโยชนํ อปุพฺพาภาวโตติ เจ? น, ครุกลหุกเภทภินฺนาปตฺติโรปนาโรปนกฺกมลกฺขณทีปนปฺปโยชนโตฯ เอตฺถ หิ ‘‘สา เจ เอวํ วเทยฺย ‘อโยฺย มยา ทิโฎฺฐ นิสิโนฺน มาตุคามสฺส เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวโนฺต’ติ, โส จ ตํ ปฏิชา นาติ, อาปตฺติยา กาเรตโพฺพ…เป…. นิสชฺชาย กาเรตโพฺพ’’ติอาทินา (ปารา. ๔๔๖) อาปตฺติยา ครุกาย ลหุกาย จ โรปนกฺกมลกฺขณํ, กาเรตโพฺพติ อิมินา อนาโรปนกฺกมลกฺขณญฺจ ทสฺสิตํฯ ลกฺขณทีปนโต อาทิมฺหิ, อเนฺต วา อุทฺทิสิตพฺพนฺติ เจ? น, อสมฺภวโตฯ กถํ? น ตาว อาทิมฺหิ สมฺภวติ, เยสมิทํ ลกฺขณํ, เตสํ สิกฺขาปทานํ อทสฺสิตตฺตาฯ น อเนฺต, ครุกมิสฺสกตฺตา, ตสฺมา ครุกลหุกานํ มเชฺฌ เอว อุทฺทิสิตพฺพนฺติ อรหติ อุภยามิสฺสกตฺตาฯ ยา ตตฺถ ลหุกาปตฺ ติ ทสฺสิตา , สาปิ ครุกาทิกาฯ เตเนวาห ‘‘เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลสสงฺขาเตน รหสฺสาเท นา’’ติอาทิ, ตสฺมา ครุกานํ เอว อนนฺตรํ อุทฺทิฏฺฐาติปิ เอเกฯ เอวํ สเนฺต ปฐมเมวาลํ ตาวตา ลกฺขณทีปนสิทฺธิโต, กึ ทุติเยนาติ เจ? น, โอกาสนิยมปจฺจยมิจฺฉาคาหนิวารณปฺปโยชนโตฯ ‘‘ปฏิจฺฉเนฺน อาสเน อลํกมฺมนิเย’’ติ โอกาสนิยมโต หิ ตพฺพิปรีเต โอกาเส อิทํ ลกฺขณํ น วิก ปฺปิตนฺติ มิจฺฉาคาโห โหติ, ตนฺนิวารณโต ทุติยมฺปิ สาตฺถกเมวาติ อธิปฺปาโยฯ กสฺมา? โอกาสเภทโต, รโหเภททีปนโต, รโหนิสชฺชสฺสาทเภททีปนโต ฯ โอกาสนิยมภาเว จ รโห นิสชฺชสฺสาทเภโท ชาโตฯ ทฺวินฺนํ รโหนิสชฺชสิกฺขาปทานํ นานตาชานนญฺจ สิยา, ตถา กาย

สํสคฺคเภททีปนโตฯ นาลํกมฺมนิเยปิ หิ โอกาเส อปฺปฏิจฺฉเนฺน, ปฏิจฺฉเนฺนปิ วา นิสินฺนาย วาตปานกวาฏฉิทฺทาทีหิ นิกฺขนฺตเกสาทิคฺคหเณน กายสํสโคฺค ลพฺภตีติ เอวมาทโยปิ นยา วิตฺถารโต เวทิตพฺพาฯ ‘‘ภิกฺขุปาติโมเกฺข อาคตนยตฺตา ภิกฺขุนีปาติโมเกฺข อิทํ กณฺฑํ ปริหีนนฺติ เวทิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ อตฺถุปฺปตฺติยา ตตฺถ อนุปนฺนตฺตาติ เอเกฯ ตํ อเนกตฺถภาวทีปนโต อยุตฺตํฯ สพฺพพุทฺธกาเล หิ ภิกฺขูนํ ปญฺจนฺนํ, ภิกฺขุนีนํ จตฺตาโร จ อุเทฺทสา สนฺติฯ ปาติโมกฺขุเทฺทสปญฺญตฺติยา อสาธารณตฺตา ตตฺถ นิทฺทิฏฺฐสงฺฆาทิเสสปาจิตฺติยานนฺติ เอเกฯ ตาสํ ภิกฺขุนีนํ อุพฺภชาณุมณฺฑลิกอฏฺฐวตฺถุกวเสน กายสํสคฺควิเสโส ปาราชิกวตฺถุ, ‘‘หตฺถคฺคหณํ วา สาทิเยยฺย, กายํ วา ตทตฺถาย อุปสํหเรยฺยา’’ติ (ปาจิ. ๖๗๔-๖๗๕) วจนโต สาทิยนมฺปิ, ‘‘สนฺติเฏฺฐยฺย วา’’ติ (ปาจิ. ๖๗๕) วจนโต ฐานมฺปิ, ‘‘สเงฺกตํ วา คเจฺฉยฺยา’’ติ (ปาจิ. ๖๗๕) วจนโต คมนมฺปิ, ‘‘ฉนฺนํ วา อนุปวิเสยฺยา’’ติ (ปาจิ. ๖๗๕) วจนโต ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐานปเวโสปิ, ตถา ‘‘รตฺตนฺธกาเร อปฺปทีเป ปฏิจฺฉเนฺน โอกาเส เอเกนกา สนฺติเฏฺฐยฺย วา สลฺลเปยฺย วา’’ติ (ปาจิ. ๘๓๘) วจนโต ทุฏฺฐุลฺลวาจาปิ ปาจิตฺติยวตฺถุกนฺติ กตฺวา ตาสํ อญฺญถา อนิยตกณฺฑสฺส อวตฺตพฺพตาปตฺติโตปิ น วุตฺตนฺติ เตสํ อธิปฺปาโยฯ

ปกิณฺณกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนิยตกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

๔. นิสฺสคฺคิยกโณฺฑ

๑. จีวรวโคฺค

๑. ปฐมกถินสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๙. **สมิตาวินา**ติ สมิตา’เนน กิเลสาติ สมิตาวี, เตน สมิตาวินาฯ ‘‘ตีณิ จีวรานี’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘ติจีวร’’นฺติ วุตฺตํฯ สงฺขฺยาปุโพฺพ ทิคุเนกวจนนฺติ เอตฺถ ลกฺขณํ เวทิตพฺพํฯ ตํ ปน อธิฏฺฐิตสฺสปิ อนธิฏฺฐิตสฺสปิ นามํ ‘‘เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺยา’’ติอาทีสุ ติจีวราธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐิตสฺส นามํฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๕๘) เอตฺถ อนธิฏฺฐิตสฺส นามํ, อิธ ตทุภยมฺปิ สมฺภวติฯ ‘‘ภควตา ภิกฺขูนํ ติจีวรํ อนุญฺญาตํ โหตี’’ติ เอตฺถ อธิฏฺฐิตเมวฯ ‘‘อเญฺญเนว ติจีวเรน คามํ ปวิสนฺตี’’ติ เอตฺถ อนธิฏฺฐิตเมวฯ เอกสฺมิํเยว หิ จีวเร ติจีวราธิฏฺฐานํ รุหติ, น อิตรสฺมิํ ปตฺตาธิฏฺฐานํ วิย, ตสฺมา อิตรํ อติเรกฏฺฐาเน ติฏฺฐติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘กถญฺหิ นาม ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู อติเรกจีวรํ ธาเรสฺสนฺตี’’ติอาทิฯ

๔๖๐-๑. ปฐมปญฺญตฺติยา ปเนตฺถ เอกรตฺตมฺปิ อติเรกจีวรํ ธาเรยฺย, นิสฺสคฺคิยํ วุตฺตํ โหติ, ตโต ปรํ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตุํฯ เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยาถ ‘ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพํ, ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’’’นฺติ เอวํ ภควา ปริปุณฺณํ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสิฯ อถ ปจฺฉิมโพธิยํ อชาตสตฺตุกาเล กถินํ อนุญฺญาตํ, ตโต ปฏฺฐาย ภิกฺขู อิทํ สิกฺขาปทํ ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมิํ กถิเน ทสาห…เป.… ปาจิตฺติย’’นฺติ อุทฺทิสนฺติ, เอส นโย ทุติยตติยกถิเนสุปิฯ ตถาปิ **กงฺขาวิตรณิยํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. กถินสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘ทสาหปรมนฺติ อยเมตฺถ อนุปญฺญตฺตี’’ติ เอตฺตกํเยว วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมิํ กถิเน’’ติ วจนํ น ปญฺญตฺติ, น จ อนุปญฺญตฺตีติ สิทฺธํฯ น หิ ปญฺญตฺติวตฺถุสฺมิํ, อนุปญฺญตฺติวตฺถุมฺหิ วา กถินาธิกาโร ทิสฺสตีติ ยถาวุตฺตนโยว สาโรติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ อถาปิ สิยา ‘‘กถินสฺสุปฺปตฺติกาลโต ปฏฺฐาย ภควโต

วจนํ อนุปญฺญตฺติภาเวน วุตฺต’’นฺติฯ ยทิ เอวํ เทฺว อนุปญฺญตฺติโย สิยุํ, ตโต **ปริวาเร** (ปริ. ๒๔) ‘‘เอกา อนุปญฺญตฺตี’’ติวจนวิโรโธฯ อปิจ ยถาวุตฺตนยทีปนตฺถํ อิธ ตํ วจนํ ปฐมปญฺญตฺติกาเล อวตฺวา ปจฺฉา วุตฺตํฯ เอตฺถ สาธิตตฺตา ทุติยตติเยสุ ปจฺฉา วุตฺตปฐมปญฺญตฺตีสุ เอวํ วุตฺตํฯ อญฺญถา ตตฺถปิ ตํ วจนํ ปจฺฉา วตฺตพฺพํ สิยาฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘ปจฺฉา วุตฺตภาวํ สนฺธาย นิฏฺฐิตจีวรสฺมินฺติอาทีสุ อนุปญฺญตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ เสกฺขปุถุชฺชนานํ **เปมํ,** อรหนฺตานํ **คารโวฯ ทสมํ วา นวมํ วา**ติ เอตฺถ ภุมฺมตฺเถ อุปโยควจนํฯ

๔๖๒-๓. **นิฏฺฐิตจีวรสฺมิ**นฺติ อิทํ เกวลํ จีวรปลิโพธาภาวมตฺตทีปนตฺถํ วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘นฏฺฐํ วา วินฏฺฐํ วา ทฑฺฒํ วา จีวราสา วา อุปจฺฉินฺนา’’ติ วุตฺตํฯ ยทิ ทสาหปรมํ ธาเรตพฺพจีวรทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ สิยา, นฏฺฐาทิกํ โส ธาเรยฺยฯ ธารณญฺจตฺถ ฐปนํ, ปริโภโค วาฯ ตํ ทฺวยํ กเตปิ ยุชฺชติ, อกเตปิ ยุชฺชติ, ตสฺมา ‘‘กตํ วา โหตี’’ติปิ น วตฺตพฺพํฯ น หิ กตเมว อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยนฺติ, ตสฺมา ยํ จีวรํ อุปาทาย ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิ’’นฺติ วุตฺตํฯ ตมฺปิ อุพฺภตสฺมิํ กถิเน ทสาหปรมํ กาลํ ธาเรตพฺพนฺติ อโตฺถ น คเหตโพฺพฯ ตญฺหิ จีวรํ สนฺตเญฺจ, อุพฺภตสฺมิํ กถิเน เอกทิวสมฺปิ ปริหารํ น ลพฺภติฯ อปิจ ‘‘จีวรํ นาม วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิม’’นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ จ กตํ นาม โหติ, ตสฺมาปิ น ตํ สนฺธาย ธาเรตพฺพนฺติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ อสมฺภวโตฯ

อนุคณฺฐิปเท ปเนตํ วุตฺตํ ‘‘ตตฺถ สิยา – ตสฺส ภิกฺขุโน จีวรํ นฏฺฐาทีสุ อญฺญตรํ ยทิ ภเวยฺย, กตมํ จีวรํ ทสาหปรมํ ธาเรยฺยฯ ยสฺมา ธาเรตพฺพจีวรํ นตฺถิ, ตสฺมา อตฺถุทฺธารวเสน กรณปลิโพธทสฺสนตฺถํ ‘นฏฺฐํ วา’ติอาทิปทานิ วุตฺตานิฯ อยํ ปนโตฺถ ‘นฏฺฐํ วา’ติอาทินา นเยน วุตฺตจีวรานํ อญฺญตรสฺมิํ จีวเร อสติ คเหตโพฺพ, สติ ตํ ทสาหปรมํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ ‘กตํ วา โหตี’ติ วุตฺตจีวรเมวาธิเปฺปตํฯ กสฺมา ปน กตจีวรํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปตนฺติ น วุตฺตนฺติ เจ? ปากฏตฺตาฯ กถํ? นฏฺฐวินฏฺฐจีวราทีนํ ธารณสฺส อภาวโต กตจีวรเมว อิธาธิเปฺปตนฺติ ปากฏํฯ ยถา กิํ? ยถา ปฐมานิยเต เมถุนกายสํสคฺครโหนิสชฺชานเมวาคตตฺตา โสตสฺส รโห อตฺถุทฺธารวเสน วุโตฺตติ ปากโฏ, ตสฺมา ‘จกฺขุสฺส รโห อิตรสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต’ติ น วุโตฺตฯ เอวํสมฺปทมิทนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘กตํ วา โหตี’ติ อิทํ น วตฺตพฺพํ, กสฺมา? อกตํ อติกฺกามยโตปิ นิสฺสคฺคิยตฺตา, กิญฺจาปิ นิสฺสคฺคิยํ โหติ , อิธ ปน ติจีวราธิฏฺฐานมธิเปฺปตํฯ ตสฺมิํ ติจีวราธิฏฺฐาเน อกตํ, อรชิตํ, อกปฺปิยกตญฺจ ‘อิมํ สงฺฆาฏิํ อธิฏฺฐามี’ติอาทินา นเยน อธิฏฺฐาตุํ น วฏฺฏติ, ตทตฺถทีปนตฺถํ ‘กตํ วา โหตี’ติ วุตฺตํฯ อิตรถา ‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ปฏิลเทฺธ’ติ วเทยฺย, เอวํ สเนฺต ติจีวรํ ทสาหํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยนฺติ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? วจนปฺปมาณโตฯ ‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุ’นฺติ วุตฺตตฺตา อิธาปิ ‘อติเรกจีวรํ นาม อนธิฏฺฐิต’นฺติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ สิยาฯ ยสฺมา ‘กตํ วา โหตี’ติ วจเนน อิธาธิเปฺปตจีวเรน สทฺธิํ เสสมฺปิ ทสาหปรมโต อุตฺตริ ธาเรตุํ น ลพฺภตีติ อนุชานโนฺต ‘อติเรกจีวรํ นาม อนธิฏฺฐิตํ อวิกปฺปิต’นฺติ อาหฯ ตตฺถ สิยา – ยถา ‘อวิกปฺปิต’นฺติ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ, ตถา ‘วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิม’นฺติปิฯ กสฺมา? ยสฺมา ติจีวรเมว ทสาหปรมํ ธาเรตพฺพํ ‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิ’นฺติอาทิอนุปญฺญตฺติวเสนฯ อิตรถา เอกาหาติกฺกเมปิ นิสฺสคฺคิยํ โหติ ‘โย ปน, ภิกฺขุ, อติเรกจีวรํ ธาเรยฺย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’นฺติ วจนโตฯ น ติจีวรโต อญฺญมฺปิ จีวรํ ทสาหปรมํ ธาเรตพฺพํ, ตโต ปรํ นิสฺสคฺคิยํ ‘อโนฺตทสาห’นฺติ วุตฺตตฺตาฯ ยถาห ‘อนาปตฺติ อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐติ, วิกเปฺปตี’ติ, อิตรถา ‘อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐตี’ติ วจนมตฺตเมว ภเวยฺย, ตสฺมา **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตนเยเนว อโตฺถ คเหตโพฺพฯ อิทํ สพฺพํ อปเร วทนฺตี’’ติฯ เอตฺถ อโนฺตกถิเน อุปฺปนฺนจีวรํ กตเมว สนฺตเญฺจ, ทสาหปรมํ ธาเรตพฺพนฺติ อิทญฺจิมสฺส สาธนตฺถํ วุตฺตวจนญฺจ ปรโต อิเธว วุตฺตวิจารณาย ยถาวุตฺตยุตฺติยา จ วิรุชฺฌตีติ น คเหตพฺพํฯ

อิเธว วุตฺตวิจารณา นาม – ‘‘เสฺว กถินุทฺธาโร ภวิสฺสตี’’ติ อชฺช อุปฺปนฺนจีวรํ ตทเหว อนธิฏฺฐหนฺตสฺส อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิยํฯ กสฺมา? ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิ’’นฺติอาทินา สิกฺขาปทสฺส วุตฺตตฺตาฯ อโนฺตกถิเน อติเรกทสาหมฺปิ ปริหารํ ลภติ, กถินโต อุทฺธํ เอกทิวสมฺปิ น ลภติฯ ยถา กึ? ยถา อตฺถตกถิโน สโงฺฆ อตฺถตทิวสโต ปฏฺฐาย ยาว อุพฺภารา เอกทิวสาวเสเสปิ กถินุพฺภาเร อานิสํสํ ลภติ, ปุนทิวเส น ลภติฯ สเจ สติสโมฺมสา ภาชนียจีวรํ น ภาชิตํ, ปุนทิวเส อนตฺถตกถินานมฺปิ สาธารณํ โหติฯ ทิวสา เจ สาวเสสา, อตฺถตกถินเสฺสว สงฺฆสฺส ปาปุณาติ, เอวเมว อตฺถตทิวสโต ปฏฺฐาย ยาว อุพฺภารา อนธิฏฺฐิตํ อวิกปฺปิตํ วฏฺฏติ อนุญฺญาตทิวสพฺภนฺตรตฺตาฯ กถินทิวโส คณนุปโค โหติ, อุพฺภตทิวสโต ปฏฺฐาย ทสาหปรมํ กาลํ อุปฺปนฺนจีวรํ ปริหารํ ลภติ, ตโต ปรํ น ลภติฯ กสฺมา? ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตุ’’นฺติ วจนโตฯ อโนฺตกถิเนปิ เอกาทเส อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิยปฺปสงฺคํ ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ อุพฺภตสฺมึ กถิเน’’ติ อยํ อนุปญฺญตฺติ วาเรตฺวา ฐิตา, น จ เต ทิวเส อทิวเส อกาสีติฯ ตถา ตติยกถิเน จ วิจาริตํ ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน ภิกฺขุโน ปเนว อกาลจีวรํ อุปฺปเชฺชยฺยา’ติ วทเนฺตน ภควตา ยํ มยา เหฏฺฐา ปฐมสิกฺขาปเท ‘ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพ’นฺติ อนุญฺญาตํ, ตมฺปิ กถินมาสโต พหิ อุปฺปนฺนเมว, น อโนฺตติ ทีปิตํ โหตี’’ติ จ, ‘‘‘กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ เอตํ อกาลจีวร’นฺติ (ปารา. ๕๐๐) วจนโต กถินุพฺภารโต อุทฺธํ ทสาหปริหารํ น ลภตีติ ทีปิตํ โหติ, เตหิ สทฺธึ ปุน กถินุพฺภารโต อุทฺธํ ปญฺจ ทิวสานิ ลภตีติ ปสโงฺคปิ ‘นิฏฺฐิตจีวร…เป.… ขิปฺปเมว กาเรตพฺพ’นฺติ อกาลจีวรสฺส อุปฺปตฺติกาลํ นิยเมตฺวา วุตฺตตฺตา วาริโต โหติฯ ตทุภเยน กถินพฺภนฺตเร อุปฺปนฺนจีวรํ กถินุพฺภารโต อุทฺธํ เอกทิวสมฺปิ ปริหารํ น ลภตีติ สิทฺธํ โหตี’’ติ จฯ ตสฺมา ทุวิธเมฺปตํ วิจารณํ สนฺธาย อเมฺหหิ ‘‘อิเธว วุตฺตวิจารณาย ยถาวุตฺตยุตฺติยา จ วิรุชฺฌตีติ น คเหตพฺพ’’นฺติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

เอตฺถาห – ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ อุพฺภตสฺมึ กถิเน’’ติ อิทํ ภุมฺมํ กึ จีวรสฺส อุปฺปตฺตึ นิยเมติ, อุทาหุ ธารณํ, อุทาหุ อุภยนฺติ, กิเญฺจตฺถ, ยทิ อุปฺปตฺตึ นิยเมติ, ปจฺฉิมกตฺติกมาเส เอว อุพฺภตสฺมึ กถิเน อุปฺปนฺนจีวรํ ตโต ปฏฺฐาย ทสาหํ ธาเรตพฺพํ อนิฏฺฐิเตปิ ตสฺมึ มาเสติ อาปชฺชติฯ อถ ธารณํ นิยเมติ, อโนฺตกถิเน อุปฺปนฺนจีวรํ อุพฺภเตปิ ทสาหปรมํ ธาเรตพฺพนฺติ อาปชฺชติฯ อถ อุภยํ นิยเมติ, ตติยกถิเน วิย วิเสเสตฺวา วตฺตพฺพนฺติ? วุจฺจเต – กามํ อุภยํ นิยเมติ, น ปน วิเสสเน ปโยชนํ อตฺถิฯ ยํ อโนฺตกถิเน อุปฺปนฺนจีวรํ สนฺธาย ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิ’’นฺติ วุตฺตํ, น ตํ สนฺธาย ‘‘ธาเรตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ, สาธิตเญฺหตํฯ ‘‘กตํ วา โหตี’’ติอาทิวจนโต ตทตฺถสิทฺธิ, เตน ปุน วิเสสเน ปโยชนํ นตฺถิ, น หิ กตเมว นิสฺสคฺคิยํ กโรติ, น จ นฏฺฐาทิกํ ธาเรตุํ สกฺกาติฯ เยน วา อธิปฺปาเยน ภควตา อิทํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, โส อธิปฺปาโย ตติยกถิเน ปกาสิโตติ เวทิตโพฺพฯ กสฺมา ตตฺถ ปกาสิโตติ เจ? วิเสสวิธานทสฺสนาธิปฺปายโตฯ วิเสสวิธานญฺหิ ‘‘โน จสฺส ปาริปูรี’’ติอาทิฯ ตตฺถาปิ ‘‘จีวรํ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ อวตฺวา ‘‘อกาลจีวรํ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ วิเสสเนน อุพฺภเตปิ กถิเน กาลจีวรํ อตฺถีติ ทีเปติฯ กิเญฺจตํ? ปจฺฉิมกตฺติกมาเส อุปฺปนฺนจีวรํ, เตเนว ตตฺถ ‘‘อนตฺถเต กถิเน เอกาทสมาเส อุปฺปนฺน’’นฺติ วุตฺตํ, ตสฺมา อุปฺปตฺตินิยเม วุตฺตโทสาภาวสิทฺธิฯ ยญฺจ ตตฺถ ‘‘กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ เอตํ อกาลจีวรํ นามา’’ติ วุตฺตํ, ตสฺส เทฺว อตฺถวิกปฺปาฯ อาเทสวเสน ‘‘อกาลจีวร’’นฺติ ลทฺธสงฺขยมฺปิ กาเล อุปฺปนฺนตฺตา กาลปริหารํ ลภติ, ปเควานาเทสนฺติ อยํ ปฐโม วิกโปฺป อุปฺปตฺตินิยเม วุตฺตโทสาภาวเมว อุปตฺถเมฺภติฯ ตถา อาเทสวเสน อกาลจีวรสงฺขยํ คตํ จีวรกาเล อุปฺปนฺนตฺตา จีวรกาลโต ปรํ ทสาหปริหารํ น ลภติ, ปเควานาเทสนฺติ อยํ ทุติโย ธารณนิยเม วุตฺตโทสาภาวเมว อุปตฺถเมฺภติฯ ยทิ เอวํ อาเทสวเสน อกาลจีวรสฺส อกาลจีวรตา กิมตฺถิกาติ เจ? สงฺฆุเทฺทสิกสฺส ตสฺส อตฺถตกถินสฺสปิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส สาธารณภาวตฺถิกาติ เวทิตพฺพาฯ

อปิจ ปุคฺคลสฺส กถินทิวสาปิ ทิวสาวฯ เอวํ คณนุปคตฺตา อกาลจีวรสงฺขยาปฏิลาภานุภาเวน ‘‘อุพฺภตสฺมิํ กถิเน’’ติ วจนาเปกฺขสฺส อนิสฺสคฺคิยตฺตา ตทนุโลมตฺตา ‘‘กาลจีวรสฺสปี’’ติ เอวํ สพฺพถา จตุพฺพิธํ เอตฺถ วจนนฺติ เวทิตพฺพํฯ อปิจ อตฺถิ เอกเจฺจน กถินุทฺธาเรน อุพฺภเต กถิเน อุปฺปนฺนํ เอกจฺจสฺส ภิกฺขุโน กาลจีวรํ โหติ, เอกจฺจสฺส อกาลจีวรํ, ตํ สีมาติกฺกนฺตสฺส, โน อุพฺภารคตํฯ ตํ ทฺวินฺนํ วเสน อุพฺภเต อุปฺปนฺนํ ฐเปตฺวา อิตเรสํ อญฺญตเรน อุพฺภเต อุปฺปนฺนนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตญฺหิ ยสฺส อุพฺภตํ, ตสฺส อกาลจีวรํ, อิตรสฺส กาลจีวรํฯ ตถา อตฺถิ เอกเจฺจน กถินุทฺธาเรน อุพฺภเต กถิเน อุปฺปนฺนํ สพฺพสฺสปิ อกาลจีวรเมว โหติฯ ตํ ยถาฐปิตํ เวทิตพฺพํฯ ตถา อตฺถิ อุพฺภตสฺมิํ กถิเน อุปฺปนฺนํ ฐเปตฺวา วสฺสานสฺส ปจฺฉิเม มาเส อุปฺปนฺนํฯ ตถา อตฺถิ อุพฺภตสฺมิํ กถิเน อุปฺปนฺนํ อกาลจีวรํ, ตํ เหมเนฺต, คิเมฺห วา อุปฺปนฺนนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ ปุคฺคลกาลเภทโต พหุวิธตฺตา อุปฺปนฺนสฺส ‘‘อุพฺภตสฺมิํ กถิเน อุปฺปนฺน’’นฺติ น วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อเนกํสิกตฺตา อิมมฺปิ อตฺถวิกปฺปํ ทเสฺสตุํ ‘‘อุพฺภตสฺมิํ กถิเนติ ภิกฺขุโน กถินํ อุพฺภตํ โหตี’’ติฯ เอตฺตาวตา สิเทฺธปิ ‘‘อฎฺฐนฺนํ มาติกานํ อญฺญตรายา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ‘‘ธารยามี’’ติ ภิกฺขุนีวิภเงฺค อาคโตติ วตฺตโพฺพฯ ‘‘เอว’’นฺติ วจเนน วจนเภโท ตตฺถ นตฺถีติ วุตฺตํ โหติฯ

‘‘วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิม’’นฺติ อิทํ สพฺพสงฺคาหิกตฺตา วุตฺตํฯ ‘‘อธิฎฺฐานุปคํ ปจฺฉิม’’นฺติ อสพฺพสงฺคาหิกํฯ น หิ ยตฺตกํ สงฺฆาฏิ อธิฎฺฐานุปคํ ปจฺฉิมํ, ตตฺตกํ อนฺตรวาสกาทิ อธิฎฺฐานุปคํ ปจฺฉิมํ โหติ อธิฎฺฐานสฺส พหุวิธตฺตาฯ น เอวํ วิกปฺปนาย เภโท ตสฺสา เอกวิธตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘เอกาทเส อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิย’’นฺติ อนฺติมํ ฐเปตฺวา ตโต ปุริมตรสฺมินฺติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อนฺติมํ นาม อปรกตฺติกาย ปฐมารุณุคฺคมนํฯ ตญฺหิ กาลตฺตา นิสฺสคฺคิยํ น กโรติ, เตเนวาห **อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทฎฺฐกถายํ** ‘‘ฉฎฺฐิโต ปฎฺฐาย ปน อุปฺปนฺนํ อนเจฺจกจีวรมฺปิ ปจฺจุทฺธริตฺวา ฐปิตจีวรมฺปิ เอตํ ปริหารํ ลภติเยวา’’ติ (ปารา. อฎฺฐ. ๒.๖๔๖-๙)ฯ อิมํเยว นยํ สนฺธาย ‘‘อเจฺจกจีวรสฺส อนตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิโก มาโส, อตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิกา ปญฺจ มาสา, ตโต ปรํ เอกทิวสมฺปิ ปริหาโร นตฺถี’’ติ ตเตฺถวาหฯ อิมสฺมิํ นเย สิเทฺธ อนเจฺจกจีวรํ ทฺวาทสาเห น ลภตีติ สิทฺธเมว โหติฯ ตโต ‘‘อนเจฺจกจีวเร อนเจฺจกจีวรสญฺญี, อนาปตฺตี’’ติ (ปารา. ๖๕๐) เอตฺถ อเจฺจกจีวรสทิเส อญฺญสฺมิํ อนธิฎฺฐิเตติ สิทฺธํ โหติฯ ตตฺถ ปน ‘‘ปญฺจ มาสา’’ติ อุกฺกฎฺฐปริเจฺฉทวจนํฯ วสฺสิกสาฎิกญฺจ อวสฺสิกสาฎิกภาวํ ปตฺวา เอกาทสมาเส ปริหารํ ลภตีติ เวทิตพฺพํฯ

ทสาหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยนฺติ เอตฺถ อาปตฺติวุฎฺฐาเน ‘‘ทสาหปฺปฎิจฺฉนฺนํ ปกฺขอติเรกปกฺขมาสอติเรกมาสปฎิจฺฉนฺน’’นฺติอาทิวจนเภโท วิย, น อิธ วจนเภโท, ตสฺมา สํวจฺฉราติกฺกนฺตมฺปิ ทสาหาติกฺกนฺตเมว นาม, ตถา ทุติยกถิเนปิ สํวจฺฉรวิปฺปวุตฺถมฺปิ รตฺติวิปฺปวุตฺถเมวฯ ตติเย สํวจฺฉราติกฺกนฺตมฺปิ มาสาติกฺกนฺตเมว นามาติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘อนธิฎฺฐิเต อธิฎฺฐิตสญฺญี นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’’นฺติ อิทเมกสฺส ติกปาจิตฺติยสฺส อาทิปททีปนํฯ เอส นโย อวิกปฺปิเตติ อาทีสุปิ, ตสฺมา เอตฺถ อฎฺฐสุ ติกเจฺฉเทสุ เอกํ วิตฺถาเรตฺวา อิตเรสํ เอเกกมาทิปทํ วิตฺถาเรหุวา เทฺว เทฺว ภควตาว สงฺขิตฺตตฺตาติ พหูสุปิ ติกเจฺฉเทสุ สมฺภวเนฺตสุ เอโก เอว วุจฺจติ, ‘‘อยํ วินยสฺส ธมฺมตา’’ติ วทนฺติฯ ทุกฺกฎวาเรสุ ปน เอกํ ทุกฺกฎํ วิตฺถาเรตฺวา เสสานิ สตฺต ตเถว สงฺขิตฺตานิฯ ตถา อนฺติมนฺติโม เอเกโก อนาปตฺติโกฎฺฐาโสติ เวทิตพฺพํฯ

อนาปตฺติ อโนฺตทสาหนฺติ อยํ สเงฺขปโตฺถ – ตํ ทสาหปรมํ ธาเรตพฺพํฯ ตํ อติเรกจีวรํ ยถาสกํ อธิฎฺฐานํ อโนฺตทสาหํ อธิเฎฺฐติ วา วิกเปฺปติ วา วิสฺสเชฺชติ วา อตฺตโน ธมฺมตาย นสฺสติ วา วินสฺสติ วา ฑยฺหติ วา อโญฺญ วา ตํ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหาติ วิสฺสาสโนฺต วา คณฺหาติ

ปาจิตฺติยโต อนาปตฺติฯ ทุกฺกฏโต ปน สิยา อาปตฺติ สิยา อนาปตฺติ สญฺญาเภเทนฯ อนฺติมานํ ปเนตฺถ ทฺวินฺนํ ปทานํ วเสน อนจฺฉินฺนํ อจฺฉินฺนสญฺญี นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ อวิสฺสาสคฺคาเห วิสฺสาสคฺคาหสญฺญี นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติอาทิกา เทฺว ติกปาจิตฺติยา, เทฺว จ ทุกฺกฏา สงฺขิตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ เอตฺถ หิ ยทิ อโนฺตทสาหํ อธิฏฺเฐติ, ทสาหปรมํ อรุณํ อติกฺกมิตฺวา ตสฺส ทิวสภาเค อธิฏฺฐหตีติ เวทิตพฺพํฯ อยํ ตาว ปาฬิวินิจฺฉโยฯ

อฏฺฐกถายํ ปน **อิโต ครุกตรานี**ติอาทิมฺหิ อยํ โจทนาปุพฺพงฺคโม วินิจฺฉโย – **คณฺฐิปเท** ปนสฺส อิโต นิสฺสฏฺฐจีวรทานโต ครุกมฺปิ ญตฺติทุติยกมฺมํ ยถา อปโลกเนน กโรนฺติ, เอวมิทํ ญตฺติยา กตฺตพฺพมฺปิ ปกติวจเนน วฏฺฏตีติฯ ยทิ เอวํ **ปริวาเร** กมฺมวคฺคสฺส อฏฺฐกถายํ ‘‘ญตฺติกมฺมมฺปิ เอกํ ญตฺตึ ฐเปตฺวาว กาตพฺพํ, อปโลกนกมฺมาทิวเสน น กาตพฺพ’’นฺติ (ปริ. อฏฺฐ. ๔๘๒) ยํ วุตฺตํ, เตน วิรุชฺฌยฯ เตเนตํ วุจฺจติ ‘‘เตสํ เอตํ อนุโลม’’นฺติ, ตสฺมา อนุโลมนเยเนว ตํ วุตฺตํฯ นิยมํ ปน ยถา ทฺวินฺนํ ปาริสุทฺธิอุโปสโถ วินา ญตฺติยา โหติ, เอวํ ทฺวินฺนํ นิสฺสฏฺฐจีวรทานมฺปีติ วทาม, ตสฺมา ‘‘อายสฺมโต เทมา’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ กถํ ปเนตํ ญาตพฺพนฺติ? ตทนุโลมตฺตาติฯ เอกเทเวทํ ญตฺติกมฺมํ อปโลกเนนาปิ กาตุํ วฏฺฏตีติ สาธนนฺติ เวทิตพฺพนฺติ อาจริโยฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปเนตฺถ โจทนํ กตฺวา ‘‘เอตํ สาธิตํฯ ญตฺติกมฺมํ เอกํ ญตฺตึ ฐเปตฺวาว กาตพฺพ’’นฺติ **ปาฬิยา** อาคตํ สนฺธาย วุตฺตํ, อิทํ ปน **ปาฬิยํ** นาคตํ, เลสโต อาหริตฺวา วุตฺตนฺติ กตฺวา เอตํ อปโลกเนนาปิ วฏฺฏตีติฯ

๔๖๘. **เอส นโย**ติ อเญฺญสํ จีวเรสุ อุปจิกาทีหิ ขายิเตสุ มมปิ ขายิตานีติอาทิฯ **‘‘อเญฺญน กตํ…เป…. สาธก’’**นฺติ วจนโต สมานชาติกํ, เอกตฺถชาติกญฺจ ตติยกถินํ ปฐมสมานเมวาติ สิทฺธํ โหติฯ

๔๖๙. **ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุ**นฺติ เอตฺถ ติจีวรํ ติจีวราธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐาตพฺพยุตฺตกํ, ยํ วา ติจีวราธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐาตุํ อวิกปฺเปตุํ อนุชานามิ, ตสฺส อธิฏฺฐานกาลปริเจฺฉทาภาวโต สพฺพกาลํ อิจฺฉนฺตสฺส อธิฏฺฐาตุํเยว อนุชานามิ, ตํ กาลปริเจฺฉทํ กตฺวา วิกเปฺปตุํ นานุชานามิฯ สติ ปน ปจฺจเย ยทา ตทา วา ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตุํ วฏฺฏตีติ ‘‘อนาปตฺติ อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐติ, วิกเปฺปตี’’ติ วจนโต สิทฺธํ โหตีติ วุตฺตเมตํฯ วสฺสิกสาฏิกํ ตโต ปรํ วิกเปฺปตุํเยว นาธิฏฺฐาตุํฯ วตฺถญฺหิ กตปริโยสิตํ อโนฺตจตุมาเส วสฺสานทิวสํ อาทึ กตฺวา อโนฺตทสาเห อธิฏฺฐาตุํ อนุชานามิ, จตุมาสโต อุทฺธํ อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา ฐปิตุกาเมน วิกเปฺปตุํ อนุชานามีติ อโตฺถฯ **สุคตจีวรโต อูนก**นฺติ ติณฺณมฺปิ จีวรานํ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉโทฯ ‘‘ติจีวรํ ปน ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วาเท ปน สติ ตถารูปปจฺจเย วฏฺฏติฯ ยถา สติ ปจฺจเย วิกเปฺปตุํ วฏฺฏตีติ สาธิตเมตํ, ปเคว อเญฺญน อธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐาตุํฯ ‘‘อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐติ, วิกเปฺปตี’’ติ อนิยมโต วุตฺตนฺติ สงฺฆาฏิ, อุตฺตราสโงฺค, อนฺตรวาสกนฺติ อธิฏฺฐิตานธิฏฺฐิตานํ สมานเมว นามํฯ ‘‘อยํ สงฺฆาฏี’’ติอาทีสุ (มหาว. ๑๒๖) หิ อนธิฏฺฐิตา วุตฺตาฯ ‘‘ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺยา’’ติ เอตฺถ อธิฏฺฐิตา วุตฺตาฯ **สามนฺตวิหาเร วา**ติ โคจรคามโต วิหาเรติ **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ ทูรตเรปิ ลพฺภเตวาติ อาจริโยฯ **อนุคณฺฐิปเท**ปิ ‘‘สามนฺตวิหาเร วาติ เทสนาสีสมตฺตํ, ตสฺมา ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลเกฺขตฺวา ทูเร ฐิตมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ **สามนฺตวิหาโร** นาม ยตฺถ ตทเหว คนฺตฺวา นิวตฺติตุํ สกฺกาฯ รตฺติวิปฺปวาสํ รกฺขเนฺตน ตโต ทูเร ฐิตํ อธิฏฺฐาตุํ น วฏฺฏติ, เอวํ กิร **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตนฺติฯ เกจิ ‘‘จีวรวํเส ฐปิตํ อเญฺญ ปริวตฺติตฺวา นาคทเนฺต ฐเปติ, ตํ อชานิตฺวา อธิฏฺฐหนฺตสฺสปิ รุหติ จีวรสฺส สลฺลกฺขิตตฺตา’’ติ วทนฺติฯ **อธิฏฺฐหิตฺวา**ติ ปริกฺขารโจฬาทิวเสนฯ **มหนฺตตรเมวา**ติอาทิ สพฺพาธิฏฺฐานสาธารณลกฺขณํ ฯ ตตฺถ **ปุน อธิฏฺฐาตพฺพเมวา**ติ อธิฏฺฐิตจีวรสฺส เอกเทสภูตตฺตาฯ อนธิฏฺฐิตเญฺจ, อธิฏฺฐิตสฺส อปฺปภาเวน

เอกเทสภูตํ อธิฏฺฐิตสงฺขฺยเมว คจฺฉติฯ ตถา อธิฏฺฐิตเญฺจ, อนธิฏฺฐิตสฺส เอกเทสภูตํ อนธิฏฺฐิตสงฺขฺยํ คจฺฉตีติ หิ ลกฺขณํ, น เกวลเญฺจตฺถ ทุติยปฏฺฐเมว, ตติยปฏฺฐาทิกมฺปิฯ ยถาห ''อนุชานามิ...เป.... อุตฺทฺธฏานํ ทุสฺสานํ จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ...เป.... ปํสุกูเล ยาวทตฺถ''นฺติ (มหาว. ๓๔๘)ฯ

อวเสสา ภิกฺขูติ วกฺขมานกาเล นิสินฺนา ภิกฺขูฯ **ตสฺมา วฏฺฏตี**ติ ยถา ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุ''นฺติ วุตฺตํ, เอวํ ปริกฺขารโจฬมฺปิ วุตฺตํ, น ตสฺส อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉโท วุโตฺต, น จ สงฺขฺยาปริเจฺฉโท, ตสฺมา ตีณิปิ จีวรานิ ปจฺจุทฺธริตฺวา ''อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามี''ติ อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ **''นิธานมุขเมต''**นฺติ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? ''เตน โข ปน สมเยน ภิกฺขูนํ ปริปุณฺณํ โหติ ติจีวรํ, อโตฺถ จ โหติ ปริสฺสาวเนหิปิ ถวิกาหิปี''ติ เอตสฺมึ วตฺถุสฺมึ ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ปริกฺขารโจฬ''นฺติ (มหาว. ๓๕๘) อนุญฺญาตตฺตาฯ ภิกฺขูนเญฺจ เอกเมว ปริสฺสาวนํ, ถวิกา วา วฏฺฏติ, น เทฺว วา ตีณิ วาติ ปฏิเกฺขปาภาวโต วิกปฺปนุปคปจฺฉิมปฺปมาณานิ, อติเรกปฺปมาณานิ วา ปริสฺสาวนาทีนิ ปริกฺขารานิ กปฺปนฺตีติ สิทฺธํฯ ยทิ เอวํ ''ยํนูนาหํ ภิกฺขูนํ จีวเร สีมํ พเนฺธยฺยํ มริยาทํ ฐเปยฺย''นฺติ (มหาว. ๓๔๖) วจนวิโรโธติ เจ? น, อนุสนฺธิยา อชานนโต, วิโรธโต จฯ กึ วุตฺตํ โหติ? **จีวรกฺขนฺธเก** (มหาว. ๓๒๖ อาทโย) ปฐมํ คหปติจีวรํ อนุญฺญาตํ, ตโต ปาวารโกสิยโกชวกมฺพลาทิฯ ตโต ''เตน โข ปน สมเยน สงฺฆสฺส อุจฺจาวจานิ จีวรานิ อุปฺปนฺนานิ โหนฺติฯ อถ โข ภิกฺขูนํ เอตทโหสิ 'กึ นุ โข ภควตา จีวรํ อนุญฺญาตํ, กึ อนนุญฺญาต'''นฺติ เอตสฺมึ วตฺถุสฺมึ ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ฉ จีวรานิ โขม''นฺติอาทินา (มหาว. ๓๓๙) กปฺปิยจีวรชาติ อนุญฺญาตา, น ปน สงฺขฺยาปมาณํฯ ตโต ''อทฺทส ภควา...เป.... สมฺพหุเล ภิกฺขู จีวเรหิ อุพฺภณฺฑิเต สีเสปิ จีวรภิสึ กริตฺวา ขเนฺธปิ จีวรภิสึ กริตฺวา กฏิยาปิ จีวรภิสึ กริตฺวา อาคจฺฉเนฺต, ทิสฺวาน ภควโต เอตทโหสิ...เป.... เยปิ โข เต กุลปุตฺตา อิมสฺมึ ธมฺมวินเย สีตาลุกา สีตภีรุกา, เตปิ สโกฺกนฺติ ติจีวเรน ยาเปตุํ, ยํนูนาหํ ภิกฺขูนํ จีวเร สีมํ พเนฺธยฺยํ มริยาทํ ฐเปยฺยํ ติจีวรํ อนุชาเนยฺย''นฺติ (มหาว. ๓๔๖) จีวรํ อนุญฺญาตํ, ตญฺจ โข เอกเมวฯ ฉพฺพคฺคิยา ปน มิจฺฉา คเหตฺวา พหูนิ ปริหรึสุฯ ตานิ เนสํ อติเรกฏฺฐาเน ฐิตานิ โหนฺติฯ ตโต ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตุ''นฺติ (มหาว. ๓๔๗) อนุญฺญาตํ, เตเนตํ ปญฺญายติฯ อติเรกานิ พหูนิ จีวรานิ เต ปริหรึสุ, ''ตานิ ทสาหปรมเมว ธาเรตุํ อนุชานามิ, น ตเมวก''นฺติ วทเนฺตน ยา ปุเพฺพ ติจีวราธิฏฺฐานสงฺขาตา จีวเร สีมาพทฺธา, มริยาทา จ ฐปิตา, ตาย สติปิ ติจีวรพาหุลฺลปริหรณกฺกโม ทสฺสิโต ทิวสปริเจฺฉทวเสนฯ ตโต ปรํ ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อติเรกจีวรํ วิกเปฺปตุ''นฺติ (มหาว. ๓๔๗) อนุชานเนฺตน วินาปิ ทิวสปริเจฺฉเทน อติเรกจีวรปริหรณกฺกโม ทสฺสิโตติ เทฺวปิ ตานิ นิธานมุขานีติ สิทฺธํฯ ตถา ปริกฺขารโจฬาธิฏฺฐานมฺปิ สิยา, อญฺญถา อิตรจีวราธิฏฺฐานานุชานนวิโรโธ สิยา สีมามริยาทฏฺฐปนวิโรธโตฯ ติจีวราธิฏฺฐานปญฺญตฺติเยว ติจีวรมริยาทา โหติฯ เตน วุตฺตํ ''ปาเฏกฺกํ นิธานมุขเมต''นฺติฯ ''ปฐมํ ติจีวรํ ติจีวราธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐาตพฺพํ, ปุน ปริหริตุํ อสโกฺกเนฺตน ปจฺจุทฺธริตฺวา ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพํ, น เตฺวว อาทิโตว อิทํ วุตฺต''นฺติ วุตฺตํฯ ''ยถา ติจีวรํ ปริหริตุํ อสโกฺกนฺตสฺส คิลานสฺส วิปฺปวาสสมฺมุติ อนุญฺญาตา, อคิลานสฺสปิ **สาสงฺกสิกฺขาปเท** (ปารา. ๖๕๒) ตสฺส อนฺตรฆเร นิเกฺขโป จ, ตโตปิ สติ ปจฺจเย ฉารตฺตวิปฺปวาโส, ตโตปิ อสโกฺกนฺตสฺส ปจฺจุทฺธาโร, ปจฺจุทฺธฏมฺปิ อโนฺตทสาเห อธิฏฺฐาตุํ, อสโกฺกนฺตสฺส วิกปฺปนา จ อนุญฺญาตาฯ ตเถว ทฺวินฺนมฺปิ สมฺมุขาปรมฺมุขาวิกปฺปนานํ ปรสนฺตกตฺตา วิกปฺปนปจฺจเย อสติ 'ปริกฺขารโจฬ'นฺติ อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ ภควตา อนุญฺญาตํ สิยา, ยโต ตทธิปฺปายญฺญู เอวํ วทนฺตี''ติ **มหาปจฺจริย**มฺปิ วุตฺตํฯ **ปุเพฺพ**ติอาทิ ''ปาเฏกฺกํ นิธานมุข''นฺติ วุตฺตสฺส ปโยคทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อพทฺธสีมายํ ทุปฺปริหารนฺติ วิกปฺปนาทิอตฺถาย อุปจารํ อติกฺกมิตฺวาปิ คมนสมฺภวโตฯ

วสฺสิกสาฏิกา อนติริตฺตปฺปมาณาติ ตสฺสา อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉทสฺส วุตฺตตฺตา วุตฺตํฯ **ปจฺจตฺถรณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมวา**ติ ‘‘อิทํ, ภนฺเต, อมฺหากํ เสนาสนสฺส อุปริ อตฺถริตพฺพ’’นฺติอาทินา ทินฺนํ นาธิฏฺฐาตพฺพํ, ‘‘อิทํ ตุมฺหาก’’นฺติ ทินฺนํ สยํ อธิเปฺปตํว อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘สกึ อธิฏฺฐิตํ อธิฏฺฐิตเมว โหติ, น ปุน ปจฺจุทฺธรียติ กาลปริเจฺฉทาภาวโต’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘เอกวจเนนปิ วฏฺฏตีติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ **เภสชฺชนวกมฺมมาตาปิตุอาทีนํ อตฺถายา**ติ เอตฺถ ‘‘อิมินา เภสชฺชํ เจตาเปสฺสามิ, อิทํ มาตุยา ทสฺสามี’’ติ ฐเปนฺเตน อธิฏฺฐาตพฺพํฯ ‘‘‘อิทํ เภสชฺชสฺส, อิมํ มาตุยา’ติ วิภชเนฺตน อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถีติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘สกภาวํ โมเจตฺวา ฐปนํ สนฺธายาหา’’ติ ลิขิตํฯ

‘‘ปุน อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ อยํ สงฺคีติโต ปฏฺฐาย อาคตอฏฺฐกถาวาโทฯ ตโต ปรํ อาจริยานํ ตตฺถ ตตฺถ ยุตฺติวิจารณา’’ติ วุตฺตํฯ **ปมาณจีวรสฺสา**ติ ปจฺฉิมปฺปมาณสฺสฯ **เทฺว จีวรานี**ติ สห อุตฺตราสเงฺคนฯ **เอส นโย**ติ ปมาณยุเตฺตสุ ยตฺถ กตฺถจีติอาทินโยวฯ ‘‘ตํ อติกฺกามยโต เฉทนก’’นฺติ (ปาจิ. ๕๓๓) วจนโต อุตฺตริ ปฏิสิทฺธํ, ตโต เหฏฺฐา อปฺปฏิสิทฺธตฺตา วฏฺฏติฯ ตตฺถ สิยา – ติจีวรสฺส ปจฺฉิมปฺปมาณํ วิสุํ สุเตฺต นตฺถีติ, น วตฺตพฺพํ, สิกฺขากรณีเยหิ สิทฺธตฺตาฯ กึ วุตฺตํ โหติ? ‘‘‘ปริมณฺฑลํ นิวาเสสฺสามิ, ปารุปิสฺสามิ, สุปฺปฏิจฺฉโนฺน อนฺตรฆเร คมิสฺสามี’ติ (ปาจิ. ๕๗๖-๕๗๙) วจนโต ยตฺตเกน ปมาเณน ปริมณฺฑลตา, สุปฺปฏิจฺฉนฺนตา จ **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตกฺกเมน สมฺปชฺชตี’’ติ วตฺตพฺพํฯ เตสํ วเสน ปจฺฉิมปฺปมาณนฺติ สิทฺธํ, ตญฺจ โขมุฏฺฐิปญฺจกาทิ ยถาวุตฺตเมว วุจฺจเตฯ เตเนวาห เลสํ ฐเปตฺวา ‘‘วิสุํ สุเตฺต นตฺถี’’ติฯ

อปิเจตฺถ อธิเปฺปตํ, ตถาปิ น สเมติเยวาติ อโตฺถ, ตสฺมา ‘‘ยที’’ติอาทิสมฺพโนฺธ อทฺธา วุโตฺตฯ ยสฺมา ปริจฺฉิโนฺน สเมติ จฯ อิตเรสุ ปน เอกจฺจสฺมึ อาจริยวาเท เนว ปริเจฺฉโท อตฺถิฯ เอกจฺจสฺมึ น ปุพฺพาปรํ สเมตีติ สมฺพโนฺธฯ **อธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานเมว,** ปริโภคกาเล ปน อรชิตํ น วฏฺฏติฯ อิทํ สพฺพํ ติจีวเร เอวฯ อิมสฺส ปน สิกฺขาปทสฺส อยํ สเงฺขปวินิจฺฉโย – อนตฺถเต กถิเน เหมนฺตานํ ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย อตฺถเต กถิเน คิมฺหานํ ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย อุปฺปนฺนจีวรํ สนฺธาย ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิ’’นฺติอาทิ วุตฺตนฺติฯ

เอตฺถาห – ‘‘รชเกหิ โธวาเปตฺวา เสตํ การาเปนฺตสฺสาปิ อธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานเมวา’’ติ วจนโต อรชิเตปิ อธิฏฺฐานํ รุหติ, เตน สูจิกมฺมํ กตฺวา รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ นิยโม น กาตโพฺพติ? วุจฺจเต, กาตโพฺพว ปโตฺต วิย อธิฏฺฐิโตฯ ยถา ปุน เสตภาวํ, ตมฺพภาวํ วา ปโตฺต อธิฏฺฐานํ น วิชหติ, น จ ปน ตาทิโส อธิฏฺฐานํ อุปคจฺฉติ, เอวเมตํ ทฏฺฐพฺพนฺติฯ ‘‘ยโต ปฏฺฐาย ปริโภคาทโย วฏฺฏนฺติ, ตโต ปฏฺฐาย อโนฺตทสาเห อธิฏฺฐาตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ

อวิเสเสน วุตฺตวจนนฺติ อธิฏฺฐาตพฺพํ อธิเฏฺฐติ, วิกเปฺปตพฺพํ วิกเปฺปตีติ เอวํ สวิเสสํ กตฺวา อวจนํ ‘‘น วิกเปฺปตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๕๘) อิมินา **วิรุทฺธํ วิย ทิสฺสติ**ฯ อิทานิ อิทํ อธิฏฺฐานวิกปฺปนนยปฏิพทฺธํ **ขนฺธกํ, ปริวาร**ญฺจ มิเสฺสตฺวา ปกิณฺณกํ วุจฺจติ – **ขนฺธเก** ตาว ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุํ, วสฺสิกสาฏิกํ วสฺสานํ จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ, ตโต ปรํ วิกเปฺปตุ’’นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **ปริวาเร** ‘‘น นว จีวรานิ อธิฏฺฐาตพฺพานิ, น นว จีวรานิ วิกเปฺปตพฺพานี’’ติ (ปริ. ๓๒๙), ‘‘ทสเก ทส, เอกาทสเก เอกาทส จีวรานิ อธิฏฺฐาตพฺพานิ, น วิกเปฺปตพฺพานี’’ติ (ปริ. ๓๓๑) จ อเนกกฺขตฺตุํ วจเนน สุฏฺฐุ ทฬฺหํ กตฺวา ‘‘สพฺพานิ จีวรานิ อธิฏฺฐาตพฺพานิ, น วิกเปฺปตพฺพานี’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา อุโภปิ เต วิรุทฺธา วิย ทิสฺสนฺติ, **ขนฺธเก** เอว จ ‘‘วสฺสิกสาฏิกํ วสฺสานํ จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ ตโต ปรํ วิกเปฺปตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๕๘) วุตฺตํฯ **ตทฏฺฐกถายํ** ‘‘วสฺสิกสาฏิกา อนติริตฺตปฺปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร วสฺสิ

เก มาเส อธิฏฺฐาตพฺพา, ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตพฺพา’’ติ วุตฺตํฯ อิทญฺจ วิรุทฺธํ วิย ทิสฺสติ อญฺญมญฺญํ เหมนฺต ปจฺจุทฺธารสมฺภวโต, วสฺสาเน วิกปฺปนาสมฺภวโต จฯ ตถา อิธ ‘‘อนาปตฺติ อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐติ วิกเปฺปตี’’ติ วจนปฺปมาณโต สพฺพตฺถ วิกปฺปนาย อปฺปฏิสิทฺธภาโว เวทิตโพฺพติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๔๖๙) อฏฺฐกถาวจนํ ปริวารวจเนน วิรุทฺธํ วิย ทิสฺสติ, น หิ วิรุทฺธํ ตถาคตา ภาสนฺติ, ตสฺมา อฏฺฐกถานโยเวตฺถ ปฏิสรณํ, เยน สพฺพมฺปิ ตํ เอกรสํ โหติฯ **ปริวารฏฺฐกถาย**ญฺจ วุตฺตํ ‘‘น วิกเปฺปตพฺพานีติ อธิฏฺฐิตกาลโต ปฏฺฐาย น วิกเปฺปตพฺพานี’’ติ (ปริ. อฏฺฐ. ๓๒๙)ฯ ติจีวรานิ อธิฏฺฐิตกาลโต ปฏฺฐาย, วสฺสิกสาฎิกาทีนิ จ อตฺตโน อตฺตโน อธิฏฺฐานเขเตฺต น อกามา วิกเปฺปตพฺพานีติ อโตฺถ, อวเสสปาฬิ, อโตฺถ จ อิธ **อฏฺฐกถายํ** วุโตฺต, ตสฺมา สพฺพเมฺปตํ เอกรสนฺติฯ

เอตฺถาห – ยทิ เอวํ ‘‘นว จีวรานิ นาธิฏฺฐาตพฺพานี’’ติ จ วตฺตพฺพํฯ วิกปฺปิตกาลโต ปฏฺฐาย หิ นาธิฏฺฐาตพฺพานีติ? เอตฺถ วุจฺจเต – ‘‘ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุํ…เป.… ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุ’’นฺติ เอตฺถ สพฺพตฺถ อธิฏฺฐาเนน ปฏิเสธาทสฺสนโต, วิกปฺปนาย อทสฺสนโต จ ‘‘ตโต ปร’’นฺติ ทฺวีเสฺวว ปริเจฺฉททสฺสนโต จ ‘‘นว จีวรานิ อธิฏฺฐาตพฺพานิ, น วิกเปฺปตพฺพานิ เจว วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อปโร นโย – อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ อกามาฯ กสฺมา? กาเล อุปฺปนฺนํ อนธิฏฺฐหนฺตสฺส กาลาติกฺกเม อาปตฺติสมฺภวโต, อกาเล อุปฺปนฺนํ อนธิฏฺฐหนฺตสฺส ทสาหาติกฺกเม อาปตฺติสมฺภวโต จฯ ตตฺถ ยํ กาเล อุปฺปนฺนํ อปฺปโหเนฺตปิ ทสาเห กาลาติกฺกเม อาปตฺติกรํ, ตํ นิสฺสชฺชนกาเล ‘‘อิทํ เม, ภเนฺต, อติเรกจีวรํ ธาริตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺสา’’ติอาทินา นิสฺสชฺชิตพฺพํ, อิตรํ ยถาปาฬิเมวฯ ตตฺถ ปฐมนโย ‘‘โย ปน, ภิกฺขุ, อติเรกจีวรํ ธาเรยฺย นิสฺสคฺคิย’’นฺติ อิมาย ปฐมปญฺญตฺติยา วเสน วุโตฺต, ทุติโย อนุปญฺญตฺติยา วเสน วุโตฺตฯ

ยถา จ นิสฺสชฺชิตพฺพวตฺถุมฺหิ อสติ ยถาปาฬิํ อวตฺวา เกวลํ อาปตฺติ เอว เทเสตพฺพา, ยถา จ วสฺสิกสาฎิกนิสฺสชฺชเน เกวลํ ปริยิฏฺฐมเตฺต ยถาปาฬิํ อวตฺวา ยถาสมฺภวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ, ตถา อิทมฺปีติ เวทิตพฺพํฯ ยถา สํวจฺฉราติกฺกนฺตํ อติเรกจีวรํ ‘‘ทสาหาติกฺกนฺต’’มิเจฺจว วุจฺจติฯ สํวจฺฉรวิปฺปวุตฺถติจีวรํ, มาสาติกฺกนฺตญฺจ ‘‘รตฺติวิปฺปวุตฺถ’’นฺติ จ ‘‘ฉารตฺตวิปฺปวุตฺถ’’นฺติ จ วุจฺจติ, ตถา อิทมฺปิ ‘‘ทสาหาติกฺกนฺต’’มิเจฺจว วุจฺจตีติ เอเก, ตสฺมา สิทฺธมิทํ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ อกามา’’ติ, ตถา อกามา น วิกเปฺปตุนฺติ อโตฺถฯ อิจฺฉาย หิ สติ ‘‘ปจฺจุทฺธริตฺวา วิปฺปวาสสุขตฺถํ วิกปฺปนาย โอกาโส ทิโนฺน โหติ, ทสาหาติกฺกเม จ อนาปตฺตี’’ติ วจนโต วิกเปฺปตุํ อนุชานามีติ วุตฺตํ โหติฯ ตถา วสฺสิกสาฎิกา อกามา อธิฏฺฐาตุํ ทสาหาติกฺกเม อาปตฺติสมฺภวโตฯ กิตฺตกํ กาลนฺติ เจ? วสฺสานํ จาตุมาสํ, อิจฺฉาย ปน สติ อุทฺธํเยว วิกเปฺปตพฺพํฯ ‘‘สพฺพตฺถ วิกปฺปนาย อปฺปฏิสิทฺธภาโว เวทิตโพฺพ’’ติ หิ วุตฺตํฯ ‘‘อตฺถาปตฺติ เหมเนฺต อาปชฺชติ, โน คิเมฺห, โน วเสฺส’’ติ (ปริ. ๓๒๓) จ วุตฺตํ, เตน วุตฺตํ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตพฺพา’’ติฯ

ตตฺรายํ วิจารณา – กทา ปจฺจุทฺธริตพฺพา, กทา วิกเปฺปตพฺพา, กิเญฺจตฺถ ยสฺมา ‘‘ตโต ปร’’นฺติ วุตฺตํฯ เหมนฺตญฺจ ปตฺตมเตฺต สา อธิฏฺฐานํ วิชหติ, ตสฺมา ‘‘ปจฺจุทฺธริตฺวา’’ติ น วตฺตพฺพํ อธิฏฺฐานสฺส นตฺถิตาย, อถ ‘‘อโนฺตจาตุมาเส วิกเปฺปตพฺพา’’ติ น วตฺตพฺพํฯ ‘‘ตโต ปรํ วิกเปฺปตุ’’นฺติ หิ วุตฺตนฺติ? เอตฺถ เอกเจฺจ วทนฺติ ‘‘วตฺตพฺพเมต’’นฺติฯ ยถา ปริวุตฺถปริวาโส, จิณฺณมานโตฺต จ สโนฺต นิฏฺฐิเตสุปิ ปริวาสมานตฺตทิวเสสุ, ตถา นิฏฺฐิเตสุปิ อธิฏฺฐานทิวเสสุ สาธิฏฺฐานเมตนฺติ เอเกฯ **อฏฺฐกถาจริยานํ** อิทํ สนฺนิฏฺฐานํ ‘‘กตฺติกปุณฺณมทิวเส ปจฺจุทฺธริตฺวา ปาฏิปททิวเส วิกเปฺปตพฺพา’’ติฯ วุตฺตเญฺหตํ **ปริวารฏฺฐกถายํ** ‘‘กตฺติกปุณฺณ

มาสิยา ปจฺฉิเม ปาฏิปททิวเส วิกเปฺปตฺวา ฐปิตํ วสฺสิกสาฏิกํ นิวาเสนฺต เหมนฺต อาปชฺชติฯ **กุรุนฺทิยํ** ปน ‘กตฺติกปุณฺณมทิวเส อปจฺจุทฺธริตฺวา เหมนฺต อาปชฺชตี’ติ วุตฺตํ, ตมฺปิ สุวุตฺตํฯ ‘จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ, ตโต ปรํ วิกเปฺปตุ’นฺติ หิ วุตฺต’’นฺติ (ปริ. อฏฺฐ. ๓๒๓)ฯ ตตฺถ กุรุนฺทินโย ปจฺฉา วุตฺตตฺตา สารโต ทฏฺฐโพฺพ , น ปุริโมฯ นิวาเสนฺต หิ คิเมฺหปิ โอเรนทฺธมาสํ อาปชฺช ติ เอวฯ อิธ จ ‘‘อตฺถาปตฺติ เหมนฺต อาปชฺชติ, โน คิเมฺหติ วุตฺต’’นฺติ กุรุนฺทิวจนสฺสายมโตฺถ ทิสฺสติฯ

‘‘กตฺติกปุณฺณมทิวเส อปจฺจุทฺธริตฺวา ตสฺมิํเยว ทิวเส อวิกเปฺปนฺต ปจฺฉิมปาฏิปททิวเส อปจฺจุทฺธารปจฺจยา ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ, น, อวิกปฺปนปจฺจยา ทสาหปริหารสมฺภวโต’’ติ การณ เมเก วทนฺติฯ เอวํ สติ เหมนฺต ปตฺตมเตฺต อธิฏฺฐานํ วิชหตีติ อาปชฺชติ, ตญฺจ อยุตฺตํฯ อธิฏฺ ฐานญฺหิ ‘‘อญฺญสฺส ทาเนน…เป…. ฉิทฺทภาเวนาติ อิเมหิ นวหิ การเณหิ วิชหตี’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๔๖๙) วุตฺตํ, น ‘‘อธิฏฺฐานเขตฺตาติกฺกเมน วา’’ติฯ อสาธารณตฺตา น วุตฺตนฺติ เจ? น, ‘‘ฉิทฺทภาเวนา’’ติ น วตฺตพฺพปฺปสงฺคโต, ฉิทฺทภาเวน ปน ติจีวรเสฺสว **สพฺพฏฺฐกถาสุ** อธิฏฺ ฐานวิชหนสฺส วุตฺตตฺตาฯ ตสฺมา เหมนฺตสฺส ปฐมทิวเส อปจฺจุทฺธารปจฺจยา ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ, น ปจฺจุทฺธริตฺวา อวิกปฺปนปจฺจยาฯ ‘‘วิกเปฺปตุ’’นฺติ วจนโต ตโต อธิฏฺฐานํ น วิชหตีติ ปญฺญา ยติฯ น หิ กตฺติกปุณฺณมาสิยา ปจฺฉิเม ปาฏิปททิวเส อวิกเปฺปตฺวา เหมนฺต อาปชฺชตีติ วุตฺ ตนฺติ อธิปฺปาโย, ยสฺมา ตํ อปจฺจุทฺธารปจฺจยา ทุกฺกฏํ เหมนฺตสฺส ปฐมอรุณกฺขเณ เอว อาปชฺชติ, ตสฺมา ‘‘กตฺติกปุณฺณมทิวเส อปจฺจุทฺธริตฺวา’’ติ วุตฺตํฯ ปจฺจุทฺธฏํ ปน เหมนฺต ทสาหปริหารํ ลภติฯ ‘‘ทสาเห อปฺปโหเนฺต จีวรกาลํ นาติกฺกาเมตพฺพา’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๖๓๐) หิ วุตฺตํ, ตญฺจ โข สมเย อุปฺปนฺนํ เจ, นาสมเยฯ ตถา จ สาธิตํ อปจฺจุทฺธฏํ น นิสฺสคฺคิยํ โหติ, โน จ ตํ ปริทหิตํ, ตสฺมา กตฺติกปุณฺณมทิวเส เอว ปจฺจุทฺธรณญฺจ วิกปฺปนญฺจ กตฺตพฺพนฺติ สิทฺธํ, เอตฺถ จ ยถา อติเรกจีวรํ ทสเม ทิวเส วิกเปฺปเนฺตน ทสาหปรมํ ธาริตํ โหติ, อโนฺตทสาเห จ วิกปฺปิตํ โหติ, ตถา กตฺติกปุณฺณมาย วิกเปฺปเนฺตน วสฺสานํ จาตุมาสํ อธิฏฺฐิตญฺจ โหติ, ตโต ปรํ อนาปตฺติเขเตฺต เอว วิกปฺปนา จ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺตาวตา อตฺถิ วิกปฺปนาเขเตฺต อธิฏฺฐานํ, อธิฏฺฐานเขเตฺต จ วิกปฺปนาติ ทีปิตํ โหติฯ อญฺญถา ‘‘อตฺถา ปตฺติ อธิฏฺฐาเนน อาปชฺชติ, อนธิฏฺฐาเนน อาปชฺชติฯ อตฺถาปตฺติ วิกปฺปนาย อาปชฺชติ, อวิก ปฺปนาย อาปชฺชตี’’ติ ทุเกสุ เทฺว ทุกานิ วตฺตพฺพานิ สิยุํฯ ตตฺถ ปฐมทุเก ปฐมปทํ สมฺภวติฯ วิกปฺปนเขเตฺต หิ วสฺสิกสาฏิกาทีนํ อธิฏฺฐาเนน วินยาติสารทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ เอเตเนว ทุติย ทุกฺกฏสฺส ทุติยปทํ วุตฺตํ โหติฯ อนธิฏฺฐาเนน อาปชฺชตีติ นตฺถิฯ อโนฺตทสาเห อนาปชฺชน โต, วิกปฺปนาทิสมฺภวโต จ วิกปฺปนาย อาปชฺชตีติ นตฺถิ สพฺพตฺถ วิกปฺปนาย อปฺปฏิสิทฺธตฺ ตา, ตสฺมา ตานิ ทุกานิ ‘‘น ลพฺภนฺตี’’ติ น วุตฺตานิฯ เอตฺถาห – ยา สา ‘‘อตฺถาปตฺติ เหมนฺต อาปชฺชตี’’ติ (ปริ. ๓๒๓) วจนปฺปมาณโต ทุกฺกฏาปตฺติ สาธิตา, สา สญฺจิจฺจ อปจฺจุทฺ ธรนฺตสฺส ยุชฺชติ, อสติยา เจ, กญฺจิ, อนาปตฺติฯ กตฺติกปุณฺณมาย ปจฺจุทฺธฏํ สญฺจิจฺจ อวิก ปฺปยโต ทุกฺกเฏน สห ปุนทิวเส นิสฺสคฺคิยํ, อสติยา อวิกปฺปยโต นิสฺสคฺคิยเมว อิธ ปฐม ปญฺญตฺติยาฯ ยํ ปน วุตฺตํ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. กถินสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘วสฺสิก สาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ, ตสฺ มา สา ตโต ปรํ วิกเปฺปตพฺพา’’ติ, เตเนตํ วิรุชฺฌติ, น เกวลํ อิทเมว, ‘‘ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตพฺพา’’ติ อฏฺฐกถาวจนญฺจ วิรุชฺฌติฯ ตโต ปรํ นาม หิ เหมนฺตํ, ตตฺถ เจ ปจฺจุทฺธาโร, ‘‘วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปี’’ติอาทิ น ยุตฺตํ อธิฏฺฐานาภาเวน ปจฺจุทฺธาราภาว โตฯ อวิโรโธ จ อิจฺฉิตโพฺพ, ตสฺมา ‘‘ปจฺจุทฺธรณํ วตฺตมตฺต’’นฺติวาโท เอตฺถาปิ สมฺภวตีติ เจ? น, **กุรุนฺทิ** วจนวิโรธโตฯ ตตฺถ หิ กตฺติกปุณฺณมาย ปจฺจุทฺธาโร วุโตฺต, ตสฺมา วสฺสานทิวสตฺ ตา สาธิฏฺฐานาวสา ปจฺจุทฺธรียตีติ น ปจฺจุทฺธาโร วตฺตมตฺตํ, ตสฺมา ‘‘ตโต ปร’’นฺติ ยาว ปุณฺณ

มา อธิเปฺปตา สิยาฯ ยถา จายํ วิกปฺปิ, ตถา ‘‘วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ อาพาธวูปสเมนาปี’’ติ อิทมฺปิ อวสฺสํ ปจฺจุทฺธริตพฺพตาย วุตฺตํ สิยาฯ เอวญฺจ สติ อิธ **สมนฺตปาสาทิกาย** ตทวจเนน สเมติฯ อญฺญถา อิธปิ ตํ วตฺตพฺพํ สิยาติ ยถาวุตฺโตว วิธิ เอตฺถ สมฺภวติ, กิญฺจาปิ สมฺภวติ, ทุวิญฺญาปยสฺส ปน โลกสฺส สุวิญฺญาปนตฺถํ วุตฺตาฯ ยสฺมา ปน สา วสฺสานาติกฺกเมน อธิฏฺฐานํ วิชหติ, เหมนฺตปฐมารุเณ จ อปจฺจุทฺธารปจฺจยา ทุกฺกฏา สาธิตา, ตสฺมา กตฺติกปุณฺณมายเมว ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตพฺพา, อวิกปฺปิตาย ‘‘นิสฺสคฺคิยาปชฺชนเมวา’’ติ วตฺตพฺพํฯ เอตฺตาวตาปิ สโนฺตสํ อกตฺวา วินิจฺฉโย ปริเยสิตโพฺพฯ โหติ เจตฺถ –

> ‘‘เอวํ อภาวํ วินยสฺส ปาฬิ,
> ภินฺนํ อภินฺนญฺจ ตทตฺถยุตฺติํ;
> วิญฺญาตุกาเมน ตทตฺถวิญฺญู,
> ปริเยสิตพฺพา วินเย วิญฺญายา’’ติฯ

‘‘ตุยฺหํ คณฺหาหี’’ติ วุเตฺต วินาปิ ‘‘มยฺหํ คณฺหามี’’ติ วจเนน สุทินฺนํ โหติฯ อิตโร เจ อธิวาเสติ, เตนาปิ สุคฺคหิตํ โหติ, โน เจ อธิวาเสติ, เทเนฺตน สุทินฺนํฯ ตํ ปน วตฺถุ น กสฺสจิ โหติฯ ตถา ‘‘มยฺหํ คณฺหามี’’ติ วทติ, สามิโก เจ อธิวาเสติ, วินาปิ ‘‘คณฺหาหี’’ติ วจเนน สุคฺคหิตํฯ โน เจ อธิวาเสติ, สามิกเสฺสว ตํ, **น หิ ตเสฺสตํ วินยกมฺมนฺ**ติ เอตฺถ วินยกมฺมสฺสตฺถาย เจ คณฺหาติ, น วฏฺฏติฯ น เกวลํ อตฺตโน อตฺถาย คหิตํ , ปุน ตสฺสปิ เทติ, วฏฺฏตีติ จฯ ตถา อนเปโกฺข หุตฺวา ปรสฺส วิสฺสเชฺชตฺวา ปุน เตน ทินฺนํ วา ตสฺส วิสฺสาสโนฺต วา ปริภุญฺชติ, วฏฺฏติฯ ตตฺถาปิ วินยกมฺมวเสน น วฏฺฏตีติ เอเกฯ เต เอว ‘‘มหนฺตํ วา ขุทฺทกํ กโรตี’’ติ เอตฺถ ‘‘ติจีวเร ทีฆโต วิทตฺถิ อนติกฺกมิตฺวา ฉินฺทิตฺวา กโรติ, เอวํ เสเสสุปี’’ติ วทนฺติฯ เอวรูเปสุ ฐาเนสุ โปราณาจริยานํ กถามคฺคํ สุฏฺฐุ อาจริยกุลเสวนาย สญฺชานิตฺวา เตน สํสนฺทิตฺวา สโต สมฺปชาโน หุตฺวา โสตูนญฺจ จิตฺตํ อวิโมเหตฺวา กเถตพฺพํฯ เอสา อมฺหากํ อายาจนาฯ

ปฐมกถินสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุโทสิตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๑. สนฺตรุตฺตเรน ชนปทจาริกํ ปกฺกมนฺติฯ กสฺมา? กิญฺจาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, สนฺตรุตฺตเรน คาโม ปวิสิตโพฺพ, โย ปวิเสยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (มหาว. ๓๖๒) ปฐมํ วุตฺตํฯ ปจฺฉา ปน ‘‘ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, ปจฺจยา สงฺฆาฏิยา นิเกฺขปาย, อุตฺตราสงฺคสฺส, อนฺตรวาสกสฺส นิเกฺขปาย คิลาโน วา โหติ, วสฺสิกสเงฺกตํ วา, นทีปารํ คนฺตุํ วา, อคฺคฬคุตฺติวิหาโร วา, อตฺถตกถินํ วา โหตี’’ติ วุตฺตตฺตา, **อฏฺฐกถาย**มฺปิสฺส ‘‘ปญฺจสุ เปเตสุ อคฺคฬคุตฺติ เอว ปมาณํฯ คุเตฺต เอว หิ วิหาเร นิกฺขิปิตฺวา พหิ คนฺตุํ วฏฺฏติ, นาคุเตฺต’’ติ วุตฺตตฺตา อปญฺญเตฺตปิ กถิเน ‘‘เต ภิกฺขู อคฺคฬคุตฺติวิหาเร ฐเปถา’’ติ วตฺวา สภาคานํ หเตฺถ จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา สนฺตรุตฺตเรน คามปฺปเวเส ลทฺธกปฺปิยา ชนปทจาริกํ ปกฺกามิํสูติ เวทิตพฺพํฯ

๔๗๓. **อวิปฺปวาสสมฺมุติ**นฺติ อวิปฺปวาสตฺถํ, วิปฺปวาสปจฺจยา ยา อาปตฺติ, ตทภาวตฺถํ วา สมฺมุติํ ทาตุนฺติ อโตฺถฯ ตโต ปฏฺฐาย วฏฺฏติฯ กิตฺตกํ กาลํ วฏฺฏตีติ? มาสํ วา อติเรกํ วา ยาว คมเน สอุสฺสาโห, ตาว วฏฺฏติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ธุรนิเกฺขปํ กโรเนฺตน ปจฺจุทฺธริตพฺพ’’นฺติฯ **ปุน สมฺมุติทานกิจฺจํ นตฺถี**ติ สเจ ทฺวาทสนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน อโญฺญ โรโค โหติ, วฏฺฏติ, อุปสมฺปทกมฺมํ วิย ยาวชีวํ เอกาสมฺมุติ วฏฺฏตีติ จฯ

‘‘กตํ วา โหตี’’ติอาทิ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท น วตฺตพฺพํ, กสฺมา? กรณปลิโพเธ อุปจฺฉิเนฺนปิ อนธิฏฺฐิตจีวรโต วิปฺปวาสปจฺจยา อาปตฺติยา อสมฺภวโต, ตสฺมา ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมินฺติ ภิกฺขุโน จีวรํ อธิฏฺฐิตํ โหตี’’ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพนฺติ เจ? น, ตทายตฺตตฺตา ฯ อธิฏฺฐานญฺหิ กรณ ปลิโพธสฺส นิฏฺฐาปนายตฺตํ, ตสฺมา ‘‘กตํ วาติอาทิ วุตฺต’’นฺติ จ วุตฺตํฯ ตตฺถ **กต**นฺติ ปุเพฺพ วุตฺตเมวฯ

๔๗๗-๘. **อวิปฺปวาสลกฺขณววตฺถาปนตฺถ**นฺติ เอตฺถ ‘‘อโนฺตคาเม จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา อ โนฺตคาเม วตฺถพฺพ’’นฺติอาทิวจนโต อวิปฺปวาสลกฺขณํ ววตฺถาปิตํ, ตพฺพิปรีตนเยน วิปฺปวาส ลกฺขณํ เวทิตพฺพํฯ **คาโม เอกูปจาโร**ติอาทิมฺหิ ปน ฐเปตฺวา สตฺถํ, รุกฺขมูลํ, อโชฺฌกาสญฺจ เสเสสุ ปริเกฺขปาปริเกฺขปวเสน เอกูปจารนานูปจารตา เวทิตพฺพาฯ ยสฺมา ปน สตฺถํ ทุวิธํ นิ วิฏฺฐํ, อนิวิฏฺฐญฺจ, เตสุ อนิวิฏฺฐํ เอกกุลสฺส วา นานากุลสฺส วา อปริกฺขิตฺตเมว โหติ, นิวิฏฺฐํ สิยา ปริกฺขิตฺตํ, สิยา อปริกฺขิตฺตํ, ตสฺมา ตตฺถ ปริเกฺขปาทิวเสน อทเสฺสตฺวา อพฺภนฺตรวเสน วุ โตฺตฯ ตถา อโพฺภกาเสฯ รุกฺขมูเล ฉายาวเสนฯ อญฺญถา ‘‘สโตฺถ เอกูปจาโร นานูปจาโร’’ติ อาทิ อุเทฺทสวิโรโธ สิยา **วิภเงฺค** อทสฺสิตตฺตา, ตสฺมา สตฺถสฺส ปุรโต จ ปจฺฉโต จ สตฺตพฺภนฺ ตรา, ปสฺสโต จ เอกพฺภนฺตรนฺติ อยเมกูปจาโร, ตโต ปรํ นานูปจาโรฯ ตถา รุกฺขมูลสฺส ยตฺถ มชฺฌนฺหิเก กาเล ฉายา ผรติ, อยํ เอกูปจาโรฯ อิตโร นานูปจาโรฯ กสฺมา? ตตฺถ หิ ปริเกฺขโป อปฺปมาณํฯ ฉายาว ปมาณํฯ อโชฺฌกาสสฺส **ปาฬิยํ** วุโตฺตวฯ ‘‘สตฺถาทีนํ เอกกุลสนฺตกวเสน เอกูปจารตา’’ติ ลิขิตํ, ตสฺมา นิเวสเน, อุโทสิเต จ วุตฺตปริเจฺฉโทว อฏฺฐาทีสูติ กตฺวา สํขิตฺตํฯ ตโต ปรํ เขตฺตธญฺญกรณอารามวิหาเรสุ ปน ปริกฺขิตฺตาปริกฺขิตฺต-ปทํ ปุน อุทฺธฏํ สตฺถวิภเงฺคน อธิการสฺส ปจฺฉินฺนตฺตาฯ ‘‘นานาคพฺภา’’ติอาทิวจนํ ปน อสมฺภวโต เขตฺ ตธญฺญกรณอาราเมสุ น อุทฺธฏํฯ วิหาเร สมฺภวนฺตมฺปิ ตตฺถ ปจฺฉินฺนตฺตา น อุทฺธฏํฯ **กุลํ** วุจฺจ ติ สามิโก, ตสฺมา ‘‘เอกกุลสฺส นานากุลสฺสา’’ติ อิมินา คามาทีนํ จุทฺทสนฺนํ จีวรนิเกฺขปฏฺฐาน านํ สาธารณาสาธารณภาวํ ทีเปติฯ อโชฺฌกาสสฺส ปน อสมฺภวโต น วุตฺตํฯ ยสฺมา ปเนตฺถ เอ กกุลสฺส, นานากุลสฺส จ อปริกฺขิเตฺตสุ คามาทีสุ ปริหารวิเสโส กิญฺจาปิ นตฺถิ, ปริกฺขิเตฺตสุ ปน อตฺถิ, ตสฺมา เอกนานากุลคฺคหณํ, เอกนานูปจารคฺคหณญฺจ สาตฺถกนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถปิ อยํ วิเสโส – สเตฺถ, รุกฺขมูเล จ กุลเภทโตว เภโท, โนปจารเภทโตฯ อโชฺฌกาเส อุปจารเภทโต จ, โส ปน **ปาฬิยํ** น ทสฺสิโตติฯ ‘‘ตํ ปมาณํ อติกฺกมิตฺวาติ วจนโต อากาเสปิ อฑฺฒเตยฺยรตนปฺปมาเณ โทโส นตฺถี’’ติ วทนฺติฯ

๔๗๙. ‘‘สภา’’ติ อิตฺถิลิงฺคํฯ ‘‘สภาย’’นฺติ นปุํสกลิงฺคํ, เตน วุตฺตํ **‘‘ลิงฺคพฺยตฺตนเยน า’’**ติฯ นปุํสกลิงฺคทสฺสนตฺถํ กิร ‘‘สภาย’’นฺติ ปจฺจตฺตวเสน นิทฺทิฏฺฐํ, ตสฺส อนุปโยคตฺตา ‘‘ทฺ วารมูล’’นฺติปิฯ อตฺตโน นิกฺขิตฺตฏฺฐาเน อนิกฺขิตฺตตฺตา วีถิหตฺถปาโส น รกฺขติ, ยสฺมึ ฆเร จีวรํ นิกฺขิตฺตํ โหติ, ตสฺมึ ฆเร วตฺถพฺพํฯ ‘‘สภาเย วา วตฺถพฺพํ ทฺวารมูเล วา, หตฺถปาสา วา น วิช หิตพฺพ’’นฺติ หิ วุตฺตํฯ ‘‘หตฺถปาเสเยว อรุณํ อุฏฺฐเปตพฺพ’’นฺติ นิยมิตตฺตา ชานิตุํ น สกฺกาติ เจ? อโนฺตฆเร น สกฺกา, ตถา ตถา วุตฺตตฺตา, ตสฺมา ‘‘ยุตฺติ ปมาณ’’นฺติ วุตฺตํฯ อยมโตฺถ **อฏฺฐ กถาย**มฺปิ ปกาสิโต, ปุนปิ ขุทฺทกคาเม สพฺพสาธารณคามทฺวารวเสนฯ สเจ ตสฺส ทฺวารทฺวยํ โหติ, มเชฺฌ จ ฆรสภายํ, ยตฺถิจฺฉติ, ตตฺถ วสิตพฺพ’’นฺติฯ

๔๘๐-๑. ยานิ นิเวสนาทีนิ คามสงฺขฺยํ น คจฺฉนฺติ, ตานิ นิเวสนาทีนีติ อธิเปฺปตานิฯ อโชฺฌกาเส อปริสงฺกิตมฺปิ จีวรํ อติเรกสตฺตพฺภนฺตเร นิกฺขิตฺตํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, เอตฺถ อโนฺตสี มตา น รกฺขติ, สเตฺถ ปน รกฺขติฯ ‘‘นทีปริหาโร จ ลพฺภตี’’ติ วจนโต อุทกุเกฺขปสีมายํ ปริหา โร ลพฺภตีติ สิทฺธํฯ สามนฺตวิหาโร เจ เอกสีโม, จีวรํ น นิสฺสคฺคิยํฯ

อิทานิ –

> ‘‘ฉินฺนํ ธุตงฺคํ สาสงฺก-สมฺมโต สนฺตรุตฺตรํ;
> อจีวรสฺสานาปตฺติ, ปจฺจุทฺธาราทิสิทฺธิโต’’ติฯ –

อิทํ ปกิณฺณกํ, ตตฺถายํ โจทนาปุพฺพงฺคโม วินิจฺฉโย – เกจิ ‘‘ทิคุณํ สงฺฆาฏิ’’นฺติ (มหาว. ๓๔๘) วจนโต ‘‘เอกจฺจิกา สงฺฆาฏิปิ นาธิฏฺฐาตพฺพาฯ สเจ อธิฏฺฐาติ น รุหตี’’ติ วตฺวา อุปสมฺปทาเปกฺขานมฺปิ ทิคุณเมว สงฺฆาฏึ ทตฺวา อุปสมฺปาเทนฺติ, เต อิมินา สุตฺตเลเสน สญฺญาเปตพฺพาฯ ภควตา หิ ‘‘ฉินฺนกํ สงฺฆาฏึ ฉินฺนกํ อุตฺตราสงฺคํ ฉินฺนกํ อนฺตรวาสก’’นฺติ ปฐมํ อนุญฺญาตํฯ ตโต ‘‘อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน ติจีวเร กริยมาเน สพฺพํ ฉินฺนกํ นปฺปโหติฯ เทฺว ฉินฺนกานิ เอกํ อจฺฉินฺนกํ นปฺปโหติฯ เทฺว อจฺฉินฺนกานิ เอกํ ฉินฺนกํ นปฺปโหตี’’ติ อิมสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อนฺวาธิกมฺปิ อาโรเปตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๖๐) อนุญฺญาตํ, ตสฺมา เอกจฺจิกาปิ สงฺฆาฏิ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ ยา ฉิชฺชมานา นปฺปโหติ, ตสฺสา กุโต ทิคุณตาติฯ **อฏฺฐกถายมฺ**ปิสฺส วุตฺตํ ‘‘อนฺวาธิกมฺปิ อาโรเปตุนฺติ อาคนฺตุกปตฺตมฺปิ ทาตุํฯ อิทํ ปน อปฺปโหนเก อาโรเปตพฺพํฯ สเจ ปโหติ, อาคนฺตุกปตฺตํ น วฏฺฏติ, ฉินฺทิตพฺพเมวา’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๖๐)ฯ กถินํ ปน ฉินฺนกเมว วฏฺฏติ อาเวณิกลกฺขณตฺตา , ‘‘ฉินฺนกํ ทิคุณํ นปฺปโหตี’’ติ วจนาภาวโต จาติ สนฺนิฏฺฐานเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ

ธุตงฺคนฺติ อนุปสมฺปนฺนานํ เตจีวริกธุตงฺคาภาวโต ติจีวเรเนว เตจีวริโกติฯ เตสํ อธิฏฺฐานาภาวโต ‘‘อธิฏฺฐิเตเนวา’’ติ วตฺตพฺพํ โหตูติ เจ? น, ธุตงฺคเภเทน วิโรธปฺปสงฺคโตฯ จตุตฺถจีวรสาทิยเนน หิ ธุตงฺคเภโท, น ติจีวรวิปฺปวาเสน, นาปิ อติเรกจีวรสาทิยเนน, นาปิ อติเรกจีวรธารเณนฯ ยสฺมา ปน ภิกฺขูนํเยว ภควตา อธิฏฺฐานวเสน นว จีวรานิ อนุญฺญาตานิ, ชาติวเสน จ วุตฺตานิ, น เอวํ อนุปสมฺปนฺนานํฯ ตสฺมา เตสํ จีวรนิยมาภาวา น ตํ ธุตงฺคํ อนุญฺญาตํ คหฏฺฐานํ วิย, ตสฺมา ตสฺส สมาทานวิธาเน อวจนโต จ สนฺนิฏฺฐานเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ

สาสงฺกสมฺมโตติ กงฺขาวิตรณิยํ สาสงฺกสิกฺขาปเท วิสุํ องฺคานิ น วุตฺตานิ, ‘‘เสสเมตฺถ จีวรวคฺคสฺส ทุติยสิกฺขาปเท วุตฺตนเยน เวทิตพฺพ’’นฺติ (กงฺขา. อฏฺฐ. สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ, น จ ปเนตํ วุตฺตํฯ ตตฺถ รตฺติวิปฺปวาโส จตุตฺถํ องฺคํ, อิธ ฉารตฺตวิปฺปวาโส, อยเมตฺถ วิเสโสติ, ตสฺมา องฺคสามญฺญโต, สมฺมุติสามญฺญโต จ สาสงฺกสิกฺขาปทเมว วทนฺติฯ อิทํ นิปฺปเทสํ, ตํ สปฺปเทสํ มาสปรมตฺตาฯ ตตฺถ พหิคาเมปิ คามสีมํ โอกฺกมิตฺวา วสิตฺวา ปกฺกมนฺตสฺส อนาปตฺติ, อิธ น ตถา, อิธ อนนฺตเร อนนฺตเร อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิยํ, ตตฺถ สตฺตเมติ อยํ อิเมสํ ทฺวินฺนํ วิเสโสฯ องฺคานิ ปน จีวรนิเกฺขปงฺคสมฺปตฺติโต วิปริยาเยน, อิธ วุตฺตนเยน จ สิทฺธตฺตา น วุตฺตานิฯ ตานิ กามํ น วุตฺตานิ, ตถาปิ จตุตฺถมงฺคํ วิเสสิตพฺพํ, น ปน วิเสสิตํฯ กิํการณา? อิธ วุตฺตนิสฺสชฺชนกฺกเมน นิสฺสเชฺชตฺวา อาปตฺติเทสนโต, ตตฺถาปนฺนาปตฺติวิโมกฺขทีปนตฺถํฯ สํวจฺฉรวิปฺปวุตฺถมฺปิ รตฺติวิปฺปวุตฺถเมว, ปเคว ฉารตฺตํ วิปฺปวุตฺถํฯ เอวํ สเนฺตปิ ตตฺถ ยถาวุตฺตองฺคสมฺปตฺติยา สติ ตตฺถ วุตฺตนเยเนว นิสฺสชฺชิตพฺพํฯ เหมเนฺต วา คิเมฺห วา นิสฺสชฺชติ เจ? อิธ วุตฺตนเยนาปิ นิสฺสชฺชิตุํ วฏฺฏตีติ ญาปนตฺถํ จตุตฺถํ องฺคํ น วิเสสิตนฺติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ มาสาติกฺกนฺตมฺปิ จีวรํ ‘‘ทสาหาติกฺกนฺต’’นฺติ วตฺวา นิสฺสฏฺฐเมวฯ ทฺวเยน อูนมาสํ หุตฺวา ‘‘ทสาหาติกฺกนฺต’’นฺติ วตฺวา มาสาติกฺกนฺตนฺติ เอเกฯ ตถาปิ สเจ ปจฺจาสาจีวรํ โหติ, นิสฺสคฺคิยํ ‘‘ทสาหาติกฺกนฺต’’นฺติ วตฺวา, มูลจีวรํ ปน ‘‘มาสาติกฺกนฺต’’นฺติ วตฺวา นิสฺสชฺชิตพฺพํฯ

‘‘สนฺตรุตฺตร’’นฺติ วา ‘‘สงฺฆาฏิ’’นฺติ วา ‘‘จีวร’’นฺติ วา กึ ติจีวรํ, อุทาหุ อญฺญมฺปีติ ฯ กิเญฺจตฺถ – ยทิ ติจีวรเมว ปฏิสิทฺธํ, ปริยาปนฺนวเสน อจฺฉินฺนจีวรจฺฉินฺนโธวาปนวิญฺญตฺติ อาทิวิโรโธฯ อถ อญฺญมฺปิ, ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิ’’นฺติ เอวมาทินา วิโรโธติ? วุจฺจเต – น นิยมโต เวทิตพฺพํ ยถาสมฺภวํ คเหตพฺพโตฯ ตถา หิ ‘‘จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา สนฺตรุตฺตเรน ชนปทจาริกํ ปกฺกมนฺตี’’ติ (ปารา. ๔๗๑) เอวมาทีสุ ติจีวรเมวฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, สนฺตรุตฺตเรน คาโม ปวิสิตโพฺพ, สนฺตรุตฺตรปรมํ ตโต จีวรํ สาทิตพฺพ’’นฺติ เอวมาทีสุ ยํกิญฺจิ, ตถา สคุณํ กตฺวา สงฺฆาฏิโย ทาตพฺพา, นิวาสนํ ทาตพฺพํ, สงฺฆาฏิ ทาตพฺพา, หนฺท เต, อาวุโส, สงฺฆาฏิ, เทหิ เม ปฏนฺติ อาทีสุฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘สพฺพญฺหิ จีวรํ สงฺฆฏิตเฏฺฐน ‘สงฺฆาฏี’ติ วุจฺจตี’’ติฯ ตถา ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิ’’นฺติ เอตฺถาปีติ เอเกฯ อโนฺตสมเย หิ ยาวทตฺถํ จีวรํ อนุญฺญาตํ, ตํ สพฺพํ กริยมานํ กทา นิฏฺฐานํ คจฺฉิสฺสติ, ตสฺมา ติจีวรเมวาติ เอเกฯ **อจีวรสฺสานาปตฺติ ปจฺจุทฺธาราทิสิทฺธิโต**ติ กึ วุตฺตํ โหติ? อุโทสิตสิกฺขาปทสฺส นิปฺปโยชนภาวปฺปสงฺคโต ติจีวรวิปฺปวาเส เตจีวรสฺส อาปตฺตีติ เอเกฯ ตเตฺถตํ วุจฺจติ น โหติ อาปตฺติ ปจฺจุทฺธาราทิสิทฺธิโตฯ ‘‘อนาปตฺติ อโนฺตอรุเณ ปจฺจุทฺธรติ, วิสฺสเชฺชตี’’ติ หิ วุตฺตํฯ อญฺญถา ปจฺจุทฺธรนฺตสฺส, อโนฺตอรุเณ วิสฺสเชฺชนฺตสฺส จ ยาว อโญฺญ นาธิฏฺฐาติ, ตาว อาปตฺตึ อาปชฺชติ ยถาวุตฺตนเยนฯ อญฺญถา สตฺตพฺภนฺตเรน วิปฺปวาสสฺสาติ วิปฺปวาสโต ยถารุตํเยว สติ วิปฺปวาเส วิปฺปวาสโต อวิปฺปวาเส สติ อวิปฺปวาสโตติฯ

อุโทสิตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยกถินสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๙๗. **นปฺปโหตี**ติ ลามกปริเจฺฉทํ น ปาปุณาติ, เตเนว ติจีวรสฺส มุฏฺฐิปญฺจกาทิลามกปริเจฺฉโทว ตาว วุโตฺตฯ จีวเร ปจฺจาสา **จีวรปจฺจาสา**ฯ เตเนตํ ทีเปติ – ตํ จีวรํ ปจฺฉา ลพฺภตุ วา มา วา, ยาว สา ปจฺจาสา ฉิชฺชติ, ตาว อิทํ มูลจีวรํ ฐเปตุํ อนุชานามีติฯ ‘‘จีวรปจฺจาสา’’ติ มริยาทเตฺถ นิสฺสกฺกวจนํ, ภุมฺมเตฺถ วา ปจฺจตฺตวจนํ กตํฯ

๔๙๙-๕๐๐. **นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ...เป.... จีวราสา วา อุปจฺฉินฺนา**ติอาทิมฺหิ ตีสุ จีวเรสุ อญฺญตรํ กตํ โหติ, เสสา อตฺถิ, รกฺขติฯ จีวรปลิโพธสฺส อุปเจฺฉเท, อุพฺภตสฺมิญฺจ กถิเน สมเย วา เหมนฺตสฺส สมเย วา อกาลจีวรํ อุปฺปเชฺชยฺย, ขิปฺปเมว กาเรตพฺพํ ฯ สติ ปาริปูริยา ปจฺจาสา น รกฺขติ, อสติ นตฺถิ เจ ปจฺจาสา, น รกฺขติฯ ‘‘อนตฺถเต กถิเน เอกาทสมาเส อุปฺปนฺน’’นฺติ วจนโต อปรกตฺติกา อตฺถเต วา อนตฺถเต วา สมโยวฯ เหมโนฺต สิยา สมโย อตฺถเต, สิยา อสมโย อนตฺถเตฯ ตโต ปรํ เอกํสโต อสมโย วาติฯ **‘‘อาทิสฺส ทินฺน’’**นฺติ อิทํ อิธ อลพฺภมานมฺปิ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ ภิกฺขุนีนํ **ทุติยนิสฺสคฺคิเย** (ปาจิ. ๗๓๘ อาทโย) เสสํ อกาลจีวรํ วิยฯ ตตฺถ หิ ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส ‘‘สมฺปตฺตา ภาเชนฺตู’’ติ เอวํ อาทิสฺส ทินฺนเมว ‘‘อกาลจีวรํ กาลจีวร’’นฺติ อธิฏฺฐหิตฺวา ภาเชนฺติยา นิสฺสคฺคิยํฯ ตถา หิ ตตฺถ ยถา ‘‘อกาลจีวรํ นาม อนตฺถเต กถิเน เอกาทสมาเส อุปฺปนฺนํ, อตฺถเต กถิเน สตฺตมาเส อุปฺปนฺน’’นฺติ อิทํ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ, เอวํสมฺปทมิทํฯ ยทิ เอวํ ‘‘เอกปุคฺคลสฺส อิทํ ตุยฺหํ ทมฺหีติ ทินฺน’’นฺติ อิทํ กิมตฺถํ วุตฺตํ, น หิ ตํ ภาชนียนฺติ เจ? อภาชนียสามญฺญโต วุตฺตํ โหติฯ ยถา สงฺฆสฺส อาทิสฺส ทินฺนํ อตฺถตกถิเนหิ เอว ภิกฺขูหิ อภาชนียตฺตา อกาลจีวรํ นาม ชาตํ, เอวํ ปุคฺคลิกมฺปิ อิตเรหีติ อโตฺถฯ เอวํ สเนฺตปิ กสฺสจิ สิยา ‘‘อาทิสฺส ทินฺนมฺปิ ทสาหเมว ปริหารํ ลภตี’’ติฯ ตเสฺสตํ ปาฏิกงฺขํฯ **ปฐมกถิเน** ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน’’ติ อิทญฺหิ นิรตฺถกนฺติฯ อนุพฺภตสฺมิมฺปิ หิ กถิเน ทสาหปรมเมว ธาเรตพฺพนฺติ วิญฺญาตตฺตา อนาทิสฺส ทินฺนเมว สนฺธาเยตํ วุตฺตํ สิยาติ

เจ? เอวํ สเนฺตปิ อนาทิสฺส ทินฺนมฺปิ อนตฺถตกถินานํ อปรกตฺติกาย ทสาหเมว ปริหารํ ลภติ ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมิํ กถิเน’’ติ วุตฺตตฺตาฯ อามนฺตาติ เจ? ‘‘อนตฺถเต กถิเน เอกาทสมาเส อุปฺปนฺน’’นฺติ วจเนน วิรุชฺฌติ, ตสฺมา ยถาวุตฺตนเยเนเวตฺถ สนฺนิฏฺฐานํ คนฺตพฺพํฯ

อนุคณฺฐิปเท วุตฺตํ ‘‘ปฐมสิกฺขาปเท สพฺพจีวรานํ ยาวทตฺถจีวรวเสน กถินมาสพฺภนฺตเร ทสาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติ ปริหารสฺส ทินฺนตฺตาฯ ยถา กถินมาสพฺภนฺตเร อาทิสฺส ทินฺนมกาลจีวรํ กาลจีวรปริหารเมว ลภติ, ตถา อิตรมาเสปิ ลภตีติ เวทิตพฺพํฯ ตสฺมา เอวํ ‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมิํ กถิเน ภิกฺขุโน ปเนว จีวรํ อุปฺปเชฺชยฺยา’ติอาทินา สิกฺขาปเท สิเทฺธปิ อนตฺถตกถินานํ ปจฺฉิมกตฺติกมาสํ อนุชานเนฺตน ‘อกาลจีวรํ อุปฺปเชฺชยฺยา’ติ วุตฺตํฯ เอวญฺหิ อวุเตฺต อกาลจีวรํ นาม ‘อนตฺถเต กถิเน เอกาทสมาเส อุปฺปนฺน’นฺติ น สกฺกา วตฺตุํฯ เอวญฺหิ วจนโต อนตฺถตกถินานํ อตฺถตกถินานํ วิย สพฺพจีวรานํ ปจฺฉิมกตฺติกมาเส ทสาหาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยํ น โหตี’’ติอาทิฯ

ภิโยฺยปิ เอวํ วุตฺตํ – ยํ ปน มยา ‘‘ปฐมกถิเน ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพ’’นฺติ อนุญฺญาตํ, ตมฺปิ กถินมาสโต พหิ อุปฺปนฺนเมว, น อโนฺตติ อยมโตฺถ ทีปิโต โหติฯ กถํ? อติเรกจีวรสฺส ทสาหปริหารโต อุทฺธํ อาปชฺชิตพฺพาปตฺติํ ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมิํ กถิเน’’ติ อนุปญฺญตฺติยา กถินพฺภนฺตเร วาเรตฺวา ตโต อุทฺธํ อุปฺปเนฺนสุ ทสาหาติกฺกเม อาปชฺชิตพฺพาปตฺติํ อิมินา สิกฺขาปเทน วาเรตุํ ‘‘อกาลจีวรํ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ เตน ‘‘กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ, เอตํ อกาลจีวรํ นามา’’ติ วจนโต กถินุพฺภารโต อุทฺธํ ทสาหปริหารํ น ลภตีติ ทีปิตํ โหติ, เตหิ สทฺธิํ ปุน กถินุพฺภารโต อุทฺธํ ปญฺจ ทิวสานิ ลภตีติ ปสโงฺคปิ ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมิํ กถิเน ภิกฺขุโน ปเนว อกาลจีวรํ อุปฺปเชฺชยฺย…เป.… ขิปฺปเมว กาเรตพฺพ’’นฺติ อกาลจีวรสฺส อุปฺปตฺติกาลํ นิยเมตฺวา วุตฺตตฺตา นิวาริโต โหติ, ตทุภเยน กถินพฺภนฺตเร อุปฺปนฺนจีวรํ กถินุพฺภารโต อุทฺธํ เอกทิวสมฺปิ ปริหารํ น ลภตีติ สิทฺธํ โหติฯ เอวํ อปเร วทนฺตีติฯ

ปุนปิ วุตฺตํ – อาจริยา ปน เอวํ วเทยฺยุํ ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมิํ กถิเน ภิกฺขุโน ปเนว อกาลจีวรํ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ เอตฺถ ‘‘นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมิํ กถิเน’’ติ วทโนฺต เอวํ วิญฺญาเปติ ‘‘เอตฺถนฺตเร ติณฺณนฺนมฺปิ อกาลจีวรานํ อุปฺปตฺติ อภาว’’นฺติฯ กสฺมา ปน ปทภาชเน วิตฺถาริตานีติ? วุจฺจเต – อิทํ สิกฺขาปทํ อธิฏฺฐานํ สนฺธาย วุตฺตํ, กินฺตุ ปฐเม ทสาหํ อนุชานิตฺวา ตสฺมิํ อปฺปโหเนฺต สเจ ปจฺจาสา อตฺถิ, ตเมว วเฑฺฒตฺวา มาสํ อนุชานโนฺต อิมมฺปิ อตฺถวิเสสํ ทีเปติ อกาลจีวรํ นาม สมฺมุขีภูเตน ภาเชตพฺพนฺติปิ ทีเปติฯ ตํ ปน ‘‘อากงฺขมาเนน ภิกฺขุนา ปฏิคฺคเหตพฺพ’’นฺติ อิมินา สิกฺขาปเทน วเฑฺฒตฺวา วุตฺตนฺติ, ตสฺมา ตีณิปิ ปทภาชเน วิตฺถาริตานีติฯ

‘‘ขิปฺปเมว กาเรตพฺพนฺติ ทสาหา กาเรตพฺพ’’นฺติ อิทํ ปน ปโหนกภาเว ปุริมสิกฺขาปทลกฺขเณนาติ ทีเปตุํ วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘เอวํ สีฆนฺติ วา ลหุนฺติ วา’’ติอาทินา อวตฺวา ‘‘ทสาหา’’ติ วุตฺตํฯ อตฺถตกถินสฺส เอวํ โหตุ, อนตฺถเต ปน กถิเน กถนฺติ วุเตฺต อนตฺถตสฺส ปฏิเกฺขปตํ ทเสฺสตีติ วุโตฺต อปสฺสโนฺต วิฆาตํ อาปชฺชตีติฯ **เอกติํเส อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิย**นฺติ มหเนฺตนปิ ปจฺจาสาจีวเรน สห ฆฏิตมฺปิ ตพฺภาวํ อนุปติตฺวา นิสฺสคฺคิยํ โหติ สติ ปจฺฉิมปฺปมาณสมฺภเว, อสติ น โหติ, ปุน ฆฏิเต โหติ, อเญฺญน ฆฏิเต น โหติฯ ฉินฺนํ อญฺญวตฺถุ โหติฯ ปุพฺพปริเจฺฉทํ อติกฺกนฺตํ ฆฏิตํ ปุน อญฺญปริเจฺฉทํ ลภตีติ เอเก, อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพํฯ อญฺญตรสฺมิํ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘สงฺฆสฺส วา อิทํ อกาลจีวรนฺติ อุทฺทิสฺส ทินฺน’นฺติ เอตฺถ สงฺฆสฺส ทิเนฺน

อาปตฺติ นาม นตฺถิ, ‘โสตสฺส รโห’ติอาทีสุ วิย ปทุทฺธาเรน วุตฺตํ, ตสฺส ลาภํ สนฺธายาติ เจ? **สงฺฆโต วา อุปฺปชฺเชยฺยา**ติ อเนน สิทฺธตฺตา อธิกเมวา’’ติ จ ‘‘สโงฺฆ จีวรานิ ลภิสฺสติ คโณ วา’ติอาทินาปิ ปาโฐ อตฺถี’’ติ จ วุตฺตํฯ **คณฺฐิปเท** โกสลฺลตฺถํ ปน มยา สพฺพํ ลิขิตํ, สุฏฺฐุ วิจาเรตฺวา กเถตพฺพํฯ

ตติยกถินสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปุราณจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๓-๕๐๕. ***ภตฺตวิสฺสคฺค***นฺติ ภตฺตกิจฺจาธิฏฺฐานํฯ ภตฺตกิจฺจาธิฏฺฐานวิภาคนฺติ โปราณาฯ **ตตฺถ นาม ตฺว**นฺติ ตตฺถ ตยา กตกเมฺม เอวํ อกตฺตเพฺพ สติ โธวาปิสฺสสิ นามฯ อถ วา โส นาม ตฺวนฺติ อโตฺถฯ **อุภโตสเงฺฆ อุปสมฺปนฺนา**ติ ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปทาย ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ตทนุปสงฺคภยา เอวํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘ปุราณจีวร’’นฺติ เอตฺถ ปุราณภาวทีปนตฺถเมว **‘‘สกิํ นิวตฺถมฺปิ สกิํ ปารุตมฺปี’’**ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘จีวรํ นาม ฉนฺนํ จีวรานํ อญฺญตรํ จีวรํ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิม’’นฺติ วจนสฺส โอกาโส น ชาโตติ เอเกฯ ยสฺมา วิกปฺปนุปคปจฺฉิมํ อิธ นาธิเปฺปตํ, นิวาสนปารุปนุปคเมวาธิเปฺปตํ, เตเนว นิสีทนปจฺจตฺถรเณ ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, ตสฺมา น วุตฺตนฺติ เอเกฯ ชาติปฺปมาณาวจนโต ยํ กิญฺจิ ปุราณวตฺถํ โธวาเปนฺตสฺส นิสฺสคฺคิยเมว, เตเนว ‘‘อนาปตฺติ จีวรํ ฐเปตฺวา อญฺญํ ปริกฺขารํ โธวาเปตี’’ติ วุตฺตํฯ ถวิกมฺปิ หิ อสุจิมกฺขิตํ ปริภุตฺตํ โธวาเปติ, นิสฺสคฺคิยเมว โอฬาริกตฺตา, อปฺปติรูปตฺตา จฯ เตเนว **กงฺขาวิตรณิยํ** อิมสฺมิํ ฐาเน จีวรปริเจฺฉโท น วุโตฺตติ เอเก, วิจาเรตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ **‘‘รชิตฺวา กปฺปํ กตฺวา**ติ กปฺปิยํ กตเมว นิวาเสตุํ, ปารุปิตุํ วา วฏฺฏติ, เนตร’’นฺติ วุตฺตํฯ อิมินา จ มชฺฌิมเตฺถรวาโท อุปตฺถมฺภิโต โหติ, โนปตฺถมฺภิโตฯ **รชิตฺวา**ติอาทิ ปน วินยวิธิทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ มม ตโกฺกฯ ยถา อญฺญาติกาย อญฺญาติกสญฺญีวาเร ตีณิ จตุกฺกานิ, เอวํ เวมติกญาติกวาเรสุ จาติ นว จตุกฺกานิ โหนฺติฯ เอตฺถาห – เอกวารํ โธวิตฺวา โธวเนสุ ธุรํ นิกฺขิปิตฺวา ปุน ‘‘ทุโทฺธต’’นฺติ มญฺญมานา โธวติ, อนาปตฺติยา ภวิตพฺพํ, ทุติยวารํ อวุตฺตา โธวติ นาม โหตีติ? วุจฺจเต – สเจ ภิกฺขุ ‘‘อลํ เอตฺตาวตา โธเตนา’’ติ ปฏิกฺขิปติ, ปุน โธวนฺตี อวุตฺตา โธวติ นามาติ ยุชฺชติฯ โน เจ, วุตฺตาว โหตีติ เวทิตพฺพํฯ ภิกฺขุสฺส ลิงฺคปริวตฺตเน เอกโตอุปสมฺปนฺนาย วเสน อาปตฺติ สากิยานีนํ วิยฯ

๕๐๖. **เอเกน วตฺถุนา**ติ เยน เกนจิ ปฐเมนฯ ‘‘ติณฺณํ จตุกฺกานํ วเสนา’’ติ ปาโฐฯ ภิกฺขูนํ สนฺติเก อฏฺฐวาจิกาย อุปสมฺปนฺนาย ปากฏตฺตา ตํ อวตฺวา สากิยานิโยว วุตฺตา อปากฏตฺตาฯ

ปุราณจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จีวรปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๘-๕๑๐. **อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท**ติ เอตฺถ ‘‘คณมฺหา โอหียนสิกฺขาปเท’’ติ ลิขิตํฯ อรญฺญวาสีนิเสธนสิกฺขาปเท อปญฺญเตฺตติ เอเก, ‘‘ตํ น สุนฺทร’’นฺติ วทนฺติฯ **วิหตฺถตายา**ติ อายาเสนฯ

๕๑๒. **อุปจาโร**ติ ทฺวาทสหโตฺถฯ **มหาปจฺจริยํ, กุรุนฺทิยญฺจ วุตฺต**นฺติ เอตฺถ รตฺติภาเค ธมฺมกถิกสฺส ภิกฺขุโน พหูสุ จีวเรสุ มหาชเนน ปสาททานวเสน ปฏิกฺขิเตฺตสุ ปุนทิวเส

‘‘อุปาสกานํ ปสาททานานิ เอตานี’’ติ สุทฺธจิตฺเตน คณฺหนฺตสฺส โทโส นตฺถิ, ‘‘ภิกฺขุนีหิปิ ทินฺนานิ อิธ สนฺตี’’ติ ญตฺวา คณฺหโต โทโสฯ **ตํ อจิตฺตกภาเวนา**ติ ภิกฺขุนีหิ ทินฺนภาวํ ญตฺวา พหูสุ ตสฺสา จีวรสฺส อชานเนนาติ อโตฺถฯ **ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา**ติ ‘‘ภิกฺขุนีหิ นุ โข ทินฺนํ สิยา’’ติ อวิกเปฺปตฺวา ‘‘ปํสุกูลํ คณฺหามี’’ติ คณฺหนฺตสฺส วฏฺฏติฯ **กุรุนฺทิ**อาทีสุ วุโตฺตปิ อโตฺถ อยเมว, เอกํ, ‘‘อจิตฺตกภาเวนา’’ติ วจเนน ‘‘ยถา ตถา คณฺหิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อุปฺปโถว ปฏิเสธิโตติ อปเรฯ เอวํ **ธมฺมสิริเตฺถโร** น วทติ, อุชุกเมว วทตีติ ปปญฺจิตํฯ ตเสฺสว วิสโย, ตสฺสายํ อธิปฺปาโย – ยถา ‘‘ปํสุกูลํ คณฺหิสฺสตีติ ฐปิตํ กาฬํ ภิกฺขุนิสนฺตกมฺปิ อวิกเปฺปตฺวา ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํ, ตถา ธมฺมกถิกสฺส ภิกฺขุนิยา ทินฺนมฺปิ อปญฺญายมานํ วฏฺฏตีติ, ตสฺมา ตํ วุตฺตํ มหาปจฺจริยํ, กุรุนฺทิยญฺจ อจิตฺตกภาเวน น สเมตีติฯ ปฏิเกฺขโป ปน วิกปฺปคฺคหเณ เอว รุหติฯ อญฺญถา ปุพฺพาปรํ วิรุชฺฌตีติฯ ตํ น ยุตฺตํ ปํสุกูเลน อสมานตฺตาฯ ปํสุกูลภาเวน สงฺการกูฏาทีสุ ฐปิตํ ภิกฺขุนีหิ, น ตํ ตสฺสา สนฺตกํ หุตฺวา ฐิตํ โหติฯ อสฺสามิกญฺหิ ปํสุกูลํ สพฺพสาธารณญฺจ, อโญฺญปิ คเหตุํ ลภติฯ อิทํ ปุเพฺพว ‘‘ภิกฺขุนีนํ จีวร’’นฺติ ชานิตฺวาปิ ปํสุกูลิโก คเหตุํ ลภติ ตทา ตสฺสา อสนฺตกตฺตาฯ ‘‘ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา’’ติ สเลฺลขกฺกมนิทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ มํสํ ทฺทเนฺตน ตถาคเตน สเลฺลขโต กปฺปิยมฺปิ ภุตฺตํ นิสฺสคฺคิยํ จีวรมาห โย มํสํ กณฺติ สยมาทิเสยฺยาติฯ

อจิตฺตกตฺตา กถํ ปํสุกูลํ วฏฺฏตีติ เจ? ตาย ตสฺส อทินฺนตฺตา, ภิกฺขุนาปิ ตโต ภิกฺขุนิโต อคฺคหิตตฺตา จฯ อสฺสามิกมฺปิ หิ ปํสุกูลํ อญฺญิสฺสา หตฺถโต คณฺหาติ, น วฏฺฏติ ‘‘อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา จีวรํ ปฏิคฺคเณฺหยฺยา’’ติ วุตฺตลกฺขณสมฺภวโตฯ อญฺญาติกาย สนฺตกํ ญาติกาย หตฺถโต คณฺหาติ, วฏฺฏตีติ เอเกฯ ยถา สิกฺขมานสามเณราทีนํ หตฺถโต ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส อนาปตฺติ, ตถา **กงฺขาวิตรณิย**ญฺจ ‘‘อญฺญาติกาย หตฺถโต คหณ’’นฺติ (กงฺขา. อฏฺฐ. จีวรปฺปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา) องฺคํ วุตฺตํฯ ตถา ญาติกาย สนฺตกํ สิกฺขมานาย, สามเณริยา, อุปาสกสฺส, อุปาสิกาย, ภิกฺขุสฺส, สามเณรสฺส สนฺตกํ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา หตฺถโต คณฺหนฺตสฺส จ อนาปตฺติ เอวํ ยถาวุตฺตลกฺขณาสมฺภวโตติ เอเก, เตเนว ‘‘เอกโตอุปสมฺปนฺนาย จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาตี’ติ อวตฺวา ‘หตฺถโต ปฏิคฺคณฺหาติ อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’ติ (ปารา. ๕๑๓) วุตฺตํ, ตสฺมา อญฺญาติกาย สนฺตกมฺปิ เอกโตอุปสมฺปนฺนาย หตฺถโต ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติ, อุโภเปเต น สารโต ทฏฺฐพฺพา, การณํ ปริเยสิตพฺพํฯ

๕๑๔. โก ปน วาโท ปตฺตตฺถวิกาทีสูติ อนธิฏฺฐาตเพฺพสุ พหูสุ ปฏเลสุฯ เตเนวาห **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘‘ปตฺตตฺถวิกาทิมฺหิ อนธิฏฺฐาตพฺพปริกฺขาเร’’ติฯ อธิฏฺฐานุปเคสุ วา เตสํ ปริกฺขารตฺตา ภิสิฉวิยา วิย อนาปตฺติฯ กึ ปฏปริสฺสาวนํ ปริกฺขารํ น โหตีติ? โหติ, กินฺตุ ตํ กิร นิวาสนาทิจีวรสณฺฐานตฺตา น วฏฺฏติฯ ตสฺมา อิธ นิวาสนาทิจีวรสาธนํ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมํ จีวรํ นามฯ อนนฺตราตีเต นิวาสนปารุปนุปคเมวาติ สนฺนิฏฺฐานํฯ เอวํ สเนฺต **กงฺขาวิตรณิยํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. จีวรปฺปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา) กปฺปนุปคปจฺฉิมตา, ปาริวตฺตกาภาโว, อญฺญาติกาย หตฺถโต คหณนฺติ ตีเณว องฺคานิ อวตฺวา อปริกฺขารตาติ จตุตฺถมงฺคํ วตฺตพฺพนฺติ เจ? น วตฺตพฺพํ, อิมสฺมึ สิกฺขาปเท ปตฺตตฺถวิกาทิปริกฺขารสฺส อจีวรสงฺขฺยตฺตาฯ ปฐมกถินาทีสุ วิกปฺปนุปคตา ปมาณํ, อิธ กายปริโภคุปคตาติฯ ‘‘อญฺญํ ปริกฺขาร’’นฺติ อุทฺธริตฺวา ‘‘ปตฺตตฺถวิกาทึ ยํกิญฺจี’’ติ วุตฺตตฺตา วิกปฺปนุปคมฺปิ ปตฺตตฺถวิกาทึ คณฺหิตุํ วฏฺฏติ, ‘‘ปฏปริสฺสาวนมฺปี’’ติ วุตฺตฏฺฐาเน จ ‘‘จีวรํ นาม วิกปฺปนุปคปจฺฉิม’’นฺติ วจนโต ปฏปริสฺสาวนํ จีวรเมว, น ปริกฺขารํฯ ‘‘โก ปน วาโทติ นิคมนวจนมฺปิ สาธก’’นฺติ เกจิ วทนฺติ, ปณฺณตฺตึ อชานนฺโต อจิตฺตกํ, น วตฺถุํ, ‘‘อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา สนฺตกภาวาชานนฺโต, จีวรภาวาชานนฺโต จ อจิตฺตก’’นฺติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

จีวรปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๑๕. ปริกฺขารานนฺติ อุปโยคตฺเถ สามิวจนํฯ **เอกสาฏก**นฺติ ภาวนปุํสกํ, ‘‘อญฺญาตโก โมฆปุริสา’’ติ วจเนน ปวาริโตปิ อหาตุกาโม อญฺญาตโก อปฺปวาริตฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ ทีปิตํ โหติฯ อญฺญถา ‘‘อนาปตฺติ ปวาริตาน’’นฺติ อิมินา วิรุชฺฌติฯ

๕๑๗. เนว ตาว วิญฺญาเปตพฺพํ, น ภญฺชิตพฺพนฺติ อนจฺฉินฺนานํ จีวรานํ อตฺตโน สนฺตกานํ อตฺถิตาย, ตตฺถ ปจฺจาสาสพฺภาวโต จฯ ปจฺจาสา กิตฺตกํ กาลํ รกฺขตีติ? ยาว คามนฺตรา, ยาว อทฺธโยชนาติ เอเกฯ ยาว ทสฺสนสวนูปจาราติ เอเกฯ ยาว อเณฺญ น ปสฺสนฺตีติ เอเกฯ ยาว ปจฺจาสา ฉิชฺชตีติ เอเกฯ ยาว สาขาปลาสปริเยสนภญฺชนสชฺชนกาลปริเจฺฉทาติ เอเกฯ อิทํ สพฺพํ ยถาสมฺภวํ ยุชฺชติฯ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? ‘‘สเจ ปน เอเตสํ วุตฺตปฺปการานํ คิหิวตฺถาทีนํ ภิสิฉวิปริยนฺตานํ กิญฺจิ น ลพฺภติ, เตน ติเณน วา ปเณฺณน วา ปฏิจฺฉาเทตฺวา อาคนฺตพฺพ’’นฺติ อฏฺฐกถาวจนโตฯ

น ตาว เถรานํ ทาตพฺพานีติ น ตาว อตฺตโน รุจิยา ทาตพฺพานิ, ยทา เถรา ‘‘เทถาวุโส’’ติ วทนฺติ, ตทา ทาตพฺพานิฯ ‘‘เอวํ สติ ทหราปิ อจฺฉินฺนจีวรฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติ, สาขาปลาสํ ภญฺชิตุํ วฏฺฏติ, น อญฺญถาฯ ‘เยหิ เกหิจิ วา อจฺฉินฺนํ โหตี’ติ หิ วุตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ อาจริโย ปน เอวํ วทติ ‘‘อตฺตโน รุจิยาปิ ทาตุํ ลภนฺตี’’ติฯ ตถา หิ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ปริโภคชิณฺณํ วา’ติ เอตฺถ จ ‘อจฺฉินฺนจีวรานํ อาจริยุปชฺฌายาทีนํ อตฺตนา ติณปเณฺณหิ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ทินฺนจีวรมฺปิ สงฺคหํ คจฺฉตี’ติ วตฺตุํ ยุชฺชตี’’ติ วุตฺตํฯ อถาปิ สิยา อาจริยาทีหิ ‘‘อาหราวุโส’’ติ วุเตฺตเยว, นาวุเตฺตติ, น, ‘‘เกหิจิ วา อจฺฉินฺน’’นฺติ เอตฺถ วุตฺตเลสโต ทุติยเลสสฺส อวิเสสภาวปฺปสงฺคโตติฯ อถ กิมตฺถํ ‘‘น ตาว เถรานํ ทาตพฺพานี’’ติ วุตฺตนฺติ เจ? ยาว เถรานํ อตฺถาย สาขาปลาสานิ ภญฺชติ, ตาว น ทาตพฺพานิ, ตโต ตานิ เถรุทฺทิสฺสกานิ สาขาปลาสานิ สยํ ปริทหิตฺวา วินาปิ เถราณตฺติยา อตฺตโน รุจิยา ทาตพฺพานิ, ภูตคามปาตพฺยตาย ปาจิตฺติยํ น โหติ สตฺถุนาปิ อนุญฺญาตตฺตาฯ ‘‘ติเณน วา ปเณฺณน วา’’ติ หิ วุตฺตํ, ตํ กปฺปิยเมว สนฺธาย วุตฺตนฺติ เจ? น, ‘‘ตทลาเภ น เตฺวว…เป…. ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วจนวิโรธโตฯ เอตฺถาห – ทุกฺกฏภยา ปาจิตฺติยวตฺถุ เจ อติกฺกมิตพฺพํ, ตทลาเภ ถุลฺลจฺจยวตฺถุ สงฺฆิกํ, ตทลาเภ ปาราชิกวตฺถุปิ อติกฺกมิตพฺพํ สิยาติ? น, ปาราชิกสฺส โลกวชฺชตฺตาฯ อปิจ น สพฺพํ ภูตคามํ ปาจิตฺติยวตฺถุเมว, ตโต ทุกฺกฏาทิวตฺถุปิ อตฺถิ, อนาปตฺติวตฺถุปิ กาโลทิสกํ, ตสฺมา อิทํ ตทา อนาปตฺติวตฺถุกนฺติ เวทิตพฺพํฯ กิตฺตาวตา ภิกฺขุ อจฺฉินฺนจีวโร นฏฺฐจีวโร โหตีติ? เอตฺตาวตา นโคฺค โหตีติ เอเกฯ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมภาเวน, วิกปฺปนุปคปจฺฉิมมาทึ กตฺวา วิญฺญาเปนฺตสฺส อาปตฺตีติ เอเกฯ นิวาสนปารุปนุปคาภาเวนาติ เอเกฯ ติจีวราภาเวนาติ เอเกฯ สนฺตรุตฺตรปรมาภาเวนาติ เอเกฯ อยํ **เอเกวาโท** ยุโตฺต ‘‘สนฺตรุตฺตรปรมํ ตโต จีวรํ สาทิตพฺพ’’นฺติ หิ วจนโต, ตสฺมา สนฺตรุตฺตเร สติ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมํ วิญฺญาเปนฺตสฺส ปฏิลาเภน นิสฺสคฺคิยํฯ ยทิ เอวํ ‘‘วิญฺญาเปตฺวา ปฏิลเภยฺย นิสฺสคฺคิย’’นฺติ สิกฺขาปเทน ภวิตพฺพนฺติ เจ? ตนฺน, ตทตฺถสิทฺธิโต นานตฺถตฺตา ธาตูนํฯ กึ วุตฺตํ โหติ? ยถา หิ ‘‘ติกฺขตฺตุํ เมถุนํ ธมฺมํ อภิวิญฺญาเปสี’’ติ (ปารา. ๓๖) วุเตฺต ปวเตฺตสีติ อโตฺถ, ตถา อิธาปิ ‘‘จีวรํ วิญฺญาเปยฺยา’’ติ วิญฺญตฺติยา ปวเตฺตยฺย อุปฺปาเทยฺยาติ อโตฺถฯ

เตน นิวโตฺถติ ตํนิวโตฺถฯ อญฺญสฺส อลาเภน ตเมว ปริภุญฺชโต ชิรติ, น เลเสนฯ **อตฺตนา**ติ สยเมว วตฺตุํ ยุชฺชติ, ตสฺมา อยุตฺตปริโภเคน อปริภุญฺชิตฺวา ยุตฺตปริโภควเสน ปริ

ภุญฺชโต ชิณฺณํ ปริโภคชิณฺณํ นามฯ ตสฺส สภาคานํ อจฺฉินฺนกาเล ทานมฺปิ ยุตฺตปริโภเค เอว สงฺคหํ คจฺฉตีติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘อิเม กิร เทฺว เลสา อฏฺฐกถาโย, วาเจนฺตานํ อาจริยานํ มตนฺติ **ธมฺมสิริเตฺถโร** อาหา’’ติ วุตฺตํฯ

๕๒๑. **นิสีทิตุํ วา นิปชฺชิตุํ วา น ลภตี**ติ ยถาสุขํ น ลภตีติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘อญฺญสฺสตฺถายา’’ติ เอตฺถาปิ ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ อนุวตฺตติ เอวฯ อตฺถาย กสฺส? ตเสฺสว อญฺญสฺสฯ ยถา อญฺญาตเก ติกปาจิตฺติยํ, ตถา อปฺปวาริเตปีติ ทสฺสนตฺถํ ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ วุตฺตํฯ อญฺญถา ‘‘ญาตเก ญาตกสญฺญี’’ติ อิมินา สิทฺธตฺตา น นิจฺจํ เสสํ อาปชฺชติฯ อปิเจตฺถ อญฺญาตกคฺคหเณน อปฺปวาริตคฺคหณํ โหติ , อปฺปวาริตคฺคหเณน อญฺญาตกคฺคหณํ, อญฺญาตกา หิ อปฺปวาริตา โหนฺติฯ ตถา ญาตกคฺคหเณน ปวาริตคฺคหณํ โหติ, กตฺถจิ น โหติฯ น ปวาริตคฺคหเณน ญาตกคฺคหณํ โหตีติ อิมสฺส อตฺถวิเสสสฺส ทสฺสนตฺถํ ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ วุตฺตํฯ ตถา หิ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา อปฺปวาริตาย จ จีวรํ อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส อาปตฺติฯ ญาติกาย ปน ปวาริตาย จ วิสฺสาสํ คณฺหาติ, อนาปตฺติฯ ตถา ปุราณจีวรํ ญาติกาย อนาปตฺติ, ปวาริตาย ปน ติกปาจิตฺติยเมวฯ ญาตกานญฺจ เอกจฺจานํ ปุราณจีวรํ นาม ทาตุํ วฏฺฏติ, น ปวาริตานํฯ ติกเจฺฉโท จ มาติกาปเทเนว โหติ, น อเญฺญนฯ ตตฺถาปิ เอเกเนว, น ทุติยาทีหีติ อยํ วินเย ธมฺมตา เวทิตพฺพาฯ

อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ตตุตฺตริสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๒-๔. **ปคฺคาหิกสาลํ วา**ติ ทุสฺสปสารํ วาฯ หเตฺถน ปคฺคเหตฺวา ฐตฺวา สาลายํ ปสาเรตพฺพทุสฺสํ ปสาเรนฺตีติ โจทนาฯ **ติจีวริเกเนวา**ติ วินยติจีวริเกนฯ โส หิ อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตปริกฺขารโจฬาทีสุ สเนฺตสุปิ ติจีวเร อจฺฉิเนฺน สนฺตรุตฺตรปรมํ วิญฺญาเปตฺวา คเหตุํ ลภติฯ **อญฺญถาปี**ติ ‘‘ปมาณิกํ ติจีวรํ ปริกฺขารโจฬวเสน อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชโต ตสฺมิํ นเฏฺฐ พหูนิปิ คเหตุํ ลภติ, น สนฺตรุตฺตรปรม’’นฺติ จ, ตสฺมา **ตํ วิภาค**นฺติ ‘‘ติจีวริกสฺส ตํ วิภาคนฺติ อโตฺถ, น ปริกฺขารโจฬิกสฺสา’’ติ จ เกจิ วทนฺติฯ อาจริโย ปน ‘‘**อเญฺญนา**ติ อติจีวริเกน, **อญฺญถา**ติ อิโต วุตฺตคฺคหณปริเจฺฉทโต อเญฺญนา’’ติ เอตฺตกเมว วทติฯ อญฺญถาติ ปน สเจ ตีณิปิ นฏฺฐานิ, สนฺตรุตฺตรปรมํ คณฺหิตพฺพํ, สเจ เทฺว วา เอกํ วา นฏฺฐํ, เตน ‘‘อญฺญถาปี’’ติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ เอเกฯ **คณฺฐิปเทสุ** วิจารณา เอว นตฺถิ, ตสฺมา อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพํฯ **ปกติยา สนฺตรุตฺตเรน จรติ,** สาสงฺกสิกฺขาปทวเสน วา ตํสมฺมุติวเสน วา ตติยสฺส อลาเภน วาฯ

๕๒๖. **‘‘ปมาณเมว วฏฺฏตี’’**ติ สเลฺลขทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตํ มิจฺฉา คเหตฺวา ญาตกาทิฏฺฐาเน ตทุตฺตริ คณฺหนฺตสฺส อาปตฺตีติ เจ? **ตํ ปาฬิยา น สเมติ,** ‘‘อนาปตฺติ ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ หิ ปาฬิฯ เอตฺถ จ ปวาริตา นาม อจฺฉินฺนกาลโต ปุเพฺพ เอว ปวาริตา, น อจฺฉินฺนกาเลฯ ‘‘อภิหฏฺฐุํ ปวาเรยฺยา’’ติ หิ วุตฺตํ, ตสฺมา โย อจฺฉินฺนกาลสฺสตฺถาย ปวาเรติ, อุโภปิ อปฺปวาริตา เอวาติ เวทิตพฺพาฯ เต หิ อจฺฉินฺนการณา นฏฺฐการณาว เทนฺติ นามฯ อปิจ ยถา ปิฏฺฐิสมเย สตุปฺปาทํ กตฺวา ญาตกปวาริตฏฺฐานโต วสฺสิกสาฏิกํ นิปฺผาเทนฺตสฺส เตน สิกฺขาปเทน นิสฺสคฺคิยํ, ตถา อิธาปิ ญาตกปวาริตฏฺฐาเนปิ อจฺฉินฺนนฏฺฐการณา น วฏฺฏติ, ตสฺมา ‘‘อฏฺฐกถาสุ ปมาณเมว วฏฺฏตี’ติ วุตฺตวจนเมว ปมาณ’’นฺติ **ธมฺมสิริเตฺถโร** อาห, ตํ อยุตฺตํ, กสฺมา? ยสฺมา อิทํ สิกฺขาปทํ ตทุตฺตริ วิญฺญาเปนฺตสฺส ปญฺญตฺตํ, ตสฺมิญฺจ ‘‘อญฺญาตโก คหปติ วา คหปตานี วา’’ติ **มาติกาย** ปาฬิ, **วิภเงฺค** จ ‘‘อญฺญาตโก นาม มาติโต วา…เป.…

อสมฺพโทฺธ’’ติ ปาฬิ, **อนาปตฺติวาเร** จ ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ ปาฬิ, ตสฺมา ติวิธายปิ ปาฬิยา น สเมตีติ อยุตฺตเมว, ตสฺมา เกวลํ สเลฺลขเมว สนฺธาย วุตฺตนฺติ อปเรฯ อุปริ กาณมาตาสิกฺขาปเท **อฎฺฐกถาสุ** ปน ‘‘เตสมฺปิ ปาเถยฺยปเหณกตฺถาย ปฎิยตฺตโต ปมาณเมว วฎฺฎตี’’ติ วุตฺตํ, น ปน ‘‘ปาฬิยา น สเมตี’’ติ วุตฺตํ, น ตตฺถ จ อิธ จ นานากรณํ ปญฺญายติ , ตสฺมา เถรสฺส ลทฺธิ สุนฺทรา วิย มม ขายติ, วีมํสิตพฺพํฯ ยสฺมา ปนิทํ สิกฺขาปทํ อญฺญสฺสตฺถาย วิญฺญาปนวตฺถุสฺมึเยว ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา อิธ ‘‘อญฺญสฺสตฺถายา’’ติ น วุตฺตํฯ ‘‘เสสํ อุตฺตานตฺถเมวา’’ติ ปาโฐฯ **‘‘อญฺญสฺสตฺถายา’’**ติ นิทานวิโรธโต น วุตฺตํฯ ตถาปิ อนนฺตเร วุตฺตนเยน ลพฺภตีติ อาจริโยฯ เอวรูเปสุ คหปติปฎิสํยุตฺตสิกฺขาปเทสุ กิญฺจาปิ ‘‘คหปติ นาม โย โกจิ อคารํ อชฺฌาวสตี’’ติ วุตฺตํ, ตถาปิ ปญฺจ สหธมฺมิเก ฐเปตฺวา อวเสสา จ สิกฺขาปจฺจกฺขาตโก จ ติตฺถิโย จ เวทิตพฺพาฯ

ตตฺตฺตริสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๘. ปฐมอุปกฺขฎสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๗-๘. อปิ โหติ จิตฺตนฺติ อโตฺถฯ **เมยฺยา**ติ ปาฐสฺส มยฺหนฺติ อโตฺถฯ น อิเม สุกรา, ‘‘น อิเมสํ สุกรา’’ติ วา ปาโฐฯ ‘‘ตสฺส น อิเมสํ สุกรา อจฺฉาเทตุนฺติ อโตฺถ’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘ปุเพฺพ อปฺปวาริโต’’ติ วจนโต ตสฺมึ ขเณ ปวาริโตปิ อปฺปวาริโตว โหตีติฯ

ปฐมอุปกฺขฎสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. ทุติยอุปกฺขฎสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๒. ทุติยอุปกฺขเฎน กิํปโยชนนฺติ? นตฺถิ, เกวลํ อฎฺฐุปฺปตฺติวเสน ปญฺญตฺตํ ภิกฺขุนิยา รโหนิสชฺชสิกฺขาปทํ วิยฯ เอวํ สเนฺต ตนฺติ อนาโรเปตพฺพํ ภเวยฺย วินาปิ เตน ตทตฺถสิทฺธิโต, อนิสฺสรตฺตา, อนาโรเปตุํ อนุญฺญาตตฺตา จฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘อากงฺขมาโน, อานนฺท, สโงฺฆ… เป…. สมูหเนยฺยา’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๑๖)ฯ อิทํ สพฺพมการณํฯ น หิ พุทฺธา อปฺปโยชนํ วาจํ นิจฺฉาเรนฺติ, ปเคว สิกฺขาปทํ, เตเนวาห **อฎฺฐกถายํ ‘‘ตญฺหิ อิมสฺส อนุปญฺญตฺติสทิส’’**นฺติ อาทิฯ อนุปญฺญตฺติ จ นิปฺปโยชนา นตฺถิ, ตํสทิสเญฺจตํ, น นิปฺปโยชนนฺติ ทสฺสิตํ โหติ, เอวํ สเนฺต โก ปเนตฺถ วิเสโสติ? ตโต อาห ‘‘ปฐมสิกฺขาปเท เอกสฺส ปีฬา กตา, ทุติเย ทฺวินฺนํ, อยเมตฺถ วิเสโส’’ติฯ อิมินา อตฺถวิเสเสน โก ปนโญฺญ อติเรกโตฺถ ทสฺสิโตติ? **โปราณคณฺฐิปเท** ตาว วุตฺตํ ‘‘เอกสฺมิมฺปิ วตฺถุสฺมึ อุภินฺนํ ปีฬา กาตุํ วฎฺฎตีติ อยมติเรกโตฺถ ทสฺสิโต’’ติฯ เตเนตํ ทีเปติ ‘‘น เกวลํ ปฎิลทฺธจีวรคณนาเยว อาปตฺติคณนา, ปีฬิตปุคฺคลสงฺขาตวตฺถุคณนายปี’’ติฯ

โหนฺติ เจตฺถ –

‘‘วตฺถุโต คณนายาปิ, สิยา อาปตฺติ เนกตา;
อิติ สนฺทสฺสนตฺถเญฺจ, ทุติยูปกฺขฎํ อิธฯ

‘‘กายสํสคฺคสิกฺขาย, วิภเงฺค วิย กิเนฺตตํ;
เอกิตฺถิยาปิ เนกตา, อาปตฺตีนํ ปโยคโต’’ติฯ

อปิเจตํ สิกฺขาปทํ ตํชาติเกสุ สิกฺขาปเทสุ สเพฺพสุปิ คเหตพฺพวินิจฺฉยสฺส นยทสฺสนปฺปโยชนนฺติ เวทิตพฺพํฯ อาห จ –

“อญฺญาติกาย พหุตาย วิมิสฺสตาย,
อาปตฺติยาปิ พหุตา จ วิมิสฺสตา จ;
อิเจฺจวมาทิวิธิสมฺภวทสฺสนตฺถํ,
สตฺถา อุปกฺขฏมิทํ ทุติยํ อโวจา”ติฯ

ตสฺสายํ สเงฺขปโต อธิปฺปายปุพฺพงฺคมา วิจารณา – ปุราณจีวรํ เอกเมว ภิกฺขุ ภิกฺขุนีหิ ทฺวีหิ, พหูหิ วา โธวาเปติ, ภิกฺขุนิคณนาย ปาจิตฺติยคณนา, ตถา ทฺวินฺนํ, พหูนํ วา สาธารณํ เอกเมว จีวรํ อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา ปฏิคฺคณฺหาติ, อิธาปิ ตถา ทฺวินฺนํ, พหูนํ วา สาธารณเมกํ วิญฺญาเปติ, วิญฺญตฺตปุคฺคลคณนาย อาปตฺติคณนาฯ ตถา อเญฺญสุปิ เอวรูเปสุ สิกฺขาปเทสุ นโย เนตโพฺพฯ อยํ ตาว พหุตาย นโยฯ มิสฺสตาย ปน ญาติกาย, อญฺญาติกาย จ เอกํ โธวาเปติ, เอกโต นิฏฺฐาปเน เอกํ ปาจิตฺติยํฯ อถ ญาติกา ปฐมํ โถกํ โธวิตฺวา ฐิตา, ปุน อญฺญาติกา สุโธตํ กโรติ, นิสฺสคฺคิยํฯ อถ อญฺญาติกา ปฐมํ โธวติ, ปจฺฉา ญาติกา สุโธตํ กโรติ, อญฺญาติกาย ปโยควเสน ภิกฺขุโน ทุกฺกฏเมวฯ อญฺญาติกาย จ ญาติกาย จ อญฺญาติกสญฺญี, เวมติโก, ญาติกสญฺญี วา โธวาเปติ, ยถาวุตฺตนเยน นิสฺสคฺคิยทุกฺกฏาทิอาปตฺติเภทคณนา เวทิตพฺพาฯ ตถา อญฺญาติกาย จ ญาติกาย จ สนฺตกํ จีวรํ อุโภหิ เอกโต ทิยฺยมานํ ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส , อญฺญาติกาย เอว หตฺถโต ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส จ นิสฺสคฺคิยเมวฯ อถ ญาติกาย อนาปตฺติฯ อถ อุโภสุ อญฺญาติกาทิสญฺญี วุตฺตนเยเนว นิสฺสคฺคิยทุกฺกฏาทิอาปตฺติเภทคณนา เวทิตพฺพาฯ ตถา อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทสุปิ ยถาสมฺภวํ นโย เนตโพฺพฯ อยํ มิสฺสตาย นโยฯ อาทิ-สเทฺทน ปน อเนเก อญฺญาติกา วิญฺญตฺตาวิญฺญตฺตปุคฺคลคณนาย ทุกฺกฏํฯ เอโก เทติ, เอโก น เทติ, นิสฺสคฺคิยํฯ อถ อวิญฺญโตฺต เทติ, น นิสฺสคฺคิยํฯ อถ วิญฺญตฺตา วิญฺญตฺตานํ สาธารณํ วิญฺญโตฺต เทติ, นิสฺสคฺคิยเมวฯ อุโภ เทนฺติ, นิสฺสคฺคิยเมวฯ อวิญฺญโตฺต เทติ, นิสฺสคฺคิเยน อนาปตฺติฯ วิญฺญตฺตสฺส วจเนน อวิญฺญโตฺต เทติ, อนาปตฺติ เอวฯ ตถา อุปกฺขฏาทีสุปิ ยถาสมฺภวํ นโย เนตโพฺพฯ

ทุติยอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ราชสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๗. **“น โข มยํ, อาวุโส, จีวรเจตาปนฺนํ ปฏิคฺคณฺหาม…เป…. กาเลน กปฺปิย**”นฺติ อิโต ปุเพฺพ เอว รูปิยปฏิคฺคหณสิกฺขาปทสฺส ปญฺญตฺตตฺตา วุตฺตํฯ อญฺญถา อายสฺมา อุปนโนฺท มํสสฺส เจตาปนฺนํ เอกมฺปิ กหาปณํ หเตฺถน ปฏิคฺคณฺหโนฺต ตโต มหนฺตตรํ จีวรเจตาปนฺนํ กถํ น ปฏิคฺคณฺหิสฺสติ, เอวํ สเนฺตปิ จีวรปฏิสํยุตฺตตฺตา **จีวรวเคฺค** สงฺคายิํสูติฯ

๕๓๘-๙. “อาคตการณํ ภญฺชตี”ติ วุตฺตตฺตา นนุ ปุน โจเทตุํ น ลภตีติ เอเกฯ อาคมนสฺส สาตฺถกํ น โหติ, จีวรํ น ลภิสฺสติ ปฏิสนฺถารสฺส กตตฺตาติ เอเกฯ โจทนาลกฺขณํ น โหตีติ กตฺวา วุตฺตนฺติ เอเกฯ “ฐตฺวา โจเทมี”ติ อาคโต ตํ ฐานํ ภญฺชติ, กโรติ เจกํ, ตีณิปิ เจ กโรติ, เอกเมว, เอกวจนตฺตาติ เอเกฯ ตีณิ ฐานานิ ภญฺชตีติ เอเกฯ **อุปติสฺสเตฺถโร** “น โจทนาทิํ ภญฺชติ, โจเทตุกาโม อกตฺตพฺพํ อกาสิ, เตน วตฺตเภเท ทุกฺกฏ”นฺติ วทติฯ **ธมฺมสิริเตฺถโร** ปน “อาสเน เจ นิสีทติ, เอกาย นิสชฺชาย เทฺว ฐานานิ ภญฺชติฯ อามิสํ เจ ปฏิคฺคณฺหาติ, เอเกน ปฏิคฺคเหน เทฺว ฐานานิ ภญฺชติฯ ธมฺมํ เจ ภาสติ, ธมฺมเทสนสิกฺขาปเท วุตฺตปริเจฺฉทาย

เอกาย วาจาย เทฺว ฐานานิ ภณฺชติ, ตํ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ วทติฯ ‘‘ยตฺถา’’ติ วุตฺเต อตฺตโน เอว สนฺติกํ คนฺตพฺพนฺติ วุตฺตํ วิย โหติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘พฺยญฺชนํ ปน น สเมตี’’ติฯ อุปาสเกหิ อาณตฺตา ตํฯ **มูลํ อสาทิยเนฺตนา**ติ มูลสฺส อกปฺปิยภาเว สติ อสาทิยเนฺตนฯ ตญฺจ โข จิเตฺตน , น มุเขนฯ สเจ เอวํ วุเตฺต อกปฺปิยํ ทเสฺสตีติ กตฺวา จิเตฺตน อกปฺปิยํ อิจฺฉเนฺตว มุเขน กปฺปิยํ นิทฺทิสติ ‘‘จีวรํ เม เทถา’’ติ, น วฎฺฎติฯ ปฎิลาเภ รูปิยปฎิคฺคหณสิกฺขาปเทน อาปตฺติฯ

ตตฺรายํ วิจารณา – จิเตฺตน สาทิยเนฺตปิ มุเขน กปฺปิยโวหาเรน เจ โวหรติ ‘‘กหาปณาร เหน, ปาทารเหน วา กปฺปิยภเณฺฑน อิทญฺจิทญฺจ อาหรา’’ติฯ กิญฺจาปิ รูปิยํ สนฺธาย วทติ, วฎฺฎติ เอวฯ กสฺมา? กญฺจิ สสฺสฎฺฐานกํ ภูมิปเทสํ สนฺธาย ‘‘สีมํ เทมาติ วทนฺติ, วฎฺฎตี’’ติ ว จนโต, ‘‘วิหารสฺส เทมา’’ติ วุเตฺต ‘‘ปฎิกฺขิปิตุํ น วฎฺฎตี’’ติ วจนโต จฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน วุตฺตํ ‘‘สงฺฆํ สนฺธาย ‘วิหารสฺส เทมา’ติ ทินฺนํ ครุภณฺฑํ น โหติ, ทุกฺขิโณทกํ สมฺปฎิจฺฉิตุํ, ‘สาธู’ติ จ วตฺตุํ, อนุโมเทตุญฺจ วฎฺฎติฯ กสฺมา? สงฺฆสฺส ‘วิหาโร’ติ นามาภาวโต, เขตฺตเสฺสว ‘สีมา’ติ นามภาวโต จ, จิเตฺตน อารมฺมณํ กตํ อปฺปมาณํ, กปฺปิยโวหาโรว ปมาณํฯ กปฺปิยเม วาจิกฺขิตตฺตา ‘น เตฺววาหํ, ภิกฺขเว, เกนจิ ปริยาเยน ชาตรูปรชตํ สาทิตพฺพํ ปริเยสิตพฺพนฺติ ว ทามี’ติ (มหาว. ๒๙๙) วจเนนปิ น วิรุชฺฌติฯ กปฺปิยวจนปจฺจยา ทายโก สยเมว กตฺตพฺพยุตฺ ตกํ ชานิสฺสตีติ อธิปฺปายโต ทายเกน เอตสฺส อธิปฺปายํ ญตฺวา กปฺปิยการกสฺส หเตฺถ ฐปิตํ ภิกฺขุสฺส สนฺตกเมว โหตี’’ติฯ อิทํ สพฺพมยุตฺตํ, กสฺมา? สีมาวิหารวจนสฺส ทายกวจนตฺตาฯ อิธ จ ภิกฺขุโน วจนํ ปมาณํฯ เตเนวาห ‘‘อถาปิ ‘มม ตฬากํ วา โปกฺขรณึ วา สงฺฆสฺส ทมฺมี’ติ วุเตฺต ‘สาธุ, อุปาสก, สโงฺฆ ปานียํ ปิวิสฺสตี’ติอาทีนิ วตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฎฺฎติ เอวา’’ติฯ อญฺญ ถา เขตฺตํ สนฺธาย ภิกฺขุโน เขตฺตปฎิพทฺธวจนานิ สีมาวจเนน กปฺปนฺตีติ อาปชฺชติฯ อวิหา รสฺส จ ภิกฺขุสฺส รูปิยํ ทเสฺสตฺวา ‘‘อิทํ วิหารสฺส ทมฺมี’’ติ วุเตฺต อตฺตโน อตฺถาย ทิยฺยมานํ ชานเนฺตนาปิ ตํ อปฺปฎิกฺขิปิตพฺพํฯ ตถา กหาปณารหาทิโน อกปฺปิยภณฺฑภาวํ, กหาปณาทิ ภาวเมว วา ชานนฺตเมว สนฺธาย ตถาโวหรนฺตสฺส จ อนาปตฺตีติ อาปชฺชติฯ ‘‘น เตฺววาหํ, ภิกฺขเว, เกนจิ ปริยาเยนา’’ติ นิปฺปเทสโต วุตฺตตฺตา น สกฺกา เลสํ โอเฑฺฑตุนฺติ โน ตโกฺก, วิ จาเรตฺวา ปน คเหตพฺพํฯ ‘‘โน เจ อิจฺฉติ, น กเถตพฺพ’’นฺติ วจนโต ยถาวุตฺตสามิจิยา อกรเณ อนาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสาติ ทเสฺสติฯ

‘‘อญฺญาตกอปฺปวาริเตสุ วิย ปฎิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ วจนโต ยถาวุตฺตสามิจิมฺปิ น กตฺวา เจ นิปฺผาเทติ, อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทน กาเรตโพฺพติ ทเสฺสติฯ กปฺปิยการกา สยเมว โจ เทตฺวา เทนฺติ, วฎฺฎติฯ ‘‘สยํ กรณเมว ปฎิกฺขิตฺต’’นฺติ จ วทนฺติฯ **ปิณฺฑปาตาทีนํ ...เป.... เอเสว นโย**ติ เอตฺถ ‘‘ทุกฺกฎ’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น สุนฺทรํ, **ททเนฺตสุปี**ติ **อปิ**-สเทฺทน สงฺคหิตตฺ ตา นิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยเมวฯ ชาตรูปรชตํ ‘‘สเงฺฆ สาทิเต ทุกฺกฎ’’นฺติ จ วิกเปฺปนฺติฯ ตํ วิเส เสตฺวา นวุตฺตตฺตา ปาจิตฺติยเมวาติ ทเสฺสติฯ ‘‘นิสฺสคฺคิยเมวาติ เยวาปนกสิกฺขาปเทสุ สิยา’’ติ วทนฺติ, อุปปริกฺขิตพฺพํฯ ‘‘ยสฺส กสฺสจิ หิ อญฺญสฺส...เป.... **มหาปจฺจริยํ** วุตฺต’’นฺติ ว จนโต อปพฺพชิตานํ อนฺตมโส มาตาปิตูนมฺปิ อตฺถาย สมฺปฎิจฺฉนฺตสฺส ทุกฺกฎเมวาติ ทเสฺ สติฯ

สพฺพตฺถ สมฺปฎิจฺฉนํ นาม ‘‘อุคฺคเณฺหยฺย วา อุคฺคณฺหาเปยฺยวา อุปนิกฺขิตฺตํ วา สาทิเยยฺ ยา’’ติ เอวํ วุตฺตลกฺขณเมวฯ เอวํ สเนฺตปิ กตฺถจิ ปฎิกฺขิปิตพฺพํ, กตฺถจิ น ปฎิกฺขิปิตพฺพํ, กตฺถ จิ ปฎิกฺขิตฺตํ สาทิตุํ วฎฺฎติ, เอวํ อปฺปฎิกฺขิตฺตํ กิญฺจิ วฎฺฎติ, อิทํ สพฺพมฺปิ ทเสฺสตุํ **‘‘สเจ ปนา’’**ติ วิตฺถาโร อารโทฺธฯ ตตฺถ ‘‘เจติยสฺส...เป.... น วฎฺฎตี’’ติ วจนโต อปฺปฎิกฺขิตฺตํ วิหา รสฺส ทินฺนํ สาทิตุํ วฎฺฎตีติ สิทฺธํฯ ตถา เถรสฺส ‘‘มาตุยา เทมา’’ติอาทินา วุตฺตปิ ปฎิคฺคหเณ

อาปตฺติ ปาจิตฺติยเมวฯ **สาปตฺติโก โหตี**ติ เอตฺถ กาย อาปตฺติยา สาปตฺติโก โหตีติ? ทุกฺกฏาปตฺติยาติ เอเกฯ น ยาย กายจิ, เกวลํ อฏฺฐาเน โจเทตีติ กตฺวา ‘‘สาปตฺติโก’’ติ วุตฺตํฯ ยถา กถนฺติ? ‘‘ปญฺจหิ, ภิกฺขเว, องฺเคหิ สมนฺนาคโต สทฺธิวิหาริโก ปณาเมตโพฺพ…เป…. ปณาเมโนฺต อนติสาโร’’ติ (มหาว. ๖๘) เอตฺถ น สมฺมาวตฺตนฺตํเยว อปณาเมนฺตสฺส ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ ยถาห – ‘‘น จ, ภิกฺขเว, อสมฺมาวตฺตโนฺต น ปณาเมตโพฺพ, โย น ปณาเมยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (มหาว. ๖๘), ตสฺมา อธิมตฺตเปมาทิอภาเวปิ อปณาเมนฺตสฺส อนาปตฺติ ทิสฺสติฯ อปิจ ‘‘สาติสาโร โหตี’’ติ วุตฺตํฯ เอวํสมฺปทมิทํ ทฎฺฐพฺพํฯ **อฏฺฐกถาย** ‘‘สาติสาโร โหตีติ สโทโส โหติ, อาปตฺตึ อาปชฺชตี’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๖๘) วุตฺตตฺตา น ยุตฺตนฺติ เจ? น, ตทนนฺตรเมว ตํมิจฺฉาคาหนิวตฺตนตฺถํ, ตสฺมา ‘‘น สมฺมาวตฺตโนฺต ปณาเมตโพฺพ’’ติ วุตฺตตฺตา อนาปตฺติกา กตาติฯ ทุกฺกฏาปตฺติ โหตีติ อาจริโย, วีมํสิตพฺพํฯ **‘‘กปฺปิยภณฺฑมฺปิ อกปฺปิยเมวา**ติ ตฟ้ากโต นิปฺผนฺนธเญฺญน ปริวเตฺตตฺวา ลทฺธํ โครสมฺปิ น วฎฺฎตี’’ติ วุตฺตํฯ

กปฺปิยโวหาเรปิ วิธานํ วกฺขาม, เสยฺยถิทํ – **‘‘อุทกวเสนา’’**ติอาทิฯ **ทุพฺพินิโพฺภคํ โหตี**ติ อิทํ ปรโต ‘‘ตเสฺสว อกปฺปิยํฯ กสฺมา? ธญฺญสฺส วิจาริตตฺตา’’ติ อิมินา อสทิสํ, ตสฺมา สุวุตฺตํฯ อิทญฺหิ ภิกฺขุสฺส ปโยควเสน อาทิโต ปฎฺฐาย อุปฺปเนฺนน มิสฺสนฺติฯ อกตปุพฺพํ **นวสสฺสํ** นามฯ **ขเล วา ฐตฺวา รกฺขตี**ติ ‘‘อิทํ วา เอตฺตกํ วา มา คณฺห, อิทํ คเหตุํ ลพฺภตี’’ติ วา ‘‘อิโต อปเนหิ, อิธ ปุญฺชํ กโรหี’’ติ เอวมาทินา วา ปโยเคน เจ รกฺขติ, ตํ อกปฺปิยํฯ ‘‘สเจ ‘มยิฐิเต รกฺขิตํ โหตี’ติ รกฺขติ, คณฺหเนฺต วา ปสฺสิตฺวา ‘กึ กโรถา’ติ, ภณติ วฎฺฎตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ ยุตฺตํฯ **รูปิยปฎิคฺคหณสิกฺขาปเท** ‘‘ทฺวารํ ปิทหิตฺวา รกฺขเนฺตน วสิตพฺพ’’นฺติ หิ วุตฺตํฯ **ตเสฺสว ตํ อกปฺปิยํ**ฯ กสฺมา? อปุพฺพสฺส อนุปฺปาทิตตฺตาฯ เหฎฺฐา ‘‘สสฺสํ กตฺวา อาหรถา’’ติ วตฺตุํ ปน น วฎฺฎตีติฯ ปเณฺณปิ เอเสว นโยฯ ‘‘ปกติยา สยเมว กโรนฺตานํ อุสฺสาหชนนโต’’ติ วุตฺตํฯ กสฺมา? ‘‘กหาปณานํ วิจาริตตฺตา’’ติ วจนโต, ปเคว อุฎฺฐาปิตตฺตาติ สิทฺธํ โหติฯ สเจ ทายกา วา สงฺฆสฺส คามเขตฺตารามาทึ เกณิยา คหิตมนุสฺสา วา ตตฺถ กุฎุมฺพิโน ‘‘อิเม สงฺฆสฺส กหาปณา อาหฎา’’ติ วทนฺติ, ‘‘น กปฺปตี’’ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํฯ กปฺปิยการกาว เจ วทนฺติ, ‘‘สงฺฆสฺส กหาปณา น กปฺปนฺติ, สปฺปิอาทีนิ วฎฺฎนฺตี’’ติ วตฺตพฺพํ, ตสฺมา ‘‘สงฺฆสฺส กปฺปิยการเก วา คุตฺตฏฺฐานํ วา อาจิกฺขถา’’ติ วตฺวา เตหิ สมฺปาทิตํ เกนจิ อกตฺตพฺพตาย ‘‘อิมินา สปฺปึ อาหราหี’’ติ วิจาเรติ นิฎฺฐาเปตฺวา อิตเรสํ กปฺปิยํ ปรโต **ปตฺตจตุเกฺก** จตฺตฺถปโตฺต วิยฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ‘‘อิเม กหาปเณ คเหตฺวา อิมํ เทหี’ติ กหาปเณ ทาเปตฺวา คหิโต, อยํ ปโตฺต เอตเสฺสว ภิกฺขุโน น วฎฺฎติ, ทุพฺพิจาริตตฺตา, อเญฺญสํ ปน วฎฺฎติ, มูลสฺส อสมฺปฎิจฺฉิตตฺตา’’ติอาทิฯ ยทิ เอวํ สเพฺพสํ อกปฺปิยํฯ กสฺมา? กหาปณานํ วิจาริตตฺตาติฯ อิทํ ทุวุตฺตนฺติ เจ? น, มูลสฺส สมฺปฎิจฺฉิตฏฺฐานํ สนฺธาย อิมสฺส วุตฺตตฺตา **ปตฺตจตุเกฺก** ทุติยตติยปตฺตา วิย, เตเนว วุตฺตํ สยํการิวาเร ‘‘น กปฺปตี’’ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพ’นฺติฯ ตโต ปรํ มูลํ สมฺปฎิจฺฉติ นามฯ

> มหาวิสยสิกฺขตฺตา, ราชสิกฺขาปทํ อิทํ;
> รโญฺญ วิย ทุวิเญฺญยฺยํ, จิตฺตาธิปฺปายโตปิ วาฯ

ราชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

นิฎฺฐิโต จีวรวโคฺค ปฐโมฯ

๒. โกสิยวโคฺค

๑. โกสิยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๔๒. **โกสิยการโก**ติ เอตฺถ โกสํ กโรนฺตีติ ‘‘โกสการา’’ติ ลทฺธโวหารานํ ปาณกานํ โกสโต นิพฺพตฺตํ **โกสิยํ** นามฯ อตฺตนา กตํ เจ? นิสฺสชฺชนกาเล ‘‘สยํ กตํ นิสฺสคฺคิย’’นฺติ วตฺตพฺพํฯ อุโภหิ เจ กตํ, ยถาปาฐเมว วตฺตพฺพํฯ อตฺตนา จ ปเรหิ จ วิปฺปกตํ อตฺตนา ปริโยสาเปตีติอาทิจตุกฺกมฺปิ สมฺภวนฺตํ น ทสฺสิตํฯ วินยธมฺมตา เหสา, ยทิทํ เอกสฺมึ ติเก วา จตุกฺเก วา ทสฺสิเต อิตรํ สมฺภวนฺตมฺปิ น วุจฺจตีติฯ

โกสิยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สุทฺธกาฬกสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๔๗. **สุทฺธกาฬกาน**นฺติ เอตฺถ ยถา ปฐเม ‘‘เอเกนปิ โกสิยํสุนา’’ติ วุตฺตํ, ตถา อิธ ‘‘เอเกนปิ อเญฺญน อมิเสฺสตฺวา’’ติ วจนาภาวโต อเญฺญหิ มิสฺสภาเว สติปิ อปญฺญายมานรูปกํ ‘‘สุทฺธกาฬก’’มิเจฺจว วุจฺจตีติ เวทิตพฺพํฯ

สุทฺธกาฬกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. เทฺวภาคสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๒. ‘‘ธารยิตฺวา เทฺว ตุลา อาทาตพฺพา’’ติ วจนโต ยถา ตุลาธารณาย กาฬกา อธิกา น โหนฺติ, ตถา กาฬกานํ เทฺว ภาวา คเหตพฺพา อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉเทนฯ กถํ ปญฺญายตีติ? สุทฺธกาฬกปฏิเสธนิทาเนนฯ **ตติยํ โอทาตานํ จตุตฺถํ โคจริยาน**นฺติ เหฏฺฐิมปริเจฺฉโทฯ **มาติกาฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘เอกสฺสปิ กาฬกโลมสฺส อติเรกภาเว นิสฺสคฺคิย’’นฺติ (กงฺขา. อฏฺฐ. เทฺวภาคสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ, ตํ ตุลาธารณาย กิญฺจาปิ น สเมติ, อจิตฺตกตฺตา ปน สิกฺขาปทสฺส ปุเพฺพ ตุลาย ธารยิตฺวา ฐปิเตสุ เอกมฺปิ โลมํ ตตฺถ ปเตยฺย นิสฺสคฺคิยนฺติ อธิปฺปาโยติ โน ตกฺกฯ อญฺญถา เทฺว ตุลา นาทาตพฺพา, อูนกตรา อาทาตพฺพา สิยุํฯ น หิ โลมํ คเณตฺวา ตุลาธารณา กรียติฯ อถ คเณตฺวาว กาตพฺพํฯ กึ ตุลาธารณาย ปโยชนนฺติ เกจิฯ ‘‘โคจริยโอทาเตสุ เอกเมว ทิคุณํ กตฺวา คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, **อฏฺฐกถายํ** อวิจาริตตฺตา วีมํสิตพฺพํฯ

เทฺวภาคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ฉพฺพสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๖๒. **นวํ นาม กรณํ อุปาทายา**ติ อิทํ อาทิกรณโต ปฏฺฐาย วสฺสคณนํ ทีเปติฯ **กริตฺวา วา**ติ วจนํ นิฏฺฐานทิวสโต ปฏฺฐายาติ ทีเปติฯ **ธาเรตพฺพ**นฺติ วจนํ ปน ปริโภคโต ปฏฺฐายาติ ทีเปติ, ยสฺมา ลทฺธสมฺมุติกสฺส คตคตฏฺฐาเน ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺสานํ โอรโตว กตานิ พหูนิปิ โหนฺติ, ตสฺมา **อญฺญํ นว**นฺติ กึ กตโต อญฺญํ, อุทาหุ ธาริตโต อญฺญนฺติ? กิเญฺจตฺถ ยทิ กตโต อญฺญํ, เตสุ อญฺญตรํ ทุกฺกฏํ วา ปริโภคชิณฺณํ วา ปุน กาตุํ วฏฺฏติ, ตญฺจ โข วินาปิ ปุราณสนฺถตสฺส สุคตวิทตฺถึ อปฺปฏิสิทฺธปริยาปนฺนตฺตาฯ กตโต หิ อญฺญํ ปฏิสิทฺธํ, อิทญฺจ ปุพฺพกตนฺติ ตโต อนนฺตรสิกฺขาปทวิโรโธ โหติฯ อถ ธาริตโต อญฺญํ นาม, สมฺมุติ นิรตฺถิกา อาปชฺชติ, ปฐมกตํ เจ อปริภุตฺตํ, สติยาปิ สมฺมุติยา อญฺญํ นวํ น วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโย? ตตฺริทํ สนฺนิฏฺฐานนิทสฺสนํ – นิฏฺฐานทิวสโต ปฏฺฐาย ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺสานํ ปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ จ สตฺตเม วเสฺส สมฺปเตฺต ฉพฺพสฺสานิ ปริปุณฺณานิ โหนฺติฯ ตญฺจ โข มาสปริเจฺฉทว

เสน, น วสฺสปริเจฺฉทวเสนฯ สตฺตเม ปริปุณฺณญฺจ อูนกญฺจ วสฺสํ นาม, ตสฺมา วิปฺปกตเสฺสว สเจ ฉพฺพสฺสานิ ปูเรนฺติ, ปุน นิฏฺฐานทิวสโต ปฏฺฐาย ฉพฺพสฺสานิ ลภนฺติฯ ตญฺจ โข ปริภุตฺตํ วา โหตุ อปริภุตฺตํ วา, ธาริตเมว นามฯ ยสฺมา ''นวํ นาม กรณํ อุปาทาย วุจฺจตี''ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ฉนฺนํ วสฺสานํ ปรโต ตเมว ปุพฺพกตํ ทุกฺกตภาเวน, ปริโภคชิณฺณตาย วา วิชเฏตฺวา ปุน กโรติ, นิฏฺฐานทิวสโต ปฏฺฐาย ฉพฺพสฺสปรมตา ธาเรตพฺพํ, อติเรกํ วาฯ อโนฺต เจ กโรติ, ตเทว **อญฺญํ นวํ นาม** โหติ กรณํ อุปาทาย, ตสฺมา นิสฺสคฺคิยํฯ อญฺญถา ''นวํ นาม กรณํ อุปาทายา''ติ อิมินา น โกจิ วิเสโส อตฺถิฯ เอวํ สเนฺต กิํ โหติ? อฏฺฐุปฺปตฺตีติฯ ''ยาจนพหุลา วิญฺญตฺติพหุลา วิหรนฺตี''ติ หิ ตตฺถ วุตฺตํ, ตญฺจ อญฺญสฺส กรณํ ทีเปติฯ ยทิ เอวํ ตํ นิพฺพิเสสเมว อาปชฺชตีติ? นาปชฺชติฯ อยํ ปนสฺส วิเสโส, ยสฺมา ''อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชติ, อนาปตฺตี''ติ วุตฺตโตฺถ วิเสโสติฯ กิํ วุตฺตํ โหติ ? ''นวํ นาม กรณํ อุปาทาย วุจฺจตี''ติ วุเตฺต อติเรกจีวรสฺส อุปฺปตฺติ วิย ปฏิลาเภนสฺส อุปฺปตฺติ นวตา อาปชฺชติฯ ตโต ปฏิลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย ฉพฺพสฺสปรมตา ธาเรตพฺพํฯ โอเรน เจ ฉนฺนํ วสฺสานํ…เป…. การาเปยฺย, นิสฺสคฺคิยนฺติ อาปชฺชติ, ตสฺมา นวํ นาม กรณเมว อุปาทาย วุจฺจติ, น ปฏิลาภํฯ โอเรน ฉนฺนํ วสฺสานํ อตฺตโน อนุปฺปนฺนตฺตา ''นว''นฺติ สงฺขฺยํ คตํ, อปฺปฏิลทฺธํ เจ การาเปยฺย, ยถา ลาโภ, ตถา กเรยฺย วา การาเปยฺย วาติ จ น โหติฯ กสฺมา? ยสฺมา อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชติ, อนาปตฺตีติ วิเสโสติฯ

ฉพฺพสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๖๕. **นาสฺสุธ โกจี**ติ เอตฺถ **อสฺสุธ**-อิติ อวธารณเตฺถ นิปาโตฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ ''เอวํ ภเนฺตติ โข เต ภิกฺขู''ติ พหุวจนํ วุตฺตํ, ตถาปิ เต ภิกฺขู ภควโต ปฏิสฺสุณิตฺวา อิธ เตสุ ภิกฺขูสุ โกจิ ภควนฺตํ นาสฺสุธ อุปสงฺกมติ อญฺญตฺร เอเกนาติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ตํ สุคฺคาหํ เอกาหํ ภเนฺต ภควนฺตํ วรนฺติอาทีสุ (มหาว. ๓๓๗) วิย, **อนุชานามิ…เป…. ยถาสุขํ มํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมนฺตู**ติ ทสฺสนตฺถาย อุปสงฺกมนฺตุฯ

๕๖๖-๗. ''มยํ อายสฺมนฺตํ อุปเสน''นฺติ ตสฺส คณปาโมกฺขตฺตา วุตฺตํฯ อารญฺญิกปิณฺฑปาติกปํสุกูลิกวเสน สพฺพานิ วุตฺตานิฯ เตเนวาห **อฏฺฐกถายํ** ''สนฺถเต จตุตฺถจีวรสญฺญิตายา''ติฯ กิํ สเพฺพปิ เต จีวรํ น พุชฺฌนฺตีติ เจ? ยถา โหตุฯ กตมํ จีวรํ นามาติ? ฉนฺนํ อญฺญตรํ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมนฺติฯ กิญฺจ วายิมํ อวายิมนฺติ? วายิมเมวาติฯ กตรสุเตฺตนาติ? อทฺธา โส สุตฺตเมว น ปสฺสติ, สิเวยฺยกํ ทุสฺสยุคํ, อิทฺธิมยิกญฺจ เทวทตฺติยญฺจ อจีวรํ กโรติฯ ยทิ เอวํ อวายิมมฺปีติ วทามีติฯ เอวํ สเนฺต สิทฺธา สนฺถเต จีวรสญฺญิตา กมฺพลสีเสน อุณฺณามยสามญฺญโตฯ กิํ ปน เต สนฺถตํ อธิฏฺฐหิํสูติ? ทุฏฺฐุ อธิฏฺฐหิํสุ อจีวรตฺตา, น อธิฏฺฐานุปคตฺตา จ สนฺถตสฺสฯ อถ นาธิฏฺฐหิํสุ, ปุเพฺพว ตตฺถ อจีวรสญฺญิโน เอเตติ กตฺวา ตตฺถ จีวรสญฺญิตาย ตทุภยํ น ยุชฺชตีติฯ กิํ ปเนตํ อธิฏฺฐานุปคํ นตฺถีติ? ตเตฺถวาคตํ , อปิเจตํ อวิกปฺปนุปคํ เจ, จีวรํ น โหติ, อญฺญถา ''จีวรํ นาม ฉนฺนํ จีวรานํ อญฺญตร''นฺติ เอตฺตาวตา สิทฺธํ ''วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิม''นฺติ น วตฺตพฺพํฯ อถ น วิกปฺปนุปคมฺปิ จีวรเมว สิทฺธํ, อนธิฏฺฐานุปคํ , อวิกปฺปนุปคญฺจ เอกชฺฌํ ''จีวร''นฺติ สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ เตเนวาห ''เตจีวริกสฺส จตุตฺถจีวรํ วตฺตมานํ อํสกาสาวเมว วฏฺฏตี''ติฯ

อปิจ สนฺถเต จีวรสญฺญิตา น เกวลํ เตสํเยว, อเญฺญสมฺปิ อนุพนฺธติ เอว ''ปุราณสนฺถตํ นาม สกิํ นิวตฺถมฺปิ สกิํ ปารุตมฺปี''ติ วจนโตฯ อฏฺฐกถาจริโย ปนสฺส อจีวรตํ สนฺธายภาสิตตฺถ

ทีปเนน ทีเปติฯ **นิวตฺถปารุต**นฺติ เอเตสํ นิสินฺนเณฺจว นิปนฺนญฺจาติ อโตฺถฯ อปิจ เอวํ สเนฺตปิ สนฺถเต จีวรสญฺญิตา อนุพนฺธติ เอวฯ **ขนฺธเก** (มหาว. ๓๕๘) หิ ‘‘นิสีทนํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุ’’นฺติ จ, **ปริวาเร** (ปริ. ๓๒๙) ‘‘นว จีวรานิ อธิฏฺฐาตพฺพานี’’ติ จ **นิสีทนสิกฺขาปเท** ‘‘ทสา วิทตฺถี’’ติ จ อิธ ‘‘นิสีทนํ นาม สทสํ วุจฺจตี’’ติ จ วุตฺตํ, **อฏฺฐกถาย**ญฺจสฺส ‘‘สนฺถตสทิสํ สนฺถริตฺวา เอกสฺมิํ อเนฺต สุคตวิทตฺถิยา วิทตฺถิมตฺตปเทเส ทฺวีสุ ฐาเนสุ ผาเลตฺวา ติโสฺส ทสา กรียนฺติ, ตาหิ ทสาหิ สทสํ นาม วุจฺจตี’’ติ จ ‘‘นิสีทนํ วุตฺตนเยน อธิฏฺฐาตพฺพเมว, ตญฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว, เทฺว น วฏฺฏนฺตี’’ติ จ วุตฺตํ, ตสฺมา นิสีทนํ นาม นวนฺนํ จีวรานํ อญฺญตรํ จีวรํ อธิฏฺฐาตพฺพํ, ตญฺจ สนฺถตสทิสํ เอฬกโลมมยสนฺถตวิเสสนฺติ สิทฺธํ, ตถา นิสีทนเมว นิสีทนสนฺถตญฺจ สิทฺธํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** จ ‘‘เอกเมวา’’ติ วุตฺตํฯ ตสฺมิํ สิเทฺธ สิทฺธา สนฺถเต จีวรสญฺญิตาติ อโตฺถฯ กสฺมา? สนฺถตสามญฺญโตฯ

เอตฺถาห – กถํ อทสเมว สนฺถตํ จีวรสงฺขฺยํ น คจฺฉติฯ อเนกมฺปิ อนธิฏฺฐิตมฺปิ มหนฺตมฺปิ วฏฺฏติ, ยโต สทสเมว สนฺถตํ จีวรสงฺขฺยํ คจฺฉติ, ตโต อธิฏฺฐานญฺจ อุปคจฺฉตีติฯ อสนฺถตปริยาปนฺนตฺตา โอเรน จ ฉนฺนํ วสฺสานํ วินาปิ สมฺมุติํ, ตญฺจ โปราณํ วิสฺสเชฺชตฺวา เอว, น อวิสฺสเชฺชตฺวา ‘‘ตญฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว, เทฺว น วฏฺฏนฺตี’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๔๖๙) วจนโตติฯ อถาปิ สิยา สนฺถตํ สยนตฺถเมว กรียติ, นิสีทนํ อสนฺถตเมวาติฯ ตญฺจ น นิยมโต ‘‘ปุราณสนฺถตํ นาม สกิํ นิวตฺถํ สกิํ ปารุตมฺปี’’ติ วุตฺตตฺตาติฯ เอตฺถ วุจฺจติ, น เอตฺถ การณํ ปริเยสิตพฺพํ วินยปญฺญตฺติยา อนญฺญวิสยตฺตาฯ

สนฺถตสฺส ปน อจีวรภาเว อยํ ยุตฺติ – อาทิโต ‘‘ตีณิ สนฺถตานิ ปน วินยกมฺมํ กตฺวา ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏนฺตี’’ติ อฏฺฐกถาวจนโต ตานิ อกปฺปิยานีติ สิทฺธํ, ภควตา จ โขมาทีนิ ฉ อนุญฺญาตานีติ โกเสยฺยํ กปฺปิยนฺติ สิทฺธํฯ เอวํ สเนฺต สุทฺธโกเสยฺยมฺปิ จีวรํ กปฺปิยํ ชาตํ, ปเคว โกสิยมิสฺสกสนฺถตจีวรนฺติ อาปชฺชติฯ ตถา กมฺพลญฺจ อนุญฺญาตํ, ตญฺจ สุทฺธิกมฺปิ โหติ ชาติกาฬกภาเวน, ปเคว โอทาตโคจริยมิสฺสกสนฺถตจีวรนฺติ อาปชฺชติฯ ตโต จ อญฺญมญฺญวิโรโธ, ตสฺมา น สนฺถตํ จีวรํ นาม โหติ, นิสีทนํ ปน โหติ ตสฺส ปมาณสณฺฐานปริเจฺฉทสมฺภวโตฯ เอตฺถาหุ เกจิ อาจริยา ‘‘ทุวิธํ นิสีทนํ สนฺถตํ, อสนฺถตญฺจฯ ตตฺถ สนฺถตํ สนฺถตเมวฯ อสนฺถตํ โขมาทิฉพฺพิธํ, ตทนุโลมํ วา โหติ, อยเมเตสํ วิเสโส’’ติฯ

เอตฺถาห – กสฺมา ปเนตฺถ ‘‘สนฺถตํ ปน ภิกฺขุนา’’ติ สิกฺขาปทํ อปญฺญาเปตฺวา ‘‘นิสีทนสนฺถต’’นฺติ ปญฺญตฺตนฺติ? จีวรสญฺญิตาย สนฺถตานํ อุชฺฌิตตฺตา เตสํ อจีวรภาวทสฺสนตฺถํ ตถา ปญฺญตฺตนฺติ วุตฺตํ โหติ, ตสฺมา เต ภิกฺขู ธุตงฺคเภทภยา ตานิ อุชฺฌิตฺวา เตรสาปิ ธุตงฺคานิ สมาทิยิํสุ, สีสทสฺสนวเสน ตีเณว วุตฺตานิ, ภควา จ เตสํ สนฺถตํ อนุชานิ, ตโต เนสํ เอวํ โหติ ‘‘นิสีทนจีวรสณฺฐานเมฺปตํ นิสีทนสนฺถตํ โน อนุญฺญาตํ, จตุตฺถจีวรภาเวน ปเคว กตสนฺถตํ วา’’ติฯ ตโต สนฺถเต เนสํ จีวรสญฺญิตา น ภวิสฺสตีติ ตทตฺถํ ภควตา นิสีทนสนฺถตนฺติ ปญฺญตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘ปจฺฉิมานิ เทฺว วฏฺฏนฺตี’’ติ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? ‘‘อนาปตฺติ อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชตี’’ติ วจนโตติฯ

นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เอฬกโลมสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๗๒-๓. **อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺนสฺสา**ติ อิมินา ปกติยา ทีฆมคฺคปฺปฏิปนฺนสฺส อุปฺปนฺนานิปิ ติโยชนปรมเมว หริตพฺพานิ, ปเคว อปฺปฏิปนฺนสฺสาติ ทเสฺสติฯ อทฺธานมคฺคปฺปฏิ

ปนฺนสฺส นิสฺสคฺคิยนฺติ วา สมฺพนฺโธฯ เตเนว วาสาธิปฺปายสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธคมนุสฺสาหตฺตา ‘‘อปฺปฏิปฺโนฺน’’ติ สงฺขฺยํ คตสฺส อนาปตฺตีติ สิทฺธาฯ อิมสฺมิํ อตฺถวิกปฺเป หิ ภิกฺขุโน ปเนว เอฬกโลมานิ อุปฺปชฺเชยฺยุํ…เป…. อสเนฺตปิ หารเก อทฺธานํ มคฺคปฺปฏิปนฺนสฺส นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ โยชนา เวทิตพฺพาฯ **อากงฺขมาเนน ภิกฺขุนา ปฏิคฺคเหตพฺพานี**ติ อตฺตโน สนฺตกานํเยว ติโยชนาติกฺกเม อาปตฺติํ ทเสฺสติฯ เตน อนากงฺขมาเนน ปรสนฺตกานิ ปฏิคฺคหิตานิ อติเรกติโยชนํ หรนฺตสฺส อนาปตฺติ สิทฺธาฯ อยมโตฺถ ‘‘ภิกฺขุโน อุปฺปเชฺชยฺยุ’’นฺติ อิมินา, ‘‘อจฺฉินฺนํ ปฏิลภิตฺวา’’ติ อิมินา จ ทีปิโตว โหตีติฯ **โปราณคณฺฐิปเท** จ ‘‘อญฺญํ ภิกฺขุํ หราเปนฺต คจฺฉติ เจ, ทฺวินฺนํ อนาปตฺตีติ วุตฺตํ, ตสฺมา เทฺว ภิกฺขู ติโยชนปรมํ ปตฺวา อญฺญมญฺญสฺส ภณฺฑํ ปริวเตฺตตฺวา เจ หรนฺติ, อนาปตฺตีติ สิทฺธํ, เตเนว **อนาปตฺติวาเร** ‘‘อญฺญํ หราเปตี’’ติ วุตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ กิํ หราเปติ? ชานนฺตํ อชานนฺตํฯ กิเญฺจตฺถ ยทิ ชานนฺตํ, ‘‘อโญฺญ หริสฺสตีติ ฐเปติ, เตน หริเตปิ อาปตฺติเยวา’’ติ เอกํสโต น วตฺตพฺพํฯ ชานโนฺตปิ หิ เอกโจฺจ หรตีติฯ ตโต อฎฺฐกถาย วิรุชฺฌติฯ อถ อชานนฺตํ, ‘‘อญฺญสฺส ยาเน วา ภเณฺฑ วา อชานนฺตสฺส ปกฺขิปิตฺวา ติโยชนํ อติกฺกาเมติ, นิสฺสคฺคิยานี’’ติ **ปาฬิยา** วิรุชฺฌติ, อถ อุโภปิ เอกโต เอกํ ภณฺฑํ หราเปนฺติ, ตมฺปิ นิสฺสคฺคิยํ สิยาฯ อนิสฺสคฺคิยนฺติ ยุตฺติยา วิรุชฺฌติ ‘‘ติโยชนปรมํ สหตฺถา หริตพฺพานิ อสเนฺต หารเก’’ติ อวิเสเสน จ **ปาฬิ** วุตฺตาฯ หารโกปิ สเจตโน อเจตโนติ ทุวิโธฯ สเจตโนปิ เอฬกโลมภาวํ วา ‘‘อหมิทํ หรามี’’ติ วา ‘‘มํ เอส อิทํ หราเปตี’’ติ วา ชานนาชานนวเสน ทุวิโธ โหติฯ ตตฺถ อเจตโน นาม หารโก นทีโสโต วา นาวา วา อสฺสามิกยานํ วา โหติฯ สเจตโน ปากโฏวฯ ตตฺถ ‘‘มํ เอส อิทํ หราเปตี’’ติ เอตฺตกํ ชานนฺตํ มนุสฺสํ วา ติรจฺฉานคตํ วา อญฺญํ หราเปติ, อนาปตฺตีติ **อนุคณฺฐิปท**นโยฯ อยํ ปาฬิยา, อฎฺฐกถาย จ เอกรโส วินิจฺฉโย, ‘‘อสเนฺต หารเก’’ติ กิญฺจาปิ อิทํ อวิเสสโต วุตฺตํ, ‘‘อญฺญสฺส ยาเน วา ภเณฺฑ วา อชานนฺตสฺสา’’ติ วจนโต ปน สเจตโนว หารโก ตตฺถ อธิเปฺปโตติ ปญฺญายติ, โส จ เอฬกโลมภาวญฺจ ‘‘อิทํ หรามี’’ติ จ ชานโนฺต นาธิเปฺปโตฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อโญฺญ หริสฺสตีติ ฐเปติ, เตน หริเตปิ อาปตฺติเยวา’’ติอาทิฯ ตตฺถ เหตุกตฺตุโน อภาวโตฯ **ปาฬิย**ญฺหิ ‘‘อญฺญํ หราเปตี’’ติ เหตุกตฺตุวเสน วุตฺตา ฯ อิตเร เทฺว ชานนฺตา อิธ สมฺภวนฺติฯ ‘‘อชานนฺตสฺส ปกฺขิปิตฺวา’’ติ **ปาฬิยํ** ‘‘เอส หราเปตี’’ติ วา ‘‘อิทํ ฐานํ อติกฺกมาเปตี’’ติ วา ชานนฺตสฺส ยาเน วา ภเณฺฑ วา ปกฺขิปิตฺวา ติโยชนํ อติกฺกมาเปติ, น นิสฺสคฺคิยา โหนฺตีติ ทีเปติฯ

‘‘หราเปตี’’ติ อิทํ เหตุกตฺตุวจนตํ สาเธติ, ตสฺมา **อฎฺฐกถายํ** ‘‘สามิกสฺส อชานนฺตเสฺสวา’’ติ อิทํ ‘‘มํ เอส หราเปตี’’ติ เอวํ อชานนฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘สาเรติ โจเทติ อนุพนฺธาเปตี’’ติ อิทํ ‘‘มํ เอส อิทํ ฐานํ อติกฺกมาเปตี’’ติ เอวํ ชานนฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อชานโนฺตปิ สารณาทีหิ ฐิตฏฺฐานํ นาติกฺกมติ, น วา อนุพนฺธติฯ อถ สารณาทีหิ อนติกฺกมิตฺวา อตฺตโน รุจิยา อติกฺกมติ อาปตฺติ เอว ภิกฺขุโน เหตุกตฺตุภาวาสมฺภวโตฯ

อิทานิ ยถาฐิตฏฺฐานโต ปฏฺฐาย วกฺขาม, ‘‘อสเนฺตปิ หารเก’’ติ หารกาลาภปจฺจยาปิ สยํ หรณโต นิสฺสคฺคิยเมว, ปเคว สติ หารเกติ อยเมโก อโตฺถฯ อวธารณตฺถํ อปิ-สทฺทํ คเหตฺวา อสเนฺต เอว หารเก นิสฺสคฺคิยํ, สติ ปน หารเก น เตน หราเปนฺตสฺส นิสฺสคฺคิยนฺติ อยํ ทุติโย อโตฺถฯ ‘‘สงฺฆโต วา…เป…. อตฺตโน วา ธเนนา’’ติ อิมินา กิญฺจาปิ อจิตฺตกมิทํ สิกฺขาปทํ, สงฺฆาทิโต ปน อตฺตนา อากงฺขมาเนน ปฏิคฺคหิตเสฺสว เอฬกโลมสฺส ติโยชนาติกฺกเม อาปตฺติ, น อชานโต อปฺปฏิคฺคหิตสฺส จีวราทีสุ กุโตจิ ลคฺคสฺส อติกฺกมเนติ ทีเปติฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘กมฺพลสฺส อุปริ นิปชฺชิตฺวา คจฺฉนฺตสฺส สเจ เอกมฺปิ โลมํ จีวเร ลคฺคํ โหติ, อาปตฺติ เอว กมฺพลโต วิชฏิตตฺตา’’ติ วุตฺตํ, ตํ กมฺพลสฺส ปฏิคฺคหิตตฺตา อตฺตโน อิจฺฉาย ปฏิคฺคหิตเมว โหตีติ ยุตฺตํฯ ยสฺมา ‘‘อนาปตฺติ กตภเณฺฑ’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ตํ อเนกมฺปิ กตภณฺฑฎฺฐานิยเมว

โหติฯ ตญฺหิ อเนน ปฏิคฺคหิตํ, น โลมํฯ อถ โลมมฺปิ อคฺคหิตเมว โหติ, กตภณฺฑํ ทุปฺปริหาริย โลมวินิโพฺภคกตภโณฺฑ นิยโมฯ เอวํ สเนฺต อกตภเณฺฑ ติกปาจิตฺติยํ, กตภเณฺฑ ติกทุกฺกฏญฺจ นยโต ทเสฺสตพฺพํ ภเวยฺย, อญฺญถา ติกสฺส ทสฺสิตตฺตาฯ **สอุสฺสาหตฺตา**ติ อปฺปฏิปฺปสสฺทฺธคมนตฺตาฯ **อจิตฺตกตฺตา จา**ติ ภิกฺขุโน อุสฺสาหานุรูปํ โลมานํ ติโยชนาติกฺกมนโต วินาปิ ปโยคจิเตฺตน หรณจิเตฺตน อาปชฺชติ เอวาติ อธิปฺปาโยฯ **สา อนาปตฺติ ปาฬิยา น สเมตี**ติ อโนฺต ปน ปโยเคน ติโยชนปรมํ อติกฺกมิตตฺตา อนาปตฺติฯ ‘‘ติโยชนํ หรตี’’ติ อิมินา ติโยชนํ ปทสา เนตุกาโมปิ อโนฺตติโยชเน ปเท ปเท ทุกฺกฏํ นาปชฺชตีติ ทเสฺสติ, ตํ ยุตฺตํ ‘‘ติโยชนํ วาสาธิปฺปาโย คนฺตฺวา ตโต ปรํ หรตี’ติ วจนสฺสตฺถิตายา’’ติ วุตฺตํฯ ปุนปิ วุตฺตํ **‘‘อญฺญํ หราเปตี**ติ ‘อิทํ หริสฺสามี’ติ สอุสฺสาหเมว อญฺญํ หราเปตีติ อโตฺถฯ อิตรถา คจฺฉนฺตสฺส สีเส ฐเปสิ, ตสฺมึ อชานเนฺตปิ อนาปตฺติ สิยา’’ติฯ สเจ ปน ‘‘อคจฺฉเนฺต ยาเน วา’’ติอาทินา นเยน วุตฺตตฺตา หรณาทีหิ ชนิตอุสฺสาหานํ หตฺถิอาทีนํ ‘อิทํ กริสฺสามา’ติ วา ‘หริสฺสามา’ติ วา อาโภเค ชนิเต เอว อนาปตฺติ, น อชนิเตติ **อุปติสฺสเตฺถโร** อาหา’’ติ จ วุตฺตํฯ **ปริวเตฺตตฺวา ฐปิเต**ติ ทฺวินฺนมฺปิ พหิ นิกฺขิปิตตฺตาติ **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ พหิสีมาย ฐปิตํ ภณฺฑิกํ อโนฺต อโนฺตสีมายํ ฐปิตํ พหิ กโรโต อนาปตฺตีติ เกจิ, น สุนฺทรํ วิยฯ

๕๗๕. **ปฏิลภิตฺวา หรตี**ติ ปฐมติโยชนโต ปรํ หรติ, น ทุติยาทิโตติ อโตฺถฯ กตภเณฺฑ อุปฺปโนฺนกาสาภาวา อนาปตฺติฯ

เอฬกโลมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. เอฬกโลมโธวาปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๑. กิญฺจาปิ **ปุราณจีวรโธวนสิกฺขาปเท** จีวรํ ฐเปตฺวา ‘‘อญฺญํ ปริกฺขารํ โธวาเปตี’’ติ (ปารา. ๕๐๗) อนาปตฺติวาเร วุตฺตํฯ อิมสฺส ปน สิกฺขาปทสฺส อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย เอฬกโลมโธวาปนาทินา อาปตฺตีติ เอเกฯ สา วา อนาปตฺติ มูลาปตฺติโต เอว, น อิมมฺหาติ เอเกฯ เอฬกโลมานํ อปริกฺขารตฺตา ภฏฺฐํ อคฺคหณเมวาติ เอเกฯ อิมสฺส อนุติมนยสฺส อตฺถปฺปกาสนตฺถํ อิทํ ปญฺหากมฺมํ – ‘‘โธวาเปตี’’ติ อิทํ รชาปนวิชฏาปนคฺคหเณน นิปฺปเทสวาจิปทํ, อุทาหุ อคฺคหเณน สปฺปเทสวาจิปทํฯ กิเญฺจตฺถ ยทิ นิปฺปเทสวาจิปทํ, สพฺพตฺถ อิทเมว วตฺตพฺพํ, น อิตรานิฯ อถ สปฺปเทสวาจิปทํ, ‘‘อวุตฺตา โธวติ, อปริภุตฺตํ โธวาเปตี’’ติ เอตฺถ วิโรโธฯ ‘‘อวุตฺตา รชติ วิชเฏติ, นิสฺสคฺคิย’’นฺติ อนิฏฺฐปฺปสงฺคโตติ? เทสนาวิลาสมตฺตํ ภควโต วจนํ, กตฺถจิ ติกปทวจนํ, กตฺถจิ เอกปทวจนํ, นิปฺปเทสปทเมว เต วทนฺตีติฯ สเจ ‘‘กตภณฺฑํ โธวาเปตี’’ติ เอตฺถ ปฏิวิโรโธ, ‘‘กตภณฺฑํ วิชฏาเปติ, อนาปตฺตี’’ติ อนิฏฺฐปฺปสงฺคโต อนาปตฺติ เอวาติ เจ? น, อกตภณฺฑสฺส สุทฺธโลมสฺส วิชฏาปนํ อิโต วา ทาตพฺพํฯ อุทกาทิโธวนวเสน ปิเณฺฑตฺวา ฐิตานํ วิชฏาปนํ ลพฺภตีติ เจ? ปุราณสนฺถตสฺส วิชฏาปเน อนาปตฺติยา ภวิตพฺพํ, น จ ตํ ยุตฺตํ ‘‘อปริภุตฺตํ โธวาเปตี’’ติ วจนโตฯ เตน ปริภุตฺตํ โธวาเปติ รชาเปติ วิชฏาเปติ, นิสฺสคฺคิยเมวาติ สิทฺธํ โหติ, ตญฺจ ปริภุตฺตํ นาม กตภณฺฑเมว โหติฯ น หิ สกฺกา เอฬกโลมานิ ปริภุญฺชิตุํ, อญฺญถา ‘‘ปริภุตฺตํ โธวาเปตี’’ติ วจนํ นิรตฺถกํ โหติฯ น หิ เอตฺถ ‘‘ปุราณานิ เอฬกโลมานิ โธวาเปยฺย วา’’ติ วจนํ อตฺถิ ปุราณจีวรสิกฺขาปเท วิยฯ ตตฺถ อาทินฺนกปฺปวเสน, อิธ ตํ ลิขิตํฯ เลขโทโสติ เจ? น, วิเสสเหตุโน อภาวา, **ปุราณจีวรสิกฺขาปเท** อปริภุตฺตํ กตภณฺฑํ นาม, ‘‘กมฺพลโกชวสนฺถตาทิ’’นฺติ วจนโต จฯ กิญฺจาปิ อิมินา สเทฺทน อยมโตฺถ สิโทฺธ, ‘‘โธวาเปตี’’ติ อิทํ ปน สิยา นิปฺปเทสํฯ สิยา สปฺปเทสํฯ ตญฺหิ ‘‘อวุตฺตา โธวตี’’ติอาทีสุ นิปฺปเทสํฯ ‘‘กตภณฺฑํ โธวาเปตี’’ติ เอตฺถ สปฺปเทสํฯ ‘‘อกตภณฺฑํ โธวาเปติ รชาเปติ, อ

นาปตฺตี’’ติ ‘‘วิชฏาเปติ, อนาปตฺตี’’ติ วจนปฺปมาณโต อนาปตฺติ เอวาติ เจ? น, วจนปฺปมาณโต เอว อาปตฺตีติ อาปชฺชนโตฯ ‘‘อปริภุตฺตํ โธวาเปตี’’ติ วจนเมว หิ ตํ อปริภุตฺตํ สนฺถตํ วิชฏาเปนฺตสฺส อนาปตฺตีติ ทีเปติ เจ? สิทฺธํ ปริภุตฺตํ วิชฏาเปนฺตสฺส อาปตฺติ เอวาติฯ

เอฬกโลมโธวาปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๓-๔. **สพฺพมฺปี**ติ ติวิธมฺปิฯ ‘‘มุตฺตา มณิ เวฬุริโย สโงฺข’ติอาทิ ปน กิญฺจาปิ **ราชสิกฺขาปเท** ‘น วฏฺฏตี’ติ ปสงฺคโต วุตฺตํ, สรูปโต ปน อาปตฺติทสฺสนวเสน สกฏฺฐาเนปิ วตฺตุมารทฺธ’’นฺติ วุตฺตํฯ กถเมตํ? มุตฺตาทีนํ สกฏฺฐานํ ชาตํ, น หิ ตานิ อิธ ปาฬิยํ ทิสฺสนฺตีติ อิมสฺส อฏฺฐกถายํ วุตฺตานิ, ราชสิกฺขาปทสฺสปิ อฏฺฐกถายํ วุตฺตานีติฯ น เกวลํ หิรญฺญสุวณฺณเมว, อญฺญมฺปิ เขตฺตวตฺถาทิกํ ‘‘อกปฺปิยํ น สมฺปฏิจฺฉิตพฺพ’’นฺติ สามเญฺญน, น สรูปโตฯ **ปาฬิยํ** ปน สรูปโต ‘‘จีวรเจตาปนฺนํ นาม หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา มุตฺตา วา มณิ วา’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, ตสฺมา ราชสิกฺขาปทเมวสฺส สกฏฺฐานํฯ มุตฺตามณิคฺคหเณน เจตฺถ ตชฺชาติยคฺคหณํ สิทฺธเมวาติ นาคโต อิมสฺส ปฐมเมว ปญฺญตฺตตฺตาฯ ยทิ เอวํ อิธ อนาคตตฺตา กตรํ เนสํ สกฏฺฐานนฺติ? อิทเมว อตฺถโต, โน สรูปโตฯ

กถํ? เอตานิ หิ **รตนสิกฺขาปเท** นิสฺสคฺคิยวตฺถูนิ, ทุกฺกฏวตฺถูนิ จ เอกโต ‘‘รตน’’นฺติ อาคตานิ, ‘‘รตนสมฺมต’’นฺติ กปฺปิยวตฺถุ อาคตํฯ เตสุ จ ทสสุ รตเนสุ รชตชาตรูปทฺวยํ อิธ นิสฺสคฺคิยวตฺถุ, อวเสสํ ทุกฺกฏวตฺถูติ สิทฺธํฯ อิธ จ สิทฺธตฺตา เอว รตนสิกฺขาปทสฺส อนาปตฺติวาเร ‘‘รตนสมฺมตํ วิสฺสาสํ คณฺหาติ, ตาวกาลิกํ คณฺหาติ, ปํสุกูลสญฺญิสฺสา’’ติ วุตฺตํ, น รตนํ วุตฺตํฯ สตฺตวิธธญฺญทาสิทาสเขตฺตาทิ ปน **พฺรหฺมชาลาทิสุตฺต**วเสน (ที. นิ. ๑.๑ อาทโย) อกปฺปิยนฺติ สิทฺธํ, ตสฺมา อิธ ทุกฺกฏวตฺถูติ สิทฺธํ, เตเนว อนุโยควเตฺต ‘‘ธมฺมํ ชานาติ, ธมฺมานุโลมํ, วินยํ, วินยานุโลมํ ชานาตี’’ติ (ปริ. ๔๔๒) วุตฺตํฯ ตถา อามกมํสมฺปิ ทุกฺกฏวตฺถุํ อาปชฺชตีติ? น, อิธ วินเย อนุญฺญาตตฺตา ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อมนุสฺสิกาพาเธ อามกมํส’’นฺติอาทินา (มหาว. ๒๖๔), ตสฺมา น อามกมํสํ สุเตฺต อาคตมฺปิ ทุกฺกฏวตฺถุ โหติ, ตถาปิ อตฺตโน ปริโภคตฺถาย ปฏิคฺคหเณ ทุกฺกฏเมวาติ โน ตกฺกติ อาจริโยฯ ‘‘อิธ นิกฺขิปาหี’ติ วุเตฺต อุปนิกฺขิตฺตสาทิยนเมว โหตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘อกปฺปิยวิจารณา เอว น วฏฺฏตีติ เจ? **กปฺปิยญฺจ อกปฺปิยญฺจ นิสฺสาย ฐิต**นฺติ เอตฺถ ตํ สยํ อปริโภคารหํ หุตฺวา ตทคฺฆนกํ กปฺปิยภณฺฑํ ปริโภคารหํ หุตฺวา ฐิตนฺติ อโตฺถ’’ติ ลิขิตํ, ‘‘ปํสุกูลภาเวน ฐิตตฺตา, คุตฺตฏฺฐานาจิกฺขนสฺส กปฺปิยตฺตา จ กปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิตํฯ ‘อิทํ คณฺหา’ติอาทินา วทนฺตสฺส อกปฺปิยตฺตา อกปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิต’’นฺติ จฯ **เอวมฺปิ กปฺปิยญฺจ อกปฺปิยญฺจา**ติ ‘‘อิมสฺมิํ โอกาเส ฐปิตํ, กิํ น ปสฺสสีติ เฉกตเร อิเมว กหาปเณ’’ติอาทิวจนสฺส กปฺปิยตฺตา กปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิตํฯ ‘‘อิทํ คณฺหา’’ติ วุเตฺต ทุพฺพิจาริตตฺตา อตฺตโน อกปฺปิยตฺตา ตโต อาคตํ อกปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิตเมว โหติฯ ‘‘อิทํ คณฺหา’ติ วุเตฺต เตน คหิเต ‘อุคฺคณฺหาเปยฺย วา’ติ วุตฺตวิธิํ น ปาปุณาติ, เกวลํ ทุพฺพิจาริตตฺตา ตเสฺสว ตํ อกปฺปิยํ โหติ, มูลปฏิคฺคหณสฺส สุทฺธตฺตา ปรโต ปตฺตจตุเกฺก ตติยปเตฺต วิยาติ จ เอวํ **อุปติสฺสเตฺถโร** วทตี’’ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ กิํ พหุนา, วิสุทฺธาคมตฺตา กปฺปิยํฯ ทุพฺพิจารณาย สติ อกปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิตํ โหตีติ โน ตกฺกติ อาจริโยฯ ‘‘เอวํ สงฺฆคณาทีนมฺปิ อตฺถาย ปริจฺจเตฺตปิ เตน สมานคติกตฺตา ฐเปตฺวา อาปตฺติวิเสส’’นฺติ วุตฺตํฯ

น กิญฺจิ กปฺปิยภณฺฑํ เจตาปิตนฺติ เจตาปิตเญฺจ, อุปายาภาวํ ทเสฺสติฯ ‘‘**อุปนิเกฺขปํ ฐเปตฺวา**ติ สเจ โส อุปาสโก ‘อติพหุํ เอตํ หิรญฺญํ, อิทํ ภเนฺต อเชฺชว น วินาเสตพฺพ’นฺติ วตฺ

วา สยํ อุปนิเกฺขปเทเส ฐเปติ, อเญฺญน วา ฐปาเปติ, เอตํ อุปนิเกฺขปํ ฐเปตฺวา ตโต ลทฺธํ อุทยํ ปริภุญฺชโนฺต สโงฺฆ ปจฺจเย ปริภุญฺชติ นามา''ติ วุตฺตํฯ

๕๘๕. อยํ กิร อิตฺถิลกฺขณสมฺปโนฺน อุกฺกํสโตฯ เอวํ องฺคสมฺปโนฺนปิ อปรภาเค โลภวเสน วา อเญฺญน วา การเณน สเจ นิมิตฺตํ กตฺวา ปาเตติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ **เสนาสนมฺปิ ปริโภเค ปริโภเค**ติ ปเวเส ปเวเสฯ โส หิ การณนฺตเรน รุกฺขมูลิกสฺส, อโพฺภกาสิกสฺสปิ วฎฺฎติ เอว, ฐานนิสชฺชาทิวเสน นิวาสาธิปฺปาเย สติ ปริโภเค ปริโภเค ปจฺจเวกฺขิตพฺพํฯ เภสชฺชสฺส สติปจฺจยตา สพฺพกาลมฺปีติ เอเกฯ อสนฺนิหิตสฺส ปจฺฉาภตฺตเมว, สนฺนิหิตสฺส ปุเรภตฺตมฺปีติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ ''ยามกาลิกํ สตฺตาหกาลิกํ ยาวชีวิกํ อาหารตฺถาย…เป. … ปฎิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสฯ อโชฺฌหาเร อโชฺฌหาเร อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา''ติ (ปาจิ. ๒๔๔) หิ วุตฺตํฯ ทุกฺกฎญฺหิ **วิกาลโภชนสิกฺขาปเท** อาคตํ วิกาเล อาปชฺชติ, โน กาเล อาหารกาลตฺตา, **สนฺนิธิสิกฺขาปเท** อาคตํ ปน กาเลปิ สนฺนิธิชาตตฺตา, เตเนว ตตฺถ สตฺตาหกาลิกยาวชีวิกทฺวยเมว วุตฺตนฺติฯ ''สติ ปจฺจเย''ติ วจนโต นายํ วิเสโส ลพฺภตีติ เจ? น, อนิฎฺฐปฺปสงฺคโต, วจนานิยมโต จฯ **สนฺนิธิสิกฺขาปเท** หิ ''อนาปตฺติ ยาวกาลิกํ ยาวกาลํ นิทหิตฺวา ภุญฺชติฯ ยามกาลิกํ ยาเม นิทหิตฺวา ภุญฺชตี''ติ (ปาจิ. ๒๕๖) เอตฺถ วจนปฺปมาณโต ยามกาลิกํ น ปุเรภเตฺต, น ปจฺฉาภเตฺต, น ทิวเส, น รตฺติยํ ยามเมว นิทหิตฺวา ภุญฺชนฺตสฺส อนาปตฺตีติ อนิฎฺฐปฺปสโงฺคฯ ตถา ตเตฺถว ''ยามกาลิกํ ยามํ นิทหิตฺวา ภุญฺชติ, สตฺตาหกาลิกํ สตฺตาหํ นิทหิตฺวา ภุญฺชตี''ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, น วุตฺตํ ''สติ ปจฺจเย''ติ, ตสฺมา **สติปจฺจย**-วจนํ กตฺถจิ โหติ, กตฺถจิ น โหตีติ วจนานิยมโต อาปตฺติยาปิ อนิยโม สิยาฯ เอวํ สเนฺตปิ ยถาวุตฺตทุกฺกฎํ อาปชฺชติ เอวฯ น อนาหารปฺปโยชนตฺตา ยามกาลิกาทีนนฺติ เจ? น, สปฺปิอาทิมิสฺสโภชนสฺส ปณีตโภชนภาวปฺปตฺติโตฯ อปิจ สพฺพกาลิเกสุ ยาวกาลิกํ โอฬาริกํ, ตํ อาหารตฺถาย ปฎิคฺคณฺหนฺตสฺส กาเล อนาปตฺติ, ปเคว อโนฬาริกํ ยามกาลิกาทิํ, อาหารตฺถาย เอว อนุญฺญาตตฺตาฯ ยาวกาลิเก เอว อนาปตฺตีติ เจ? น, อนาหารตฺถาย คณฺหนฺตสฺส อาปตฺติสมฺภวโต อิตรํ อาหารตฺถาย คณฺหนฺตสฺส วิย, ตสฺมา ยถาวุตฺตเมเวตฺถ สนฺนิฎฺฐานํ ปาฬิํ, ยุตฺติญฺจ อนุโลเมตีติฯ

เทสนาสุทฺธีติ เอตฺถ เทสนา นาม วินยกมฺมํ, เตน วุฎฺฐานมฺปิ เทสนา เอว นาม โหตีติฯ ''ปฎิคฺคณฺหาตี''ติ อวตฺวา ''ปฎิเสวตี''ติ วุตฺตตฺตา **ปฎิคฺคหเณ ปน สติํ อกตฺวา ปริโภเค กโรนฺตสฺส อนาปตฺติ**ฯ ขีณาสวา กตกิจฺจตฺตา วิภตฺตทายาทา วิย โหนฺติ, เตน เตสํ สามิปริโภคา โหนฺติฯ อญฺญถา ยาวกาลิกภาวํ อนติกฺกนฺตตฺตา วิรุชฺฌติฯ อิณปริโภโค น วฎฺฎติ, เภสเชฺช อาปตฺติโต, อิตรสฺมิํ อยุตฺตปริโภคโต, อิณํ วิย อนนุญฺญาตภุตฺตตฺตา จฯ ''อาทิโต ปฎฺฐาย หิ อลชฺชี นาม นตฺถิ, ตสฺมา น โกจิ สงฺกิตโพฺพ''ติ ลิขิตํฯ **ภารภูตา** สทฺธิวิหาริกาทโยฯ **ยถาทานเมว คหิตตฺตา**ติ เอตฺถ ''อตฺตโน หเตฺถน เจ เทติ, น วฎฺฎตี''ติ วุตฺตํ, ''อติเรกภาคํ คเหตฺวา ปุนทิวเส อตฺตโน อตฺถาย อุทฺธฎภาคํ ตเตฺถว ทาเปติ, วฎฺฎตี''ติ จฯ ปริวตฺตกํ เทติ, ธมฺมิยเญฺจ, วฎฺฎติฯ โน อธมฺมิยํฯ ''ตํ ธมฺมานุคฺคเหน อุคฺคณฺหิตุํ วฎฺฎตี''ติ วุตฺตํฯ เกน เลเสนาติ เจ? ''อลพฺภมานาย สามคฺคิยา อนาปตฺติ สโมฺภเค สํวาเส''ติ (มหาว. ๑๓๐) อิมินา อุปสมฺปทกฺขนฺธกวจนเลเสนฯ

๕๘๖. **อสฺสติยา ทินฺน**นฺติ เอตฺถ ''อสฺสติยา ทินฺนํ นาม อปริจฺจตฺตํ โหติ, ตสฺมา ทุสฺสเนฺต พทฺธกหาปณาทีนิ สติํ ปฎิลภิตฺวา ทายกา เจ ปุน คณฺหนฺติ, นิสฺสคฺคิยเมว เทเสตพฺพํฯ เตน อกปฺปิยภเณฺฑน เต เจ ทายกา สปฺปิอาทีนิ กิณิตฺวา สงฺฆสฺส เทนฺติ, ตสฺสปิ ภิกฺขุโน กปฺปติ ทายกานํเยว สนฺตกตฺตาฯ ภิกฺขุนา หิ 'วตฺถํ คณฺหามี'ติ วตฺถสญฺญาย เอว คหิตํ, น รูปิย

สญฺญายฯ อิทญฺจ สิกฺขาปทํ อตฺตโน อตฺถาย อุคฺคหณํ สนฺธาย วุตฺตํ, น จ เตน ตํ อตฺตโน อตฺถาย ปเรสํ วา อตฺถาย คหิตํฯ อถ เต ทายกา โน เจ อาคนฺตฺวา คณฺหนฺติ, ทายเก ปุจฺฉิตฺวา อตฺตโน อตฺถาย เจ ปริจฺจตฺตํ, สเงฺฆ นิสฺสชฺชิตฺวา อาปตฺติ เทเสตพฺพาฯ โน เจ, อาปตฺติ เอว เทเสตพฺพา''ติ วุตฺตํ, ตํ ปุพฺพาปรวิรุทฺธํฯ อาปตฺติเทสนาย หิ สติ รูปิยํ ปฏิคฺคหิตนฺติ สิทฺธํ, ตสฺมึ สิเทฺธ ''ตโต อุปฺปนฺนํ ตสฺสปิ กปฺปตี''ติ อิทํ น ยุชฺชตีติฯ กปฺปติ เอวาติ เจ? น, วตฺถุํ อนิสฺสชฺชิตฺวา อาปตฺติ เทเสตพฺพาติ น ยุชฺชติฯ อจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺส ยุชฺชตีติ เจ? น, สพฺพตฺถ ''รูปิยํ ปฏิคฺคณฺหาตี''ติ วจนโตฯ ''รูปิยํ ปฏิคฺคณฺหาตี''ติ หิ วุตฺตํ, อญฺญถา สพฺพตฺถ ''รูปิย''นฺติ ปทํ นิรตฺถกํ โหติ วินาปิ เตน ตทตฺถสิทฺธิโตฯ อเนน จ วตฺถํ ปฏิคฺคหิตํ, ทายเกน จ วตฺถเมว ทินฺนํ, วตฺถคตมฺปิ รูปิยํ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโนฺต ปทวาเรน กาเรตโพฺพฯ **อฏฺฐกถายญฺจ** ''รูปิเย อรูปิยสญฺญีติ สุวณฺณาทีสุ ขรปตฺตาทิสญฺญี''ติ วุตฺตํ ''รูปิยํ ปฏิคฺคณฺหาตี''ติ วจนวเสนฯ

''อปิจ ปุญฺญกามา''ติอาทิ ปน วิธานนฺตรทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, เตเนว หิ ''อิมสฺมึ เคเห อิทํ ลทฺธนฺติ สลฺลเกฺขตพฺพ''นฺติ วุตฺตํฯ อญฺญถา สลฺลกฺขเณ วิมติวเสน, วิมติยา จ สติ นิสฺสคฺคิยเมว ''รูปิเย เวมติโก''ติอาทิ วจนโตติฯ อิทํ วิธานํ นิรตฺถกเมว อาปชฺชติ, น จ นิรตฺถกํฯ กสฺมา? ทุสฺสเนฺต พทฺธกหาปณาทิ อสฺสติยา ทินฺนํ วตฺถสญฺญาย ปฏิคฺคหิตญฺจ, ตโต น รูปิยํ ทินฺนญฺจ โหติ ปฏิคฺคหิตญฺจาติฯ เอตฺถ อาปตฺติเทสนากิจฺจํ นตฺถิ, ตํ ปน ทายกานเมว ปฏิทาตพฺพํฯ ตโต อุปฺปนฺนํ กปฺปิยภณฺฑญฺจ สเพฺพสํ กปฺปตีติ อิมสฺส วิธานนฺตรทสฺสนตฺถํ ''อปิจ ปุญฺญกามา''ติอาทีติ โน ตกฺกิกติ อาจริโยฯ

รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๗. **''ชาตรูปรชตปริวตฺตน''**นฺติ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉทเทน วุตฺตํ, ตถา ''รูปิยํ นาม สตฺถุวโณฺณ กหาปโณ''ติอาทิ ปาฬิวจนญฺจฯ ''อรูปิเย รูปิยสญฺญี รูปิยํ เจตาเปตี''ติอาทิ ติกวจนโต, ''ทุกฺกฏวตฺถุนา ปน นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ เจตาเปนฺตสฺส…เป.… นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ครุกสฺส เจตาปิตตฺตา''ติ อฏฺฐกถาวจนโต จ ปน อนุกฺกฏฺฐปริเจฺฉโทเปตฺถ ลพฺภตีติ สิทฺธํฯ สตฺถุวโณฺณ จ กหาปโณ จ ตโต เย จเญฺญ โวหารํ คจฺฉนฺตีติ เอวเมตฺถ สมุจฺจโย เวทิตโพฺพฯ อิมสฺมึ ปน สิกฺขาปเท ''นานปฺปการกํ นาม กตมฺปิ อกตมฺปิ กตากตมฺปี''ติ เอตฺถ วิภตฺตานํ ติณฺณํ รูปิยารูปิยานญฺจ ทฺวินฺนํ วเสน ปญฺจ ติกา วุตฺตา, อฏฺฐกถาจริเยหิ ตทนุโลมโต เอโก ติโก ทสฺสิโตติ สเพฺพ ฉ โหนฺติฯ

เอตฺถาห – อญฺญสฺมึ สิกฺขาปเท เอกสฺมึ ติกเจฺฉเท ทสฺสิเต สติปิ สมฺภเว อิตเร น ทสฺสียนฺติ , อิเธว กสฺมา ทสฺสิโตติ? ''นานปฺปการก''นฺติ **มาติกายํ** วุตฺตตฺตา อิเธว นานปฺปการภาวทสฺสนตฺถนฺติฯ น กยวิกฺกยสิกฺขาปเทปิ วตฺตพฺพปฺปสงฺคโตติ เจ? น, อิธ ทสฺสิตนยตฺตาฯ อถ จ รูปิยสฺส **วิภเงฺค** ''เย โวหารํ คจฺฉนฺตี''ติ อเนฺต วุตฺตตฺตา สตฺถุวณฺณาทโย วฬญฺชนุปคา เอวาติ สิทฺธํฯ ตโต อวฬญฺชนุปเคหิ ชาตรูปรชเตหิ โวหาเรน น นิสฺสคฺคิยนฺติ อาปชฺชติ, ตสฺมา ตํ อาปชฺชนตฺถนฺติ ทเสฺสเนฺตน ''กเตน กตํ เจตาเปตี''ติอาทโย ติกา วุตฺตาติ, เอวํ สเนฺต **รูปิยวิภเงฺค** ''เย จ โวหารํ คจฺฉนฺตี''ติ น วตฺตพฺพํ, ตสฺมึ ปเท อวุเตฺต อวฬญฺชนุปคาปิ สงฺคหํ คตาว โหนฺตีติ กตาทีหิ ติกตฺตยสฺส วตฺตพฺพปโยชนํ น ภวิสฺสตีติ เจ? น, กปฺปิยภเณฺฑน กปฺปิยภณฺฑปวตฺตนสฺสาปิ รูปิยสํโวหารภาวปฺปสงฺคโตฯ ''เย โวหารํ คจฺฉนฺตี''ติ วจเนนปิ กมฺุก กถล กํสภาชน สาฏกาทิปริวตฺตนสฺสปิ รูปิยสํโวหารภาวปฺปสโงฺค เอวาติ เจ? น, กตา

ทิวจเนน ชาตรูปาทิอกปฺปิยวตฺถูนเญฺว อธิเปฺปตภาวทีปนโต, ตสฺมา อุภเยนปิ ยเทตํ ก ตากตาทิเภทํ ปากติกรูปิยํ ยญฺจ กหาปณมาสกสเงฺขปํ, ยญฺจ กหาปณาทิโวหารูปคํ, อุภย เมฺปตํ อิธ จ อนนฺตราตีตสิกฺขาปเท จ รูปิยํ นามาติ อธิเปฺปตตฺถสิทฺธิ โหติ, น ตณฺฑุลาทีนิ, ตตฺถ กตาทิโวหาราสมฺภวโตฯ เอตฺตาวตา กตาทิติกตฺตยปฺปโยชนํ วุตฺตํฯ

อิทานิ เสสตฺติกานิ วุจฺจติ – เอตฺถ หิ ยถาวุตฺตปฺปเภทํ นิสฺสคฺคิยวตฺถุ รูปิยํ นาม, เสสํ ทุกฺกฏวตฺถุปิ กปฺปิยวตฺถุปิ น รูปิยนฺติ อรูปิยํ นาม โหตีติ กตฺวา ‘‘อรูปิเย อรูปิยสญฺญี ปญฺจนฺนํ สหธมฺมิกานํ อนาปตฺตี’’ติ อิทํ น เอกํสิกํ อาปชฺชติ ทุกฺกฏวตฺถุมฺหิ ทุกฺกฏาปชฺชนโตฯ อิธ ว จนปฺปมาณโต นิสฺสคฺคิยวตฺถุโต อญฺญํ อนฺตมโส มุตฺตาทิปิ อรูปิยเมว นามฯ ตตฺถ ปญฺจนฺนํ สหธมฺมิกานํ อนาปตฺตีติ เจ? น, ราชสิกฺขาปทวิโรธโตฯ ตตฺถ หิ ‘‘มุตฺตา วา มณิ วา’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา มุตฺตาทิ อกปฺปิยํ ทุกฺกฏวตฺถูติ จ สิทฺธํ นิสฺสคฺคิยวตฺถูสุ อภาวาฯ เอวํ สเนฺต ‘‘อรูปิเย อรูปิยสญฺญี ปญฺจนฺนํ สหธมฺมิกานํ อนาปตฺตี’’ติ สุทฺธกปฺปิยภณฺฑํ สนฺธาย วุตฺตํ, น สพฺพํ อรูปิยํฯ ตโต อญฺญตฺถ ปน ‘‘อรูปิเย รูปิยสญฺญี’’ติอาทิติกทุกฺกเฏ จ **อฎฺฐกถายํ** ทสฺสิตติเก จ สพฺพํ อรูปิยํ นามาติ เวทิตพฺพํ, ตสฺมา อรูปิยภาวทีปนตฺถํ ทุติโย ติโก วุโตฺตฯ ตทตฺถเมว **อฎฺฐกถายํ** ทสฺสิโต เอโก ติโกฯ กสฺมา น **ปาฬิยํ** โส วุโตฺตติ เจ? ตตฺถ เจตาปิตอรูปิเย รูปิยฉฑฺฑนกสมฺมุติกิจฺจาภาวโตฯ ตสฺมิญฺหิ ติเก วุเตฺต กปฺปิยวตฺถุโนปิ อรูปิยฉฑฺฑนกสมฺมุติ ทาตพฺพาติ อาปชฺชติ, ตสฺส วเสน รูปิยฉฑฺฑนกสมฺมุติ เอว น วตฺตพฺพาติ? น, รูปิยสฺสปิ สมฺมุติกิจฺจาภาวปฺปสงฺคโต, ตสฺมา รูปิเย รูปิยสญฺญี กปฺปิยวตฺถุํ เจตาเปติ ปตฺตจตุเกฺก ตติยปตฺตํ วิย, ตํ สงฺฆาทีนํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ, นิสฺสฎฺฐํ ปน อเญฺญสํ กปฺปติ ตติยปโตฺต วิยฯ อถ สมฺปฎิจฺฉิตรูปิเยน เจตาปิตํ โหติ ทุติยปโตฺต วิย, ตํ วินาปิ สมฺมุติยา โย โกจิ ภิกฺขุ ฉเฑฺฑติ, วฎฺฎติฯ ตโต ปรํ ‘‘สเจ ตตฺถ อาคจฺฉติ อารามิโก วา’’ติอาทินา วุตฺตนเยเนว ปฎิปชฺชิตพฺพํฯ ตตฺถ ‘‘รูปิเย’’ติ วา ‘‘อรูปิเย’’ติ วา สพฺพตฺถ ภุมฺมปฺปเตฺต อตฺตโน สนฺตกํ, อุปโยคปฺปเตฺต ปรสนฺตกนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺถาห – **อุปติสฺสเตฺถโร** ปุริมสิกฺขาปเทน รูปิยปฎิคฺคหณํ วาริตํ, อิมินา สุทฺธาคเมน กปฺปิยการกสฺส หเตฺถ กปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิเตน สํโวหาโร วาริโตติฯ

๕๘๙. นิสฺสคฺคิยวตฺถุนา นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ...เป.... อปราปรปริวตฺตเน อิมินาติ เอตฺถ เอกสฺมึ เอว วตฺถุสฺมึ ทฺวินฺนํ สิกฺขาปทานํ วเสน เอกโต อาปตฺติ วุตฺตา, ตํ ปน ปจฺฉิมสฺส วเสน นิสฺสชฺชิตพฺพํฯ เอเตน นิสฺสคฺคิยํ อาปนฺนมฺปิ อาปชฺชตีติ เอเกฯ ปรสฺส รูปิยคฺคหณํ ปริวตฺตนนฺติ รูปิเย อคฺคหิเต ตสฺส อภาวโต อิมินาว อาปตฺติ, น ปุริเมน โอมสวาโท วิยฯ มุสาวาเทน มุสา วทนฺตสฺสาปิ หิ โอมสวาเทเนว อาปตฺติฯ **นิสฺสคฺคิยวตฺถุนา ทุกฺกฏ...เป.... เอเสว นโย**ติ เอตสฺส ยุตฺตึ ทเสฺสโนฺต **‘‘โย หิ อย’’**นฺติ อาหฯ

วฑฺฒึ ปโยเชนฺตสฺสาติ เอตฺถ อิทํ คเหตฺวา สติ มาเส, สติ สํวจฺฉเร ‘‘เอตฺตกํ เทหี’’ติ เจ วทติฯ รูปิยสํโวหาโร โหติฯ วินา กปฺปิยการเกน ‘‘เอตฺตกา วฑฺฒิ โหตุ, เอตฺตกํ คณฺหา’’ติ วทโต ทุกฺกฏํ กยวิกฺกยลกฺขณาภาวโตฯ **‘‘มูเล มูลสามิกาน’’**นฺติอาทิ กปฺปิยกรณูปายทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น เกวลํ นิสฺสฎฺฐํ อปริโภคํ โหติ, ปุน เอวํ กเต ปริภุญฺชิตุํ วฎฺฎติฯ ตสฺสปิ ปริโภเค มูลสฺส กปฺปิยกรณูปาโย เจ น โหติ, กปฺปิยํ อาจิกฺขิตพฺพนฺติ ยถา ปาฬิยา เจตฺถ กปฺปิยกรณูปาโย, โส จ ตติยปเตฺตปิ, ‘‘ยถา จ อตฺตโน อตฺถาย คหิเต เอวรูปุปาโย, ตถา สงฺฆาทิอตฺถาย คหิเตปิ เอโส วา’’ติ วุตฺตํฯ อิเม กิร ปฐมทุติยปเตฺต ยาว คหเฏฺฐน ปริวเตฺตติ, ตาว น กปฺปิยกรณูปาโย, อเนกปุริสยุคมฺปิ ‘‘อกปฺปิยา เอวา’’ติ **อฎฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘สงฺฆสนฺตกํ กปฺปิยภณฺฑํ วิกฺกิณิตฺวา อาคตกหาปณานิปิ ปฎิคฺคหณํ โมเจตฺวาว สมฺปฎิจฺฉิตพฺพานิ, ตสฺมา กปฺปิยการโก เจ อิมานิ ตานิ กหาปณานีติ วทติ, น วฎฺฎติเยว,

ปฏิกฺขิปิตพฺพํ, น วิจาเรตพฺพํ, วิจาเรติ เจ? สเพฺพสํ น กปฺปติฯ ปฏิคฺคหณํ โมเจตฺวา สมฺปฏิจฺฉิตานิ เจ วิจาเรติ, ตเสฺสว น วฏฺฏตี''ติ อภิกฺขณํ วุตฺตํฯ

รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. กยวิกฺกยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๙๓. **ปฏิปิโลติกาน**นฺติ ปฏิปิโลติเกหิฯ ''อชฺฌาจรติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ อิทํ ปุริมสิกฺขาปเทปิ เวทิตพฺพํฯ ''กยิตญฺจ โหติ วิกฺกยิตญฺจา''ติ เอเตสํ ปทานํ วิปรีตโต ''อตฺตโน ภณฺฑ''นฺติอาทิ วุตฺตํฯ กสฺมา? ''อิมินา อิม''นฺติ วจนานุรูปโตฯ สทฺธาเทยฺยวินิปาตนํ ปเนตฺถ อฏฺฐานปทานํ วเสน เวทิตพฺพํฯ

กยวิกฺกยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต โกสิยวโคฺค ทุติโยฯ

๓. ปตฺตวโคฺค

๑. ปตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๙๘. **พหู ปเตฺต สนฺนิจย**นฺติ เอตฺถ **สนฺนิจย**นฺติ ภาวนปุํสกํ, พหู ปเตฺต วา คเหตฺวา สนฺนิจยํ กริสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ ''อฑฺฒเตรสปลมาสานํ คาหิกา''ติ ลิขิตํฯ เอตฺถ –

> ''กุฑุโว จตุปเลโยฺย, กุฑุวานํ จตุคฺคุณํ;
> ปตฺถํ จตุคฺคุโณ มาสา-ติ กมาหุ จตุคฺคุณ''นฺติฯ –

อาทิํ โลกโวหารํ ทเสฺสตฺวาว เกจิ ปปเญฺจนฺติฯ

๖๐๒. **ขาทน**นฺติ ขาทนียํ สูปาทิฯ ''พฺยญฺชนสฺส มตฺตา นาม โอทนโต จตุโตฺถ ภาโค''ติ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๘๗) **พฺรหฺมายุสุตฺตฏฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตา อาโลปสฺส จตุตฺถภาคํ พฺยญฺชนํ อนุรูปนฺติ คเหตพฺพํฯ ''ภิกฺขุนิยา ปตฺตสนฺนิจยสฺส วาริตตฺตา ตทนุโลมโต ภิกฺขูนมฺปิ ทุติโย วาริโต''ติ วุตฺตํ, ตํ น ยุตฺตํ, **ปาฬิย**ญฺหิ ''สนฺนิจยํ กเรยฺยาติ อนธิฏฺฐิโต อวิกปฺปิโต''ติ (ปาจิ. ๗๓๕) วุตฺตํฯ โส หิ **กถินกฺขนฺธเก** (มหาว. ๓๐๖ อาทโย) นิจยสนฺนิธิ วิย เอโกปิ ปุนทิวเส ''สนฺนิจโย''ติ วุจฺจติฯ อนนฺตรสิกฺขาปเท ปน ''ทุติโย วาริโตติ อธิฏฺฐานํ นิยตํ, ตสฺมา เทฺว ปเตฺต อธิฏฺฐาตุํ น ลภติฯ สเจ เอกโต อธิฏฺฐาติ, เทฺวปิ น อธิฏฺฐิตา โหนฺติฯ วิสุํ วิสุํ อธิฏฺฐาติ, ทุติโย อนธิฏฺฐิโต''ติ วทนฺติฯ วิกเปฺปตุํ ปน พหูปิ ลภติฯ อิทานิ วตฺตพฺพํ สนฺธาย **''นามมเตฺต วิเสโส''**ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **นาม**นฺติ มชฺฌิโม มชฺฌิโมมโก มชฺฌิมุกฺกโฏฺฐติอาทิฯ

๖๐๘. ''ปากสฺส หิ อูนตฺตา ปตฺตสงฺขฺยํ น คจฺฉตี''ติ วจนโต อธิฏฺฐิตปโตฺตปิ ขรปาเกน เสตตฺตา อธิฏฺฐานํ วิชหตีติ เจ? น, อธิฏฺฐานวิชหเนสุ นวสุ อนาคตตฺตา, ตสฺมา ปฐมปากานํ เอว อูนตฺตา ปตฺตสงฺขฺยํ น คจฺฉติ, ตสฺมิํ สติ อญฺญํ วิญฺญาเปตุํ น วฏฺฏติฯ ''อูนปญฺจพนฺธเนนา''ติ หิ วุตฺตํฯ ฉิเทฺท, ราชิยา วา หิ สติ เตหิ อธิฏฺฐานํ วิชหตีติ วิชหิเต นายํ ปฏิเสโธ, ตสฺมา ปจฺจุทฺธริตฺวา, วิกเปฺปตฺวาปิ อญฺญํ วิญฺญาเปตุํ น ลภติฯ

เอวํ **ปตฺตการโก มูลํ ลภิตฺวา**ติ เอตฺถ ปจิตฺวา ฐปิตทิวสโต ปฏฺฐายฯ **ทาตุกาโม หุตฺวา**ติ เอตฺถ ทินฺนทิวสโต, สุตทิวสโต วา ปฏฺฐาย ทสาหํ เวทิตพฺพํฯ ลิงฺคปริวตฺเตน ปน ทสาหาติกฺกเม ปตฺตสามิกสฺส ภิกฺขุสฺส, ภิกฺขุนิยา ปน รตฺตาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยํฯ

ปตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๑๒-๓. **พหู ปเตฺต วิญฺญาเปนฺตี**ติ เอกเมกํ วิญฺญาเปนฺตา พหู ภิกฺขู พหู ปเตฺต วิญฺญาเปนฺติ, พหู วา ภิกฺขู ปเตฺต วิญฺญาเปนฺตีติ อโตฺถฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, ปโตฺต วิญฺญาเปตโพฺพ, โย วิญฺญาเปยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ อิทํ สิกฺขาปทํ อูนปญฺจพนฺธเนน สมูหตํ โหติ น โหตีติ? น โหติ ตเมว คเหตฺวา ‘‘วิญฺญาเปติ, ปโยเค ทุกฺกฏ’’นฺติ วุตฺตตฺตาติ เอเกฯ ปฏิลาภมฺปิ ปริยาทิยิตฺวา ตํ ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, ตสฺมา ตํ ‘‘ปฏิลาเภน นิสฺสคฺคิโย โหตี’’ติ อิมินา สมูหตํ โหติฯ อญฺญถา สทุกฺกฏํ นิสฺสคฺคิยํ อาปชฺชติ อนาปตฺติวารวิโรโธ จฯ ยา กาจิ ปน อกตวิญฺญตฺติ อนนุญฺญาตกาเล ทุกฺกฏเมวฯ **ภิเนฺนนา**ติ อิตฺถมฺภูตลกฺขเณ, **เภเทนา**ติ วา อโตฺถ, เหตฺวเตฺถ กรณวจนํฯ

อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. เภสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๒๐. ‘‘สา อโหสิ สุวณฺณมาลา’’ติ วจนโต ฐเปตฺวา สหธมฺมิเก อเญฺญสํ ยถาสุขํ รูปิยํ ทาตุํ วฏฺฏติ อุคฺคณฺหาเปตุํ, สโพฺพหาราเปภุญฺจาติ อาจริโย, วีมํสิตพฺพํ อิทฺธิมสฺส อิทฺธิวิสยตฺตาฯ

๖๒๒. ‘‘เยสํ มํสํ กปฺปตี’’ติ วจเนน เยสํ มํสํ น กปฺปติ, เตสํ สปฺปิอาทิ กิญฺจาปิ น กปฺปติ, น ปน นิสฺสคฺคิยวตฺถูติ เวทิตพฺพํฯ ตถา น ปณีตโภชนวตฺถูติฯ **อุคฺคหิตกํ กตฺวา นิกฺขิตฺต**นฺติ อโชฺฌหรณตฺถํ นิกฺขิตฺตํฯ อิตรณฺหิ ปฏิคฺคเหตฺวา อโชฺฌหริตุํ วฏฺฏติฯ **อุภเยสมฺปี**ติ ปจฺฉาภตฺตํ ปฏิคฺคหิเตหิ, ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิเตหิ จ กตานํฯ ‘‘มํสสฺส อกปฺปิยตฺตา’’ติ การณปติรูปกํ วตฺวาฯ **ขาทิํสู**ติ ‘‘วิกาเล เกวลํ นวนีตเมว ขาทิตุกาเมน ทธิตกฺกคตานิ อปเนตพฺพานิ, ปจิตุกามสฺส สามํปากํ น โหตีติ เถรสฺส อธิปฺปาโย’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘ขยํ คมิสฺสตี’’ติ วจนโต ขีรํ ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกสปฺปิ วิกาเล กปฺปตีติ สิทฺธํฯ **เภสเชฺชหี**ติ ยาวชีวิกเภสเชฺชหิฯ **กตเตลํ ปุเรภตฺต**นฺติ อปจิตฺวา กตํ เอวฯ **อุโณฺหทเกนา**ติ ตาปนภาวํ ทีเปตีติ เกจิ, ตํ น สุนฺทรํฯ **นิพฺพฏฺฏิตตฺตา**ติ ปิญฺญากาทิโตฯ ‘‘เตลตฺถาย ปฏิคฺคหิต…เป…. ทุกฺกฏเมวา’’ติ วจนโต อเตลตฺถาย ปฏิคฺคหิเตหิ, สตฺตาหาติกฺกเนฺตหิปิ กตเตลํ กตทิวสโต ปฏฺฐาย สตฺตาหํ วฏฺฏตีติ ฉายา ทิสฺสติ, **กรมนฺทํ** รุกฺขสาโรติ เกจิฯ

๖๒๓. อวสกสเฏ ยสฺมา ขีราทีนิ ปกฺขิปิตฺวา เตลํ ปจนฺติ, ตสฺมา กสฏํ น วฏฺฏติ, เตลเมว วฏฺฏติ, เตน วุตฺตํ ‘‘ปกฺกเตลกสเฏ วิย กุกฺกุจฺจายตี’’ติฯ วสาย สทฺธึ ปกฺกตฺตา น วฏฺฏตีติ เจ? วทถ, ภเนฺต, นวนีเต ทธิคุฬิกาติอาทิสมฺพโนฺธฯ มธุมฺหิ จตฺตาโร กาลิกา ยถาสมฺภวํ โยเชตพฺพา, อุจฺฉุมฺหิ จ, กถํ? สมกฺขิกํ เสฬกํ มธุ ยาวกาลิกํฯ อเนลกํ อุทกสมฺภินฺนํ ยามกาลิกํ, อสมฺภินฺนํ สตฺตาหกาลิกํ, มธุสิฏฺฐํ ปริสุทฺธํ ยาวชีวิกํฯ ตถา อุจฺฉุ วา รโส วา สกสโฏ ยาวกาลิโก,

นิกฺกสโฏ อุทกสมฺภิโนฺน ยามกาลิโก, อสมฺภิโนฺน สตฺตาหกาลิโก, สุกฺขกสฏํ ยาวชีวิกนฺติ เวทิตพฺพํฯ กสฺมา? อุทกสเมฺภทวิเสสโตฯ

กึ วุตฺตํ โหติ? จตูสุ กาลิเกสุ ปุพฺพํ ปุพฺพํ ครุกํ, อปรํ อปรํ ลหุกํฯ เตสุ จายํ อุทกสเมฺภโท ครุกํ ลหุกํ กโรติ, ลหุกญฺจ ครุกํฯ อมฺพรสาทีนิ หิ ยาวกาลิกตฺตา ครุกานิ, อุทกสเมฺภโท ปน ตานิ อมฺพปานาทิสมญฺญํ ทตฺวา ลหุกานิ ยามกาลิกานิ กโรติฯ ‘‘ผาณิตํ นาม อุจฺฉุมฺหา นิพฺพตฺตนฺติ อุจฺฉุรสํ อุปาทายา’’ติ อฏฺฐกถาวจนโต อุจฺฉุรโส สตฺตาหกาลิโกติ สิทฺธํฯ ตตฺถ ‘‘อุทกสเมฺภโท ตํ ยามกาลิกํ กโรตี’’ติอาทึ พหุํ วตฺวา โยชิตาฯ

อปิเจตฺถ อุจฺฉุรโส ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อุจฺฉุรส’’นฺติ (มหาว. ๓๐๐) อนุญฺญาตตฺตา คุโฬทกํ วิย อุจฺฉุรสสามญฺญโต อุทเกน อสมฺภิโนฺนปิ อคิลานสฺส วฏฺฏติ, เตเนวาห **อฏฺฐกถายํ** ‘‘อุจฺฉุรโส นิกสโฏ ปจฺฉาภตฺตํ วฏฺฏตี’’ติ (มหา. อฏฺฐ. ๓๐๐)ฯ อยํ สโพฺพ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ เกจิ ปนาหุ ‘‘ผาณิตํ นาม อุจฺฉุมฺหา นิพฺพตฺต’นฺติ วจนโต, ‘อุจฺฉุรสํ อุปาทายา’ติ อฏฺฐกถาวจนโต จ อุจฺฉุรโส ผาณิตเมว, ตสฺมา คุฬํ วิย ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติฯ เกจิ ‘‘วุตฺตนเยน สตฺตาหกาลิโกว สมาโน ‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อุจฺฉุรส’นฺติ วิสุํ อนุญฺญาตตฺตา อสมฺภิโนฺนปิ อคิลานสฺส วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ เกจิ ‘‘วุตฺตนเยน วิสุํ อนุญฺญาตตฺตา เอว สมฺภิโนฺน วา อสมฺภิโนฺน วา ยามกาลิโกว, คุโฬทกํ ปน สตฺตาหกาลิกเมวา’’ติ วทนฺติฯ เกจิ ‘‘คุโฬทกํ วิย โส ทุวิโธปิ สตฺตาหกาลิโกเยวา’’ติ วทนฺติฯ

ตตฺถายํ ปฐมาจริยวาเท วิจารณา – ผาณิตานุมติยาเยว อุจฺฉุรสานุมติยา สิทฺธิโต วิสุํ ‘‘อุจฺฉุรส’’นฺติ อุทฺธริตฺวา อนุมติ นิรตฺถิกาติ อาปชฺชติ, ตถา ‘‘อุจฺฉุรโส นิกสโฏ ปจฺฉาภตฺตํ วฏฺฏตี’’ติ อฏฺฐกถาปิ นิรตฺถิกาฯ ‘‘สตฺตาหํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺตพฺพํ สิยาติ, น จ ตถา สกฺกา วตฺตุํฯ ปจฺฉาภตฺตํ วฏฺฏนกรสาธิการตฺตาติ เจ? น, ตสฺมึ อธิกาเร สตฺตาหกาลิกสฺส อวตฺตพฺพปฺปสงฺคโตฯ กาลเภทํ อนเปกฺขิตฺวา รสาธิกาเร โอติณฺณตฺตา วุโตฺตติ เจ? น สกฺกา ‘‘นิกสโฏ สตฺตาหํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺตุํฯ ปจฺฉาภตฺตํ วฏฺฏนกรสาธิการตฺตา น วตฺตพฺพนฺติ เจ? น, เอวญฺหิ วุเตฺตทญฺญรโส วิย อยมฺปิ ปจฺฉาภตฺตเมว วฏฺฏติ, น ตโต ปรนฺติ อาปชฺชติฯ ตโต ปรํ อปริโภคตฺตา ‘‘ปจฺฉาภตฺตํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตนฺติ เจ? น, ยาวกาลิกภาวปฺปสงฺคโตฯ น โส ปสโงฺค อาภิโทสิกสฺสาปิ อุจฺฉุรสสฺส ปาเกน ผาณิตาทิภาวปฺปสงฺคโตฯ อยเมว ตติยจตุตฺถาจริยวาเทสุ วิจารณาฯ ทุติยวาเท วิจารณา วุตฺตา, วิมโทฺท ปเนตฺถ **เภสชฺชกฺขนฺธเก** (มหาว. ๓๐๐) อาวิ ภวิสฺสติฯ **ผาณิตํ นาม อุจฺฉุมฺหา นิพฺพตฺต**นฺติ มธุกตาลนาฬิเกรผาณิตาทิโต อุกฺกฏฺฐวตฺถุโต นิสฺสคฺคิยวตฺถุผาณิตสฺส วิเสสวจนํ, เตเนตํ ปญฺญายติ ‘‘นิสฺสคฺคิยวตฺถุภูตํ อิธ ผาณิตํ นาม อุจฺฉุมฺหา นิพฺพตฺตเมว, น มธุกาทิโต นิพฺพตฺต’’นฺติฯ เอตฺตาวตา ยํกิญฺจิ อุจฺฉุมฺหา นิพฺพตฺตํ , น ตํ สพฺพํ ผาณิตเมว นามาติ สาธิตํ โหติฯ เตเนว **ขนฺธเก** ผาณิตํ ปฐมํ อนุชานิตฺวาว ปจฺฉา อุจฺฉุรโส อนุญฺญาโต, ตถา ตเตฺถว คุฬํ, คุโฬทกญฺจฯ

อุจฺฉุรสํ อุปาทาย อปกฺกา วาติอาทิมฺหิ ปน เยสํ ลทฺธิ ‘‘อุจฺฉุรโส ยามกาลิโก’’ติฯ ‘‘เต **อปกฺกา วา**ติ สามํ ภิกฺขุนา อปกฺกา วาฯ **อวตฺถุกปกฺกา วา**ติ วินา วตฺถุนา ปกฺกา วา’’ติ อตฺถํ วณฺณยนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ‘‘อุจฺฉุรสํ อุปาทายา’’ติ อิมสฺส วจนสฺส ปโยชนาภาวปฺปสงฺคโต, ภิกฺขุโน ปจนาธิการาภาวาฯ สามปาโก อิธาธิเปฺปโตติ เจ? สามํ อปกฺกสฺส อุจฺฉุรสสฺส เตสํ อตฺตโนมติยา ผาณิตภาวสิทฺธิโต จ ปรโต ‘‘ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิเตน อปริสฺสาวิตอุจฺฉุรเสน กต ผาณิต’’นฺติอาทินยทสฺสนโต จ ตํ อยุตฺตํ, ตตฺถ ‘‘อปริสฺสาวิตอุจฺฉุรเสน สยํกตํ นิรามิสเมว วฏฺฏตี’’ติ วจนํ ยํ ตตฺถ กสฏํ สามปากํ น ชเนติ, สวตฺถุกปฏิคฺคหิตกตํเยว ตํ กโรตีติ ทีเปติ,

ตสฺมา ปฏิคฺคเหตุํ น วฏฺฏติ วิกาเลติ โปราณาฯ ‘‘โกฏฺฏิตอุจฺฉุผาณิตํ ‘รชนปากํ วิย โอฬาริกํ สวตฺถุกปกฺกํ นาม โหตี’ติ สญฺญาย ปุเรภตฺตเมว วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ มหาอฏฺฐกถาจริยา ‘‘เอวํ ผาณิตคฺคหณํ อมธุรํ, ตสฺมา ปจฺฉาภตฺตํ น วฏฺฏตี’’ติ วทึสุฯ กึ มธุรตาย, อมธุรตาย วาติ? อตฺถเมว ทเสฺสตุํ **มหาปจฺจริยํ** ตถา วุตฺตนฺติ **อุปติสฺสเตฺถโร** อาห กิรฯ **ตํ ยุตฺตน**ฺติ อุจฺฉุโต นิพฺพตฺตตฺตา วุตฺตํ, เตเนวาห ‘‘ขณฺฑสกฺขรํ ปน…เป.… วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘ตํ ขีรฌเฏ ปกฺขิปิตฺวา ปจนฺตี’’ติ ลิขิตํฯ **ชลฺลิกา** นาม เผณาทิฯ

เภสโชฺชทิสํ วทเนฺตน อิตเร อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตาฯ ‘‘อาหารตฺถํ ผริตุํ สมตฺถานี’’ติ **ขนฺธเก** (มหาว. ๒๖๐) ‘‘ยํ เภสชฺชเญฺจว อสฺส เภสชฺชสมฺมตญฺจ โลกสฺส, อาหารตฺถญฺจ ผเรยฺยา’’ติ วุตฺตตฺตา วุตฺตํฯ เอตฺถ วิจารณา เภสชฺชกฺขนฺธเก อาวิ ภวิสฺสติฯ

๖๒๔. ทฺวารวาตปานกวาฏานีติ ทฺวารสฺส จ วาตปานานญฺจ กวาฏานิฯ กสาวปเกฺขปมเตฺตน หิ ตานิ อตฺตโน สภาวํ ปริจฺจชิตานิ โหนฺติ, ตสฺมา ‘‘มเกฺขตพฺพานี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘กสาโว นาม กนกลมฺพาทีนิปี’’ติ วทนฺติฯ **อธิเฎฺฐตี**ติ ‘‘อิทานิ อโชฺฌหรณียํ น ภวิสฺสติ, พาหิรปริโภโค ภวิสฺสตี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทติฯ อิธ ‘‘วิกเปฺปตี’’ติ ปทํ นตฺถิฯ อธิฏฺฐานมฺปิ มุขารุฬฺหิยา วุตฺตํ ‘‘อิมํ นวนีตํ อธิฏฺฐามี’’ติ อวตฺตพฺพโตฯ

๖๒๕. ปริภุญฺชิตุํ ปน น วฏฺฏตีติ วิสฺสาสาสาภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สเจ สวิสฺสาโส, วฏฺฏตีติ ‘‘ปริภุญฺช ตุว’’นฺติ เอตฺตาวตา วิสฺสชฺชิตํ โหติ, ตสฺมา อุภินฺนํ อนาปตฺตีติ สมฺพโนฺธฯ สเจ น วิสฺสชฺชิตํ, อาปตฺติ โหตีติ สิทฺธํฯ ตสฺมา อุภินฺนํ สนฺตกํ จีวรํ อญฺญตเรน สมฺมุขีภูเตน อธิฏฺฐาตพฺพํฯ โน เจ อธิฏฺฐาติ, นิสฺสคฺคิยํ โหตีติปิ ยุชฺชติฯ กากนิกมตฺตเญฺจ มูลํ อทินฺนํ, ‘‘น อธิฏฺฐานุปคํ…เป.… สกภาวํ น อุเปตี’’ติ อิมินา เอตํ สทิสํ น โหติ, อาภิธมฺมิกคณานํ ทินฺนํ วิย จ น โหติฯ กสฺมา? อาภิธมฺมิกา หิ อนุปสมฺปนฺนาปิ โหนฺติ, ปจฺฉา อาภิธมฺมิกภูตานมฺปิ ตํ สาธารณํ โหตีติฯ เอตฺถ เทฺวปิ อุปสมฺปนฺนา เอว, ทฺวินฺนมฺปิ ตตฺถ ยถากามกรณียตา อตฺถิ มมตฺตญฺจ, น เอวํ ตทเญฺญสํ สาธารณํ, น จ เทฺว ตโย ภิกฺขู ‘‘เอกโต วสฺสิสฺสามา’’ติ กโรนฺติ, รกฺขติ ตาวฯ ‘‘อวิภตฺตตฺตา อนาปตฺตี’’ติ อิมินา จ อิทํ สทิสํ, เยน มูเลน ปฏิคฺคหิตํ, ตสฺส สเจ อิตโร เทติ, โส วา ตํ อิตรสฺส เทติ, สติ ปฏิคฺคหเณ สตฺตาหาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยตฺตา, ตสฺมา ตํ จีวรํ ทฺวีสุ สมฺมุขีภูเตน เอเกน อธิฏฺฐาตพฺพํฯ กิญฺจาปิ เอตฺถ ปโยโค น ทิสฺสติ สมานปริกฺขารานํ ทฺวินฺนํ อธิฏฺฐานปโยคาภาวโต, ตถาปิ สมานสพฺพภณฺฑกานํ ทฺวินฺนํ เตลาทิ เยน ปฏิคฺคหิตํ, ตสฺส กาลาติกฺกเม อาปตฺติสมฺภวโต, อนธิฏฺฐาเน ทุลฺลภวิเสสเหตุตฺตา จ ‘‘อธิฏฺฐาตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ ตํ อยุตฺตํ ปตฺตจีวรสตฺตาหกาลิกานํ อสทิสวิธานตฺตาฯ เอตฺถ ปตฺตจีวรญฺหิ อตฺตโน สนฺตกภาวํ อุปคตเมว อนธิฏฺฐหนฺตสฺส กาลาติกฺกเม อาปตฺติ, สตฺตาหกาลิกํ ปน ปรสนฺตกสาธารณมฺปิ ปฏิคฺคหิตํ ปฏิคฺคาหกสฺส กาลาติกฺกเม อาปตฺติกรํฯ ปฏิคฺคหณเญฺจตฺถ ปมาณํ, น ตตฺถ สกสนฺตกตา, สตฺตาหกาลิกญฺจ นิสฺสคฺคิยํ, สเพฺพสมฺปิ อนโชฺฌหรณียํฯ ปตฺตจีวรํ อญฺญสฺส ปริภุญฺชโต อนาปตฺติฯ อิทญฺจ กาลาติกฺกนฺตมฺปิ นิสฺสชฺชิตฺวา ปจฺฉา ลทฺธํ กปฺปติฯ ปตฺตจีวรํ ปน ตํ ตสฺส วินยกมฺมนฺติ กปฺปตีติฯ อวิภตฺตสฺสปิ อิมสฺส ทานํ รุหติ, น ปตฺตจีวรสฺสฯ วุตฺตเญฺหตํ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ทฺวินฺนํ สนฺตกํ โหติ…เป.… สเจปิ อวิภชิตฺวา สทฺธิวิหาริกาทีนํ เทนฺติ, อทินฺนเมว โหตี’’ติฯ ยสฺส ทานเมว น รุหติ, ตสฺส กุโต อธิฏฺฐานํฯ เอโก เจ ปตฺตจีวรํ ทสเม ทิวเส อิตรสฺส เทติฯ ตโต ปฏฺฐาย โส ทส ทิวเส ปริหริตุํ ลภติ , น ตถา สตฺตาหกาลิกนฺติ สพฺพถา อุปปริกฺขิยมานํ สริกฺขํ นกฺขมตีติ น ตํ สารโต ทฏฺฐพฺพนฺติ อาจริยสฺส ตโกฺกฯ ‘‘วินยกมฺมวเสน ปน อนิสฺสชฺชิตฺวา สหสา วิรุชฺฌิตฺวา กสฺสจิ ปริจฺจตฺตมฺปิ ปุน ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํ, สเจ เทสนฺตริตํ, สมุทฺทนฺตริตํ วา จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ

ชาตํ, ตํ อิธ ฐิเตน ภิกฺขุนา เอกสฺส วเนฺตน จิเตฺตน จตฺตํ กตฺวา อนเปกฺขิตฺวา อาปตฺตึ เทเสตฺวา ตสฺส วิสฺสาเสน ปุน คเหตฺวา อธิฏฺฐาตพฺพํ, ‘‘ปตฺตาทีสุ จ อยเมว นโย’’ติ จ วุตฺตํ, ‘‘ตาลนาฬิเกรผาณิตมฺปิ สตฺตาหกาลิกํ เอวา’’ติ จฯ ‘‘ทฺวินฺนํ สนฺตกํ เอเกน ปฏิคฺคหิตํ สตฺตาหกาลิกํ สตฺตาหาติกฺกเม อาปตฺตึ น กโรติ , ปริภุญฺชิตุํ ปน ทฺวินฺนมฺปิ น วฏฺฏตี’’ติ จ ‘‘ปรสนฺตกํ ปฏิคฺคเหตฺวา ฐปิเตปิ เอเสว นโย’’ติ จ เกจิ วทนฺติฯ ทุกฺกฏวตฺถุภูตํ สปฺปิอาทิ นิสฺสชฺชิตพฺพํ ปุน ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ วิธานํ น ทิสฺสตีติฯ

เภสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๒๗. ‘‘เอกเมว กตฺวา’’ติ วจเนน วสฺสิกสาฏิกลกฺขเณน ญาตกานมฺปิ สตุปฺปาทํ กโรเนฺตน เอกเมว คเหตพฺพนฺติ **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ **จตุพฺพิธํ เขตฺต**นฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ติวิธํ ทิสฺสติ, ตํ ปน เอวํ คเหตพฺพํ, ยสฺมึ เขเตฺต ปริเยสิตุํ ลภติ, ตํ **ปริเยสนเขตฺตํ** นาม, ‘‘เอวํ กรณนิวาสนาธิฏฺฐานเขตฺตานิปี’’ติ วุตฺตํฯ เอตฺถ ปจฺฉิเมน ปุริมคฺคาโห เวทิตโพฺพ, น ปุริเมน ปจฺฉิมคฺคาโห, ยถาลาภนฺติ อาจริโยฯ ตสฺสโตฺถ – อธิฏฺฐานเขเตฺตน ปจฺฉิเมน ปุริมานํ ติณฺณํ คาโห โหติ, ตถา นิวาสนเขเตฺตน ทฺวินฺนํ ปุริมานํฯ กรณเขเตฺตน ปน เอกเสฺสว ปุริมสฺส คาโห โหตีติฯ เอตฺถ ปน กิญฺจาปิ กรณเขตฺตนิวาสนเขตฺตานํ กาลโต นานตฺตํ นตฺถิ, กิริยโต ปน ‘‘อฑฺฒึ กตฺวา นิวาเสตพฺพ’’นฺติ ปาฬิวจนโต, ตสฺมา ทฺวิธา กตฺวา วุตฺตํ อญฺญตราภาเวน, ตทตฺถสิทฺธิโต จ, กถํ ปเนตฺถ นานตฺตํ นตฺถีติ ปญฺญายตีติ เจ? ปาฬิโต, ‘‘อฑฺฒมาโส เสโส คิมฺหานนฺติ กตฺวา นิวาเสตพฺพ’’นฺติ หิ ปาฬิ, ตถา **มาติกาฏฺฐกถาโต** (กงฺขา. อฏฺฐ. วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา) จฯ

ตถาห ‘‘ปจฺฉิโม อฑฺฒมาโส กรณนิวาสนเขตฺตมฺปี’’ติ, อิมินา นเยน ติวิธเมว เขตฺตนฺติปิ สิทฺธํฯ **สมนฺตปาสาทิกายํ** ปน กตฺถจิ โปตฺถเก ‘‘เชฏฺฐมูลปุณฺณมาสิยา ปจฺฉิมปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐาย ยาว กาฬปกฺขุโปสโถ, อยเมโก อทฺธมาโส ปริเยสนเขตฺตเญฺจว กรณเขตฺตญฺจฯ เอตสฺมิญฺหิ อนฺตเร วสฺสิกสาฏิกํ อลทฺธํ ปริเยสิตุํ, ลทฺธํ กาตุญฺจ วฏฺฏติ, นิวาเสตุํ, อธิฏฺฐาตุญฺจ น วฏฺฏตี’’ติ ปาโฐ ทิสฺสติ, โส อปาโฐ ยถาวุตฺตปาฬิมาติกาฏฺฐกถาวิโรธโต, ตสฺมา ตตฺถ ‘‘อลทฺธํ ปริเยสิตุํ วฏฺฏติ, กาตุํ, นิวาเสตุํ, อธิฏฺฐาตุญฺจ น วฏฺฏตี’’ติ ปาโฐ เวทิตโพฺพฯ เอวํ ตาว ปจฺฉิเมน ปุริมคฺคาหสิทฺธิ เวทิตพฺพา, น ปุริเมน กรณเขตฺตาทีนํ คาโห สมฺภวติฯ ‘‘มาโส เสโส คิมฺหานนฺติ วสฺสิกสาฏิกจีวรํ ปริเยสิตพฺพ’’นฺติ เอตฺตกเมว หิ วุตฺตํ, น, **อฏฺฐกถายํ** ‘‘อยเมโก อทฺธมาโส ปริเยสนเขตฺตเญฺจว กรณเขตฺตญฺจา’’ติ วุตฺตตฺตาติ เจ? น, ตสฺส เลขนโทสตฺตา , ตถา สาธิตํฯ กรณเขเตฺตน ปน นิวาสนเขตฺตคฺคาโห อตฺถิ กาลนานตฺตาภาวโต, เตเนว ปุเพฺพ ยถาลาภคฺคหณํ กตํ, ตถา จ สาธิตเมว, น เภโท ปนตฺถิ, ปโยชนํ วุตฺตเมวฯ นิวาสนเกฺขเตฺตน อธิฏฺฐานเกฺขตฺตคฺคาโห นตฺถิ เอว, น หิ ปุริเมน ปจฺฉิมคฺคาโห เวทิตโพฺพฯ น ปาฬิวิโรธโตติ เจ? น, ตทตฺถาชานนโตฯ ‘‘มาโส เสโส คิมฺหานนฺติ อทฺธมาโส เสโส คิมฺหาน’’นฺติ เอตฺถ **อิติ**-สทฺทสฺส หิ อิโต ปฏฺฐายาติ อโตฺถฯ ปรโต อาปตฺติเขตฺตทสฺสนโต อิตรสฺส อนาปตฺติเขตฺตภาโว ทสฺสิโตว โหติฯ ทินฺนปุพฺพโตปิ ญาตกปวาริตฏฺฐานโต นิปฺผาเทนฺตสฺส นิสฺสคฺคิยํ ปิฏฺฐิสมยตฺตา, ปกติยา วสฺสิกสาฏิกทายกา นาม สงฺฆสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา อปวาเรตฺวา อนุสํวจฺฉรํ เทนฺตา, ตตฺถ สตุปฺปาโทว วฏฺฏติฯ วตฺตเภเท ทุกฺกฏนฺติ ตทเญฺญสุฯ

“สเจ กต…เป…. วสฺสูปนายิกทิวเส อธิฏฺฐาตพฺพา…เป…. ฉ มาเส ปริหารํ ลภตี”ติ วจนโต อโนฺตวเสฺสปิ ยาว วสฺสานสฺส ปจฺฉิมทิวสา อกตา ปริหารํ ลภตีติ ทีปิตํ โหติฯ กสฺมา น วิจาริตนฺติ เจ? อตฺถาปตฺติสิทฺธตฺตาฯ “ฉ มาเส ปริหารํ ลภตี”ติ วจเนน อกตา ลภตีติ สิทฺธเมว, ตํ กิญฺจาปิ สิทฺธํ, สรูเปน ปน อนาคตตฺตา สรูเปน ทเสฺสตุํ, ทุสฺสทฺธาปยตฺตา อุปฺปตฺติโต ทเสฺสตุญฺจ อิทมารทฺธํ อาจริเยน, “ยถา เจตฺถ, เอวํ กถินพฺภนฺตเร อุปฺปนฺนจีวรมฺปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ปฏิปชฺชิตพฺพ”นฺติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํ, ตํ ทุวุตฺตํ ตเตฺถว ปุพฺพาปรวิโรธโตฯ ยเญฺจตฺถ อฏฺฐกถาวจนํ สาธกเตฺตน วุตฺตํ, ตํ ตมตฺถํ น สาเธติฯ “ยทิ นปฺปโหติ ยาว กตฺติกปุณฺณมา ปริหารํ ลภตี”ติ วจนํ อปฺปโหนฺตสฺส ยาว กตฺติกปุณฺณมา ตาว ปริหารเขตฺตํ, ตโต ปรํ เอกทิวโสปิ น โหตีติ ทีเปติ, ตสฺมา อปฺปโหนกภาเวน อกตาว ยาว กตฺติกปุณฺณมา ปริหารํ ลภติ, ตโต ปรํ น ลภตีติ สิทฺธํฯ ตถา ตเทว วจนํ กตปริหารํ น ลภตีติ ทีเปติ, ตสฺมา กตฺติกปุณฺณมทิวเสเยว อธิฏฺฐาตพฺพาฯ “อปฺปโหเนฺต ทสาเห อโนฺตวเสฺส กรณปริโยสานํเยว ปมาณ”นฺติ ลิขิตํฯ

เอตฺถาห – “เอกาหทฺวีหาทิวเสนา”ติอาทิ น วตฺตพฺพํฯ กสฺมา? คิมฺหทิวสานํ อนธิฏฺฐานกาลตฺตา, ตสฺมา เอว “อโนฺตทสาเห วา ตทเหเยว วา อธิฏฺฐาตพฺพา’ติ จ สามญฺญโต น วตฺตพฺพํ คิมฺหทิวสานํ อธิฏฺฐานเขตฺตภาวปฺปสงฺคโต”ติฯ เอตฺถ วุจฺจติ – น, ตทตฺถาชานนโตฯ ทสาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย คิมฺหทิวสา ทสาหา โหนฺติ, ปฐมทิวเส จ ลทฺธา นิฏฺฐิตา วสฺสิกสาฏิกา ทสาหาติกฺกนฺตาปิ วสฺสูปนายิกทิวสํ อธิฏฺฐานเขตฺตํ อปฺปตฺตตฺตา น จ ตาว นิสฺสคฺคิยํ โหติ, วุตฺตเญฺจตํ “วสฺสูปนายิกโต ปุเพฺพ ทสาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺตี”ติฯ

อโนฺตทสาเห อธิฏฺฐาตพฺพาติ อิทํ น อวิเสเสน เอตสฺมิํ อนฺตเร คิมฺหทิวเสปิ อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ อิมมตฺถํ ทีเปตุํ วุตฺตํ, กินฺตุ คิมฺหทิวเส เจ อุปฺปนฺนา, อธิฏฺฐานเขเตฺต จ อโนฺตทสาหํ โหติ, อโนฺตทสาเห เขเตฺตเยว อธิฏฺฐาตพฺพา, น เขตฺตนฺติ กตฺวา ทสาหํ อติกฺกมิตพฺพนฺติ ทีเปตุํ วุตฺตํฯ กสฺมา? คิมฺหทิวสานมฺปิ คณนูปคตฺตา, ตสฺมา อเขตฺตทิวเสปิ คเณตฺวา เขเตฺต เอว “อโนฺตทสาเห อธิฏฺฐาตพฺพา”ติ วุตฺตํ โหตีติฯ

วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จีวรอจฺฉินฺทนสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๓๒. **สาม**นฺติ สกสญฺญิตานิยมนตฺถํ วุตฺตํฯ สกสญฺญิตาเยว หิ อจฺฉินฺทาปนอจฺฉินฺทเนสุ นิสฺสคฺคิยํ, ตสฺมา นิสฺสคฺคิยมูลงฺคนิทสฺสนเมตํฯ “จีวร”นฺติ วุตฺตตฺตา “อจีวรํ อจฺฉินฺทนฺตสฺส น นิสฺสคฺคิย”นฺติ วุตฺตเมว โหติฯ “ทตฺวาติ ทตฺวา วา ทาเปตฺวา วา”ติ กิญฺจาปิ ปทภาชนํ ยุชฺชติ, อญฺญสฺส ปน สนฺตกํ อญฺญสฺส ภิกฺขุโน ทาเปตฺวา ตํ สยํ วา อจฺฉิเนฺทยฺย, เตเนว วา อจฺฉินฺทาเปยฺยาติ อนิฏฺฐปฺปสงฺคภยา น วุตฺตํ, อตฺถโต ปน อตฺตโน สนฺตกํ อเญฺญน สทฺธิวิหาริกาทินา ทาเปตฺวา, อญฺญสฺส สนฺตกํ วา ตสฺส วิสฺสาสา ทาเปตฺวา ตํ อจฺฉิเนฺทยฺย วา อจฺฉินฺทาเปยฺย วา นิสฺสคฺคิยนฺติ เวทิตพฺพํ, ตญฺจ โข อนเปโกฺข ทตฺวาฯ ยทิ เอวํ “จชิตฺวา ทินฺนํ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหโนฺต ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพ”ติ อิทํ กินฺติ เจ? สกสญฺญาย อคฺคเหตฺวา อญฺญาย เถยฺยาย คณฺหนฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ, เตเนว วุตฺตํ “สกสญฺญาย คหิตตฺตา ปนสฺส ปาราชิกํ นตฺถี”ติ, อปิจ “อนาปตฺติ โส วา เทติ, ตสฺส วา วิสฺสสโนฺต คณฺหาตี”ติ วจนโตปิ ตํ สิทฺธเมวฯ เอตฺตาวตา ตาวกาลิกํ กตฺวา ทินฺนํ อจฺฉินฺทนฺตสฺส อนาปตฺติ สาธิตา โหติฯ “อมฺหากํ สนฺติเก อุปชฺฌํ คณฺหิสฺสตี”ติอาทิวจนํ สามเณรสฺส ทานํ ทีเปติ, ตญฺจ อิธ นาธิเปฺปตํฯ **ปาฬิยํ** (ปารา. ๖๓๓-๖๓๔) อุปสมฺปเนฺน ติกปาจิตฺติยํ วิย อนุปสมฺปเนฺน ติกทุกฺกฏมฺปิ อาค

ตนฺติ เจ? น, ตทธิปฺปายาชานนโตฯ อนุปสมฺปนฺนกาเล เอวํ ทตฺวา อญฺญสฺส สนฺติเก อุปสมฺปนฺนํ ทิสฺวา กุปิโต เจ อจฺฉินฺทติ, อุปสมฺปนฺนเสฺสว วา "สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย ตุมฺหากํ สนฺติเก อุปสมฺปชฺชิสฺสามี''ติ วทนฺตสฺส ทตฺวา ปุน อจฺฉินฺทติ เจ, นิสฺสคฺคิยนฺติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ

๖๓๓. สกึ อาณตฺโต พหุกมฺปิ อจฺฉินฺทติ, นิสฺสคฺคิยนฺติ เอกพทฺธตฺตา เอกํ ปาจิตฺติยํ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ **"อาณตฺโต พหูนิ คณฺหาติ, เอกํ ปาจิตฺติย''**นฺติฯ **มาติกาฏฺฐกถายํ** ปน "วตฺถุคณนาย อาปตฺติโย''ติ วุตฺตํ, ตํ อาณตฺติยา พหุตฺตา "สพฺพานิ คณฺหา''ติ วทนฺตสฺส คาหํ สนฺธาย วุตฺตํ, เตเนว ตตฺถ วุตฺตํ "เอกวาจาย สมฺพหุลา อาปตฺติโย''ติฯ เอวํ สเนฺต ปาฬิวจนํ, อฏฺฐกถาวจนทฺวยญฺจ อญฺญมญฺญํ สเมติ, ปรสนฺตกมฺปิ นิสฺสคฺคิยํ โหติ ปํสุกูลญฺจ, เตน "ทุสฺสเนฺต พทฺธรูปิยํ วิยา''ติ วุตฺตํ, ตํ ตทตฺถนิยมทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, ยถาวฉาทิตํ อจฺฉินฺทนจิเตฺตน สจิตฺตกํ, วจีกมฺมํ ปน เกวลํ อจฺฉินฺทาเปนฺตเสฺสว "เทหี''ติ พลกฺกาเรน คณฺหโตปิ เวทิตพฺพํ, ตํ น ยุตฺตํ "อนาปตฺติ โส วา เทตี''ติ วจนโตฯ "ตุโฏฺฐ วา ทุโฏฺฐ วา เทติ, อนาปตฺติเยวา''ติ มาติกาฏฺฐกถาวจนโต วาติ เจ? น, อุภยตฺถ อตฺตโน รุจิยา ทานํ สนฺธาย วุตฺตตฺตา, ปสยฺหาวหาเร อนาปตฺติปฺปสงฺคโต จฯ "ภิกฺขุสฺส สามํ จีวรํ ทตฺวา'ติ ปาฬิวจนโต จ **มาติกาฏฺฐกถาย** องฺคววตฺถาเน 'อุปสมฺปนฺนตา'ติ วุตฺตตฺตา จ อุภยตฺถ ทานหรเณสุ ภิกฺขุภาโว อิจฺฉิตโพฺพติ ทีเปตี''ติ วทนฺติ, อิทมยุตฺตนฺติ โน ตกฺกติ อาจริโยฯ กสฺมา? อนุปสมฺปนฺนสฺส จีวรํ ทตฺวา ตํ อุปสมฺปนฺนกาเล อจฺฉินฺทนฺตสฺส อนาปตฺติปฺปสงฺคโตฯ "อนุปสมฺปนฺนสฺส จีวรํ วา อญฺญํ วา ปริกฺขารํ ทตฺวา…เป.… อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ วจนโต ทุกฺกฏํ ตตฺถ โหตีติ เจ? นาสิทฺธตฺตา, ทานกาเล เอว อุปสมฺปนฺนตา ปมาณนฺติ อสิทฺธเมตํ **อฏฺฐกถาย** วา **ปาฬิยา** วา ยุตฺติโต วา, ตสฺมา ตํ น ยุตฺตนฺติ อโตฺถฯ อนุปสมฺปนฺนสฺส จีวรํ ทตฺวา ตเสฺสว อนุปสมฺปนฺนกาเลเยว จีวรํ อจฺฉินฺทนฺตสฺส ทุกฺกฏํ, อุปสมฺปนฺนกาเล วา ทตฺวา อนุปสมฺปนฺนกาเล อจฺฉินฺทนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ ตสฺส วจนสฺส อิทํ วิกปฺปนฺตรญฺจ สมฺภวติ, ตสฺมา (ปารา. ๖๓๑ อาทโย) วิกปฺปนฺตรสฺส สมฺภวโต จ น ยุตฺตํ, ยสฺมา อนุปสมฺปนฺนกาเล ทตฺวา อุปสมฺปนฺนกาเล อจฺฉินฺทนฺตสฺส วิสุํ ทุกฺกฏํ น ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา ปุราณจีวรโธวาปนาทิสิกฺขาปเทสุ วิย อปรภาเค อุปสมฺปนฺนตา เจตฺถ ปมาณํ, ตสฺมา "อุปสมฺปนฺนตา''ติ อเงฺคสุ วุตฺตตฺตา จ ตํ น ยุตฺตนฺติ อโตฺถฯ เอตฺถ "ปจฺจาสีสนฺตเสฺสว ทานมธิเปฺปตํ, น นิสฺสฏฺฐทาน''นฺติ **ธมฺมสิริเตฺถโร** วทติ กิร, วีมํสิตพฺพํฯ

จีวรอจฺฉินฺทนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๓๗. ฉฏฺเฐ กิญฺจาปิ "สามํ สุตฺตํ วิญฺญาเปตฺวา''ติ วุตฺตํ, **มาติกาฏฺฐกถายํ** ปน "จีวรตฺถาย สามํ วิญฺญตฺตํ สุตฺต''นฺติ อวตฺวา เกวลํ "จีวรตฺถาย วิญฺญาปิตสุตฺต''นฺติ อเงฺคสุ วุตฺตตฺตา อเญฺญน จีวรตฺถาย วิญฺญตฺตํ สุตฺตมฺปิ สงฺคหํ คจฺฉตีติ เวทิตพฺพํฯ **สาม**นฺติ เจตฺถ กสฺสจิ นิยมนํฯ "สามํ วิญฺญาเปตฺวา''ติ กิญฺจาปิ วุตฺตํ, ตถาปิ "สามํ วายาเปยฺยา''ติ อตฺตโน อตฺถาย วายาเปยฺยาติ เอวํ สมฺพโนฺธ, อโตฺถ จ เวทิตโพฺพ, **ปาฬิยํ** ปน อาสนฺนปเทน โยชนา กตา, ตสฺมา สามํ วิญฺญตฺตํ สุตฺตนฺติ อญฺญวิญฺญตฺตํ กปฺปิยํ อาปชฺชติ, หตฺถกมฺมยาจนวเสน ลทฺธตนฺตวาโยปิ กปฺปิโยฯ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมปฺปมาณํ เจ, ตเนฺต วีตํเยว สกึ อธิฏฺฐาตพฺพํ, ปุน อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิ อธิฏฺฐิเตน เอกีภาวูปคมนโตฯ "สเจ ปน ปริเจฺฉทํ ทเสฺสตฺวาว จินสาฏกํ วิย, อนฺตรนฺตรา อธิฏฺฐิตํ โหติ, ปุน อธิฏฺฐาตพฺพ''นฺติ วุตฺตํฯ "ปฏิลาเภนาติ วจเนน วายาเปตฺวา ฐเปสฺสามีติอาทิ เอกสฺมึ อโนฺตคธํ โหตี''ติ วทนฺติฯ

สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. มหาเปสการสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๔๒. วิสิฏฺฐํ กปฺปญฺจ ตสฺส วจเนน วิสิฏฺฐํ กตญฺจ ปมาณํ, น อามิสทานํฯ เกสุจิ โปตฺถเกสุ ''จีวร''นฺติ อุทฺธริตฺวา วิภาโค วุตฺโต, ตํ น สเมตีติฯ

มหาเปสการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๔๖. ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อเจฺจกจีวรํ ปฏิคฺคเหตฺวา นิกฺขิปิตุ''นฺติ, ''ยาว ปวารณา ปวาริตา''ติ จ ยํ วุตฺตํ, เต ปน ภิกฺขู ตสฺส วจนสฺส อตฺถํ มิจฺฉา คเหตฺวา อเจฺจกจีวรํ นิกฺขิปนฺตา จีวรกาลสมยํ อติกฺกาเมสุํฯ กิมิทํ วิภตฺตํ, อุทาหุ อวิภตฺตนฺติ? วิภตฺตํ, ปุคฺคลิกํ วาฯ เตเนว ปรโต ''อมฺหากํ, อาวุโส, อเจฺจกจีวรานี''ติ วุตฺตํ, อวิภตฺตํ ปน สงฺฆิกตฺตา น กสฺสจิ นิสฺสคฺคิยํ กโรติฯ

อปิจ ''อเจฺจกจีวรํ ปฏิคฺคเหตฺวา นิกฺขิปิตุ''นฺติ อิมินา สามญฺญวจเนน วสฺสูปนายิกทิวสโต ปฏฺฐาย, ปิฏฺฐิสมยโต ปฏฺฐาย วา ยาว ปวารณา นิกฺขิปิตุํ วฏฺฏติ เอว สงฺฆิกตฺตา, ปุคฺคลิกมฺปิ ''วสฺสํวุตฺถกาเล คณฺหถา''ติ ทินฺนตฺตาฯ ตาทิสญฺหิ ยาว วสฺสํวุโตฺถ โหติ, ตาว น ตเสฺสว, ทายกสฺส สนฺตกํ โหติ, ตถา อิโต ตติยวเสฺส, จตุตฺถวเสฺส วา ''ปวารณาย คณฺหถา''ติอาทินา ทินฺนมฺปิ นิกฺขิปิตฺวา ยถาทานเมว คเหตพฺพํฯ อยมโตฺถ **อฏฺฐกถายํ** (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๖๔๖-๙ อาทโย) ปากโฏฯ ตานิ จีวรกาลสมยาติกฺกเม น นิสฺสคฺคิยานีติ เจ? น, อุทฺทิสฺส ทินฺนตฺตาฯ ยสฺมา อยํ สมโย ''กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺน''นฺติ เอตฺถ ''กาโล''ติ อาคโต, **คณโภชนสิกฺขาปทาที**สุ ''สมโย''เตฺวว อาคโต, ตสฺมา อิธ เตสํ เอกตฺถตาทสฺสนตฺถํ เอกโต ''จีวรกาลสมโย''ติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **มาติกายํ** ปเนตฺถ ตาทิสํ จีวรํ อตฺตโน สนฺตกภาวํ อุปคตํ ปุคฺคลิกํ สนฺธาย วุตฺตํ, เตเนวาห **''ภิกฺขุโน ปเนว อเจฺจกจีวรํ อุปฺปเชฺชยฺยา''**ติฯ อตฺตโน กุฏิยา วสฺสํวุตฺถสฺส ภิกฺขุโน หิ ทาตุํ อลภโนฺต อโนฺตวเสฺส เอว ทานกิจฺจํ ปรินิฏฺฐาเปตฺวา คจฺฉติ, ตถา สงฺฆสฺสฯ ตสฺมา อิทํ อเจฺจกจีวรํ อตฺถิ อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย สงฺฆสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา สนฺตกภาวํ อุปคจฺฉนฺตํ, ยํ น วสฺสาวาสิกภาเวน ทินฺนํ, อตฺถิ อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย อนุปคนฺตฺวา วสฺสํวุตฺถกาเลเยว ปุคฺคลสฺส วา สงฺฆสฺส วา อุปคจฺฉนฺตํ, ยํ วสฺสาวาสิกภาเวน อุปฺปชฺชิตฺวา สมเย ทินฺนํ, อตฺถิ สมเย ทินฺนมฺปิ ปุคฺคลสฺส สนฺตกภาวํ อนุปคจฺฉนฺตํ, สงฺฆสนฺตกภาวํ วา ทายกสนฺตกภาวํ วา อุปคจฺฉนฺตํ, อีทิสํ สนฺธาย ''สญฺญาณํ กตฺวา นิกฺขิปิตพฺพ''นฺติ วุตฺตํฯ อิทํ อติเรกสํวจฺฉรมฺปิ นิกฺขิปิตุํ ลภติ อตฺตโน สนฺตกภาวํ อนุปคตตฺตา, ตสฺมา ''ทสาหานาคต''นฺติ อิโต อญฺญํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ สิทฺธเมตนฺติฯ ทสาหโต ปุเรตรํ ลภิตฺวา ยาว ปวารณา นิกฺขิปิตุํ น ลภติ, ตสฺมา สกภาวูปคตเมว อธิฏฺฐาตพฺพํ, ตํเยว สนฺธาย ''ทสาหานาคต''นฺติ วุตฺตํ, ยโต ''อโนฺตสมเย อธิเฏฺฐติ, วิกเปฺปตี''ติ **อนาปตฺติวาเร** วุตฺตํฯ สญฺญาณํ กตฺวา นิกฺขิปิตพฺพกํ ปน ปรสฺส ทาตพฺพตาย สกภาวํ อนุปคตํ, น หิ ตํ สนฺธาย ''อธิเฏฺฐติ, วิกเปฺปตี''ติ สกฺกา วตฺตุํ, น จ ตํ อิมสฺมิํ อเตฺถ นิสฺสคฺคิยํ โหติ สงฺฆสฺส นิสฺสคฺคิยาภาวโต, **อฏฺฐกถายมฺปิ** อยมโตฺถ สุฏฺฐุ ปากโฏวฯ กตมํ สญฺญาณํ กตฺวา นิกฺขิปิตพฺพนฺติ เจ? ปรสนฺตกํ จีวรํ สงฺฆิกเมว โหติ, ตโต ''สลฺลเกฺขตฺวา สุขํ ทาตุํ ภวิสฺสตี''ติ อิมินา หิ ปรสฺส สนฺตกภาโว ทสฺสิโตฯ

‘‘ตโต ปรํ เอกทิวสมฺปิ ปริหาโร นตฺถีติ ทสาหปรมโต อุทฺธํ อนุปคตตฺตา’’ติ ลิขิตํ, อิโต สมยโต อุทฺธเมว ทสาหสฺส อนุปคตตฺตา สมยโต ปรํ ทสาหํ น ลภตีติ กิรสฺส อธิปฺปาโยฯ **‘‘เอตํ ปริหารํ ลภติเยวา’’**ติ เอตฺถ ‘‘เอกาทสมํ อรุณํ จีวรมาเส อุฏฺฐตี’’ติ การณํ ลิขิตํฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘อนธิฏฺฐหิตฺวา เอกาทสทิวเส นิกฺขิปิตุํ ลภตี’ติ วทนฺเตน ภควา อิตรมฺปิ อนเจฺจกจีวราทึ อนุชานาติ, อเจฺจกจีวรมุเขนาติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ เอตฺถ กตรํ สุภาสิตํ? อุภยมฺปีติ เอเกฯ กถํ? ปฐมํ ‘‘อเจฺจกจีวรสฺส อนตฺถเต กถิเน ทสทิวสาธิโก มาโส, อตฺถเต กถิเน ทสทิวสาธิกา ปญฺจมาสา’’ติ อิมินา สเมติ, **อนุคณฺฐิปท**ลทฺธิยา หิ เอตฺถ ‘‘เอกาทสทิวสาธิโก’’ติ วตฺตพฺพตํ อาปชฺชติ, ทุติยํ ‘‘ทสาหานาคตนฺติ...เป.... ทสาเหน อสมฺปตฺตาติ อโตฺถ’’ติ อิมินา สเมติฯ อิมสฺส นยสฺส วเสน ‘‘ปญฺจมิโต ปฏฺฐาย อุปฺปนฺนสฺส จีวรสฺส นิธานกาโล ทสฺสิโต โหตี’’ติ ปาโฐ ยุชฺชติฯ ตถา **คณฺฐิปท**ลทฺธิยา ‘‘นวาหานาคตํ กตฺติกเตมาสิกปุณฺณม’’นฺติ วตฺตพฺพตํ อาปชฺชติ, ตสฺส วเสน ‘‘กามเญฺจส ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพนฺติ อิมินาว สิโทฺธ, อฏฺฐุปฺปตฺติวเสน ปน อปุพฺพํ วิย อตฺถํ ทเสฺสตฺวา สิกฺขาปทํ ฐปิต’’นฺติ อยํ ปาโฐ ยุชฺชติฯ โก ปเนตฺถ สาโรติ? โย ปจฺฉา วุโตฺต, โสว สาโรฯ เตเนว อฏฺฐกถาจริเยน ‘‘ปญฺจมิโต ปฏฺฐายา’’ติ วุตฺตํฯ โปราณคณฺฐิปเทหิ อฏฺฐกถาย จ สทฺธึ สํสนฺทนโต, ‘‘ทสาหานาคต’’นฺติ ปาฬิยา สํสนฺทนโต จ เอตฺถ **คณฺฐิปท**ลทฺธิปิ ปาฬิยา สเมติฯ

กถํ? ยสฺมา ปวารณาทิวเส อรุณุคฺคมเน ภิกฺขุ วสฺสํวุโตฺถ โหติ, ตสฺมา อิมินา ทสเมน อเหน สทฺธึ ฉฏฺฐิโต ปฏฺฐาย นวทิวสา ทส อหานีติ ทสาหํ, เตน **ทสาเหน,** สหโยคเตฺถ กรณวจนํฯ กตฺติกเตมาสิกปุณฺณมา จีวรสมยํ อสมฺปตฺตาติ กตฺวา ‘‘อนาคตา’’ติ วุจฺจติฯ ยถา อปรกตฺติกปุณฺณมาย วสฺสิกสาฏิกํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปเนฺต ‘‘จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ ตโต ปรํ วิกเปฺปตุ’’นฺติ วุจฺจติ , เอวํสมฺปทมิทนฺติฯ เอตฺถ วุจฺจตีติ เจ? น, อิมสฺส นิปฺปโยชนภาวปฺปสงฺคโตฯ อเจฺจกจีวรปฏิคฺคหณกาลํ นิยมิตนฺติ เจ? น, ‘‘ฉฏฺฐิโต ปฏฺฐาย อุปฺปนฺนจีวรํ อเจฺจกเมว น โหติฯ ปฐมกถิเนน สิทฺธตฺตา’’ติ **โปราณฏฺฐกถาคณฺฐิปเทสุ** วุตฺตตฺตา ตโต อุปริ ‘‘อเจฺจกจีวร’’นฺติ วุจฺจติ, ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส อาปตฺติสงฺคโห จฯ น จ สา อาปตฺติ **ปาฬิยา, อฏฺฐกถาย,** ยุตฺติโต วา สมฺภวติฯ อฏฺฐุปฺปตฺติมตฺตวเสน วุตฺตนฺติ เจ? น, ทสาหาธิจฺจการิกา อฏฺฐุปฺปตฺติปายํ น ทิสฺสติฯ ‘‘ภิกฺขู อเจฺจกจีวรํ ปฏิคฺคเหตฺวา จีวรกาลสมยํ อติกฺกาเมนฺตี’’ติ เอตฺถ เอตฺติกา เอว หิ อฏฺฐุปฺปตฺติฯ ตถา หิ **ปริวาเร** (ปริ. ๔๗-๕๓) ‘‘กิสฺมึ วตฺถุสฺมิ’’นฺติ อารภิตฺวา เอตฺตกเมว วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อเจฺจกจีวรํ จีวรกาลํ นาติกฺกาเมตพฺพํ, อิตรํ อติกฺกาเมตพฺพนฺติ ทสฺสนตฺถํ อิทํ ปญฺญตฺตนฺติ เจ? น, อเจฺจกจีวรเสฺสว อปราธทสฺสนโต, วิเสสการณาภาวา , ‘‘กามเญฺจส ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพนฺติ อิมินาว สิโทฺธ’’ติอาทิวจนวิโรธโต จ ยถาวุตฺตวจนาสมฺภวโต จฯ

กถํ? ทสาเหน สห กตฺติกปุณฺณมา ‘‘อนาคตา’’ติ หิ วุเตฺต ทสาหโต อญฺญา สา ปุณฺณมาติ อาปชฺชติฯ อนญฺญา เจ, **สห**-สโทฺท น สมฺภวติ, น หิ อตฺตนาว อตฺตโน โยโค สมฺภวติ, **อนาคต**-สโทฺท จ น สมฺภวติฯ อาคตา สมฺปตฺตา เอว หิ สา ปุณฺณมาฯ จีวรสมยสฺส อนนฺตรตฺตา เอกีภาวํ อนาคตตฺตา อนาคตาเยวาติ เจ? น, ตถาปิ **อนาคต**-สทฺทสฺส สมฺภวโต, อาคมนสมฺภเว สติเยว หิ **อนาคต**-สโทฺท สมฺภวติ, น หิ นิพฺพานํ, ปญฺญตฺติ วา ‘‘อนาคตา’’ติ วุจฺจติฯ นิพฺพานํ วิย ขณตฺตยํ, สา จ ปุณฺณมา น กทาจิ สมยภาวํ ปาปุณาตีติ อยุตฺตเมวฯ ‘‘ตโต ปรํ วิกเปฺปตุ’’นฺติ ปน วจนํ ปิฏฺฐิสมยํ คเหตฺวา ฐิตตฺตา สมฺภวติฯ อปิจ ปวารณายํ อรุเณ จ อุฏฺฐิเต สา ปุณฺณมา จีวรสมยํ เอกาหานาคตา เอวาปชฺชติ ปุเพฺพ สหโยคปตฺตตฺตาฯ เอวํ สเนฺต เอกีภาวคตาปิ สา จีวรสมยํ อนาคตา เอว ชาตาติ สพฺพทา น ตถาวิคฺคหกรณวจนตฺถํ โกจิ เทว วจนโต ทีเปตีติ เวทิตพฺพํฯ

กิมตฺถํ ปเนตฺถ ‘‘ทสทิวสาธิโก มาโส’’ติอาทิ วุตฺตนฺติ? ตํ ปาริปูริสมฺภวโตฯ ปญฺจมิยญฺหิ ปุเร อรุณํ อุปฺปนฺนอเจฺจกจีวรสฺส ทสทิวสาธิโก มาโสเยว ปริปูโรติ กตฺวา ตถา วุตฺตํฯ อปิจ ตสฺสา ปญฺจมิยา ทิวสภาโคปิ สมฺปตฺตาย รตฺติยา ‘‘หิโยฺย’’ติ วุจฺจติ, ปเคว ปุเร อรุณํ, เตเนวาห ‘‘หิโยฺย โข, อาวุโส, อมฺหาก’’นฺติอาทิฯ ‘‘เอวํ สเนฺต ‘ฉฎฺฐิโต ปฎฺฐายา’ติ วุตฺตปฐมปาฐสฺส วเสน ‘อนเจฺจกจีวรมฺปิ ปจฺจุทฺธริตฺวา ฐปิตํ ติจีวรมฺปิ เอตํ ปริหารํ ลภติเยวา’’’ติ จ ‘‘ทสทิวสาธิโก มาโส’’ติอาทิ จ ยํ ลิขิตํฯ ตํ น, ‘‘ปญฺจมิโต ปฎฺฐายา’’ติ ปาเฐ สชฺชิเตว เอเตน ปริยาเยน ยถาวุตฺตอตฺถสมฺภวโต, น ตานิ ฐานานิ ปุน สชฺชิตานิฯ ยถาฐิตวเสเนว อชฺฌุเปกฺขิตพฺพานีติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ อิทํ สิกฺขาปทํ ปุณฺณมายํ อนิสฺสคฺคิยตฺถเมวาติ **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ ‘‘ปวารณามาสสฺส ชุณฺหปกฺขปญฺจมิโต ปฎฺฐายา’’ติ ปาเฐ สชฺชิเต เอเตน ปริยาเยน ยถาวุโตฺต อุปฺปนฺนสฺส จีวรสฺส นิธานกาโล ทสฺสิโต โหติ, ‘‘อเจฺจกจีวรนฺติ อจฺจายิกจีวรํ วุจฺจตี’’ติอาทิ ปาโฐฯ ‘‘ฉฎฺฐิโต ปฎฺฐายา’’ติ จ ‘‘กามเญฺจส ทสาหปรม’’นฺติอาทิ จ ยํ ลิขิตํ, ตํ น ปาโฐ, ตสฺมา เอกาทสทิวสํ ปริหารํ ลภตีติ กตฺวา อาจริเยน ‘‘ปญฺจมิโต ปฎฺฐายา’’ติ ลิขาปิโต กิรฯ ‘‘ปวารณามาสสฺส ชุณฺหปกฺขฉฎฺฐิโต ปฎฺฐาย ปน อุปฺปนฺนํ อนเจฺจกจีวรมฺปิ ปจฺจุทฺธริตฺวา ฐปิตํ ติจีวรมฺปิ เอตํ ปริหารํ ลภติเยวาติ ปาโฐ’’ติ จ ‘‘อเจฺจกจีวรสฺส อนตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิโก มาโส, อตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิกา ปญฺจมาสาติ ปาโฐ’’ติ จ เอตฺถ ปปเญฺจนฺติ, ตสฺมา สุฎฺฐุ สลฺลเกฺขตฺวา กเถตพฺพํ, ตุณฺหีภูเตน วา ภวิตพฺพํฯ

อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๒. **‘‘ติณฺณํ จีวรานํ อญฺญตรํ จีวร**นฺติ อิทํ ติจีวเร เอว อยํ วิธิ, อิตรสฺมึ ยถาสุขนฺติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ ‘‘อติเรกฉารตฺตํ วิปฺปวสนฺตี’’ติ ตสฺมึเยว เสนาสเน วาโส น วิปฺปวาโสติ กตฺวา วุตฺตํฯ กสฺมา? จีวรปฺปวตฺติชานนโตฯ เอตฺถ กิญฺจาปิ ‘‘อารญฺญกํ นาม เสนาสนํ ปญฺจธนุสติกํ ปจฺฉิม’’นฺติ วจนโต อติเรกโตปิ วุตฺตํ, อารญฺญกเมว ปน เสนาสนํ โหติ, ธุตงฺคํ รกฺขติ จีวรปฺปวตฺติชานนปลิโพธสมฺภวโตฯ

๖๕๓. ‘‘คาวุตโต อติเรกปฺปมาเณน ลภตี’’ติ ยํ วุตฺตํ, ตํ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? ‘‘สิยา จ ตสฺส ภิกฺขุโน โกจิเทว ปจฺจโย เตน จีวเรน วิปฺปวาสายา’’ติ วจนโตฯ โยชนปฺปมาเณปิ สิยาติ เจ? น, ‘‘ปุน คามสีมํ โอกฺกมิตฺวา วสิตฺวา ปกฺกมตี’’ติ อนาปตฺติวาเร อนุญฺญาตตฺตาฯ ยทิ เอวํ ‘‘โยชนปฺปมาเณ น ลภตี’’ติ อิทํ กินฺติ? อิทํ นิพทฺธาวาสวเสเนว วุตฺตํฯ ตตฺถ ธุตงฺคํ ภิชฺชตีติ? น ภิชฺชติ, กินฺตุ น อิธ ธุตงฺคาธิกาโร อตฺถีติฯ อถ กสฺมา ‘‘อยํ ธุตงฺคโจโรติ เวทิตโพฺพ’’ติ วุตฺตนฺติ? อสมฺภวโตฯ กถํ ปญฺญายตีติ? อเงฺคสุ อภาวโตฯ ธุตงฺคธรสฺส ปติรูปเสนาสนทีปนโต ธุตงฺคธรตา ตสฺส สิทฺธาฯ วจนปฺปมาณโตติ เจ? น, วจนปฺปมาณโต จ **ปาฬิเยว** ปมาณํฯ ‘‘อนาปตฺติ ปุน คามสีมํ โอกฺกมิตฺวา วสิตฺวา ปกฺกมตี’’ติ หิ วุตฺตํฯ คามสีมา นิกฺขมิตฺวา กิตฺตกํ กาลํ วสิตฺวา ปกฺกมิตพฺพนฺติ เจ? ปุนทิวเสเยว, ตสฺมา อฎฺฐโม อรุโณ นิพทฺธาวาเส วา คนฺตพฺพฎฺฐาเน วา อุเฎฺฐตโพฺพติ เอเกฯ อโนฺตฉารตฺตนฺติ เอเกฯ ยาว นิพทฺธาวาสํ น กเปฺปตีติ เอเกฯ ยาว มคฺคปริสฺสมวิโนทนาติ เอเกฯ สติ อนฺตราเย อโนฺตฉารตฺตํ วสติ, อนาปตฺติฯ นิพทฺธาวาสกปฺปเน สติ อรุณุคฺคมเน อาปตฺติฯ สเจ ตํสตฺตโม ทิวโส, ตทเหว นิกฺขิตฺตจีวรํ คเหตพฺพํ, ปจฺจุทฺธริตพฺพํ วาติ เอเกฯ สเจ อนฺตรา นวมคฺคปาตุภาเวน วา นวคามสนฺนิเวเสน วา, ตํ เสนาสนํ องฺคสมฺปตฺติโต ปริหายติฯ ตทเหว จีวรํ คเหตพฺพํ วา ปจฺจุทฺธริตพฺพํ วาฯ ฉารตฺตํ วิปฺปวสนฺตสฺส เจ ปริหายติ, อนาปตฺติ อนุญฺญาตทิวสตฺตาติ เอเกฯ อาปตฺติ เอว

อนงฺคสมฺปตฺติโตติ เอเกฯ ยุตฺตตรํ ปเนตฺถ วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ สเจ ธุตงฺคธโร โหติ, คามสีมายํ อวสิตฺวา ปจฺฉิมปฺปมาณยุเตฺต ฐาเน วสิตฺวา ปกฺกมิตพฺพํฯ ปฐมํ พทฺธอวิปฺปวาสสีโม เจ คาโม โหติ, อญฺญสฺมิมฺปิ มาเส อโนฺตสีมาย วสโต อนาปตฺติฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ''ยถาวุตฺตเสนาสเน วสเนฺตนาปิ ฉารตฺตเมว จีวรํ คาเม นิกฺขิปิตพฺพนฺติ อธิปฺปาเยน อญฺญํ อโนฺตฉารตฺตมฺปิ อญฺญมฺปิ วสโต อาปตฺติเยวา''ติ วุตฺตํฯ

สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปริณตสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๗. **เทถาวุโส อมฺหากํ**นฺติ เอตฺถ อกตวิญฺญตฺติ โหติ น โหตีติ? โหติ, ยทิ เอวํ อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทสฺส จ อิมสฺส จ กึ นานากรณนฺติ? ตํ อญฺญาตกอปฺปวาริเตเยว วิญฺญาเปนฺตสฺส, อิทํ ญาตกปวาริเตปิ, ตํ อนจฺฉินฺนจีวรเสฺสว, อิทํ ตสฺสปิ, ตํ จีวรํเยว วิญฺญาเปนฺตสฺส, อิทํ อจีวรมฺปิฯ เอวํ สเนฺต อิทํ ตํ อโนฺตกตฺวา ฐิตํ โหติ, ตสฺมา ทฺวินฺนมฺปิ องฺคสมฺปตฺติยา สติ เกน ภวิตพฺพนฺติ? อิมินา ภวิตพฺพํ อิมสฺส นิปฺปเทสโตติ เอเกฯ ทฺวีหิปิ ภวิตพฺพํ อุภินฺนมฺปิ องฺคสิทฺธิโตติ เอเกฯ อิมานิ ตสฺส องฺคานิ วิกปฺปนุปคจีวรตา, สมยาภาโว, อญฺญาตกวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฏิลาโภติ จตฺตาริฯ อิมสฺส ปน สเงฺฆ ปริณตภาโว, ญตฺวา อตฺตโน ปริณามนํ, ปฏิลาโภติ ตีณิฯ เอตฺถ ปฐโม วาโท อยุโตฺต กตฺวาปิ โอกาสํ **อฏฺฐกถายํ, ปริวาเร** จ อวิจาริตตฺตาฯ ยทิ เอวํ ตตฺถ อเงฺคสุ ''อนญฺญปริณตตา''ติ วตฺตพฺพนฺติ เจ? น วตฺตพฺพํ, อตฺถโต สิทฺธตฺตาฯ ปริณตสิกฺขาปททฺวยสิทฺธิโต, ปริณตสญฺญิโต, อาปตฺติสมฺภวโต จ ''มยฺหมฺปิ เทถา''ติ วทติ, ''วฏฺฏตี''ติ อนุทฺทิฏฺฐํ, ''อมฺหากมฺปิ อตฺถี''ติ วุตฺตตฺตา วฏฺฏติฯ ''สงฺฆสฺส ปริณตํ...เป.... อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ เอตฺถ ''ปุคฺคลสฺสา''ติ น วุตฺตํ, ยโต สุทฺธปาจิตฺติยวเสน อาคตตฺตาฯ ''อญฺญเจติยสฺสา''ติ น วุตฺตํ สงฺฆสฺส อเจติยตฺตา, ตสฺมาเยว ''เจติยสฺส ปริณตํ...เป.... อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ เอตฺถาปิ ''อญฺญสงฺฆสฺส อญฺญปุคฺคลสฺสา''ติ น วุตฺตํฯ ''ยโต ตถา อิธ จ 'ปุคฺคลสฺส ปริณตํ...เป.... อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา'ติ เอตฺถ จ 'อตฺตโนปี'ติ กิญฺจาปิ น วุตฺตํ, ตถาปิ สมฺภวตี''ติ วทนฺติฯ ตํ ปน อิธ อตฺตโน ปริณามนาธิการตฺตา อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส น วุตฺตนฺติ เอเกฯ ตตฺุตฺตริสิกฺขาปเท ''อญฺญสฺสตฺถายา''ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๒๖) ปทํ วิยาติ เอเกฯ ตํ น, เอตฺถ ปุคฺคลปริณามนสิกฺขาปเท อวุตฺตตฺตาฯ **ธมฺมสิริเตฺถโร** ปนาห –

> ''อตฺตโน อญฺญโต ลาภํ, สงฺฆสฺสญฺญสฺส วา นตํ;
> ปริณาเมยฺย นิสฺสคฺคิ, ปาจิตฺติยมฺปิ ทุกฺกฏ''นฺติฯ

ตสฺสเตฺถ – สงฺฆสฺส ปริณตํ อตฺตโน ปริณาเมยฺย นิสฺสคฺคิยํฯ ตเทว อญฺญโต ปริณาเมยฺย ปาจิตฺติยํฯ อญฺญสฺส ปริณตํ อตฺตโน วา ปรสฺส วา ปริณาเมยฺย ทุกฺกฏนฺติ, ตสฺมา อญฺญาตกวิญฺญตฺติอาทีสุ วุตฺตาปตฺติสมฺภวโต อิธ ปริณตทฺวเย ''อตฺตโน''ติ ปทํ น วุตฺตํฯ ตสฺมิญฺหิ วุเตฺต ทุกฺกฏมตฺตปฺปสโงฺค สิยา, อวุเตฺต ปเนเตสุ วุตฺตาปตฺตีนํ ยถาคมมญฺญตรา จ อิธ อวุตฺตสิทฺธิ ทุกฺกฏญฺจาติ เทฺว อาปตฺติโย เอกโต โหนฺตีติ วินยธรานํ อนวเสสญาณสฺส โอกาโส กโต โหตีติฯ

> อิติ ติํสกกณฺฑํ สารมณฺฑํ,
> อลเมตํ วินยสฺส สารมเณฺฑ;
> อิธ นิฏฺฐิตสพฺพสารมณฺฑํ,

วินยวเสน ปุนาติ สารมณฺฑนฺติฯ

ปริณตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต ปตฺตวโคฺค ตติโยฯ

นิสฺสคฺคิยวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาจิตฺติยวณฺณนา

๕. ปาจิตฺติยกโณฺฑ

๑. มุสาวาทวโคฺค

๑. มุสาวาทสิกฺขาปทวณฺณนา

๑. **วาทกฺขิโตฺต**ติ เอตฺถ อวิเสเสน วาทชปฺปวิตณฺฑสงฺขาโต ติวิโธปิ กถามโคฺค ''วาโท'' อิเจฺจว วุโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ เตสุ ''ติตฺถิเยหิ สทฺธิ''นฺติ วจนโต ฐเปตฺวา วาทํ ''เสสา''ติ วทนฺติฯ ฉลชาตินิคฺคหฎฺฐานกุสลตาย กทาจิ กตฺถจิ **อวชานิตฺวา ปฎิชานาติ,** ตถา ปุเพฺพ กิญฺจิ วจนํ **ปฎิชานิตฺวา** ปจฺฉา **อวชานาติ**ฯ เอวํ วา อญฺญถา วา **อเญฺญนญฺญํ ปฎิจรติ**ฯ เอวํ ปวโตฺต สมฺปชานมุสา ภาสํ ปฎิสฺสุณิตฺวา อสจฺจายโนฺต สเงฺกตํ กตฺวา วิสํวาเทโนฺต เอวํ โส วาทกฺขิโตฺต สมาโน ปาจิตฺติยวตฺถุญฺจ ปริปูเรโนฺต วิจรตีติ เอวมธิปฺปาโย เวทิตโพฺพฯ **อตฺตโน วาเท**ติ เอตฺถ ''สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา''ติ (ธ. ป. ๒๗๙; จูฬนิ. อชิตมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๗; เนตฺติ. ๕; มหานิ. ๒๗) ปฐมมารเทฺธ อตฺตโน วาเทฯ ''ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา''ติ (สํ. นิ. ๓.๑๕) โน สมโยฯ ''สเพฺพ ธมฺมา''ติ วุเตฺต นิพฺพานมฺปิ สงฺคหํ คจฺฉติฯ ''นิพฺพานํ ปรมํ สุข''นฺติ (ธ. ป. ๒๐๓-๒๐๔; ม. นิ. ๒.๒๑๕) วุตฺตตฺตา ปน ตํ น ทุกฺขํฯ โน ฐานเมตํ วิชฺชติฯ อยํ ปรวาที ''ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา''ติ สุตฺตํ ทเสฺสตฺวา สิทฺธนฺตํ สมฺภเมตฺวา ''วิโรธิ วิรุโทฺธ''ติ วุตฺตํ โทสํ อาโรเปสฺสตีติ ตสฺมิํ ปฐมวาเท กญฺจิ โทสํ สลฺลเกฺขโนฺต อาโรปิเต วา โทเส อนาโรปิเต วา ''นายํ มม วาโท''ติ ตํ อวชานิตฺวา ''นิพฺพานเนฺตฺวว สสฺสต''นฺติ, ''อนตฺตา อิติ นิจฺฉยา''ติ จ สุตฺตํ ทิสฺวา ตสฺส ปฐมวาทสฺส นิโทฺทสตํ สลฺลเกฺขตฺวา ''มเมว อยํ วาโท''ติ ตเมว ปจฺฉา ปฎิชานาติฯ เอวํ ตตฺถ ยถาวุตฺตมานิสํสํ สลฺลเกฺขโนฺต ตํ ปฎิชานิตฺวา ยทิ อนตฺตา สเพฺพ ธมฺมา, ธมฺมา เอว น เต ภวนฺติฯ สภาวํ ธาเรนฺตีติ หิ ''ธมฺมา''ติ วุจฺจนฺติฯ

อยญฺจ **อตฺต**-สโทฺท สภาววาจีติ เอวํ อาโรปิเต วา โทเส อนาโรปิเต วา โทโสติ สลฺลเกฺขตฺวา ''นายํ มม วาโท''ติ ตเมว ปฐมวาทํ ปจฺฉา อวชานาติฯ อถ โส ปรวาที สปกฺขํ ปฎิเสเธ ปฎิชานนตฺตาปนยนํ ฯ ปฎิชานาติ ปตฺยาสฺส อิติ วจนโต ''ปฎิญฺญา อญฺญา โส นาม เต นิคฺคโห''ติ วุโตฺตฯ สภาวาติริตฺตํ อตฺถํ ปฎิเสธาธิปฺปายโต สภาวโต อติริตฺตํ พาลปริกปฺปิตมตฺตานํ สนฺธาย ''อนตฺตา สเพฺพ ธมฺมา''ติ เม ปฎิญฺญาตกถา, สา จ ตทวตฺถาเยวาติ น เมตํ ปฎิญฺญาตตฺตาปนยนํ อตฺถิ, ''นายํ มม วาโท''ติ อวชานนํ ปน สภาวสงฺขาตํ อตฺตานํ สนฺธาย ''อนตฺตา สเพฺพ ธมฺมา''ติ น วทามีติ อธิปฺปาเยน กตนฺติ อิมินา อเญฺญน การเณน ตํ ปุเพฺพ ปฎิญฺญาตตฺตาปนยนํ การณํ ปฎิจฺฉาเทติฯ ''อนตฺตา สเพฺพว ธมฺมา''ติ น วตฺตพฺพํ ''**อตฺต**-สทฺทสฺส สภาววาจิตฺตา''ติ อิทํ การณํ ปฎิจฺจ เตน ปุเพฺพ ปฎิญฺญาตตฺตาปนยนํ กตํฯ ตมญฺญการณํ ปจฺฉา ทสฺสิเตน อเญฺญน การเณน ปฎิจฺฉาเทตีติ อธิปฺปาโยฯ

ยสฺมา น เกวลํ ยถาทสฺสิตนเยน โส อตฺถเมว อวชานาติ, ปฎิชานาติ จ, กินฺตุ วจนมฺปิ, ตสฺมา **อฎฺฐกถายํ** (ปาจิ. อฎฺฐ. ๑) ''ชานิตพฺพโต''ติ ปฐมํ การณํ วตฺวา ปรวาทินา ''ยทิ ชานิตพฺพโต อนิจฺจํ, นิพฺพานํ เต อนิจฺจํ สิยา''ติ วุเตฺต ''น มยา 'ชานิตพฺพโต'ติ การณํ วุตฺตํ, 'ชาติธมฺมโต'ติ มยา วุตฺตํ, ตํ ตยา พธิรตาย อเญฺญน สลฺลกฺขิตนฺติอาทีนิ วทตีติ อธิปฺปาโยฯ 'ชานิตพฺพโต'ติ วตฺวา ปุน 'ชาติธมฺมโต'ติอาทีนิ วทตี''ติ วุตฺตํฯ ''อวชานิตฺวา ปุน ปฎิชานโนฺต ตํ อวชานนํ อิมินา ปฎิจฺฉาเทติ นามา''ติ ลิขิตํฯ

๒. **ชานิตฺวา ชานนฺตสฺส จา**ติ ชานิตฺวา วา ชานนฺตสฺส วาติ อตฺถทฺวยํ ทีเปตีติฯ

๓. อปิจ **มิจฺฉาวาจาปริยาปนฺนา**ติ จตุพฺพิธมิจฺฉาวาจาปริยาปนฺนาฯ สีหฬาทินามเภทคตาติ เกจิ, ตสฺมา เอวํ วทโต วจนํ, ตํสมุฏฺฐาปิกา เจตนาติ อุภยํ วุตฺตนฺติ **มาติกายํ** อุภินฺนํ สงฺคหิตตฺตาฯ **วิภงฺเค** ตํ วจนํ ยสฺมา วินา วิญฺญตฺติยา นตฺถิ, ตสฺมา ‘‘วาจสิกา วิญฺญตฺตี’’ติ วิญฺญตฺติ จ ทสฺสิตาฯ ‘‘เอวํ วทโต วจน’’นฺติ โลกโวหาเรน วตฺวา ปรมตฺถโต ทเสฺสนฺต ‘‘ตํ สมุฏฺฐาปิกา วา เจตนาติ วุตฺต’’นฺติ จ วทติฯ **โอฬาริเกเนวา**ติ เจตนาสมุฏฺฐานวาจานํ สุขุมตฺตา วิสยวเสเนว กตาติฯ

๙. **ทิฏฺฐสฺส โหตี**ติ ทิโฏฺฐ อสฺส, อเนน วา อุปจารชฺฌานวเสน น มยา อพฺยาวโฏ มโต, ‘‘น มยา ปวโนฺต ปโฏ ทิโฏฺฐ’’ติอาทิํ ภณนฺตสฺส จ ปรมตฺถสฺญฺญตํ อุปาทาย เอว ‘‘อิตฺถิํ น ปสฺสามิ, น จ ปุริส’’นฺติ ภณนฺตสฺส จ น มุสาวาโทฯ

๑๑. **อาปตฺติํ อาปชฺชติเยวา**ติ เอตฺถ ‘‘ทุพฺภาสิตาปตฺตี’’ติ วทนฺติฯ กสฺมา? ‘‘เกฬิํ กุรุมาโน’’ติ วุตฺตตฺตาฯ ‘‘วาจา คิรา…เป…. วาจสิกา วิญฺญตฺตี’’ติ อุชุกํ สนฺธาย, กาโย น อุชุโกฯ

มุสาวาทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. โอมสวาทสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๓. **‘‘ปุน อเร ปเตฺต**ติ ปุน ตํ ฐานํ ปริวเฏฺฏตฺวา อาคเต อญฺญสฺมิํ อเร’’ติ ลิขิตํฯ **ปติฏฺฐิตารปฺปเทสน**ฺติ ภูมิํฯ **ปุน อเร**ติ ปุน ตสฺมิํเยว อเร ภูมิํ ปเตฺตติ อโตฺถติ เกจิ, ตํ น สุนฺทรํ วิยฯ **ชาปิโต**ติ ปราชิโต, ‘‘ปราชิโต’’ติ วา ปาโฐฯ **ปาเปสี**ติ อภิภวสิฯ มนาปํ ภาสมานสฺส พฺราหฺมณสฺส ครุํ ภารํฯ **อุทพฺพหี**ติ อากฑฺฒีติ อโตฺถ, อนาทรเตฺถ วา สามิวจนํฯ **ธนญฺจ นํ อลาเภสี**ติ ยถา โส ธนํ อลภิ, ตถา อกาสีติ อธิปฺปาโยฯ

๑๕. **ปุเพฺพ**ติ นิทาเนฯ **อวกณฺณก**นฺติ ฉินฺนกณฺณกนามํฯ **ชวกณฺณก**นฺติ วงฺกกณฺณกนามํฯ **ธนิฏฺฐกํ** ธนวฑฺฒกนามํ, สิริวฑฺฒกนามํ **กุลวฑฺฒ**กเสฺสว นามํฯ **ตจฺฉกกมฺม**นฺติ ขณนกมฺมการา โกฏฺฐกา, ปาสาณกมฺมการาติ เกจิฯ **‘‘มุทฺทา**ติ ปพฺพคณนาฯ **คณนา**ติ มหาคณนา’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **‘‘มธุเมหํ** โอเมห’’นฺติ ลิขิตํฯ ถูลกายสฺส มํสูปจโยติ เอเกฯ ยภ เมถุเนฯ วีตราคตาทีหิ อโกฺกสโนฺตปิ กิเลเสเหว กิร อโกฺกสติ นาม, ตถา ‘‘โสตาปโนฺน’’ติ อโกฺกสโนฺต อาปตฺติยา อโกฺกสติ นามาติ เอเกฯ ลิงฺคายตฺตตฺตา อโจฺจทาตาทิปิ ลิงฺคเมว ชาตํฯ

๑๖. สพฺพตฺถ **วเทตี**ติ อุเทฺทโสฯ **ภณตี**ติ วิตฺถาโรฯ **วเทตี**ติ วา อิมินา ปรวิญฺญาปนํ ทีเปติฯ

๒๖. อญฺญาปเทสวาเรสุ ปน ‘‘เอวํ วเทตี’’ติ วุตฺตํฯ กสฺมา? ปุเพฺพ ทสฺสิตอุเทฺทสกฺกมนิทสฺสนตฺถํฯ ปุเพฺพปิ ‘‘หีเนน หีนํ, หีเนน อุกฺกฏฺฐํ, อุกฺกเฏฺฐน หีนํ, อุกฺกเฏฺฐน อุกฺกฏฺฐ’’นฺติ ชาตฺยาทีสุ เอเกกสฺมิํ จตุธา จตุธา ทสฺสิตอุเทฺทสกฺกมสฺส นิทสฺสนํ ‘‘เอว’’นฺติ อิมินา กโรติฯ ‘‘หีเนน หีนํ วเทตี’’ติ วุตฺตฏฺฐาเนเยว หิ ‘‘เอวํ วเทตี’’ติ วุเตฺต โส อากาโร นิทสฺสิโต โหตีติ อธิปฺปาโยฯ อญฺญถา อญฺญาปเทเสน โส อากาโร น สมฺภวตีติ อาปชฺชติฯ น สมฺภวติ เอวาติ เจ? น, วิเสสการณาภาวา, ตตฺถ อนาปตฺติปฺปสงฺคโต, อนิยมนิเทฺทเสน อนิยมตฺถสมฺภวโต

จฯ ‘‘สนฺติ อิเธกเจฺจ จณฺฑาลา’’ติอาทินา หิ อนิยมนิเทฺทเสน จณฺฑาลํ วา อจณฺฑาลํ วา สนฺธาย ภณนฺตสฺส อาปตฺตีติ อนิยมโตฺถ สมฺภวตีติ อธิปฺปาโยฯ ยทิ เอวํ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ ตาวตา ปุเพฺพ ทสฺสิตอุเทฺทสกฺกมนิทสฺสนสิทฺธิโตติ? น, ‘‘วเทตี’’ติ อิมินา อโยชิเต ‘‘เอว’’นฺติ ปเท อิมํ นาม อาการํ ทเสฺสตีติ อนวโพธโตฯ อญฺญาปเทสนเยปิ ปรวิญฺญาปเนเยว ทุกฺกฏปาจิตฺติยํ วิยาติ นิยมนปโยชนํ วา ‘‘วเทตี’’ติ ปทนฺติ เวทิตพฺพํฯ อถ วา อตฺตโน สมีเป ฐตฺวา อญฺญํ ภิกฺขุํ อาณาเปโนฺต หีเนน หีนํ วเทติ ภณติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสฯ สเจ สยํ หีโน หีเนน หีนํ จณฺฑาลํ…เป…. ปุกฺกุสํ ‘‘ปุกฺกุโส’’ติ ภณติ อาปตฺติ วาจาย วาจาย ปาจิตฺติยสฺส, เอส นโย อญฺญาปเทสวาเรสุปีติ โยชนา เวทิตพฺพาฯ อยมโตฺถ ทุฏฺฐโทเสสุ ปริเยสิตโพฺพฯ อญฺญถา ‘‘วเทติ ภณตี’’ติ เอเตสํ อญฺญตรํ อุภยตฺถ อนญฺญาปเทสวารอญฺญาปเทสวาเรสุ, วิเสเสน วา อญฺญาปเทสวาเรสุ นิรตฺถกํ อาปชฺชติ วินาเยว เตน วจนสิลิฏฺฐตาสมฺภวโตฯ อตฺตโต **ปาฬิยํ** อวุตฺตตฺตา ปเนตฺถ ‘‘สาณตฺติก’’นฺติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺรายํ ปทสนฺธิ **วเทตี**ติ วท อิตีติฯ อสมฺมุขา วทนฺตสฺส ทุกฺกฏํ ‘‘สมฺมุขา ปน สตฺตหิปิ อาปตฺติกฺขเนฺธหิ วทนฺตสฺส ทุกฺกฏ’’นฺติ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตาฯ **ทวกมฺยตา** นาม เกฬิ, ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘หสาธิปฺปายตา’’**ติ วุตฺตํฯ ‘‘อสมฺมุขาปิ ทวกมฺยตาย วทนฺตสฺส ทุพฺภาสิตเมวา’’ติ อาจริยา วทนฺติฯ ปาปครหิตาย กุชฺฌิตฺวาปิ วทนฺตสฺส ทุกฺกฏํ, อสมฺมุขา อนาปตฺตีติฯ

โอมสวาทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. เปสุญฺญสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖-๗. ‘‘อิมสฺส สุตฺวา อมุสฺสา’’ติ ปาโฐฯ ‘‘อิเมสํ สุตฺวา’’ติ น สุนฺทรํฯ **เภทายปี**ติ เภทายฯ ติณฺณมฺปิ ภิกฺขุภาวโตเยว นิปชฺชนโต **‘‘*ภิกฺขูนํ เปสุเญฺญ*’’**ติ พหุวจนํ กตํฯ

๓๘-๙. ‘‘อิตฺถนฺนาโม อายสฺมา จณฺฑาโล…เป…. ปุกฺกุโสติ ภณตี’’ติ วตฺวา เปสุญฺญํ อุปสํหรตีติ โยชนาฯ อญฺญถา ‘‘ปุกฺกุโสติ ภณตี’’ติ วตฺตพฺพตา อาปชฺชติฯ เอตฺถ อนุปสมฺปนฺนวาโร ลพฺภมาโนปิ น อุทฺธโฏ โอมสวาเท ทสฺสิตนยตฺตา, สเงฺขปโต อเนฺต ทเสฺสตุกามตายวาฯ ตถา หิ อเนฺต ตีณิ ทุกฺกฏานิ ทสฺสิตานิฯ ตานิ ปน ทเสฺสโนฺต ภควา ยสฺมา ‘‘อุปสมฺปนฺนสฺส สุตฺวา อุปสมฺปนฺนสฺส เปสุญฺญํ อุปสํหรตี’’ติ วุตฺตานํ ทฺวินฺนํ ปทานํ อญฺญตรวิปลฺลาสวเสน วา อุภยวิปลฺลาสวเสน วา ปาจิตฺติยนฺติ กตฺวา เทฺวปิ ตานิ เอกโต วุตฺตานีติ ทเสฺสตุกาโม, ตสฺมา สพฺพปฐมํเยว ‘‘อุปสมฺปโนฺน อุปสมฺปนฺนสฺส สุตฺวา อุปสมฺปนฺนสฺส เปสุญฺญํ อุปสํหรติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ อาหฯ ‘‘ทฺวีสุ ปเนเตสุ ยสฺมา ปาราชิกํ อชฺฌาปโนฺนปิ อุปสมฺปโนฺน ตาทิสํเยว อุปสมฺปนฺนํ ขุํเสตุกาโม โอมสติ, ตาทิสสฺส สุตฺวา ตาทิสสฺส เปสุญฺญํ อุปสํหรติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส, ตสฺมา ‘อุปสมฺปโนฺน’ติ อิทํ อาทิปทํ สพฺพตฺถ วุตฺต’’นฺติ เกจิ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ, อนวเสสอาปตฺตึ อาปนฺนสฺส ปุน อาปตฺติยา อสมฺภวโต, ตสฺมา เกวลํ **มาติกายํ** ภิกฺขุปทาภาวโตเยว ‘‘ภณติ อุปสํหรตี’’ติ ปทานํ การกนิเทฺทสาภาเว อสมฺภวโต เอว ตํ อาทิปทํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อิทํ ปาฬิเลสาภาวโต อนาณตฺติกเมวฯ ‘‘น ปิยกมฺยสฺส, น เภทาธิปฺปายสฺสา’’ติ อุปสํหรณาเปกฺขํ สามิวจนํ ตุณฺหีภูตสฺส วจนปฺปโยชนาภาวโต, เตน วุตฺตํ **‘‘ปาปครหิตาย *ภณนฺตสฺส* อนาปตฺตี’’**ติฯ

เปสุญฺญสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปทโสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕-๖. สพฺพเมตํ ปทโส ธมฺม นามาติ เอตฺถ ธมฺม นาม พุทฺธภาสิโตติ เอวํ สมฺพนฺธฯ **อกฺขรสมูโห**ติ อสมตฺตปเทฯ ปเจฺจกพุทฺธภาสิตํ พุทฺธภาสิเต เอวฯ อนุปาสกคหเฏฺฐหิ ภาสิโต อิสิภาสิตาทิสงฺคหํ คจฺฉตีติ เวทิตพฺพํฯ กตฺถจิ โปตฺถเก ‘‘เทวตาภาสิโต’’ติ ปทํ นตฺถิ, ยตฺถ อตฺถิ, สา ปาฬิฯ **คาถาพเนฺธปิ จ เอส นโย**ติ เอกเมว อกฺขรํ วตฺวา ฐานํ ลพฺภติ เอวฯ ‘‘เอวํ เม สุต’’นฺติอาทิสุตฺตํ ภณาปิยมาโน เอการํ วตฺวา ติฏฺฐติ เจ, อนุวกฺขเรน ปาจิตฺติยํ, อปริปุณฺณปทํ วตฺวา ฐิเต อนุพฺยญฺชเนนฯ ปเทสุ เอกํ ปฐมปทํ วิรุชฺฌติ เจ, อนุปเทน ปาจิตฺติยํฯ **อฎฺฐกถานิสฺสิโต**ติ อฏฺฐกถานิสฺสิตวเสน ฐิโตฯ ปุเพฺพ ปกติภาสาย วุตฺตํ อฏฺฐกถํ สนฺธายฯ **ปาฬินิสฺสิโต**ติ ปาฬิยํ เอวาคโตฯ **มคฺคกถา**ทีนิปิ ปกรณานิฯ

๔๘. อุปจารนฺติ ทฺวาทสหตฺถํฯ **‘‘โอปาเตตี**ติ เอกโต ภณติ สมาคจฺฉตี’’ติ ลิขิตํฯ กิญฺจาปิ อปลาลทมนมฺปิ สีลุปเทโสปิ ภควโต กาเล อุปฺปนฺนํ, อถ โข เตสุ ยํ ยํ พุทฺธวจนโต อาหริตฺวา วุตฺตํ, ตํ ตเทว อาปตฺติวตฺถุ โหตีติ วิญฺญาปนตฺถํ **มหาอฎฺฐกถายํ** ‘‘วทนฺตี’’ติ วจเนหิ สิถิลํ กตํฯ พุทฺธวจนโต อาหริตฺวา วุตฺตสฺส พหุลตาย ตพฺพหุลนเยน เตสุ อาปตฺติ วุตฺตา, ตสฺมา **มหาปจฺจริยํ** ตสฺสาธิปฺปาโย ปกาสิโตติ อโตฺถฯ ‘‘สเพฺพสเมว วจนนฺติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ สเจ อาจริโย ฐิโต นิสินฺนานํ ปาฐํ เทติ, ‘‘น ฐิโต นิสินฺนสฺส ธมฺมํ เทเสสฺสามี’’ติ วุตฺตาปตฺติํ นาปชฺชตีติ เอเกฯ เตสมฺปิ ปาฐทานํ ธมฺมเทสนโต น อญฺญนฺติ ตํ น ยุตฺตํ, ฉตฺตปาณิกาทีนํ ปาฐทาเนน อนาปตฺติปฺปสงฺคโต, อาปตฺติภาโว จ สิโทฺธฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘อุโภ อตฺถํ น ชานนฺติ, อุโภ ธมฺมํ น ปสฺสเร;
> โย จายํ มนฺตํ วาเจติ, โย จาธเมฺมนธียตี’’ติฯ (ปาจิ. ๖๔๗);

เอตฺถ อธียตีติ อโตฺถ, ตสฺมา ปาฐทานมฺปิ ธมฺมเทสนาวฯ **เสขิยฎฺฐกถายํ** (ปาจิ. อฏฺฐ. ๖๓๔) ‘‘ธมฺมปริเจฺฉโท ปเนตฺถ ปทโสธเมฺม วุตฺตนเยน เวทิตโพฺพ’’ติ วุตฺตํ , ตสฺมา อยเมว ธโมฺม สพฺพตฺถ ธมฺมปฏิสํยุตฺตสิกฺขาปเทสุ เวทิตโพฺพฯ ยทิ เอวํ สงฺขารภาสาทิวเสน จิตฺตธมฺมํ เทเสนฺตสฺส เสขิยวเสน อนาปตฺติ สิยา, ตโต ฉปกชาตกวิโรโธฯ ตตฺถ มนฺตานํ พาหิรคนฺถตฺตาติ เจ? น, ตทธิปฺปายาชานนโตฯ อยญฺหิ ตตฺถ อธิปฺปาโย ‘‘พาหิรกคนฺถสงฺขาตมฺปิ มนฺตํ อุเจฺจ อาสเน นิสินฺนสฺส วาเจตุํ เม ภิกฺขเว อมนาปํ, ปเคว ธมฺมํ เทเสตุ’’นฺติฯ ‘‘ตทาปิ เม, ภิกฺขเว, อมนาปํ นีเจ อาสเน นิสีทิตฺวา อุเจฺจ อาสเน นิสินฺนสฺส มนฺตํ วาเจตุํ, กิมงฺคํ ปน เอตรหิ…เป.… ธมฺมํ เทเสตุ’’นฺติ (ปาจิ. ๖๔๗) หิ อยํ ปาฬิ ยถาวุตฺตเมว อธิปฺปายํ ทีเปติ, น อญฺญํฯ เตเนว ‘‘มนฺตํ วาเจตุํ ธมฺมํ เทเสตุ’’นฺติ วจนเภโท กโตฯ อญฺญถา อุภยตฺถ ‘‘ธมฺมํ เทเสตุ’’มิเจฺจว วตฺตพฺพนฺติฯ

มยา สทฺธิํ มา วทาติอาทิมฺหิ ปน **อนุคณฺฐิปเท** เอวํ วุโตฺต ‘‘สเจ ภิกฺขุ สามเณเรน สทฺธิํ วตฺตุกาโม, ตถา สามเณโรปิ ภิกฺขุนา สทฺธิํ วตฺตุกาโม สหสา โอปาเตติ, ‘เยภุเยฺยน ปคุณํ คนฺถํ ภณนฺตํ โอปาเตตี’’ติอาทีสุ วิย อนาปตฺติ, น หิ เอตฺตาวตา ภิกฺขุ สามเณรสฺส อุทฺทิสติ นาม โหติฯ ยสฺมา **มหาอฎฺฐกถายํ** นตฺถิ, ตสฺมาปิ ยุตฺตเมเวตํฯ สเจ ตตฺถ วิจาเรตฺวา ปฏิกฺขิตฺตํ สิยา อาปตฺติ, กิริยากิริยญฺจ นาปชฺชติฯ กสฺมา? ยสฺมา จิเตฺตน เอกโต วตฺตุกาโม, อถ โข นํ ‘เอกโต มา วทา’ติ ปฏิกฺขิปิตฺวาปิ เอกโต วทโนฺต อาปชฺชติฯ อวตฺตุกามสฺส สหสา วิรชฺฌิตฺวา เอกโต วทนฺตสฺส อนาปตฺติ, เตน วุตฺตํ ‘มยา สทฺธิํ มา วทาติ วุโตฺต ยทิ วทติ, อนาปตฺตี’ติฯ ตถาปิ อาจริยานํ มติมนุวตฺตเนฺตน เอวรูเปสุ ฐาเนสุ ยถาวุตฺตนเยเนว ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ กสฺมา? ยสฺมา **มหาอฎฺฐกถายํ** นตฺถิ, นตฺถิภาวโตเยว อาปตฺติฯ สเจ ตตฺถ อนาปตฺติอวจนํ น สมฺภวติ อยมฎฺฐานตฺตา’’ติฯ

ตตฺรายํ วิจารณา – ‘‘มยา สทฺธึ มา วทา’’ติ วุโตฺต ยทิ วทติ, ภิกฺขุโน อนาปตฺตีติ ยุตฺตเมตํ ภิกฺขุโน วตฺถุกามตายาภาวโต, ภาเวปิ สชฺฌายกรณาทีสุ ตีสุ อนาปตฺติโต จฯ อถ สามเณเรน พฺยตฺตตาย ‘‘มยา สทฺธึ มา วทา’’ติ วุโตฺต ภิกฺขุ อพฺยตฺตตาย วทติ, อาปตฺติ เอว วตฺถุกามตาสพฺภาวโตฯ สหสา เจ วทติ, อนาปตฺติ ตทภาวโตฯ สเจ ภิกฺขุ เอวํ ‘‘มยา สทฺธึ มา วทา’’ติ วตฺวา เตน สทฺธึ สยํ วทติ, อาปตฺติ เอวฯ น หิ เอตํ สิกฺขาปทํ กิริยากิริยํฯ ยทิ เอตํ สิกฺขาปทํ กิริยากิริยํ ภเวยฺย, ยุตฺตํฯ ตตฺถ อนาปตฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **มหาปจฺจริยํ** อิมินาว อธิปฺปาเยน ‘‘มยา สทฺธึ มา วทา’’ติ วุตฺตํ สิยาฯ น หิ สามเณรสฺส กิริยา อิธ ปมาณนฺติ, อิมสฺมึ ปน อธิปฺปาเย วุเตฺต อติยุตฺตํวาติ อโตฺถฯ อกฺขรโตฺถ พฺยญฺชนโตฺถฯ กิญฺจาปิ ‘‘ยญฺจ ปทํ ยญฺจ อนุปทํ ยญฺจ อนฺวกฺขรํ ยญฺจ อนุพฺยญฺชนํ, สพฺพเมตํ ปทโสธมฺมํ นามา’’ติ วุตฺตํ, ตถาปิ ‘‘ปเทน วาเจติ, ปเท ปเท อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส, อกฺขราย วาเจติ, อกฺขรกฺขราย อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ อิทเมว ทฺวยํ โยชิตํ, ตํ กสฺมาติ เจ? ปเทน อนุปทอนุพฺยญฺชนานํ สงฺคหิตตฺตาฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘อนุปทนฺติ ทุติยปาโทฯ อนุพฺยญฺชนนฺติ ปุริมพฺยญฺชเนน สทิสํ ปจฺฉาพฺยญฺชน’’นฺติ (ปาจิ. อฎฺฐ. ๔๕), ตสฺมา อนุปเทกเทสมตฺตเมว อนุพฺยญฺชนนฺติ สิทฺธํฯ ‘‘อกฺขรานุพฺยญฺชนสมูโห ปท’’นฺติ จ วุตฺตตฺตา ปทมตฺตเมว วตฺตพฺพํ เตน อนุปทาทิตฺตยคฺคหณโตติ เจ? น วตฺตพฺพํ วจนวิเสสโตฯ ปเทน วาเจโนฺต หิ ปเท วา อนุปเท วา อนุพฺยญฺชเน วา อาปตฺตึ อาปชฺชติฯ น อกฺขเรนฯ อกฺขเรน วาเจโนฺต ปน ปทาทีสุ อญฺญตรสฺมึ อาปชฺชติฯ น หิ ‘‘วโร วรญฺญู วรโท วราหโร’’ติอาทิมฺหิ ปฐมํ ว-การํ วาเจโนฺต ทุติยาทิว-กาเร โอปาเตติ, ปฐมํ โร-การํ วาเจโนฺต ทุติยโร-กาเร โอปาเตติ, ปฐมํ ร-การํ วาเจโนฺต ทุติยร-กาเร โอปาเตติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสาติ สมฺภวติฯ อนุพฺยญฺชนานุโลมโต สมฺภวติ เอวาติ เจ? น, ‘‘ปเท ปเท อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ อิมินา วิรุทฺธตฺตาฯ อิทญฺหิ วจนํ เอกสฺมึ ปเท เอกา อาปตฺตีติ ทีเปติฯ ‘‘รูปํ อนิจฺจนฺติ วุจฺจมาโน รูติ โอปาเตตี’’ติ วจนโต สกลํ ปาทํ วาเจนฺตสฺส ปฐมอกฺขรมเตฺต เอกโต วุเตฺต อาปตฺตีติ สิทฺธนฺติ เจ? น, ‘‘อกฺขรกฺขราย อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ อิมินา วิรุทฺธตฺตา, ตสฺมา รูติ โอปาเตตีติ วตฺตุํ อสมฺภวโต รู-การสฺส ยถาวุตฺตธมฺมปริยาปนฺนภาวสิทฺธิโต ตํ อวตฺวา เกวลํ อกฺขราย วาเจนฺตสฺส ยถาวุตฺตธมฺมปริยาปนฺนอกฺขรภาวทสฺสนตฺถํ ‘‘รูปํ อนิจฺจนฺติ วุจฺจมาโน’’ติ วุตฺตํ, วจนสิลิฎฺฐตาวเสน วา อนุพฺยญฺชเน เวทนาวจนํ วิยาติ เวทิตพฺพํฯ

ปทโสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๕. ปฐมสหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐. ‘‘น สหเสยฺยํ กเปฺปตพฺพ’’นฺติ ภาววเสน วุตฺตํ, เกสุจิ ‘‘น สหเสยฺยา กเปฺปตพฺพา’’ติ ปาโฐ, น กเปฺปตพฺพา ภิกฺขุนาติ ปญฺญตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘อปเสฺสนํ วาติ วายิมมญฺจกเมว โหตี’’ติ ลิขิตํฯ ยํ เอเตสํ น กปฺปติ, ตํ เตสมฺปีติ อุปชฺฌายาทีนํ สนฺติกํ อคนฺตฺวา สหเสยฺยํ กเปฺปยฺยาติ ปาฐเสโสฯ

๕๒. ‘‘อนุปสมฺปโนฺน นาม ภิกฺขุํ ฐเปตฺวา อวเสโส’ติ วุตฺตตฺตา มาตุคาโม อนุปสมฺปโนฺนติ จตุตฺถรตฺติยํ มาตุคาโม เทวปิ สหเสยฺยาปตฺติโย ชเนตีติ อปเร’’ติ วุตฺตํ, ‘‘ภิกฺขุํ ฐเปตฺวา…เป.… ปโนฺนติ ปาราชิกวตฺถุภูโต ติรจฺฉานปุริโส อธิเปฺปโต’’ติ จ, อุภยมฺปิ วีมํสิตพฺพํฯ **ทุติยสิกฺขาปเท** มาตุคาโม นามาติ มนุสฺสิตฺถึเยว คเหตฺวา ยกฺขี เปตี ติรจฺฉานคตา ปาราชิกวตฺถุภูตา น คหิตา เตสุ ทุกฺกฎตฺตาฯ ‘‘สเจ ปน อตฺตโนปิ สิกฺขาปเท ทุกฺกฎํ ภเวยฺย, อถ กสฺมา ปฐมสิกฺขาปเท ปาจิตฺติย’’นฺติ จ วุตฺตํฯ ‘‘อปริกฺขิเตฺต ปมุเข อนาปตฺตี’’ติ **สีหฬฎฺฐกถาว**

จนํ, ตสฺสตฺถํ ทีเปตุํ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** ‘‘ภูมิยํ วินา ชคติยา ปมุขํ สนฺธาย กถิต’’นฺติ วุตฺตํฯ **ปุน วสตี**ติ จตุตฺถทิวเส วสติฯ **ภิกฺขุนิปเนฺน**ติ ภิกฺขุมฺหิ นิปเนฺนฯ **สนฺนิปติตมณฺฑเป** นาม มหาวิหาเร สนฺนิปาตฏฺฐานํฯ ‘‘ตีณิ จ ทิวสานิ ทุกฺกฏเขเตฺต วสิตฺวา จตุเตฺถ ทิวเส สหเสยฺยาปตฺติปโหนเก สยติ, ปาจิตฺติเยวา’’ติ เอกเจฺจ วทนฺติ กิร, ตํ น ยุตฺตํฯ

ปฐมสหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ทุติยสหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕. ‘‘อถ โข เต มนุสฺสา’’ติ จ ‘‘เต อทฺธิกา’’ติ จ ปาโฐฯ ‘‘เอกรตฺต’’นฺติปิ อตฺถิ, โส น สุนฺทโรฯ ปณฺฑเก **ปาฬิยํ** ทุกฺกฏสฺส วุตฺตตฺตา ‘‘อุภโตพฺยญฺชเนหิ มูลาปตฺตีติ ทิสฺสตี’’ติ, ‘‘อนิมิตฺตาทโย อิตฺถิโยวา’’ติ จ วทนฺติ อุภโตพฺยญฺชนเก วุตฺตํ วิยฯ กิญฺจาปิ มติตฺถี ปาราชิกวตฺถุ โหติ, อนุปาทินฺนปเกฺข ฐิตตฺตา ปน อิธ อาปตฺติํ น กโรติฯ ปาราชิกาปตฺติฏฺฐานเญฺจตฺถ น โอโลเกตพฺพํฯ

ทุติยสหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ธมฺมเทสนาสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๖. ‘‘วิญฺญู ปฏิพลา’’ติ วจนโต อวิญฺญู อิตฺถิยาปิ เทเสนฺตสฺส อนาปตฺติฯ อิธ ยกฺขีอาทโย มนุสฺสิตฺถี วิย อโนฬาริกตฺตา ทุกฺกฏวตฺถุกา ชาตาฯ ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคหิตฺถิยา ปฏิพลตาย วุตฺตตฺตา อิตราปิ ทุกฺกฏวตฺถุเยวาติ เอเกฯ **‘‘มาตุคามายา’’**ติ ลิงฺควิปลฺลาเสน วุตฺตํฯ ‘‘อฏฺฐกถาทิปาฐํ ฐเปตฺวา ทมิฬาทินา ยถารุจิ กเถตุํ ลภติ กิรา’’ติ ลิขิตํ, ยถา ยกฺขีอาทโย ทุกฺกฏวตฺถุกา ชาตา, ตถา ปุริสวิคฺคหํ คเหตฺวา ฐิเตน ยกฺขาทินา สทฺธิํ ฐิตสฺส มาตุคามสฺส ธมฺมํ เทเสเนฺต ทุกฺกฏํ อนาปชฺชิตฺวา กสฺมา ปาจิตฺติยมาปชฺชตีติ เจ? อีสกมฺปิ ทุติยปกฺขํ อภชนโตฯ มนุสฺสมาตุคาโมปิ น ทุติโย, ปเคว ยกฺขาทโยติฯ น ทุติยานิยเต ตสฺส ทุติยตฺตาติ เจ? น ตตฺถ ทุฏฺฐุลฺลวาจาเปกฺขา ทุติยตา, กินฺตุ นิสชฺชาเปกฺขา, อิธ จ น นิสชฺชมตฺตํ, กินฺตุ เทสนา อิธาธิเปฺปตาฯ สา จ นิปชฺชนโต โอฬาริกา, ตสฺมา อสมตฺถนิทสฺสนํฯ

ธมฺมเทสนาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ภูตาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๗. ‘‘จตุตฺถปาราชิกวตฺถุ จ อิทญฺจ เอกเมวา’’ติ วุตฺตํ, น ยุตฺตํฯ กสฺมา? ตตฺถ ‘‘โมฆปุริสา’’ติ วุตฺตตฺตาฯ เต อริยมิสฺสกา น โหนฺตีติ เทฺวปิ เอกสทิสานีติ มม ตกฺโกฯ ‘‘อริยาปิ ปฏิชานิํสุ, เตสมฺปิ อพฺภนฺตเร วิชฺชมานตฺตา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺสา’’ติ ลิขิตํฯ **‘‘สเพฺพปิ ภูตํ ภควา**ติ ปุถุชฺชนอริยานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส อาโรจิตตฺตา ‘ภูต’นฺติ วุตฺตํ, น อตฺตโน อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ สนฺธายาติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ

๗๗. **ปุเพฺพ อวุเตฺตหี**ติ จตุตฺถปาราชิเก อวุเตฺตหีติฯ

ภูตาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทุฏฺฐุลฺลาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๘-๘๐. ‘‘เตเนว หเตฺถน อุปกฺกมิตฺวา อสุจึ โมเจสี’’ติ ปาโฐ สมฺปติปาโฐ สุนฺทโรฯ อปโลเกตฺวาว กาตพฺพาฯ โน เจ, ปาฬิยํเยว วุตฺตํ สิยาฯ ‘‘โอตฺตเปฺปนา’’ติ วตฺตเพฺพ รุฬฺหีวเสน ปเรสุ **‘‘หิโรตฺตเปฺปนา’’**ติ วุตฺตํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** อุตฺตานตฺตา น วุตฺตํ, ปาจิตฺติยา สมฺภวทสฺสเนเนว หิ ทุกฺกฏนฺติ สิทฺธํฯ

๘๓. ตตฺถ ‘‘กมฺม’’นฺติ วุตฺตอชฺฌาจาเรปิ ปริยาปนฺนตฺตา ตํ ตสฺส ทณฺฑกมฺมวตฺถุฯ ‘‘ตตฺถ กมฺมํ อาปนฺโน’’ติ ปุเพฺพปิ ลิขิตํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ‘‘อตฺตกามํ อาปนฺโน’’ติ ปาโฐ, ‘‘อยเมว คเหตโพฺพ’’ติ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ

ทุฏฺฐุลฺลาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปถวีขณนสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๖. **กฏสกฺขรา** เสตมตฺติกา วิย มุทุกา สกฺขรชาติฯ **‘‘อกตปพฺภาเร**ติ อวลญฺชิตพฺพฏฺฐานทสฺสนตฺถํ วุตฺต’’นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘อโนวสฺสกฏฺฐานทสฺสนตฺถ’’นฺติ วตฺตพฺพํฯ **มูสิกุกฺกุร**นฺติ มูสิกาหิ อุทฺธฏปํสุฯ **สุทฺธจิตฺตา**ติ กิญฺจาปิ ‘‘เอวํ ปวฏฺฏิเต ปถวี ภิชฺชิสฺสตี’’ติ ชานนฺติ, โน ปน เจ ปถวีเภทตฺถิกา, สุทฺธจิตฺตา นาม โหนฺติฯ ปํสุอาทโย เทฺว โกฏฺฐาสา อาปตฺติกราฯ เกจิ ‘‘สพฺพจฺฉนฺนาทีสุ อุปเฑฺฒ ทุกฺกฏสฺส วุตฺตตฺตา สเจ ทุกฺกฏํ, ยุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ ตตฺถ ยุตฺตํ ตาทิสสฺส วตฺถุโน สมฺภวา, อิธ ปน ชาตปถวี จ อชาตปถวี จาติ เทฺวเยว วตฺถูนิ, ตสฺมา ทฺวินฺนํ เอเกน ภวิตพฺพนฺติ น ยุตฺตํฯ เอตฺถาปิ ทุกฺกฏวจนํ อตฺถีติ เจ? ตํ ปน สญฺญาวเสน, น วตฺถุวเสนาติ น ยุตฺตเมวฯ

๘๗. **อคฺคึ กาตุํ วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ เอตฺตาวตา อุสฺมํ คณฺหาติ, ตสฺมา วฏฺฏตีติ เกจิฯ เอวํ สติ ปถวิยา อคฺคิมฺหิ กเต ทูรโตปิ ภูมิ อุณฺหา โหติ, ตตฺตกํ โกเปตพฺพํ สิยา, น จ กปฺปติ, ตสฺมา ยสฺมึ ฐาเน ปตติ, ตํ โส อคฺคิ ฑหติ, ตสฺมา วฏฺฏตีติ เอเกฯ อฑฺฒหิเตปิ **‘‘อทฑฺฒาย ปถวิยา อคฺคึ ฐเปตุํ น วฏฺฏตี’’**ติ วุตฺตตฺตา อตฺตนา ปาตนาเยว โทโส ปติเต อุปทาเหติ เวทิตพฺพํฯ

ปถวีขณนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมโตฺต วณฺณนากฺกเมน มุสาวาทวโคฺค ปฐโมฯ

๒. ภูตคามวโคฺค

๑. ภูตคามสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๙. **ผรสุํ นิคฺคเหตุํ อสโกฺกโนฺต**ติ ทสฺสิตภาวํ ชานาเปติฯ กสฺมา อยํ ผรสุํ อุคฺคิรีติ เจ? **มนุสฺสาน**นฺติอาทิ ตสฺส ปริหาโรฯ ‘‘อาโกเฏสิ ฉินฺทีติ จ วจนโต รุกฺขเทวตานํ หตฺถานิ ฉิชฺชนฺติ, น จาตุมหาราชิกาทีนํ วิย อเจฺฉชฺชานี’’ติ วทนฺติฯ

๙๐-๙๒. **ภวนฺติ อหุวุญฺจา**ติ ทฺวิกาลิโก ภูตสโทฺทฯ ยทิ พีชโต นิพฺพเตฺตน พีชํ ทสฺสิตํ, ตเทว สนฺตกํ ยทิทํฯ โสว กุกฺกุโฏฺฐ มํสิมกฺขิโตติ อยเมว หิ ปริหาโรฯ **อฏฺฐกถาสุ**ปิ หิ ‘‘พีเช พีชสญฺญี’’ติ ลิขิตํฯ ยํ พีชํ ภูตคาโม นาม โหติ, ตสฺมึ พีเช ภูตคามพีเชติ โยเชตฺวาฯ อมูลกตฺตา กิร สมฺปุณฺณภูตคาโม น โหติ, ‘‘สมูลปโตฺต เอว หิ ภูตคาโม นามา’’ติ การณํ ว

ทนฺติฯ **“อภูตคามมูลตฺตา**ติ ภูตคามโต อนุปฺปนฺนตฺตา อภูตคามมูลํ, ภูตคามสฺส อมูลกตฺตา วาฯ น หิ ตโต อโญฺญ ภูตคาโม อุปฺปชฺชตี’’ติ ทฺวิธาปิ ลิขิตํฯ ปิยงฺคุ อสนรุโกฺข วฑฺฒมนตฺตโจ ขชฺชผโล, ‘‘ปีตสาโล’’ติปิ วุจฺจติฯ **อมูลกภูตคาเม สงฺคหํ คจฺฉตี**ติ นาฬิเกรเสฺสวายํฯ ฆฎฺปิฎฺฐิชาตตฺตา, พีชคามานุโลมตฺตา จ ทุกฺกฎวตฺถุฯ **น วาเสตพฺพํ** ‘‘ทุรูปจิณฺณตฺตา’’ติ ลิขิตํ, **“เยสํ รุกฺขานํ สาขา รุหตี**ติ วจนโต เยสํ น รุหติ, เตสํ สาขาย กปฺปิยกรณกิจฺจํ นตฺถีติ สิทฺธ’’นฺติ วุตฺตํฯ **มุทฺทติณ**นฺติ ตสฺส นามํฯ **“มุญฺชติณ**นฺติ ปาโฐ’’ติ ลิขิตํฯ

สมณกเปฺปหีติ สมณโวหาเรหิ, ตสฺมา วตฺตพฺพํ ภิกฺขุนา ‘‘กปฺปิยํ กโรหี’’ติฯ ตสฺส อาณตฺติยา กโรเนฺตนาปิ สามเณราทินา ‘‘กปฺปิย’’นฺติ วตฺวาว อคฺคิปริชิตํ กาตพฺพนฺติ สิทฺธํฯ อคฺคิปริชิตาทีนิ วิย กปฺปิยตฺตา อพีชนิพฺพฎฺฎพีชานิปิ ‘‘ปญฺจหิ สมณกเปฺปหี’’ติ (จูฬว. ๒๕๐) เอตฺถ ปวิฎฺฐานิ, ยถาลาภโต วา สมณกปฺปวจนํ คเหตพฺพํฯ ‘‘กปฺปิย’นฺติ วตฺตุกาโม ‘กปฺป’นฺติ เจ วทติ, ‘วฎฺฎตี’ติ วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘กปฺปิย’นฺติ วจนํ สกสกภาสายปิ วฎฺฎตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘กปฺปิยนฺติ วตฺวา’’ติ วุตฺตตฺตา ภิกฺขุนา ‘กปฺปิยํ’อิเจฺจว วตฺตพฺพํ, ‘‘อิตเรน ปน ยาย กายจิ ภาสายา’’ติ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ ‘‘อุจฺฉุํ กปฺปิยํ กริสฺสามีติ ทารุํ วิชฺฌตี’’ติ วจนโต กปฺปิยํ กาตพฺพํ สนฺธาย วิรเทฺธติ วุตฺตํ โหติ, อาจริยา ปน ‘‘กปฺปิยํ กาเรตพฺพํ สนฺธาย กปฺปิยนฺติ สิตฺถาทึ กาเรติ, วฎฺฎตี’’ติ วทนฺติ, ตสฺส การณํ วทนฺตา กาตุํ วฎฺฎนภาเวเนว วิรชฺฌิตฺวา กเตปิ กปฺปิยํ ชาตํฯ ยทิ น วเฎฺฎยฺย, สิตฺถาทิมฺหิ กเต น วเฎฺฎยฺยาติ, อุปปริกฺขิตพฺพํฯ อุฎฺฐิตเส วาลฆฎํ อาตเป นิกฺขิปิตุํ วฎฺฎติ, วิโกเปตุกามตาย สติ ทุกฺกฎํ ยุตฺตํ วิยฯ ‘‘ปุปฺผรชฺชุภาชนคติกา, ตสฺมา น วฎฺฎติฯ นาเฬ วา พทฺธปุปฺผกลาเป นาฬสฺมึ กเตปิ วฎฺฎติ ตสฺมึ ปุปฺผสฺส อตฺถิตายา’’ติ วทนฺติฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ‘‘พีชคาเมน ภูตคาโม ทสฺสิโต อนวเสสปริยาทานตฺถ’’นฺติ วุตฺตํฯ

ภูตคามสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. อญฺญวาทกสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๘-๙. อญฺญํ วทตีติ อญฺญวาทกํ, ‘‘วจนํ กเรยฺยา’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘ตุณฺหีภูตเสฺสตํ นาม’’นฺติ ปาโฐฯ **อุคฺฆาเตตุกาโม**ติ สโมหนิตุกาโม, อนฺตรายํ กตฺตุกาโมติ โปราณาฯ

๑๐๐. ‘‘สุทิโฎฺฐ ภเนฺต, น ปเนโส กหาปโณติอาทีสุ **อนาโรปิเต** ทุกฺกเฎน มุสาวาทปาจิตฺติยํ, อโรปิเต ปาจิตฺติยทฺวยํ โหตี’’ติ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ

๑๐๒. **อธเมฺมน วา วเคฺคน วา น กมฺมารหสฺส วา**ติ เอตฺถ ‘‘มยิ วุเตฺต มํ วา อญฺญํ วา สโงฺฆ อธเมฺมน วา กมฺมํ, วเคฺคน วา กมฺมํ กริสฺสติ, น กมฺมารหสฺส วา เม, อญฺญสฺส วา กมฺมํ กริสฺสตี’’ติ น กเถตีติ โยเชตพฺพํฯ

อญฺญวาทกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. อุชฺฌาปนกสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๐๓. **“ฉนฺทายา”**ติ อกฺขรกฺขรายาติอาทิ วิย ลิงฺควิปลฺลาเสน วุตฺตํ, ฉนฺทตฺถนฺติ วา อโตฺถฯ เยสํ เสนาสนานิ ปญฺญเปติ, เตสํ อตฺตนิ ฉนฺทตฺถนฺติ อธิปฺปาโยฯ

๑๐๖. **อนุปสมฺปนฺน**นฺติอาทีสุ กรณโตฺถ คเหตโพฺพฯ **อญฺญํ อนุปสมฺปนฺน**นฺติ อเญฺญน อนุปสมฺปเนฺนนฯ **ตสฺส วา**ติ อนุปสมฺปนฺนสฺสฯ ''สมฺมุติกาเล ปญฺจงฺควิรหาทโย อสมฺมตา นามา''ติ, ''อุปสมฺปเนฺนน ลทฺธสมฺมุติ สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน วินสฺสตี''ติ จ วุตฺตํฯ **สเงฺฆนา**ติ สเพฺพน สเงฺฆน กมฺมวาจาย อสฺสาเวตฺวา ''ตเวโส ภาโร''ติ เกวลํ อาโรปิตภาโรฯ **เกวล**-สโทฺท เหตฺุถ กมฺมวาจาย อสฺสาวิตภาวมตฺตเมว ทีเปติฯ **สยเมวา**ติ อิตเรสํ ภิกฺขูนํ อนุมติยาฯ อฎฺเตน ขียนกสฺส อาทิกมฺมิกสฺส กถํ อนาปตฺตีติ เจ? อิมินา สิกฺขาปเทนฯ มุสาวาเท อาปตฺติเยว เทฺว ปาจิตฺติโย วุตฺตา วิย ทิสฺสนฺติ ปุพฺพปโยเค รุกฺขาทิฉินฺทนาทีสุ วิย, วิจาเรตพฺพํฯ

อุชฺฌาปนกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๑๐. ''เอวญฺจิทํ ภควตา ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ โหตี''ติ วจนโต, **ปริวาเร** ''เอกา ปญฺญตฺติ, เอกา อนุปญฺญตฺตี''ติ (ปริ. ๒๒๖) วจนโต จ อิธ อตฺถิ อนุปญฺญตฺตีติ สิทฺธํฯ กิญฺจาปิ สิทฺธํ, ''เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยาถา''ติอาทินา ปน ปญฺญตฺติฎฺฐานํ น ปญฺญายติ, เกวลํ ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อฎฺฐมาเส…เป…. นิกฺขิปิตุ''นฺติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, ตํ กสฺมาติ เจ? ปฐมปญฺญตฺติยํ วุตฺตนเยเนว วตฺตพฺพโต อวิเสสตฺตา น วุตฺตํฯ ยทิ เอวํ กา เอตฺถ อนุปญฺญตฺตีติ? **อโชฺฌกาเส**ติฯ อยมนุปญฺญตฺติ ปญฺญตฺติยมฺปิ อตฺถีติ เจ? อตฺถิ, ตํ ปน โอกาสมตฺตทีปนํ, ทุติยํ จาตุวสฺสิกมาสสงฺขาตกาลทีปนํฯ ยสฺมา อุภยมฺปิ เอกํ กาโลกาสํ เอกโต กตฺวา ''อโชฺฌกาเส''ติ วุตฺตนฺติ ทีเปโนฺต ภควา ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว…เป…. นิกฺขิปิตุ''นฺติ อาหาติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว **มาติกาฎฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฎฺฐ. ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ''ยตฺถ จ ยทา จ สนฺถริตุํ น วฎฺฎติ, ตํ สพฺพมิธ อโชฺฌกาสสงฺขฺยเมว คตนฺติ เวทิตพฺพ''นฺติฯ เหมนฺตกาลสฺส อนาปตฺติสมยตฺตา อิทํ สิกฺขาปทํ นิทานานเปกฺขนฺติ สิทฺธํ, ตถา หิ อโชฺฌกาสปทสามตฺถิเยน อยํ วิเสโส – วสฺสานกาเล โอวสฺสกฎฺฐาเน อโชฺฌกาเส, มณฺฑปาทิมฺหิ จ น วฎฺฎติฯ เหมนฺตกาเล ปกติอโชฺฌกาเส น วฎฺฎติ, สพฺพมิธ โอวสฺสเกปิ มณฺฑปาทิมฺหิ วฎฺฎติ, ตญฺจ โข ยตฺถ หิมวเสฺสน เสนาสนํ น เตเมติ, คิมฺหกาเล ปกติอโชฺฌกาเสปิ วฎฺฎติ, ตญฺจ โข อกาลเมฆาทสฺสเนเยวาติ อยํ วิเสโส ''อฎฺฐ มาเส''ติ จ ''อวสฺสิกสเงฺกเต''ติ จ เอเตสํ ทฺวินฺนํ ปทานํ สามตฺถิยโตปิ สิโทฺธฯ

กิญฺจ ภิโยฺย – **อฎฺฐกถายํ** สนฺทสฺสิตวิเสโสวฯ จมฺมาทินา โอนทฺธโก วา นววายิโม วา น สีฆํ วินสฺสติฯ **กายานุคติกตฺตา**ติ กาเย ยตฺถ, ตตฺถ คตตฺตาฯ สงฺฆิกมญฺจาทิมฺหิ กายํ ผุสาเปตฺวา วิหริตุํ น วฎฺฎตีติ **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ ''สงฺฆิกํ ปน 'อโชฺฌกาสปริโภเคน ปริภุญฺชถ, ภเนฺต, ยถาสุข'นฺติ ทายกา เทนฺติ เสนาสนํ, เอวรูเป อนาปตฺตี''ติ **อนฺธกฎฺฐกถายํ** วจนโต, อิธ จ ปฎิเกฺขปาภาวโต วฎฺฎติฯ ''อญฺญญฺจ เอวรูปนฺติ อปเร''ติ วุตฺตํฯ **''ปาทฎฺฐานาภิมุขา**ติ นิสีทนฺตสฺส ปาทปตนฎฺฐานาภิมุขา''ติ ลิขิตํฯ สมฺมชฺชนฺตสฺส ปาทฎฺฐานาภิมุขนฺติ อาจริยสฺส ตโกฺกฯ

๑๑๑. **''ปาทุทฺธาเรนา**ติ พหิอุปจาเร ฐิตตฺตา''ติ ลิขิตํฯ **คจฺฉนฺติ,** ทุกฺกฎํ ธมฺมกถิกสฺส วิยฯ กสฺมา น ปาจิตฺติยํ? ปจฺฉา อาคเตหิ วุฑฺฒตเรหิ อุฎฺฐาเปตฺวา คเหตพฺพโตฯ ธมฺมกถิกสฺส ปน อนุฎฺฐเปตพฺพตฺตาฯ ''อนาณตฺติยา ปญฺญตฺติยมฺปิ ตสฺส ภาโร''ติ วุตฺตํฯ

๑๑๒. **ปริหรเณเยวา**ติ เอตฺถ คเหตฺวา วิจารเณติ **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ อตฺตโน สนฺตกกรเณติ **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ พีชนีปตฺตกํ จตุรสฺสพีชนีฯ

๑๑๓. ‘‘โย ภิกฺขุ วา สามเณโร วา…เป…. ลชฺชี โหตี’ติ วุตฺตตฺตา อลชฺชึ อาปุจฺฉิตฺวา คนฺตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ปาเฐ ‘‘เกนจิ ปลิพุทฺธํ โหตี’’ติ จ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ปลิพุทฺธ’’นฺติ จ เสนาสนํเยว สนฺธาย วุตฺตํ, ตสฺมา ตถาปิ อตฺถีติ คเหตพฺพํฯ ‘‘อนาปุจฺฉํ วา’’ติ ปาโฐฯ

ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ทุติยเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๑๖-๗. **เอตฺตกเมว วุตฺต**มฏฺฐกถาสุ, ตถาปิ ปทฏฺฐาทโยปิ ลพฺภนฺติ เอวฯ **อนุคณฺฐิปเท** ‘‘อญฺญํ อตฺถรณาทิ อกปฺปิยตฺตา น วุตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘มญฺจํ วา ปีฐํ วา วิหาเร วา วิหารูปจาเร วา’ติ อิมินาปิ สํสนฺทนตฺถํ **‘กิญฺจาปิ วุตฺต, อถ โข’**ติอาทิ อารทฺธ’’นฺติ จ วุตฺตํฯ อุปจารมตฺตเญฺจตํ ‘‘รุกฺขมูเล’’ติ, ตตฺถ วตฺตพฺพํ นตฺถิฯ

๑๑๘. **อนาปุจฺฉิตฺวาปิ คนฺตุํ วฏฺฏตี**ติ อสติยา คจฺฉโตปิ อนาปตฺติ, **อาปุจฺฉนํ ปน วตฺตํ** สญฺจิจฺจ อนาปุจฺฉโต วตฺตเภททุกฺกฏตฺตาฯ ปุคฺคลิกเสนาสเน สงฺฆิกเสยฺยํ, สงฺฆิกเสนาสเน วา ปุคฺคลิกเสยฺยํ อตฺถริตฺวา คจฺฉนฺตสฺส ทุกฺกฏํ ยุตฺตํ วิยฯ กสฺมา? ‘‘เสยฺยามตฺตเมว น เสฺสยฺยา’’ติ วุตฺตตฺตาฯ อิธ ปน ‘‘ปลิพุทฺธํ ปลิพุโทฺธ’’ติ ทุวิธมฺปิ อตฺถิฯ

ทุติยเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อนุปขชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๑. ฉพฺพคฺคิเยสุเยว **เถรา ภิกฺขู**ติ เกจิฯ **ปาเท โธวิตฺวา**ติอาทิมฺหิ ปวิสนฺตสฺส วา ปาทโธวนปาสาณโต ยาว มญฺจปีฐํ ปสฺสาวตฺถาย นิกฺขมนฺตสฺส วา ยาว ปสฺสาวฏฺฐานนฺติ โยชนา กาตพฺพาฯ เอวํ สเนฺต ‘‘ปสฺสาวตฺถาย นิกฺขมนฺตสฺส วา’’ติ น วตฺตพฺพํ, ‘‘ปสฺสาวฏฺฐานโต นิกฺขมนฺตสฺส วา’’ติ วตฺตพฺพํฯ **ปสฺสาวฏฺฐาน**นฺติ กตฺถจิ โปตฺถเกฯ ตถา หิ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. อนุปขชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘ปวิสนฺตสฺส ปาทโธวนปาสาณโต ยาว มญฺจปีฐํ นิกฺขมนฺตสฺส มญฺจปีฐโต ยาว ปสฺสาวฏฺฐานํ, ตาว อุปจาโร’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘ปาเท โธวิตฺวา ปวิสนฺตสฺส, ปสฺสาวตฺถาย นิกฺขมนฺตสฺส จ ทฺวาเร นิกฺขิตฺตปาทโธวนปาสาณโต, ปสฺสาวฏฺฐานโต จ มญฺจปีฐ’’นฺติ กตฺถจิ โปตฺถเก ปาโฐ, โส อปาโฐฯ กสฺมา? มญฺจปีฐานํ อุปจารสฺส วุตฺตตฺตาฯ ปวิสนฺตสฺส ยาว มญฺจปีฐานํ อุปจาโร, นิกฺขมนฺตสฺส ตโต ปฏฺฐาย ยาว ปสฺสาวฏฺฐานํ วจฺจกุฏิจงฺกมฏฺฐานนฺติ อิมินา อเตฺถน ยถา สํสนฺทติ, ตถาวิโธ ปาโฐติ อาจริโยฯ

๑๒๒. **อุปจารํ ฐเปตฺวา**ติ อิธ วุตฺตอุปจารํ ฐเปตฺวาฯ ‘‘ทสฺสนสวนูปจาเรปิ สนฺตรนฺตสฺสา’’ติ ลิขิตํฯ

อนุปขชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. นิกฺกฑฺฒนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๖-๗. **ฉสตฺตโกฏฺฐกานิ วา**ติ เอตฺถ ทฺวารโกฏฺฐกํ อธิเปฺปตํฯ ‘‘นิกฺขมา’’ติ วจนํ สุตฺวาปิ อตฺตโน รุจิยา นิกฺขมติ, อนาปตฺติ; อิธ อคฺคิสาลาทิ เอว **อุปจาโร**ติฯ

นิกฺกฑฺฒนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. เวหาสกุฏิสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๙. ‘‘ปมาณมชฺฌิมสฺส คลปฺปมาเณ ทินฺนตุลาปิ เวหาสกุฏิเยวา’’ติ ลิขิตํ, ‘‘น สา อิธ อธิเปฺปตา’’ติ วุตฺตํฯ

เวหาสกุฏิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. มหลฺลกวิหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๓๕. **ยาว ทฺวารโกสา**ติ ทฺวารสมีปา, ยาว ภิตฺตีติ อโตฺถ, ตํ สุวุตฺตํฯ **กวาฏวิตฺถารปฺปมาโณ**ติ หตฺถปาสสฺสาธิเปฺปตตฺตา, สมนฺตา กวาฏวิตฺถารปฺปมาณอุปจารสฺส คหิตตฺตา อปริปูรอุปจาราปิ โหติฯ อาโลกํ กโรตีติ อาโลกํ สเนฺธติ ปิเธตีติ สนฺธิ เอว อาโลกสนฺธินามกา โหนฺติฯ วาตปานกวาฏเลปกเมฺม อปฺปหริตฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิฯ

๑๓๖. **อิฏฺฐกา**ติ ฉทนกปาลาสิลาทิอิฏฺฐกาฯ **ฉทนูปรี**ติ เอตฺถ ปฐมํ ตาว เอกวารํ อปริเสสํ ฉาเทตฺวา ปุน ฉาทนทณฺฑเก พนฺธิตฺวา ทุติยวารํ ตเถว ฉาเทตพฺพํฯ ‘‘ตติยวารจตุตฺถวาเร สมฺปเตฺต เทฺว มเคฺค อธิฏฺฐหิตฺวา ตติยมคฺคํ อาณาเปตฺวา ปกฺกมิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ, ตํ ‘‘ปุนปฺปุนํ ฉาทาเปตี’’ติ อิมินา ยุชฺชติฯ

โปราณา ปน ‘‘ปฐมวาเรเยว ตโย มเคฺค อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติ, จตุตฺถโต ปฏฺฐาย อาปตฺติ ปาจิตฺติยํ, จตุตฺถเลปโต ปฏฺฐาย อาปตฺตี’’ติ วทนฺติฯ ตตฺถ ฉทเน วุตฺตวิธินิทาเนน สเมติ, เลเป วุตฺตวิธิติกเจฺฉเทน สเมติฯ ตถาปิ โส น ยุโตฺตวฯ **นิทาเน, อฏฺฐกถาย**ญฺจ สิทฺธเลปตฺตา สพฺพโสวาปิ อจฺฉเนฺน, ฉเนฺนวาปิ อเนกโส ปริยายสฺส ตติยเสฺสว อธิฏฺฐานนฺติ โน สเมตีติ อาจริโยฯ ‘‘เทฺว มเคฺค’’ติ, ‘‘เทฺว ฉทเน’’ติ จ ‘‘ตติยวารโต ปฏฺฐาย เอวํ ฉาทาเปหี’ติ อาณาเปตฺวา ปกฺกมิตพฺพ’’นฺติ จ **อุปติสฺสเตฺถโร** วทติ กิรฯ

มหลฺลกวิหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๔๐. สปฺปาณกสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมโตฺต วณฺณนากฺกเมน ภูตคามวโคฺค ทุติโยฯ

๓. โอวาทวโคฺค

๑. โอวาทสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๔๔. **กถานุสาเรนา**ติ โย ภิกฺขุโนวาทกตฺถิโก กึสีโล กึสมาจาโร กตรกุลา ปพฺพชิโตติอาทิ กถานุสาเรนาติ อโตฺถฯ **สคฺคมคฺคคมเนปี**ติ **อปิ**-สเทฺทน โมกฺขคมเนปิฯ

“ลกฺขณปฺปฏิเวธปฏิสํยุโตฺต”ติ อฏฺฐกถาจริยธมฺมานุสาเรน วตฺตพฺพํ ธมฺมกถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๑๔๕-๑๔๗. **นิสฺสีม**นฺติ วิหาเร พทฺธสีมโต อญฺญํ อพทฺธสีมํ, คามสีมาทินฺติ อโตฺถฯ **“สุปินเนฺตนปี”**ติ น สเพฺพสนฺติ อิธ พาหุลฺลนเยน วุตฺตํฯ ฉพฺพคฺคิยา หิ เกจิ วีสติวสฺสาปิ อตฺถิ อติเรกวีสติวสฺสาปีติ อิมินา อิมํ มชฺฌิมโพธิกาเล ปญฺญตฺตนฺติ วิญฺญายติฯ **“สีลวา โหตี”**ติ วตฺวา ตสฺส จตุพฺพิธตฺตา อิธ อธิเปฺปตสีลเมว ทเสฺสตุํ **“ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต”**ติ อาทิ วุตฺตํฯ **คณฺฐานุคณฺฐิปเทสุ** ‘‘สติสํวราทโย อิธ นาธิเปฺปตา, เตน วิภงฺคปาฬึ ทเสฺสติ อฏฺฐกถาจริโย’’ติ วุตฺตํฯ **อตฺถโต**ติ ปาฬิอตฺถโตฯ **การณโต**ติ การณูปปตฺติโต, อฏฺฐกถาโตติ อธิปฺปาโยฯ อถ วา **การณโต**ติ ธมฺมโต, เตน อตฺถโต ธมฺมโตติ วุตฺตํ โหติฯ อถ วา **อตฺถโต**ติ ผลโตฯ **“การณโต**ติ เหตุโตฯ ธมฺมปทมฺปิ ชาตเกน สหา’’ติ ลิขิตํฯ **ปญฺหํ กเถตุ**นฺติ ‘‘ปญฺหํ ปุโฏฺฐ กเถตี’’ติ เอตฺถ ภิกฺขุนิยา ปุเฏฺฐน ‘‘น ชานามี’’ติ น สกฺกา กเถตุํฯ ‘‘น โข ปน ตํ ภควนฺต’’นฺติ ปาโฐฯ ‘‘น โข ปเนต’’นฺติ จ ลิขนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ ‘‘กาสายวตฺถวสนายา’’ติ วจนโต ปาราชิกายปิ น วฏฺฏติฯ ภิกฺขุนิยา กายสํสคฺคเมว วุตฺตํฯ เมถุเนน หิ ภิกฺขุนีทูสโก โหติฯ

๑๔๘-๙. ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา นาม ปริวตฺตลิงฺคา, ปญฺจสตา สากิยานิโย วาฯ ‘‘ธมฺมเทสนาปตฺติโมจนตฺถํ ปนา’’ติ วจนโต มาตุคามคฺคหเณน สพฺพตฺถ ภิกฺขุนีสงฺคหํ คจฺฉตีติ สิทฺธํฯ ภิกฺขุนิคฺคหเณน ปน มาตุคาโม **ติริยํ ตรณสิกฺขาปเท** (ปาจิ. ๑๘๗-๑๙๐) สงฺคหิโต, น อญฺญตฺถฯ ‘‘โอสาเรตพฺพา’’ติ ปาฬิปาโฐ, ปาฬิ โอสาเรตพฺพาติ อโตฺถ ฯ ‘‘โอสาเรตพฺพ’’นฺติ อฏฺฐกถาปาฬิฯ เอกสฺมิํ ฐาเน วนฺทิเต โทสาภาวโต พหูสุ เอกาย วนฺทิเต วฏฺฏตีติ เจ? ภิกฺขูหิ กตฺตพฺพํ นตฺถิ, ภิกฺขุนิยาเยว กตฺตพฺพํ, ตสฺมา น วฏฺฏติ ฯ **“ยตฺถ กตฺถจิ นิสินฺนายา**ติ อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ นิสินฺนายา’’ติ วทนฺติฯ **น นิมนฺติตา หุตฺวา คนฺตุกามา**ติ นิมนฺติตา หุตฺวา คนฺตุกามา ภิกฺขู อิธ นาธิเปฺปตา, วสฺสํ อุปคนฺตุกามาว อธิเปฺปตาติ อโตฺถฯ **ยโต ปนา**ติ ภิกฺขุนีวิหารโตฯ **ตตฺถา**ติ ภิกฺขุนีวิหาเรฯ กิญฺจาปิ ‘‘โอวาททายกา ภิกฺขู’’ติ วจนโต โอวาททายเกเหว สภิกฺขุโก อาวาโส โหติ, น สเพฺพหีติ อาปโนฺน, ตถาปิ อสติ ภิกฺขุโนวาทเก โอวาทสํวาสานํ อตฺถาย ยาจนตฺถาย อวสฺสํ คนฺตพฺพตฺตา อเญฺญหิปิ ภิกฺขูหิ สภิกฺขุโกปิ สภิกฺขุโก เอวาติ เวทิตโพฺพฯ **สา รกฺขิตพฺพา**ติ วสฺสเจฺฉทาปตฺติ รกฺขิตพฺพาฯ กสฺมา? **อาปทาสุ หี**ติอาทิฯ **“อยํ อุโปสโถ จาตุทฺทสิโกติ ปุจฺฉิตพฺพ”**นฺติ วุตฺตํ, ตมฺปิ เตรสิยํเยว, เอตรหิ ปน ภิกฺขุนิโย จาตุทฺทสิยํเยว คนฺตฺวา ‘‘กทา อยฺย อุโปสโถ’’ติ ปุจฺฉนฺติฯ ‘‘ชายาโย วา ชาริโย วา’’ติ อธิปฺปาเยน วุตฺตํ กิรฯ ‘‘คเจฺฉยฺย เจ, อาปตฺตี’’ติ ปาโฐฯ **เทฺว ติโสฺส**ติ ทฺวีหิ ตีหิฯ เอกโต อาคตานํ วเสน ‘‘ตาหี’’ติ พหุวจนํ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘เอกา ภิกฺขุนี วา พหู ภิกฺขุนี วา พหูหิ ภิกฺขุนุปสฺสเยหิ โอวาทตฺถาย เปสิตา’’ติ วจนสฺส วิตฺถาโร ‘‘ภิกฺขุนิสโงฺฆ จ อยฺย ภิกฺขุนิโย จา’’ติอาทินา วุโตฺตฯ ‘‘ภิกฺขุนิสโงฺฆ จ อยฺย ภิกฺขุนิโย จา’ติอาทิ นานาอุปสฺสเยหิ เปสิตาย วจน’’นฺติ จ ‘‘อปริปุณฺณสงฺฆปุคฺคลนานาวาสทุติยวจนวเสน ปญฺจกฺขตฺตุํ อุปสงฺกมนํ วุตฺต’’นฺติ จ ลิขิตํฯ ยสฺมิํ อาวาเส ปาติโมกฺขุเทฺทโส น ปวตฺตติ, ตตฺถาปิ ยาจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปุนทิวเส เยน ปฏิคฺคหิตํ, เตน ‘‘นตฺถิ โกจิ ภิกฺขุ ภิกฺขุโนวาทโก สมฺมโต’’ติ อาทิ วตฺตพฺพํฯ อตฺถิ เจ สมฺมโต, นิทฺทิสิตโพฺพฯ ‘‘สยเมว เจ สมฺมโต, อห’นฺติ วตฺตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ สเจ สมฺมโต วา โอวาทปฏิคฺคาหโก วา ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสติ, อเญฺญน อาโรจาเปตพฺพนฺติ เอเก, ‘‘อตฺตนาปิ อาโรเจตุํ วฏฺฏตี’’ติ จ วทนฺติฯ เกสุจิ โปตฺถเกสุ ‘‘อยฺยานํ ปวาเรตี’’ติ ลิขิตํ, เอวํ สติ ‘‘อยฺยสฺส ปวาเรมี’’ติ วตฺตพฺพํ, โปตฺถเก นตฺถิฯ

โอวาทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อตฺถงฺคตสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๕๓. **มุนาตี**ติ ชานาติฯ **อนุตฺตรธายติปี**ติ เอตฺถ ตทุตฺตมํ เจ อตฺถิ, ตํ ปสฺสามิ, ยํ วิจิตฺตํ วา, ตทตฺถญฺจฯ ตคฺฆ การณํฯ สห อุปฺปาทมนนฺตรา กิริยาฯ ยมา จ เต มนสา กตตฺร เนตฺวาติฯ ยถา ปาโต สิยา ปาโต ภวํ ปาโตว อุทกโต อุคฺคนฺตฺวา ฐิตํ, ตถา วิโรจมานํ องฺคีรสํ พุทฺธํ ปสฺส, น เกวลํ ปทุมํ วิย, วิโรจมานํ ตปนฺตมาทิจฺจมิวนฺตลิเกฺขติ สมฺพนฺโธฯ อถ วา องฺคีรสํ พุทฺธํ ปทุมํว วิโรจมานํ สูริยํว ตปนฺตํ ปสฺส พุทฺธํฯ ยถา ปาโต สิยา ผุลฺลมวีตคนฺธํ โกกนุทสงฺขาตํ ปทุมํ ปสฺสสิ, ตถา วิโรจมานํ องฺคีรสํ พุทฺธํ ปสฺสฯ อุภเยเนว หิ ภควโต กนฺติ ทีปิตาติ กตฺวา ทีปิตคุณสุภํ พุทฺธํ สกฺกตฺวา ตํ กนฺตึ ปูเชยฺยฯ ปูชเนยฺยโตปิ วีตินาเมยฺย อิติ ลกฺขเยฯ ‘‘เอกโต อุปสมฺปนฺนายา’’ติ ปาฬิฯ

๑๕๖. ‘‘เอกโต อุปสมฺปนฺนาน’’นฺติ อฏฺฐกถาปาโฐฯ ‘‘อภโพฺพ ตุว’’นฺติอาทิวจนโต อนุกมฺปาวเสน สทฺธิวิหาริกาทีํ สงฺฆิกา วิหารา นิกฺกฑฺฒาเปนฺตสฺส อนาปตฺติ วิย ทิสฺสติฯ อภโพฺพ หิ เถโร สญฺจิจฺจ ตํ กาตุํ, คเวสิตพฺพาว เอตฺถ ยุตฺตีติ เกจิฯ เถเรน สิกฺขาปทปญฺญตฺติโต ปุเพฺพ กตนฺติ มม ตโกฺกฯ

อตฺถงฺคตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ภิกฺขุนุปสฺสยสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๖๒. ‘‘เอกรตฺตมฺปิ วสนฺตี’’ติ (ปาจิ. ๑๖๑) วจนโต ยตฺถ รตฺติยํ น วสนฺติ, ตตฺถ คนฺตฺวา โอวทิตุํ วฏฺฏตีติ เอเกฯ ยทิ เอวํ สเงฺกตฏฺฐานํ คนฺตฺวา โอวทิตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ ‘‘ตโต อทฺธโยชเนยว สภิกฺขุโก อาวาโส อิจฺฉิตโพฺพ’’ติ น วตฺตพฺพํฯ ภิกฺขุโนวาทโก เจ อทฺธโยชนํ คนฺตฺวา โอวทิตุกาโม โหติ, ภิกฺขุนิสโงฺฆ จ อทฺธโยชนํ คนฺตฺวา โสตุกาโม, ‘‘วฏฺฏตี’’ติ วตฺตพฺพํ สิยา, ตญฺจ น วุตฺตํ, ตสฺมา น วฏฺฏติฯ เหฏฺฐิมปริเจฺฉเทน ปน ‘‘เอกรตฺตมฺปี’’ติ วุตฺตํฯ ตโต ปฏฺฐาย อุปสฺสยํ โหติ, น อุปสฺสยสเงฺขเปน กตมเตฺตนาติ วุตฺตํ โหติฯ ยตฺถ วาสูปคตา ภิกฺขุนิโย, โส อุปสฺสยสงฺขฺยํ คจฺฉติ, ตตฺถ น คนฺตฺวา โอวาโท ทาตโพฺพฯ เอกาวาเส ทิวา วฏฺฏตีติ เอเก, วิจาเรตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ

ภิกฺขุนุปสฺสยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อามิสสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๖๔. ‘‘อุปสมฺปนฺนํ สเงฺฆน อสมฺมต’’นฺติ ปาฬิวจนโต, ‘‘สมฺมเตน วา สเงฺฆน วา ภารํ กตฺวา ฐปิโต’’ติ อฏฺฐกถาวจนโต จ อฏฺฐหเงฺคหิ สมนฺนาคโต สมฺมเตน วา วิปฺปวสิตุกาเมน ‘‘ยาวาหํ อาคมิสฺสามิ, ตาว เต ภาโร โหตู’’ติ ยาจิตฺวา ฐปิโต, ตสฺสาภาวโต สเงฺฆน วา ตเถว ภารํ กตฺวา ฐปิโต อฏฺฐหิ ครุธเมฺมหิ โอวทิตุํ ลภติ, ปเคว อเญฺญน ธเมฺมนาติ สิทฺธํฯ ‘‘โย ปน ภิกฺขุ อสมฺมโต ภิกฺขุนิโย โอวเทยฺย, ปาจิตฺติย’’นฺติ ปเคว ภารํ กตฺวา อฏฺฐปิตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อภยคิริวาสีนมฺปิ อิทเมว มตํ, **อนุคณฺฐิปเท** ปน อิมํ นยํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘นตฺถิ โกจี’’ติอาทินา ‘‘เอตรหิ โอวาทโก อสมฺมโต ภิกฺขุโนวาทโก นามา’’ติ วตฺวา ‘‘ยํ ปน **อนฺธกฏฺฐกถายํ** วุตฺตํ ‘อุปสมฺปนฺนํ สเงฺฆน กมฺมวาจาย อสมฺมตํ, ภิกฺขุสเงฺฆน ปน ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส อนุคฺคหํ กโรถ, ภิกฺขุนิโย โอวทถ, ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ กโรถ ผาสุวิหารนฺติ เอวํ ยาจิตฺวา ฐปิโต ภิกฺขุสงฺฆํ อาปุจฺฉิตฺวา, ตโต โส เถโร ภิกฺขุนิโย โอวทติ, เอวรูปํ ภิกฺขุสเงฺฆน อสมฺมตนฺติ,

ตตฺร วุตฺตนเยเนว อโตฺถ คเหตโพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน ‘‘อสมฺมโต คามํ โอวาทตฺถาย อาคตานํ ภิกฺขุนีนํ วจนํ สุตฺวา ปฏิวจนํ เทโนฺต สงฺฆานุมติยา, น ญตฺติจตุเตฺถนา’’ติ วุตฺตํ, ตํ **อนุคณฺฐิปทมเตน** สเมติ, **อนฺธกฏฺฐกถายํ** วุตฺตวจนํ เตน สเมติ, ตญฺจ ปาฬิวจนํ, น หิ โอวาทปฏิคฺคาหโก, ปาติโมกฺขุเทฺทสโก วา ‘‘ปาสาทิเกน สมฺปาเทตู’’ติ วจนมเตฺตน ภิกฺขุโนวาทโก นาม โหติฯ โหตีติ เจ, อนุปสมฺปโนฺนปิ ตตฺตเกน วจเนน ‘‘ภิกฺขุโนวาทโก โหตู’’ติ วตฺตโพฺพฯ โหตีติ เจ, ยํ วุตฺตํ **คณฺฐานุคณฺฐิปเทสุ** ‘‘อสมฺมโต นาม อสมฺมตภาเวน ‘พหุสฺสุโต ตฺวํ โอวทาหี’ติ สเงฺฆน ภารํ กตฺวา ฐปิโต’’ติฯ เอตฺถ พาหุสเจฺจน กิํ ปโยชนํฯ **อนุคณฺฐิปเทเยว** ‘‘อภยคิริวาสี วทตีติ สุตฺวา สมฺมเตน วา อาณโตฺต โอวทิตุํ ลภตีติ **ธมฺมสิริเตฺถโร** ปจฺฉา อนุชานาตี’’ติ วุตฺตํฯ กิํ พหุกายฯ ‘‘ปาสาทิเกน สมฺปาเทตู’’ติ เอตฺตกมเตฺตน ภิกฺขุโนวาทโก โหติฯ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ภารํ กตฺวา’’ติ อิมินา กิํ ปโยชนํ, ตตฺตกมฺปิ วตฺตุํ อโญฺญ น ลภติ, เตน จ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ฐเปตฺวา พาลํ คิลานํ คมิกํ อวเสเสหิ โอวาทํ คเหตุ’’นฺติ (จูฬว. ๔๑๔) อยํ ปาฬิ วิรุเชฺฌยฯ กถํ? ตสฺส หิ ‘‘น, ภิกฺขเว, โอวาโท น ปจฺจาหริตโพฺพ’’ติ (จูฬว. ๔๑๕) จนโต สมฺมตาสมฺมตภาเวน นตฺถิ โกจีติ ‘‘ปาสาทิเกน สมฺปาเทตู’’ติ วตฺตพฺพํ สิยา, วทโนฺต จ อิธ ปฐเมน อาปตฺติยา กาเรตโพฺพ โหตีติฯ โหตุ อสมฺมตตฺตา, อกตภารตฺตา จฯ อิมสฺส จ ภิกฺขุโนวาทกเตฺต อิมสฺส ขียเนน ทุกฺกฏํ สิยา, สพฺพเมตํ อนิฏฺฐํ, ตสฺมา อฏฺฐกถายํ ‘‘อยเมเตฺถ ภิกฺขุโนวาทโก นามา’’ติ อวุตฺตตฺตา ตถา ภารํ กตฺวา ฐปิโต โอวทิตุํ ลภติเยว, นาโญฺญติ อาจริโยฯ

อามิสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จีวรทานสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๖๙. **สาทิยิสฺสสี**ติ ปุจฺฉาฯ

จีวรทานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. จีวรสิพฺพนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๗๖. **วเณฺจตฺวา**ติ ‘‘ตว ญาติกายา’’ติ อวตฺวา ‘‘เอกิสฺสา ภิกฺขุนิยา’’ติ เอตฺตกเมว วตฺวา, เต หิ ‘‘เอกิสฺสา’’ติ วจนํ สุตฺวา อญฺญาติกาย สนฺตกสญฺญิโน สิเพฺพสุํฯ อิมสฺมิํ สิกฺขาปเท ‘‘จีวรํ นาม ฉนฺนํ จีวรานํ อญฺญตรํ จีวร’’นฺติ เอตฺตกเมว ปาฬิ, เตน วุตฺตํ **‘‘จีวรนฺติ ยํ นิวาเสตุํ วา ปารุปิตุํ วา’’**ติอาทิฯ ‘‘วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิม’’นฺติ จ ลิขิตํ, โส ปมาทเลโขฯ

จีวรสิพฺพนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สํวิธานสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๘๑. ตา ภิกฺขุนิโย ทูสยิํสูติ วิปริณาโม กาตโพฺพฯ

๑๘๒-๔. **สมฺปทนฺตี**ติ ปทสา คจฺฉนฺติฯ **วุตฺตนเยเนวา**ติ ‘‘สมฺปตนฺติ เอตฺถาติ สมฺปาโต’’ติอาทินาฯ ปทคเต อุปจาโร น ลพฺภติ, อจฺจาสนฺนตฺตา มิสฺสํ วิย โหตีติฯ กุกฺกุฏวสฺสิตปริจฺฉิโนฺน **มหาอฏฺฐกถายํ**ฯ ‘‘ตมฺปิ โวหาเรนา’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘เยภุเยฺยน ตถา สนฺนิเวโส โหตีติ กตฺวา อฏฺฐกถายํ วุตฺตํ, ตสฺมา น ปมาทเลโข’’ติ จ, ‘‘อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉเทน วุตฺตํ **อฏฺฐกถายํ,** ตโต อุทฺธํ อทฺธโยชนลกฺขณสมฺปตฺตํ นาม โหตีติ คเหตพฺพ’’นฺติ จ วุตฺตํฯ ‘‘กปฺปิยภูมิ กิ

รายํ…เป…. น วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ทุทฺทสเญฺหตฺถ การณํฯ กตรํ ปน ตนฺติ? ‘‘คจฺฉามาติ สํวิทหติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘‘คจฺฉามา’’ติ วตฺตมานวจนนฺตญฺจ, อมเคฺค ภิกฺขุนุปสฺสยาทิมฺหิ น สมฺภวติเยว มนุสฺสานํ อนฺตรฆราทิมฺหิ มคฺคสเงฺขปคมนโต, อุจฺจาสยนาทิอุปฺปตฺติฏฺฐานตฺตา จฯ น ติตฺถิยเสยฺยาย วา ปพฺพชิตาวาสตฺตาฯ **ทฺวาเร**ติ สมีปเตฺถ ภุมฺมํ, ตสฺมา ตํ ทเสฺสตุํ ปุน **‘‘รถิกายา’’**ติ อาหฯ เสสอฏฺฐกถายํ ‘‘เอตฺถนฺตเร สํวิทหิเตปิ ภิกฺขุโน ทุกฺกฏ’’นฺติ อาคตตฺตา น สเมติฯ ‘‘คามนฺตเร’’ติ วจนโต อญฺญคามสฺส อุปจาโรกฺกมเน เอว อาปตฺติฯ ‘‘อทฺธโยชเน’’ติ วจนโต อติกฺกมเนเยว ยุตฺตํฯ

๑๘๕. **รฏฺฐเภเท**ติ วิโลเปฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ‘‘ตโยปิ สเงฺกตา กาลทิวสมคฺควเสน, ตตฺถ ปจฺฉิเมเนว อาปตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘อิมินา มเคฺคนา’’ติ วิสฺสเชฺชตฺวา อเญฺญน คจฺฉนฺติ เจ, อาปตฺติเยวาติ อโตฺถฯ

สํวิธานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. นาวาภิรุหนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๘๙. นทิยา กุโต คามนฺตรนฺติ เจ? **‘‘ยสฺสา นทิยา’’**ติอาทิมาหฯ **คามนฺตรคณนายา**ติ ยสฺมิํ คามติเตฺถ อารุโฬฺห, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญคามคณนายฯ ‘‘มาตุคาโมปิ อิธ สงฺคหํ คจฺฉตี’’ติ อาจริยสฺส ตโกฺก, เตเนว ‘‘อุภยตฺถ เอกโต อุปสมฺปนฺนาย ทุกฺกฏํ, สิกฺขมานาย สามเณริยา อนาปตฺตี’’ติ จ น วุตฺตํฯ เอเสว นโย อเญฺญสุปิ เอวรูเปสุฯ

๑๙๑. ‘‘โลกสฺสาทมิตฺตสนฺถววเสน เกฬิปุเรกฺขารา สํวิทหิตฺวา’’ติ วุตฺตตฺตา อกุสลจิตฺตํ โลกวชฺชนฺติ วตฺตพฺพนฺติ? น วตฺตพฺพํ, ‘‘เกฬิปุเรกฺขารา’’ติ วจนํ เยภุยฺยตาย วุตฺตํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** จ ‘‘ตีณิ จิตฺตานิ ติโสฺส เวทนา’’ติ วุตฺตํ, สํวิทหนกาเล วา เกฬิปุเรกฺขาโร ภิกฺขุ สํวิทหติ, อาปตฺติ ภิกฺขุโน คามนฺตโรกฺกมเน, อทฺธโยชนาติกฺกเม วาฯ กุสลจิโตฺต วา โหติ ปจฺจเวกฺขโนฺต, เจติยาทีนิ วา ปสฺสโนฺต, อพฺยากตจิโตฺต วา โหติ กิลมถวเสน นิทฺทายโนฺตติ ติจิตฺตานิ คหิตานีติ เวทิตพฺพาฯ

นาวาภิรุหนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ปริปาจิตสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๒. **เจฏเก**ติ ทารเกฯ ตรุณโปตเกติ โปราณาฯ ‘‘ปาปภิกฺขูนํ ปกฺขุปเจฺฉทาย อิทํ ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา ปญฺจ โภชเนเยวาปตฺติ วุตฺตา’’ติ ลิขิตํฯ

๑๙๔-๗. **นิปฺผาทิต**นฺติ วิญฺญตฺติยา น โหติ, กินฺตุ ปริกถาทีหิ, ตสฺมา อิมินา สิกฺขาปเทน อนาปตฺติ, ตํ สนฺธาย **‘‘สพฺพตฺถ อนาปตฺตี’’**ติ วุตฺตํฯ ‘‘กถานุสาเรน ตตฺถ ปสีทิตฺวา เทนฺติ, อิทํ ปริปาจิตํ น โหติ, วฏฺฏนฺตี’’ติ ปฐมสิกฺขาปเท วุตฺตตฺตาติ **ธมฺมสิริเตฺถโร, อุปติสฺสเตฺถโร** ปน ‘‘อิตรมฺปิ วฏฺฏติเยวา’’ติ อาหฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน ‘‘ยสฺมา เทวทโตฺต ปกติยา ตตฺถ ภิกฺขุนิปริปาจิตํ ภุญฺชติ, ตสฺมา อิมํ อฏฺฐุปฺปตฺติํ นิทานํ กตฺวา อิทํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ

ปริปาจิตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. รโหนิสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๘. ‘‘อุปนนฺทสฺส จตุตฺถสิกฺขาปเทน จา’’ติ ปาโฐฯ

รโหนิสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมโตฺต วณฺณนากฺกเมน โอวาทวโคฺค ตติโยฯ

๔. โภชนวโคฺค

๑. อาวสถปิณฺฑสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๐๓-๔. **ปูคสฺสา**ติ ปูเคนฯ **กุกฺกุจฺจายโนฺต**ติ นิสฺสรเณเนตฺถ ภวิตพฺพํ, ตํ มยํ น ชานามาติ สนฺนิฏฺฐานสฺส กรณวเสน ‘‘กุกฺกุจฺจายโนฺต’’ติ วุจฺจติฯ ยถา หิ อายสฺมา อุปาลิ นยคฺคาเหน ‘‘อนาปตฺติ อาวุโส สุปินเนฺตนา’’ติ (ปารา. ๗๘) อาห, ตถา เถโรปิ ‘‘อนาปตฺติ คิลานสฺสา’’ติ กสฺมา น ปริจฺฉินฺทตีติ? อนตฺตาธิการตฺตา วินยปญฺญตฺติยา, ‘‘นายํ อตฺตโน โอกาโส’’ติ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา, สิกฺขาปทสฺส อปริปุณฺณตฺตาฯ ปฐมปาราชิกสิกฺขาปเท ปริปุณฺณํ กตฺวา ปญฺญเตฺตเยว หิ โส เถโร ‘‘อนาปตฺติ สุปินเนฺตนา’’ติ อาห ‘‘อญฺญตฺร สุปินนฺตา’’ติ วุตฺตปทานุสาเรนาติฯ ยสฺมา โอทิสฺส อยาวทเตฺถว ทายกานํ ปีฬา นตฺถิ, ตสฺมา **‘‘อโนทิสฺส ยาวทโตฺถ’’**ติ วุตฺตํฯ

๒๐๘. ‘‘อนฺตรามเคฺค เอกทิวส’นฺติ เอกํเยว สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ จ **‘‘เอเสว นโย**ติ วุตฺตนยเมว ทเสฺสตุํ คนฺตฺวา ปจฺจาคจฺฉโนฺต หีติอาทิมาหา’’ติ จ ‘‘สุทฺธจิโตฺต หุตฺวา ปกติคมเนว ภุญฺชิตุํ ลภตี’’ติ จ ‘‘อคิลานสฺส คิลานสญฺญิโน กาเยน สมุฏฺฐาตี’’ติ จ ลิขิตํฯ

อาวสถปิณฺฑสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. คณโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๐๙-๒๑๘. **คุฬฺหปฏิจฺฉโนฺน**ติ อปากโฏฺวฯ **เอโก ปุเฏฺฐนา**ติ เอกเสฺสกํ ภตฺตํ ‘‘อหํ อเญฺญน นิมนฺติโต’’ติ น วุจฺจติฯ **‘‘สเจ เอกโต คณฺหนฺติ , คณโภชนํ โหตี’’**ติ (ปาจิ. อฏฺฐ. ๒๑๗-๒๑๘) วุตฺตตฺตา จตฺตาโร อุปาสกา จตฺตาโร ภิกฺขู วิสุํ วิสุํ นิมเนฺตตฺวา หตฺถปาเส ฐิตานํ เจ เทนฺติ, คณโภชนํ โหติ เอวาติ เอเก, ตํ น ยุตฺตํ วิยฯ ‘‘วิญฺญตฺติโต ปสวเน คณสฺส เอกโต คหเณ อิมินา สิกฺขาปเทน อาปตฺติ, วิสุํ คหเณ ปณีตโภชนสูโปทนวิญฺญตฺตีหี’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘วิญฺญตฺติโต ปสวนํ อฏฺฐุปฺปตฺติวเสน **อฏฺฐกถายํ** อนุญฺญาตํฯ สูโปทนาทิวเสน ตตฺถ อาปตฺติ เอวา’’ติ วุตฺตํ, ตํ น ยุตฺตํฯ กสฺมา? **ปริวาเร** (ปริ. ๑๖๘) เอว ทฺวินฺนํ อาการานํ อาคตตฺตา, ตสฺมา **อฏฺฐกถายํ** ‘‘อนุญฺญาต’’นฺติ ทุวุตฺตํฯ อฏฺฐุปฺปตฺติยํเยว ปากฏนฺติ ‘‘ปทภาชเน น วุตฺต’’นฺติ วตฺตพฺพํฯ **เอกโต คณฺหนฺตี**ติ คหิตภตฺตาปิ อเญฺญ ยาว คณฺหนฺติ, ตาว เจ ติฏฺฐนฺติ, เอกโต คณฺหนฺติเยว นามฯ ‘‘คจฺฉติ เจ, อนาปตฺตี’’ติ วทนฺติฯ

เอตฺถาห – ‘‘ปฏิคฺคหณเมว เหตฺถ ปมาณ’’นฺติ วุตฺตํ, อถ กสฺมา **ปาฬิยํ** ‘‘คณโภชนํ นาม ยตฺถ จตฺตาโร…เป.… ภุญฺชนฺติ, เอตํ คณโภชนํ นามา’’ติ (ปาจิ. ๒๑๘) วุตฺตนฺติ? วุจฺจติ – **ยตฺถา**ติ อุปโยคเตฺถ ภุมฺมวจนํฯ **จตฺตาโร**ติ คณสฺส เหฏฺฐิมปริเจฺฉทนิทสฺสนํฯ **ปญฺจนฺนํ โภชนาน**นฺติ อาปตฺติปฺปโหนกโภชนนิทสฺสนํฯ **อญฺญตเรน โภชเนน นิมนฺติตา**ติ อกปฺปิย

นิมนฺตนนิทสฺสนํฯ นิมนฺตนวเสเนว ปน คณโภชนสฺส วุตฺตตฺตา ‘‘นิมนฺติตา ภุญฺชนฺตีติ วุตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘อญฺญตรํ โภชนํ วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชนฺตี’’ติ ปน น วุตฺตํ อฏฺฐุปฺปตฺติยํเยว ปากฏตฺตาฯ ยํ ภุญฺชนฺตีติ เอวํ สมฺพนฺโธ เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ **ภุญฺชนฺตี**ติ ปฏิคฺคาหกนิยมวจนํฯ น หิ อปฺปฏิคฺคหิตกํ ภิกฺขู ภุญฺชนฺติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ‘‘คณสฺส ยโต ปฏิคฺคหิตาหารโภชนเหตุ ปาจิตฺติย’’นฺติฯ อาคนฺตุกปฏฺฐํ โมฆสุเตฺตน สิพฺพิตฺวา ฐเปนฺติ, ตตฺถ อนุวาเต ยถา เอกตลํ โหติ, ตถา หเตฺถหิ ฆเฏฺฏติฯ **วเลตี**ติ อาวเฏฺฏติฯ **ปริวตฺตน**นฺติ สุตฺตํ คณฺหนฺตานํ สุขคฺคหณตฺถํ สุตฺตปริวตฺตนํ กโรติ, ปฏฺฏํ สิพฺพนฺตานํ สุขสิพฺพนตฺถํ ปฏฺฏปริวตฺตนญฺจฯ นวจีวรการโก อิธาธิเปฺปโต, น อิตโรติฯ ‘‘พิมฺพิสารํ อาปุจฺฉิตฺวา สมฺภาเร กยิรมาเนเยว กาลา อติกฺกนฺตา, ปจฺฉา คณโภชนสิกฺขาปเท ปญฺญเตฺต ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉี’’ติ วทนฺติ, อญฺญถา อฏฺฐกถาย วิรุชฺฌนโตฯ

๒๒๐. ‘‘เทฺว ตโย เอกโตติ เยปิ อกปฺปิยนิมนฺตนํ สาทิยิตฺวา’’ติอาทิวจเนน อกปฺปิยนิมนฺตนปจฺจยา เอว อนาปตฺติ, วิญฺญตฺติโต อาปตฺติเยวาติ ทีเปติฯ อนิมนฺติโต จตุโตฺถ ยสฺส ต เทตํ **อนิมนฺติตจตุตฺถํ**ฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **ปเวเสตฺวา**ติ นิสีทาเปตฺวาฯ จีวรทานสมยลทฺธกจตุกฺกํ จีวรการสมยลทฺธกจตุกฺกนฺติ เอวมาทีนิฯ **ตานิ จา**ติ เยหิ โภชเนหิ วิสเงฺกโตนตฺถิ, ตานิฯ **มหาเถเร**ติ อุปสมฺปเนฺนฯ **อฏฺฐตฺวา**ติ ฐิเตน นิมิตฺตํ ทสฺสิตํ โหติฯ **ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา**ติ รถิกาทีสุ ภิกฺขุสมีเป คนฺตฺวาฯ อิมสฺมึ ปน สิกฺขาปเท กตฺถจิ โปตฺถเก ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, จีวรทานสมเย คณโภชนํ ภุญฺชิตุํฯ เอวญฺจิทํ ภควตา ภิกฺขูน’’นฺติ ปาโฐ ทิสฺสติฯ กตฺถจิ ‘‘ภุญฺชิตุ’’นฺติ วตฺวา ‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยาถา’’ติ ปาโฐ, อยํ โสภโนฯ

คณโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๒๑. **อธิฏฺฐิตา**ติ นิจฺจปฺปวตฺตาฯ พทรจุณฺณสกฺกราทีหิ โยชิตํ **พทรสาฬวํ**ฯ **กิรกมฺมกาเรนา**ติ กิรสฺส กมฺมกาเรนฯ

๒๒๖. **‘‘วิกเปฺปตฺวา คณฺหาหี’’**ติ เอตฺถาหุ **โปราณเตฺถรา** ‘‘ภควโต สมฺมุขา อวิกเปฺปตฺวา เคหโต นิกฺขมิตฺวา รถิกาย อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน สนฺติเก วิกเปฺปสิ, วิกเปฺปเนฺตน ปน ‘มยฺหํ ภตฺตปจฺจาสํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี’ติ วตฺตพฺพํ, อิตเรน วตฺตพฺพํ ‘ตสฺส สนฺตกํ ปริภุญฺชวา ยถาปจฺจยํ วา กโรหี’’’ติฯ **ปญฺจสุสหธมฺมิเกสู**ติ สมฺมุขา ฐิตสฺส สหธมฺมิกสฺส ยสฺส วิกเปฺปตุกาโม, ตํ สหธมฺมิกํ อทิสฺวา คหฏฺฐสฺส วา สนฺติเก, สยเมว วา ‘‘ปญฺจสุ สหธมฺมิเกสุ อิตฺถนฺนามสฺส วิกเปฺปมี’’ติ วตฺวา ภุญฺชิตพฺพนฺติ เอเก, เอวํ สติ เถโร ตสฺมึเยว นิสิโนฺนว ตถา วาจํ นิจฺฉาเรตฺวา ปฏิคฺคณฺหาตีติ ตโกฺก ทิสฺสติฯ **มหาปจฺจริยา**ทีสุ ปน ปรมฺมุขา วิกปฺปนาว วุตฺตา, สา ‘‘เตน หานนฺท, วิกเปฺปตฺวา คณฺหาหี’’ติ อิมินา สเมติ, ตถาปิ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘ตสฺมา โย ภิกฺขุ ปญฺจสุ สหธมฺมิเกสุ อญฺญตรสฺส ‘มยฺหํ ภตฺตปจฺจาสํ ตุยฺหํ ทมฺมี’ติ วา ‘วิกเปฺปมี’ติ วา เอวํ สมฺมุขา วา ‘อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี’ติ วา ‘วิกเปฺปมี’ติ วา เอวํ ปรมฺมุขา วา’’ติ วจนโต สหธมฺมิกสฺส สนฺติเก เอว วตฺตพฺพํ, น สยเมวาติ ทิสฺสติฯ ยสฺมา อยํ ปจฺฉิมนโย **โปราณคณฺฐิปเทน**ปิ สเมติ, ตสฺมา อิธ มาติกาฏฺฐกถานุสาเรน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เอตฺถ กิญฺจาปิ ‘‘เต มนุสฺสา…เป.… โภชนมทํสู’’ติ วจนโต อกปฺปิยนิมนฺตนํ ปญฺญายติ, ตถาปิ เถรสฺส กุกฺกุจฺจุปฺปตฺติการเณน ภเตฺตน โส นิมนฺติโตติ

เวทิตโพฺพฯ อญฺญถา ปรโต ‘‘เทฺว ตโย นิมนฺตเน เอกโต ภุญฺชตี’’ติ วจเนน, อนาปตฺติวาเรน จ วิรุชฺฌติฯ

๒๒๙. เอตฺถายํ วิจารณา – ‘‘อโญฺญ มนุสฺโส ปตฺตํ คณฺหาติ, น ทาตพฺพ’’นฺติ วจนโต อปรภาเค อกปฺปิยนิมนฺตเนน นตฺถิ ปโยชนํ, ปุพฺพภาเคเยว อกปฺปิยนิมนฺตเนน ปโยชนนฺติ **เสฺวปิ ภเนฺต อาคเจฺฉยฺยาถา**ติ เอตฺถ กตรํ อกปฺปิยนิมนฺตนํ, ตสฺมา อธิปฺปาโย เจตฺถ ปมาณนฺติฯ น, ‘‘ปิณฺฑาย จริตฺวา ลทฺธภตฺตํ ภุญฺชติ, อาปตฺตี’’ติ วจนโตติฯ ตตฺถ ‘‘เสฺวปิ ภเนฺต’’ติ เอตฺถ ยถา วจนมตฺตํ อคฺคเหตฺวา อกปฺปิยนิมนฺตนกฺกเมน อโตฺถ คหิโต, ตถา ‘‘ปิณฺฑาย จริตฺวา’’ติ เอตฺถาปิ อนฺตรา อกปฺปิยนิมนฺตเนน ลทฺธภตฺตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ปิณฺฑาย หิ จรนฺตํ ทิสฺวา ‘‘เอตฺถ, ภเนฺต, ภตฺตํ คณฺหถา’’ติ ทินฺนมฺปิ อกปฺปิยนิมนฺตเนน ลทฺธํ นาม โหติฯ โวหาเรน ปน ‘‘ปิณฺฑาย จริตฺวา ลทฺธภตฺต’’นฺติ วุจฺจติ, เอวํสมฺปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํฯ อญฺญถา **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘‘คณโภชเน วุตฺตนเยเนว ปญฺจหิ โภชเนหิ นิมนฺติตสฺส…เป.… ปรสฺส ปรสฺส โภชเน’’ติ วุตฺตวจนวิโรโธฯ อิทญฺหิ วจนํ เยน ปฐมํ นิมนฺติโต, ตโต ปฐมนิมนฺติตํ อาทาย คโต ปรสฺส ปรสฺส นิมนฺตนกทายกสฺส โภชเนติ อตฺถปริทีปนโต นิมนฺตนโต ลทฺธภตฺตสฺส โภชเนเยว อาปตฺตีติ ทีเปติฯ ‘‘เทฺว ตโย นิมนฺตเน เอกโต’’ติ วจเนนปิ สเมติ, อญฺญถา ‘‘เยน นิมนฺติโต, ตสฺส โภชนโต ปรสฺส โภชเน’’ติ เอตฺตกํ วตฺตพฺพํ สิยา, **ปาฬิยํ** วา ‘‘นิมนฺตเนน เอกโตภุญฺชตี’’ติ เอตฺตกํ วตฺตพฺพํ สิยาฯ ทุติยนิมนฺตนสฺส ปฐมโภชเน อาปตฺติปฺปสงฺคนิวารณตฺถํ **‘‘เยน เยนา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ นิมนฺตนปฏิปาฏิยา ภุญฺชตีติ ปาฬีติ เจ? น, ‘‘อนาปตฺติ นิจฺจภเตฺต’’ติอาทิปาฬิวิโรธโตฯ

คณฺฐิปเท ปน ‘‘ปิณฺฑาย จริตฺวา ลทฺธภตฺตํ กสฺมา ภุญฺชิตุํ น ลภตีติ เจ? ‘ปรมฺปรโภชนํ นาม ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตเรน โภชเนน นิมนฺติโต, ตํ ฐเปตฺวา ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตรํ โภชนํ ภุญฺชติ, เอตํ ปรมฺปรโภชนํ นามา’ติ วุตฺตตฺตา’’ติ ลิขิตํฯ ยทิ เอวํ นิจฺจภตฺตาทิกมฺปิ น วฏฺฏตีติ อาปชฺชตีติ นิจฺจภตฺตาทิ โอทิสฺสกนฺติ เจ? ตํ น, ตทญฺญสฺส อตฺตโน ธเนน นิปฺผนฺนสฺส, สงฺฆโต ลทฺธสฺส วา ปาโต ปจนกยาคุ เจ ฆนา โหติ, ตสฺสาปิ, เอกกุฏิกํ คามํ อุปนิสฺสาย วิหรโต ภิกฺขาจริยวเสน ลภิตพฺพนิจฺจภตฺตสฺส จ อกปฺปิยภาวปฺปสงฺคโตฯ ตตฺถ ภิกฺขาจริยวเสน ลทฺธํ น กปฺปติ นิมนฺตนกานํ อปฺปสาทาวหนโตติ เจ? น, ‘‘ปญฺจ โภชนานิ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ อนาปตฺตี’’ติ วจนวิโรธโตฯ ขาทนียมฺปิ หิ ปรสฺส ขาทิตฺวา ภุตฺตตฺตา นิมนฺตนโภชนํ อภุญฺชโนฺต อปฺปสาทํ กโรติ เอว, ตสฺมา อปฺปสาทาวหํ อปฺปมาณํ, ตสฺมา นิจฺจภตฺตาทิ โอทิสฺสกํ น สมฺภวติฯ อปิจ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน สทฺธึ อิธ วุตฺตนเยน สํสนฺทิตฺวา ยํ ยํ ขมติ, ตํ ตํ คเหตพฺพนฺติ สโพฺพปิ เกสญฺจิ อาจริยานํ วินิจฺฉโยฯ อาจริยสฺส ปน วินิจฺฉโย อเนฺต อาวิ ภวิสฺสติฯ ‘‘ขีรํ วา รสํ วา ปิวโต อมิสฺสมฺปีติ อธิปฺปาโย’’ติ วุตฺตํฯ **คณฺฐิปเท** ‘‘เหฏฺฐา โอทเนนามิเสฺสตฺวา อุปริ ติฏฺฐตี’’ติ ลิขิตํฯ

มหาอุปาสโกติ เคหสามิโกฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ‘‘อาปตฺตี’’ติ วจเนน **กุรุนฺทิยํ** ‘‘วฏฺฏตี’’ติ วจนํ วิรุทฺธํ วิย ทิสฺสติฯ ‘‘ทฺวินฺนมฺปิ อธิปฺปาโย **มหาปจฺจริยํ** วิจาริโต’’ติ ลิขิตํฯ **‘‘จาริตฺตโต**ติ ‘สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉา’ติ ปรโต วตฺตพฺพโต’’ติ วุตฺตํฯ วจีกมฺมํ **อวิกปฺปนํ**ฯ เอตฺถ ‘‘มหาอุปาสโก ภิกฺขู นิมเนฺตติ…เป.… ปจฺฉา ลทฺธํ ภตฺตํ ภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺติฯ ปิณฺฑาย จริตฺวา ลทฺธภตฺตํ ภุญฺชติ, อาปตฺตี’’ติ **อฏฺฐกถายํ** วจนโต, ‘‘กาลเสฺสว ปิณฺฑาย จริตฺวา ภุญฺชิมฺหา’’ติ ปาฬิโต, **ขนฺธเก** ‘‘น จ, ภิกฺขเว, อญฺญตฺร นิมนฺตเน อญฺญสฺส โภชฺชยาคุ ปริภุญฺชิตพฺพา, โย ปริภุเญฺชยฺย, ยถาธโมฺม กาเรตโพฺพ’’ติ (มหาว. ๒๘๓) วจนโต จ นิมเนฺตตฺวา วา ปเวเทตฺ อนิมเนฺตตฺวา วา, ปฐมคหิตนิมนฺตนสฺส ภิกฺขุโน ปฐมนิมนฺตนโภชนโต อญฺญํ ยํ

กิญฺจิ ปรสนฺตกํ โภชนํ ปรมฺปรโภชนาปตฺตึ กโรติฯ อตฺตโน สนฺตกํ, สงฺฆคณโต ลทฺธํ วา อคหฏฺฐสนฺตกํ วฏฺฏติ, นิมนฺตนโต ปฐมํ นิพทฺธตฺตา ปน นิจฺจภตฺตาทิ ปรสนฺตกมฺปิ วฏฺฏติฯ **ขนฺธเก** ‘‘น จ , ภิกฺขเว…เป…. ยถาธมฺโม กาเรตพฺโพ’’ติ (มหาว. ๒๘๓) วจนํ ปรสนฺตกโภชนวุตฺตนิยมนํฯ ตโต หตฺถโกว โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ

ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. กาณมาตาสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๑-๓. **ปฏิยาโลก**นฺติ ปจฺฉิมํ เทสํฯ **ปูวคณนายา**ติ อติริตฺตปูวคณนายาติ อโตฺถฯ สเจ ‘‘อปาเถยฺยาทิอตฺถาย สชฺชิต’’นฺติ สญฺญาย คณฺหาติ, อจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺส อาปตฺติ เอวฯ อถ อุคฺคหิตํ คณฺหาติ, น มุจฺจติเยวฯ อสํวิภาเค ปน อนาปตฺติ อกปฺปิยตฺตาฯ อจิตฺตกตา ปณฺณตฺติชานนาภาเวเนว, น วตฺถุชานนาภาเวนาติ เอเกฯ น, **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘‘ปาเถยฺยาทิอตฺถาย สชฺชิตภาวชานน’’นฺติ อเงฺคสุ อวุตฺตตฺตาฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปเนวํ วุตฺตํ ‘‘เอเกน วา อเนเกหิ วา ทฺวตฺติปตฺตปูเรสุ คหิเตสุ เตสํ อนาโรจเนน วา สยํ วา ชานิตฺวา โย อญฺญํ คณฺหาติ, ตสฺส ทุกฺกฏํฯ เอกโต ตีสุ, จตูสุ วา ปวิเฏฺฐสุ เอเกน เจ เทฺวปตฺตปูรา คหิตา, ทุติเยเทฺว คณฺหเนฺต ปฐโม เจ น นิวาเรติ, ปฐมสฺส ปาจิตฺติยํฯ นิวาเรติ เจ, อนาปตฺติ, ทุติยเสฺสว ทุกฺกฏ’’นฺติฯ สเจ สญฺจิจฺจ น วทติ, **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตนเยน ปาจิตฺติยํ, **มาติกาฏฺฐกถา**วเสน (กงฺขา. อฏฺฐ. กาณมาตาสิกฺขาปทวณฺณนา) ทุกฺกฏํฯ ‘‘อติเรกปฏิคฺคหณ’’นฺติ ตตฺถ ปญฺจมํ องฺคํ วุตฺตํ, ตสฺมา อปฺปฏิคฺคหิตตฺตา น ปาจิตฺติยํ, กตฺตพฺพากรณโต ปน ทุกฺกฏํฯ อญฺญถา กิริยากิริยํ อิทํ อาปชฺชติ, อนิวารณํ, อนาโรจนํ วา ฉฏฺฐงฺคํ วตฺตพฺพํ สิยาฯ **เอกนิกายิกานํ วา**ติ เอตฺถ ‘‘อาสนฺนวิหารภิกฺขู, อาสนฺนอาสนสาลาคตา วา สเจ วิสภาเคหิ อานีตํ น ปฏิคฺคณฺหนฺติ, ‘อารามิกาทีนํเยว วา ทาเปนฺตี’ติ ชานาติ, ยตฺถ ปริโภคํ คจฺฉติ, ตตฺถ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘ทฺวตฺติปตฺตปูรา’ติ วจนโต ปจฺฉิอาทีสุ อธิกมฺปิ คณฺหโต อนาปตฺตี’’ติ เกจิ วินยธรมานิโน วทนฺติ, ตํ เตสํเยว นิสีทตุ, อาจริยา ปน ‘‘ปจฺฉิอาทีสุปิ อุกฺกฏฺฐปตฺตสฺส ปมาณวเสน ทฺวตฺติปตฺตปูรา คเหตพฺพาฯ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉทกถา เหสา’’ติ วทนฺติฯ

กาณมาตาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ปฐมปวารณสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๓๖. **ยาวทตฺถปวารณาย ปวาริตา** กิญฺจาปิ ‘‘ปวาริตา’’อิเจฺจว อธิเปฺปตา อฏฺฐุปฺปตฺติยาว, อถ โข ปจฺฉิมาว อิธาธิเปฺปตาฯ

๒๓๗. **‘‘อลเมตํ สพฺพ’’**นฺติ วุตฺตตฺตา อติริตฺตํ นาม โหติฯ ภิกฺขุสฺส อิทมฺปิ เต อธิกํ, อิโต อญฺญํ น ลจฺฉตีติ กิร อโตฺถฯ

๒๓๘-๙. ‘‘อสนํ ปญฺญายตี’’ติ เอเตเนว ‘‘ภุตฺตาวี’’ติ เอตสฺส สิทฺธตฺตา วิสุํ อตฺถสิทฺธินตฺถิฯ ยทิ อตฺถิ, องฺคานํ ฉกฺกตฺตทสฺสนนฺติฯ **วุตฺตมฺปิ เจต**นฺติอาทิ ปวารณงฺคานํ ปญฺจกตฺตทสฺสนํฯ **วรโก**ติ โย โกจิ วรโกฯ **‘‘ปวารณํ ปน ชเนติเยวา**ติ วิสุํ สิตฺถํ โวทกํ กโรนฺติ, ปวารณํ น ชเนติฯ ยาคุํ วา ปิวโนฺต ปฐมํ อุทกํ ปิวติ, วฏฺฏติฯ อวสิฏฺฐํ เหฏฺฐาสิตฺถํ ปวารณํ น ชเนตี’’ติ ลิขิตํฯ **อุปติสฺสเตฺถโร** ‘‘ชเนติเยวา’’ติ วทติ, ตํ น อิจฺฉนฺติ อาจริยาฯ **ภชฺชิตปิฏฺฐ**นฺติ ตณฺฑุลจุณฺณเมวฯ ภชฺชิตสตฺตุโย ปิเณฺฑตฺวา กตโมทโก **สตฺตุโมทโก**ฯ

‘‘ยาคุสิตฺถมตฺตาเนว เทว…เป…. ปฏิกฺขิปติ, น ปวาเรตี’’ติ วุตฺตตฺตา ปรจงฺกมจฺฉาทโย ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกยาคุํ ปิวโนฺต สเจ อญฺญํ ตาทิสํเยว ปฏิกฺขิปติ, ปวารณา น โหตีติ กิร **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ สเจ อญฺญํ ปฏิกฺขิปติ, น ปวาเรติฯ กสฺมา? อสนสงฺขาตสฺส วิปฺปกตโภชนสฺสาภาวโตฯ โภชนสาลายํ ภุญฺชโนฺต เจ, อตฺตโน อปาปุณนโกฏฺฐาสํ อภิหฏํ ปฏิกฺขิปติ, น ปวาเรติฯ กามํ ปฏิกฺขิปติ, ปเตฺต ปน อารามิโก อากิรติ, ตโต ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติฯ อิทญฺหิ พุทฺธปฺปฏิกุฏฺฐอเนสนาย อุปฺปเนฺนเยว สงฺคหํ คจฺฉติฯ ยถา หิ สงฺฆโต อุทฺธฏปิณฺฑํ ทุสฺสีโล เทติ, ตํ ปฏิกฺขิปติ, น ปวาเรติ, เอวํสมฺปทมิทํฯ ‘‘วิสภาโค ลชฺชี เจ เทติ, ตํ เตน สโมฺภคํ อกตฺตุกามตาย ปฏิกฺขิปติ, ปวาเรตีติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ **ปริเวสนายา**ติ ภตฺตเคฺคฯ ‘‘มํเสน รสํ, มํสญฺจ รสญฺจ มํสรสนฺติ อาปชฺชนโต ‘มํสรส’นฺติ วุเตฺต ปฏิเกฺขปโต โหติ, มํสสฺส รสํ มํสรสนฺติ วิคฺคโห นาธิเปฺปโต’’ติ วุตฺตํฯ **มํสกรมฺพโก นาม…เป…. วฏฺฏตี**ติ สุทฺธยาคุ เอว โหติฯ อปฺปวารณมิสฺสกกรมฺพโกเยว โหติ, ตสฺมา น ปวาเรติ, เตน วุตฺตํ ปรโต ‘‘อิทญฺจ กรมฺพเกน น สมาเนตพฺพ’’นฺติอาทิ, ตสฺมา ‘‘ตํ อภิหริตฺวา กญฺชิยํ คณฺหถา’ติ วทนฺตํ ปฏิกฺขิปติ, ปวารณา น โหตี’’ติ จ ‘‘มิสฺสกยาคุํ คณฺหถา’ติ อวุตฺตตฺตา ‘สมฺมิสฺสิตํ วิสุํ กตฺวา เทตี’ติ วุตฺตตฺตา’’ติ จ วุตฺตํ, ยสฺมา **ยาคุมิสฺสก**นฺติ เอตฺถ ปททฺวเย ปวารณารหสฺส นามคฺคหณํ นตฺถิ, ตสฺมา ตตฺร เจ ยาคุ พหุตรา วา โหติ สมสมา วา, น ปวาเรติฯ กสฺมา? ตตฺถ อภิหารกปฏิเกฺขปกานํ ยาคุสญฺญตฺตาฯ ยาคุ เจ มนฺทา, ภตฺตํ พหุตรํ, ปวาเรติฯ กสฺมา? เตสํ อุภินฺนมฺปิ ตตฺถ ภินฺนสญฺญตฺตาติ ตโกฺก อาจริยสฺสฯ **ภตฺตมิสฺสเก** ปวารณารหสฺส นามสฺส สพฺภาวโต สพฺพทา ปวาเรติ เอวฯ มิสฺสเก ปน วุตฺตนเยน การณํ วตฺตพฺพํฯ **วิสุํ กตฺวา เทตี**ติ ยถา ภตฺตสิตฺถํ น ปตติ, ตถา คาฬฺหํ หเตฺถน ปีเฬตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา เทติฯ

อกปฺปิยกตนฺติ เอตฺถ ‘‘กปฺปิยํ อการาปิเตหิ กทลิปฺผลาทีหิ สทฺธึ อติริตฺตํ กปฺปิยํ การาเปตฺวาปิ ตํ กทลิปฺผลาทึ ฐเปตฺวา อวเสสํ ภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ อมิสฺสกรสตฺตา ปุน ตานิ กปฺปิยํ การาเปตฺวา อญฺญสฺมึ ภาชเน ฐเปตฺวา อติริตฺตํ กาเรตฺวา ภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ กสฺมา? ปุเพฺพ เตสุ วินยกมฺมสฺส อนารุฬฺหตฺตา’’ติ วทนฺติฯ ‘‘ภุตฺตาวินา จ ปวาริเตน อาสนา วุฎฺฐิเตน กต’’นฺติ วจนโต ภุตฺตาวินา อปฺปวาริเตน อาสนา วุฎฺฐิเตน กตฺตพฺพนฺติ สิทฺธํ, ตสฺมา ‘‘ปาโตว อทฺธานํ คจฺฉเนฺตสุ ทฺวีสุ เอโก ปวาริโต อวุฎฺฐิโต ตตฺถ นิสีทติ, โส อิตเรน ปิณฺฑาย จริตฺวา ลทฺธํ ภิกฺขํ อตฺตนา อภุตฺวาปิ ‘อลเมตํ สพฺพ’นฺติ กาตุํ ลภติ เอวา’’ติ วุตฺตํ, ตํ สุกฺกปเกฺข ‘‘ภุตฺตาวินา กตํ โหตี’’ติ อิมินาว สิทฺธํ, ตสฺมึ ปเกฺข อตฺตโน สตฺตงฺคานิ น ปูเรนฺติ, กณฺหปเกฺข ปฏิภาเคน สตฺต วุตฺตานีติ เวทิตพฺพํฯ ภุตฺตาวินา อปฺปวาริเตน อาสนา วุฎฺฐิเตน, อวุฎฺฐิเตน วา กตํ โหติ, วฏฺฏติฯ ‘‘ปวาริเตน อาสนา อวุฎฺฐิเตเนวา’’ติ อิมํ ปน อตฺถวิกปฺปํ ทีเปตุํ ‘‘สตฺตงฺคานิ วุตฺตานี’’ติปิ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ โส ปุน กาตุํ น ลภติ ปฐมํ กตสฺส ปุน เตเนว กตฺตพฺพปฺปสงฺคโตฯ ยญฺจ อกตํ, ตํ กตฺตพฺพนฺติ หิ วุตฺตํฯ อถ โสว ปฐโม ปุน กตฺตุกาโม โหติ, อญฺญสฺมึ ภาชเน ปุเพฺพ อกตํ กาตุํ ลภติฯ ทุติโย ปฐมภาชเนปิ กาตุํ ลภติฯ ‘‘เยน อกตํ, เตน กาตพฺพ’’นฺติ หิ วุตฺตํฯ อิมเมวตฺถํ สนฺธาย ‘‘เยน ยํ ปฐมํ กปฺปิยํ กตํ, ตเมว โส ปุน กาตุํ น ลภติ, อเญฺญน กาตพฺพ’’นฺติ ลิขิตํฯ ตตฺถ **ต**นฺติ ตํ ปฐมํ กตนฺติ อโตฺถฯ **เปเสตฺวา กาเรตพฺพ**นฺติ เอตฺถ อนุปสมฺปเนฺนน เจ คโต, ตตฺรเฏฺฐน เอเกน ภิกฺขุนา ปฏิคฺคาเหตฺวา อปเรน กาเรตพฺพนฺติ ตตฺถ เอโกว เอวเมว กาตุํ น ลภตีติฯ ‘‘ยํ กิญฺจิ คิลานํ อุทฺทิสฺสา’ติอาทิวจนโต วิหาราทีสุ คิลานสฺส ปาปุณนโกฏฺฐาสมฺปิ คิลานาติริตฺตํ นาม, ตสฺมา วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **อาหารตฺถายา**ติ วิกาเล เอวาติ เอเกฯ

๒๔๑. กายกมฺมํ อโชฺฌหรณโตฯ วจีกมฺมํ วาจาย ‘‘อติริตฺตํ กโรถ ภเนฺต’’ติ อการาปเนนาติ เวทิตพฺพํฯ

ปฐมปวารณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ทุติยปวารณสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๔๓. **สาธารณเมวา**ติ สพฺพปวารณานํ สาธารณํ ''ยาวตฺตกํ อิจฺฉสี''ติ อิทํฯ

ทุติยปวารณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. วิกาลโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๔๗-๙. นฏานํ นาฏกานิ **นฏนาฏกานิ,** สีตาหรณาทีนิฯ มูลญฺจ ตํ ขาทนียญฺจาติ **มูลขาทนียํ**ฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **ปิฏฺฐ**นฺติ จุณฺณํฯ **ขารกมูล**นฺติ ยูปสมูลํฯ **จจฺจุมูลํ** เนฬิยมูลํฯ **ตมฺพกํ** วจํฯ **ตณฺฑุเลยฺยกํ** จูฬกุหุฯ **วตฺถุเลยฺยกํ** มหากุหุฯ **วชกลิ** นิโกฏฺฐํฯ **ชชฺฌรี** หิรโตฯ

โกฏฺฐํ **ชรฏฺฐํ** วุจฺจติฯ **คณฺฐิ** มุหุกุลมุทุ วิจยตฺถ วชมุชุ วทุฬิวิฯ

วชฺชเยติเม กึสุกํ, หลิทฺทิฯ **กเสรุโก,** กฏิพลวนฺติ ตสฺส นามํฯ **อมฺพาฏกํ** อมูลกํ ปิฒลกกฺกุลฯ **มสาลุ** กินฬิฯ **อาลุว** กฬิ ตฑฺฒิอฬิ อลส กฏิสฺสล นเมทติ เมรฯ **สิคฺคุ** สีริ โกฬ กาลกํ เนกฬิวิฯ **ขีรวลฺลิกโนฺท** ตุมฺโรริโย โหติฯ สงฺขโต โธวนเมวฯ อยํ ''ปริสงฺขาโร''ติ ลิขิตํฯ **ขีรกาโกลี** กิริกเวฬิฯ **ชีวิกํ** ชีวิหิฯ **อุสภก** อุมฺมสฺวิยิฯ

หินฺตาลํ กิติลิฯ **กุนฺตาล** โตโห ติลิสตา ปทิกฬิโร ปฏเสวลกฬิฯ กรมนฺทกํ กรมฺพทโณฺฑกิร อุทกโชติ กณฺฑโกฯ ''สิงฺฆตโกติปิ วุจฺจตี''ติ ลิขิตํฯ **ผคฺคว** หกิฬิฯ **นตฺตมาล**นฺติ กรญฺชิฯ

เสลุ โลโหลิยํฯ **กาสมทฺทก** กุทฺววลิ อนสิกินฯ **อุมฺมา**ทิย เมเลลิทิยฯ **จีนมุคฺค** เวนมุตฺติ หุรมุคฺคฯ **ราชมาโส** มาหวิลิติฯ **อคฺคิมโนฺต** มุญฺจิฯ สุนิปณฺณโก ติปิลวนินาฬิกาติลกฯ **ภูมิยํ ชาตโลณี**ติ เอตฺถ โลณีนามสฺส สาธารณตฺตา ''ภูมิย''นฺติ วิเสเสตฺวา วุตฺตํฯ **พฺรหฺมีปตฺตํ** เทเมเตเย ปณสาฯ **''ทีปวาสิโน วทนฺตี''**ติ สิถิลํ กตฺวา กสฺมา วุตฺตนฺติ เจ? ''ขาทนียตฺถํ ผรตีติ ลกฺขเณน อสมานตฺตา''ติ วุตฺตํฯ ปเทลิวินิเตกิฯ **สุลสิปณฺณ**นฺติ ตสาปลิกํฯ

อคนฺธิกปุปฺผํ กริสฺสเยติ เจกวาทิทปุปฺผํ เจเลปติมลํฯ **ชีวนฺตีปุปฺผํ** ชีวิตนฺทิคมลฯ **พกุล** มุถุวลฯ **กุยฺยก** ปุนปุนฺนามปุนฺนรา, ชาติสุมนฯ **นวมาลิกา** เจเหมลฯ

ตินฺติณิก กจินี วิเลยิฯ **มาตุลุงฺค** ลวโนฯ **ปุสฺสผล** สุปุลิฯ **ติมฺพรูสก** ติคิเพฺพเรหิติ สุสตฺธุตฯ **ติปุสวาติงฺคณ** ธุตติเกณ ปฏิยิฯ **โจจ** วริยิเยลิฯ **โมจ** อติเรลิฯ **โคฏฺฐผลํ** ปูวผลนฺติ เอเกฯ โกฏฺฐเส กิร **อจฺฉิว**ฯ

อสมฺสุสิ **พิมฺพ** อิติ เกจิฯ **กาสุมรี**ติ เสปณฺณิฯ อติเตเมติ กริยเมติสฺสฯ **ชาติผลํ** กตํเมติฯ **กฏุกผลํ** ติริรกฯ

ตรุณผลํ กิริอุปฺลุฯ **โปกฺขรฏฺฐิ** กิญฺจกฺขฏฺฐิฯ **สิทฺธตฺถกํ** สาสปํ เสตวณฺณํฯ **ราชิกํ** รตฺตํ โหติฯ

หิงฺคุํ หิงฺคุชตุนฺติ สพฺพาปิ หิงฺคุวิกติโยฯ เอตฺถ หิงฺคุชตุ นาม ปตฺตสาขา ปจิตฺวา กาตพฺพาฯ สาขา ปจิตฺวา กตา สิปาฏิกาฯ อเญฺญหิ มิเสฺสตฺวา กตาติ เกจิฯ **ตกํ** กฎฺฐชนฺติ อคฺคิเกฬินิฯ นิกิติสฺสากาเลสโยฯ ติเมร, **ตกปตฺติ** ปสาขาปเตฺต ปจิตฺวา กาตพฺพาฯ "**ตกปณฺณิ** สาวติ เอว กาตพฺพา''ติ ลิขิตํฯ

วิกาลโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. สนฺนิธิการกสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๕๓. อปรชฺชุ สนฺนิธิ นาม โหตีติ อโตฺถฯ **อชฺช ปฏิคฺคหิต**นฺติ น เกวลํ ปฏิคฺคหิตเมว, อถ โข อุคฺคหิตกมฺปิ, เตเนว **อฏฺฐกถายํ** ''ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ เอวํ สนฺนิธิกตํ ยํ กิญฺจิ ยาวกาลิกํ วา ยามกาลิกํ วา อโชฺฌหริตุกามตาย คณฺหนฺตสฺส ปฏิคฺคหเณ ตาว อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ วุตฺตํฯ ยทิ ตํ ปฐมเมว ปฏิคฺคหิตํ, ''ปฏิคฺคหเณ ตาวา''ติ น วตฺตพฺพํ, ตสฺมา เวทิตพฺพเมตํ ''อตฺตโน กาเล คหิตํ อชฺช ปฏิคฺคหิต'นฺติ วุตฺต''นฺติฯ

เอตฺถาห – ยถา ปญฺจ เภสชฺชานิ อุคฺคหิตกานิ อนธิเปฺปตานิฯ สตฺตาหาติกฺกเม อนาปตฺติ อนโชฺฌหรณียตฺตา, ตถา อิธาปิ อุคฺคหิตกํ นาธิเปฺปตนฺติ? เอตฺถ วุจฺจติ – **เภสชฺชสิกฺขาปเท** (ปารา. ๖๑๘ อาทโย) อุคฺคหิตกํ นาธิเปฺปตนฺติ ยุตฺตํ อตฺตโน กาลาติกฺกมนมเตฺตน ตตฺถ อาปตฺติปฺปสงฺคโตฯ เอตฺถ น ยุตฺตํ อตฺตโน กาลาติกฺกมนมเตฺตน อาปตฺติปฺปสงฺคาภาวโตฯ อโชฺฌหรเณเนว หิ เอตฺถ อาปตฺตีติ อธิปฺปาโย, ตสฺมา อนุคณฺฐิปทมเตน อชฺช อุคฺคเหตฺวา ปุนทิวเส ภุญฺชโนฺต เทฺว อาปตฺติโย อาปชฺชติฯ

ตตฺรายํ วิจารณา – อตฺตนา ภุญฺชิตุกาโม อชฺช อุคฺคเหตฺวา ปุนทิวเส ภุญฺชติ, เทฺว อาปตฺติโย อาปชฺชติฯ สามเณราทีนํเยว อตฺถาย อุคฺคเหตฺวา คหิตํ ปุนทิวเส ปฏิคฺคเหตฺวา ภุญฺชโนฺต อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพติฯ **ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอตฺถายมธิปฺปาโย – สเจ เพลฏฺฐสีโส วิย ทุติยตติยาทิทิวสตฺถาย อชฺช ปฏิคฺคเหตฺวา สามเณราทีนํ โคปนตฺถาย เทติ, ตสฺส ปุนทิวเส อโชฺฌหรณตฺถํ ปฏิคฺคหเณ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ สมฺภวติฯ สยเมว สเจ ตํ โคเปตฺวา ฐเปติ, ปุนทิวเส ปติตํ กจวรํ ทิสฺวา วิมติวเสน วา ปฏิคฺคณฺหโต ปฏิคฺคหณโตว อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ สมฺภวติฯ โน เจ ปฏิคฺคณฺหาติ, ตํ ทุกฺกฏํ นตฺถิฯ ''อิทฺธณฺหิ 'เอกํ ปาทํ อติกฺกาเมติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา'ติอาทิ วิยา''ติ วุตฺตํฯ โย ปน เอกปฺปหาเรเนว เทฺวปิ ปาเท อติกฺกาเมติ, ตสฺส ตํ ถุลฺลจฺจยํ นตฺถิ, เอวํสมฺปทมิทนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺถ ปฏิคฺคหิตภาวํ อวิชหนฺตเมว สนฺนิธึ ชเนตีติ **ธมฺมสิริเตฺถโร,** ตํ ''ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ **ปาฬิยา** วิรุชฺฌติฯ กปาเลน ปีโต ปน เสฺนโห อโพฺพหาริโกฯ กิญฺจาปิ อุเณฺห โอตาเปนฺตสฺส ปคฺฆรติ, ตถาปิ ''เภสชฺชสิกฺขาปเท วิยา''ติ วุตฺตํฯ อิตรถา กปาเลน ปีตา สปฺปิอาทโยปิ สตฺตาหาติกฺกเม อาปตฺตึ ชเนยฺยุนฺติฯ **สยํ ปฏิคฺคเหตฺวา**ติ อิธาปิ ปุเพฺพ วุตฺตวิธิเยวฯ ทุโทฺธตปตฺตกถาปิ เอเตน สเมติ วิย ฯ **อาหารตฺถายา**ติ กาเลปิ ลพฺภติฯ **ปกติอามิเส**ติ กปฺปิยามิเสฯ **สามิเสน มุเขน อโชฺฌหรโต เทฺว**ติ ''หิโยฺย ปฏิคฺคหิตยามกาลิกํ อชฺช ปุเรภตฺตํ สามิเสน มุเขน อโชฺฌหรโต เทฺว ปาจิตฺติยานี''ติ ลิขิตํฯ อชฺช ปฏิคฺคหิตํ ยาวกาลิกมฺปิ หิ ยามาติกฺกนฺตปานเกน สํสฏฺฐํ สนฺนิธึ กโรติฯ อกปฺปิยมํเสสุ มนุสฺสมํเส ถุลฺลจฺจยํ, เสสมํเส ทุกฺกฏญฺจ วฑฺฒติฯ

๒๕๕. **สตฺตาหกาลิกํ ยาวชีวิกํ อาหารตฺถายา**ติ กาเลปิ ทุกฺกฏเมว สนฺนิธึ อนาปชฺชโนฺตติ เกจิฯ ตทหุ ปฏิคฺคหิตํ ตทหุ ปุเรภตฺตํ วฏฺฏตีติ เจ? น, ปาฬิยมฺปิ อฏฺฐกถายมฺปิ วิเส

สสฺส นตฺถิตายฯ เภสชฺชสิกฺขาปเท ปุเรภตฺตํ ยถาสุขํ ปริภุญฺชนํ วุตฺตนฺติ เจ? อาหาเร สปฺปิอาทิ สงฺคหํ ยาติ, เตน ตคฺคติกวเสน วุตฺตํ, น เภสชฺชวเสน วุตฺตนฺติ **อุปติโสฺส**ฯ

สนฺนิธิการกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ปณีตโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๕๙. **อกปฺปิยสปฺปินา**ติ เยสํ มํสํ น กปฺปติ, เตสํ สปฺปินาฯ ‘‘วสาเตลญฺหิ ฐเปตฺวา อกปฺปิยสปฺปิ นาม นตฺถี’’ติ ลิขิตํฯ **วิสงฺเกต**นฺติ เอตฺถ ‘‘สูโปทนวิญฺญตฺติปิ น โหตี’’ติ วุตฺตํฯ **กายิกานี**ติ กาเยน อาปชฺชิตพฺพานิฯ

๒๖๑. **มหานามสิกฺขาปเทน กาเรตโพฺพ**ติ สงฺฆวเสน ปวาริเต เภสชฺชตฺถาย สปฺปิอาทิปญฺจกํ วิญฺญาเปติ เจ, ตตฺถ ‘‘น เภสเชฺชน กรณีเยน เภสชฺช’’นฺติ เอตฺถ สงฺคหํ คจฺฉติ, ตสฺมา ‘‘เตน ปาจิตฺติย’’นฺติ วุตฺตํฯ ปาฬิมุตฺตเกสุ ‘‘ภิกฺขุนีนมฺปิ ทุกฺกฏ’’นฺติ ลิขิตํฯ

ปณีตโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ทนฺตโปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๖๔-๕. **มุขทฺวาร**นฺติ กณฺฐนาฬิฯ **อุจฺจารณมตฺต**นฺติ อุกฺขิปิตพฺพมตฺตกํฯ **กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา**ติ สมุทาจารวเสน, อฉฑฺฑิเตปิ ‘‘วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ **หตฺถปาสาติกฺกม**นฺติ ทายกสฺสฯ **ภิกฺขุสฺส เทตี**ติ อญฺญสฺส ภิกฺขุสฺสฯ **กญฺชิก**นฺติ ยํ กิญฺจิ ทฺรวํฯ **ปโตฺต ปฏิคฺคเหตโพฺพ**ติ ภูมิยํ ฐปิเต อภิหาราภาวโตฯ ‘‘ยถา ปฐมตรํ ปติตเถเว โทโส นตฺถิ, ตถา อากิริตฺวา อปเนนฺตานํ ปติตเถเวปิ อภิหฏตฺตา เนวตฺถิ โทโส’’ติ ลิขิตํฯ **จรุเกนา**ติ ขุทฺทกปิเฐเรนฯ **ชาครนฺตสฺสปี**ติ **‘‘อปิ**-สเทฺทน สุตฺตสฺสปี’’ติ ลิขิตํฯ **เกจี**ติ อภยคิริวาสิโนฯ เตหิ กายสํสเคฺค กายปฏิพเทฺธนาปิ ตปฺปฏิพเทฺธนาปิ ถุลฺลจฺจยาปตฺติ ทสฺสิตา เอวาติ อโตฺถฯ **กายปฏิพทฺธปฏิพเทฺธนา**ติ วจนมตฺตเมเวตํฯ **‘‘สตฺถเกนา**ติ ปฏิคฺคหิตเกนา’’ติ ลิขิตํ, ตํ ทุลฺลิขิตํ สติปิ มเล ปุน ปฏิคฺคเหตพฺพกิจฺจาภาวโตฯ **เกสญฺจิ อตฺถายา**ติ อนุปสมฺปนฺนานํ อตฺถายฯ ‘‘สามเณรสฺส หตฺถํ ผุฏฺฐมตฺตเมว ตํ ปริจฺจตฺต’’นฺติ ลิขิตํฯ

ปฏิคฺคหณุปคภารํ นาม มชฺฌิมปุริเสน อุกฺขิปิตพฺพกํฯ **มูลปฏิคฺคหณเมว วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ ‘‘มจฺฉิกวารณตฺถนฺติ วุตฺตตฺตา ‘อภุญฺชนตฺถายาปิ ปฏิคฺคเหตฺวา คหิเต วฏฺฏตี’’’ติ เย วทนฺติ, เต วตฺตพฺพา ‘‘สีสมกฺขนเตลํ ปฏิคฺคเหตฺวา ‘อิทํ สีสมกฺขน’นฺติ อนาโภเคเนว สตฺตาหํ อติกฺกาเมนฺตสฺส กึ นิสฺสคฺคิยํ ภเวยฺยา’’ติอาทิ, สุตฺตาธิปฺปาโย ปน เอวํ คเหตโพฺพ ‘‘มจฺฉิกวารณตฺถํ พีชนฺตสฺส ตสฺมึ ลคฺครชาทิมฺหิ ปเตฺต ปติเต สุขํ ปริภุญฺชิตุํ สกฺกา’ติ สญฺญาย ปุเพฺพ ปฏิคฺคหิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ **ปริวตฺตนกถายํ** ‘‘อมฺหากํ ตณฺฑุเลสุ ขีเณสุ เอเตหิ อมฺหากํ หตฺถคเตหิ สามเณรสนฺตเกหิปิ สกฺกา ปติฏฺฐเปตุ’นฺติ ภิกฺขูนํ จิตฺตุปฺปาโท เจ สมฺภวติ, ‘ปริวตฺตนํ สาตฺถก’นฺติ **อุปติสฺสเตฺถโร’’**ติ วุตฺตํฯ ยทิ เอวํ สุทฺธจิตฺตานํ นิรตฺถกนฺติ อาปนฺนเมว, ตถา ‘‘ปณฺฑิโต เอส สามเณโร ปตฺตปริวตฺตนํ กตฺวา ทสฺสติ, มยเมว จ อิมสฺส วิสฺสาเสน วา ยาจิตฺวา วา ภุญฺชิสฺสามา’’ติ จิเตฺต สติ ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติ กเตปิ ปริวตฺตเนติ จ อาปนฺนํ, กึ พหุนาฯ นิรเปกฺขเหว คณฺหิตพฺพํ, น สาเปกฺขหีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ อาจริโยฯ อยเมวโตฺถ ‘‘สเจ ปน สโกฺกติ วิตกฺกํ โสเธตุํ, ตโต ลทฺธํ ขาทิตุมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ วจเนน สิโทฺธวฯ **อาธารเก ปโตฺต ฐปิโต โหติ** ยถาปฏิคฺคหิตภาเว นิราลโยฯ **สมฺโทฺททเกน** อปฺปฏิคฺคหิตเกนฯ

เมณฺฑกสฺส ขีรํ ขีรตฺตาว วฏฺฏติฯ “อตฺตโน ปน ขีรํ มุเขเนว ปิวนฺตสฺส อนาปตฺตีติ ทเสฺสตุํ วุตฺต”นฺติ วุตฺตํฯ “สรีรนิสฺสิตมหาภูตานิ หิ อิธาธิเปฺปตานี”ติ ลิขิตํ, ตทุภยมฺปิ “กปฺปิยมํสขีรํ วา”ติอาทินา นเยน วิรุชฺฌติฯ

อปิจ “อปฺปฏิคฺคหิตภาชเน อญฺญภิกฺขุสนฺตเก อตฺตโน ปิณฺฑปาตํ ปกฺขิปติ, ‘ตํ โถก’นฺติ วา อเญฺญน วา การเณน วทติ, ตํ สเพฺพสํ น กปฺปติฯ กสฺมา? วินยทุกฺกฏตฺตา ฯ อตฺตนา ปฏิคฺคเหตฺวา ปกฺขิปิตพฺพํ วินยวิธึ อกตฺวา ทุกฺกฏนฺติ อธิปฺปาโยฯ เอวํ ตาทิสํ กิมตฺถํ น ภุญฺชตีติ? **อฏฺฐกถายํ** ‘อุคฺคหิตโก โหตี’ติ วุตฺตตฺตาฯ เอวญฺหิ ตตฺถ วุตฺตํ ภูมิยํ วา ภาชเน วา ผลํ วา ยํ กิญฺจิ อามิสํ วา ยาวชีวิกมฺปิ อปฺปฏิคฺคหิตกํ อชานโนฺต อามสติ, น วฏฺฏติ, อุคฺคหิตกํ โหตี”ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํ, ตสฺมา อิมสฺส มเตน ภิกฺขุ ภิกฺขุสฺส สเจ ปเตฺต อปฺปฏิคฺคหิเต ปิณฺฑํ ฐเปติ, ตํ อกปฺปิยํ อุคฺคหิตกนฺติ สิทฺธํฯ อยเมวโตฺถ “สเจ อตฺตโน วา ภิกฺขูนํ วา ยาคุปจนกภาชเน…เป.… นิรามิสํ กตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพ”นฺติ วจเนน สํสนฺทิตฺวา กเถตโพฺพฯ **“กปฺปิยมํสขีรํ วา”**ติ ปสงฺควเสน วุตฺตํฯ ทธิ เจ ปฏิลทฺธํ, ตญฺจ อธิเปฺปตนฺติ เกจิฯ

ทนฺตโปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมโตฺต วณฺณนากฺกเมน โภชนวโคฺค จตุโตฺถฯ

๕. อเจลกวโคฺค

๑. อเจลกสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๖๙. วิฆาสาทานํ อนฺตรา ปูวลาเภน อญฺญตรา ปริพฺพาชิกา ปวิสิตฺวา ฐิตาฯ **ทาเปตี**ติ อนุปสมฺปเนฺนนฯ

อเจลกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุโยฺยชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๗๖. **วิชหนฺตสฺสา**ติ อนาทรเตฺถ สามิวจนํฯ อุโยฺยชกสฺส วิชหนฺตสฺส สโต อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติปิ อโตฺถฯ อิธ **อนุปสมฺปโนฺน** นาม สามเณโรวาธิเปฺปโตฯ

อุโยฺยชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. สโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๘๐. **สโภชเน**ติ เอตฺถ ปฐมวิกโปฺป “อิตฺถี จ ปุริโส จา”ติ อิมินา ตติยปเทน ยุชฺชติ, ทุติยวิกโปฺป ปฐเมหิ ทฺวีหิฯ **กุเล**ติ ฆเรฯ อนุปวิสิตฺวา นิสีทนจิเตฺตน **สจิตฺตกํ**ฯ

สโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. รโหปฏิจฺฉนฺนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๘๔. อิธ ปญฺจมํ อุปนนฺทสฺส จตุตฺถํ โหติ, ตสฺมา **ภิกฺขุนิวคฺคสฺส** ทสมฏฺฐกถายํ อุปริ อุปนนฺทสฺส “ตติยสิกฺขาปเทนา”ติ น ปาโฐ, “จตุเตฺถนา”ติ ปาโฐติ เวทิตโพฺพฯ

รโหปฏิจฺฉนฺนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. รโหนิสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๘๙. รโหนิสชฺชสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๖. จาริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๔. **สภโตฺต**ติ นิมนฺตนภโตฺตติ โปราณาฯ

ปุเรภตฺตญฺจ ปิณฺฑาย, จริตฺวา ยทิ ภุญฺชติ;
สิยา ปรมฺปราปตฺติ, ปจฺฉาภตฺตํ น สา สิยาฯ

ปจฺฉาภตฺตญฺจ คมิโก, ปุพฺพเคหํ ยทิ คเจฺฉ;
เอเก อาปตฺติเยวาติ, อนาปตฺตีติ เอกเจฺจฯ

กุลนฺตรโสฺสกฺกมเน , อาปตฺติมตโย หิ เต;
สมานภตฺตปจฺจาสา, อิติ อาหุ อิธาปเรฯ

มตา คณิกภเตฺตน, สเมนฺติ นํ นิมนฺตเน;
วิสฺสชฺชนํ สมานนฺติ, เอเก สมฺมุขตาปเรฯ

สนฺนิฏฺฐานตฺถิเกเหว, วิจาเรตพฺพเภทโต;
วิญฺญู จาริตฺตมิเจฺจว, สิกฺขาปทมิทํ วิทูติฯ

จาริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. มหานามสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๑๐. กาลนฺติ โสฯ ยสฺมา สงฺฆปวารณายเมวายํ วิธิ, ตสฺมา ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘อิมินา หิ ตยา ปวาริตมฺห, อมฺหากญฺจ อิมินา จ อิมินา จ อโตฺถ’’ติ ยถาภูตํ อาจิกฺขิตฺวา วิญฺญาเปตุํ คิลาโนว ลภติฯ ยํ ปน วุตฺตํ **ปณีตโภชนสิกฺขาปเท** ‘‘มหานามสิกฺขาปเทน กาเรตโพฺพ’’ติ, ตํ สงฺฆวเสน ปวาริตํ, เภสชฺชตฺถาย สปฺปิอาทิเภสชฺชปญฺจกํ วิญฺญาเปติ เจ, ‘‘น เภสเชฺชน กรณีเยน เภสชฺชํ วิญฺญาเปตี’ติ วจเนน ปาจิตฺติยนฺติ อโตฺถ’’ติ (ปาจิ. ๓๐๙) ลิขิตํฯ

มหานามสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อุยฺยุตฺตเสนาสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๑๑-๕. **มํ ทิเฏฺฐนา**ติ มยา ทิเฏฺฐน, มม ทสฺสเนน วาฯ **เอกมฺปิ สรหตฺถํ ปุริส**นฺติ องฺคปริยาปนฺนํฯ

อุยฺยุตฺตเสนาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. เสนาวาสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๑๙. นวเม เสนาปริเกฺขเปน วา ปริเกฺขปารหฏฺฐาเนน วา สญฺจรณฏฺฐานปริยเนฺตน วา ปริจฺฉินฺทิตพฺพาฯ

เสนาวาสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. อุโยฺยธิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๒๔. ทสเม เอกเมกํ ทสฺสนาย คจฺฉติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ ยตฺถ ฐิโต ปสฺสติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสาติอาทิฯ อฏฺฐเม ปน เอกเมกํ ทสฺสนาย คจฺฉติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ ยตฺถ ฐิโต ปสฺสติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ ปาฬิฯ กสฺมา? องฺคปฺปมาณาเภเทปิ อนีกวิเสสโตฯ ทสเม ปน อฏฺฐมงฺคสฺส ทสฺสเนน ทุกฺกฏํ สิยาติฯ

อุโยฺยธิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมโตฺต วณฺณนากฺกเมน อเจลกวโคฺค ปญฺจโมฯ

๖. สุราปานวโคฺค

๑. สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนา

อายสฺมโต ยํ มุนิ สาคตสฺส,
มหิทฺธิกตฺตสฺส นิทสฺสเนน;
ปานสฺส โทโส ตสฺส ทสฺสนตฺถํ,
ปุเพฺพว โส ภทฺทวตึ ปยาโตฯ

ตสฺมา ปสฺสํ นาคมโปถยิตฺวา,
วินิสฺสฏํ สาคตํ อิทฺธิยา จ;
นโต สุราปานนิเสธนตฺถํ,
โกสมฺพิเมวชฺฌคมาติ เญยฺยํฯ

๓๒๖-๘. **ปสฺปาลกา**ติ อชปาลกาฯ เยน มชฺชติ, ตสฺส **พีชโต ปฏฺฐาย**ฯ เกจิ ‘‘สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมวาติ (กงฺขา. อฏฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา) วุตฺตตฺตา วตฺถุํ ชานิตฺวา ปิวโต อกุสล’’นฺติ วทนฺติฯ เอวํ สติ ‘‘อกุสเลเนว ปาตพฺพตายาติ น วตฺตพฺพ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘สจิตฺตกปกฺขเมว สนฺธายา’’ติ วทนฺติฯ เอวํ สติ ‘‘กุสลากุสลาพฺยากตจิตฺตนฺติ วตฺตพฺพ’’นฺติ วุเตฺตมฺปิ ‘‘ตพฺพหุลนเยน วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ **กงฺขาวิตรณิยมฺปิ** อวิเสเสตฺวา ‘‘อกุสลจิตฺต’’นฺติ (กงฺขา. อฏฺฐ. สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘ตํ อกุสเลเนว ปิวตี’’ติ วทนฺตีติฯ

สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. องฺคุลิปโตทกสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๓๐. องฺคุลิปโตทกสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๓. หสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๓๖. ตติเย กถํ ติเวทนํ? หสาธิปฺปาเยเนว ‘‘ปรสฺส ทุกฺขํ อุปฺปาเทสฺสามี’’ติ อุทกํ ขิปนฺตสฺส ทุกฺขเวทนํฯ เสสํ อุตฺตานํฯ

อิทํ สญฺญาวิโมกฺขเญฺจ, ติกปาจิตฺติยํ กถํ;
กีฬิตํว อกีฬาติ, มิจฺฉาคาเหน ตํ สิยาฯ

เอตฺตาวตา กถํ กีฬา, อิติ กีฬายํ เอวายํ;
อกีฬาสญฺญี โหเตตฺถ, วินยตฺถํ สมาทเยฯ

เอกนฺตากุสโล ยสฺมา, กีฬายาภิรตมโน;
ตสฺมา อกุสลํ จิตฺตํ, เอกเมเวตฺถ ลพฺภตีติฯ

หสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อนาทริยสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๔. ‘‘โลกวชฺชํ อติกฺกมิตฺวา ‘อิทํ อมฺหากํ อาจริยุคฺคโห’ติ วทนฺตสฺส น วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ ยํ สํกิลิเฏฺฐเนว จิเตฺตน อาปชฺชติ, ยํ วา อริยปุคฺคโล อปณฺณเตฺต สิกฺขาปเท อชฺฌาจรติ, อิทํ โลกวชฺชนฺติ สพฺพตฺถิกวาทีอาทีนิ อาจริยกุลานิฯ ตตฺถ ทุติยตติยวิกโปฺป อิธ น อธิเปฺปโต เสขิยานํ โลกวชฺชตฺตาฯ

คารโยฺห อาจริยุคฺคโหติ เอตฺถ ‘‘ยสฺมา อุจฺฉุรโส สตฺตาหกาลิโก, ตสฺส กสโฏ ยาวชีวิโก, ทฺวินฺนํเยว สมวาโย อุจฺฉุยฏฺฐิ, ตสฺมา วิกาเล อุจฺฉุยฏฺฐึ ขาทิตุํ วฏฺฏติ คุฬหรีฏกํ วิยา’ติ เอวมาทิโก สมฺปติ นิพฺพโตฺต คารยฺหาจริยวาโท น คเหตโพฺพ’’ติ จ, **ปณฺณตฺติวเชฺช ปน วฏฺฏตี**ติ ‘‘น ปตฺตหเตฺถน กวาโฏ ปณาเมตโพฺพ’ติ อิมสฺส ‘เยน หเตฺถน ปโตฺต คหิโต, เตน หเตฺถน น ปณาเมตโพฺพ, อิตเรน ปณาเมตโพฺพ’ติ อตฺถํ คเหตฺวา ตถา อาจรโนฺต น อาปตฺติยา กาเรตโพฺพฯ ‘ตถา พุทฺธโพธิเจติยานํ ปุปฺผํ คณฺหิตุํ วฏฺฏตีติ ตถา อาจรโนฺต’’ติ จฯ ตถา อาจรติ อภยคิริวาสิโกฯ มหาวิหารวาสิโน เจ เอวํ วทนฺติ, ‘‘มา เอวํ วทา’’ติ อปสาเทตโพฺพฯ เตน วุตฺตํ ‘‘สุตฺตํ สุตฺตานุโลมญฺจ อุคฺคหิตกานํเยวา’’ติอาทิฯ ‘‘อิทํ สพฺพํ **อุปติสฺสเตฺถโร** อาหา’’ติ จ วุตฺตํฯ ‘‘สุตฺตานุโลมํ อฏฺฐกถา’’ติ ลิขิตํฯ

อนาทริยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ภิํสาปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๕. ภึสาปนสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๖. โชติสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๕๔. **‘‘วิสิพฺพนาเปโกฺข’’**ติ วจนโต ยสฺส อเปกฺขา นตฺถิ, ตสฺส อนาปตฺติฯ

โชติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. นหานสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖๔. นหานสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๘. ทุพฺพณฺณกรณสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖๘. **อลภีติ ลโภ**ฯ ยถา ‘‘ปจตีติ ปโจ, ปถตีติ ปโถ’’ติ วุจฺจติ, เอวํ ‘‘ลภตีติ ลโภ’’ติ กสฺมา น วุตฺตํ? ปรินิฏฺฐิตลาภเสฺสว อิธาธิเปฺปตตฺตาฯ **มเคฺค**ติ สิพฺพินิมเคฺคฯ กปฺปกเตน สทฺธึ อกปฺปกตํ สิเพฺพติฯ ยาวตา อธิฏฺฐานํ น วิชหติ, ตาวตา ปุพฺพํ กปฺปเมวฯ กปฺปํ น วิชหติ เจ, ปุน กปฺปํ ทาตพฺพนฺติ อาจริยสฺส ตโกฺกฯ

ทุพฺพณฺณกรณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. วิกปฺปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๗๔. ปริโภโค เอตฺถ **กายกมฺมํ**ฯ อปจฺจุทฺธารณํ **วจีกมฺมํ**ฯ

วิกปฺปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. จีวราปนิธานสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๗๙. ทสเม ยสฺมา นิสีทนสนฺถตํ จีวรนิสีทนมฺปีติ อุภยมฺปิ สทสเมว, ตสฺมา ตํ อุภยมฺปิ เอกโต กตฺวา **‘‘นิสีทนํ นาม สทสํ วุจฺจตี’’**ติ อาหฯ ตตฺถาปิ จีวรคฺคหเณน จีวรนิสีทนํ คหิตเมวาติ อตฺถโต สนฺถตนิสีทนเมว วุตฺตํ โหติฯ ยทิ เอวํ ‘‘นิสีทนสนฺถตํ นาม สทสํ วุจฺจตี’’ติ วตฺตพฺพนฺติ? น, อิตรสฺส อนิสีทนอทสภาวปฺปสงฺคโตฯ เอตฺถ นิสีทนสนฺถตสฺส ปาจิตฺติยวตฺถุตฺตา อิตรมฺปิ ปาจิตฺติยวตฺถุเมวาติ เวทิตพฺพํ ตชฺชาติกตฺตาฯ สสฺสามิเก สูจิฆเร สูจิคณนาย อาปตฺติโยติ โปราณาฯ

จีวราปนิธานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมโตฺต วณฺณนากฺกเมน สุราปานวโคฺค ฉโฏฺฐฯ

๗. สปฺปาณกวโคฺค

๑. สญฺจิจฺจปาณสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๒. สญฺจิจฺจปาณสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๒. สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๗. ‘‘ปาโณ อตฺถี’’ติ ชานโนฺตปิ ‘‘มริสฺสนฺตี’’ติ อวิจาเรตฺวา ปิวติเจ, อนาปตฺติฯ

> ชเล ปกฺขิปนํ ปุปฺผํ, ชลปฺปเวสนํ อิทํ;
> เอวํ อุภินฺนํ นานตฺตํ, เญยฺยํ ญาณวตา สทาติฯ

สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อุโกฺกฏนสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๒. ตติเย ทฺวาทส อุโกฺกฏา เวทิตพฺพาฯ ตตฺถ อกตํ กมฺมํ, ทุกฺกฏํ กมฺมํ, ปุน กาตพฺพํ กมฺมนฺติ อนุวาทาธิกรเณ ลพฺภนฺติฯ อนิหฏํ, ทุนฺนิหฏํ, น ปุน หริตพฺพนฺติ วิวาทาธิกรเณ ลพฺภนฺติ, อวินิจฺฉิตํ, ทุวินิจฺฉิตํ, ปุน วินิจฺฉิตพฺพนฺติ อาปตฺตาธิกรเณ ลพฺภนฺติฯ อวูปสนฺตํ, ทุวูปสนฺตํ, ปุน วูปสเมตพฺพนฺติ กิจฺจาธิกรเณ ลพฺภนฺตีติ อฏฺฐกถานโย, ปาฬิยํ ปเนตฺถ มุขมตฺตเมว ทสฺสิตํฯ

อุโกฺกฏนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ทุฏฺฐุลฺลสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๙. ‘‘ปาราชิกานีติ อตฺถุทฺธารวเสน ทสฺสิตานี’’ติ กถํ วิญฺญายตีติ เจ? ปริวารปาฬิโตฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ‘‘อาปตฺตาธิกรณปจฺจยา กติ อาปตฺติโย อาปชฺชติฯ อาปตฺตาธิกรณปจฺจยา จตโสฺส อาปตฺติโย อาปชฺชติฯ ภิกฺขุนี ชานํ ปาราชิกํ ธมฺมํ ปฏิจฺฉาเทติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ เวมติกา ปฏิจฺฉาเทติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ ภิกฺขุ สงฺฆาทิเสสํ ปฏิจฺฉาเทติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสฯ อาจารวิปตฺตึ ปฏิจฺฉาเทติ , อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (ปริ. ๒๙๐)ฯ ปาราชิกํ ปฏิจฺฉาเทนฺโต ภิกฺขุ อนาปตฺติ, โน อาปตฺตึ อาปชฺชติ อวุตฺตตฺตาติ เจ? น, สํกิลิเฏฺฐน จิเตฺตน ปฏิจฺฉาทเน วินา อาปตฺติยา อสมฺภวโตฯ ทุกฺกฏวาเร วตฺตพฺพาปิ ปาราชิกาปตฺติโย ปฐมํ อตฺถุทฺธารวเสน สงฺฆาทิเสเสหิ สห วุตฺตตฺตา น สกฺกา ปุน วตฺตุนฺติ น วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ

ยาว โกฏิ น ฉิชฺชตีติ เจตฺถ โย อนฺตมโส ปฏิจฺฉาทนตฺถํ อญฺญสฺส อาโรเจตุ วา, มา วา, ปฏิจฺฉาทนจิเตฺตเนว อาปตฺตึ อาปโนฺนฯ ตสฺส ปุน อญฺญสฺส ปฏิจฺฉาทนตฺถํ อนาโรจเนเนว น โกฏิ ฉินฺนา โหติ, กึ ปุน ปฏินิวตฺติตฺวา วจเนน ปโยชนนฺติ น อนฺติมสฺส อนาโรจเนน ฉินฺนา โหติ, อปฺปฏิจฺฉาทเนน เอว ฉินฺนา โหติ, ตโต อปฺปฏิจฺฉาทนตฺถํ อปุพฺพสฺส อาโรเจตพฺพํ, ตโต ปฏฺฐาย โกฏิ ฉินฺนา โหติ, ตทภาโว ปฏินิวตฺติตฺวา อปฺปฏิจฺฉาทนตฺถํ อาโรเจตพฺพํ, เอวมฺปิ โกฏิ ฉินฺนา โหตีติ เอวํ โน ปฏิภาตีติ อาจริโยฯ **ตติเยน ทุติยสฺสา**ติ เอตฺถ ‘‘ทุติโย นาม ปฐโม’’ติ วทนฺตานํ ‘‘วตฺถุ ปุคฺคโล น วตฺตโพฺพ’’ติ วาริตตฺตา น สุนฺทรํฯ อญฺญสฺส จตุตฺถสฺส อาโรจเนปิ น สุนฺทรํฯ กสฺมา? ปุเพฺพว สุตฺวา อญฺญสฺส อนาโรจิตตฺตาฯ ‘‘สุเตน อญฺญสฺส อาโรเจตพฺพํ สิยา’’ติ วทนฺติฯ

ทุฏฺฐุลฺลสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. อูนวีสติวสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๐๔. ปุนปฺปุนํ อุปฺปชฺชนโต **พหุธาฯ หายนวฑฺฒนนฺ**ติ มาตุกุจฺฉิสฺมึ เจ ทฺวาทสนฺนํ มาสานํ อูนตาย หายนํ กตํฯ ปสูตสฺส วฑฺฒนํ กาตพฺพํฯ มาตุกุจฺฉิสฺมึ เจ วฑฺฒนํ กตํฯ ปสูตสฺส หายนํ กาตพฺพํฯ **นิกฺขมนียปุณฺณมาสี** นาม สาวณมาสสฺส ปุณฺณมาสีฯ **‘‘ปาฏิปททิวเส**ติ ทุติเย อุปคจฺฉติ ทิวเส’’ติ ลิขิตํฯ โส หิ ปสูตทิวสโต ปฏฺฐาย ปริปุณฺณวีสติวโสฺส โหติฯ อวเสสานํ ทฺวินฺนํ วสฺสานํ อธิกทิวสานิ โหเนฺตว, ตสฺมา นิกฺกงฺขา หุตฺวา อุปสมฺปาเทนฺติฯ **ตํ สนฺธายา**ติ คพฺภวสฺสญฺจ ปวาเรตฺวา ลทฺธวสฺสญฺจ อคเณตฺวา ชาตทิวสโต ปฏฺฐาย คเณตฺวา เอกูนวีสติวสฺสํฯ **เอกูนวีสติวโสฺส**ติ ‘‘คพฺภวสฺสํ เอว ปหายา’’ติ ลิขิตํ, ตํ ทุลฺลิขิตํฯ

๔๐๖. **อญฺญํ อุปสมฺปาเทตี**ติ อุปชฺฌาโย วา อาจริโย วา หุตฺวา อุปสมฺปาเทติฯ ‘‘โอปปาติกสฺส โสฬสวสฺสุทฺเทสิกภาวโต ปุน จตฺตาโร วเสฺส อติกฺกมิตฺวา อุปสมฺปทา กาตพฺพา’’ติ อาจริยา วทนฺตีติ เกจิฯ

อูนวีสติวสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เถยฺยสตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๐๙. เถยฺยสโตฺถ เจ สุทฺธมาตุคาโม เทฺว อาปตฺติโยฯ อถ ภิกฺขุนิโย, สมโย รกฺขติฯ เถยฺยสตฺถภาวสฺส ฐานํ กตฺวา รกฺขณียตฺตา สหธมฺมิกานํ รกฺขติเยวาติ เอเกฯ เถยฺยภาเว น สหธมฺมิกตา, ตสฺมา น รกฺขติ เอวาติ เอเกฯ อปาราชิกเถยฺยภาเว สติ สหธมฺมิกภาโวติ เจ? อิตรสฺมึ อิตรนฺติ สมโย อนิสฺสโฎ อาปชฺชติฯ ภิกฺขุ เถยฺยสโตฺถ เจ, ยถาวตฺถุกเมวฯ เถยฺยสตฺถ เถยฺยสตฺถสญฺญี สทฺธึ สํวิธายาติ จฯ ‘‘สทฺธิ’’นฺติ ปทํ เกสุจิ นตฺถิ, ตํ อนนุรูปํฯ ตถา ทุติเยปิฯ

เถยฺยสตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สํวิธานสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๑๒. ‘‘เตน โข ปน สมเยน อญฺญตรา อิตฺถี’’ติ จ ปาโฐ อตฺถิ, เกสุจิ นตฺถิฯ นตฺถิภาโว สุนฺทโร ‘‘เตน โข สมเยนา’’ติ อธิการตฺตาติ เกจิฯ อิธ เอกโตอุปสมฺปนฺนา, สิกฺขมานา, สามเณรีติ อิมาปิ ติโสฺส สงฺคหํ คจฺฉนฺติฯ อิมาสํ ปน สมโย รกฺขติ, อยมิมาสํ, มาตุคามสฺส จ วิเสโสฯ

๔๑๔. อปิเจตฺถ ‘‘วิญฺญู ปฏิพลา’’ติ วจนโต อปฺปฏิพลา อนาปตฺติวตฺถุกาติ เอเก, ตํ น ยุตฺตํ ทุกฺกฏวตฺถุกตฺตาฯ ‘‘ภิกฺขุ สํวิทหติ, มาตุคาโม น สํวิทหติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ หิ วุตฺตํฯ ตถา หิ อุปปริกฺขิตพฺพํฯ

สํวิธานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อริฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๑๗. คหฏฺฐสฺสาปิ ภิกฺขุนีทูสกกมฺมํ โมกฺขนฺตรายิกเมว, ตสฺมา ตสฺส ปพฺพชฺชาปิ ปฏิกฺขิตฺตาฯ วิปากนฺตรายิกา อเหตุกตฺตาฯ ปุเพฺพ สญฺจิจฺจ อาปนฺนา สมฺมุฏฺฐา สุทฺธสญฺญิโน อนฺตรายิกา เอวฯ **เสสา**ติ ชาติกาฯ **รเสนา**ติ ภาเวนฯ **อธิกุฏฺฏนเฏฺฐนา**ติ อธิกรณํ กตฺวา กุฏฺฏนเฏฺฐน ฉินฺทนเฏฺฐนฯ **อสิสูนูปมา** กุสลธมฺมเจฉทนเฏฺฐนฯ **สตฺติสูลูปมา** จิตฺตวิตุทนเฏฺฐนาติ โปราณาฯ อนาปตฺติปาฬิยํ ‘‘อาทิกมฺมิกสฺสา’’ติ มุขารุฬฺหวเสน ลิขิตํฯ

อริฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. อุกฺขิตฺตสโมฺภคสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๕. ‘‘ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสเฏฺฐนาติ อิมินา ลทฺธินานาสํวาสกตํ ทีเปตี’’ติ วุตฺตํฯ **ติจิตฺตนฺ**ติ เอตฺถ วิปากาพฺยากตจิเตฺตน สหวาเสยฺยํ กเปฺปยฺยาติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ อญฺญถา สจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺส กิริยาพฺยากตํ สนฺธาย น ยุชฺชติฯ

อุกฺขิตฺตสโมฺภคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. กณฺฏกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๘. **ยตฺถ เต น ปสฺสามาติ เต**ติ ตํฯ อถ วา ตว รูปาทึ น ปสฺสามฯ อยํ สมณุเทฺทโส ปาราชิโก โหติฯ ''สเจ ตํ ทิฏฺฐึ ปฏินิสฺสชฺชติ, สงฺฆสฺส อาโรเจตฺวา สงฺฆานุมติยา ปพฺพาเชตโพฺพ''ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํ, ตํ น ยุตฺตํ, ทณฺฑกมฺมนาสนา หิ อิธาธิเปฺปตาฯ ยทิ โส ปาราชิโก, ลิงฺคนาสนา นาม สิยาฯ **เต ปฏิเสวโต นาลํ อนฺตรายายา**ติ จ ทิฏฺฐิ สตฺถริ อสตฺถาทิทิฏฺฐิ น โหติฯ สเจ สา ยสฺส อุปฺปชฺชติ, โส ปาราชิโก โหติ, ตสฺมิมฺปิ เอวเมว ปฏิปชฺชิตพฺพํ สํวเร อติฏฺฐโนฺต ลิงฺคนาสนาเยว นาเสตโพฺพติ อาจริยสฺส ตโกฺกฯ

กณฺฏกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมโตฺต วณฺณนากฺกเมน สปฺปาณกวโคฺค สตฺตโมฯ

๘. สหธมฺมิกวโคฺค

๑. สหธมฺมิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๔. สหธมฺมิกสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๒. วิเลขนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๘. **อาปตฺติญฺจ สติสโมฺมสายา**ติ เอตฺถ จ-สโทฺท กตฺตพฺพญฺจ น กโรตีติ ทีเปติ, น จตฺตาริ เอวาติ วุตฺตํ โหติฯ รเฏฺฐกเทโส **ชนปโท**ฯ พุทฺธกาเล อริฏฺฐกณฺฏกา **สาสนปจฺจตฺถิกา**ฯ ''นาลํ อนฺตรายายา''ติ วจเนน หิ เต ภควโต อสพฺพญฺญุตํ ทีเปนฺติฯ ปรินิพฺพุเต ภควติ ทสวตฺถุทีปกา วชฺชิปุตฺตกาฯ เต หิ **วินยสาสนปจฺจตฺถิกา**ฯ ปรูปหาราทิวาทา ปน **สุตฺตนฺตาภิธมฺมปฺปจฺจตฺถิกา**ฯ เก ปน เต? เอกเจฺจ มหาสงฺฆิกาทโย, น สเพฺพติ ทีปนตฺถํ **''ปรูปหารา...เป.... วาทา''**ติ วิเสสนวจนมาหฯ ตตฺถ เย กุหกา ปาปิจฺฉกา อภูตํ อุลฺลปิตฺวา ปฏิลทฺธวรโภชนานิ ภุญฺชิตฺวา มุฏฺฐสฺสตี นิทฺทํ โอกฺกมิตฺวา สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ ปตฺตา, อเญฺญหิ ตํ ทิสฺวา ''อตฺถิ อรหโต สุกฺกวิสฺสฏฺฐี''ติ วุเตฺต ''มารกายิกา อุปสํหรนฺตี''ติ วตฺวา ชนํ วเญฺจนฺติฯ เย จ สมฺมาปฏิปนฺนา อกุหกา, เตปิ ตํ วจนํ สุตฺวา เกจิ ตํทิฏฺฐิกา โหนฺติ อธิมานิโน จฯ อตฺตโน สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ ปสฺสิตฺวาปิ นาธิมุจฺจนฺติ, อนธิคเต อธิกตสญฺญิโนว โหนฺติฯ ตถา อตฺถิ อรหโต อญฺญาณกงฺขาวิตรณา นามโคตฺตาทีสุ วิย สเจฺจสุ ปรวิตรณา ปเรหิ ปญฺญตฺตา นามานีติ อธิปฺปาโย ยถาสมฺภวํ โยเชตโพฺพฯ ตตฺถ วินยธโร ''อฏฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส , ยํ อรหโต อสุจิ มุเจฺจยฺย (กถา. ๓๑๓; มหาว. ๓๕๓)ฯ ทิฏฺฐธมฺมา...เป.... อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน''ติอาทีนิ (มหาว. ๓๐) สุตฺตปทานิ ทเสฺสตฺวา เต สาสนปจฺจตฺถิเกสุ นิคฺคหิตํ นิคฺคณฺหาตีติ อธิปฺปาโยฯ **อิตเร** ''ปริยตฺติ มูล''นฺติ วาทิโนฯ ''ปาติโมเกฺข อุทฺทิสฺสมาเน''ติ นิทานวเสน วุตฺตํฯ ตถาคตสฺส วิภงฺคปทานิ สิทฺธานิฯ สิเทฺธเยว กึ อิมสฺส องฺคานิ? ครหิตุกามตา อุปสมฺปนฺนสฺส สนฺติเก สิกฺขาปทวิวณฺณนญฺจาติฯ

วิเลขนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. โมหนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๔๔. โมหนสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๔. ปหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๒. **รตฺตจิโตฺต**ติ กายสํสคฺคราเคนฯ วิเหเฐตุกามํ ปน ทิสฺวา ‘‘สเจ อหํ อิมํ มาเรมิ, นตฺถิ เม โมโกฺข’’ติ จิเนฺตตฺวา กุปิโต สตฺตสญฺญํ ปุเรกฺขตฺวา ปหารํ เทติ, ตสฺส ยถาวตฺถุก เมวฯ

ปหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ตลสตฺติกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๖. ‘‘กายํ วา กายปฏิพทฺธํ วา’’ติ (ปาจิ. ๔๕๖) วจนโต กายาทีสุ ยํ อุจฺจาเรติ , ตํ ตลํ นามฯ ตลเมว **ตลสตฺติกํ**ฯ โปถนสมตฺถเฏฺฐน สตฺติกนฺติ เอเกฯ ตํ ‘‘อุปฺปลปตฺตมฺปี’’ติ อิมินา นิยเมติฯ เอวํ กุปิตา หิ โกปวเสน โปถนาสมตฺถตํ อวิจาเรตฺวา ยํ กิญฺจิ หตฺถคตํ ปฏิกฺขิปนฺ ติ, สุขสมฺผสฺสมฺปิ โหตุ, ปาจิตฺติยเมวฯ ยสฺมา ปหริตุกามตาย ปหเฏ ปุริเมน ปาจิตฺติยํฯ เกวลํ อุจฺจาเรตุกามตาย อุคฺคิรณมเตฺต กเต อิมินา ปาจิตฺติยํฯ อิมินา ปน วิรชฺฌิตฺวา ปหาโร ทิ โนฺน, ตสฺมา น ปหริตุกามตาย ทินฺนตฺตา ทุกฺกฎํฯ กิมิทํ ทุกฺกฎํ ปหารปจฺจยา, อุทาหุ อุคฺคิ รณปจฺจยาติ? ปหารปจฺจยา เอว ทุกฺกฎํฯ ปุริมํ อุคฺคิรณปจฺจยา ปาจิตฺติยนฺติ สทุกฺกฎํ ปาจิตฺ ติยํ ยุชฺชติฯ ปุริมญฺหิ อุคฺคิรณํ, ปจฺฉา ปหาโรฯ น จ ปจฺฉิมปหารํ นิสฺสาย ปุริมํ อุคฺคิรณํ อนา ปตฺติวตฺถุกํ ภวิตุมรหตีติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ ‘‘เตน ปหาเรน หตฺถาทีสุ ยํ กิญฺจิ ภิชฺชติ, ทุกฺ กฎเมวา’’ติ อิมินาปิ ปหารปจฺจยา ทุกฺกฎํฯ อุคฺคิรณํ ยถาวตฺถุกเมวาติ สิทฺธํ, สุฎฺฐุ วีมํสิตพฺพํฯ ‘‘ติรจฺฉานาทีนํ อสุจิกรณาทีนิ ทิสฺวา กุชฺฌิตฺวาปิ อุคฺคิรนฺตสฺส โมกฺขาธิปฺปาโย เอวา’’ติ ว ทนฺติฯ

ตลสตฺติกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อมูลกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๖๒. **อุปสมฺปเนฺน อนุปสมฺปนฺนสญฺญี อมูลเกน สงฺฆาทิเสเสนา**ติ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ กายสํสคฺคาทินา สงฺฆาทิเสสาปตฺติยา วตฺถุนาติ เวทิตพฺพํฯ น หิ อนุปสมฺปนฺนสฺส สงฺฆาทิเส สาปตฺติ นาม อตฺถิฯ

อมูลกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สญฺจิจฺจสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๖๘. **อูนวีสติวโสฺส มเญฺญ**ติ เอตฺถ สยํ สญฺญาย ตถา อมญฺญโนฺต กุกฺกุจฺจุปฺปา ทนตฺถํ ‘‘มเญฺญ’’ติ วทโนฺต กึ มุสาวาเทน กาเรตโพฺพติ? น สิยา องฺคสมฺปตฺติยา, น จ เกวลํ ‘‘มเญฺญ’’ติ อิมินา นิยมโต องฺคสมฺปตฺติ โหติฯ ปรมตฺถวิหิตํ กตฺถจิ โหติฯ ‘‘อุทกํ มเญฺญ อา ทิตฺต’’นฺติอาทิมฺหิ ปโร กุกฺกุจฺจํ อุปฺปาเทตุ วา , มา วา, ตํ อปฺปมาณนฺติ **มาติกาฎฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฎฺฐ. สญฺจิจฺจสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘กุกฺกุจฺจุปฺปาทน’’นฺติ ตสฺส อธิปฺปายวเสน วุตฺตนฺ ติฯ

สญฺจิจฺจสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อุปสฺสุติสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๓. **อิเมสํ สุตฺวา**ติ เอตฺถ ‘‘วจน’’นฺติ ปาฐเสโสฯ **เอกปริเจฺฉทานี**ติ สิยา กิริยา สิยา อกิริยาติ อิมินา นเยน เอกปริเจฺฉทานิฯ เอตฺถ กิญฺจาปิ อญฺญวาทกปจฺจยาปตฺติ กิริยา จ วิเหสกปจฺจยาปตฺติ อกิริยา จ, ตทุภยํ ปน เอกสิกฺขาปทนฺติ กตฺวา ตํ อญฺญวาทกสงฺขาตํ สิกฺขาปทํ สิยา กิริยา ปฐมสฺส วเสน, สิยา อกิริยา ทุติยสฺส วเสนาติ เอวมโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ

อุปสฺสุติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. กมฺมปฏิพาหนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๔. ‘‘ธมฺมิกานํ กมฺมาน’’นฺติ (ปาจิ. ๔๗๕) วจนโต เอกเจฺจ ภิกฺขู ธมฺมิกานํ กมฺมานํ ‘‘ฉนฺทํ ทมฺมี’’ติ ฉนฺทํ เทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตเมว, น ปฏิปตฺติฯ อธมฺมํ นิสฺสาย ขิยฺยติ, ตํ วา อุโกฺกเฏฺต, อนาปตฺติ เนว โหตีติ? น, ตถา ฉนฺททานกาเล อกตฺวา ปจฺฉา อธมฺมกมฺมขิยฺยนาทิปจฺจยา อนาปตฺติวาเร วุตฺตตฺตาฯ อธเมฺมน วา วเคฺคน วา น กมฺมารหสฺส วา กมฺมกรณปจฺจยา อาปตฺติโมกฺขกรณโต อวิเสสเมว ตถาวจนนฺติ เจ? น, ฉนฺททานกาเล อธมฺมกมฺมกรณานุมติยา อภาวโต, การกเสฺสว วชฺชปฺปสงฺคโต จฯ คณสฺส ทุกฺกฏนฺติ เจ? ปาริสุทฺธิฉนฺททายกาว เต, น คโณ อกมฺมปฺปตฺตตฺตา, **ปริวาเร**ปิ (ปริ. ๔๘๒ อาทโย) กมฺมวเคฺคกมฺมปฺปตฺตฉนฺททายกา วิสุํ วุตฺตาฯ ตถาปิ อธมฺมกมฺมสฺส ฉโนฺท น ทาตโพฺพ เทเนฺต อกปฺปิยานุมติทุกฺกฏโตฯ ตตฺถ หิ โยชนทุกฺกฏโต น มุจฺจนฺตีติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ

กมฺมปฏิพาหนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ฉนฺทํอทตฺวาคมนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๘๑. สนฺนิปาตํ อนาคนฺตฺวา เจ ฉนฺทํ น เทติ, อนาปตฺตีติ เอเกฯ ทุกฺกฏนฺติ เอเก ธมฺมกมฺมนฺตรายกรณาธิปฺปายตฺตาฯ สงฺฆมเชฺฌ ฉนฺทํ ทาตุํ ลภตีติ เกจิฯ ทินฺนฉเนฺท สงฺฆมชฺฌํ ปวิสิตฺวา ปุน คเตปิ ฉโนฺท น ปฏิปฺปสฺสเมฺภยฺยาติ เจ? ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ กสฺมา? ‘‘อหตฺถปาโส ฉนฺทารโห’’ติอาทีหิ วิรุชฺฌนโตฯ **ปาฬิยํ** ปน ทาตุกามตาย หตฺถปาสํ อติกฺกมนฺตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เกจิฯ

ฉนฺทํอทตฺวาคมนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ทุพฺพลสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๘๔-๕. **อทาสี**ติ อปโลเกตฺวา อทาสิฯ ***ภิกฺขู***ติ เอตฺถ เต ฉพฺพคฺคิยา อตฺตานํ ปริวชฺชยิตฺวา ‘‘สโงฺฆ’’ติ อวตฺวา ‘‘ภิกฺขู’’ติ อาหํสุฯ **ปริณาเมนฺตี**ติ เนนฺติฯ ตตฺถ **ลาโภ**ติ ปทุทฺธารกรณํ อิธ อนธิเปฺปตสฺสปิ ยสฺส กสฺสจิ อตฺถุทฺธารวเสน ลาภทีปนตฺถํฯ จีวรเมว หิ อิธาธิเปฺปตํ, เตเนว ‘‘อญฺญํ ปริกฺขารํ ทินฺนํ ขียติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตํฯ **ทินฺนนฺ**ติ จ **ปริกฺขารนฺ**ติ จ ภุมฺมเตฺถ อุปโยควจนํฯ

ทุพฺพลสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. ปริณามนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๙๑. ญาตกมฺปิ ปรสฺส ทาตุกามํ อญฺญสฺส ทาเปติ, อาปตฺติ เอวฯ สพฺพตฺถ อาปุจฺฉิตฺวา ทาตุกามํ ยถาสุขํ วิจาเรตุํ ลภติฯ

ปริณามนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมโตฺต วณฺณนากฺกเมน สหธมฺมิกวโคฺค อฏฺฐโมฯ

๙. รตนวโคฺค

๑. อเนฺตปุรสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๙๔-๗. ยถา ภควนฺตํ ปยิรุปาสติ, เอวมากาเรน นารหตายํ ปุริโส ปาโป โหตุํ, น โหติ ปาโปติ อโตฺถ, การณตฺถํ วาฯ **ตนฺติ** นิปาตมตฺตํ, ยโตติ วา อโตฺถฯ **หตฺถิสมฺมทฺทนฺ**ติ สงฺฆาฏสมฺมโทฺท, อกฺกมนํ จุณฺณตาติ อโตฺถฯ

๔๙๘. **รตนํ** นาม อคฺคมเหสี, ตถาปิ อิธ อญฺญาปิ เทวิโคฺตา น รกฺขติ, อนาปตฺติวาเร ‘‘น มเหสี โหตี’’ติ วจนาภาวโตฯ สเจ ขตฺติโยว โหติ, นาภิสิโตฺตฯ อภิสิโตฺตเยว โหติ, น ขตฺติโย รกฺขตีติ อาจริโยฯ อนาปตฺติวาเร **มาติกาฏฺฐกถายํ** องฺคภาเวน จ วุตฺตตฺตา อภิสิตฺตภาโววปมาณํฯ เสสํ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉโทติ เอเกฯ

๕๐๐-๕๐๑. ‘‘น สยนิฆเร สยนิฆรสญฺญี’’ติ ติกเจฺฉโทปิ เอตฺถ ลพฺภติฯ **น สยนิฆรํ** นาม อปริกฺขิตฺตรุกฺขมูลาทิฯ

อเนฺตปุรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. รตนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๔. ‘‘อธิวาเสนฺตุ คหปติโน ภตฺต’’นฺติ จ ‘‘เม คหปติโน’’ติ จ อตฺถิฯ

๕๐๖. **กุรุนฺทิ**วจเนน ฆเรปิ ยทิ ภิกฺขู อาสงฺกนฺติ, ตตฺถ ฐตฺวา อาจิกฺขิตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ปติรูปา**ติ ‘‘รตนสมฺมเต ปํสุกูลคฺคหณํ วา รตเน นิรุสฺสุกฺกคมนํ วา’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘ตาวกาลิกวเสนปิ อนามาสํ ปฏิคฺคณฺหิตุํ น ลภตี’’ติ วทนฺติฯ **สมาทเปตฺวา**ติ ยาจิตฺวา ‘‘อุทฺทิสฺส อริยา ติฏฺฐนฺติ, เอสา อริยาน ยาจนา’’ติ (ชา. ๑.๗.๕๙) วุตฺตนเยนฯ

รตนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. วิกาลคามปฺปวิสนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๑๑-๒. อหินา ฑฏฺฐวตฺถุมฺหิ โส ภิกฺขุ สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉา คโต, ตสฺส กุกฺกุจฺจํ อุทปาทิฯ **อทินฺนาทาเน วุตฺตนเยนา**ติ คาโม คามูปจาโรติ อิทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

วิกาลคามปฺปวิสนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. สูจิฆรสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๑๗. **ตนฺ**ติ เภทนกํฯ **อสฺสา**ติ ปาจิตฺติยสฺส ปฐมํ เภทนกํ กตฺวา ปจฺฉา เทเสตพฺพตฺตาฯ เอส นโย อิตเรสุปิฯ

๕๒๐. **วาสิชเฏ**ติ วาสิทณฺฑเกฯ

สูจิฆรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. มญฺจสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๑-๒. ''อุเจฺจ มเญฺจ''ติ จ ''อุจฺจา มเญฺจ''ติ จ กตฺถจิฯ **อายโต**ติ วิตฺถโตฯ **อฏฺฐงฺคุลปาทกนฺ**ติ ภาวนปุํสกํ, อฏฺฐงฺคุลปฺปมาณํ ปาทกํ วาฯ

มญฺจสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ตูโลนทฺธสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๘. **โปฏฺฐกิตูลนฺ**ติ ยํ กิญฺจิ ติณตูลํฯ **ปฏิลาเภน อุทฺทาเลตฺวา ปาจิตฺติยํ เทเสตพฺพนฺ**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ปฏิลาภมเตฺตเนว ปาจิตฺติยนฺติ วิย ทิสฺสติ, ปริโภเคเยว ปน อาปตฺติ ทฏฺฐพฺพา, ''อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ วจนํ เอตฺถ สาธกํฯ

ตูโลนทฺธสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. นิสีทนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๑. กิญฺจาปิ นิสีทนสฺส ชาติ น ทิสฺสติ เอตฺถ, ตถาปิ **จีวรกฺขนฺธเก** อนุญฺญาตตฺตา, ''นว จีวรานิ อธิฏฺฐาตพฺพานี''ติ เอตฺถ จ ปริยาปนฺนตฺตา จีวรชาติเยวสฺส ชาตีติ เวทิตพฺพาฯ ''สนฺถตสทิสํ สนฺถริตฺวาติ สทส''นฺติ ปุเพฺพ วุตฺตนิสีทนสนฺถตตฺตา อุปเมติฯ ลาเภ สทสํ, อลาเภ อทสมฺปิ วฏฺฏตีติ เอเก, ตํ น ยุตฺตํฯ ''นิสีทนํ นาม สทสํ วุจฺจตี''ติ ตสฺส สณฺฐานนิยมนโตฯ

นิสีทนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. กณฺฑุปฏิจฺฉาทิสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๙. ยทิ **กณฺฑุปฏิจฺฉาทิ** นาม อโธนาภิ อุพฺภชาณุมณฺฑลา อุปฺปนฺนกณฺฑุปีฬกาทิปฏิจฺฉาทิกา อธิเปฺปตา, ตสฺส สุคตสฺส สุคตวิทตฺถิยา ทีฆโส จตโสฺส วิทตฺถิโย ติริยํ เทฺวติ อิทมฺปิ อติมหนฺตํ ปมาณํ ทิสฺสติฯ สโพฺพ หิ ปุริโส อตฺตโน อตฺตโน วิทตฺถิยา สตฺตวิทตฺถิโก โหติ, สุคตสฺส จ เอกาวิทตฺถิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ติโสฺส วิทตฺถิโย โหนฺติ, ตสฺมา กณฺฑุปฏิจฺฉาทิ ปกติปุริสสฺส ปมาณํ อาปชฺชติ ติริยํ, ทีฆโส ปน ทิคุณํ อาปชฺชตีติฯ อาปชฺชตุ, อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉโท ตสฺสา, เจ อิจฺฉติ, สพฺพมฺปิ สรีรํ ปฏิจฺฉาเทสฺสติ, สพฺพสรีรคตสงฺฆาฏิ วิย พหุคุณํ กตฺวา นิวาเสตุกาโม นิวาเสสฺสตีติ อยํ ภควโต อธิปฺปาโย สิยาฯ

กณฺฑุปฏิจฺฉาทิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๔๒. **วสฺสิกสาฏิกา**ปิ อุกฺกฏฺฐปฏิเจฺฉทวเสน อนุญฺญาตาฯ วสฺสกาเล เกจิ สงฺฆาฏิปริโภเคเนว ปริภุญฺชิสฺสนฺตีติ อยํ ภควโต อธิปฺปาโย สิยาฯ กิญฺจาปิ อิมินา ตเกฺกน อนุญฺญาตา, ‘‘อปฺปมาณิกาโย กณฺฑุปฏิจฺฉาทิโย ธาเรนฺติ, วสฺสิกสาฏิกาโย ธาเรนฺตี’’ติ อิมสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ ปญฺญตฺตตฺตา ปน อญฺญถา ปุณฺณปริเจฺฉทโต อธิกปฺปมาณาโย เต ภิกฺขู ธาเรสฺนฺติ กตฺวา เอตปรมตา ตาสํ อนุญฺญาตาติ เวทิตพฺพาฯ เอเสว นโย ทสเมปิฯ

วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. นนฺทเตฺถรสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๑. ตตฺถ **ภิสิํ วา พิโพฺพหนํ วา กโรตี**ติ ทีฆโส พหูนํ ภิกฺขูนํ สาธารณตฺถํ กโรตีติ ยุชฺชติฯ

นนฺทเตฺถรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมโตฺต วณฺณนากฺกเมน รตนวโคฺค นวโมฯ

ปาจิตฺติยกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ปาฏิเทสนียกโณฺฑ

๑. ปฐมปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๓-๕. ‘‘ปฏิเทเสตพฺพาการทสฺสน’’นฺติ **อฎฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตา **ปาฬิยํ** อาคตวเสเนว อาปตฺติ เทเสตพฺพา, น อญฺญถาฯ ‘‘อนฺตรฆเร อนฺตรฆรสญฺญี’’ติอาทินา จ ‘‘ขาทนียโภชนีเย อขาทนียอโภชนียสญฺญี’’ติอาทินา จ ‘‘ภิกฺขุนิยา อภิกฺขุนิสญฺญี’’ติอาทินา จ นเยน อปเรปิ ตโย ติกเจฺฉทา โยเชตฺวา ทเสฺสตพฺพาฯ

ปฐมปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๙. ‘‘นิมนฺติตา ภุญฺชนฺตีติ ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตเรน โภชเนน นิมนฺติตา ภุญฺชนฺตี’’ติ กิญฺจาปิ วุตฺตํ, อถ โข อกปฺปิยนิมนฺตเนน นิมนฺติตตฺตา เอตฺถ น องฺคํ, มาติกาฏฺฐกถายํ วา อิธ วา อนาปตฺติวาเร เลสาภาวโต, ตสฺมา ‘‘นิมนฺติตา’’ติ ปทสฺส อโตฺถ ปุเพฺพ อาจิณฺณวเสเนว วุโตฺตฯ อปเรปิ ตโย ติกเจฺฉทา โยเชตฺวา ทเสฺสตพฺพา ปทภาชเน วุตฺตตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ ยถา ตถา หิ ภุญฺชนฺตานํ ตาทิสํ ภิกฺขุนิํ อวาเรนฺตานํ ปาฏิเทสนียเมวฯ ‘‘เอสา โวสาสติ นาม, โวสาสนฺตี’’ติ จ ทุวิโธ ปาโฐฯ ‘‘อโชฺฌหาเร อโชฺฌหาเร’’ติ วจเนน ปุน ‘‘คารยฺหํ อาวุโส ธมฺม’’นฺติ เอกวจนํ วิรุทฺธนฺติฯ ปฐมํ อโชฺฌหาเรเยว อาปนฺนํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตถา อญฺญตฺราปิ อาคจฺฉติ ‘‘อาปชฺชิมฺหา’’ติ วจนโตฯ เอเกน พหูนมฺปิ วฏฺฏตีติ เกจิ, ตํ น สุนฺทรํฯ ‘‘เตหิ ภิกฺขูหี’’ติอาทินา ปาเฐ วุตฺตตฺตาติ มม ตโกฺกฯ เอเกน สเหว ‘‘อหํ อาปชฺชิ’’นฺติปิ วตฺตพฺพนฺติ เอเกน ทฺวีหิ ตีหิ เทเสตพฺพโต, สเพฺพหิ เอวํ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ ‘‘อาปชฺชิมฺหาติ สเหวา’’ติ วทนฺติฯ เอเกน เจ อวาริโต, ‘‘อหํ, อาวุโส, คารยฺหํ ธมฺมํ อาปชฺชิ’’นฺติปิ วตฺตพฺพํฯ

ทุติยปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕๖๒-๕๗๐. ตติยจตุตฺถสิกฺขาปทานิ อุตฺตานตฺถานิเยวฯ

ปาฏิเทสนียกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. เสขิยกโณฺฑ

๑. ปริมณฺฑลวคฺควณฺณนา

๕๗๖. **“สิกฺขิตสิเกฺขนา**ติ จตูหิ มเคฺคหี’’ติ วุตฺตํฯ ยสฺมา อฏฺฐงฺคุลมตฺตํ โอตาเรตฺวา นิวตฺถเมว นิสินฺนสฺส จตุรงฺคุลมตฺตํ โหติ, ตสฺมา อุโภเปเต อฏฺฐกถาวาทา เอกปริเจฺฉทา, **“อฑฺฒเตยฺยหตฺถ**’’นฺติ สุขุมํ, เอกปตฺตํ วา สนฺธาย วุตฺตํฯ ตญฺหิ ยถาฐาเนน ติฏฺฐติฯ ทุปฏฺฏํ สนฺธาย **“ทฺวิหตฺถปฺปมาณมฺปี”**ติ วุตฺตนฺติ **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ เอกปฏฺฏํ, ทฺวิปฏฺฏํ วา เหฏฺฐิมปริเจฺฉเทน ‘‘ทฺวิหตฺถปฺปมาณ’’นฺติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ วุตฺตญฺหิ **นิสฺสคฺคิยอฏฺฐกถายํ** ‘‘ติริยํ ทฺวิหโตฺถปิ วฏฺฏตี’’ติ, ตญฺจ โข อลาเภ เอว ‘‘อลาเภ ติริยํ ทฺวิหตฺถปฺปมาณมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตตฺตาฯ อิทํ สพฺพํ อธิฏฺฐานุปคํ สนฺธาย วุตฺตํฯ วิรุทฺธํ ทิสฺวา สเชฺชตพฺพํฯ โน เจ สเชฺชติ, ทุกฺกฏํฯ **สจิตฺตกํ** ปณฺณตฺติวิชานนจิเตฺตเนว ‘‘อนาทริยํ ปฏิจฺจา’’ติ วุตฺตตฺตา, น วตฺถุวิชานนจิเตฺตน ‘‘อิทเมวํ กต’’นฺติ ชานโตปิ อาปตฺติยา อภาวโตฯ ผุสฺสเทวเตฺถรวาโทปิ เอเกน ปริยาเยน ยุชฺชติฯ ตถา อุปติสฺสเตฺถรวาโทปิฯ ปญฺญเตฺตปิ สิกฺขาปเท อปญฺญเตฺตปิ ยํ ปกติยา วชฺชํ, ตํ โลกวชฺชํฯ อิทํ ปน ปญฺญเตฺตเยว วชฺชํ, นาปญฺญเตฺต, ตสฺมา อิตรโลกวเชฺชน อสทิสตฺตา น โลกวชฺชํฯ ปณฺณตฺติโต ปฏฺฐาย วชฺชโต **ปณฺณตฺติวชฺชํ**ฯ อนาทริยจิเตฺตเนว อาปชฺชิตพฺพตฺตา **สจิตฺตกํ,** ตสฺส จิตฺตสฺส ติเวทนตฺตา ติเวทนํฯ ยสฺมา อนาทริยจิตฺตตา นาม เกวลํ อกุสลเมว, ตญฺจ ปกติยา วชฺชํ, ตสฺมา อิทํ **โลกวชฺชํ**ฯ สญฺจิจฺจ วีติกฺกมนํ นาม โทมนสฺสิกเสฺสว โหตีติ **ทุกฺขเวทนํ**ฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘ปาณาติปาตาทิ วิย นิวาสนาทิโทโส โลกครหิโต น โหตีติ ปณฺณตฺติวชฺชนฺติ **ผุสฺสเทวเตฺถโร”**ติ ลิขิตํฯ

๕๗๗. **วิหาเรปี**ติ พุทฺธุปฏฺฐานาทิกาเล, ตสฺมา **“ปารุปิตพฺพ**’’นฺติ อุตฺตราสงฺคกิจฺจวเสน วุตฺตํฯ ปฐมทุติยสิกฺขาปเทสุ ปริฬาหาทิปจฺจยา กปฺปติ, น อนฺตรฆรปฏิสํยุเตฺตสุฯ

๕๘๒. **“เอกสฺมิํ ปน ฐาเน ฐตฺวา”**ติ เอตฺถ ‘‘คจฺฉโนฺตปิ ปริสฺสยาภาวํ โอโลเกตุํ ลภติเยวฯ ตถา คาเม ปูช’’นฺติ ลิขิตํ, ตํ ปน ‘‘เอกสฺมิํ ฐาเน ฐตฺวา’’ติ วุตฺตตฺตา ตาทิสํ อนฺตรายํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ปริมณฺฑลวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุชฺชคฺฆิกวคฺควณฺณนา

๕๘๖. **หสนียสฺมินฺ**ติ เหตฺวเตฺถ ภุมฺมํ, หสิตพฺพวตฺถุการณาติ อโตฺถฯ อนฺตรฆเร อุจฺจาสเทฺทน อนุโมทนาทิํ กโรนฺตสฺส อนาปตฺติ กิรฯ ตถา หิ **มหินฺทเตฺถโร**ปิ หตฺถิสาลาทีสุ มหาชนสฺส กเถสิฯ

๕๙๑. เกจิ ภิกฺขู ‘‘ปริกฺขารภฏฺฐปนมเตฺตน วาสูปคโต โหตี’’ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตเมวฯ ภิกฺขุนิโย เจ วาสูปคา โหนฺติ, ภิกฺขุนุปสฺสโยว กปฺปิยภูมิฯ ‘‘ยตฺถ ภิกฺขุนิโย เอกรตฺตมฺปิ

วสนฺติ, อยํ ภิกฺขุนุปสฺสโย''ติ (ปาจิ. ๑๖๑) วจนโต ตาสํ สมีปํ วา ตาหิ คหิตวาสาคารํ วา ''คจฺฉามี''ติ คจฺฉโต ยถาสุขํ คนฺตุํ วฏฺฏติฯ น หิ ตาวตา ตํ ฆรํ อนฺตรฆรสงฺขฺยํ คจฺฉตีติ โน ต โกฺกติ อาจริโยฯ

อุชฺชคฺฆิกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ขมฺภกตวคฺควณฺณนา

๖๐๔. สูโป **ปตฺตปฺปมาณวณฺณนายํ** วุตฺตาการโรฯ **โอโลณี** วุจฺจติ กุธิตํ, โครสโต ปูรา ถูปีโตติ อโตฺถฯ

๖๐๕. **เหฏฺฐา โอโรหตี**ติ เอตฺถ ''โอโรหนปฺปมาเณ สติ เอกเทเส ถูปีกเตปิ อนาปตฺตี''ติ วทนฺติฯ ''ปตฺตสฺส ปน เหฏฺฐา จ อุปริ จ ปทุมินิปณฺณาทีหิ ปฏิจฺฉาเทตฺวา โอทหนฺติยา ลทฺธํ นาม วฏฺฏตี''ติ จ วทนฺติฯ เอตฺถ ''ยสฺมา 'สมติตฺติโก ปิณฺฑปาโต ปฏิคฺคเหตโพฺพ'ติ วจนํ ปิณฺฑปาโต สมปุโณฺณ ปฏิคฺคเหตโพฺพติ ทีเปติ, ตสฺมา อตฺตโน หตฺถคเต ปเตฺต ปิณฺฑปาโต ทิยฺยมาโน ถูปีกโตปิ เจ โหติ, วฏฺฏตีติ ทีเปติฯ 'ถูปีกตํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา'ติ หิ วจนํ ปฐมํ ถูปีกตํ ปิณฺฑปาตํ ปจฺฉา ปฏิคฺคณฺหโต, อาปตฺตีติ ทีเปติฯ ปเตฺตน ปฏิคฺคณฺหโต เจปิ ถูปีกตํ โหติ, วฏฺฏติ อถูปีกตสฺส ปฏิคฺคหิตตฺตาฯ ปโยโค ปน นตฺถิ อญฺญตฺร ปุพฺพเทสา''ติ จ ''สมติตฺติกนฺติ วา ภาวนปุํสก''นฺติ จ วทนฺติ, ตสฺมา วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ

ขมฺภกตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. สกฺกจฺจวคฺควณฺณนา

๖๐๙. **สูโปทนวิญฺญตฺติสิกฺขาปเท** ''สูโป นาม เทฺว สูปา''ติ น วุตฺตํ สูปคฺคหเณน ปณีตโภชเนหิ อวเสสานํ สพฺพโภชนานํ สงฺคณฺหนตฺถํฯ **อนาปตฺติวาเร** จสฺส ''ญาตกานํ ปวาริตานํ อญฺญสฺสตฺถาย อตฺตโน ธเนนา''ติ อิทํ อธิกํฯ กตฺถจิ โปตฺถเก ''อนาปตฺติ อสญฺจิจฺจ อสติยา อชานนฺตสฺส คิลานสฺส อาปทาสู''ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, ตํ น, ''สมสูปกํ ปิณฺฑปาตํ ภุญฺชิสฺสามี''ติ อิมสฺส **อนาปตฺติวาเร** ''อญฺญสฺสตฺถายา''ติ กตฺถจิ ลิขิตํ, ตญฺจ ปมาทวเสน ลิขิตํฯ ''มุเข ปกฺขิปิตฺวา ปุน วิปฺปฏิสารี หุตฺวา โอคิลิตุกามสฺสปิ สหสา เจ ปวิสติ, เอตฺถ 'อสญฺจิจฺจา'ติ วุจฺจติฯ วิญฺญตฺตมฺปิ อวิญฺญตฺตมฺปิ เอกสฺมิํ ฐาเน ฐิตํ สหสา อนุปธาเรตฺวา คเหตฺวา ภุญฺชโนฺต 'อสติยา'ติ วุจฺจตี''ติ ลิขิตํ, **อนาปตฺติวาเร** เอกเจฺจสุ โปตฺถเกสุ ''รสรเสติ ลิขิตํ, ตํ คเหตพฺพ''นฺติ วุตฺตํฯ

สกฺกจฺจวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. กพฬวคฺควณฺณนา

๖๑๘. **''สพฺพํ หตฺถ''**นฺติ วจนโต เอกเทสํ มุเข ปกฺขิปนฺตสฺส อนาปตฺตีติ เอเกฯ ''สพฺพนฺติ วจนโต เอกเทสมฺปิ น วฏฺฏตี''ติ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตํ อนาปตฺติวาเร อวิเสสิตตฺตาฯ

๖๒๔. **สิตฺถาวการเก** ''กจวรํ ฉเฑฺฑนฺตํ สิตฺถํ ฉฑฺฑิยฺยตี''ติ จ ''กจวรํ ฉเฑฺฑโนฺต''ติ จ ปาโฐฯ

กพฺพวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. สุรุสุรุวคฺควณฺณนา

๖๒๗. ‘‘สุรุสุรุ’’นฺติ จ ‘‘สุโรสุโร’’ติ จ ปาโฐฯ **สีตีกโต**ติ สีตโงฺกฯ **‘‘สิลกพุโทฺธ**ติ อริยานํ ปริหาสวจนเมเวต’’นฺติ ลิขิตํฯ

๖๓๑. **ปฏิกฺกูลวเสนา**ติ เอตฺถ ยทิ ปฏิกฺกูลวเสน ปฏิกฺขิตฺตํ, ‘‘เสยฺยถาปิ กามโภคิโน’’ติ น วตฺตพฺพํฯ น หิ เต ปฏิกฺกูลํ กโรนฺตีติ เจ? น, อิสฺสริยลิงฺควเสน คหณสมฺภวโตฯ เต หิ อนาทรา โหนฺติฯ **ปตฺตโธวน**นฺติ ปตฺตโธวโนทกํ โภชนปฏิสํยุตฺตํฯ

๖๓๔. ‘‘ฉตฺตปาทุกาย’’นฺติ จ ‘‘ฉตฺตปาเท’’ติ จ ปาโฐฯ

๖๓๗. **จาโป**ติ สตฺตขาทนวโธฯ ‘‘เสสา สพฺพา ธนุวิกติ โกทเณฺฑ ปวิฏฺฐา’’ติ จ ลิขิตํ, **ปฏิมุกฺกน**ฺติ ปเวสิตํ, ลคฺคิตํ โหตีติ อโตฺถฯ

สุรุสุรุวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ปาทุกวคฺควณฺณนา

๖๔๐. สยํ ยานคโต หุตฺวา, ยถา ยานคตสฺส เวฯ

อลํ วตฺตุํ ตถา นาลํ, สฉโตฺต ฉตฺตปาณิโนฯ

ยถา เอตฺถ, เอวํ อญฺญตฺราปิฯ

๖๔๗. **ฉปกวตฺถุสฺมึ** ‘‘สจาหํ น ลภิสฺสามี’’ติ ปาโฐ, ‘‘ทส เจ น ลภิสฺสามี’’ติ จ อตฺถิ, ‘‘วตฺถุสฺมึ อคิลานสฺสา’’ติ จ อาคจฺฉติ, ตํ น สุนฺทรํ, สิกฺขาปเทเยว สุนฺทรํฯ **โถมิโต**ติ อหมฺปิ ชานามีติ สมฺพโนฺธ ฯ ยา ธนยสลาภสงฺขาตา **วุตฺติ วินิปาเตน** โหติ สมฺปราเย อปาเยสุ วินิปาตเหตุ หุตฺวา ปวตฺตติฯ อถ วา **วินิปาเตนา**ติ เหตุวเตฺถ กรณวจนํ, วินิปาตนาย ปวตฺตตีติ อธิปฺปาโยฯ **อธมฺมจรเณน** อธมฺมจรณายฯ ‘‘อสฺมา กุมฺภิมิวา’’ติ จ ปฐนฺติฯ

ปาทุกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปกิณฺณกวณฺณนา

กายวาจาจิตฺตโต สมุฏฺฐหนฺตีติ กตฺวา **‘‘สมนุภาสนสมุฏฺฐานานี’’**ติ วุตฺตานิฯ สมนุภาสนํ กิริยํฯ อิมานิ กิริยานิฯ **ธมฺมเทสนสมุฏฺฐานานิ วาจาจิตฺตโต**ติ เอตฺถ กายวจีวิญฺญตฺติภาวโต อุชฺชคฺฆิกอุจฺจาสทฺทาทีสุ วิย ‘‘กายวาจาจิตฺตโต’’ติ วตฺตพฺพานีติ เจ? น วตฺตพฺพานิฯ นิสีทนคมนาหารปกฺขิปนาทิกายวิญฺญตฺติยา สพฺภาวา ตตฺถ ยุตฺตํ, น ธมฺมเทสเน ตาทิสสฺสาภาวาฯ

ปกิณฺณกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เสขิยกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. สตฺตาธิกรณสมถวณฺณนา

‘‘เยภุยฺยสิกา กาตพฺพา…เป…. ติณวตฺถารโก กาตโพฺพ, โส ปุคฺคโล’’ติ จ ลิขิตํฯ

สตฺตาธิกรณสมถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภิกฺขุวิภโงฺค นิฏฺฐิโตฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนา

๑. ปาราชิกกณฺฑวณฺณนา

คนฺถารมฺภวณฺณนา

วิภเงฺค วิย ภิกฺขูนํ, วิตฺถารมภิสงฺขตํ;
อกตฺวา ภิกฺขุนีนมฺปิ, วเกฺข คณฺฐิปทกฺกมํฯ

โย ภิกฺขุนีนํ วิภโงฺค อสฺส, ตสฺส สํวณฺณนากฺกโม ปโตฺตติ อโตฺถฯ

คนฺถารมฺภวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑. ปฐมปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๖-๗. ตตฺถ ตตฺถ ฐานุปฺปตฺติกปญฺญา **วีมํสาฯ ปทปฏิปาฏิยา เอวา**ติ มาติกา ปทปฏิปาฏิยา เอวฯ **‘‘วุตฺต**นฺติ สงฺคีติกานํ อุปสงฺกปฺปนานํ วิภาชนํ วุตฺต’’นฺติ ลิขิตํฯ

๖๕๘. ‘‘เอหิภิกฺขุนีติ ภิกฺขุนี, ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปนฺนาติ ภิกฺขุนี’’ติ อิทํ ปน เทสนาวิลาสวเสน วุตฺตนฺติ เอเกฯ อญฺญพุทฺธกาเล อตฺถีติ เอเก, ตํ น ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติ อมฺหากมฺปิ พุทฺธกาเล สมฺภวปฺปสงฺคโต, เอหิภิกฺขุนิยา ปฏิเสธฉายาทิสฺสนโต จฯ ยถาห **ธมฺมปเท วิสาขาวตฺถุสฺมิํ** (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑. วิสาขาวตฺถุ) ‘‘ตสฺส จีวรทานสฺส นิสฺสเนฺทน อิมํ มหาลตาปสาธนํ ลภิฯ อิตฺถีนญฺหิ จีวรทานํ มหาลตาปสาธนภเณฺฑน มตฺถกํ ปโปฺปติ, ปุริสานํ อิทฺธิมยปตฺตจีวเรนา’’ติฯ ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปนฺนาย ปน ภิกฺขุนิยา สมฺภโว อญฺญพุทฺธกาเล กทาจิ สิยา, นเตฺถว อมฺหากํ พุทฺธกาเลฯ เทสนาวิลาเสน ปน ภิกฺขุเทสนากฺกเมเนว ภิกฺขุนินิเทฺทโส วุโตฺต, เตเนว ภิกฺขุสงฺฆวเสน เอกโตอุปสมฺปนฺนา ภิกฺขุนิโย วิชฺชมานาปิ ตตฺถ น วุตฺตาฯ ตาสํ อตฺถิตา อิมาย **ปริวารกถาย** เวทิตพฺพา –

‘‘อุโภ เอกโต อุปสมฺปนฺนา,
อุภินฺนํ หตฺถโต จีวรํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย;
สิยา อาปตฺติโย นานา,
ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา’’ติฯ (ปริ. ๔๗๙);

อถ วา ปุถุชฺชนกาเล เอหิภิกฺขุสรณคมเนน อุปสมฺปนฺโนว อิตฺถิลิงฺคปาตุภาเวน ภิกฺขุนิภาเว ฐิตา ปุริสูปสมฺปนฺนํ อุปาทาย ‘‘เอหิภิกฺขุนี’’ติ, ‘‘ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปนฺนา ภิกฺขุนี’’ติ จ สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ โน เจ, ตํ วจนํ วิรุชฺเฌยฺยาติ เอเก, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ ‘‘วิญฺญูปฏิพโล’’ติ ทฺวินฺนํ อวสฺสวภาวสฺส อิชฺฌนโต วุตฺตํฯ เอตฺถ ยสฺมา ยํ กิญฺจิ อามิสํ ปฏิคฺคณฺหนฺตีนํ อคฺคหตฺถา ปุริสานํ หเตฺถหิ กทาจิ มิสฺสีภาวํ คจฺฉนฺติ, วนฺทนฺตานํ วา ปุริสานํ สีรานิ อคฺคปาเทหิ มิสฺสิตานิ กทาจิ โหนฺติ, เกสเจฺฉทนกาเล วา สิรํ ปุริสานํ หเตฺถหิ มิสฺสิตํ โหติ, จิตฺตํ นาเมตํ อติรทฺธคเวสิ, ทุรกฺขิยํ วา, ตสฺมา ‘‘มา อติลหุํ ปาราชิกาปตฺติ ภิกฺขุนีนํ โหตู’’ติ พุทฺธาภควโนฺต การุเณฺญน ปาราชิกเกฺขตฺตปริเจฺฉทํ, ถุลฺลจฺจยเกฺขตฺตปริเจฺฉทญฺจ วิสุํ วิสุํ เทเสสุนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๖๕๙. **ตพฺพหุลนเยน สา วุตฺตา**ติ เอตฺถ อยมนุคณฺฐิปทกฺกโม – เยภุเยฺยน กิริยสมุฎฺฐานตฺตา ‘‘กิริยสมุฎฺฐาน’’นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘กายสํสคฺคํ สมาปเชฺชยฺยา’’ติ อวตฺวา ปน ‘‘สาทิเยยฺยา’’ติ วุตฺตตฺตา อกิริยโตปิ สมุฎฺฐาตีติ เวทิตพฺพํฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ เหฎฺฐา ‘‘มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มเคฺค เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺตสฺส อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติอาทินา นเยน กิริยสมุฎฺฐานตํ วตฺวา ตทนนฺตรํ ‘‘ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา…เป…. โส เจ ปเวสนํ สาทิยติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ อาทินา (ปารา. ๕๖) นเยน อกิริยสมุฎฺฐานตายปิ วุตฺตตฺตา ปฐมปาราชิกสฺสาปิ ตพฺพหุลนเยเนว กิริยสมุฎฺฐานตา เวทิตพฺพาฯ น หิ ปเวสนสาทิยนาทิมฺหิ กิริยสมุฎฺฐานตา ทิสฺสติฯ องฺคชาตจลนเญฺจตฺถ น สารโต ทฎฺฐพฺพํ ‘‘โส เจ ปเวสนํ น สาทิยติ, ปวิฎฺฐํ น สาทิยติ, ฐิตํ น สาทิยติ, อุทฺธรณํ สาทิยติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ (ปารา. ๕๘) เอตฺถ ฐิต น สาทิยเน ปกติยาปิ ปริปุณฺณจลนตฺตาฯ สาทิยนปจฺจยา หิ เสวนจลนเญฺจตฺถ น ทิสฺสเตวาติ ตพฺพหุลนเยเนว กิริยสมุฎฺฐานตา คเหตพฺพาฯ ตตฺถ ตตฺถ อฎฺฐกถาสุ กสฺมา ตพฺพหุลนโย อวุโตฺตติ เจ? ‘‘โย ปน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยา’’ติ (ปารา. ๓๙, ๔๒) **มาติกายํ** กิริยสมุฎฺฐานสฺส สรูเปน วุตฺตตฺตา ตทนุรูปวเสน วิภงฺคนยมโนโลเกตฺวา ‘‘กิริยสมุฎฺฐาน’’มิเจฺจว วุตฺตํฯ ยถา เจเตสุ ตพฺพหุลนเยน กิริยสมุฎฺฐานตา วุตฺตา, ตถา สุราทีนํ อกุสเลเนว ปาตพฺพตา, น อิตรถา ‘‘ยํ อกุสเลเนว อาปชฺชติ, อยํ โลกวชฺชา, เสสา ปณฺณตฺติวชฺชา’’ติ (กงฺขา. อฎฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา) วุเตฺต โลกวชฺชปณฺณตฺติวชฺชานํ นิยมนลกฺขณสิทฺธิ โหติ, ตถา ตํ อวตฺวา ‘‘ยสฺสา สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, อยํ โลกวชฺชาฯ เสสา ปณฺณตฺติวชฺชา’’ติ วุเตฺต โลกวชฺชวจนํ นิรตฺถกํ สิยา วตฺถุอชานนปเกฺขปิ อกุสเลเนว ปาตพฺพตฺตาฯ ยสฺมา ตตฺถ สุราปานวีติกฺกมสฺส อกุสลจิตฺตุปฺปาโท นตฺถิ, ตสฺมา **ขนฺธกฎฺฐกถายํ** (มหาว. อฎฺฐ. ๑๐๘) ‘‘มชฺชปาเน ปน ภิกฺขุโน อชานิตฺวาปิ พีชโต ปฎฺฐาย มชฺชํ ปิวนฺตสฺส ปาจิตฺติยํ, สามเณโร ชานิตฺวา ปิวโนฺต สีลเภทํ อาปชฺชติ, น อชานิตฺวา’’ติ วุตฺตํ, น วุตฺตํ ‘‘วตฺถุอชานนปเกฺข ปาณาติปาตาทีนํ สิทฺธิกรอกุสลจิตฺตุปฺปาทสทิเส จิตฺตุปฺปาเท สติปิ สามเณโร สีลเภทํ นาปชฺชตี’’ติฯ อภินิเวสวจนํ ปาณาติปาตาทีหิ สมานชาติกตฺตา สามเณรานํ สุราปานสฺสฯ ‘‘สุราทโย ปนิเม’’ติ วตฺถุํ ชานิตฺวา ปาตพฺพตาทิวเสน วีติกฺกมนฺตสฺส อกุสลสฺส อสมฺภโวนตฺถิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ยสฺส สจิตฺตกปเกฺข’’ติอาทิฯ

กิเญฺจตฺถ ยุตฺติวจเนน อรหนฺตานํ อปฺปวิสนโต สจิตฺตกาจิตฺตกปเกฺขสุ อกุสลนิยโมติ เจ? น, ธมฺมตาวเสน เสกฺขานมฺปิ อปฺปวิสนโตฯ อจิตฺตกปเกฺข อกุสลนิยมาภาวทสฺสนตฺถํ สุปนฺตสฺส มุเข ปกฺขิตฺตชลพินฺทุมิว สุราพินฺทุอาทโย อุทาหริตพฺพาติฯ ตพฺพหุลนเยน หิ อเตฺถ คหิเต ปุเพฺพนาปรํ **อฎฺฐกถาย** สเมติฯ ‘‘สทฺธึ **ปาฬิยา** อวิเสสโตฺถ ปรโต อาวิ ภวิสฺสตีติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ อิทเมตฺถ วิจาเรตพฺพํ ฯ ยทิ วตฺถุชานนปเกฺข วินา อกุสเลน มชฺชปานํ สิยา, กสฺมา นาภิมชฺฌํ นาติกฺกมติ อริยานํ ปานกาทิสญฺญีนนฺติ? สีลเภทวตฺถุวีติกฺกโม วินาปิ จิเตฺ

ตน อริยานํ ธมฺมตาวเสเนว น สมฺภวตีติ เจ, น, **จกฺขุปาลเตฺถรวตฺถุ** (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.๑) อาทิวิโรธโตติฯ อปิจ ภิกฺขุโนปิ สามเณรสฺส วิย สุราปานํ สจิตฺตกเมว กสฺมา น ชาตนฺติ? อปฺปติรูปตฺตาติ เจ, สามเณรานมฺปิ อปฺปติรูปเมวฯ สหธมฺมิกา เอว หิ เตฯ มหาสาวชฺชตฺตาติ เจ? สามเณรานมฺปิ ตาทิสเมวฯ สามเณรานํ สจิตฺตกเมว ปาราชิกํ, อิตรํ ทณฺฑกมฺมวตฺถูติ เจ? ภิกฺขูนมฺปิ มชฺชปาเน นตฺถิฯ เอตฺถ ติกปาจิตฺติเยน น ภวิตพฺพํฯ มเชฺช อมชฺชสญฺญิสฺส ทุกฺกฏาปตฺติ ปญฺญาเปตพฺพา สิยาฯ ภิกฺขุสฺส ปาจิตฺติยวตฺถุ สามเณรานํ ปาราชิกํ โหติ ติรจฺฉานคตสามเณรานํ วิยาติ เจ? อจิตฺตกมฺปิ มชฺชปานาทีนํ สามเณรานํ ปาราชิกํ ปญฺญาเปตพฺพํ สิยาฯ นาจิตฺตกํ ปาราชิกํ สมฺภวตีติ เจ? น, ปณฺณตฺติวชฺชมฺปิ ปาราชิกํ สมฺภวตีติฯ นิกายนฺตรปเกฺข อยเมว โทโสฯ อมฺหากญฺหิ โลกวชฺชเมว มชฺชปานนฺติฯ กสฺมา ปเนตฺถ สุราปานเมว ธมฺมตาวเสน อริยา น กโรนฺตีติ? น เกวลํ สุราปานเมว ธมฺมตาวเสน อริยา น กโรนฺติ, ปาเณสุปิ โกธวเสน ปาณสญฺญิตาย สีสเจฺฉทนาทีนิ น กโรนฺติ, สทารสญฺญาย ปรทารํ น วีติกฺกมนฺติ, อนตฺถภญฺชกสญฺญาย อตฺถภญฺชกมฺสา น วทนฺติ, สมฺมาทิฏฺฐิสญฺญาย มิจฺฉาทิฏฺฐึ น ปฏิปชฺชนฺตีติ เวทิตพฺพาฯ อาจริยาปิ สุราปาเน อกุสลนิยมาภาวเมว วทนฺติ, ตสฺมา เอว มาติกาฏฺฐกถาย **คณฺฐิปเท** โลกวชฺชปณฺณตฺติวชฺชาธิกาเร ''สจิตฺตกปเกฺขอกุสลนฺติ สุราปานาทิสงฺคหตฺถํ, อิตรถา ยสฺส อกุสลเมวาติ วเทยฺยา''ติ ลิขิตํฯ กิริยสมุฏฺฐานตา ปนสฺส ตพฺพหุลนยเมว, น ปฐมปาราชิเกฯ กถํ? กายสํสคฺคสิกฺขาปทํ ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานํฯ เอตฺถ ภิกฺขุสฺส จ ภิกฺขุนิยา จ กายสํสคฺคภาเว สติ ภิกฺขุนี กายงฺคมโจปยมานาปิ จิเตฺตเนว อธิวาเสนฺตี อาปชฺชติ, น เอวํ ภิกฺขุฯ ภิกฺขุ ปน โจปยมาโนว อาปชฺชติ, เอวเมว ปฐมปาราชิเกปิ โจปเน สติ เอว อาปชฺชติ, นาสติฯ ปเวสนํ สาทิยตีติ เอตฺถ ปเวสนสาทิยนํ นาม เสวนจิตฺตสฺสุปฺปาทนนฺติ, เอวํ สเนฺตปิ ''วีมํสิตฺวา คเหตพฺพ''นฺติ วุตฺตํฯ

ปฐมปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา

''กิสฺส ปน ตฺวํ อเยฺย ชานํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปนฺน''นฺติ วจนโต, ''อฏฺฐนฺนํ ปาราชิกานํ อญฺญตรํ ปาราชิกํ อชฺฌาปนฺน''นฺติ (ปาจิ. ๖๖๖) วจนโต, อเนฺต ''อุทฺทิฏฺฐา โข อเยฺยาโย อฏฺฐ ปาราชิกา ธมฺมา''ติอาทิวจนโต (ปาจิ. ๖๗๗), **ปริวาเร** ''สาธารณปญฺญตฺติ อุภโตปญฺญตฺตี''ติ (ปริ. ๒๐๑) วจนโต จ ภิกฺขุนิวิภงฺคํ ปตฺวา ภควา สาธารณานิ สิกฺขาปทานิ ภิกฺขูนํ อุปฺปนฺนวตฺถุสฺมึเยว ''ยา ปน ภิกฺขุนี ฉนฺทโส เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย อนฺตมโส ติรจฺฉานคเตนปิ ปาราชิกา โหติ อสํวาสา''ติอาทินา นเยน สวิเสสมฺปิ อวิเสสมฺปิ มาติกํ นิกฺขิปิตฺวา อนุกฺกเมน ปทภาชนํ, อาปตฺติเภทํ, ติกเจฺฉทํ, อนาปตฺติวารญฺจ อนวเสสํ วตฺวา วิตฺถาเรสิฯ สงฺคีติการเกหิ ปน อสาธารณปญฺญตฺติโยเยว อิธ วิตฺถาริตาติ เวทิตพฺพาฯ

๖๖๖. ตตฺถ **''อฏฺฐนฺนํ ปาราชิกาน''**นฺติ อิทํ เกวลํ สงฺคีติการกานํเยว นยโต นิกฺขิตฺตวจนํ อิโต ปุเพฺพ ฉฏฺฐสตฺตมฏฺฐมานํ ปาราชิกานํ อปญฺญตฺตตฺตาฯ ภควตา ปน อิทํ ปญฺญาปิตมาทิสิกฺขาปทมฺปิ อุปาทาย ''ฉนฺนํ ปาราชิกาน''นฺติ วุตฺตํ สิยาฯ อิโต อุทฺธํ ปญฺญตฺตานิปิ อุปาทาย ''อฏฺฐนฺนํ ปาราชิกาน''นฺติ วจนํ อปรภาเค อุปฺปนฺนนฺติ เอกเจฺจ อาจริยาฯ **อฏฺฐกถายํ** ปน ''อิทญฺจ ปาราชิกํ ปจฺฉา ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา 'อฏฺฐนฺน'นฺติ วิภเงฺค วุตฺต''นฺติอาทิ วุตฺตํ, ตสฺมา อฏฺฐกถาจริยานํ มเตน สิทฺธเมตํ ยถาปญฺญตฺตานุกฺกมวเสเนว สงฺคีตานีติฯ ''อญฺญาสิ''นฺติ ปาโฐฯ อญฺญาสีติ น คเหตโพฺพฯ ''ทุฏฺฐุลฺลสิกฺขาปเท วุตฺตนเยเนวา''ติ วจนโต วชฺชปฏิจฺฉาทิกํ ยา ปฏิจฺฉาเทติ, สาปิ วชฺชปฏิจฺฉาทิกอาเยวาติ สิทฺธํฯ กิญฺจาปิ วชฺชปฏิจฺ

ฉาทนํ เปมวเสน โหติ, ตถาปิ สิกฺขาปทวีติกฺกมจิตฺตํ โทมนสฺสิกเมว โหตีติ กตฺวา **“ทุกฺขเวทน”**นฺติ วุตฺตํฯ

ทุติยปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๖๙. **อิมํ อธิปฺปายมตฺตน**นฺติ ‘‘โจเทตฺวา สาเรตฺวา’’ติ เอตํฯ เอตฺถายํ วิจารณา – โย ภิกฺขุ อุกฺขิตฺตกภิกฺขุนา สมานทิฏฺฐิโก ลทฺธินานาสํวาสโก โหติ, โส อวนฺทนีโย, กมฺมากเมฺม อุกฺขิตฺตโก วิย น คณปูรโณ, สหเสยฺยมฺปิ น ลภติ, น ตถา ภิกฺขุนีฯ สา หิ ยาว น สมนุภฏฺฐา, ตาว คณปูรกา จ โหติ, สํวาสญฺจ ลภติฯ ลทฺธินานาสํวาสิกานุวตฺติกาปิ อุกฺขิตฺตานุวตฺติกาว โหติฯ อุกฺขิโตฺต เจ กาลงฺกโต, ตทนุวตฺตโก ภิกฺขุ ลทฺธินานาสํวาสโก โหติเยวฯ ตถา วิพฺภเนฺตปิ ตสฺมึ ติตฺถิยปกฺกนฺตเกปิ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย สามเณรภูมิยํ ฐิเตปีติ เอเกฯ เตสํ มเตน อุกฺขิตฺตเก ตถาภูเตปิ ภิกฺขุนี ตทนุวตฺติกา สมนุภาสิตพฺพาวาติ อาปชฺชติฯ สมนุภาสนกมฺมํ สงฺฆายตฺตํ, สเงฺฆน สญฺจิจฺจ ปุริมกาปตฺติํ อปเนตุํ น ยุตฺตํ วิย ขายติฯ อุเกฺขปนียกมฺมญฺจ อาปตฺติอทสฺสนมเตฺต, อปฺปฏิกมฺมมเตฺต, กุทิฏฺฐิอปฺปฏินิสฺสชฺชนมเตฺต จ กริยติ, ตสฺส อนุวตฺตนมเตฺตน สมนุภาสิตฺวา สาสนโต จาเวตพฺพาปีติ น ยุตฺตนฺติ เจ? น วตฺตพฺพเมว, อิทํ อปาราชิกวตฺถูสุปิ ตปฺปสงฺคโต, อนญฺญวิสยตฺตา จ วินยสฺสฯ

ตติยปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๗๕. ‘‘โลกสฺสาทสงฺขาตสฺส มิตฺตสนฺถวสฺส วเสน ตํ ทเสฺสตุํ **กายสํสคฺคราเคนา**ติ วุตฺต’’นฺติ ลิขิตํฯ **ติสฺสิตฺถิโย**ติ ตีสุ อิตฺถีสุ, ติโสฺส วา อิตฺถิโยฯ **ตํ น เสเว**ติ ตาสุ น เสวติฯ **อนริยา**ติ อุภโตพฺยญฺชนาฯ **พฺยญฺชนสฺมิ**นฺติ อตฺตโน พฺยญฺชเนฯ **น เสเว**ติ น เสวติฯ **น จาจเร**ติ นาจรติฯ **วณฺณาวโณฺณ**ติ ทฺวีหิปิ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิฯ **คมนุปฺปาทน**นฺติ สญฺจริตฺตํฯ

๖๗๖. **“นิวตฺถํ วา ปารุตํ วา”**ติ เอตฺถ นิวตฺถสฺส วา ปารุตสฺส วา วตฺถสฺส คหณํ สาทิยตีติ อโตฺถฯ

จตุตฺถปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาราชิกกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สงฺฆาทิเสสกณฺฑวณฺณนา

๑. ปฐมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๘๑. **อาหตฺโก**ติ อานีโต, นิยตโกติ อธิปฺปาโยฯ อกปฺปิยอโวฺหฏ นาม สงฺฆสฺส วา อารามิกปุคฺคลสฺส วา วตฺถุสฺส การณา สงฺฆสฺส วาริกภาเวน สยเมว วา อธิกรณฏฺฐานํ คนฺตฺวา ‘‘อมฺหากํ เอโส ทาโส, ทาสี, วาปิ, เขตฺตํ, อาราโม, อารามวตฺถุ, คาโว, คาวี, มหิํสี, อชา, กุกฺกุฏา’’ติอาทินา โวหรติ, อกปฺปิยํฯ ‘‘อยํ อมฺหากํ อารามิโก อารามิกา, อยํ วาปิ อิตฺถนฺนาเมน สงฺฆสฺส หเตฺถ โทหนตฺถาย ทินฺนาฯ อิโต เขตฺตโต อารามโต อุปฺปชฺชนกจตุปจฺจยา อิโต คา

วิโต มหึสิโต อชาโต อุปฺปชฺชนกโครสา อิตฺถนฺนาเมน สงฺฆสฺส ทินฺนา’’ติ ปุจฺฉิเต วา อปุจฺฉิเต วา วตฺตุํ วฏฺฏติฯ ‘‘กต’’นฺติ อวตฺวา ‘‘กโรนฺตี’’ติ วจเนน กิร อเนนกตํ อารพฺภ อาจิกฺขิตา นาม โหติฯ **คีวา**ติ เกวลํ คีวา เอว โหติ, น ปาราชิกํฯ **การาเปตฺวา ทาตพฺพา**ติ เอตฺถ สเจ อาวุธภณฺฑํ โหติ, ตสฺส ธารา น กาเรตพฺพา, อเญฺญน ปน อากาเรน สญฺญาเปตพฺพํฯ ‘‘ติจิตฺตํ ติเวทน’’นฺติ วุตฺตตฺตา ‘‘มานุสฺสยวเสน โกธุสฺสยวเสนา’’ติ ตพฺพหุลนเยน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ปฐมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๘๓. ภฏิปุตฺตกานํ กุมารภฏิกานํ คณา **ภฏิปุตฺตคณา**ฯ **กปฺป**นฺติ กปฺปิยํฯ **กปฺปคติก**นฺติ กปฺปิยสภาวํฯ **ปกฺกนฺตาสุปี**ติ อตฺตโน ปริสํ ฐเปตฺวา อิตราสุ ปกฺกนฺตาสุฯ ปณฺณตฺตึ อชานนฺตา อริยาปิ วุฏฺฐาเปนฺตีติ กตฺวา วา กมฺมวาจาปริโยสาเน อาปตฺติกฺขเณ วิปากาพฺยากตสมงฺคิตาวเสน วา ‘‘ติจิตฺต’’นฺติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘ปพฺพาชเน น ทุกฺกฏ’’นฺติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

ทุติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๘๗. ***ภทฺทากาปิลานี*** มหากสฺสปสฺส ปุราณทุติยา กิรฯ ญาตีนํ กุลํ ยสฺมึ คามเก, ต เทตํ คามกํ **ญาติกุลํ,** กุลสนฺนิหิตํ คามกํ อคมาสีติ อโตฺถฯ ‘‘อชํ คามํ เนตี’’ติอาทีสุ วิย วา ทฺวิกมฺมิกํ กตฺวา คามกํ อคมาสิ ญาติกุลํ อคมาสีติปิ ยุชฺชติฯ

๖๙๒. ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ อติกฺกาเมนฺติยา’’ติ วจเนนปิ เอวํ เวทิตพฺพํ – วิกาลคามปฺปเวสเน ทฺวินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํเยว วเสน อุปจาโร ปริจฺฉินฺทิตโพฺพ, อิตรถา ยถา เอตฺถ ปริเกฺขปารหฏฺฐานํ ปริเกฺขปํ วิย กตฺวา ‘‘อติกฺกาเมนฺติยา’’ติ วุตฺตํ, เอวํ ตตฺถาปิ ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ อติกฺกมนฺตสฺสา’’ติ วเทยฺยฯ ยสฺมา ปน ตตฺถ ปริเกฺขปารหฏฺฐานโต อุตฺตริ เอโก เลฑฺฑุปาโต อุปจาโรติ อธิเปฺปโต, ตสฺมา ตทตฺถทีปนตฺถํ ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺตสฺสา’’ติ วุตฺตํฯ ยํ ปน **อนฺธกฏฺฐกถายํ** ‘‘ปริเกฺขปารหฏฺฐานํเยว ‘อุปจาร’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา ปริเกฺขปปริเกฺขปารหฏฺฐานานํ นินฺนานาการณทีปนตฺถํ ‘อุปจารํ โอกฺกมนฺตสฺสา’ติ วุตฺตํ ปาฬิวิเสสมสลฺลเกฺขตฺวาว อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ อติกฺกมนฺตสฺส อิธ อุปจาโร ปริเกฺขโป ยถา ภเวยฺย, ตํ อุปจารํ ปฐมํ ปาทํ อติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ ทุติยํ ปาทํ อติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพเมว ปาฬิยา วิเสสสพฺภาวโตติฯ ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺติยาติปิ เอกเจฺจสุ ทิสฺสติ, ตํ น คเหตพฺพนฺติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘‘ปาฬิวิเสสมสลฺลเกฺขตฺวา’’ติ ทุวุตฺตํ, กสฺมา? วิกาลคามปฺปเวสนสิกฺขาปเทปิ กตฺถจิ ‘‘อุปจารํ อติกฺกมนฺตสฺสา’’ติ ปาโฐ ทิสฺสตีติ, โส อนฺธกฏฺฐกถาปาฐโต คหิโตติ อาจริโยฯ อปริกฺขิตฺตสฺส อุปจาโรกฺกมนเมว ปาโฐ ยุชฺชติ, น อติกฺกมนํฯ กสฺมา? พหูสุ ฐาเนสุ ปาฬิยา อฏฺฐกถาหิ วิรุชฺฌนโต, อิมสฺมึ วาปิ สิกฺขาปเท วิรุชฺฌติฯ กถํ? คณมฺหา โอหียมานาย อรเญฺญ อาปตฺติ โหติ, น คาเมฯ อถ จ ปน นิทสฺสนมฺปิ ‘‘สิกฺขาปทา พุทฺธวเรนา’’ติ (ปริ. ๔๗๙) คาถา ทสฺสิตา, ตสฺมา อุปจาโรกฺกมนปริยาปนฺนนฺทึ อติกฺกาเมนฺติยา โหติฯ กิญฺจ ภิโยฺย ‘‘คจฺฉนฺตสฺส จตโสฺส อาปตฺติโย, ฐิตสฺส จาปิ ตตฺตกาติอาทีนํ

(ปริ. ๔๗๕) **ปริวารคาถานํ** อฎฺฐกถาหิ อุปจาโรกฺกมนเมว ปาโฐติ นิฎฺฐํ คนฺตพฺพ’’นฺติ จ วุตฺตํ, สุฎฺฐุ สลฺลเกฺขตฺวา กเถตพฺพํฯ

‘‘ปทสา คมนเมว หิ อิธาธิเปฺปตํ, เตเนว ปฐมํ ปาทํ อติกฺกาเมนฺติยาติอาทิมาหา’’ติ เอตฺถ วิกาลคามปฺปเวสนสิกฺขาปทาทีสุ ตทภาววา ยาเนน วา อิทฺธิยา วา ปวิสโต, อทฺธานํ คจฺฉโต จ อาปตฺตีติ ทีเปติฯ ตตฺถ อสารุปฺปตฺตา อาปตฺติโมโกฺข นตฺถีติ เอเก, วิจาเรตฺวา ค เหตพฺพํฯ ภิกฺขุนีวิหารภูมิ ‘‘คามนฺตร’’นฺติ น วุจฺจติ คามนฺตรปริยาปนฺนายปิ กปฺปิยภูมิตฺตาฯ ‘‘ปรโต ‘สเจ ภิกฺขุนีสุ มหาโพธิยงฺคณํ ปวิสนฺตีสุ เอกา พหิ ติฎฺฐติ, ตสฺสา อาปตฺตี’ติอาทิว จนโต ภิกฺขุวิหาโร น กปฺปิยภูมีติ สิทฺธํ, ตสฺมา กญฺจินคเร ขนฺธธมฺมวิหาโร วิย, กาวีรปฏฺฏเน สารีธมฺมวิหาโร วิย จ อโญฺญปิ โส วิหาโร, ตสฺมา สีมพทฺธสุขตฺถํ คามนฺตรภาเว นิรนฺตรา อธิ ฎฺฐานตฺถํ ปวิสนฺติยา, นิกฺขมนฺติยาปิ คามนฺตราปตฺติ โหตีติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ **จตุคามสา ธารณตฺตา**ติ เอตฺถ เอวํวิเธ วิหาเร สีมํ พนฺธเนฺตหิ จตฺตาโรปิ เต คามา โสเธตพฺพาติ เวทิ ตพฺพาฯ สํวิทหิตฺวา ภิกฺขุนิยา วา มาตุคาเมน วา เถยฺยสเตฺถน วา สทฺธึ ตํ วิหารํ โอกฺกมนฺติ ยา จตโสฺส อาปตฺติโย เอกโตว โหนฺติฯ ‘‘คามนฺตเร คามนฺตเร อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ วุตฺ ตาติ เอเกฯ

ทุติยปาทุทฺธาเร สงฺฆาทิเสโสติ เอตฺถ สเจ ทุติโย ปาทุทฺธาโร กปฺปิยภูมิยํ โหติ, น สงฺฆาทิเสโส, อกปฺปิยภูมิยํ เอว สงฺฆาทิเสโสฯ **‘‘อุภยตีเรสุ วิจรนฺติ, วฎฺฎตี**ติ ทสฺสนูปจาร เสฺสตฺถ สมฺภวา’’ติ ลิขิตํ, ตํ ยุตฺตํฯ สวนูปจาโร เหตฺถ นทีปาเร, คามนฺตเร วา อปฺปมาณนฺติฯ **อนฺธกฎฺฐกถายํ** ปน ‘‘ปรตีรโต นทึ โอตริตฺวา ทสฺสนูปจารโต ทารูนิ, ปณฺณานิวา มคฺคิตฺวา อาเนติ, อนาปตฺติฯ ติจีวรานิ ปรตีเร โอตาเปติ, อนาปตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ **‘‘โอริมตีรเมว อาคจฺฉ ติ, อาปตฺตี’’**ติ อติกฺกมิตุกามตาย ปวิฎฺฐตฺตา วุตฺตํฯ ‘‘นฺหายนาทิกิเจฺจน ปวิฎฺฐานํ กเตฺถวาล ยสมฺภวา วฎฺฎตี’’ติ วุตฺตํฯ คามนฺตเร ปมาณนฺติ **อฎฺฐกถายํ** ปรตีรโต นทึ โอตริตฺวา ทสฺสนูป จารโต ทารูนิ ปณฺณานิ สกคามโต โถกมฺปิ ตรณวาเรน น วฎฺฎติ กิร นิกฺขมิตฺวา ปวิสิตุํฯ

อคามเก อรเญฺญติ อคามลกฺขเณ อรเญฺญติ อโตฺถฯ อิมินา อาปตฺติเขตฺตํ ทสฺสิตํฯ ยสฺ มา อิทํ อาปตฺติเขตฺตํ, ตสฺมา ยา ภิกฺขุนุปสฺสยโต คามสฺส อินฺทขีลํ อติกฺกมติ, สา อสเนฺต คาเม คณมฺหา โอหียนาปตฺตึ อาปชฺชติฯ ทสฺสนสวนูปจาราภาเวปิ ปเคว คาเม อินฺทขีลาติกฺ กมนกฺขเณเยว อาปชฺชติฯ สเจ ตตฺถ เอกา ภิกฺขุนี อตฺถิ, ตสฺสา ทสฺสนสวนูปจาราติกฺกม นกฺขเณ อาปชฺชติ, อรญฺญมคฺคคมนกาเล เอวายํ วิธีติ น คเหตพฺพํฯ คามโต ปน นิกฺขมนฺตี อิโต ปฏฺฐาย อาปชฺชตีติ ทสฺสนตฺถํ ‘‘อคามกํ อรญฺญ’’นฺติ วุตฺตํฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘อาราธิกา จ โหนฺติ สงฺคาหิกา ลชฺชินิโย, ตา โกเปตฺวา อญฺญตฺถ น คนฺตพฺพํฯ คจฺฉติ เจ, คามนฺตรนทีปาร รตฺติวิปฺปวาสคณมฺหา โอหียนาปตฺตีหิ น มุจฺจตี’’ติอาทิฯ ตตฺถ ‘‘คณมฺหา โอหียนาปตฺติ สกึเยวาปชฺชติฯ อิตรา คาเม คาเม ปาเร ปาเร อรุเณ อรุเณ จาติ เวทิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘‘วุตฺตเญฺหต’’นฺติอาทีนิ อสาธกานิ ยถาสมฺภวํ คเหตพฺพตฺตาฯ **‘‘มหาโพธิยงฺคณ**นฺติอาทิ เอวํ คามสฺส อาสนฺนฎฺฐาเนปิ อิมํ อาปตฺตึ อาปชฺชตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺต’’นฺติ ลิขิตํฯ

ตติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๙๔. **ปฎิวตฺตา**ติ ปฎิวจนํ เทนฺติฯ **กมฺมโทส**นฺติ ‘‘อนญฺญาย คณสฺส ฉนฺทนฺติ เอวมา ที’’ติ ลิขิตํฯ กตฺตพฺพฎฺฐานโทสนฺติ โปราณาฯ **การกคณสฺสา**ติ การกสงฺฆสฺสฯ ‘‘ภิกฺขุนิ

สงฺฆํ สนฺนิปาเตตฺวา’ติ วุตฺตตฺตา การกสโงฺฆปิ อยเมวาติ เจ? ปฐมเมว การกสงฺฆํ น อาม เนฺตตฺวา พลกฺกาเรนาย ฤลฺลนนฺทา ตํ ภิกฺขุนึ โอสาเรสี’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํ, ตสฺมา การกภิกฺขูนํ สมฺมุขาปิ เตสํ อนุมตึ ปฐมํ อคฺคเหตฺวา ตํ กมฺมํ น ปฏิปฺปสฺสเมฺภตพฺพนฺติ สิทฺธํ โหติ, ปฏิปฺปสฺสทฺธํ พลกฺกาเรน น กาตพฺพเมวาติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘ภิกฺขุนีปิ ทิฏฺฐาวิกมฺมํ กาตุํ ลภตี’’ติ จ ตตฺถ วุตฺตํฯ

๖๙๘. อสเนฺต กมฺมการกสเงฺฆ โอสาเรติ, อนาปตฺตีติ เอตฺถ กิตฺตาวตา อสโนฺต นาม โหตีติ? อิทํ สพฺพตฺถ น วิจาริตํฯ การกานํ กาลกิริยายาติ เอเกฯ เอกสฺสปิ อภาเวนาติ เอเกฯ เอกสฺมึ รเชฺชติ เอเกฯ เอกรเฏฺฐติ เอเกฯ เอกคาเมติ เอเกฯ เอกสฺมึ อาวาเสติ เอเกฯ ยตฺถ สกฺกา อปโลเกตุนฺติ เอเกฯ อโนฺตอุทฺธโยชเนติ เอเกฯ ตตฺถ ตสฺมึ อาวาเส อสเนฺต การกสเงฺฆ โอสาเรติ, อนาปตฺตีติ อิทํ ปสํสนฺติ อาจริยาฯ ยตฺถ สกฺกา อปโลเกตุนฺติ สามีจิฯ

จตุตฺถสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ปญฺจมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๐๑. เอตํ น วุตฺตนฺติ ภิกฺขุนิยา อวสฺสุตภาโว ทฏฺฐโพฺพติ เอตํ นิยมนํ น วุตฺตํฯ ตํ อวจนํ ปาฬิยา สเมติฯ กตรปาฬิยาติ? ‘‘อนวสฺสุโตติ ชานนฺตี ปฏิคฺคณฺหาตี’’ติ อิมายฯ ยทิ หิ ปุคฺคลสฺส อวสฺสุตภาโว น ปมาณํ, กึ อิมาย ปาฬิยา ปโยชนํ, ‘‘อนาปตฺติ อุโภ อนวสฺสุตา โหนฺติ, อนวสฺสุตา ปฏิคฺคณฺหาตี’’ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ สิยาฯ อตฺตโน หิ อนวสฺสุตภาโว เยว ปมาณนฺติฯ อิมสฺส ปน อนาปตฺติวารสฺส อยมโตฺถ – อุโภ เจ อนวสฺสุตา, สพฺพถาปิ อนาปตฺติฯ อถ ภิกฺขุนี อนวสฺสุตา สมานา อวสฺสุตมฺปิ ‘‘อนวสฺสุโต’’ติ สญฺญาย ตสฺส หตฺถโต ปฏิคฺคณฺหาติ, เอวมฺปิ อนาปตฺตีติฯ อถ สา อนวสฺสุตาปิ อญฺญํ อนวสฺสุตํ วา อวสฺสุตํ วา ‘‘อวสฺสุโต’’ติ ชานาติ, ทุกฺกฏเมวฯ วุตฺตเญฺหตํ **อนุตฺตรสิกฺขาปเท** ‘‘กิสฺส ตฺวํ อเยฺย น ปฏิคฺคณฺหาสีติฯ อวสฺสุโต อเยฺยติ…เป…. นาหํ อวสฺสุตา’’ติฯ

ปญฺจมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ฉฏฺฐสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๐๕. เตนาติ ตสฺมาฯ ยสฺมา อุโยฺยชิกา น เทติ น ปฏิคฺคณฺหาติ, ตสฺมา ปฏิคฺคโห น วิชฺชตีติ อโตฺถฯ อิตริสฺสา ปริโภคปจฺจยาฯ **‘‘อกุสลจิตฺต’’**นฺติ พาหุเลฺลน วุตฺตํฯ ‘‘วฎฺฎตีติ สญฺญาย วทนฺติยาปิ อาปตฺตี’’ติ วทนฺติฯ

ฉฏฺฐสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สตฺตมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๑๒-๔. กมฺมวาจโต ปุเพฺพ อาปนฺนาปตฺติโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติฯ ญตฺติยา ทุกฺกฏถุลฺลจฺจยา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ สงฺฆาทิเสเส ปเตฺตติ โปราณาฯ ตํ ‘‘อชฺฌาปชฺชนฺติยา’’ติ **ปาฬิยา** สเมติฯ ‘‘สุตฺวา น วทนฺตี’’ติ เอตฺถ สเจ ชีวิตพฺรหฺมจริยนฺตรายภยา น วทนฺติ, อนาปตฺติ ฯ ‘‘อธมฺมกเมฺม อธมฺมกมฺมสญฺญา อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘อนาปตฺติ อสมนุภาสนฺติยา’’ติ สงฺฆาทิเสสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

สตฺตมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อฏฺฐมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๑๕. **ปจฺจากตา**ติ ปราชิตาฯ กุลทูสกสิกฺขาปทสฺส, อิมสฺส จ นิทานมตฺตเมว นานากรณํฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ‘‘ตสฺส วจนสฺส ปฏินิสฺสคฺคาย เอว วจนีโย, น กุลทูสนนิวารณตฺถายา’’ติฯ เอวํ สเนฺต อุโภเปตา อาปตฺติโย อญฺญมญฺญํ สภาคตฺถา, ตสฺมา อิทํ ตสฺส อนุปญฺญตฺติสทิสํ อาปชฺชติ, ตโต อิทํ นิรตฺถกเมว อาปชฺชตีติ? น เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ วตฺถุวิเสสโต, กมฺมวาจาวิเสสโต จ อุภินฺนํ นานากรณํฯ

อฏฺฐมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. นวมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๒๓. ‘‘กายิกวาจสิเกน สํสเคฺคนา’’ติ ปาฐเสโสฯ

นวมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สงฺฆาทิเสสกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. นิสฺสคฺคิยกณฺฑวณฺณนา

๑. ปฐมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๓๓. ปฐมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทํ อุตฺตานเมวฯ

๒. ทุติยนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๔๐. วตฺถุสมฺปตฺตตฺตา วา น ตสฺสา อนาปนฺนกามตาย วา อนาณตฺติกตาย วา อกาลจีวรมทํสุฯ **ยถาทาเน เอว อุปเนตพฺพํ,** น ภาเชตพฺพํ ปุคฺคลิกตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ อตฺถโต หิ อิตรมฺปิ ยถาทาเน เอว อุปเนตพฺพเมวฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘อยฺยาย ทมฺมีติ เอวํ ปฏิลทฺธนฺติ นิสฺสฏฺฐปฏิลทฺธํฯ **ยถาทาเน**ติ ทายเกหิ ปริจฺจตฺตวิธาเนนฯ **อุปเนตพฺพ**นฺติ อกาลจีวรภาเวน ภาเชตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ อิธ ภาชาปิตาย ลทฺธจีวรเมว นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ตํ วินยกมฺมํ กตฺวาปิ อตฺตนา น ลภตี’’ติ ลิขิตํฯ ยทิ นิสฺสฏฺฐปฏิลทฺธํ สนฺธาย อิทํ วุตฺตํ สิยา, ‘‘นิสฺสชฺชิตพฺพํ สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา ทเทยฺย, ทเทยฺยํ, อยฺยาย ทมฺมี’’ติ วุตฺตตฺตา ตีณิเปตานิ ปทานิ วตฺตพฺพานิ สิยุํ, ตสฺมา น เกวลํ นิสฺสฏฺฐปฏิลทฺธเมว ยถาทาเน อุปเนตพฺพํ, อญฺญาหิ ภิกฺขุนีหิ ลทฺธโกฏฺฐาสมฺปิ ยถาทาเนเยว อุปเนตพฺพํฯ

๗๔๑. ‘‘อกาลจีวเร กาลจีวรสญฺญาย อนาปตฺตี’’ติ ปน ภาชนปจฺจยา อาปชฺชิตพฺพาปตฺตึ นาปชฺชตีติ เอตฺตกเมว ทีเปติ, น ปฏิลทฺธํ, น ยถาทาเน ทาตพฺพนฺติ อิมมตฺถํ ทีเปติฯ เลเสน ปน คณฺหาติ เจ, ภณฺฑเคฺฆน กาเรตพฺพาฯ

ทุติยนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๔๔. สกสญฺญาย คหิตตฺตา ปาจิตฺติยํ, ทุกฺกฏญฺจ วุตฺตํฯ อิตรถา ภณฺฑเคฺฆน กาเรตพฺพํฯ

ตติยนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๕๒. เลเสน คเหตุกามตา, อญฺญสฺส วิญฺญสฺส วิญฺญาปนํ, ปฏิลาโภติ ตีณิ องฺคานิ, ตสฺมา ปฐมํ วิญฺญตฺตํ อลภิตฺวา อญฺญํ ตโต อูนตรมฺปิ ลเภยฺย, นิสฺสคฺคิยเมว องฺคสมฺปตฺติโตฯ เอส นโย อญฺญตฺถาปิฯ

จตุตฺถนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ปญฺจมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๕๓. ‘‘เตลํ โคเปตฺวา สปฺปิมฺปิ เม อตฺตโน กุลฆรา’’ติ กิร ปาโฐฯ

ปญฺจมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ฉฏฺฐนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๕๔-๗๖๒. **ปาวาริกสฺสา**ติ ทุสฺสวาณิชกสฺสฯ ยาย เจตาปิตํ, ตสฺสา นิสฺสคฺคิยํ, นิสฺสฏฺฐปฏิลาโภ จฯ ‘‘อิตราสํ ปน ชานิตฺวา วสฺสเคฺคน ปตฺตโกฏฺฐาสํ สาทิยนฺตีนมฺปิ น นิสฺสคฺคิยํ, เกวลํ ยถาทาเน เอว ตาหิปิ อุปเนตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ ‘‘นิสฺสฏฺฐํ ปฏิลภิตฺวาปิ ยถาทาเน อุปเนตพฺพ’นฺติ วุตฺตตฺตา เสสาหิ คหิตํ สุคฺคหิต’’นฺติ วทนฺติฯ เอตฺถ คิลานายปิ น โมโกฺขฯ

ฉฏฺฐนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สตฺตมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๖๔. สตฺตเม **‘‘สยํ ยาจิตเกนา’’**ติ กิญฺจาปิ อวิเสเสน วุตฺตํฯ ตถาปิ อญฺญทตฺถิเกน อตฺตุเทฺทสิเกน สญฺญาจิเกนาติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อยมโตฺถ ‘‘ภิกฺขุนิโย เตน จ ปริกฺขาเรน สยมฺปิ ยาจิตฺวา เภสชฺชํ เจตาเปตฺวา ปริภุญฺชิํสู’’ติ อิมิสฺสา ปาฬิยา อเตฺถน สํสนฺทิตฺวา เวทิตโพฺพฯ ตสฺสายมโตฺถ – เตน ปริกฺขาเรน เภสชฺชํ เจตาเปตฺวา จ-สเทฺทน สญฺญาจิเกน จ เภสชฺชํ เจตาเปตฺวาติ อิมมตฺถํ ทีเปโนฺต ‘‘สยมฺปิ ยาจิตฺวา เภสชฺชํ เจตาเปตฺวา’’ติ อาหฯ อญฺญถา ‘‘เตน ปริกฺขาเรน เภสชฺชํ เจตาเปตฺวา สยมฺปิ ยาจิตฺวา ปริภุญฺชิํสู’’ติ อิมินา อนุกฺกเมน ปาฬิ วตฺตพฺพา สิยาฯ

ปทภาชเน ปน ‘‘สํยาจิเกนาติ สยํ ยาจิตฺวา’’ติ ตเสฺสว ปทสฺส อธิปฺปายมตฺตํ วุตฺตํฯ สา หิ ปทภาชนธมฺมตาฯ ‘‘สงฺฆิกํ ลาภํ ปริณต’’นฺติอาทิปทานํ ภาชเน ปน สา ปากฏาฯ อญฺญถา สํยาจิกปเทน โก อโญฺญ อติเรกโตฺถ สงฺคหิโต สิยา, โส น ทิสฺสตีติ ตเทว ปทํ นิปฺปโยชนํ, อิทญฺจ สิกฺขาปทํ ปุริเมน นินฺนานากรณํ สิยาฯ อตฺตโน หิ สนฺตกํ ยถากามํ กรณียนฺติฯ เอตฺถ จ สงฺฆสฺส ยาจนาย วเสน เอกโต หุตฺวา ยาจนาย ลทฺธํ สํยาจิกนฺติ เวทิตพฺพํฯ อญฺญถา อิโต ปเรน สํยาจิก-สเทฺทน อิทํ นิพฺพิเสสํ อาปชฺชตีติ ‘‘ปุคฺคลิเกน สํยาจิเกนา’’ติ อิทญฺจ สิกฺขา

ปทํ วิสุํ น วตฺตพฺพํ สิยา อิเธว เตน อาปชฺชิตพฺพาปตฺติยา สงฺคหิตตฺตา, น จ สงฺคหิตา อาปตฺติทฺวยภาวโตฯ มิเสฺสตฺวา เจตาปิตตฺตา หิ เอกเมว อาปตฺตีติ เจ? น, สํยาจิกปทสฺส นิปฺปโยชนภาวปฺปสงฺคโต, เอวํ สงฺฆิกมหาชนิกปุคฺคลิกานิ มิสฺสิตฺวา เจตาปเน เอกาปตฺติภาวปฺปสงฺคโต จฯ

สตฺตมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อฏฺฐมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๖๙. **คณสฺสา**ติ อาภิธมฺมิกาทิคณสฺส, อูนจตุวคฺคสฺส จฯ

อฏฺฐมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. นวมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๗๔. **สญฺญาจิเกนา**ติ คณยาจนาย ลทฺเธเนว, น อเญฺญนฯ

นวมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ทสมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๗๙. ทสเม ปน ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี อญฺญทตฺถิเกน ปริกฺขาเรน อญฺญุทฺทิสิเกน ปุคฺคลิเกน อญฺญํ เจตาเปยฺย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’’นฺติ เอวํวิเธน ภวิตพฺพํ, ‘‘ปุคฺคลิเกน สํยาจิเกนา’’ติ อิมินา เอกาทสเมน ภวิตพฺพํ สิยา ยถากฺกเมน สมฺภวโตฯ กามเมว เจตํ อฏฺฐุปฺปตฺติยา อภาวโต น วุตฺตํ, อตฺถโต ปน คเหตพฺพเมวฯ เอตฺถ ปน สงฺฆคณปุคฺคลานํ ปวาริตฏฺฐาเน, ปุคฺคลเสฺสว ญาตกฏฺฐาเน จ อนาปตฺติฉายา ทิสฺสติ, อิทํ สพฺพํ อมฺหากํ ตกฺกานุสารวเสเนว วุตฺตนฺติ กตฺวา น สารโต ทฏฺฐพฺพํฯ วิจาเรตฺวา ยถา นิจฺจลการณํ ทิสฺวา ยํ วา วินยกฺกมโกวิทา อนุชานนฺติ, ตํ ตเทว คเหตพฺพํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน ‘‘อาปทาสุปิ อญฺญํ ครุภณฺฑเมว เจตาเปตพฺพํ, อิตรํ น วฏฺฏติ, ภิกฺขุสฺส ปน วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ

ทสมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. เอกาทสมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๘๔. ‘‘ทุติยวคฺคสฺส ปฐเม’’ติ อวตฺวา ‘‘เอกาทสเม’’ติ อิธ วุตฺตํฯ กสฺมา? ภิกฺขุนิวิภเงฺค ตึสกกณฺฑํ ปตฺวา วคฺคกฺกมสฺส อวุตฺตตฺตาฯ ยสฺมา ปวาริตฏฺฐาเน วิญฺญตฺติ นาม น ปฏิเสเธตพฺพา, ตสฺมา ภควา อญฺญาติกอปฺปวาริตฏฺฐาเน ธมฺมนิมนฺตนวเสน วเทยฺย ‘‘เยน โตฺถ’’ติ วุตฺตาย ‘‘จตุกฺกํสปรมํ วิญฺญาเปตพฺพ’’นฺติ ปริเจฺฉทํ ทเสฺสตีติ เวทิตพฺพํฯ อญฺญถา ‘‘นิทาเนน สิกฺขาปทํ น สเมติ, สิกฺขาปเทน จ อนาปตฺติวาโร’’ติ จ ‘‘อกตวิญฺญตฺติยา จตุกฺกํสปรมํ วิญฺญาเปตพฺพ’’นฺติ จ อนิฏฺฐํ อาปชฺชติ, ตสฺมา **มาติกาฏฺฐกถายํ** เจตาเปตพฺพนฺติ ฐเปตฺวา สหธมฺมิเก จ ญาตกปวาริเต จ อเญฺญน กิสฺมิญฺจิเทว คุเณน, ปริตุเฏฺฐน จ วเทยฺย ‘‘เยนโตฺถ’’ติ วุตฺตสฺส ‘‘วิญฺญาเปตพฺพ’’นฺติ วุตฺตนเยน อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน ‘‘อิทํ ปริจฺฉินฺนปวารณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อนาปตฺติ ญาตกานํ ปวาริตานนฺติ ปน สพฺพปฺปกาเรน ปวตฺตํ นิจฺจปวารณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ นิจฺจปวารณา นาม ยทา เยนโตฺถ, ตทา ตํ วเทยฺย

ยาถาติ เอวํ ปวตฺตา ฯ ‘หนฺท สีตปาวุรณ’นฺติ เทนฺตานํ ปน อติเรกจตุกฺกํสมฺปิ คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ อยเมว นโย ทสเมปีติฯ

เอกาทสมนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภิกฺขุนีวิภงฺเค ตึสกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิสฺสคฺคิยกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปาจิตฺติยกณฺฑวณฺณนา

๑. ลสุณวคฺค

๑. ปฐมลสุณสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๙๓-๗. **อหํ ลสุเณนา**ติ เอตฺถ ‘‘ปวาเรมี’’ติ ปาฐเสโสฯ **พทรสาฬวํ** กิร พทรผลานิ สุกฺขาเปตฺวา จุณฺเณตฺวา กตฺตพฺพา ขาทนียวิกติฯ

ปฐมลสุณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๐๐. **สํหราเปยฺยา**ติ ‘‘สํหรติ วา สํหราเปติ วา’’ติ ปทภาชนํ เวทิตพฺพํฯ กิญฺจาปิ เอตฺถ อาปตฺติเภโท น ทสฺสิโต, ตถาปิ ขุรสณฺฑาสกตฺตริอาทิปริเยสนฆํสนาทีสุ ปุพฺพปโยเคสุ ทุกฺกฏํ ยุชฺชติ, ยถา เจตฺถ, เอวํ ตลฆาตกาทิมฺหิ จ อาปตฺติเภโท ปาฬิยํ น วุตฺโตฯ ยถาสมฺภวํ ปน ปุพฺพปโยเคสุ ทุกฺกฏํ สมฺภวติฯ เอวํ ภิกฺขุสฺส เอตฺถ จ ลสุเณ จ ทุกฺกฏํฯ อิทํ กิริยากิริยนฺติ โปราณาฯ ตตฺถ ‘‘กิริยากิริย’’นฺติ น วุตฺตํฯ

ทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘๐๒-๖. ตติยจตุตฺถสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๕. ปญฺจมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๑๒. ปญฺจเม อุทกสุทฺธิปจฺจเย สติปิ ผสฺสสาทิยเน ยถาวุตฺตปริเจฺฉเท อนาปตฺติฯ ตตฺถ **ทฺวินฺนํ ปพฺพาน**นฺติ ‘‘ทฺวินฺนํ องฺคุลานํ สหปเวสเน เอเกกองฺคุลสฺส เอเกกํ ปพฺพํ กตฺวา เทฺว ปพฺพา, เอกงฺคุลปฺปเวสเน ทฺวินฺนํ ปพฺพานํ อุปริ น วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ **มหาปจฺจริย**มฺปิ อยเมว นโย ทสฺสิโต’’ติ ลิขิตํฯ

ปญฺจมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘๑๕. ฉฏฺฐสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๗. สตฺตมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๒๐-๘๒๒. ‘‘นครํ อติหรนฺตี’’ติ ปาโฐฯ ‘‘นครทฺวาเร อติหรนฺตี’’ติ กตฺถจิ, ตตฺถ ทฺวาเรนาติ อโตฺถฯ อยเมว วา ปาโฐฯ **ตํ ปุพฺพาปรวิรุทฺธ**นฺติ ‘‘ปุนปิ วุตฺต’’นฺติ วุตฺตํ วาทํ สนฺธาย, น ตโต ปุเพฺพ ตตฺถ วุตฺตํ วาทํฯ เอตฺถ ‘‘มาตรมฺปิ วิญฺญาเปตฺวาติ วจเนน วิรุชฺฌตี’’ติ ลิขิตํ, ตํ ทุลฺลิขิตํ, น หิ เตน วิโรธํ สนฺธาย อิทํ วุตฺตนฺติฯ กรเณ เจ ปาจิตฺติยํ, การาปเนปิ ปาจิตฺติเยเนว ภวิตพฺพํฯ อถ การาปเน ทุกฺกฏํ, กรเณปิ ทุกฺกเฏเนว ภวิตพฺพํฯ น หิ กรเณ วา การาปเน วา วิเสโส อตฺถิ อาปชฺชเน สตีติ อธิปฺปาโยฯ

๘๒๓. **สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี**ติ อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘สาธู’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ น หิ ปฏิคฺคเหตุํ วฏฺฏติฯ อนามาสตฺตา **‘‘อามกธญฺญํ ปน ญาตกปวาริตฏฺฐาเนปิ น วฏฺฏตี’’**ติ วุตฺตํฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘กปฺปิเยน ลทฺธํ ธญฺญํ ภชฺชิตฺวา ภุญฺชนฺติยา ทุกฺกฏํฯ อปรเณฺณปิ เอเสว นโย’’ติ จ ‘‘อนาปตฺติ อาพาธปจฺจยาติ วจนโต สตฺต ธญฺญานิปิ อนามาสานีติ สิทฺธํ, เตเนว เหฏฺฐา **อฏฺฐกถายํ** ทุกฺกฏวตฺถุมฺหิ สตฺต ธญฺญานิปิ คหิตานิ อนามาสานี’’ติ จ วุตฺตานิฯ อามาสานิ กปฺปิยวตฺถูนิ จ ยทิ ภเวยฺยุํ, ยถา ญาตกปวาริเต สนฺธาย ‘‘อปรณฺณํ วิญฺญาเปตี’’ติ อวิเสเสน วุตฺตํ, เอวํ ‘‘อนาปตฺติ ญาตกานํ ปวาริตานํ อญฺญสฺส อตฺถาย วิญฺญาเปติ, อุมฺมตฺติกาย อาทิกมฺมิกายา’’ติ วตฺตพฺพํฯ ยสฺมา ทุกฺกฏวตฺถุตฺตา จ อนามาสตฺตา จ มาตรมฺปิ สตฺตวิธํ ธญฺญํ วิญฺญาเปตุํ น วฏฺฏติ , ตสฺมา ตทตฺถทีปนตฺถํ สตฺตวิธํ ธญฺญํ สนฺธาย ‘‘อนาปตฺติ อาพาธปจฺจยา’’ติ วุตฺตํ, ยถา ภิกฺขุนิยา อาพาธปจฺจยา วฏฺฏติ, ตถา ภิกฺขุสฺสาปีติ จฯ ยถา วา ปน ภิกฺขุนิยา ภชฺชนาทีนิ การาเปตุํ น วฏฺฏติ, เอวํ ภิกฺขุสฺสาปิฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** ‘‘อญฺญตโร พาลภิกฺขุ กปฺปิยํ อชานโนฺต เอตทโวจ ‘อามกธญฺญํ สมฺปฏิจฺฉิตุํ ภิกฺขูนํ น วฏฺฏติฯ เอตํ ธญฺญํ ภชฺชิตฺวา โกเฏฺฏตฺวา ปจิตฺวา ยาคุขชฺชกํ ภตฺตญฺจ เทถา’ติ, อาณาปกเสฺสว ภิกฺขุสฺส อาปตฺติ, สเพฺพสํ อนาปตฺตี’’ติฯ ตสฺมา ‘‘สงฺฆวาริกานํ ธญฺญํ โกเฏฺฏถา’’ติ อารามิกานํ วตฺตุญฺจ น วฏฺฏติฯ ‘‘ทิวสํ ปริพฺพยํ คณฺหถ, ตณฺฑุเล สมฺปาเทถ, ตฺวํ เอตฺตเก คณฺห, ตฺวํ เอตฺตเก’’ติ เอวมาทีนิ ปน วตฺตุํ วฏฺฏตีติ จฯ ยํ ปน ‘‘อวิญฺญตฺติยา ลพฺภมานํ ปน นวกมฺมตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํ, ตมฺปิ เหฏฺฐา ‘‘อิมํ ตฬากํ เขตฺตํ วตฺถุํ วิหารสฺส เทมา’ติ วุเตฺต ‘สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํ นยํ สนฺธาย วุตฺตตฺตา สุวุตฺตเมวฯ ‘‘นวกมฺมตฺถาย ธญฺญํ เทมา’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธู’’ติ วตฺตพฺพํฯ ยํ ปน เหฏฺฐา ‘‘ตตฺถ นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ อตฺตโน วา สงฺฆคณปุคฺคลเจติยานํ วา อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏติ…เป.… ทุกฺกฏวตฺถุํ สเพฺพสมฺปิ อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉโต ทุกฺกฏเมวา’’ติ วุตฺตํ, ตมฺปิ สุวุตฺตเมวฯ กสฺมา? ‘‘เจติยสฺส อตฺถาย ธญฺญํ ทาตุกาโมมฺหิ, ตุเมฺห ภเณฺฑ ตทตฺถาย สมฺปฏิจฺฉถา’’ติ วุเตฺต ปฏิคฺคเหตุํ อกปฺปิยตฺตาฯ ‘‘อิทํ ปน ตาทิสํ น โหตี’’ติ จ วุตฺตํฯ สโพฺพปายํ **อุปติสฺสเตฺถรวาโท** กิรฯ **ธมฺมสิริเตฺถโร** ปเนวมาห ‘‘ปุเพฺพปิ นวกมฺมตฺถาย ปฏิคฺคโห น วาริโต, สงฺฆสฺสตฺถาย ปฏิคฺคหิตมฺปิ ปฏิคฺคาหกเสฺสว อกปฺปิย’’นฺติฯ

สตฺตมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อฏฺฐมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๒๔. โปราณา **‘‘นิพฺพิฏฺฐราชภโฏ’’**ติ ปฐนฺติฯ ตสฺสโตฺถ วาริตภตฺตเวตโน ราชภโฏติฯ **‘‘ตเญฺญว ภฏปถ**นฺติ ตํเยว ภตฺตเวตน’’นฺติ อตฺถํ วทนฺติฯ **อุมฺมุก**นฺติ อลาตํฯ

๘๒๖. เอตฺถ ฉฑฺฑิตํ **กิริยา**ฯ อโนโลกนํ **อกิริยา**ฯ

อฏฺฐมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. นวมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๓๒. ‘‘สามิเก อปโลเกตฺวา ฉฑฺฑฺฑตี’’ติ กตฺถจิ โปตฺถเก นตฺถิ, กตฺถจิ อตฺถิ, อตฺถิภาโวว เสโยฺย กิริยากิริยตฺตา สิกฺขาปทสฺสฯ อิธ เขตฺตปาลกา, อารามาทิโคปกา จ **สามิกา** เอวฯ ‘‘สงฺฆสฺส เขเตฺต, อาราเม จ ตตฺถ กจวรํ น ฉฑฺฑฺฑตพฺพนฺติ กติกา เจ นตฺถิ, ภิกฺขุสฺส ฉฑฺฑฺฑตุํ วฏฺฏติ สงฺฆปริยาปนฺนตฺตา, น ภิกฺขุนีนํฯ ตาสมฺปิ ภิกฺขุนิสงฺฆสนฺตเก วุตฺตนเยน วฏฺฏติ, น ตตฺถ ภิกฺขุสฺส, เอวํ สเนฺตปิ สารุปฺปวเสเนว กาตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ

นวมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ทสมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๓๓. **สาธุกีฬิตคีตํ วา**ติ เอตฺถ ปาจิณฺณคีตมฺปิ โสตุํ น วฏฺฏติฯ ‘‘คีตุปสญฺหิตํ ปน ธมฺมํ โสตุํ วฏฺฏตีติ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** วุตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน ‘‘ธมฺมคีตมฺปิ น วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา ‘‘พุทฺธสฺส คายาม วาเทมาติ วุเตฺต สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏติ, ทุกฺกฏํ โหตี’’ติ วุตฺตํ, ‘‘ปูชํ กโรม, ชาตกํ วา วตฺถุํ วา เทเสมาติ วุเตฺต ‘สาธู’ติ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จ วุตฺตํฯ

๘๓๖. **เอกปโยโค** นาม เอกทิวสาวโลกนํฯ **เตสํเยวา**ติ เยสํ นจฺจํ ปสฺสติฯ ‘‘ภิกฺขุนี สยมฺปิ นจฺจิตุํ วา คายิตุํ วา วาทิตุํ วา น ลภตี’’ติอาทิ อิธ สิกฺขาปเท นตฺถิฯ กสฺมา? เอฬกโลมสมุฏฺฐานตฺตาฯ ยทิ เอวํ กสฺมา วุตฺตนฺติ เจ? สุตฺตานุโลมมหาปเทสโตฯ ยทิ นจฺจาทีนิ ปสฺสิตุํ วา โสตุํ วา น ลภติ, ปเคว อตฺตนา กาตุนฺติ นยโต ลพฺภมานตฺตา วุตฺตํฯ อิตรถา มหาปเทสา นิรตฺถกา สิยุํฯ เอวมญฺญตฺถาปิ นโย เนตโพฺพฯ ‘‘สมุฏฺฐานมฺปิ อิธ วุตฺตเมว อคฺคเหตฺวา ฉสมุฏฺฐานวเสน คเหตพฺพ’’นฺติ ลิขิตํฯ ตํ ‘‘อเญฺญ นจฺจ, คาย, วาเทหี’’ติ วตฺตุํ น ลพฺภตีติอาทิวจีกมฺมํ สนฺธาย ลิขิตเญฺจ, ตํ สุลิขิตํ เอฬกโลมสมุฏฺฐาเน วาจาย อภาวโตฯ ‘‘สยมฺปิ นจฺจิตุ’’นฺติอาทิกายกมฺมเญฺจ สนฺธาย ลิขิตํ, ทุลฺลิขิตํฯ เอฬกโลมสมุฏฺฐานญฺหิ เอกนฺตโต กายกมฺมํ โหติ, ตสฺมา อุทฺธฏํ อคฺคเหตฺวา อาทิสเทฺทน สงฺคหิตเมว อิธ คเหตพฺพนฺติฯ เอตํ เอฬกโลมสมุฏฺฐานตฺตาติ เอตฺถ การณวจเน สุตฺตานุโลมมหาปเทสโตติ เอตฺถ ปน อุทฺธฏํ คเหตพฺพํ, เอวํ ยถาลาภวเสน ตํ ลิขิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘อาหจฺจภาสิตสิกฺขาปทวเสน เอฬกโลมสมุฏฺฐาน’’นฺติ วุตฺตนฺติ **อุปติสฺสเตฺถโร** ฯ ‘‘เอฬกโลมสมุฏฺฐานเญฺจ อิทํ สิกฺขาปทํ, อาณาปโก มุเจฺจยฺย, น จ มุจฺจตี’’ติ วุตฺตํฯ ตํ ‘‘กสฺมา’’ติ วุเตฺต **‘‘สพฺพอฏฺฐกถาสุ วุตฺต’’**นฺติ อฏฺฐกถาจริโย อาหาติ **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ

๘๓๗. **อาราเม ฐตฺวา**ติ น เกวลํ ฐตฺวา, ตโต คนฺตฺวา ปน สพฺพิริยาปเถหิปิ ลภติฯ **‘‘อาราเม ฐิตา**ติ ปน อารามปริยาปนฺนาติ อโตฺถ, อิตรถา นิสินฺนาปิ น ลเภยฺยา’’ติ ลิขิตํ, ตํ สุลิขิตเมวฯ

ทสมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ลสุณวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อนฺธการวคฺควณฺณนา

๑. ปฐมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๓๙. ‘‘ทิวาปิ อนฺธการํ อตฺถิ, ตปฺปฏิเสธนตฺถํ ‘รตฺตนฺธกาเร’ติ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ **โปราณา**ฯ **สนฺติฏฺเฐยฺยา**ติ เอตฺถ ฐานาปเทเสน จตุพฺพิโธปิ อิริยาปโถ สงฺคหิโต, ตสฺมา ปุริสสฺส หตฺถปาเส เตน สทฺธึ จงฺกมนาทึ กโรนฺติยา ปาจิตฺติยเมวฯ **‘‘สลฺลเปยฺย วา’’**ติ เกวลํ นิทานวเสน วุตฺตํ วิเสสาภาวโตฯ ‘‘สลฺลเปยฺยวาติ ปุริสสฺส หตฺถปาเส ฐิตา สลฺลปติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ หิ วุตฺตํ, ตํ น ยุตฺตนฺติ เอเกฯ กสฺมา? ยสฺมา ตสฺส ปุริสสฺส หตฺถปาเส ฐิเตเนว เอกํ ปาจิตฺติยํฯ สลฺลปเนนปิ อปรมฺปิ เอกํ อาปชฺชตีติ นาปชฺชติ, กถํ ปญฺญายตีติ? องฺควเสนฯ อิมสฺส หิ รตฺตนฺธการตา, ปุริสสฺส หตฺถปาเส ฐานํ วา สลฺลปนํ วา, สหายาภาโว, รโหเปกฺขตาติ อิมานิ จตฺตาริ องฺคานิ วุตฺตานิฯ ตตฺถ ยทิ ฐานปจฺจยา เอกา อาปตฺติ วิสุํ สิยา, ตสฺสา จตฺตาริ องฺคานิ สิยุํฯ ยทิ สลฺลปนปจฺจยา เอกา, ตสฺสาปิ ปญฺจ องฺคานิ สิยุํฯ ตสฺมา **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘‘จตฺตาริ วา ปญฺจ วา องฺคานี’’ติ วตฺตพฺพํ สิยา, น จ วุตฺตํ, ตสฺมา สลฺลปนปจฺจยา วิสุํ นตฺถีติฯ อตฺถิเยว, มาติกาฏฺฐกถาวจนญฺจ ตทตฺถเมวาติ เอเกฯ กถํ? สหุปฺปตฺติโต ทฺวินฺนํ อาปตฺตีนํฯ กึ วุตฺตํ โหติ? สลฺลปเน สติ ฐานปจฺจยา อาปชฺชิตพฺพํ จตุรงฺคิกํ, สลฺลปนปจฺจยา อาปชฺชิตพฺพํ จตุรงฺคิกนฺติ เทฺว ปาจิตฺติยานิ สหุปฺปนฺนานิ เอกโต อาปชฺชนฺตีติฯ อิทํ อยุตฺตํ ปาฬิวิโรธโตฯ **ปาฬิย**ญฺหิ ‘‘สลฺลเปยฺย วาติ ปุริสสฺส หตฺถปาเส ฐิตา สลฺลปติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ วุตฺตํฯ ยทิ เทฺว สิยุํ, ‘‘อาปตฺติ ทฺวินฺนํ ปาจิตฺติยาน’’นฺติ น วตฺตพฺพตา สิยาติฯ อยํ นโย ทุติยาทีสุปิ ยถาโยคํ เวทิตพฺโพฯ เอตฺถ ทุติเยนาปิ สทฺธึ ยทิ ภิกฺขุนิยา รโหเปกฺขตา อตฺถิ, โส เจ ปุริโส, น ทุติโย, ปุริสคณนาย อาปตฺติโยฯ อถ ทุติยา ภิกฺขุนี โหติ, ตสฺสา จ เตน ปุริเสน สทฺธึ รโหเปกฺขตา อตฺถิ, สา จ ภิกฺขุนี น ทุติยา โหติฯ อุภินฺนมฺปิ อาปชฺชตีติ เอเก, วิจาเรตฺวา ปน คเหตพฺพํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน วุตฺตํ ‘‘หตฺถปาเส ฐาเนน ทุกฺกฏ’’นฺติ, ตํ **ปาฬิยา** วิรุชฺฌติฯ ‘‘ปุริสสฺส หตฺถปาเส ติฏฺฐติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ หิ ปาฬิ, กึพหุนาฯ จตุตฺถสิกฺขาปเท **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยิกอุโยฺยชนสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘สนฺติฏฺฐนาทีสุ ตีณิ ปาจิตฺติยานี’’ติอาทิวจนโต วตฺถุคณนาย อาปตฺติ เวทิตพฺพาฯ ‘‘องฺคานิ เจตฺถ จตฺตาริ ปญฺจ วา’’ติ วตฺตพฺพนฺติ สนฺนิฏฺฐานํฯ

ปฐมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒-๓-๔. ทุติยตติยจตุตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๔๒-๖. ทุติยตติยจตุตฺถานิ อุตฺตานานิฯ สพฺพตฺถ ‘‘สลฺลปตีติ ยํ กิญฺจิ ติรจฺฉานกถํ กเถตี’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

๘๕๒. จตุเตฺถ ปนายํ วิเสโส – ‘‘เอเกนกา’’ติ ปฐมํ วุตฺตตฺตา ทุติยิกํ วา ภิกฺขุนีนํ อุโยฺยเชยฺย, ปาจิตฺติยํ น สมฺภวตีติ เจ? สมฺภวติฯ กสฺมา? สนฺติฏฺฐนาทิตฺตยมตฺตาเปกฺขตฺตา, ตสฺส วจนสฺสาปิ วา อญฺญายปิ รโหเปกฺขนสฺสาทสมฺภเว สติ อุภินฺนํ เอกตฺถสมฺภวโต จ สาธิตเมตํฯ ‘‘หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา สนฺติฏฺฐติ วา สลฺลปติ วา’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ กสฺมา ‘‘นิกณฺณิกํ วา ชเปฺปตี’’ติ น วุตฺตํ? หตฺถปาสาติกฺกเม อสมฺภวโตฯ ตสฺส ตติยสฺส ปทสฺส ปจฺฉินฺนตฺตา สมฺภวนฺตมฺปิ ‘‘ทุติยิกํ วา อุโยฺยเชตี’’ติ น วุตฺตํ, ตสฺมา อตฺถโต หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา สนฺติฏฺฐติ วา สลฺลปติ วา ทุติยิกํ วา อุโยฺยเชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ เอส นโย **ยเกฺขน วา**ติ อาทีสุปิฯ ตตฺถ ‘‘หตฺถปาเส’’ติ วา ‘‘หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา’’ติ วา น วุตฺตํ อุภยตฺถ ทุกฺกฏตฺตาฯ อนาปตฺติวาเรปิ อสมฺภวโต ‘‘นิกณฺณิกํ วา ชเปฺปตี’’ติ น วุตฺตนฺติ เจ? สมฺภวติ สติ กรณีเย นิกณฺณิกํ วา ชเปฺปตีติ สมฺภวโตฯ อถ กสฺมา เอวํ น วุตฺตนฺติ เจ? อนวชฺชกถายํ นิกณฺณิกชปฺปเน ปโยชนาภาวา, ธมฺมกถายมฺปิ อุทายึ อารพฺภ ปฏิสิทฺธตฺตา จฯ

ทุติยตติยจตุตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ปญฺจมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๕๖. ‘‘กุลํ นาม จตฺตาริ กุลานี’’ติ วุตฺตตฺตา ติตฺถิยาราเม กปฺปติ ตสฺส กุลโวหาราภาวโตติ เอเกฯ ติตฺถิยานํ ขตฺติยาทิปริยาปนฺนตฺตา น กปฺปตีติ เอเกฯ ตสฺส กปฺปิยภูมิตฺตา น ยุตฺตนฺติ เจ? น, ยถาวุตฺตขตฺติยาทีนํ สมฺภวโตฯ ตถาปิ โคจรกุลํ อิธาธิเปฺปตํฯ ‘‘อุปจาโร ทฺวาทสหโตฺถ’’ติ ลิขิตํฯ

ปญฺจมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ฉฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๖๐. ‘‘นิสีทนฺติยา เอกา, นิปชฺชนฺติยา เอกา’’ติ อวตฺวา **‘‘นิสีทิตฺวา คจฺฉนฺติยา’’**ติ อาทิ น วตฺตพฺพํฯ น หิ คมนปจฺจยา เอสา อาปตฺตีติ? น, ปริโยสานาธิปฺปายวเสน วุตฺตตฺตาฯ ‘‘นิสีทิตฺวา นิปชฺชนฺติยา เทฺว’’ติ วจเนนปิ คมนํ อิธ นาธิเปฺปตนฺติ ทสฺสิตํ โหติ, ตถา ‘‘นิปชฺชิตฺวา นิสีทนฺติยา เทฺว’’ติปิ วตฺตพฺพํฯ ยทิ เอวํ ‘‘ตสฺมิํ อภินิปชฺชติ, อาปตฺติ ทฺวินฺนํ ปาจิตฺติยาน’’นฺติ กสฺมา น วุตฺตนฺติ เจ? อนิสีทิตฺวาปิ นิปชฺชนสมฺภวโตฯ นิปชฺชนตฺถาย นิสีทิตฺวา นิปชฺชนฺติยา นิปชฺชนกปโยคตฺตา เอกา อาปตฺตีติ เกจิฯ

ฉฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สตฺตมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๖๗. อนาปตฺติวาเร ‘‘ธุวปญฺญเตฺต’’ติ น วุตฺตํ ‘‘สนฺถริตฺวา วา สนฺถราเปตฺวา วา’’ติ วุตฺตตฺตา ฯ อิธ ฉเฏฺฐ วุตฺตนเยน ปกติยา ปญฺญเตฺต อภินิสีทติ วา อภินิปชฺชติ วา, ปาจิตฺติยเมวฯ อญฺญตฺถ ธุวปญฺญตฺตํฯ อิธ วุตฺตนเยน สนฺถริตฺวา วา สนฺถราเปตฺวา วา อภินิสีทติ วา อภินิปชฺชติ วา, ปาจิตฺติยเมวฯ อุภยตฺถาปิ ปญฺจเม วุตฺตนเยน อนาปุจฺฉา ปกฺกเมยฺย, ปาจิตฺติยเมว, อนาปตฺติวาเร มาติกายํ วุตฺตกาลโต อญฺญกาลสฺส อปรามฏฺฐตฺตาติ โน ตกฺกิกติ อาจริโยฯ อปิจ อตฺถาปตฺติกาเล อาปชฺชติ, โน วิกาเลติอาทิตฺติเก, อตฺถาปตฺติ รตฺติํ อาปชฺชติ, โน ทิวาติอาทิตฺติเก จ **อฏฺฐกถายํ** อิธ ปญฺจมฉฏฺฐสตฺตมสิกฺขาปเทหิ สงฺคหิตาปตฺตีนํ อปรามฏฺฐตฺตา ยถาสมฺภวํ ติวิธกาเล ติวิธเมตํ โยเชตฺวา ทเสฺสตุํ วฏฺฏติ เอว มหาปเทสนยานุโลมโตฯ

สตฺตมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อฏฺฐมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๖๙. อฏฺฐเม ภิกฺขุสฺส ทุกฺกฏํ สมฺภวติฯ

อฏฺฐมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. นวมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๗๕-๗. ทุกฺคาหวเสน วา สุกฺคาหวเสน วา ยถาวุตฺตนเยน สปถกรเณ อาปตฺตีติ เวทิตพฺพํฯ ยสฺมา **มาติกายํ** ‘‘อตฺตานํ วา ปรํ วา’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ยา อตฺตานเมว อารพฺภ สปถํ กเรยฺย, ตสฺสา เอกา ฯ ปรเมวารพฺภ ตสฺสา เอกาฯ อุโภปิ อารพฺภ ตสฺสา เทฺว อาปตฺติโย สมฺภวนฺติฯ ติกเจฺฉโท ปเนตฺถ ปรเมวารพฺภ สปถกรณํ สนฺธาย ปวโตฺตฯ

นวมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ทสมสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๘๒. ทสเม อนาปตฺติวาโร โรทนเสฺสว, น วธสฺส, ตสฺมา ญาติพฺยสนาทีหิ ผุฏฺฐาปิ อตฺตานํ วธติ เอว, น โรทติ, ทุกฺกฏเมวฯ

ทสมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนฺธการวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. นคฺควคฺควณฺณนา

๑-๒. ปฐมทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๘๓. นคฺควคฺคสฺส ปฐมทุติยานิ อุตฺตานานิฯ ปฐเม อยํ วิเสโส – ภิกฺขุสฺส ตถา นฺหายนฺตสฺส ทุกฺกฏํ อญฺญตฺร ชนฺตาฆรอุทกปฏิจฺฉาทีหิฯ น จ วิครหิ ตตฺถ ภควา อตฺตนาว อนนุญฺญาตตฺตา อุทกสาฏิกายาติ โปราณาฯ ‘‘เอกเมว นิวาเสตฺวา, ปารุปิตฺวา จ นหายิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

ปฐมทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๙๔. ตติเย อโนฺตจตูหปญฺจาหํ ธุรํ นิกฺขิปนฺติยาปิ อาปตฺติ เอวฯ ลิงฺคปริวเตฺต ธุรํ นิกฺขิปนฺติยา ทุกฺกฏํ ติกทุกฺกฏตฺตาฯ ‘‘สมฺพหุลาหิ ภิกฺขุนีหิ สทฺธินฺติ เอตฺถ จตโสฺสปิ สมฺพหุลา’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

ตติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๙๘. จตุเตฺถ **สงฺฆาฏิจาร**นฺติ เอตฺถ สงฺฆาฏิอาทิวเสน อธิฏฺฐิตานํเยวายํ วิธิ, เนตราสํ กิรฯ ตตฺถ ติจีวเร เอว วิปฺปวาสปจฺจยา นิสฺสคฺคิยํฯ อโนฺตจีวรกาเลปิ ปญฺจาหิกํ สงฺฆาฏิจารํ อติกฺกาเมนฺติยา อาปตฺติเยวฯ ‘‘วินา เอเตหิ จีวเรหิ อุปสมฺปทํ กาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

จตุตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ปญฺจมสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๐๖. ปณฺจมสฺส อนาปตฺติวาเร ตาย วา อวิปฺปวาสายาติ อตฺถโต ลพฺภติฯ

ปญฺจมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙๐๗-๙๑๑. ฉฏฺฐสตฺตมานิ อุตฺตานานิฯ

๘. อฎฺฐมสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๑๖. **โสกชฺฌายิกา** นาม กิร มายาการาฯ วิลุมฺปกา ภณฺฑกาติ จ โปราณาฯ

อฎฺฐมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. นวมสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๒๐. ‘‘กถญฺหิ นาม อติกฺกาเมสฺสตี’’ติ วุตฺตตฺตา ฤลฺลนนฺทา จีวรกาลสมยํ **อาคเมถา**ติ อติกฺกมาเปสีติ สิทฺธํ โหติฯ

นวมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๐. ทสมสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๒๗. ทสเม **เอกกุลํ เอตทโวจ**นฺติ เอตฺถ กุลํ นาม ตสฺมึ มนุสฺสา, ตสฺมา พหุวจนํฯ

ทสมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

นคฺควคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. ตุวฏฺฎวคฺควณฺณนา

๑. ปฐมสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๓๔-๕. **เอกาย นิปนฺนาย อปรา นิปชฺชติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา**ติ ‘‘อุภินฺนมฺปิ ปฐมนิปนฺนาย อนุฎฺฐาปนา’’ติ วตฺวา เอตฺถ กิริยากิริยนฺติ เอเก, ตํ อฎฺฐกถาย วิรุชฺฌติฯ ‘‘กิริย’’นฺติ หิ **อฎฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ อถ กสฺสา อาปตฺตีติ? อุภินฺนมฺปิ นิปชฺชนกิริยํ ปฎิจฺจฯ อิมสฺส อนาปตฺติวาเร ‘‘ววตฺถานํ ทเสฺสตฺวา’’ติ นตฺถิ, ตสฺมา ววตฺถานํ กตฺวา นิปชฺชิตุํ น วฏฺฎตีติ เอเกฯ วิปุลตเร วฏฺฎตีติ เอเกฯ ‘‘อนฺตรํ กตฺวา นิปชฺชิตุํ วฏฺฎตี’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** ลิขิตํฯ

ปฐมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. ทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๔๐. **ววตฺถานํ ทเสฺสตฺวา**ติ เอตฺถ อุปริ ปารุปนมฺปิ มชฺเฌ โอโภคํ กตฺวา อุภินฺนํ อนฺตเร โอตาเรติ, วฏฺฎตีติ เอเกฯ ววตฺถานญฺจ ยถา ฐาเน น ติฎฺฐติ, ตถา อติกฺกมิตฺวา ตุวฏฺฎนฺติยา อาปตฺติเยวาติฯ ‘‘กิริยากิริย’’นฺติ จ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

ทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. ตติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๔๑. อตฺตโน สชฺฌายนฏฺฐาเน เจ วุฑฺฒตรา อาคจฺฉติ, วนฺทนกาเล วา, อาปุจฺฉนกิจฺจํ นตฺถิฯ เอกสฺมิํ โอวรเก อาปุจฺฉิตพฺพํฯ ‘‘อถ โอวรเก มหาเถรี วสติ, สมฺมุเข อิตรา, อาปุจฺฉิตพฺพา ตสฺสา อุปจารตฺตา’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

ตติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙๔๖-๙๕๐. จตุตฺถปญฺจมสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๖. ฉฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๕๖. **คหปติ** นาม ฐเปตฺวา สหธมฺมิเก เวทิตพฺโพ, ตสฺมา ภิกฺขุนา วา สามเณเรน วา อนนุโลมิเกน สํสเคฺคน สํสฏฺฐาปิ น สมนุภาสิตพฺพาติ สมฺภวติ เอวฯ

ฉฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙๖๑-๕. สตฺตมอฏฺฐม สิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๙. นวมสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๖๙. **เอกินฺทฺริยนฺ**ติ กายินฺทฺริเยเนว เอกินฺทฺริยํ, นิคณฺฐานํ อเจลกานํ มตํฯ กาปิลา ปน ‘‘ปญฺจินฺทฺริยา’’ติ มญฺญนฺตา เอวํ วทนฺติ ‘‘สจกฺขุกตฺตา อลาพุมาลุวาทโย ยตฺถ อาลมฺพนํ, ตตฺถ คจฺฉนฺติฯ สโสตกตฺตา กทลิโย เมฆคชฺชิตํ สุตฺวา คพฺภํ คณฺหนฺติฯ สฆานกตฺตา ปนสาทโย กุณปคนฺเธน ผลนฺติฯ สชิวฺหกตฺตา อุทกํ ปิวนฺติ เยน, สเพฺพปิ ‘ปาทปา’ติ วุจฺจนฺติฯ สกายปสาทตฺตา อิตฺถิสมฺผเสฺสน อโสกรุกฺขา ปุปฺผนฺตี’’ติฯ **สงฺฆาต**นฺติ วินาสํฯ

๙๗๐. อิธ จ วสฺสเจฺฉเทน ทุกฺกฏํฯ ปฐมํ อาวสิตฺวา ปจฺฉา จาริกา จรณปจฺจยา ปาจิตฺติยํ อาปชฺชตีติ เวทิตพฺพํฯ อถ วสฺสํ อวสิตฺวา จรติ, อวสฺสุปคมนปจฺจยา ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน ‘‘อโนฺตสตฺตาเห อโนฺตวเสฺส จาริกํ จรนฺติยา ปาจิตฺติยํฯ สตฺตาหกรณีเยน ปน วฏฺฏติ, ภิกฺขุโน ทุกฺกฏํ โหตี’’ติ วุตฺตํฯ

๙๗๒. **เกนจิ อุพฺพาฬฺหา**ติ วสฺสเจฺฉทการเณนาติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ กิตฺตาวตา จาริกา โหตีติ? อิทํ น สพฺพตฺถ วิจาริตํฯ อนนฺตรสิกฺขาปเท ‘‘อนฺตมโส ฉปฺปญฺจโยชนานิปี’’ติ วุตฺตตฺตา โส จ มเญฺญ เหฏฺฐิมปริเจฺฉโทติฯ

นวมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ทสมสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๗๓. ทสเม ‘‘อาหุนฺทริกา’’ติ ปฐนฺติ กิรฯ

ทสมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ตุวฏฺฏวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จิตฺตาคารวคฺควณฺณนา

๑. ปฐมสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๗๘. **กีฬนอุปวนํ** นาม กณฺจินครสฺส นครุปวนํ วิย ทฏฺฐพฺพํฯ **อุยฺยานํ** นาม ตเตฺถว นนฺทวนอุยฺยานํ วิย ทฏฺฐพฺพํฯ ‘‘ตเตฺถว ฐตฺวา ตํ ตํ ทิสาภาคํ วิโลเกตฺวา ปสฺสนฺติยา ปน ปาเฏกฺกา อาปตฺติโย’’ติ ปาโฐฯ เอวํ วุเตฺต ยํ ปุเพฺพ วุตฺตํ ปทํ ‘‘อนุทฺธรมานา’’ติ, ตํ เอกสฺมิํเยว ทิสาภาเคติ สิทฺธนฺติ เอเกฯ อุปจาโร เทฺว เลฑฺฑุปาโตติ จฯ

ปฐมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๘๔. ‘‘อาหริเมหิ วาเฬหี’’ติ ‘‘อสํหาริเมนา’’ติ จ ทุวิโธ ปาโฐฯ ‘‘วิสุํ กตฺวา ปจฺฉา สทฺธิํ เตหิ วาเฬหี’’ติ ลิขิตํฯ ยถา ตถา วาฬรูเป อุฏฺฐเปตฺวา กตปาทํ ‘‘ปลฺลงฺก’’นฺติ วุจฺจติ อนาปตฺติวาเร ‘‘อสํหาริเมหิ วาเฬหิ กตํ ปริภุญฺชตี’’ติ วจนาภาวโตฯ

ทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๘๘. ‘‘**อุชฺชวุชฺชเว**ติ หตฺถปฺปสารเณ’’ติ ลิขิตํ, ตํ น ยุตฺตํ ‘‘ยตฺตกํ หเตฺถน อญฺฉิตํ โหติ, ตสฺมิํ ตกฺกมฺหิ เวฐิเต เอกาปตฺตี’’ติ วจนโตฯ

ตติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๙๓. ‘‘**ยาคุปาเน**ติ ยาคุทาเน’’ติ ลิขิตํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ‘‘มาตาปิตูนํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ

จตุตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙๙๔. ปญฺจมสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๖. ฉฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๐๐๑. ฉเฏฺฐ ภิกฺขุวิภเงฺค อเจลกสิกฺขาปเทน เอกปริเจฺฉทํฯ อิธ อคาริโก วิเสโส, ตสฺมา ‘‘อสาธารณ’’นฺติ วทนฺติฯ

ฉฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐๐๓-๘. สตฺตมฏฺฐเมสุ วตฺตพฺพํ นตฺถิฯ

๙. นวมสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๐๑๕. “**ขีลนมนฺตํ** ทารุสารขีลํ มเนฺตตฺวา ปถวิยํ ปเวเสตฺวา มารณมนฺตํฯ **นาคมณฺฑลํ**นาม นาคโรธมนฺตํ, ปิฏฺฐาทีหิ วา ปริเกฺขปํ กตฺวา ตตฺถ มนุสฺเส ปเวเสนฺติ คุตฺตตฺถายา’’ติ ลิขิตํฯ

นวมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐๑๗. ทสมสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

จิตฺตาคารวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อารามวคฺควณฺณนา

๑๐๒๑. ปฐมสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๒. ทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๐๓๐. ภิกฺขุนี เจ ภิกฺขุํ อโกฺกสติ, อิมินา สิกฺขาปเทน ปาจิตฺติยํฯ ภิกฺขุนิํ เจ อโกฺกสติ, โอมสวาเทน อาปชฺชติฯ โอมสวาเท สมฺมุขาว รุหติ, อิธ ปน ปรมฺมุขาปิฯ

ตตฺรายํ วิจารณา – ภิกฺขุวิภเงฺค โอสมวาทสิกฺขาปเท ภิกฺขุนี อนุปสมฺปนฺนฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ กตฺวา ภิกฺขุนิวิภเงฺคปิ โอมสวาทสิกฺขาปเท ภิกฺขุ ภิกฺขุนิยา อนุปสมฺปนฺนฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ สิทฺธํฯ อิธ จ อนุปสมฺปนฺนสฺส อโกฺกสเน ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, ภิกฺขุสฺส อุปสมฺปนฺนสฺส อโกฺกสเน ปาจิตฺติยํ วุตฺตํ, ตสฺมา อิมานิ เทฺว สิกฺขาปทานิ ภิกฺขุมฺหิ สํสนฺทิยมานานิ อญฺญมญฺญํ น สเมนฺติฯ ยถา สเมนฺติ, ตถา ชานิตพฺพํฯ ตตฺถ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตนเยน ภิกฺขุนีนํ โอมสวาทสิกฺขาปเท อนุปสมฺปโนฺนติ น คเหตโพฺพ, อิทเมตฺถ ยุตฺตํฯ **ปริภาเสยฺยา**ติ อญฺญตฺร อโกฺกสวตฺถูหิฯ เตสุ หิ อญฺญตรสฺมิํ สติ โอมสวาทปาจิตฺติยเมวาติ เอเก, ตํ น ยุตฺตํ ฯ โอมสวาเท ปาฬิมุตฺตกอโกฺกเส หิ ทุกฺกฏํ โหตีติฯ ทุกฺกโฏกาเส อิทํ ปาจิตฺติยํ เตหิ นิทฺทิฏฺฐํ โหติ, ตสฺมา ‘‘พาลา เอตา’’ติ **ปาฬิยํ** อิธ อาคตปทานํเยว วเสน ปริภาสนํ เวทิตพฺพํฯ

ทุติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐๓๓. ตติยสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๔. จตุตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๐๓๘. **นิมนฺติตา วา ปวาริตา วา**ติ เอตฺถ **โปราณคณฺฐิปเท** ตาว เอวํ วุตฺตํ ‘‘ปวาริตาปิ ยาคุํ ปาตุํ ลภติ, โภชฺชยาคุํ น ลภติฯ ยาคุ ปเนตฺถ ขาทนียโภชนียสงฺขฺยํ น คจฺฉติฯ นิมนฺติตา ภิกฺขุนี ปิณฺฑาย จริตฺวา ภุญฺชิตุกามา สามิเก อปโลเกตฺวาว ภุญฺชิตุํ ลภติฯ ปรมฺปรโภชนาปตฺติ ภิกฺขุนีนํ นตฺถิฯ นิมนฺติตา ตํ ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา วา อภุญฺชิตฺวา วา ปวาริตา กปฺปิยํ การาเปตฺวา ภุญฺชิตุํ น ลภติ, อกปฺปิยนิมนฺตเนน นิมนฺติยมานา เทฺว นิมนฺตนานิ สมฺปฏิจฺฉิตุญฺจ น ลภตี’’ติฯ ตตฺถ ‘‘ปวาริตาปิ ยาคุํ ปาตุํ ลภตี’’ติ วุตฺตํ ปาฬิยํ, อฏฺฐกถายญฺจ อนุญฺญาตตฺตาฯ ‘‘นิมนฺติตา อปฺปวาริตา ยาคุํ ปิวตี’’ติ หิ **ปาฬิยํ** วุตฺตํฯ ตตฺริทํ สิกฺขาปทวณฺณนาปุพฺพงฺคมสนฺนิฏฺฐานํ – นิมนฺติตา วา ปวาริตา วาติ เอตฺถ วาสเทฺทน อกปฺปิยนิมนฺตเนน นิมนฺติตา อปฺปวาริตา ฐเปตฺวา ยาคุํ อญฺญํ ขาทนียํ วา โภชนียํ วา ขาเทยฺย วา ภุเญฺชยฺย วา,

ปาจิตฺติยํ อญฺญตฺร สามิกานํ อปโลกนาฯ ปรมฺปรโภชนาภาเวน ภิกฺขุนีนํ โก คุโณ ชาโตติ? น เอตาสํ คุณลาโภ, เกวลํ ปากฏตรํ ชาตํฯ ภิกฺขูปิ วิกปฺเปตฺวา มิเสฺสตฺวาว ภุญฺชิตุํ ลภนฺติฯ สมเย ยถาสุขํ ลภนฺติฯ อิมินา อปโลกเนน กินฺติ? ปวาริตา วา อนิมนฺติตา วา น กิญฺจิ กปฺปิยํ การาเปตฺวา คิลานาติริตฺตมฺปิ ลภนฺติ, นิมนฺติตา จ ปวาริตา จ ยาคุมฺปิ น ลภนฺติ, อปโลเกตฺวาปิ น ลภนฺตีติฯ

จตุตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อารามวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. คพฺภินิวคฺควณฺณนา

๑. ปฐมาทิสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๐๖๗. **‘‘คพฺภินิ’’**นฺติ ทสฺสนาทีหิปิ คพฺภสมฺภวโต วุตฺตํฯ **ปทภาชเน**ปิ ปวาริตภาโว น ทิสฺสติฯ

๑๐๗๔. **ธาติ วา**ติ เอตฺถ ทารกํ สามิกานํ ทตฺวา อาหเฏ วเฏฺฏติ, ตถา มาตาปีติ เกจิฯ

๑๐๘๐. ‘‘สิกฺขมาน’’นฺติ ปาฐํ ทีปวาสิโน โรเจนฺติ กิริยากิริยตฺตา, ชมฺพุทีปวาสิโน ‘‘สิกฺขมานา’’ติฯ ตสฺสโตฺถ สิกฺขาธมฺมมานนโต สิกฺขมานาติฯ อิธ กิริยา น โหติ, สญฺญาว อธิเปฺปตาฯ น เอตาสุ อสิกฺขิตา อุปสมฺปาเทตพฺพา อุปชฺฌายินีอาทีนํ อาปตฺติภาวาฯ ‘‘ตสฺสา อุปสมฺปทา โหติ เอวา’’ติ วทนฺติฯ

๑๐๘๒. **ธมฺมกเมฺม**ติ อุปสมฺปทกมฺมํ อธิเปฺปตํฯ

๑๑๑๒. **วุฏฺฐาปิต**นฺติ สามเณริภูมิโต ยาย เถริยา อุปสมฺปทาเปกฺขา วุฏฺฐปิตา, สา เถรี วุฏฺฐาปิตา นาม, เตเนว ปุน วิเสสนตฺถํ **‘‘ปวตฺตินิ’’**นฺติ อาหฯ

ปฐมาทิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

คพฺภินิวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. กุมาริภูตวคฺควณฺณนา

๒. ทุติยาทิสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๑๒๔. ‘‘อนุชานามิ , ภิกฺขเว, อฏฺฐารสวสฺสาย กุมาริภูตาย…เป.… สิกฺขาสมฺมุตึ ทาตุ’’นฺติ อิธ วุตฺตํ วิย ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ทสวสฺสาย คิหิคตาย…เป.… สิกฺขาสมฺมุตึ ทาตุ’’นฺติ น วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘ปริปุณฺณทฺวาทสวสฺสาย เอว คิหิคตาย สิกฺขาสมฺมุติ ทาตพฺพา’’ติ วุตฺตํฯ คิหิคตาย สิกฺขาสมฺมุติ ทาตพฺพาติ เอเกติ กตฺวา ทสวสฺสายปิ วฎฺฎติ ฯ กสฺมา? ‘‘อนาปตฺติ ปริปุณฺณทฺวาทสวสฺสํ ปริปุณฺณสญฺญา วุฏฺฐาเปตี’ติ (ปาจิ. ๑๐๙๓-๑๐๙๕) จ ‘อนาปตฺติ ปริปุณฺณทฺวาทสวสฺสํ คิหิคตํ…เป.… สิกฺขิตสิกฺขํ วุฏฺฐาเปตี’ติ (ปาจิ. ๑๐๙๗-๑๑๐๑) จ วุตฺตตฺตา’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ กึ อิมินา ปริหาเรนฯ ‘‘ทสวสฺสาย คิหิคตาย สิกฺขาสมฺมุติ ทาตพฺพา’’ติ หิ วุตฺตํฯ ‘‘คิหิคตาติปิ วตฺตุํ น วฎฺฎตี’ติ สเจ วทนฺติ, กมฺมํ กุปฺปตี’’ติ ลิขิตํฯ

๑๑๔๖. **อหเมว นูน...เป.... อลชฺชินี, ยา สโงฺฆ**ติ เอตฺถ ยา อหเมว นูน พาลาติ อ โตฺถฯ ‘‘ยํ สโงฺฆ’’ติปิ อตฺถิ, ตตฺถ ยํ ยสฺมา เทติ, ตสฺมา อหเมว นูน พาลาติ อโตฺถฯ

๑๑๕๙. ปุริสสํสฏฺฐา กุมารกสํสฏฺฐา จณฺฑี โสกาวาสาวกถํ สิกฺขมานาติ วุจฺจติ, **ปทภา ชเน** เอว จายํ สิกฺขมานา ‘‘ฉสุ ธเมฺมสุ สิกฺขิตสิกฺขา’’ติ กสฺมา วุตฺตนฺติ? ปุเพฺพ คหิตสิกฺขตฺ ตา, ปุเพฺพ ปริปุณฺณสิกฺขตฺตา จ เอวํ วุจฺจตีติ เวทิตพฺพํฯ

๑๑๖๖-๗. **ปหูตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปสฺสิตฺวา**ติ เอตฺถ ‘‘สิกฺขมานาย ญาตกา กิร สมฺ ปาทยึสุ, ตํ ปสฺสิตฺวา เถเร ภิกฺขู อุโยฺยเชสิฯ อุโยฺยเชตฺวา เตสํ ฉนฺทํ คเหตฺวา ปุเพฺพ ฉนฺท ทายเก คณํ กตฺวา เสสานํ ฉนฺทํ ฉนฺทเมว กตฺวา กมฺมํ การาเปสี’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **ฉนฺทํ วิสฺสเชฺชตฺวา**ติ เอตฺถ **อนุคณฺฐิปเท** เอวํ วุตฺตํ ‘‘อิทํ กมฺมํ อชฺช น กตฺตพฺพํฯ ‘ยถาสุข’นฺติ วตฺวา วิสฺสชฺชิตํ โหติ, ตสฺมา โย โกจิ มุขโร, พาโล วา กิญฺจาปิ ‘ยถาสุข’นฺติ วทติ, เถรายตฺตตฺตา ปน เถรสฺส อนุมติยา สติยา วิสฺสชฺชิโต โหติ, อสติยา น โหติ, ตถาปิ ปุน ฉนฺทํ คเหตฺวาว กมฺมํ กโรนฺติ, อยํ ปโยโคฯ คหเณ ปโยชนํ ปน นตฺถิฯ สงฺฆเตฺถโร เจ วิสฺสเชฺชติ, ฉนฺทํ คเหตฺวาว กาตพฺพํฯ **ฉนฺทํ วิสฺสเชฺชตฺวา กาเยน วุฏฺฐิตายา**ติ เอตฺถ อิธ สมฺพาโธ, ‘อมุกมฺหิ ฐาเน กริสฺสามา’ติ หตฺถปาสํ วิชหิตฺวาปิ คจฺฉนฺติ เจ, นตฺถิ โทโสฯ กิญฺ จาปิ นตฺถิ, ตา ปน หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวาว คจฺฉนฺติ, อยํ ปโยโค’’ติฯ ‘‘รตฺติปาริวาสิเย อุโปสถ ปวารณาว น วฏฺฏติ, อญฺญกมฺมํ ปน วฏฺฏติฯ อุโปสถปวารณาปิ อนุโปสถปวารณทิวเส น วฏฺฏนฺติ, อิตรํ สพฺพกาลํ วฏฺฏติฯ ปริสปาริวาสิเย หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา จตูสุ คเตสุ จตฺวคฺค กรณีเย อญฺญสฺมึ ปญฺจสุ ทสสุ วีสตีสุ คเตสุ เสเสหิ วิสํ ตหึ ตหึ คนฺตฺวาปิ ปุน สนฺนิปาตฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา กาตุํ วฏฺฏติฯ อชฺฌาสยปาริวาสิเย หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา ยถานิสินฺนาว นิสินฺนา เจ, ปุน กาตุํ วฏฺฏติ หตฺถปาสสฺส อวิชหิตตฺตา’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ เตสํ โปราณานํ มเตน ฉนฺทปาริวาสิยเมเวกํ น วฏฺฏตีติ อาปนฺนงฺคญฺจ ทสฺสิตํ, อิธาปิ ตํ วิสุํ น ทสฺสิตํ อสมฺภว โตติ เอเกฯ ฉนฺททายเก ปริสํ ปตฺวา คเต ตสฺส ปุพฺพฉนฺททานํ ฉนฺทปาริวาสิยนฺติ โน ตโกฺก ติ อาจริโยฯ

ตตฺริทํ สนฺนิฏฺฐานํ – ปริสปาริวาสิเย **อฏฺฐกถายํ** ‘‘อญฺญตฺร คจฺฉามาติ ฉนฺทํ อ วิสฺสเชฺชตฺวาว อุฏฺฐหนฺติ…เป…. กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตวจเน หตฺถปาสา วิชหนํ น ปญฺญายติฯ เอตฺถ ปน กมฺมปฺปตฺตานํ หตฺถปาสสฺส อวิชหนเมว อิจฺฉิตพฺพนฺติ กตฺวา **โป ราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ น ปญฺญายติ, อปฺปฏิกฺขิตฺตตฺตา ปน วฏฺฏตีติ เจ? น, ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ กถํ? ฉโนฺท นาม กมฺมปฺปเตฺตสุ ภิกฺขูสุ เอกสีมาย สนฺนิปติเตสุ อาคจฺฉติ, นา สนฺนิปติเตสุฯ อิธ หิ ‘‘ฉนฺทํ อวิสฺสเชฺชตฺวา’’ติ จ ‘‘ฉนฺทสฺส ปน อวิสฺสฏฺฐตฺตา’’ติ จ วุตฺตํฯ ‘‘อชฺฌาสยํ อวิสฺสเชฺชตฺวา’’ติ จ ‘‘อชฺฌาสยสฺส อวิสฺสฏฺฐตฺตา’’ติ จ น วุตฺตํ, ตสฺมา ฉนฺทสฺส อวิสฺสชฺชนํ กมฺมปฺปตฺตานํ หตฺถปาสาวิชหเนเนว โหติ, น วิชหเนติ สิทฺธํฯ

โหติ เจตฺถ –

‘‘ยโต อาคมนํ ยสฺส, ตทภาวสฺส นิคฺคเห;
ตสฺมา สนฺนิปติเตสุ, ภิกฺขูสุ ตสฺส เภทโต’’ติฯ

รตฺติปาริวาสิยฉโนฺท วิย รตฺติปาริวาสิยปาริสุทฺธิปีติ ตทนุโลเมน วฏฺฏติ สฺวาตนาย ฉ โนฺท วา ปาริสุทฺธิ วา ปวารณา วา, ตาย กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติฯ อุโปสถปวารณา ปน อนุโปสถทิว เส น วฏฺฏติ, อิตรํ วฏฺฏติฯ ปนฺนรสิอุโปสถํ จาตุทฺทสิยํ กาตุํ วฏฺฏติ เขตฺตตฺตาฯ น จาตุทฺทสิอุ

โปสถํ ปนฺนรสิยํ อเขตฺตตฺตา อนุโปสถทิวสตฺตา ปาฏิปททิวสตฺตาติ เอกเจฺจ อาจริยา, ตสฺมา เตสํ มเตน จาตุทฺทสิอุโปสถํ ตติยํ, สตฺตมํ วา ปนฺนรสิยํ กาตุํ น วฏฺฏติฯ ยํ ปเนตฺถ วุตฺตํ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘สเจ จาตุทฺทสิกํ อุโปสถํ กริสฺสามาติ นิสินฺนา, ปนฺนรโสติ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ตโต ‘‘ปนฺนรสิยเมว ‘จาตุทฺทสิกํ อุโปสถํ กริสฺสามา’ติ นิสินฺนา ปุนทิวเส อตฺตโน ตํ อุโปสถํ ‘ปนฺนรโส’ติ กาตุํ วฏฺฏตีติ อโตฺถ’’ติ เอวํ ปริหรนฺติ, ตํ เตสํ มตํ ‘‘ตถารูปปจฺจเย สติ อญฺญสฺมิมฺปิ จาตุทฺทเส อุโปสถํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) อิมินา **มาติกาฏฺฐกถา** วจเนน น สเมติฯ น หิ ตตฺถ ‘‘อญฺญสฺมิมฺปิ ปนฺนรเส จาตุทฺทสิกํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ เอวํ สเนฺตปิ ‘‘สกิํ ปกฺขสฺส จาตุทฺทเส วา ปนฺนรเส วา’’ติ อนุญฺญาตทิวเส ปริยาปนฺนตฺตา ฉนฺนํ จาตุทฺทสิกานํ ปจฺฉิมา ปนฺนรสี อนุโปสถทิวโส น โหตีติ สิทฺธํ โหติฯ กิญฺจาปิ สิทฺธํ, อิมินา ปน ‘‘อาวาสิกานํ ปนฺนรโส, อาคนฺตุกานํ จาตุทฺทโส, อาคนฺตุเกหิ อาวาสิกานํ สมสเมหิ วา อปฺปตเรหิ วา อนุวตฺติตพฺพ’’นฺติ วจนเมตฺถ นิรตฺถกํ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ

ทุติยาทิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

กุมาริภูตวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. ฉตฺตุปาหนวคฺควณฺณนา

๑๑. เอกาทสมาทิสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๑๔. **อุปจารํ สนฺธาย กถิต**นฺติ ‘‘ทฺวาทสหตฺถํ อุปจาโร’’ติ ลิขิตํฯ

๑๒๒๑. **สุตฺตเนฺต โอกาสํ การาเปตฺวา วินยํ วา อภิธมฺมํ วา ปุจฺฉตี**ติ เอตฺถ จ ตีณิ ปิฎกานิ อตฺตโน อตฺตโน นาเมน วุตฺตานีติ กตฺวา อภิธโมฺม พุเทฺธน ภาสิโต เอวาติ ทีปิตํ โหติฯ

๑๒๒๔-๕. ถโน จ อุทโร จ **ถนุทรา**ฯ ‘‘สํกจฺจิกาย ปมาณํ ติริยํ ทิยฑฺฒหตฺถา’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺติยา’’ติ พหูสุ โปตฺถเกสุ, สงฺฆาทิเสสกเณฺฑ วิย ‘‘อุปจารํ อติกฺกมนฺติยา’’ติ ปาโฐ อปฺปเกสุ, โสว ปาโฐฯ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ปริเกฺขปํ อติกฺกมนฺติยาติ เอเกน ปาเทน อติกฺกเนฺต ทุกฺกฎํ, ทุติเยน ปาจิตฺติยํฯ อุปจาเรปิ เอเสว นโย’’ติ วจนมฺปิ ‘‘อุปจารํ อติกฺกมนฺติยา’’ติ ปาโฐติ ทีเปตีติ โน ตกฺกิติ อาจริโยฯ

เอกาทสมาทิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ฉตฺตุปาหนวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

นิคมนวณฺณนา

คิรคฺคสมชฺชาทีนิ ‘‘อจิตฺตกานิ โลกวชฺชานี’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘นจฺจ’’นฺติ วา ‘‘คโนฺธ’’ติ วา อชานิตฺวาปิ ทสฺสเนน, วิลิมฺปเนน วา อาปชฺชนโต วตฺถุอชานนจิเตฺตน **อจิตฺตกานิ**ฯ ‘‘นจฺจ’’นฺติ วา ‘‘คโนฺธ’’ติ วา ชานิตฺวา ปสฺสนฺติยา, วิลิมฺปนฺติยา จ อกุสลตฺตา เอว **โลกวชฺชานิ**ฯ โจริวุฏฺฐาปนาทีนิ ‘‘โจรี’’ติอาทินา วตฺถุํ ชานิตฺวา กรเณ เอว อาปตฺติสพฺภาวโต **สจิตฺตกานิ**ฯ อุปสมฺปทาทีนํ เอกเนฺตน อกุสลจิเตฺตเนว อกตฺตพฺพตฺตา **ปณฺณตฺติวชฺชานิ**ฯ ‘‘อิธ สจิตฺตกาจิตฺตกตา ปณฺณตฺติชานนาชานนตาย อคฺคเหตฺวา วตฺถุชานนาชานนตาย คเหตพฺ

พา’’ติ ลิขิตํฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘คิรคฺคสมชฺชาทีนิ ‘อจิตฺตกานิ โลกวชฺชานี’ติ วุตฺตตฺตา ‘นจฺจ’นฺติ วา ‘สงฺฆาณี’ติ วา ‘คนฺธ’ติ วา ตสฺส นามวเสน อชานิตฺวา มายาการสฺส มายานิ สีสฏฺฐิอาทีนิ ปฏิสงฺขาย ปสฺสนฺติยา, อกฺขมาลาทิอตฺถาย สงฺฆาณึ กฏิยา พนฺธนฺติยา, ‘เสท คนฺธํ อปเนตฺวา พุทฺธปูชํ กริสฺสามี’ติ อุปฺปเนฺนน จิเตฺตน คนฺธํ วิลิเมฺปตฺวา นหายนฺติยา จ อาปตฺติสพฺภาวโต นาเมน สทฺธึ นามวเสน วา วตฺถุสฺส อชานนจิเตฺตน **อจิตฺตกานิ** นามฯ น อนฺธกาเร ‘กฏิสุตฺตมิท’นฺติ สญฺญาย สงฺฆาณึ คเหตฺวา กฏิยํ ธารณกาเล, มตฺติกาสญฺญาย จ คนฺธํ คเหตฺวา วิลิมฺปนกาเล อาปตฺติสพฺภาวโต ‘อจิตฺตกานี’ติ วตฺตพฺพานิฯ ตสฺมิํ กาเล อนาปตฺติ, เตเนว สงฺฆาณิยา อสงฺฆาณิสญฺญาวาเรปิ ‘อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’ติ ปาฬิ น วุตฺตาฯ ยถา ‘เขตฺตอาพาธปจฺจยา, กฏิสุตฺตกํ ธาเรตี’ติ วจนโต วินาปิ อกุสเลน สงฺฆาณิอาทีนิ สกฺกา ธาเรตุนฺติ สิทฺธํ, เอวํ อาพาธปจฺจยา วินาปิ อกุสเลน น สกฺกา สุรํ ปาตุนฺติ สิทฺธํ ‘อนาปตฺติ อาพาธปจฺจยา มชฺชํ ปิวตี’ติ ปาฬิยา อภาวโตฯ อกุสเลน วินา มธุปุณฺณมุฏฺฐิยํ ปกฺขิตฺตมชฺชสฺส อโชฺฌหรณกาลาทีสุ สุราปานาปตฺติํ อาปชฺชตีติ จ สิทฺธํ ‘มเชฺช อมชฺชสญฺญี ปิวติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’ติ (ปาจิ. ๓๒๘) วุตฺตตฺตาฯ กิํพหุนา, กามโภคสญฺญาย สทฺธิํ ‘สงฺฆาณี’ติ จ ‘คนฺธ’ติ จ ชานิตฺวา วินา อนาปตฺติการเณน ธาเรนฺติยา เอกนฺตากุสลตฺตา **โลกวชฺชานิ** นาม วุจฺจนฺติฯ อิมินา อุปาเยน เสเสสุปิ นโย เนตโพฺพฯ เอตฺถ สุราปานาธิกาเร อุปติสฺสเตฺถรวาโท’’ติ วุตฺตํฯ อสํกจฺจิกสิกฺขาปเท ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺติยาติ ปาโฐ’’ติ จ ‘‘ปณีตโภชนวิญฺญตฺติ, อเจลกสิกฺขาปทํ, นิมนฺติตสฺส จาริตฺตาปชฺชนํ, ทุฏฺฐุลฺลปฺปฏิจฺฉาทนํ, อูนวีสติวสฺสุปสมฺปทํ, มาตุคาเมน สทฺธิํ สํวิธาย อทฺธานคมนํ, ราชเนฺตปุรปฺปเวสนํ, สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉา วิกาเล คามปฺปเวสนํ, นิสีทนํ, วสฺสิกสาฏิกนฺติ ปาโฐ’’ติ จ วุตฺตํฯ

นิคมนวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาจิตฺติยกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุภโตวิภงฺคฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

มหาวคฺควณฺณนา

๑. มหาขนฺธกวณฺณนา

โพธิกถาวณฺณนา

ยํ ขนฺธเก ลีนปทาทิเภท-ปกาสนํ ทานิ สุปตฺตกาลํ;
ตสฺมา อปุพฺพํ วินยตฺถเมว, วกฺขามิ สเงฺขปคหณตฺถํฯ

ตตฺถ เกนเฏฺฐนายํ ขนฺธโกติ? ขนฺธานํ สมูหตฺตา วิภโงฺค วิยฯ เต ปน กถนฺติ? ขนฺธานํ ปกาสนโต ทีปนโตฯ **ขนฺธา**ติ เจตฺถ ปพฺพชฺชาทิวินยกมฺมสงฺขาตา, จาริตฺตวาริตฺตสิกฺขาปทสงฺขาตา จ ปญฺญตฺติโย อธิเปฺปตาฯ ปพฺพชฺชาทีนิ หิ ภควตา ปญฺญตฺตตฺตา ‘‘ปญฺญตฺติโย’’ติ วุจฺจนฺติฯ ปญฺญตฺติยญฺจ **ขนฺธ**-สโทฺท ทิสฺสติ ‘‘ทารุกฺขโนฺธ อคฺคิกฺขโนฺธ อุทกกฺขโนฺธ’’ติอาทีสุ วิยฯ เตสํ ปญฺญตฺติสงฺขาตานํ ขนฺธานํ ปกาสนโต วณฺณนโต ปพฺพชฺชกฺขนฺธกาทโย วีสติ ‘‘ขนฺธกา’’ติ วุตฺตา, อวสาเน เทฺว ตํสทิสตฺตา เวลาย สทิสตฺตา สีลสฺส เวลาติ วจนํ วิยฯ อปิจ ภาคราสตฺถตาเปตฺถ ยุชฺชเต เตสํ ปญฺญตฺตีนํ ภาคโต จ ราสิโต จ วิภตฺตตฺตาฯ กิํ ปเนเตสํ ขนฺธกานํ อนุปุพฺพการณนฺติ? นายํ ปุจฺฉา สมฺภวติ, อญฺญถา วุเตฺตสุปิ ตปฺปสงฺคานติกฺกมนโตฯ อถ วา ปพฺพชฺชุปสมฺปทาปุพฺพงฺคมตฺตา สาสนปฺปเวสนสฺส ตทตฺถสงฺคหโก **มหาขนฺธโก** ปฐมํ วุโตฺตฯ เกนาติ เจ? ธมฺมสงฺคาหกเตฺถเรหิฯ ภควตา ปน ตตฺถ ตตฺถ อุปฺปนฺนวตฺถุํ ปฏิจฺจ ตถา ตถา วุตฺตานิ, น อิมินา อนุกฺกเมนฯ เถรา ปน ตํ ตํ ปโยชนํ ปฏิจฺจ สมานชาติเก เอกชฺฌํ กตฺวา อนุกฺกเมน สชฺฌายิํสุฯ เสสานํ ปโยชนํ ตตฺถ ตเตฺถว อาวิ ภวิสฺสติฯ

ขนฺธโกวิทาติ ปญฺญตฺติภาคราสเฏฺฐน เนสํ ขนฺธตฺถโกวิทา, นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาปารปฺปตฺตาติ อโตฺถฯ เตสํ อนุตฺตานตฺถานํ ปทานํ สํวณฺณนาฯ กสฺมา ปเนวํ วิเสสิตนฺติ? ตโต เสสภาคา ยุตฺตาฯ มาติกาฏฺฐุปฺปตฺติคฺคหณเมฺปตฺถ ปทภาชนิยคฺคหเณเนว เวทิตพฺพํฯ เยหิ อตฺถาเยสํ ปทวิเสสานํ อฎฺฐกถายํ ปกาสิตา, เตสํ เต ปทวิเสเส ปุน อิธ วเทยฺยาม, วณฺณนาย ปริโยสานํ กทา ภเว เต เต อเตฺถติ วุตฺตํ, ตํ ตสฺส นิเทฺทเสน ยุชฺชติฯ อุตฺตานา เจว ยา ปาฬิ, ตสฺสา สํวณฺณนาย กินฺติ วตฺตพฺพํ? น หิ อตฺถา อุตฺตานาติ สมฺภวติฯ อธิปฺปายานุสนฺธีหีติอาทิวจเนหิปิ ตํ วจนํ สมฺภวตีติ เจ? น, อตฺถคฺคหเณน เจตฺถ ปทวิเสสานํ คหิตตฺตาฯ เต หิ อตฺถโต อนเปตเตฺถน, อภิธานเตฺถน วา อโตฺถปจาเรน วา อตฺถาติ เวทิตพฺพาฯ **สํวณฺณนานโย**ติ สํวณฺณนา นาม อวุเตฺตสุ อุหาโปหกฺกมนิทสฺสนโต ‘‘นโย’’ติ วุโตฺตฯ

๑. **อุรุเวลา**ติ ยถาวุตฺตวาลิกราสิวเสน ลทฺธนามโก คาโม, ตสฺมา สมีปเตฺถ เอตํ ภุมฺมํฯ ตถาภาวทสฺสนตฺถํ **‘‘นชฺชา เนรญฺชราย ตีเร’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ อญฺญถา ตสฺมิํ วาลิกราสิมฺหิ วิหรตีติ อาปชฺชติ, ‘‘อุรุเวลํ ปิณฺฑาย ปาวิสีติ เยน อุรุเวลเสนานิคโม’’ติอาทิวจนวิโรโธ จฯ **อฎฺฐกถายํ** ปน มูลการณเมว ทสฺสิตํฯ ตตฺถ **ตํ สนฺธาย วุตฺตํ...เป.... ทฎฺฐโพฺพ**ติ นิคมนวจนํฯ ตํ กิมตฺถนฺติ เจ? คามํ สนฺธาย ยถาวุตฺตปทตฺถสมฺภวทสฺสนตฺถํฯ ‘‘โส ปน คาโม ตทุปจาเรน เอวํ นามํ ลภตี’’ติ วจนํ ปน อวุตฺตสิทฺธนฺติ กตฺวา น วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ, อถ วา ยสฺส ‘‘อุรุเวลา’’ติ ยถาวุตฺตวาลิกราสิสฺส, ตสฺส สมีปคามสฺสปิ นามํฯ ตตฺถ อายสฺมา **อุปาลิเตฺถโร** น อิธ คามํ สนฺธาย ‘‘อุรุเวลายํ วิหรตี’’ติ อาห โคจรคามปโยชนาภาวโตฯ น หิ ภควา ตํ คามํ โคจรํ กตฺวา ตทา ตตฺถ วิหาสิ, ตสฺมา เอตฺถ วาลิกราสิสฺส สมีเป โพธิรุกฺขมูเล วิหารํ สนฺธาย โส เอวมาหาติ ทเสฺสตุกาโม อฎฺฐกถาจริโย เอวมาหาติ เวทิตพฺพํ, ตสฺมา ภควโต คามโต

ทูรตเร อรเญฺญ อภิสโมฺพธิทีปเนน ทุติยุปฺปตฺติฏฺฐานนิยมํ ตีหิ ปเทหิ อกาสิ เถโรติ เวทิตพฺพํ, อญฺญถา ปทตฺตยวจนปโยชนาภาวโตฯ ตตฺถ นทนฺตา คจฺฉตีติ นทีฯ เนลญฺชลายาติ วตฺตเพฺพ **ล**-การสฺส **ร**-การํ กตฺวา **“เนรญฺชรายา”**ติ วุตฺตํ, กทฺทมเสวาลวิรหิตตฺตา นิโทฺทสชลายาติ อโตฺถ, นีลชลายาติ ตสฺสา นามเมว วา เอตํฯ

โพธิรุกฺขมูเลติ เอตฺถ จ โพธิ วุจฺจติ อภิสโมฺพโธฯ โส จ อตฺถโต ภควโต จตุตฺถมคฺคญาณํ โหติ ‘‘วิโมกฺขนฺติกเมตํ นาม’’นฺติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๖๒) ปฏิสมฺภิทาวจนโตฯ กิญฺจาปิ ตํ นามกรณภูตํ จตุตฺถผลญาณมฺปิ วตฺตุํ สมฺภวติ, กตฺตพฺพกิจฺจานํ ปน กรณโต ตํ จตุตฺถมคฺคญาณเมว เอตฺถ โพธีติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว **ปาฬิยํ** ‘‘ตติยวิชฺชาย อาสวานํ ขยญาณายา’’ติ ตเทว ทสฺสิตํฯ **อฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘โพชฺฌงฺคา’’ติ, ‘‘โพธิปกฺขิยา ธมฺมา’’ติ จฯ ตตฺถ ยสฺมา จตูสุ มเคฺคสุ ญาณํ ‘‘โพธี’’ติ วุจฺจติ, ตสฺมา สามญฺญโต วตฺตุกามตาธิปฺปายวเสน ‘‘โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณ’’นฺติ (จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๒๑) วุตฺตํ อิธาธิเปฺปตญาณสฺสปิ ตทโนฺตคธตฺตาฯ อถ วา **ปาฬิยํ** ภควโต อาทิมคฺคตฺตยวจนสฺส วุตฺตฏฺฐานาภาวา จตุตฺถมคฺคญาณเมว ภควโต อุปฺปนฺนํ, น ภควา โสตาปนฺนาทิภาวํ ปตฺวา พุโทฺธ ชาโตติ สมยนฺตรปฺปสงฺคนิวารณตฺถํ ‘‘จตูสู’’ติ วุตฺตํ อาทิตฺตยสฺส จตุตฺถอุปนิสฺสยสมฺภเวน โพธิปริยายสิทฺธิโตฯ ‘‘ปุคฺคโลปิ เสนาสนมฺปิ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย’’ติ (ปฏฺฐา. ๑.๑.๙ ปจฺจยนิเทฺทส) วจนโต ผลเหตุโก ผลชนโก รุโกฺข ผลรุโกฺขติ วิย โพธิเหตุรุโกฺข โพธิรุโกฺขติ เวทิตโพฺพฯ เอตฺถ ‘‘ยสฺมา เกวลํ โพธีติ รุกฺขสฺสปิ นามํ, ตสฺมา โพธี’’ติ ปรโต วุตฺตํฯ นิโคฺรธาทิรุกฺขโต อสฺส วิเสสนวจนํ ปน ตทญฺญโพธิมูลปฺปสงฺคนิวารณตฺถํฯ มคฺคญาณญฺหิ กุสลมูลตฺตา โพธิ จ ตํ มูลญฺจาติ สงฺขฺยํ ลเภยฺยฯ ปฐมาภิสมฺพุโทฺธ นิสีทตีติ สมฺพโนฺธฯ เตน อภิสมฺพุทฺธทิวเสน สทฺธิํ อฏฺฐาหํ เอกปลฺลเงฺกน นิสินฺนภาวํ ทเสฺสติฯ เอตฺถ **เอก**-สโทฺท ตสฺส นิสชฺชาสงฺขาตสฺส ปพฺพชฺชานุโยคานุรูปสฺส ปลฺลงฺกสฺส อเญฺญน อิริยาปเถน อนนฺตริยภาวํ อถสฺส อโกปิตภาวํ ทเสฺสติฯ **วิมุตฺติสุข**นฺติ เอตฺถ วิมุตฺติยํ วา สุขนฺติ น สมฺภวติฯ ปญฺจมชฺฌานิกตฺตา ภควโต ผลสมาปตฺติสงฺขาตา วิมุตฺติ เอว อนุชงฺฆนเฏฺฐน นิพฺพานสุขนฺติ วิมุตฺติสุขํ, ตํ สมาปชฺชเนน ปฏิสํเวที อนุภวโนฺต นิสีทิฯ เวเนยฺยกาลานติกฺกมนโต ตํ อเปกฺขมาโน นิสีทิ, น วิมุตฺติสุขสเงฺคนฯ

อถ โขติ อธิการนฺตรารมฺเภ นิปาตทฺวยํฯ เตน วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทยมาโน น ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ มนสากาสิ, กินฺตุ ตโต วุฏฺฐายาติ ทเสฺสติ ฯ ปฏิเวธวเสเนว สุมนสิกตสฺส ปฏิจฺจสมุปฺปาทสฺส ปุนปฺปุนํ มนสิกรณํ คมฺภีรตฺตา อสฺสาทชนนโต, น อปุพฺพนยทสฺสนาธิปฺปายโตฯ ปจฺจกฺขภูตสพฺพธมฺมตฺตา ภควโต อสโมฺมหโต, ปฏิวิทฺธสฺส วิสยโต วา มนสิกรณํ ปน วิชิตเทสปจฺจเวกฺขณํ วิย รโญฺญ อปุพฺพํ ปีติํ ชเนติฯ วุตฺตญฺหิ ‘‘อมานุสี รตี โหติ, สมฺมา ธมฺมํ วิปสฺสโต’’ติ (ธ. ป. ๓๗๓)ฯ **รตฺติยา ปฐมํ ยาม**นฺติ อจฺจนฺตสํโยควเสน อุปโยควจนํ, เตน ตสฺส วิกปฺปนานตฺตตํ ทเสฺสติฯ กิญฺจาปิ ‘‘อนุโลมปฏิโลมํ มนสากาสี’’ติ เอกโตว วุตฺตํ, ตถาปิ อิมินา อนุกฺกเมนาติ ทสฺสนตฺถํ **“อวิชฺชาปจฺจยา”**ติอาทิฯ ตตฺถ จ กิญฺจาปิ ปวตฺติมตฺตปจฺจเวกฺขณา อธิเปฺปตา กถํ ปญฺญายตีติ? ปฐมภาวาย, ปฏิโลมมนสิกรณํ ปน อนุโลเม ปจฺจยานํ, ปจฺจยุปฺปนฺนานญฺจ ตถาภาวสาธนตฺถํฯ ยสฺมา อวิชฺชาย เอว นิโรธา สงฺขารนิโรโธ, น อญฺญถา, ตสฺมา สงฺขารานํ อวิชฺชา ปจฺจโย, ตสฺสา จ สงฺขารา ผลนฺติ ทีปนโตฯ ตถา นิพฺพานปจฺจเวกฺขณาย อนุโลมมนสิกรณํ การณนิโรธา ผลนิโรธสาธนตฺถํฯ เอตฺถ จ อนุภาวโต นิพฺพานํ ทสฺสิตํฯ น หิ ตํ อวิชฺชาทินิโรธมตฺตนฺติฯ ตตฺถ ‘‘ยโต ขยํ ปจฺจยานํ อเวที’’ติ วจเนน อนุโลโมนาธิเปฺปโตติ สิทฺธํฯ มคฺคปจฺจเวกฺขณาย วตฺตพฺพํ นตฺถิ, อุภยตฺถปิ กิจฺจโต, อารมฺมณโต จ ตสฺส มคฺคสฺส วิสยโต จ ตตฺถ มโคฺค ทสฺสิโตฯ

ตตฺถาห – ‘‘ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ ปฏิโลมํ มนสากาสี’’ติ น ยุชฺชติ, น หิ ปฏิโลมาปเทเสน นิทฺทิฏฺฐํ นิพฺพานํ ปฏิจฺจสมุปฺปาโท ภวิตุมรหตีติ? วุจฺจเต – น, ตทตฺถชานนโตฯ อนุโลมปฏิโลมนฺติ หิ ภาวนปุํสกํฯ อนุโลมโต, ปฏิโลมโต จ ตํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ มนสากาสีติ หิ ตตฺถ อโตฺถฯ อญฺญถา นิโรธสฺส ปฏิโลมปฺปสงฺคาปตฺติเยวาปชฺชติฯ ปฏิโลเม จ ปเนตสฺมิํ อนุกฺกมนิยโม อนุโลเม อนุกฺกมนิยมโต สิโทฺธติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ สติ ปฏิจฺจสมุปฺปาทสฺส ปฏิโลโม นาม อปฏิจฺจสมุปฺปาโทติ สิทฺธํ โหติฯ เตน วุตฺตํ **อฏฺฐกถายํ “นิโรโธ โหตีติ อนุปฺปาโท โหตี”**ติอาทิฯ เอวํ สเนฺต ปุพฺพาปรวิโรโธ โหติฯ กถํ? **ปฏิจฺจา**ติ หิ อิมินา ผลสฺส ปจฺจยปริคฺคเหน, ปจฺจยานญฺจ ปจฺจยายตฺตุปฺปคมเนน ตสฺส อุปฺปาทาภิมุขภาวทีปนโต อสมุปฺปาโท น สมฺภวติ, ตสฺมา อปฏิจฺจสมุปฺปาโทติ เอวํ อุภยปฏิเกฺขเปน ปนสฺส ปฏิโลมตา เวทิตพฺพาติ เอเกฯ ตํ อยุตฺตํ ตสฺส อนุโลมภาวนิยมนโต, อตฺถาติสยาภาวโต, ตสฺมา อปฺปฏิจฺจสมุปฺปาโท ตสฺส ปฏิโลโมติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว ภควตา **ปาฬิยํ** ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนนิโรโธ วุโตฺตฯ ตตฺถ หิ ‘‘อวิชฺชาย เตฺวว อเสสวิราคนิโรธา’’ติ เอวํ ปจฺจยสฺส สมุจฺฉินฺนปจฺจยภาววเสน ปจฺจยนิโรธํ, ผลสฺส ปจฺจยปฏิคฺคหาภาววเสน ปจฺจยุปฺปนฺนนิโรธญฺจ ทีเปติฯ ทุวิโธ **ปาฬิยํ** นิโรโธ อตฺถโต อนุปฺปาโท นาม โหตีติ กตฺวา **อฏฺฐกถายํ** ‘‘นิโรโธ โหตีติ อนุปฺปาโท โหตี’’ติ วุตฺตํฯ เอวํ สเนฺต นิพฺพานํ ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนานํ นิโรธมตฺตนฺติ อาปชฺชตีติ เจ? น, ตสฺสานุภาวทีปนาธิปฺปายโตฯ **วิทิตเวลาย**นฺติ มนสิกตเวลายนฺติ อโตฺถ, อญฺญถา ตโต ปุเพฺพ อวิทิตปฺปสงฺคโตฯ

ฌายโตติ เอตฺถ กามํ ลกฺขณูปนิชฺฌาเนน ฌายโต โพธิปกฺขิยธมฺมา ปาตุภวนฺติ, จตุอริยสจฺจธมฺมา วา ปกาสนฺติ, ตถาปิ ปุพฺพภาเค สมถาทิยานิกวิภาคทสฺสนตฺถํ อารมฺมณูปนิชฺฌานคฺคหณํฯ จตุสจฺจธมฺมคฺคหณํ กามํ อนุโลมปฏิจฺจสมุปฺปาททสฺสนาธิกาเรน วิรุชฺฌติ, ตถาปิ ‘‘โย ทุกฺขํ ปริชานาติ, โส สมุทยํ ปชหตี’’ติ ลทฺธิวเสน กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๒. **“ปจฺจยกฺขยสฺสา”**ติ กิจฺจปริยายวเสน วุตฺตํฯ เตน ปจฺจยนิพฺพานํ, ตทุปนิสฺสยนิพฺพานญฺจาติ ทุวิธํ นิพฺพานํ ทสฺสิตํ โหตีติฯ กามญฺจ ตํ น เกวลํ ปจฺจยกฺขยมตฺตํ กโรติ, อถ โข ปจฺจยุปฺปนฺนกฺขยมฺปิ กโรติฯ ยโต อุภินฺนมฺปิ นิโรโธ ทสฺสิโต, ตถาปิ เหตุนิโรธา ผลนิโรโธติ กตฺวา ‘‘ปจฺจยกฺขยสฺสา’’ติ วุตฺตํฯ **วุตฺตปฺปการา ธมฺมา**ติ เอตฺถ จตุสจฺจคฺคหณํ ปฐมคาถายํ วุตฺตนยวิปลฺลาเสน กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๓. **สมุทยนิโรธสงฺขาโต อโตฺถ**ติ เอตฺถ สมุทโย กิจฺจวเสน, นิโรโธ อารมฺมณกิริยายฯ เอเตน ทุวิปฺปการา นิโรธา ทสฺสิตา โหนฺติ ตสฺส อนุภาวสฺส วเสนาติ อโตฺถฯ ยสฺมา ปลฺลงฺกาภุชิตฏฺฐานญฺจ ‘‘ปลฺลโงฺก’’ติ วุจฺจติ, ตสฺมา ผลาธิคมฏฺฐานํ ‘‘ปลฺลงฺก’’นฺติ วุตฺตํฯ

อชปาลกถาวณฺณนา

๔. **สโมฺมที**ติ หิตกามตาย ภควา เตน พฺราหฺมเณน สทฺธิํ สโมฺมทิฯ **เวเทหิ อนฺต**นฺติ เอตฺถ นิพฺพานํ อโนฺต นามฯ **เวทานํ วา อนฺตํ คตตฺตา**ติ เอตฺถ อรหตฺตํฯ ตตฺถ ปฐเมน เวทนฺตคู ยสฺมา, ตสฺมา เอว วุสิตพฺรหฺมจริโยฯ ทุติเยน เวทนฺตคู ยสฺมา, ตสฺมา วุสิตพฺรหฺมจริโยติ เอวํ โยชนา กาตพฺพาฯ กิญฺจาปิ พฺราหฺมณสฺส จตุสจฺจยุตฺตํ อตฺถโต วุตฺตํ, **อุทานคาถายํ** วุตฺตปฏิเวธาภาวํ สนฺธาย ‘‘ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตน’’นฺติ วุจฺจตีติ ปริหาโรฯ

อชปาลกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มุจลินฺทกถาวณฺณนา

๕. มุจลินฺทวตฺถุมฺหิ **เอตมตฺถ**นฺติ อิทานิ วตฺตพฺพมตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตํ วิเวก**นฺติ อุปธิวิเวกํ ฯ ‘‘อพฺยาปชฺชํ สุขํ โลเก’’ติ อิมินา ปฐมมคฺคํ ทเสฺสติ เตน สเตฺตสุ มารณวเสน อุปฺปชฺชนกพฺยาปาทปฺปหานสิทฺธิโตฯ ‘‘ปาณภูเตสุ สํยโม’’ติ อิมินา ทุติยมคฺคํ ทเสฺสติฯ มคฺคี หิ ปุคฺคโล อวสิฏฺฐพฺยาปาทตนุตฺตวเสน ปาณภูเตสุ สํยโต โหติ วิหิํสาธิปฺปายาภาวโตฯ เอวํ จตฺตาโร หิ มคฺคา อนุกฺกเมนาปิ คหิตา โหนฺติฯ

มุจลินฺทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ราชายตนกถาวณฺณนา

๖. **ราชายตนํ** ปาตลิฯ ‘‘จตุทฺทิสา อาคนฺตฺวา’’ติ ปาฐเสโสฯ มุขวฏฺฏิยํ กิรสฺส ทินฺนานํ จตุนฺนมฺปิ เลขาปริเจฺฉโท อตฺถิ, เต วาณิชา เทวตาย คารวทสฺสเนน ภควโต รูปกายทสฺสเนน ปสนฺนตฺตา สรณํ อคฺคเหสุํฯ เทวตาย ‘‘ภควา ราชายตนมูเล ปฐมาภิสมฺพุโทฺธ’’ติ วจนํ สุตฺวา สาวกสงฺฆาภาวํ, อภิสมฺพุทฺธธมฺมสพฺภาวญฺจ ชานิํสูติ เวทิตพฺพํฯ ชานนฺตีติ พุทฺธาติ สมฺพโนฺธฯ

ราชายตนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

พฺรหฺมยาจนกถาวณฺณนา

๗. **อธิคโต โข มฺยาย**นฺติอาทิมฺหิ **ธโมฺม**ติ จตุสจฺจธโมฺม, คมฺภีรตฺตา **ทุทฺทโส**ฯ ทุทฺทสตฺตา **ทุรนุโพโธ**ฯ **สโนฺต**ติ นิพฺพุโตฯ **ปณีโต**ติ อตปฺปโกฯ อิทํ ทฺวยํ โลกุตฺตรเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ **อตกฺกาวจโร**ติ ตเกฺกน อาการปริวิตเกฺกน โอคาหิตโพฺพ น โหติ, ญาเณเนว อวจริตโพฺพติ อโตฺถฯ **ปณฺฑิตเวทนีโย**ติ สมฺมาปฏิปทํ ปฏิปเนฺนหิ ปณฺฑิเตหิ เวทนีโยฯ **สพฺพสงฺขารสมโถ**ติอาทิ สพฺพํ นิพฺพานเมวฯ ตญฺหิ ผลูปจาเรน เอกมฺปิ สมานํ ตถา ตถา วุจฺจติฯ **รามา**ติ ปชาฯ อนุ อนุ อจฺฉริยา **อนจฺฉริยา**ฯ เตสํ ภควโต ปุพฺพภาคปฏิปทํ สุตปุพฺพานํ, ธมฺมสฺส วา คมฺภีรภาวํ อธิคตปุพฺพานํฯ กิญฺจาปิ ภควโต จตฺตาโรปิ มคฺคา สุขปฺปฏิปทา, ตถาปิ โพธิสตฺตปฏิปทํ สนฺธาย **‘‘กิเจฺฉน เม’’**ติ วุตฺตํฯ ‘‘ปกาสิตํ ปกาสิตุ’’นฺติ อุภยถาปิ ปาโฐฯ **ปเรเตหิ** ยุเตฺตหิฯ **ราครตฺตา**ติ กามราคทิฏฺฐิราเคหิ รตฺตาฯ อตฺตนิจฺจาทิคาหกา น ทกฺขนฺติ น ปสฺสิสฺสนฺติฯ

๘. สหํปติ กิร ‘‘นสฺสติ วต โภ โลโก’’ติ อิมํ สทฺทํ ตถา นิจฺฉาเรติ, ยถา ทสสหสฺสิโลกธาตุพฺรหฺมาโน สุตฺวา สนฺนิปติํสุฯ ปญฺญามเย อกฺขิมฺหิ สนฺตานานุสยิตวเสน อปฺปํ ปริตฺตํ ราคาทิรชํ เอเตสํ, เอวํสภาวาติ **อปฺปรชกฺขชาติกา**ฯ **อสฺสวนตา**ติ อสฺสวนตายฯ

สมเลหิ สตฺถาเรหิฯ **อปาปุเรต**นฺติ วิวร เอตํฯ **อมตสฺส ทฺวาร**นฺติ อริยมคฺคํ, จตุสจฺจธมฺมํ วาฯ วิชฺชตฺตยจตุมคฺคญาเณหิ ปุนปฺปุนํ **พุทฺธํ** ปฏิวิทฺธํฯ **เสเล**ติ สิลามเยฯ วิคตรชตฺตา สุขทสฺสนโยเคฺค อิโต จ เอโตฺต จ อาคนฺตฺวา ยถา ฐิโต จกฺขุมา ปุริโส สมนฺตโต ชนตํ ปเสฺสยฺยฯ ตฺวมฺปิ **สุเมธ** สุนฺทรปญฺญ สพฺพญฺญุตญฺญาณาธิคมาย **สมนฺตจกฺขุ**ฯ สพฺพกิเลสสงฺคามานํ วิชิตตฺตา **วิชิตสงฺคาม**ฯ ชาติกนฺตาราทินิตฺถรณตฺถํ เวเนยฺยชนสตฺถวาหนสมตฺถตาย **สตฺถวาห**ฯ กามจฺฉนฺทอิณสฺส อภาวโต **อณณ**ฯ

๙. **พุทฺธจกฺขุนา** อินฺทริยปโรปริยตฺตญาเณน จ อาสยานุสยญาเณน จฯ อิเมสญฺหิ ทฺวินฺนํ ญาณานํ ‘‘พุทฺธจกฺขู’’ติ นามํฯ **อุปฺปลินิย**นฺติ อุปฺปลวเนฯ เอวํ เสเสสุปิ ฯ **อโนฺต นิมุคฺคโปสีนี**ติ ยานิ อโนฺต นิมุคฺคาเนว โปสิยนฺติ, ตตฺถ ยานิ **อุทกํ อจฺจุคฺคมฺม ฐิตานิ,** ตานิ สูริยรํสิสมฺผสฺสํ อาคมยมานานิ ฐิตานิ อชฺช ปุปฺผนกานิฯ ยานิ **สโมทกํ ฐิตานิ,** ตานิ เสฺว ปุปฺผนกานิฯ ยานิ อุทกานุคฺคตานิ, ตานิ ตติยทิวเส ปุปฺผนกานิฯ อุทกา ปน อนุคฺคตานิ อญฺญานิปิ สโรคอุปฺปลาทีนิ นาม โหนฺติฯ ยานิ เนว ปุปฺผิสฺสนฺติ มจฺฉกจฺฉปภกฺขาเนว ภวิสฺสนฺติ, ตานิ ปาฬินารุฬฺหานิ, อาหริตฺวา ปน ทีเปตพฺพานิฯ เอเตหิ อุคฺฆฏิตญฺญู วิปญฺจิตญฺญู เนยฺย ปทปรโมติ จตฺตาโร ปุคฺคลา โยเชตพฺพาฯ **ปจฺจภาสี**ติ ปติ อภาสิฯ

อปารุตาติ วิวฏาฯ ปจฺฉิมสฺส ปททฺวยสฺส อยมโตฺถฯ อหญฺหิ อตฺตโน ปคุณํ สุปฺปวตฺตมฺปิ อิมํ ปณีตํ อุตฺตมํ ธมฺมํ กายวาจากิลมถสญฺญี หุตฺวา นาภาสิฯ

พฺรหฺมยาจนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจวคฺคิยกถาวณฺณนา

๑๐. อิทานิ ปน สโพฺพ ชโน สทฺธาภาชนํ อุปเนตุ, ปูเรสฺสามิ เนสํ สงฺกปฺปนฺติฯ **อปฺปรชกฺขชาติโก**ติ สมาปตฺติยา วิกฺขมฺภิตกิเลสตฺตา นิกฺกิเลสชาติโกฯ **อาชานิสฺสตี**ติ เจ น นิฏฺฐานมกํสุ ธมฺมสงฺคาหกา เต วินยกฺกมญฺญา, อหํ เทเสยฺยํ ปฏิวิชฺฌิสฺสตีติ อธิปฺปาโย, ‘‘มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’’ติ (อ. นิ. ๘.๑๑; ปารา. ๒) เอตฺถ วิย อภูตปริกโปฺป กิเรโสฯ โลเกตสฺส อธิมุตฺตภาวทีปนตฺถญฺหิ อิทํ วจนํ อตฺตโน ตทุปเทเสน อวิทิตภาวทีปนตฺถํฯ ตสฺส อนเนฺตวาสิกภาวทีปนตฺถนฺติ เอวมาทีนิ ปเนตฺถ ปโยชนานิฯ **ภควโตปิ โข ญาณ**นฺติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ตสฺส มรณารมฺมณํ อุปฺปชฺชิฯ เตน ตโต ปุเพฺพ ตสฺส สติ ธมฺมเทสนาย ขิปฺปํ ชานนภาวารมฺมณนฺติ ทีเปติฯ ปโรปเทสโต อชานิตฺวา ปจฺจกฺขโต มรณสจฺฉิกิริยมฺปิ ทเสฺสติฯ พุทฺธานมฺปิ อเนกญาณสโมธานาภาวโต สุวุตฺตเมตํฯ จิตฺตปุพฺพิกา หิ จิตฺตปฺปวตฺติ, อญฺญถา นวสตฺตปาตุภาวปฺปสโงฺคฯ สพฺพธมฺมานํ เอกโต คหเณ วิรุทฺธกาลานํ เอกโต ชานนปฺปสโงฺคฯ ตโต เอกญาณสฺส วิตถภาวปฺปตฺติโทโส, ตสฺมา สพฺพสฺส วินาเนกญาณสโมธานํ อาปชฺชิตธเมฺมสุ อปฺปฏิหตญาณวนฺตตฺตา ปน สพฺพญฺญู เอว ภควาติ เวทิตพฺพํ, น สพฺพกาลํ เอกโตฯ อาฬาราทีนํ มรณาชานนโตติ เจ? น, ตสฺส ชานเนน ปุถุชฺชนสฺสาปิ สพฺพญฺญุตาปตฺติปฺปสงฺคโตฯ ยทาภาเวน ยทาภาโว ตพฺภาเวน ตสฺสาภาวปฺปสโงฺค โลเก สิโทฺธติฯ ‘‘ภควโตปิ โข ญาณํ อุทปาที’’ติ วจนโต ตสฺส มรณชานนํ สิทฺธนฺติ กตฺวา ภวํ มเตเนว ภควา สพฺพญฺญูติ สิทฺธํ น เทวตาโรจนโต ปุเพฺพ อชานนโตติ เจ? น, วิเสสํ ปริคฺคเหตฺวา อนฺตรา ปชานนโต, เทวตาย สพฺพญฺญุภาวปฺปตฺติโทสโต จฯ น หิ โส กสฺสจิ วจเนน อญฺญาสีติฯ

อปิจ กิมิทํ ตตฺถ ชานนํ นาม ตทารมฺมณญาณุปฺปตฺตีติ เจ? น, โลเก สพฺพญฺญุโน อจฺจนฺตาภาวปฺปสงฺคโตฯ สาธิกา หิ มยา เอกญาณกฺขเณ สพฺพํ ญาณํ, ตทเญฺญสญฺจ ตทญฺญาณานุปฺปตฺติฯ อปิจ สพฺพญฺญุโน สพฺพธมฺมวิสเย ญาณปจฺจุปฏฺฐานสิทฺธิ ตสฺส ญาณสฺส อตฺตนาว อตฺตโน อวิสโยติ เจ? น, เหตุนิทสฺสนานุปฺปตฺติโตฯ อปิจ ‘‘ภควโตปิ โข ญาณํ อุทปาที’’ติ เอตฺถ วิเสสวจนํ อตฺถิฯ เยน เทวตาโรจนุตฺตรกาลเมว ภควโต ญาณํ อุทปาทีติ ปญฺญายติฯ น หิ วจนปุพฺพาปริยภาวมเตฺตน ตทตฺถปุพฺพาปริยตา โหติ, ตสฺมา อยุตฺตเมตํฯ **อภิโทสกาลํกโต**ติ ปฐมยาเม กาลํกโตฯ ‘‘มชฺฌิมยาเม’’ติปิ วทนฺติฯ อุภยตฺถปิ มหาชานิโยฯ สตฺตทิวสพฺภนฺตเร, เอกทิวสพฺภนฺตเร จ ปตฺตพฺพมคฺคผลโต ปริหีนตฺตา มหตี ชานิ อสฺสาติ **มหาชา**

นิฯ เตสุ หิ ทฺวีสุ อาฬาโร อากิญฺจญฺญายตนภเว นิพฺพตฺโต, อุทโก ภวเคฺค, ตสฺมา เนสํ ธมฺมเทสนาย อกฺขเณ นิพฺพตฺตภาวํ สนฺธาย ภควา เอวํ จิเนฺตสิ, น อิโต มนุสฺสโลกโต จุติภาวํ สนฺธายาติ เวทิตพฺพํฯ อพุทฺธเวเนยฺยตญฺจ สนฺธายาติ โน ตโกฺก, อญฺญถา อนิฏฺฐปฺปสโงฺคติ อาจริโยฯ

โพธิสตฺตสฺส ชาตกาเล สุปินปฏิคฺคาหกา เจว ลกฺขณปริคฺคาหกา จ อฏฺฐ พฺราหฺมณาฯ เตสุ ตโย ทฺวิธา พฺยากรึสุ ‘‘อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต อคารํ อชฺฌาวสเนฺต ราชา โหติ จกฺกวตฺติ, ปพฺพชเนฺต พุโทฺธ’’ติฯ ปญฺจ พฺราหฺมณา ‘‘อคาเร น ติฏฺฐติ, พุโทฺธว โหตี’’ติ เอกํสพฺยากรณาว อเหสุํฯ เตสุ ปุริมา ตโย ยถามนฺตปารํ คตาฯ อิเม ปน มนฺตปารํ อติกฺกมนฺตา อตฺตนา ลทฺธํ ปุญฺญมหตฺตํ วิสฺสเชฺชตฺวา โพธิสตฺตํ อุทฺทิสฺส ปุเรตรเมว ปพฺพชึสุฯ อิเม สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘ปญฺจวคฺคิยา’’**ติฯ ‘‘เตสํ ปุตฺตา’’ติปิ วทนฺติ, ตํ **อฏฺฐกถายํ** ปฏิกฺขิตฺตํฯ กสฺมา ปเนตฺถ ภควา ‘‘พหูปการา โข เม’’ติ จิเนฺตสิฯ กึ อุปการกานํ เอว เอส ธมฺมํ เทเสติ, อิตเรสํ น เทเสตีติ? โน น เทเสติฯ อุปการานุสฺสรณมตฺตเกเนว วุตฺตนฺติ อฏฺฐกถานโยฯ อตฺตโน กตญฺญุกตเวทิภาวปฺปกาสนตฺถํ, กตญฺญุตาทิปสํสนตฺถํ, ปเรสญฺจ กตญฺญุภาวาทินิโยชนตฺถํ, ขิปฺปชานนปฺปสงฺคนิวารณตฺถํฯ

๑๑. **อนฺตรา จ คยํ อนฺตรา จ โพธิ**นฺติ คยาย จ โพธิยา จ มเชฺฌ ติคาวุตนฺตเร ฐาเนฯ โพธิมณฺฑโต หิ คยา ตีณิ คาวุตานิฯ พาราณสินครํ อฏฺฐารส โยชนานิฯ อุปโก ปน โพธิมณฺฑสฺส จ คยาย จ อนฺตเร ภควนฺตํ อทฺทสฯ **อนฺตรา**-สเทฺทน ปน ยุตฺตตฺตา อุปโยควจนํ กตํฯ อีทิเสสุ จ ฐาเนสุ อกฺขรจินฺตกา เอกเมว อนฺตราสทฺทํ ปยุชฺชนฺติ, โส ทุติยปเทปิ โยเชตโพฺพฯ อโยชิยมาเน ปน อุปโยควจนํ น ปาปุณาติฯ อิธ ปน โยเชตฺวาว วุโตฺตติฯ

สพฺพาภิภูติ สพฺพํ เตภูมกธมฺมํ อภิภวิตฺวา ฐิโตฯ **ตณฺหกฺขเย**ติ นิพฺพาเนฯ **วิมุโตฺต**ติ อารมฺมณโต วิมุโตฺตฯ **นตฺถิ เม ปฏิปุคฺคโล**ติ มยฺหํ ปฏิปุคฺคโล นาม นตฺถิ, อสทิโสติ อโตฺถ, มม สพฺพญฺญุภาเว โทสํ ทเสฺสตฺวา โลเก ฐาตุํ อสมตฺถตาย มม ปจฺจตฺถิกปุคฺคโล วา นตฺถีติ อโตฺถฯ **อาหญฺฉํ อมตทุนฺทุภิ**นฺติ ธมฺมจกฺขุปฏิลาภาย อมตเภรึ ปหริสฺสามีติ คจฺฉามิฯ

อรหสิ อนนฺตชิโน ภวิตุํ ยุโตฺต ตฺวนฺติ อโตฺถฯ อิทมฺปิ อตฺตโน สตฺถุนามํฯ **หุเปยฺยาสี**ติ อาวุโส เอวมฺปิ นาม ภเวยฺยฯ **ปกฺกามีติ วงฺกหารชนปทํ** นาม อคมาสิฯ ภควาปิ ‘‘ตตฺถ ตสฺส มิคลุทฺทกสฺส ธีตุยา จาปาย อุกฺกณฺฐิตฺวา ปุน อาคนฺตฺวา อนาคามี อยํ ภวิสฺสตี’’ติ อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ทิสฺวา เตน สทฺธึ อาลปิฯ โส จ ตเถวาคนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา อนาคามี หุตฺวา อนุกฺกเมน กาลํ กตฺวา อวิเหสุ อุปฺปชฺชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

๑๒. **สณฺฐเปสุ**นฺติ กติกํ อกํสุฯ **ปธานวิพฺภโนฺต**ติ ปธานโต ภโฏฺฐ ปริหีโนฯ ‘‘อภิชานาถ นุ ภาสิตเมต’’นฺติ, ‘‘วาจํ ภาสิตเมว’’นฺติ จ เอวรูปํ กญฺจิ วจนเภทํ อกาสีติ อธิปฺปาโยฯ **ภควนฺตํ สุสฺสูสึสู**ติ ภควโต วจนํ โสตุกามา อเหสุํฯ **อญฺญา**ติ อญฺญาย, ชานิตุนฺติ อโตฺถฯ

๑๓. อถ กิมตฺถํ อามเนฺตสีติ? ตโตปิ สุฏฺฐุตรํ ปฏิชานนตฺถํ, ธมฺมสฺส อภิภาริยทุลฺลภภาวทีปนตฺถํ, อกฺขรวิเกฺขปนิวารณตฺถญฺจฯ ตตฺถ **เทฺวเม**ติ อนฺตทฺวยวจนํ อเณฺญสมฺปิ ตทเนฺตคธภาวโตฯ อปิจ โยชนาวเสนฯ ตณฺหาอวิชฺชาติ หิ สํสารปฺปวตฺติยา สีสภูตา เทฺว กิเลสาฯ เต จ สมถวิปสฺสนานํ ปฏิปกฺขภูตตฺตา **อนฺตา** นามฯ เตสุ ตณฺหาวเสน กามสุขลฺลิกานุโยคํ ภชเนฺต สมถํ ปริหาเปติ พาโล, ตถา อวิชฺชาวเสน อตฺตกิลมถานุโยคํ ภชเนฺต คจฺฉเนฺต วิปสฺสนนฺติ น สกฺกา อุโภ เทฺว อเนฺต อปฺปหาย อมตํ อธิคนฺตุนฺติ เอวํ วุตฺตาฯ อปิจ ลีนุทฺธจฺจ

ปหานทสฺสนเมตํฯ ลีโน หิ นิกฺขิตฺตวีริยารมฺโภ กามสุขญฺจ ภชติ, อิตโร อจฺจารทฺธวีริโย อตฺตกิลมถํฯ อุโภปิ เต วีริยสมตาย ปฏิปกฺขตฺตา อนฺตา นามฯ อปิจ ติโสฺส สาสเน ปฏิปทา วุตฺตา อาคาฬฺหา, นิชฺฌามา, มชฺฌิมา จฯ ตตฺถ **อาคาฬฺหา** ''ปาณาติปาตี โหติ, นตฺถิ กาเมสุ โทโส''ติ เอวมาทิกาฯ **นิชฺฌามา** ''อเจลโก โหติ, มุตฺตาจาโร''ติ เอวมาทิกา, **มชฺฌิมา** ''อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค''ติ เอวมาทิกาฯ ตตฺถ กามสุขลฺลิกานุโยโค อาคาฬฺหา นาม ปฏิปทา โหติ สพฺพากุสลมูลตฺตาฯ อตฺตกิลมถานุโยโค นิชฺฌามา นาม อตฺตชฺฌาปนโตฯ อุโภเปเต มชฺฌิมาย ปฏิปทาย ปฏิปกฺขภูตตฺตา อนฺตา นาม, ตสฺมา อิเมว สนฺธาย เทฺวเมติฯ กิมตฺถํ ภควา ''ปพฺพชิเตน น เสวิตพฺพา''ติ ปพฺพชิเต เอว อธิกโรติ, น คหเฏฺฐติ? ปพฺพชิตานํ ตทธิมุตฺตตฺตา, สุขปริวชฺชนสมตฺถตาย, ตทธิกตตฺตา จ ปพฺพชิตา เอตฺถ อธิกตา, น คหฏฺฐาฯ ยทิ เอวํ กิมตฺถํ กามสุขลฺลิกานุโยคมาห, นนุ เต ปกติยาปิ กามปริจฺจาคํ กตฺวา ตํ นิสฺสรณตฺถํ ปพฺพชิตาติ? น, เตสํ อนฺตทฺวยนิสฺสิตตฺตาฯ เต หิ อิธ โลเก กาเมน วิสุทฺธิ มิจฺฉนฺติ อตฺตกิลมถานุโยคมนุยุตฺตา ตเสฺสว ตปสฺส ผเลน เปจฺจ ทิเพฺพ กาเม อาสีสมานา ทฬฺหตรํ กามสุขลฺลิกานุโยคมนุยุตฺตาติ เวทิตพฺพา ฯ อนฺตโตฺถ ปน อิธ กุจฺฉิตเฏฺฐน เวทิตโพฺพ ''อนฺตมิทํ, ภิกฺขเว, ชีวิกานํ, ยทิทํ ปิโณฺฑลฺย''นฺติอาทีสุ (อิติวุ. ๙๑; สํ. นิ. ๓.๘๐) วิยฯ

โย จายํ กาเมสุ กามสุขลฺลิกานุโยโคติ เอตฺถ **กาเมสู**ติ วตฺถุกาโม อธิเปฺปโต, ทุติโย กิเลสกาโม ฯ ตํสมฺปยุตฺตสุขเมตฺถ กามสุขํ นามฯ เตน วิปากสุขสฺส นิรวชฺชภาวํ ทีเปตีติฯ **อลฺลียนํ** นาม ตทภินนฺทนาฯ **อนุโยโค** นาม ภวนฺตเร ตทนุโยคปตฺถนาฯ หานภาคิยกรตฺตา กุสลปกฺขสฺส, หีนปุคฺคลภาวิตตฺตา, หีนธาตุปภวตฺตา จ ลามกเฏฺฐน **หีโน**ฯ คามนิวาสิสตฺตธมฺมตฺตา **คโมฺม**ฯ ปุถุชฺชนสาธารณตฺตา **โปถุชฺชนิโก**ฯ **อนริโย**ติ อริยานํ อนธิเปฺปตตฺตา, อริยธมฺมปฏิปกฺขตฺตา, อนริยกรตฺตา, อนริยธมฺมตฺตา, อนริยาจิณฺณตฺตา จ เวทิตโพฺพฯ อนตฺถสงฺขาตสํสารภยาวหตฺตา, อนตฺถผลนิพฺพตฺตกตฺตา จ **อนตฺถสํหิโต**ฯ อตฺตโน เกวลํ เขทูปคโม อตฺตกิลมโถ นามฯ โส ทิฏฺฐิคตปุพฺพกตฺตตปานุกฺกมกิริยาวิเสสํ นิสฺสาย ปวตฺตติ, ตสฺส ทิฏฺฐิวเสน อนุโยโค **อตฺตกิลมถานุโยโค** นามฯ อตฺตวิโยควิตฺตาปริสฺสมตฺตา, อนุปายปวตฺตตฺตา สมฺปชฺชมาโน มิคโยนิโคโยนิกุกฺกุรโยนิสูกรโยนีสุ ปาตายติฯ วิปจฺจมาโน นรกํ เนตีติ อนตฺถสํหิโตฯ **เอเต ตฺวา**ติ เอเต ตุฯ **ตถาคเตนา**ติ อตฺตานํ อวิตถาคมนํ อาวิ กโรติ, เตเนตํ ทเสฺสติ ''น มยา ปริวิตกฺกิตมเตฺตน วิตกฺกิตา, กินฺตุ มยา ตถาคเตเนว สตา อภิสโมฺพธิญาเณน อภิสมฺพุโทฺธ''ติฯ **จกฺขุกรณี**ติอาทีหิ ปน ตเมว ปฏิปทํ โถเมติฯ เภสชฺชํ อาตุรสฺส วิย ''จกฺขุกรณี''ติ อิมินา ญาณจกฺขุวิโสธนํ วุตฺตํฯ **ญาณกรณี**ติ อิมินา อนฺธการวิธมนํ วุตฺตํฯ **อุปสมายา**ติ กิเลสปริฬาหปฏิปฺปสฺสทฺธิ วุตฺตาฯ **อภิญฺญายา**ติ สจฺจปฏิเวธนํ วุตฺตํฯ **สโมฺพธายา**ติ สจฺจปฏิวิชฺฌนํ วุตฺตํฯ **นิพฺพานายา**ติ โสปาทิเสสนิพฺพานธาตุยา อนุปาทิเสสนิพฺพานธาตุยาติ เอวํ ยถาสมฺภวํ โยเชตฺวา กเถตพฺพํฯ

๑๔. กสฺมา ปเนตฺถ ภควา อญฺญตฺถ วิย อนุปุพฺพิํ กถํ อกเถตฺวา ปฐมเมว อเสวิตพฺพมนฺตทฺวยํ วตฺวา มชฺฌิมปฏิปทํ เทเสสีติ? อตฺตาทิมิจฺฉาภิมานนิวารณตฺถํ, กุมฺมคฺคปฏิปตฺตินิวารณตฺถญฺจ อนฺตทฺวยวชฺชนํ วตฺวา อตฺตโน วิเสสาธิคมทีปนนเยน อพาหุลฺลิกาทิภาวทสฺสนตฺถํ, เตสญฺจ มชฺฌิมปฏิปทาทีปเนน ตตฺถ อนุโยชนตฺถํ ปจฺฉา สมฺมาปฏิปทํ เทเสสิ, ตโต ตสฺส มชฺฌิมปฏิปทาสงฺขาตสฺส อริยมคฺคสฺส วิสยทสฺสนตฺถํ จตุสจฺจธมฺมํ สเงฺขปวิตฺถารวเสน เทเสตุกาโม **''อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว, ทุกฺข''**นฺติอาทิมาห, อยเมตฺถ อนุสนฺธิฯ ''อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจนฺติ เม, ภิกฺขเว''ติอาทิ สุตฺตานุสนฺธิปกาสนตฺถํ อยมนุกฺกโม เวทิตโพฺพฯ ยถาวุตฺตํ ปฏิปทํ สุตฺวา กิร โกณฺฑญฺโญ อาห ''กถํ ภควตา วุตฺตปฏิปทาย อุปฺปตฺติ สิยาฯ อยญฺหิ ปฏิปทา กิเลสานํ อนุปฺปตฺติยา สติ สมฺภวติ, น อญฺญถาฯ กิเลสานญฺจ ยทิ โลภโต อุปฺปตฺติ ขุปฺปิ

ปาสานํ วิย, ตทาเสวนาย อนุปฺปตฺติ สิยา, ตทวตฺถุสฺส วา เตสํ อุปฺปตฺติฯ ตทวตฺถุวิปรีตกายกิลมถาเสวนาย อนุปฺปตฺติ สิยาฯ อุโภเปตา ภควตา 'อนฺตา'ติ วุตฺตา, ตสฺมา กถํ ปเนติสฺสาย สมฺมาปฏิปทาย อุปฺปตฺติ สมฺภเวยฺยา''ติฯ ภควา อาห อนุปายาเสวนโตฯ กถนฺติ เจ? –

''สํสารมูลโต ญาณํ, ตญฺจ ญาณา ปหิยฺยติ;
ชีวิเต สติ ตํ โหติ, ตญฺจ ชีวิตสาธเนฯ

''ตสฺมา ญาณาย เมธาวี, รเกฺข ชีวิตมตฺตโน;
ญาณสาธนภูตญฺจ, สีลญฺจ ปริปาลเยฯ

''ชีวิตญฺจ ยถา โลเก, ภินฺนํ กาเย น วิชฺชติ;
ตเถว ภินฺนสีลสฺส, นตฺถิ ญาณสฺส สมฺภโวฯ

''ตสฺมา อายุญฺจ สีลญฺจ, ญาณตฺถํ รกฺขตา สตา;
เสวิตพฺพา น กามาปิ, นาปิ กายวินาสนาฯ

''กาเมสุ เคธมุปคมฺม หิโน คมฺมญฺจ,
อจฺจุทฺธโน กิลมถํ คมุเปติ มูโฬฺห;
โย มชฺฌิมํ ปฏิปทํ ปรมํ อุเปติ,
โส ขิปฺปเมว ลภเต ปรมํ วิโมกฺข''นฺติฯ

สุตฺวา ตเทตํ สุคตสฺส วากฺยํ,
ปญฺญํ มุนี โส สุตชํ ลภิตฺวา;
จินฺตามยํ ญาณ ปเวสมาโน,
อุจฺฉินฺทยํ ปญฺหมิมํ อปุจฺฉิฯ

''นิเพฺพธปทฏฺฐานํ ปหาย โฆรํ,
ตปํ กถมิวาติ โส ตุวํ;
พฺรูหิ ตเทว โหติ ภิกฺขุ จร,
วิราคมุปยาติ จ ทุกฺขสจฺจสฺส;
ทสฺสเนเนว ทุกฺขานุภวนา,
ตมฺหิ โทสสฺส ปจฺจโย''ติฯ

สุตฺวาว โกณฺฑโญฺญ มุนิวจนํ,
วุฏฺฐาย หโฏฺฐ สหสา อโวจ;
''อุทาหร ตุวํ ภควา มเมตํ,
ภิกฺขุ ยถา ปสฺสติ ทุกฺขสจฺจ''นฺติฯ

จินฺตามยิสฺส ปญฺญาปริปุณฺณา ภาวนามยิปญฺญาสมฺปตฺติ ชานิตพฺพา อิเมหิ อิติ ภควา สุตฺตมิทมาหาติ กิรฯ กสฺมา ภควา โกณฺฑญฺญสฺส ปุริมเมว สจฺจเทสนํ อวเตฺถตฺวา อตฺตโน อธิคตกฺกมมาหาติ? นาหํ กสฺสจิ อาคมํ เทเสมิ, อปิจ โข สยเมว เอวมธิคโตมฺหีติ ทสฺสนตฺถํฯ ตตฺถ ''ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสู''ติ อิมินา อิทํ อตฺถทฺวยํ ทเสฺสติ, น มยา อาฬารโต, อุทกโต วา อยํ ธโมฺม สุโต, กินฺตุ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตเสฺวว ญาณํ เม อุทปาทีติ มชฺฌิมาย ปฏิปทาย

อานุภาวํ ปกาเสติฯ อปิจ ยสฺมา เอวํ ปฏิปนฺโน วินาปิ ปโรปเทเสน อริยสจฺจานิ ปสฺสติ, ตสฺมา กถํ ตุเมฺหว มมาปเทเสน น ปสฺสถาติฯ

๑๕. **จกฺขุ**นฺติอาทีนิ ปญฺจ ปทานิ ญาณเววจนาเนวฯ ญาณญฺหิ สจฺจานํ อาโลจนโต จกฺขุภูตตฺถชานนโต **ญาณํ**ฯ ปกาเรหิ ชานนโต **ปญฺญา**ฯ กิเลสวิทารณโต, วิชฺชนโต จ **วิชฺชา**ฯ สจฺจจฺฉาทกตมวินาสนโต, เตสํ คติโกฏิปกาสนโต **อาโลโก**ติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ ปฐเมน ปริวฏฺเฏน สจฺจานํ อญฺญมญฺญํ อสงฺกรโต ฐปนปญฺญํ ทเสฺสติ, ทุติเยน เตสํ กตฺตพฺพาการปริจฺฉินฺทนปญฺญํ, ตติเยน สเจฺจสุ ญาณกิจฺจสนฺนิฏฺฐานํ ทเสฺสติฯ

๑๖. **ยาวกีวญฺจา**ติ ทฺวีหิ ปเทหิ ยาวอิเจฺจว วุตฺตํ โหติ ''อิติ จิตฺตมโน''ติอาทิ วิยฯ ราคาทีหิ อกุปฺปตาย **อกุปฺปา วิมุตฺติ**ฯ **เวยฺยากรณ**นฺติ ธมฺมเทสนาฯ สา หิ ธมฺมานํ พฺยากรณโต ปกาสนโต ''เวยฺยากรณ''นฺติ วุจฺจติฯ **วิรชํ วีตมล**นฺติ เอตฺถ วิรชํ วิสมเหตุวาทวิคมโตฯ วีตมลํ อเหตุกวาทวิคมโตฯ วิรชํ สสฺสตทิฏฺฐิปฺปหานโตฯ วีตมลํ อุเจฺฉททิฏฺฐิปฺปหานโตฯ วิรชํ ปริยุฏฺฐานปฺปหานโตฯ วีตมลํ อนุสยปฺปหานโตฯ **ธมฺมจกฺขุ**นฺติ ธมฺมมตฺตทสฺสนํ, น ตตฺถ สโตฺต วา ชีโว วา การโก วา เวทโก วาติ, เตเนวาห **''ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺม''**นฺติฯ อิทญฺหิ ตสฺส ธมฺมจกฺขุสฺส อุปฺปตฺติอาการทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตญฺหิ นิโรธํ อารมฺมณํ กตฺวา กิจฺจวเสน เอว สงฺขตํ ปฏิวิชฺฌนฺตํ อุปฺปชฺชติฯ

๑๗. **ธมฺมจกฺก**นฺติ เอตฺถ เทสนาญาณํ อธิเปฺปตํ, ปฏิเวธญาณญฺจ ลพฺภเตวฯ เอตฺถ กิมตฺถํ เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุนฺติ? นานาทิฏฺฐิคตนฺธการวิธมนโต ลทฺธาโลกตฺตา, อปายภยสมติกฺกมนโต อสฺสาสํ ปตฺตตฺตา, เทวกายวิมานทสฺสนโต ปีติปาโมชฺชลิตตฺตา จาติ เอวมาทีเนตฺถ การณานิ วทนฺติฯ ปถวิกมฺปนมหาสทฺทปาตุภาโว จ ธมฺมตาวเสเนว โหตีติ เอเกฯ เทวตานํ กีฬิตุกามตาย ปถวิกโมฺปฯ พหุโน เทวสงฺฆสฺส สนฺนิปาตโต, ภควโต สรีรปฺปภาชาลวิสชฺชนโต จาติ เอกเจฺจฯ

๑๘. ปพฺพชฺชุปสมฺปทาวิเสสนฺติ อโตฺถฯ ตตฺถ **อิติ**-สโทฺท ตสฺส เอหิภิกฺขูปสมฺปทาปฏิลาภนิมิตฺตวจนปริโยสานทสฺสโนฯ ตทวสาโน หิ ตสฺส ภิกฺขุภาโวฯ **สฺวากฺขาโต**ติอาทิ ''เอหี''ติ อามนฺตนาย ปโยชนทสฺสนวจนํฯ ''เอหิภิกฺขู''ติ ภควา อโวจ ''สฺวากฺขาโต ธโมฺม จร…เป…. กิริยายา''ติ จ อโวจาติ ปทสมฺพโนฺธฯ ตตฺถ **จร พฺรหฺมจริย**นฺติ อวสิฏฺฐํ มคฺคตฺตยพฺรหฺมจริยํ สมธิคจฺฉฯ กิมตฺถํ? สมฺมาทุกฺขสฺสนฺตกิริยายาติ อโตฺถฯ ''เอหิภิกฺขู''ติ อิมินา ภควโต วจเนน นิปฺผนฺนตฺตา การณูปจาเรน **''เอหิภิกฺขูปสมฺปทา''**ติ วุตฺตาฯ สาว ตสฺสายสฺมโต ยาวชีวํ อุปสมฺปทา อโหสีติ อโตฺถฯ เตน ตสฺสา อุปสมฺปทาย สิกฺขาปจฺจกฺขาตาทินา วิเจฺฉทา วา ตทญฺญาย อุปสมฺปทาย กิจฺจํ วา นตฺถีติ อิทมตฺถทฺวยํ **อฏฺฐกถายํ** ทเสฺสติฯ อฏฺฐนฺนมฺปิ อุปสมฺปทานํ เอหิภิกฺขุโอวาทปฏิคฺคหณปญฺหพฺยากรณครุธมฺมปฏิคฺคหญูปสมฺปทานํ จตุนฺนํ อญฺญตราย อุปสมฺปนฺนสฺส อนฺตรา วิเจฺฉโท วา ตทญฺญูปสมฺปทาย กิจฺจํ วา นตฺถิ, อิตรสฺสตฺถีติฯ นิกายนฺตริกา ปนาหุ ''พุทฺธปเจฺจกพุทฺธานํ นิยาโมกฺกนฺติสงฺขาตาย อุปสมฺปทาย ญตฺติจตุตฺถกมฺมุปสมฺปทญฺจ ทสวคฺคปญฺจวคฺคกรณียวเสน ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ทสวิโธปสมฺปทา''ติฯ กา ปเนตฺถ อตฺถโต อุปสมฺปทา นามาติ? ตทธิคตกิริยาวเสน นิพฺพตฺติยา อเสกฺขา ตทธิวาสนเจตนาย ปริภาวิตปญฺจกฺขนฺธิกา อชฺฌตฺตสนฺตติฯ กา ปเนตฺถ ปริภาวนา นาม? ตพฺพิปกฺขธมฺมชฺฌาจารวิรุทฺธภาโว, ตสฺส ปตฺติยา ตาย ปริภาวนาย วเสน กตฺถจิ **''สมนฺนาคโต''**ติ วุจฺจติฯ ยถาห ''โลเภน สมนฺนาคโต, ภิกฺขเว, อภโพฺพ จตฺตาริ สติปฏฺฐานานิ ภาเวตุ''นฺติอาทิฯ เอตฺถาหุ นิกายนฺตริกา ''ยถาวุตฺตาย อุปสมฺปทาย ปตฺติสงฺขาโต จิตฺต

วิปฺปยุตฺโต สงฺขารกฺขนฺธปริยาปนฺโน ธมฺโม อตฺถิ, ตสฺส สนฺตติวเสน ปุพฺพาปริยํ อุปฺปชฺชมานสฺส ยาว อวิจฺเฉโท, ตาว อุปสมฺปนฺโนนฺติ, อญฺญถา ตโต ธมฺมนฺตรุปฺปตฺติกฺขเณ ตสฺส อุปสมฺปนฺนสฺส อนุปสมฺปนฺนภาวปฺปสโงฺค อาปชฺชตี''ติฯ เต วตฺตพฺพา ''สุตฺตํ อาหรถา''ติฯ เต เจ วเทยฺยุํ ''โย เตสํ ทสนฺนํ อเสกฺขานํ ธมฺมานํ อุปาทาย ปฏิลาภสมนฺนาคโม อริโย โหติ วิปฺปหีโนติ เอวมาทีนิ โน สุตฺตานี''ติฯ เอวํ สติ อสนฺตธเมฺมหิ, ปรสเตฺตหิ จ สมนฺนาคมโทสปฺปสโงฺค เนสํ ปาปุณาติฯ กิํการณํ? สุตฺตสมฺภวโตฯ ยถาห – ''ราชา, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺตี สตฺตหิ รตเนหิ สมนฺนาคโต โหตี''ติ (ที. นิ. ๓.๑๙๙-๒๐๐ อตฺถโต สมานํ) วิตฺถาโรฯ วสิภาโว ตตฺถ สมนฺนาคตสเทฺทน วุโตฺตฯ ตสฺสหิเตสุ รตเนสุ วสิภาโว กามจาโร อตฺถีติ เจ? เอตฺถ วสิภาโว สมนฺนาคมสเทฺทน วุโตฺต, อญฺญตฺถ ปตฺติสงฺขาโต, ตํ ธมฺมนฺตรนฺติฯ กิเมตฺถ วิเสสการณํ? นตฺถิ จ, ตสฺมา ยถาวุตฺตลกฺขณาว อุปสมฺปทาฯ อยเมว นโย ปพฺพชฺชาทีสุปิ เนตโพฺพฯ

๑๙. กิญฺจาปิ วปฺปเตฺถรสฺส ปาฏิปททิวเส…เป.… อสฺสชิเตฺถรสฺส จตุตฺถิยนฺติ เอวํ นานาทิวเสสุ ปาเฏกฺกํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ, ตถาปิ โอวาทสามเญฺญน วปฺปภทฺทิยานํ, มหานามอสฺสชีนเญฺจตฺถ เอกโต วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๒๐. ''รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตา''ติ กิมตฺถํ อาทิโตว อนตฺตลกฺขณํ ทีเปตีติ? เตสํ ปุถุชฺชนกาเลปิ อิตรลกฺขณทฺวยสฺส ปากฏตฺตาฯ เต หิ มนาปานํ กามานํ อนิจฺจตาทสฺสเนน สํวิคฺคา ปพฺพชิํสูติ อนิจฺจลกฺขณํ ตาว เนสํ เอกเทเสน ปากฏํ, ปพฺพชิตานญฺจ อตฺตกิลมถานุโยคโต กายิกทุกฺขํ, ตญฺจ มานสสฺส ปจฺจโยติ มานสิกทุกฺขญฺจ ปากฏํ, ตสฺมา ตทุภยํ วชฺชิตฺวา อนตฺตลกฺขณเมว ทีเปตุํ อารภิฯ ตญฺจ ทีเปโนฺต ทุกฺขลกฺขเณเนว ทีเปตุํ **''รูปญฺจ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺสา''**ติอาทิมาหฯ กิมตฺถนฺติ? อนิจฺจลกฺขณโตปิ เตสํ ทุกฺขลกฺขณสฺส สุฏฺฐุตรํ ปากฏตฺตาฯ เตสญฺหิ อตฺตกิลมถานุโยคมนุยุตฺตตฺตา, ตปฺปรายณภาวโต จ ทุกฺขลกฺขณํ สุฏฺฐุ ปากฏํ, ตสฺมา เตน ตาว สุฏฺฐุ ปากเฏน อนตฺตลกฺขณํ ทีเปตฺวา ปุน ตเทว ตทุภเยนาปิ ทีเปตุํ ''ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา''ติ วกฺขติฯ **กลฺลํ นู**ติ ยุตฺตํ นุฯ **เอตํ มมา**ติ ตณฺหาคฺคาโหฯ **เอโสหมสฺมี**ติ มานคฺคาโหฯ **เอโส เม อตฺตา**ติ ทิฏฺฐิคฺคาโหฯ ตณฺหาคฺคาโห เจตฺถ อฏฺฐสตตณฺหาวิจริตวเสน, มานคฺคาโห นววิธมานวเสน, ทิฏฺฐิคฺคาโห ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิวเสน เวทิตโพฺพฯ

ปญฺจวคฺคิยกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๒๕. เยน สมเยน ภควา ปญฺจวคฺคิเย ปญฺจมิยํ อรหเตฺต ปติฏฺฐาเปตฺวา สตฺตมิยํ **นาฬกเตฺถรสฺส** นาฬกปฏิปทํ อาจิกฺขิตฺวา ภทฺทปทปุณฺณมายํ ยสสฺส อินฺทฺริยานํ ปริปกฺกภาวํ ญตฺวา ตํ อุทิกฺขโนฺต พาราณสิยํ วิหาสิ, เตน สมเยน ยโส นามาติ สมฺพโนฺธฯ ตสฺส กิร อุปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย ตสฺส กุลสฺส กิตฺติสทฺทสงฺขาโต, ปริชนสงฺขาโต วา ยโส วิเสสโต ปวฑฺฒติฯ เตน ตสฺส มาตาปิตโร เอวํ นามมกํสุฯ **''สุขุมาโล''**ติอาทิ กิมตฺถํ อายสฺมตา **อุปาลิเตฺถเรน** วุตฺตนฺติ? ปจฺฉิมชนสฺส เนกฺขเมฺม สมุสฺสาหนชนนตฺถํฯ เอวํ อุตฺตมโภคสมฺปฺปิตานมฺปิ อุตฺตเมสุ โภเคสุ อปฺปมตฺตเกนาปิ อสุภนิมิเตฺตน วิตเชฺชตฺวา กาลากาลํ อคเณตฺวา วิเวกาภิรติยา มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ ติณํ วิย ปหาย เคหโต นิกฺขมนา อโหสิ, กสฺส ปนญฺญสฺส น สิยาติ อธิปฺปาโยฯ **สมงฺคีภูตสฺสา**ติ เตหิ เอกตฺตํ อุปคตสฺส, อวิวิตฺตสฺสาติ อโตฺถฯ **นิทฺทา โอกฺกมี**ติ มนาเปสุปิ วิสเยสุ ปวตฺติํ นิวาเรตฺวา ตสฺส จิตฺตํ อติกฺกมิตฺวา อภิภวิตฺวา อตฺตโน วสํ อุปเนสีติ อโตฺถฯ **สพฺพรตฺติโย จา**ติ ตโยปิ ยาเมฯ เตน ปริชนสฺส วิการทสฺสเน การณํ ทเสฺสติฯ รตฺติ-

สโทฺท ปเนตฺถ กาเล สูริยาภาเว, ยาเม จ ปวตฺตตีติ วิเญฺญยฺยํฯ ยาเมวิธ วิเญฺญยฺย ติจีวร วิปฺปวาเส จฯ **กเจฺฉ**ติ กจฺฉปเสฺสฯ **กเณฺฐ**ติ กณฺฐสฺส เหฏฺฐาฯ มุทิงฺคสฺส หิ อุปริ กณฺฐํ ฐเปตฺวา สยนฺติยา กเณฺฐ มุทิงฺคํ อทฺทสาติ อโตฺถฯ **อาฬมฺพรน**ฺติ ปณวํฯ อุภโตมุขสฺส ตนุกา ทีฆาฯ วิตฺถิณฺณสมตลสฺส วาทิตสฺส เอตํ อธิวจนํฯ **วิปฺปลปนฺติโย**ติ สุปินทสฺสนาทิวเสน อสมฺพนฺธปลาปํ วิปฺปลปนฺติโยฯ **สุสานํ มเญฺญ**ติ สุสานํ วิย อทฺทส สกํ ปริชนนฺติ สมฺพโนฺธฯ **อาทีนโว**ติ อสุภภาโวฯ **นิพฺพิทาย จิตฺตํ สณฺฐาตี**ติ วิมุจฺจิตุกามตาสงฺขาตาย อุกฺกณฺฐาย จิตฺตํ นมีติ อโตฺถฯ **อุทานํ อุทาเนสี**ติ ‘‘อิโต ปฏฺฐาย อิมาหิ อิตฺถีหิ สห นาหํ ภวิสฺสามี’’ติ อตฺตมนวาจํ นิจฺฉาเรสิฯ เทฺว กิร อาการา ตสฺส ปมาทสุตฺตปริชนทสฺสเน ปากฏา ชาตา กิเลสานํ พลวภาโว, อสุภาการสฺส อติโอฬาริกภาโว จฯ เอวํ สติ โอฬาริกตเร จ อสุภากาเร กิเลสวเสนายํ สโพฺพปิ โลโก เอตฺถ ปีฬิโต มุจฺฉิโตฯ อโห กิเลสา พลวตราติ หิ ปสฺสโต ปสฺสโต ตสฺส เทฺวปิ เต อาการา ปากฏา ชาตา, เยเนวมโวจาติฯ

‘‘สุวณฺณปาทุกาโย อาโรหิตฺวา’’ติ เอเตนสฺส นิสฺสงฺคตาย วิสฺสฏฺฐคมนํ ทีเปติฯ โส หิ พลวสํเวคาภิตุนฺนหทยตฺตา ปริชนสฺส ปโพเธ สติปิ อตฺตโน คมนนิวารณสมตฺถภาวํ อสหมาโน อตฺตานํ ตเกฺกโนฺต วิสฺสโฏฺฐ อคมาสิฯ **อมนุสฺสา**ติ เทวตาฯ ตา หิ มนุเสฺสหิ สุคติปฏิเวธญาณสณฺฐานาทิคุณสามเญฺญน ‘‘อมนุสฺสา’’ติ วุจฺจนฺติฯ น หิ อสมานชาติกา ติรจฺฉานาทโย ‘‘อพฺราหฺมณา’’ติ วา ‘‘อวสลา’’ติ วา วุจฺจนฺติ, กินฺตุ ชาติสภาคตาย เอว วสลาทโย ‘‘อพฺราหฺมณา’’ติ วุจฺจนฺติ, เอวํ มนุเสฺสหิ เกนจิ อากาเรน สภาคตาย เทวตา ‘‘อมนุสฺสา’’ติ วุตฺตาฯ อญฺญถา มนุสฺสา น โหนฺตีติ ติรจฺฉานคตาปิ ‘‘อมนุสฺสา’’ติ วตฺตพฺพา ภเวยฺยุํฯ

๒๖. วนคหนํ ทิสฺวา ‘‘สุมฺโตฺตหํ นครโต’’ติ ปมุทิตตฺตา ภควโต อวิทูเร อุทาเนสิฯ **อิทํ โข ยสา**ติ ภควา นิพฺพานํ สนฺธายาหฯ ตญฺหิ ตณฺหาทิกิเลเสหิ อนุปทฺทุตํ, อนุปสฏฺฐตญฺจ ทสฺสนมเตฺตนาปิ อสฺสาทชนนโตฯ **ธมฺมํ เทเสสฺสามี**ติ เยน ตํ นิพฺพานํ อิธ นิสิโนฺนมโตฺตว ตฺวํ อธิคมิสฺสสีติ อธิปฺปาโยฯ **กิรา**ติ อสฺสเทฺธยฺยอพฺยตฺติปริหาเสสุ นิปาโต, อิธ อพฺยตฺติยํฯ **สุวณฺณปาทุกาโย โอโรหิตฺวา**ติ จ สุวณฺณปาทุกาหิ โอตริตฺวาฯ นิสฺสกฺกเตฺถ หิ อิทํ ปจฺจตฺตวจนํฯ ตสฺส นิสิโนฺนมตฺตเสฺสว อญฺญํ สโมฺมทนียํ กถํ อกตฺวา อนามเนฺตตฺวา อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิฯ สุปริปกฺกินฺทฺริยตฺตา, ปฏิเวธกฺขณานติกฺกมนตฺถํ อนุปทฺทุตานุปสฏฺฐตานํ ปาปกธมฺมเทสนาภิมุขจิตฺตตฺตา, เสฏฺฐิสฺส คหปติโน อจิราคมนทสฺสนโต จฯ กิมตฺถํ ภควา ตสฺส สุฏฺฐุตรํ สํวิคฺคหทยสฺส ภวโต มุจฺจิตุกามสฺส ภวาภวูปายานิสํสกถํ ปฐมเมว กเถสีติ? สพฺพภวาทีนวทสฺสนตฺถํฯ โส หิ มนุสฺสโลกเสฺสว อุปทฺทุตอุปสฏฺฐภาวํ อทฺทส, น สคฺคานนฺติ กทาจิ สคฺคโลกํ สุขโต มเญฺญยฺยฯ ตตฺถ สุขสเญฺญน นิพฺพานาภิมุขํ จิตฺตํ เปเสยฺยาติ สคฺคานมฺปิ อาทีนวํ ทเสฺสตุกามตาย อนุปุพฺพิํ กถํ อารภิฯ เอตฺถ ทานํ, ทานานิสํสํ, สีลานิสํสญฺจ กเถโนฺต ทานสีลกถํ กเถติ นามฯ สคฺควณฺณํ กเถโนฺต สคฺคกถํ กเถติ นามฯ ตตฺถ วตฺถุกามกิเลสกามานํ อนิจฺจตํ, อปฺสาทตํ, มหาทีนวตญฺจ กเถโนฺต กามานํ อาทีนวํ, โอการํ, สํกิเลสญฺจ ปกาเสติฯ เนกฺขเมฺม ตทภาวโต จ ตํนิสฺสรณโต จ ตพฺพิปรีตํ อานิสํสํ กเถโนฺต เนกฺขเมฺม อานิสํสํ ปกาเสติ นามฯ ตตฺถ **โอการน**ฺติ อวการํ ลามกภาวํฯ **สํกิเลสน**ฺติ สํกิลิสฺสนํ พาธนํ อุปตาปนํ วาติ อโตฺถฯ **กลฺลจิตฺตํ** ปญฺญินฺทฺริยสฺส อานุภาเวน, ทิฏฺฐิโยควิจิกิจฺฉาโยคานํ ปญฺญินฺทฺริเยน วิหตตฺตาฯ **มุทุจิตฺตํ** สตินฺทฺริยสมาโยเคน, วิหิํสาสารมฺภาทิกิเลสปเวสํ นิวาเรตฺวา จิตฺตมุทุตาทิกุสลธมฺมปฺปเวสนํ กโรนฺตํ สหชาตํ จิตฺตํ มุทุํ กโรติฯ สมาธินฺทฺริยสฺส อานุภาเวน **วินีวรณจิตฺตํ**ฯ ตญฺหิ วิเสสโต นีวรณวิปกฺขภูตนฺติฯ วีริยินฺทฺริยวเสน **อุทคฺคจิตฺตํ**ฯ ตญฺหิ ถินมิทฺธสงฺขาตลีนภาววิปกฺขนฺติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส อานุภาเวน **ปสนฺนจิตฺตํ** ตสฺส ปสาทลกฺขณตฺตาฯ **สามุกฺกํสิกา**ติ เอตํ วิสยวเสน เทสนํ **อุปาลิเตฺถโร** ปกาเสติฯ สจฺจานิ หิ สามุกฺกํสิกเทสนาย

วิสยานิฯ อญฺญถา ทุกฺขาทีนิ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนาติ อาปชฺชติ ตสฺส วิภาวเน สจฺจานํ นิทฺทิฏฺฐตฺตาฯ

๒๗. **จตุทฺทิสา**ติ จตูสุ ทิสาสุฯ **อภิสงฺขเรสี**ติ อภิสงฺขริฯ กิมตฺถนฺติ เจ? อุภินฺนํ ปฏิลภิตพฺพวิเสสนฺตรายนิเสธนตฺถํฯ ยทิ โส ปุตฺตํ ปเสฺสยฺย, ปุตฺตสฺสปิ ธมฺมจกฺขุปฏิลาโภ อรหตฺตุปฺปตฺติ, เสฏฺฐิสฺสปิ ธมฺมจกฺขุปฏิลาโภ น สิยาฯ ทิฏฺฐสโจฺจปิ ‘‘เทหิ เต มาตุยา ชีวิต’’นฺติ วทโนฺต กิมญฺญํ น กเรยฺยฯ ยโสปิ ตํ วจนํ สุตฺวา อรหาปิ สมาโน สยํ อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา ภควนฺตํ อุโลฺลเกโนฺต กิมญฺญาย สณฺฐเหยฺยฯ

๒๘. อุโภหิปิ ปตฺตพฺพวิเสสโกฏิยา ปตฺตตฺตา ภควา ปุน ตํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภสิฯ **ปุเพฺพ อคาริกภูโต**ติ ตสฺส โสตาปนฺนกาลํ สนฺธายาหฯ โสตาปโนฺน หิ อคารมเชฺฌ วสนารหตฺตา อคาริยภูโต นาม โหติ อปพฺพชิโตฯ สมฺปติ ปพฺพชิโต สมาโน อคารมชฺฌวสนสฺส อภพฺพตฺตา ‘‘อคาริโก’’ติ น วุจฺจติ, ตสฺมา เอวมาหฯ ยสฺส ทิโฏฺฐติ สมฺพโนฺธ, เยน ทิโฏฺฐติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘เสยฺยถาปิ ปุเพฺพ อคาริกภูโต’’ติ วจเนน ลทฺธนยตฺตา ปจฺฉา คหปติ คิหิเวสธาริเมว ยสํ สนฺธายาห ‘‘ยเสน กุลปุเตฺตน ปจฺฉาสมเณนา’’ติฯ ตตฺถ **จร พฺรหฺมจริย**นฺติ อาภิสมาจาริกสีลํ พฺรหฺมจริยํ จร ปริปูเรหิ ตาว, ยาว สมฺมาทุกฺขสฺสนฺตกิริยา, ยาว จุติจิตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ ลิงฺคพฺรหฺมจริยํ สนฺธายาติ โปราณา, ตญฺจ ยุตฺตํฯ ลิงฺคมตฺตญฺหิ สนฺธาย โส อายสฺมา ‘‘ลเภยฺยาหํ, ภเนฺต, ปพฺพชฺชํ อุปสมฺปท’’นฺติ อาหฯ

กิมตฺถํ ภควา ยสสฺส มาตุ, ปชาปติยา จ ภตฺตกิจฺจํ อกตฺวาว ธมฺมํ เทเสสีติ? ยสสฺส ปพฺพชฺชาย โสกสลฺลสมปฺปิตตฺตา ทานญฺจ โสมนสฺสิกจิเตฺตน น ทเทยฺยุํ, สตฺถริ จ โทมนสฺสปฺปตฺตา หุตฺวา มคฺคปฏิเวธมฺปิ น ลเภยฺยุนฺติ ภควา ปฐมํ ตาว ตา วิคตโสกสลฺลหทยาโย กตฺวา ปุน ภตฺตกิจฺจํ อกาสิฯ

๓๐. **เสฏฺฐานุเสฏฺฐีน**นฺติ อนุกฺกมเสฏฺฐีนนฺติ โปราณาฯ ‘‘เสฏฺฐิโน จานุเสฏฺฐิโน จ ยานิ กุลานิ, ตานิ เสฏฺฐานุเสฏฺฐานิ กุลานิ, เตสํ เสฏฺฐานุเสฏฺฐีนํ กุลาน’’นฺติ ลิขิตํฯ **ธมฺมวินโย**ติ สาสนพฺรหฺมจริยํ ปาวจนนฺติ อิธ อตฺถโต เอกํฯ อถ วา ธเมฺมน วินโย, น ทณฺฑสเตฺถหีติ ธมฺมวินโย, ธมฺมาย วินโย, น หิํสตฺถนฺติ วา ธมฺมโต วินโย, นาธมฺมโตติ วา ธโมฺม วินโย, นาธโมฺมติ วา ธมฺมานํ วินโย, น อเญฺญสนฺติ วา ธมฺมกายตฺตา, ธมฺมสามิตฺตา วา ธโมฺม ภควา, ตสฺส ธมฺมสฺส วินโย, น ตกฺกิกานนฺติ วา ธมฺมวินโยฯ สมานาธิกรณวเสน วา ธมฺมวินโย นีลุปฺปลํ วิย, ธโมฺม จ วินโย จาติ ธมฺมวินโย ผลาผลํ วิย นปุํสกมิติ ปุลฺลิงฺคาปเทสโต อสฺส ลิงฺคภาโวสิโทฺธ, ยสฺส วา ธโมฺม วินโย, โส ธมฺมวินโย เสตปโฏ ปุริโส วิย, ธเมฺมน ยุโตฺต วา วินโย ธมฺมวินโย อสฺสรโถ วิยาติ เอวมาทินา นเยน โยชนา เวทิตพฺพาฯ

๓๔. **‘‘ขณฺฑสีมํ เนตฺวา’’**ติ ภณฺฑุกมฺมาโรจนปฏิหรณตฺถํ วุตฺตํฯ เตน ‘‘สภิกฺขุเก วิหาเร อญฺญมฺปิ เอตสฺส เกเส ฉินฺทา’’ติ วตฺตุํ น วฏฺฏตีติฯ **ปพฺพาเชตฺวา**ติ อิมสฺส อธิปฺปายปกาสนตฺถํ **‘‘กาสายานิ อจฺฉาเทตฺวา เอหี’’**ติ วุตฺตํฯ อุปชฺฌาโย เจ เกสมสฺสุโอโรปนาทีนิ อกตฺวา ปพฺพชตฺถํ สรณานิ เทติ, น รุหติ ปพฺพชฺชาฯ กมฺมวาจํ สาเวตฺวา อุปสมฺปาเทติ, รุหติ อุปสมฺปทาฯ อปฺปตฺตจีวรานํ อุปสมฺปทาสิทฺธิทสฺสนโต, กมฺมวิปตฺติยา อภาวโต เจตํ ยุชฺชเตวาติ เอเกฯ โหติ เจตฺถ –

> ‘‘สลิงฺคเสฺสว ปพฺพชฺชา, วิลิงฺคสฺสาปิ เจตรา;
> อเปตปุพฺพเวสสฺส, ตํ ทฺวยํ อิติ จาปเร’’ติฯ

ภิกฺขุนา หิ สหเตฺถน วา อาณตฺติยา วา ทินฺนเมว กาสาวํ วฏฺฏติ, อทินฺนํ น วฏฺฏตีติ ปน สเนฺตเสฺวว กาสาเวสุ, นาสเนฺตสุ อสมฺภวโตติ เตสํ อธิปฺปาโยฯ **เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ปพฺพาเชตโพฺพ อุปสมฺปาเทตโพฺพฯ ปฐมํ…เป.…อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อิเมหิ ตีหิ สรณคมเนหิ ปพฺพชฺชํ อุปสมฺปทนฺติ** เอตฺถ อิมินา อนุกฺกเมน ทินฺเนหิ ตีหิ สรณคมเนหิ ปพฺพชฺชํ อุปสมฺปทํ อนุชานามิ เกวเลหีติ อธิปฺปายทสฺสนโต –

> อาทินฺนปุพฺพลิงฺคสฺส, นคฺคสฺสาปิ ทฺวยํ ภเว;
> เนตรสฺสาติ โน ขนฺติ, สพฺพปาฐานุโลมโตติฯ –

อาจริโย ฯ **อาจริเยน อทินฺนํ น วฏฺฏตีติ** เอตฺถ ‘‘ปพฺพชฺชา น รุหตีติ วทนฺตี’’ติ ลิขิตํฯ **โปราณคณฺฐิปเท**ปิ ตเถว ลิขิตํฯ อุราทีนิ **ฐานานิ** นามฯ สํวุตาทีนิ **กรณานิ** นามฯ ‘‘อนุนาสิกนฺตํ กตฺวา เอกสมฺพนฺธํ กตฺวา ทานกาเล อนฺตรา อฏฺฐตฺวา วตฺตพฺพํฯ วิจฺฉินฺทิตฺวา ทาเนปิ ยถาวุตฺตฏฺฐาเน เอว วิเจฺฉโท, อญฺญตฺร น วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ อนุนาสิกเนฺต ทิยฺยมาเน ขลิตฺวา ‘‘พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามี’’ติ มกาเรน มิสฺสีภูเต เขเตฺต โอติณฺณตฺตา วฏฺฏตีติ **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ มิสฺสํ กตฺวา วตฺตุํ วฏฺฏติ, วจนกาเล ปน อนุนาสิกฏฺฐาเน วิเจฺฉทํ อกตฺวา วตฺตพฺพนฺติ **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ ‘‘เอวํ กมฺมวาจายมฺปี’’ติ วุตฺตํฯ **อุภโตสุทฺธิยาว วฏฺฏตีติ** เอตฺถ มหาเถโร ปติตทนฺตาทิการณตาย อจตุรสฺสํ กตฺวา วทติ, พฺยตฺตสามเณโร สมีเป ฐิโต ปพฺพชฺชาเปกฺขํ พฺยตฺตํ วทาเปติฯ มหาเถเรน อวุตฺตํ วทาเปตีติ น วฏฺฏติฯ กมฺมวาจาย อิตโร ภิกฺขุ เจ วทติ, วฏฺฏตีติฯ สโงฺฆ หิ กมฺมํ กโรติ, น ปุคฺคโลติฯ น นานาสีมปวตฺตกมฺมวาจาสามญฺญนเยน ปฏิกฺขิปิตพฺพตฺตาฯ อถ เถเรน จตุรสฺสํ วุตฺตํ ปพฺพชฺชาเปกฺขํ วตฺตุํ อสโกฺกนฺตํ สามเณโร สยํ วตฺวา วทาเปติ, อุภโตสุทฺธิ เอว โหติ เถเรน วุตฺตเสฺสว วุตฺตตฺตาฯ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉโนฺต อสาธารเณ พุทฺธคุเณ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉโนฺต นิพฺพานํ, สงฺฆํ สรณํ คจฺฉโนฺต เสกฺขธมฺมํ, อเสกฺขธมฺมญฺจ สรณํ คจฺฉตีติ อคฺคหิตคฺคหณวเสน โยชนา กาตพฺพาฯ อญฺญถา สรณตฺตยสงฺกรโทโสฯ **สพฺพมสฺส กปฺปิยากปฺปิยนฺติ** ทสสิกฺขาปทวินิมุตฺตํ ปรามาสาปรามาสาทิฯ ‘‘อาภิสมาจาริเกสุ วิเนตโพฺพ’’ติ วจนโต เสขิยอุปชฺฌายวตฺตาทิอาภิสมาจาริกสีลมเนน ปูเรตพฺพํฯ ตตฺถ จาริตฺตสฺส อกรเณ วาริตฺตสฺส กรเณ ทณฺฑกมฺมารโห โหตีติ ทีเปติฯ

ปพฺพชฺชากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทุติยมารกถาวณฺณนา

๓๕. ‘‘เตน เหตุนา’’ติ วจนโต **ปาฬิยํ** ‘‘โยนิโสมนสิการาสมฺมปฺปธานา’’ติ เหตฺวเตฺถ นิสฺสกฺกวจนนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ทุติยมารกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุรุเวลปาฏิหาริยกถาวณฺณนา

๓๗-๘. **วเสยฺยามาติ** ‘‘ตฺวญฺจ อหญฺจ วเสยฺยามา’’ติ ปิยวจเนน ตสฺส สงฺคณฺหนตฺถํ วุตฺตํ กิรฯ **เตชสา เตชนฺติ** อานุภาเวน อานุภาวํฯ เตโชธาตุยา วา เตโชธาตุํฯ **อุภินฺนํ สโชติภูตานนฺติ** อนาทรเตฺถ สามิวจนํ, ภาวสตฺตมีอเตฺถ วาฯ อคฺยาคารเมว อาทิตฺตํ, น ตตฺถ วสนโก สตฺตชาติโกฯ อจิเนฺตโยฺย หิ อิทฺธิวิสโยฯ กสฺมา ปน ภควา อคฺยาคารมฺปิ อนาทิตฺตํ นาธิฏฺฐาสีติ? อตฺตโน ทุกฺขุปฺปาทาภาวสฺส อนติวิมฺหาทิภาวปฺปสงฺคโตฯ กิมตฺถํ ปรสนฺตกํ มหา

สมฺภารปวตฺตํ ตํ วินาเสตีติ? ปุน ยถาโปราณํ อิทฺธานุภาเวน กตฺตุกามตาธิปฺปายโตฯ **ปริยาทินฺนนฺ**ติ ขยํ นีโตฯ **เตชสา เตช**นฺติ อานุภาเวน อานุภาวํฯ อคฺยาคารสฺส ปริตฺตตฺตา อิตโร อโตฺถ น สมฺภวติฯ อยมโตฺถ ''มกฺขํ อสหมาโน''ติ อิมินา อติวิย สเมติฯ อิทฺธานุภาวมกฺขนญฺหิ ตตฺถ **มโกฺข** นามฯ **ปเตฺตนา**ติ ปทุมปเตฺตนาติปิ โปราณาฯ ปทุมินิสเณฺฑ ฐิโต หิ ภควา ตตฺถ อโหสีติ เตสํ มติฯ

๓๙. **ทินฺน**นฺติ อนุมตินฺติ อโตฺถฯ **อภีโต** นิพฺภโยฯ กสฺมา? ยโต โส มเคฺคน ภยมตีโตฯ **''สุมนมนโส**ติ สุนฺทรจิตฺตสงฺขาตมโนฯ สุมโน เอว วา''ติ ลิขิตํฯ **เตโชวา**ติ อคฺคิ วิยฯ **ธาตุกุสโล**ติ เตโชธาตุมฺหิ กุสโลฯ ''พฺยวหิตา เจ''ติ สทฺทลกฺขณตฺตา จ อุปสโคฺคฯ เตโชธาตุสมาปตฺตีสุ กุสโล อิเจฺจวโตฺถฯ **อุทิจฺฉเร**ติ อุโลฺลเกสุํฯ ''สํปริวาเรสุ''นฺติ จ ลิขิตํฯ อิติ เอวํ ภณนฺตีติ อโตฺถฯ **หตา**ติ สมาติ อโตฺถ, กาฬกาว โหนฺตีติ กิเรตฺถ อธิปฺปาโยฯ อีสกมฺปิ พฺยาปารํ อกตฺวา อุปสมานุรูปํ ติฎฺฐนฺติฯ เย จ อเนกวณฺณา อจฺจิโย โหนฺตีติ ตํ ทเสฺสตุํ **''นีลา อถ โลหิติกา''**ติอาทิมาหฯ

๔๐. **จตุทฺทิสา**ติ จตูสุ ทิสาสุฯ

๔๔. **ปํสุกูลํ อุปฺปนฺน**นฺติ ปริเยสมานสฺส ปฎิลาภวเสน อุปฺปนฺนํ โหติฯ จิตฺตวิจิตฺตปาฎิหีรทสฺสนตฺถาย จ สา ปริเยสนาฯ สา อยํ **สายํ** ฯ ตา อิมา **ตยิมา**ฯ เทฺว เอกโต คเหตฺวา วทติฯ อายามิ อหํ **อายมหํ**ฯ **เอต**นฺติ เอตสฺสฯ **ยถา มย**นฺติ ยสฺมา มยํฯ

๕๐-๕๑. **อุทกวาหโก**ติ อุทโกโฆฯ อุทกโสโตติ โปราณาฯ **''ยาย ตฺว''**นฺติ ปุพฺพภาควิปสฺสนาปฎิปทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **จิรปฎิกา**ติ จิรปภุติ, นาคทมนโต ปฎฺฐาย จิรปฎิกาฯ ''จิรปฎิสงฺขา''ติปิ วทนฺติฯ **เกสมิสฺส**นฺติอาทิมฺหิ อโพฺพกิณฺณํ วิสุํ วิสุํ พนฺธิตฺวา ปกฺขิตฺตตฺตา เกสาทโยว เกสมิสฺสาติ โปราณาฯ **ขาริกาชมิสฺส**นฺติ เอตฺถ ขารี วุจฺจติ ตาปสปริกฺขาโรฯ **ชฎิเล ปาเหสี**ติ เทฺว ตโย ตาปเส ปาเหสิฯ ''โสฬสาติเรกอฑฺฒอุฑฺฒานิ ปาฎิหาริยสหสฺสานี''ติ วุตฺตํฯ

๕๔. อคฺคิหุเตฺต กตปริจยตฺตา ภควา เตสํ **อาทิตฺตปริยาย**-มภาสิ (สํ. นิ. ๔.๒๘)ฯ ตตฺถ เอกเจฺจํ อารมฺมณวเสน อาทิตฺตํ จกฺขาทิ ราคคฺคินา, เอกเจฺจํ สมฺปโยควเสน จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา เวทยิตาทิเกเนว, เอกเจฺจํ อภิภูตเตฺถน จกฺขาทิ เอว ชาติอาทินา , เอกเจฺจํ ปจฺจยเตฺถน, ตเทว โสกาทินาติ ยถาสมฺภวเมตฺถ อาทิตฺตตา เวทิตพฺพาฯ เอตฺถ กิญฺจาปิ ทุกฺขลกฺขณเมเวกํ ปากฎํ, ตทนุสาเรน ปน อิตรํ ลกฺขณทฺวยมฺปิ เตหิ ทิฎฺฐนฺติ เวทิตพฺพํ ทุกฺขาการสฺส อิตราการทีปนโตฯ สนฺตสุขตณฺหาภินิวิฎฺฐตฺตา ปเนสํ ทุกฺขลกฺขณปุพฺพงฺคมา เทสนา กตาติ เวทิตพฺพาฯ

อุรุเวลปาฎิหาริยกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

พิมฺพิสารสมาคมกถาวณฺณนา

๕๕-๗. วตฺถุกามภูตา อิตฺถิโย **กามิตฺถิโย**ฯ ทุติยาทโย **อสฺสาสกา**ฯ ยสฺมา อนุปฺปเนฺน เอว ภควติ พุทฺธโกลาหลํ โลเก ปฐมเมว วสฺสสหสฺสํ อุปฺปชฺชติฯ พฺรหฺมาโน จ พฺราหฺมณวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา เวเทสุ สหสฺสตฺตยมตฺตํ พุทฺธปฎิสํยุตฺตํ ปริยตฺตึ ปกฺขิปิตฺวา วาเจนฺติ, ภควโต ชาติโต ปฎฺฐาย จ พุทฺธกถา ลกฺขณญฺญูหิ พฺราหฺมเณหิ อุปฺปาทิตา, ปตฺถฎา

โลเก, ตสฺมา ยุชฺชนฺติ, น อญฺญถาฯ ‘‘ตมทฺทส พิมฺพิสาโร, ปาสาทสฺมึ ปติฏฺฐิโต’’ติอาทิคาถาหิ โพธิสตฺตกาเล เอว อภิสิตฺตตา พิมฺพิสารสฺส สิทฺธาฯ

๕๘. อิธาวุโส ขีณาสโว ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต เอการกฺโข จตุราปเสฺสโน ปณุนฺนปเจฺจกสโจฺจ สมวยสเฏฺฐสโน อนาวิลสงฺกโปฺป ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร สุวิมุตฺตจิโตฺต สุวิมุตฺตปโญฺญติ (ที. นิ. ๓.๓๔๘, ๓๖๐; อ. นิ. ๑๐.๑๙) ทส อริยวาสา นามฯ รูปารูปสมาปตฺติโย อฏฺฐ นิโรธสมาปตฺติ มหากรุณาสมาปตฺตีติปิ โปราณาฯ ตตฺถ นีวรณา **ปญฺจงฺคา** จฯ ฉฬงฺคุเปกฺขา **ฉฬงฺคา**ฯ สตารเกฺขน **เอการกฺขา**ฯ สงฺขาย เอกํ ปฏิเสวติ, อธิวาเสติ, ปริวเชฺชติ, สงฺขาย เอกํ วิโนเทตีติ อยํ **จตุราปเสฺสโน**ฯ ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ ปุถุปเจฺจกสจฺจานิ จตฺตาริ ปหีนานิ, เอวํ **ปณุนฺนปเจฺจกสโจฺจ**ฯ กาเมสนา ภเวสนา ปหีนา โหติ, พฺรหฺมจริเยสนา ปฏิปฺปสฺสทฺธา, เอวํ **สมวยสเฏฺฐสโน**ฯ กามพฺยาปาทวิหิํสาสงฺกโปฺป ปหีโน โหติ, เอวํ **อนาวิลสงฺกโปฺป,** สุขสฺส จ ปหานา…เป.… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เอวํ **สุวิมุตฺตจิโตฺต** โหติฯ ราโค ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล…เป.… อนุปฺปาทธมฺมติ ปชานาติ, โทโส, โมโห อนุปฺปาทธมฺมติ ปชานาติ, เอวํ **สุวิมุตฺตปโญฺญ**ติฯ

‘‘ฐานาฐานํ วิปากญฺจ, ญาณํ สพฺพตฺถคามินิํ;
อเนกธาตุโย โลกํ, อธิมุตฺติญฺจ ปาณินํฯ

‘‘ชานาติ อินฺทฺริยานญฺจ, ปโรปริยตํ มุนิ;
ฌานาทิสํกิเลสาทิ-ญาณํ วิชฺชตฺตยํ ตถา’’ติฯ –

อิมานิ **ทส พลานิ**ฯ **อเสกฺขงฺคานิ** นาม อเสกฺขา สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… อเสกฺขวิมุตฺติ อเสกฺขวิมุตฺติญาณทสฺสนนฺติฯ ตตฺถ ทสมํ อเสกฺขํฯ เอเตหิ ทสหิ จุเปโต ปารมีหีติ โปราณาฯ

พิมฺพิสารสมาคมกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๖๐. **กิํ กาหสี**ติ กิํ กาหติฯ ‘‘กิํ กโรติ, กิํ กโรสี’’ติ วา พฺยญฺชนํ พหุํ วตฺวาติ อโตฺถฯ **ปฏิปาเทนฺต**ติ นิคเมนฺตฯ ‘‘ปจฺจพฺยถา , ปจฺจพฺยถ’’นฺติปิ ปฐนฺติฯ **กปฺปนหุเตหี**ติ เอตฺถ ทสกานํ สตํ สหสฺสํ, สหสฺสานํ สตํ สตสหสฺสํ, สตสหสฺสานํ สตํ โกฏิ, โกฏิสตสหสฺสานํ สตํ ปโกฏิ, ปโกฏิสตสหสฺสานํ สตํ โกฏิปโกฏิ, โกฏิปโกฏิสตสหสฺสานํ สตํ นหุตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **กปฺปนหุเตหี**ติ เอวมนุสารโต อพฺภตีตํ นามาติ ขนฺธกภาณกานํ ปาโฐติฯ

๖๓. ‘‘กุลเจฺฉทายา’’ติ ปาโฐ, กุลุปเจฺฉทายาติ อโตฺถฯ มนุสฺสา ‘‘ธเมฺมน กิร สมณา สกฺยปุตฺติยา นยนฺติ, นาธเมฺมนา’’ติ น ปุน โจเทสุนฺติ เอวํ ปาฐเสเสน สมฺพโนฺธ กาตโพฺพฯ

เอตฺตาวตา เถโร นิทานํ นิฏฺฐเปสีติ เวทิตพฺพํฯ โหนฺติ เจตฺถ –

‘‘ยํ ธมฺมเสนาปติ เอตฺถ มูล-
คนฺถสฺส สิทฺธิกฺกมทสฺสเนน;
นิทานนิฏฺฐานมกํสุ ธมฺม-
สงฺคาหกา เต วินยกฺกมญฺญูฯ

‘‘นิทานลีนตฺถปทานเมว,
นิทานิฏฺฐานมิทํ วิทิตฺวา;
อิโต ปรํ เจ วินยตฺถยุตฺต-
ปทานิ วีมํสนเมว เญยฺย’’นฺติฯ

สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานปพฺพชฺชากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปชฺฌายวตฺตกถาวณฺณนา

๖๔. พุทฺธุปชฺฌายกานํ อิตเรสํ เอหิภิกฺขูนํ นิวาสนปารุปนกปฺปโต เนสํ วิสุํ วิสุํ สทิสตฺตา **“ทุนฺนิวตฺถา ทุปฺปารุตา อนากปฺปสมฺปนฺนา’’**ติ วุตฺตาฯ น เกวลญฺจ อิตฺถมฺภูตา ปิณฺฑาย จรนฺติ, อปิจ มนุสฺสานํ ภุญฺชมานานํ อุปรีติอาทิฯ มนุสฺสา อุชฺฌายนฺติ ปิปาสาสหนโต, อิตเรสํ อากปฺปสมฺปตฺติยา ปสนฺนตฺตา จฯ

๖๕. เกน โก อุปชฺฌาโย คเหตโพฺพติ? ‘‘ตทา โส ยสฺส สนฺติเก ปพฺพาชิโต, เอตรหิ ยสฺส สนฺติเก อุปสมฺปทาเปโกฺข โหติฯ อุปชฺฌาเยน จ สาธูติ สมฺปฏิจฺฉนํ สนฺธายา’’ติ เกหิจิ ลิขิตํฯ ตํ เต เอวํ ชานนฺติ ‘‘อุปชฺฌาเยน ‘สาหู’ติอาทินา สมฺปฏิจฺฉิเต สทฺธิวิหาริกสฺส ‘สาธุ สุฏฺฐุ สมฺปฏิจฺฉามี’ติ วจนํ เกวลํ ภิกฺขูหิ อาจิณฺณเมว, น กตฺถจิ ทิสฺสติ, ตสฺมา วินาปิ เตน อุปชฺฌาโย คหิโตว โหตี’’ติฯ ตตฺถ **สาหู**ติ สาธูติ วุตฺตํ โหติฯ **ลหู**ติ ลหุ, ตฺวํ มม น ภาริโยสีติ วุตฺตํ โหติฯ **โอปายิก**นฺติ อุปายปฏิสํยุตฺตํ, อิมินา อุปาเยน ตฺวํ เม อิโต ปฏฺฐาย ภาโร ชาโตสีติ อโตฺถฯ **ปติรูป**นฺติ อนุรูปํ เต อุปชฺฌายคฺคหณนฺติ อโตฺถฯ

๖๖. **ตาทิสเมว** มุขโธวโนทกํ อุตฺมุหิ เอกสภาเคติฯ **อิโต ปฏฺฐายา**ติ ‘‘น อุปชฺฌายสฺส ภณมานสฺสา’’ติ เอตฺถ วุตฺตน-การโต ปฏฺฐายฯ เตน ‘‘นาติทูเร คนฺตพฺพํ, นาจฺจาสเนฺน คนฺตพฺพ’’นฺติ เอตฺถ วุตฺตน-กาเรน อนาปตฺตีติ ทีเปตีติ เอเกฯ สจิตฺตกา อยํ อาปตฺติ, อุทาหุ อจิตฺตกาติ? อนาทริยปจฺจยตฺตา สจิตฺตกาฯ อนาทริยปจฺจยตา กถํ ปญฺญายตีติ เจ? อนาทริยปจฺจเยหิ สงฺคหิตนฺติฯ ปาติโมกฺขุเทฺทเส เสขิยานํ คณปริเจฺฉทากรณญฺหิ ขนฺธกปริยาปนฺนาปตฺติยา สงฺคณฺหนตฺถํฯ อิทํ ปน ลกฺขณํ จาริเตฺตเยว เวทิตพฺพํ, น วาริเตฺต อกปฺปิยมํสขาทนาทิอาปตฺตีนํ อจิตฺตกตฺตาฯ ขนฺธกวาริตฺตานํ เตหิ สงฺคโห, เสขิยวาริเตฺตเยว อจิตฺตเกหิ สูโปทนวิญฺญตฺติปจฺจยาทีหีติ อาจริโยฯ ยตฺถ ยตฺถ **น**-กาเรน ปฏิเสโธ กรียติ, กึ สพฺพตฺถ ทุกฺกฏาปตฺตีติ? อามฯ ยตฺถ อฏฺฐกถาย นโย น ทสฺสิโต, ตตฺถ สพฺพตฺถฯ ปรโต หิ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘สเจ ปน กาฬวณฺณกตา วา สุธาพทฺธา วา โหติ นิรชมตฺติกา, ตถารูปาย ภูมิยา ฐเปตุํ วฏฺฏตี’’ติอาทินา นเยน นโย ทสฺสิโตฯ

เอตฺถาห – ยสฺมา **ปาฬิยํ**เยว ‘‘สเจ อุปชฺฌายสฺส อนภิรติ อุปฺปนฺนา โหติ, ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ โหตี’’ติ (มหาว. ๖๖) ภควโต วจนวเสน อฏฺฐกถายํ วุตฺตนโย ยุโตฺตติ ทเสฺสตุํ ‘‘นาติทูเร นาจฺจาสเนฺน’’ติ เอตฺถ โก ภควโต วจนเลโสติ? วุจฺจเต – ‘‘ปฐมตรํ อาคนฺตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตพฺพ’’นฺติอาทีนิ วทนฺติ เทสนิยมนโตฯ อุปชฺฌาเยน อนุมตํเยว ปฐมคมนนฺติ เจ? น, อสิทฺธตฺตา, สิเทฺธปิ ยถาวุตฺตนยสิทฺธิโต จ ฯ น หิ วาริตฺตสฺส อนุมติ อนาปตฺติกรา โหติ, เอวํ สเนฺตปิ วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ **โกฏฺฐก**นฺติ ทฺวารโกฏฺฐกํฯ น นิสฺสชฺชิตพฺพํ, น นิทหิตพฺพํวาฯ

อุปชฺฌายวตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นสมฺมาวตฺตนาทิกถาวณฺณนา

๖๘. **อธิมตฺตํ เคหสฺสิตเปมํ น โหตี**ติ เอตฺถ เคหสฺสิตเปมํ น อกุสลมิเจฺจว ทฏฺฐพฺพํ ขีณาสวานมฺปิ สาธารณตฺตา อิมสฺส ลกฺขณสฺสฯ น ขีณาสวานํ อสมฺมาวตฺตนาภาวโตติ เจ? น, เตสํ น ปณาเมตพฺพํ ตํสมนฺนาคมนสิทฺธิโต, ตสฺมา ''มเมส ภาโร''ติ มมตฺตกรณํ ตตฺถ เปมนฺติ เวทิตพฺพํฯ ''เอโก วตฺตสมฺปโนฺน…เป…. เตสํ อนาปตฺตี'ติ เอตฺถ วิย สเจ เอโก วตฺตสมฺปโนฺน ภิกฺขุ 'ภเนฺต, ตุเมฺห อโปฺปสฺสุกฺกา โหถ, อหํ ตุมฺหากํ สทฺธิวิหาริกํ, อเนฺตวาสิกํ วา คิลานํ วา อุปฏฺฐหิสฺสามิ, โอวทิตพฺพํ โอวทิสฺสามิ, อิติ กรณีเยสุ อุสฺสุกฺกํ อาปชฺชิสฺสามี'ติ วทติ, เต เอวาสทฺธิวิหาริกาทโย 'ภเนฺต, ตุเมฺหว เกวลํ อโปฺปสฺสุกฺกา โหถา'ติ วทนฺติ, วตฺตํ วา น สาทิยนฺติ, ตโต ปฏฺฐาย อาจริยุปชฺฌายานํ อนาปตฺตี''ติ วุตฺตํฯ

นสมฺมาวตฺตนาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ราชพฺราหฺมณวตฺถุกถาวณฺณนา

๗๓. **''ปูติมุตฺต**นฺติ มุตฺตํ ปูติกาโย วิยา''ติ วตฺวาปิ ''ปูติภาเวน มุตฺตํ ปฏินิสฺสฏฺฐํ เภสชฺชํ ปูติมุตฺตเภสชฺช''นฺติ ลิขิตํฯ สพฺพตฺถ อิตฺถนฺนาโมติ เอโกว น-กาโร โหติฯ

ราชพฺราหฺมณวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาจริยวตฺตกถาวณฺณนา

๗๖. ''อายสฺมโต นิสฺสาย วจฺฉามี''ติ วุตฺตํฯ ''อายสฺมโต โอวาทํ นิสฺสาย วสามี''ติ ปาฐเสสวเสน เวทิตพฺพาฯ **นิสฺสายา**ติ วา นิสฺสยา, นิสฺสเยนาติ วุตฺตํ โหติฯ **อายสฺมโต**ติ วา อุปโยคเตฺถ สามิวจนํฯ

อาจริยวตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิกถาวณฺณนา

๘๓. **ทิสํ คโต**ติ ตตฺถ ธุรนิกฺขิตฺตวาโส หุตฺวา ติโรคามํ คโตฯ **ยตฺถ นิสฺสโย ลพฺภติ, ตตฺถ คนฺตพฺพ**นฺติ เอตฺถาปิ อุปชฺฌาเย วุตฺตนเยเนว ''กติปาเหน คมิสฺสามี''ติ คมเน เจส อุสฺสาโห รกฺขติฯ **มา อิธ ปฏิกฺกมี**ติ มา อิธ คจฺฉฯ **สภาคา** นาม อุปชฺฌายสฺส สิสฺสาฯ ตตฺถ นิสฺสยํ คเหตฺวาฯ ยทิ เอวํ โก วิเสโสติ เจ? เตน อิทํ วุจฺจติ ''อเปฺปว นาม ขเมยฺยา''ติฯ **วสิตุํ วฏฺฏตี**ติ อุปชฺฌาเยน ปริจฺจตฺตตฺตา อุปชฺฌายสโมธานํ นิรตฺถกนฺติ อโตฺถฯ สเจ อุปชฺฌาโย จิเรน อนุคฺคเหตุกาโม โหติ, ตโต ปฏฺฐาย อุปชฺฌาโยว นิสฺสโยฯ อุปชฺฌาโย เจ อลชฺชี โหติ, สทฺธิวิหาริเกน อเนกกฺขตฺตุํ วาเรตฺวา อวิรมนฺตํ อุปชฺฌายํ ปหาย วินาปิ นิสฺสยปณามเนน อญฺญสฺส สนฺติเก นิสฺสยํ คเหตฺวา วสิตพฺพํฯ อุปชฺฌายสฺส เจ ลิงฺคํ ปริวตฺตติ, เอกทิวสมฺปิ น รกฺขติฯ ปกฺขปณฺฑโก เจ โหติ, นิสฺสยชาติโก เจ ''อุปชฺฌายสฺส สุกฺกปกฺขํ อาคเมหี''ติ วทติ, สยเมว วา อาคเมติ, วฏฺฏติฯ อุปชฺฌาโย เจ อุเกฺขปนิยกมฺมกโต โหติ, นานาสํวาสกภูมิยํ ฐิตตฺตา นิสฺสโย ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ สมฺมาวตฺตนฺตํ ปน ปสฺสิตฺวา กมฺมปฏิปฺปสฺสทฺธึ อาคเมตุํ ลภติฯ มานตฺตาจารี เจ โหติ, อพฺภานํ อาคเมตพฺพํฯ ทีฆํ เจ ปริวาสํ จรติ, อญฺญสฺส สนฺติเก นิสฺสโย คเหตโพฺพ, อุปชฺฌายสโมธานํ อปฺปมาณํฯ ปริวาสมานตฺตจารินา หิ น นิสฺสโย ทาตโพฺพฯ ยํ ปน **ปาริวาสิกกฺขนฺธกฏฺฐกถายํ** วุตฺตํ ''สทฺธิวิหาริกานมฺปิ สาทิยนฺตสฺส ทุกฺ

กฏเมวา’’ติอาทิ (จูฬว. อฏฺฐ. ๗๕), ตํ ยถาวุตฺตมตฺถํ สาเธติ เอวฯ ยํ ปน วุตฺตํ ‘‘สเจ สทฺธาปพฺพชิตา กุลปุตฺตา ‘ตุเมฺห, ภเนฺต, วินยกมฺมมตฺตํ กโรถา’’ติ วตฺวา วตฺตํ กโรนฺติเยว, คามปฺปเวสนํ อาปุจฺฉนฺติเยว, ตํ วาริตกาลโต ปฏฺฐาย อนาปตฺตี’’ติฯ ตํ วตฺตสาทิยนปจฺจยา ทุกฺกฏาภาวมตฺตทีปนตฺถํ, สทฺธิวิหาริกานํ สาเปกฺขตํ วา สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตสฺมา เต เจ อุปชฺฌาเยน วาริตานุรูปเมว ปฏิปชฺชนฺติ, นิสฺสโย เตสํ ปฏิปฺปสฺสโทฺธติ สิทฺธํ โหติฯ

เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมิตฺวา นิวตฺตตีติ ‘‘เอตฺตาวตา ทิสาปกฺกโนฺต นาม โหติ, ตสฺมา อเนฺตวาสิเก อนิกฺขิตฺตธุเรปิ นิสฺสโย ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ อาจริยุปชฺฌายา เทฺว เลฑฺฑุปาเต อนติกฺกมฺม เลฑฺฑุปาตทฺวยพฺภนฺตเร ติโรวิหาเรปิ ปริกฺขิเตฺต, อปริกฺขิเตฺต วา วสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ อปริกฺขิเตฺตเยวาติ โน ตกฺกติ อาจริโย, เอตฺถ ปน อปริกฺขิตฺตสฺส ปริเกฺขปารหฏฺฐานโต วิมุเตฺต อญฺญสฺมิํ วิหาเร วสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **วิหาโร**ติ เจตฺถ ‘‘ตาทิสสฺส วิหารสฺส อเนฺต ฐิตา เอกา กุฏิกา อธิเปฺปตาติ **อุปติสฺสเตฺถโร**’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘‘สเจ อุโภปิ อาจริยเนฺตวาสิกา เกนจิ…เป.… นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภตี’’ติ อิมินา สามญฺญโต วุเตฺตน อฏฺฐกถาวจเนน **ธมฺมสิริเตฺถรวาโท** สเมติฯ **อปริกฺขิเตฺต วา**ติ ทฺวินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํ อโนฺต ปริกฺขิโตฺต วา โหติ อปริกฺขิโตฺต วาฯ ‘‘พหิสีม’’นฺติ จ วุตฺตตฺตา อโนฺตวิหารสีมายํ เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมิตฺวาปิ วสิตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธตฺตา ปน **อุปติสฺสเตฺถรวาโท** น สเมติฯ เอกาวาเส หิ ปริกฺขิเตฺต วา อปริกฺขิเตฺต วา อนฺตมโส อโนฺตติโยชเนปิ วสโต นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ โส จ อุปจารสีมาย ปริจฺฉิโนฺน, สา จ อุปจารสีมา ปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ปริเกฺขเปน อปริกฺขิตฺตสฺส ปริเกฺขปารหฏฺฐาเนน ปริจฺฉิโนฺน เอกาวาโสฯ

อุโปสถกฺขนฺธเก เอกาวาสวิมติยํ สีมาย อนุญฺญาตตฺตาติ เจ? น, จีวรกฺขนฺธกฏฺฐกถาย วิจาริตตฺตาฯ ยถาห ‘‘สีมฏฺฐกสโงฺฆ ภาเชตฺวา คณฺหาตู’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๗๙)ฯ กตรสีมาย ภาเชตพฺพํ? **มหาสิวเตฺถโร** กิราห ‘‘อวิปฺปวาสสีมายา’’ติฯ ตโต นํ อาหํสุ ‘‘อวิปฺปวาสสีมา นาม ติโยชนาปิ โหติ, เอวํ สเนฺต ติโยชเน ฐิตา ลาภํ คณฺหิสฺสนฺติ, ติโยชเน ฐตฺวา อาคนฺตุกวตฺตํ ปูเรตฺวา อารามํ ปวิสิตพฺพํ ภวิสฺสติ, คมิโก ติโยชนํ คนฺตฺวา เสนาสนํ อาปุจฺฉิสฺสติ, นิสฺสยปฏิปฺปนฺนสฺส ติโยชนาติกฺกเม นิสฺสโย ปฏิปฺปสฺสมฺภิสฺสติ, ปาริวาสิเกน ติโยชนํ อติกฺกมิตฺวา อรุณํ อุฏฺฐาเปตพฺพํ ภวิสฺสติ, ภิกฺขุนิยา ติโยชเน ฐตฺวา อารามปฺปเวสนา อาปุจฺฉิตพฺพา ภวิสฺสติ, สพฺพเมตํ อุปจารสีมาปริเจฺฉทวเสน กาตุํ วฏฺฏตีติฯ ตสฺมา อโนฺตอุปจารสีมาย เลฑฺฑุปาตทฺวยํ อติกฺกมิตฺวาปิ วสโต นิสฺสโย ติโยชนาติกฺกเม นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ สิทฺธํฯ กามเญฺจตฺถ อุปจารสีมาย ติโยชนปฺปมาณาย, อติเรกาย วา ยถาวุตฺตโทสปฺปสโงฺค สิยาติฯ สา หิ อาวาเสสุ วฑฺฒเนฺตสุ วฑฺฒติ, ปริหายเนฺตสุ ปริหายตีติ วุตฺตตฺตา, ตสฺมา ตาทิสสฺส วิหารสฺส อเนฺต ฐิตา เอกา กุฏิ วิหาโรติ อิธาธิเปฺปตาฯ สาปิ ตเสฺสว วิหารสฺส กุฏิกาว โหตีติ กตฺวา โส อาวาโส โหติฯ นานาวาโส เอว เจ อธิเปฺปโต, ‘‘อเนฺต ฐิตา กุฏิกา’’ติ น วตฺตพฺพํฯ ทฺวินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํ อพฺภนฺตเร ปน อปริกฺขิเตฺต นานาวาเส นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ ยุวายํ ‘‘โน ตโกฺก’’ติ วุโตฺต, โส ตาทิเส นานาวาเส เสนาสนคฺคาหสฺส อปฺปฏิปฺปสฺสทฺธินเยน วุโตฺตฯ เสนาสนคฺคาโห หิ ‘‘คหเณน คหณํ อาลโย ปฏิปฺปสฺสมฺภตี’’ติ ลกฺขณตฺตา อิตรตฺถ ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ ตตฺรายํ **ปาฬิ** ‘‘เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อุปนโนฺท สกฺยปุโตฺต เอโก ทฺวีสุ อาวาเสสุ วสฺสํ วสิ…เป.… เทถ, ภิกฺขเว, โมฆปุริสสฺส เอกาธิปฺปาย’’นฺติ (มหาว. ๓๖๔)ฯ **อฏฺฐกถาย**ญฺจสฺส เอวํ วุตฺตํ ‘‘อิทญฺจ นานาลาเภหิ นานูปจาเรหิ เอกสีมวิหาเรหิ กถิตํ, นานาสีมวิหาเร ปน เสนาสนคฺคาโห ปฏิปฺปสฺสมฺภตี’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๖๔)ฯ อปริกฺขิตฺตา นานาวาสา เอกูปจารสงฺขฺยํ คจฺฉนฺติฯ ปริกฺขิตฺตญฺจ เอกูปจารํ อปริกฺขิตฺตสงฺขฺยํ คจฺฉติฯ เอตฺตาวตา เลฑฺฑุปาตทฺวยพฺภนฺตเร อปริกฺขิเตฺต อญฺญสฺมิํ วิหาเร

วสโต นิสฺสโย ปน น ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, ปริกฺขิเตฺต ปฏิปฺปสฺสมฺภติ เอวาติ อยมโตฺถ สาธิโตติฯ เอตฺถาห – เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมิตฺวาว สโตปิ นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ วุตฺตญฺหิ **นิสฺสคฺคิยฏฺฐกถายํ** ‘‘สเจ คจฺฉนฺตานํเยว อสมฺปเตฺตสุ ทหเรสุ อรุณํ อุคฺคจฺฉติ, จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, นิสฺสโย ปน น ปฏิปฺปสฺสมฺภตี’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๔๙๕)? วุจฺจเต – ตํ อุปชฺฌาเยน สมาคเม สอุสฺสาหตาย วุตฺตํฯ อิธ ธุววาสํ สนฺธาย, ตสฺมา อญฺญมญฺญํ น วิโลเมนฺติฯ เกจิ ปน ‘‘เทฺว เลฑฺฑุปาตํ อติกฺกมฺมาติ อิทํ เทวสิกํ อาโรเจตฺวา วสนวเสน วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตเมวาติ มม ตกฺโกฯ เทวสิกํ อาโรเจตฺวา วตฺตพฺพนฺติ หิ เนว ปาฬิยํ น อฏฺฐกถายํ ทิสฺสติ, ตญฺจ ปน อปกตญฺญูหิ อาจิณฺณนฺติ เวทิตพฺพํฯ

นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปสมฺปาเทตพฺพปญฺจกกถาวณฺณนา

๘๔. น อเสเกฺขน สีลกฺขเนฺธนาติอาทิ ‘‘อตฺตานเมว ปฐมํ, ปติรูเป นิเวสเย’’ติ (ธ. ป. ๑๕๘) วจนวเสน วุตฺตํ, น อาปตฺติองฺควเสนฯ นีลสมาโยคโต นีลํ วิย วุตฺตํ **‘‘อเสเกฺขน วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขเนฺธนา’’**ติฯ อธิสีเล สีลวิปโนฺน นาม อาปชฺชิตฺวา อวุฏฺฐิโตฯ

อุปสมฺปาเทตพฺพปญฺจกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อญฺญติตฺถิยปุพฺพวตฺถุกถาวณฺณนา

๘๖. โย โส อญฺญติตฺถิยปุโพฺพติ เอตฺถ เทฺว อตฺถวิกปฺปา – ตสฺส ปสูรสฺส ภิกฺขุภาวํ สนฺธาย อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ, โส ภิกฺขุ ตํเยว ติตฺถายตนํ สงฺกมีติ อยเมโก อโตฺถฯ เอวํ ติตฺถิยปกฺกนฺตโก ปุน คิหิเวเสน อาคโต อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ, โส อาคโต น อุปสมฺปาเทตโพฺพติ อยเมโก อโตฺถฯ ตํ อญฺญติตฺถิยปกฺกนฺตกํ ฐเปตฺวา ‘‘โย โส, ภิกฺขเว, อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ’’ติ เอตฺถ น คิหิเวสธารโณว ปุพฺพสเทฺทน วุโตฺต, กินฺตุ ตสฺมึ อตฺตโน ยถาสมาทินฺนติตฺถิยเวเส ฐิโตปิฯ ทิฏฺฐิวเสน อติตฺถิยภูตตฺตา อติตฺถิยปุโพฺพ, โส ปนาคโต วิพฺภโนฺต อาคจฺฉติ, ตสฺส ปริวาสทานกิจฺจํ นตฺถิฯ กึ อิมสฺส อญฺญติตฺถิยปุพฺพสฺส ภิกฺขุเวสํ คเหตฺวา สรณคมเนน สามเณรปพฺพชฺชา ชาตา, น ชาตาติ? กิเญฺจตฺถ ยทิ ชาตา, ‘‘โย โส, ภิกฺขเว, อโญฺญปิ อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อากงฺขติ ปพฺพชฺชํ, อากงฺขติ อุปสมฺปทํ, ตสฺส จตฺตาโร มาเส ปริวาโส ทาตโพฺพ’’ติ (มหาว. ๘๖) วจนํ วิรุชฺฌติฯ อถ น ชาตา, ปริวาสกมฺมวาจาย ปพฺพชฺชาย อปรามสนํ วิรุชฺฌตีติฯ ตตฺถ **มหาวิหารวาสิโน** ‘‘สามเณรเสฺสว สโต ปริวาโส ทาตโพฺพ’’ติ วทนฺติฯ อิตเร ตถา น วทนฺติฯ เต หิ ‘‘เอวํ อาราธโก โข ภิกฺขเว อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ อาคโต อุปสมฺปาเทตโพฺพ’ติ (มหาว. ๘๗) สุตฺตปทํ ปริหริตพฺพํ, ปุเร จ ปจฺฉา จ ‘อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ’ติ วจนสามญฺญโต น สามเณโร ชาโตติ เจ, ยทิ เอวํ อปพฺพาเชตฺวาว อุปสมฺปาเทตโพฺพติ อาปชฺชติฯ ตโต จ สพฺพปฐมํ วุตฺตสุตฺตํ วิรุชฺฌติฯ ‘ติตฺถายตนํ สงฺกโนฺต’ติ ปาโฐปิ น สุนฺทรํฯ ปาณาติปาตาทีสุ อญฺญตรํ สเจ ภินฺทติ, จตฺตาโร มาเส ปริปุเณฺณปิ ปุน ปริปูเรตพฺพํ วิย ทิสฺสติฯ วุตฺตมฺปิ ตสฺส สํวรํ ภิกฺขุกรณตฺถาย อนุญฺญาตตฺตา สีเล วตฺตพฺพํ นตฺถี’’ติ วทนฺติ, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ สรณานิ สเจ ภิชฺชนฺติ สามเณรเสฺสวฯ

อญฺญติตฺถิยปุพฺพวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจาพาธวตฺถุกถาวณฺณนา

๘๘. **นขปิฏฺฐี**ติ จูฬงฺคุลินขปิฏฺฐิ อธิเปฺปตาฯ ‘‘ปฏิจฺฉเนฺน นขปิฏฺฐิโต มหนฺตมฺปิ วฏฺฏติ, เอวํ เสเสสุปี’’ติ เกจิ วทนฺติ, ตํ อฏฺฐกถาย น สเมติ วิยฯ **ปทุมกณฺณิกา**ปิ อารุเฬฺห รตฺต ปทุมวณฺณจิตฺรํฯ

ปญฺจาพาธวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โจรวตฺถุกถาวณฺณนา

๙๑-๒. **ธมฺมสามี**ติ ยสฺมา สยํ ธมฺมสามี, ตสฺมา ภิกฺขูหิ อปพฺพาเชตพฺพกมฺปิ โจรํ องฺคุลิมาลํ ปพฺพาเชตฺวา อายตึ เอวมาหาติ อโตฺถฯ **ปาฬิโปตฺถเกสุ** ‘‘ขรเภทโก’’ติปิ ลิขิตํฯ **สนฺนิสินฺนาสู**ติ วูปสนฺตาสุฯ

โจรวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิณายิกทาสวตฺถุกถาวณฺณนา

๙๖. ปสฺส เม ปตฺตจีวรมตฺตํ, อหํ อิทํ ทสฺสามีติ สามีจิ, ยโต นตฺถิ อาปตฺติฯ **อุปฺฑุปฑฺฒ**นฺติ โถกํ โถกํฯ

๙๗. **เทสจาริตฺต**นฺติ สาวนปณฺณาโรปนาทิ ตํ ตํ เทสจาริตฺตํฯ ‘‘เทวทาสิปุเตฺต วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘อารามิกํ เจ ปพฺพาเชตุกาโม, อญฺญเมกํ ทตฺวา ปพฺพาเชตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ มหาปจฺจริวาทสฺส อยมิธ อธิปฺปาโยฯ ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส อารามิเก เทมา’’ติ ทินฺนตฺตา น เต เตสํ ทาสาฯ ‘‘อารามิโก จ เนว ทาโส น ภุชิโสฺสติ วตฺตพฺพโต น ทาโส’’ติ ลิขิตํฯ ตกฺกาสิญฺจนํ สีหฬทีเป จาริตฺตํฯ เต จ ปพฺพาเชตพฺพา สงฺฆสฺสารามิกตฺตาฯ นิสฺสามิกํ ทาสํ อตฺตนาปิ ภุชิสฺสํ กาตุํ ลภติฯ ‘‘ทาสสฺส ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน สามิเก ทิสฺวา ปลายนฺตสฺส อาปตฺติ นตฺถีติ วทนฺตี’’ติ จ ลิขิตํฯ อตฺตโน วา ทาโส อสฺส ภิกฺขุโนติ อโตฺถฯ นิสฺสามิกสฺส ทาสสฺส ราชา สามิ, ตสฺมา ราชานํ วา ตสฺมึ คาเม มนุเสฺส วา อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพาเชตโพฺพติ เอเกฯ ‘‘ภุชิสฺสํ กตฺวา’’ติ ลิขิตํฯ ตสฺส ปริหารํ ภณนฺติ ‘‘ยถา ภุชิโสฺส โหติ, ตถา กตฺตโพฺพ’’ติฯ เอวํ สงฺกเปฺปน วตฺวา ‘‘ปโยชนํ นตฺถี’’ติ เกหิจิ ลิขิตํฯ **ภุชิสฺสํ กาตุเมว วฏฺฏตี**ติ ‘‘สเจ ปสฺสนฺติ, อนุพนฺธิสฺสนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ อาปตฺติ นตฺถิฯ **‘‘อสุทฺธา กิร เม**ติปิ ตํ สนฺธาเยว วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ

อิณายิกทาสวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

กมฺมารภณฺฑุวตฺถาทิกถาวณฺณนา

๙๘. **กมฺมารภณฺฑู**ติ เอตฺถ ทารโก จูฬามตฺตํ ฐเปตฺวา อาคจฺฉติ, ตสฺมา อาปุจฺฉิตุํ ลภติฯ ตเญฺจ โส วา อโญฺญ วา อวหรติ, โทโส นตฺถิฯ ‘‘เกสมสฺสุโอโรหนํ อกตฺวา อสติยา สรณานิ ทตฺวา ปพฺพาเชติ, รุหเตวา’’ติ วทนฺติฯ

๑๐๑-๓. **เอตฺถ** กุเลฯ ‘‘อุภยานิ โข ปนสฺส…เป…. อนุพฺยญฺชนโสติ สโพฺพปายํ ปเภโท **มาติกาฏฺฐกถายํ** ญาโต โหตี’’ติ จ ‘‘อาปตฺตึ ชานาตีติ ปาเฐ อวตฺตมาเนปิ อิทํ นาม กตฺวา อิทํ อาปชฺชตีติ ชานาติ เจ, วฏฺฏตี’’ติ จ ลิขิตํฯ ‘‘ตญฺจ โข ตโต ปุเพฺพ ปาเฐ ปคุเณ กเตติ คเหตพฺพํ, อาจริยุปชฺฌายานมฺปิ เอเสว นโย’’ติ วุตฺตํฯ

ราหุลวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๐๕. ‘‘องฺคาริโน ทานิ ทุมา ภทนฺเต’’ติอาทีหิ (เถรคา. ๕๒๗) **สฏฺฐิมตฺตาหิ**ฯ ทเสฺสหิ อิติ มํ อาณาเปสิฯ เอตฺถ อิติ-สโทฺท อาหริตโพฺพฯ **โปกฺขรวสฺส**นฺติ โปกฺขรปตฺตวณฺณํ อุทกํ, ตมฺหิ วสฺสเนฺต เตมิตุกามาว เตเมนฺติฯ **อุณฺหีสโต ปฏฺฐายา**ติ มุทฺธโต ปฏฺฐายฯ

‘‘สินิทฺธนีลมุทุกุญฺจิตเกโส ,
สูริยนิมฺมลตลาภินลาโฏ;
ยุตฺตตุงฺคมุทุกายตนาโส,
รํสิชาลวิตโต นรสีโห’’ติฯ (อป. อฏฺฐ. ๑.สนฺติเกนิทานกถา; ชา. อฏฺฐ. ๑.สนฺติเกนิทานกถา) –

อาทิคาถาหิฯ อถ วา –

‘‘จกฺกวรงฺกิตรตฺตสุปาโท,
ลกฺขณมณฺฑิตอายตปณฺหิ;
จามรฉตฺตวิภูสิตปาโท,
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘สกฺยกุมารวโร สุขุมาโล,
ลกฺขณจิตฺติกปุณฺณสรีโร;
โลกหิตาย คโต นรวีโร,
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘ปุณฺณสสงฺกนิโภ มุขวโณฺณ,
เทวนราน ปิโย นรนาโค;
มตฺตคชินฺทวิลาสิตคามี,
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘ขตฺติยสมฺภวอคฺคกุลีโน ,
เทวมนุสฺสนมสฺสิตปาโท;
สีลสมาธิปติฏฺฐิตจิโตฺต,
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘อายตยุตฺตสุสณฺฐิตนาโส,
โคปขุโม อภินีลสุเนโตฺต;
อินฺทธนู อภินีลภมูโก,
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘วฏฺฏสุวฏฺฏสุสณฺฐิตคีโว,
สีหหนู มิคราชสรีโร;
กญฺจนสุจฺฉวิอุตฺตมวโณฺณ,

เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘สุทฺธสุคมฺภีรมญฺชุสโฆโส,
หิงฺคุลพทฺธสุรตฺตสุชิวฺโห;
วีสติ วีสติ เสตสุทนฺต,
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘อญฺชนวณฺณสุนีลสุเกโส,
กญฺจนปฏฺฏวิสุทฺธนลาโฏ;
โอสธิปณฺฑรสุทฺธสุอุณฺณ,
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘คจฺฉตินีลปเถ วิย จนฺท,
ตารคณาปริเวฐิตรูโป;
สาวกมชฺฌคโต สมณินฺท,
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโห’’ติฯ (ชา. อฏฺฐ. ๑.สนฺติเกนิทานกถา) –

อิมาหิฯ

อุทฺทิเฏฺฐติ เอวํ จริตพฺพนฺติ อตฺตโน, ‘‘อุตฺติเฏฺฐ’’ติ ธมฺมปทปาโฐฯ **ธมฺม**นฺติ สปทาน จาริกวตฺตํฯ อเนสนํ วเชฺชตฺวา สุจริตํ จเรฯ

เกสวิสฺสชฺชนนฺติ ปญฺจสิขาการํ วเชฺชตฺวา เอกสิขาการํฯ **ปฏฺฏพนฺธ**ติ เอตฺถ **ปโฏฺฏ**ติ ตสฺมิํ กุเล อาจิโณฺณ อลงฺการวิเสโสฯ **ฆรมงฺคล**นฺติ ฆรมโหฯ **ฉตฺตมงฺคล**นฺติ ยุว ราชฉตฺตปฏฺฐิฯ **วฏฺฏานุคต**นฺติ กิเลสวฏฺฏานุคตํฯ วิฆาตปจฺจยตฺตา **สวิฆาตก**ํฯ เถโร ราธํ พฺ ราหฺมณํ ปุเพฺพ ปพฺพชิตฺวา กสฺมา อิทานิ ‘‘กถาหํ, ภเนฺต, ราหุลํ ปพฺพาเชมี’’ติ อาหาติ เจ? ตตฺถ อุปสมฺปทาปฏิเกฺขโป อธิเปฺปโต, ตสฺมา ‘‘ภควา อุปสมฺปทเมว ปฏิกฺขิปิ, อิทานิ อนาค เต สํสยาปนยนาธิปฺปาโย ภควา’’ติ ญตฺวา อาหฯ จิตฺตสมุฏฺฐานรูปวเสน **‘‘อฏฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจา’’**ติ วุตฺตํ กิรฯ พุทฺธานํ, จกฺกวตฺตีนญฺจ พฺยตฺตาทิวเสน นานตฺตํ เวทิตพฺพํ, อญฺญถา นนฺทาทโยปิ ปพฺพชิตฺวา พุทฺธา สิยุํ ‘‘สเจ ปพฺพชติ, พุโทฺธ โหตี’’ติ วจนโตฯ

เปเสตฺวา ทเสฺสตุํ วฏฺฏติ, อาปุจฺฉิสฺสามาติ ปพฺพาเชตุํ วฏฺฏตีติ จ อิทํ ยสฺมา วิเท สปฺปโตฺต นาม โลกสเงฺกเตนาปิ มาตาปิตุวาสโต มุโตฺต เสริวิหารีติ วุจฺจติ, ตสฺมาสฺส เต อ สนฺตปเกฺข ฐิตา วิย โหนฺตีติ กตฺวา ‘‘น ตสฺส ปพฺพชฺชาจริเย วา อปฺปสาทํ กโรนฺตี’’ติ เอวํ วุตฺตํ นฏฺฐเมวฯ ปพฺพชิตา สมคติกาติ โลกโวหาโรฯ เตเนว เจตฺถ ทุกฺขปฺปตฺตาทินา เท สนฺตรคมนญฺจ สมคติกํ กตํฯ **วิเทสํ คนฺตฺวา**ติ เจตฺถ **วิเทโส** นาม มาตาปิตุวาสโต อโญฺญ เทโส, น อุปฺปตฺติเทสโตฯ พฺยญฺชนโตฺถ เอว เจ ปมาณํ, น ยุตฺติฯ มตมาตาปิติโกปิ น ปพฺพา เชตโพฺพติ อาปชฺชติ, ตสฺมา อนุปฺปตฺตพฺพฏฺฐาเน ฐิเตหิเยว มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาโต ปุโตฺต น ปพฺพาเชตโพฺพติ เอวมิธาธิปฺปาโย เวทิตโพฺพ, อญฺญถา ปาฬิยา วิรุเชฺฌยฺย, อาปตฺติฏฺ ฐานสฺส จ สิถิลกรณํ อฏฺฐกถาย น ยุชฺชติฯ อิทํ ตาว เอวํ โหตุ, ‘‘วิหารํ วา ฌาเปมี’’ติอาทิน โย กถํ น วิรุชฺฌตีติ เจ? อตฺตปรูปทฺทวปฺปสงฺคภเยน อวเสน ปพฺพชิตตฺตา, ปุตฺตรกฺขณตฺถํ ปพฺพชิตตฺตา จฯ เอวญฺหิ สติ สยเมว โส อตฺตนา ปพฺพชิโต โหติ, น เกนจิ อุปลาเปตฺวา ปพฺพชิโตฯ **‘‘ปุตฺตเปมํ** วา ปุตฺตรเกฺข ปิโย โหตี’’ติ นิทานานุโลมโต น วิรุชฺฌติฯ

ราหุลวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สิกฺขาปททณฺฑกมฺมวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๐๗. **อตฺตโน ปริเวณญฺจา**ติ ปุคฺคลิกํฯ **มุขทฺวาริก**นฺติ มุขทฺวาเรน ภุญฺชิตพฺพํฯ ตตฺถ นิโยชิตพฺพกํ, ตสฺส **อาวรณํ** นิวารณํ กโรนฺติฯ อถ วา ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อาวรณํ กาตุ’’นฺติ ยํ อาวรณํ อนุญฺญาตํ, ตํ อาวรณํ มุขทฺวาริกํ อาหารํ กโรนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ

สิกฺขาปททณฺฑกมฺมวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนาปุจฺฉาวรณวตฺถุอาทิกถาวณฺณนา

๑๐๘. ปรสฺส ทุสฺสีลภิกฺขุสฺสปีติ อโตฺถฯ เกจิ ‘‘ทุสฺสีลภิกฺขูปี’’ติ ลิขนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ โปราณา ปน ‘‘ยาวตติยํ วุจฺจมาโน เจ น โอรมติ, สงฺฆํ อปโลเกตฺวา นาเสตโพฺพ, ปุน ปพฺพชฺชํ ยาจมาโนปิ อปโลเกตฺวา ปพฺพาเชตโพฺพ’’ติ วทนฺติฯ **ภิกฺขูนํ อุปสมฺปทกมฺมวาจาสทิส**นฺติ เอตฺถ ‘‘ยถา อุปสมฺปโนฺน สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย ยถานิวตฺถปารุโตว หุตฺวา ปจฺฉา อุปสมฺปโนฺน ปุเพฺพ อตฺตโน นวกตรสฺส สมานวสฺสิกสฺส ปุน วนฺทนาทีนิ กโรติ, เอวํ สามเณโรปิ ปุน คหิตสรโณ ตโต ปุเพฺพ อตฺตโน นวกตรสฺส สมานวสฺสิกสฺส สามเณรสฺส ปุน วนฺทนาทีนิ กโรติฯ ลิงฺคํ ปเนตฺถ วุฑฺฒตรภาวํ น สาเธตีติ วุตฺตํ โหตี’’ติ วุตฺตํฯ วิกาลโภชนํ สามเณรานํ วีติกฺกเมวาติ เอเกฯ ‘‘อจฺจโย มํ, ภเนฺต, อจฺจาคมา’’ติอาทินา นเยน อจฺจยํ เทสาเปตโพฺพฯ ‘‘ทิฏฺฐิยา อนิสฺสชฺชเนน ‘ตฺวํ, สามเณร, คจฺฉา’ติ วุเตฺตเยว ปาราชิโก โหตี’’ติ วุตฺตํ, ‘‘ยาวตติยนฺติ วุตฺตตฺตา พุทฺธาทีนํ อวณฺณภาสิตมเตฺตน จ ทิฏฺฐิคฺคหิตมเตฺตน จ สรณานิ น ภิชฺชนฺตีติ วุตฺตํ โหตี’’ติ วทนฺติฯ เอวํ สเนฺต ปาณาติปาตาทิํ กโรนฺตสฺสาปิ ตํ สโมฺภตีติ มม ตโกฺกฯ ‘‘นิสฺสีลสฺส ปุน นาสนา วุตฺตา’’ติ จ เกจิ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตํ วิยฯ น หิ ภควา สีลวนฺตสฺส ลิงฺคนาสนํ อนุชานาตีติ วิจาเรตพฺพํ, ภิกฺขุนิทูสกาปเทเสน ภพฺพาภเพฺพ สงฺคณฺหาตีติ โปราณาฯ **‘‘ปพฺพชฺชมฺปิ น ลภตี**ติ ยถา เจตฺถ อยมโตฺถ ทสฺสิโต, ตถา ‘ปณฺฑโก, ภิกฺขเว, อนุปสมฺปโนฺน น อุปสมฺปาเทตโพฺพ, อุปสมฺปโนฺน นาเสตโพฺพ’ติ (มหาว. ๑๐๙) อาทินา นเยน วุตฺตานมฺปิ ปพฺพชฺชํ นตฺถีติ ทีปิตํ โหติฯ น หิ อิทํ ฐานํ ฐเปตฺวา เตสํ ปพฺพชฺชาย วาริตฏฺฐานํ อตฺถิฯ ‘ภิกฺขุนิทูสโก, ภิกฺขเว, อนุปสมฺปโนฺน น อุปสมฺปาเทตโพฺพ, อุปสมฺปโนฺน นาเสตโพฺพ’ติ (มหาว. ๑๑๔) วุเตฺตนปิ สมานตฺตา ตสฺส ปพฺพชฺชา วิย เตสมฺปิ ปพฺพชฺชา วาริตาว โหตีติปิ ทเสฺสตุํ ปุน ภิกฺขุนิทูสโกติ คหิตนฺติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ กิํ อิมินา? นนุ **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตํ ‘‘ยสฺส เจตฺถ ปพฺพชฺชา วาริตา, ตํ สนฺธาย อิทํ วุตฺตํ อนุปสมฺปโนฺน น อุปสมฺปาเทตโพฺพ, อุปสมฺปโนฺน นาเสตโพฺพ’’ติฯ

อนาปุจฺฉาวรณวตฺถุอาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปณฺฑกวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๐๙. โอปกฺกมิกปณฺฑกสฺส หีนงฺคตฺตา อปพฺพชิตสฺส ปพฺพชฺชา วาริตา, ปพฺพชิตสฺส อุปสมฺปทา น กาตพฺพาฯ ปุเพฺพ อุปสมฺปนฺนสฺส เจ อุปจรณํ อตฺถิ, น นาสนา กาตพฺพาติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ ฉินฺนงฺคชาโต น ปณฺฑโกฯ ปญฺจสุ นปุํสกปณฺฑโกว อภาวโกฯ อิตเร จตฺตาโร สภาวกาติ เวทิตพฺพาฯ ภาโว ปน เตสํ ปณฺฑโก โหติฯ เอเต จตฺตาโรปิ กิร ปุริสาวาติ

เอเกฯ อิตฺถีปิ ปกฺขปณฺฑกี โหตีติ เอเกฯ อุปกฺกเม กเต ปณฺฑกภาโว อวสฺสํ โหติ, ตสฺมา ปพฺพชฺชํ น ลภติฯ ‘‘ยทิ ปน กสฺสจิ น โหติ, ปพฺพชฺชา น วาริตาติ วินิจฺฉยํ วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ

‘‘ปพฺพชฺชา วาริตาติ อปณฺฑกปกฺเข ปพฺพาเชตฺวา ปณฺฑกปกฺเข นาเสตโพฺพติ อธิปฺปาโย’’ติ ลิขิตํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน มาสปณฺฑกเลขปณฺฑเกหิ สห สตฺต ปณฺฑกา วุตฺตาฯ ตตฺถ **เลขปณฺฑโก** นาม กิร มนฺตวเสน อุปหตพีโชฯ ตตฺถ ‘‘โอปกฺกมิกเลขปณฺฑกา ปพฺพชิตา น นาเสตพฺพาฯ โย ปพฺพาเชติ, ตสฺส ทุกฺกฏ’’นฺติ จ วุตฺตํฯ

ปณฺฑกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เถยฺยสํวาสกวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๐. **เถยฺยสํวาสโก**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ พฺยญฺชนตฺถวเสน สํวาสเตฺถนโกว เถยฺยสํวาสโกติ ปญฺญายติ, อถ โข ตโย เถยฺยสํวาสกาฯ **สํวาโส**ติ เจตฺถ น เอกกมฺมาทิโก สํวาโส, กินฺตุ ภิกฺขุวสฺสคณนาทิโก กิริยเภโท อิธ สํวาโส นามฯ อิมญฺหิ สกฺกา เถยฺยาย กาตุํ, เนตรนฺติ อฏฺฐกถาย อธิปฺปาโยฯ วิเทสํ คนฺตฺวา ปพฺพชิเตหิ ปุจฺฉิเต ‘‘ทสวโสฺส’’ติอาทิํ ภณนฺตสฺส โทโสฯ คิหีนํ วุเตฺต โทโส นตฺถีติ เกจิฯ ราชภยาทีหิ คหิตลิงฺคานํ ‘‘คิหี มํ สมโณติ ชานาตู’’ติ วญฺจนจิเตฺต สติปิ ภิกฺขูนํ วเญฺจตุกามตาย, เตหิ สํวสิตุกามตาย จ อภาวา โทโส น ชาโตฯ **‘‘สพฺพปาสณฺฑิยภตฺตานี**ติ วิหารํ อาคนฺตฺวา สงฺฆิกํ คณฺหนฺตสฺส สํวาสํ ปริหริตุํ ทุกฺกรํ, ตสฺมา วุตฺต’’นฺติ จ ลิขิตํฯ ‘‘สูปสมฺปโนฺน’’ติ วุตฺตตฺตา คหฏฺฐมฺปิ สเจ อุปสมฺปาเทนฺติ, สูปสมฺปโนฺนติ อาปนฺนํ, ‘‘อนุปสมฺปนฺนกาเลเยวา’’ติ อิมินา สเจ อุปสมฺปนฺนกาเล สุณาติ, สูปสมฺปโนฺน เอว อนาโรเจโนฺตปีติ ทเสฺสติฯ **อนฺธกฏฺฐกถายํ, โปราณคณฺฐิปเทสุ** จ ทุสฺสีลภิกฺขุ ‘‘เถยฺยสํวาสโก’’ติ วุโตฺต ‘‘เถยฺยาย โว, ภิกฺขเว, รฏฺฐปิโณฺฑ ภุโตฺต’’ติ (ปารา. ๑๙๕) อิมินา กิร ปริยาเยนาติ เวทิตพฺพํฯ เตเนวาห **‘‘ตํ น คเหตพฺพ’’**นฺติฯ ‘‘มหาเปฬาทีสู’’ติ เอเตน คิหิสนฺตกํ ทสฺสิตํฯ

สยํ สามเณโรว กูฏวสฺสานิ คเณตฺวา คณฺหโนฺต ปาราชิโก โหติ, เถยฺยสํวาสโก ปน น โหติ, ตถา ภิกฺขุปิ, โส ปน ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพติ อิมินา อธิปฺปาเยน **‘‘สยํ สามเณโรวา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ อยํ ปน เถยฺยสํวาสโก นาม ยสฺมา ปพฺพชิโตว โหติ, นาปพฺพชิโต, ตสฺมา ‘‘เถยฺยสํวาสโก, ภิกฺขเว, อปพฺพชิโต น ปพฺพาเชตโพฺพ, ปพฺพชิโต นาเสตโพฺพ’’ติ วตฺตุํ น สกฺกาติ กตฺวา อิมสฺส วเสน ปณฺฑกโต ปฏฺฐาย ‘‘อนุปสมฺปโนฺน น อุปสมฺปาเทตโพฺพ’’ติ อาทินา ปาฬิ ฐปิตา, น อุปสมฺปทามตฺตเสฺสว อภพฺพตฺตา เอกาทสนฺนมฺปิ เนสํ ปพฺพชฺชารหภาวปฺปสงฺคโตฯ อปิจ อนิฏฺฐโทสปฺปสงฺคโต ตถา เอว ปาฬิ ฐปิตาฯ ยสฺมา ติตฺถิยปกฺกมนํ, สงฺฆเภทนญฺจ อุปสมฺปนฺนเสฺสว โหติ, นานุปสมฺปนฺนสฺส, โส ทุวิโธปิ ปพฺพชิโตว โหติ, นาปพฺพชิโต, ตสฺมา ‘‘ติตฺถิยปกฺกนฺตโก, ภิกฺขเว, อปพฺพชิโต น ปพฺพาเชตโพฺพ’’ติอาทิปาฬิยา สติ เต อุโภปิ อปพฺพาเชตพฺพา โหนฺตีติ อนิฏฺฐปฺปสโงฺค อาปชฺชตีติฯ ตีสุ ปน เถยฺยสํวาสเกสุ สามเณราลยํ กโรโนฺต ลิงฺคเตฺถนโก, อุปสมฺปนฺนาลยํ กโรโนฺต สํวาสเตฺถนโก, อุภยเตฺถนโก จฯ น หิ สามเณรสํวาโส อิธ สํวาโส นาม, เตเนว **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ภิกฺขุวสฺสคณนาทิโก หิ สโพฺพปิ กิริยเภโท อิมสฺมิํ อเตฺถ สํวาโส’’ติ วุตฺตนฺติ เอเกฯ ยถาวุฑฺฒํ วนฺทนสาทิยนาสนปฏิพาหนานํ สามเณรสํวาสสามญฺญโต เนวาติ อาจริโยฯ

เถยฺยสํวาสกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ติตฺถิยปกฺกนฺตกกถาวณฺณนา

ติตฺถิยปกฺกนฺตโก, *ภิกฺขเว*ติอาทิ อตฺตโน นิทานภูเต **ปสูรวตฺถุสฺมึ** เอว วตฺตพฺพํ สมานมฺปิ ตตฺถ วาริตอธิการาภาวา อภพฺพาฯ อิเธว เถยฺยสํวาสเกน วินา สมฺภวโต วุตฺโตฯ ตตฺถ ''อถ โข น ปพฺพาเชตโพฺพปี''ติ อิเธว วจนํ ปสูรสฺส อุปสมฺปทาย เอว ยาจนิจฺฉาย ทสฺสเนน, ''โส อาคโต น อุปสมฺปาเทตโพฺพ''ติ ภควโต อุปสมฺปทามตฺตปฏิเสธเนน จ ปพฺพชฺชานุมติ โทสปฺปสงฺคภยาติ เวทิตพฺพํฯ เตสํ ลิงฺค อาทินฺนมเตฺต ลทฺธิยา คหิตายปิ อคฺคหิตายปิ ติตฺถิยปกฺกนฺตโก โหติ, อวนฺทนียเสฺสว นคฺคลิงฺคสฺส เสฏฺฐภาวํ วา อุปคจฺฉติ, น มุจฺจติ, เอตฺถ ''ปทวาเร ทุกฺกฏํ, อาชีวโก ภวิสฺสนฺติ วิสมจิตฺตวเสน คตตฺตา นโคฺค หุตฺวา น คมเนนา''ติ วทนฺติฯ อฺภินฺนมฺปิ วเสน ยุตฺตนฺติ มม ตโกฺกฯ **ตาว นํ ลทฺธิ รกฺขติ** อสมฺปฏิจฺฉิตตฺตาฯ **อุปสมฺปนฺนภิกฺขุนา กถิโต**ติ กถํ ปญฺญายติ? อฏฺฐกถาวจนปฺปมาณโตวาติ เอเกฯ นิทานวเสนาติ เอเกฯ ปสูรสฺส อุปสมฺปนฺนตฺตา อุปสมฺปนฺนานํ เอว ติตฺถิยปกฺกนฺตตาวจนโตติ เอเกฯ ยถาห ''อุปชฺฌาโย ปกฺกโนฺตวา โหติ, วิพฺภโนฺต วา, กาลํกโต วา, ปกฺขสงฺกโนฺต วา''ติ อาจริโยฯ **ปกฺขสงฺกโนฺต วา**ติ สามเณรนาสนาวตฺถูสุ อภาวโตติ เอเกฯ อญฺญติตฺถิยปุพฺพสฺส อุปสมฺปนฺนสฺส สโต ปกฺขสงฺกนฺตภยา อนุปสมฺปนฺนกาเล อุปสมฺปทตฺถํ ปริวาสปญฺญาปเนนาติ เอเก ฯ ปพฺพชฺชตฺถมฺปีติ เจ? น, ปุเพฺพ วิจาริตตฺตา, อปพฺพชิตสฺส อธิสีลาภาวโต จฯ ปาติโมกฺขสีลญฺหิ อธิสีลํ นาม, ตญฺจ อปพฺพชิตสฺส นตฺถิฯ อิมสฺส จ ปริวาสวเสฺต อธิสีลํ วุตฺตํฯ ยถาห ''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ ติพฺพจฺฉโนฺท โหติ อุเทฺทเส ปริปุจฺฉาย อธิสีเล''ติ (มหาว. ๘๗)ฯ อปิจ ''สเจ, ภิกฺขเว, ชาติยา สากิโย อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ อาคจฺฉติ, โส อาคโต อุปสมฺปาเทตโพฺพ''ติ (มหาว. ๘๗) เอตฺถ อุปสมฺปทามตฺตปริทีปนโตฯ อุปสมฺปทามตฺตปริทีปนเญฺหตฺถ ตเสฺสว ปริวาสทานสิทฺธิโตฯ ปริวาสทานตฺตนิทสฺสนเตฺถ เหสา ปาฬิฯ

ติตฺถิยปกฺกนฺตกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ติรจฺฉานคตวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๑. **นาคโยนิยา**ติ นาคโยนิโต, อตฺตโน นาคชาติเหตูติ อธิปฺปาโยฯ กึการณา? อภิกฺขณํ สกชาติยา เมถุนปฏิเสวเน, วิสฺสฏฺฐนิโทฺทกฺกมเน จ สเพฺพสมฺปิฯ

ติรจฺฉานคตวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มาตุฆาตกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๒-๕. **อปวาหน**นฺติ ปกฺขลนํ, กาสายวตฺถนิวาสนํ อิจฺฉมานนฺติ อโตฺถฯ ทุฏฺฐจิเตฺตนฯ กีทิเสน? วธกจิเตฺตนาติ อธิปฺปาโยฯ โลหิตุปฺปาทนวเสน ทุฏฺฐจิตฺตนฺติ เกจิ, ตํ น สุนฺทรํฯ

มาตุฆาตกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุภโตพฺยญฺชนกวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๖. ''ยทิ ปฏิสนฺธิยํ อุปฺปนฺนลิงฺคน เอตํ นามํ ลภนฺตีติ อธิปฺปาโย''ติ ลิขิตํฯ

อนุปชฺฌายกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๗. ‘‘เกจิ ‘กุปฺปตี’ติ วทนฺติ, ตํ ‘น คเหตพฺพ’’นฺติ ยํ วุตฺตํ, ตํ ‘‘ปญฺจวคฺคกรณียเญฺจ, ภิกฺขเว, กมฺมํ ภิกฺขุนิปญฺจโม กมฺมํ กเรยฺย, อกมฺมํ น จ กรณีย’’นฺติอาทินา (มหาว. ๓๙๐) นเยน วุตฺตตฺตา ปณฺฑกาทีนํ คณปูรณภาเว เอว กมฺมํ กุปฺปติ, น สพฺพนฺติ กตฺวา สุวุตฺตํ, อิตรถา ‘‘ปณฺฑกุปชฺฌาเยน กมฺมํ กเรยฺย, อกมฺมํ น จ กรณีย’’นฺติอาทิกาย **ปาฬิยา** ภวิตพฺพํ สิยาฯ ยถา อปริปุณฺณปตฺตจีวรสฺส อุปสมฺปาทนกาเล กมฺมวาจายํ ‘‘ปริปุณฺณสฺส ปตฺตจีวร’’นฺติ อสนฺตํ วตฺถุํ กิเตฺตตฺวา อุปสมฺปทาย กตาย ตสฺมิํ อสเนฺตปิ อุปสมฺปทา รุหติ, เอวํ ‘‘อยํ พุทฺธรกฺขิโต อายสฺมโต ธมฺมรกฺขิตสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข’’ติ อวตฺถุํ ปณฺฑกุปชฺฌายาทิํ, อสนฺตํ วา, วตฺถุํ กิเตฺตตฺวา กตายปิ คณปูรกานมตฺถิตาย อุปสมฺปทา รุหเตวฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, ปณฺฑกุปชฺฌาเยน อุปสมฺปาเทตโพฺพ, โย อุปสมฺปาเทยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส, โส จ ปุคฺคโล อนุปสมฺปโนฺน’’ติอาทิวจนสฺสาภาวา อยมโตฺถ สิโทฺธว โหติฯ น หิ พุทฺธา วตฺตพฺพยุตฺตํ น วทนฺติ, เตน วุตฺตํ ‘‘โย ปน, ภิกฺขุ, ชานํ อูนวีสติวสฺสํ…เป.… โส จ ปุคฺคโล อนุปสมฺปโนฺน’’ติอาทิ (ปาจิ. ๔๐๓)ฯ ตถา ‘‘พฺยเตฺตน ภิกฺขุนา ปฏิพเลน สโงฺฆ ญาเปตโพฺพ’ติ (มหาว. ๗๑) วจนโต เถยฺยสํวาสกาทิอาจริเยหิ อนุสฺสาวนาย กตาย อุปสมฺปทา น รุหติ เตสํ อภิกฺขุตฺตา’’ติ วจนมฺปิ น คเหตพฺพํฯ กิญฺจ ภิโยฺย ‘‘อิมานิ จตฺตาริ กมฺมานิ ปญฺจหากาเรหิ วิปชฺชนฺตี’’ติอาทินา (ปริ. ๔๘๒) นเยน กมฺมานํ สมฺปตฺติวิปตฺติยา กถิยมานาย ‘‘สตฺตหิ อากาเรหิ กมฺมานิ วิปชฺชนฺติ วตฺถุโต วา ญตฺติโต วา อนุสฺสาวนโต วา สีมโต วา ปริสโต วา อุปชฺฌายโต วา อาจริยโต วา’’ติ อกถิตตฺตา น คเหตพฺพํฯ ‘‘ปริสโต วา’’ติ วจเนน อาจริยอุปชฺฌายานํ วา สงฺคโห กโตติ เจ? น, ‘‘ทฺวาทสหากาเรหิ ปริสโต กมฺมานิ วิปชฺชนฺตี’’ติ เอตสฺส **วิภเงฺค** เตสมนามฏฺฐตฺตาฯ อยมโตฺถ ‘‘ยสฺมา ตตฺถ ตตฺถ สรูเปน วุตฺตปาฬิวเสเนว สกฺกา ชานิตุํ, ตสฺมา นยมุขํ ทเสฺสตฺวา สํขิโตฺตติ อยมสฺส ยุตฺติคเวสนา’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺริทํ วิจาเรตพฺพํ – อนุปชฺฌายกํ อุปสมฺปาเทนฺตา เต ภิกฺขู ยถาวุตฺตนเยน อภูตํ ตํ วตฺถุํ กิตฺตยิํสุ, อุทาหุ มุสาวาทภยา ตาเนว ปทานิ น สาเวสุนฺติฯ กิเญฺจตฺถ ยทิ ตาว อุปชฺฌายาภาวต น สาเวสุํ, ‘‘ปุคฺคลํ น ปรามสตี’’ติ วุตฺตวิปตฺติปฺปสโงฺค โหติ, อถ สาเวสุํ, มุสาวาโท เนสํ ภวตีติ? วุจฺจเต – สาเวสุํเยว ยถาวุตฺตวิปตฺติปฺปสงฺคภยา, ‘‘กมฺมํ ปน น กุปฺปตี’’ติ อฏฺฐกถาย วุตฺตตฺตา จ, น มุสาวาทสฺส อสมฺภวโต, มุสาวาเทนาปิ กมฺมสมฺภวโต จฯ น หิ สกฺกา มุสาวาเทน กมฺมวิปตฺติสมฺปตฺติํ กาตุนฺติฯ ตสฺมา ‘‘อนุปชฺฌายกํ อุปสมฺปาเทนฺตี’’ติ วจนสฺส อุภยโทสวินิมุโตฺต อโตฺถ ปริเยสิตโพฺพฯ

อยเญฺจตฺถ ยุตฺติ – ‘‘ยถา ปุเพฺพ ปพฺพชฺชุปสมฺปทุปชฺฌาเยสุ วิชฺชมาเนสุปิ อุปชฺฌายคฺคหณกฺกเมน อคฺคหิตตฺตา ‘เตน โข ปน สมเยน ภิกฺขู อนุปชฺฌายก’นฺติอาทิ วุตฺตํ, ตถา อิธาปิ อุปชฺฌายสฺส วิชฺชมานเสฺสว สโต อคฺคหิตตฺตา ‘อนุปชฺฌายกํ อุปสมฺปาเทนฺตี’ติ วุตฺตํฯ กมฺมวาจาจริเยน ปน คหิโต เตน อุปชฺฌาโยติ สญฺญาย อุปชฺฌายํ กิเตฺตตฺวา กมฺมวาจํ สาเวตพฺพํ, เกนจิ วา การเณน กายสามคฺคิํ อเทนฺตสฺส อุปชฺฌายสฺส ฉนฺทํ คเหตฺวา กมฺมวาจํ สาเวติ, อุปชฺฌาโย วา อุปสมฺปทาเปกฺขสฺส อุปชฺฌํ ทตฺวา ปจฺฉา อุปสมฺปเนฺน ตสฺมิํ ตาทิเส วตฺถุสฺมิํ สมนุยุญฺชิยมาโน วา อสมนุยุญฺชิยมาโน วา อุปชฺฌายทานโต ปุเพฺพ เอว สามเณโร ปฏิชานาติ, สิกฺขาปจฺจกฺขาตโก วา อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปนฺนโก วา ปฏิชานาติ, ฉนฺทหารกาทโย วิย อุปชฺฌาโย วา อญฺญสีมาคโต โหติ, ‘กมฺมวาจา รุหตี’ติ วตฺวา ‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ วินยธรปญฺจเมน คเณน อุปสมฺปท’นฺติ (มหาว. ๒๕๙) วุตฺตตฺ

ตา เกจิ ‘วินยธรปญฺจเมน อุปชฺฌาเยน สนฺนิหิเตเนว ภวิตพฺพ’นฺติ วทนฺตี’’ติ **โปราณคณฺฐิป เท** วุตฺตํฯ โส เจ ปาโฐ ปมาโณ มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ตสฺส วจนสฺสาภาวโตฯ อสนฺนิหิเตปิ อุป ชฺฌาเย กมฺมวาจา รุหตีติ อาปชฺชตีติ เจ? น, กสฺมา? กมฺมสมฺปตฺติยํ ‘‘ปุคฺคลํ ปรามสตี’’ติ วุตฺตปาโฐว โน ปมาณํฯ น หิ ตตฺถ อสนฺนิหิโต อุปชฺฌายสงฺขาโต ปุคฺคโล ปรามสนํ อรหติ, ตสฺมา ตตฺถ สงฺฆปรามสนํ วิย ปุคฺคลปรามสนํ เวทิตพฺพํฯ สเงฺฆน คเณน อุปชฺฌาเยน อุปสมฺ ปาเทนฺติ เตสํ อตฺถโต ปุคฺคลตฺตาฯ ปณฺฑกาทิอุปชฺฌาเยน อุปสมฺปาเทนฺติ อุปสมฺปาทน กาเล อวิทิตตฺตาติ โปราณาฯ

อปตฺตกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๘. **อปตฺตจีวรํ อุปสมฺปาเทนฺตี**ติ กมฺมวาจาจริโย ‘‘ปริปุณฺณสฺส ปตฺตจีวร’’นฺติ สญฺญาย , เกวลํ อตฺถสมฺปตฺตึ อนเปกฺขิตฺวา สนฺตปทนิหาเรน วา ‘‘ปริปุณฺณสฺส ปตฺต จีวร’’นฺติ กมฺมวาจํ สาเวติฯ ยถา เอตรหิ มตวิปฺปวุตฺถมาตาปิติโกปิ ‘‘อนุญฺญาโตสิ มาตาปิตู หี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘อาม ภเนฺต’’ติ วทติฯ กึ พหุนา, อยํ ปเนตฺถ สาโร – ‘‘ตสฺมึ สมเย จตฺตาริ กมฺมา นิ ปญฺจหากาเรหิ วิปชฺชนฺตี’’ติ ลกฺขณสฺส น ตาว ปญฺญตฺตตฺตา อนุปชฺฌายกาทึ อุปสมฺปา เทนฺติ, วชฺชนียปุคฺคลานํ อวุตฺตตฺตา ปณฺฑกุปชฺฌายาทึ อุปสมฺปาเทนฺติฯ เตรสนฺตรายปุจฺ ฉาย อทสฺสนตฺตา อปตฺตจีวรกํ อุปสมฺปาเทนฺติฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน อุปสมฺปาเทตุ’’นฺติ (มหาว. ๖๙) เอวํ สพฺพปฐมํ อนุญฺญาตกมฺมวาจาย ‘‘ปริปุณฺณสฺส ปตฺต จีวร’’นฺติ อวจนเมตฺถ สาธกนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตญฺหิ วจนํ อนุกฺกเมนานุญฺญาตนฺติฯ

หตฺถจฺฉินฺนาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๙. อิทํ ตาว สพฺพถา โหตุ, ‘‘มูคํ ปพฺพาเชนฺติ, พธิรํ ปพฺพาเชนฺตี’’ติ อิทํ กถํ สมฺภวิ ตุมรหติ อาทิโต ปฏฺฐาย ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อิเมหิ ตีหิ สรณคมเนหิ ปพฺพชฺช’’นฺติอาทินา (มหาว. ๓๔) อนุญฺญาตตฺตาติ? วุจฺจเต – ‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ปพฺพาเชตโพฺพติฯ เอวํ วเท หีติ วตฺตโพฺพ…เป.… ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามี’’ติ เอตฺถ ‘‘เอวํ วเทหีติ วตฺตโพฺพ’’ติ อิมสฺส วจนสฺส มิจฺฉา อตฺถํ คเหตฺวา มูคํ ปพฺพาเชสุํฯ ‘‘เอวํ วเทหี’’ติ ตํ ปพฺพชฺชาเปกฺขํ อาณาเปตฺวา สยํ อุปชฺฌาเยน วตฺตโพฺพ ‘‘ตติยํ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามี’’ติ, โส ปพฺพชฺชาเปโกฺข ตถา อาณโตฺต อุปชฺฌายวจนสฺส อนุ อนุ วทตุ วา, มา วา, ตตฺถ ตตฺถ ภควา ‘‘กาเยน วิญฺญา เปติ, วาจาย วิญฺญาเปติ, กาเยน วาจาย วิญฺญาเปติ, คหิโต โหติ อุปชฺฌาโยฯ ทิโนฺน โหติ ฉโนฺทฯ ทินฺนา โหติ ปาริสุทฺธิฯ ทินฺนา โหติ ปวารณา’’ติ วทติฯ ตทนุมาเนน วา กาเยน เตน ปพฺพชฺชาเปเกฺขน วิญฺญตฺตํ โหติ สรณคมนนฺติ วา โลเกปิ กาเยน วิญฺญาเปโนฺต ‘‘เอวํ วทตี’’ติ วุจฺจติ, ตํ ปริยายํ คเหตฺวา มูคํ ปพฺพาเชนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ‘‘มูคํ กถํ ปพฺพาเชนฺตี’ติ ปุจฺฉํ กตฺวา ตสฺส กายปฺปสาทสมฺภวโต กาเยน ปหารํ ทตฺวา หตฺถมุทฺ ทาย วิญฺญาเปตฺวา ปพฺพาเชสุ’’นฺติ วุตฺตํฯ กึ พหุนา, อยํ ปเนตฺถ สาโร – ยถา ปุเพฺพ ปพฺพชฺ ชาธิกาเร วตฺตมาเน ปพฺพชฺชาภิลาปํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา ‘‘ปณฺฑโก, ภิกฺขเว, อนุปสมฺปโนฺน น อุป สมฺปาเทตโพฺพ’’ติอาทินา นเยน อุปสมฺปทวเสเนว อภิลาโป กโตฯ เถยฺยสํวาสกปเท อ สมฺภวโต กิญฺจาปิ โส น กโต ปพฺพชฺชาว ตตฺถ กตา, สพฺพตฺถ ปน อุปสมฺปทาภิลาเปน อธิ เปฺปตา ตทนุภาวโตฯ อุปสมฺปทาย ปพฺพชฺชาย วาริตาย อุปสมฺปทา วาริตา โหตีติ กตฺวาฯ ตถา อิธ อุปสมฺปทาธิกาเร วตฺตมาเน อุปสมฺปทาภิลาปํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อุปสมฺปทเมว สนฺธาย ปพฺพชฺชาภิลาโป กโตติ เวทิตโพฺพฯ กามํ โส น กตฺตโพฺพ, มูคปเท อสมฺภวโต ตสฺส วเสน อาทิโต ปฏฺฐาย อุปสมฺปทาภิลาโปว กตฺตโพฺพ วิย ทิสฺสติ, ตถาปิ ตเสฺสว มูคปทสฺส วเสน

อาทิโต ปฏฺฐาย ปพฺพชฺชาภิลาโปว กโต มิจฺฉาคหณนิวารณตฺถํฯ กถํ? ‘‘มูโค, ภิกฺขเว, อปฺปตฺโต โอสารณํ, ตเญฺจ สโงฺฆ โอสาเรติ, โสสาริโต’’ติ (มหาว. ๓๙๖) วจนโต มูโค อุปสมฺปนฺโน โหตีติ สิทฺธํฯ โส ‘‘เกวลํ อุปสมฺปนฺโนว โหติ, น ปน ปพฺพชิโต ตสฺส ปพฺพชฺชาย อสมฺภวโต’’ติ มิจฺฉาคาโห โหติฯ ตํ ปริจฺจชาเปตฺวา โย อุปสมฺปนฺโน, โส ปพฺพชิโตว โหติฯ ปพฺพชิโต ปน อตฺถิ โกจิ อุปสมฺปนฺโน, อตฺถิ โกจิ อนุปสมฺปนฺโนฯ อิมํ สมฺมาคาหํ อุปฺปาเทติ ภควาติ เวทิตพฺพํฯ

อปิจ เตสํ หตฺถจฺฉินฺนาทีนํ ปพฺพชิตานํ สุปพฺพชิตภาวทีปนตฺถํ, ปพฺพชฺชาภาวาสงฺกานิวารณตฺถเญฺจตฺถ ปพฺพชฺชาภิลาโป กโตฯ กถํ? ‘‘น, ภิกฺขเว, หตฺถจฺฉิโนฺน ปพฺพาเชตโพฺพ’’ติอาทินา ปฏิเกฺขเปน, ‘‘ปพฺพชิตา สุปพฺพชิตา’’ติ วุตฺตฏฺฐานาภาเวน จ เตสํ ปพฺพชฺชาภาวปฺปสงฺกา ภเวยฺยฯ ยถา ปสงฺกาภเว, ตถา ปสงฺกํ ฐเปยฺยฯ **ขนฺธเก** อุปสมฺปทํ สนฺธาย ‘‘หตฺถจฺฉิโนฺน, ภิกฺขเว, อปฺปโตฺต โอสารณํ, ตเญฺจ สโงฺฆ โอสาเรติ, โสสาริโต’’ติอาทินา นเยน ภควา นิวาเรติฯ เตเนว ปน นเยน ปพฺพชิตา เต สเพฺพปิ สุปพฺพชิตา เอวาติ ทีเปติ, อญฺญถา สเพฺพเปเต อุปสมฺปนฺนาว โหนฺติ, น ปพฺพชิตาติ อยมนิฏฺฐปฺปสโงฺค อาปชฺชติฯ กถํ? ‘‘หตฺถจฺฉิโนฺน, ภิกฺขเว, น ปพฺพาเชตโพฺพ, ปพฺพชิโต นาเสตโพฺพ’’ติ วา ‘‘น, ภิกฺขเว, หตฺถจฺฉิโนฺน ปพฺพาเชตโพฺพ, โย ปพฺพาเชยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส, โส จ อปพฺพชิโต’’ติ วา ตนฺติยา ฐปิตาย จเมฺปยฺยกฺขนฺธเก ‘‘โสสาริโต’’ติ วุตฺตตฺตา เกวลํ ‘‘อิเม หตฺถจฺฉินฺนาทโย อุปสมฺปนฺนาว โหนฺติ, น ปพฺพชิตา’’ติ วา ‘‘อุปสมฺปนฺนาปิ เจ ปพฺพชิตา, นาเสตพฺพา’’ติ วา อนิฏฺฐโกฏฺฐาโส อาปชฺชตีติ อธิปฺปาโยฯ

อิทํ ปเนตฺถ วิจาเรตพฺพํ – ‘‘โส จ อปพฺพชิโต’’ติ วจนาภาวโต มูคสฺส ปพฺพชฺชสิทฺธิปฺปสงฺคโต ปพฺพชฺชาปิ เอกโตสุทฺธิยา โหตีติ อยมนิฏฺฐโกฏฺฐาโส กถํ นาปชฺชตีติ? ปพฺพชฺชาภิลาเปน อุปสมฺปทา อิธาธิเปฺปตาติ สมฺมาคาเหน นาปชฺชติ, อญฺญถา ยถาพฺยญฺชนํ อเตฺถ คหิเต ยถาปญฺญตฺตทุกฺกฏาภาวสงฺขาโต อปโรปิ อนิฏฺฐโกฏฺฐาโส อาปชฺชติฯ กถํ? ‘‘น, ภิกฺขเว, มูโค ปพฺพาเชตโพฺพ, โย ปพฺพาเชยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตทุกฺกฏํ ปพฺพชฺชปริโยสาเน โหติ, น ตสฺสาวิปฺปกตายฯ ปุพฺพปโยคทุกฺกฏเมว หิ ปฐมํ อาปชฺชติ , ตสฺมา มูคสฺส ปพฺพชฺชปริโยสานเสฺสว อภาวโต อิมสฺส ทุกฺกฏสฺส โอกาโส จ สพฺพกาลํ น สมฺภเวยฺยฯ อุปสมฺปทาวเสน ปน อเตฺถ คหิเต สมฺภวติ กมฺมนิปฺผตฺติโตฯ เตเนว **ปาฬิยํ** ‘‘น, ภิกฺขเว, ปณฺฑโก อุปสมฺปาเทตโพฺพ, โย อุปสมฺปาเทยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ ทุกฺกฏํ น ปญฺญตฺตํฯ อปญฺญตฺตตฺตา ปุพฺพปโยคทุกฺกฏเมว เจตฺถ สมฺภวติ, เนตรํ, เอตฺตาวตา สิทฺธเมตํ ‘‘ปพฺพชฺชาภิลาเปน อุปสมฺปทา จ ตตฺถ อธิเปฺปตา, น ปพฺพชฺชา’’ติฯ

เอตฺถาห – สามเณรปพฺพชฺชา น กายปโยคโต โหตีติ กถํ ปญฺญายตีติ? วุจฺจเต – กาเยน วิญฺญาเปตีติอาทิตฺติกาทสฺสนโตฯ โหติ เจตฺถ –

> ‘‘อเปฺปว สสโก โกจิ, ปติเฏฺฐยฺย มหณฺณเว;
> น เตฺวว จตุคมฺภีเร, ทุคฺคาโห วินยณฺณเว’’ติฯ

พฺรหฺมุชฺชคโตฺตติ เอตฺถ ‘‘นิโทฺทสเตฺถ, เสฏฺฐเตฺถ จ พฺรหฺม-สทฺทํ คเหตฺวา นิโทฺทสํ หุตฺวา อุชุ คตฺตํ ยสฺส โส พฺรหฺมุชฺชคโตฺต’’ติ ลิขิตํฯ อถ วา กามโภคิตฺตา เทวินฺทาทโย อุปมาวเสน อคฺคเหตฺวา พฺรหฺมา วิย อุชุคโตฺต พฺรหฺมุชฺชคโตฺตฯ มหากุจฺฉิโต ฆโฏ มหากุจฺฉิฆโฏฯ เตน สมาโน วุจฺจติ **‘‘มหากุจฺฉิฆฏสทิโส’’**ติฯ **คลคณฺฑี**ติ เทสนามตฺตเมเวตนฺติ กถํ ปญฺญายตีติ? ‘‘น, ภิกฺขเว, ปญฺจหิ อาพาเธหิ ผุโฏฺฐ ปพฺพาเชตโพฺพ’’ติ วจนโตฯ กิลาโสปิ

อิธาธิเปฺปโตติ น เกวลํ โส เอเวโก, กินฺตุ ปญฺจหิ อาพาเธหิ ผุโฏฺฐ, **ปาฬิยํ** อาคตา ราชภฏาทโย ทาสปริโยสานา, **ราหุลวตฺถุมฺหิ** อาคตา อนนุญฺญาตมาตาปิตโร จาติ ทสปิ ชนา อิธาธิเปฺปตาฯ ตทตฺถทีปนตฺถเมว ลิขิตกกสาหตลกฺขณาหเต ปุเพฺพ วุเตฺตปิ อาเนตฺวา **อุปาลิเตฺถโร** อิธ หตฺถจฺฉินฺนปาฬิยํ อาหฯ เตเนว **จเมฺปยฺยกฺขนฺธเก** ‘‘อตฺถิ, ภิกฺขเว, ปุคฺคโล อปฺปโตฺต โอสารณํ, ตเญฺจ สโงฺฆ โอสาเรติ, เอกโจฺจ โสสาริโต, เอกโจฺจ โทสาริโต’’ติ (มหาว. ๓๙๖) อิมสฺส **วิภเงฺค** ‘‘ปญฺจหิ อาพาเธหิ ผุฏฺฐา, ราชภฏา, โจรการเภทกอิณายิกทาสา, อนนุญฺญาตมาตาปิตโร จา’’ติ สตฺต ชนา น คหิตา, น จ ลพฺภนฺติ, อญฺญถา อิเมปิ ตสฺส วิภเงฺค วตฺตพฺพา สิยุํฯ น วตฺตพฺพา ตตฺถ อภพฺพตฺตาติ เจ? เอวํ สเนฺต ‘‘สโงฺฆ โอสาเรติ, เอกโจฺจ โทสาริโต’’ติ อิมสฺส **วิภเงฺค** วตฺตพฺพา ปณฺฑกาทโย วิย, น จ วุตฺตาฯ อุภยตฺถ อวุตฺตตฺตา น จิเม อนุภยา ภวิตุมรหนฺติ, ตสฺมา อวุตฺตานเมว ทสนฺนํ ยถาวุตฺตานํ สงฺคณฺหนตฺถํ ปุน ลิขิตกาทโย วุตฺตาติฯ อถ กิมตฺถํ เต อิธ อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺตาติ? อิณายิกทาสานํ โสสาริตภาเวปิ อิณายิกทาสา สามิกานํ ทาตพฺพาติ ตทธีนภาวทสฺสนตฺถํฯ เตเนว ตตฺถ วุตฺตํ ‘‘ปลาโตปิ อาเนตฺวา ทาตโพฺพ’’ติอาทิฯ โย ปเนตฺถ โจโร กตกโมฺม ปพฺพชติ, ราชภโฏ วา สเจ กตโทโส, อิณายิกคฺคหเณเนว คหิโตติ เวทิตโพฺพฯ อถ วา ยถาวุตฺตลกฺขโณ สโพฺพปิ อิณายิกทาสานํ ‘‘โสสาริโต’’ติ วตฺตพฺพารโห น โหตีติ กตฺวา เตสํ ปริวชฺชนตฺถํ อุปฺปฏิปาฏิยา เทสนา อุปริ อาโรหติ, น เหฏฺฐาติ ทีปนโตฯ ลิขิตโก ‘‘โสสาริโต’’ติ วุตฺตตฺตา เทสนฺตรํ เนตโพฺพฯ ตถาการเภทกาทโยปีติ เวทิตพฺพํฯ

เอตฺตาวตา ภควตา อตฺตโน เทสนากุสลตาย ปุเพฺพ คหิตคฺคหเณน ยถาวุตฺตานํ ทสนฺนมฺปิ ปพฺพชฺชุปสมฺปทากมฺมนิปฺผตฺติ, อุปฺปฏิปาฏิวจเนน ปุคฺคลเวมตฺตตญฺจ เทสนาย โกวิทานํ ทีปิตํ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ โหติ เจตฺถ –

> ‘‘วตฺตพฺพยุตฺตํ วจเนน วตฺวา, อยุตฺตมิฏฺฐํ นยเทสนาย;
> สนฺทีปยนฺตํ สุคตสฺส วากฺยํ, จิตฺตํ วิจิตฺตํว กโรติปี’’ติฯ

เอตฺถาห – **จเมฺปยฺยกฺขนฺธเก** อูนวีสติวโสฺส อุภยตฺถ อวุตฺตตฺตา อนุภโย สิยาติ? น สิยา อวุตฺตตฺตา เอวฯ ยทิ หิ ตติยาย โกฏิยา ภวิตพฺพํ, สา อวสฺสํ ภควตา วตฺตพฺพาว โหติ, น จ วุตฺตา, ตสฺมา น โส อนุภโย โหติฯ อถ กตรํ ปกฺขํ ภชตีติ? โทสาริตปกฺขํ ภชติฯ อถ กสฺมา น วุโตฺตติ? สิกฺขาปเทน ปฏิสิทฺธตฺตาฯ **อุปนาหํ พนฺธิตฺวา**ติ ปุน พนฺธนํ กตฺวาฯ ‘‘นานาวิเธหิ โอสเธหิ ปาทํ พนฺธิตฺวา อาวาฏเก ปเวเสตฺวา กตฺตพฺพวิธานเสฺสตํ อธิวจน’’นฺติ ลิขิตํฯ กปฺปสีโส วา หตฺถี วิยฯ **โคภตฺตนาฬิกา** นาม คุนฺนํ ภตฺตปานตฺถํ กตนาฬิกาฯ **อุปกฺกมุโข** นาม กุธิตมุโข วุจฺจติ, **วาตณฺฑิโก** นาม อณฺฑเกสุ วุทฺฒิโรเคน สมนฺนาคโตฯ **วิกโฏ** นาม ติริยํ คมนกปาเทหิ สมนฺนาคโตฯ **‘‘คุณิ กุณี’’**ติ ทุวิโธ กิร ปาโฐฯ **เยสญฺจ ปพฺพชฺชา ปฏิกฺขิตฺตา, อุปสมฺปทาปิ เตสํ ปฏิกฺขิตฺตาวา**ติอาทิ ยสฺมา หตฺถจฺฉินฺนาทโย อุปสมฺปทาวเสเนว วุตฺตา, ตสฺมา เต เอว หตฺถจฺฉินฺนาทโย สนฺธายาหฯ

หตฺถจฺฉินฺนาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อลชฺชีนิสฺสยวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๒๐. ‘‘น , ภิกฺขเว, อลชฺชีนํ นิสฺสโย ทาตโพฺพ’’ติ อิมินา อลชฺชีหิ ภิกฺขูหิ, สามเณเรหิ วา สทฺธึ เทฺวปิ ธมฺมามิสปริโภคา ปฏิกฺขิตฺตา โหนฺติ นิสฺสยภาเว ภาวโต เตสํฯ ยถาห ‘‘อาจริเยน, ภิกฺขเว, อเนฺตวาสิโก สงฺคเหตโพฺพ อนุคฺคเหตโพฺพ อุเทฺทเสน ปริปุจฺฉาย โอวาเทน

อนุสาสนิยา’’ติอาทิ (มหาว. ๗๙) อุปชฺฌายสฺสปิ นิสฺสยปฺปณามนสมฺภวโต, โสปิ สทฺธิวิหาริกสฺส นิสฺสโยติ เวทิตพฺพํ, ตสฺมา อุปชฺฌาโย เจ อลชฺชี โหติ, น ตํ นิสฺสาย วสิตพฺพนฺติ สิทฺธํ โหติฯ ภิกฺขูนํ สมฺมาปฏิปตฺติยา สมานภาโค ภิกฺขุ สภาโคฯ ตสฺสภาโว ภิกฺขุสภาคตาฯ ตํ **ภิกฺขุสภาคตํ**ฯ ยาว ชานามีติ อธิปฺปาเยน วสิตุํ วฏฺฏติฯ ภิกฺขูหิ สภาคตํฯ กึ ตํ? ลชฺชิภาวํฯ **“สตฺตาหํ…เป…. คเหตโพฺพ”**ติ เอตฺถ ‘‘สตฺตาหมตฺตํ วสิสฺสามิ, กึ ภิกฺขุสภาคตาชานเนนาติ ชานเน ธุรํ นิกฺขิปิตฺวา วสิตุํ น ลภตีติ อโตฺถ’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘ภิกฺขุสภาคตํ ปน ชานโนฺต เสฺวว คมิสฺสามิ, กึ เม นิสฺสยาโรจเนนา’’ติ อรุณํ อุฎฺฐเปตุํ น ลภติฯ ‘‘ปฺเร อรุณํ อุฎฺฐหิตฺวา คมิสฺสามี’’ติ อาโภเคน สยนฺตสฺส เจ อรุโณ อุคฺคจฺฉติ, วฏฺฏติฯ

คมิกาทินิสฺสยวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๒๑. **“อทฺธานมคฺคปฺปฏิปเนฺนน ภิกฺขุนา นิสฺสยํ อลภมาเนน อนิสฺสิเตน วตฺถุนฺ**ติ อวสฺสกาเลเยว วสฺสกาเล อทฺธานคมนสฺส **ปาฬิยํ**เยว ปฏิกฺขิตฺตตฺตา’’ติ วุตฺตํ, ตํ อปฺปมาณํ สตฺตาหํ วสฺสเจฺฉทาทิวเสน อทฺธานคมนสมฺภวโต, คจฺฉนฺตเสฺสว วสฺสกาลคมนสมฺภวโต จฯ **อนฺตรามเคฺค…เป…. อนาปตฺตี**ติ นิสฺสยทายกาภาเวเยวฯ **“ตสฺส นิสฺสายา”**ติ ปาฐานุรูปํ วุตฺตํ, ตํ นิสฺสายาติ อโตฺถฯ ‘‘ยทา ปติรูโป นิสฺสยทายโก อาคจฺฉิสฺสตี’’ติ วจเนน อยํ วิธิ อวสฺสกาเล เอวาติ สิทฺธํฯ ‘‘อโนฺตวเสฺส ปน กสฺสจิ อาคมนาภาวา’’ติ วุตฺตํฯ สเจ โส ชลปฏฺฏเน วา ถลปฏฺฏเน วา วสโนฺต วสฺสูปนายิกาย อาสนฺนาย คนฺตุกาโม สุณาติ ‘‘อสุโก มหาเถโร อาคมิสฺสตี’’ติ, ตํ เจ อาคเมติ, วฏฺฏติฯ อาคเมนฺตเสฺสว เจ วสฺสูปนายิกทิวโส โหติ, โหตุ, คนฺตพฺพํ ตตฺถ, ยตฺถ นิสฺสยทายกํ ลภตีติฯ ปาติโมกฺขุเทฺทสกาภาเวน เจ คนฺตุํ วฏฺฏติ, ปเคว นิสฺสยทายกาภาเวนฯ สเจ โส คจฺฉโนฺต ชีวิตนฺตรายํ, พฺรหฺมจริยนฺตรายํ วา ปสฺสติ, ตเตฺถว วสิตพฺพนฺติ เอเกฯ

๑๒๒. ‘‘นาหํ อุสฺสหามิ เถรสฺส นามํ คเหตุ’’นฺติ อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามสฺส อายสฺมโตติ ลกฺขณโต อาหฯ ‘‘โคเตฺตนาปี’ติ วจนโต เยน โวหาเรน โวหริยนฺติ, เตน วฏฺฏตีติ สิทฺธํ, ตสฺมา ‘โก นาโม เต อุปชฺฌาโย’ติ ปุเฏฺฐนาปิ โคตฺตเมว นามํ กตฺวา วตฺตพฺพนฺติ สิทฺธํ โหติ, ตสฺมา จตุพฺพิเธสุ นาเมสุ เยน เกนจิ นาเมน อนุสฺสาวนา กาตพฺพา’’ติ วทนฺติฯ เอกสฺส พหูนิ นามานิ โหนฺติ, ตตฺถ เอกํ นามํ ญตฺติยา, เอกํ อนุสฺสาวนาย กาตุํ น วฏฺฏติ, อตฺถโต, พฺยญฺชนโต จ อภินฺนาหิ อนุสฺสาวนาหิ ภวิตพฺพนฺติฯ กตฺถจิ ‘‘อายสฺมโต พุทฺธรกฺขิตเตฺถรสฺสา’’ติ วตฺวา กตฺถจิ เกวลํ ‘‘พุทฺธรกฺขิตสฺสา’’ติ สาเวติ, ‘‘สาวนํ หาเปตี’’ติ น วุจฺจติ นามสฺส อหาปิตตฺตาติ เอเกฯ สเจ กตฺถจิ ‘‘อายสฺมโต พุทฺธรกฺขิตสฺสา’’ติ วตฺวา กตฺถจิ ‘‘พุทฺธรกฺขิตสฺสายสฺมโต’’ติ สาเวติ, ปาฐานุรูปตฺตา เขตฺตเมว โอติณฺณนฺติปิ เอเกฯ พฺยญฺชนเภทปฺปสงฺคโต อนุสฺสาวเน ตํ น วฏฺฏตีติ เอเกฯ สเจ ปน สพฺพฏฺฐาเนปิ ตเถว วทติ, วฏฺฏติ ภควตา ทินฺนลกฺขณานุรูปตฺตาฯ ลกฺขณวิโรธโต อญฺญถา น วฏฺฏตีติ เจ? น, ปโยคานุรูปตฺตาฯ ตตฺถ ตถา, อิธ อญฺญถา ปโยโคติ เจ? น, วิปตฺติลกฺขณานํ วิโรธโตฯ น สเพฺพน สพฺพํ, สาวนาหาปนา เอว หิ **ปาฬิยํ** ตทตฺถวิภาวเน อาคตาติ อญฺญปเทสุ สาวเนสุ ปริหาโร น สมฺภวติ อาจิณฺณกปฺปวิโรธโตฯ โสปิ กึปมาณนฺติ เจ? ปมาณํ อาจริยุคฺคหสฺส ปมาณตฺตาฯ

๑๒๓. **เทฺว เอกานุสฺสาวเน**ติ เอตฺถ **คณฺฐิปเท** ตาว เอวํ ลิขิตํ ‘‘เอกโต ปวตฺตอนุสฺสาวเน’’ฯ **อิทํ สนฺธายา**ติ นานุปชฺฌายํ เอกาจริยํ อนุสฺสาวนกิริยํ สนฺธาย, ตญฺจ อนุสฺสาวนกิริยํ เอเกนุปชฺฌาเยน นานาจริเยหิ อนุชานามีติ อโตฺถฯ นานุปชฺฌาเยหิ เอเกนาจริเยน น เตฺวว อนุชานามีติ อโตฺถติฯ **โปราณคณฺฐิปเท**ปิ ตเถว วตฺวา ‘‘ติณฺณํ อุทฺธํ น เกนจิ อากา

เรน เอกโต วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ ยุตฺตํ, น หิ สโงฺฆ สงฺฆสฺส กมฺมํ กโรตีติ อาจริโยฯ อิทํ ปเนตฺถ จินฺเตตพฺพํฯ กถํ? จตฺตาโร วา อติเรกา วา อุปสมฺปทาเปกฺขา สงฺฆโวหารํ น ลภนฺติ ภิกฺขุภาวํ อปฺปตฺตตฺตาฯ เกวลํ ภควตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา ‘‘ตโย’’ติ วุตฺตตฺตา ตโต อุทฺธํ น วฏฺฏตีติ โน ต โกฺกติ อาจริโยฯ **อนุคณฺฐิปเท**ปิ อยเมวโตฺถ พหุธา วิจาเรตฺวา วุโตฺตฯ ตถา **อนฺธกฏฺฐกถา ยม**ฺปิฯ น สพฺพตฺถ อิมสฺมิํ อตฺถวิกเปฺป มติเภโท อตฺถิฯ ยา ปเนสา อุโภ ปริปุณฺณวีสติวสฺสา, อุภินฺนเมกุปชฺฌาโย, เอกาจริโย, เอกา กมฺมวาจา, เอโก อุปสมฺปโนฺน, เอโก อนุปสมฺปโนฺน ติ ปริวารกถา, ตํ ทเสฺสตฺวา เอโก เจ อาจริโย ทฺวินฺนํ, ติณฺณํ วา อุปสมฺปทาเปกฺขานํ เอกํ กมฺมวาจํ เอเกนุปชฺฌาเยน สาเวติ, วฏฺฏตีติ เอเกฯ ตํ อยุตฺตํ, น หิ สกฺกา สิถิลธนิตาทิพฺยญฺชนลกฺขณสมฺปนฺนํ ตสฺมิํ ขเณ กมฺมวาจํ ทเสฺสตุํ วิมุตฺตโทสาทีสุ ปตนโต ฯ วิสุํ วิสุํ กรณํ สนฺธาย อิทํ วุตฺตนฺติ ทีปนตฺถํ ‘‘ตโย ปริปุณฺณวีสติวสฺสา , ติณฺณเมกุปชฺฌาโย, เอกาจริโย, เอกา กมฺมวาจา, เทฺว อุปสมฺปนฺนา, เอโก อนุปสมฺปโนฺน’’ติ น วุโตฺตฯ เอวญฺหิ วุเตฺต สกฺกา ตีสุ อากาสฏฺฐมปเนตฺวา สีมฏฺฐานํ ทฺวินฺนมนุรูปํ กมฺมวาจํ ทเสฺสตุํ, ตมนิฏฺฐปฺปสงฺคํ นิวาเรตุํ ‘‘อุโภ’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘ตตฺถ ปริปุณฺณวีสติวสฺสวจเนน วตฺถุสมฺปตฺติ, ปริสาย ปธานตฺตา, อาจริยุปชฺฌายวจเนน ปริสสมฺปตฺติ, กมฺมวาจาย อนุสฺสาวนสมฺปตฺติ ทสฺสิตา, สีมสมฺปตฺติ เอเวกา น ทสฺสิตาฯ ตโต วิปตฺติ ชาตา กมฺมวาจานํ นานากฺขณิกตฺตาฯ เอกกฺขณภาเว สติ อุภินฺนํ สมฺปตฺติ วา สิยา วิปตฺติ วา, น เอกเสฺสว สมฺปตฺติ เอกสฺส วิปตฺตีติ สมฺภวติ วิมุตฺตาทิพฺยญฺชนโทสปฺปสงฺคโต’’ติ วุตฺตํ, ตํ วจนํ อุโภปิ เจเต สีมคตาว โหนฺติ, อุภินฺนํ เอกโต กมฺมสมฺปตฺติทีปนโต ทฺวินฺนํ เอกโต อนุสฺสาวนํ เอเกน อุปชฺฌาเยน เอเกนาจริเยน วฏฺฏตีติ สาเธติฯ ทฺวินฺนํ, ติณฺณญฺจ เอกโต สสมนุภาสนา จ **ปาฬิยํ**เยว ทสฺสิตา, ตญฺจ อนุโลเมติฯ **อฏฺฐกถาจริเยหิ** นานุญฺญาตํ, น ปฏิกฺขิตฺตํ, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพนฺติ อาจริโย, ตํ ธมฺมตาย วิรุชฺฌติฯ

อยญฺหิ พุทฺธานํ ธมฺมตา – ยทิทํ ยตฺถ ยตฺถ วจนนานตฺตมตฺถิ, ตตฺถ ตตฺถ ครุเกสุ ฐาเนสุ วตฺตพฺพยุตฺตํ วทนฺติฯ ทูเตน อุปสมฺปทาทโย เจตฺถ นิทสฺสนํฯ ยสฺมา เจตฺถ ปุเพฺพ อนุญฺญาตกมฺมวาจาย นานตฺตํ นตฺถิ, ตสฺมา ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, เทฺว ตโย เอกานุสฺสาวเน กาตุ’’นฺติ วตฺวา ‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, กาตโพฺพ’’ติ น วุตฺตํฯ นานเตฺต สติปิ ตตฺถ ตตฺถ ทฺวินฺนํ, พหูนํ วา วเสน วุตฺตกมฺมวาจานุสาเรน คเหตพฺพโต อวุตฺตนฺติ เจ? น หิ ลหุเกสุ ฐาเนสุ วตฺวา ครุเกสุ อวจนํ ธมฺมตาติ อาจริโยฯ อญฺญตรสฺมิํ ปน **คณฺฐิปเท** เอวํ ปปญฺจิตํ **เทฺว เอกานุสฺสาวเน**ติ เทฺว เอกโต อนุสฺสาวเนฯ ‘‘เอเกน’’ อิติ ปาโฐ, เอเกน อาจริเยนาติ อโตฺถฯ **ปุริมนเยเนวา**ติ ‘‘เอเกน วา ทฺวีหิ วา อาจริเยหี’’ติ วุตฺตนเยน เอว, ตสฺมา เอเกนาจริเยน เทฺว วา ตโย วา อนุสฺสาเวตพฺพาฯ ‘‘ทฺวีหิ วา ตีหิ วา’’ติ ปาโฐฯ **นานาจริยา นานุปชฺฌายา**ติ เอตฺถ ‘‘ตญฺจ โข เอเกน อุปชฺฌาเยน, น เตฺวว นานุปชฺฌาเยนา’’ติ วุตฺตตฺตา น วฏฺฏตีติ เจ? วฏฺฏติฯ กถํ? เอเกน อนุสฺสาวเน เอกานุสฺสาวเนติ วิคฺคหสฺส ปากฏตฺตา ลีนเมว ทเสฺสตุํ ‘‘เอกโต อนุสฺสาวเน’’ติ วิคฺคโหว วุโตฺต, ตสฺมา อุชุกตฺตเมว สนฺธาย ตญฺจ โข เอเกน อนุสฺสาวนํ เอกานุสฺสาวนํ, เอเกน อุปชฺฌาเยน อนุชานามิ, น เตฺวว นานุปชฺฌาเยนาติ อโตฺถฯ อิทํ สนฺธาย หิ ทฺวิธา วิคฺคโห, ตสฺมา ‘‘นานาจริเยหิ นานุปชฺฌายา น วฏฺฏนฺตีติ สิทฺธเมวา’’ติ อญฺญถาปิ วทนฺติฯ ตญฺจ โข เอเกน อุปชฺฌาเยน เอกสฺส อุปชฺฌายสฺส วา วตฺตพฺพํ อนุสฺสาวนํ, น เตฺวว นานุปชฺฌาเยน อนุชานามีติ อโตฺถฯ กิํ วุตฺตํ โหติ? ‘‘เอโก อาจริโย, เทฺว วา ตโย วา อุปสมฺปทาเปกฺขา ทฺวินฺนํ ติณฺณํ วา อุปชฺฌายานํ น เตฺวว อนุชานามี’’ติ กิร วุตฺตนฺติฯ อปรสฺมิํ ปน **คณฺฐิปเท** ‘‘เอเกน อนุสฺสาวเนติ วิคฺคหสฺส ปากฏตฺตา ตํ ปกาเสตุํ ‘เอเกนา’ติ วุตฺตํฯ เอวํ วุเตฺต อวสฺสํ ปณฺฑิตา ชานนฺติฯ ตํปากฏตฺตา เจ ชานนฺติ, เอเกนาติ อิมินา กินฺติ เจ? กิญฺจาปิ ชานนฺติ, วิวาโท ปน โหติ อลทฺธเลสตฺตา, ชานิตุญฺจ น สกฺกา, ‘เอเกนา’ติ วุเตฺต ปน ตํ สพฺพํ น โหตีติ วุตฺต’’นฺติ ลิขิตํฯ เอวํ เอตฺถ อเนเก อาจริยา จ ตกฺกิกา จ อเนกธา ปปเญฺจนฺติ, ตํ

สพฺพํ สุฏฺฐุ อุปปริกฺขิตฺวา ครุกุลํ ปยิรุปาสิตฺวา วํสานุคโตว อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ‘‘น สพฺพตฺถ อิมสฺมึ อตฺถวิกเปฺป มติเภโท อตฺถี’’ติ วุตฺตเมวฯ

อุปสมฺปทาวิธิกถาวณฺณนา

๑๒๕. กุฏฺฐํ คโณฺฑติ เอตฺถ กุฏฺฐาทิคฺคหเณน หตฺถจฺฉินฺนาทโยปิ คหิตาว โหนฺตีติ โปราณา, ตสฺมา ‘‘มนุโสฺสสิ ปุริโสสี’’ติ เอเตหิ ภพฺพาภพฺพปุคฺคลปริวชฺชนํ กโรติฯ ‘‘ภุชิโสฺส สิ อณโณสี’’ติอาทีหิ ปุเพฺพ หตฺถจฺฉินฺนาธิกาเร วุตฺตอตฺถวิกเปฺปสุ ทุติยํ วิกปฺปํ อุปถเมฺภติฯ ตตฺถ ‘‘อณโณสิ ภุชิโสฺสสี’’ติ อนุกฺกเมน อวตฺวา อุปฺปฏิปาฏิยา วจเนน ภุชิโสฺส โหติ, น จ รโญฺญ ภตฺตเวตนวเสน ภโฏฯ ราชาธีนตฺตา ปน โส ราชภฏปกฺขํ ภชตีติ ตพฺพิปกฺขภาวปุจฺฉนตฺถํ **‘‘นสิ ราชภโฏ’’**ติ วุตฺตํฯ อญฺญถา ปญฺจหิ อาพาเธหิ ผุฏฺฐานํ คหเณเนว สเพฺพสํ คหเณ สิเทฺธ อิตเร น วตฺตพฺพาฯ อถ วตฺตพฺพา, สเพฺพปิ วตฺตพฺพา สิยุํฯ

จตฺตาโรนิสฺสยาทิกถาวณฺณนา

๑๒๘-๙. ‘‘ตาวเทว ฉายา เมตพฺพา’’ติอาทิ ‘‘ภิกฺขูนํ ปาเท วนฺทาเปตฺวา’’ติ วจนโต เถราเถรภาวชานนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘จิเรน อคมาสี’’ติ กิร โปราณปาโฐ, จิรํ อกาสีติ จตฺถิฯ

๑๓๐. อนาปตฺติ สโมฺภเค สํวาเสติ อุกฺขิตฺตเกน สทฺธึ สโมฺภคสํวาสปจฺจยา ปาจิตฺติยาปตฺติ ปญฺญตฺตา, ตโต อนาปตฺตีติ อโตฺถฯ กถํ ปญฺญายตีติ? สํวาสคฺคหเณฯ อลชฺชินา สทฺธึ สโมฺภคปจฺจยา อาปชฺชิตพฺพํ ทุกฺกฏํ ปน อาปชฺชติ เอว, น สํวาสปจฺจยาฯ น หิ อลชฺชินา สทฺธึ สํวาโส ปฏิกฺขิโตฺตฯ สํวาโส ปเนตฺถ สหเสยฺยปฺปโหนเก อาวาเส สหวาโส, น ‘‘ปาราชิโก โหติ อสํวาโส’’ติ เอตฺถ วุตฺตสํวาโสฯ อยํ สํวาโส อุกฺขิตฺตเกน สทฺธึ น วฏฺฏติฯ อลชฺชินา สทฺธึ เอกโจฺจ วฏฺฏติฯ ธมฺมสโมฺภควินิมุโตฺตเวตโร ฯ อิทํ ปน ‘‘อุกฺขิตฺตโก วิพฺภมี’’ติอาทิ สุตฺตํ อิมสฺมึ อุปสมฺปาเทตพฺพานุปสมฺปาเทตพฺพทีปนสามญฺญโต วุตฺตํฯ กิญฺจ ภิโยฺย ปฏิปตฺติกฺกมโตว อาปตฺติโต สุทฺธิ โหติ, น วิพฺภเมน, ตสฺมา อุปสมฺปโนฺน ภิกฺขุ อนฺตมโส ทุพฺภาสิตมฺปิ อาปชฺชิตฺวา อปรภาเค วิพฺภมิตฺวา อาคโต อุปสมฺปชฺชติ, ตํ อาปตฺตึ เทเสตฺวาว สุชฺฌติ, น อญฺญถาติ อุปสมฺปนฺนสฺส สุทฺธิกฺกมทสฺสนตฺถํฯ อสาธารณาปตฺติยา อทสฺสนปจฺจยา อุกฺขิตฺตกสฺส ลิงฺคปริวตฺตเนน อาปตฺติโต วุฏฺฐิตสฺส ปุน เจ ปกติลิงฺคเมวุปฺปชฺชติ, นานาสํวาสกตาว, วิพฺภมิตฺวา อาคเตปิ ยถาวุตฺตนเยเนว อุปสมฺปาเทตฺวา น วุฏฺฐิตตฺตาติ เจ? น ลิงฺคนฺตรปาตุภาวาฯ น วิพฺภเมน กมฺมาสุชฺฌนโตฯ น กมฺมาสุชฺฌเน ปุน อุปสมฺปทากมฺมวิปตฺติปฺปสงฺคโตฯ น จ กมฺมวิปตฺติ, น จ กมฺมปฏิปฺปสฺสทฺธิฯ วิพฺภเมน จ อนุปสมฺปโนฺน นานาสํวาสกภาเวน กมฺมํ โกเปติ ธมฺมิสฺสเรน อาหจฺจ ภาสิตตฺตาฯ เตเนว ‘‘ปสฺสิสฺสสี’’ติ อนาคตวจนํ กตํฯ ตาทิโส ปน คหโฏฺฐ นิกฺขิตฺตวตฺตปาริวาสิโก วิย ปกตตฺตภูมิยํ วิพฺภมาทินา อนุปสมฺปนฺนปกติยํเยว ติฏฺฐตีติ อิมสฺส สพฺพสฺสปิ อตฺถวิกปฺปสฺส ทสฺสนตฺถมิทํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ปุเพฺพ วุตฺตปฺปกาโร ปน ปริวตฺติตลิโงฺค หุตฺวา ปุน ปกติลิเงฺค ฐิตอุกฺขิตฺตโก ปุน ปุจฺฉิตโพฺพ ‘‘ปสฺสสี’’ติฯ ‘‘อาม ปสฺสามี’’ติ วทโนฺต โอสาเรตโพฺพฯ ‘‘เทเสหี’’ติ น วตฺตโพฺพ ลิงฺคปริวตฺตเนน วุฏฺฐิตตฺตาฯ ตปฺปฏิกโมฺม อุกฺขิตฺตโก ปุจฺฉิตโพฺพ ‘‘ปฏิกมฺมํ กึ เต กต’’นฺติ, ‘‘อาม กต’’นฺติ วทโนฺต โอสาเรตโพฺพฯ ‘‘กตฺตพฺพํ เม ปฏิกมฺมํ น โหตี’’ติ วทโนฺต น โอสาเรตโพฺพติ เอเกฯ อสาธารณาปตฺติมฺหิ อิทํ วิธานํ, น สาธารณายฯ ตตฺถ อุกฺขิตฺตโก ลิงฺคปริวตฺตเนเนว ปฏิปฺปสฺสทฺธกโมฺมติ เอเกฯ วิจาเรตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพนฺติ อาจริโยฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘อลชฺชิปริโภเค สหตฺถทานาทิวเสน ปริจฺฉินฺทิตโพฺพ, ‘สารณียธมฺมปูรกาทโย ทเสฺสตฺวา อลชฺชิสฺส สหตฺถา ทาตุํ วฏฺฏตี’ติ วทนฺตานํ วาโท ปฏิเสเธตโพฺพฯ กถํ? อุกฺขิตฺตกสฺส สหตฺ

ถา ทาตุํ น วฏฺฏตีติ วินิจฺฉยานุสาเรนฯ ทาเปตุํ ปน วฏฺฏเตวาติ จฯ กิญฺจาปิ อลชฺชิปริโภควเสน ทุกฺกฏํ, อถ โข อยํ อลชฺชี น โหติ, ตสฺมา สพฺพากาเรน นิราปตฺติตํ สนฺธาย ‘อนาปตฺติ สโมฺภเค สํวาเส’ติ วุตฺตํฯ กถํ ปญฺญายตีติ? วิเญฺญยฺย อตฺถโต อุจฺฉุรสกสฏานํ สตฺตาหกาลิกยาวชีวิกตฺตา ‘วฏฺฏติ วิกาเล อุจฺฉุํ ขาทิตุ’นฺติ สญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ ขาทิตฺวา ตปฺปจฺจยา ปาจิตฺติยํ น ปสฺสติ, วฏฺฏตีติ ตถาสญฺญิตายฯ โย วา ปน อาปตฺตึ อาปนฺนภาวํ ปฏิชานิตฺวา ‘น ปฏิกโรมี’ติ อภินิวิสติ, อิเม เทฺว –

> ‘สญฺจิจฺจ อาปตฺตึ อาปชฺชติ, อาปตฺตึ ปริคูหติ;
> อคติคมนญฺจ คจฺฉติ, เอทิโส วุจฺจติ อลชฺชีปุคฺคโล’ติฯ (ปริ. ๓๕๙) –

วุตฺตลกฺขเณ อปตนโต อลชฺชิโน น โหนฺติ, ตสฺมา ‘โย อาปตฺติเทสนปฏิกมฺมานิ น กโรติ, เตน สทฺธึ สโมฺภคาทิกรเณ อนาปตฺตี’ติ วิเสเสตฺวา วุตฺตวจเนน, อิตเรนปิ สทฺธึ กิญฺจาปิ รูปิยสํโวหาโร น โหติ, อถ โข กยวิกฺกเยน อาปตฺติ โหติเยวาติ นโย ทิโนฺน โหติ, ปญฺจหิ สทฺธึ สพฺพถาปิ อนาปตฺตีติ นโย จฯ เอวํ สาปตฺติฏฺฐาเนสุ วิเสเสตฺวา จ วจนโต อิธ ตถา อวุตฺตตฺตา เตน สห อลชฺชิปริโภโค นตฺถิฯ ภชาปิยมาโน ปน อลชฺชิปกฺขํ ภชตีติ อิมินาปิ อุปาเยน สพฺพตฺถ ตํ ตํ สํสนฺทิตฺวา อโตฺถ ปริเยสิตโพฺพติ อปเรฯ อาจริยา ปน เอวํ น วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘สจาหํ น ปสฺสิสฺสามีติ วทติ, น ปพฺพาเชตโพฺพ’’ติ วุตฺตตฺตา ปุเพฺพ อาปนฺนาปตฺติโย อุปฺปพฺพชิตสฺสาปิ น ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตีติ สิทฺธํ, เตเนว อาจริยา อาปตฺตึ เทสาเปตฺวาว สิกฺขาปจฺจกฺขานํ การาเปนฺตีติ จ อนาปตฺติ สโมฺภเค สํวาเสติ อิทํ ปุเพฺพ อาปนฺนํ สนฺตึ เอว อาปตฺตึ น ปสฺสตีติ อาสงฺกิตโพฺพฯ สา ปฏิปฺปสฺสทฺธาติ ญาปนตฺถํ วุตฺตนฺติ จ เอเกฯ **‘‘ปสฺสิสฺสสี’’**ติ คหฏฺฐตฺตา เทเสตุํ น วฏฺฏตีติ อนาคตวเสน วุตฺตํฯ **‘‘อุปสมฺปาเทตฺวา ปสฺสิสฺสสี’’**ติ ปริวาสาทินา กตฺตพฺพสฺส อตฺถิภาเวน ‘‘ปสฺสสี’’ติ อวตฺวา อนาคตวเสน วุตฺตํ, **โอสาเรตฺวา**ติ อพฺภานวเสนฯ ตตฺถ ปุน กาตพฺพสฺส อภาวา ‘‘ปสฺสสี’’ติ วุตฺตํฯ อิทํ สพฺพํ สพฺพตฺถ ปฏิชานนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอกตฺราปิ ปุน น ปฏิชานาติ, เอเตน สห ตสฺสา อาปตฺติยา อนุรูเปน สํวาโส น กาตโพฺพ, อลชฺชิภาเวนาติ วุตฺตํ โหติฯ **ทิฏฺฐิยา**ติอาทีสุ โอสารณํ นาม สมานกมฺมาทินา กรณนฺติ อโตฺถฯ **อนาปตฺติ สโมฺภเค**ติ อุกฺขิตฺตเกน สโมฺภเค อนาปตฺติฯ กสฺมา? อุกฺขิตฺตกมฺมสฺส คหฏฺฐภาเวน ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา, เตเนว ‘‘อลพฺภมานาย สามคฺคิยา’’ติ วุตฺตํฯ อิทานิ ภิกฺขุภาเว กตฺตพฺพโตติ เกจิฯ ทฺวีสุปิ วาเรสุ กมฺมปฏิปฺปสฺสทฺธิวิธานํ เตเยว ชานนฺติ, ตสฺมา สพฺพวาเรสุ ยุตฺตมยุตฺตญฺจ สุฏฺฐุ สลฺลเกฺขตฺวา กเถตพฺพํฯ

> โย ขนฺธกํ ปพฺพชฺชนามเธยฺยํ,
> นานานยํ สาสนมูลภูตํ;
> ญตฺวา ปกาเสติ ปรสฺส สมฺมา,
> ตสฺสาธิปจฺจํ มุนิสาสนสฺมินฺติฯ

มหาขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุโปสถกฺขนฺธกวณฺณนา

สนฺนิปาตานุชานนาทิกถาวณฺณนา

๑๓๒-๓. เตน สมเยนาติ อตฺตโน โอวาทปาติโมกฺขุเทฺทเส ธุรํ นิกฺขิปิตฺวา ภิกฺขูนํเยว วิสุํ อุโปสถกรณํ อนุชานิตฺวา ฐิตสมเยนฯ โก ปน โสติ? มชฺฌิมโพธิยํ ปาติโมกฺขุเทฺทสปฺป

โหนกสิกฺขาปทานํ ปรินิฏฺฐานกาโลฯ เตเนวาห ‘‘ตานิ เนสํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ อนุชาเนยฺย’’นฺติฯ **‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อุทฺทิสิตพฺพ’’**นฺติ นิทานุเทฺทสํ ปญฺญาเปตุกามตาย จ สิกฺขาปทานํ อุเทฺทสปริเจฺฉทนิทสฺสนตฺถญฺจ วุตฺตํฯ อญฺญถา ‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยถา’’ติ สพฺพสิกฺขาปทานํ อุทฺทิสิตพฺพากฺกมสฺส ทสฺสิตตฺตา อิทานิ ‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อุทฺทิสิตพฺพ’’นฺติ อิทํ นิรตฺถกํ อาปชฺชติ, อิทญฺจ สพฺพสงฺฆุโปสถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๑๓๔. ‘‘ยํนูน อยฺยาปิ…เป…. สนฺนิปเตยฺยุ’’นฺติ พหูนํ อธิการปฺปวตฺติฯ ตตฺราปิ วินยํ อาคมฺม วุโตฺต ภิกฺขุ สามิ, น เกวลํ สงฺฆเตฺถโรติ ทสฺสนตฺถํ, สงฺฆสฺส คารวยุตฺตวจนารหตาทสฺสนตฺถญฺจ **‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต’’**ติ อาหฯ ตตฺถ สยํ เจ เถโร, ภิกฺขุํ สนฺธาย ‘‘อาวุโส’’ติ วตฺตุํ ยุชฺชติฯ กถํ ปญฺญายติ? พุทฺธกาเล สงฺฆเตฺถโร อภยโตฺต นาม ทุลฺลโภฯ สพฺพกมฺมวาจาย ปโยคนิทสฺสเน จ ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ’’ อิเจฺจว ภควา ทเสฺสตีติ เจ? เอวเมตํ ตถา ทสฺสนโตฯ สงฺฆํ อุปาทาย สงฺฆเตฺถเรนาปิ ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ’’ติ วตฺตพฺพํ, ภิกฺขุํ อุปาทาย ‘‘อาวุโส’’ติ มหากสฺสปสฺส กมฺมวาจาย ปโยคทสฺสนโต, ปาริสุทฺธิอุโปสเถ จ เถเรน ภิกฺขุนา ‘‘ปริสุโทฺธ อหํ, อาวุโส’’ติ ปโยคทสฺสนโต จฯ **‘‘ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺล’’**นฺติ ปรโต ปญฺญาเปตเพฺพ อุโปสถกรณนฺตราเย สนฺธายาหฯ อุโปสถสฺส พหุวิธตฺตา สรูปโต วตฺตุํ **‘‘ปาติโมกฺขํ อุทฺทิเสยฺยา’’**ติ อาหฯ เอตฺตาวตา ญตฺติํ นิฏฺฐเปสิฯ ญตฺติทุติยกมฺมโต เอว หิ อุโปสถกมฺมํฯ น, ตติยานุสฺสาวนสมฺภวโตติ เจ? น, อเญฺญหิ ญตฺติจตุตฺถกเมฺมหิ อสทิสตฺตาฯ น หิ เอตฺถ จตุกฺขตฺตุํ ‘‘สุณาตุ เม’’ติ อารภียตีติฯ อเญฺญหิ ญตฺติทุติเยหิ อสทิสตฺตา ญตฺติทุติยมฺปิ มาโหตูติ เจ? น, ญตฺติทุติยกมฺมสฺส อญฺญถาปิ กตฺตพฺพโตฯ ตถา หิ ญตฺติทุติยกมฺมํ เอกจฺจํ อปโลกนวเสนปิ กาตุํ วฏฺฏติ, น อญฺญํ อญฺญถา กาตุํ วฏฺฏติฯ กถํ ปญฺญายตีติ? อิทเมว อุโปสถกมฺมํ ญาปกํฯ

‘‘กิํ สงฺฆสฺส ปุพฺพกิจฺจ’’นฺติ อิทํ น ญตฺติ นิฏฺฐเปตฺวา วตฺตพฺพํ, ตญฺหิ ญตฺติโต ปุเรตรเมว กรียตีติฯ ตสฺมา ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ, กิํ สงฺฆสฺส ปุพฺพกิจฺจํ, ยทิ สงฺฆสฺสา’’ติ วตฺตพฺพํ สิยาติ? ตถาปิ น วตฺตพฺพํ, น หิ ตํ ญตฺติยา อโนฺตกรียตีติฯ ยทิ เอวํ สพฺพตฺถ น วตฺตพฺพํ ปโยชนาภาวาติ เจ? น, ยถาคตฏฺฐาเนเยว วตฺตพฺพโต, ปรปทาเปกฺขตายาติ วุตฺตํ โหติฯ อิทํ ปุพฺพกิจฺจํ อกตฺวา อุโปสถํ กโรโนฺต สโงฺฆ, ปุคฺคโล วา ฐปนเกฺขตฺตาติกฺกเม อาปชฺชติฯ น หิ ตสฺมิํ เขเตฺต อติกฺกเนฺต สมฺมชฺชนาสโนทกปทีปกรเณ อาปตฺติโมโกฺข โหติฯ อุโปสถกมฺมโต ปุเพฺพ กตฺตพฺพกิจฺจากรณปจฺจยตฺตา ตสฺสา อาปตฺติยา, น สา กมฺมปริโยสานาเปกฺขา เอตฺถาคตสมฺปชานมุสาวาทาปตฺติ วิย, ตสฺมา ปาติโมกฺขุเทฺทสโก ภิกฺขุ ‘‘ปาริสุทฺธิํ อายสฺมโนฺต อาโรเจถา’’ติ วตฺตุกาโม ปฐมํเยว ปริสุทฺธาปริสุทฺธปจฺจยํ ปุพฺพกิจฺจํ สราเปติฯ ตญฺหิ กตํ ปริสุทฺธปจฺจโย โหติ, อกตํ อปริสุทฺธปจฺจโย, เตเนว อุภยาเปกฺขาธิปฺปาเยน ‘‘กตํ น กต’’นฺติ อวตฺวา **‘‘กิํ สงฺฆสฺส ปุพฺพกิจฺจ’’** มิเจฺจวาหฯ ตตฺถ อกตปเกฺข ตาว ปาริสุทฺธิอาโรจนกฺกมนิทสฺสนตฺถํ ปรโต ‘‘ยสฺส สิยา อาปตฺติ, โส อาวิ กเรยฺยา’’ติ จ, กตปเกฺข ‘‘อสนฺติยา อาปตฺติยา ตุณฺหี ภวิตพฺพ’’นฺติ จ วกฺขติฯ

ปาริสุทฺธิํ อายสฺมโนฺต อาโรเจถฯ กิํการณา? ยสฺมา ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสามิฯ เอตฺถ จ ‘‘อุทฺทิสามี’’ติ วตฺตมานกาลํ อปรามสิตฺวา ‘‘อุทฺทิสิสฺสามี’’ติ อนาคตกาลปรามสเนน ยุวายํ ‘‘ทานิ เนสํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ อนุชาเนยฺย’’นฺติ (มหาว. ๑๕๐) เอตฺถ วุตฺตปาติโมกฺขุเทฺทโส, ตํ สนฺธาย ‘‘ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสามี’’ติ วุตฺตนฺติ เอเกฯ ยสฺมา ‘‘ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, ปาติโมกฺขุเทฺทสา’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา วตฺตมานสฺส นิทานุเทฺทสสงฺขาตสฺส ปาติโมกฺขสฺส ยเทตํ อเนฺต ‘‘กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา’’ติอาทิกํ ยาวตติยานุสฺสาวนํ, ตเสฺสว อาปตฺติเขตฺตตฺตา, อวยเวปิ

อวยวีโวหารสมฺภวโต จ อิธ อาปตฺติเขตฺตเมว สนฺธาย **“ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสามี”**ติ วุตฺตํฯ เอวญฺหิ วุเตฺต ยสฺมา ปรโต อาปตฺติเขตฺตํ อาคมิสฺสติ, ตสฺมา อาปตฺติภีรุกา ตุเมฺห สเพฺพว ปฐมเมว ปาริสุทฺธึ อาโรเจถาติ อยมโตฺถ สมฺภวติฯ วตฺตมานกาลวเสน วุเตฺต ‘‘ปาริสุทฺธึ อาย สฺมโนฺต อาโรเจถา’’ติ วจนเมว น สมฺภวติ ตทาโรจนสฺส ปฐมํ อิจฺฉิตพฺพตฺตา, ปเคว ตสฺส กรณาภาเวน ‘‘ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสามี’’ติ วจนํฯ อยํ นโย สนฺติยา อาปตฺติยา อาโรจเน ยุชฺชติ, น ตุณฺหีภาเว, อกมฺมปริโยสานา ตุณฺหีภาวปฺปตฺติโต, เอวํ สเนฺตปิ ตสฺมึ ยุชฺชเตวฯ ปาติโมกฺขุเทฺทสโก หิ อญฺญมญฺญํ อาปตฺติอาวิกรณํ อกตฺวา ตุณฺหีภูเต ภิกฺขู ปสฺสิตฺวา เต เนว ตุณฺหีภาเวน อาโรจิตปาริสุทฺธิโก หุตฺวา ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต’’ติ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ อารภิฯ

เอตฺถาห – ปฐมํ ‘‘สโงฺฆ อุโปสถํ กเรยฺย, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิเสยฺยา’’ติ วุตฺตตฺตา อิธาปิ ‘‘สโงฺฆ อุโปสถํ กริสฺสติ, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสตี’’ติ วตฺตพฺพํ, อถ ‘‘ปุคฺคลสฺส อุเทฺทสา’’ติ ลกฺขณตฺตา ยถารุตเมว วตฺตพฺพํ, ตถาปิ ‘‘อุโปสถํ กริสฺสามิ, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสามี’’ติ วตฺตพฺพนฺติ? น วตฺตพฺพํ ลกฺขณวิโรธโต, อนิฎฺฐปฺปสงฺคโต จฯ ปุคฺคลสฺส อุเทฺทสา เอว หิ สงฺฆสฺส อุโปสโถ กโต โหติ, น ปุคฺคลสฺส อุโปสถกรเณนฯ ตญฺจ โสว กริสฺสติ, น สโงฺฆติ อ นิฎฺฐปฺปสโงฺคว อาปชฺชติฯ ‘‘สุณาถา’’ติ วุเตฺต อจิตฺตสามคฺคิปฺปสงฺคภยา **“สุโณมา”**ติ วุตฺตํฯ ‘‘สุณิสฺสามา’’ติ วตฺตพฺพํ ‘‘อุทฺทิสิสฺสามี’’ติ วุตฺตตฺตาติ เจ? น วตฺตพฺพํ, อาปตฺติเขตฺ ตทสฺสนาธิปฺปายนิรเปกฺขตาย ‘‘สุโณม’’ อิเจฺจว วตฺตพฺพํฯ เอกปเทเนว หิสฺส ตทธิปฺปาโย อติกฺกโนฺตติฯ ยทิ เอวํ กิมตฺถํ ตํ สเพฺพเหว อารทฺธนฺติ เจ? ‘‘อุทฺทิสิสฺสามี’’ติ อิมินา อสา ธารณวจเนน อาปนฺนสฺส อจิตฺตสามคฺคิปฺปสงฺคนิวารณตฺถํฯ **สรมาเนนา**ติ อิมินา จสฺส สมฺป ชานมุสาวาทสฺส สจิตฺตกตํ ทเสฺสติฯ **อนฺตรายิโก ธโมฺม วุโตฺต ภควตา**ติ เอวํ อกิริยสมุฎฺ ฐานสฺสาปิ เอวํ ปริตฺตกสฺส อิมสฺส มุสาวาทสฺส มหาทีนวตํ ทเสฺสติฯ **วิสุทฺธาเปเกฺขนา**ติ สาวเสสํ อาปตฺตึ อุปาทาย อนาปตฺติภาวสงฺขาตํ อนวเสสญฺจ อุปาทาย คิหิภาวสงฺขาตํ วิ สุทฺธึ อิจฺฉเนฺตน กสฺมา อาวิ กาตพฺพา? อนฺตรายภาวานุปคมเนน ผาสุวิหารปจฺจยตฺตาฯ อิธ ‘‘อชฺชุโปสโถ ปนฺนรโส’’ติ น วุตฺตํ ปรโต ทิวสนิยมสฺส กตฺตุกามตาธิปฺปาเยน อวุตฺตตฺตาฯ เอวํ ปน เต ภิกฺขู สพฺพทิวเสสุ อุทฺทิสึสุฯ

๑๓๕. **“อาทิเมต”**นฺติ สีลปาติโมกฺขเมว วุตฺตํ, กิญฺจาปิ คนฺถปาติโมโกฺข อธิเปฺปโตฯ **“ปญฺจนฺนํ วา”**ติ มาติกายํ วุตฺตานํ วเสน วุตฺตํฯ **อนชฺฌาปโนฺน วา**ติ ปุคฺคลาธิฎฺฐานเท สนาฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน ‘‘‘อุโปสถํ กเรยฺยา’ติ เอตฺตาวตา ญตฺติ โหติฯ ยาวตติยานุสฺ สาวนา นาม ‘ยสฺส สิยา อาปตฺตี’ติอาทิวจนตฺตยํ, อเนฺต ‘ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ปุจฺฉามี’ติ อิทญฺ จาติ ทุวิธํฯ ตตฺถ ปฐมํ อาปตฺตึ สริตฺวา นิสินฺนสฺส, ทุติยํ อสรนฺตสฺส สารณตฺถ’’นฺติ วุตฺตํฯ **“วจีทฺวาเร”**ติ ปากฎวเสน อุชุกเมว วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ กายวิญฺญตฺติยาปิ กรียติ, กายกมฺมาภา วา ปน วจีวิญฺญตฺติยาเยว อาวิ กาตพฺพาฯ ‘‘สงฺฆมเชฺฌ วา’’ติอาทิ ลกฺขณวจนํ กิรฯ สงฺฆุโป สถกรณตฺถํ สงฺฆมเชฺฌ เจ นิสิโนฺน, ตสฺมึ สงฺฆมเชฺฌฯ คณุโปสถกรณตฺถเญฺจ คณมเชฺฌ นิสิ โนฺน, ตสฺมึ คณมเชฺฌฯ เอกเสฺสว สนฺติเก เจ ปาริสุทฺธิอุโปสถํ กตฺตุกาโม, ตสฺมึ เอกปุคฺคเล อาวิ กาตพฺพาติ, ‘‘เอเตน น เกวลํ สงฺฆมเชฺฌ เอวายํ มุสาวาโท สมฺภวติ, อถ โข เอตฺถ วุตฺ ตลกฺขเณน อสติปิ ‘ปาริสุทฺธึ อายสฺมโนฺต อาโรเจถา’ติอาทิวิธาเนน คณุโปสเถปิ สาปตฺติโก หุตฺวา อุโปสถํ กตฺตุกาโม อนาโรเจตฺวา ตุณฺหีภูโตว กโรติ เจ, สมฺปชานมุสาวาทาปตฺตึ อาปชฺชตีติ อิมสฺสตฺถสฺส อาวิกรณโต ลกฺขณวจนํ กิเรต’’นฺติ วทนฺติ ตกฺกิกาฯ อญฺญถา ‘‘คณมเชฺฌวา’’ติ น วุตฺตนฺติ เตสํ อธิปฺปาโยฯ อาโรจนาธิปฺปายวเสน วุตฺตนฺติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ อาโรเจโนฺต หิ สงฺฆสฺส อาโรเจมีติ อธิปฺปาเยน อาวิ กโรโนฺต สงฺฆมเชฺฌ อาวิ กโร ติ นามฯ อตฺตโน อุภโตปเสฺส นิสินฺนานํ อาโรเจโนฺต คณมเชฺฌฯ เอกเสฺสวาโรเจสฺสามิ

สภาคสฺสาติ อธิปฺปาเยน อาโรเจนฺต เอกปุคฺคเล อาโรเจติ นามฯ ปุเพฺพ วิภตฺตปทสฺส ปุน วิภชนํ อตฺถวิเสสาภาวทีปนตฺถนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๑๓๖-๗. “**น, ภิกฺขเว, เทวสิกํ…เป…. ทุกฺกฏสฺสา**”ติ วตฺวา “**อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อุโปสเถ ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตุ**”นฺติ อิทํ อนุโปสเถ เอว ตํ ทุกฺกฏํ , อุโปสเถ ปน เทวสิกมฺปิ วฏฺฏตีติ ทีเปติ, ตสฺมา เต ภิกฺขู จาตุทฺทสิยํ อุทฺทิสิตฺวาปิ ปนฺนรสิยํ อุทฺทิสึสุ, เตนาห “**สกึ ปกฺขสฺสา**”ติฯ ตตฺถ ปุริเมน สามคฺคีทิวโส อุโปสถทิวโส เอวาติ ทีเปติฯ อุภเยน อฏฺฐมึ ปฏิกฺขิปิตฺวา เทวสิกํ ปฏิเกฺขปสฺส อติปฺปสงฺคํ นิวาเรติฯ กึ วุตฺตํ โหติ? ภิโนฺน เจ สโงฺฆ ปาฏิปททิวเส สมโคฺค โหติ, ตสฺมึ ทิวเส สามคฺคีอุโปสถํ กโรนฺต อุภยมฺปิ ทุกฺกฏํ อาปชฺช โนฺต อุภเยน เอกีภูเตน นิวาริโต โหตีติ วุตฺตํ โหติฯ อญฺญถา สามคฺคีอุโปสโถ น เทวสิโกฯ เจ, อโหรตฺตํ กาตโพฺพฯ ตสฺมิญฺจ ปเกฺข ปกติอุโปสโถ น เทวสิโกฯ เจ, อโหรตฺตํ กาตโพฺพฯ ตสฺมิญฺจ ปเกฺข ปกติอุโปสโถ อนุทฺทิโฏฺฐฯ เจ โหติ, สามคฺคีอุโปสโถ กาตโพฺพติ อาปชฺชติฯ น อปวาทนเยน คเหตพฺพตฺตาติ เจ? น, อนิฏฺฐปฺปสงฺคโตฯ กึ วุตฺตํ โหติ? สามคฺคีทิวเส สามคฺคีอุโปสถํ กตฺวา ปุน ตสฺมึ ปเกฺข ปกติอุโปสถทิวเส สมฺปเตฺต ปกติอุโปสโถ น กาตโพฺพติฯ อปวาโทติฯ อปวาทิตพฺพฏฺฐานโต อญฺญตฺถ อุสฺสคฺควิธานํ นิวาเรติฯ

กิตฺตาวตา นุ โข สามคฺคีติ เอตฺถายมธิปฺปาโย – สามคฺคี นาเมสา สภาคานํ สนฺนิปาโตฯ สภาคา จ นาม ยตฺตกา สหธมฺมิกา, เต สเพฺพปิ โหนฺติ, อุทาหุ อาวาสสภาคตาย สภาคา นาม โหนฺตีติฯ ตตฺถ ยทิ สหธมฺมิกานํ สามคฺคี สามคฺคี นาม, สเพฺพสํ ปุถุวิภตฺตานํ สามคฺคี อิจฺฉิตพฺพาฯ อถาวสถวเสน, เอกาวาสสภาคานนฺติ วุตฺตํ โหติฯ อญฺญถา เอกาวาเส สามคฺคีติ อาปชฺชติฯ **มา โน อคมาสี**ติ อคโต มา โหติฯ

สีมานุชานนกถาวณฺณนา

๑๓๘. เอกาวาสคตานํ วเสน สามคฺคึ ปฏิกฺขิปิตฺวา เอกสีมคตานํ วเสน อนุชานิตุกาโม ภควา “**อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สีมํ สมฺมนฺนิตุ**”นฺติ อาหฯ อถ อาวาสปริเจฺฉทํ วตฺตุกาโม ภเวยฺยฯ เอตฺตาวตา เอกาวาโส ยาวตา เอกาสีมาฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สีมํ สมฺมนฺนิตุ’’นฺติ วเทยฺยฯ ตสฺมา น อิธ อนุญฺญาตพทฺธสีมาวเสน เอกาวาสปริเจฺฉโท โหติ, อุปจารสีมาวเสเนว โหตีติ เวทิตพฺพํฯ กถํ ชานิตพฺพนฺติ เจ? ปาฬิโตว, ยถาห ‘‘เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อุปนโนฺท สกฺยปุโตฺต เอโก ทฺวีสุ อาวาเสสุ วสฺสํ วสิ…เป…. เอกาธิปฺปาย’’นฺติ (มหาว. ๓๖๔)ฯ อญฺญถา วสฺสเจฺฉโทติ อนิฏฺฐปฺปสโงฺคว, กถํ? เอกาวาสวเสเนว เจ สามคฺคี, พหุอาวาสอนาวาเสสุ น สมฺภเวยฺยฯ ตโต โส ตํ อาวาสํ คจฺฉนฺต พหิทฺธา อุโปสถํ กโรติฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, ตทหุโปสเถ สภิกฺขุโก อนาวาโส คนฺตโพฺพ’’ติอาทิ (มหาว. ๑๘๑)-ปาฬิวิโรโธ สติปิ สเงฺฆ อนาวาเส อุโปสถสฺส อกตฺตพฺพโตฯ อนาวาเสปิ เจ สามคฺคี ลพฺภติ, ‘‘เอตฺตาวตา สามคฺคี, ยาวตา เอกาวาโส’’ติ น วตฺตพฺพํ, ตสฺมา สพฺพถา ปุริมนโย ปจฺฉิเมเนว ปฏิกฺขิโตฺตติ กตฺวา นานาวาสวเสนปิ สามคฺคีติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘ตํ กมฺมํ กโรมาติ วตฺวา น อกํสู’ติอาทีสุ วิย อนาคตมฺปิ อเปกฺขติ, ตสฺมา ‘กโรมา’ติ วุเตฺต น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘สีมํ อโสเธตฺวาปิ นิมิตฺตํ กิเตฺตตุํ วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ เหฏฺฐิมโกฏิยา อฑฺฒฏฺฐมรตนุเพฺพโธ **หตฺถิปฺปมาโณฯ สเจ เอโก พโทฺธ โหติ, น กาตโพฺพ**ติ เอตฺถ ‘‘จตูสุ ทิสาสุ จตุนฺนํ ปพฺพตกูฏานํ เหฏฺฐา ปิฏฺฐิปาสาณ สทิเส ปาสาเณ ฐิตตฺตา เอกาพทฺธภาเว สติปิ ปถวิโต อุทฺธํ เตสํ สมฺพเนฺธ อสติ เหฏฺฐา ปถวิคตสมฺพนฺธมเตฺต อโพฺพหาริกํ กตฺวา กิเตฺตตุํ วฏฺฏติฯ เตเนว ‘ปิฏฺฐิปาสาโณ อติมหนฺตมฺปิ ปาสาณสงฺขฺยเมว คจฺฉตี’ติ วุตฺตํฯ ปถวิโต เหฏฺฐา ตสฺส มหนฺตภาเว คยฺหมาเน ปพฺพตเมว

โหตี’’ติ **อนุคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ‘‘จินิตฺวา กตปํสุปุญฺช ติณคุมฺพรุกฺขา เจ ชายนฺติ, ปพฺพโต โหตีติ **ธมฺมสิริเตฺถโร**ฯ เนวาติ **อุปติสฺสเตฺถโร’’**ติ วุตฺตํฯ

ปาสาโณติ ‘‘สุธามยปาสาโณปิ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ วีมํสิตพฺพํ อิฏฺฐกาย ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ **ทฺวตฺติํสปลคุฬปิณฺฑปฺปมาโณ** ตุลตาย, น ตุลคณนายฯ **โสปี**ติ ขาณุโก วิย อุฏฺฐิต ปาสาโณฯ

จตุปญฺจรุกฺขนิมิตฺตมตฺตมฺปีติ เอกเจจสฺ นิมิตฺตสโทฺท นตฺถิฯ เอตฺถ ตโย เจ สารรุกฺขา โหนฺติ, เทฺว อสารรุกฺขา, สารรุกฺขานํ พหุตฺตํ อิจฺฉิตพฺพํฯ ‘‘สฺสานมฺปิ อิธ ‘วนเมวา’ติ สงฺขฺยํ คจฺฉติ สยํชาตตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘จตูสุ เทฺว อโนฺตสารา เจ, วฏฺฏติฯ อโนฺตสารา อธิกา, สมา วา, วฏฺฏติฯ ตสฺมา พหูสุปิ เทฺว เจ อโนฺตสารา อตฺถิ, วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ

ปรภาเคติ เอตฺถ ‘‘เอเตหิ พทฺธฏฺฐานโต คตตฺตา วฏฺฏติฯ ตถา ทีฆมเคฺคปิ คหิตฏฺฐานโต คตฏฺฐานสฺส อญฺญตฺตา’’ติ วทนฺติฯ

อนฺวทฺธมาสนฺติ เอตฺถ ‘‘อนุพโทฺธ อทฺธมาโส, อทฺธมาสสฺส วา อนู’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘อนฺตรวาสโก เตมิยตี’’ติ วุตฺตตฺตา ตตฺตกปฺปมาณอุทเกเยว กาตุํ วฏฺฏตีติ เกจิฯ **เตมิยตี**ติ อิมินา เหฏฺฐิมโกฏิยา นทิลกฺขณํ วุตฺตํฯ เอวรูปาย นทิยา ยสฺมิํ ฐาเน จตฺตาโร มาเส อปฺปํ วา พหุํ วา อุทกํ อโชฺฌตฺถริตฺวา ปวตฺตติ, ตสฺมิํ ฐาเน อโปฺปทเกปิ ฐตฺวา กาตุํ วฏฺฏตีติ เอเกฯ ‘‘ปวตฺตนฏฺฐาเน นทินิมิตฺต’นฺติ วุตฺตตฺตา เสตุโต ปรโต ตตฺตกํ อุทกํ ยทิ ปวตฺตติ, นที เอวา’’ติ วทนฺติฯ

ชาตสฺสราทีสุ ฐิโตทกํ ชาตสฺสราทิปเทเสน อนนฺตริกมฺปิ นิมิตฺตํ กาตุํ วฏฺฏติ นทิปารสีมาย นิมิตฺตํ วิยฯ สเจ โส ปเทโส กาลนฺตเรน คามเขตฺตภาวํ ปาปุณาติ, ตตฺถ อญฺญํ สีมํ สมฺมนฺนิตุํ วฏฺฏติฯ **อุเกฺขปิม**นฺติ อุทฺธริตฺวา คเหตพฺพกํฯ

อพทฺธสีมวิหารานํ สีมาย อุปจารํ ฐเปตฺวาติ ‘‘อายติํ สมฺมนฺนิตพฺพาย โอกาสํ ฐเปตฺวา’’ติ ลิขิตํฯ **อโนฺตนิมิตฺตคเตหิ ปนา**ติ ‘‘เอกสฺส อุปชฺฌํ อโนฺตกตฺตุกามตาย สติ สเพฺพสํ อาคมเน ปโยชนํ นตฺถีติ กตฺวา ‘อโนฺตนิมิตฺตคเตหี’ติ วุตฺตํ, ตญฺจ สามีจิวเสนา’’ติ วทนฺติฯ **อนาคมนมฺปิ วฏฺฏตี**ติ ‘‘สีมาย อพทฺธตฺตา วคฺคํ นาม น โหตี’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘อญฺญสฺมิํ คามเขเตฺต ฐตฺวา นิมิตฺตกิตฺตนกาเล, สมานสํวาสกสีมาย สมฺมนฺนนกาเล จ อาคมนปโยชนํ นตฺถี’’ติ วุตฺตํฯ **เภริสญฺญํ วา**ติ ‘‘สมฺมนฺนนปริโยสานํ กโรมาติ วตฺวา’’ติ ลิขิตํ, เตน ตาทิเส กาเล ตํ กปฺปตีติ สิทฺธํ โหติฯ กิํ อิมินา? **สุขกรณตฺถ**นฺติ มหาชนสนฺนิปาตนปริสฺสมํ อกตฺวา อปฺปตเรหิ สุขกรณตฺถํฯ ยทิ มหาสีมาพนฺธนกาเล อนฺตราโย โหติ, ตตฺตเกนปิ สุขวิหาโรติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘ปฐม’’**นฺติ วุตฺตนฺติ เอเกฯ **ตโต โอรํ น วฏฺฏตี**ติ กถํ ปญฺญายตีติ? วีสติวคฺคกรณียปรมตฺตา สงฺฆกมฺมสฺสฯ กมฺมารเหน สทฺธิํ เอกวีสติ ภิกฺขู เจ คณฺหาติ, วฏฺฏติฯ ตตฺตกปฺปมาณํ สุขนิสชฺชวเสน เวทิตพฺพํฯ ตเมว นิมิตฺตํ อเญฺญปิ กิเตฺตตฺวา สเจ พนฺธนฺติ, วฏฺฏตีติ เอเกฯ

‘‘เอวํ พทฺธาสุ ปน…เป…. สีมนฺตริกา หิ คามเขตฺตํ ภชตี’’ติ น อาวาสวเสน สามคฺคีปริเจฺฉโท, กินฺตุ สีมาวเสเนวาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **‘‘นิมิตฺตุปคปาสาเณ ฐเปตฺวา’’**ติ สญฺจาริมนิมิตฺตสฺส ตปฺปรโต วุตฺตํฯ อิโต ปฏฺฐาย คณฺฐิปทกฺกโม โหติ – **น สกฺขิสฺสนฺตี**ติ เต อวิปฺปวาสํ อสลฺลเกฺขตฺวา ‘‘สมานสํวาสกเมว สมูหนิสฺสามา’’ติ วายามนฺตา สมูหนิตุํ น สกฺขิสฺ

สนฺติฯ **“เอกรตนปฺปมาณา”**ติ สุวิเญฺญยฺยนฺตรา โหตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ เอกงฺคุลมตฺตมฺปิ วฏฺฏเตวฯ ขณฺฑสีมโต ปฏฺฐาย พนฺธนํ อาจิณฺณํฯ อาจิณฺณกรเณน วิคตสมฺโมโห โหตีติฯ **กุฏิเคเห**ติ กุฏิฆเร ภูมิฆเรฯ **อุทุกฺขลํวา**ติ ภูมิอุทุกฺขลํ วิย ขุทฺทกาวาฏํฯ **“ปมุเข”**ติ ภูมิกุฏึ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เอเกฯ **เหฏฺฐา น โอตรตี**ติ ภิตฺติโต โอรํ นิมิตฺตานิ ฐเปตฺวา กิตฺติตตฺตา เหฏฺฐา อากาเส น โอตรติ, อุปริ กเต ปาสาเทติ อโตฺถฯ **ภิตฺติลเคฺค**ติ ภิตฺตินิสฺสิตเกฯ อิเม กิร ภิตฺติลคฺคาปิ ‘‘เอกาพทฺธา’’ติ น วุจฺจนฺติฯ **สโพฺพ ปาสาโท สีมโฏฺฐ โหตี**ติ เอกาพโทฺธ วา โหตุ, มา วาฯ **ตาลมูลกปพฺพโต** นาม อนุปุเพฺพน ตนุโกฯ **อากาสปพฺภาร**นฺติ อปริเกฺขปปพฺภารํฯ **สุสิรปาสาโณ** นาม เลณํ โหติฯ **อโนฺตเลณ**นฺติ ปพฺพตสฺส อโนฺตเลณํฯ ทฺวารํ ปน สนฺธาย ปรโต ‘‘โอรโต’’ติ วุตฺตํ, สพฺพถาปิ สีมโต พหิเลเณน โอตรตีติ อธิปฺปาโยฯ

มหาสีมํ โสเธตฺวาติ สีมฏฺฐํ ทูรคตมฺปิ สีมคตํ สีมสมฺพนฺธํว, ตสฺมา ตํ อนามสิตฺวา ฐาตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ ยทิ เอวํ ‘‘ตนฺนิสฺสิตกํ อปเนตฺวา กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺตพฺพํฯ **มหาอฏฺฐกถาย**มฺปิ ‘‘สีมํ โสเธตฺวา กาตพฺพ’’นฺติ เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ มหาเถราปิ ‘‘โสเธตพฺพ’’มิเจฺจว วทนฺตีติ เอเกฯ ‘‘มหาสีมํ โสเธตฺวา วา กมฺมํ กาตพฺพ’’นฺติ จ ปาโฐ อตฺถิฯ ‘‘วุตฺตนเยเนวา’’ติ จ ปรโต วกฺขติ, ตสฺมา สาธารณปาโฐว สุนฺทโรติ เอเกฯ **ปุริมนเยปี**ติ ขณฺฑสีมาย อุฏฺฐหิตฺวา มหาสีมาย โอนเตปีติ อโตฺถฯ **อุกฺขิปาเปตฺวา กาตุํ น วฏฺฏติ**ฯ กสฺมา? อโนฺต ฐิตตฺตาฯ รุกฺขสฺส เหฏฺฐา ปถวิคตํ มูลํ ขณฺฑสีมาว โหติ, อโพฺพหาริกํ วาติ อปเรฯ ‘‘มเชฺฌ ปน ฉิเนฺน มหาสีมาย ฐิตมูลํ มหาสีมเมว ภชติ, ขณฺฑสีมาย ฐิตํ ขณฺฑสีมเมว ภชติ ตทายตฺตปถวิรสาทีหิ อนุคฺคหิตตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘สีมาย ปจฺฉา อุฏฺฐิตรุเกฺข นิสีทิตฺวา กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติ ปจฺฉาสีมายํ กตเคเห วิยา’’ติ วตฺวา ‘‘พนฺธนกาเล ฐิตรุเกฺข นิสีทิตฺวา กาตุํ น วฏฺฏติ อุปริสีมาย อคมนโต’’ติ การณํ วทนฺติฯ เอวํ สติ พนฺธนกาเล ปุน อาโรหณํ นาม นตฺถิ, พนฺธิตกาเล เอว อารุหตีติ อาปชฺชติฯ ปจฺฉา อุฏฺฐิตรุโกฺข ปน ตปฺปฏิพทฺธตฺตา สีมสงฺขฺยเมว คโต, เอวํ ปุเพฺพ อุฏฺฐิตรุโกฺขปีติ คเหตพฺพํฯ ‘‘ยํ กิญฺจิปี’’ติ วจนโต ติณาทิปิ สงฺคหิตํฯ มหาเถราปิ ติณํ โสเธตฺวาว กโรนฺตีติฯ

๑๔๐. ยสฺมา มชฺฌโต โกณํ โหติ, ตสฺมา **‘‘โกณโต โกณ’’**นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘อาปตฺติญฺจ อาปชฺชติ อจิตฺตกตฺตา’’ติ วทนฺติฯ **ปารยตี**ติ อโชฺฌตฺถรติฯ กา สา? สีมาฯ **‘‘ยา สพฺพนฺติเมน...เป.... วหตี’’**ติ ตโต เหฏฺฐิมา นาวาสงฺขฺยํ น คจฺฉตีติ กตฺวา วุตฺตนฺติ เอเก, ตํ น ยุตฺตํ ทุติยปาราชิเก นาวฏฺฐภณฺฑาธิกาเร ตสฺสาปิ อธิเปฺปตตฺตาฯ มชฺฌิมปุริสสฺส ภารปฺปมาเณน วุตฺตนฺติ เอเกฯ ภิกฺขุนีนมฺปิ นทีปารสีมาสมฺภวโต ตาสํ ‘‘เอกา วา นทีปารํ คเจฺฉยฺยา’’ติ วุตฺตโทสปริหรณตฺถนฺติ อาจริยสฺส ตโกฺกฯ อุภยตฺถาปิ **ธุว**-สโทฺท คหิโตฯ เตน อุโปสถนฺตรายปริหรณตฺถํ อุโปสถทิวโส นิยมโตว วุโตฺตฯ เอตฺถ จ **นาวา** นาม ปมาณยุตฺตา สพฺพสาธารณา ถมฺภนาวา อธิเปฺปตา, น กุลฺลนาวาติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา กโตติ อโตฺถฯ สเจ เอกํ คามเขตฺตํ, สพฺพนิมิตฺตานํ อโนฺต ฐิเต ภิกฺขู หตฺถปาสคเต กตฺวา สมฺมนฺนิตพฺพาฯ นานาคามเขตฺตํ เจ, อนาคมนมฺปิ วฏฺฏติฯ อุภยตีเร นิมิตฺตกิตฺตนมเตฺตน ทีปโก สงฺคหิโต น โหติ, ตสฺมา ทีปเก นิมิตฺตานิ กิเตฺตตพฺพาเนวฯ ‘‘นทิยา เหฏฺฐา นิสินฺนภิกฺขุ กมฺมํ โกเปติฯ อุปริเยว หิ นที โหตี’’ติ วทนฺติฯ

สีมานุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุโปสถาคาราทิกถาวณฺณนา

๑๔๑. ‘‘ยํ สงฺโฆ อากงฺขติ วิหารํ วา...เป.... คุหํ วา’’ติ วจนโต น เกวลํ ปถวิยํเยว, วิหาราทีนํ อุปริปิ สีมา อนุญฺญาตา โหติ อุโปสถกมฺมปธานตฺตาติ สิทฺธํฯ ตปฺปธานา สีมาติ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? ตทธิการานุญฺญาตตฺตา, สมฺมุติยํ ‘‘สมานสํวาสา’’ติ เอตฺตาวตา สิเทฺธ วิสุํ ‘‘เอกูโปสถา’’ติ วจนโต จฯ ‘‘อุโปสถํ ฐเปตฺวา เสสกมฺมานิ **สมานสํวาสา** นามา’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘เอกํ สมูหนิตฺวา’’ติ ปาฬิปาโฐฯ

๑๔๒. **กโตวสฺสา**ติ เอกสีมาย สมเคฺค สนฺธาย วุตฺตํฯ อญฺญถา นานาสีมายํ ฐิตานํ สวนํ ปมาณํ, เอกสีมายปิ หตฺถปาสํ มุญฺจิตฺวา ฐิตานํ วา สวนเมว ปมาณนฺติ อนิฏฺฐํ อาปชฺชติฯ ตตฺถ **สมฺมตาย วา อสมฺมตาย วา**ติ อุโปสถาคารสมฺมุติยา, น สีมาสมฺมุติยาฯ กถํ ปญฺญายตีติ? อธิการโต, ปรโต ฉนฺททานปญฺญตฺติโต, ปาริสุทฺธิทานปญฺญตฺติโต จฯ ตตฺถ ปุริมํ การณํ ปุริมํ อนิฏฺฐํ นิวาเรติ, ปจฺฉิมํ ปจฺฉิมนฺติ เวทิตพฺพํฯ อุโปสถมุขนฺติ อุโปสถฎฺฐานํฯ **‘‘อุโปสถมุขสฺสา**ติ อุโปสถาคารฏฺฐานสฺสา’’ติ ลิขิตํฯ **ยานิ กานิจิ นิมิตฺตานิ กิเตฺตตุํ วฏฺฏตี**ติ อิทํ กถํ ปญฺญายตีติ? ‘‘ปฐมํ นิมิตฺตา กิเตฺตตพฺพา นิมิเตฺต กิเตฺตตฺวา’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตตฺตาฯ ปฐมํ วุตฺตตฺตา น วุจฺจนฺตีติ เจ? ตํ ปน อการณํ, น หิ พุทฺธานํ เทสนาย อาลสิยํ อตฺถิฯ สีมาสมูหนนกาเล อุโปสถาคารํ สมูหนิตฺวาว สีมาสมูหนนํ อิชฺฌตีติ เอเกฯ ตํ อยุตฺตํ อพทฺธาย สีมาย อุโปสถาคารสมฺมุติสิทฺธิโตติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ **อุโปสถมุข**นฺติ อุโปสถาคารสฺสมุขนฺติ อาจริยาฯ อุโปสถมุขสฺส นิมิตฺตกิตฺตนา สีมาย วุตฺตนเยน กาตพฺพาฯ เอเกนาปิ กิเตฺตตุํ วฏฺฏตีติ เอเกฯ ‘‘ปาสาโท วา โหตุ, มณฺฑปาทีสุ วา อญฺญตโรฯ กมฺมวาจาย ปน ‘อุโปสถมุข’มิเจฺจว วตฺตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ ‘‘โปราณโก อาวาโส นาม มูลาวาโส’’ติ ลิขิตํฯ วทติ ฆฏฺฏมตฺตา อิติ หิ ลกฺขณํฯ

อวิปฺปวาสสีมานุชานนกถาวณฺณนา

๑๔๓-๔. ‘‘มนมฺหิ วูโฬฺห’’ติ วา ปาโฐฯ ตตฺถ **มนมฺหิ วูโฬฺห**ติ มนํ วูโฬฺห อมฺหีติ อโตฺถฯ **ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจา**ติ อนฺตรฆรสงฺขาตํ คามญฺจ คามูปจารญฺจ ฐเปตฺวาฯ เกจิ ‘‘ปริกฺขิตฺตํ คามํ สนฺธาย ‘คาม’นฺติ วุตฺตํ, อปริกฺขิตฺตํ สนฺธาย ‘คามูปจาร’’นฺติ วทนฺติ, ตํ ปน อฎฺฐกถาย วิรุชฺฌติฯ ตสฺมา นิเวสนรจฺฉาทโย สนฺธาย คามํ, ปริเกฺขปารหฏฺฐานานิ สนฺธาย ‘‘คามูปจาร’’นฺติ จ วุตฺตํฯ เอตฺถ ปน อเนกธา ปฐนฺติฯ กึ เตน, ปาฬิญฺจ อฏฺฐกถญฺจ สุฏฺฐุ อุปปริกฺขิตฺวา ยถา สเมนฺติ, ตถา คเหตพฺพํฯ *ภิกฺขูนํ* **ปุริมกมฺมวาจา น วฏฺฏตี**ติ คามคามูปจาเร อโนฺตกตฺวา สมานสํวาสกสีมาย สมฺมตาย อุปริ อวิปฺปวาสสีมาสมฺมุติยํ ยุชฺชติฯ ยตฺถ ปน เกวลํ อรญฺญํเยว สมฺมตํ, ตตฺถ กถํ น วฏฺฏตีติฯ ตตฺถ ‘‘ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจา’’ติ วจนํ น สาตฺถกนฺติ เจ? วุจฺจเต – เอวเมตํ, กินฺตุ อนุสฺสาวนหานิปฺปสงฺคโต ตํ วจนํ วตฺตพฺพเมวาติ อิมินาว อธิปฺปาเยน ‘‘ปุริมกมฺมวาจา น วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํ สิยาฯ เอกสฺมิํ วา อเตฺถ กมฺมวาจาทฺวยอาภาวโตติ วุตฺตํฯ ‘‘น หิ เต อญฺญมญฺญสฺส กเมฺม คณปูรกา โหนฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา อุภินฺนํ นานาสํวาสกสงฺฆานมฺปิ อยเมว วิธิ อาปเชฺชยฺยาติ เจ? นาปชฺชติ ปฏิคฺคหสนฺนิธีนํ อนุญฺญาตตฺตา, โอมสนาทิปจฺจยา อวิเสสโต, กมฺมปฏิปฺปสฺสทฺธิมตฺตาเปกฺขตาย จฯ **ตสฺสา**ติ *ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส*ฯ **น กมฺมวาจํ วคฺคํ กโรนฺตี**ติ กมฺมํ น โกเปนฺตีติ อโตฺถฯ **เอตฺถา**ติ ฐเปตฺวา คามนฺติ เอตฺถฯ ‘‘ยทิ *ภิกฺขูนํ* อวิปฺปวาสสีมา คามญฺจ คามูปจารญฺจ น โอตรติ, อถ กสฺมา คาเม สีมาพนฺธนกาเล อวิปฺปวาสํ สมฺมนฺนนฺตีติ เจ? อาจิณฺณกเปฺปน, น ตโต อญฺญํ กญฺจิ อตฺถํ อเปกฺขิตฺวา’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘อตฺถโต หิ สา พหิทฺธาปิ อพทฺธา เอว โหตี’’ติ วุตฺตํฯ อนฺตรคาเม พทฺธา สมานสํวาสสีมา ยสฺมา คามสงฺขฺยํ น คจฺฉติ, ตสฺมาติ เอเกฯ **โสปิ สีมาสงฺขฺยเมว คจฺฉตี**ติ อวิปฺปวาสสีมาสงฺขฺยํ คจฺฉตีติ อโตฺถฯ อิทํ ปเนตฺถ วิจาเรตพฺพํ –

คามํ อโนฺตกตฺวา พทฺธาย สีมาย ปุน อวิปฺปวาสสมฺมุติยํ อรญฺญปเทเส ฐตฺวา อวิปฺปวาสกมฺม วาจา กาตพฺพา, อุทาหุ คาเม ฐตฺวาติ? คาเม ฐตฺวา กตายปิ กปฺปิยภูมิยา ผรตีติฯ พหิสีเม ฐิต สมฺมตโทสานุโลมตฺตา อกปฺปิยภูมิยํ ฐตฺวา น กาตพฺพาติ โน ตกฺโก, เอส นโย สมูหนเนปีติ อาจริโยฯ **ขณฺฑสีมายํ ฐตฺวา อวิปฺปวาสสีมา**ติอาทีสุ มหาสีมา กิร ''อวิปฺปวาสสีมา''ติ วุตฺตาฯ

๑๔๖. ''ยสฺสายสฺมโต ขมติ เอติสฺสา สีมาย สมานสํวาสาย เอกูโปสถาย สมุคฺฆาโต, โส ตุณฺหสฺสา''ติ **อนฺธกโปตฺถเก, สีหฬโปตฺถเก**สุ จ เกสุจิ ปาโฐ อตฺถิฯ เกสุจิ ''สมุคฺฆาโต เอติสฺสา สีมายา''ติ ปฐมํ ลิขนฺติ, เกสุจิ ''เอติสฺสา สีมาย สมุคฺฆาโต''ติ จฯ

คามสีมาทิกถาวณฺณนา

๑๔๗. **สา จา**ติ สา ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทินฺนคามสีมา จ อิตรา จฯ สา กตมาติ เจ? **''ปกติคามา''**ติอาทิมาหฯ **พทฺธสีมาสทิสาเยว โหนฺตี**ติ สา จ โหติ อิตรา จ โหตีติ อธิปฺปาโย, ตสฺมาเยว ''ติจีวรวิปฺปวาสปริหารํ ลภตี''ติ เอกวจนํ กตํ, ตํ น ยุตฺตํ อุภินฺนมฺปิ คามตฺตาติ เอเกฯ ''โหนฺติ, น ลภนฺตี''ติ จ พหุวจนมฺปิ กโรนฺตีติฯ ''สา จ อิตรา จา''ติ วุตฺตา ''มชฺฌ ภินฺทิตฺวา ทินฺนคามสีมา ปกติคามาทโย อภินฺนา''ติ จ วทนฺติฯ ''ภิกฺขุวสตี''ติ ปาโฐ, ''วสนฺตี''ติ จ ลิขิตํฯ ''อตฺถสฺส ฐิโตกาสโต''ติ วุตฺตตฺตา เอกวจนเมว ยุตฺตํฯ **สพฺพา, ภิกฺขเว, นที อสีมา**ติ กตรํ สีมํ ปฏิกฺขิปติ? พทฺธสีมํ, เอกาทสวิปตฺติสีมญฺญตรปฺปสงฺคโตติ อาจริยาฯ สเจ ปฐมํ สีมาย พทฺธาย ปจฺฉา นทิอาทโย โหนฺติ, ปฏิเกฺขโปติ ปสโงฺค อาปชฺชติ, ตสฺมา อพทฺธสีมเมว ปฏิกฺขิปติฯ ยถา สโพฺพ คาโม คามสีมา, ตถา สพฺพา นที อสีมาฯ กินฺตุ ตสฺส ตสฺส ภิกฺขุโน อุทกุเกฺขปสีมาติ สีมานานตฺตํ ทเสฺสตีติ โน ตโกฺกติ อาจริโยฯ **ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺขปา**ติ ปน เอกิสฺสา นทิยา จตฺวคฺคาทีนํ สงฺฆานํ วิสุํ จตุวคฺคกรณียาทิกมฺมกรณกาเล สีมาปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ติจีวเรน วิปฺปวาสาวิปฺปวาสปริเจฺฉททสฺสนตฺถมฺปิ สตฺตพฺภนฺตรสีมาย ปริเจฺฉททสฺสนํ วิยาติ อาจริยา, ตสฺมา อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทาภาเวปิ อโนฺตนทิยํ กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ

อยํ ปน วิเสโส – ตตฺถ นาวาคโต เจ, นาวายํ วุตฺตนเยนฯ สตฺถคโต เจ, สเตฺถ วุตฺตนเยนฯ โส เจ อติเรกจาตุมาสนิวิโฏฺฐ, คาเม วุตฺตนเยน ติจีวราวิปฺปวาโส เวทิตโพฺพฯ ตตฺถาปิ อยํ วิเสโส – สเจ สโตฺถ อุทกุเกฺขปสฺส อโนฺต โหติ, อุทกุเกฺขปสีมาปมาณนฺติ เอเกฯ สโตฺถว ปมาณนฺติ อาจริยาฯ **สเจ ปเนตฺถ พหู ภิกฺขู**ติอาทิมฺหิ เกจิ อธิฏฺฐานุโปสถํ, เกจิ คณุโปสถํ, เกจิ สงฺฆุโปสถนฺติ วตฺตุกามตาย ''พหู สงฺฆา''ติ อวตฺวา ''ภิกฺขู''ติ วุตฺตํฯ **อูนกํ ปน น วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ สีมาสเมฺภทสมฺภวโตติ **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ ฐเปเนฺต หิ อูนกํ น ฐเปตพฺพํฯ ''อฐเปตุมฺปิ วฏฺฏติ เอวา''ติ วุตฺตํฯ **คจฺฉนฺติยา ปนา**ติ เอตฺถ ''อุทกุเกฺขปมนติกฺกมิตฺวา ปริวตฺตมานาย กาตุํ วฏฺฏตี''ติ ลิขิตํฯ **อญฺญิสฺสา สีมาย ญตฺตี**ติอาทิ กิํ สีมโต กมฺมวิปตฺติภยา วุตฺตํ , อุทาหุ ปริสโตติ? เอกกมฺมสฺส นานาสีมาย อสมฺภวโต สีมโตติฯ เอกกมฺมสฺส นานาสีมฏฺฐสเงฺฆน อสมฺภวโต ปริสโตติปิ เอเกฯ ''สวนํ หาเปตี''ติ วุตฺตโทสปฺปสงฺคโตติ โน ตโกฺกฯ เอกิสฺสา หิ สีมาย เอกํ กมฺมํ อนิฏฺฐเปโนฺต หาเปตีติ อาจริโยฯ

พหินทิตีเร ชาตรุกฺขสฺส อโนฺตนทิยํ ปวิฏฺฐสาขาย วาติ เอตฺถ จ **นทิตีเร ขาณุกํ โกเฏฺฏตฺวา**ติ เอตฺถ จ **สเจ ปน เสตุ วา เสตุปาทา วา พหิตีเร ปติฏฺฐิตา**ติ เอตฺถ จ สีมาโสธนํ นาม คามสีมเฏฺฐ หตฺถปาสานยนํฯ ขณฺฑสีมาย อุฏฺฐิตรุกฺขโต วิโยเชตฺวา กาตุํ วฏฺฏติฯ กสฺมา? ตีรเฏฺฐ รุเกฺข พทฺธนาวาย คาโม อาธาโรติฯ ''อุภโตภาเคน คามสีมํ ผุสิตฺวา ฐิต

เสตุ ขณฺฑสีมามหาสีมาโย ผุสิตฺวา ฐิตรุกฺขน อุปเมตพฺพ’’ติ จ ลิขิตํฯ ตตฺถ ปุริมนเย ตาว อิทํ วิจาเรตพฺพํ – ตาทิเส ฐาเน กตกมฺมํ กึ นทิยํ กตสงฺขฺยํ คจฺฉติ, อุทาหุ คามสีมายํ, อถ อุภยตฺถาติ? กิเญฺจตฺถ ตํ เจ นทิยํ กตสงฺขฺยํ คจฺฉติ, อุทกุกฺเขปสีมาว โสเธตพฺพา, น อิตราฯ อถ คามสีมายํ กตสงฺขฺยํ คจฺฉติ, อุทกุกฺเขปสีมา น โสเธตพฺพาฯ ยทิ อุภยตฺถ กตสงฺขฺยํ คจฺฉติ, ทฺวีสุ สีมาสุ เอกกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตีติ อนิฏฺฐปฺปสโงฺค อาปชฺชติฯ ตโต ‘‘อญฺญิสฺสา สีมาย ญตฺติ, อญฺญิสฺสา อนุสฺสาวนา โหตี’’ติ อิทญฺจ ‘‘ขณฺฑสีมามหาสีมฏฺฐานํ กายสามคฺคิยา กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิทญฺจานิฏฺฐํ อาปชฺชตีติ? เอตฺถ วุจฺจเต – ยถาวุตฺตํ กมฺมํ อุภยตฺถ กตสงฺขฺยํ คจฺฉติ, น จ ยถาวุตฺตํ อนิฏฺฐํ อาปชฺชติฯ กสฺมา? ‘‘ญตฺติอนุสฺสาวนานํ เอเกกสีมายํ ปวตฺตตฺตา, การกภิกฺขูนํ วา เอเกกสีมายํ ฐิตตฺตา’’ติ วทนฺติฯ อุภยตฺถาปิ ฐาตุํ สกฺกุเณยฺยตาย ปน ตํ อการณํฯ เอกีภาวํ อุปคตสีมฏฺฐาเน กตตฺตาติ อิทํ อจลการณํฯ เอกีภาวํ อุปคตาสุ หิ ทฺวีสุ นทีคามสีมาสุ กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตีติ จฯ สตฺตพฺภนฺตรสีมายํ เจ นที โหติ, สมุโทฺท วา, ชาตสฺสโร วาฯ เตสุ ฐิตภิกฺขุ สตฺตพฺภนฺตรสีมายํ ฐิตสงฺขฺยํ น คจฺฉติฯ ตตฺถ เจ นทิอาทิลกฺขณํ อปฺปโตฺต ทีปโก, ปาสาโณ, รุโกฺข วา โหติ, สตฺตพฺภนฺตรสงฺขฺยํ คจฺฉติฯ มนุสฺสหิ วพฺภญฺชนฏฺฐานํ เจ ตํ โหติ, คามเขตฺตสงฺขฺยํ คจฺฉติฯ กตรคามเขตฺตํ? ยโต มนุสฺสา สญฺจรนฺติ, สเพฺพ เจ สญฺจรนฺติ, วิสุํ คามเขตฺตสงฺขฺยํ คจฺฉตีติ จ อาจริยาฯ

ปจฺฉิมนเย สเจ เสตุ นทีลกฺขณฏฺฐานํ อผุสิตฺวา ฐิโต, คามสีมาสงฺขฺยํ คจฺฉติฯ ตตฺถ เอโก เจ คาโม, ตํ โสเธตฺวา, ทฺวีสุ ตีเรสุ สเจ เทฺว, เทฺวปิ คาเม โสเธตฺวา กมฺมํ กาตพฺพํฯ เอวญฺหิ กตํ อุภยตฺร กตํ โหติฯ อิมินา นเยน ทฺวีสุ นทีสุ, ชาตสฺสเรสุ จ เอกกมฺมปสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ อยํ ปน นโย ขณฺฑสีมามหาสีมานมฺปิ ลพฺภเตวฯ สเจ เสตุ นทีลกฺขณฏฺฐานํ ผุสิตฺวา ฐิโต, อุทกุกฺเขปสีมาปิ โสเธตพฺพาฯ

> สีมานเมว เจกตฺตํ, เวหาสฏฺฐํ วินา คโต;
> วิทิตฺวา เอกกมฺมสฺส, สีมโต อิทมาทิเสฯ
>
> เอกสีมํ ทฺวิสีมํ วา, ติสีมํ จตุสีมกํ;
> เอกกมฺมํ สิยา ตสฺส, โกโป ปริสโต สิยาติฯ

อยํ ปเนตฺถ วิเสโส – นทิยํ กโรนฺตานํ อุทกุกฺเขปโต พหิ รุกฺขาทิสมฺพโนฺธ อปฺปมาณํฯ คาเม กโรนฺตานํ นทิยํ สมฺพนฺธรุกฺขสฺส อุทกุกฺเขปโต พหิ ฐิตภิกฺขุ อปฺปมาณํ, ตโต โอรํ ปมาณํฯ พทฺธสีมาย สมฺพนฺธรุกฺขสฺส พทฺธสีมาย ฐิตภิกฺขุ ปมาณนฺติ เวทิตพฺพํ, เตเนว วุตฺตํ ‘‘สีมํ โสเธตฺวา กมฺมํ กาตพฺพ’’นฺติฯ ‘‘สเจ ปน เสตุ วา เสตุปาทา วา พหิตีเร ปติฏฺฐิตา กมฺมํ กาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วจนมฺปิ ปาโรหาทีสุ วิย สกลสีมาโสธนเมว กาตพฺพนฺติ สาเธติ, วีมํสิตพฺพํฯ **อติวุฏฺฐิกาเล ปนา**ติ เอตฺถ อติวุฏฺฐิ นาม ยถา จาตุมาสิกายาติ เวทิตพฺพา, ตสฺมา จตุมาสํ อติวุฏฺฐิเยว สเจ โหติ, สโพฺพปิ โอเฆน โอตฺถโฏกาโส นที เอวฯ อถ เอกิสฺสาปิ อติวุฏฺฐิยา โอโฆ จตุมาสํ ติฏฺฐติ, สนฺทติ วา, พหิตีเร ปติฏฺฐิตโอเฆน โอตฺถโฏกาโส สโพฺพปิ นที เอวฯ **นทึ โอตฺถริตฺวา สนฺทนฏฺฐานโต ปฏฺฐายา**ติ ตเมว วา นทึ อญฺญํ วา อปุพฺพํ วา ปเทสํ อตฺตโน ปวตฺตวเสน นทิลกฺขณปฺปตฺตํ โอตฺถริตฺวา สนฺทนฏฺฐานโต ปฏฺฐาย วฏฺฏติฯ **คามนิคมสีมํ โอตฺถริตฺวา**ติ จตุมาสปฺปวตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํฯ **‘‘อคมนปเถ**ติ ตทหุ คตปจฺจาคตํ กาตุํ อสกฺกุเณยฺยเก’’ติ ลิขิตํฯ ยํ ปน **อนุธกฏฺฐกถายํ** วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพํฯ กสฺมา? นทิยมฺปิ ตํโทสปฺปสงฺคโตฯ **ติปุสกาที**ติ เอตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน กมลุปฺปลาทีนิปิ สงฺคหํ คจฺฉนฺติ ฯ **สโพฺพปิ อชาตสฺสโร โหติ, คามสีมาสงฺขฺยเมว คจฺฉตี**ติ เยหิ กตํ, เตสํ คามสีมาสงฺขฺยํ

วา, สมนฺตโต ตีรฏฺฐคาเมหิ เจ กตํ, สพฺพคามสงฺขยํ วา, อเญฺญหิ คามเขเตฺตหิ อสมฺพนฺธฏฺฐานํ เจ, วิสุํคามสีมาสงฺขยํ วา คจฺฉตีติ อโตฺถฯ

๑๔๘. **สํสฏฺฐวิฏปา**ติ อิมินา อาสนฺนตฺตํ ทีเปติ, เตน ปเทสสมฺภินฺทนา อิธ สเมฺภโทติ ทีเปติฯ **โส ปน วฑฺฒโนฺต สีมาสงฺกรํ กโรตี**ติ พทฺธสีมฏฺฐานปฺปเวสนวเสน ‘‘เอกเทสพทฺธสีมา’’ติ วตฺตพฺพโต สงฺกรโทโส โหติฯ **น, ภิกฺขเว, สีมาย สีมา สมฺภินฺทิตพฺพา**ติ เอตฺถ ‘‘ปฐมํ พทฺธสีมาย ปจฺฉา อตฺตนา พนฺธิตพฺพสีมา น สมฺภินฺทิตพฺพา’’ติ เอเก อธิปฺปายํ สํวณฺณยนฺติฯ ปฐมํ สมฺมตสีมายํ สเมฺภทาภาวโต สุวาธิปฺปาโย อโชฺฌตฺถรเณน ยุชฺชติ, ตสฺมา ปจฺฉา พนฺธิตพฺพสีมาย ปฐมํ พทฺธสีมา น สมฺภินฺทิตพฺพาฯ สกลํ วา เอกเทสโต วา นิมิตฺตานํ อโนฺตกรเณน ปฐมํ พทฺธสีมาย สีมนฺตริเก อกิเตฺตตฺวา สมฺมนฺนนโต หิ สมฺภินฺทติ นาม, ปเรสํ พทฺธสีมํ สกลํ วา เอกเทสโต วา นิมิตฺตานํ อโนฺตกรเณน อโชฺฌตฺถรติ นาม, เตเนวาห ‘‘สีมํ สมฺมนฺนเนฺตน สีมนฺตริกํ ฐเปตฺวา’’ติอาทิฯ ตสฺสโตฺถ – ปฐมํ พทฺธสีมาย สีมนฺตริกํ ปจฺฉา พนฺธิตพฺพสีมาย นิมิตฺตภูตํ ฐเปตฺวา ปจฺฉา สีมํ สมฺมนฺนิตุนฺติฯ อิมา เทฺวปิ วิปตฺติโย ภิกฺขุภิกฺขุนีสีมานํ อญฺญมญฺญํ น สมฺภวนฺติฯ **โส ปน วฑฺฒโนฺต สีมาสงฺกรํ กโรตี**ติ เอตฺถ เกวลํ สีมาสงฺกรเมว กโรติฯ ตสฺมิํ กตกมฺมานิ น กุปฺปนฺตีติ เกจิ, ตํ นยุตฺตํ สาขาปาโรหเฉทน สีมาโสธนานํ วุตฺตตฺตาฯ อิทํ สพฺพํ สุฏฺฐุ วิจาเรตฺวา ครุกุเล ปยิรุปาสิตฺวา คเหตพฺพยุตฺตกํ คเหตพฺพํ, อิตรํ ฉเฑฺฑตพฺพํฯ

อุโปสถเภทาทิกถาวณฺณนา

๑๔๙. ‘‘เทฺวเม , ภิกฺขเว, อุโปสถา’’ติ ตทา สามคฺคีอุโปสถสฺส อนนุญฺญาตตฺตา วุตฺตํฯ สามคฺคีอุโปสถสฺส ปุพฺพกิจฺจ ‘‘อชฺชุโปสโถ สามคฺคี’’ติ วตฺตพฺพํ, น จ กมฺมวาจาย ภควตา ปโยโค ทสฺสิโต, ปาฬิยโต อฏฺฐกถาจริเยหิ อุทฺทิสิตพฺพกฺกโม ทสฺสิโตฯ ตถา ปญฺจนฺนํ ปาติโมกฺขุเทฺทสานํ อุเทฺทสกฺกโม สิโทฺธติ เวทิตพฺพํฯ **ตโย วา เทฺว วา ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสนฺติ, อธเมฺมน สมคฺคํ นาม โหตี**ติ เอตฺถ กามํ สงฺฆสฺส สามคฺคี นาม โหติ วคฺคกถาย ยถากมฺมํ สามคฺคีววตฺถานโตฯ ตถาปิ วคฺคปฏิปกฺขภาเวน สมคฺคํ, สมคฺคปฏิปกฺขภาเวน จ วคฺคํ นาม กตํฯ อาเวณิกโต วา คณกมฺมาทิสมฺภวโต, ตสฺส จ สมคฺควคฺคภาวสมฺภวโต วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ธเมฺมน วคฺค**นฺติ เอตฺถ ปาริสุทฺธิกรณํ ธมฺมิกํ, สงฺฆเสฺสว ฉนฺทาคมนํ, น คณสฺสาติ กตฺวา วคฺคํ นาม โหติฯ ‘‘เอกวารํ กตํ สุกตํ, อาปตฺติํ ปน อาปชฺชติ, ปุน กาตุํ น ลภนฺตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘ปญฺจสุ เอกสฺส ฉนฺทํ อาหริตฺวา จตูหิ ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตํ, ฉนฺทหารเก ภิกฺขูนํ สนฺติกํ ปเตฺต เตน สโงฺฆ ปโหติ, ตสฺมา ฉโนฺท สงฺฆปฺปโตฺต โหตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ

ปาติโมกฺขุเทฺทสกถาวณฺณนา

๑๕๐. **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ…เป.… อาวิกตา หิสฺส ผาสุ โหติ, ตตฺถายสฺมเนฺต ปุจฺฉามิ…เป.… ตสฺมา ตุณฺหีฯ เอวเมตํ ธารยามี’ติ วตฺวา ‘อุทฺทิฏฺฐํ โข อายสฺมโนฺต นิทาน’นฺติอาทินา นเยน อวเสเส สุเตน สาวิเต อุทฺทิโฏฺฐ โหตี’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘เอวเมตํ ธารยามีติ สุตา โข ปนายสฺมเนฺตหี’’ติ เอตฺถ ‘‘ธารยามี’’ติ วตฺวา ‘‘อุทฺทิฏฺฐํ โข อายสฺมโนฺต นิทาน’’นฺติ วจนํ สํขิตฺตนฺติ คเหตพฺพํ, เตเนว ขุทฺทกเปยฺยาลวเสน ลิขิตํฯ เอวํ **มาติกาฏฺฐกถาย**มฺปิ ‘‘อาวิกตา หิสฺส ผาสุ โหติ, ตตฺถายสฺมเนฺต’’ติ เอตฺถาปิ ‘‘อุทฺทิฏฺฐํ โข อายสฺมโนฺต นิทาน’’นฺติ วจนํ สํขิตฺตนฺติ คเหตพฺพนฺติ เอเกฯ เกจิ ‘‘อวิวทมาเนหิ สิกฺขิตพฺพ’นฺติ วุเตฺต นิทานุเทฺทโส นิฏฺฐิโต นาม โหติ, ตสฺมา อ

นาวิกโรโนฺต อาปตฺตึ อาปชฺชตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํฯ กสฺมา? ‘‘นิทานํ อุทฺทิสิตฺวา’’ติ นิฏฺฐานวจเนน หิ นิทานสฺส นิฏฺฐิตภาโว วุโตฺต, นิทานาวสาเน จ อาปตฺติ วุตฺตาติฯ **‘‘สรภญฺญํ** นาม สเรน ภณน’’นฺติ ลิขิตํฯ **สชฺฌายํ อธิฏฺฐหิตฺวา**ติ ‘‘สชฺฌายํ กโรมี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวาฯ ‘‘อาปุจฺฉามีติ วุตฺตมเตฺตน กเถตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ตํ ตุณฺหีภาเว ยุชฺชติฯ ‘‘อถาปิ ลาภาทินา อภิภูโต วาเรติ, ตํ น ปมาณ’’นฺติ วทนฺติฯ **เอเสว นโย**ติ กเถโนฺต ยทิ วิจฺฉินฺทติ, ปุน อาปุจฺฉิตพฺพนฺติฯ

อธมฺมกมฺมปฏิโกฺกสนาทิกถาวณฺณนา

๑๕๔. **‘‘เตสํ อนุปทฺทวตฺถายา’’**ติ สโงฺฆ สงฺฆสฺส กมฺมํ น กโรติ, อโญฺญปิ อุปทฺทโว พหูนํ โหติ, ตสฺมา วุตฺตํฯ

ปาติโมกฺขุเทฺทสกอเชฺฌสนาทิกถาวณฺณนา

๑๕๕. ‘‘เถราธิกํ ปาติโมกฺข’’นฺติ วตฺวาปิ ปจฺฉา อวิเสเสน ‘‘โย ตตฺถ พฺยโตฺต ปฏิพโล, ตสฺสาเธยฺย’’นฺติ วุตฺตตฺตา ‘‘ภเนฺต’’ติ วจนํ เถรสฺสาปิ อตฺถีติ สิทฺธํ โหติฯ ‘‘คจฺฉาวุโส สํขิเตฺตน วา วิตฺถาเรน วา’’ติ วจนโต อสติปิ อนฺตราเย ถามํ ปมาณนฺติ สิทฺธํ โหติฯ

ทิสํคมิกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๖๓. ‘‘สจสฺส สทฺธิํจรา ภิกฺขุอุปฏฺฐากา อตฺถี’’ติ ปาโฐฯ **‘‘อุตฺวเสฺส**ติ อุตฺสํวจฺฉเร เหมนฺตคิเมฺหสู’’ติ ลิขิตํฯ

ปาริสุทฺธิทานกถาวณฺณนา

๑๖๔. **ปาริสุทฺธิํ ทมฺมี**ติ ‘‘สาปตฺติโก เถรานํ เทติ, สมฺปชานมุสาวาเท ทุกฺกฏํ สมฺภวตี’’ติ อาจริเยน ลิขิตํฯ กิํ นุ โข การณํ? สมฺปชานมุสาวาเทน ทุกฺกฏาปตฺติ นาม เกวลํ ภควตา วุตฺตตฺตา อกิริยสมุฏฺฐานา โหตีติฯ ‘‘ปาริสุทฺธิํ ทมฺมี’’ติ เอตฺถ ปน กิริยา ปญฺญายติ, ตสฺมา สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยํ วิย ทิสฺสติ, สุฏฺฐุ อุปปริกฺขิตพฺพํฯ มหนฺตา หิ เต อาจริยา นามฯ ตตฺถ ‘‘ทมฺมี’’ติ อตฺตโน อุโปสถกมฺมนิพฺพตฺตินิมิตฺตํ วุตฺตํฯ ‘‘หรา’’ติ จ ‘‘อาโรเจหี’’ติ จ หารกสฺส อนาโรจนปจฺจยา ทุกฺกฏโมจนตฺถํ วุตฺตํฯ เอเสว นโย ฉนฺททาเนปิฯ ตตฺถ ‘‘ทมฺมี’’ติ อตฺตโน จิตฺตสามคฺคิทีปนวจนํ, เสสํ วุตฺตนยเมว, เอวํ **อุปติสฺสเตฺถโร** วเณฺณติฯ อถ วา ปฐมํ สมคฺคภาวํ สนฺธาย, ทุติยํ ปจฺฉา วิธาตพฺพภาวํ, ตติยํ ฉนฺทหารกสฺส ทุกฺกฏโมจนตฺถํ วุตฺตํฯ อุภยตฺถาปิ ‘‘สงฺฆปฺปโตฺต ปกฺกมตี’’ติอาทิวจนโต สเงฺฆ สมเคฺค เอว ฉนฺทปาริสุทฺธิทานํ รุหติ, นาสมเคฺคติ สิทฺธํฯ ‘‘สงฺฆปฺปโตฺต อุกฺขิตฺตโก ปฏิชานาติ, อาหฏา โหติ ปาริสุทฺธี’’ติอาทิวจนโต อุกฺขิตฺตกาทีนมฺปิ ฉนฺทปาริสุทฺธิทานํ รุหตีติ สิทฺธํ, ตญฺจ โข ปกตตฺตสญฺญาย, โน อญฺญถาติ ตโกฺกฯ ชานิตฺวา สามเณรสฺส ทิเนฺน น ยาติ, อาปตฺติ จ, อชานิตฺวา ทิเนฺน ยาติ จ, อนาปตฺตีติ เอเกฯ **พิฬาลสงฺขลิกา นาม ปาริสุทฺธี**ติ เอตฺถ สงฺขลิกา นาม อนนฺตเรน สมฺพชฺฌติ, อเญฺญน จ สงฺขลิเกนาติ เกวลํ สงฺขลิกา ปาริสุทฺธิ นาม โหตีติ **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ เอวํ สเนฺต วิเสสนํ นิรตฺถกํ โหติฯ พิฬาลสงฺขลิกา พทฺธาว โหติ อโนฺตเคเห เอว สมฺปโยชนตฺตาฯ ยถา สา น กตฺถจิ คจฺฉติ, ตถา สาปิ น กตฺถจิ คจฺฉตีติ กิร อธิปฺปาโยฯ

ฉนฺททานาทิกถาวณฺณนา

๑๖๕-๗. ‘‘ฉนฺทํ ทตฺวา ขณฺฑสีมํ วา สีมนฺตริกํ วา พหิสีมํ วา คนฺตฺวา อาคโต ภิกฺขุ กมฺมํ น โกเปติ, ตสฺมา คมิกภิกฺขูนํ ฉนฺทํ คณฺหิตฺวา ขณฺฑสีมํ พนฺธิตฺวา ปุน วิหารสีมํ พนฺธิตุํ เตสํ ฉนฺทํ น คณฺหนฺตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘มุหุตฺตํ เอกมนฺตํ โหถา’’ติอาทิวจนโต ยํ กิญฺจิ ภิกฺขุกมฺมํ คหฏฺฐาทีสุ หตฺถปาสคเตสุ น วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ **นิสฺสีม**นฺติ พหิสีมํฯ **ตสฺส สมฺมุติทานกิจฺจํ นตฺถี**ติ ตสฺมิํ สติปิ วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ อาสเนน สห อุทกนฺติ อโตฺถฯ **ปนฺนรโสปี**ติ อปิ-สโทฺท จาตุทฺทสิํ สมฺปิเณฺฑติ, เตน วุตฺตํ **มหาอฏฺฐกถายํ** ‘‘ยทิ โน เอต’’นฺติฯ ‘‘อชฺช เม อุโปสโถ ปนฺนรโส’’ติ อธิฏฺฐานํ สทา น กิญฺจิ, น อญฺญถาติ เอเกฯ

อาปตฺติปฏิกมฺมวิธิกถาทิวณฺณนา

๑๖๙-๑๗๐. **ปฏิเทเสมี**ติ ยาย กายจิ ภาสาย วุเตฺต เทสนา จ ปฏิคฺคโห จ โหติเยว ทิฏฺฐาวิกเมฺมน วิสุทฺธิยา วุตฺตตฺตาติ เกจิฯ เวมติเกน ‘‘อหํ, ภเนฺต, เอกิสฺสา ถุลฺลจฺจยาปตฺติยา เวมติโก, ยทา นิเพฺพมติโก ภวิสฺสามิ, ตทา ตํ อาปตฺติํ ปฏิกริสฺสามี’’ติ วตฺตพฺพํฯ เอวํ กเต ยาว นิเพฺพมติโก น โหติ, ตาว สภาคาปตฺติํ ปฏิคฺคเหตุํ น ลภติ, อเญฺญสญฺจ กมฺมานํ ปริสุโทฺธ นาม โหติฯ ปุน นิเพฺพมติโก หุตฺวา เทเสตพฺพํฯ น จาติ เนว ปาฬิยํ น อฏฺฐกถายํ อตฺถิ, เทสิเต ปน โทโส นตฺถีติฯ ตถา **อิโต วุฏฺฐหิตฺวา ตํ อาปตฺติํ ปฏิกริสฺสามี**ติ เอตฺถ จ สกลสเงฺฆ สภาคาปตฺติํ อาปเนฺนน, เวมติเก จฯ ตถา จ ‘‘สโพฺพ สโงฺฆ สภาคาปตฺติํ อาปชฺชิตฺวา ยทา สุทฺธํ ปสฺสิสฺสตี’’ติ, ‘‘ตทา ตสฺส สนฺติเก ตํ อาปตฺติํ ปฏิกริสฺสตี’ติ วตฺวา ‘อุโปสถํ กาตุํ ลภตี’’ติ จ ลิขิตํฯ

อนาปตฺติปนฺนรสกาทิกถาวณฺณนา

๑๗๒-๓. ‘‘อตฺถเญฺญ’’ติ ปุพฺพวาเร, ‘‘อถเญฺญ’’ติ ปจฺฉาวาเร ปาโฐฯ สีมํ โอกฺกเนฺต วา โอกฺกมเนฺต วา ปสฺสนฺติฯ ธมฺมสญฺญิโน ปน อญฺญาเณน โหนฺติฯ ‘‘เวมติกปนฺนรสกํ อุตฺตานเมวา’’ติ ปาโฐฯ

สีโมกฺกนฺติกเปยฺยาลกถาวณฺณนา

๑๗๘. ‘‘น อกามา ทาตพฺพา’’ติวจนโต อิจฺฉาย สติ ทาตพฺพาติ สิทฺธํฯ

ลิงฺคาทิทสฺสนกถาวณฺณนา

๑๘๐. **นาภิวิตรนฺตี**ติ เอตฺถ ลทฺธินานาสํวาสกา กิร เตฯ กมฺมนานาสํวาสกญฺหิ ทิฏฺฐิํ ปฏินิสฺสชฺชาเปตฺวา ตสฺส โอสารณกมฺมํ กาตพฺพํฯ เอวญฺหิ กเต เตน สทฺธิํ อุโปสถํ กาตุํ วฏฺฏติฯ อิตเรน ลทฺธินิสฺสชฺชนมเตฺตน กาตุนฺติ วุตฺตํฯ อาปตฺติยา อทสฺสเน อปฺปฏิกเมฺม อุกฺขิตฺตกญฺจ ทิฏฺฐิยา อปฺปฏินิสฺสเคฺค อุกฺขิตฺตกญฺจ ชานิตฺวา เตน สทฺธิํ กโรนฺตสฺส ปาจิตฺติยํ, ตสฺมา อิเม อุกฺขิตฺตานุวตฺตกาติ เวทิตพฺพาติ เอเกฯ

นคนฺตพฺพคนฺตพฺพวารกถาวณฺณนา

๑๘๑. **น คนฺตโพฺพ**ติ กิํ สนฺธาย? ‘‘อญฺญตฺร สเงฺฆนา’’ติ วจนโต ยสฺมิํ วิหาเร สตํ ภิกฺขู วิหรนฺติ, เต สเพฺพ เกนจิเทว กรณีเยน ทส ทส หุตฺวา วิสุํ วิสุํ นานาอุทกุเกฺขปสีมาทีสุ ฐตฺวา อุโปสถํ กาตุํ ลภนฺติฯ นวกมฺมสาลาทิกา นานาสีมาโกฏิ อุโปสถาธิฏฺฐานตฺถํ สีมาปิ นทีปิ น คนฺตพฺพาฯ ครุกํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ วิสฺสชฺชิตฺวา ลหุกสฺส อกตฺตพฺพตฺตา ‘‘อญฺญตฺร สเงฺฆ

นา’’ติ วจนํ สาเธติฯ ตตฺถ ‘‘ยสฺมึ อาวาเส อุโปสถการกา …เป… อกตฺวา น คนฺตพฺพ’’ติ วจนโต วิสฺสฏฺฐอุโปสถาปิ อาวาสา คนฺตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ ‘‘ตโต ปาริสุทฺธิอุโปสถกรณตฺถํ วิสฺสฏฺฐอุโปสถา คนฺตุํ วฏฺฏติ, ขณฺฑสีมํ วา ปวิสิตฺวนฺติ อปเร วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ **อิมินา เนว อุโปสถนฺตราโย**ติ ‘‘อตฺตโน อุโปสถนฺตราโย’’ติ ลิขิตํฯ

วชฺชนียปุคฺคลสนฺทสฺสนกถาวณฺณนา

๑๘๓. ‘‘อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺนสฺส นิสินฺนปริสาย กลหาทิภเยน นาหํ กริสฺสามี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา นิสีทิตุํ วฏฺฏติฯ อญฺญกเมฺม ตสฺส นิสินฺนปริสาย อาปตฺติ นตฺถีติ เอเกฯ ‘‘น จ, ภิกฺขเว, อนุโปสเถ อุโปสโถ กาตพฺโพ อญฺญตฺร สงฺฆสามคฺคิยา’’ติ (มหาว. ๑๘๓) วจนโต สามคฺคีทิวโส อนุโปสถทิวโสติ อตฺถโต วุตฺตํ วิย ทิสฺสติฯ ‘‘เทฺวเม, ภิกฺขเว, อุโปสถา’’ติ วุตฺตวจนวเสเนตํ วุตฺตํ, อญฺญถา **ปริวารปาฬิยา** วิรุชฺฌตีติ อาจริยาฯ จาตุทฺทสิยํ, ปนฺนรสิยํ วา เจ สโงฺฆ สมโคฺค โหติ, ‘‘อชฺชุโปสโถ สามคฺคี’’ติ อวตฺวา ปกตินีหาเรเนว กตฺตพฺพนฺติ ทสฺสนตฺถํ ยถาเทสนา กตาติ โน ตกฺโกฯ อญฺญถา ยถาวุตฺตทฺวเย เจ สามคฺคี โหติ, ตตฺถ อุโปสถํ อกตฺวา อนุโปสถทิวเส เอว สามคฺคีอุโปสโถ กาตพฺพฺพติ อาปชฺชติฯ อญฺญถา ปุเพฺพ ปฏิสิทฺธตฺตา อิทานิ ปฏิเสธนกิจฺจํ นตฺถิฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวสิกํ ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตพฺพ’’นฺติ (มหาว. ๑๓๖) ปุเพฺพ หิ วุตฺตํฯ อถ วา ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อุโปสเถ ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตุ’’นฺติ ปุเพฺพ วุตฺตตฺตา ‘‘สกึ ปกฺขสฺส จาตุทฺทเส วา ปนฺนรเส วา’’ติ จ ‘‘เทฺวเม, ภิกฺขเว, อุโปสถา’’ติ (มหาว. ๑๔๙) จ ปจฺฉา วุตฺตตฺตา ตโต อญฺญสฺมึ ทิวเส อุโปสโถ น กาตโพฺพติ อตฺถโต อาปนฺนํ อนิฏฺฐํ, สติ สงฺฆสามคฺคิยา อโญฺญ ทิวโส ปกติวเสน อนุโปสโถปิ อุโปสถทิวโส นาม โหตีติ ทสฺสนวเสน นิวาเรตุมฺปิ เอวํเทสนา กตาติ เวทิตพฺพาฯ

อุโปสถกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. วสฺสูปนายิกกฺขนฺธกวณฺณนา

วสฺสูปนายิกานุชานนกถาวณฺณนา

๑๘๔. **มหาอฏฺฐกถาย**มฺปิ ‘‘สงฺกาสยิสฺสนฺตี’’ติ ปาโฐ, ทีปวาสิโน ‘‘สงฺกาปยิสฺสนฺตี’’ติ ปฐนฺติ กิรฯ **‘‘กติ นุ โข วสฺสูปนายิกา’’**ติ จินฺตายํ ‘‘กึ นิมิตฺต’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วสฺสํ อุปคนฺตุ’’นฺติ ยํ วสฺสูปคมนํ วุตฺตํ, ตํ ‘‘อิมํ เตมาสํ วสฺสํ อุเปมี’’ติ วตฺวา อุปคนฺตพฺพํฯ วสฺสานมาสา จ จตฺตาโรฯ ตตฺถ ปฐมํ เตมาสํ, ปจฺฉิมํ เตมาสนฺติ ทุวิธํ เตมาสํฯ เตนายํ เตสํ ภิกฺขูนํ จินฺตา อโหสิฯ

วสฺสาเนจาริกาปฏิเกฺขปาทิกถาวณฺณนา

๑๘๕. **อนเปกฺขคมเนน วา อญฺญตฺถ อรุณํ อุฏฺฐาปเนน วา อาปตฺติ เวทิตพฺพา**ติ เอตฺถ ปฐมํ ตาว โส สตฺตาหํ อนาคตาย ปวารณาย สกรณีโย ปกฺกมติฯ ‘‘อาคเจฺฉยฺย วา โส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ตํ อาวาสํ น วา อาคเจฺฉยฺย, ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปุริมิกา จ ปญฺญายติ, ปฏิสฺสเว จ อนาปตฺตี’’ติ วจนโต โอรํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตถา หิ ‘‘โส ตทเหว อกรณีโย ปกฺกมติ, สกรณีโย ปกฺกมติ, ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปุริมิกา จ น ปญฺญายติ, ปฏิสฺสเว จ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๐๗) วุตฺตํฯ

สตฺตาหกรณียานุชานนกถาวณฺณนา

๑๘๗-๘. ทุติยํ ปน ‘‘โส ตํ สตฺตาหํ พหิทฺธา วีตินาเมติ, ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปุริมิกา จ น ปญฺญายติ, ปฏิสฺสเว จ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วจนโต สตฺตาหโต ปรํ เวทิตพฺพํฯ ตถา หิ ‘‘โส ตํ สตฺตาหํ อโนฺต สนฺนิวตฺตํ กโรติ, ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปุริมิกา จ ปญฺญายติ, ปฏิสฺสเว จ อนาปตฺตี’’ติ (มหาว. ๒๐๗) วุตฺตํฯ สติปิ การณทฺวเย วสฺสเจฺฉทการณาภาเว อาปตฺติ เวทิตพฺพา, ตสฺมา ตีณิปิ เอตานิ วจนานิ ยถาสมฺภวํ โยชิตานิ วิคฺคหานิ โหนฺติฯ **ตีณิ ปริหีนานี**ติ ตาสํ นตฺถิตายฯ

ปหิเตเยวอนุชานนกถาวณฺณนา

๑๙๙. ‘‘อนุชานามิ ภิกฺขเว, สงฺฆกรณีเยน คนฺตุํ, สตฺตาหํ สนฺนิวโตฺต กาตโพฺพ’’ติ วจนโต อโนฺตวเสฺส สํหาริกภาเวน คนฺตุํ วฏฺฏติฯ ตตฺถ ธมฺมฉนฺทวเสนปิ อาคเต สงฺฆสฺส อายมุขํ วินสฺสติฯ ตโต ‘‘เสนาสนานิ กตฺวา’’ติ จ วุตฺตํฯ **อาคต**นฺติ อาคมนํฯ ภาเวตฺถ ตปจฺจโยยํฯ **สงฺฆกรณีเยน คนฺตุ**นฺติ เอตฺถ ‘‘เสนาสนปฏิสํยุเตฺตสุ เอว สงฺฆกรณีเยสุ, น อเญฺญสู’’ติ **ธมฺมสิริเตฺถโร** วทติ กิรฯ **อฎฺฐกถาย**มฺปิ ตํ ปทํ อุทฺธริตฺวา ‘‘ยํ กิญฺจิ อุโปสถาคาราทีสุ เสนาสเนสู’’ติอาทินา เสนาสนเมว ทสฺสิตํ, ตสฺมา อุปปริกฺขิตพฺพํฯ

อนิมนฺติเตน คนฺตุํ น วฏฺฏตีติ ตสฺส รตฺติเจฺฉโท จ ทุกฺกฏาปตฺติ จ โหติ, ตํ ‘‘วสฺสเจฺฉโท’’ติ จ วทนฺติฯ **นิมนฺติโตเยว นาม โหตี**ติ เอตฺถ อุปาสเกหิ ‘‘อิมสฺมิํ นาม ทิวเส ทานาทีนิ กโรม, สเพฺพ สนฺนิปตนฺตู’’ติ กตายปิ กติกาย คนฺตุํ วฏฺฏติฯ ปวารณาย นวมิโต ปฏฺฐาย ปํสุกูลิกจีวรํ ปริเยสิตุํ กาวีรปฏฺฏเน วิย สเพฺพสํ คนฺตุํ วฏฺฏติ อนุสํวจฺฉรํ นิยมโต อุปาสเกหิ สชฺชิตฺวา ฐปนโตฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ **อนฺธกฎฺฐกถายํ** ‘‘ภิกฺขุสเงฺฆน วา กติกา กตา ‘สมนฺตา ภิกฺขู คจฺฉนฺตู’ติ, โฆสนํ วา กตํ อุปาสเกหิ, ตตฺถ คจฺฉนฺตสฺส รตฺติเจฺฉโท นตฺถีติ ตถา ‘อนุสํวจฺฉรํ อาคจฺฉนฺตู’ติ สกิํ นิมนฺติเตปิ วฏฺฏตี’’ติ จ ‘‘จีวรกาลโต ปฏฺฐาย นิยมํ กตฺวา สมนฺตโต อาคตานํ สเชฺชตฺวา ทานโต กาวีรปฏฺฏเน โฆเสตฺวา กรณากาโร ปญฺญายตีติ อปเร’’ติ จฯ อาจริยา ปน เอวํ น วทนฺติฯ

อนฺตราเยอนาปตฺติวสฺสเจฺฉทกถาวณฺณนา

๒๐๑. ‘‘สเจ ทูรํ คโต โหติ, สตฺตาหวาเรน อรุโณ อุฎฺฐาเปตโพฺพ’’ติ วจนโต ‘ยสฺมิํ อนฺตราเย สติ วสฺสเจฺฉทํ กาตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมิํ อนฺตราเยว วสฺสเจฺฉทมกตฺวา สตฺตาหกรณีเยน วีตินาเมตุํ วฏฺฏตีติ ทีปิตนฺติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ วินยธรา ปน น อิจฺฉนฺติ, ตสฺมา ‘‘สตฺตาหวาเรน อรุโณ อุฎฺฐาเปตโพฺพ’’ติ อิทํ ตตฺรุปฺปาทาทินิมิตฺตํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตํ สนฺธาย ‘‘อาจริยา ปน เอวํ น วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ **คาวุํ วา**ติ พลิพทฺธํ วาฯ **พหิสีมาย ฐิตาน**นฺติ เตหิ ขณฺฑสีมาย ฐิเตหิปีติ **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ วสฺสเจฺฉเท อสฺส **วสฺสเจฺฉทสฺส**ฯ วิหารา อญฺญตฺถ วุฎฺฐาเปเนฺตหิ ตเตฺถว สนฺนิปติตฺวา ‘‘อิมินา จ อิมินา จ การเณน อิมสฺมิํ นาม ปเทเส อิมํ วิหารํ เนตฺวา วุฎฺฐาเปมา’’ติ อนุสฺสาเวตฺวาว กาตพฺพนฺติฯ

วชาทีสุวสฺสูปคมนกถาวณฺณนา

๒๐๓. **วเชน สทฺธิํ คตสฺส วสฺสเจฺฉเท อนาปตฺตี**ติ วสฺสเจฺฉโท น โหตีติ กิร อธิปฺปาโยฯ สตฺถสฺส อวิหารตฺตา ‘‘อิมสฺมิํ วิหาเร’’ติ อวตฺวา ‘‘อิธ วสฺสํ อุเปมี’’ติ เอตฺตกํ วตฺตพฺพํฯ **‘‘สเตฺถ ปน วสฺสํ อุปคนฺตุํ น วฏฺฏตี**ติ ‘อิมสฺมิํ วิหาเร อิมํ เตมาส’นฺติ วา ‘อิธ วสฺสํ อุเปมี’ติ วา น วฏฺฏติ, อาลยกรณมเตฺตเนว วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโย’’ติ ลิขิตํฯ ตํ ปน อฎฺฐกถาย วิรุชฺฌติฯ

‘‘อิธ วสฺสํ อุเปมีติ ติกฺขตฺตุํ วตฺตพฺพ’’นฺติ หิ วุตฺตํฯ อฏฺฐกถาวจนมฺปิ ปุพฺพาปรํ วิรุชฺฌตีติ เจ? น, อธิปฺปายาชานนโตฯ สโตฺถ ทุวิโธ ฐิโต, สญฺจาโรติฯ ตตฺถ ฐิเต กุฏิกาย ‘‘อิธ วสฺสํ อุเปมี’’ติ วตฺวา วสิตพฺพํฯ อิทญฺหิ สนฺธาย ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สเตฺถ วสฺสํ อุปคนฺตุ’’นฺติ วุตฺตํ, สญฺจาริมฺหิ ปน สเตฺถ กุฏิกาย อภาวโต วสฺสํ อุปคนฺตุํ น วฏฺฏติฯ สติ สิวิกาย วา สกฏกุฏิกาย วา วฏฺฏติ, ตถา วเชปิฯ ตีสุ ฐาเนสุ ภิกฺขุโน นตฺถิ วสฺสเจฺฉเท อาปตฺติฯ

ปวาเรตุญฺจ ลภตีติ เอตฺถายํ วิจารณา – ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, เยน วโช, เตน คนฺตุ’’นฺติ อิทํ กิํ วสฺสรกฺขณตฺถํ วุตฺตํ, อุทาหุ วสฺสเจฺฉทาปตฺติรกฺขณตฺถนฺติ? กิเญฺจตฺถ ยทิ วสฺสรกฺขณตฺถํ, ‘‘น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ อิทํ วิรุชฺฌติฯ อถ วสฺสเจฺฉทาปตฺติรกฺขณตฺถํ วุตฺตนฺติ สิทฺธํ น โส ปวาเรตุํ ลภตีติ, กา ปเนตฺถ ยุตฺติ? ยโต อยเมว ติวิโธ ปวาเรตุํ ลภติ, เนตโรฯ วาเฬหิ อุพฺพาฬฺหาทิโก หิ อุปคตฏฺฐานาปริจฺจาคา ลภติฯ ปริจฺจาคา น ลภตีติ อยเมตฺถ ยุตฺติฯ เยน คาโม, ตตฺถ คโตปิ ปวาเรตุํ ลภตีติ เอเกนาติ อาจริโยฯ โย หิ ปุเพฺพ ‘‘อิธ วสฺสํ อุเปมี’’ติ น อุปคโต, ‘‘อิมสฺมิํ วิหาเร’’ติ อุปคโต, โส จ ปริจฺจโตฺตฯ อญฺญถา วินา วิหาเรน เกวลํ คามํ สนฺธาย ‘‘อิธ วสฺสํ อุเปมี’’ติ อุปคนฺตุํ วฏฺฏตีติฯ อาปชฺชตูติ เจ? น, ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วเช สเตฺถ นาวาย วสฺสํ อุปคนฺตุ’’นฺติ วจนํ วิย ‘‘คาเม อุปคนฺตุ’’นฺติ วจนาภาวโตฯ ยสฺมา ‘‘ตีสุ ฐาเนสุ ภิกฺขุโน นตฺถิ วสฺสเจฺฉเท อาปตฺตี’’ติ วจนํ ตตฺถ วสฺสูปคมนํ อตฺถีติ ทีเปติ ตทภาเว เฉทาภาวา, ตสฺมา ‘‘สเตฺถ ปน วสฺสํ อุปคนฺตุํ น วฏฺฏตี’’ติ กุฏิยา อภาวกาลํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ สิทฺธํฯ **ตีสุ ฐาเนสุ ภิกฺขุโน นตฺถิ วสฺสเจฺฉเท อาปตฺตี**ติ ‘‘เตหิ สทฺธิํ คจฺฉนฺตเสฺสว นตฺถิ, วิรุชฺฌิตฺวา คมเน อาปตฺติ จ, ปวาเรตุญฺจ น ลภตี’’ติ ลิขิตํ, ตสฺมา ยํ วุตฺตํ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘อถ สโตฺถ อโนฺตวเสฺสเยว ภิกฺขุนา ปตฺถิตฏฺฐานํ ปตฺวา อติกฺกมติ…เป.… อนฺตรา เอกสฺมิํ คาเม ติฏฺฐติ วา วิปฺปกิรติ วา’’ติอาทิ, ตํ เอตฺตาวตา วิรุชฺฌิตฺวา คตานมฺปิ วิรุชฺฌิตฺวา คมนํ น โหติ, ตสฺมา ปวาเรตพฺพนฺติ ทสฺสนตฺถนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ตตฺถ ‘‘ปทรจฺฉทนํ กุฏิํ กตฺวา อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ วจนโต เสนาสนตฺถาย รุกฺขํ อารุหิตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํ โหติ, น ปาฬิวิโรธโตติ เจ? น, ตปฺปฏิเกฺขเปเนว สิทฺธตฺตา, อิมสฺส อิธ ปุนปิ ปฏิเกฺขปนโตฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ อิมินา ปฏิเกฺขเปน สิเทฺธ ‘‘น, ภิกฺขเว, อโชฺฌกาเส วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ ปฏิเกฺขโป วิย สิยาติ เจ? น, อโชฺฌกาสสฺส อเสนาสนภาวานุมติปฺปสงฺคโตฯ อโชฺฌกาโส หิ ‘‘อโชฺฌกาเส ปลาลปุเญฺช’’ติ วจนโต เสนาสนนฺติ สิทฺธํฯ จตุสาลอโชฺฌกาเส วสโนฺตปิ ‘‘จตุสาลาย วสตี’’ติ วุจฺจติ, ตสฺมา ตตฺถ วฏฺฏตีติ อาปชฺชติ, ตสฺมา อิธ อเสนาสนิโก นาม อตฺตนา วา ปเรน วา อตฺตโน นิพทฺธวาสตฺถํ อปาปิตเสนาสนิโกติ เวทิตพฺพํฯ อญฺญถา ทุวินฺนํ ปฏิเกฺขปานํ อญฺญตราติเรกตา จ รุกฺขมูเลปิ นิพฺพโกเสปิ วสฺสํ อุปคนฺตุํ วฏฺฏตีติ จ, อปาปิตเสนาสนิเกนาปิ คเพฺภ วสิตุํ วฏฺฏตีติ จ อาปชฺชติ, สทฺวารพนฺธเมว เสนาสนํ อิธ อธิเปฺปตนฺติ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? นิทานโตฯ อยญฺหิ อเสนาสนิกวสฺสูปคมนาปตฺติ ‘‘เตน โข ปน สมเยน ภิกฺขู อเสนาสนิกา วสฺสํ อุปคจฺฉนฺติ, สีเตนปิ อุเณฺหนปิ กิลมนฺตี’’ติ อิมสฺมิํ นิทาเน ปญฺญตฺตา, ตสฺมา สีตาทิปฏิเกฺขปเมว อิธ เสนาสนนฺติ อธิเปฺปตพฺพนฺติ สิทฺธํฯ เอวํ สเนฺต สิทฺธํ ปุพฺพปกฺขนิทสฺสนนฺติ เจ? น, ปุเพฺพ อปรตฺถปวตฺติสูจนโตฯ **ทุติยชฺฌานนิเทฺทเส** ‘‘วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อวิตกฺกํ อวิจาร’’นฺติ (ที. นิ. ๑.๒๒๘; ม. นิ. ๑.๒๗๑) วจนานิ นิทสฺสนํฯ อโชฺฌกาสปฏิเกฺขปนิทาเนน พหิอโชฺฌกาโสว ปฏิกฺขิโตฺต, น จตุสาลาทิมชฺฌคโต อโชฺฌกาโสติ อาปชฺชติ, ตสฺมา น นิทานํ ปมาณนฺติ เจ? น, นิยมโตฯ กิญฺจิ หิ สิกฺขาปทํ นิทานาเปกฺขํ โหตีติ สาธิตเมตํฯ อิทํ สาเปกฺขํ, อิทํ อนเปกฺขนฺติ กถํ ปญฺญายติ, น หิ เอตฺถ **อุภโตวิภเงฺค** วิย สิกฺขาปทานํ ปทภาชนํ, อนาปตฺติวาโร วา อตฺถีติ? อิธาปิ เทสนาวิธานโต ปญฺญายติฯ ‘‘เทเว วสฺสเนฺต รุกฺขมูลมฺปิ นิพฺพโกสมฺปิ อุปธาวนฺ

ตี’’ติ หิ อิเมหิ ทฺวีหิ นิทานวจเนหิ พหิ วา อโนฺต วา สพฺพํ โอวสฺสกฏฺฐานํ อิธ อโชฺฌกาโส นามฯ อโนวสฺสกฏฺฐานมฺปิ อนิพฺพโกสเมว อิธ อิจฺฉิตพฺพนฺติ สิทฺธํ โหติฯ เตน **น อุป คนฺตพฺพน**ฺติ น อาลยกรณปฏิเกฺขโป, ‘‘อิธ วสฺสํ อุเปมี’’ติ วจนปฏิเกฺขโปฯ ฉวสรีรํ ทหิตฺวา ฉาริกาย, อฏฺฐิกานญฺจ อตฺถาย กุฏิกา กรียตีติ **อนฺธกฏฺฐกถา**วจนํฯ **‘‘ฏงฺกิตมโญฺจ**ติ กสิกุฏิกาปาสาณฆร’’นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘อกวาฏพทฺธเสนาสเน อตฺตโน ปาปิเต สภาคฏฺฐาเน สกวาฏพเทฺธ วสติ เจ, วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ ปโยโคปิ อตฺถิ, ‘‘อเสนาสนิเกน วสฺสํ น อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ **ปาฬิ** จ **อฏฺฐกถา** จ, ตสฺมา อุปปริกฺขิตพฺพํฯ

อธมฺมิกกติกาทิกถาวณฺณนา

๒๐๕. **มหาวิภเงฺค วุตฺต**นฺติ เอตฺถ อยํ **อนฺธกฏฺฐกถา**วจนํ อูนปนฺนรสวเสฺสน สามเณเรน อิธ วิหาเร น **วตฺถพฺพา,** น ปํสุกูลํ อาหิณฺฑิตพฺพํ, น โจฬภิกฺขา คเหตพฺพา, น อญฺญวิหาเร ภุญฺชิตพฺพํ, น อญฺญสฺส ภิกฺขุสฺส วา ภิกฺขุนิยา วา สนฺตกํ ภุญฺชิตพฺพํ, อญฺญมญฺญํ เนว อาลเปยฺยาม น สลฺลเปยฺยาม, น สชฺฌายิตพฺพํ, มตฺติกาปเตฺตน วฏฺฏติ, น อปริปุณฺณปริกฺขารสฺส วาโสติฯ

๒๐๖. **มุสาวาโท**ติ วิสํวาโท อธิเปฺปโตฯ เกจิ ‘‘วิสํวาทนวเสน ปฏิสฺสุณิตฺวาติ วุตฺต’’นฺติ จ, ‘‘รโญฺญ วุตฺตวจนานุรูปโต มุสาวาโทติ คหฏฺฐา คณฺหนฺตีติ วุตฺต’’นฺติ จ วทนฺติฯ

๒๐๗. **‘‘ปุริมิกา จ น ปญฺญายติ**ฯ กสฺมา? ‘ทุติเย วสามี’ติ จิเตฺต อุปฺปเนฺน ปฐมเสนาสนคฺคาโห ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ ปุน ‘ปฐเม เอว วสามี’ติ จิเตฺต อุปฺปเนฺน ทุติโย ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ อุภยาวาเส วิธานํ นตฺถี’’ติ ลิขิตํฯ **โปราณคณฺฐิปเท** ปน ‘‘ปฐมํ คหิตฏฺฐาเน อวสิตฺวา อญฺญสฺมึ วิหาเร เสนาสนํ คเหตฺวา ทฺวีหตีหํ วสติ, ตโต ปฐมคฺคาโห ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ ปุริมิกา จ น ปญฺญายติฯ ปจฺฉิมคฺคาโห น ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ อิทญฺหิ ทิวสวเสน ปฏิปฺปสฺสมฺภนํ นาม โหติฯ อถ ปจฺฉิมํ เตมาสํ อญฺญสฺมึ วสติ, ปุริมิกา จ น ปญฺญายติ, อิทํ เสนาสนคฺคาหานํ วเสน ปฏิปฺปสฺสมฺภนํ นามา’’ติ วุตฺตํฯ อุโภเปเต อตฺถวิกปฺปา อิธ นาธิเปฺปตาฯ ยตฺถายํ ปฏิสฺสุโต, ตตฺถ ปุริมิกา จ น ปญฺญายติ, ปฏิสฺสเว จ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ กตฺถ ปน ปุริมิกา ปญฺญายตีติ? อนฺตรามเคฺค ทฺวีสุ อาวาเสสุ ยตฺถ ตทเหว ปจฺฉิมคฺคาโห, ตตฺถ ปฐมํ คหิตฏฺฐาเน สตฺตาหกรณีเยน คจฺฉโต น วสฺสเจฺฉโท, **โส ตทเหว อกรณีโย ปกฺกมตี**ติอาทิมฺหิ **‘‘กรณียํ** นาม สตฺตาหกรณีย’’นฺติ ลิขิตํฯ

ปาฬิมุตฺตกรตฺติเจฺฉทวินิจฺฉเย ‘‘ธมฺมสฺสวนาที’’ติ วุตฺตํฯ อาทิมฺหิ จตูสุ วาเรสุ นิรเปกฺขปกฺกมนสฺสาธิเปฺปตตฺตา ‘‘สตฺตาหกรณีเยนา’’ติ น วุตฺตํ ตสฺมึ สติ นิรเปกฺขคมนาภาวโตฯ ตตฺถ ปุริมา เทฺว วารา วสฺสํ อนุปคตสฺส วเสน วุตฺตา, ตสฺมา อุปคตสฺส ตทเหว สตฺตาหกรณีเยน คนฺตฺวา อโนฺตสตฺตาหํ อาคจฺฉโต น วสฺสเจฺฉโทติ สิทฺธํฯ ปจฺฉิมา เทฺว วารา อุปคตสฺส นิรเปกฺขคมนวเสน วุตฺตา, ‘‘สตฺตาหํ อนาคตาย ปวารณาย สกรณีโย ปกฺกมตี’’ติ ตโต พหิทฺธา สตฺตาหํ วีตินาเมนฺตสฺส วสฺสเจฺฉโทติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘‘อกรณีโย ปกฺกมตี’’ติ วจนาภาวา วินา รตฺติเจฺฉทการเณน คนฺตุํ น วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ ปวาเรตฺวา ปน คนฺตุํ วฏฺฏติ ปวารณาย ตํทิวสสนฺนิสฺสิตตฺตาฯ ตตฺถ **น วา อาคเจฺฉยฺยา**ติ อนฺตราเยนฯ อาจริโย ปน ‘‘น ปุน อิธาคจฺฉามี’ติ นิรเปโกฺขปิ สกรณีโยว คนฺตุํ ลภตีติ ทสฺสนตฺถํ อกรณีโย’ติ น วุตฺต’’นฺติ วทติฯ ‘‘สีหฬทีเป กิร จูฬปวารณา นาม อตฺถิ, ตํ ปวารณํ กตฺวา ยถาสุขํ สกรณียา คจฺฉนฺติ, ปโยคญฺจ ทเสฺสนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘ตตฺถ ฉ อรุณา อโนฺตวเสฺส โหนฺติ , เอโก พหิ, ตสฺมา โส เตมาสํ วุโตฺถ โหตีติ อปเร’’ติ จ, ‘‘อาจริโย เอวํ น วทตี’’ติ จ วุตฺตํฯ สพฺพตฺถ **วิหารํ อุเปตี**ติ

อตฺตโน วสฺสเคฺคน ปตฺตคพฺภํ อุเปตีติ **โปราณาฯ อสติยา ปน วสฺสํ น อุเปตี**ติ เอตฺถ ‘‘อิมสฺมิํ วิหาเร อิมํ เตมาส’’นฺติ อวจเนนฯ **“อฏฺฐกถายํ** วุตฺตรตฺติเจฺฉทการณํ วินา ติโรวิหาเร วสิตฺวา อาคจฺฉิสฺสามีติ คจฺฉโตปิ วสฺสเจฺฉท’’นฺติ ลิขิตํฯ

๒๐๘. **ปฏิสฺสุโต โหติ ปจฺฉิมิกายา**ติ อนฺตรา ปพฺพชิตภิกฺขุนา, ฉินฺนวเสฺสน วา ปฏิสฺสุโต, อเญฺญน ปน ปุริมํ อนุปคนฺตฺวา ปจฺฉิมิกายํ ปฏิสฺสโว น กาตโพฺพฯ รตฺติเจฺฉเท สพฺพตฺถ วสฺสเจฺฉโทติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา วทนฺติฯ เกจิ ปน น อิจฺฉนฺติฯ ตํ สาเธตุํ อเนกธา ปปเญฺจนฺติฯ กิํ เตนฯ

วสฺสูปนายิกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปวารณากฺขนฺธกวณฺณนา

อผาสุกวิหารกถาวณฺณนา

๒๑๐. ‘‘สงฺฆํ อาวุโส ปวาเรมี’’ติ วุตฺตตฺตา ปจฺฉาปิ ‘‘วทตุ มํ สโงฺฆ’’ติ วตฺตพฺพํ วิย ทิสฺสติฯ อยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย – ยสฺมา อหํ สงฺฆํ ปวาเรมิ, ตสฺมา ตตฺถ ปริยาปนฺนา เถรา, มชฺฌิมา, นวา วา อวิเสเสนายสฺมโนฺต สเพฺพปิ มํ วทนฺตูติฯ

ปวารณาเภทวณฺณนา

๒๑๒. **เทฺวมา, ภิกฺขเว, ปวารณา**ติ เอตฺถ ตาทิเส กิเจฺจ สติ ยตฺถ กตฺถจิ ปวาเรตุํ วฏฺฏติฯ เตเนว **มหาวิหาเร** ภิกฺขู จาตุทฺทสิยํ ปวาเรตฺวา ปนฺนรสิยํ กายสามคฺคิํ อิทานิปิ เทนฺติฯ **เจติยคิริ** มหาทสฺสนตฺถมฺปิ อฏฺฐมิยํ คจฺฉนฺติ, ตมฺปิ จาตุทฺทสิยํ ปวาเรตุกามาเนฺเยว โหติฯ ‘‘สตฺตาหํ อนาคตาย ปวารณาย สกรณีโย ปกฺกมติ, อนาปตฺตีติ วจนโต อิทํ อาจิณฺณ’’นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘โน เจ อธิฏฺฐเหยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ เอกสฺส วุตฺตทุกฺกฏํ, ตเสฺสว วุตฺตํ ปุพฺพกิจฺจญฺจ สงฺฆคณานมฺปิ เนตพฺพํฯ

ปวารณาทานานุชานนกถาวณฺณนา

๒๑๓. **เตน จ ภิกฺขุนา**ติ ปวารณาทายเกนฯ

อนาปตฺติปนฺนรสกาทิกถาวณฺณนา

‘‘ตสฺสา จ ปวารณาย อาโรจิตาย สเงฺฆน จ ปวาริเต สเพฺพสํ สุปฺปวาริตํ โหตีติ วจนโต เกวลํ ปวารณาย ปวารณาทายโกปิ ปวาริโตว โหตี’’ติ วทนฺตีติฯ

๒๒๒. **อวุฏฺฐิตาย ปริสายา**ติ ปวาเรตฺวา ปจฺฉา อญฺญมญฺญํ กเถนฺติยาฯ **เอกจฺจาย วุฏฺฐิตายา**ติ เอกเจฺจสุ ยถานิสิเนฺนสุ เอกเจฺจสุ สกสกฏฺฐานํ คเตสุฯ **ปุน ปวาเรตพฺพ**นฺติ ปุนปิ สเพฺพหิ สมาคนฺตฺวา ปวาเรตพฺพํฯ **อาคจฺฉนฺติ สมสมา, เตสํ สนฺติเก ปวาเรตพฺพ**นฺติ ‘‘คเต อนาเนตฺวา นิสินฺนานํเยว สนฺติเก ปวาเรตพฺพํ, **อุโปสถกฺขนฺธเก**ปิ เอเสว นโย’’ติ ลิขิตํฯ **สพฺพาย วุฏฺฐิตาย ปริสาย อาคจฺฉนฺติ สมสมา, เตสํ สนฺติเก ปวาเรตพฺพ**นฺติ ‘‘ยทิ สเพฺพ วุฏฺฐหิตฺวา คตา, สนฺนิปาเตตุญฺจ น สกฺกา, เอกเจฺจ สนฺนิปาตาเปตฺวา ปวาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ กสฺมา? ญตฺติํ ฐเปตฺวา กตฺตพฺพสงฺฆกมฺมาภาวา วคฺคํ น โหติ กิรฯ เอตฺถ

ปน เอกเจฺจสุ คเตสุปิ สเพฺพสุ คเตสุปิ สเพฺพ สนฺนิปาตาเปตฺวา ญตฺตึ อฏฺฐเปตฺวา เกวลํ ปวา เรตพฺพํฯ เอกเจฺจ สนฺนิปาตาเปตฺวา ปวาเรตุํ น วฏฺฏติ ‘‘สงฺฆํ, ภเนฺต, ปวาเรมี’’ติ วจนโตฯ ส เพฺพปิ หิ สนฺนิปติตา ปจฺฉา ทิฏฺฐํ วา สุตํ วา ปริสงฺกิตํ วา วตฺตาโร โหนฺติฯ อนาคตานํ อตฺถิ ภาวํ ญตฺวาปิ เอกจฺจานํ สนฺติเก ปวารณาวจนํ วิย โหติฯ สมฺมุขีภูเต จตฺตาโร สนฺนิปาตาเปตฺ วา นิสฺสคฺคิยํ อาปนฺนจีวราทินิสฺสชฺชนํ วิย ปวารณา น โหติ สพฺพายตฺตตฺตาฯ ‘‘สมคฺคานํ ปวารณา ปญฺญตฺตา’’ติ วจนเญฺจตฺถ สาธกํฯ ‘‘อิโต อญฺญถา น วฏฺฏติ **อฏฺฐกถายํ** อน นุญฺญาตตฺตา’’ติ **อุปติสฺสเตฺถโร** วทติฯ ‘‘โถกตเรหิ เตสํ สนฺติเก ปวาเรตพฺพํ ญตฺตึ อฏฺฐ เปตฺวาวา’’ติ วุตฺตํฯ **อาคนฺตุกา** นาม นวมิโต ปฏฺฐายาคตา วา วชสตฺถนาวาสุ วุตฺถวสฺสา วา โหนฺติฯ

๒๓๗. ‘‘ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ ตถาคโตติอาที’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘นตฺถิ ทินฺนนฺติอาที’’ติ วุตฺตํฯ

๒๓๙. ‘‘อุปปริกฺขิตฺวา ชานิสฺสามาติ เตน สห ปวาเรตพฺพ’’นฺติ ลิขิตํฯ

ปวารณากฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จมฺมกฺขนฺธกวณฺณนา

โสณโกฬิวิสวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๔๒. **อสีติยา ...เป.... การเรตี**ติ ‘‘อสีติ คามิกสหสฺสานิ สนฺนิปาตาเปตฺวา’’ติ อิมสฺส การณวจนํฯ ตตฺถ ‘‘คามานํ อสีติยา สหเสฺสสู’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘อสีติยา คามสหเสฺสสู’’ติ วุตฺตํฯ คามปฺปมุขา **คามิกา,** เตสํ สหสฺสานิฯ **‘‘กมฺมจิตฺตีกตานี’’**ติ อุปจาเรน วุตฺตํฯ กมฺมปจฺจยอุตุ สมุฏฺฐาเน หิ เตสํ อญฺชนวณฺณภาโวฯ ‘‘เกนจิเทว กรณีเยนา’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘เกนจิเทวา’’ติ วุตฺตํฯ เอตฺถ เอวํ-สโทฺท โอปเมฺม ปวตฺตติฯ เอวมุปมาโนปเทสปุจฺฉาวธารณปฏิญฺญาตโอป เมฺมฯ **ปุรโต เปกฺขมานาน**นฺติ อนาทรเตฺถ สามิวจนํฯ ตโต ปน ภควโต คนฺธกุฏิยา กวาฏํ สุพทฺธํ ปสฺสิตฺวา อิจฺฉิตาการกุสลตาย อิทฺธิยา คนฺตฺวา กุฏึ ปวิสิตฺวา อาโรเจสิฯ **วิหารปจฺ ฉายาย**นฺติ วิหารสฺส วฑฺฒมานจฺฉายายํฯ **‘‘อโห นูนา**ติ อโห มหโนฺต’’ติ ลิขิตํฯ ภควโต สมฺ พหุเลหิ สทฺธึ อาหิณฺฑนํ อายสฺมโต โสณสฺส วีริยารมฺภนิทสฺสเนน อนารทฺธวีริยานํ อุเตฺต ชนตฺถํ, เอวํ สุขุมาลานํ ปาทรกฺขณตฺถํ อุปาหนา อนุญฺญาตาติ ทสฺสนตฺถญฺจฯ

โสณสฺสปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๒๔๓. **ตตฺถ จ นิมิตฺตํ คณฺหาหี**ติ เตสํ อินฺทฺริยานํ อาการํ อุปลเกฺขหิฯ

๒๔๔. **อธิมุโตฺต โหตี**ติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา ปจฺจกฺขํ กตฺวา ฐิโต โหติฯ **เนกฺขมฺมาธิมุโตฺต**ติ อาทีหิ นิพฺพานํ, อรหตฺตญฺจ วุตฺตํฯ ‘‘ตญฺหิ สพฺพกิเลเสหิ นิกฺขนฺตตฺตา ‘เนกฺขมฺม’นฺติ จ เคห โต ปวิวิตฺตตฺตา ‘ปวิเวโก’ติ จ พฺยาปชฺชาภาวโต ‘อพฺยาปชฺช’นฺติ จ อรหตฺตํ อุปาทานสฺส ขยเนฺต อุปฺปนฺนตฺตา ‘อุปาทานกฺขโย’ติ จ ตณฺหาย ขยเนฺต อุปฺปนฺนตฺตา ‘ตณฺหกฺขโย’ติ จ ส โมฺมหาภาวโต ‘อสโมฺมโห’ติ จ วุจฺจตี’’ติ วุตฺตํฯ สเพฺพหิ อรหตฺตํ วุตฺตนฺติ เกจิฯ **สิยา โข เอวมสฺสา**ติ กทาจิ เอวมสฺส, อสฺส วา อายสฺมโต เอวํ สิยาฯ **ปจฺจาคจฺฉโนฺต** ชานโนฺตฯ **กรณียมตฺตาน**นฺติ อตฺตโนฯ โส เอว วา ปาโฐฯ **เนกฺขมฺมาธิมุโตฺต**ติ อิมสฺมึเยว อรหตฺตํ กถิตํฯ เสเสสุ นิพฺพานนฺติ เกจิฯ **อสโมฺมหาธิมุโตฺต**ติ เอเตฺถว นิพฺพานํฯ เสเสสุ อรหตฺตนฺติ

เกจิฯ ‘‘สเพฺพเสฺวเวเตสุ อุภยมฺปี’’ติ วทนฺติฯ **ปวิเวกญฺจ เจตโส, อธิมุตฺตสฺส, อุปาทานกฺขยสฺส จา**ติ อุปโยคเตฺถ สามิวจนํฯ อายตนานํ อุปฺปาทญฺจ วยญฺจ ทิสฺวาฯ

สพฺพนีลิกาทิปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๔๖. ‘‘รญฺชนโจฬเกน ปุญฺฉิตฺวา’’ติ ปาโฐฯ **‘‘ขลฺลกาทีนิ อปเนตฺวา**’ติ วุตฺตตฺตา เทฺว ตีณิ ฉิทฺทานิ กตฺวา วฬญฺชตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺตานํ วาโท น คเหตโพฺพฯ

ยานาทิปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๕๔. ‘‘จตุรงฺคุลาธิกานี’’ติ วุตฺตตฺตา จตุรงฺคุลโต เหฏฺฐา วฏฺฏตีติ เอเกฯ **อุภโตโลหิตกูปธาน**นฺติ เอตฺถ ‘‘กาสาวํ ปน วฏฺฏติ, กุสุมฺภาทิรตฺตเมว น วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ

สพฺพจมฺมปฏิเกฺขปาทิกถาวณฺณนา

๒๕๕. **กิสฺส ตฺยาย**นฺติ กิสฺส เต อยํฯ

๒๕๖. **คิหิวิกต**นฺติ คิหีนํ อตฺถาย กตํฯ ‘‘ยตฺถ กตฺถจิ นิสีทิตุํ อนุชานามีติ อโตฺถ’’ติ ลิขิตํฯ กิญฺจาปิ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** ‘‘ฐเปตฺวา ตูลิกํ สพฺพาเนว โคนกาทีนิ รตนปริสิพฺพิตานิ วฏฺฏนฺตี’’ติ วุตฺตํ, อถ โข วินยปริยายํ ปตฺวา ครุเก ฐาตพฺพโต อิธ วุตฺตนเยเนเวตฺถ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ‘‘ตตฺถ ปน สุตฺตนฺติกเทสนาย คหฏฺฐาทีนมฺปิ วเสน วุตฺตตฺตา เตสํ สงฺคณฺหนตฺถํ ฐเปตฺวา ‘ตูลิกํ…เป.… วฏฺฏนฺตี’ติ วุตฺตํ วิย ขายตีติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ

๒๕๙. **มิคมาตุโก**ติ ตสฺส นามํฯ วาตมิโคติ จ ตสฺส นามํฯ ‘‘กาฬสีโห กาฬมุโข กปี’’ติ ลิขิตํฯ **จมฺมํ น วฏฺฏตี**ติ เยน ปริยาเยน จมฺมํ วฏฺฏิสฺสติ, โส ปรโต อาวิ ภวิสฺสติฯ ‘‘อตฺตโน ปุคฺคลิกวเสน ปริหาโร ปฏิกฺขิโตฺต’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, กิญฺจิ จมฺมํ ธาเรตพฺพ’’นฺติ เอตฺตาวตา สิเทฺธ ‘‘น, ภิกฺขเว, โคจมฺม’’นฺติ อิทํ ปรโต ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สพฺพปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ จมฺมานิ อตฺถรณานี’’ติ เอตฺถ อนุมติปฺปสงฺคภยา วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

จมฺมกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เภสชฺชกฺขนฺธกวณฺณนา

ปญฺจเภสชฺชาทิกถาวณฺณนา

๒๖๐. **‘‘ยํ เภสชฺชเญฺจว อสฺสา’’**ติ ปรโต ‘‘ตทุภเยน ภิโยฺยโส มตฺตาย กิสฺสา โหนฺตี’’ติอาทินา วิโรธทสฺสนโต นิทานานเปกฺขํ ยถาลาภวเสน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ยถานิทานํ กสฺมา น วุตฺตนฺติ เจ? ตทญฺญาเปกฺขาธิปฺปายโตฯ สพฺพพุทฺธกาเลปิ หิ สปฺปิอาทีนํ สตฺตาหกาลิกภาวาเปกฺขาติ ตถา วจเนน ภควโต อธิปฺปาโย, เตเนว ‘‘อาหารตฺถญฺจ ผเรยฺย, น จ โอฬาริโก อาหาโร ปญฺญาเยยฺยา’’ติ วุตฺตํฯ ตถา หิ **กาเล ปฏิคฺคเหตฺวา กาเล ปริภุญฺชิตุ**นฺติ เอตฺถ จ กาลปริเจฺฉโท น กโตฯ กุโตเยว ปน ลพฺภา ตทญฺญาเปกฺขาธิปฺปาโย ภควโต มูลเภสชฺชาทีนิ ตานิ ปฏิคฺคเหตฺวา ยาวชีวนฺติ กาลปริเจฺฉโทฯ ยํ ปน ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตานิ ปญฺจ เภสชฺชานิ กาเล ปฏิคฺคเหตฺวา กาเล ปริภุญฺชิตุ’’นฺติ วจนํ, ตํ ‘‘สนฺนิธิํ กตฺวา อปราปรสฺมิํ ทิวเส กาเล เอว ปริภุญฺชิตุํ อนุชานามี’’ติ อธิปฺปายโต วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อญฺญถา

อติสยตฺตาภาวโต ‘‘ยํ เภสชฺชเณฺจว อสฺสา’’ติอาทิ วิตกฺกุปฺปาโท น สมฺภวติฯ ปณีตโภชนานุมติยา ปสิทฺธตฺตา อาพาธานุรูปสปฺปายาเปกฺขาย วุตฺตานีติ เจ? ตญฺจ น, ภิโยฺยโส มตฺตาย กิสาทิภาวาปตฺติทสฺสนโตฯ ยถา ‘‘อุจฺฉุรสํ อุปาทาย ผาณิต’’นฺติ วุตฺตํ, ตถา ‘‘นวนีตํ อุปาทาย สปฺปิ’’นฺติ วตฺตพฺพโต นวนีตํ วิสุํ น วตฺตพฺพนฺติ เจ? น, วิเสสทสฺสนาธิปฺปายโตฯ ยถา ผาณิตคฺคหเณน สิเทฺธปิ ปรโต อุจฺฉุรโส วิสุํ อนุญฺญาโต อุจฺฉุสามญฺญโต คุโฬทกฎฺฐาเน ฐปนาธิปฺปายโตฯ ตถา นวนีเต วิเสสวิธิทสฺสนาธิปฺปายโต นวนีตํ วิสุํ อนุญฺญาตนฺติ เวทิตพฺพํฯ วิเสสวิธิ ปนสฺส **เภสชฺชสิกฺขาปทฎฺฐกถา**วเสน เวทิตพฺพํฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ‘‘ปจิตฺวา สปฺปิํ กตฺวา ปริภุญฺชิตุกาเมน อโธตมฺปิ ปจิตุํ วฎฺฎตี’’ติ (ปารา. อฎฺฐ. ๒.๖๒๒)ฯ ตตฺถ สปฺปิ ปกฺกาว โหติ, นาปกฺกาฯ ตถา ผาณิตมฺปิฯ นวนีตํ อปกฺกเมวฯ

เอตฺถาห – นวนีตํ วิย อุจฺฉุรโสปิ สตฺตาหกาลิกปาฬิยํ เอว วตฺตโพฺพติ? น วตฺตโพฺพฯ กสฺมา? สตฺตาหกาลิกปาฬิยํ วุเตฺต อุจฺฉุรโส คุฬาปเทเสน ยถา อคิลานสฺส ผาณิตํ ปฎิสิทฺธํ, ตถา อุจฺฉุรโสปีติ อาปชฺชติ, อวุเตฺต ปน คุฬํ วิย โส ผาณิตสงฺขฺยํ น คจฺฉติฯ อิธ อวตฺวา ปจฺฉา วจเนน คุโฬทกฎฺฐาเนว ฐปิโต โหติฯ ตทตฺถเมว ปจฺฉาภตฺตํ วฎฺฎนกปานกาธิกาเร วุโตฺต, ตสฺมา เอว ยามกาลิโกติ เจ? น, อฎฺฐกถาวิโรธโตฯ น อุปาทายตฺถสฺส นิสฺสยตฺถตฺตาติ เจ? กิํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘อุจฺฉุรสํ อุปาทาย อุจฺฉุวิกติ ผาณิตนฺติ เวทิตพฺพา’’ติ (ปารา. อฎฺฐ. ๒.๖๒๓) ยเทตํ นิสฺสคฺคิยฎฺฐกถาวจนํ, ตตฺถ ‘‘อุปาทายา’’ติ อิมสฺส นิสฺสาย ปจฺจยํ กตฺวาติ อโตฺถติฯ น, ปรโต อปรกิริยาย อทสฺสนโตฯ ยถา ‘‘จกฺขุญฺจ ปฎิจฺจ รูเป จา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๐๔, ๔๐๐; ๓.๔๒๑, ๔๒๕; สํ. นิ. ๒.๔๓) ‘‘ปฎิจฺจา’’ติ อิมสฺส อุสฺสุกฺกวจนสฺส ‘‘อุปฺปชฺชตี’’ติ อปรกิริยา ทิสฺสติ, น ตถา ‘‘อุจฺฉุรสํ อุปาทายา’’ติ เอตฺถ อปรกิริยา ทิสฺสตีติฯ อยุตฺตเมตํ ตตฺถ ตทภาเวปิ สิทฺธตฺตาฯ ยถา ‘‘จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูป’’นฺติ (ธ. ส. ๕๘๔) เอตฺถ อปรกิริยาย อภาเวปิ อุสฺสุกฺกวจนํ สิทฺธํ, ตถา เอตฺถาปิ สิยาติ? น, ตตฺถ ปาฐเสสาเปกฺขตฺตาฯ ยถา จตฺตาโร มหาภูตา อุปาทาย วุตฺตํ, ปวตฺตกํ วา รูปนฺติ อิมํ ปาฐเสสํ สา ปาฬิ อเปกฺขติ, น ตถา อิทํ **อฎฺฐกถา**วจนํ กญฺจิ ปาฐํ อเปกฺขติฯ ปริปุณฺณวาทิโน หิ อฎฺฐกถาจริยาฯ สญฺญากรณมตฺตํ วา ตสฺส รูปสฺสฯ ‘‘อตฺถิ รูปํ อุปาทายา’’ติอาทีสุ (ธ. ส. ๕๘๔) หิ สญฺญากรณมตฺตํ, เอวมิธาปีติ เวทิตพฺพํฯ อิธ ปน ‘‘อุจฺฉุรสํ อุปาทายา’’ติ อุจฺฉุรสํ อาทิํ กตฺวา, ตโต ปฎฺฐายาติ อโตฺถ, ตสฺมา ‘‘อุจฺฉุรเสน สํสฎฺฐํ ภตฺตํ อคิลาโน ภิกฺขุ วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชโนฺต ปณีตโภชนสิกฺขาปเทน กาเรตโพฺพ, ภิกฺขุนี ปาฎิเทสนิเยนา’’ติ วุตฺตํ, ตํ อยุตฺตนฺติ เอเกฯ เต วิเสสเหตุโน อภาวํ ทเสฺสตฺวา ปญฺญาเปตพฺพาฯ

เอตฺตาวตา ‘‘อุจฺฉุรสํ อุปาทายาติ อุจฺฉุรสํ อาทิํ กตฺวา’’ติอาทีนํ ปทานํ อตฺถํ มิจฺฉา คเหตฺวา ยทิ ‘‘อุจฺฉุรสํ อุปาทายา’’ติ วจเนน อุจฺฉุรโส ผาณิตํ สิยา, ‘‘อปกฺกา วา’’ติ วจนํ นิรตฺถกํ อปกฺกวจเนน อุจฺฉุรสสฺส คหิตตฺตาฯ อถ ‘‘ปกฺกา วา’’ติ วจเนน อุจฺฉุรโส ผาณิตนฺติ สิทฺธํ, ‘‘อุจฺฉุรสํ อุปาทายา’’ติ วจนํ นิรตฺถกนฺติ อุตฺตรํ วุตฺตํ, ตํ อนุตฺตรนฺติ สาธิตํ โหติฯ **โส เจเตหิ อปกฺกา วา**ติ สามํ ภิกฺขุนา อปกฺกา วาฯ **อวตฺถุกปกฺกา วา**ติ ภิกฺขุนาว สามํ วินา วตฺถุนา ปกฺกา วาติ อโตฺถฯ ตสฺมา อญฺญถา ‘‘สวตฺถุกปกฺกา วา’’ติ จ วตฺตพฺพนฺติ อโตฺถ ทสฺสิโต, โส ทุฎฺฐุ ทสฺสิโตฯ กสฺมา? **มหาอฎฺฐกถายํ** ‘‘ฌามอุจฺฉุผาณิตํ วา โกฎฺฎิตอุจฺฉุผาณิตํ วา ปุเรภตฺตเมว วฎฺฎตี’’ติ วุตฺตตฺตา, ‘‘สวตฺถุกปกฺกา วา’’ติ วจนสฺส จ ลทฺธิวิโรธโต อวุตฺตตฺตาฯ **‘‘มหาปจฺจริยํ** ปน ‘เอตํ สวตฺถุกปกฺกํ วฎฺฎติ โน วฎฺฎตี’ติ ปุจฺฉํ กตฺวา ‘อุจฺฉุผาณิตํ ปจฺฉาภตฺตํ โน วฎฺฎนกํ นาม นตฺถี’ติ วุตฺตํ, ตํ ยุตฺต’’นฺติ (ปารา. อฎฺฐ. ๒.๖๒๓) วุตฺตตฺตา จ สวตฺถุกปกฺกา วาติ อโตฺถ จ วุโตฺตเยว โหติ, ตสฺมา ทุทฺทสฺสิโตติ สิทฺธํฯ **อาหารตฺถ**นฺติ อาหารปโยชนํฯ อาหารกิจฺจํ ยาปนนฺติ อโตฺถติ จฯ

๒๖๒. **เตลปริโภเคนา**ติ สตฺตาหกาลิกปริโภเคนฯ

๒๖๓. **สติ ปจฺจเย**ติ เอตฺถ สติปจฺจยตา คิลานาคิลานวเสน ทฺวิธา เวทิตพฺพาฯ วิกาลโภชนสิกฺขาปทสฺส หิ อนาปตฺติวาเร ยามกาลิกาทีนํ ติณฺณมฺปิ อวิเสเสน สติปจฺจยตา วุตฺตาฯ อิมสฺมึ **ขนฺธเก** ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, คิลานสฺส คุฬํ, อคิลานสฺส คุโฬทกํ, อนุชานามิ, ภิกฺขเว, คิลานสฺส โลณโสวีรกํ, อคิลานสฺส อุทกสมฺภินฺน''นฺติ วุตฺตํฯ ตสฺมา สิทฺธํ สติปจฺจยตา คิลานาคิลานวเสน ทฺวิธาติฯ อญฺญถา อสติ ปจฺจเย คุโฬทกาทีสุ อาปชฺชติฯ ตโต จ ปาฬิวิโรโธฯ

ปิเฏฺฐหีติ ปิสิตเตเลหิฯ **โกฏฺฐผล**นฺติ โกฏฺฐรุกฺขสฺส ผลํฯ ''มทนผลํ วา''ติ จ ลิขิตํฯ **หิงฺคุชตุ** นาม หิงฺครุกฺขสฺส ทณฺฑปลฺลวปวาฬปากนิปฺผนฺนาฯ **หิงฺคุสิปาฏิกา** นาม ตสฺส มูลสาขปากนิปฺผนฺนาฯ **ตกํ** นาม ตสฺส รุกฺขสฺส ตจปาโกทกํฯ **ตกปตฺตี**ติ ตสฺส ปตฺตปาโกทกํฯ **ตกปณฺณี**ติ ตสฺส ผลปาโกทกํฯ อถ วา **''ตกํ** นาม ลาขาฯ **ตกปตฺตี**ติ กิตฺติมโลมลาขาฯ **ตกปณฺณี**ติ ปกฺกลาขา''ติ ลิขิตํฯ **อุพฺภิทํ** นาม อูสปํสุมยํฯ

๒๖๔. **ฉกณํ** โคมยํฯ **ปากติกจุณฺณํ** นาม อปกฺกกสาวจุณฺณํ, เตน ''ฐเปตฺวา คนฺธจุณฺณํ สพฺพํ วฏฺฏตี''ติ วทนฺติฯ **จาลิเตหี**ติ ปริสฺสาวิเตหิฯ

๒๖๕. **นานาสมฺภาเรหิ กต**นฺติ นาโนสเธหิฯ

คุฬาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๒๗๔. สามํ ปกฺกํ สมปกฺกนฺติ ทุวิธํ วิย ทีเปติ, ตสฺมา ขีราทีสุ อุณฺหมตฺตเมว ปาโกฯ เตน อุตฺตณฺฑุลาทิสมานา โหนฺติฯ

๒๗๖-๘. ''พุทฺธปฺปมุข''นฺติ อาคตฏฺฐาเน 'ภิกฺขุสโงฺฆ'ติ อวตฺวา 'สโงฺฆ'ติ วุจฺจติ ภควนฺตมฺปิ สงฺคเหตุ''นฺติ วทนฺติฯ **นาโค**ติ หตฺถีฯ

๒๗๙. **สมฺพาเธ**ติ วจฺจมเคฺค ภิกฺขุสฺส ภิกฺขุนิยา จ ปสฺสาวมเคฺคปิ อนุโลมโตฯ ทหนํ ปฏิเกฺขปาภาวา วฏฺฏติฯ สตฺถวตฺติกมฺมานุโลมโต น วฏฺฏตีติ เจ? น, ปฏิกฺขิตฺตปฏิเกฺขปา, ปฏิกฺขิปิตพฺพสฺส ตปฺปรมตาทีปนโต, กึ วุตฺตํ โหติ? ปุเพฺพ ปฏิกฺขิตฺตมฺปิ สตฺถกมฺมํ สมฺปิณฺฑิตฺวา ปจฺฉา ''น, ภิกฺขเว...เป.... ถุลฺลจฺจยสฺสา''ติ ทฺวิกฺขตฺตุํ สตฺถกมฺมสฺส ปฏิเกฺขโป กโตฯ เตน สมฺพาธสฺส สามนฺตา ทฺวงฺคุลํ ปฏิกฺขิปิตพฺพํ นามฯ สตฺถวตฺติกมฺมโต อุทฺธํ นตฺถีติ ทีเปติฯ กิญฺจ ภิโยฺย ปุเพฺพ สมฺพาเธเยว สตฺถกมฺมํ ปฏิกฺขิตฺตํ, ปจฺฉา สมฺพาธสฺส สามนฺตา ทฺวงฺคุลมฺปิ ปฏิกฺขิตฺตํ, ตสฺมา ตเสฺสว ปฏิเกฺขโป, เนตรสฺสาติ สิทฺธํฯ เอตฺถ ''สตฺถํ นาม สตฺถหารกํ วาสฺส ปริเยเสยฺยา''ติอาทีสุ วิย เยน ฉินฺทติ, ตํ สพฺพํฯ เตน วุตฺตํ **''กณฺฏเกน วา''**ติอาทิฯ ขารทานํ ปเนตฺถ ***ภิกฺขุนิวิภเงฺค*** ปสาเข เลปมฺเขน อนุญฺญาตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอเก ปน ''สตฺถกมฺมํ วา''ติ ปาฐํ วิกเปฺปตฺวา วตฺถิกมฺมํ กโรนฺติฯ **''วตฺถี''**ติ กิร อคฺฆิกา วุจฺจติฯ ตาย ฉินฺทนํ วตฺถิกมฺมํ นามาติ จ อตฺถํ วณฺณยนฺติ, เต ''สตฺถหารกํ วาสฺส ปริเยเสยฺยา''ติ อิมสฺส ปทภาชนียํ ทเสฺสตฺวา ปฏิกฺขิปิตพฺพาฯ **อณฺฑวุฑฺฒี**ติ วาตณฺฑโกฯ **อาทานวตฺตี**ติ อานหวตฺติฯ

มนุสฺสมํสปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๘๐. ‘‘น, ภิกฺขเว, มนุสฺสมํสํ…เป…. ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา, ‘‘น จ, ภิกฺขเว, อปฺปฏิ…เป…. ทุกฺกฏสฺสา’’ติ จ วุตฺตตฺตา อปฺปฏิเวกฺขณทุกฺกฏญฺจ ถุลฺลจฺจยญฺจาติ เทฺว อาปชฺชติ, ตสฺมา กปฺปิยมํเสปิ อปฺปฏิเวกฺขณปจฺจยา ทุกฺกฏเมวฯ เกจิ ‘‘มํสภาวํ ชานนฺโตว อาปชฺชติฯ ปูวาทีสุ อชานนฺตสฺส กา ปจฺจเวกฺขณา’’ติ วทนฺติฯ อชานนฺโตปิ อาปชฺชติ สามญฺญน วุตฺตตฺตาติ เกจิฯ

หตฺถิมํสาทิปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๘๑. **อิเมสํ …เป…. สพฺพํ น วฏฺฏตี**ติ อิทํ ทสนฺนมฺปิ มนุสฺสมํสาทีนํ อกปฺปิยภาวมตฺตปริทีปนวจนํ, นาปตฺติวิภาคทสฺสนวจนํฯ **ยํ กิญฺจิ ญตฺวา วา อญตฺวา วา ขาทนฺตสฺส อาปตฺติเยวา**ติ อิทมฺปิ อนิยมิตวจนเมว ‘‘อยํ นาม อาปตฺตี’’ติ อวุตฺตตฺตา ฯ ตทุภยมฺปิ เหฏฺฐา มนุสฺสาทีนํ มํสาทีสุ ถุลฺลจฺจยทุกฺกฏาปตฺติโย โหนฺตีติ คหิตนเยหิ อธิปฺปาโย ชานิตุํ สกฺกาติ เอวํ วุตฺตํฯ ตตฺรายํ อธิปฺปาโย – ยสฺมา เอเตสํ มนุสฺสาทีนํ มํสาทีนิ อกปฺปิยานิ, ตสฺมา มนุสฺสานํ มํสาทีสุ ถุลฺลจฺจยาปตฺติฯ เสสานํ สพฺพตฺถ ทุกฺกฏาปตฺตีติฯ ปาเฬเยว หิ โลหิตาทึ มํสคติกํ กตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, มนุสฺสมํสํ…เป…. ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ วุตฺตํฯ ตเถว หตฺถาทีนํ มํสาทีสุปิ ทุกฺกฏาปตฺติ ปญฺญตฺตาฯ เตน วุตฺตํ **สีหฬฏฺฐกถายํ** ‘‘มนุสฺสมํเส วา เกเส วา นเข วา อฏฺฐิมฺหิ วา โลหิเต วา ถุลฺลจฺจยเมวา’’ติ วุตฺตํฯ อิมินา เอว –

> ‘‘อฏฺฐิปิ โลหิตํ จมฺมํ, โลมเมสํ น กปฺปตี’’ติฯ –

ขุทฺทสิกฺขาคาถาปทสฺส อโตฺถ จ อธิปฺปาโย จ สุวิเญฺญยฺยติฯ **ปฏิคฺคหเณ**ติ เอตฺถ อนาทริยทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ ‘‘อุทกมนุสฺสาทิมํสมฺปิ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ นาคราเชน วุตฺตาทีนเว สติปิ อุชฺฌายนาธิการเมว คเหตฺวา **‘‘ปฏิกูลตายา’’**ติ วุตฺตํฯ

ยาคุมธุโคฬกาทิกถาวณฺณนา

๒๘๓. **ยถาธโมฺม กาเรตโพฺพ**ติ อิทํ สงฺคีติการกวจนํฯ น หิ ภควา ตเมว สิกฺขาปทํ ทฺวิกฺขตฺตุํ ปญฺญเปสิ, เอวํ เอวรูเปสูติ เอเกฯ ปฐมปญฺญตฺตเมว สนฺธาย วุตฺตํ, ตถาปิ น จ เต ภิกฺขู สาปตฺติกา ชาตาฯ กถํ? **ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทสฺส** อฏฺฐุปฺปตฺติยาฯ ‘‘อปิจ มยํ กาลเสฺสว ปิณฺฑาย จริตฺวา ภุญฺชิมฺหา’’ติ วุตฺตํฯ **มาติกาวิภเงฺค** (ปาจิ. ๒๒๗) จ ‘‘ปรมฺปรโภชนํ นาม ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตเรน โภชเนน นิมนฺติโต, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญํ ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตรํ โภชนํ ภุญฺชติ, เอตํ ปรมฺปรโภชนํ นามา’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา อญฺญํ โภชนํ นาม นิมนฺตนโต ลทฺธํ ยํ กิญฺจีติ สิทฺธํฯ ยสฺมา น โภชฺชยาคุนิมนฺตนโต ลทฺธโภชนํ, ตสฺมา ‘‘เอตฺถ อนาปตฺตี’’ติ เต ภิกฺขู ปริภุญฺชิํสูติฯ เอตฺถ ‘‘ยถาธโมฺม กาเรตโพฺพ’’ติ วุตฺตตฺตา ปน อญฺญนิมนฺตนโต ลทฺธโภชนเมว ภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺติ, เนตรนฺติ อนุญฺญาตํฯ ตโต ปฏฺฐาย ตสฺส อนาปตฺติวาเร ‘‘นิจฺจภเตฺต สลากภเตฺต ปกฺขิเก อุโปสถิเก ปาฏิปทิเก’’ติ วุตฺตํฯ ปุเพฺพ เวสาลิยา ปญฺญตฺตกาเล นตฺถิ, ยทิ อตฺถิ, อฏฺฐุปฺปตฺติมาติกาวิภงฺควิโรโธ, ตสฺมา ‘‘อปิจ มยํ กาลเสฺสว ปิณฺฑาย จริตฺวา ภุญฺชิมฺหา’’ติ อฏฺฐุปฺปตฺติยํ วุตฺตตฺตา, ปทภาชเนปิ ‘‘อญฺญํ ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตรํ โภชนํ ภุญฺชตี’’ติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา จ ปฐมํ วา ปจฺฉา วา นิมนฺติตํ โภชนํ ฐเปตฺวา อนิมนฺติตเมว ภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺติ, เนตรนฺติ กิญฺจาปิ อาปนฺนํ, ‘‘น, ภิกฺขเว, อญฺญตฺร นิมนฺติเตน อญฺญสฺส โภชฺชยาคุ ปริภุญฺชิตพฺพา’’ติ วุตฺตตฺตา ปน ปฐมนิมนฺติตโภชนโต อญฺญํ ปจฺฉา ลทฺธํ นิมนฺติตโภชนํ, นิจฺจภตฺตาทีนิ จ ภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺตีติ อาปชฺชมานํ วิย ชาตนฺติ อนุปญฺญตฺติปฺปสงฺคนิวารณํ, อนิมนฺตนโภชเน อาปตฺติปฺปสงฺคนิวารณญฺจ

กโรโนฺต, ปฐมปญฺญตฺติสิกฺขาปทเมว อิมินา อเตฺถน ปริณาเมโนฺต จ ‘‘ยถาธมฺมํ กาเรต
โพฺพ’’ติ ภควา อาห, ตสฺมา ตโต ปฎฺฐาย ปจฺฉา นิมนฺตนโภชนํ ภุญฺชนฺตเสฺสว อาปตฺติฯ เตสุ
น นิจฺจภตฺตาทีนีติ อาปนฺนํฯ เตเนวายสฺมา **อุปาลิเตฺถโร** ตสฺส อนาปตฺติวาเร ‘‘นิจฺจภเตฺต’’ติ
อาทีนิ ปญฺจ ปทานิ ปกฺขิปิตฺวา สงฺคายิฯ อธิปฺปายญฺญู หิ เต มหานาคา, ตสฺมา ปฐมเมว ยํ
ภควตา วุตฺตํ ‘‘ปญฺจ โภชนานิ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ อนาปตฺตี’’ติ วจนํ, ปจฺฉาปิ ตํ อนุรกฺขเนฺตน
อโภชนํ มธุโคฬกํ อปรามสิตฺวา โภชฺชยาคุ เอว วุตฺตาติ เอวํ อาจริโยฯ

เอตฺถาห – ยถา ปจฺฉาลทฺธเลเสน เถเรน นิจฺจภตฺตาทิปเกฺขโป กโต, เอวํ **กถินกฺขนฺธ
เก** ปรมฺปรโภชนํ ปกฺขิปิตฺวา ‘‘อตฺถตกถินานํ โว, ภิกฺขเว, ฉ กปฺปิสฺสนฺตี’’ติ กิมตฺถํ น วุจฺจนฺ
ติ? วุจฺจเต – ยถาวุตฺตเลสนิทสฺสนตฺถํฯ อญฺญถา อิทํ สิกฺขาปทํ เวสาลิยํ, อนฺธกวินฺเท จาติ อุ
ภยตฺถ อุปฺปนฺนุปฺปนฺเน ปญฺญตฺตํ สิยาฯ โน เจ, สาปตฺติกา ภิกฺขู สิยุํ, น จ เต สาปตฺติกา
อปฺปฏิกฺขิเตฺตปิ เตสํ กุกฺกุจฺจทสฺสนโตฯ ‘‘เตน หิ, พฺราหฺมณ, ภิกฺขูนํ เทหีติฯ ภิกฺขู กุกฺกุจฺจา
ยนฺตา น ปฏิคฺคณฺหนฺตี’’ติ หิ วุตฺตํฯ เตสญฺหิ ‘‘ปริภุญฺชถา’’ติ ภควโต อาณตฺติยา ปริภุตฺตา
นมฺปิ ‘‘โอทิสฺสกํ นุ โข อิทํ อมฺหาก’’นฺติ วิมติปฺปตฺตานํ วิมติวิโนทนตฺถํ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว,
ยาคุญฺจ มธุโคฬกญฺจา’’ติ วุตฺตํฯ เอวมิธาเปเต ปญฺญตฺตํ ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทํ โอมทฺทิตฺ
วา ปรมฺปรโภชนํ กถํ ภุญฺชิสฺสนฺตีติฯ เอตฺถาหุ เกจิ อาจริยา ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปเทเนว
‘‘อญฺญสฺส โภชนํ น กปฺปตี’’ติ ชานนฺตาปิ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ยาคุญฺจา’’ติ วิสุํ อนุ
ญฺญาตตฺตา ‘‘ปฎฺคฺคิทานมหาวิกฏาทิ วิย กปฺปตี’’ติ สญฺญาย ภุญฺชึสุฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อปิจ มยํ
กาลเสฺสว โภชฺชยาคุยา ธาตา’’ติอาทิ, ตํ อยุตฺตํ ตตฺถ อฎฺฐุปฺปตฺติมาติกาวิภงฺควิโรเธน อนา
ปตฺติวาเร นิจฺจภตฺตาทีนํ อสมฺภวปฺปสงฺคโต, ภิกฺขูนํ สาปตฺติกภาวานติกฺกมนโต, มิจฺฉาคาห
เหตุปฺปสเงฺคน ภควตา อนุญฺญาตปฺปสงฺคโต จฯ เต หิ ภิกฺขู ยสฺมา ภควา กตฺถจิ วินยวเสน
กปฺปิยมฺปิ ‘‘คาถาภิคีตํ เม อโภชเนยฺย’’นฺติ (สํ. นิ. ๑.๑๙๔; สุ. นิ. ๘๑; มิ. ป. ๔.๕.๙) ปฏิกฺขิ
ปติ, ตสฺมา ภควโต อธิปฺปายํ ปติ ‘‘กุกฺกุจฺจายนฺตา น ปฏิคฺคณฺหนฺตี’’ติ วุตฺตํ, สิกฺขาปทํ ปติ
ภควาปิ อตฺตโน อธิปฺปายปฺปกาสนตฺถเมว ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ยาคุญฺจา’’ติ อาหฯ ทุรวคฺ
คาโห หิ ภควโต อธิปฺปาโยฯ ตถา หิ ภารทฺวาชสฺส ปายาสํ อโภชเนยฺยนฺติ อกตวิญฺญตฺติปฺป
สงฺคโต ปฏิกฺขิปิฯ **อานนฺทเตฺถเรน** วิญฺญาเปตฺวา สชฺชิตํ เตกฏุลยาคุํ ปน ‘‘ยทปิ, อานนฺท,
วิญฺญตฺตํ, ตทปิ อกปฺปิย’’นฺติ อวตฺวา ‘‘ยทปิ, อานนฺท, อโนฺตวุตฺถ’’นฺติอาทิเมวาหฯ เตน โน
เจ ตํ อโนฺตวุตฺถํ กปฺปตีติ อธิปฺปายทสฺสเนน ปณีตโภชนสูโปทนวิญฺญตฺติสิกฺขาปทานิ อุป
ตฺถเมฺภติ ภควโตปิ กปฺปติ, ปเคว อมฺหากนฺติฯ

๒๘๔. คิลานเสฺสว ภควตา คุโฬ อนุญฺญาโตติ ‘‘ยานิ โข ปน ตานิ คิลานานํ ภิกฺขูนํ
ปฏิสายนียานี’’ติ (ปารา. ๖๒๒) วจนวเสน วุตฺตํ, เตเนว เต อิธ ปฏิคฺคหเณ กุกฺกุจฺจายึสุฯ อิธ
ปน ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, คิลานสฺส คุโฬทก’’นฺติ วตฺตเพฺพ คุฬาธิการตฺตา ปุเพฺพ อนุ
ญฺญาตญฺจ วตฺวา อคิลานสฺส คุโฬทกํ อนุญฺญาตํ, เตน คิลาเนน สติ ปจฺจเย คุโฬ ปริภุญฺชิต
โพฺพ, คุโฬทกํ อสติ ปจฺจเยปิ วฎฺฏตีติ อิมํ วิเสสํ ทีเปติฯ ตตฺถ ‘‘คุโฬทกํ กาลิเกสุ สตฺตาหกา
ลิกํ, ภควตา โอทิสฺสานุญฺญาตตฺตา สตฺตาหาติกฺกเมน ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ, อุทก
สมฺภินฺนตฺตา สตฺตาหกาลิกภาวํ ชหติฯ ‘‘ยถา อมฺพาทิ อุทกสมฺภินฺนํ ยามกาลิกํ ชาตํ, ตถา
สตฺตาหกาลิกํ ชหิตฺวา ตทนนฺตเร ยาวชีวิเก ฐิต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตํ, ตญฺจ ภควตา โอทิสฺสา
นุญฺญาตตฺตา ปจฺจเวกฺขณาภาเว โทโส นตฺถิฯ ‘‘คุโฬทก’นฺติ วุตฺตตฺตา อุทกคติก’’นฺติ วทนฺ
ติฯ ยทิ อุทกมิสฺสํ อุทกคติกํ โหติ, มธุปิ สิยา ตํ ตถา อนุญฺญาตตฺตาฯ มา โหตุ, อปฺปฏิคฺค
เหตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํ สิยา อุทกคติกตฺตา, ตญฺจ น โหติ, ‘‘สพฺพตฺถาปิ อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพ’’นฺติ อญฺญตรสฺมึ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

๒๘๕. **สุญฺญาคาร**นฺติ จตุตฺถชฺฌานํฯ

กปฺปิยภูมิอนุชานนกถาวณฺณนา

๒๙๕. **โอรวสทฺท**นฺติ มหาสทฺทํฯ **พหูหิ สมฺปริวาเรตฺวา**ติ เอตฺถ เอเกนาปิ วฏฺฏติฯ ‘‘พหูสุ เอกสฺสปิ วจเนน สห สิยาติ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ ‘‘อามสิตฺวา’’ติ วุตฺตตฺตา อนามสิเต น วฏฺฏติฯ ‘‘โทโส นตฺถี’’ติ วจเนน เสสาปิ อนุญฺญาตาฯ ‘‘ภิตฺติเญฺจ อุปสเนฺต ปจฺฉา ตํ ปูเรนฺติ, ตตฺถ กาตุํ น วฏฺฏติ, ปกติภูมิยํเยว กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ตํ อุปริ **อฎฺฐกถายํ** ‘‘อิฎฺฐกาทีหิ กตาจยสฺสา’’ติอาทินา วิรุชฺฌติ วิยฯ **มตฺติกาปิณฺฑํ วา**ติ เอตฺถ ‘‘อสติยา อนธิฏฺฐิตาย สริต ฎฺฐานโต ปฏฺฐาย เจ อุปริ อธิฏฺฐิตา, เหฏฺฐา ฐิตํ ภณฺฑํ อกปฺปิยํ, อุปริฏฺฐิตเมว กปฺปิยํ, อย เมตฺถ วิเสโส’’ติ วุตฺตํฯ **เอตฺถ กปฺปิยกุฎิ ลทฺธุํ วฏฺฏตี**ติ เอวํวิเธ ปุน กาตพฺพาติ อโตฺถฯ **กปฺปิยกุฎึ กาตุํ เทมา**ติ เอตฺถ กปฺปิยกุฎิกิจฺจํ กาตุนฺติ อธิปฺปาโยฯ โภชนสาลา ปน เสนาสน เมว, ตสฺมา ตตฺถ กาตพฺพนฺติ อปเรฯ ‘‘อกเตปิ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ

‘‘มุขสนฺนิธิ นาม โภชนกาเล สนฺนิธี’’ติ ลิขิตํฯ มุขสนฺนิธีติ ตสฺส นามํฯ ‘‘ยทิ สนฺนิธิ โหติ, ปาจิตฺติยํ ภเวยฺย, มุขสนฺนิธิ ปน ทุกฺกฎํ, ตสฺมา สนฺนิธิ อนธิเปฺปตา’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘ตสฺส สนฺตกํ กตฺวา’’ติ วุตฺตตฺตา อนเปกฺขวิสฺสชฺชนํ นาธิเปฺปตํฯ จีวรวิกปฺปเน วิย กปฺปิยมตฺตํ ญาตพฺพนฺติ เกจิฯ

เกณิยชฎิลวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๐๐. ‘‘อตฺตนา ปฎิคฺคหิตํ ปุเรภตฺตเมว ปริจฺจชิตฺวา สามเณราทีหิ ปานกํ กตฺวา ทิเนฺน ปุเรภตฺตเมว วฏฺฏติ, น ปจฺฉาภตฺตํ สวตฺถุกปฎิคฺคหิตตฺตา’’ติ วทนฺติ, ตตฺถ ปุน ปฎิคฺคหเณ นิโทฺทสตฺตา, ปุเรภตฺตเมว ปฎิคฺคหณสฺส นิสฺสฎฺฐตฺตา, อตฺตนา จ อคฺคหิตตฺตา โทโส น ทิสฺสติ, อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพํฯ **สาลูกา** นาม กนฺทา, ‘‘อิโต กิญฺจิตก’’นฺติ โวหรนฺติฯ **‘‘ผารุสก**นฺติ โคฬวิสเย เอโก รุโกฺข’’ติ จ ลิขิตํฯ ‘‘ปกฺกฑากรส’’นฺติ วิเสสิตตฺตา ‘‘อปกฺกํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ **กุรุนฺทิ**วจเนนปิ สิทฺธเมวฯ ตณฺฑุลโธวโนทกมฺปิ **ธญฺญรโส** เอวฯ ‘‘นิกฺกสโฎ อุจฺฉุรโส สตฺตาหกาลิโก’’ติ ลิขิตํฯ **สาวิตฺตี**ติ คายตฺติฯ **ฉนฺทโส**ติ เวทสฺสฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, ปพฺพชิเตน อกปฺปิเย สมาทเปตพฺพ’’นฺติ วุตฺตตฺตา อนุปสมฺปนฺนสฺสาปิ น เกวลํ ทสสุ เอว สิกฺขาปเทสุ, อถ โข ยํ ภิกฺขุสฺส น กปฺปติ, ตสฺมิมฺปีติ อธิปฺปาโย’’ติ วุตฺตํฯ

๓๐๕. **เทฺว ปฎา เทสนาเมเนวา**ติ จีนปฎฺฎโสมารปฏฺฏานิฯ **ตีณี**ติ ปตฺตุเณฺณน สห ตีณิฯ **อิทฺธิมยิกํ** เอหิภิกฺขูนํ นิพฺพตฺตํฯ เทวทตฺติยํ **อนุรุทฺธเตฺถเรน** ลทฺธํฯ ‘‘ยามาติกฺกเม สนฺนิธิวเสน สตฺตาหาติกฺกเม เภสชฺชสิกฺขาปทวเสนา’’ติ ลิขิตํฯ

เภสชฺชกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๗. กถินกฺขนฺธกวณฺณนา

กถินานุชานนกถาวณฺณนา

๓๐๖. **‘‘กถิน**นฺติ ปญฺจานิสํเส อโนฺตกรณสมตฺถตาย ถิรนฺติ อโตฺถ’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘ปญฺจ กปฺปนฺตี’’ติ อวตฺวา ‘‘กปฺปิสฺสนฺตี’’ติ อนาคตวจนํ ‘‘โว’’ติ อิมสฺส สามิวจนปเกฺข ยุชฺชติ เตสํ ตสฺมึ ขเณ อนตฺถตกถินตฺตาฯ ทฺวีสุ ปเนเตสุ อตฺถวิกเปฺปสุ ปจฺฉิโม ยุโตฺต สเพฺพสมฺปิ เตสํ ปา

เวยฺยกานํ สพฺพธุตงฺคธรตฺตาฯ นิมนฺตนํ สาทิยนฺตเสฺสว หิ อนามนฺตจาโร ปญฺญตฺโต, ตถา คณโภชนํฯ อสมาทานจาโร อนธิฏฺฐิตติจีวรสฺส นตฺถิ อเตจีวริกสฺส ยาวทตฺถจีวรจตฺตฺถาทิ จีวรคฺคหณสมฺภวโตฯ อิตรสฺสาปิ อนธิฏฺฐานมุเขน ลพฺภติฯ จีวรุปฺปาโท อปํสุกูลิกเสฺสวฯ **“กถินตฺถตสีมาย”**นฺติ อุปจารสีมํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อุปจารสีมฏฺฐสฺส มตกจีวราทิภาคิยตาย พทฺธสีมาย ตตฺรุปฺปาทาภาวโต วิเญฺญยฺยเมตํ อุปจารสีมาเวตฺถ อธิเปฺปตาติฯ **กถินตฺถารํ เก ลภนฺตี**ติ เก สาเธนฺตีติ อโตฺถฯ ปญฺจ ชนา สาเธนฺติฯ กถินทุสฺสสฺส หิ ทายกา ปจฺฉิมโกฏิยา จตฺตาโร โหนฺติฯ เอโก ปฏิคฺคาหโกติฯ ‘‘ตตฺร เจ, ภิกฺขเว, ยฺวายํ จตุวโคฺค ภิกฺขุสโงฺฆ ฐเปตฺวา ตีณิ กมฺมานิ อุปสมฺปทํ ปวารณํ อพฺภาน’’นฺติ (มหาว. ๓๘๘) **จเมฺปยฺยกฺขนฺธเก** วุตฺตตฺตา ‘‘น ปญฺจวคฺคกรณีย’’นฺติ คเหตพฺพํฯ ‘‘ยสฺส สโงฺฆ กถินทุสฺสํ เทติ, ตํ หตฺถปาเส อกตฺวาปิ พหิสีมาย ฐิตสฺสปิ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ หตฺถปาเส กตฺวา เอว ทาตพฺพํฯ กสฺมา? ‘‘ตสฺส กมฺมปฺปตฺตตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘ตตฺรุปฺปาเทน ตณฺฑุลาทินา วเตฺถสุ เจตาปิเตสุ อตฺถตกถินานเมว ตานิ วตฺถานิ ปาปุณนฺติฯ วเตฺถหิ ปน ตณฺฑุลาทีสุ เจตาปิเตสุ สเพฺพสํ ตานิ ปาปุณนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ **ปฐมปวารณาย ปวาริตา ลภนฺตี**ติ อิทํ อุกฺกฏฺฐโกฏิยา วุตฺตํฯ อนฺตราเยน อปฺปวาริตานมฺปิ วุตฺถวสฺสานํ กถินตฺถารสมฺภวโต อิตเร คณปูรเก กตฺวา กถินํ อตฺถริตพฺพนฺติ กถํ ปญฺญายตีติ เจ? ‘‘ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ อตฺถตํ โหติ กถินํ อตฺถารกสฺส จ อนุโมทกสฺส จา’’ติ (ปริ. ๔๐๓) **ปริวาเร** เอกวจนกรณโต, ตเตฺถว ‘‘สงฺฆสฺส อตฺถตํ โหติ กถินํ, คณสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺถตํ โหติ กถิน’’นฺติ (ปริ. ๔๑๔) วจนโต จฯ

อญฺญสฺมิํ วิหาเร วุตฺถวสฺสาปิ น ลภนฺตีติ อิทํ กิํ เอกสีมสฺมิํ, อุทาหุ นานาสีมสฺมินฺติ? กิเญฺจตฺถ – ยทิ ตาว เอกสีมสฺมิํ, ปรโต ‘‘สเจ ปน เอกสีมาย พหู วิหารา โหนฺติ, สเพฺพ ภิกฺขู สนฺนิปาเตตฺวา เอกตฺถ กถินํ อตฺถริตพฺพํ, วิสุํ วิสุํ อตฺถริตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อิมินา **อฏฺฐกถา**วจเนน วิรุชฺฌติฯ อิทญฺหิ วจนํ สเพฺพสํเยว เอโก กถินตฺถาโรติ ทีเปติฯ อถ นานาสีมสฺมิํ, อุปนนฺทสฺส เอกาธิปฺปายทานานุมติยา วิรุชฺฌติฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘เทถ, ภิกฺขเว, โมฆปุริสสฺส เอกาธิปฺปาย’’นฺติ (มหาว. ๓๖๔)ฯ อิทญฺหิ วจนํ ทฺวีสุปิ อาวาเสสุ ตสฺส กถินตฺถารสิทฺธิํ ทีเปตีติฯ อวิโรโธว อิจฺฉิตโพฺพ อปฺปฏิสิทฺธตฺตา, ตสฺมา เอกสีมสฺมิํ วา นานาสีมสฺมิํ วา นานูปจาเร อญฺญสฺมิํ วิหาเร วุตฺถวสฺสาปิ น ลภนฺตีติ อธิปฺปาโย เวทิตโพฺพฯ ‘‘ปจฺฉิมิกาย อุปสมฺปโนฺน ปฐมปวารณาย ปวาเรตุมฺปิ ลภติ, วสฺสิโก จ โหติ อานิสํสญฺจ ลภตีติ สามเณรานํ วสฺสูปคมนํ อนุญฺญาตํ โหติ, สามเณรา กถินานิสํสํ ลภนฺตี’’ติ วทนฺติฯ

ติณฺณํ จีวรานํ อญฺญตรปฺปโหนกนฺติ อิทํ ‘‘น อญฺญตฺร สงฺฆาฏิยา อุตฺตราสเงฺคน อนฺตรวาสเกน อตฺถตํ โหติ กถิน’’นฺติ อิมาย **ปาฬิยา** วิรุชฺฌนํ วิย ทิสฺสติฯ อยญฺหิ ปาฬิ ติณฺณํ จีวรานํ อญฺญตรวิรเหนาปิ น อตฺถตํ โหติ กถินนฺติ ทีเปตีติ เจ? น, ตทตฺถชานนโต, น ติณฺณํ จีวรานํ อญฺญตรวิรเหน น อตฺถตํ โหติ กถินนฺติ หิ ทีเปตุกาโม ภควา ตํ ปาฬิมาหฯ ยทิ เอวํ ‘‘อญฺญตฺร สงฺฆาฏิยา อุตฺตราสเงฺคน อนฺตรวาสเกนา’’ติ น วตฺตพฺพา สิยาติ เจ? น, อธิปฺปายชานนโตวฯ โย สงฺฆาฏิยา อตฺถริตุกาโม, ตสฺส อญฺญตฺร สงฺฆาฏิยา น อตฺถตํ โหติฯ เอส นโย อิตรตฺถาปีติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ เตเนว สุกฺกปเกฺข ‘‘สงฺฆาฏิยา อตฺถตํ โหตี’’ติอาทินา นเยน เอกเมว จีวรํ วุตฺตํ, เอวํ สเนฺต ‘‘จตุวีสติยา อากาเรหิ อนตฺถตํ โหติ กถินํ, สตฺตรสหิ อากาเรหิ อตฺถตํ โหติ กถิน’’นฺติ ยถารหํ อุกฺกฏฺฐโกฏิยา วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ, ตสฺมา กณฺหปเกฺข อุลฺลิขิต…เป.… นิสฺสีมฏฺฐานุโมทนานํ จตุวีสติยา อาการานํ สมฺภวนฺตานํ สเพฺพน สพฺพํ อภาเวนปิ นิมิตฺตกตาทีนํ อสมฺภวนฺตานํ อญฺญตรภาเวนปิ น อตฺถตํ โหติ กถินนฺติ เอวมธิปฺปาโย เวทิตโพฺพฯ สุกฺกปเกฺขปิ อหตาหตกปฺป…เป.… สีมฏฺฐานุโมทนานํ สตฺตรสนฺนํ อากา

รานํ สมฺภวนฺตานํ อญฺญตรภาเวนปิ อิตเรสํ สเพฺพน สพฺพํ อภาเวนปิ อตฺถตํ โหติ กถินนฺติ เอวมธิปฺปาโย เวทิตโพฺพฯ อญฺญถา อญฺญมญฺญวิโรโธ, ยถาสมฺภวํ โยเชตฺวา เวทิตโพฺพฯ

ตตฺริทํ มุขมตฺตนิทสฺสนํ – กณฺหปเกฺข ''อุตฺตราสเงฺคน อตฺถเต กถิเน น อญฺญตฺร สงฺฆาฏิยา น อญฺญตฺร อนฺตรวาสเกน อตฺถตํ โหติ กถิน''นฺติ วจนปฺปมาณโต ตํ กถินํ อนตฺถตํ สิยาฯ สุกฺกปเกฺข จ ''อนิมิตฺตกเตน อตฺถตํ โหติ กถิน''นฺติ วจนปฺปมาณโต อนิมิตฺตกเตน กถิเน อตฺถเต ตเญฺจ ปริกถา กตํ, ตถาปิ อตฺถตเมว กถินํ โหตีติ อยํ ทุวิโธปิ วิโรโธฯ ยถาวุตฺตนเยน อธิปฺปาเย คหิเต ปริหาโร โหตีติ เวทิตพฺพํฯ

โย อานิสํสํ พหุํ เทตีติ อิมินา ปจฺจยโลลภาวํ วิย ทีเปติ, ตถาปิ ภควตา ยาวทตฺถจีวรปริเยสนปญฺญาปนมุเขน ทฺวารํ ทินฺนนฺติ กตฺวา สงฺฆานุคฺคหตฺถํ โหติฯ **''อกาตุํ น โหตี**ติ อนาทริเยน อกโรนฺตสฺส ทุกฺกฏ''นฺติ ลิขิตํฯ **อนุโมทามา**ติ เอตฺถ สพฺพสงฺคาหิกวเสน เอวํ วุตฺตํฯ ''อนุโมทามี''ติ เอกเกน วตฺตพฺพํ, อิตรถา ''น วฏฺฏตี''ติ **มหาอฏฺฐกถายํ** กิร วุตฺตํฯ กถินจีวรํ อธิฏฺฐหิตฺวา ''อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามี''ติ วาจาย ภินฺนมตฺตาย ปุคฺคลสฺส อตฺถตํ โหติฯ **''กมฺมวาจา ปน เอกาเยว วฏฺฏตี**ติ กถินทุสฺสสฺส เอว กมฺมวาจา, เสสจีวรทาเน อปโลกนเมวาติ อโตฺถ''ติ ลิขิตํฯ **เอกสีมายา**ติ เอกอุปจารสีมายาติ อโตฺถ ยุชฺชติฯ เกจิ ปน ''พทฺธสีมา อธิเปฺปตา เอกสีมาย เอกฏฺฐาเน อตฺถริเต สพฺพตฺถ อตฺถริตํ โหติ 'สเพฺพ ภิกฺขู สนฺนิปติตฺวา'ติ วุตฺตตฺตา, เตหิปิ อนุโมทเนฺตหิ อตฺถริตเมว โหติ, อุปจารปริจฺฉิเนฺน ตตฺถ ตตฺถ ลทฺธํ เตหิ เตหิ ลทฺธพฺพํ โหติฯ ตตฺถ ปวิเฏฺฐหิปิ ลภิตพฺพํ สเพฺพหิปิ อตฺถริตตฺตา, อยํ วิเสโสฯ **มหาอฏฺฐกถาย**มฺปิ เอวเมว วุตฺต''นฺติ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ

๓๐๘. จตุวีสติ อาการวนฺตตาย **มหาภูมิกํ**ฯ **''ทีฆสิพฺพิต**นฺติ ปจฺฉากตสิพฺพนํ, โอวฏฺฏิตฺวา สิพฺพนํ วา''ติ ลิขิตํฯ **กณฺฑุสํ** นาม ปุพฺพพนฺธนํฯ **ปฐมจิมิลิกา ฆเฏตฺวา ฐปิตา โหตี**ติ กถินทุสฺสํ ทุพฺพลํ ทิสฺวา ตํ พลวตา อตฺตโน ปกติทุเสฺสน สทฺธิํ ฆเฏตฺวา ทุปฏฺฏํ กตฺวา สิพฺพิตุกาเมหิ กถินทุสฺสโต ปกติทุสฺสสฺส มหนฺตตาย ปฐมํ ตปฺปมาณานุรูปํ พนฺธกณฺฑุเส ฆเฏตฺวา รชฺชุเกหิ พนฺธิตฺวา กตํ โหตีติ อธิปฺปาโยฯ กถินจีวรสฺส อปฺปตาย ปฐมํ พทฺธทุสฺสํ **กุจฺฉิจิมิลิกา** โหติ, **มหาปจฺจริยํ, กุรุนฺทิย**ญฺจ วุตฺตวจนนิทสฺสนํ, พฺยญฺชเน เอว เภโท, อเตฺถ นตฺถีติ ทสฺสนตฺถํ กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ''อิมินา กิํ ทีเปตีติ เจ? ตถากตํ ทุปฏฺฏจีวรํ ปกติจีวรสฺส มหนฺตตาย ปกติจีวรสงฺขฺยเมว คจฺฉติ, น กถินจีวรสงฺขฺยนฺติ กสฺสจิ สิยา, เนวํ ทฏฺฐพฺพํฯ เอวํ กุจฺฉิจิมิลิกภาเวน ฐิตมฺปิ กถินจีวรํฯ มหนฺตมฺปิ ตํ ปกติจีวรํ อตฺตโน กถินจีวรเมวาติฯ เหฏฺฐิมโกฏิยา ปญฺจกสฺส อิจฺฉิตพฺพตฺตา กถินทุสฺสํ ขณฺฑาขณฺฑํ พหุธา ฉินฺทิตฺวา สิพฺพิตุกาโม กถินจีวรโต ปฏฺฏํ คเหตฺวา อญฺญสฺมิํ อกถินจีวเร ปฏฺฏมาโรเปตี''ติ ลิขิตํฯ อถ วา พหูนิ กถินทุสฺสานิ ปํสุกูลานิ ขุทฺทกขุทฺทกานิ เอกจีวรตฺถาย, มหนฺตานิ จ อูนตฺถาย ทินฺนานิ โหนฺติฯ **กถินจีวรโต**ติ ภิกฺขุ เอกจฺจโต กถินจีวรโต ปฏฺฏํ คเหตฺวา อญฺญสฺมิํ อาโรเปติฯ เอตฺถาห – กิํ ปํสุกูลานิ กถินทุสฺสานิ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมานิ ทาตพฺพานิ, อุทาหุ ขุทฺทกานิปีติ? เอตฺถ อจีวรสงฺขฺยตฺตา ขุทฺทกานิ ทาตุํ น วฏฺฏติฯ กมฺมวาจา ตตฺถ น รุหตีติ เอเกฯ ''ปํสุกูเลน อตฺถตํ โหตี''ติ **ปาฬิยํ** นยทานโต กุจฺฉิจิมิลิกภาเวน ฐิตสฺส กถินทุสฺสสฺส อตฺตโน สภาเวน อนธิฏฺฐานุปคสฺส ปุราณจีวรภาเวเนว อธิฏฺฐานารหสฺสปิ กถินจีวรภาวานุมติมุเขน **อฏฺฐกถายํ** ปทานโต จ ขุทฺทกานิปิ ทาตุํ วฏฺฏติฯ ตญฺหิ กถินตฺถารโก ฆเฏตฺวา กถินจีวรํ กริสฺสตีติ กตฺวา กปฺปตีติ เอเก, ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ

นิจยสนฺนิธิ สงฺฆายตฺตา สเงฺฆน กตฺตฺตาฯ รตฺตาติกฺกนฺตํ นิสฺสชฺชิตพฺพตฺตา **“นิสฺสคฺคิย”**นฺติ วุจฺจติฯ ปญฺจ ขณฺฑานิ ปฏฺฐานิ ปมาณํ อสฺสาติ **ปญฺจกํ**ฯ เตน วา อติริเตฺตน วาติ อโตฺถฯ **ตทเหว สญฺฉินฺนนา**ติ สเงฺฆน กถินตฺถารกสฺส กมฺมวาจํ วตฺวา ทินฺนเนว ตทเหว สญฺฉินฺนน สมณฺฑลิกเตน ภวิตพฺพํฯ เอวํ ทินฺนํเยว หิ **ปริวาเร** ‘‘ปุพฺพกรณํ สตฺตหิ ธมฺมหิ สงฺคหิต’’นฺติ วุตฺตํ, น ทายเกน ทิยฺยมานํ, ตสฺมา ปรินิฏฺฐิตปุพฺพกรณเมว เจ ทายโก สงฺฆสฺส เทติ, สมฺปฏิจฺฉิตฺวา กมฺมวาจาย ทาตพฺพํฯ เตน จ ตสฺมิํเยว สีมามณฺฑเล อธิฏฺฐหิตฺวา อตฺถริตฺวา สโงฺฆ อนุโมทาเปตโพฺพ กตปุพฺพกรณสฺส ปุน กตฺตพฺพาภาวโตฯ อตฺถารกสฺส หตฺถคตเมว หิ สนฺธาย ‘‘น อุลฺลิขิตมเตฺตนา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ปรินิฏฺฐิตปุพฺพกรณมฺปิ ปุน โธวิตฺวา วิสิพฺพิตฺวา กาตพฺพเมว วจนปมาณโตติ เจ? น, ฉินฺนสฺส ปุน เฉทาสมฺภวโตฯ อญฺญสฺมิํ ฐาเน ฉินฺทิตพฺพเมวาติ เจ? น, ปพฺพชฺชาธิกาเร ‘‘เกสมสฺสุํ โอหาราเปตฺวา’’ติ วจนปฺปมาณโต มุณฺฑิกสฺส ฉินฺนปิ เกเส ปริเยสิตฺวา สิรสฺมิํ ฐเปตฺวา ปุน โอหาราเปตฺวา ปพฺพาเชตพฺพปฺปสงฺคโต, น อิธ น-กาเรน ปฏิสิทฺธตฺตาติ เจ? น, ‘‘น อญฺญตฺร สงฺฆาฏิยา’’ติ น-กาเรน ปฏิสิทฺธตฺตา อุตฺตราสเงฺคน อตฺถเต อนตฺถตํ โหตีติ อนิฏฺฐปฺปสงฺคโต, ตสฺมา อภินิเวโส น กาตโพฺพฯ ‘‘พหิอุปจารสีมาย ฐิโต’’ติ วุตฺตตฺตาปิ ปุเพฺพ วุตฺตวินิจฺฉโยว คเหตโพฺพฯ

๓๐๙. **อสนฺนิธิกเตน อตฺถตํ โหติ กถิน**นฺติ เอตฺถ กิํ กถินตฺถารมาเสเยว ทุวิโธปิ สนฺนิธิ อธิเปฺปโต, อุทาหุ ตโต ปุเพฺพปิ, ทายเกน วา กทา ทาตพฺพํ, กิํ กถินตฺถารมาเสเยว, อุทาหุ ตโต ปุเพฺพปิ, กถินตฺถารมาเสปิ อสุกสฺมิํ ทิวเสเยว อตฺถารตฺถาย ทมฺมีติ ทาตุํ วฏฺฏติ น วฏฺฏตีติ อิทํ วิจาเรตพฺพํฯ กถินตฺถารมาเส เอว ทุวิโธปิ สนฺนิธิฯ ทายเกนาปิ วสฺสาวาสิกํ วิย กถินจีวรํ อุทฺทิสฺส ทินฺนํ น วฏฺฏติฯ กสฺมา? ‘‘กถินทายกสฺส วตฺตํ อตฺถี’’ติอาทินา (มหาว. อฏฺฐ. ๓๐๖) นเยน **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตาฯ อุกฺกฏฺฐมตฺตเมตนฺติ เจ? น, ‘‘กถินํ นาม อติอุกฺกฏฺฐํ วฏฺฏตี’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๐๘) วุตฺตตฺตาฯ น อาคมนํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เจ? น, อิทมฺปิ อาคมนเมว สนฺธาย วุตฺตํ, ปุเพฺพ ทินฺนํ น วฏฺฏตีติฯ

๓๑๐. **กถินสฺสา**ติ กถินตฺถารสฺสฯ **อุพฺภารายา**ติ วูปสมาย, อปฺปวตฺติยาติ อโตฺถฯ กิมตฺถิยํ อุพฺภารนิทสฺสนนฺติ เจ? ปญฺจหิ อนาปตฺติกาลปริยนฺตทสฺสเนน เตสุ สํวรุปฺปาทนตฺถํฯ อญฺญถา ‘‘จีวรกาลสมโย นาม อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจ มาสา’’ติ (ปารา. ๖๔๙) **วิภเงฺค** วุตฺตตฺตา อนฺตราปกฺกมนนฺติกาทิอุพฺภาราภาเวปิ ปญฺจหิ ปญฺจสุ มาเสสุ อนาปตฺติเยวาติ มิจฺฉาคาโห สิยา ฯ ตโต อาปตฺติเขเตฺต อนาปตฺติเขตฺตสญฺญาย ตํ ตํ อาปตฺติํ อาปชฺชติ, อิตเรสญฺจ ภิกฺขูนํ ลาภนฺตรายํ กโรตีติ เวทิตพฺพํฯ

อาทายสตฺตกกถาวณฺณนา

๓๑๑. **สนฺนิฏฺฐานนฺติเก เทฺวปิ ปลิโพธา เอกโต ฉิชฺชนฺตี**ติ อิธ, **ปริวารฏฺฐกถาย**ญฺจ วุตฺตํ อิมิสฺสา ขนฺธกปาฬิยา สเมติ เอกโต อุภินฺนมฺปิ ธุรนิเกฺขปสฺส กตฺตตฺตาฯ ‘‘อิทํ พหิสีมายเมว วุตฺตํ สนฺนิฏฺฐานนฺติกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยํ ปน วุตฺตํ **ปริวาเร** ‘จตฺตาโร กถินุทฺธารา สิยา อโนฺตสีมาย อุทฺธริยฺยนฺติ, สิยา พหิสีมาย อุทฺธริยฺยนฺติ, นิฏฺฐานนฺติโก สนฺนิฏฺฐานนฺติโก นาสนนฺติโก อาสาวเจฺฉทิโก’ติ (ปริ. ๔๑๖)ฯ ตตฺถ พหิสีมาย สนฺนิฏฺฐานนฺติโก อุทฺธริยฺยตีติ อิธ ทสฺสิตนโยวฯ กถํ อโนฺตสีมาย สนฺนิฏฺฐานนฺติโก? อกตจีวรมาทาย ‘น ปเจฺจสฺส’นฺติ คโต, คตคตฏฺฐาเน ผาสุวิหารํ อลภโนฺต ตเมว วิหารํ อาคจฺฉติ, ตสฺส จีวรปลิโพโธ ฐิโตฯ โส จ ‘เนวิมํ จีวรํ กาเรสฺส’นฺติ จิเตฺต อุปฺปนฺนมเตฺต ฉิชฺชติ, ตสฺมา อโนฺตสีมาย อุทฺธริยฺยติ, ตสฺมา ทุวิโธ สนฺนิฏฺฐานนฺติโก’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** ลิขิตํ, ตํ ยุตฺตํ, อญฺญถา อโนฺตสีมาย ‘‘เนวิมํ

จีวรํ กาเรสฺส''นฺติ ปวตฺตอุพฺภาโร อิตเรสุ สโมธานํ น คจฺฉตีติ อติริโตฺต สิยาฯ **สีมาติกฺกนฺติโก**ติ จีวรกาลสีมาติกฺกนฺติโกฯ สอุพฺภาเร จีวรปลิโพโธ ปฐมํ ฉิชฺชโนฺต วิย ขายติ, อถ โข สา เปกฺขตาย จีวรกรเณ สอุสฺสาโหว โหตีติ เลสํ สนฺธาย **ปริวาร**วเสน ''เทฺว ปลิโพธา อปุพฺพํ อจริมํ ฉิชฺชนฺตี''ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๑๑) วุตฺตํฯ ''กตจีวโร''ติ วุตฺตตฺตา อิธ น สมฺภวติฯ

๓๑๖. สพฺพํ อตฺตโน ปริกฺขารํ อนวเสเสตฺวา ปกฺกมโนฺต ''สมาทาย ปกฺกมตี''ติ วุจฺจติฯ ''กถินุทฺธาเร วิเสโส นตฺถิฯ ปุคฺคลาธิปฺปายวิเสเสน เกวลํ วารทสฺสนตฺถํ สมาทายวารา วุตฺตา''ติ สเพฺพสุ **คณฺฐิปเทสุ** ลิขิตํฯ อิธ ปน ปุคฺคลาธิปฺปาเยน ปโยชนํ วีมํสิตพฺพํฯ ปกฺกมนนฺติกสฺส อภาวา **''ยถาสมฺภว''**นฺติ วุตฺตํฯ วิปฺปกเตปิ ธุรนิเกฺขปวเสน ปกฺกมนนฺติกตา สมฺภวติ, ตสฺมา ปกฺกมนนฺติกวาโรปิ วตฺตโพฺพติ เจ? น, สนฺนิฏฺฐานนฺติกลกฺขณปฺปสงฺคโตฯ อกตจีวรสฺส น สวนนฺติกตา จฯ

ตตฺรายํ อาทิโต ปฏฺฐาย วารวิภาวนา – อาทายวารา สตฺต, ตถา สมาทายวาราติ เทฺว สตฺตกวาราฯ ตโต ปกฺกมนนฺติกํ วเชฺชตฺวา วิปฺปกตจีวรสฺส อาทายวารา, สมาทายวารา จาติ เทฺว ฉกฺกวาราฯ ตโต ปรํ นิฏฺฐานสนฺนิฏฺฐานนาสนนฺติกานํ วเสน ตีณิ ติกานิ ทสฺสิตานิ, ตตฺถ ปฐมตฺติกํ อโนฺตสีมาย ''น ปเจฺจสฺส''นฺติ อิมํ วิธึ อนามสิตฺวา พหิสีมายํ เอว ''น ปเจฺจสฺส''นฺติ ปวตฺตํ, ตสฺมา ปกฺกมนนฺติกสีมาติกฺกนฺติกสอุพฺภารา ตตฺถ น ยุชฺชนฺติฯ ''อาสาวเจฺฉทิโก สมฺภวโนฺตปิ ยถาวุตฺตการเณน น วุโตฺตฯ ทุติยตฺติกํ อโนฺตสีมาย 'น ปเจฺจสฺส'นฺติ ปวตฺตํ, เอตฺถ กิญฺจาปิ ปกฺกมนนฺติโก สมฺภวติ, ตถาปิ เยหิ จีวรปลิโพโธ ฉิชฺชติ, เตสํเยวาธิเปฺปตตฺตา น วุโตฺต''ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ สพฺพสฺมิมฺปิ ปนฺนรสเก วิปฺปกตจีวรเสฺสวาธิเปฺปตตฺตาติ ตโกฺกฯ อธิฏฺฐานุปเค จ วิปฺปกเต สติ น นิฏฺฐานนฺติโกฯ นิฏฺฐานาวเสเส สติ น นาสนนฺติโกติ **โปราณา**ฯ ตติยตฺติกํ อนธิฏฺฐิต-ปเทน วิเสเสตฺวา ปวตฺตํ, อตฺถโต ปฐมตฺติเกน สเมติฯ ตสฺส อตฺถทสฺสนปโยชนํ กิร ตํฯ ยสฺมา อิเม ตโย อตฺถวิกปฺปา อิเมหิ เอว ตีหิ กถินุทฺธาเรหิ สกฺกา ทเสฺสตุํ, ตสฺมา อิเมว โยชิตา เอกสมฺพนฺธวเสน, อญฺญถา ปฐมตฺติกํ ฉกฺกํ ภเวยฺย อิมสฺส ปนฺนรสกสฺส อเนฺต ฉกฺกํ วิยฯ ตติยตฺติกานนฺตรํ จตุตฺถตฺติกํ สมฺภวนฺตํ ''อโนฺตสีมายํ 'ปเจฺจสฺส''นฺติ วจนวิเสเสน สมฺภวติฯ ตถา จ โยชิยมานํ อิตเรหิ สวนนฺติกาทีหิ อวิรุทฺธกฺกมํ โหติ, ตสฺมา จตุตฺถตฺติกํ อหุตฺวา ฉกฺกํ ชาตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ ตีณิ ติกานิ เอกํ ฉกฺกญฺจาติ ปฐมํ ปนฺนรสกํ เวทิตพฺพํฯ อิทานิ อิทเมว ปนฺนรสกํ อุปสคฺควิเสเสน ทุติยํ สมาทายปนฺนรสกํ นาม กตํฯ ปุน วิปฺปกตจีวรํ อาทายาติ ตติยํ ปนฺนรสกํ, สมาทายาติ จตุตฺถํ ปนฺนรสกํ ทสฺสิตํฯ เอวํ จตฺตาริ ปนฺนรสกานิ เวทิตพฺพานิ ฯ ตตฺถ ปฐมทุติเยสุ ปนฺนรสเกสุ สเพฺพน สพฺพํ อกตจีวรํ อธิเปฺปตํ, อิตเรสุ ทฺวีสุ วิปฺปกตนฺติ โยเชตพฺพํฯ ''ปุเพฺพ นิพทฺธฏฺฐาเน จีวราสาย คเหตพฺพํ, อญฺญตฺถ น วฏฺฏติฯ อุปจฺฉินฺนาย เจ จีวราสาย จีวรํ อุปฺปนฺนํ, น ตํ จีวรปลิโพธํ กโรตี''ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ นิสฺสคฺคิเยสุ ตติยกถิเน อาคตจีวรปจฺจาสา อิธ จีวราสาติ ตโกฺกฯ ยตฺถ จีวราสา, ตํ ฐานํ อธิกรณูปจาเรน ''จีวราสา''เตฺวว วุจฺจตีติ กตฺวา ''ตํ จีวราสํ ปยิรุปาสตี''ติอาทิ วุตฺตํ, ตสฺมา **อนาสาย ลภตี**ติ อนาสายิตฏฺฐาเน ลภตีติอาทินา อโตฺถ คเหตโพฺพฯ เอตฺถ นิฏฺฐานสนฺนิฏฺฐานนาสนอาสาวเจฺฉทิกวเสน เอโก วาโรติ อิทเมกํ จตุกฺกํ ชาตํ, ตสฺมา ปุเพฺพ วุตฺตานิ ตีณิ ติกานิ อาสาวเจฺฉทิกาธิกานิ ตีณิ จตุกฺกานีติ เอกํ อนาสายทฺวาทสกนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตทนนฺตเร อาสายทฺวาทสเก กิญฺจาปิ ปฐมทฺวาทสกกฺกโม ลพฺภติ, ตถาปิ ตํ นิพฺพิเสสนฺติ ตเมกํ ทฺวาทสกํ อวุตฺตสิทฺธํ กตฺวา วิเสสโต ทเสฺสตุํ อาทิโต ปฏฺฐาย ''อโนฺตสีมาย ปเจฺจสฺส''นฺติ วุตฺตํ, ตํ ทุติยจตุเกฺก ''โส พหิสีมคโต สุณาตี''ติอาทิวจนสฺส ตติยจตุเกฺก สวนนฺติกาทีนญฺจ โอกาสกรณตฺถนฺติ เวทิตพฺพํฯ อิทํ ปน ทฺวาทสกํ อนาสาย วเสน ลพฺภมานมฺปิ อิมินา อวุตฺตสิทฺธํ กตฺวา น ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวเมตฺถ เทฺว ทฺ

วาทสกานิ อุทฺธริตานิฯ กรณียทฺวาทสเกปิ ยถาทสฺสิตอนาสายทฺวาทสกํ, อวุตฺตสิทฺธํ อาสายทฺวาทสกญฺจาติ เทฺว ทฺวาทสกานิ อุทฺธริตพฺพานิฯ อิทานิ ทิสํคมิกนวกํ โหติฯ ตตฺถ ยสฺมา ‘‘ทิสํคมิโก ปกฺกมตี’’ติ วจเนเนว ‘‘น ปเจฺจสฺส’’นฺติ อิทํ อวุตฺตสิทฺธเมว, ตสฺมา ตํ น วุตฺตํฯ เอตฺตาวตา อาวาสปลิโพธาภาโว ทสฺสิโตฯ

๓๒๑. ‘‘จีวรปฎิวีสํ อปวิลายมาโน’’ติ อิมินา จีวรปลิโพธสมงฺคิตมสฺส ทเสฺสติฯ **ปฎิวีโส**ติ อตฺตโน ปตฺตโพฺพ จีวรภาโคฯ **อปวิลายมาโน**ติ อากงฺขมาโนฯ ตสฺส จีวรลาเภ สติ วสฺสํวุตฺถาวาเส นิฎฺฐานสนฺนิฎฺฐานนาสนนฺติกานํ วเสน เอกํ ติกํ, เตสํเยว วเสน อนฺตรามเคค เอกํ, คตฎฺฐาเน เอกนฺติ ติณฺณํ ติกานํ วเสน เอกํ นวกํ เวทิตพฺพํฯ ตโต ปรํ นิฎฺฐานสนฺนิฎฺฐานนาสนนฺติ กสีมาติกฺกนฺติกสอุพฺภารานํ วเสน ผาสุวิหารปญฺจกํ วุตฺตํฯ อุภยตฺถ เสสกถินุทฺธาราสมฺภโว ปากโฎวฯ อยํ ปเนตฺถ ปญฺจเก วิเสโส – สมาทายวาโร น สมฺภวติ **‘‘ปเจฺจสฺส’’**นฺติ ปจฺจาคมนาธิปฺปายโตฯ

๓๒๕. **เทฺวเม ภิกฺขเว กถินสฺส ปลิโพธา**ติ กถินตฺถารสฺส อนุปพนฺธนปจฺจยาติฯ

กถินกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๘. จีวรกฺขนฺธกวณฺณนา

ชีวกวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๒๖. **ราชคหโก**ติ ราชคหวาสีฯ

๓๒๘. อโมหชาติกตฺตา **น จิรเสฺสว วิญฺญุตํ ปาปุณิ**ฯ อหํ เต ปิตา, เกนเฎฺฐน? ยสฺมา ตฺวํ มยา โปสาปิโตฯ

๓๒๙. ‘‘สเกฺก วิสฺสฎฺฐมเตฺต’’ติ ปาโฐ, อฎฺฐมสิกฺขาปเท วิสฺสฎฺฐมโตฺตวฯ

ปโชฺชตราชวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๓๔. **ภุญฺชิตุํ นิสินฺนสฺสา**ติ เอตฺถ **‘‘ธมฺมปเท** ‘พหินคเร ทิสฺวา’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ทฺวีสุ ทิวเสสุ ทินฺนํ เตน เตสุ เอเกกํ คเหตฺวา ทฺวีสุ **อฎฺฐกถาสุ** วุตฺตนฺติ ยุชฺชตี’’ติ วทนฺติฯ

สมตฺตึสวิเรจนกถาวณฺณนา

๓๓๖. **กพเฬ กพเฬ**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ คุฬาทีสุ ปกฺขิตฺตํ, ตํ ปน ภควาว ปริภุญฺชิ, ตสฺมา นตฺถิ โทโสฯ

วรยาจนกถาวณฺณนา

๓๓๗. **มหาปิฎฺฐิยโกชวํ** นาม อติเรกจตุรงฺคุลปุปฺผํ กิรฯ

กมฺพลานุชานนาทิกถาวณฺณนา

๓๔๐. **อุปจาเร**ติ สุสานสฺส อุปจาเรฯ พหิปิ วฏฺฏตีติ เอเกฯ กติกกรณํ ทเสฺสตฺวา ‘‘มยฺหํ สนฺตกํ ตว จ มม จ โหตูติ วตฺวา อิตเรน จ ตถาวุเตฺต วฏฺฏตี’’ติ สมานปริกฺขารวิธึ วทนฺติฯ

๓๔๒. ‘‘ขณฺฑสีมายปิ สมฺมนฺนิตุํ วฏฺฏตีติ วุตฺตตฺตา เสสกมฺมานิปิ ตตฺถ นิสีทิตฺวา กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘เอวํ สเนฺต โจริกาย กตสทิสํ โหติ , ตสฺมา น วฏฺฏตี’’ติ ทีปวาสิโน วทนฺติ กิรฯ ‘‘โจริกาย คหิตตฺตา น ปาปุณาตีติ **เสนาสนกฺขนฺธเก** อาคตสุตฺตญฺจ สาธก’’นฺติ วทนฺติ, ตสฺมา เตสํ มเตน อิทํ อาเวณิกลกฺขณนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ภณฺฑาคารสมฺมุติอาทิกถาวณฺณนา

๓๔๓. **‘‘อิทํ ปน ภณฺฑาคาร**นฺติ อาเวณิกลกฺขณ’’นฺติ วุตฺตํฯ

จีวรรชนกถาวณฺณนา

๓๔๔. โคมเย อาปตฺติ นตฺถิ, วิรูปตฺตาวาริตํฯ ‘‘กุงฺกุมปุปฺผํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘อลฺลิกายา’’ติปิ ปาโฐ อตฺถิฯ

นิสีทนาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๓๕๓. **อฏฺฐานเมต**นฺติ เอตฺถ **รูปกเณฺฑ** ‘‘จตุสมุฏฺฐานิก’’นฺติ วุตฺตตฺตา กมฺมสมุฏฺฐานํ ราคจิตฺตาภาวา น มุจฺจตีติ วา ราคปจฺจเย สติ กมฺมสมุฏฺฐานํ โหตีติ วา วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํ กถาวตฺถุนา จฯ

๓๖๒. **อคฺคฬคุตฺติเยว ปมาณ**นฺติ อิเมหิ จตูหิ นิเกฺขปการเณหิ ฐเปเนฺตน อคฺคฬคุตฺติวิหาเรเยว ฐเปตุํ วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ

สงฺฆิกจีวรุปฺปาทกถาวณฺณนา

๓๖๓. โน เจ อตฺถตํ โหติ ‘‘เอกํ จีวรมาส’’นฺติ น วตฺตพฺพํฯ กสฺมา? ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตเสฺสว ตานิ จีวรานิ ยาว จีวรมาสา’’ติ วจนสฺส อภาวโต, ตสฺมา อนตฺถตกถินสฺส อนนุญฺญาตนฺติ เจ? น, เหฏฺฐา อนุญฺญาตตฺตา, ตโต ลีนตฺถทีปนตฺถมิธ ตถา วุตฺตตฺตา จฯ เหฏฺฐา หิ ‘‘อกาลจีวรํ นาม อนตฺถเต กถิเน เอกาทสมาเส อุปฺปนฺนํ, อตฺถเต กถิเน สตฺตมาเส อุปฺปนฺนํ, กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ, เอตํ อกาลจีวรํ นามา’’ติ (ปารา. ๕๐๐) วจนโต อนตฺถตกถินานํ เอกจีวรมาเส อุปฺปนฺนํ, เตสํเยว โหตีติ สิทฺธํ, ตสฺมา อิธ ตํ อวตฺวา เอโกปิ ตโย คณปูรเก ลภิตฺวา กถินํ อตฺถริตุํ ลภตีติ อิมํ ลีนตฺถํ ปกาเสตุํ **‘‘ยาว กถินสฺส อุพฺภารายา’’**ติ วุตฺตํฯ อิตรถา อยมโตฺถ น ญายติฯ **‘‘ชานิตโพฺพ จ วินยธเรหี**ติ ตถา วุโตฺตติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ อตฺถตํ โหติ, ปญฺจ มาเส สพฺพํ ตเสฺสว ภิกฺขุโน โหตีติ สมฺพโนฺธฯ อจฺจนฺตสํโยควเสน อุปโยควจนํฯ ‘‘อิธ วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺสา’’ติ นิยมิตตฺตา ‘‘วสฺสาวาสิกํ เทมา’’ติ เอตฺถ จ ‘‘อิธา’’ติ อธิการตฺตา ตสฺมึ วุเตฺต ลภติฯ **‘‘ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา**ติ จีวรกาลสฺสาสนฺนตฺตา จ อนตฺถตกถินานมฺปิ วุตฺถวสฺสานญฺจ อนุญฺญาตฏฺฐานตฺตา เอว วุตฺต’’นฺติ อญฺญตรสฺมึ **คณฺฐิปเท** ลิขิตํฯ เกจิ ปน ‘‘ยํ ปน อิทํ ‘อิธ วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺสา’ติอาทึ กตฺวา ยาว ‘อนาคตวเสฺส’ติ ปทํ, ตาว ปุจฺฉิตฺวา ‘กสฺมา? ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา’ติ อิทํ ปรโต ‘ตตฺร สมฺมุขีภูตานํ สเพฺพสํ ปาปุณาตี’ติ อิมสฺส ปริโยสาเน ‘กสฺมา? ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา’ติ ลิขิตพฺพํฯ กสฺมาติ เจ? ปรโต ‘จีวรมาสโต ปฏฺฐาย ยาว เหมนฺตสฺสา’ติ วุเตฺตน นิพฺพิเสสตฺตา, ตสฺมา เอว เอกเจฺจสุ ปณฺฑิตนฺติ

วทนฺตี’’ติ วทนฺติฯ อิธ ปน อิธ-สเทฺทน วิเสสิตํ, ตตฺถ นตฺถิ, ตสฺมา อญฺญมญฺญวิโรโธ นตฺถีติ คเหตพฺพํฯ ‘‘มยฺหิมานิ จีวรานิ ปาปุณนฺตี’’ติ วจนเมวาธิฎฺฐานํ, อิทเมตฺถ อุกฺกฎฺฐวเสน วุตฺตํฯ ‘‘มยฺหิมานิ จีวรานี’ติ วุเตฺตปิ อธิฎฺฐิตเมว โหตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘มยฺหิมานี’ติ วุเตฺต ตสฺส จีวรานิ นาม นตฺถิ, ตสฺมา ‘จีวรานิ ปาปุณนฺตี’ติ วตฺตพฺพเมวา’’ติ วทนฺติฯ **ทุคฺคหิตานี**ติ สงฺฆิกาเนว โหนฺติฯ ‘‘คหิตเมว นามา’ติ อิมสฺส อิทํ ปตฺตนฺติ กิญฺจาปิ น วิทิตํ, เต ปน ภาคา เตสํ อตฺถโต ปตฺตาเยวาติ อธิปฺปาโย’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘เอกสฺมิํ อปติเต ปุน อาคตา ลภนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๖๔. ‘‘น, ภิกฺขเว, อญฺญตฺร วสฺสํวุเตฺถนา’’ติ จีวรสมยํ อุปาทาย ปฎิเกฺขโป กโต ฯ เอกสฺมิํ วิหาเร ‘‘ราชวิหาเร วิย นานาปริเวเณสุ วา อิธ วา วุตฺถา ลภตู’’ติ วตฺวา ทินฺนํฯ **‘‘สตฺตาหวาเรน อรุณเมว อุฎฺฐาเปตี**ติ เอตํ วจนมตฺตเมว เอกวิหาเร สตฺตาหกิจฺจาภาวา’’ติ จ ลิขิตํฯ

มตสนฺตกกถาวณฺณนา

๓๖๙. ***ภิกฺขุสฺสา***ติ ภิกฺขุสฺมิํ กาลํกเตฯ ตตฺถ ‘‘ปตฺตจีวเร’’ติ ปธานปริกฺขารทสฺสนมุเขน สพฺพปริกฺขารนิทสฺสนนฺติ เวทิตพฺพํฯ อธเมฺมน อุปฺปนฺนเญฺจตํ โหติ, สงฺฆสฺส กปฺปิยเมว มตฺตาติ เอเกฯ โนติ ตโกฺก ปตฺตจตุเกฺก สพฺพถา อกปฺปิยปตฺตนยวิโรธโตฯ อธเมฺมน อุปฺปนฺนเสนาสเน จ วสโต อนาปตฺติฯ อญฺญตรสฺมิํ อาวาเส เทฺว ภิกฺขู วสนฺติ, ตตฺถ เจโก กาลํกโต, อิตโร ตสฺส ปริกฺขารํ อปาเปตฺวา ตํ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหาติ, สงฺฆสนฺตกํ คหิตํ โหติ, ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ อนาวาเส คณฺหาติ, น กาเรตโพฺพ อสฺสามิกสฺส คหิตตฺตาฯ มรณสมเย วตฺตุํ อสหโนฺต เจ จิเตฺตเนว เทติ, ปุญฺญํ ปสวติ, สโงฺฆว ตสฺส สามีฯ ปโร วา อวิสฺสาสิโก สยเมว คณฺหาติ, คหณํ น รุหติ, เถยฺยจิเตฺตน เจ, ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ ตสฺส จ อาวาสคตสฺส โก สามีฯ ‘‘สโงฺฆ สามี’’ติ วจนโต สเงฺฆน พลกฺกาเรน โส วาเรตโพฺพติ เอเกฯ ชีวมานกาเล คหิตตฺตา น สโงฺฆ สามีติ เอเกฯ สามิโก เจ สยํ ปสฺสิตฺวา อจฺฉินฺทิตุํ ลภติ, สโงฺฆปิ ลภติ สามิฐาเน ฐิตตฺตาติ อิตเร, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ

มตกสฺส หิรญฺญาทิอกปฺปิยภณฺฑํ โหติฯ อุคฺคหิตเญฺจตํ โหติ, อุคฺคหิเต วุตฺตนเยน ปฎิปชฺชิตพฺพํฯ ธเมฺมน อุปฺปนฺนํ เจ, กปฺปิยการโก อาจิกฺขิตโพฺพฯ ทาโส เจ คหิโต โหติ, น สโงฺฆ สามี, อารามิโก เจ, สโงฺฆ สามีฯ คาวีมหิํสีอาทโย โหนฺติ, อาวาสคตานํ สโงฺฆ สามี, อนาวาสคตานํ น สโงฺฆ สามีฯ สโงฺฆ เจ อาวาสํ อาเนตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา ปจฺฉา สมีเปพหิสีมาย ฐเปติ, การกสโงฺฆ สามี, ตถา อารามิเกฯ มตกสฺส ปริกฺขาโร นิเกฺขปวเสน ฐปิโต โหติ, เอโสว สามีฯ มหโคฺฆ เจ โหติ, เสสสฺส สโงฺฆ สามีฯ ‘‘เกนจิ คิลานุปฎฺฐาเกนา’’ติ วตฺตพฺพกฺกโม เอเตน ทสฺสิโตฯ ปุน อุปฎฺฐากานํ พหุภาเว สติ สเพฺพสํ ทาตพฺพกมฺมํ ทเสฺสเนฺตน ภควตา กมฺมวาจายํ **‘‘คิลานุปฎฺฐากาน’’**นฺติ วุตฺตํฯ สามเณรวาเร ‘‘จีวร’’นฺติ ปาโฐฯ ‘‘อิมํ ตุยฺหํ เทมิ ททามิ ทชฺชามิ โอโณเชมิ ปริจฺจชามิ วิสฺสชฺชามิ นิสฺสชฺชามี’ติ วา ‘อิตฺถนฺนามสฺส เทมิ…เป.… นิสฺสชฺชามี’ติ วา วทติ, ‘สมฺมุขา วา ปรมฺมุขา วา วุเตฺต ทินฺนํเยว โหตี’ติ ทานลกฺขณสฺส จ ‘ตุยฺหํ คณฺหาหี’ติ วุเตฺต ‘มยฺหํ คณฺหามี’ติ วทติ, ‘สุทินฺนํ สุคฺคหิตญฺจา’ติ (ปารา. อฎฺฐ. ๒.๔๖๙) คหณลกฺขณสฺส จ วุตฺตตฺตา ‘มม สนฺตกํ ตว จ มม จ โหตู’ติ เอวมาทิวจเนน สมานปริกฺขารํ กาตุํ วฎฺฎตีติ อาจริยา’’ติ ลิขิตํฯ

อนุคณฺฐิปเท ปน อตีว ปปญฺจํ กตฺวา ปุน ‘‘อิทเมตฺถ อาจริยานํ สนฺนิฏฺฐานํ – สเจสมฺพหุลา, เทฺว วา สมานปริกฺขารํ กตฺตุกามา โหนฺติ, เต สเพฺพ อตฺตโน สนฺตกํ วตฺตมานํ อุปฺปชฺชนเกน สทฺธึ เปสลสฺส เอกสฺส ปริจฺจชนฺติ, โส ปุน เตสเมว ปริจฺจชติ, เอตฺตาวตา เต สมานปริกฺขาริกา โหนฺตีติฯ อิทํ สมานปริกฺขารลกฺขณํ ปาฬิอาทีสุ วุตฺตลกฺขเณเยว ปตนโต อจลปฺปตฺตํ โหติ, ตถาปิ โปราณวิธึ อโชฺฌตฺถริตฺวา วตฺตนโต ปฏิเสเธตโพฺพ, อาจริยานํ มตานุสาเรน กาตพฺพํ กาตุกาเมนาติ อปเร’’ติ วุตฺตํ, ‘‘วสฺสํวุตฺถสามเณโร ปญฺจสุ สิกฺขาปเทสุ เอกํ อติกฺกมิตฺวา ปุน คหิโต ลาภํ น ลภติ, อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปโนฺน นาม โหตี’’ติ วทนฺติฯ

วสฺสํวุตฺถานํอนุปฺปนฺนจีวรกถาวณฺณนา

๓๗๕. อุปฺปเนฺน จีวเร อภาชิเต ปกฺกมตีติ เอตฺถ ‘‘สเงฺฆน ตตฺรุปฺปาทโต เอเกกสฺส ภิกฺขุโน เอตฺตกํ วสฺสาวาสิกํ ทาตุํ สงฺฆสฺส รุจฺจตี’’ติ สาวิเตปิ วิพฺภมติ, ตโต น ลภติ, ปุน ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปชฺชิตฺวา จีวรภาชนํ สมฺภาเวโนฺตปิ น ลภติเยว ปุพฺพปกติโต ภฏฺฐตฺตาฯ อถ ปาปิเต วิพฺภมติ, ลภตี’’ติ จ วุตฺตํฯ

สเงฺฆภิเนฺนจีวรุปฺปาทกถาวณฺณนา

๓๗๖. ปรสมุเทฺทติ ชมฺพุทีเปฯ

อฏฺฐจีวรมาติกากถาวณฺณนา

๓๗๙. ยสฺมา อปริกฺขิตฺตสฺส ปริเกฺขปารหฏฺฐานํ ทุพฺพิชานํ, ตสฺมา **‘‘อปิจา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานมฺปิ ปริยนฺตคตเมว คเหตพฺพํฯ **‘‘มหาปจฺจริยํ ปน ภิกฺขูสุปิ… เป.… ปาปุณาตี**ติ ‘อุปจารสีมาย เทมา’ติ เอวํ ทิเนฺนเมว สนฺธายา’’ติ ลิขิตํ ฯ ‘‘สมานสํวาสกสีมายา’’ติ วุเตฺต ขณฺฑสีมาทีสุ ฐิตานํ น ปาปุณาติ ตาสํ วิสุํ สมานสํวาสกสีมตฺตาฯ สมานสํวาสกอวิปฺปวาสสีมานํ อิทํ นานตฺตํ – ‘‘อวิปฺปวาสสีมาย ทมฺมี’’ติ ทินฺนํ คามฏฺฐานํ น ปาปุณาติฯ กสฺมา? ‘‘ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจา’’ติ วุตฺตตฺตาฯ ‘‘สมานสํวาสกสีมายา’’ติ ทินฺนํ ปน ยสฺมึ ฐาเน อวิปฺปวาสสีมา อตฺถิ, ตตฺถ ฐิตานํ, อิตรตฺร ฐิตานญฺจ ปาปุณาติฯ ‘‘ขณฺฑสีมายํ ฐตฺวา ‘สีมฏฺฐกสงฺฆสฺส ทมฺมี’ติ วุเตฺต อุปจารสีมาย เอว ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทาตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘อวิปฺปวาสสีมาย เทมา’’ติ ขณฺฑสีมายํ ฐตฺวา ทิเนฺน ตเตฺถว ปาปุณาตีติ เกจิฯ **โยชนสตมฺปิ ปูเรตฺวา นิสีทนฺตี**ติ เอตฺถ วิหารูปจาเร หตฺถปาเสน, พหิคามาทีสุ ทฺวาทสหเตฺถน อุปจาโรติ เอเกฯ ‘‘อิมสฺมึ วิหาเร สงฺฆสฺสา’’ติ วุเตฺต เอกาพทฺธา หุตฺวาปิ ปริเกฺขปปริเกฺขปารหฏฺฐานํ อติกฺกมิตฺวา ฐิตานํ น ปาปุณาตีติ เอเกฯ ‘‘ภิกฺขุนิวิหารโต พหิ ยตฺถ กตฺถจิ ฐตฺวา ‘สงฺฆสฺสา’ติ วุเตฺต ภิกฺขุสโงฺฆว สามี’’ติ วทนฺติฯ **เอโกปิ คนฺตฺวา**ติ เอตฺถ สเพฺพสํ วา ปาเปตฺวา คนฺตพฺพํ, อาเนตฺวา วา ปาเปตพฺพํ, อิตรถา คตสฺส น ปาปุณาติฯ สมานลาภกติกา มูลาวาเส สติ สิยา, มูลาวาสวินาเสน กติกาปิ วินสฺสติฯ สมานลาภวจนํ สติ ทฺวีสุ, พหูสุ วา ยุชฺชติฯ เตเนว เอกสฺมึ อวสิเฏฺฐ ยุชฺชตีติ โน มติฯ

> ‘‘ตาวกาลิกกาเลน, มูลเจฺฉทวเสน วา;
> อเญฺญสํ กมฺมํ อญฺญสฺส, สิยา นาวาสสงฺคโม’’ติฯ –

อาจริโยฯ

สพฺพตฺถ ทินฺนเมวาติ ‘‘สมานภาโคว โหตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘เอกเมกํ อมฺหากํ ปาปุณาตีติ เจ วทติ, วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ วิภาคสฺส กตตฺตาฯ ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส จีวเร ทินฺเน ปํสุกูลิกานํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘อุภโตสงฺฆสฺสา’’ติ วุตฺเต ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺสา’’ติ อวุตฺตตฺตา ภิกฺขุนิสเงฺฆน มิสฺสิตตฺตา, ตตฺถ อปริยาปนฺนตฺตา จ ปุคฺคโล วิสุํ ลภติฯ เอวํ สเนฺต ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส จ ทมฺมี’’ติ วุตฺตปิ ‘‘อุภโตสงฺฆสฺส ทินฺนเมว โหตี’’ติ อิมินา วิรุชฺฌตีติ เจ? น วิรุชฺฌติ, ตํ ทฺวินฺนํ สงฺฆานํ ทินฺนภาวเมว ทีเปติ, น อุภโตสงฺฆปญฺญตฺตึ, ตสฺมา เอว ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา’’ติ วาโร น วุโตฺตฯ อถ วา อฏฺฐกถาวจนเมว ปมาณํ, น วิจารณาติ เอเกฯ ยสฺมา เอโก อทฺธานาทิยโก วิย ทฺวิโธ น โหติ, ตสฺมา อุภโตสงฺฆคฺคหเณน เอโก ภิกฺขุ น คหิโตติ ฯ ‘‘สพฺพาวาสสฺส จ เจติยสฺส จ ธมฺมสฺส จา’ติ วุตฺเต สพฺพวิหาเรสุ เจติยธมฺมานํ เอเกกสฺส ภิกฺขุโน ภาโค ทาตโพฺพ’’ติ วทนฺติฯ ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จา’’ติ วุตฺเต น วิรุชฺฌตีติ เจ? น, ตตฺถ ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา, อิธ วิหาเรน ฆฏิตตฺตา จ ตมฺหิ ตมฺหิ วิหาเร เอกภาคํ ลภิตพฺพเมวาติ ปริหรนฺติฯ **อตฺตโน ปาเปตฺวา**ติ วิกาเล อปริโภคตฺตา สกโลปิ วเฏฺฏยฺยาติ เจ? ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส หรา’’ติ วุตฺตตฺตา, เตน ‘‘หรามี’’ติ คหิตตฺตา จ น วฏฺฏติฯ **ปจฺฉิมวสฺสํวุตฺถานมฺปี**ติ เอตฺถ **อปิ**-สโทฺท อวธารณโตฺถ, ปจฺฉิมวสฺสํวุตฺถานเมวาติ อโตฺถ, อิตรถา สมุจฺจยเตฺถ คหิเต ‘‘ลกฺขณญฺญู วทนฺตี’’ติ วจนํ นิรตฺถกํ สิยาฯ **กสฺมา**ติ อารภิตฺวา ปปญฺจํ กโรนฺติฯ กึ เตน, ปรโต ‘‘จีวรมาสโต ปฏฺฐาย…เป.… อตีตวสฺสํวุตฺถานเมว ปาปุณาตี’’ติ อิมินา สิทฺธตฺตา น วิจาริตํ, เตน วุตฺตํ ‘‘ลกฺขณญฺญู’’ติ อจลวเสนฯ **สเจ ปน พหิ อุปจารสีมาย ฐิโต…เป.… สมฺปตฺตานํ สเพฺพสํ ปาปุณาตี**ติ ยตฺถ กตฺถจิ วุตฺถวสฺสานนฺติ อธิปฺปาโย ‘‘ยตฺถ กตฺถจิ วุตฺถวสฺสานํ สเพฺพสํ สมฺปตฺตานํ ปาปุณาตี’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. อกาลจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา) **กงฺขาวิตรณิยํ** วุตฺตตฺตาฯ คิมฺหานํ ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย วุเตฺต ปน ยสฺมา อนนฺตราตีตํ เหมนฺตํ เอว วุตฺถา นาม โหนฺติ, น วสฺสํ, ตสฺมา ‘‘มาติกา อาโรเปตพฺพา’’ติ วุตฺตํฯ เย วา เถเรหิ เปสิตา, เตสํ ปาปุณาตีติ กิร อโตฺถฯ

จีวรกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. จเมฺปยฺยกฺขนฺธกวณฺณนา

เทฺวนิสฺสารณาทิกถาวณฺณนา

๓๙๕. **อปฺปโตฺต นิสฺสารณ**นฺติ เอตฺถ นิสฺสารณํ นาม กุลทูสกานํเยว อนุญฺญาตํ, อยํ ปน กุลทูสโก น โหติ, ตสฺมา ‘‘อปฺปโตฺต’’ติ วุโตฺตฯ ยทิ เอวํ กถํ สุนิสฺสาริโต โหตีติ? **จูฬวเคฺค** ‘‘อากงฺขมาโน สโงฺฆ ปพฺพาชนียกมฺมํ กเรยฺยา’’ติ (จูฬว. ๒๗) วุตฺตตฺตาฯ ‘‘ตสฺส ปาปิยสิกกมฺมารหสฺส ตสฺสปาปิยสิกกมฺมํ กโรนฺตี’’ติ วจนโต จกฺกํ พนฺธนฺติ ญาตพฺพํฯ

อุปาลิปุจฺฉากถาวณฺณนา

๔๐๐. **‘‘ปรโต**ติ อุปาลิปุจฺฉโต ปร’’นฺติ ลิขิตํฯ **โทสาริตปาฬิยํ** ‘‘อูนวีสติวโสฺส น อาคโต วิปฺปนฺนวตฺถุกตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ อิมสฺมึ จเมฺปยฺยกฺขนฺธเก อธมฺมกมฺมานิเยว ทฺวิธา กตฺวา ปญฺจาคตานีติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว **ปริวาเร** อิมสฺมึ ขนฺธเก ‘‘ปญฺจ อธมฺมิกานี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘อนุธมฺมคฺพธิโร โสสาริโต’’ติ อิมินา อปพฺพชิตสฺสปิ อุปสมฺปทา รุหตีติ สิทฺธํฯ

จเมฺปยฺยกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. โกสมฺพกกฺขนฺธกวณฺณนา

โกสมฺพกวิวาทกถาวณฺณนา

๔๕๑. **สุตฺตนฺติโก**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ''วินยธโร มาติกาธโร''ติ วุตฺตํ, อุภโตวิภงฺคํ ปน สนฺธาย วุตฺตํ, น ขนฺธกภาณโก โหติฯ **อาวุโส เอตฺถ อาปตฺตี**ติ วจนํ อุปาทาย ''โส ตสฺสา อาปตฺติยา อาปตฺติทิฏฺฐิ โหตี''ติ วุจฺจติฯ ปจฺฉา วินยธโร ''วตฺถุมฺหิ สติ ปมาณํ, น ปญฺญตฺติย''นฺติ สตึ ปฏิลภิตฺวา ตสฺสา อาปตฺติยา อาปตฺติทิฏฺฐิ อโหสิ, เตน วุตฺตํ อเนฺต ''อเญฺญ ภิกฺขู ตสฺสา อาปตฺติยา อาปตฺติทิฏฺฐิโน โหนฺตี''ติฯ

๔๕๕. ''ยถา มยา ญตฺตี''ติ ลิขนฺติ ''ปญฺญตฺตา''ติ เอกวจนตฺตาฯ

ทีฆาวุวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๕๘. ''ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขเว, พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺต''ติ ลิขนฺติฯ **ปุราณโปตฺถเกสุ** ''พาราณสิย''นฺติ นตฺถิ, ''นตฺถิภาโวว สุนฺทโร''ติ วทนฺติฯ

ปาลิเลยฺยกคมนกถาวณฺณนา

๔๖๗. **รกฺขิตวนสเณฺฑ**ติ สงฺคีติเตฺถเรหิ สุวิเญฺญยฺยํ กตฺวา วุตฺตํฯ **''ปาลิเลยฺย**ติ คาโม, ตสฺส วเสนา''ติปิ วทนฺติ, ตํ **ธมฺมปทฏฺฐกถาย** น วิรุชฺฌติฯ

อฏฺฐารสวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๗๓. **น เตฺวว…เป.… ปฏิพาหิตพฺพนฺติ วทามี**ติ เอตฺถ เสนาสนารหสฺส โย เสนาสนํ ปฏิพาหติ, ตเสฺสว อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ ''กลหการกาทีนเมตฺถ โอกาโส นตฺถีติอาทิกํ สงฺฆสฺส กติกํ วตฺวา ตํ น ปญฺญาเปนฺตสฺส วา 'อหํ พุโทฺธ'ติ ปสยฺห อตฺตนา อตฺตโน ปญฺญาเปตฺวา คณฺหนฺตํ 'ยุตฺติยา คณฺหถา'ติ วตฺวา วาเรนฺตสฺส วา โทโส นตฺถิฯ อิธ กลหวูปสมนตฺถํ อาคตานํ โกสมฺพิกานมฺปิ 'ยถาวุฑฺฒ'นฺติ อวตฺวา 'วิวิเตฺต อสติ วิวิตฺตํ กตฺวาปิ ทาตพฺพ'นฺติ วุตฺตตฺตา วิวิตฺตํ กตฺวา เทนฺตํ ปฏิพาเหนฺตเสฺสว อาปตฺตีติ กิร อยมเตฺถ ปาริวาสิกาทีนํ วิหารปริยนฺตทาปเนน สาธิตโพฺพ''ติ ลิขิตํฯ

สงฺฆสามคฺคีกถาวณฺณนา

๔๗๕. ''อถ โข เต อุกฺขิตฺตานุวตฺตกา ภิกฺขู ตํ อุกฺขิตฺตกํ ภิกฺขุํ โอสาเรตฺวา เยน อุเกฺขปกา ภิกฺขู…เป.… ตสฺส วตฺถุสฺส วูปสมาย สงฺฆสามคฺคึ กโรมา''ติ วจนํ ทุวิเญฺญยฺยวินิจฺฉยํ วินยลกฺขณกุสลสฺสฯ วิชฺชมาเน หิ การกสเงฺฆ อิตโร สโงฺฆ โอสาริตุํ น ลภติฯ โอสาเรนฺต เจ, เต ภิกฺขู การกสเงฺฆน สมานลทฺธิกภาวํ ปตฺตตฺตา เตน สมานสํวาสกา โหนฺติ, ตโต อุเกฺขปกานํ ฉนฺทํ อคฺคเหตฺวา โอสาเรนฺตานํ กมฺมํ กุปฺปติ, ตสฺมา ''เตน หิ, ภิกฺขเว, ตํ ภิกฺขุํ โอสาเรถา''ติ (มหาว. ๔๗๔) ภควโต วจเนน อุกฺขิตฺตานุวตฺตกา โอสาเรสุํ, อุทาหุ นิสฺสีมํ คนฺตฺวา, อุทาหุ อิตเรสํ ฉนฺทํ คเหตฺวา โอสาเรสุํ, นนุ เอเตสมญฺญตเรเนตฺถ ภวิตพฺพํ, น จ ปเนตํ **สพฺพคณฺฐิปเทสุ** วิจาริตํฯ อยํ ปเนตฺถ ตโกฺก –

''ยสฺมึ วตฺถุสฺมึ สเงฺฆน, กตกมฺมสฺส ภิกฺขุโน;

สติ ตสฺมึ น อญฺญสฺส, ปฏิปฺปสฺสมฺภนํ ขมํฯ

‘‘วิรมเนฺต ตโต โทโส, อปิ สโงฺฆ อการโก;
โอสาเรตุํ อลํ ยสฺมา, การโก อนุโลมิโก’’ติฯ

๔๗๗. ‘‘อฎฺฐ ทูตงฺคานิ นาม โสตา จ โหติ, สาเวตา จ อุคฺคเหตา จ ธาเรตา จ วิญฺญาตา จ วิญฺญาเปตา จ กุสโล จ สหิตาสหิตทสฺสโน จ อกลหการโก จาติ เอตานี’’ติ วุตฺตํฯ

โกสมฺพกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

มหาวคฺคสฺส ลีนตฺถปกาสนา นิฎฺฐิตาฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

จูฬวคฺควณฺณนา

๑. กมฺมกฺขนฺธกวณฺณนา

อธมฺมกมฺมทฺวาทสกกถาวณฺณนา

๔. **อสมฺมุขา กตํ โหตี**ติอาทโย ติกา เกวลํ เทสนามตฺตเมวฯ น หิ ตีหิ เอว องฺคหิ สโมธาเนหิ อธมฺมกมฺมํ โหติ, เอเกนปิ โหติ เอว, อยมโตฺถ ‘‘ติณฺณํ, ภิกฺขเว’’ติอาทิปาฬิยา (จูฬว. ๖) สาเธตโพฺพฯ **‘‘อปฺปฏิญฺญาย กตํ โหตี’’**ติ ลชฺชึ สนฺธาย วุตฺตํฯ กณฺหปเกฺข ‘‘อเทสนาคามินิยา อาปตฺติยา กตํ โหตี’’ติ สุกฺกปเกฺข ‘‘เทสนาคามินิยา อาปตฺติยา กตํ โหตี’’ติ อิทํ ทฺวยํ ปรโต ‘‘ตีหิ, ภิกฺขเว, อเงฺคหิ สมนฺนาคตสฺส ภิกฺขุโน อากงฺขมาโน สโงฺฆ ตชฺชนียกมฺมํ กเรยฺยฯ อธิสีเล สีลวิปโนฺน โหตี’’ติ อิมินา วิรุชฺฌติ, อเทสนาคามินึ อาปโนฺน หิ ‘‘อธิสีเล สีลวิปโนฺน’’ติ วุจฺจตีติฯ ยุตฺตเมตํ, กตฺตุ อธิปฺปาโย เอตฺถ จิเนฺตตโพฺพฯ เอตฺถาห **อุปติสฺสเตฺถโร** ‘‘ตชฺชนียกมฺมสฺส หิ วิเสเสน ภณฺฑนการกตฺตํ องฺค’’นฺติ **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตํ, ตํ ปาฬิยา อาคตนิทาเนน ยุชฺชติ, ตสฺมา สพฺพตฺติเกสุปิ ภณฺฑนํ อาโรเปตฺวา ภณฺฑนปจฺจยา อาปนฺนาปตฺติวเสน อิทํ กมฺมํ กาตพฺพํ, ตสฺมา ‘อธิสีเล สีลวิปโนฺน’ติ เอตฺถาปิ ปุพฺพภาเค วา อปรภาเค วา โจทนาสารณาทิกาเล ภณฺฑนปจฺจยา อาปนฺนาปตฺติวเสเนว กาเรตพฺพํ, น เกวลํ สงฺฆาทิเสสปจฺจยา กาตพฺพ’’นฺติฯ ‘‘อเทสนาคามินิยา อาปตฺติยาติ ปาราชิกาปตฺติยา’ติ เอตฺตกมตฺตํ วตฺวา ปรโต ‘อธิสีเล ปาราชิกสงฺฆาทิเสเส อชฺฌาจารา’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺต’’นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘อธิสีเล สีลวิปโนฺน’ติ สงฺฆาทิเสสํ สนฺธายา’’ติ **คณฺฐิปเท** ลิขิตํฯ อิทํ **โปราณคณฺฐิปเท** ปุริมวจเนน สเมติ, ตสฺมา ตตฺถ ปจฺฉิมํ ปาราชิกปทํ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ สิยา , **อฏฺฐกถาย**ญฺจ ‘‘อเทสนาคามินิยาติ ปาราชิกาปตฺติยา วา สงฺฆาทิเสสาปตฺติยา วา’’ติ วุตฺตํ, ตตฺถ ปาราชิกาปตฺติ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตา สิยาฯ ยโต **คณฺฐิปเท** ‘‘อธิสีเล สีลวิปโนฺน’ติ สงฺฆาทิเสสํ สนฺธายา’’ติ เอตฺตกเมว ลิขิตํ, ตสฺมา สพฺพตฺถ **คณฺฐิปเท** สกเลนนเยน ปาราชิกาปตฺติปจฺจยา อุปฺปนฺนภณฺฑนเหตุ น ตชฺชนียกมฺมํ กาตพฺพํ ปโยชนาภาวา, สงฺฆาทิเสสปจฺจยา กาตพฺพนฺติ อยมโตฺถ สิโทฺธ โหติฯ น, สุกฺกปเกฺข ‘‘เทสนาคามินิยา อาปตฺติยา กตํ โหตี’’ติ (จูฬว. ๕) วจนโตติ เจ? น, เอเกน ปริยาเยน สงฺฆาทิเสสสฺสปิ เทสนาคามินิโวหารสมฺภวโต,

เยน กเมฺมน สนฺตชฺชนํ กรียติ, ตํ **ตชฺชนียกมฺมํ** นามฯ เยน กเมฺมน นิสฺสาย เต วตฺถพฺพนฺติ นิสฺสียติ ภชาปียติ นิยโสฺส, ตํ **นิยสกมฺมํ** นามฯ เยน ตโต อาวาสโต, คามโต จ ปพฺพาเชนฺติ กุลทูสกํ, ตํ **ปพฺพาชนียกมฺมํ** นามฯ เยน กเมฺมน อกฺกุฏฺฐคหฏฺฐสมอีปเมว ปฏิสาริยติ โส อโกฺกสโก ปจฺฉา เปสิยติ, ตํ **ปฏิสารณียกมฺมํ** นามฯ เยน สมานสํวาสกภูมิโต อุกฺขิปิยติฯ ฉฑฺฑียติ สาติสาโร ภิกฺขุสเงฺฆน, ตํ กมฺมํ **อุเกฺขปนียกมฺมํ** นามาติ เวทิตพฺพํฯ

๑๑. **‘‘นิสฺสาย เต วตฺถพฺพ’’**นฺติ ครุนิสฺสยํ สนฺธาย วุตฺตํ, น อิตรนฺติฯ

๒๑. **อสฺสชิปุนพฺพสุกวตฺถุสฺมึ** ‘‘เตสุ วิพฺภเนฺตสุปิ กมฺมํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตุํ อนุญฺญาตมฺปิ สมฺมาวตฺตนฺตานํเยวา’’ติ ลิขิตํฯ สมฺมุขา วุตฺตเมว คิหิปฏิสํยุตฺตํ นามฯ ปรมฺมุขา วุตฺตํ เทสนํ คจฺฉติฯ

๔๑. ขมาเปนฺตน ‘‘ขมาหี’’ติ วตฺตพฺพมตฺตเมว, น อุกฺกุฏิกาทิสามีจินา ปโยชนนฺติฯ **อนุทูต**นฺติ สหายนฺติ อโตฺถฯ

๕๐. **อทสฺสเนเยว อุเกฺขปนียํ กาตพฺพํ,** น อญฺญถาฯ ‘‘ตชฺชนียาทิกรณกาเล อาปตฺติํ โรเปตฺวา ตสฺสา อทสฺสเน, อปฺปฏิกเมฺม วา ภณฺฑนการกาทิอเงฺคหิ กาตพฺพ’’นฺติ ลิขิตํฯ

ตชฺชนียกมฺมาทีสุ อยํ ปกิณฺณกวินิจฺฉโยติ เวทิตโพฺพฯ กิํ ตชฺชนียกมฺมํ, ตชฺชนียกมฺมสฺส กิํ มูลํ, กิํ วตฺถุ, กิํ ปริโยสานํ, กสฺมา ‘‘ตชฺชนียกมฺม’’นฺติ วุจฺจตีติ? **กิํ ตชฺชนียกมฺม**นฺติ วตฺถุสฺมิํ สติ กรณสมฺปตฺติฯ **ตชฺชนียกมฺมสฺส กิํ มูล**นฺติ สโงฺฆ มูลํฯ **ตชฺชนียกมฺมสฺส กิํ วตฺถู**ติ กลหชาตาปตฺติวตฺถุฯ **กิํ ปริโยสาน**นฺติ ภาวนาปริโยสานํฯ **กสฺมา ตชฺชนียกมฺมนฺติ วุจฺจตี**ติ สโงฺฆ กลหการกปุคฺคลํ กลเห จ เภเท จ ภยํ ทเสฺสตฺวา ขนฺติยา ชเนติ, อุปสเม ชเนติ, ตสฺมา ‘‘ตชฺชนียกมฺม’’นฺติ วุจฺจติฯ กถํ ตชฺชนียกมฺมํ กตํ โหติ, กถํ อกตํฯ กินฺติ จ ตชฺชนียกมฺมํ กตํ โหติ, กินฺติ จ อกตํฯ เกน จ ตชฺชนียกมฺมํ กตํ โหติ, เกน จ อกตํฯ กตฺถ จ ตชฺชนียกมฺมํ กตํ โหติ, กตฺถ จ อกตํฯ กาย เวลาย ตชฺชนียกมฺมํ กตํ โหติ, กาย เวลาย อกตํ โหติ? **กถํ ตชฺชนียกมฺมํ กตํ โหตี**ติ สมเคฺคน สเงฺฆน ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมนฯ **กถํ อกตํ โหตี**ติ วเคฺคน สเงฺฆน ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมนฯ **กินฺติ จ กตํ โหตี**ติ กรณสมฺปตฺติยาฯ **กินฺติ จ อกตํ โหตี**ติ กรณวิปตฺติยาฯ **เกน จ กตํ โหตี**ติ สเงฺฆนฯ **เกน จ อกตํ โหตี**ติ คเณน ปุคฺคเลนฯ **กตฺถ จ กตํ โหตี**ติ ยสฺส ปุคฺคลสฺส สโงฺฆ ตชฺชนียกมฺมํ กโรติ, ตสฺส ปุคฺคลสฺส สมฺมุขีภูเตฯ **กตฺถ จ อกตํ โหตี**ติ ยสฺส ปุคฺคลสฺส สโงฺฆ ตชฺชนียกมฺมํ กโรติ, ตสฺส ปุคฺคลสฺส อสมฺมุขีภูเตฯ **กาย เวลาย กตํ โหตี**ติ ยทา กลหชาตาปตฺติ สํวิชฺชติฯ **กาย เวลาย อกตํ โหตี**ติ ยทา กลหชาตาปตฺติ น สํวิชฺชติฯ กติหากาเรหิ ตชฺชนียกมฺมสฺส ปตฺตกลฺลํ โหติ, กติหากาเรหิ อปตฺตกลฺลํ? สตฺตหากาเรหิ ตชฺชนียกมฺมสฺส ปตฺตกลฺลํ โหติ, สตฺตหากาเรหิ อปตฺตกลฺลํฯ กตเมหิ สตฺตหากาเรหิ ปตฺตกลฺลํ, กตเมหิ สตฺตหากาเรหิ อปตฺตกลฺลํ โหติ? กลหชาตาปตฺติ น สํวิชฺชติ, โส วา ปุคฺคโล อสมฺมุขีภูโต โหติ, สโงฺฆ วา วโคฺค โหติ, อสํวาสิโก วา ปุคฺคโล ตสฺสํ ปริสายํ สํวิชฺชติ, อโจทิโต วา โหติ อสาริโต วา, อาปตฺติํ วา อนาโรปิโตฯ อิเมหิ สตฺตหากาเรหิ ตชฺชนียกมฺมสฺส อปตฺตกลฺลํ โหติ, อิตเรหิ สตฺตหากาเรหิ ปตฺตกลฺลํ โหติฯ เอวํ เสสกเมฺมสุติฯ

กมฺมกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. ปาริวาสิกกฺขนฺธกวณฺณนา

ปาริวาสิกวตฺตกถาวณฺณนา

๗๕. ปาริวาสิกกฺขนฺธเก ‘‘มา มํ คามปฺปเวสนํ อาปุจฺฉถาติ วุเตฺต อนาปุจฺฉาปิ คามํ ปวิสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ สโงฺฆ อตฺตโน ปตฺตฏฺฐาเน คเหตุํ วฏฺฏติฯ **โอโณชนํ** นาม วิสฺสชฺชนํฯ ‘‘ตํ ปน ปาริวาสิเกน ปาปิตสฺส อตฺตนา สมฺปฏิจฺฉิตเสฺสว ปุนทิวสาทิอตฺถาย วิสฺสชฺชนํ กาตพฺพํ, อสมฺปฏิจฺฉิตฺวาเยว เจ วิสฺสเชฺชติ, น ลภตี’’ติ วุตฺตํฯ

๗๖. **ปกติยาว นิสฺสโย**ติ เอตฺถ ‘‘อเนฺตวาสิกานํ อาลยสพฺภาเว ยาว วสฺสูปนายิกทิวโส, ตาว กปฺปติ, ตสฺส อาลยสฺส สพฺภาเว นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ เจ? น วฏฺฏติฯ ตตฺถ อิทานิ ขมาเปยฺยามีติอาทินา วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ เอกเนฺตน วิสฺสฏฺฐตฺตา, อิธ ปน เอกเนฺตเนว ทฺวินฺนมฺปิ สมภาโว อิจฺฉิตโพฺพ เอวาติ เอเกฯ **ปฏิพลสฺส วา ภิกฺขุสฺสา**ติ เอตฺถ

‘‘ลทฺธสมฺมุติเกน อาณโตฺตปิ ครุธเมฺมหิ, อเญฺญหิ วา โอวทิตุํ น ลภตี’’ติ ลิขิตํฯ **ตโต วา ปาปิฏฺฐตรา**ติ เอตฺถ ‘‘อสญฺจิจฺจ อาปนฺนสญฺจริตฺตโต สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ ปาปิฏฺฐตราติ อยมฺปิ นโย โยเชตโพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ **ปจฺจยน**ฺติ วสฺสาวาสิกํฯ **เสนาสนํ น ลภติ** เสยฺยปริยนฺตภาคิตายฯ ‘‘อุเทฺทสาทีนิ ทาตุมฺปิ น ลภตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘สเจ เทฺว ปาริวาสิกา คตฏฺฐาเน อญฺญมญฺญํ ปสฺสนฺติ, อุโภหิปิ อญฺญมญฺญสฺส อาโรเจตพฺพํ อวิเสเสน ‘อาคนฺตุเกน อาโรเจตพฺพํ, อาคนฺตุกสฺส อาโรเจตพฺพ’นฺติ วุตฺตตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ อญฺญวิหารคเตนาปิ ตตฺถ ปุเพฺพ อาโรจิตสฺส ปุนาโรจนกิจฺจํ นตฺถิฯ ‘‘อนิกฺขิตฺตวตฺตสฺส พหิ อาโรจิตสฺส ยถา ปุน วิหาเร อาโรจนกิจฺจํ นตฺถิ, เอวํ ‘อาคนฺตุกโสธนตฺถํ อุโปสถทิวเส อาโรเจตพฺพ’นฺติ วจนเญฺหตฺถ สาธก’’นฺติ วทนฺติฯ

๘๑. เอกจฺฉเนฺน นิสินฺนสฺสาปิ รตฺติเจฺฉททุกฺกฏาปตฺติโย โหนฺตีติ เอเกฯ **อวิเสเสนา**ติ ปาริวาสิกสฺส อุกฺขิตฺตกสฺสาติ อิมํ เภทํ อกตฺวาฯ ‘‘ตทหุปสมฺปเนฺนปิ ปกตเตฺต’’ติ วจนโต อนุปสมฺปเนฺนหิ วสิตุํ วฏฺฏติฯ ‘‘สมวสฺสาติ เอเตน อปจฺฉา อปุริมํ นิปชฺชเน ทฺวินฺนมฺปิ วตฺตเภทาปตฺติภาวํ ทีเปตี’’ติ ลิขิตํฯ

ปาริวาสิกวตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มูลายปฏิกสฺสนารหวตฺตกถาวณฺณนา

๘๖. **อตฺตโน อตฺตโน นวกตร**นฺติ ปาริวาสิกาทินวกตรํฯ ปฐมํ สงฺฆมเชฺฌ ปริวาสํ คเหตฺวา นิกฺขิตฺตวเตฺตน ปุน เอกสฺสปิ สนฺติเก สมาทิยิตุํ, นิกฺขิปิตุญฺจ วฏฺฏติฯ มานเตฺต ปน นิกฺขิปิตุํ วฏฺฏติฯ อูเน คเณ จรณโทสตฺตา น คเหตุนฺติ เอเกฯ ปฐมํ อาทินฺนวตฺตํ เอกสฺส สนฺติเก ยถา นิกฺขิปิตุํ วฏฺฏติ, ตถา สมาทิยิตุมฺปิ วฏฺฏตีติ **โปราณคณฺฐิปเท**ฯ

ปาริวาสิกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. สมุจฺจยกฺขนฺธกวณฺณนา

สุกฺกวิสฺสฏฺฐิกถาวณฺณนา

๙๗. ‘‘**เวทยามี**ติ ชานามิ, จิเตฺตน สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สุขํ อนุภวามิ, น ตปฺปจฺจยา อหํ ทุกฺขิโตติ อธิปฺปาโย’’ติ ลิขิตํฯ ยสฺส มาฬเก นาโรจิตํ, ตสฺส อาโรเจตฺวา นิกฺขิปิตพฺพํฯ ยสฺส อาโรจิตํ, ตสฺส ปุน อาโรจนกิจฺจํ นตฺถิ, เกวลํ นิกฺขิปิตพฺพเมวฯ วตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา วสนฺตสฺส อุปจารสีมาคตานํ สเพฺพสํ อาโรจนกิจฺจํ นตฺถิฯ ทิฏฺฐรูปานํ สุตสทฺทานํ อาโรเจตพฺพํ, อทิฏฺฐอสฺสุตานมฺปิ อโนฺตทฺวาทสหตฺถคตานํ อาโรเจตพฺพํฯ ‘‘อิทํ วตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา วสนฺตสฺส ลกฺขณ’’นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘ปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ปริเกฺขปโต’ติอาทิ กิญฺจาปิ **ปาฬิยํ** นตฺถิ, อถ โข อฏฺฐกถาจริยานํ วจเนน ตถา เอว ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ จ วุตฺตํฯ ‘‘**อตฺถิภาวํ สลฺลเกฺขตฺวา**ติ ทฺวาทสหเตฺถ อุปจาเร สลฺลเกฺขตฺวา, อนิกฺขิตฺตวตฺตานํ อุปจารสีมาย อาคตภาวํ สลฺลเกฺขตฺวา สหวาสาทิกํ เวทิตพฺพ’’นฺติ จ วุตฺตํฯ ‘‘นิกฺขิปเนฺตน อาโรเจตฺวา นิกฺขิปิตพฺพํ, ปโยชนํ อตฺถี’’ติ จ วุตฺตํ, น ปน ตํ ปโยชนํ ทสฺสิตํฯ **จิณฺณมานโตฺต ภิกฺขุ อเพฺภตโพฺพ**ติ จิณฺณมานตฺตสฺส จ อพฺภานารหสฺส จ นินฺนานาการณตฺตา อญฺญถา ‘‘อพฺภานารโห อเพฺภตโพฺพ’’ติ วตฺตพฺพํ สิยาฯ อุเกฺขปนียกมฺมกโตปิ อตฺตโน ลทฺธิคฺคหณวเสน สภาคภิกฺขุมฺหิ สติ ตสฺส อนาโรจาเปตุํ น ลภติฯ

ปริวาสกถาวณฺณนา

๑๐๒. ‘‘อนนฺตรายิกสฺส ปน อนฺตรายิกสญฺญาย ฉาทยโต อจฺฉนฺนาวา’’ติ ปาโฐฯ อเวริภาเวน สภาโค **อเวริสภาโค**ฯ ‘‘สภาคสงฺฆาทิเสสํ อาปนฺนสฺส ปน สนฺติเก อาวิ กาตุํ น วฎฺฎตี’’ติ ปสงฺคโต อิเธว ปกาสิตํฯ ลหุเกสุ ปฎิเกฺขโป นตฺถิฯ ตตฺถ ญตฺติยา อาวิ กตฺวา อุโปสถํ กาตุํ อนุญฺญาตตฺตา ลหุกสภาคํ อาวิ กาตุํ วฎฺฎตีติฯ สภาคสงฺฆาทิเสสํ ปน ญตฺติยา อาโรจนํ น วฎฺฎตีติ กิรฯ ‘‘ตสฺส สนฺติเก ตํ อาปตฺตึ ปฎิกริสฺสตี’ติ (มหาว. ๑๗๑) วุตฺตตฺตา ลหุเกสฺเววายมนุญฺญาตา ฯ น หิ สกฺกา สุทฺธสฺส เอกสฺส สนฺติเก สงฺฆาทิเสสสฺส ปฎิกรณํ กาตุ’’นฺติ ลิขิตํฯ ลหุเกสฺปิ สภาคํ อาวิ กาตุํ น วฎฺฎตีติ, ตสฺมา เอว หิ ญตฺติยา อาวิกรณํ อนุญฺญาตํ, อิตรถา ตํ นิรตฺถกํ สิยาฯ อญฺญมญฺญาโรจนสฺส วฎฺฎติ, ตโต น วฎฺฎตีติ ทีปนตฺถเมว ญตฺติยา อาวิกรณมนุญฺญาตํ, เตเนว อิธ **‘‘สภาคสงฺฆาทิเสสํ อาปนฺนสฺสา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ อยมโตฺถ ‘‘เอตฺตาวตา เต เทฺว นิราปตฺติกา โหนฺติ, เตสํ สนฺติเก เสเสหิ สภาคาปตฺติโย เทเสตพฺพา’’ติ (กงฺขา. อฎฺฐ. นิทานวณฺณนา) วจเนน **กงฺขาวิตรณิยํ** ปกาสิโตวฯ สงฺฆาทิเสสํ ปน ญตฺติยา อาโรเจตฺวา อุโปสถํ กาตุํ วฎฺฎติฯ ตสฺสา ญตฺติยา อยมโตฺถ ยทา สุทฺธํ ภิกฺขุํ ปสฺสิสฺสติ, ตสฺส สนฺติเก อาโรจนวเสน ปฎิกริสฺสติฯ เอวํ ปฎิกเต ‘‘น จ, ภิกฺขเว, สาปตฺติเกน ปาติโมกฺขํ โสตพฺพํ, โย สุเณยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา’’ติ (จูฬว. ๓๘๖) วุตฺตาปตฺติโต โมโกฺข โหตีติ, ตสฺมา ‘‘ครุกํ วา โหตุ ลหุกํ วา, ญตฺติยา อาวิ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ วุตฺตํ, อุโภสุ นเยสุ ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ

นามเญฺจว อาปตฺติ จาติ ‘‘เตน เตน วีติกฺกเมนาปนฺนาปตฺติ **อาปตฺติ**ฯ **นาม**นฺติ ตสฺสา อาปตฺติยา นาม’’นฺติ ลิขิตํฯ **อาโรเจตฺวา นิกฺขิปิตพฺพ**นฺติ เอตฺถ อาโรจนํ วตฺตเภททุกฺกฎปอหรณปฺปโยชนนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อการณเมต**นฺติ ‘‘สมฺพหุลา สงฺฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ’’นฺติ วุเตฺต วุฎฺฐานโตฯ

ทสสตํ รตฺติสตนฺติ ทสสตํ อาปตฺติโย รตฺติสตํ ฉาเทตฺวาติ โยเชตพฺพํฯ **อคฺฆสโมธาโน นาม** สภาควตฺถุกาโย สมฺพหุลา อาปตฺติโย อาปนฺนสฺส พหุรตฺตึ ปฎิจฺฉาทิตาปตฺติยํ นิกฺขิปิตฺวา ทาตโพฺพ, อิตโร นานาวตฺถุกานํ วเสนาติ อยเมเตสํ วิเสโสติฯ

ปริวาสกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

‘‘คามสฺสาติ น วุตฺต’’นฺติ วจนโต กิร คามูปจาเรปิ วฎฺฎตีติ อธิปฺปาโยติ ลิขิตํฯ วุตฺตญฺจ **‘‘อยํ ปน วิเสโส’’**ติฯ ‘‘เอตฺถ อฎฺฐกถาจริยาว ปมาณํฯ ยุตฺตํ น ทิสฺสตี’’ติ ลิขิตํฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘อยํ ปน วิเสโส, อาคนฺตุกสฺส…เป.… โอกฺกมิตฺวา คจฺฉติ, รตฺติเจฺฉโท โหติเยวา’’ติ วจเน เหฎฺฐา ‘‘อโนฺตอรุเณ เอว นิกฺขมิตฺวา คามูปจารโต เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมิตฺวา’’ติอาทินา นเยน ครุํ กตฺวา วจนโต, ภิกฺขุนีนํ ครุกวเสเนว ตตฺถ ตตฺถ สิกฺขาปทานํ ปญฺญตฺตตฺตา จ ตทนุรูปวเสเนว อฎฺฐกถาจริเยน ภิกฺขุนีนํ ครุํ กตฺวา มานตฺตจรณวิธิทสฺสนตฺถํ ‘‘ยตฺตกา ปุเรภตฺตํ วา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ **กรุนฺติ**อาทีสุ วุตฺตวจเนน กโรนฺตสฺสปิ โทโส นตฺถีติ ทเสฺสตุํ เกวลํ ลกฺขณมตฺตเมว วุตฺตํ, ตทุภยมฺปิ เตน เตน ปริยาเยน ยุชฺชติ, วินิจฺฉเย ปเนฺต ลกฺขเณ เอว ฐาตพฺพโต **กรุนฺติ**อาทีสุ วุตฺตวจนํ ปจฺฉา วุตฺตํฯ ปโยโค ปน ปุริโมวฯ ยถาเจตฺถ, ตถา สเจ กาจิ ภิกฺขุนี เทฺว เลฑฺฑุปาเต อนติกฺกมิตฺวา อรุณํ อุฎฺฐเปติ, โทโส นตฺถิ, ตถาปิ **สพฺพฎฺฐกถา**สุ วุตฺตตฺตา ‘‘ปุริมเมว อาจิณฺณ’’นฺติ วุตฺตํฯ **ปริวาสวตฺตาทีน**นฺติ ‘‘ปริวาสนิสฺสยปฎิปฺปสฺสทฺธิอาทีนํ อุปจารสีมาย ปริจฺฉินฺนตฺตา ภิกฺขุนุปสฺสยสฺส อุปจารสีมาว คเหตพฺพา, น คาโม’’ติ ลิขิตํฯ **‘‘ตสฺมึ คาเม ภิกฺขาจาโร สมฺปชฺชตี’**ติอาทิ ปวาริตวเสน

วุตฺตํฯ น หิ ตตฺถ อโนฺตคาเม วิหาโร อตฺถี’’ติ จ ลิขิตํ, ‘‘ตมฺปิ เตน ปริยาเยน ยุชฺชติ, น อตฺถ โต’’ติ จฯ

ปฏิจฺฉนฺนปริวาสาทิกถาวณฺณนา

๑๐๘. **‘‘วิสุํ มานตฺตํ จริตพฺพนฺ**ติ มูลาย ปฏิกสฺสนํ อกตฺวา วิสุํ กมฺมวาจายา’’ติ จ ลิขิตํฯ ‘‘สงฺฆาทิเสสาปตฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา เอโกว, เอกวตฺถุมฺหิ อาปนฺนา สงฺฆาทิเสสา ถุล ลจฺจยทุกฺกฏมิสฺสกา นามฯ **มกฺขธมฺม** นาม ฉาเทตุกามตาฯ

๑๔๓. **ธมฺมตา**ติ ธมฺมตาย, ตถาตายาติ อโตฺถ ‘‘อลชฺชิตา’’ติ เอตฺถ วิยฯ

๑๔๘. **ปุริมํ อุปาทาย เทฺว มาสา ปริวสิตพฺพา**ติ เอตฺถ ‘‘ปริวสิตทิวสาปิ คณนูปคา โหนฺตี’’ติ ลิขิตํฯ

๑๘๔. **ตสฺมึ ภูมิยนฺ**ติ ตสฺสํ ภูมิยํฯ **สมฺพหุลา สงฺฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชติ ปริมาณมฺปี**ติอาทิ ชาติวเสนกวจนํฯ

สมุจฺจยกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. สมถกฺขนฺธกวณฺณนา

สมฺมุขาวินยกถาวณฺณนา

๑๘๖-๑๘๗. ยตฺถ ยตฺถ กมฺมวาจาย ‘‘อย’’นฺติ วา ‘‘อิเม’’ติ วา สมฺมุขานิเทฺทสนิยโม อตฺถิ, สพฺพํ ตํ กมฺมํ สมฺมุขากรณียเมว, น เกวลํ ตชฺชนียาทิปญฺจวิธเมวฯ ปญฺจวิธเสฺสว ปน อุทฺธริตฺวา ทสฺสนํ กมฺมกฺขนฺธเก ตาว ตเสฺสว ปาฬิอารุฬฺหตฺตา, จตุวีสติยา ปาราชิเกสุ วิชฺ ชมาเนสุ ปาราชิกกเณฺฑ อาคตานํเยว จตุนฺนํ อุทฺธริตฺวา ทสฺสนํ วิยาติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ ‘‘ปุคฺคลสฺส สมฺมุขตา หตฺถปาสูปคมนเมวา’’ติ วุตฺตํ, ตํ การณํ สมฺมุขากรณียสฺสปิ สมฺมุขานิ เทฺทสนิยมาภาวโตฯ กามํ อยมโตฺถ **กมฺมกฺขนฺธเก**เยว ‘‘ตีหิ, ภิกฺขเว, องฺคหิ สมนฺนาคตํ ตชฺชนียกมฺมํ อธมฺมกมฺมญฺจ โหติ…เป…. อสมฺมุขากตํ โหตี’’ติ (จูฬว. ๔) วจเนเนว สิโทฺธ, ตตฺถ ปน อาปตฺติ น ทสฺสิตาฯ อิธ ‘‘โย กเรยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ ตตฺถ ภวิตพฺพาปตฺติ ทสฺสนตฺถํ อิทํ อารทฺธนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘สมฺมุขาวินยปติรูปเกน วูปสนฺตมฺปิ สมฺมุขาวินเยเนว วูปสนฺตคณนํ คจฺฉตีติ ทเสฺสตุํ ‘อธมฺมวาที ปุคฺคโล’ติอาทิ อารทฺธ’’นฺติ วุตฺตํ, ลิขิตญฺจฯ เอวํ วูปสนฺตํ สมฺมุขาวินยปติรูปเกน วูปสนฺตํ นาม โหติ, น สมฺมุขาวินเยน จ อเญฺญน เกนจีติ ท เสฺสตุํ อิทมารทฺธนฺติ อาจริโยฯ

สติวินยกถาวณฺณนา

๑๙๕. ทพฺพสฺส กมฺมวาจาย ‘‘สโงฺฆ อิมํ อายสฺมนฺตํ ทพฺพ’’นฺติ สมฺมุขานิเทฺทโส นตฺถิ, ตถาปิ ‘‘ปฐมํ ทโพฺพ ยาจิตโพฺพ’’ติ วจเนน สมฺมุขากรณียตา ตสฺส สิทฺธาฯ ตถา อญฺญตฺถาปิ ยถาสมฺภวํ เลโส เวทิตโพฺพฯ สติเวปุลฺลปฺปตฺตสฺส ทาตโพฺพ วินโย **สติวินโย**ฯ

อมูฬฺหวินยกถาวณฺณนา

๑๙๖-๗. ‘‘ยสฺส อุมฺมตฺตกสฺส ตํตํวีติกฺกมโต อนาปตฺติ, ตาทิสเสฺสว อมูฬฺหวินยํ ทาตุํ วฏฺฏตีติ อมูฬฺหสฺส กตฺตพฺพวินโย อมูฬฺหวินโย’’ติ ลิขิตํ, ตํ ยุตฺตํ ‘‘สโงฺฆ คคฺคสฺส ภิกฺขุโน อมูฬฺหสฺส อมูฬฺหวินยํ เทตี’’ติ วจนโตฯ ‘‘ตีณิมานิ, ภิกฺขเว, อธมฺมิกานิ อมูฬฺหวินยสฺส ทานานี’’ติ อิมสฺส **วิภเงฺค** ‘‘น สรามี’’ติ วจนํ วีติกฺกมกาลํ สนฺธาย ตสฺส วิภงฺคสฺส ปวตฺตตฺตาฯ อมูฬฺหวินยทานกาเล ปนสฺส อมูฬฺหตา วินิจฺฉิตพฺพาฯ

ปฏิญฺญาตกรณกถาวณฺณนา

๒๐๐. ‘‘อปฺปฏิญฺญาย ภิกฺขูนํ กมฺมานิ กโรนฺตี’’ติ อารภนฺตสฺส การณํ วุตฺตเมวฯ ปฏิญฺญาเตน กรณํ **ปฏิญฺญาตกรณํ**ฯ

ตสฺสปาปิยสิกากถาวณฺณนา

๒๐๗. ‘‘ตีหิ, ภิกฺขเว, อเงฺคหิ สมนฺนาคตํ ตสฺสปาปิยสิกากมฺม’’นฺติ อารภิตฺวา ปญฺจ องฺคานิ ทเสฺสตฺวา ปาฬิ คตา, ‘‘สา เปยฺยาเลน สงฺขิปิตฺวา คตาติ ญาตพฺพ’’นฺติ ลิขิตํฯ ตถา สุกฺกปเกฺขปิฯ

ติณวตฺถารกาทิกถาวณฺณนา

๒๑๔. ‘‘สเพฺพเหว เอกชฺฌํ สนฺนิปติตพฺพ’’นฺติ ฉนฺททานสฺส ปฏิกฺขิตฺตตฺตา **ปวารณกฺขนฺธกฏฺฐกถาย**ญฺจ ‘‘ภินฺนสฺส หิ สงฺฆสฺส สมคฺคกรณกาเล, ติณวตฺถารกสมเถ, อิมสฺมิญฺจ ปวารณสงฺคเหติ อิเมสุ ตีสุ ฐาเนสุ ฉนฺทํ ทาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๒๔๑) วุตฺตตฺตา อิธ **อาคนฺตฺวา วา ฉนฺทํ ทตฺวา ปริเวณาทีสุ นิสินฺนา**ติ อิทํ วิรุชฺฌติ วิย ขายตีติ เจ? น ขายติ อธิปฺปายญฺญูนํฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย – วิสุชฺฌิตุกาเมหิ สเพฺพเหว สนฺนิปติตพฺพํ, อสนฺนิปติตสฺส นตฺถิ สุทฺธิ ฉนฺททายกสฺสฯ เกวลํ ตํ กมฺมํ สนฺนิปติตานํ สมฺปชฺชติฯ **อฏฺฐกถายํ** วิสุชฺฌิตุกามานํ ฉนฺทํ ทาตุํ น วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ อิตรถา ปาฬิยา จ วิรุชฺฌติฯ ‘‘ฐเปตฺวา เยน ตตฺถ โหตี’’ติ หิ อยํ ปาฬิ สนฺนิปาตํ อาคนฺตฺวา ฉนฺทํ ทตฺวา ฐิตานํ อตฺถิตํ ทีเปติฯ นิสฺสีมคเต สนฺธาย วุตฺตํ สิยาติ เจ? นิสฺสีมคเต ฐเปตฺวา อิธ กึ, ตสฺมา โย สามคฺคีอุโปสเถ ฉนฺทํ ทตฺวา ติฏฺฐติ เจ, นานาสํวาสกภูมิยํเยว ติฏฺฐติ, ตสฺส ฉนฺททายกสฺส ปวารณสงฺคโหปิ นตฺถิฯ โย จ ติณวตฺถารกกเมฺม นาคจฺฉติ, โส ตาหิ อาปตฺตีหิ น สุชฺฌตีติ เวทิตพฺพํฯ ยสฺส เอตํ น รุจฺจติ , ตสฺส **ปริวาเร** วุตฺตปริสโต กมฺมวิปตฺติลกฺขณํ วิรุชฺฌติ, ตตฺถ หิ เกวลํ ฉนฺทารหานํ ฉโนฺท อนาหโฏ โหติ สเจ, อกตํ ตพฺพิปรีเตน สมฺปตฺติทีปนโตติ วุตฺตํ โหติฯ ตถา ปตฺตกลฺลลกฺขณมฺปิ วิรุชฺฌติฯ เตสุ ตีสุ ฐาเนสุ กมฺมปฺปตฺตาเยว สเพฺพ, น ตตฺถ ฉนฺทารโห อตฺถีติ เจ? น, จตุวคฺคาทิกรณวิภาชเน อวิเสเสตฺวา ฉนฺทารหสฺส อาคตตฺตา, ตํ สามญฺญโต วุตฺตํฯ อิทญฺจ อาเวณิกลกฺขณํ, เตเนว สติปิ ทิฏฺฐาวิกเมฺม อิทํ ปฏิกฺกุฏฺฐกตํ น โหตีติ เจ? น, นานตฺตสภาวโตฯ อิธ หิ เย ปน ‘‘น เมตํ ขมตี’ติ อญฺญมญฺญํ ทิฏฺฐาวิกมฺมํ กโรนฺตี’’ติ (จูฬว. อฏฺฐ. ๒๑๔) วจนโต น สงฺฆสฺส ทิฏฺฐาวิกมฺมํ กตํฯ ตสฺมึ สติ ปฏิกฺกุฏฺฐกตเมว โหติฯ อญฺญถา ปุพฺพภาคา ตา ญตฺติโย นิรตฺถิกา สิยุํ, น จ **ปริวารฏฺฐกถายํ** ฉนฺทารหาธิกาเร นโย ทิโนฺนฯ **ปวารณกฺขนฺธกฏฺฐกถายํ** ‘‘ตีสุ ฐาเนสุ ฉนฺทํ ทาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๒๔๑) วุตฺตตฺตา วิรุชฺฌตีติ เจ? น, อฏฺฐกถาย ปมาณภาเว สติ ‘‘อิธ ฉนฺทํ ทตฺวา ปริเวณาทีสุ นิสินฺนา’’ติ อาทิ วจเน สุทฺธิกามโต เอว คหิเต สพฺพํ น วิรุชฺฌตีติ เอเกฯ ‘‘อาคนฺตฺวา วา ฉนฺทํ ทตฺวา ปริเวณาทีสุ นิสินฺนา, เต อาปตฺตีหิ น วุฏฺฐหนฺตี’’ติ อิทํ น วตฺตพฺพํฯ กสฺมา? เหฏฺฐา ‘‘สเพฺพเหว เอกชฺฌํ สนฺนิปติตพฺพ’’นฺติ ฉนฺททานสฺส ปฏิเกฺขปวจนโต **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ตีสุ ฐาเนสุ

ฉนฺทํ ทาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตตฺตา, **อนฺธกฏฺฐกถาย**มฺปิ ตเถว วุตฺตตฺตา จาติ? น, เอกชฺฌเมว กมฺมํ กรียมาเน โย อิธ ‘‘สุณาตุ เม, ภนฺเต, สงฺโฆ, อมฺหากํ…เป…. คิหิปฏิสํยุตฺต’’นฺติ สาธารณญตฺตึ ฐเปตฺวา ปุน ‘‘สุณนฺตุ เม, อายสฺมนฺตา’’ติอาทินา อสาธารณญตฺติโย ฐเปตฺวา ‘‘สุณาตุ เม, ภนฺเต สงฺโฆ, อมฺหากํ…เป…. เอวเมตํ ธารยามี’’ติ เอกโตปกฺขิกานํ สนฺธิยา กตาย ตทนนฺตเร เกนจิ กรณีเยน ฉนฺทํ ทตฺวา คจฺฉติ, ตสฺส อาปตฺตีหิ วุฏฺฐานํ นตฺถิฯ อปเรสมฺปิ เอกโตปกฺขิกานํ อพฺภนฺตเร ฐิตตฺตา วิภูตตฺตา กรณสฺส อยมโตฺถว วุโตฺตฯ สาธารณวเสน ทุติยาย ญตฺติยา ฐปิตาย เย ตสฺมึ ขเณ ญตฺติทุติยกมฺมวาจาสุ อนารทฺธาสุ, อปริโยสิตาสุ วา ฉนฺทํ ทตฺวา คจฺฉนฺติ, เตสมฺปิ น วุฏฺฐาติ เอวฯ **เย น ตตฺถ โหนฺตี**ติ ปทสฺส จ เย วุตฺตปฺปกาเรน นเยน ตตฺถ น โหนฺตีติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ วุตฺตปฺปการตฺถทีปนตฺถญฺจ **อฏฺฐกถายํ** ‘‘ฉนฺทํ ทตฺวา ปริเวณาทีสุ นิสินฺนา’’ติ อิทเมว อวตฺวา ‘‘เย ปน เตหิ วา สทฺธึ อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวาปิ ตตฺถ อนาคตา, อาคนฺตฺวา วา ฉนฺทํ ทตฺวา ปริเวณาทีสุ นิสินฺนา’’ติ วุตฺตํ, เอวํ ปุเพฺพนาปรํ สนฺธียติฯ **‘‘ปาฬิยา** จ ตตฺถ ทิฏฺฐาวิกเมฺมน กมฺมสฺส อกุปฺปตา เวทิตพฺพา’’ติ วุตฺตํฯ

อธิกรณกถาวณฺณนา

๒๒๐. **จิตฺตุปฺปาโท วิวาโท**ฯ วิวาทสโทฺทปิ การณูปจาเรน กุสลาทิสงฺขฺยํ คจฺฉติฯ ตํ สนฺธาย **‘‘สมเถหิ จ อธิกรณียตาย อธิกรณ’’**นฺติ วุตฺตํฯ อถ วา วิวาทเหตุภูตสฺส จิตฺตุปฺปาทสฺส วูปสเมน สมฺภวสฺส สทฺทสฺสปิ วูปสโม โหตีติ จิตฺตุปฺปาทสฺสปิ สมเถหิ อธิกรณียตาปริยาโย สมฺภวติฯ ‘‘กุสลจิตฺตา วิวทนฺตี’’ติ วุตฺตวิวาเทปิ ‘‘วิปจฺจตาย โวหาโร’’ติ วุตฺตํ, น วุตฺตวจนเหตุวเสนาติ เวทิตพฺพํฯ

๒๒๒. ‘‘อาปตฺติญฺหิ อาปชฺชโนฺต กุสลจิโตฺต วา’’ติ วจนโต กุสลมฺปิ สิยาติ เจ? น ตํ อาปตฺตาธิกรณํ สนฺธาย วุตฺตํ, โย อาปตฺตึ อาปชฺชติ, โส ตีสุ จิเตฺตสุ อญฺญตรจิตฺตสมงฺคี หุตฺวา อาปชฺชตีติ ทสฺสนตฺถํ ‘‘ยํ กุสลจิโตฺต อาปชฺชตี’’ติอาทิ วุตฺตํฯ โย ‘‘ปญฺญตฺติมตฺตํ อาปตฺตาธิกรณ’’นฺติ วเทยฺย, ตสฺส อกุสลาทิภาโวปิ อาปตฺตาธิกรณสฺส น ยุชฺชเตว วิวาทาธิกรณาทีนํ วิยาติ เจ? น, ‘‘นตฺถาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ อิมินา วิโรธสมฺภวโตฯ **อนุคณฺฐิปเท** ปน ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ นาม ตถาปวตฺตมานอกอุสลจิตฺตุปฺปาทรูปกฺขนฺธานเมตํ อธิวจนํฯ อวสิเฏฺฐสุ กุสลาพฺยากตปญฺญตฺตีสุ ‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากต’นฺติ วจนโต ปญฺญตฺติตาว ปฏิสิทฺธา กุสลตฺติเก อปริยาปนฺนตฺตาฯ กุสลปฏิเสเธเนว เตน สมานคติกตฺตา กิริยาพฺยากตานมฺปิ ปฏิเสโธ เวทิตโพฺพ, กิริยาพฺยากตานํ วิย อนุคมนโต วิปากาพฺยากตานมฺปิ ปฏิเสโธ กโตว โหติ, ตถาปิ อพฺยากตสามญฺญโต รูปกฺขเนฺธน สทฺธึ วิปากกิริยาพฺยากตานมฺปิ อธิวจนนฺติ เวทิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘‘กุสลจิตฺตํ องฺคํ โหตี’’ติ วินเย อปกตญฺญุโน สนฺธาย วุตฺตํ อปฺปหริตกรณาทิเก สติฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ‘‘นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ วตฺตุํ น สกฺกา, ตสฺมา กุสลจิตฺตํ องฺคํ น โหตีติ อโตฺถฯ ยทิ เอวํ กสฺมา ‘‘ติจิตฺตํ ติเวทน’’นฺติ วุจฺจตีติ เจ? ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘นยิท’’**นฺติอาทิ อารทฺธนฺติ เอเกฯ อาปตฺติสมุฏฺฐาปกจิตฺตํ องฺคปฺปโหนกจิตฺตํ นามฯ **‘‘เอกนฺตโต**ติ เยภุเยฺยนาติ อโตฺถ, อิตรถา วิรุชฺฌติฯ กสฺมา? ‘ยสฺสา สจิตฺตกปเกฺขจิตฺตํ อกุสลเมว โหตี’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา) วุตฺตตฺตา’’ติ วทนฺติฯ เตน กึ? วิปาโก นตฺถิ, กสฺมา? เอกนฺตากุสลตฺตา, ตสฺมา กถาว ตตฺถ นตฺถิฯ ยตฺถ ปน อตฺถิ, ตํ ทเสฺสโนฺต **‘‘ยํ ปน ปณฺณตฺติวชฺช’’**นฺติอาทิมาหฯ **อสญฺจิจฺจ ปน กิญฺจิ อชานนฺตสฺส…เป…. อพฺยากตํ โหตี**ติ ภิกฺขุมฺหิ กมฺมฏฺฐานคตจิเตฺตน นิปเนฺน, นิทฺทายเนฺต วา มาตุคาโม เจ เสยฺยํ กเปฺปติ, ตสฺส ภิกฺขุโน วิชฺชมานมฺปิ กุสลจิตฺตํ อาปตฺติยา องฺคํ น โหติ, ตสฺมา ตสฺมึ ขเณ เสยฺยากาเรน วตฺตมานรูปเมว อาปตฺตาธิกรณํ นามฯ ภวงฺคจิเตฺต วิชฺชมาเนปิ เอเสว นโยฯ

ตสฺมิญฺหิ ขเณ อุฎฺฐาตเพฺพ ชาเต อนุฎฺฐานโต รูปกฺขนฺธว อาปตฺติ นาม, น วิปาเกน สทฺธึฯ สเจ ปน วเทยฺย, ตสฺส เอวํวาทิโน อจิตฺตกานํ กุสลจิตฺตํ อาปเชฺชยฺยฯ กึ วุตฺตํ โหติ? เอฬก โลมํ คเหตฺวา กมฺมฎฺฐานมนสิกาเรน ติโยชนํ อติกฺกมนฺตสฺส, ปณฺณตฺตึ อชานิตฺวา ปทโส ธมฺมํ วาเจนฺตสฺส จ อาปชฺชิตพฺพาปตฺติยา กุสลจิตฺตํ อาปเชฺชยฺยาติฯ อาปชฺชติเยวาติ เจ? นาปชฺชติฯ กสฺมา? ‘‘นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ วจนโตฯ

จลิโต กาโย, ปวตฺตา วาจา, **อญฺญตรเมว องฺค**นฺติ อญฺญตรเมว อาปตฺตีติ อโตฺถฯ เกวลํ ปณฺณตฺติยา อกุสลาทิภาวาสมฺภวโต อาปตฺติตา น ยุชฺชติฯ อาปตฺตึ อาปชฺชโนฺต ตีสุ อญฺญตรสมงฺคี หุตฺวา อาปชฺชตีติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘ยํ กุสลจิโตฺต’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตสฺสโตฺถ – ปถวีขณนาทีสุ กุสลจิตฺตกฺขเณ วีติกฺกมวเสน ปวตฺตรูปสมฺภวโต กุสลจิโตฺต วา อพฺยากตาปตฺตึ อาปชฺชติฯ ตถา อพฺยากตจิโตฺต วา อพฺยากตรูปสงฺขาตํ อพฺยากตาปตฺตึ อาปชฺชติ, ปาณาติปาตาทีสุ อกุสลจิโตฺต วา อกุสลาปตฺตึ อาปชฺชติ, รูปํ ปเนตฺถ อโพฺพหาริกํฯ สุปินปสฺสนกาลาทีสุ ปาณาติปาตาทึ กโรโนฺต สหเสยฺยาทิวเสน อาปชฺชิตพฺพาปตฺตึ อาปชฺชโนฺต อกุสลจิโตฺต อพฺยากตาปตฺตึ อาปชฺชตีติ เวทิตโพฺพฯ **อิทํ วุจฺจติ อาปตฺตาธิกรณํ อกุสล**นฺติ อกุสลจิตฺตุปฺปาโทฯ **โปราณคณฺฐิปเทสุ** ปน ‘‘ปุถุชฺชโน กลฺยาณปุถุชฺชโน เสโกฺข อรหาติ จตฺตาโร ปุคฺคเล ทเสฺสตฺวา เตสุ อรหโต อาปตฺตาธิกรณํ อพฺยากตเมว, ตถา เสกฺขานํ, ตถา กลฺยาณปุถุชฺชนสฺส อสญฺจิจฺจ วีติกฺกมกาเล อพฺยากตเมวฯ อิตรสฺส อกุสลมฺปิ โหติ อพฺยากตมฺปิฯ ยสฺมา จสฺส สญฺจิจฺจ วีติกฺกมกาเล อกุสลเมว โหติ, ตสฺมา วุตฺตํ ‘นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’นฺติฯ สพฺพตฺถ อพฺยากตํ นาม ตสฺส วิปากาภาวมตฺตํ สนฺธาย เอวํนามกํ ชาต’’นฺติ ลิขิตํ, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ

๒๒๔. **วิวาโท วิวาทาธิกรณ**นฺติ โย โกจิ วิวาโท, โส สโพฺพ กึ วิวาทาธิกรณํ นาม โหตีติ เอกปุจฺฉาฯ ‘‘**วิวาโท อธิกรณ**นฺติ วิวาทาธิกรณเมว วิวาโท จ อธิกรณญฺจาติ ปุจฺฉติฯ ตทุภยํ วิวาทาธิกรณเมวาติ ปุจฺฉตีติ วุตฺตํ โหตี’’ติ **โปราณคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ เกสุจิ โปตฺถเกสุ อยํ ปุจฺฉา นตฺถิฯ ยทิ เอวํ อิมาย น ภวิตพฺพํ วิวาโท วิวาทาธิกรณํ, วิวาทาธิกรณํ วิวาโท, วิวาทาธิกรณํ วิวาโท เจว อธิกรณญฺจาติ ปญฺจปญฺหาหิ ภวิตพฺพํ สิยาฯ เกสุจิ โปตฺถเกสุ ติโสฺส, เกสุจิ จตโสฺส, ปญฺจ นตฺถิฯ ตตฺถ เทฺว วิภตฺตาฯ อิตราสุ **อธิกรณํ วิวาโท**ติ ยํ กิญฺจิ อธิกรณํ, วิวาทสงฺขฺยเมว คจฺฉติ, **วิวาโท อธิกรณ**นฺติ โย โกจิ วิวาโท, โส สโพฺพ อธิกรณสงฺขฺยํ คจฺฉตีติ ปุจฺฉติฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ

๒๒๘. **สมฺมุขาวินยสฺมิ**นฺติ สมฺมุขาวินยภาเวฯ

๒๓๐. ‘‘**อนุตฺตเรนา**ติ การเณนา’’ติ ลิขิตํฯ

๒๓๓. อุพฺพาหิกาย ขิยฺยนเก ปาจิตฺติ น วุตฺตา ตตฺถ ฉนฺททานสฺส นตฺถิตายฯ

๒๓๖. **ตสฺส โข เอต**นฺติ เอโสติ อโตฺถ ‘‘เอตทคฺค’’นฺติ เอตฺถ วิยฯ

๒๓๘. ‘‘กา จ ตสฺส ปาปิยสิกา’’ติ กิร ปาโฐฯ

๒๔๒. ‘‘กิจฺจเมว กิจฺจาธิกรณ’’นฺติ วจนโต อปโลกนกมฺมาทีนเมตํ อธิวจนํ, ตํ วิวาทาธิกรณาทีนิ วิย สมเถหิ สเมตพฺพํ น โหติ, กินฺตุ สมฺมุขาวินเยน สมฺปชฺชตีติ อโตฺถฯ

สมถกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๕. ขุทฺทกวตฺถุกฺขนฺธกวณฺณนา

ขุทฺทกวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๔๔. ปุถุปาณินา กตฺตพฺพํ กมฺมํ **ปุถุปาณิกํ**ฯ

๒๔๕. ‘‘กณฺณโต นิกฺขนฺตมุโตฺตลมฺพกาทีนํ กุณฺฑลาทีน’’นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘กายูร’’นฺติ ปาฬิ ปาโฐฯ ‘‘เกยูราทีนี’’ติ อาจริเยนุทฺธฏํฯ

๒๔๘. **‘‘สาธุคีตํ** นาม ปรินิพฺพุตฏฺฐาเน คีต’’นฺติ ลิขิตํฯ **ทนฺตคีตํ** คายิตุกามานํ วากฺกกรณียํฯ ทนฺตคีตสฺส วิภาวนตฺถํ **‘‘ยํ คายิสฺสามา’’**ติอาทิมาหฯ

๒๔๙. **จตุรสฺสวตฺตํ** นาม จตุปฺปาทคาถาวตฺตํฯ ‘‘ตรงฺควตฺตาทีนิ อุจฺจารณวิธานานิ นฏฺฐปโยคานี’’ติ ลิขิตํฯ **พาหิรโลมิ**นฺติ ภาวนปุํสกํ, ยถา ตสฺส อุณฺณปาวารสฺส พหิทฺธา โลมานิ ทิสฺสนฺติ, ตถา ธาเรนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๕๑. **วิรูปเกฺขหี**ติอาทิ สหโยคกรณวจนํฯ **สรพู**ติ เคหโคฬิกาฯ สา กิร เสตา สวิสา โหติฯ **โสหนฺ**ติ ยสฺส เม เอเตหิ เมตฺตํ, โสหํ นโม กโรมิ ภควโตติ สมฺพโนฺธฯ **อญฺญมฺหิ... เป.... เฉตพฺพมฺหี**ติ ราคานุสเยฯ

๒๕๒. **อุฏฺฐิตฺวา**ติ ปกฺขิปิตฺวาฯ **โอตรตู**ติ อิทฺธิยา โอตาเรตฺวา คณฺหาตุฯ **อนุปริยายี**ติ อนุปริพฺภมิฯ

๒๕๓. **น อจฺฉุปิยนฺตี**ติ น ลคฺคนฺติฯ **รูปกากิณฺณานี**ติ อิตฺถิรูปาทีหิ โวกิณฺณานิฯ

๒๕๔. **อาลินฺทกมิฑฺฒิกาทีน**นฺติ ปมุขมิฑฺฒิกาทีนํฯ **ปริวเตฺตตฺวา ตเตฺถวา**ติ เอตฺถ ‘‘ปริวเตฺตตฺวา ตติยวาเร ตเตฺถว มิฑฺฒิยา ปติฏฺฐาตี’’ติ ลิขิตํฯ **ปริภณฺฑํ** นาม เคหสฺส พหิ กุฏฺฏปาทสฺส ถิรภาวตฺถํ กตา ตนุกมิฑฺฒิกา วุจฺจติฯ เอตฺถ **‘‘ปริวฏฺฏิตฺวา ปเตฺต ภิชฺชตี**ติ อธิกรณเภทาสงฺกาย อภาเว ฐาเน ฐเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ ปตฺตมาฬโก วฏฺฏิตฺวา ปตฺตานํ อปตนตฺถํ วฏฺฏํ วา จตุรสฺสํ วา อิฏฺฐกาทีหิ ปริกฺขิปิตฺวา มาฬกจฺฉเนฺนน กโตฯ ‘‘ปตฺตมณฺฑลิกา ปตฺตปจฺฉิกา ตาลปตฺตาทีหิ กตา’’ติ จ ลิขิตํฯ มิฑฺฒเนฺต อาธารเก ฐเปตุํ วฏฺฏติ ปตฺตสนฺธารณตฺถํ วุตฺตตฺตาฯ มเญฺจ อาธารเกปิ น วฏฺฏติ นิสีทนปจฺจยา วาริตตฺตาฯ อาสนฺนภูมิกตฺตา **โอลเมฺพตุํ วฏฺฏติ**ฯ

๒๕๕. ‘‘อํสกูเฏ ลเคฺคตฺวาติ วจนโต อคฺคหเตฺถ ลเคฺคตฺวา อเงฺก ฐเปตุํ น วฏฺฏตี’’ติ เกจิ วทนฺติ, น สุนฺทรํ, **‘‘น เกวลํ ยสฺส ปโตฺต’’**ติอาทิ ยทิ หเตฺถน คหิตปเตฺต เภทสญฺญา, ปเคว อเญฺญน สรีราวยเวนาติ กตฺวา วุตฺตํฯ **ปาฬิยํ** ปน ปจุรโวหารวเสน วุตฺตํฯ ฆฏิกปาลมยํ **ฆฏิกฏาหํ**ฯ **ฉวสีสสฺส ปตฺต**นฺติ ‘‘สิลาปุตฺตกสฺส สรีรํ, ขีรสฺส ธาราติอาทิโวหารวเสน วุตฺตํฯ มเญฺจ นิสีทิตุํ อาคโตติ อโตฺถฯ **‘‘ปิสาจิลฺลิกา**ติ ปิสาจทารกา’’ติปิ วทนฺติฯ **ทินฺนกเมว** ปฏิคฺคหิตเมวฯ **จเพฺพตฺวา**ติ ขาทิตฺวาฯ อฏฺฐิกานิ จ กณฺฏกานิ จ **อฏฺฐิกกณฺฏกานิ**ฯ ‘‘เอเตสุ สเพฺพสุ ปณฺณตฺติํ ชานาตุ วา, มา วา, อาปตฺติเยวา’’ติ ลิขิตํฯ

๒๕๖. **วิปฺผาเลตฺวา**ติ ผาเลตฺวาฯ **กิเณฺณน ปูเรตุ**นฺติ สุรากิเณฺณน ปูเรตุํฯ **พิทลกํ** นาม ทิคุณกรณสงฺขาตสฺส กิริยาวิเสสสฺส อธิวจนํฯ กสฺส ทิคุณกรณํ? เยน กิลญฺชาทินา ม

หนฺตํ กถินมตฺถตํ, ตสฺสฯ ตญฺหิ ทณฺฑกถินปฺปมาเณน ปริยเนฺต สํหริตฺวา ทิคุณํ กาตพฺพํฯ อญฺญถา ขุทฺทกจีวรสฺส อนุวาตปริภณฺฑาทิวิธานกรเณ หตฺถสฺส โอกาโส น โหติฯ สลากาย สติ ทฺวินฺนํ จีวรานํ อญฺญตรํ ญตฺวา สิพฺพิตาสิพฺพิตํ สุขํ ปญฺญายติฯ ทณฺฑกถิเน กเต น พหูหิ สหาเยหิ ปโยชนํฯ ''อสํกุฏิตฺวา จีวรํ สมํ โหติฯ โกณาปิ สมา โหนฺตี''ติ ลิขิตํ, ''หลิทฺทิสุเตฺตน สญฺญากรณ''นฺติ วุตฺตตฺตา หลิทฺทิสุเตฺตน จีวรํ สิเพฺพตุมฺปิ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ ตตฺถ หิ เกจิ อกปฺปิยสญฺญิโนฯ ปฏิคฺคโห นาม องฺคุลิโกโสฯ

๒๕๗-๘. **ปาตี**ติ ปฏิคฺคหสณฺฐานํฯ **ปฏิคฺคหตฺถวิก**นฺติ องฺคุลิโกสตฺถวิกํฯ สูจิสตฺถกานํ ปุเพฺพ อาเวสนตฺถวิกาย อนุญฺญาตตฺตา **''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, เภสชฺชตฺถวิก''**นฺติ วุตฺตํฯ เอตฺถ สูจิสตฺถกาทีนิปิ ฐเปตพฺพานีติ นิทานํ สูเจติฯ สเจปิ อุปนโนฺท ภิกฺขุ อลชฺชี, ต ถาปิ สนฺตกเมตํ อมูลเจฺฉทกตภิกฺขุโน ลชฺชิโนปิ สมานสฺส กปฺปตีติ ยุชฺชติฯ **น สมฺมตี**ติ น ปโหติฯ

๒๖๐-๑. พหิ กุฏฺฏสฺส สมนฺตโต นีจวตฺถุกํ กตฺวา ฐิตํ **''มณฺฑลิก''**นฺติ วุจฺจติฯ ชนฺตาฆรปฺปฏิจฺฉาทินา ฉนฺนสฺส นคฺคิยํ ยสฺส น ปญฺญายติ, ตเสฺสว ปริกมฺมํ กาตพฺพํฯ เอส นโย อุทกวตฺถปฏิจฺฉาทีสุปิฯ

๒๖๒-๓. **ปณิยา** นาม ปณิยการกาฯ **อากฑฺฒนยนฺตํ** อากฑฺฒิยมานํ กูปสฺส อุปริภาเค ปริพฺภมติฯ **อรหฏฆฏิยนฺตํ** สกฏจกฺกสณฺฐานยนฺตํฯ ตสฺส อเร อเร ฆฏิกานิ พนฺธิตฺวา เอเกน, ทฺวีหิ วา ปริพฺภมิยมานสฺส อุทกนิพฺพาหนํ เวทิตพฺพํฯ **อาวิทฺธปกฺขปาสํ** นาม ยตฺถ มณฺฑลากาเรน ปกฺขปาสา พชฺฌนฺติ อาวิทฺธวตฺถตา วิย อาวิทฺธปกฺขปาสกาฯ ปุเพฺพ ปตฺตสโงฺคปนตฺถํ, อิทานิ ฐเปตพฺพํ ภุญฺชิตุํ อาธารโก อนุญฺญาโตฯ

๒๗๓. **ปรคลํ คจฺฉตี**ติ อิมสฺส ปโยคาภาวา วฏฺฏติฯ **กมฺมสเตนา**ติ มหตา อุสฺสาเหนฯ

๒๗๗-๘. **โลหภณฺฑํ** นาม กํสโต เสสโลหภณฺฑํฯ **มุทฺทิกกายพนฺธนํ** นาม จตุรสฺสํ อกตฺวา สชฺชิตํฯ **ปามงฺคทสา** จตุรสฺสาฯ **มุทิงฺคสณฺฐาเนนา**ติ สงฺฆาฏิยา มุทิงฺคสิพฺพนากาเรน วรกสีสากาเรนฯ **ปวนโนฺต**ติ ปาสโนฺตฯ ''ทสามูล''นฺติ จ ลิขิตํฯ อกายพนฺธเนน สญฺจิจฺจ วา อสญฺจิจฺจ วา คามปฺปเวสเน อาปตฺติฯ ''สริตฏฺฐานโต พนฺธิตฺวา ปวิสิตพฺพํ, นิวตฺติตพฺพํ วา''ติ ลิขิตํฯ

๒๗๙. สตฺตงฺคุลํ วา อฏฺฐงฺคุลํ วาติ เอตฺถ ''สุคตงฺคุเลนา''ติ อวุตฺตตฺตา ปกติองฺคุเลน สารุปฺปตฺถาย วเฑฺฒตฺวาปิ กโรนฺติ เจ, น โทโสฯ

๒๘๐. ตาลวณฺฏากาเรน สีหฬิตฺถีนํ วิยฯ

ขุทฺทกวตฺถุกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เสนาสนกฺขนฺธกวณฺณนา

วิหารานุชานนกถาวณฺณนา

๒๙๔. นิลียนฺติ ภิกฺขู เอตฺถาติ วิหาราทโย **เลณานิ** นามฯ อาคต-วจเนน ตสฺสาคตสโงฺฆว สามี, น อนาคโตติ เกจิ, ตํ น ยุชฺชติ สมานลาภกติกาย สิทฺธตฺตาฯ

๒๙๖-๗. ทีปินงฺคุเฏฺฐนาติ เอตฺถ ‘‘ทีปินา อกปฺปิยจมฺมํ ทเสฺสตี’’ติ ลิขิตํฯ **ถมฺภกวาตปานํ** นาม ติริยํ ทารูนิ อทตฺวา อุชุกํ ฐิเตเหว ทารูหิ กตตพฺพํฯ ภิสีนํ อนุญฺญาตํ วฏฺฏตีติ พิโมฺพหเน วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ ตูลปูริตํ ภิสิํ อปสฺสยิตุํ น วฏฺฏติ อุณฺณาทีนํเยว อนุญฺญาตตฺตาฯ นิสีทนนิปชฺชนํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตสฺมา อปสฺสยิตุํ วฏฺฏตีติ เจ? อกปฺปิยนฺติ น วฏฺฏตีติ เกจิฯ ยทิ เอวํ อกปฺปิยมญฺจญฺจ อปสฺสยิตุํ น วเฏฺฏยฺยฯ ยสฺมา วฏฺฏติ, ตสฺมา โทโส นตฺถิฯ อปิจ คิลานสฺส พิโมฺพหนํ นิปชฺชิตุมฺปิ อนุญฺญาตํ, ตสฺมา ภิสิปิ วฏฺฏติ อปสฺสยิตุํฯ อาจริยา จ อนุชานนฺติ, วฬเญฺชนฺติ จาติ เอเกฯ สิมฺพลิตูลสฺเสฺตน สิพฺพิตํ จีวรํ วฏฺฏติฯ กสฺมา? กปฺปาสสฺส อนุโลมโตฯ ‘‘อกฺกผลสุตฺตมยมฺปิ อกฺกวากมยเมว ปฏิกฺขิตฺต’’นฺติ เต เอว วทนฺติฯ

๒๙๘. อนิพนฺธนีโย อลโคฺคฯ **ปฏิพาเหตฺวา**ติ มฏฺฐํ กตฺวาฯ ‘‘เสตวณฺณาทีนํ ยถาสงฺขยํ อิกฺกาสาทโย พนฺธนตฺถํ วุตฺตา’’ติ ลิขิตํฯ

๓๐๐. ปกุฏฺฏํ สมนฺตโต อาวิทฺธปมุขํฯ

๓๐๓. สุธาเลโปติ สุธามตฺติกาเลโปฯ

๓๐๕. อาสตฺติ ตณฺหาฯ **สนฺติํ** อทรํฯ

๓๐๗. เกตุนฺติ กเยน คเหตุํฯ

๓๐๘. จิตาติ อิฏฺฐกาโย กพเฬน นิทฺธมนวเสน ฉินฺทิตฺวา กตาติ อโตฺถฯ

๓๑๐. ฉพฺพคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ อเนฺตวาสิกาติ เอตฺถ วีสติวสฺสํ อติกฺกมิตฺวา ฉพฺพคฺคิยา อุปฺปนฺนาฯ ‘‘อาราธยิํสุ เม ภิกฺขู จิตฺต’’นฺติ (ม. นิ. ๑.๒๒๕) วุตฺตตฺตา อญฺญสฺมิํ กาเล สาวตฺถิคมเน อุปฺปนฺนํ วตฺถุํ อิธ อาปตฺติทสฺสนตฺถํ อาหริตฺวา วุตฺตนฺติ ยุตฺตํ วิย, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ **วุทฺธ**นฺติ วุทฺธตรํฯ

๓๑๓. สนฺถเรติ ติณสนฺถราทโยฯ

เสนาสนคฺคาหกถาวณฺณนา

๓๑๘. ‘‘เสยฺยเคฺคนาติ มญฺจฏฺฐานปริเจฺฉเทนฯ **วิหารเคฺคนา**ติ โอวรกเคฺคนา’’ติ ลิขิตํฯ **ถาวรา**ติ นิยตาฯ **ปจฺจเยเนว หิ ต**นฺติ ตสฺมิํ เสนาสเน มหาเถรา ตสฺส ปจฺจยสฺส การณา อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา วสนฺตาเยว นํ ปฏิชคฺคิสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ อฆฏฺฏนกมฺมํ ทเสฺสตุํ **‘‘น ตตฺถ มนุสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ ‘‘วิตกฺกํ ฉินฺทิตฺวา สุทฺธจิเตฺตน คมนวเตฺตเนว คนฺตพฺพ’’นฺติ ปาโฐฯ **มุทฺทเวทิกา** นาม เจติยสฺส หมฺมิยเวทิกาฯ **ปฏิกฺกมฺมา**ติ อปสกฺกิตฺวาฯ สมานลาภกติกา มูลาวาเส สติ สิยา, มูลาวาสวินาเสน กติกาปิ วินสฺสติฯ สมานลาภ-วจนํ สติ ทฺวีสุ, พหูสุ วา ยุชฺชติ, เตเนว เอกสฺมิํ อวสิเฏฺฐติ โน มติฯ ตาวกาลิกํ กาเลน มูลเจฺฉทนวเสน วา อเญฺญสํ วา กมฺมํ อญฺญสฺส สิยา นาวายํ สงฺคโมติ อาจริโยฯ **ปุคฺคลวเสเนว กาตพฺพ**นฺติ อปโลกนกาเล สโงฺฆ วสฺสํวุตฺถภิกฺขูนํ ปาเฏกฺกํ ‘‘เอตฺตกํ วสฺสาวาสิกํ วตฺถํ เทติ, รุจฺจติ สงฺฆสฺสา’’ติ ปุคฺคลเมว ปรามสิตฺวา ทาตพฺพํ, น สงฺฆวเสน กาตพฺพํฯ น สโงฺฆ สงฺฆสฺส เอตฺตกํ เทตีติฯ ‘‘เอกสฺมิํ อาวาเส สงฺฆสฺส กมฺมํ กโรตี’ติ วจนโต สงฺฆวเสน กาตพฺพ’’นฺติ ลิขิตํฯ น หิ ตถา วุเตฺต สงฺฆสฺส กิญฺจิ กมฺมํ กตํ นาม โหติฯ ‘‘สมฺมตเสนาสนคฺคาหาปกโต อเญฺญน คาหิ

เตปิ คาโห รุหติ อคฺคหิตุปชฺฌายสฺส อุปสมฺปทา วิยา''ติ ลิขิตํฯ ''กมฺมวาจายปิ สมฺมุติ วฏฺฏตี''ติ ลิขิตํฯ

อฏฺฐปิ โสฬสปิ ชเนติ เอตฺถ กึ วิสุํ วิสุํ, อุทาหุ เอกโตติ? เอกโตปิ วฏฺฏติฯ น หิ เต ตถา สมฺมตา สงฺเฆน กมฺมกตา นาม โหนฺติ , เตเนว **สตฺตสติกกฺขนฺธเก** เอกโต อฏฺฐ ชนา สมฺมตาติฯ **เตสํ สมฺมุติ กมฺมวาจายปี**ติ ญตฺติทุติยกมฺมวาจายปิฯ อปโลกนกมฺมสฺส วตฺถูหิ สา เอว กมฺมวาจา ลพฺภมานา ลพฺภติ, ตสฺสา จ วตฺถูหิ อปโลกนกมฺมเมว ลพฺภมานํ ลพฺภติ, น อญฺญนฺติ เวทิตพฺพํฯ อิมํ นยํ มิจฺฉา คณฺหนฺโต ''อปโลกนกมฺมํ ญตฺติทุติยกมฺมํ กาตุํ, ญตฺติทุติยกมฺมญฺจ อปโลกนกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี''ติ คณฺหาติ, เอวญฺจ สติ กมฺมสงฺกรโทโส อาปชฺชติฯ **มโคฺค โปกฺขรณี**ติ เอตฺถ **มโคฺค** นาม มเคฺค กตทีฆสาลา, **โปกฺขรณี**ติ นหายิตุํ กตโปกฺขรณีฯ **เอตานิ หิ อเสนาสนานี**ติ เอตฺถ ภตฺตสาลา น อาคตา, ตสฺมา ตํ เสนาสนนฺติ เจ? สาปิ เอเตฺถว ปวิฏฺฐา วาสตฺถาย อกตตฺตาฯ โภชนสาลา ปน อุภยตฺถ นาคตาฯ กิญฺจาปิ นาคตา, อุปริ ''โภชนสาลา ปน เสนาสนเมวา''ติ (จูฬว. อฏฺฐ. ๓๑๘) วุตฺตตฺตา เสนาสนํฯ ''กปฺปิยกุฏิ จ เอตฺถ กาตพฺพา''ติ วทนฺติ, ตํ เนติ เอเกฯ รุกฺขมูลเวฬุคุมฺพา ฉนฺนา กวาฏพทฺธาว เสนาสนํฯ **''อลาภเกสุ อาวาเสสู**ติ อลาภเกสุ เสนาสเนสู''ติ ลิขิตํ, ตํ ยุตฺตํฯ น หิ ปาเฏกฺกํ เสนาสนํ โหติฯ **ตํ สญฺญาเปตฺวา**ติ เอตฺถ ปญฺญตฺตึ อคจฺฉเนฺต พลกฺกาเรนปิ วฏฺฏติฯ **อยมฺปี**ติ ปจฺจโยปิฯ

อุปนิพนฺธิตฺวาติ ตสฺส สมีเป รุกฺขมูลาทีสุ วสิตฺวา ตตฺถ วตฺตํ กตฺวาติ อธิปฺปาโยฯ ปริยตฺติปฏิปตฺติปฏิเวธวเสน **ติวิธมฺปิ**ฯ ''ทสกถาวตฺถุกํ ทสอสุภํ ทสอนุสฺสติ''นฺติ ปาโฐฯ **''ปฐมภาคํ มุญฺจิตฺวา**ติ อิทํ เจ ปฐมคาหิตวตฺถุโต มหคฺฆํ โหตี''ติ ลิขิตํฯ **ฉินฺนวสฺสานํ วสฺสาวาสิกํ** นาม ปุเพฺพ คหิตวสฺสาวาสิกานํ ปจฺฉา ฉินฺนวสฺสานํฯ **ภตินิวิฏฺฐ**นฺติ ภตึ กตฺวา วิย นิวิฏฺฐํ ปริยิฏฺฐํฯ **''สงฺฆิกํ ปน…เป…. วิพฺภโนฺตปิ ลภเตวา''**ติ อิทํ ตตฺรุปฺปาทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อิมินา อปโลกนเมว ปมาณํ, น คาหาปนนฺติ เกจิฯ วินยธรา ปน ''อมฺหากํ วิหาเร วสฺสํ อุปคตานํ เอเกกสฺส ติจีวรํ สโงฺฆ ทสฺสตี'ติอาทินา อปโลกิเตปิ อภาชิตํ วิพฺภนฺตโก น ลภติฯ 'อปโลกนกมฺมํ กตฺวา คาหิต'นฺติ วุตฺตตฺตา, 'อภาชิเต วิพฺภมตี'ติ เอวํ ปุเพฺพ วุตฺตตฺตา จา''ติ วทนฺติฯ **''ปจฺจยวเสนา**ติ คหปติกํ วา อญฺญํ วา วสฺสาวาสิกํ ปจฺจยวเสน คาหิต''นฺติ ลิขิตํฯ **''เอกเมว วตฺถํ ทาตพฺพ**นฺติ ตตฺถ นิสินฺนานํ เอกเมกํ วตฺถํ ปาปุณาตี''ติ ลิขิตํฯ **ทุติโย เถราสเน**ติ อนุภาโคฯ ปฐมภาโค อญฺญถา เถเรน คหิโตติ ชานิตพฺพํฯ

อุปนนฺทวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๒๐. **ติวสฺสนฺตเรนา**ติ ติณฺณํ วสฺสานํ อโนฺต ฐิเตนฯ หตฺถิมฺหิ นโข อสฺสาติ **หตฺถินโข**ฯ ปาสาทสฺส นโข นาม เหฏฺฐิมปริเจฺฉโทฯ **คิหิวิกฏนีหาเรนา**ติ คิหีหิ กตนีหาเรเนวฯ ''เตหิ อตฺถริตฺวา ทินฺนาเนว นิสีทิตุํ ลพฺภนฺติ, น ภิกฺขุนา สยํ อตฺถริตฺวา วิสฺสชฺชิตพฺพํ สเงฺฆน อตฺถราเปตฺวา วา''ติ ลิขิตํฯ

อวิสฺสชฺชิยวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๒๑. ''น วิสฺสเชฺชตพฺพํ สเงฺฆน วา คเณน วา ปุคฺคเลน วา''ติ วจนํ ''ยํ อครุภณฺฑํ วิสฺสชฺชิยํ เวภงฺคิยํ สงฺฆิกํ, ตํ คโณ เจ ตสฺมึ อาวาเส วสติ ปุคฺคโลปิ วา, คเณน วา ปุคฺคเลน วา วิสฺสชฺชิตํ สเงฺฆน วิสฺสชฺชิตสทิสเมว โหตี''ติ **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตวจนํ สาเธติ, อญฺญถา เอตฺถ คณปุคฺคลคฺคหณํ นิรตฺถกํฯ **อรญฺชโร** อุทกจาฏิ, อลญฺชโล, พหุอุทกคณฺหนโกติ อ

โต฿ฯ ‘‘วฏฺฏจาฏิ วิย หุตฺวา โถกํ ทีฆมุโข มเชฺฌ ปริเจฺฉทํ ทเสฺสตฺวา กโต’’ติ ลิขิตํฯ มํสทิพฺพธมฺมพุทฺธสมนฺตจกฺขุวเสน **ปญฺจ**ฯ

ครุภเณฺฑน จ ครุภณฺฑนฺติ สํหาริมํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปตฺตจีวรํ นิกฺขิปิตฺ**ุนฺติ อฏฺฐกจฺฉเนฺนน กเต มเญฺจฯ **วฏฺฏโลหํ** นาม ปีตวณฺณํฯ **ปาริหาริยํ น วฏฺฏตี**ติ อาคนฺตุกสฺส อทตฺวา ปริจาริกหตฺถโต อตฺตโน นามํ ลิขาเปตฺวา คเหตฺวา ยถาสุขํ ปริหริตุํ น วฏฺฏติฯ **‘‘คิหิวิกฏนีหาเรเนวา**ติ ยาว อตฺตโน กมฺมนิพฺพตฺติ, ตาว คเหตฺวา เทตี’’ติ ลิขิตํฯ **สิขรํ** นาม เยน ปริพฺภมนฺตา ฉินฺทนฺติฯ **ปตฺตพนฺธโก** นาม ปตฺตสฺส คณฺฐิอาทิการโกฯ ‘‘ปฏิมานํ สุวณฺณาทิปตฺตการโก’’ติปิ วทนฺติฯ **‘‘อฑฺฒพาหู**ติ กปฺปรโต ปฏฺฐาย ยาว อํสกูฏ’’นฺติ ลิขิตํฯ **อิโต ปฏฺฐายา**ติ อิมํ ปาฬึ อาทึ กตฺวาฯ **ทณฺฑมุคฺคโร** นาม เยน รชิตจีวรํ โปเถนฺติฯ ‘ปจฺจตฺถรณคติก’นฺติ วุตฺตตฺตา, ‘‘ตมฺปิ ครุภณฺฑเมวาติ วุตฺตตฺตา จ **อปิ**-สเทฺทน ปาวาราทิปจฺจตฺถรณํ สพฺพํ ครุภณฺฑเมวา’’ติ วทนฺติฯ เอเตเนว สุเตฺตน อญฺญถา อตฺถํ วตฺวา ‘‘ปาวาราทิปจฺจตฺถรณํ น ครุภณฺฑํ, ภาชนียเมว, เสนาสนตฺถาย ทินฺนปจฺจตฺถรณเมว ครุภณฺฑ’’นฺติ วทนฺติ, อุปปริกฺขิตพฺพํฯ **คณฺฐิกา**ติ จีวรคณฺฐิกาฯ **ภญฺจโก** นาม สรโกฯ

นวกมฺมทานกถาวณฺณนา

๓๒๓-๔. อคฺคฬพนฺธสูจิทฺวารกรณมเตฺตนปิฯ **‘‘กโปตภณฺฑิกา** นาม วฬภิยา อุปริ ฐเปตพฺพวลยํ วา ติณจฺฉทนเคหสฺส ปิฏฺฐิวํสสฺส เหฏฺฐา ฐเปตพฺพํ วา อุภยมสฺส คตา ทารู’’ติ ลิขิตํฯ **การนฺตรา**ติ ตทา ปุน ปวิสฏฺฐํ ปุพฺพปโยชิตานานํ วจนปาตเสนาสนวาโสฯ น ปน ปติสฏฺฐโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ สพฺพตฺถ วินฏฺฐวาโส น จ ปฏิเสธโก โหตีติ ทฏฺฐโพฺพฯ ทฺวารวาตปานาทีนิ อปหริตฺวา ทาตุํ อสกฺกุเณยฺยโต **‘‘ปฏิทาตพฺพานิเยวา’’**ติ วุตฺตํฯ โคปานสิอาทโยเทนฺตสฺส วิหาโร ปลุชฺชตีติ **‘‘มูลํ วา ทาตพฺพ’’**นฺติอาทิ วุตฺตนฺติ เอเกฯ ‘‘เนวาสิกา ปกติยา อนตฺถตาย ภูมิยา ฐเปนฺติ เจ, เตสมฺปิ อนาปตฺติเยวา’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘ทฺวารวาตปานาทโย อปริกมฺมกตาปิ อปฏิจฺฉาเทตฺวา น อปสฺสยิตพฺพา’’ติ ลิขิตํฯ

สงฺฆภตฺตาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

อุเทฺทสภตฺตกถาวณฺณนา

๓๒๕. **ยา** ภตฺตุเทฺทสฏฺฐานภูตาย **โภชนสาลาย ปกติฏฺฐิติกา**ฯ **ทินฺนํ ปนา**ติ ยถา โส ทายโก เทติ, ตํ ทเสฺสโนฺต **‘‘สงฺฆโต ภเนฺต’’**ติอาทิมาหฯ **เอกวฬญฺชนฺ**ติ เอกทฺวาเรน วฬญฺชิตพฺพํ ฯ **ติจีวรปริวารนฺ**ติ เอตฺถ ‘‘อุทกมตฺตลาภี วิย อโญฺญปิ อุเทฺทสภตฺตํ อลภิตฺวา วตฺถาทิมเนกปฺปการํ ลภติ เจ, **ตเสฺสว ต’’**นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘อุเทฺทสปเตฺต เทถา’ติ วตฺวา คเหตฺวา อาคตภาเวน สงฺฆสฺส ปริจฺจตฺตํ น โหติเยว ตเสฺสว หเตฺถ คตตฺตา, ตสฺมา เตหิ วุตฺตกฺกเมน สเพฺพหิ ภาเชตฺวา ภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ **ปฏิปาฏิปตฺตํ วา** ฐิติกาย ฐิตปตฺตํ วาฯ **‘‘กูฏฏฺฐิติกา นาม** อคฺคเหตพฺพานมฺปิ คาหิตตฺตา’’ติ ลิขิตํ, ‘‘ปณีตภตฺตฏฺฐิติกญฺจ อชานิตฺวา มิเสฺสตฺวา คาหิเตปิ เอวเมว ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ จ ลิขิตํฯ **ตเญฺจ เถยฺยาย หรนฺติ** ปตฺตหารกา, อาณาปกสฺส **คีวา** โหติฯ **อติกฺกนฺตมฺปิ ฐิติกํ ฐเปตฺวา**ติ เอตฺถ ‘‘ตํทิวสเมว เจ ภิกฺขา ลพฺภติ, อปรทิวสโต ปฏฺฐาย น ลพฺภติ กิรา’’ติ ลิขิตํฯ ปจฺฉา ‘‘สโพฺพ สโงฺฆ ปริภุญฺชตู’’ติ อวุเตฺตปิ ภาเชตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํฯ ‘‘เอตฺตเก ภิกฺขู สงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา เทถา’ติ อวตฺวา ‘เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ ภตฺตํ คณฺหถา’ติ ทินฺนํ สงฺฆิกนิมนฺตนํ นามา’’ติ ลิขิตํฯ

นิมนฺตนภตฺตกถาวณฺณนา

ปฏิปาฏิยาติ ยถาลทฺธปฏิปาฏิยาฯ **วิจฺฉินฺทิตฺวา**ติ ภตฺตํ คณฺหถาติ ปทํ อวตฺวาฯ **อาโลปสเงฺขเปนา**ติ อยํ นโย นิมนฺตนายเมว, อุเทฺทสภเตฺต ปน เอกสฺส ปโหนกปฺปมาเณ เอว ฐิติกา ติฎฺฐติฯ **“เอกวาร**นฺติ ยาว ตสฺมิํ อาวาเส วสนฺติ ภิกฺขู, สเพฺพว ลภนฺตี”ติ ลิขิตํฯ

สลากภตฺตกถาวณฺณนา

น หิ พหิสีมาย สงฺฆลาโภติ เอตฺถ “อุเทฺทสภตฺตาทีสุ พหิสีมาย ฐิตสฺสปิ เจ อุปาสกา เทนฺติ, คเหตุํ ลภนฺติ, อตฺตโนปิ ปาเปตฺวา คหณํ อนุญฺญาตํ, ตถา อิธ น วฎฺฎตี”ติ วุตฺตํฯ น ปาปุณนฺตีติ อุทฺทิสิตฺวาปิฯ **วารคาม**นฺติ ทูรตฺตา วาเรน นิคฺคเหน คนฺตพฺพคาเมฯ **ผาติกมฺมเมวา**ติ อติเรกลาภา จ ภวนฺติฯ **สมฺมุขีภูตสฺสา**ติ เยภุเยฺยน เจ ภิกฺขู พหิสีมํ คตา, สมฺมุขีภูตสฺส ปาเปตพฺพํฯ สภาคตฺตา หิ เอเกน ลทฺธํ สเพฺพสํ ปโหติ, ตสฺมิมฺปิ อสติ อตฺตโน ปาเปตฺวา ทาตพฺพํฯ **“ลทฺธา วา อลทฺธา วา”**ติ วจนสิลิฏฺฐวเสน วุตฺตํฯ **วิหาเร อปาปิตํ ปน…เป…. น วฎฺฎตี**ติ สลากภตฺตํ วิหาเร อุทฺทิสิยติฯ **เตน ปน** ทินฺนสลาเกนฯ **ตสฺสา**ติ คเหตฺวา คตสฺสฯ สลากา คเหตพฺพาติ ยุตฺตํ วิยฯ สพฺพโปตฺถเกสุ “คาเหตพฺพา”ติ ปาโฐ, ตสฺมา **เตนา**ติ สลากคฺคาหาปเกนาติ อโตฺถฯ “โจริกาย คหิตตฺตา น ปาปุณาตี”ติ วจนโต “กุฎิโสธนํ วฎฺฎตี”ติ จ ทีปวาสิโน วทนฺติ กิรฯ **เอกํ มหาเถรสฺสา**ติ มหาเถโร วิหารโต เยภุเยฺยน น คจฺฉติ, อิตเร กทาจิ คจฺฉติ, ตสฺมา สภาคา เจ, อตฺตโน ปาเปตฺวา ปุน อิตเรสํ ทิยฺยติฯ **วิหาเร เถรสฺส ปตฺตสลากภตฺต**นฺติ มหาเถโร เอกโกว วิหาเร โอหีโน, “อวสฺสํ สพฺพสลากา อตฺตโน ปาเปตฺวา ฐิโต”ติ ปฏิสฺสยํ คนฺตฺวา อาคนฺตุกภิกฺขูนมฺปิ อทสฺสนโต กุกฺกุจฺจํ อกตฺวา ภุญฺชนฺติฯ

ปกฺขิกภตฺตกถาวณฺณนา

อุโปสถทิวเส อาปตฺติเทสนํ สนฺธาย **“ปริสุทฺธสีลาน”**นฺติ อาหฯ เลขํ กตฺวา นิพทฺธาปิตํฯ **“อาคนฺตุกภตฺตมฺปิ คมิกภตฺตมฺปี”**ติ อาคนฺตุโกว หุตฺวา คจฺฉนฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อนาถคิลานุปฏฺฐาโกปิ เตน ทินฺนํ ภุญฺชติ เจ, ตสฺสปิ ปาเปตพฺพเมวฯ **คุฬปิณฺฑํ** ตาลปกฺกมตฺตํฯ

เสนาสนกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๗. สงฺฆเภทกกฺขนฺธกวณฺณนา

ฉสกฺยปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๓๓๐. “อนุปิยํ นามา”ติ เอกวจเนน ทิสฺสติ, สตฺตมิยํ ปน “อนุปิยาย”นฺติฯ “กาฬุทายิปฺปภุตโย ทส ทูตา”ติ ปาโฐฯ “น เหฎฺฐาปาสาทา น เหฎฺฐาปาสาทํ วา”ติ ลิขิตํฯ

๓๓๒. **ปุเพฺพ** ปุพฺพกาเลฯ “รโญฺญ สโต”ติ จ “รโญฺญวสโต”ติ จ ปาโฐฯ

๓๓๓. น ลาภตณฺหา อิธ กามตณฺหา, ฌานสฺส เนสา ปริหานิ เหตุฯ พุทฺธตฺตสีลํ ปน ปตฺถยโนฺต ฌานาปิ นโฎฺฐติฯ นนุ ปตฺตภาวนาฯ **มโนมย**นฺติ ฌานมโนมยํฯ

๓๓๘. **สตฺถาโร**ติ คณสตฺถาโรฯ

๓๓๙. **โปตฺถนิก**นฺติ ฉุริกํฯ

๓๔๐. **มนุเสฺส**ติ ปุริเสฯ

๓๔๑. เอกรตฺตาธิกาเรน รกฺขํ ปจฺจาสีสนฺตา อีทิสาติ ทสฺสนตฺถํ **“ปญฺจิเม”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ‘‘ปุเพฺพ รกฺขเสฺสต’’นฺติ วุตฺตตฺตา มยฺหํ ปน รกฺขเณ กิจฺจํ นตฺถีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **ปรูปกฺกเมน ตถาคตํ ชีวิตา โวโรเปยฺยา**ติ อิทํ อาณตฺติยา อาคตตฺตา เอวํ วุตฺตํฯ

๓๔๒. **มา อาสโท**ติ มา วธกจิเตฺตน อุปคจฺฉฯ **อิโต**ติ อิมมฺหา ชีวิตมฺหาฯ **“ยโต**ติ ยสฺมา, ยโตติ วา คตสฺสา’’ติ ลิขิตํฯ **“ปฏิกุฏิโต**ติ อปสกฺกิตฺวา สงฺกุจิโต หุตฺวา วา ปฏิสกฺกตี’’ติ ลิขิตํฯ

๓๔๓. **ติกโภชน**นฺติ ตีหิ ภุญฺชิตพฺพโภชนํฯ ‘‘ติกโภชนีย’’นฺติปิ ปาโฐฯ ปริกปฺปิโต หิ ติณฺณํ ภุญฺชิตุํ อนฺชานามิ, ตโต อุทฺธํ คณโภชนเมว โหติ, ตสฺสาปิ อิทเมว วุตฺตํฯ อิธ อปุพฺพํ นตฺถิฯ ‘‘อกตวิญฺญตฺติลทฺธํ ติณฺณํ ภุญฺชนฺตานํ กิญฺจาปิ ตํ คณโภชนํ นาม น โหติ, วิญฺญตฺติวเสน ปน น วฏฺฏตี’’ติ ลิขิตํฯ **ตโย อตฺถวเส ปฏิจฺจา**ติ เอตฺถาปิ ‘‘มา ปาปิจฺฉาปกฺขํ นิสฺสาย สงฺฆํ ภิเนฺทยฺยุ’’นฺติ เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหารายาติ โยเชตพฺพํฯ **กุลานุทฺทยตาย จา**ติ กุลานํ ปสาทรกฺขณตฺถํฯ **วชฺชน**ฺติ วชฺชเมวฯ ‘‘วชฺชมิมํ ผุเสยฺยา’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘วชฺชนียํ ปุคฺคลํ ผุเสยฺยา’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘อิมสฺส มโน น ผุเสยฺยา’’ติ วตฺตพฺพมฺปิ สิยาฯ **จกฺกเภท**นฺติ สาสนเภทํฯ **อายุกปฺป**นฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ อวีจิมฺหิ อายุปริมาณํ นตฺถิ, เยน ปน กเมฺมน ยตฺตกํ อนุภวิตพฺพํ, ตสฺส อายุกปฺปนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๓๔๕. ‘‘อญฺญตรํ อาสนํ คเหตฺวา นิสีที’’ติ วจนโต วิสภาคฏฺฐานํ คตสฺส เปสลสฺสปิ ภิกฺขุโน เตสํ อาสเน นิสีทิตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ **อาคิลายตี**ติ รุชฺชติฯ **อาเทสนาปาฏิหาริยานุสาสนิยา**ติ ตสฺส ตสฺส จิตฺตาจารํ อาทิสฺส อาทิสฺส เทสนา, อาเทสนาปาฏิหาริยานุสาสนีฯ อิทฺธิ เอว ปาฏิหาริยํ **อิทฺธิปาฏิหาริยํ,** อิทฺธิปาฏิหาริยสํยุตฺตาย อนุสาสนิยา โอวทตีติ อโตฺถฯ **นนุ ตํ อาวุโส**ติ เอตฺถ ตํ วจนํ นนุ มยา วุโตฺตสีติ อโตฺถฯ

๓๔๖-๙. **สุวิกฺขาลิต**นฺติ สุโธตํฯ **สํขาทิตฺวา**ติ สุฏฺฐุ ขาทิตฺวาฯ **“มหิํ วิกุพฺพโต**ติ มหาวิสาโล’’ติ ลิขิตํฯ ตสฺส ภิสํ ฆสมานสฺสฯ ตตฺถ **นทีสุ ชคฺคโต**ติ ปาเลนฺตสฺสฯ ‘‘กิํ? หตฺถิยูถํ คนฺตุ’’นฺติ วทนฺติฯ ‘‘อสํปาโต’ติ ปาโฐ, อปโตฺต หุตฺวาติ อโตฺถ’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘อปายพหุตฺตา ปุน ทสฺสิโต’’ติ วุตฺตํฯ **“เอวํสเต**ติ เอวํ อสฺส เต อาสวา’’ติ ลิขิตํฯ

๓๕๐. **“โวสานํ** ปรินิฏฺฐานํ วา’’ติ จ ลิขิตํฯ **ชาตู**ติ ทฬฺหเตฺถ นิปาโตฯ **มา อุทปชฺชถา**ติ มา อุปฺปเชฺชยฺยฯ ‘‘โส ปมาทมนฺยุญฺชโนฺต’’ติ ปาโฐฯ **อนาทรํ** กุสเลสุฯ **อุทธิ มหา**ติ กิตฺตโก มหา? เกสฺมา ยาว ภยานโก, ตาว มหาติ วุตฺตํ โหติฯ

๓๕๑. **น โข, อุปาลิ, ภิกฺขุนี สงฺฆํ ภินฺทตี**ติ เอตฺถ ภิกฺขุ สงฺฆํ น ภินฺทติ, ภิกฺขุนี สงฺฆํ ภินฺทตีติ เกจิ, เนตํ คเหตพฺพํฯ เกวลํ ‘‘สโงฺฆ’’ติ วุเตฺต ภิกฺขุสโงฺฆว อธิเปฺปโตฯ ‘‘สงฺฆสฺส เทติ, อุภโตสงฺฆสฺส เทติ จา’’ติ (มหาว. ๓๗๙) มาติกาวจนมฺปิ สาเธติฯ ตสฺมิํ อธมฺมทิฏฺฐิเภเท ธมฺมทิฏฺฐิ สิยาฯ ‘‘สีลสติเภเทสุปิ สมาโน ธมฺมํ กาตุนฺติ สงฺฆเภเท เวมติโกปิ ตาทิโสวา’’ติ ลิขิตํฯ **วินิธายา**ติ อตฺตโน วญฺจนาธิปฺปายตํ ฉาเทตฺวาฯ

สงฺฆเภทกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. วตฺตกฺขนฺธกวณฺณนา

อาคนฺตุกวตฺตกถาวณฺณนา

๓๕๗. เอกสฺมึ คาเม อญฺญวิหารโต อาคโตปิ อาคนฺตุโกวฯ ตตฺถ เกจิ เอวํ วทนฺติ ''อาวาสิโก กตฺถจิ คนฺตฺวา สเจ อาคโต, 'เตนาปิ อาคนฺตุกภตฺตํ ภุญฺชิตพฺพ'นฺติ วุตฺตตฺตา ทูราคมนํ วุตฺตํ โหติ, น คาเม, ตสฺมา น ยุตฺต''นฺติฯ เต วตฺตพฺพา ''อาคนฺตุกภตฺตํ นาม คหเฏฺฐหิ ฐปิตํฯ ยสฺมึ นิพทฺธํ, ตโต อญฺญคามโตติ อาปนฺนํฯ ตถา วิหาราธิการตฺตา อญฺญวิหารโต อาคโตปิ อาคนฺตุโก วา''ติ อาจริยานํ สนฺนิฏฺฐานํฯ **ปานียํ ปุจฺฉิตพฺพํ, ปริโภชนียํ ปุจฺฉิตพฺพนฺ**ติ อุทฺธริตฺวา ฆฏสราวาทิคตํ สนฺธาย ปฐมํ, ทุติยํ กูปตฬากาทิคตนฺติ อาจริโยฯ ทุติยวาเร อตฺตโน วสนฏฺฐานตฺตา วิสุํ ปุจฺฉิตพฺพเมว, ตสฺมา วุตฺตํ เอตํ ''ปริจฺฉินฺนภิกฺข วา คาโม''ติฯ พหูสุ โปตฺถเกสุ ทฺวิธาปิ ยุชฺชติฯ

อนุโมทนวตฺตกถาวณฺณนา

๓๖๒-๔. ปญฺจเม อนุโมทนตฺถาย นิสีเนฺนฯ ''**มนุสฺสานํ ปริวิสนฏฺฐานนฺ**ติ ยตฺถ มนุสฺสา สปุตฺตทารา อาวสิตฺวา เทนฺตี''ติ ลิขิตํฯ อิมสฺมึ ขนฺธเก อาคนฺตุกาวาสิกคมิกานุโมทนภตฺตคฺคปิณฺฑจาริการญฺญกเสนาสนชนฺตาฆรวจฺจกุฏิอุปชฺฌาจริยสทฺธิวิหาริกเนฺตวาสิกวตฺตานิ **จุทฺทส มหาวตฺตานิ** นามฯ อคฺคหิตคฺคหเณน คณิยมานานิ **อสีติ ขนฺธกวตฺตานิ** นาม โหนฺติฯ

วตฺตกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ปาติโมกฺขฏฺฐปนกฺขนฺธกวณฺณนา

ปาติโมกฺขุเทฺทสยาจนกถาวณฺณนา

๓๘๓-๔. ''นนฺทิมุขี''ติ ลิขิตํฯ **อายตเกเนวา**ติ อาทิมฺหิ เอวฯ **ยนฺ**ติ ยสฺมาฯ สวนฺติโย **มหานทิโย**ฯ ''มหนฺตภูตาน''นฺติ ปาโฐฯ **ปตฺตา**ติ ปตฺวาฯ ''สมูลิกาย ฐเปติ อกตายา''ติ ฐปนกสฺส สญฺญามูลวเสน วุตฺตํฯ ตํ วตฺถุํ อวินิจฺฉินิตฺวาว ปริสา วุฏฺฐาติฯ

อตฺตาทานองฺคกถาวณฺณนา

๓๙๘-๙. ''**อตฺตาทานนฺ**ติ สยํ ปเรหิ โจทิโต อตฺตานํ โสเธตุํ อนาทิยิตฺวา ปเรสํ วิปฺปฏิปตฺตึ ทิสฺวา สาสนํ โสเธตุํ อตฺตนา อาทิตพฺพ''นฺติ ลิขิตํฯ **วสฺสารโตฺต**ติ วสฺสกาโลฯ **สปฺปฏิมาโส**ติ อากฑฺฒนยุโตฺตติ อธิปฺปาโยฯ

๔๐๑. **อุปทหาตโพฺพ**ติ อุปฺปาเทตโพฺพ, วิปฺปฏิสารมุเขน ธาเรตโพฺพติ อธิปฺปาโยฯ

ปาติโมกฺขฏฺฐปนกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ภิกฺขุนิกฺขนฺธกวณฺณนา

มหาปชาปติโคตมีวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๐๒-๓. **สูเนหี**ติ สุเตหิฯ ‘‘เสตฏฺฐิกา นาม โรคชาตี’’ติ ปาฬิฯ ‘‘เสตฏฺฐิกา’’ติ อฏฺฐกถา ฯ ‘‘ปฏิสมฺภิทาปตฺตขีณาสวคฺคหเณน ฌานานิปิ คหิตาเนว โหนฺติฯ น หิ นิชฺฌานิกานํ สพฺพปฺปการา สมฺปตฺติ อิชฺฌตี’’ติ ลิขิตํฯ

ภิกฺขุนีอุปสมฺปทานุชานนกถาวณฺณนา

๔๐๔. **ยทเคฺคน** ยํ ทิวสํ อาทึ กตฺวาฯ **ตเทวา**ติ ตสฺมึ เอว ทิวเสฯ ‘‘อนุญฺญตฺติยา’’ติ ปาโฐฯ ‘‘อนุปญฺญตฺติยา’’ติ น สุนฺทรํฯ

๔๐๕. ‘‘ปฏิคฺคณฺหามิ ยาวชีวํ อนติกฺกมนีโย’’ติ วตฺวา อิทานิ กึ การณา วรํ ยาจตีติ เจ? ปรูปวาทวิวชฺชนตฺถํฯ ทุพฺพุทฺธิโน หิ เกจิ วเทยฺยุํ ‘‘มหาปชาปติยา ปฐมํ สมฺปฏิจฺฉิตตฺตา อุภโตสงฺฆสฺส ยถาวุฑฺฒมภิวาทนํ น ชาตํฯ โคตมี เจ วรํ ยาเจยฺย, ภควา อนุชาเนยฺยา’’ติฯ

๔๐๘. **วิมาเนตฺวา**ติ อปรชฺฌิตฺวาฯ

๔๑๐-๓. **กมฺมปฺปตฺตาโยปี**ติ กมฺมารหาปิฯ **อาปตฺติคามินิโยปี**ติ อาปตฺตึ อาปนฺนาโยปิฯ **เทฺว ติโสฺส ภิกฺขุนิโย**ติ ทฺวีหิ ตีหิ ภิกฺขุนีหิฯ ‘‘มโนสิลิกายา’’ติ ปาโฐฯ

๔๒๐. ‘‘เตน จ ภิกฺขุ นิมเนฺตตโพฺพ’’ติ สามีจิวเสน วุตฺตํฯ

๔๒๒-๓. ‘‘อนุชานามิ…เป…. ตาวกาลิก’’นฺติ ปุคฺคลิกํ สนฺธาย วุตฺตํ, น สงฺฆิกนฺติ อาจริโยฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อุตุนิยา กฏิสุตฺตก’’นฺติ วจนโต ภิกฺขุสฺส วินิพนฺธํ กฏิสุตฺตกํ น วฏฺฏติฯ **ปคฺฆรนฺตี** วิสวิณาฯ **เวปุริสิกา** มสฺสุทาฐีฯ

๔๒๕. **ตโย นิสฺสเย**ติ รุกฺขมูลญฺหิ สา น ลภติฯ

๔๒๖. ภตฺตเคฺค สเจ ทายกา ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส ภตฺตวโต จตุปจฺจเย ทาตุกามา โหนฺติ, ยถาวุฑฺฒเมวฯ

๔๒๗. **วิกาเล**ติ ยาว วิกาเล โหนฺติ, ตาว ปวาเรสฺนฺติ อโตฺถฯ **อชฺชตฺตนา**ติ อชฺชตนาฯ

๔๒๘. **อนฺวาทน**ฺติ อิสฺสริยฏฺฐานํฯ อิทํ สพฺพํ ‘‘อชฺชตเคฺค โอวโฏ ภิกฺขุนีนํ ภิกฺขูสุ วจนปโถ’’ติ ปญฺญตฺตสฺส ครุธมฺมสฺส วีติกฺกมอาปตฺติปญฺญาปนตฺถํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ, อญฺญถา เยสํ ครุธมฺมานํ ปฏิคฺคหเณน ภิกฺขุนีนํ อุปสมฺปทา อนุญฺญาตา, เตสํ วีติกฺกเม อนุปสมฺปนฺนาวสิยาติ อาสงฺกา ภเวยฺยฯ

๔๒๙. **อิตฺถิยุเตฺตนา**ติ อิตฺถีหิ คาวีอาทีหิ ธุรฏฺฐาเน ยุเตฺตนฯ **ปุริสนฺตเรนา**ติ ปุริเสน อนฺตริเกนฯ ‘‘ปุริสทุติเยนา’’ติ ลิขิตํ, ปุริสสารถินาติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘พาฬฺหตรํ อผาสู’’ติ วจนโต คิลานาย วฏฺฏติเจฺจว สิทฺธํ, ภควนฺตํ อาปุจฺฉิตฺวา อนุญฺญาตฏฺฐาเน อุปสมฺปชฺชิสฺสามีติ อธิปฺปาโยฯ

๔๓๐. **สา เกนจิเทว อนฺตราเยนา**ติ สพฺพนฺตรายสงฺคหนวจนํ, ตสฺมา ตํ น อนฺตรายํ กิเตฺตตฺวา, วุตฺตนฺตราเยน ‘‘ราชนฺตราเยนา’’ติ สาเธตพฺพนฺติ อาจริโยฯ

๔๓๑-๒. ‘‘นวกมฺมนฺติ กตฺวา ‘เอตฺตกานิ วสฺสานิ วสตู’ติ อปโลเกตฺวา สงฺฆิกภูมิ ทาน’’นฺติ ลิขิตํฯ ‘‘สาคาร’’นฺติ วุตฺตตฺตา อคารปฏิสํยุตฺตรโหนิสชฺชสิกฺขาทิวชฺชิตาติ เกจิ, ยุตฺตเมตํฯ กสฺมา? ‘‘สหาคารเสยฺยมตฺตํ ฐเปตฺวา’’ติ **อฎฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตาฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, โปเสตุ’’นฺติ วจนโต โปสนยุตฺตกมฺมํ สพฺพํ วฎฺฎติ มาตุยา, น อเญฺญสํฯ วสิตุํ เจ น สโกฺกติ ทุติยํ วินา, สมฺมนฺนิตฺวาว ทาตพฺพา ตาย อิติ โน มติฯ กิตฺตกํ กาลํ? วสิตฺวา เจ ทุติยา คนฺตุมิจฺฉติ, อญฺญํ สมฺมนฺนิตุํ ยุตฺตาวฯ สา วิชาตา ลเภติ อาจริโยฯ

๔๓๔. ‘‘อิทํ โอทิสฺส อนุญฺญาตํ วฎฺฎตีติ เอกโต วา อุภโต วา อวสฺสเว สติปิ วฎฺฎตี’’ติ ลิขิตํฯ ‘‘เกสเจฺฉทาทิกํ กมฺมํ อนุชานามิ สาทิตุํ ’’อิเจฺจว วุตฺตตฺตา วุตฺตํ **‘‘ตทเญฺญ สาทิตุ’’**นฺติฯ ‘‘เกสเจฺฉทาทิกํ กมฺมํ อนุชานามิ, ภิกฺขเว’’ติ อวตฺวา เอตฺตกํ ยสฺมา ‘‘สาทิตุ’’นฺติ ภาสิตํ, ตสฺมา สา วิจิกิจฺฉาย อุภโตปิ อวสฺสเว อปิ ปาราชิกเขเตฺตน สา ปาราชิกํ ผุสติฯ อิติ อฎฺฐกถาเสฺวตํ สพฺพาสุปิ วินิจฺฉิตํฯ โอทิสฺสกาภิลาโป หิ อญฺญถา นิพฺพิเสสโต ตํ ปมาณํฯ ยทิ ตถา ภิกฺขุสฺส กปฺปติ วิจิกิจฺฉาฯ

กาลโมทิสฺส นํ ปทํ, น สโตฺตทิสฺสกญฺหิ ตํ;
อถ ภิกฺขุนิยา เอว, กาลโมทิสฺส ภาสิตํฯ

เอวํ ปาราชิกาปตฺติ, สิถิลาว กตา สิยา;
สพฺพโส ปิหิตํ ทฺวารํ, สพฺพปาราชิกสฺมินฺติฯ

นิรตฺถกภาวโต, อุพฺภชาณุมณฺฑเล;
ตสฺมา น สาทิยนฺตีติ, นิทานวจนกฺกมํฯ

นิสฺสาย สตฺถุนา วุตฺตํ, สาทิตุนฺติ น อญฺญถา;
อตฺตโน ปณฺหิสมฺผสฺสํ, สาทิตุํ เยน วาริตํฯ

อปิ ปาราชิกเกฺขตฺต, กถํ ทฺวารํ ทเทยฺย โส;
ตถาปิ พุทฺธปุตฺตานํ, พุทฺธภาสิตภาสิตํฯ

วจนญฺจ สมาเนโนฺต, โน เจตฺถ ยุตฺติกถา ธีรา;
เกสเจฺฉทาทิกมฺมสฺส, อวสฺสํ กรณียโตฯ

จิตฺตสฺส จาติโลลตฺตา, คณสฺส จ องฺคสมฺปทา-
ภาวา ภิกฺขุนีนํ มเหสินา, รกฺขิตุญฺจ อสงฺกตฺตา;
นนุ โมทิสฺสกํ กตนฺติฯ

ภิกฺขุนิกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๑. ปญฺจสติกกฺขนฺธกวณฺณนา

สงฺคีตินิทานกถาวณฺณนา

๔๓๗. **ฉินฺนปาต**นฺติ ภาวนปุํสกํ, เตนากาเรน ปตนฺตีติ อโตฺถฯ **อุปทฺทุตา จ มยํ โหมา**ติ อตีตเตฺถ วตฺตมานวจนํ, อหุมฺหาติ อโตฺถฯ อถ วา ตสฺมึ สติ โหมฯ ‘‘ปญฺจ ภิกฺขุสตานี’’ติ คณนวเสน วตฺวา ‘‘วสฺสํ วสนฺตา’’ติ ปุคฺคลนิเทฺทโส กโตฯ

ขุทฺทานุขุทฺทกกถาวณฺณนา

๔๔๓. ‘‘วสฺสิกสาฏิกํ อกฺกมิตฺวา’’ติ วจนโต ภควโต จตุตฺถจีวรมฺปิ อตฺถีติ สิทฺธํฯ เตน วาห **จีวรกฺขนฺธเก** ‘‘จตุตฺถํ จีวรํ ปารุปี’’ติฯ

๔๔๔. **‘‘อปิจ ยเถว มยา’’**ติอาทิ สงฺคีติยา อคฺคหณาธิปฺปายวเสน วุตฺตํ, กินฺตุ สุสงฺคีตา อาวุโส เถเรหิ ธโมฺม จ วินโย จฯ **อปิจาหํ นาม ตเถวาหํ ธาเรสฺสามี**ติ ยเถว มยา ภควโต สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ, ตเถว เถเรหิ ภควตา สยเมว เอตทคฺคํ อาโรปิเตหิ, ตสฺมา สุสงฺคหิตา สงฺคีตีติ วุตฺตํ โหติฯ

พฺรหฺมทณฺฑกถาวณฺณนา

๔๔๕. ‘‘ตฺวํเยว อาณาเปหี’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, เถรา ปน พฺรหฺมทณฺฑํ กตฺวา วุตฺตํเยว **‘‘ฉนฺนสฺสา’’**ติอาทิมาหํสูติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺถ จ อานนฺทเตฺถโร วิย อโญฺญปิ สเงฺฆน อาณโตฺต ภิกฺขุ พฺรหฺมทณฺฑกเตน ภิกฺขุนา อาลปิตุํ ลภติ, น อโญฺญฯ **อุชฺชวนิกายา**ติ ปฏิโสตคามินิยาฯ อาคมา นุ โข อิธ **อาคมา นุ ขฺวิธ**ฯ อาคมา โข อิธ, เต โอโรธา อิธ อาคมา โขฯ **‘‘*ภิสิจฺฉวี*ติ *ภิสิตฺถวิกา*’’ติ** ลิขิตํฯ **สเพฺพวิเม**ติ สพฺพเมวฯ **กุลวํ คเมนฺตี**ติ นิรตฺถกวินาสํ คเมนฺติฯ กุจฺฉิโต ลโว กุลโว, อนยวินาโสติ วุตฺตํ โหติฯ อิมาย โข ปน ‘‘ธมฺมวินยสงฺคีติยา’’ติ วตฺตเพฺพ วิเสเสน วินยสฺส สาสนมูลภาวทสฺสนตฺถํ, ตสฺมึ ฐิเต สกลสาสนฐิติสิทฺธิทีปนตฺถญฺจ ‘‘อิทํ โว กปฺปติ, อิทํ โว น กปฺปตี’’ติ วตฺถุสฺมึ อารทฺธตฺตา, อิมิสฺสา จ ปริยตฺติยา วินยปิฏกตฺตา **‘‘วินยสงฺคีติยา’’**ติ อิธ วุตฺตํฯ

ปญฺจสติกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. สตฺตสติกกฺขนฺธกวณฺณนา

ทสวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๔๖. **นิกฺขิตฺตมณิสุวณฺณา**ติ สิกฺขาปเทเนว ปฏิกฺขิตฺตมณิสุวณฺณาฯ ตตฺถ มณิคฺคหเณน สพฺพํ ทุกฺกฏวตฺถุ, สุวณฺณคฺคหเณน สพฺพํ ปาจิตฺติยวตฺถุ คหิตํ โหติฯ ***ภิกฺขเคฺคน*** ภิกฺขุคณนายาติ วุตฺตํ โหติฯ

๔๔๗. **มหิกา**ติ หิมํฯ **โปสา**ติ สตฺตาฯ **สรชา**ติ สกิเลสรชาฯ **มคา**ติ มคสทิสาฯ ตสฺมึ ตสฺมึ วิสเย, ภเว วา เนตีติ เนตฺติ, ตณฺหาเยตํ อธิวจนํ, ตาย สห วตฺตนฺตีติ **สเนตฺติกา**ฯ

๔๕๐-๒. **อโหคโงฺค**ติ ปพฺพตสฺส นามํฯ **อนุมาเนสฺสามา**ติ ปญฺญาเปสฺสามฯ **อาสุตา**ติ สชฺชิตา, ‘‘อสุตฺตา’’ติ วา ปาโฐ, อนาวิลา อปกฺกา ตรุณาฯ

๔๕๓. **อุชฺชวิํสุ** ปฏิโสเตน คจฺฉิํสุฯ

๔๕๕. **อเปฺปว นามา**ติ สาธุ นามฯ **มูลา ทายกา** เปสลกาฯ **“กุลฺลกวิหาเรนา**ติ ขุทฺทกวิหาเรนา’’ติ ลิขิตํฯ รูปาวตารตฺตา **กุลฺลกวิหาโร** นามฯ กถํ ปเนตํ ปญฺญายติ, เยน สนฺนิธิกตํ ยาวชีวิกํ ยาวกาลิเกน ตทหุปฏิคฺคหิเตน สมฺภินฺนรสํ ตทหุปฏิคฺคหิตสงฺขยํ อาคนฺตฺวา สนฺนิธิกตามิสสงฺขฺยเมว คจฺฉตีติ? วุจฺจเต – ‘‘ยาวกาลิเกน, ภิกฺขเว, ยาวชีวิกํ ตทหุปฏิคฺคหิต’’นฺติ วจนโต ปุเรปฏิคฺคหิตํ ยาวชีวิกํ ตทหุปฏิคฺคหิเตนามิเสน เจ สมฺภินฺนํ, ปุเรปฏิคฺคหิตสงฺขฺยเมว คจฺฉตีติ สิทฺธํฯ อญฺญถา ‘‘สตฺตาหกาลิเกน, ภิกฺขเว, ยาวชีวิกํ ปฏิคฺคหิตํ สตฺตาหํ กปฺปตี’’ติ (มหาว. ๓๐๕) วุตฺตฏฺฐาเน วิย อิธาปิ ‘‘ยาวกาลิเกน, ภิกฺขเว, ยาวชีวิกํ ปฏิคฺคหิตํ กาเล กปฺปตี’’ติ วเทยฺย, ตญฺจาวุตฺตํฯ ตสฺมา ปุเรปฏิคฺคหิตํ ตํ อามิสสมฺภินฺนํ อามิสคติกเมวาติ เวทิตพฺพํฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘สนฺนิธิการกํ ขาทนียํ วา โภชนียํ วา’’ติ (ปาจิ. ๒๕๓) วุตฺตํฯ พฺยญฺชนมตฺตํ น คเหตพฺพํฯ

๔๕๗. **อิธา**ติ อิมสฺมึ ปาเฐฯ ‘‘‘กาเล กปฺปติ, วิกาเล น กปฺปตี’ติ (มหาว. ๓๐๕) วุตฺตวจนมเตฺตน ‘วิกาเล กปฺปตี’ติ วิกาลโภชนปาจิตฺติยํ อาวหํ โหตีติ อโตฺถ, **‘น กปฺปตี’**ติ สนฺนิธิโภชนปาจิตฺติยํ อาวหํ โหตีติ อโตฺถ, ยทิ สมฺภินฺนรสํ อชฺชปฏิคฺคหิตมฺปิ ยาวชีวิกนฺติ อโตฺถ’’ติ ลิขิตํฯ **สุตฺตวิภเงฺค**ติ มาติกาสงฺขาเต สุเตฺต จ ตสฺส ปทภาชนียสงฺขาเต วิภเงฺค จาติ อโตฺถฯ อิทํ อาคตเมวฯ กตรนฺติ? **“อติกฺกามยโต เฉทนก”**นฺติ อิทํฯ

ติวิทตฺถิปมาณเญฺจ, อทสํ ตํ นิสีทนํ;
นิสีทนํ กถํ โหติ, สทสํ ตญฺหิ ลกฺขณํฯ

ติวิทตฺถิปมาณํ ตํ, ทสา ตตฺถ วิทตฺถิ เจ;
ตํนิสีทนนามตฺตา, ตสฺมึ เฉทนกํ สิยาฯ

อนิสีทนนามมฺหิ, กถํ เฉทนกํ ภเว;
อิติ เจ เนว วตฺตพฺพํ, นิสีทนวิทตฺถิโตฯ

กปฺปเต สทสามตฺตํ, นิสีทนมิติ การณํ;
กถํ ยุชฺชติ โน เจตํ, นิสีทนสฺส นามกํฯ

นิสีทนนฺติ วุตฺตตฺตา, ปมาณสมติกฺกมา;
ตสฺสานุมติเหตุตฺตา, ตตฺถ เฉทนกํ ภเวฯ

ชาตรูปกเปฺป –

ชาตรูปํ ปฏิกฺขิตฺตํ, ปุคฺคลเสฺสว ปาฬิยํ;
น สงฺฆสฺสาติ สงฺฆสฺส, ตเญฺจ กปฺปติ สพฺพโสฯ

วิกาลโภชนญฺจาปิ, ปุคฺคลเสฺสว วาริตํ;
น สงฺฆสฺสาติ สงฺฆสฺส, กปฺปตีติ กถํ สมํฯ

สตฺตสติกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จูฬวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ปริวารวณฺณนา

โสฬสมหาวารวณฺณนา

ปญฺญตฺติวารวณฺณนา

๑-๒. สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนสงฺขาตสฺส **ธมฺมกฺขนฺธสรีรสฺส** สาสเนติ อโตฺถฯ ปริวาโรติ สงฺคหํ โย สมารุโฬฺห, **ตสฺส** ปริวารสฺสฯ วินยภูตา ปญฺญตฺติ **วินยปญฺญตฺติ**ฯ ''ปญฺญตฺติกาลํ ชานตา''ติ ทุกนยวเสน วตฺวา ปุน สุตฺตนฺตนเยน วตฺตุํ **''อปิจ ปุเพฺพนิวาสาทีหิ''**ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ปสฺสนํ** นาม ทสฺสนตฺตา ทิพฺพจกฺขุนา โยชิตํ ปฏิเวธญาณทสฺสนํฯ **เทสนาปญฺญาย ปสฺสตา**ติ อาสยานุสยาทิเกฯ **ปุจฺฉายา**ติ สตฺตมีฯ **ปุนปิ เอตฺถา**ติ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชเนฯ **มิจฺฉาทิฎฺฐี**ติ นตฺถิกทิฎฺฐิ อนฺตคฺคาหิกทิฎฺฐิฯ ''อาชีวเหตุ ปญฺญตฺตานี''ติ วจนโต อิมานิ ฉ สิกฺขาปทานิ ฐเปตฺวา เสสา อาจารวิปตฺติ นามาติ เวทิตพฺพํฯ **กาเยน ปน อาปตฺตึ อาปชฺชตี**ติ เอตฺถ ''ปุพฺพภาเค เสวนจิตฺตมงฺคํ กตฺวา กายทฺวารสงฺขาตํ วิญฺญตฺตึ ชนยิตฺวา ปวตฺตจิตฺตุปฺปาทสงฺขาตํ อาปตฺตึ อาปชฺชติ, กิญฺจาปิ จิเตฺตน สมุฎฺฐาปิตา วิญฺญตฺติ, ตถาปิ จิเตฺตน อธิเปฺปตสฺส อตฺถสฺส วิญฺญตฺติยา สาธิตตฺตา 'กายทฺวาเรน อาปชฺชตี'ติ วุตฺต''นฺติ อิมมตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ภณฺฑนาทิตฺตยวูปสมํฯ **อาปาณโกฎิก**นฺติ ชีวิตปริยนฺตํ กตฺวาฯ **โปราณเกหิ มหาเถเรหี**ติ สีหฬทีเป มหาเถเรหิ โปตฺถกํ อาโรปิตกาเล ฐปิตาติ อโตฺถฯ ''จตุตฺถสงฺคีติสทิสา โปตฺถการุฬฺหสงฺคีติ อโหสี''ติ วุตฺตํฯ

มหาวิภเงฺค ปญฺญตฺติวารวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

กตาปตฺติวาราทิวณฺณนา

๑๖๖. กตาปตฺติวาเร ''สงฺฆิกํ มญฺจํ วา''ติอาทิ อโชฺฌกาสตฺตา วิหารพฺภนฺตเรปิ อาปชฺชนโต เลฑฺฑุปาตาติกฺกมวเสน วุตฺตํฯ ทุติเย **เสยฺยํ สนฺถริตฺวา**ติ อพฺภนฺตเร สนฺถริตภาวโต วิหารโต พหิคมเนปิ ตํทิวสานาคเม อาปชฺชนโต ''ปริเกฺขปํ อติกฺกาเมตี''ติ วุตฺตํฯ

๑๗๑. สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปโนฺต จตโสฺส อาปตฺติโยติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ตสฺมึ สิกฺขาปเท ติรจฺฉานคตปาโณว อธิเปฺปโต, อถ โข ปาโณติ โวหารสามญฺญโต อตฺถุทฺธารวเสน ''จตโสฺส''ติ วุตฺตํฯ เอส นโย อเญฺญสุปิ เอวรูเปสุ ฐาเนสุฯ

๑๗๓. วิกาเล คามปฺปเวสเน ''ปฐมํ ปาทํ ปริเกฺขปํ อติกฺกาเมติ, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา'ติ วุตฺตตฺตา อุปจาเร นาปชฺชติ, ปริเกฺขปํ อติกฺกมิตฺวาว อาปชฺชตีติ สิทฺธเมวา''ติ วทนฺติฯ

๑๙๓. ปจฺจยวาเร ปุริมวารโต วิเสโส อตฺถิเยว, ''เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวโนฺต กติ อาปตฺติโย อาปชฺชตี''ติ วุเตฺต ชตุมฎฺฐกโสฺสกาโส น ชาโต, อิธ ปน ''เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนปจฺจยา''ติ วุเตฺต ปุคฺคลนิเทฺทสาภาวา ชตุมฎฺฐกญฺจ ปวิฎฺฐํ, เอวํ วิเสโส อตฺถิฯ ตถา เอวรูเปสุ ฐาเนสุฯ

มหาวิภเงฺค จ ภิกฺขุนิวิภเงฺค โสฬสมหาวารวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

สมุฎฺฐานสีสวณฺณนา

๒๕๗. **อนตฺตา**ติ อตฺตวิรหิตา ‘‘อลวณโภชน’’นฺติอาทีสุ วิยฯ กรุณาสีตลภาเวน จนฺทสทิโสฯ กิเลสติมิรปฺปหานโต **อาทิโจฺจ**ฯ ยสฺมา เต เทสยนฺติ, ตสฺมา **องฺคีรโส**ปิฯ **ปิฏเก ตีณิ เทสยิ** เตสํ อญฺญตรตฺตาติ อโตฺถฯ วินโย ยทิ ติฏฺฐติ, เอวํ ปฏิปตฺติสทฺธมฺมาทิ **นียติ** ปวตฺตตีติ อโตฺถฯ อยํ ปน กถํ ติฏฺฐตีติ? อาห **‘‘อุภโต จา’’**ติอาทิฯ ปริวาเรน คนฺถิตา ติฏฺฐนฺตีติ อโตฺถฯ ตเสฺสว ปริวารสฺส สุเตฺตฯ นิยตสมุฏฺฐานํ กตํ, วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **อสมฺภินฺนสมุฏฺฐานานิ** อสงฺกรสมุฏฺฐานานิ, อเญฺญหิ อสทิสสมุฏฺฐานานีติ อโตฺถฯ ยสฺมา ปริวาเร สติ วินโย ติฏฺฐติ, วินเย สติ สทฺธโมฺม ติฏฺฐติ, ยสฺมา สมุฏฺฐานานิ จ สุเตฺต ทิสฺสนฺติ, ตสฺมา สิเกฺขติ อโตฺถฯ **‘‘ธมฺมกาโม สุเปสโล’’**ติ ปริวาเร คารวชนนตฺถํ วุตฺตํฯ **ตตฺถา**ติ ‘‘ทิสฺสนฺตี’’ติ ตตฺถฯ **‘‘เอเกน สมุฏฺฐาเนน สมุฏฺฐาตี**ติ ปฐมปาราชิกํ เอเกน สมุฏฺฐาเนน สมุฏฺฐาตี’’ติ วุตฺตํฯ **ปาฬิย**ญฺหิ นิทฺทิฏฺฐสมุฏฺฐานญฺจ ทิสฺสติฯ ‘‘ตเสฺสว ปริวารสฺส, สมุฏฺฐานํ นิยโต กต’’นฺติ วุตฺตํ ปุริมนเยติ อโตฺถฯ **ยถาญายน**ฺติ ยถาภูตํฯ ‘‘สญฺจริตฺตาภาสนญฺจา’’ติ ปาโฐฯ ‘‘สญฺจริตฺตานุภาสนญฺจา’’ติปิ อตฺถิฯ **นยวเชฺชหิ** วินยวเชฺชหีติ อโตฺถฯ

ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานวณฺณนา

๒๕๘. **นานุพเนฺธ ปวตฺตินิ**นฺติ ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี วุฏฺฐาปิตํ ปวตฺตินึ เทฺว วสฺสานิ นานุพเนฺธยฺยา’’ติ วุตฺตสิกฺขาปทญฺจฯ อยํ ปาโฐ เอกเจฺจสุ โปตฺถเกสุ น ทิสฺสติฯ **ฉสตฺตติ** ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานาฯ

ทุติยปาราชิกสมุฏฺฐานวณฺณนา

๒๕๙. **‘‘กุกฺกุจฺจํ จีวรํ ทตฺวา**ติ กุกฺกุจฺจุปฺปาทนญฺจ ธมฺมิกานํ กมฺมานํ ฉนฺทํ ทตฺวา ขียนญฺจ จีวรํ ทตฺวา ขียนญฺจา’’ติ ปาโฐฯ **‘‘ทตฺวา’’**ติ อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘กุกฺกุจฺจํ ธมฺมิกํ ทตฺวาติ ปาโฐ สุนฺทโร’’ติ วทนฺติ, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ

๒๖๙. **อกต**นฺติ อภินวํฯ

อนฺตรเปยฺยาลํ

กติปุจฺฉาวารวณฺณนา

๒๗๑. **ปฏินิเทฺทส**นฺติ ปุนปฺปุนํ นิทฺทิสนํฯ อาปตฺติกฺขเนฺธหิ **วินีตานิ** สํวรานีติ อโตฺถฯ **เอเตหิ** อาปตฺติกฺขเนฺธหิฯ **‘‘อารกา’’**ติ นิวตฺติอเตฺถน วุตฺตตฺตา ตํ ปุน สรูเปน วตฺตุกาโม **‘‘ภุสา วา’’**ติ อาหฯ ‘‘เคหํ ธูเมน ปุณฺณํ อาธูมิต’’นฺติอาทีสุ วิย ราคาทิเวรํ มณติ วินาเสติฯ **เอตายา**ติ **วิรติยา**ฯ เวล จลเนฯ **นิยฺยานํ** มคฺคํ สิโนติ พนฺธตีติ เสตุฯ **‘‘เสตุฆาโต**ติ วีติกฺกมปฏิปกฺขภูตา วิรติ, ตทตฺถนิพฺพตฺติกรจิตฺตุปฺปาโท วา’’ติ วุตฺตํฯ **‘‘ธมฺมสฺสวนคฺค**นฺติ ธมฺมํ สุณนฺตานํ สมูห’’นฺติ ลิขิตํฯ สเจ น คจฺฉติ, วิกฺขิโตฺต วา นิสีทติฯ **กายปฺปาคพฺภิยํ** กายทุจฺจริตํฯ ‘‘ปมาเท’’ติ วตฺวา ตทตฺถํ ทเสฺสตุํ **‘‘สติวิปฺปวาเส’’**ติ วุตฺตํฯ

๒๗๒-๓. **สปรสนฺตาเน วา**ติ สสนฺตาเน วา ปรสนฺตาเน วาฯ **ตถา วิวทนฺตา ปนา**ติ เภทกรวตฺถูนิ นิสฺสาย วิวทนฺตาฯ **อุภเยหิปี**ติ เถรนเวหิฯ **น**นฺติ เมตฺตํ กายกมฺมํฯ เยสํ ปุคฺคลานํ ปิยํ กโรติ, เตสํ **เมตฺตากายกมฺมสงฺขาโต ธโมฺม**ฯ **เอตฺตก**นฺติ อามิสวิภตฺติทสฺสนํฯ **อสุกสฺส จา**ติ ปุคฺคลวิภตฺติทสฺสนํฯ ‘‘ทุสฺสีลสฺส อทาตุมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตตฺตา เอว อลชฺชิปริโภโค วาริโตฯ **สเพฺพสํ ทาตพฺพเมวา**ติ สนฺนิฏฺฐาเนน อชานเนฺตน วิภาคํ อกตฺวา ทาตพฺพ

ภาวํ ทีเปตีติ เอเกฯ ‘‘สเพฺพสํ ทาตพฺพเมวา’’ติ วุตฺตํ **อฏฺฐกถาสุ**ฯ ตตฺถ ‘‘อลชฺชิอุกฺขิตฺตกานํ ปริโภคสีเสน สหตฺถา น ทาตพฺพํ, ทาเปตพฺพนฺติ อปเร’’ติ วุตฺตํฯ วิจินิตฺวา ทานํ **วิเจยฺย ทานํ**ฯ ยสฺมา อยํ วิเสโส กาตโพฺพเยวาติ อยํ กโรติ, ตสฺมา ปุคฺคลวิภาโค น กโตติ สมฺพโนฺธฯ ปกติวเณฺณน **วิสภาควเณฺณน**ฯ ‘‘อิทํ นาม อาปโนฺน’’ติ ปเรหิ อปรามสิตพฺพโต **อปรามฏฺฐานิ**ฯ อนุโลเมหิ คหิตสงฺขารารมฺมเณหิ นิพฺพานารมฺมณํ กตฺวา **นิยฺยาติ**ฯ

ฉอาปตฺติสมุฏฺฐานวาราทิวณฺณนา

๒๗๖. ‘‘ปฐเมน อาปตฺติสมุฏฺฐาเนน ทุพฺภาสิตํ อาปเชฺชยฺยาติ น หีติ วตฺตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ วาจาจิตฺตวเสเนวาปชฺชิตพฺพโตฯ

๒๗๗. กุฏึ กโรตีติ เอตฺถ สญฺจริตฺตมวตฺวา ทุกฺกฏถุลฺลจฺจยสงฺฆาทิเสสานํ เอกสฺมึ วตฺถุสฺมึ ปฏิปาฏิยา อุปฺปตฺติทสฺสนตฺถมิทํ วุตฺตํฯ น หิ สญฺจริเตฺต เอว อาปชฺชติฯ ‘‘อิมินา ปนนเยน สพฺพตฺถ ปฏิปาฏิยา อคฺคหเณ การณํ เวทิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ

๒๘๓. วิเวกทสฺสินาติ ตทงฺควิเวกาทิปญฺจวิธวิเวกทสฺสินาฯ

๒๘๔. อตฺตโน ทุฏฺฐุลฺลนฺติ สงฺฆาทิเสสํฯ

๒๘๘. วิวาทาธิกรณปจฺจยาติ อเญฺญหิ, อตฺตนา วา ปุพฺพภาเค อาปนฺนปจฺจยาติ อโตฺถฯ **โอมสตี**ติ ‘‘อยํ ธโมฺม, อยํ วินโย’’ติ วิวทโนฺต ‘‘ตฺวํ กึ ชานาสี’’ติอาทินา โอมสติฯ **ตีหิ สมเถหิ** สมฺมุขาวินยปฏิญฺญาตกรณติณวตฺถารเกหิฯ ‘‘สมฺมุขาวินยเญฺจตฺถ สพฺพตฺถ อิจฺฉิตพฺพโต ‘สมฺมุขาวินเยน เจว ปฏิญฺญาตกรเณน จา’ติอาทินา ทฺวีหิปิ โยชิตํฯ เอส นโย สพฺพตฺถา’’ติ วุตฺตํฯ

๒๙๑. ฐเปตฺวา สตฺต อาปตฺติโยติ เอตฺถ ‘‘กิญฺจาปิ อวเสสา นตฺถิ, ตถาปิ ปฏิปาฏิยา ปาฏวชนนตฺถํ ปุจฺฉา กตา’’ติ วุตฺตํฯ

อนฺตรเปยฺยาลํ นิฏฺฐิตํฯ

สมถเภทวณฺณนา

อธิกรณปริยายวาราทิวณฺณนา

๒๙๓-๔. โลภการณา วิวาทนโต ‘‘โลโภ ปุพฺพงฺคโม’’ติ วุตฺตํฯ เอวํ เสเสสุฯ **ฐานานี**ติอาทีนิ การณเววจนานิฯ การณญฺหิ ติฏฺฐนฺติ เอตฺถาติ **ฐานํ,** วสนฺติ เอตฺถาติ **วตฺถุ,** ภวนฺติ เอตฺถาติ **ภูมี**ติ วุจฺจติฯ เก ติฏฺฐนฺติ วสนฺติ ภวนฺติ จาติ? วิวาทาธิกรณาทโยฯ กุสลากุสลาพฺยากตจิโตฺต หุตฺวา วิวทนโต **‘‘นว เหตู’’**ติ วุตฺตํฯ โกธโน โหติ อุปนาหีติอาทีนิ **ทฺวาทส มูลานิ**ฯ อโกฺกสเนฺตน หิ จตูสุ วิปตฺตีสุ เอเกน อนุวทนโต **‘‘จตโสฺส วิปตฺติโย ฐานานี’’**ติ วุตฺตํฯ **จุทฺทส มูลานี**ติ วิวาทาธิกรเณ วุตฺตา ทฺวาทส, กาโย, วาจา จฯ

๒๙๕-๖. สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา ฐานานีติ เอตฺถ ‘‘อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ปฏิจฺฉาเทนฺตสฺส ยา อาปตฺติ โหติ, ตสฺสา อาปตฺติยา ปุเพฺพ อาปนฺนา อาปตฺติ ฐานํ โหตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสลนฺติ วจนโต นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณสฺส กุสลเหตุ, กุสลจิตฺตํ ปน

องฺคํ โหตี’’ติ ลิขิตํฯ **จตฺตาริ กมฺมานิ ฐานานี**ติ เอตฺถ ‘‘เอวํ กตฺตพฺพนฺติ ฐิตปาฬิ **กมฺมํ** นามฯ ‘ยถาฐิตปาฬิวเสน กโรนฺตานํ กิริยา **กิจฺจาธิกรณํ** นามา’’’ติ วุตฺตํ, ‘‘ปาฬิอนุสาเรน ปฏิกาตพฺพลกฺขณํ วา **กมฺมํ**ฯ ตเถว กรณํ **กิจฺจาธิกรณ**’’นฺติ จฯ ญตฺติญตฺติทุติยญตฺติจตุตฺถกมฺมานิ **ญตฺติโต** ชายนฺติ, อปโลกนกมฺมํ **อปโลกนโต,** ‘‘กิจฺจาธิกรณํ เอเกน สมเถน สมฺมติ สมฺปชฺชตีติ อโตฺถ’’ติ ลิขิตํฯ **สิยุ**นฺติ โหนฺติฯ **กถญฺจ สิยา**ติ กถํ โหติฯ **วิวาทาธิกรณสฺส เทฺว**ติ เต เทฺว ฐเปตฺวา อเญฺญหิ น สมฺมติฯ

๒๙๗. **สาธารณา**ติ ตํ สเมตพฺพาฯ

๒๙๘. **ตพฺภาคิยา**ติ ตํโกฏฺฐาสาฯ

๒๙๙. เอกาธิกรณํ สเพฺพ สมถา สมคฺคา หุตฺวา สเมตุํ ภพฺพาติ ปุจฺฉโนฺต **‘‘สมถา สมถสฺส สาธารณา’’**ติ อาหฯ สมถา สมถสฺสา สิยา สาธารณา สิยา อสาธารณาฯ

๓๐๐. สมถา สมถสฺส ตพฺภาคิยวาเรปิ เอเสว นโยฯ

๓๐๑. อิเม สมถา สมถา, น สมฺมุขาวินโยติ อโตฺถฯ

๓๐๒. ‘‘สมถา วินโย’’ติปิ วุจฺจติ, ตสฺมา วินโย สมฺมุขาวินโยติ วินยวาโร อุทฺธโฏ สิยาฯ **น สมฺมุขาวินโย**ติ สมฺมุขาวินยํ ฐเปตฺวา สติวินยาทโย เสสสมถาฯ

๓๐๓. สงฺฆสฺส สมฺมุขา ปฏิญฺญาเต ตํ ปฏิชานนํ สงฺฆสฺส สมฺมุขตา นาม โหตีติ ‘‘ตสฺส ปฏิชานนจิตฺตํ สนฺธาย **‘สมฺมุขาวินโย กุสโล’**ติอาทิ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ **นตฺถิ สมฺมุขาวินโย อกุสโล**ติ ‘‘ธมฺมวินยปุคฺคลสมฺมุขตาหิ ติวงฺคิโก สมฺมุขาวินโย เอเตหิ วินา นตฺถิฯ ตตฺถ กุสลจิเตฺตหิ กรณกาเล กุสโล, อรหนฺตานํ กรณกาเล อพฺยากโต, เอเตสํ อกุสลปฏิปกฺขตฺตา อกุสลสฺส สมฺภโว นตฺถิ, ตสฺมา ‘นตฺถิ สมฺมุขาวินโย อกุสโล’ติ วุตฺต’’นฺติ ลิขิตํฯ **‘‘เยภุยฺยสิกา** อธมฺมวาทีหิ วูปสมนกาเล สลากคฺคาหาปเก ธมฺมวาทิมฺหิ กุสลา, ธมฺมวาทีนมฺปิ อธมฺมวาทิมฺหิ สลากคฺคาหาปเก ชาเต อกุสลา, สพฺพตฺถ อรหโต วเสเนว อพฺยากตตา, อนรหโต สญฺจิจฺจ สติวินยทาเน **สติวินโย** อกุสโล, **อมูฬฺหวินโย** อนุมฺมตฺตกสฺส ทาเน, **ปฏิญฺญาตกรณํ** มูฬฺหสฺส อชานนโต ปฏิญฺญายกรเณ, **ตสฺสปาปิยสิกา** สุทฺธสฺส กรเณ, **ติณวตฺถารกํ** มหากลเห, สญฺจิจฺจ กรเณ จ อกุสล’’นฺติ ลิขิตํฯ

ยตฺถวารปุจฺฉาวารวณฺณนา

๓๐๔. **ลพฺภตี**ติ ปุจฺฉาฯ

สมถวารวิสฺสชฺชนาวารวณฺณนา

๓๐๕. **ยสฺมิํ สมเย สมฺมุขาวินเยน จา**ติอาทิ ตสฺสา วิสฺสชฺชนํฯ ยสฺมิํ สมเย สมฺมุขาวินเยน จ เยภุยฺยสิกาย จ อธิกรณํ วูปสมฺมติ, ตสฺมิํ สมเย ยตฺถ เยภุยฺยสิกา ลพฺภติ, ตตฺถ สมฺมุขาวินโย ลพฺภตีติ เอวํ สพฺพตฺถ สมฺพโนฺธฯ **ยตฺถ ปฏิญฺญาตกรณํ ลพฺภติ, ตตฺถ สมฺมุขาวินโย ลพฺภตี**ติ เอตฺถ เอกํ วา เทฺว วา พหู วา อาปตฺติโย อาปโนฺน ภิกฺขุ ‘‘อิมํ นาม อาปตฺติํ อาปโนฺนสี’’ติ ปุจฺฉิโต ‘‘อามา’’ติ อาปตฺติํ ปฏิชานาติ, เทฺวปิ ลพฺภนฺติฯ ตตฺถ สงฺฆสมฺมุขตา ธมฺมวินยปุคฺคลสมฺมุขตาติ เอวํ วุตฺตสมฺมุขาวินเย สงฺฆสฺส ปุรโต ปฏิญฺญาตํ กตํ เจ, สงฺฆสมฺ

มุขตาฯ ตเตฺถว เทสิตํ เจ, ธมฺมวินยสมฺมุขตาโยปิ ลทฺธา โหนฺติฯ อวิวทนฺตา อญฺญมญฺญํ ปฏิชานนฺติ เจ, ปุคฺคลสมฺมุขตาฯ ตเสฺสว สนฺติเก เทสิตํ เจ, ธมฺมวินยสมฺมุขตาโยปิ ลทฺธา โหนฺติฯ เอกเสฺสว วา เอกสฺส สนฺติเก อาปตฺติเทสนกาเล ''ปสฺสสิ, ปสฺสามี''ติ วุเตฺต ตตฺถ ธมฺมวินยปุคฺคลสมฺมุขตาสญฺญิโต สมฺมุขาวินโย จ ปฏิญฺญาตกรณญฺจ ลทฺธํ โหติฯ

สํสฏฺฐวาราทิวณฺณนา

๓๐๖. อธิกรณานํ วูปสโมว สมโถ นาม, โส อธิกรณํ วินา นตฺถิ, ตสฺมา น จ ลพฺภา วินิภุชฺชิตฺวา นานากรณํ กาตุํฯ

๓๐๙-๓๑๐. **สมถา สมเถหิ สมฺมนฺตีติ** เอตฺถ **สมฺมนฺตีติ** สมฺปชฺชนฺติฯ อธิกรณา วา ปน สมฺมนฺติ วูปสมฺมนฺตีติ อโตฺถ, ตสฺมา ''เยภุยฺยสิกา สมฺมุขาวินเยน สมฺมตี''ติ อิมาย สมฺมุขาวินเยน สทฺธิํ สมฺปชฺชติ, น สติวินยาทีหิ เตสํ ตสฺสา อนุปการตฺตาติ อโตฺถฯ **สมถา อธิกรเณหิ สมฺมนฺตีติ** เอตฺถ สมถา อภาวํ คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ

๓๑๑. ''สมฺมุขาวินโย วิวาทาธิกรเณน น สมฺมตี''ติ ปาโฐฯ เยภุยฺยสิกาย สมานภาวโต จ อวสาเน ''สมฺมุขาวินโย น เกนจิ สมฺมตี''ติ (ปริ. ๓๑๓) วุตฺตตฺตา จ สมฺมุขาวินโย สยํ สมเถน วา อธิกรเณน วา สเมตพฺโพ น โหตีติ กตฺวา วุโตฺตฯ สติวินโย กิจฺจาธิกรเณน สมฺมติฯ อมูฬฺหวินยตสฺสปาปิยสิกติณวตฺถารกาปิ กิจฺจาธิกรเณน สมฺมนฺติฯ

๓๑๓. **วิวาทาธิกรณํ กิจฺจาธิกรเณน สมฺมตีติ** ''สุณาตุ เม, ภเนฺต…เป.… ปฐมํ สลากํ นิกฺขิปามี''ติ เอวํ วิวาทาธิกรณํ กิจฺจาธิกรเณน สมฺมติฯ อนุวาทาธิกรณอาปตฺตาธิกรณาปิ กิจฺจาธิกรเณน สมฺมนฺติฯ '''อกตํ กมฺมํ ทุกฺกฏํ กมฺม'นฺติ เอวํ กิจฺจาธิกรณมฺปิ กิจฺจาธิกรเณน สมฺมตีติ เอวํ ปาโฐ เวทิตโพฺพ''ติ ลิขิตํฯ อญฺญตรสฺมิํ ปน **คณฺฐิปเท** '''สมถา อธิกรเณหิ สมฺมนฺตี'ติ เอตฺถ ยสฺมา สเพฺพ สมถา กิจฺจาธิกรเณน สมฺมนฺติ, ตสฺมา 'สมถา กิจฺจาธิกรเณน สมฺมนฺตี'ติ ปาโฐ คเหตโพฺพ''ติ วุตฺตํฯ

๓๑๔. **วิวาทาธิกรณํ กตมํ อธิกรณํ สมุฏฺฐาเปตีติ** ''นายํ ธโมฺม''ติ วุตฺตมเตฺตน กิญฺจิ อธิกรณํ น สมุฏฺฐาเปติฯ

๓๑๘-๙. ''กตมาธิกรณปริยาปนฺน''นฺติ ปาโฐฯ **วิวาทาธิกรณํ วิวาทาธิกรณํ ภชตีติ** ปฐมุปฺปนฺนวิวาทํ ปจฺฉา อุปฺปโนฺน ภชติฯ **วิวาทาธิกรณํ เทฺว สมเถ ภชตีติ** ''อิมํ วูปสเมตุํ สมตฺถา ตุเมฺห''ติ วทนฺตํ วิย ภชติ ''มยํ ตํ วูปสเมสฺสามา''ติ วทเนฺตหิ วิย ทฺวีหิ สมเถหิ สงฺคหิตํฯ

สมถเภทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ขนฺธกปุจฺฉาวารวณฺณนา

ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา

๓๒๐. **นิทานํ** นาม กาลญฺจ นครญฺจ เทโส จ ภควา จฯ วตฺถุปุคฺคลาทิ **นิเทฺทโส**ฯ ยานิ **ตตฺถ** อุปสมฺปทกฺขนฺธเก ''น, ภิกฺขเว, อูนวีสติวโสฺส ปุคฺคโล อุปสมฺปาเทตโพฺพ''ติอาทินานเยน อุตฺตมานิ ปทานิ วุตฺตานีติ สมฺพโนฺธฯ **สา สา ตสฺส ตสฺส ปทสฺส อาปตฺตีติ วุจฺจตีติ**

ยา ‘‘น, ภิกฺขเว, อูนวีสติวโสฺส ปุคฺคโล อุปสมฺปาเทตโพฺพ’’ติ ปเทน ปญฺญตฺตา อาปตฺติ, สาตสฺส ปทสฺสาติ อธิปฺปาโยฯ **จมฺมสํยุเตฺต**ติ จมฺมกฺขนฺธเกฯ

เอกุตฺตริกนยวณฺณนา

เอกกวารวณฺณนา

๓๒๑. เอกุตฺตริกนเย **อาปตฺติ ชานิตพฺพา**ติ เอตฺถ **อาปตฺติ** นาม กึ ปรมตฺถสภาวา, อุทาหุ น วตฺตพฺพสภาวาติ? น วตฺตพฺพสภาวาฯ วุตฺตญฺหิ **ปริวาเร** ‘‘วตฺถุ ชานิตพฺพํ, โคตฺตํ ชานิตพฺพํ, นามํ ชานิตพฺพํ, อาปตฺติ ชานิตพฺพา’’ติ เอเตสํ ปทานํ **วิภงฺเค** ‘‘เมถุนธโมฺมติ วตฺถุ จ โคตฺตญฺจฯ ปาราชิกนฺติ นามเญฺจว อาปตฺติ จา’’ติฯ นามญฺจ โคตฺตญฺจ ‘‘นามโคตฺตํ น ชีรตี’’ติ (สํ. นิ. ๑.๗๖) วจนโต สมฺมุติมตฺตํ, ตสฺมา ‘‘กุสลตฺติกวินิมุตฺตา น วตฺตพฺพธมฺมภูตา เอกจฺจา สมฺมุติ เอวา’’ติ วุตฺตํฯ ยํ ปน วุตฺตํ **สมถกฺขนฺธเก** ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ, สิยา อพฺยากต’’นฺติ (จูฬว. ๒๒๒), ตํ ‘‘วิวาทาธิกรณํ สิยา กุสลํ, สิยา อกุสลํ, สิยา อพฺยากต’’นฺติ (จูฬว. ๒๒๐) เอตฺถ วิย ปริยายโต วุตฺตํฯ อตฺถโต หิ วิวาโท นาม เอกโจฺจ สมฺมุติวิเสโสฯ โย จิตฺตสมงฺคิโน, โส ‘‘ตํ จิตฺตปริยาเยน ปน สิยา กุสล’’นฺติอาทิ โวหารลโทฺธ, ตถา อาปตฺตาธิกรณมฺปีติ ทฎฺฐพฺพํฯ เตเนว วุตฺตํ **อฎฺฐกถายํ** ‘‘อาปตฺตึ อาปชฺชมาโน หิ อกุสลจิโตฺต วา อาปชฺชติ กุสลาพฺยากตจิโตฺต วา’’ติ (กงฺขา. อฎฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา)ฯ อญฺญถา สมเถหิ อธิกรณียตา น สมฺภวติฯ น หิ สมถา กุสลาทีํ อกุสลาทีํ วา อธิกิจฺจปวตฺตนฺติ, สมถวเสน วา กุสลาทิ สมฺมติฯ น จ กุสลสฺส วิวาทสฺส, อนุวาทสฺส วา กุสลาทิสมเถหิ วูปสเมตพฺพตา อาปชฺชตีติ เตสํ อธิกรณมตฺตเมว น สมฺภเวยฺย, ตสฺมา อธิกรณานํ, สมถานญฺจ กุสลาทิภาโว ปริยายเทสนาย ลพฺภติ, โน อญฺญถา, เตเนว สมฺมุขาวินเย วิย อาปตฺตาธิกรเณ ติกํ น ปูริตํฯ สญฺจิจฺจ อาปตฺตึ อาปชฺชมานสฺส ยสฺมา สเญฺจตนา เอกนฺตโต อกุสลาว โหติฯ อิตรสฺส สจิตฺตกสฺส วา อจิตฺตกสฺส วา ตทาภาวมตฺตํ อุปาทาย ‘‘อพฺยากต’’นฺติ วุตฺตํฯ ยถา หิ ‘‘ติกฺขตฺตุํ โจทยมาโน ตํ จีวรํ อภินิปฺผาเทยฺย, อิเจฺจตํ กุสล’’นฺติอาทีสุ (ปารา. ๕๓๘) น กุสลสโทฺท สุขวิปาโก, ‘‘สมฺปรายิกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปฎิฆาตายา’’ติอาทีสุ (ปริ. ๔๙๘) น อกุสลา วา โหติฯ อิตรสฺส สจิตฺตกสฺส วา อจิตฺตกสฺส วา ตทาภาวมตฺตํ อุปาทาย ‘‘อพฺยากต’’นฺติ วุตฺตํฯ ยถา หิ ทฺวิกฺขตฺตุํ โจทยมาโน ตํ จีวรํ อภินิปฺผาเทยฺย, ยํ ปเนตฺถ ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ อกุสล’’นฺติ วุตฺตํ, ตสฺส วเสน ตทกุสลโต สตฺต วินีตวตฺถูนิ เวทิตพฺพานิ, ตโต จีวรนฺติ สมฺภวโต อจีวรกา, อนฺตราปตฺติกา จฯ อนนฺตริกลกฺขณปฺปตฺตสฺส วเสน นิยตา จ นามาติ เวทิตพฺพํฯ สมฺมุตินิเทฺทเส ครุกลหุกนิเทฺทโสปิ สมฺภวติฯ อญฺญถา ‘‘อนนฺตรายิกา ปณฺณตฺติวชฺชา, อนวชฺชาปณฺณตฺตี’’ติ จ วุตฺตาฯ กุฎิการมหลฺลกาปตฺติ อนฺตรายิกา โลกวชฺชสาวชฺชปณฺณตฺติโตฯ สมฺปชานมุสาวาโท โอมสวาทาทิโต ครุกาทิ น สมฺภเวยฺย, ตโต วา อยํ ลหุกาทีติ อิทํ สพฺพํ เอกจฺจานํ อาจริยานํ มตํ, ‘‘สพฺพํ อยุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ กสฺมา? ยสฺมา ‘‘ปาราชิกนฺติ นามเญฺจว อาปตฺติจา’’ติ วจเนน เจ อาปตฺติ น วตฺตพฺพธโมฺม สิยา, วตฺถุ จ น วตฺตพฺพธโมฺม สิยา โคเตฺตน สมานาธิกรณภาเวน วุตฺตตฺตา, ตสฺมา ‘‘เมถุนธโมฺม’’ติ ปทํ อชฺฌาจารสงฺขาตํ วตฺถุญฺจ ทีเปติฯ อชฺฌาจารวเสเนว อาปตฺติยา ลทฺธนามํ อสาธารณนามตฺตา ‘‘โคตฺต’’นฺติ จ วุจฺจตีติ อยํ ตตฺถ อโตฺถฯ

‘‘อาปตฺตาธิกรณสฺส กึ ปุพฺพงฺคมนฺติ? โลโภ ปุพฺพงฺคโม, โทโส, โมโห, อโลโภ, อโทโส, อโมโห ปุพฺพงฺคโม’’ติ ‘‘กติ เหตูติ? ฉ เหตู ตโย อกุสลเหตู, ตโย อพฺยากตเหตู’’ติ จ วุตฺตตฺตา นิปฺปริยาเยเนว ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ, สิยา อพฺยากต’’นฺติ วุตฺตํฯ **สมถกฺ**

ขนฺธเก ปน สนฺธายภาสิตวเสน ตถา เอว วุตฺตํฯ ตสฺมา อาปตฺตาธิกรณํ สภาวโต นิปฺปริยา เยเนว อกุสลา จตฺตาโร ขนฺธา, รูปอพฺยากตา จ โหนฺติฯ ‘‘นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ (จูฬว. ๒๒๒) วุตฺตตฺตา กุสลเมว ปฏิกฺขิตฺตํ, ขีณาสวานํ กิริยาพฺยากตํ นาม โหตีติ กุสเล ปฏิกฺขิเตฺต กิริยาพฺยากตมฺปิ ปฏิกฺขิตฺตเมว โหติฯ ตสฺมึ ปฏิกฺขิเตฺต สพฺพถา อวาวฏํ วิปากาพฺ ยากตํ ปฏิกฺขิตฺตเมว โหติฯ นิพฺพานาพฺยากเต วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ เอเก, ตํ อยุตฺตํ ‘‘ฉ เหตุ โย’’ติ วุตฺตตฺตาฯ กิญฺจาปิ วุตฺตํ สามเญฺญน, ตถาปิ วิปากเหตุเยว ตตฺถ อธิเปฺปโต, น กิริยา เหตุ, เต หิ กุสลสภาวา จ, ตสฺมา รูปํ, วิปากาพฺยากตญฺจาปตฺติฯ ตตฺถ อกุสลาปตฺติโต วินี ตวตฺถูนิฯ อิตรสฺสาปิ อาทิโต ฉาทนา กุสลจิตฺตโตติ วุตฺตํ โหติฯ อนฺตรายิกนิยตสาว ชฺชปณฺณตฺติภาโวปิ จสฺสา เววจนวเสน เวทิตโพฺพ ปณฺณตฺติวชฺชาย, สญฺจิจฺจ อาปนฺนาย จ, ตสฺมา ‘‘ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา สารมฺมณํ สิยา อนารมฺมณ’’นฺติ วจนํ วิย เอกนฺตากุสลํ อเนกนฺตากุ สลญฺจ โลกวชฺชํ, เอกนฺตาพฺยากตํ ภูตาโรจนํ อเนกนฺตาพฺยากตญฺจ เสสํ ปณฺณตฺติวชฺชํ เอก โต สมฺปิเณฺฑตฺวา ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ สิยาพฺยากต’’นฺติ วุตฺตํฯ **สมถกฺขนฺธเก** ปน ปณฺณตฺติวชฺชเมว สนฺธาย ตถา วุตฺตํฯ วุตฺตเญฺหตํ **อฏฺฐกถายํ, คณฺฐิปเท จ** ‘‘อาปตฺตาธิ กรณํ สิยา อกุสลํ, สิยา อพฺยากตํ, นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’นฺติ เอตฺถ สนฺธายภาสิตวเสน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ยสฺมิญฺหิ ปถวิขณนาทิเก อาปตฺตาธิกรเณ อปกตญฺญุโน สนฺธาย อปฺปหริ ตกรณาทิกาเล กุสลจิตฺตํ องฺคํ โหติ, ขณนาทิปโยคสงฺขาตํ รูปาพฺยากตํ อาปตฺติ สมุฏฺฐาเปนฺตํ โหตีติ อธิปฺปาโย’’ติฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘อตฺถาปตฺติ กุสลจิโตฺต อาปชฺชติ, กุสลจิโตฺต วุฏฺฐาตี’’**ติอาทิฯ ตสฺมิญฺหิ สติ น สกฺกา วตฺตุํ ‘‘นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติฯ ยสฺมา อาปตฺติสมุฏฺฐาปกํ จิตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ น โหติ, ตสฺมา น ยิทํ องฺคปฺปโหนกจิตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยทิ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ, ‘‘สิยา กุสล’’นฺติ จ วตฺตพฺพํ ภเวยฺย, น จ วุตฺตํฯ ตสฺมา อิทํ ปน สนฺธาย วุตฺตํ – ยํ ตาว อาปตฺตาธิกรณํ โลกวชฺชํ, ตํ เอกนฺตโต อกุสลเมว, ตตฺถ ‘‘สิยา อกุสล’’นฺติ วิกโปฺป นตฺถิฯ ยํ ปน ปณฺณตฺติวชฺชํ, ตํ ยสฺมา สญฺจิจฺจ ‘‘อิมํ อาปตฺตึ วีติกฺกมา มี’’ติ วีติกฺกมนฺตเสฺสว อกุสลํ โหติ, อสญฺจิจฺจ ปน กิญฺจิ อชานนฺตสฺส สหเสยฺยาทิวเสน อาปชฺชโต รูปวิปากํ อพฺยากตํ โหติ อนุฏฺฐานโตฯ ตสฺมา ตสฺส ปณฺณตฺติวชฺชสฺส สญฺจิจฺ จาสญฺจิจฺจวเสน อิมํ วิกปฺปภาวํ สนฺธาย อิทํ วุตฺตํ ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ, สิยา อพฺ ยากตํ, นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติฯ

สเจ ปน โกจิ วินเย อปกตญฺญู ‘‘ยํ กุสลจิโตฺต อาปชฺชติ, อิทํ วุจฺจติ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ วเทยฺย, ตเสฺสวํวาทิโน อจิตฺตกานํ เอฬกโลมาทิสมุฏฺฐานานมฺปิ กุสลจิตฺตสมงฺคิก าเล ตาสํ อาปตฺตีนํ กุสลจิโตฺต อาปเชฺชยฺย, น วา อาปชฺชติ ฯ กิํการณํ? น จ ตตฺถ วิชฺชมา นมฺปิ กุสลจิตฺตํ อาปตฺติยา องฺคํฯ อตฺตภาโว สภาโว ปกตีติ วุตฺตํ โหติฯ กตรํ ปน ตสฺสา อา ปตฺติยา ตทา องฺคสภาโวติ? วุจฺจเต – กายวจีวิญฺญตฺติวเสน ปน จลิตสฺส กายสฺส, ปวตฺตาย วาจาย จาติ เอเตสํ ทฺวินฺนํ จลิตปฺปวตฺตานํ กายวาจานํ อญฺญตรเมว องฺคสภาโว, ตญฺจ รูปกฺ ขนฺธปริยาปนฺนตฺตา อพฺยากตนฺติฯ กิํ วุตฺตํ โหติ? กาโย, วาจา จ ตทา อาปตฺตาธิกรณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ยา ปเนตฺถ อกุสลาปตฺติกฺขเณ กายวาจาโย อพฺยากตภาโว, ตา อโพฺพหาริกา โหนฺติ กายวจีกมฺมกาเล มโนกมฺมํ วิยฯ ตทา หิ กายวาจาโย อาปตฺติกราทิฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘อาปตฺติกรา ธมฺมา ชานิตพฺพาฯ กติ มูลานีติ ฉ อาปตฺติสมุฏฺฐานานิ มูลา นี’’ติอาทิฯ ยทา ปน กายวาจาโย อาปตฺติยา องฺคเมว โหนฺติ, ตทา ‘‘จิตฺตํ จิตฺตาธิปเตยฺ ย’’นฺติ (ธ. ส. อฏฺฐ. ๑ กามาวจรกุสลวณฺณนา) วจนํ วิย ปุพฺพปโยคานํ อปรปโยคสฺส ปจฺจย ภาวโต อาปตฺติกราทิปญฺญตฺติํ น วิชหนฺติฯ ยถา ตพฺภาเวปิ ‘‘อาปตฺตาธิกรณสฺส กติ วตฺถู นีติ? สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา วตฺถูนิฯ กติ ภูมิโยติ? สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา ภูมิโย’’ติ วุตฺตํฯ ตถา ตพฺภาเวปิ อาปตฺติกรา ‘‘อาปตฺติสมุฏฺฐานา’’อิเจฺจว วุจฺจนฺตีติ เวทิตพฺพาฯ เอตฺตาวตา อาปตฺ

ติ นาม จตฺตาโร อกุสลกฺขนฺธา สญฺจิจฺจ วีติกฺกมกาเล ภูตาโรจนํ ฐเปตฺวา สพฺพาปิ อวิเสส โต, วิเสสโต ปน สพฺพาปิ เอกนฺตากุสลา อกุสลา, อเนกนฺตากุสลา ปน คิรคฺคสมชฺชจิตฺตา คารสงฺฆานิอิตฺถาลงฺการคนฺธวณฺณกวาสิตปิญฺญากปฺปเภทา, ภิกฺขุนิอาทีนํ อุมฺมทฺทนปริมทฺทนปฺปเภทา จาติ ทสปฺปเภทา สกนาเมหิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา วตฺถุชานนสจิตฺตกกาเล เอว อกุสลา, ตทภาวโต อจิตฺตกกาเล วินา อนาปตฺตาธิกรเณน กมฺมฏฺฐานาทิสีเสน กุสลจิเตฺตน ตํ ตํ วตฺถุํ วีติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ เกวลํ รูปอพฺยากตเมวฯ

เกจิ ปเนตฺถ ''อปฺปกาเส ฐาเน กฏิสุตฺตกสญฺญาย สงฺฆาณึ, มตฺติกาสญฺญาย คนฺธวณฺณกาทึ วา ธาเรนฺติยาปิ อาปตฺติ, ตสฺมา อจิตฺตกาเยวา''ติ วณฺณยนฺติฯ เต ''สงฺฆาณิยา อสงฺฆาณิสญฺญาย ธาเรติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา''ติ ปาฐาภาวํ ทเสฺสตฺวา ปฏิกฺขิปิตพฺพาฯ สุราปานาปตฺติ ปน อจิตฺตกาปิ เอกนฺตากุสลาวฯ เตเนว ''มเชฺช อมชฺชสญฺญี ปิวติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา''ติ (ปาจิ. ๓๒๘) วุตฺตํฯ ยสฺมา ปเนตฺถ อาพาธปจฺจยาปิ น สกฺกา วินา อกุสเลน สุราปานํ ปาตุํ, ตสฺมา ยถาวุเตฺตสุ อเนกนฺตากุสเลสุ วิย โลกวเชฺชสุ อิธ ''สุราปาเนสุ อนาปตฺติ อาพาธปจฺจยา''ติ น วุตฺตํฯ สูปสํปากาทิ ปน อมชฺชเมวฯ ตตฺถ กุกฺกุจฺจวิโนทนตฺถํ ''อนาปตฺตี''ติ วุตฺตํ อุทกทนฺตโปเณ วิยฯ ภูตาโรจนาปตฺติ รูปาพฺยากตเมว, อจิตฺตกกาเล สหเสยฺยาทิ รูปวิปากาพฺยากตเมว, ตตฺถ สุปินนฺเต วิชฺชมานมฺปิ อกุสลํ อนงฺคตฺตา อโพฺพหาริกํ โหติฯ กุสเล กถาว นตฺถิ อนาปตฺติ สภาวตฺตา กุสลสฺสฯ ตถา กิริยาติ อิมินา นเยน สพฺพตฺถ ยถาสมฺภวํ อกุสลํ วา สุทฺธรูปํ วา สวิปากํ วาติ ติธา ภิชฺชตีติ อยมโตฺถ ทสฺสิโต โหติฯ

ตตฺถ ฐเปตฺวา สุราปานํ เอกจฺจญฺจ ปณฺณตฺติวชฺชํ, เอกนฺตากุสลญฺจ สจิตฺตกเมว, ภูตาโรจนํ อจิตฺตกเมว, เสสํ สห สุราปาเนน อเนกนฺตากุสลํ โลกวชฺชญฺจ อเนกนฺตาพฺยากตํ ปณฺณตฺติวชฺชญฺจ เยภุเยฺยน สจิตฺตกาจิตฺตกนฺติ สพฺพสิกฺขาปทํ ติปฺปเภทํ โหติฯ ยํ ปเนตฺถ สจิตฺตกเมว, ตํ เมถุนาทิวตฺถุชานนจิเตฺตเนว สจิตฺตกํ, สพฺพํ เสขิยํ ปณฺณตฺติชานนจิเตฺตเนว สจิตฺตกํ ''อนาทริยํ ปฏิจฺจา''ติ วจนโตติ สจิตฺตกํ ทุวิธํ โหติฯ เอกนฺตาจิตฺตกํ ปณฺณตฺติชานนจิตฺตาภาเวน, น วตฺถุชานนจิตฺตาภาเวนฯ ตทภาวโต เอกนฺตากุสลํ สุราปานํ, เอกนฺตาพฺยากตํ สญฺจริตฺตํ, วตฺถุชานนจิตฺตสฺส วา ปณฺณตฺติชานนจิตฺตสฺส วา อุภินฺนํ อภาเวน อจิตฺตกภาเวน อจิตฺตกํ โหติฯ สุราปานํ ปน สจิตฺตกํ โหติ วตฺถุชานนจิเตฺตเนวฯ อริยปุคฺคลานํ อิตเรสํ อุภินฺนํ วา อญฺญตรสฺส ภาเวน เสสํ จิตฺตกาจิตฺตกํ ฯ วิเสสโต จ วตฺถุชานนจิตฺตาภาเวน, อปกตญฺญุโน ปณฺณตฺติชานนจิตฺตาภาเวน วา อจิตฺตกภาเวน อจิตฺตกํ โหติฯ ตตฺถ เอกนฺตาจิตฺตกญฺจ สจิตฺตกญฺจ ''อจิตฺตก''มิเจฺจว วุจฺจติฯ อยํ ตาว **''อาปตฺติ ชานิตพฺพา''**ติ เอตฺถ วินิจฺฉโยฯ

มูลวิสุทฺธิยา อนฺตราปตฺตีติ อนฺตราปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา มูลายปฏิกสฺสนํ กตฺวา ฐิเตน อาปนฺนาปตฺติฯ อยํ **อคฺฆวิสุทฺธิยา อนฺตราปตฺตี**ติ สมฺพหุลา อาปตฺติโย อาปชฺชิตฺวา ตาสุ สพฺพจิรปฏิจฺฉนฺนวเสน อคฺฆสโมธานํ คเหตฺวา วสเนฺตน อาปนฺนาปตฺติฯ ''ปุนปิ อาปชฺชิสฺสามี''ติ **สอุสฺสาเหเนว จิเตฺตน**ฯ ''อยํ ภิกฺขุนิยา เอวา''ติ ลิขิตํฯ **''ปาราชิกเมวา''**ติ อิทญฺจ ภูตวเสน ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ''เอวํ เทสิเต ปน ยา กาจิ อาปตฺติ น วุฏฺฐาตีติ อปเร, ตํ น คเหตพฺพ''นฺติ วุตฺตํฯ ''ธมฺมิกสฺส ปฏิสฺสวสฺส อสจฺจาปเน''ติ วุตฺตตฺตา อธมฺมิกปฏิสฺสเว ทุกฺกฏํ น โหติฯ ''ปุเพฺพ สุทฺธจิตฺตสฺส 'ตุเมฺห วิพฺภมถา'ติ วุเตฺต 'สาธู'ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา สเจ น วิพฺภมติ อนาปตฺติ, เอวํ สพฺพตฺถา''ติ จ วุตฺตํฯ ''อาวิกโร ชานิตโพฺพ''ติปิ **ปาฬิ**ฯ กาเลน วกฺขามิ, โน อกาเลนา''ติอาทีสุ **ปญฺจทสสุ ธเมฺมสุฯ ภพฺพาปตฺติกา** นาม อาปตฺตึ อาปชฺชิตุํ ภพฺพาฯ

ทุกวารวณฺณนา

๓๒๒. นิทหเน อาตเปฯ ''เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺย (ปารา. ๔๗๒)ฯ ฉารตฺตปรมํ เตนา''ติอาทินา (ปารา. ๖๕๓) วุตฺตาปตฺติโก **คณปูรโก หุตฺวา**ปิ **กมฺมํ โกเปติ** นานาสํวาสกตฺตาฯ **กเมฺมน วา สลากคฺคาเหน วาติ เอตฺถ อุเทฺทโส เจว กมฺมญฺจ เอกนฺติ** เอตฺถ ปาติโมกฺขุเทฺทโสติ วา กมฺมนฺติ วา อตฺถโต เอกเมว, เตสุ ยํ กิญฺจิ กเต สงฺฆเภโท โหตีติ อโตฺถฯ **ปุพฺพภาคา**ติ สงฺฆเภทโต ปุพฺพภาคาฯ **''ปมาณ''**นฺติ อิเมสํ ทฺวินฺนํ อญฺญตเรน เภโท โหติ, น อิตเรหีติ วุตฺตํฯ วินเย สิทฺธา **วินยสิทฺธา,** โรมชนปเท ชาตํ **โรมกํ,** อนุญฺญาตโลณตฺตา ทุเกสุ วุตฺตาติฯ

ติกวารวณฺณนา

๓๒๓. โว ตุเมฺหหิ น สมุทาจริตพฺพํฯ **วจีสมฺปยุตฺตํ กายกิริยํ กตฺวา**ติ กาเยน นิปจฺจการํ กตฺวาติ อโตฺถฯ **อุปฆาเตติ** วินาเสติฯ **โอมทฺทิตฺวา**ติ อภิภวิตฺวาฯ **วทโต**ติ วทนฺตสฺสฯ ''พาลสฺส นิสฺสโย ทาตโพฺพ''ติ ทุเก อาคตํ, อิธ ปน **''น ทาตโพฺพ''**ติ วุตฺตํ, อาปตฺติพาหุลฺลํ สนฺธาย นาทาตพฺพํ, ''อิมสฺมา วิหารา ปรํ มา นิกฺขมาหิ, วินยธรานํ วา สนฺติกํ อาคจฺฉ วินิจฺฉยํ ทาตุ''นฺติ วุเตฺต ตสฺส วจนํ น คเหตพฺพนฺติ อโตฺถฯ **ติกโภชนํ** นาม สเจ ตโย หุตฺวา ภุญฺชนฺติ, คณโภชเนน อนาปตฺติ, อิทํ สนฺธาย ติกํฯ **''ปสุโตฺต''**ติ พาหุลฺลโต วุตฺตํฯ อถ วา นิปชฺชิตฺวาติ อโตฺถฯ ''อิทํ ฐเปตฺวา คจฺฉามิ, ตาวกาลิกํ ภเนฺต เทถาติ วุเตฺต 'นวกมฺมาทิอตฺถํ วินา ทาตุํ น วฏฺฏตี''ติ ลิขิตํฯ วิกเปฺปตฺวา ฐปิตํ วสฺสิกสาฏิกํ ปจฺฉิเม ปาฏิปททิวเส นิวาเสโนฺต ทุกฺกฏํ อาปชฺชตีติ อโตฺถฯ **อปจฺจุทฺธริตฺวา**ติ ปจฺจุทฺธรณํ อกตฺวาติ อโตฺถฯ ''วิกเปฺปตุ''นฺติ วจนโต อวิกปฺปนปจฺจยา อาปตฺติ เหมเนฺต อาปชฺชติ, วิกปฺปนา ปน กตฺติกปุณฺณมทิวเส กาตพฺพาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ ญาตพฺพํฯ อยํ นโย อวิกปฺปนํ สนฺธาย, ปุริโม วิกปฺปิตปริโภคปจฺจยาปตฺตึ สนฺธายฯ **วตฺถปฏิจฺฉาทิ สพฺพกปฺปิยตายา**ติ วตฺถปฏิจฺฉาทิ สพฺพตฺถ กปฺปิยตฺตาติ อโตฺถฯ เกจิ อิมมตฺถํ อสลฺลเกฺขตฺวา ''วตฺถปฏิจฺฉาทิ สพฺพกปฺปิยตา ตาย ปฏิจฺฉเนฺนนา''ติ ลิขนฺติฯ ''วตฺถเมว ปฏิจฺฉาทิ วตฺถปฏิจฺฉาที''ติ วิคฺคหตฺตา ''ตายา''ติ น ยุชฺชติฯ ''เตนา''ติ ภวิตพฺพตฺตาติ อิทํ สพฺพํ อญฺญตรสฺมึ **คณฺฐิปเท** ลิขิตํ, วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ

จตุกฺกวารวณฺณนา

๓๒๔. จตูหากาเรหิ อาปตฺตึ อาปชฺชติ...เป.... กมฺมวาจาย อาปชฺชตีติ เอตฺถ ยญฺหิ อาปตฺตึ กมฺมวาจาย อาปชฺชติ, น ตตฺถ กายาทโยติ อาปนฺนํ, ตโต กมฺมวาจาย สทฺธึ อาปตฺติกรา ธมฺมา สตฺตาติ อาปชฺชติ, เอวํ สติ ''ฉ อาปตฺติสมุฏฺฐานานี''ติ วจนวิโรโธ, ตานิ เอว อาปตฺติกรา ธมฺมา นามฯ อถ ตตฺถาปิ กายาทโย เอกโต วา นานาโต วา ลพฺภนฺติ, จตูหากาเรหีติ น ยุชฺชตีติ ''ฉหากาเรหิ อาปตฺตึ อาปชฺชตี''ติ วตฺตพฺพํ สิยาติ เอวํ เอตานิ สุตฺตปทานิ วิโรธิตานิ โหนฺติฯ กถํ อวิโรธิตานิ? สวิญฺญตฺติกาวิญฺญตฺติกเภทภินฺนตฺตาฯ กายาทีนํ ยา กิริยา อาปตฺติ, นํ เอกจฺจํ กาเยน สวิญฺญตฺติเกน อาปชฺชติ, เอกจฺจํ สวิญฺญตฺติกาย วาจาย, เอกจฺจํ สวิญฺญตฺติกาหิ กายวาจาหิ อาปชฺชติ, ยา ปน อกิริยา อาปตฺติ, ตํ เอกจฺจํ กมฺมวาจาย อาปชฺชติ, ตญฺจ โข อวสิฏฺฐาหิ อวิญฺญตฺติกาหิ กายวาจาหิเยว, น วินา ''โน เจ กาเยน วาจาย ปฏินิสฺสชฺชติ, กมฺมวาจาปริโยสาเน อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา''ติ (ปารา. ๔๑๔) วจนโต, อวิเสเสน วา เอกจฺจํ อาปตฺตึ กาเยน อาปชฺชติ, เอกจฺจํ วาจาย , เอกจฺจํ กายวาจาหิ ฯ ยํ ปเนตฺถ กายวาจาหิ, ตํ เอกจฺจํ เกวลาหิ กายวาจาหิ อาปชฺชติ, เอกจฺจํ กมฺมวาจาย อาปชฺชตีติ อยมโตฺถ เวทิตโพฺพติ เอวํ อวิโรธิตานิ โหนฺติฯ

ตตฺรายํ สมาสโต อตฺถวิภาวนา – **กาเยน อาปชฺชตี**ติ กาเยน สวิญฺญตฺติเกน อกตฺตพฺพํ กตฺวา เอกจฺจํ อาปชฺชติ, อวิญฺญตฺติเกน กตฺตพฺพํ อกตฺวา อาปชฺชติ, ตทุภยมฺปิ กายกมฺมํ นามฯ อกตมฺปิ หิ โลเก ''กต''นฺติ วุจฺจติ ''ทุกฺกฏํ มยา, ยํ มยา ปุญฺญํ น กต''นฺติ เอวมาทีสุ, สาสเน จ ''อิทํ เต, อาวุโส อานนฺท, ทุกฺกฏํ, ยํ ตฺวํ ภควนฺตํ น ปุจฺฉี''ติ (จูฬว. ๔๔๓) เอวมาทีสุ, เอวมิธ วินยปริยาเยน กาเยน อกรณมฺปิ ''กายกมฺม''นฺติ วุจฺจติฯ อยเมว นโย ''วาจาย อาปชฺชตี''ติอาทีสุฯ ปุรตีติ **ปุริโส,** ปุร อคฺคคมเนฯ **ปุรตี**ติ ปุรโต คจฺฉติ สพฺพกมฺเมสุ ปุพฺพงฺคโม โหติฯ **ปฐมุปฺปนฺนวเสนา**ติ ปฐมกปฺปิเยสุ หิ ปฐมํ ปุริสลิงฺคํ อุปฺปชฺชติ, ''ปุริม''นฺติ สงฺขํ คตํ ปุริสลิงฺคํ ชายตีติ อโตฺถฯ **สตํ ตึส จา**ติ เอตฺถ อสาธารณาปิ ปาราชิกา โนอโนฺตคธาเยว ชาตา ปาราชิกาปนฺนานํ ภิกฺขุภาวาย อภพฺพตฺตาฯ ''อสาธารณวจเนน ปน สามเณญฺญน อุทฺธฏานี''ติ วทนฺติฯ ''สตเญฺจว ตึสญฺจ สิกฺขาปทานีติ ปาโฐ''ติ จ วทนฺติฯ **ภิกฺขุสฺส จ ภิกฺขุนิยา จ จตูสุ ปาราชิเกสู**ติ สาธารเณสุ เอวฯ **อตฺถิ วตฺถุนานตฺตตา โน อาปตฺตินานตฺตตา**ติ ปฐมปโญฺห อิธ ทุติโย นามฯ **อตฺถิ อาปตฺติสภาคตา โน วตฺถุสภาคตา**ติ เอเตน วิเสโส นตฺถิฯ **มนฺตาภาสา**ติ มติยา ภาสาฯ **''อภิวาทนารหา**ติ ยถานิสินฺนาว สีสํ อุกฺขิปิตฺวา วนฺทนฺติฯ นวมภิกฺขุนิโต ปฏฺฐาย อนุฏฺฐิตพฺพโต อาสนา น ปจฺจุเฏฺฐนฺติฯ **อวิเสเสนา**ติ อุปชฺฌายสฺส, อิตรสฺส วา วิปฺปกตโภชนสฺส, สมีปคโต โย โกจิ วุฑฺฒตโรติ อโตฺถฯ วิปฺปกตโภชเนนาปิ หิ อุฎฺฐหิตฺวา อาสนํ ทาตพฺพํฯ **อิธ น กปฺปนฺตีติ วทโนฺตปี**ติ ปจฺจนฺติมชนปเทสุ ฐตฺวา ''อิธ น กปฺปนฺตี''ติ วทโนฺต วินยาติสารทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ กปฺปิยญฺหิ ''น กปฺปตี''ติ วทโนฺต ปญฺญตฺตํ สมุจฺฉินฺทติ นามฯ ตถา **อิธ กปฺปนฺตี**ติอาทีสุปิ ฐตฺวา ''อิธ กปฺปนฺตี''ติ วทโนฺต วินยาคตภิกฺขุ วินโย ปุจฺฉิตโพฺพติ อโตฺถฯ

ปญฺจกวารวณฺณนา

๓๒๕. **น อุเปติ** ปุคฺคโลฯ ''นิมนฺติโต สภโตฺต สมาโน สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉา''ติ (ปาจิ. ๒๙๙) วจนโต นิมนฺตนาภาวา ปิณฺฑปาติกสฺส อนามนฺตจาโร วฎฺฎติฯ ''คิลานสมโย''ติอาทินา อาโภคํ กตฺวา โภชนํ อธิฎฺฐหิตฺวา **โภชนํ** นามฯ ''มยฺหํ ภตฺตปจฺจาสํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี''ติ เอวํ **อวิกปฺปนา**ฯ ปรมฺมุเข อคุณวจนํ **อยโส**ฯ สมฺมุขา **ครหา**ฯ สีลทิฎฺฐิพฺยสนานํ วินยปริยาปนฺนตฺตา เตหิ สทฺธึ อิตเร ปญฺจกํ ปูเรตุํ วุตฺตาฯ ''วินยธรปญฺจเมน คเณนา''ติ (มหาว. ๒๕๙) วุตฺตตฺตา ปญฺจกํ ชาตํฯ อญฺญตรสฺมึ วิหาเร เอโก เถโรติ อโตฺถฯ **''โยนกวิสยโต**ติ จีนฎฺฐานา''ติ ลิขิตํฯ **อฎฺฐ กเปฺป อนุสฺสรี**ติ ปุเพฺพนิวาสญาณํ นิพฺพเตฺตสีติ อโตฺถฯ อนนฺตเร ฐาเน ฐตฺวาติ อโตฺถฯ **ญตฺติยา กมฺมปฺปโตฺต หุตฺวา**ติ ญตฺติฎฺฐปิตกาเล กมฺมปฺปโตฺต โหติฯ ปุน กมฺมวาจาย กมฺมสิทฺธิฯ **ญตฺติเขตฺต**นฺติ ญตฺติยาว กาตพฺพฎฺฐานํ ตสฺสา เขตฺตํ, ญตฺติทุติยาทิกเมฺม ปฐมฎฺฐปนํ ตสฺสา **โอกาโส** นามฯ อารญฺญเก อิทญฺจิทญฺจานิสํสนฺติ เอวํ **อิทมตฺถิต**นฺติ อโตฺถฯ

ฉกฺกวารวณฺณนา

๓๒๖. **''ฉพฺพสฺสปรมตา ธาเรตพฺพ''**นฺติ **วิภเงฺค** ปาฬตฺตา เอวํ วุตฺตํฯ **จุทฺทสปรมานิ** นว ฉกฺกานิ โหนฺติฯ กถํ? ปฐมํ เอกํ ฉกฺกํ, เสเสสุ อฎฺฐสุ เอเกเกน สทฺธึ เอเกกนฺติ เอวํ ตีณิ ฉกฺกานิ อนฺตรเปยฺยาเล วุตฺตานิฯ กถํ? ''จตุเตฺถน อาปตฺติสมุฎฺฐาเนน ฉ อาปตฺติโย อาปชฺชตี''ติอาทินา นเยน ปญฺจเมน, ฉเฎฺฐน จ **ตีณิ ฉกฺกานิ**ฯ โลภาทโย **ฉ วิวาทมูลานิ,** ตถา อนุวาทสฺสฯ **ทีฆโส ฉ วิทตฺถิโย** วสฺสิกสาฎิกายฯ **ติริยํ ฉ วิทตฺถิโย** สุคตจีวรสฺสฯ วิปฺปกตจีวรํ

อาทาย ปกฺกมเน นิฏฺฐานนฺติโก, สนฺนิฏฺฐานนาสน สวน สีมาติกฺกนฺติกสหุพฺภาราติ ฉ, สมาทาย วาเรปิ ฉาติ ฉกฺกทฺวยํฯ **สตฺตเก** ปกฺกมนนฺติเกน สห สตฺตฯ

สตฺตกวารวณฺณนา

๓๒๗. ฉเกฺก วุตฺตานิเยว สตฺตกวเสน โยเชตพฺพานีติ ฉเกฺก วุตฺตจุทฺทสปรมานิ สตฺตกวเสน โยเชตพฺพานิฯ **สตฺตเม อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิย**นฺติ ''ฉารตฺตปรมํ เตน ภิกฺขุนา เตน จีวเรน วิปฺปวสิตพฺพํ, ตโต เจ อุตฺตริ วิปฺปวเสยฺยา''ติ เอวํ วุตฺตํ นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ **จเมฺปยฺยกฺขนฺธเก** สุคตจีวรภาณวารสฺส ปรโต ''อิธ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุสฺส น โหติ อาปตฺติ ทฎฺฐพฺพา, ตเมนํ โจเทติ สโงฺฆ วา สมฺพหุลา วา เอกปุคฺคโล วา''ติอาทินา นเยน วุตฺตสตฺตกาติฯ

อฎฺฐกวารวณฺณนา

๓๒๘. เตน สทฺธึ อุโปสถาทิกรณํ **อานิสํโส,** อกรณํ **อาทีนโว,** ตสฺมา เอเต อฎฺฐานิสํเส สมฺปสฺสมาเนนาติ อโตฺถฯ **''อยโส** อโกฺกโส''ติ วุตฺตํฯ ปุเพฺพวสฺส โหติ ''มุสา ภณิสฺส''นฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ ''มุสา ภณามี''ติ, ภณิตสฺส โหติ ''มุสา มยา ภณิต''นฺติ, วินิธาย ทิฎฺฐึ ขนฺตึ รุจึ ภาวํ สญฺญนฺติ เอวํ อกปฺปิยกตํ โหติ อปฺปฎิคฺคหิตกตนฺติอาทโย **อฎฺฐ อนติริตฺตา**ฯ สปฺปิอาทิ อฎฺฐเม อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ **อฎฺฐวาจิกา** ภิกฺขุนีนํ อุปสมฺปทา อุภโตญตฺติจตุตฺถตฺตาฯ วสฺสิกสาฎิกทานาทีนิ **อฎฺฐ วรานิ**ฯ

นวกวารวณฺณนา

๓๒๙. นวหิ ภิกฺขูหิ ภิชฺชติฯ มนุสฺสมํสวเชฺชหิ **นว มํเสหิ** วินิจฺฉโยฯ สุนฺทรํ น สุนฺทรนฺติ สงฺฆาฎิอาทีนิ **นว จีวรานิ**ฯ ตาเนว อธิฎฺฐิตกาลโต ปฎฺฐาย **น วิกเปฺปตพฺพานิ,** อธิฎฺฐิตกาลโต ปฎฺฐาย อปจฺจุทฺธริตฺวา น วิกเปฺปตพฺพานีติ อธิปฺปาโยฯ **นว วิทตฺถิโย** สุคตจีวรสฺสฯ ''วคฺคํ ภิกฺขุนิสงฺฆํ วคฺคสญฺญี โอวทตี''ติอาทินา นเยน อธมฺมกเมฺม เทฺว นวกานิ ปาจิตฺติยวเสน วุตฺตานิฯ

ทสกวารวณฺณนา

๓๓๐. ''โอรมตฺตกญฺจ อธิกรณํ โหติ, น จ คติคต''นฺติอาทินา (จูฬว. ๒๐๔) **ทส อธมฺมิกา สลากคฺคาหา**ฯ วิปรีตา **ธมฺมิกา**ฯ สมถกฺขนฺธเก วุเตฺตหิ สมนฺนาคโต โหตีติ สมฺพโนฺธฯ **''สํกจฺจิกํ วา ปกฺขิปิตฺวา ทสา''**ติ วุตฺตํ กปฺปิยตฺตา เอเตสํฯ มาตุรกฺขิตาทโย **ทส อิตฺถิโย**ฯ ธนกฺกีตาทโย **ทส ภริยา**ฯ ''สิกฺขาสมฺมุตึ ทตฺวา ทสวสฺสาย ตสฺสา ทฺวาทสวสฺสกาเล สยมฺปิ ทฺวาทสวสฺสา ภวิสฺสตี''ติ **วุฎฺฐาปนสมฺมุติ สาทิตพฺพา**ฯ ''วินยธรเสฺสว 'อาปตฺตานาปตฺตึ น ชานาตี'ติ อารพฺภ ยาว 'อุภยานิ โข ปนสฺส…เป.… อนุพฺยญฺชนโส'ติ ปญฺจงฺคานิ วตฺวา ปุนปิ 'อาปตฺตานาปตฺตึ น ชานาติ'เจฺจว อารพฺภ ยาว 'อธิกรเณ จ น วินิจฺฉยกุสโล โหตี'ติ ปญฺจ วุตฺตา, เต ตถา ตถา ปญฺจ ปญฺจ กตฺวา ทส โหนฺตี''ติ ลิขิตํฯ ''ทสวสฺสาย ภิกฺขุนิยา นิสฺสโย ทาตโพฺพ''ติ เอกเจฺจสุ โปตฺถเกสุ นตฺถิ, กิญฺจาปิ นตฺถิ, ปาโฐ เอว ปน โหติฯ

เอกาทสกวารวณฺณนา

๓๓๑. น โวทายนฺติ น ปกาเสนฺติฯ โรคเมว **โรคาตงฺกํ**ฯ โรคนฺตรายํ วาฯ

อุโปสถาทิปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา

๓๓๒. ‘‘สงฺฆํ, ภนฺเต, ปวาเรมี’’ติอาทิ **ปวารณกถา** นาม วินีตคาถาสุ วิยฯ

อตฺถวสปกรณวณฺณนา

๓๓๔. **ทส อตฺถวเส ปฏิจฺจา**ติ เอตฺถ ตสฺส ตสฺส สิกฺขาปทสฺส ปญฺญาปเน คุณวิเสสทีปนโต, อปญฺญาปเน อาทีนวทสฺสนโต จ สงฺฆสุฏฺฐุตา โหติฯ ตตฺถ ยถาสมฺภวํ โลกวชฺชสฺส อปณฺณตฺติสมฺภวสฺส ปญฺญาปเน ปโยควิสุทฺธิ คุโณฯ ปณฺณตฺติสมฺภวสฺส ปน เสขิยสฺส โลกวชฺชสฺส ปญฺญาปเน ปฏิปตฺติวิสุทฺธิ คุโณ, ปณฺณตฺติวชฺชสฺส อาสยวิสุทฺธิ คุโณ อปฺปิจฺฉาทิคุณาวหนโต, เตเนวาห ‘‘สุภรตาย สุโปสตาย อปฺปิจฺฉตาย อปฺปิจฺฉสฺส วณฺณํ ภาสิตฺวา’’ติฯ สมณาจารวิสุทฺธิ จสฺส คุโณติ เวทิตพฺพํฯ อถ วา โลกวชฺชสฺส ปญฺญาปเน สงฺฆสุฏฺฐุตา โหติ ปากฏาทีนวโต, ปณฺณตฺติวชฺชสฺส ปญฺญาปเน สงฺฆผาสุตา โหติ ปากฏานิสํสตฺตาฯ ตถา ปฐเมน ทุมฺมงฺกูนํ นิคฺคโห, ทุติเยน เปสลานํ ผาสุวิหาโร, ปฐเมน สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาโต, ทุติเยน ทิฏฺฐธมฺมิกานํ, ตถา ปฐเมน อปฺปสนฺนานํ ปสาโท, ทุติเยน ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาโว, ตถา ปฐเมน สทฺธมฺมฏฺฐิติ, ทุติเยน วินยานุคฺคโห โหตีติ เวทิตโพฺพฯ **ปริวาร**นเยน วา ปฐเมน ปาปิจฺฉานํ ภิกฺขูนํ ปกฺขุปเจฺฉโท, ทุติเยน คิหีนํ อนุกมฺปา โหติฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘เทฺว อตฺถวเส ปฏิจฺจ ตถาคเตน สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ คิหีนํ อนุกมฺปาย ปาปิจฺฉานํ ปกฺขุปเจฺฉทายา’’ติ (ปริ. ๔๙๘)ฯ ตถา ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกานํ เวรานํ วชฺชานํ อกุสลานํ วเสนปิ โยชนา กาตพฺพาฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘เทฺว อตฺถวเส…เป.… ปญฺญตฺตํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ เวรานํ สมฺปรายิกานํ เวรานํ ปฏิฆาตายา’’ติอาทิ (ปริ. ๔๙๘)ฯ อปิเจตฺถ สพฺพมฺปิ อกตวิญฺญตฺติปฏิสํยุตฺตํ, คิหีนํ ปีฬาปฏิสํยุตฺตํ, เตสํ ปสาทโภคกฺขยรกฺขาปฏิสํยุตฺตญฺจ คิหีนํ **อนุกมฺปาย ปญฺญตฺตํ** นาม, กุลทูสกคณโภชนานิ ปาปิจฺฉานํ ปกฺขุปเจฺฉทาย ปญฺญตฺตํฯ สพฺพํ โลกวชฺชํ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกเวราทิปฏิฆาตาย , มาตุคาเมน สํวิธานํ ทิฏฺฐธมฺมิกเวราทิสํวราย ปญฺญตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อปิเจตฺถ อาทิโต ปฏฺฐาย ทสอตฺถวสปกรณเมว นิสฺสาย วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ

> วตฺถุวีติกฺกเมน ยํ, เอกนฺตากุสลํ ภเว;
> ตํ สงฺฆสุฏฺฐุภาวาย, ปญฺญตฺตํ โลกวชฺชโตฯ

ปาราชิกาทิํ,

> ปญฺญตฺติชานเนเนว, ยตฺถาปตฺติ น อญฺญถา;
> ตํ ธมฺมฏฺฐิติยา วาปิ, ปสาทุปฺปาทพุทฺธิยาฯ

ธมฺมเทสนาปฏิสํยุตฺตํ อิตรญฺจ เสขิยํ, อิทํ ปณฺณตฺติสมฺภวํ **โลกวชฺชํ** นามฯ วตฺถุโน, ปญฺญตฺติยา วา วีติกฺกมเจตนายาภาเวปิ ปฏิกฺขิตฺตสฺส กรเณ, กตฺตพฺพสฺส อกรเณ วา สติ ยตฺถ อาปตฺติ ปโหติ, ตํ สพฺพํ ฐเปตฺวา สุราปานํ **ปณฺณตฺติวชฺช**นฺติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ อุโกฺกฏฺฐนเก ปาจิตฺติยํ, ‘‘โย ปน ภิกฺขุ ธมฺมิกานํ กมฺมานํ ฉนฺทํ ทตฺวา ปจฺฉา ขียนธมฺมํ อาปเชฺชยฺย, ปาจิตฺติยํ (ปาจิ. ๔๗๕), โย ปน ภิกฺขุ สเงฺฆ วินิจฺฉยกถาย วตฺตมานาย ฉนฺทํ อทตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกเมยฺย, ปาจิตฺติยํ (ปาจิ. ๔๘๐), โย ปน ภิกฺขุ สมเคฺคน สเงฺฆน จีวรํ ทตฺวา ปจฺฉา

ขียนธมฺมํ อาปชฺเชยฺย…เป…. ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๔๘๕) เอวมาทิ สงฺฆผาสุตาย ปญฺญตฺตํฯ ‘‘อญฺญวาทเก วิเหสเก ปาจิตฺติยํ (ปาจิ. ๑๐๑), ปาราชิกาทีหิ อนุทฺธํสเน สงฺฆาทิเสสาทิ จ ทุมฺมงฺกูนํ นิคฺคหาย, อนุปขชฺชนิกฺกฑฺฒนอุปสฺสุติสิกฺขาปทาทิ เปสลานํ ผาสุวิหาราย, สพฺพํ โลกวชฺชํ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย, สพฺพํ ปณฺณตฺติวชฺชํ ทิฏฺฐธมฺมิกานเมว สํวรายฯ สพฺพํ คิหิปฏิสํยุตฺตํ อปฺปสนฺนานํ วา ปสาทาย ปสนฺนานํ วา ภิโยฺยภาวาย จฯ วิเสเสน อริฏฺฐสมณุเทฺทสสิกฺขาปทํ, สามเณฺณน ปจฺจเยสุ มริยาทปฏิสํยุตฺตญฺจ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา, ‘‘อปฺปิจฺฉสฺสายํ ธโมฺม, นายํ ธโมฺม มหิจฺฉสฺสา’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๕๘; อ. นิ. ๘.๓๐) อาทิสุตฺตเมตฺถ สาธกํฯ ‘‘สิกฺขาปทวิวณฺณเก (ปาจิ. ๔๓๙) โมหนเก ปาจิตฺติย’’นฺติอาทิ (ปาจิ. ๔๔๔) วินยานุคฺคหาย ปญฺญตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘ภูตคามปาตพฺยตาย ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๙๐) อิทํ กิมตฺถนฺติ เจ? อปฺปสนฺนานํ ปสาทาย, ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาวาย จฯ กถํ?

> ‘‘ภูตคาโม สชีโวติ, อวิปลฺลตฺตทิฏฺฐิโน;
> ตสฺส โกปนสญฺญาย, ปสาโท พุทฺธสาวเกฯ
>
> ‘‘นิชฺชีวสญฺญิตํเปตํ, อโกเปโนฺต กถํ มุนิ;
> ชีวํ โกเปยฺย นิโทฺทโส, มจฺฉมํสานุชานเนฯ

เอวมฺปิ –

> ‘‘ตสฺส โกปนสญฺญาย, ปสาโท พุทฺธสาวเก;
> ยโต ติตฺถกราวิเม, วิรตา ภูตคามโต;
> โลกสฺส จิตฺตรกฺขตฺถํ, ตโตปิ วิรโต มุนี’’ติฯ –

ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาโว โหติฯ

> วิวิตฺตเสนาสนโภคตณฺหาวเสนนิชฺชีวมิตารกฺขํ;
> พุโทฺธภินินฺนญฺจ วิวชฺชยโนฺต;
> สิกฺขาปทํ ตตฺถ จ ปญฺญเปสิฯ
>
> นิชฺชีวสฺสาปิ มํสสฺส, ขาทนกํ ยติํ ปติ;
> นินฺทมานํ ชนํ ทิสฺวา, ภูตคามํ ปริจฺจชิฯ
>
> ติโกฏิปริสุทฺธตฺตา, มจฺฉมํสานุชานเน;
> ปฏิจฺจ มํสานุชานนํ, กเมฺม ทิฏฺฐิปฺปสงฺคภยาฯ
>
> อปริกฺขกสฺส โลกสฺส, ปรานุทฺทยตาย จ;
> ภูตคามปาตพฺยตาย, ปาณาติปาตปฺปสงฺคภยาฯ

ตตฺถ ปริยายวจนํ อนุชานิ ภควา, อุทฺทิสฺส กตํ ปฏิกฺขิปิ ปรสฺส วา ปาปปฺปสงฺคภเยนฯ อิธ ปน ภูตคามปาตพฺยตาย ปาปาภาวญฺญาปนตฺถํ อตฺตุเทฺทสิกํ วิหารํ, กุฏิญฺจ อนุชานีติ เวทิตพฺพํฯ ปกิริยนฺติ เอตฺถ เต เต ปโยชนวิเสสสงฺขาตา อตฺถวสาติ **อตฺถวสปกรณ**นฺติฯ

มหาวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปฐมคาถาสงฺคณิกวณฺณนา

สตฺตนคเรสุ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๓๕. วจนสมฺปฏิจฺฉนเตฺถ วา นิปาโตติ อโตฺถฯ **อฑฺฒุฑฺฒสตานี**ติ ตีณิ สตานิ, ปญฺญาสานิ จฯ **วิคฺคหนฺ**ติ มนุสฺสวิคฺคหํฯ **อติเรกํ วา**ติ ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํฯ **กาฬกนฺ**ติ ''สุทฺธกาฬกานํ''นฺติ (ปารา. ๕๕๒-๕๕๔) วุตฺตกาฬกํฯ **ภูตนฺ**ติ ภูตาโรจนํฯ **ปรมฺปรภตฺตนฺ**ติ ปรมฺปรโภชนํฯ **ภิกฺขุนีสุ จ อโกฺกโส**ติ ยา ปน ภิกฺขุนี ภิกฺขุํ อโกฺกเสยฺย วา ปริภาเสยฺย วา (ปาจิ. ๑๐๒๙)ฯ **อนฺตรวาสกนฺ**ติ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา จีวรปฏิคฺคหณํฯ **รูปิยนฺ**ติ รูปิยสโพฺพหารํฯ **สุตฺตนฺ**ติ สามํ สุตฺตํ วิญฺญาเปตฺวา ตนฺตวาเยหิฯ **อุชฺฌาปนเก**ติ อุชฺฌาปนเก ขียนเกฯ **ปาจิตปิณฺฑนฺ**ติ ภิกฺขุนีปอปาจิตปิณฺฑปาตํฯ **จาริตฺตนฺ**ติ นิมนฺติโต สภโตฺต สมาโน สนฺตํฯ **จีวรํ ทตฺวา**ติ สมเคฺคน สเงฺฆน จีวรํ ทตฺวาฯ **โวสาสนฺตี**ติ ภิกฺขู ปเนว กุเลสุ นิมนฺติตา ภุญฺชนฺติ (ปาจิ. ๕๕๘), ตตฺถ เจสาฯ **คิรคฺคจริยา**ติ ''ยา ปน ภิกฺขุนี นจฺจํ วา คีตํ วา''ติ (ปาจิ. ๘๓๔) จ, ''อโนฺตวสฺสํ จาริกํ จเรยฺยา''ติ (ปาจิ. ๙๗๐) จ วุตฺตทฺวยํฯ **ฉนฺททาเนนา**ติ ปาริวาสิกฉนฺททาเนน สิกฺขมานํ วุฏฺฐาเปยฺย (ปาจิ. ๑๑๖๗)ฯ ปาราชิกานิ จตฺตาริ, ภิกฺขุนีนํ สญฺญาจิกกุฏิญฺจ โกสิยมิสฺสสนฺถตญฺจ เสยฺยา จ อนุปสมฺปเนฺนน สห ปถวีขณนํฯ **คจฺฉ เทวเต**ติ ภูตคามปาตพฺยตา สปฺปาณกอุทกสิญฺจนนฺติ อโตฺถฯ **มหาวิหาโร**ติ มหลฺลกวิหาโรฯ **อญฺญนฺ**ติ อญฺญวาทกํฯ **ทฺวารนฺ**ติ ยาวทฺวารโกสาฯ ''อนาทริยปาจิตฺตีติ จ สหธมฺมิกํ วุจฺจมาโน''ติ ปาโฐฯ **ปโยปานนฺ**ติ สุรุสุรุการกํฯ **เอฬกโลมานิ ปโตฺต จา**ติ เอฬกโลมโธวาปนญฺจ อูนปญฺจพนฺธนปโตฺต จฯ **โอวาโท เจว เภสชฺชนฺ**ติ ภิกฺขุนุปสฺสยํ อุปสงฺกมิตฺวา โอวาโท ตทุตฺตริเภสชฺชวิญฺญาปนญฺจฯ **สูจิ อรญฺญโก**ติ ''อฏฺฐิมยํ วา ทนฺตมยํ วา วิสาณมยํ วา สูจิฆร''นฺติ (ปาจิ. ๕๑๗) จ ''ยานิ โข ปน ตานิ อารญฺญกานิ เสนาสนานิ สาสงฺก…เป.… ปฏิเทเสตพฺพ''นฺติ (ปาจิ. ๕๗๐) จฯ **โอวาโท**ติ ยา ปน ภิกฺขุนี โอวาทาย วา สํวาสาย วา น คเจฺฉยฺย (ปาจิ. ๑๐๕๕)ฯ **ปาราชิกานิ จตฺตารี**ติอาทิ ทฺวีสุ นคเรสุ ปญฺญตฺตสมฺปิณฺฑนํฯ

จตุวิปตฺติวณฺณนา

๓๓๖. **เอกตึสา เย ครุกา**ติ อุภโต อฏฺฐ ปาราชิกา, ภิกฺขูนํ เตรส, ภิกฺขุนีนํ ทส จ สงฺฆาทิเสสาฯ สาธารณาสาธารณวเสน อฏฺฐ อนวเสสา นาม ปาราชิกานิฯ **ตเทวา**ติ สีลวิปตฺตึเยวฯ วิตฺถารโต ทเสฺสตุํ ''ปาราชิก''นฺติอาทินา อปุจฺฉิตเมว วิสฺสชฺชิตํฯ ''ตตฺถ โย จายํ, อโกฺกสติ หสาธิปฺปาโย''ติ ปาโฐฯ ทุฏฺฐุลฺลวิภาวนวเสนาคตวิปตฺตึ ฐเปตฺวา ปุจฺฉาปฏิปาฏิยา ยาวตติยกปญฺหํ วิสฺสชฺชิตุมารภิฯ **อุกฺขิตฺตานุวตฺติกา** ภิกฺขุนี อฏฺฐ ยาวตติยกสงฺฆาทิเสสา อิธ ปุจฺฉิตตฺตา **อนนฺตรปญฺหา** นาม ชาตาฯ

เฉทนกาทิวณฺณนา

๓๓๗. ปมาณาติกฺกนฺตมญฺจนิสีทนกณฺฑุปฏิจฺฉาทิวสฺสิกสาฏิกาสุคตจีวรปฺปมาณํ ภิกฺขุนีนํ อุทกสาฏิกาติ **ฉ เฉทนกานิ**ฯ จีวรวิปฺปวาสสมฺมุติอาทโย **จตโสฺส สมฺมุติโย**ฯ ''อยํ ตตฺถ สามีจี''ติ เอวํ อาคตา **สตฺต สามีจิโย**ฯ

อสาธารณาทิวณฺณนา

๓๓๘. ปุเพฺพ วุตฺตจุทฺทสปรมาเนว อนุตรปเญฺห นิฏฺฐเปตฺวา **ปุริมปญฺหํ วิสฺสเชฺช โนฺต**ฯ **โธวนญฺจ ปฏิคฺคโห**ติ คาถา อฏฺฐกถาจริยานํฯ **เทฺว โลมานิ** เอฬกโลมติโยชนปรมานิฯ

เทฺววีสติ ขุทฺทกาติ –

‘‘สกโล ภิกฺขุนิวโคฺค, ปรมฺปรญฺจ โภชนํ;
อนติริตฺตํ อภิหฏํ, ปณีตญฺจ อเจลกํ;
ชานํ ทุฏฺฐุลฺลฉาทนํฯ

‘‘อูนํ มาตุคาเมน สทฺธึ, ยา จ อนิกฺขนฺตราชเก;
สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉา, วิกาเล คามปฺปเวสนํฯ

‘‘นิสีทเน จ ยา สิกฺขา, วสฺสิกาย จ สาฏิกา;
ทฺวาวีสติ อิมา สิกฺขา, ขุทฺทเกสุ ปกาสิตา’’ติฯ –

ปาโฐ ฯ ‘‘กุเลสุ จาริตฺตาปตฺตี’’ติ ปาโฐ น คเหตโพฺพ สาธารณตฺตา ตสฺส สิกฺขาปทสฺสฯ **ฉจตฺตารีสา จิเม**ติ ฉจตฺตารีส อิเมฯ ‘‘ปาราชิกานิ สงฺฆาทิเสโส’’ติ เอวํ วุตฺตสิกฺขาปเท เอว วิภชิตฺวา วุตฺตตฺตา **วิภตฺติโย** นามฯ **สาธารณ**นฺติ อฏฺฐนฺนมฺปิ สาธารณํฯ ปาราชิกภูตา วิภตฺติโย **ปาราชิกวิภตฺติโย**ฯ สาธารเณ สตฺตวโชฺช สงฺฆาทิเสโสฯ อญฺญตรสฺมึ **คณฺฐิปเท** ‘‘อถ วา ‘เทฺว อุโปสถา เทฺว ปวารณา จตฺตาริ กมฺมานิ ปเญฺจว อุเทฺทสา จตฺุโร ภวนฺติ, นญฺญถา’ติ ปาฬึ อุทฺธรนฺติฯ ตตฺถ ‘จตฺตาริ กมฺมานี’ติ วิเสสาภาวา อุทฺธริตโปตฺถกเมว สุนฺทรํ, ปุเพฺพปิ วิภตฺติมตฺตทสฺสนวเสเนว เจตํ วุตฺตํฯ ‘น สมเถหิ วูปสมนวเสนา’ติ วตฺวา จตฺตาริ กมฺมวิภชเน ‘สมเถหิ วูปสมฺมตี’ติ น วิเสสิตํ อุโปสถปฺปวารณานํเยว วิภาคตฺตาฯ กสฺมา? เอตฺถาปิ ‘อุโปสถปฺปวารณานํเยว วิเสเสตฺวา นยํ เทถา’ติ วุตฺตตฺตา, อธเมฺมน วคฺคาทิกเมฺมน อาปตฺติโยปิ วูปสมฺมนฺตีติ อาปชฺชนโตติ เวทิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ, วิจาเรตพฺพํฯ **ทฺวีหิ จตูหิ ตีหิ กิจฺจํ เอเกนา**ติ ทฺวีหิ วิวาทาธิกรณํ, จตูหิ อนุวาทาธิกรณํ, ตีหิ อาปตฺตาธิกรณํ, เอเกน กิจฺจาธิกรณํ สมฺมตีติ อโตฺถฯ

ปาราชิกาทิอาปตฺติวณฺณนา

๓๓๙. **นิพฺพจนมตฺต**นฺติ เววจนมตฺตํฯ **เสเส**ติ อาทิโต เสสา มชฺฌนฺตาฯ **ปท**นฺติ สิกฺขาปทํฯ **สทฺธาจิตฺตํ** ปสนฺนจิตฺตนฺติ อโตฺถ, ‘‘สนฺตาจิตฺต’’นฺติ วา ปาโฐฯ **อนาฬิย**นฺติ ทลิทฺทํฯ กิญฺจาปิ อิทํ นิพฺพจนํ ‘‘ครุกํ ลหุกญฺจา’’ติอาทิปเญฺห นตฺถิ, ‘‘หนฺท วากฺยํ สุโณม เต’’ติ อิมินา ปน วจเนน สงฺคหิตสฺสตฺถสฺส ทีปนตฺถํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘อากาโส ปกฺขินํ คตี’’ติ จ ปาโฐ อตฺถิ, โส ชาติวเสน ยุชฺชติฯ **ปกฺขีน**นฺติ อุชุกเมวฯ

ปฐมคาถาสงฺคณิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธิกรณเภทวณฺณนา

อุโกฺกฏนเภทาทิวณฺณนา

๓๔๐. **อธิกรณอุโกฺกเฏน สมถานํ อุโกฺกฏํ ทเสฺสตุ**นฺติ อธิกรณานิ สตฺตหิ สมเถหิ สมฺมนฺติ, ตานิ อุโกฺกเฏโนฺต สตฺต สมเถ อุโกฺกเฏติ นามาติ อธิปฺปาโยฯ **ปสวตี**ติ สมฺภวติฯ **''อนุวาทาธิกรเณ ลพฺภนฺตี'**ติอาทีนิ 'ธโมฺม อธโมฺม'ติอาทีนํ สมานตฺตา เตสุ วิเสสโต ลพฺภนฺตี''ติ วุตฺตํฯ **อนิหต**นฺติ สุตฺตาทินาฯ **อวินิจฺฉิต**นฺติ ''อาปตฺติอนาปตฺตี''ติอาทินาฯ ''ตตฺถ ชาตกํ อธิกรณํ อุโกฺกเฏติ...เป.... ติณวตฺถารกํ อุโกฺกเฏตี''ติ ทเสว วุตฺตาฯ ''สมฺมุขา วินยปฏิญฺญาตกรณเยภุยฺยสิกา อวุตฺตตฺตา อุโกฺกเฏตุํ น สกฺกา, กมฺมวาจาปิ เตสํ นตฺถิฯ ตสฺมา เต อุโกฺกเฏตุํ น สกฺกาติ วทนฺตี''ติ ลิขิตํฯ **ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉเยเนวา**ติ วินยลกฺขณํ วินา เกวลํ ธมฺมเทสนามตฺตวเสเนวาติ อโตฺถฯ ขนฺธกโต วา ปริวารโต วา อานีตสุเตฺตนฯ **นิชฺฌาเปนฺติ** ทเสฺสนฺติฯ ปุเพฺพ ธมฺมวินเยน วินิจฺฉิตํ อธิกรณํ อุปชฺฌายาทีนํ อตฺถาย ''อ ธมฺมํ ธโมฺม''ติอาทีนิ ทีเปตฺวาติ อโตฺถฯ วิสมานิ กายกมฺมาทีนิ นิสฺสิตตฺตา **วิสมนิสฺสิโต**ฯ เอวํ เสเสสุฯ

อธิกรณนิทานาทิวณฺณนา

๓๔๒-๓. **กึสมฺภาร**นฺติ กึปริกฺขารํ, เอตฺถ **กิ**นฺติ ลิงฺคสามญฺญมพฺยยํฯ ปุเพฺพ อุปฺปนฺนวิวาทํ นิสฺสาย ปจฺฉา อุปฺปชฺชนกวิวาโท **วิวาทนิทานํ** นามฯ **อาปตฺตาธิกรณปจฺจยา จตโสฺส อาปตฺติโย อาปชฺชตี**ติ ภิกฺขุนี ชานํ ปาราชิกํ ธมฺมํ ปฏิจฺฉาเทติ ปาราชิกํ, เวมติกา ปฏิจฺฉาเทติ ถุลฺลจฺจยํ, ภิกฺขุ สงฺฆาทิเสสํ ปฏิจฺฉาเทติ ปาจิตฺติยํ, อาจารวิปตฺตึ ปฏิจฺฉาเทติ ทุกฺกฏํฯ ปุเพฺพ กตอุเกฺขปนิยาทิกิจฺจํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกกิจฺจานํฯ กีทิสานํ? สมนุภาสนาทีนํ วเสนฯ **ตํ หี**ติ อธิกรณํฯ

๓๔๔. อธิกรเณสุ **เยน อธิกรเณน สมฺมนฺติ, ตํ ทเสฺสตุ**นฺติ ยทา อธิกรเณหิ สมฺมนฺติ, ตทา กิจฺจาธิกรเณเนว สมฺมนฺติ, น อเญฺญหีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น เอกนฺตโต อธิกรเณเนว สมฺมนฺตีติ ทสฺสนตฺถํฯ

๓๔๘. **อาปตฺตาธิกรเณ สโงฺฆ วิวทตี**ติ อาปตฺตานาปตฺตีติ เอวํฯ

๓๕๓. สมุฏฺฐานาภาวโต สมฺมุขาวินเย กมฺมสฺส กิริยากรณมิจฺจาทินา อวิภชิตฺวาว สติวินยาทีนํ ฉนฺนํเยว ฉ สมุฏฺฐานานิ วิภตฺตานิฯ ตํ กสฺมา? กมฺมสงฺคหาภาเวน, สติวินยาทีนํ วิย สงฺฆสมฺมุขตาทีนํ กิจฺจยตา นาม นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ

อธิกรณเภทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทุติยคาถาสงฺคณิกวณฺณนา

โจทนาทิปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา

๓๕๙. วิคฺคาหิกกถนฺติ อโตฺถฯ **นิสามยา**ติ สลฺลเกฺขหิฯ ''การย'' อิติ ปาโฐฯ ปุพฺพาปรํ น ชานาติ, ตสฺมา อโกวิโท โหตีติ เอเกฯ อยํ ปน ทุวิเธปิ กิเจฺจ เกนจิ อิริยาปเถนฯ

โจทนากณฺฑวณฺณนา

อนุวิชฺชกกิจฺจวณฺณนา

๓๖๐. อนุวิชฺชกปุจฺฉเน อาชีววิปตฺติ น ปุจฺฉิตาฯ ปญฺจาปตฺติกฺขนฺธวเสน อาจารวิปตฺติ ปุจฺฉิตาฯ ‘‘อาชีววิปตฺติยาปิ ตเถว, สงฺคหคมนโต’’ติ วทนฺติฯ ‘‘อชฺฌาปชฺชโนฺต’’ติ ปาโฐฯ

๓๖๓. ตสฺมา น จ อามิสํ นิสฺสายาติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ

จูฬสงฺคามวณฺณนา

อนุวิชฺชกสฺสปฏิปตฺติวณฺณนา

๓๖๕. **ฐานนิสชฺชวตฺถาทินิสฺสิตา**ติ ‘‘เอวํ ฐาตพฺพํ เอวํ นิสีทิตพฺพ’’นฺติ เอวมาทิกาฯ **สญฺญาชนนตฺถ**นฺติ ‘‘เอวํ วตฺตพฺพ’’นฺติ เอวํ สญฺชานนตฺถํฯ **อนุวิธิยเนฺตนา**ติ จิเตฺต ฐเปเนฺตนาติ อโตฺถฯ **ลชฺชา สา นุ โข**ติ กึ สา ลชฺชา อยํ ปริสาติ อธิปฺปาโยฯ **อนุโยควตฺตํ กถาเปตฺวา**ติ ‘‘กิมนุโยควตฺตํ ชานาสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา เตเนว กถาเปตฺวาฯ **อชานนปฺปสงฺคา** นาม อญฺญาณํฯ

๓๖๗. **‘‘*ภเยน ภยา คจฺฉตี*’’**ติ ภเยน ภยเหตุ ภยา คจฺฉตีติ เหตุวเสน วุตฺตํฯ ยถา ‘‘รตฺตตฺตา ปน ทุฏฺฐตฺตา จ ฉนฺทา โทสา จ คจฺฉตี’’ติ หิ วุตฺตํ, เอวํฯ

มหาสงฺคามวณฺณนา

โวหรเนฺตนชานิตพฺพาทิวณฺณนา

๓๗๕. **วณฺณาวโณฺณ**ติ นีลาทิวณฺณวเสน จ อาโรคฺยตฺถาทิอวณฺณวเสน จ วุตฺตสุกฺกวิสฺสฏฺฐิฯ

๔๐๒. **ภูมิปฺปจฺฉา**ติ ภูมิ ปุถวี ชคตี จาติ สพฺพานิ ปถวิเววจนานิฯ

กถินเภทวณฺณนา

กถินอตฺถตาทิวณฺณนา

๔๐๓-๔. **กินฺติ** กถํฯ อนาทิยทานํ ตาวกาลิกวตฺถุฯ **‘‘อนาคตวเสน อนนฺตรา หุตฺวา’’**ติ อุทกาหรณาทิปโยคสฺส โธวนาทิปุพฺพกรณสฺส ปจฺฉา อุปฺปชฺชนโต, โธวนาทิกิริยญฺจ สนฺธาย ปโยคกรณโต วุตฺตํฯ ปุเรชาตปจฺจเย ปเนส ปโยโคติ อโตฺถฯ **เอกํ ธมฺมมฺปิ น ลภติ** อตฺตโน ปุเรชาตสฺส นตฺถิตายฯ

กถินาทิชานิตพฺพวิภาควณฺณนา

๔๑๒. **รูปาทิธเมฺมสู**ติ วณฺณคนฺธาทิอฏฺฐเกสุฯ ‘‘วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส’’ติ (ปารา. ๒๑๘) วุตฺตตฺตา ปจฺฉิเม มาเส ยสฺมึ วา ตสฺมึ วา ทิวเส อตฺถริตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ

๔๑๕. ‘‘อาทิจฺจพนฺธุนาติ วุตฺตตฺตา เถรวจน’’นฺติ วทนฺติฯ

ปลิโพธปญฺหาพฺยากรณกถาวณฺณนา

๔๑๕-๖. สนฺนิฏฺฐานนฺติโก กถํ พหิสีมาย อุทฺธรียติ? ภิกฺขุ อกตจีวรํ สมาทาย ปกฺกมติ ‘‘น ปเจฺจสฺส’’นฺติ, ตสฺส พหิสีมาคตสฺส เอวํ โหติ ‘‘เนวิมํ จีวรํ กาเรสฺส’’นฺติ, เอวเมตสฺส พหิสีมาคตสฺส อุทฺธรียติฯ กถํ อโนฺตสีมาย? อกตจีวรํ สมาทาย ปกฺกมติ ‘‘น ปเจฺจสฺส’’นฺติ, ตโต ตตฺถ ผาสุวิหารํ อลภโนฺต ตเมว วิหารํ อาคจฺฉติ, ตสฺส จีวรปลิโพโธเยว ฐิโต, โส จ ‘‘เนวิมํ จีวรํ กาเรสฺส’’นฺติ จิเตฺต อุปฺปเนฺน ฉิชฺชติ, ตสฺมา **‘‘อโนฺตสีมาย อุทฺธรียตี’’**ติ วุตฺตํฯ สนฺนิฏฺฐานนฺติกํ ทุวิธํ ‘‘น ปเจฺจสฺส’’นฺติ อาวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ตโต ปุนปิ ตเมว วิหารํ อาคนฺตฺวา ‘‘เนวิมํ จีวรํ กาเรสฺส’’นฺติ สนฺนิฏฺฐานํ กโรติ, พหิสีมาย ฐตฺวา ‘‘เนวิมํ จีวรํ กาเรสฺสํ น ปเจฺจสฺส’’นฺติ จิตฺตุปฺปาเทน สนฺนิฏฺฐานนฺติกํ โหติฯ คาถายมฺปิ **‘‘เทฺว ปลิโพธา อปุพฺพํ อจริมํ’’**นฺติ อิทํ อิมเมว สนฺธายฯ ‘‘อาสาวเจฺฉทิโก กถํ อโนฺตสีมาย ? อาสีสิเตน ‘ตุเมฺห วิหารเมว ปเตฺถถ, อหํ ปหิณิสฺสามี’ติ วุโตฺต ปุเพฺพ ‘น ปเจฺจสฺส’นฺติ อาวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา คโต ปุน ตํ วิหารํ คนฺตฺวา เตน ‘นาหํ สโกฺกมิ ทาตุ’นฺติ ปหิโต โหตี’’ติ ลิขิตํฯ **‘‘อตฺถาเร หิ สติ อุทฺธาโร นามา’’**ติ อตฺถารํ วินา อุทฺธารํ น ลภนฺติ, ตสฺมา วุตฺตํฯ **ปุริมา เทฺว**ติ ‘‘เทฺว กถินุทฺธารา เอกุปฺปาทา เอกนิโรธา’’ติ วุตฺตาธิกาเร ปฐมํ วุตฺตา อนฺตรพฺภารสหุพฺภาราฯ น ปกฺกมนนฺติกาทโย เทฺวฯ **เอกโต นิรุชฺฌนฺตี**ติ อุทฺธารภาวํ ปาปุณนฺตีติ อโตฺถฯ

กถินเภทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺญตฺติวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปาลิปญฺจกวณฺณนา

อนิสฺสิตวคฺควณฺณนา

๔๑๙. **กายิกอุปฺฆาติกา** นาม กาเยน วีติกฺกโมฯ

นปฺปฏิปฺปสฺสมฺภนวคฺควณฺณนา

๔๒๐. **โอมทฺทการโก**ติ โอมทฺทิตฺวา อภิภวิตฺวา การโกฯ

โวหารวคฺควณฺณนา

๔๒๔. เภทกรวตฺถูนิ นิสฺสาย วิวาทาธิกรณํ สมุฎฺฐาติ, เอวํ ยถาสงฺขฺยํ คเจฺฉติฯ โกโธปนาหาทิทฺวาทสมูลปโยคํ วิวาทาธิกรณํ, ตถา เสเสสุฯ โอสารณาทีสุ นวสุ ฐาเนสุ กมฺมญตฺติยา กรณํฯ ทฺวีสุ ฐาเนสุ ญตฺติทุติยญตฺติจตุตฺถกเมฺมสุฯ ยสฺมา **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตเนเยเนว อุภโตวิภงฺคา อสงฺคหิตา, ตสฺมา ยํ **กุรุนฺทิยํ** วุตฺตํ, ตํ คเหตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ

ทิฏฺฐาวิกมฺมวคฺควณฺณนา

๔๒๕. ติณฺณนฺนํ อุปริ สห อาปตฺติํ เทเสตุํ น ลพฺภนฺติฯ กมฺมนานาสํวาสกานํ ลทฺธิคฺคหิตโกว **ลทฺธินานาสํวาสโก**ฯ **‘‘อวิปฺปวาสสีมาย ฐิตสฺสา’’**ติ มหาสีมํ กิร สนฺธาย วุตฺตํฯ

๔๓๓. ‘‘อุมฺมาทา จิตฺตเกฺขปา’’ติ ปาโฐฯ

มุสาวาทวคฺควณฺณนา

๔๔๔. **ปริยาเยน ชานนฺตสฺสา**ติ ยสฺส กสฺสจิ ชานนฺตสฺส ปริยาเยน วุตฺตมุสาวาโทติ อโตฺถฯ

๔๔๖. **อนุโยโค น ทาตโพฺพ**ติ เตน วุตฺตํ อนาทิยิตฺวา ตุณฺหี ภวิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

ภิกฺขุโนวาทวคฺควณฺณนา

๔๕๔. **โวหารนิรุตฺติยํ** สทฺทนิรุตฺติยํฯ มคฺคปจฺจเวกฺขณาทโย **เอกูนวีสติ**ฯ

อุพฺพาหิกวคฺควณฺณนา

๔๕๕. **ปสาเรตา** โมเหตาฯ

อธิกรณวูปสมวคฺควณฺณนา

๔๕๘. **"ยถารตฺต**นฺติ อนุปสมฺปเนฺน อเปกฺขตี''ติปิ วทนฺติฯ **"ยถาวุฑฺฒ**นฺติ อุป สมฺปเนฺน อเปกฺขตี''ติ ลิขิตํฯ

กถินตฺถารวคฺควณฺณนา

๔๖๗. ''เอกาวโตฺต''ติปิ ปฐนฺติ, ตสฺส กุโทฺธ โกธาภิภูโตติ กิรโตฺถฯ เอกวโตฺถติปิ เกจิ, อุตฺตราสงฺคํ อปเนตฺวา ฐิโตติ กิรโตฺถ, ตํ สพฺพํ **อฎฺฐกถายํ** อุทฺธฎปาฬิยา วิรุชฺฌตีติฯ เอกาวโฎฺฎติ หิ อุทฺธฎํ, ตสฺมา น คเหตพฺพํฯ **อนุตรา วุตฺตการเณนา**ติ ''กิจฺจยปสุตตฺตา วนฺ ทนํ อสมนฺนาหรโนฺต นลาฎํ ปฎิหเญฺญยฺยา''ติอาทิวุตฺตการเณนฯ

อุปาลิปญฺจกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อาปตฺติสมุฎฺฐานวณฺณนา

๔๗๐. **ปุเพฺพ วุตฺตเมวา**ติ สหเสยฺยาทิปณฺณตฺติวชฺชํฯ **อิตร**นฺติ สจิตฺตกํฯ **เทเสโนฺต, โทมนสฺสิโก** อเญฺญหิ ภิํสาปนาทีนิ กตฺวา อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวาติ อธิปฺปาโยฯ

ทุติยคาถาสงฺคณิกวณฺณนา

กายิกาทิอาปตฺติวณฺณนา

๔๗๔-๕. นิทานุเทฺทสํ วินา เสสุเทฺทสาภาวา **"สพฺพปาติโมกฺขุเทฺทสานญฺจ สงฺคโห โหตี''**ติ วุตฺตํฯ วินเย ครุกา **วินยครุกา**ฯ อิทํ ปน ทฺวีสุ คาถาสุ กิญฺจาปิ อาคตํ, อเญฺญหิ ปน มิเสฺสตฺวา วุตฺตภาวา นานากรณํ ปเจฺจตพฺพํฯ **นวสุ ฐาเนสุ กมฺมํ โหตี**ติ กมฺมญตฺติ โหติฯ **วาจา**ติ วจีสมฺภวาฯ **อทฺธานหีโน** อูนวีสติวโสฺสฯ **"อปิเจตฺถา**ติ กุรุนฺทิวาโท''ติ วุตฺตํฯ **วนปฺปติ**นฺติ เอวํ อทินฺนาทาเน อาคตํ วนปฺปติํฯ **วิสฺสฎฺฐิฉฑฺฑเน**ติ สุกฺก วิสฺสฎฺฐิยํฯ **ทุกฺกฎา กตา**ติ ทุกฺกฎํ วุตฺตํฯ **อามกธญฺญํ วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชนฺติยา** ปุพฺพ ปโยเค ทุกฺกฎํ, อโชฺฌหาเร ปาจิตฺติยํฯ

ปาจิตฺติยวณฺณนา

๔๗๖. มหาสงฺฆิกา สามเณเรปิ อาปตฺตึ เทสาเปนฺติ กิร, เตน วุตฺตํ **“น เทสาเปตพฺพา”**ติ, **ทณฺฑกมฺมํ ปน เตสํ กาตพฺพํ** ตถารูเป โอฬาริกวีติกฺกเมฯ

อวนฺทนียปุคฺคลาทิวณฺณนา

๔๗๗. **ทสสตํ อาปตฺติโย**ติ สหสฺสํ อาปตฺติโยฯ **จมฺปายํ วินยวตฺถุสฺมิ**นฺติ จเมฺปยฺยกฺขนฺธเกฯ **อธมฺเมน วคฺค**นฺติอาทีนิ จตฺตาริ กมฺมานิเยว ภควตา วุตฺตานีติ อโตฺถฯ น เกวลํ อาปตฺติเยว, **อถ โข ฉ สมถา...เป.... สมฺมุขาวินเยน สมฺมนฺติ, สมาโยคํ คจฺฉนฺติ** สมฺมุขาวินเยน สมฺปโยคํ คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ วินา สมเถหิ **สมฺมติ,** สมถภาวํ คจฺฉติฯ ปฏิเสธเตฺถ สติ **วินา สมเถหี**ติ สมเถหิ วินาติ อโตฺถฯ

โสฬสกมฺมาทิวณฺณนา

๔๗๘. **อสุตฺตก**นฺติ สุตฺตวิรหิตํ, อุสุตฺตํ ตตฺร นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ

ทุติยคาถาสงฺคณิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เสทโมจนคาถาวณฺณนา

อวิปฺปวาสปญฺหาวณฺณนา

๔๗๙. **ตหิ**นฺติ ตสฺมึ ปุคฺคเลฯ **อกปฺปิยสโมฺภโค** นาม เมถุนธมฺมาทิฯ ‘‘วรเสนาสนรกฺขณตฺถาย วิสฺสเชฺชตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี’’ติ **ครุภณฺฑวินิจฺฉเย** วุโตฺตฯ เอกาทสาวนฺทิเยปณฺฑกาทโย **เอกาทส**ฯ **อุเปติ** สปริสํฯ **น ชีวติ** นิมฺมิตรูปตฺตาฯ ‘‘อุพฺภกฺขเกน วทามี’’ติ อิมินา มุเข เมถุนธมฺมาภาวํ ทีเปติฯ อโธนาภิวิวชฺชเนน วจฺจมคฺคปฺปสฺสาวมเคฺคสุ ฯ **คามนฺตรปริยาปนฺนํ นทิปารํ โอกฺกนฺตภิกฺขุนึ สนฺธายา**ติ ภิกฺขุนิยา คามาปริยาปนฺนปรตีเร นทิสมีปเมว สนฺธาย วุตฺตาฯ ตตฺถ ปรตีเร คามูปจาโร เอกเลฑฺฑุปาโต นทิปริยเนฺตน ปริจฺฉิโนฺน, ตสฺมา ปรตีเร รตนมตฺตมฺปิ อรญฺญํ น อตฺถิ, ตญฺจ ติณาทีหิ ปฏิจฺฉนฺนตฺตา ทสฺสนูปจารวิรหิตํ กโรติฯ ตตฺถ อตฺตโน คาเม อาปตฺติ นตฺถิฯ ปรตีเร ปน เอกเลฑฺฑุปาตสงฺขาเต คามูปจาเรเยว ปทํ ฐเปติฯ อนฺตเร อภิธมฺมวเสน อรญฺญภูตํ สกคามํ อติกฺกมติ นาม, ตสฺมา คณมฺหาโอหียนา จ โหตีติ ญาตพฺพํฯ เอตฺตาวตาปิ สโนฺตสมกตฺวา วิจาเรตฺวา คเหตพฺพํฯ ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา ปญฺจสตา มหาปชาปติปฺปมุขาฯ มหาปชาปติปิ หิ อานนฺทเตฺถเรน ทินฺนโอวาทสฺส ปฏิคฺคหิตตฺตา ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา นามฯ

ปาราชิกาทิปญฺหาวณฺณนา

๔๘๐. **“ทุสฺสกุฏึ สนฺธายา”**ติ สห ทุเสฺสน วีติกฺกมนสฺส สกฺกุเณยฺยตาย วุตฺตํฯ ลิงฺคปริวเตฺต ปฏิคฺคหณสฺส วิชหนโต สามํ คเหตฺวา ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติฯ **กากอูหทนํ วา**ติ กาเกน อูหทนํ วาฯ ‘‘ตโย ปุริเสปิ อุปคนฺตฺวา’’ติ ปาฐเสโสฯ

ปาจิตฺติยาทิปญฺหาวณฺณนา

๔๘๑. **เมถุนธมฺมปจฺจยา** นาม กายสํสโคฺคฯ ตํเหตุ เมถุนธมฺมสฺส ปุพฺพภาคภูตํ กายสํสคฺคํ วายามนฺติยาติ อฏฺฐวตฺถุปูรณํ สนฺธายฯ **ปริโภคปฺปจฺจยา**ติ ปริโภคการณาฯ **ตสฺมา**ติ

ยสฺมา ปริโภคปฺปจฺจยา อาปชฺชติ, ตสฺมา โภชนปริโยสาเน โหตีติ อโตฺถฯ **โปราณโปตฺถเกสุ** ‘‘ตสฺสา’’ติ ปาโฐฯ ‘‘การณวจนํ สุนฺทรํ โภชนปริเจฺฉททสฺสนโต’’ติ วทนฺติฯ

เสทโมจนคาถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปญฺจวโคฺค

กมฺมวคฺควณฺณนา

๔๘๓. ‘‘อุมฺมตฺตกสมฺมุตึ อุมฺมตฺตเก ยาจิตฺวา คเต อสมฺมุขาปิ ทาตุํ วฎฺฎตี’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ นิสิเนฺนปิ น กุปฺปติ นิยมาภาวาฯ อสมฺมุขา กเต โทสาภาวํ ทเสฺสตุํ **‘‘อสมฺมุขากตํ สุกตํ โหตี’’**ติ วุตฺตํฯ ทูเตน อุปสมฺปทา ปเนตฺถ สมฺมุขา กาตุํ น สกฺกาฯ กมฺมวาจานนฺตตสภาวา ปตฺตนิกฺกุชฺชนาทโย หตฺถปาสโต อปเนตฺวา กาตพฺพา, เตน วุตฺตํ ‘‘อสมฺมุขา กตํ สุกตํ โหตี’’ติฯ ‘‘ปุจฺฉิตฺวา โจเทตฺวา สาเรตฺวา กาตพฺพํ อปุจฺฉิตฺวา อโจเทตฺวา อสาเรตฺวา กโรตี’’ติ อยํ วจนโตฺถฯ **ฐเปตฺวา กตฺติกมาส**นฺติ โส ปวารณามาโส, **เทฺว จ ปุณฺณมาสิโย**ติ ปฐมทุติยวสฺสูปคตานํ ปวารณา ปุณฺณมาสา เทฺวฯ

๔๘๕. ปทํ วา ฉเฑฺฑตีติ อโตฺถฯ ก-วคฺคาทีสุ **ปญฺจสุ**ฯ **ครุก**นฺติ ทีฆํ, สํโยคปรญฺจฯ ‘‘พุทฺธรกฺขิตเตฺถรสฺส ยสฺส นกฺขมตี’’ติ เอตฺถ ต-การก-การา สํโยคปราฯ **ทีเฆ วตฺตเพฺพ รสฺส**นฺติ ‘‘โส ตุณฺหี อสฺสา’’ติ วตฺตเพฺพ โส ตุณฺหิ อสฺสาติ วจนํฯ

๔๘๖. เสสฎฺฐกถาสุ วุตฺตวจนํ **กุรุนฺทิยํ** ปากฎํ กตฺวา **‘‘นิสีทิตุํ น สโกฺกนฺตี’’**ติ วุตฺตํฯ

๔๘๗-๘. **ปริสุทฺธสีลา จตฺตาโร ภิกฺขู**ติ ปาราชิกํ อนาปนฺนาฯ **น เตสํ ฉนฺท วา ปาริสุทฺธิ วา เอตี**ติ ตีสุ, ทฺวีสุ วา นิสิเนฺนสุ เอกสฺส, ทฺวินฺนํ วา ฉนฺทปาริสุทฺธิ อาหฎาปิ อนาหฎาวฯ

อปโลกนกมฺมกถาวณฺณนา

๔๙๕-๖. กายสโมฺภคสามคฺคิทานสหเสยฺยปฎิคฺคหณาทิ อิมสฺส อปโลกนกมฺมสฺส ฐานํ โหตีติ เอวมฺปิ อปโลกนกมฺมํ ปวตฺตตีติ อโตฺถฯ กมฺมเญฺญว ลกฺขณนฺติ กมฺมลกฺขณํฯ โอสารณนิสฺสารณภณฺฑุกมฺมาทโย วิย กมฺมญฺจ หุตฺวา อญฺญญฺจ นามํ น ลภติ , กมฺมเมว หุตฺวา อุปลกฺขียตีติ กมฺมลกฺขณํ อุปนิสฺสโย วิยฯ เหตุปจฺจยาทิลกฺขณวิมุโตฺต หิ สโพฺพ ปจฺจยวิเสโส ตตฺถ สงฺคยฺหติ, เอวมฺปิ ‘‘กมฺมลกฺขณเมวา’’ติ วุตฺตํฯ กมฺมลกฺขณํ ทเสฺสตุํ **‘‘อจฺฉินฺนจีวรชิณฺณจีวรนฎฺฐจีวราน’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ ‘‘ตโต อติเรกํ เทเนฺตน อปโลเกตฺวา ทาตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ อปโลกนํ กมฺมลกฺขณเมวฯ เอวํ สพฺพตฺถ ลกฺขณํ เวทิตพฺพํฯ **อิณปลิโพธมฺปี**ติ สเจ ตาทิสํ ภิกฺขุํ อิณายิกา ปลิพุชฺฌนฺติฯ ตตฺรุปฺปาทโต ทาตุํ วฎฺฎติฯ **อนฺตรสนฺนิปาโต**ติ อุโปสถปฺปวารณาทิมหาสนฺนิปาเต ฐเปตฺวา อนฺตรา มงฺคลุจฺจารณาทิฯ **อุปนิเกฺขปโต**ติ เจติยสฺส อาปทตฺถาย นิกฺขิตฺตโตฯ **‘‘อญฺญา กติกา กาตพฺพา’’**ติ เย รุเกฺข อุทฺทิสฺส ปุเพฺพ กติกา กตา, เตหิ อิเมสํ อญฺญตฺตาติ วุตฺตํฯ ‘‘สเจ ตตฺถ มูเล’’ติ ปุเพฺพ ‘‘อิโต ปฎฺฐาย ภาเชตฺวา ขาทนฺตู’’ติ วจเนน ปุคฺคลิกปริโภโค ปฎิกฺขิโตฺต โหติฯ **อนุวิจริตฺวา**ติ ปจฺฉโต ปจฺฉโต คนฺตฺวาฯ เตสํ สนฺติกา ปจฺจยํ ปจฺจาสีสเนฺตนาติ อโตฺถฯ **มูลภาค**นฺติ ทสมภาคํ กตฺวาฯ ปุพฺพกาเล ทสมภาคํ กตฺวา อทํสุ, ตสฺมา **‘‘มูลภาโค’’**ติ วุตฺตํฯ **อกตาวาสํ วา กตฺวา**ติ อุปฺปนฺนอาเยนฯ **ชคฺคิตกาเลเยว น วาเรตพฺพา**ติ ชคฺคิตา หุตฺวา ปุปฺผผลภริตกาเลติ อ

โตฺถฯ **ชคฺคนกาเล**ติ ชคฺคิตุํ อารทฺธกาเลฯ **ญตฺติกมฺมฏฺฐานเภเท ปนา**ติ ญตฺติกมฺมสฺส ฐานเภเทฯ

อิทํ ปเนตฺถ ปกิณฺณกํ – อตฺถิ สงฺฆกมฺมํ สโงฺฆ เอว กโรติ, น คโณ, น ปุคฺคโล, ตํ อปโลกนกมฺมสฺส กมฺมลกฺขเณกเทสํ ฐเปตฺวา อิตรํ จตุพฺพิธมฺปิ กมฺมํ เวทิตพฺพํฯ อตฺถิ สงฺฆกมฺมํ สโงฺฆ จ กโรติ, คโณ จ กโรติ, ปุคฺคโล จ กโรติ, ตํ ปุเพฺพ ฐปิตํฯ วุตฺตเญฺหตํ ''ยสฺมึ วิหาเร เทฺว ตโย ชนา วสนฺติ, เตหิ นิสีทิตฺวา กตมฺปิ สเงฺฆน กตสทิสเมวฯ ยสฺมึ ปน วิหาเร เอโก ภิกฺขุ โหติ, เตน ภิกฺขุนา''ติอาทิ (ปริ. อฏฺฐ. ๔๙๕-๔๙๖)ฯ อตฺถิ คณกมฺมํ สโงฺฆ จ กโรติ, คโณ จ กโรติ, ปุคฺคโล จ กโรติ, ตํ โย ปาริสุทฺธิอุโปสโถ อเญฺญสํ สนฺติเก กรียติ, ตสฺส วเสน เวทิตพฺพํฯ อตฺถิ คณกมฺมํ คโณว กโรติ, น สโงฺฆ, น ปุคฺคโล, ตํ โย ปาริสุทฺธิอุโปสโถ อญฺญมญฺญํ อาโรจนวเสน กรียติ, ตสฺส วเสน เวทิตพฺพํฯ อตฺถิ ปุคฺคลกมฺมํ ปุคฺคโลว กโรติ, น สโงฺฆ, น คโณ, ตํ อธิฏฺฐานุโปสถวเสน เวทิตพฺพํฯ อตฺถิ คณกมฺมํ เอกโจฺจว คโณ กโรติ, เอกโจฺจ น กโรติ, ตตฺถ อญตฺติกํ เทฺวเยว กโรนฺติ, น ตโยฯ สญตฺติกํ ตโยว กโรนฺติ, น ตโต อูนา วา อธิกา วาติฯ

อปญฺญเตฺตปญฺญตฺตวคฺควณฺณนา

๕๐๐. กกุสนฺธโกณาคมนกสฺสปา เอว หิ สตฺต อาปตฺติกฺขเนฺธ ปญฺญเปสุํฯ วิปสฺสีอาทโย ปน โอวาทปาติโมกฺขํ อุทฺทิสึสุ, น สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสุํฯ

นิคมนกถาวณฺณนา

อุภโตวิภงฺคขนฺธกปริวาเรหิ วิภตฺตํ เทสนํ อตฺถิ ตสฺส วินยปิฏกสฺส, นาเมน **สมนฺตปาสาทิกา นาม สํวณฺณนา** ''สมนฺตปาสาทิกา นามา''ติ วุตฺตวจนสํวณฺณนา สมตฺตาติ อาหฯ **ตตฺถ** ปธานฆเรฯ **อิทฺธา** อตฺถวินิจฺฉยาทีหิฯ

สมฺมา อุทิโต สมุทิโต, เต คุเณ อภิเจฺจน อธิคโต อธิกปฺปมาณคุเณหิ วา สมุทิโต, เตน **สมุทิเตน** ''คตานํ ธมฺมานํ คติโย สมเนฺนสตี''ติ วุตฺตาย สติยา อุปฺปาทิตา สทฺธาทโย **ปรมวิสุทฺธา** นาม สมนฺนารกฺขตฺตาฯ อิติ สติปิ สทฺธาทีหิ วุตฺตา โหติฯ เอวํ สเนฺต เอตฺถ วุเตฺต จตุพฺพิเธ สีเล ปาติโมกฺขสํวรสีลํ สทฺธา มเณฺฑติฯ สทฺธาสาธนญฺหิ ตํฯ อินฺทฺริยสํวราชีวปาริสุทฺธิปจฺจยปริโภคสีลานิ ปฏิมเณฺฑนฺติ สติวีริยปญฺญาโยติ ยถาโยคํ เวทิตพฺพํฯ อปิจ สทฺธา จ พุทฺธิรหิตา อวิสุทฺธา โหติ พุทฺธิยา ปสาทเหตุตฺตาฯ พุทฺธิโย ปน ตสฺสานุภาเวน ปรมวิสุทฺธา นาม โหนฺติฯ ปญฺญา สทฺธารหิตา เกราฏิกปกฺขํ ภชติ, สทฺธายุตฺตา เอว วิสุทฺธา โหติฯ วีริยญฺจ สมาธิรหิตํ อุทฺธจฺจาย สํวตฺตติ, น สมาธิยุตฺตนฺติ วีริยสฺส สุทฺธวจนโต สมาธิปิ วุโตฺต โหติ, เอวํ ปรมวิสุทฺธา สทฺธาทโยปิ ปาติโมกฺขํ ปฏิมเณฺฑนฺตีติ ญาตพฺพํฯ กถํ? ปฏิปตฺติเทสเก สตฺถริ จ ปฏิปตฺติยญฺจ ปฏิปตฺติผเล จ สทฺธาย วินา สีลสมาทานํ, สมาทินฺนวิโสธนญฺจ กาตุํ น สกฺกาติ สทฺธา ปาติโมกฺขํ ปฏิมเณฺฑติฯ ตตฺถ ''อิติปิ โส ภควา''ติอาทินา (ที. นิ. ๑.๒๕๕; ม. นิ. ๑.๗๔; สํ. นิ. ๑.๒๔๙) สตฺถริ จ ปูเชตุํ สโกฺกติฯ ปฏิปตฺติยํ สีลวิปตฺติสมฺปตฺติมูลเก สนฺทิฏฺฐิกสมฺปรายิกผเล จ สทฺธาปวตฺติ วิตฺถารโต ญาตพฺพา, สีลวิปตฺติสมฺปตฺตินิมิตฺตํ อาทีนวมานิสํสญฺจ อาทีนวปริจฺจาเค, อานิสํสสมฺปาทเน จ อุปายํ ทิสฺวา ตถา ปวตฺตมานา ปญฺญา ปาติโมกฺขสํวรํ ปฏิมเณฺฑติฯ ''อติสีต''นฺติอาทินา อปฺปวตฺตนารหํ โกสชฺชํ ''โย จ สีตญฺจ อุณฺหญฺจา''ติ วุตฺตานุสาเรน ปชหิตฺวา อนุปฺปนฺนุปฺปนฺนานํ อสํวรสํวรานํ อนุปฺปาทนปชหนอุปฺปาทนวฑฺฒนวเสน ปวตฺตมานวีริยํ ปาติโมกฺขํ ปฏิมเณฺฑติ, อิมินา นเยน อินฺทฺ

ริยสํวราทีสุปิ โยเชตพฺพํฯ จตุนฺนมฺปิ สงฺคหวตฺถูนํ อนุกูลสมุทาจาโร อิธ **อาจาโร**ติ เวทิตพฺโพฯ **อชฺชว**-วจเนน ลาภสกฺการเหตุ กายทุจฺจริตาทิกุฏิลกรมายาสาเฐยฺยปฏิปกฺขอชฺชวธมฺมสมาโยคทีปเนน อโลภชฺฌาสยตา ทีปิตาฯ **มทฺทว**-วจเนน กกฺขฬภาวกรปฏิฆาทิปฏิปกฺขภูตเมตฺตาทิมทฺทวธมฺมสมาโยคทีปเนน หิตชฺฌาสยาทีนิ ทีปิตานิ โหนฺติฯ **อาทิ**-สทฺทเทน “ขนฺติ จ โสรจฺจญฺจ สาขลฺยญฺจ ปฏิสนฺถาโร จา”ติอาทินา (ธ. ส. ทุกมาติกา ๑๒๕-๑๒๖) วุตฺตธมฺมหิ สมาโยโค ทีปิโต โหติฯ อิธ วุตฺตา อชฺชวมทฺทวาทโย คุณา สีลสมฺปตฺติยา เหตู จ โหนฺติ สีลสมฺปตฺติผลญฺจ ตํสมฺปาทนโตฯ **สกสมโย**ติ จตุปริสาฯ เอเตน สภาคทุกฺขภาวาภาโว สูจิโตฯ อถ วา **สกสมโย**ติ โสคตํ ปิฏกตฺตยํ สกสมโย เอว คหนํ ทุทฺทีปนตฺตา, สกสมยสฺส สนฺนิฏฺฐานํ สกสมยคหนํ –

> “สจฺจํ สโตฺต ปฏิสนฺธิ, ปจฺจยาการเมว จ;
> ทุทฺทสา จตุโร ธมฺมา, เทเสตุญฺจ สุทุกฺกรา”ติฯ (วิภ. อฏฺฐ. ๒๒๕) –

วุตฺตตฺตา ยถา สกสมยสฺส คหนปเทน โยชนา วุตฺตา, ตถา ปรสมยสฺสปิฯ **ปญฺญาเวยฺยตฺติเยนา**ติ อเนน ติขิเณน ญาเณน กตสิลานิสิตสตฺถสทิสสภาวปญฺญา วุตฺตาฯ ติปิฏกสงฺขาตาย ปริยตฺติยา ปเภโท **ติปิฏกปริยตฺติปฺปเภโท**ฯ ตสฺมึ ปเภเทฯ ตนฺติ จ ตนฺติอโตฺถ จ **สาสนํ** นามฯ อิธ “ตนฺติ เอวา”ติ วทนฺติฯ ยสฺมึ อยํ สํวณฺณนา นิฏฺฐาปิตา, ตสฺมึ กาเล ปฏิเวธญาณาภาวโต สุตมยํ สนฺธาย **“อปฺปฏิหตญาณปฺปภาเวนา”**ติ วุตฺตํฯ กรณสมฺปตฺติยา ชนิตตฺตา **สุขวินิคฺคตํ**ฯ สุขวินิคฺคตตฺตา มธุโรทาตวจนลาวณฺณยุเตฺตนาปิ โยเชตพฺพํ, อีทิสํ วจนํ โสตสุขญฺจ สนฺนิเวสสมฺปตฺติสุขญฺจ โหติฯ “เวยฺยากรเณนา”ติ อวตฺวา “มหาเวยฺยากรเณนา”ติ วุตฺตตฺตา สิกฺขานิรุตฺติฉโนฺทวิจิตฺยาทิปฏิมณฺฑิตปาณินิยนฺยาสาธารณธารณสภาโว สูจิโต ภวติฯ **ยุตฺตวาทินา**ติอาทีสุ ยุตฺตมุตฺตวาทินา ฐานุปฺปตฺติยปญฺญาย สมนฺนาคเตนาติ อโตฺถฯ โอชาเภเทปิ อายุสตฺติกรณตาทิสามตฺถโยคานํ มหากวินา รจิตคนฺถสฺส มหนฺตตฺตา วา “ติปิฏกปริยตฺติปฺปเภเท”ติอาทีหิ สาสเน, เหตุวิสเย, สทฺท จาติ อิเมสุ ตีสุ ฐาเนสุ ปาฏวภาวํ ทีเปโนฺต เวนยิกพุทฺธิสมฺปตฺติสพฺภาวมสฺส สูเจติฯ เยสํ ปุคฺคลานํ ปภินฺนา ปฏิสมฺภิทาทิ, เต ปภินฺนปฏิสมฺภิทาทโย ธมฺมาฯ เตหิ ปริวาริโต อุกฺขิตฺตสนฺตติอุปเจฉทมกตฺวา อตฺตโน สนฺตาเน อุปฺปาทนวฑฺฒนวเสน วาริโต โส ปภินฺนปฏิสมฺภิทาปริวาโรฯ ตสฺมึ **ปภินฺนปฏิสมฺภิทาปริวาเร** อุตฺตริมนุสฺสธมฺมติ อโตฺถฯ ฉฬภิญฺญจตุปฏิสมฺภิทาทิปฺปเภทคุณปฏิมณฺฑิเต ปน ฉฬภิญฺญา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา เอวฯ จตูสุ ปฏิสมฺภิทาสุ อตฺถปฏิสมฺภิทาย เอกเทโสวฯ ตทุภยํ สยํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมปริยาปนฺนํ กถํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ ปฏิมเณฺฑตีติ เจ? รุกฺขํ รุกฺขสฺส อวยวภูตปุปฺผาทโย วิย สยญฺจ เยสํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมานํ อวยวตฺตาติฯ กามาวจรธมฺมปริยาปนฺนปฏิสมฺภิทาญาณํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมานํ อนวยวภูตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ ปฏิมเณฺฑติ, ปุริสสฺส อนวยวภูโต อลงฺกาโร วิย ปุริสํฯ อถ วา กามาวจรปอสมฺภิทาปริวาโร ฉฬภิญฺญาปฏิสมฺภิทาทิปฺปเภทคุเณ ปฏิมเณฺฑติฯ โลกุตฺตรปฏิสมฺภิทํ สนฺธาย ปุน ปฏิสมฺภิทาวจนญฺจฯ สาสเน อุปฺปชฺชิตฺวา สาสนสฺส อลงฺการภูเตน, ยสฺมึ วํเส อุปฺปโนฺน, ตเสฺสว วา อลงฺการภูเตนฯ สเงฺขปวิตฺถาเรสุ อิตรีตรกรณํ, อปฺปสนฺนปสนฺนานํ ปสาทุปฺปาทนาภิวุฑฺฒิกรณํ, วุตฺตานํ คมฺภีรานํ คมฺภีรุตฺตานภาวกรณนฺติ เอวํ ฉพฺพิธาจริยคุณโยคโต **วิปุลพุทฺธิ** นามฯ เย ธมฺมจินฺตนํ อติธาวนฺตา เกจิ อุเจฺฉทาทินานปฺปการํ อนฺตํ วา คณฺหนฺติ, “สพฺพํ เญยฺยํ ปญฺญตฺติ เอวา”ติ วา “ปรมโตฺถ เอวา”ติ วา คณฺหนฺติ, เตสํ พุทฺธิ มิจฺฉาทิฏฺฐิปจฺจยตฺตา สมลา นาม โหติ, อิมสฺส ปน พุทฺธิ ธมฺมจินฺตาติธาวนรหิตตฺตา วิสุทฺธา นาม โหติฯ เตน วุตฺตํ **“วิปุลวิสุทฺธพุทฺธินา”**ติ ฯ **ครูหิ** “ปิโย ครุ ภาวนีโย”ติอาทินา (อ. นิ. ๗.๓๗; เนตฺติ. ๑๑๓) วุตฺตคุเณหิ ยุตฺตครูหิฯ คุเณหิ ถิรภาวํ คตตฺตา **เถเรน**ฯ

สีเลน สีลสฺส วา วิสุทฺธิยา **สีลวิสุทฺธิยา**ฯ อวิชฺชณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา ปฐมํ อภินิพฺพตฺตตฺตา **โลกเชฏฺฐสฺส**ฯ โลกสฺส วา คมฺภีเร มหเนฺต สีลาทิกฺขเนฺธ เอสิ คเวสีติ **มเหสี**ติฯ

เอตฺตาวตา สมธิกสตฺตวีสติสหสฺสปริมาณาย สมนฺตปาสาทิกสญฺญิตาย **วินยฏฺฐกถาย** สพฺพปเทสุ วินิจฺฉยชาตํ สงฺขิปิตฺวา **คณฺฐิฏฺฐานวิกาสนา** กตา โหติ, ตถาปิ ยํ เอตฺถ ลิขิตํ, ตํ สุฏฺฐุ วิจาเรตฺวา **ปาฬิญฺจ อฏฺฐกถญฺจ** สลฺลเกฺขตฺวา เย อาจริยา พุทฺธสฺส ภควโต มหานุภาวํ, วินยปิฏกสฺส จ วิจิตฺรนยคมฺภีรตฺถตํ สลฺลเกฺขตฺวา โปราณานํ กถามคฺคํ อวินาเสตฺวา อตฺตโน มตึ ปหาย เกวลํ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา, ปรานุคฺคหกามตาย จ วินยปิฏกํ ปกาเสนฺตา ฐิตา, เตสํ ปาทมูเล วนฺทิตฺวา ขนฺติโสรจฺจาทิคุณสมนฺนาคเตน หุตฺวา วตฺตสมฺปตฺติยา เตสํ จิตฺตํ อาราเธตฺวา ปเวณิยา อาคตํ วินิจฺฉยํ กถาเปตฺวา อุปธาเรตฺวา ยํ เตน สํสนฺทติ, ตํ คเหตพฺพํ, อิตรํ ฉเฑฺฑตพฺพํฯ อิตรถา ตุณฺหีภูเตน ภวิตพฺพํฯ วินิจฺฉยสงฺกรกเรน ปน น ภวิตพฺพเมวฯ กสฺมา? สาสนสฺส นาสเหตุตฺตาฯ โหติ เจตฺถ –

“อสมฺพุธํ พุทฺธมหานุภาวํ,
ธมฺมสฺส คมฺภีรนยตฺถตญฺจ;
โย วณฺณเย ตํ วินยํ อวิญฺญู,
โส ทุทฺทโส สาสนนาสเหตุฯ

ปาฬึ ตทตฺถญฺจ อสมฺพุธญฺหิ,
นาเสติ โย อฏฺฐกถานยญฺจ;
อนิจฺฉยํ นิจฺฉยโต ปเรหิ,
คาเหติ เตเหว ปุรกฺขโต โสฯ

อนุกฺกเมเนว มหาชเนน,
ปุรกฺขโต ปณฺฑิตมานิภิกฺขุ;
อปณฺฑิตานํ วิมตึ อกตฺวา,
อาจริยลีฬํ ปุรโต กโรตี”ติฯ

สมนฺตปาสาทิกาย คณฺฐิปทาธิปฺปายปฺปกาสนา สมตฺตาฯ

วชิรพุทฺธิฏีกา นิฏฺฐิตาฯ